

II. sor.
KOSSUTH LAJOS

ORSZÁGGYÜLÉSI
TUDÓSÍTÁSOK

SAJTÓ ALÁ RENDEZTE
A TÖRTÉNETTUDOMÁNYI INTÉZET MUNKAKÖZÖSSÉGE
BARTA ISTVÁN
VEZETÉSÉVEL

III. KÖTET

MAGYAR TÖRTÉNELMI TÁRSULAT
BUDAPEST, 1949

KOSSUTH LAJOS
ORSZÁGGYÜLÉSI TUDÓSÍTÁSOK

014.108

FONTES HISTORIAE HUNGARICAE AEVI RECENTIORIS

KOSSUTH LAJOS
ÖSSZES MUNKÁI

III.

MAGYAR TÖRTÉNELMI TÁRSULAT

1054547

MAGYARORSZÁG ÚJABBKORI TÖRTÉNETÉNEK FORRÁSAI

KOSSUTH LAJOS

ORSZÁGGYŰLÉSI
TUDÓSÍTÁSOK

SAJTÓ ALÁ RENDEZTE

A TÖRTÉNETTUDOMÁNYI INTÉZET MUNKAKÖZÖSSÉGE

BARTA ISTVÁN

VEZETÉSÉVEL

III. KÖTET

1834 MÁRCIUS 25—NOVEMBER 29

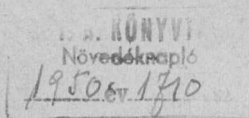
MTA
KIK

BUDAPEST, 1949

175345

942.9.01

KIADÁSÉRT FELELŐS: H. BALÁZS ÉVA

50-953. — EGYETEMI NYOMDA NV., BUDAPEST (FELELŐS: TIRAI RICHARD)

ORSZÁGGYÜLÉSI TUDÓSÍTÁSOK

1834 MÁRCIUS 25—NOVEMBER 29

Allandó rövidítések.

K és R, KK és RR	= Karok és Rendek
Rk	= Rendek
SS	= Statusok
SS et OO	= Status et Ordines
főRR, főRk	= Főrendek
xr	= krajcár
7=ber, 8=ber, 9=ber, 10=ber	= szeptember, október, november, december
7vir, 7virátus	= septemvir, septemvirátus

a)

1834 március 25, 26, április 1

Kerületi ülések.

Tárgy: A törvényszékek rendezéséről szóló tc.-ek szövegének és új sorrendjének megállapítása.

b)

1834 április 2

Országos ülés.

Tárgy: A törvényszékek rendezéséről szóló tc.-ek vitája megkezdődik: a békéltetőkről szóló I. tc. 1. §-át — a békéltető intézmény létesítéséről — elfogadják a rendek.

a)

Poson, Április 2-án, 1834.^{a)}

Az ítélő székeknek rendelkezése (fororum coordinatio) immár kerületileg bé lévén fejezve, az egész munkának magyar szerkeztetése nagy héti kedden és szerdán (Márt. 25-én és 26-án) rostálat alá vétetett, s a következő husvét napok alatt ülés nem tartatván, ezen rostálat Ápril 1-ő napján Kotsi Horváth és Szirmay előülések alatt tartott kurta, és elég ritka kerületi ülésben elvégeztetett. Ezen szerkeztetési vizsgálat alkalmával a kerületi Rk által iniálta 25 törv. czik sora s rendgye is némüleg megváltoztatott,¹ legelsőnek a békéltetőkről szöllő tör. czik., 2-iknek az uriszek, 3-iknak a kir. városok, 4-iknek a tenger melléki vidék ítélő székei s a t. tetetvén. Ápril 1-ő napján az elnök szék előterjesztésére eltérvén a Rk a szokott titkos szavazati választástól, Rohonczy volt veszprémi követ helyébe (a ki követségéről lemondott) napló könyvi

a) Ez a szám hiányzik Kossuth kéziratából; a Nemzeti Múzeum kéziratrában lévő Quart. Hung. 1358. számú másolatból pótoltuk.

¹ A kerületi ülések a bíróságok reformjáról szóló törvényjavaslat kidolgozásánál az országos bizottságnak *Proiectum articulorum de fororum coordinatione* c. munkálatát vették alapul, azonban jelentékenyen kibővítették más törvényszékek felől hozott határozataikkal. Az eredetileg 15 cikkeből álló munkálat felduzzadása tette szükségessé az anyagnak új, logikusabb elrendezését.

birálónak köz akarat tolmácsolta felkiáltással Deák Ferencz (Zala v[ár-
me]gyei követ) kineveztetett.

A Dunai részekben most 3 szomszéd megyék követségében változás történik. Minthogy Zalabéri Horváth Zalai, Rohonczy Veszprémi és Czindery somogyi követek, mindhárman első alispányok követségekről lemondottak, Zala Rendei Hertelendy Károly 2-od alispányt választottak. Veszprémben Április 7-én lesz választás, Czindery egy hét múlva tér haza, alkalmasint Sárosban is új választás lesz, mint hogy Sárosy, a ki szabadsággal ment haza, nehezen jön vissza.

b)

Ma Április 2-án a 162-ik Or[szágos] ülés tartatott, a mi egyszersmint 1. Or[szágos] ülés volt a fororum coordinatio tárgyában.

K. Horváth mint egyik kerületi előlülő bényujtván a kerületi javallatot,² mielőtt az olvastatnék, Buda városának követe, NAGY BENEDEK ovást tesz, hogy ha majd a kir. városok ítélő székére kerülend a sor, küldőinek akaratját törvényes szabadsággal kimondhassa, s jusaiknak oltalmára észrevételeit megtehesse. Erre a királyi városok követei közül igen számosan³ felállottak, a personalis azomban előzőleg megnyugtató az ovakodó követet, hogy szólási szabadságát kétségbe hozni bizonyosan senkinek eszébe sem jutott volna, hogy akár a megyéknek, akár a városoknak követei, és mind azok a kik ide tartoznak, nem csak az érintett tör. czik. iránt, hanem más akár mely tárgyban is észrevételeiket, s voxaikat szabadon előadhassék, ezen just fentartani legszentebb kötelességei közé számítja.

Mire közönséges igenlő helyben hagyás következtén a szállani kívánó városi követek leültek.

E szerint a napi rendre menyén által a KK. és Rk. felolvastatott PLATHY ítélőmester által az ítélő székek rendbe szedése 1-ő tör. czikelyének (melly a perlekedési viszálykodások barátságos elintézéséről, és az a végre rendelendő békéltetőkről szól) bevezető szakasza. Ennek felolvasásával a javallott intézetet átalányos szempontokból ellenezve illy forma észre vételeket tett

a PERSONÁLIS: Valamint számos törvényeink bizonyosága szerint gondosan ügyeltek őseink, hogy a viszálykodó felek közötti békéltetés minden kényszerítés nélkül eszközöltessék, s annak akadályoztatásától mind azokat, kik befolyással birhatnak, törvény által, s hit letételével is eltiltották, s ez mind ekkoráig ekép sikerrel is gyakoroltatott, úgy gondosan ovakodtak ősseink attól is, ne hogy a békéltetés ürügye alatt kényszerítés, s az igazság szolgáltatásnak hátráltatása becsuszék, vagy pedig valamelly ősi jusok veszélyeztessenek. Ezen szempontból indulva úgy vélekedik, a kerületileg javallott, s hazánkban eddig hallatlan új intézet nem csak a czélnak meg nem felel, de méltó aggodalmat is gerjeszt.

A békéltetés vagy az illető feleknek capacitátiója által eszközöltethetik, vagy pedig a békéltető hatósága, tekintete és személyisége iránti bizodalom által, mely eszközleni képes, hogy a felek bár capacitálva nintsenek is, örömet engedjenek a békéltető ítéletének, már pedig ha törvénybe tétetnék a kerületi javallat, a békéltető nem capacitálhatná a

² Iratok, II. k. 313. s köv. 1.

³ A hivatalos jegyzőkönyv szerint „minden szabad k. városok követjei”. (Jegyzőkönyv, VI. k. 125. 1.)

feleket, mert a kereset helyes vagy helytelen voltát felvilágosítható proba levelek⁴ előmutatására egyik fél sem köteleztethetvén, a tárgynak tökéletes ismeretével nem bírhat a békéltető; ezen hiányt pedig az ő hatósága, tekintete és személyessége iránti bizodalom ki nem pótolhatja, mert az autoritás eszközésére okvetetlen megkívántatnék, hogy a békéltető gyakorlott legyen az ítélet tételben, bizodalmat pedig ott reményleni nem lehet, hol nem a peres fél, hanem vegyesen a megyei nemesség, s így gyakran egészen más kerület választja a békéltetőt. Ezek mutatják hogy a javallott intézet a czélnak meg nem felel, de káros is az, 1-ör mert hátráltatja az igazság szolgáltatását, idézés kívátnak a békéltetésre, ez az egység nem sikerültével majdan a perben hosszas kifogásokra nyujtand alkalmat Különbben is lehetnek majdan olyas esetek, midőn az idézés nem egy két 15 napot, hanem egész esztendő is kívánhat, p. o. midőn 100 és 100-kat kell perbe idézni, mint az arányosító perekbe, vagy edictalis idézésre⁵ van szükség, mint a concursus⁶ eseteiben. 2-or legfőbb tekintet érdemel az, hogy ha kiki, legyen az nemes vagy nemtelen, akarjon, vagy ne akarjon egyezni, köteles lesz a békéltető előtt megjelenni, ha minden ez az uton eszközölt egység transactio erejével bírand, mind ez sark jussainkat fenyegeti. Gondosan őrizték törvényeink a törvénykezésbeli solenitásokat, mint a polgárok bátorságának ellenőrzőit, most minő solenitás alá esik a transactio? fűgni fog az egyes béke bíró személyességétől, a mi, tekintvén az ország lakosinak különböző osztályihoz alkalmazott békebiroóságokat. minő vissza élésekre, kijárázásokra adand alkalmat, által nem látni nem lehet. Kivált ha figyelmezni kívánunk az olyannyira alkotmányos ösiség sérthetlenségére, s mind azon kijárázásokra, melyeket a férfi ágat illető javaknak csupán leány örökösökkel megáldott, vagy éppen magszakadásba lévő birtokossa mellékes rokoninak, vagy a kir. fiscusnak sérelmével eszközölhetne. Kéri tehát a Rket, hogy az eddigi törvények ösvényét követvén a javallott egész tör. cziktól aljanak el.

SZLUHA hasonló értelemben szól, hozzá adván a personalis okaihoz, hogy egy oly alkalmas ember, ki a részre hajlás gyanuján felülemelkedett, ingyen, minden fizetés nélkül nehezen fog oly hivatalt vállalni magára, mely minden pótlék nélkül nemcsak minden ön idejét elveszi, hanem hogy maga költségen írnokot tartson. Igaz ugyan hogy ha 100 per közül csak 20 megelőztetik is, ez nagy nyereség, de csak arra a 20 személyre nézve, a kik megegyeztek a többi 80-ra vesztesség, mert ezek a külömbben is elég hosszú perlekedésnek még nagyobb hátráltatásán kívül semmit sem nyertek a békéltetésben. Egyébiránt valamint agodalma van, hogy ezen új intézet, hozzá vévén a szóbeli pereket is, az ur, jobágy között felmaradott csekély patriarchalis kapcsolatot végkép elszakítja, úgy különösen attól tart, hogy ezen bíróság felállítás első lépés lesz a democratiára.⁷ Javalja tehát, hogy félre tévén a kerületi javallatot, oly rendelés alkottassék, mellynél fogva a per felvételének napján a külömbben is felesleges tagokkal feruházott ítélő székeknek vagy egy

⁴ Bizonyító oklevelek.

⁵ Edictalis citatio, összehívó végzés.

⁶ Csőd.

⁷ „ezen bíráskodások felállítása a democratiára mintegy lépcsőül szolgálhatna, melyet pedig, úgy hiszi a szólló követ, a KK és RR teljes tehetséggel előtávoztatni kívánnak“. (Jegyzőkönyv, VI. k. 128. l.)

kiküldendő tagja próbálja meg a békéltetést, s az egység csak akkor legyen állandó erejű, ha hogy a felek azt az egész tör[vény]szék előtt megerősítetik.

RAGÁLYI igen viszás dolognak látja ugyan, hogy az ítélő székekről szólnak, mielőtt arról szoltunk volna, kinek, miért, és miként lehetne perlekednie? De miután ezt meg nem változtathatja, fel kell tennie, hogy ha még ezen tárgyakban változtatás nem történik, a miért eddig szabad volt perlekedni, ezentul is szabad lesz, a honnand természetesen következik, hogy a mint eddig, ugy ezután is igen sok haszontalan perek fognak inditadni, melyeknek, miután az alperes magát nagy idő s költség vesztegetéssel védelmezte, feloldozásnál egyéb resultatuma nem lesz. Ezen szempontból indulva, midőn azt látja, hogy mindenkinek számtalan szín alatt számtalan és sokszor előreláthatólag haszontalan pereket lehet indítani, nyilván megvalja, hogy a pert megelőző békéltetésre ha valahol, hazánkban bizonyára igen nagy szükség van. A Personalis nem ezen vezér elvből indul ki, hanem attól tart, hogy a békéltetés ürügye alatt kényszerítés, vagy ősi jusok veszélyezése ne történjék; ugy de ezen tekintetek a felolvasott bevezető szakaszal, mely a módokrol nem értekezik, hanem csak az előleges békéltetés szükségét, mind vezér elvet mondja ki, öszve ütközésben egy átaljában nintsenek, s nem is lehetnek, ha pedig a következő §-okkal öszve ütközésbe lenni tapasztaltatnának, lehet tenni szükséges módosításokat, ez a Rk hatalmában áll a dolog ezen állapotjában tehát a Personalis ellenvetésébe nem is ereszkedik, hanem azon elv mellett nyilatkozik, hogy a perlekedést igen is meg kell a békéltetésnek előzni.

PRONAYT a Personalis ellenvetései szintén nem indítják. Oly törvényt hozni, hogy mielőtt a békéltetés megpróbáltatnék, a közös honpolgárai egymást perrel, ügyvédi birói fegyverekkel támadják meg, ellenkeznek a civilisált Europa gondolkodásának józan irányával, ellenkeznek hazánk érdekével, mellyek a per tárgyát anyira elnyelik hogy foglalás alkalmával az ellenfél örömet átadná a birónak egész nyereségét. Magának a küldöttségnek nevezetes része is igen practicus erősséget nyujt a békéltető intézet felállításának szükségére a pedaneum forumok megtartására készített separatum votumban,⁸ mellyben ezen pedaneus birákban a legfőbb jó gyanánt magasztalja azt, hogy járván kelvén járásaikban, s innend ösmérvén a lakosok magános viszonyait sok pernek barátságos uton elejét vették, a mit az állandó t[örvény]székektől sem várhatunk, se kívánhatunk. Ha ez áll, a mit tagadni nem lehet hogy áll, más fontos tekintetek azomban csak ugyan oda vezérlették az országnak a kerületi tanátskozáásokban igen nagy többségét, hogy a pedaneus biróságokat eltörölje. Ezen eltörlésből a békéltetésben eredő hiányt szükség más alkalmas intézettel kipotolni. Legnyomosbb ellenvetés lenne az, hogy az igazság szolgáltatás hátráltatnék, de ezen ellenvetésből is nem az következnek, hogy az elvet támadjuk meg, hanem az, hogy igyekezzünk az üdvösséges elő intézetet ugy létesíteni hogy általa az igazság kiszolgáltatása ne hátráltassék, e felett azomban egyébiránt se nagyon aggodik a szöllő követ, ha vissza emlékezik a Ren-

⁸ Az országos bizottság javaslatához csatolt különvéleményét „de conservandis foris pedaneis“ többek között br. Eötvös Ignác, Bartal György, Ragályi Tamás, Somssich Pongrác is aláírták. (*Proiectum de coord.* 41. s köv. l.)

deknek azon gondoskodására, hogy kiki mentől közelebb kapja a békéltetőt, s hogy az egész békéltetésnek egy elhatározott szó véget vehet.⁹

Fehér v[ár]megye követe attól tart, hogy ez első lépés a democratiára, ez oly mély argumentum, mellynek fenekére a szólló követ nem képes belátni. Ha talán a municipalitás kifejlődését érti, menyiben fér ez meg alkotványunkkal, mennyiben nem? Nints hely, s idő vitatni, anyit még is megemlít, hogy valóban szerentsétlennek, és szomorú sor-sunak tartaná azon alkotványt, a melly meg nem szenvedhetné, hogy az Ország lakossai némüleg részt ne vegyenek azon intézetek szerkesztésébe, mellyek a kölcsönös egyességet eszközlik s a népnek józan miveltségére vezetnek. Nem tart ő a nevelt néptől, hanem csak a neveltetlontől, mellyet a ragadozó vad állatokhoz hasonlithatni. Külömben is másokat mellőzve, csak az 1647:79. is elegendő biztonsága annak, hogy alkotványunkhoz ragaszkodással viseltetett őseink éppen nem irtóztak a községeknek, különösen falusi bírának előjáróknak is nem csak ily hatóság nélküli békéltető hatalmat, de valóságos bírói hatalmat is tulajdonítani,¹⁰ hogy méltán nem aggodtak, hogy azon törvény democratiára nem vezetett, bizonyítja a tapasztalás. Egyébiránt is itt nem valami különös bírói hatóságról, vagy municipalitásról, hanem csak békéltetésről van szó, ő tehát a kerület javallat megtartására adja szavát.

NAGY (Buda Várossa) ugy tartja, hogy ha bár a békéltető intézet sikerrel divatoz is más nemzeteknél, ott az elmebeli kifejlődés fellyebb áll, mint minálunk, s valamint ezt megbirja, ugy megbirja a törvény székek nyilvánosságát is. És institutione juramentorum^{b)} Civium, a mit magyarul nem tud megnevezni, ő nem szól a békéltetés ellen, de miután látja, hogy az hazánkban eddig is divatozott, a megyékben küldöttség által, a városokban minden tanátsbeli közben járásával, nem tartja szükségesnek, hogy minden kereset, p. o. a váltó levélből eredő is szükséges-kép különös békéltető elébe utasításék.

VÁGHY ellenkezőleg nyilatkozik, meglehet ugyan, hogy az emberi institutiok gyarlósága szerént ezen intézetnek sem lesz mindenben oly jó sikere, mint a minő szen a törvénynek célja, de erről nem tehetünk, azomban már csak maga azon körülmény is, mellyet a Budai követ előhozott, t. i. hogy a békéltetést hazánkban a köz szükség érzete széltibe behozza, elegendőleg mutatja, hogy a törvényhozás hátra nem maradhat, tulajdonkép szólva a törvényhozásnak kellene mindég előlmenni, és vezetni a kor szellemét, nem pedig hátra maradni, s azt még csak követni sem akarni.

B. PRÉNYI elősméri ugyan, hogy a törvényhozásnak előre kell menni, de hogy a kor szellemét különös argumentum gyanánt kellessék használni, azt el nem ösméri, mert gyakran olyat is magáévá tesz a kor szellem, mit a józan értelem helybe nem hagyhat, mint p. o. hajdan a boszorkányokat.

b) Helyesen bizonyára iuratorium.

⁹ „az intézetet ugy kell és el is lehet rendelni, hogy mindenki a békéltetőhöz könnyen hozzá férhessen és a békéltetésnek ugy is minden kényszerítés nélkül megtörténni kellettén, azt az illető felek a mikor nekik tettzik, azonnal félbe is szakíthassák“. (Jegyzőkönyv, VI. k. 130. l.)

¹⁰ Az idézett tc. szerint a szabad királyi és bányavárosok, kiváltságolt mezővárosok, továbbá a véghegyek és a hajdú városok kapitányai, valamint a falvak bírái az uraknak és nemeseknek nem a helyi szokás szerint, hanem az ország törvényeinek megfelelően kötelesek az igazságot kiszolgáltatni.

G. LA MOTTE meg lévén győződve ugy a békéltető intézet szükségéről, mint az eddig ellátás elégtelen voltáról, a kerületi javallatot magára az elvre nézve pártolja, Szluhának felelve azt tartja, hogy nem a polgárok közötti békesség eszközésében, hanem a háboruban, zsarolásban rejteznek a democraticum principiumok.

Most már elanyira szembetűnőleg nyilvánosodott a kerületi javallat elvének megtartása mellett a többség, hogy a Personalis azt végzésnek jelentvén, a további vitatást mellőzni, s a tör. cziknek egyes §-sait felvetetni kívánta, azomban némelyek nem akarván a szőlástól elállani, ez által a kik már állottak, mint egy kényszerítve valának a szollásra.

DEÁK: Nem látja többé szükségét a tárgy érdeme támogatásának, azért csak az ellenvetésekre kíván némelyeket megjegyezni. Nehézséget előhozni minden valamennyire új intézet ellen könnyű, s ha a casuistica örvényébe tévelyedünk, azokbul a legtisztább jótékonyaságu tárgyban is kimenni bajos dolog. Most is tehát ellenvetések helyett inkább azt kellene vizsgálni, valjon jó, vagy árnyék oldalai számosabak e a javallott intézetnek? de e részben is világos, hogy ha bár egyes esetekben meg nem felelne is egészen a czélnek, az egész statusra nézve kétség kívül minden tekintetben csak hasznot eszközölhet a perek kevesítése, mert békesség nélkül csonkán van a személy, és vagyonbeli biztonság, az igazság kiszolgáltatását hazánkban eddig is nem az idézés és per felvétele közötti idő hosszasága tette lassuvá, hanem azon idő hossza volta, mely a per kezdete s a végső ítélet között lefolyt. Az aviticitástól vett ellenvetés, bár az ösiség elve káros, vagy hasznos voltának más helyre tartozó velős taglalatját elmellőzzük is, magában sem nyom legkissebbet is, és nem egyéb, mint árnyék és illusio, mert valyon az aviticitásnak eddigi állítolag gondos őrizgetése képes volt e a maradékot minden kártól megmenteni? s az eladás ha drága áron történt, in effectu nem rontott e el eddig is minden ösiségi örökösödést? továbbá hogy kicsapongás, visszaélés ezen intézethez is hozzáférhet mint más akár mellyhez, az igaz, ezt mindenütt és mindenben a törvény előzőleg meg nem gátolhatja, s csak oda terjedhet a törvényhozás gondoskodása, hogy emberileg lehető garancia szereztessék a kicsapongás ellen, mellyet itt a nyilvánosságban gondolnak legsikeresen feltalálni. Végre mivel Pronaynak a pedaneus bíraktól vett hasonlítására a Personalis azt felel: hogy a pacificationnak helye nem lehet, mert ha bíró megszűnik lenni a szolgabíró, nem fog többé birni a szükséges tekintettel, s különben eddig csak bizonyos nemű s tárgyú perek tartoztak a pedaneus bírok elébe, s most a kerületi javallatban minden nemű perek külömbiség nélkül, még a tabularis perek szövevénye is gyakran azokhoz éppen nem értő békéltetőre bizatnának, a Personalisnak ezen ellenvetésére azt feleli: hogy nem úgy fogta fel a Pronay előadását a mint történt, mert ő így argumentálódott: Miután a pedaneus bíróságok eltöröltettek, ezeknek azonban egyik legjobb oldalok volt a békéltetés, miután a dicasterialis alakba öntött törvény székek azt hasonló sikerrel nem eszközölnék, s eszerént a hazának lakossai a békéltetés jóvoltától megfosztattak; szükség valamelly helyes surogatumról gondoskodni. Melly okoskodást a szóló követ helyesnek ösmér, s a maga részéről is pártol.

RAGÁLYI ennek folytában megemlíti, miképpen régiebb törvényeink practice is beléptek azon rendelésbe, hogy a panaszal egyszerre bíróhoz folyamodni nem lehet; mert ennek előtte köz gyűlésnek kellett előbb a kereset levelet bemutatni, onnan küldetett ki bírósokadás végett a peda-

neus bíró. 27 éve hogy ez megváltoztatott,¹¹ de a ki mélyebben betekintett a dologba, kénytelen lesz megvallani, hogy a változtatás hasznát nem árasztotta a perlekedőkre. — MADOCSENYI annyi practicaí nehézségeket lát, hogy a javallott törvénynek sikeréhez reménye egyáltalában nem lehet. Minálunk még nem áll a közönséges miveltég oly magas fokon, hogy minden helységben a dologhoz értő, s a transactiók írásba foglalására szükséges törvény tudománnyal felruházott békéltető találtathatnék. Külömben is: ha világos a kereset, a békéltetés csak hátráltatást szül, ha homályos, sikert nem eszközöl, mert a homályt csak per útján lehet felvilágosítani. Azonban megemlékezőn, hogy midőn a békebírák intézete a francia nemzeti conventbe legelőször indítványba jött,¹² egy követ illy reményeket nyilatkoztatott annak jótékony hatása felől: „Gondolatok magatoknak egy előjárat, ki csak polgár társainak él, egy atyát gyermekei közepette, felszólal ő, s igazságtalanságok jóvá tételnek, egyenlenségek megszüntetnek, panaszok elenyésznek, és csak az ő állandó gondoskodása biztosítandja mindnyájatok boldogságát; s im ez a békéltető.” Ha úgy vélik a Rk hogy ezen dus reményeknek csak egy kis része is hazánkban létesíteni fog, annak elérését személyes voksával nem hátráltatja, s azért bár maga nem osztozik is ama dus reményekben, a javallat elvét elfogadja. — BENCSIK ellene szóll, a jó ember közbenjárás nélkül is örömet békél és egyezik, ennek tehát békéltetőre nincs szüksége, a rossz ember pedig a békéltető közbenjárására sem egyezik, reá nézve az intézet egészen haszontalan. Elősméri ő hogy jövődőre hasznos lehet a kerületi javallat létesítése, elősméri azt is, hogy a törvényhozó hatalom köteles a jövődőről is gondoskodni, de nem az élők kárával. Ő is ábrándozott ifjú korában, s néha még most is ábrándozik, elhiszi homály lepte századunk után lesz idő, midőn a békéltető intézet megfelelően a célnak, s tán törvényre, bíróra sem lesz szükség; de valjon az élők s közel unokák kárával kell e ezen késő idő kor ivadékaiknak boldogsága felől rendelkezni?

MARCZIBÁNYI a javallott békéltető intézet elvét pártolja, némely ellenvetésekre felel. Azt veti ellen, úgy mond, a Personalis, hogy a békéltetés ürügye alatt az ősiség, és a fiscus jussa veszélyeztethetnék, de valyon eddig az egyezések kötése nem volt e tökéletesen szabad, nem kötöttet e gyakran egység a fiscus, vagy mellékes rokonyok nyilvános sérelmével, s kinek jutott valaha eszébe az egyezés szabadságát ezen ürügy alatt gátolni, vagy eltüntetni, s valyon változtat e valamit a dologon az, hogy a szabad akarattal egyező felekhez még egy közben járó is csatlakozik. Mondották azt is, hogy gyengülni fog a jobági kapcsolat, a szóló követ azt hiszi, hogy nem abban áll az uri hatóság, hogy az uri székek előtt mentül több per vitattassék, hanem inkább abban áll a nemesi karnak s véle az egész hazának érdeke, hogy perre szükség ne legyen.

PALÓCZY ezen t. cz.-t a [törvény]hozó test egyik legditsóségesb természetvényének tartja. Mondották ugyan ellene, hogy nem lesz tökéletes, s a jövődő szükségének kimerítőleg meg nem felel, de hiszen mely-

¹¹ Az 1807: 8. tc. 7. §-a rendelte el az igazságszolgáltatás meggyorsítása érdekében, hogy ezentúl a keresetet nem a közhatalóságnál, hanem annál a bírónál kell benyújtani, aki előtt a fél meg akarta kezdeni perét.

¹² A francia konvent a békebíró (juge de paix) intézményét az 1790 aug. 24-i törvénnyel vezette be, azonban eredeti alakjában nem tudott meghonosodni; a békebíró fokozatosan hivatalnokká vált, aki a kötelező egyeztetésen kívül kisebb polgári perekben, rendőri és büntetőbírói ügyekben is ítélkezett.

lyik emberi intézetre lehet annyira felütni az örökös tökéleteség bélyegét, hogy hiányait az utó világ ne pótolhassa, s ne pótolgathassa. Fehér v[árme]gye követe attól tart, hogy a békéltető intézet első lépés lesz a democratiára, a szőlő követ ezen félelemben nem osztozik, ha valaha, és valahol, VII-ik Ferdinánd alatt Spanyol országban bizonyára nem uralkodtak a democratia elvei, pedig a cortesek institutioiból a béke bírakat maga az elanyira nem democraticus Ferdinand¹³ is elfogadta s meghagyta,¹⁴ s meglehet azomban, hogy Fehér v[árme]gye követe mélyebb lát, de a szőlő követ nappal kisérteteket látni nem szokott. És mivel legrégibb törvény könyvünk, a sz[ent] írás is azt mondja, hogy midőn egy bűnös megtér, vagy két veszekedő fél öszebékél, e felett az egész égben nagy öröm szokott lenni, kívánja a szőlő követ, hogy a szóban forgó ditsóséges intézet felállításával az égnek örömei szaporitassanak.¹⁵

Szólottak még Just, Pogány, Busán, s a Posegai Markovits és így mind ösze 6 megye követei ellene, Kotsi Horvát, Pfanschmidt és Brezovay mellette, Ghiczey és Császár az első folyamodási bírakra kívánták bizni a békéltetést. E szerint az igen nagy többség a kerületi javalat elvének megtartására nyilatkozván, a PERSONALIS mint végzést jelenté, hogy a perlekedési vizsgálkodásoknak per előtti barátságos elintézése végett különös békéltetői intézet fog felállíthatni.

Ezzel által mentek az első paragraphusra, mellyben az foglaltatik, hogy senki formás pert a rendezett biróság előtt mind addig nem indíthat, még be nem bizonyítja, hogy annak barátságos elintézése tekintetében már az illető békéltetőhöz folyamodott.¹⁶

Ezen §-us feletti vitatás alkalmával sokan azon kérdésre is kiereszkedtek, hogy kik legyenek a békéltetők, magok a perbeli bírák e, vagy e végre rendelendő különös személyek. Melly alkalommal Dokus jelenté, hogy Zemplén rendei minden kenszerítést távoztatni kívánnak. Ohajtják tehát hogy a ki bírói hatósággal bír, az békéltető egy átaljában ne lehessen, ezen kérdés azomban a következő 2-ik §-ra tartozván, itt elmellőztetett.

MAJTHÉNYI azon elvből indulván ki, hogy a ki békélni nem akar, az semmi nemű kenszerítést se szenvedjen, a felperesre nem akarja kiterjeszteni akarattján kívül a békéltetés kiterjesztésének folyamodását. — DEÁK azt feleli: hogy valamit már végeztek a Rk, mert a végzés előlülőleg ki is jelentetett, ha pedig még csak azt sem végezték el, hogy a ki perlekedni akar, az előbb tartozik békéltetést próbálni, úgy valóban semmit sem végeztek. — DOKUS azt válaszolja, hogy e szerint precarius lenne az egész intézet; eddig is egyezhetett, a ki akart, de épen ez az a mit a Rk elégtelennek talál, s arról kívántak gondoskodni, hogy a

¹³ Spanyolországban az 1814-ben trónra került VII. Ferdinánd eltörölte az 1812-i liberális alkotmányt és reakciós, abszolutisztikus uralmat vezetett be.

¹⁴ „a cortesek által felállított béke bírakat, bár nem egészen is, de egy részben csak ugyan ő is meghagyta“. (Jegyzőkönyv, VI. k. 146. l.)

¹⁵ Felszólalásában Pálóczy arra is utalt, hogy az intézmény „a szegény jobbágyoknak könnyebbséget okozand. Ugyan is a nagy urak hivatalaiknál, méltóságaiknál s más egyéb okaiknál fogva nem laknak jószágaikban; tisztjeik sincsenek minden faluban, de gyakran megtörténik az is, hogy kegyelem kenyér gyanánt némelly jágerjeiket s egyéb kiszolgált házi szolgáltaikat ispányoknak, számtartóknak s a t. teszik; kik a jobbágyokkal beszélteni sem tudnak és a kik rendszerént büszkébbek, mint sem hogy őket a panaszolóknak jobbágy megkeresni s bár baja sürgetős, avagy csak déli álmokból is felköltetni bátorzkodhatnak“. (Üo.)

¹⁶ Iratok, II. k. 313. l.

békéltetés proba tételétől magát senki él ne vonhassa. — HERTELENDY a Majthényi ellenvetését az igazságos reciprocitással ellenkezőleg találja, a mint is az, mint már különben is az előbbi végzéssel ellenkező, félrevetett.¹⁷

BREZOVAY tekintvén, hogy a békéltetés probatételének kötelessége ezen első §-ban minden perre általánossan kiterjesztetik, a 3. §-ban mind e mellett is a váltó kereskedési,^{c)} szóbeli, vásári, büntető s más egyéb köz tiszti perek kivételnek, helyesb rend tekintetéből ezen kivételeket az 1-ő §-ba iktattatni kíványa, — RAVAZDY pedig jelenté, hogy Bihar Rendei általában sem kívántak békéltető intézeteket felállítani, előre gyanítván azomban, hogy a többség meg kíványa azt tartani, az 1-ő §-ust illetőleg nem csak a 3-ik §-ban foglalt ügyeket, hanem minden nemü radikális kérdéseket magában foglaló pereket is kivételni, s a kivételeket ide tételni óhajtják. — FRIBAISZ hasonlóan ki akarja vétetni a nemesi birtokot tárgyzta pereket.

HAVAS felel hogy a 3-ik §-usban foglaltaknak ki kellett vetetni részint azért, mivel a vásári kereskedési ügyek különben is hamar, költség nélkül végződnek, részint mivel a büntetés, és köz fenyték alkus egyezség tárgya nem lehet, de ezeken kívül nints oly per, melyre nézve a békéltetést sikerrel próbálni ne lehetne.

Közakaratot jelentő felkiáltás nyilatkozván az 1-ő §-us megtartására, azt a PERSONALIS végzésnek jelenté oly módon hogy a lehető kivételek kérdése, valamint az is, kik legyenek a békéltetők, a hónapi tanátskozássra felmarad. Azomban BERNÁTH, ki egyébiránt azon kérdést, mikép kellessék pert indítani? nem ide, hanem a processualis ordó körébe¹⁸ tartozónak vélte, nemü stylistikai hibára figyeltetvén a Rket, az nyomban megigazítatott.¹⁹

*

Estei Ferdinand Fő Herczeg Erdélybe utazván mint királyi biztos,²⁰ Április 1-ő napján volt Posonban.

c) A törvényjavaslat szövegében: „váltó s kereskedési” (Iratok, II. k. 219. l.)

¹⁷ A personalis kijelentése szerint a többség már elfogadta a principiumot s így csak a szerkezet szavairól lehet szó. (Jegyzőkönyv, VI. k. 151. l.)

¹⁸ Az országos bizottság jogügyi munkálatának II. része tartalmazza „proiectum ordinis processualis”-t.

¹⁹ Bernáth a *praetensionem suscitare* kifejezést kifogásolta, mint amely „nem jól van mondva latinul” s helyette a *litem vel processum suscitare* vagy *prosequi* kifejezést ajánlotta. A personalis javaslatára az országos ülés a szöveget így állapította meg: ut nulli litigare volentium intuitu praetensionis cuiuspiam formalem processum suscitare etc. (Jegyzőkönyv, VI. k. 153. l.)

²⁰ Erdélyben 1811 óta nem volt országgyűlés. A megyék a Wesselényi vezette ellenzék irányításával a „vis inertiae” fegyveréhez nyúltak a törvénytelen kormányzás ellen s követelték az országgyűlés összehívását. A kormány engedett s elhatározta az országgyűlés összehívását, az alkotmányt azonban felfüggesztette s először Wlassics horvát bánt, majd ennek lemondása után Estei Ferdinánd főherceget küldte ki királyi biztosként.

132.

a)

1834 április 3

Országos ülés.

Tárgy: A békéltető személyét megállapító 2. §.

b)

1834 április 4

Országos ülés.

Tárgy: A 2. §. hátralevő pontjai (a szolgabíró mint békéltető) és a 3. §.: mely ügyek nem kerülhetnek békéltető elé?

a)

Posony, April 5-én, 1834.

Az ítélő székek rendbeszedésének országos ülésbeni vizsgálata szakadatlan folytattatik. — April 3-án a 163-ik országos ülésben következett a *békéltetőkről* szóló 1-ő törvénycikkelynek 2-ik §-ussa, mely azt rendeli: *hogy az ország minden részeiben, kerületiben és községeiben, a mennyire eszközölhető, azok közül: kik a közönség vagy községek hivatalaira velek egyenlők bizodalomból kirendeltettek, bizonyos személyek fognak kijelölni: kik az igazgatás minden új terhe, és a perlekedők terhelése nélkül lakos társaik között támadó viszálykodások kiegyenlítésével foglalatoskodjanak*.¹

Ezen szakasznak két fő elve, t. i. hogy az ítélő bíró egyszersmind békéltető is nem lehet, — s hogy a békéltető sem fizetést, sem taxát nem kap, a mint már (annak idejében tett tudósításom szerint)² a kerületi ülésben, úgy itt is megtámadtatott. Némelyek előzőleg már az előbbi ülésben is béereszkedtek ezen kérdésbe, s a békéltetést az első folyamodási bírákra bizni kívánták, mások pedig a kerületi szerkeztetést azon okokkal védelmezték: hogy ha a perbeli bíróra bizhatnék a békéltetés, ez magára a bíróra nézve az egyeség nem sikerülése esetére hozandó ítélet tekintetében elfogultságot, a felekre nézve pedig kényszerítő hatást eszközölné, mely állításnak a Hétszemélyes fő tábla előtt eddigelé köttetni szokott egyeségek is erősítő bizonyosságai.

A PERSONALIS azokkal tartott, kik az első folyamodási bírákra kívánták bizni a békéltetést, mi által az is eszközöltetnék, hogy az egyeség nem sikerülvén, nem lenne új idézésre szükség, s a békéltetési formalitások feletti kifogások is megelőztetnének. A békéltetőnek, ugymond, első kötelessége hogy minden magános dolgai félretételével magát ezen dicső foglalatosságnak áldozza. Nem kételkedik hogy fognak akadni több lelkes hazafiak, kik ezt elvállalják; de hogy ezen tündöklő erkölcs, ezen magas önmegtagadás, a fel állítani czélzott ezer meg ezer békéltetőknél, midőn azon hivatal fizetéssel nem jár, széltiben feltaláltassék, minden

¹ *Iratok*, II. k. 313. s köv. l.² *V. ö. Országgyűlési Tudósítások*, II. k. 711. s köv. l.

sértés nélkül kételkedhetik. Hát még minő zavarra, s a birtoknak is minő bizontalanságára nyujthat okot és alkalmat az: ha a jegyző könyvteljes pontossággal és hitelezéssel nem vitetik, pedig még kell vallani hogy az ingyen hivatal kevés felelet terhével jár. Ellen vettettet ugyan a bírónak lehető elfogultsága, ez annyit tesz, mint hibát tenni fel a bíróban; meglehet hogy ezen hiba sokaknál feltalálathatnék, de a bírónak kötelessége lévén szorosan csak a perbeli bizonyítványokból itélni, s ezeknek magános meggyőződését is alája vetni, az ügyes pervédlő okainak győző előterjesztésével az elfogultságot eloszlathatja, melly különben is a békéltetésben részt nem vett feljebb vizsgáló bírákra ki nem terjedhet és épen ezen feljebb vitel tekintete az, melly a kényszerítő hatásolt vett ellenvetést is megszünteti.

CSÁSZÁR hasonló véleményben van. Az elfogultságtól vett argumentum igen sokat bizonyít, s így alig ha valamit. Az oly gyarló, részrehajló bíró, ki a békéltetés nem sikerülte miatt elfogultan itél, nem csak nem érdemi hogy békéltető legyen, de bírónak sem kellett volna választatnia, s ha választatott, le kellene tétetnie. Az érintett gyarlóságot ugyan az emberi természetből következtetik; ennek azonban a szólló követ tenen belső érzelme ellene mond, s a mit magáról fel tesz, másrol is fel kell tennie, legalább a lehető kivételt általános szabálynak fel nem teheti. A Septemviratusnak békéltetései a törvény szigorú rendszabásainak ellenében néha megütközést okoztak, igaz: de meg kell emlékeznünk hogy ezen fő ítélő székek eddig jusa volt a törvény szigorúságától eltérni s méltányosságon építeni. Végezetre a békéltető előtt nem kellett-vén a peres okleveleknek vezérül elő mutattatni, arra hogy czélt eszközöljön, még jelesb tulajdonságok kívántatnak, mint a bíraskodásra, mert a bírónak vezére, segítsége maga a per. Mi magukkal a bírákkal sem valónk elégedettek, ennek oka lehetett hogy vagy alkalmas személyek nélkül szükkölködtünk, vagy rosszúl választottunk; de mi okon szabad reménlenünk hogy a még jelesb tulajdonságokat kívánó békéltetésre alkalmas személyekre fogunk találhatni, vagy pedig hogy helyesben fogunk választani? Hozzá járul mind ezekhez még az is hogy az első bíróságra bizván a békéltetést, megmenekszünk az ingyen hivataltól, a jegyző-könyv bajos vitelétől, a nem egyezésrőli bizonyítványok kiadásától, s az újabb idézésnek ismételt idővesztésétől is.

RAGÁLYI: Bár megmaradjanak jövődöre is a pedaneus bírák, bár eltörültessenek, az első folyamodási bíróságok a békéltetés kívánatinak practice meg nem felelhetnek. Nem az első esetben, mert a bíró mint békéltető előtti megjelenés a bíróságnak gyakran oly velős kérdését anticipálná, nem a másodikban, mert minden perek a törvényszékek elébe vitetvén, azt még békéltetéssel is terhelni a siker és foganat lehetőségét haladál halmozás lenne. De maga a dolognak belső érdeme sem engedi hogy egy személy bíró, s békéltető is legyen. Mi a bíró? az, a ki a törvény szigorú szavait bizonyos esetre alkalmaztatva kimondja. Ki a békéltető? az kinek rendeltetése elejét venni, hogy a törvény szigorú szavának kimondására szükség ne legyen. E kettő oly különböző dolog, hogy inkább az egész játékony intézettől elállana, mint sem hogy a két egymással ösze ütköző arányt egy személybe akarná egyesíteni.

DEÁK hasonló értelemben szóllván, úgy hiszi: ha megfontoljuk, mi jár több nehézséggel, s mi czélra vezetőbb? lehetetlen a kerületi javallatot jóvá nem hagyni. Megemlíti a practicai nehézség szempontjából, hogy a legnagyobb megyében is csak egy törvényszék van; a mi már

maga is szerfeletti terheltetésére válnék a lakosoknak, kik 18, 20 mért-földnyiről békéltetés végett a törvényszék helyére tartoznának utazni. Az uriszek pedig, mint a jobbágy helyzetüek első bírāja, az oly ritkán tartatni szokott uri szék magának a földes urnak is elviselhetetlen terheltetése nélkül a békéltetést épen nem gyakorolhatná; különben is azon alap elvbe ütköznék, hogy ezen intézetnek bizodalmon kell épülni, melyet onnan meritenek hogy fizetést nem rendelünk a békéltetőnek, mert nincs honnan rendelnünk; a szerkeztetés megelőzte, midőn úgy szólván átaljában oly személyekre bizza a békéltetést, a kik hivatalba vannak, ezért fizetést szednek, s hivataljok mellet ezt is elvihetik. Holott más részről, ha a perbeli bírák tétetnének is békéltetőnek, a békéltetésért külön fizetést szintén nem kapnának. Hogy a Hétszemélyes fő tábla eddig eltérve a törvénytől, úgy nevezett méltányosságbol is ítél, azt nem törvényes, de bitorlott jusnak nyilakoztatja. Végre azt: kiben kívántatnak jelesb tulajdonságok, abban e, a ki mint bíró kénszerithet, vagy abban a ki mint békéltető szabad tetszést s akaratot hágy, vitatni nem akarja, de bár mi hibásak lettek legyen is a választások, hogy a választott bírák iránt kevesb bizodalommal viseltetett volna az ország, mint azok iránt, kiket nem választ;³ azt egyenesen tagadja.⁴

PRÓNAV szintén a kerületi szerkeztetést támogatja. Szükség hogy tekintettel birjon a békéltető, igaz, s ő maga is örömes hódol az érdem nimbusának, de úgy hiszi, ezen nimbust nem adja a hivatal, hanem a személynek érdeme. Különben is hogy a rendes bírák nem mindég a legserényeb előmozdítói voltak a békéltetésnek, törvénykönyvünk eléggé bizonyítja, különben 1351-ik évtől kezdve nem kellett volna egész 1492-ig oly számos törvényeket hozni arra, hogy a bírák a békéltetést gátolni ne merészeljék.⁵ — Erre a PERSONALIS megjegyzé, hogy ezen törvények azon sötét szellemü századokban hozattak, midőn az igazság kiszolgáltatása jövedelem kútforrásának tekintetett, azért kellett korlátozó rendszabásokat alkotni. — Honnan ismét JUSTH azt huzza ki, hogy ha hajdan a fizetéses bírák jövedelem ágának tekintették a bírósokodást, méltán lehet tartani, hogy a fizetéssel fel nem ruházott tisztviselő részrehajló lesz s terhelni fogja a feleket.

BEZERÉDY: Különböző principiumú, különböző czélú eszközlést egy eljárásba egyesíteni nem czélarányos. Ha egy személyre bizzuk a bíró s békéltető tisztjét, ezen kettős személy egyik alakban rontani fogja, mit a másikban teendő volna. A békéltetői eljárás sokszor némikép elfoghatná a törvényszéken ülő bírónak ítéletét, ellenben a rendes bírónak törvényes hatalma megfélemlithetné egyezéskor a feleket, hogy nem okoknak engednének, hanem mert ellenkezni nem mernek a bíróval. De legis biztosb vezér fonal a törvényhozásban azt közönségesíteni s biztosítani: mi a nemzet állapotjából, s nyilvánuló hajlandóságából önként kifejtett. Már pedig tudjuk mennyire divatba jött küldöttségeket kérni, mellyeknek közbenjárásával az ügyes bajos dolgok elintézzessenek, és tudjuk, azon szokás különböző formákban minden nemü törvényhatóságoknál mennyire divatozik. Nem is fél a szólló követ hogy nem talál-

³ A választott bíróság, mint általában nevezték: fogott bírák intézménye a XIII. századtól kezdve az egész középkoron keresztül nagy népszerűségnek örvendett.

⁴ V. ö. Kónyi: *Deák Ferenc beszédei*, I. k. 59. s köv. l.

⁵ A vonatkozó tc.-kek a következők: 1351 : 24., 1435 : 5., 1439 : 31., 1458 : 37., 1486 : 5., 1492 : 54.

koznak elegendő személyek, kik a békéltető tiszteit fizetés nélkül elvállalják. Bizik ő a nemzetben, de kell is bizhatnia, ha alkotmányunk, s jelesen, megyebéli rendszerünk fenállásába bizhatunk. Nagy kincset hagytak reánk ezen rendszerben Atyáink, s azzal más, arra most törekvő nemzetek előtt dicsekedhetünk; míg ezen rendszer a centralisationnak s bureaucrátiának ellentételében fog bennünket éltetni, férfiak nélkül, kik hivatalt nem csak fizetésért hanem nemesb ösztöntől válnak, szükölködnünk nem lehet. Ez is ellentétben áll a bureaucratia hivatalainak elvével, s a mint ezen ellentéttel élni megszűnnék, közel lenne hanyatlásához a megyei rendszer, melynek azonban fenállásához a szőlő követ bizik, s minden intézetet annak lelkében, és erányában kíván alkotni. Végre a békéltető intézetnek a rendes bíró dolgainak előmozdításán, s a felekre háramló jótékonyaságon kívül egy magasb czélja is van, t. i. a nemzet characterre, s a köz moralításra való kívánatos befolyása. Midőn a törvényes bíró előtt a követelés, és megtagadás egymást elrontva harcolnak, s a törvény betűje egynek helyt adván, a másikat ki zárja: a békéltető egyezteteti az érdekeket, és engeszteli hogy egymással megférve élhessenek. Az első a szoros ragaszkodás, a másik a méltányosság elvét, az első az ellenkezés, a másik az egyesülés, barátkozás lelkét költi fel a nemzetben s fogyasztja a perlekedés indulatát. Kívánatos valóban hogy az egyesülés, a méltányosság szelleme szállja meg hazánkat, adjunk neki a jelen tárgyban is tiszta mezőt, s állítsuk fel a békéltetőket kívül a perlekedés törvényszékén, hogy tisztán, zavartatás, csonkítás nélkül eszközölhessék jótékony céljait.

Alig jelenkezvén egy két szó a Personalis véleményére, — azt pedig hogy a békéltetőknak mérsékelt fizetés rendeltessék, csak Dókus és Vitéz sürgetvén,⁶ a kerületi szerkeztetés igen nagy szó többséggel helybe hagyatott.

A vezér elvében ekép jóvá hagyott 2-ik §. részletes szakasszai, ugyanint az *a) pont*, melly urbarialis perekben a szolgabíró, — a *b) pont*, melly a lakosok formás pereik elitélése hatóságával még nem bíró községekben a helybeli bíró egy hitessel, vagy jegyzővel, — a *c) pont*, melly a szabadon választott előjárókkal bíró nemes lakosok számára a nemesek első hadnagyát, — a *d) pont*, melly a vegyes lakosú községekben, nemes és nemtelenek közötti ügyekben a nemesek hadnagyát együtt a község bírájával, — az *e) pont*, melly a pusztákon és tanyákon lakozók s helybeli előjárókkal nem bírók számára a szolgabíró, — az *f) pont*, melly az elrendezett saját ítélő tanáccsal bíró községekben, a helybeli körülmények szerint megkivántató számmal, minden tisztválasztás alkalmával, a község bizonyos szakaszára elválasztandó személyeket, — a *g.) pont*, melly az egyházi adományosok (praedialisták) részére az előjárók közül szabadon választandó tagot, vagy ha saját választott előjárók nincsenek, a szolgabíró, — a *h) pont*, melly a turopolyi nemesek számára a helybeli székbírák közül választandókat, — az *i) pont*, melly a Jász Kunsági községekre, úgy a Szepességi XVI városokra, a Koronai Tiszai, és Kikindai kerületekre⁷ szint' oly módon, mint az országbeli el-

⁶ Az előbbi azt is kívánta, hogy békéltetőknak csak olyanokat lehessen megválasztani, akik „még a nemtelenek között is írás tudók s magyar nyelvet is értők s legalább házhelyesek”. (*Jegyzőkönyv*, VI. k. 162. l.)

⁷ Az előbbi, amelyhez Zentán és Óbecsén kívül még nyolc helység tartozott, az 1791: 7. tc. értelmében lett koronauradalom, az utóbbi, ugyancsak tíz községből álló kerület székhelye Nagyikinda volt. Közigazgatásilag Bács, ill. Torontál megyéhez tartoztak.

rendezett ítélő tanácsosokkal bíró más községek eránt megállapítatott. ha pedig egész községek közt forogna fel az ügyes baj, a Jászok Kunok kerületeiben é végre minden tisztválasztáson szabad szavazattal választandó különös személyeket, — a XVI városokban pedig, s a többi kerületekben a járásbeli szolgabíró, — a *k) pont*, melly a Hajdúvárosokra nézve a közös szavazattal választandó tizedeseket, — az *l) pont*, melly Fiuméra és Buccarira az illető törvényhatóságok köz tanácsukban választandó tagokat, a vinodoli kormánysszéki kerületben pedig a békéltető fenállásának a lakosok különböző állapotjokhoz képest előre bocsájtott szabályát, — végre az *m) pont*, melly a királyi városokban szükséges számmal közös szavazattal választandó, s tisztöket a város kimutatandó szakaszában gyakorlandó tagokat rendel a békéltetői hivatal s kötelesség teljesítésére; — mind ezen pontok⁸ kevés közbe jött vitatás után a kerületi szerkeztetés szerint helybehagyattak.

Nevezetesebb ellenvetések, kérelmek és indítványok ezek valának:

Az a.) pont iránt CLAUZÁL kívánta hogy az urbarialis perekben a szolgabíró nem eszközölhetvén az egyeséget, mind két részről egyenlő számmal választassanak békéltetőket. El nem fogadtatott.

A b.) pont iránt BUSÁN állítá hogy Horvát Országban, kivévén a privilegiált községeket, a helység bírái nem lesznek képesek teljesíteni a békéltetői kötelességeket, — JUSTH tehát ügyelvén arra hogy jegyző könyv vitele is megkivántatik, javalja: hogy ahol ezt a helység bírása nem teljesítheti, a vármegye ítéletétől függjön az ellátás. El nem fogadtatott.

A c.) pont iránt VITÉZ kérdésbe teszi hogy p. o. egy helységnek felét bírja az Országbírája, másik felében igen sok szegény, s tán jobbágy telken lakó nemesség is van, ezek hadnagyot választanak, alája lesz vetve az Országbírája is? Kivánja tehát hozzá tétetni a szerkeztetéshez hogy a hadnagyok hatósága csak az önkéntes alája vetésen alapúlhat, — ASZTALOS csak a Colonialis⁹ nemesekre érti ezen szakaszt, — PALÓCZY, BORSICZKY ellenkező értelemben vannak, s előadják különösen a curialis nemes községek szokásait.¹⁰ Nemes, és nemes közt, bár ha valaki Országbírája legyen is, a nemesi kiváltságokra nézve nem lévén különbség, s a szükséges világosságot a szerkeztetésnek ezen szavai: *libere electis propriis primoribus provisi*¹¹ megadván, az indítvány el nem fogadtatott.

A d.) pont iránt SZLUHA aggodott hogy valamikép a földes úr tulajdon jobbágya, mint békéltető elébe ne kerüljön. — JUSTH pedig tagadá azon elvet hogy nemes embert, nemtelen bíró hatóságának akaratja ellen alája vetni lehessen. A RR maradtak a szerkeztetés mellet, nem

⁸ *Iratok*, II. k. 314. s köv. 1.

⁹ Jobbágytelken élő.

¹⁰ Borsiczky kiemelte, hogy „megyéjében egész közönségek vannak, hol egy nemes sem lakik paraszt telken, hanem mindenik köz birtokos“. Palóczy szerint Borsod megyében is olyan „nemes közönségek“ vannak, amelyekben „egy nemtelen síncs. Ezek vagy régolta transactióra léptek magok közt vagy a vármegyétől küldöttséget kérvén annak befolyásával statutumokat készítettek, melly alul senki magát ki nem vonhatja. De tanácsos sem volna, hogy egyes földes ur kivételt kívánna, mert valamint igen vigyáznak a nemsek magok földjeikre, úgy az illy földes urnak a földjét a kárnak kitétetve hagynák; azért nincs is eset, hogy valamely közbirtokos ezen statutumok alól magát kihuzta volna“. (*Jegyzőkönyv*, VI. k. 167. l.)

¹¹ *Quarum communitatum incolae nobiles ... provisi sunt. (Iratok, II. k. 314. l.)*

lévén itt bíróságról, kényszerítésről szó, hanem békéltetésről melynek alapja a bizodalom, mely vegyes ügyekben csak úgy eszközölhető, ha a nemesnek magához hasonló nemes, a nemtelen félnek pedig szintén tennen magával egysorsu békéltetője vesz részt a munkálzatban.

Az i.) pont iránt ILLÉSY emlékeztetvén a RRket hogy a Jász Kunsági példa szolgált nagy erősegül a jelen intézet felállítására,¹² mely szerint ott 1830/1 esztendőben 832 ügy közül csak 246, — 1831/2-ben 787 közül csak 207, — 1832/3-ban 783 közül csak 232 került perre, a többi meg-egyeztetett; kéri a RRket, hagyják meg azon szokást hogy tovább is a tanács, vagy tisztviselő kar tagjai legyenek a békéltetők, minthogy az ily idvességés resultatumba vezetett, a tagok feles száma mellet kivihető lévén hogy a ki valamelly tárgyban békéltető volt, abban bíró ne lehessen. El nem fogadtatott.

De a Szepességi XVI városok csak nem keserűsége nyujtának alkalmat. Ezen városok folyamodást nyomtattattak az Ország Rendei-hez, hogy Szepes vármegye hatóságának semmi tekintetbe alája ne vetessenek.¹³ — A PERSONALIS csak azt kíváná hogy függesztessék fel irántok a rendelkezés, míg a sok, és mély vizgálatot kívánó tárgyat a RR akár a Publico-Politicumban,¹⁴ akár itt a IX. t. cz. alkalmával¹⁵ kimerítőleg felveszik. — Így KRISKE is vagy elhalasztást kívánt, vagy pedig minden actáknak kimerítő felvételét, nehogy a XVI városiak kihalgatás nélkül kiváltságaiaktól megfosztassanak. — PFANSMID felelvén, a kérdés velejébe ereszkedik, s minthogy Lanceatusok is említésbe jöttek, hogy t. i. ők is csak bizonyos alkudozás előrebocsájtásával kapcsolattak bé Szepes vármegyébe,¹⁶ a Lanceatusok székét törvényes hatóságnak valja, a XVI városokét törvénytelennek, pseudo jurisdictionnak. Kricskéhez fordulva, nem tudja minő ok idegenítette őt el Szepes vármegyétől, nem ösmeri azon rósa köteleket, melyek a XVI városokhoz csatolják; hogy ezeket megyéje ellen minden alkalommal annyira védelmezi: de azt tudja, hogy a XVI városok állása 1807-ben már országos sérelemnek fogadtatván el,¹⁷ Lőcse városa követe magát az egész országgal oppositióba teszi. (Viszatetszés.) Végre a XVI városok beadott irását goromba

¹² A békéltetőkről szóló indítvány (1833. nov. 22), majd a bizottság által kidolgozott javaslat tárgyalásának ismertetése során sem Orosz, sem Kossuth nem említi a felsorolt adatokat. (V. ö. Országgyűlési Tudósítások, II. k. 412. s. köv., 709. s. köv. l.)

¹³ Az iratot az előző napi, ápr. 2-i országos ülésben osztották ki. (Jegyzőkönyv, VI. k. 174. l.) A folyamodvány eredetije az Országos Levéltárban, Náadori titkos levéltár, *Diaetalia extraserialia*, 1834. XXX.

¹⁴ A szepesi városokról az országos bizottság közjogi munkálatának (*Opinio excelsae regnicolaris deputationis motivis suffulsa pro pertractandis in consequentiam articuli 67: 1790/1 elaboratis systematicis operatis articulo 8. 1825/7 exmissae, circa obiecta ad deputationem publico-politicam relata*. Posonii, 1830) VI. részében terjesztett elő javaslatot.

¹⁵ A tárgyalás alatt álló törvényjavaslat IX. cikke a jászkunok, a hajdú és a szepesi városok ítélőszékeiről szól. (Iratok, II. k. 343. s. köv. l.)

¹⁶ Az egyezség szövegét, amely a lándzsás-szék beolvasásának feltételeit megállapította, olv. Hradsky J.: *A szepesi „Tíz-lándzsások széke” vagy a „Kis-vármegye” története*. Lőcse, 1895. 215. s. köv. l.

¹⁷ A szepesi városok bekebelezése ügyében az 1807-i országgyűlés december 2-án felírt a királyhoz. (Az országgyűlés írásai, 475. s. köv. l.) A december 12-én kelt királyi válasz (Uo. 517. s. köv. l.) a kérdést vegyes bizottság elé utalta, onnan a regnicolaris deputatiohoz került az ügy s ennek véleménye alapján bekerült a Publico-Politicum Operatumba. (V. ö. Országgyűlési Tudósítások, II. k. 715. l.)

tollal írottak, hamis kitételűnek nevezi, különben megyéjének napfény igazságú jusiaihoz bizva nem ellenzi: hogy itt minden esetre megmaradván a szerkeztetés, a mint van, ha a IX. t. cz. alkalmával (a mit nem reménl) valami ellenkező határozatnék, viszalépve itt is igazítás tévesség. — A PERSONALIS felel hogy ezen a tárgy velejét tárgyzta előadás is mutatja, hogy a XVI városok függetlenségének kérdését így incidenta-liter el dönteni nem lehet. Nem kételkedik hogy Szepes v[ármegye] követete maga sem kívánta gátolni Lőcse városa követének szabad szállását és szavazatját, bár ha az egész országgal oppositíóba jönne is, ezen tekintet a szólás szabadságát nem korlátozhatja. (Ugy van! ugy van!) A XVI városiak folyamodására megjegyzi, hogy folyamodni a legutolsó nyomorult koldusnak is szabad. — KRICKÉ pedig azt feleli hogy ő sem Szepes vármegye jussait nem ostromolja, sem a XVI városokét nem védelmezte, sőt egyenesen azt állította hogy az egész dolog, valamint a Szepesi követ beszédje is nem ide, s nem mostanra való. — RAGÁLYI kijelenté, hogy ő magát sem az országos küldötség véleménye által, melly az incorporatiót ellenzi, sem az előbbeni diaeták végzése által, mellyek a XVI városok állását sérelemnek veszik, megköttette nem érzi,¹⁸ hanem az actákból fog ítélni.

BORCSICZKY tagadja hogy a mit egyszer az Ország sérelemnek elősmert, azt egy deputatio csak azért hogy a Camarának mint a XVI városok földes urának kedvezzen, s az Országbirájának a bíróság megkínálásával complaceáljon;¹⁹ helytelennek nyilatkozhatta. A városokra nézve is nagyobb sérelemnek veszi hogy a Camara földes urok, bírások, politiciai igazgatójok, mintha a megyei hatóság alatt lennének.

Végre DEÁKNAK azon észrevételére, hogy az 1807-ki országos végzést jusa van ugyan a diaetának megváltoztatni, de míg meg nem változtatja, addig a rendszeres munkákban csak ugyan az eddigi diaetalis végzésekkel össze hangzólag kell procedálni: a szerkeztetés a mint áll helybe hagyatott.

b)

April 4-én 164-ik országos ülés. — Következett az n) pont melly a vármegyékről azt rendeli: hogy a békéltető köteleességet minden sz[olga]-bíró maga kerületében folytassa; ahol pedig egyéb hivatalos tárgyak halmozott volta miatt a megye ítélete szerint erre is elégségesnek nem látszatnék, minden tisztválasztás alatt a megyebeli nemességből szabad szavazattal választandó, s ezen tekintetben a sz[olga]bírákkal egyenlő hatóságú békéltetők teljesítendik.²⁰

HERTELENDY: Figyelmezvén azon környüállásra hogy a sz[olga]-bírák a rendes törvényszék tagjainak minden esetre meghagyatnak, holott más részről vezér elv, hogy a ki ítélő bíró, az békéltető ne lehessen; különben is ezen intézetnek alapja a köz bizodalom nyujtotta vá-

¹⁸ A szepesi városok Szepes megyébe való bekebelezésének ügye 1825-ben a megyék által feladott sérelmek között szerepel, mint Szepes vármegye sérelme. (Az országgyűlés Irásai (Acta), 489. l.) 1830-ban sem az országos, sem a megyei sérelmek között nem szerepel.

¹⁹ Az országos bizottság javaslata szerint a 16 szepesi városból alakult kerület élén az országbíró mint a districtus comese és bírása áll. (Opinio, VI. rész 19. l.)

²⁰ Iratok, II. k. 317. s köv. l.

lasztás, mely a sz[olga]bírákra nézve a főispányi candidatio által korlátozva van; végre a sz[olga]bíráknak békéltetés köréül az urbarialis perek, s a pusztákon tanyázó lakosok már ki lévén rendelve, a határozást meg kívánja fordítani oly módon: hogy a vármegyékre nézve a békéltetők a megye nemessei közül, minden tiszt ujitó szék alkalmával a főispányok befolyása nélkül szabadon választassanak, ezen választásból a sz[olga]bírák se legyenek kizárva, sőt ha a megye valamely vidékén alkalmas tag nem található, ki a békéltetői tisztet fizetés nélkül elvállaná, az egyenesen a kerületi sz[olga]bírói illesse. Ezen indítványt 18 megye pártolván igen hoszas vitatás keletkezett.

ASZTALOS: A szolgabírói hatóság eltörlését igen messze vágó, s magába a közbátorságba is beható dolognak tekinti, s miután a többség (a mint előre látható) a sz[olga]bírák ítélő bírói hatóságát csakugyan megszünteti, ennek némi surrogátumaúl legalább a békéltetést kívánna számukra megtartani.

RAGÁLYI pártolja a Torontáli indítványt. Bár mit mondjanak is a restaurationalis szabad választásról, az de facto a főispányi hatóság által el annyira korlátozva van, hogy gyakran 3 vagy 4 oly férfiak közül kéntelen a közönség választani, kikhez bizodalma épen nincs, s ha még bíró is megszűnik lenni a sz[olga]bíró, kéntelen az emberi gyarlóságról feltenni hogy a főispányok még kevésbé ügyelendnek arra, hogy szükséges tulajdonokkal felruházott személyeket candidáljanak, hanem egyedül arról fognak gondoskodni: hogy a felsőbb rendelkezések pontos teljesítőket szerezzenek. Annak okáért az intézet lelke is azt kívánja, hogy a békéltetők mint az országgyűlési követek, minden korlátozás nélkül választassanak.

PALÓCZY a kerületi szerkeztetést védelmezi. Igaz hogy a főispányok részéről sok visszaélések történnek a tisztválasztásoknál, de meg kell vallani hogy a választók se mindég mentek az erőltetéstől. Az is igaz hogy gyakran választatnak a nevelésből alig kikerült ifiak sz[olga]bírákká, de hogy ez nem mindég rossz, mutatja a tapasztalás, és bár régi példa beszéd szerint: „in senibus consilium”,²¹ azonban a francia háborúk elegendőleg nem mutatták hogy az öreg hadvezérek nem mindég jó hadvezérek is. A sz[olga]bíráknak ítélő bírói hatóságát Borsod is eltörli ugyan, de emlékezzünk meg hogy a Magyarországi polgári hatóság nagy műszerének 800 évek óta kerekei a sz[olga]bírák,²² és bár a szokásnál ha rossz, nagyobb átok alig lehet, mindazáltal nincs a természetben ugrás, halkal kell a régi szokások eltörlésében haladni, hagyjunk a maradéknak is valamit.

ASZTALOS felel Ragályinak, emlékeztetvén azon már elfogadott elvre: hogy azért kell bízni a mennyire lehet tisztviselőkre a békéltetést, mivel ezen hivatalért különös fizetést nem rendelhetünk, már pedig bár az ingyen szolgálati készség néhány személyekben feltalálathatik is, az minden esetre imperfecta obligatiót húz maga után, a melyből igen csekély felelet terhe ered.

CZINDERY szintén hivatkozik a tapasztalásra. A kik legtöbbet beszélnek az ingyen szolgálatról, még sem akarnak napi díjak nélkül bejárni a törvényszékekre, közönségesen a milyen a fizetés, olyan a functio.

²¹ „a sene consilium”. (Jegyzőkönyv, VI. k. 180. l.)

²² „s akár mit parantsolnak Bétsben s akármit végeznek a diaetán, utoljára is a végrehajtó hatalom gyakorlása a szolga bírákon és a falusi bírákon akad meg”. (Jegyzőkönyv, VI. k. 181. l.)

Ő tehát kívánja hogy minden sz[olga]bíró legyen békéltető is, de választhassanak mások is, és hatóságuk ne legyen kerületekhez szorítva, úgy hogy a feleknek szabadságukban álljon közülök választani.

RAGÁLYI: Itélő bírának is meg kívánván a sz[olga]bírákat tartani, a Borsodi követ apológiáját akkorra, ha majd ezen kérdés elő kerül, kedvesen veszi; egyébiránt megvalja hogy ha most csakugyan eltörültetnék is a sz[olga]bírák birói hatósága, annak helyre állítása felett kétségbe nem esik, hazánk évrázai bizonyítván: hogy 800 évek alatt kétszer törültetett el a sz[olga]bírói hatóság,²³ s az eltörlés egyszer sem állott tovább 10 esztendőnél. A mi a responsabilitást illeti, meg nem foghatja hogy a sz[olga]bírói csekély fizetés mikép nyújthatna erre nagyobb alapot becsületes embernél, mint azon becsület érzés, hogy elvállalt kötelességének szentül megfeleljen, s erre ügyelve a békéltetői kötelesség teljesítésére sokkal több biztosságot lát azoknál, kik más hivatalban nincsenek, mint a sz[olga]bíráknál. Amazoknak kötelességeik egymással összeütközésbe nem kerülnek, a sz[olga]bírák ellenben ha bár csak Politicus Commissariusok, katonai utazás, és élelmezés gondviselői, út, töltés csinálás igazgatói maradnak is különböző kötelességeikből eredő különböző responsabilitásaikkal összeütközésbe jönnek. És midőn ő a békéltetésre határ időt rendel, a főispánytól azonban parancsot vesz hogy az ép akkor keresztül utazandó katonaságról gondoskodják, a két responsabilitás közt kétségkívül a békéltetés marad el, a feleknek nagy kárával, s rövidségével. Végre pedig meg van győződve hogy bár a Somogyi követ a becsületbeni hivatalokról nem kedvezőleg szóllott, Somogynak alispánya kétség kívül nem fizetéseért, hanem a bizodalom becsületéért szolgál.

CZINDERY: Somogy Rendei bizodalmanak köszöni hivatalát, s az által magát megbecsültetve érzi. Becsületből szolgál, de nem pusztán becsületért, mert fizetése is jár. Ugy hiszi, a fizetés megfér a becsülettel, s nem csak a csekély fizetésü vármegyei, de a busás gazdag fizetéssel járó királyi hivatalok is nyújthatnak, s nyújtanak becsületet.

DEÁK: A Torontali indítványt kivihetőnek, a választásra szélesb alapot nyujtónak, a megyei hatóságot nem korlátozónak, s ha elegendő alkalmas tag nem találhatik, a sz[olga]bírói hatóságot felmaradandónak, a sz[olga]bírákat pedig minden esetben is a választatásból ki nem záratknak látván, pártolja.

Töbnyire a már előhozott okoknál fogva pártolták többen is, de 28 megye nyilatkozván a szerkeztetés mellett, az a mint áll jóvá hagyott. — A hoszas vitatások között némi eltérések is történtek; MAJTHÉNYI a választási rendszert rója meg, s úgy hiszi a hol egy pár hordó borral lehet választatni, ott a választás nem igen csalhatatlan barometruma a köz bizodalomnak. — Szucsics ellenben azt tartja hogy nem a fizetés nagysága nyujt alapot a bizodalomra, s a megyéknél nem is az rúgó ere a hivatal elvállalásának. — Majthényi vádját a nemességről sokan el, s RAGÁLYI különösen a főispányokra mint kútfőkre visza hártja.

²³ „Tsak kétszer volt olyan szerentsétlen eset az országban, midőn elvették a szolga bíráktól a bíróságot, de az soha sem tartott tovább 10 esztendőnél”. (Jegyzőkönyv, VI. k. 185. l.) — Az első nyilván Mátyás 1486:8. tc-ke, amely megszüntette a szolgabírák és az alispán rövid úton való bírói hatáskörét; az elvesztett hatáskört az 1492:53. tc. állította vissza. A második eset II. József törvénykezési reformja során 1785-ben történt.

Voltak más indítványok is, különösen TARNÓCZY kíváná hogy mivel az egész megye nemessége vesz részt a sz[olga]bíró választásába, ennek békéltetői hatósága szintén az egész megyére kiterjedjen; a mi mindazáltal leginkább azon oknál fogva hogy a békéltetőt kiki mentől közeleb találja, s egynek foglalatosságai szerfelett ne halmozassanak, el nem fogadtatott. — S a szerkeztetés helybehagyatván, a 2-ik §-ból még hátra volt n), o) és p) pontok iránt, melyek a per tárgya s a felek lakása szerint békéltetői illetőség, nem különben az egész községek vagy törvényhatóságok közötti békéltetések felől rendelkeznek; semmi észrevétel sem fordult elő. — Által mentek tehát a RR a 3-ik §-ra mely a békéltetés alól kiveszi a váltó s kereskedési, szóbeli, vásári, büntető, s más egyéb köz tiszti pereket.²⁴ — RAVAZDY, JUSTH minden fekvő nemesi javakat tárgyazta pereket, BENCSIK az adósságbelieket, POSZAVECZ a juris radicalis pereket.²⁵ B. PRÉNYI a concursualis és proportionalis pereket kívánták még kivétni. — BORCSICZKY kérdé, ha ezt mind kivennénk mi maradna? s nem volna e akkor jobb a §. helyet tiszta papirost tenni a törvénybe. A szerkeztetés a mint áll, helybe hagyatott. April 5-én a törvényezikkely hátra lévő részei folytatattak.

133.

a)

1834 április 5
Országos ülés.

Tárgy: [I.] A békéltetőkről szóló I. tc. 4—7. §-ai a békéltetés eszköz-
lésének módjáról. [II.] A 8. §: A békéltetés útján létrejött megállapodás-
nak legyen-e transactio-ereje?

b)

1834 április 7
Országos ülés.

Tárgy: Az I. tc. hátralévő pontjai; indítványok a határörvidékek bíró-
ságairól és a törvényszékek rendezésének általános vezérelveiről.

a)

Posony: April 9-én 1834.

April 5-én a 165-ik országos ülésben folytatatták a békéltetőkről iránti
1-ő t. cz.:

[I.] A 4-ik §-nak azon rendelkezését, mely a békéltető előtt megjelenni
elmulató allperest a békéltetésre fordított, s különben megtéríteni nem

²⁴ Iratok, II. k. 319. l.

²⁵ Főképen a szegényebb nemeseket féltette, hogy „gyökeres jussokat illető” okleveleiket „talán a nélkül, hogy tudják benne mi van? a békéltetőnek négy szemközt előterjesztik”, ez pedig visszaél bizalmukkal. (Jegyzőkönyv, VI. k 199. l.)

tartozott költségeknek megfizetésével büntettetni rendeli;¹ a PERSONALIS ellenzé, minthogy a Sanctio kényszerítést foglal magában, a békéltetést intézetnek pedig szabadság az alapja. De különben is szükségtelennek tartá ezen sanctiót, mert a 7-ik §. engedelmet adván a feleknek, hogy egy elhatározott „nem egyezem” szóval az egész munkálódásnak végét vethetnek, az egyezni nem akaró szándéknak ünnepélyesb jelét alig adhatja az allperes, mint ha még csak meg sem jelen.

BEZERÉDY, s DEÁK védelmezik a sanctio szükségét, részint azon szempontból: hogy a megjelenés kötelessége viszonyosságban áll a felperesnek azon kötelességével, melly szerint per kezdés előtt a békéltetést minden esetben megpróbálni tartozik; részint sikeretlennek is tartanák sanctio nélkül az egész intézetet, mert bár előre elfogúlnak látszassék is valaki, engedhet a békéltető közbejárásának, s épen csak a háborgó felek összejövételének eszközése az, a mi ezen intézet fogamatja felől szép reményekkel biztat. A szerkeztetésben foglalt sanctiót azonban magok is félszegnek találták, s azt úgy kívánták módosítani, hogy mivel a meg nem jelenő allperes sérti a törvényt, sérti a békéltető személyes tekintetét, és részben oka is hogy az egyeség meg nem történt: illő hogy ha különben a per oly természetű hogy nem jár költség megtérítésével, a makacs allperes a költséget egyszerűn, ha pedig annak megtérítésével különben is tartoznék, kettőztetve legyen köteles megfizetni.

A szerkeztetés azonban *maradjon* által helybenhagyaték. Hasonlókép erősítettek meg némelly ellenvetések ellenére az 5-ik, 6-ik s 7-ik §§. is, mellyek a békéltetés rendje, módja, és a békéltetők hatósága felől részletesen rendelkeznek.

[II.] A 8-ik §. azonban igen sok, s az ülést hoszas időre nyújtó vitákra szolgáltatott okot és alkalmat. Ezen §. azt javallá: hogy valamin a munkába vett békéltetést a felek midőn tetszik félbe szakíthatják; — úgy ha megegyeztek, a békéltető előtt készült, s két tanú bizonság írásával megerősítendő egyeségek azon erővel birjanak, mellyel a szerződők szabad akaratjából származott más egyéb kötések (*transactiones*) birnak.²

A PERSONALIS: Ugy látta hogy itt a békéltető előtt kötött egyeség *transactio* erejére emeltetvén, ez által az ősiségnek oly annvira alkotmányos elve közül ki forgattatik. Ennek megmutatására kifejti azon különbséget, melly Verbőczy törvényének, nevezetesen az 1-ő R. 62-ik czimjének értelmében³ az *amicabilis conventio*, és *transactio* közt fenn áll, s emlékezetbe hozza: hogy törvényes értelemben csak azt nevezzük *transactiónak*; melly perben, peres bíró előtt, a pernek kétséges kimeneteléből, s oly mód köttetik, hogy általa a peres tárgybol mind a két fél bizonyos részt kapjon, s részint megtartson. Ezek a *transactiónak* a requisitumai, mellyek azért állittattak fel a törvények által ily szigorúan, mivel a *transactiók* ősiség, és *praejudicium* tekintetéből meg nem erőltethetők, már pedig ezen requisitumokkal teljeséggel nincsenek a békéltetők előtt kötendő egyeségek felruházva, következőleg ha

¹ *Iratok*, II. k. 319. s köv. l.

² *Iratok*, II. k. 321. s köv. l.

³ A *Hármaskönyv* I. 62. megállapítja, hogy az osztályos atyafiak egymás fassióját és a fiú apját nem vonhatja vissza, ha annak idején nem tiltakoztak ellene, hasonlóképen az idegenek javára tett bevallásokat sem, ha azok peres birtokjogokra nézve egyezés útján jöttek létre.

mind a mellet is *transactio* erejére emeltetnének, az ősiség elvét sarkából kiemelnék, s az egyenes vagy mellékes örökösöknek, nem különben a kir. fiscusnak jussait semmivé tennék. Gondosan, és feszített figyelemmel őrzötték atyáink, őrzik törvényeink az ősiség elvét, mint alkotmányunknak egyik éltető erét, melynek köszönhetni véli a personalis különösen azt is, hogy ennyi századok s viszontagságok után fenáll a köz nemesség, s a köz dolgokban ily befolyással bír. Nem gondolná hogy midőn a RR egy részt az ősiséget egyenest megtámadni nem akarják, azt ily mellékes lépéssel kívánnák eldönteni, s kívánja hogy ezen egyeségek csak oly erővel birjanak, mint más barátságos egyeségek, és a *transactio* helyett *amica conventio* tétessék a szerkeztetésbe.

ASZTALOS osztozván a personalis nézeteiben, készebb lenne az egészről elállani, mint az ősiség elvét csak távolról is sérteni, s elhatározottan kinyilatkoztatja hogy az aviticitást, ha majd előkerülend, egész erővel s okokkal védeni fogja, s azt minden következtetéseivel egyetemben épségben fentartatni kívánja. Ohajtja itt is tehát a maradéknak meghagyni azon szabadságot, hogy a káros, és ne talántán hibából kötött egyeséget felbonthassa. Példa gyanánt adja elő: hogy ha én valamelly adósságot kifizetek, de kötelező levelemet kézhez nem veszem, hanem csak nyugtatót, ez azonban eltéved, s e miatt örökösöm másod ízben is megfizetik békéltető közbejöttével az adósságot, később előkerül a nyugtató, az egyeség azonban *transactio* erejű, annál fogva károsodásukat nem orvosolhatnák. Ő tehát a mint a kerületi ülésben,⁴ úgy itt is azon indítványt tévé hogy a békéltetők előtt kötött egyeségek csak oly erővel birjanak, mintha a felperes ítélet által nyerte volna meg perét, hogy így legalább *novummal*⁵ segíthessen magán.

Asztalosnak ezen indítványa pártolásra egy átaljában nem talált. — BORCSICZKY ellene veté hogy az egyeségek erejét nem lehet attól függesztetni, valjon nem találkozik e valamelly poros levéltárban egy oklevél, mely a dolgon változást tehetne. Különben is az egyeséget ítélet erejére emelni annyit tenne, mint megengedni mind azon *remediumokkal* való élést, melyekkel bírói ítélet ellen élni lehet. Már pedig az csak ugyan lehetetlen hogy az egyeség ellen appellátával, prohibítával,⁶ oppositíóval, repulsióval,⁷ vagy *novummal* élni lehessen. DEAK pedig a fent irtt példára azt feleli: hogy hasonló eset történhet akkor is, midőn perben bíró előtt kötötték az örökös erejű *transactio*, melyet azonban ezen ok miatt törvényeink, bár mennyire pártolták is az ősiséget, ekkorig invalidáltatni nem engedték, s ez ha hiány, nem a békéltetők előtti egyeséget különösen tárgyalja, hanem általános törvény hiány, mellyen akkor kell segíteni, midőn a kötések erejéről fogunk közönségesen rendelkezni. A kívánt *novum* egyéb iránt is gyakorlati tekintetekből helyt nem foglalhat. A *novumnak* csak új oklevelek lehetnek alapjai, már pedig itt egy átaljában lehetetlen kimutatni, mely oklevelek nem voltak a békéltetőnél előmutatva, minthogy ennek

⁴ V. ö. Országgyűlési Tudósítások, II. k. 717. l.

⁵ *Novum iudicium*, perújítás.

⁶ Az 1729 : 38. tc. értelmében az érdemleges ítélet kiadásának eltiltása.

⁷ Az oppositio az ítélet végrehajtásának megakadályozására szolgált: a végrehajtást szenvedő fél, aki azt törvénytelen zaklatásnak minősítette, kardnak vagy botnak felmutatása mellett kijelentette, hogy ellenáll. A repulsio a szoros értelemben vett perorvoslat, mert újabb tárgyalást és bizonyítékok előterjesztését eredményezi.

esküvése által tiltatik a közbejött irásokat a békeltetésen kívül használni, s vezér elv hogy a mi ezen az uton történik, a bíró előtt próba gyanánt soha sem szolgálhat. Különben is ha első bírósági ítélethez hasonlitanók az egyeséget, az ellen minden remediumokat meg kellene engedni, a mi képtelenség; ha pedig a legfelső bíró ítéletéhez hasonlítjuk, akkor még erősb lesz a transactionál, mert az ítéletet invalidálni még *ex dolo et fraude* se lehet, s ez ellen (a parancsolatok már el lévén törölve⁸) a novum helyt sem is foglalhat.

Az Asztalos indítványa tehát elmellőztetett, de eleintén a Personalis indítványa sem látszott a többség hajolni, mivel még azok is, kik különben az ősiség elve mellett nyilatkoztak, p. o. ANDRÁSSY és MARCZIBÁNYI, pártolák a szerkeztetést, állítván hogy itt nincs szó oly erejű transactionul, mint melly *ex dubio litis eventu* köttetik, hanem csak transactionul. Minő ereje legyen pedig a transactionnak? s melly esetekben lehet azt invalidálni? ezt a polgári törvény könyv idejére tartozónak vélték, ezen véleményökben az által is megerősödve hogy a kerületi ülésben a transaction szó mellől ezen epitheton: *coram jure inita* voxok többségével kihagyatott.⁹ — A PERSONALIS azonban ismételve elő adá, hogy a transactionnak nincs más törvénye értelme, mint mellyet Verbóczy 1-ő R 62-ik czimje szerint fentebb elő adott. — Ennek következtetésében azon rész is, melly a transactiont megtartatni kívánta a szerkeztetésben, nem akart az által győzni, hogy a törvényt kétes értelműnek hagyja, s e miatt zavarokra nyujtson alkalmat, hanem nyilván kifejezte: hogy egyenesen oly erővel kívánja a békeltetők előtti egyeséget felruházni, mint a minő erővel birnak a perben bíró előtt *ex dubio litis eventu* kötött transactionok, s e szerint a szerkeztetést MAJTHÉNYI indítványa a *coram jure initae* szavak betételével¹⁰ világosítani kívánták. Ezen meghatározott nyilatkozások után már több pártolókat, s végre többséget is nyert a Personalis indítványa, mert bár mind a két rész szónokai ismételték is hogy itt futólag melleselegesen nem akarják az aviticitás kérdését megelőzni, mind azáltal beszédéről beszédre nyilvánosabbá lón, hogy a *transactio* s *conventio* közötti harc az aviticitás feletti harcznak előpostája, s némileg barométruma. Végre NOVÁK követvén az aviticitás pártolására nyilatkozott Marmarosi követnek őszinteségét, nyilván elősmeri hogy a fenforgó kérdés igen is bevág az aviticitás kérdésébe, de azt is kijelenti előre hogy ő annak idejében teljes erővel azon lesz, hogy az aviticitás elve, s káros következtetései törvénykönyvünkől kiirtassanak; s úgy hiszi ha Asztalos az ősiség mellett okokat hozand fel, ő maga is fog ellene okokra találni, előre is kijelentvén hogy a Statusnak magas czélját ott elérve nem látja, hol egy privilegiált osztálynak azon természet elleni kiváltsága van, hogy kötése nem szent, kötelezése felbontható. — RÉPÁS is azt tartja hogy a vagyont biztosító törvény épül a természet törvényén, a *praejudicium*

⁸ A tárgyalás alatt álló kerületi törvényjavaslat XXII. cikke mondja ki az egyik fél kérelmére kibocsátani szokott bírói parancsolatok, *mandata iudicialia* eltörlését. (*Iratok*, II. k. 374. l.)

⁹ A tárgyra vonatkozó kerületi vitákat I. Országgyűlési Tudósítások, II. k. 717. s köv. l.

¹⁰ A hivatalos jegyzőkönyv szerint Majthényi „a redactióba a *transactio* szó eleibe e *dubio litis eventu coram iudicio initae*-szavakat kívánja tételni”. (*Jegyzőkönyv*, VI. k. 220. l.)

iránti törvények pedig demoralisálják a nemességet,¹¹ s a maradék visszaválthatásának kecsegtető reménye csak a vesztegetés hajlandóságára szolgáltat rugó erőt.

DEÁK szintén hazánk egyik legsúlyosb átkának tartja a birtok bizontalanságát, s egyéb iránt is meg van győződve hogy a praejudiciumi törvények a maradékot meg nem óvják a károsodástól. Mert ingyen senki sem veheti vissza az ősei által eladott ősi jószágot, s így nem kell egyéb mint egy drága eladás, hogy az ősiség képzelt jótékony következtéseinek vége legyen. Különben pedig kérde: valjon azon úgy nevezett hiteles helyek és személyek, mellyek előtt kellett ekkorig az örökös szerződéseknek történni, több, s nagyobb biztosságot nyújthattak e a közbe jöhető családok ellen, mint a nyilvánosság garantiája a békéltetők munkálódásiban?

SOMICS úg látja hogy a nemzet Characterét semmi sem rontja annyira, mint az örökös perlekedés indulata, s a pernél nincs nagyobb szerencsétlenség, kivált midőn a törvény szavát a bíró discretioja pótolja ki, pedig így van az a praejudiciumi miatti perekben. És ha Verbóczy 1-ő része 62-ik czímjének volt azon hatalma, hogy a Sigmond alatt teremtt ősiséget korlátozhatta,¹² és a transactiókat az invalidatio alól kivehette; ezen törvényhozó testnek hasonló jussa ne legyen e? Nem is a szegény nemességnek használ az aviticitás elve,¹³ több pénzt veszteget ez el, ha nagy úrral perlekedik elidegenített javai miatt, mint melyen hasonló jószágot vehetne, s végtére is ritkán boldogul, különben is az aristocratismus kiváltsági jusok birásában áll, és nem abban, hogy a kötött egyeség szent és állandó ne legyen.

BEZERÉDY: Tagadja hogy a szegény nemesség a praejudiciumi systemából jó következtést csak várhatna is. Ennek bizonságául hivatkozik a tapasztalásra. Már maga a nemességnek legszámosb osztályára ragadt szegény nevezet is mire mutat? Valjon a birtok sommája kis részekre felosztva van e a nemesség sokasága között? Előmegy, gyarapodik, acquisitionalis állapotban van e a kis nemesség? s azon nemzetségek virágoznak, emelkednek e, kik Árpád sorsosi, kik a török ellen hazánk védjei valának? Soknak ezek közül az ősi véren szerzett földön alig van anyi saját helye, hová pergamenjét letehesse. Mivé lett az ősiségnek, s a szerződést rontó praejudiciumnak paizsa alatt a kisebb nemesség? Igen is, ennek hanyatló állapotja komolyan és sürgetve kíván segédelmet a törvényhozótul, de ezt az aviticitás rendszerében ugyan soha fel nem találja. Néhány nagy úrnak, pénzes gazdagnak, dús kereskedőnek kedvezhet az talán; de ezek ama systema nélkül is szerezhetnének;

¹¹ A Jegyzőkönyv (VI. k. 225. l.) szövege pontosabb: „vannak olly invalidatorius perek, mellyek inkább demoralisálják a nemességet“. Az összefüggésnek az a magyarázata, hogy érvénytelenítő pereket a praejudiciumra, kárra, hátrányra hivatkozva lehetett megindítani.

¹² A Jegyzőkönyv (VI. k. 212. s. köv. l.) nem szól a történeti utalásról s így nem lehet tudni, hogy a felszólaló, vagy Kossuth tévedett-e Zsigmond szerepeltetésével.

¹³ Meggyőződése szerint „tsak a birtokos aristocratia nyerne, mert valjon kinek vagyon módja az invalidationalis hosszas pörököt haszonnal folytatni? ki győzi azon sok és számos költségek pótolását? kinek vagyon módja legügyesebb prókátorokat fizetni? de kik bírnak a statusban sok tekinteteknél fogva a legnagyobb befolyással? bizonynyára nem a szegény nemes ember, hanem a birtokos aristocratia“. (Jegyzőkönyv, VI. k. 213. l.)

az egészre nézve azonban bizton el lehet mondani, hogy a praejudicium systemája hazánknak materialis és moralis tekintetben legnagyobb praejudicuma. Azonban itt nem ezekről, hanem csak arról van szó, valjon a peres tárgy feletti egyezésre szolgáló időt szűkíteni kell e vagy terjesztetni, és van e ok, melly miatt a békéltető előtt kötött egyeségtől a perbeli egyezésnek ereje megtagadtassék? Azt tartja hogy nincs, különben nem is lenne sikere az egész intézetnek, mert kivált a birtokban lévő soha sem fog egyezni, ha a kezénél maradandó résznek biztosságot nem szerezhethet az egyeséggel. Ez után megmutatja a szónok hogy az egyezés célja, módja, elve szintúgy megvan a per kezdete előtt, mint annak folytában, sőt valóban vizásnak látszik hogy ne lehessen igazán egyezni, mielőtt a felek jól ki nem perlették magokat, és majd olyan mint a hol tiltatott a betegnek, hogy ne merjen meggyógyulni, mielőtt rendszeres orvoslás alatt nem volt, s az orvos el nem határozta, ha valjon dubius állapotban van e. És valjon a pernek kimenetele nem szintoly kétséges e a per előtt, mint per alatt? Maga Verböczy is így szólván a transactióról: *quia finis litis dubius adhuc est*,¹⁴ nyilván mutatja hogy nem az a kérdés mitől kezdve, hanem meddig biztalan a per kimenetele? t. i. az ítélet kimondásaig. Különben ha azt akarta volna kifejezni hogy csak a per derekán biztalan a kimenetel, s csak ekkor lehet transigálni; az *adhuc dubius* szavak helyett *jam dubius* kifejezéssel élt volna. Végre még két tekintetet fejt ki a szólló követ: 1. Kár volna a helyes erőt megtagadni azon egyeségtől, mellyet a méltányosságnak igaz lelkű indulat szerint előismerése szűll, s csak azt mondani erősnek, mellyet unalom, költség kifogyása, a perelés mestersegei által megzavart igazakban való bizodalmatlanság, és félelem szűllt. 2. Az adott szó szentségét sértve, a nemzetnek erkölcsi characterére is káros befolyással van azon mentalis reservata, azon hátulsó ajtócska, midőn az egyezéskor is már előre azon lélek által vezéreltetünk, hogy kötésünket örökösünk majd invalidálják.

Az ellenfél ez uttal nem ereszkedett az aviticitás elvének pártolásába, hanem csak a mellett maradott hogy azt ily melleselegesen eldönteni nem lehet.

KOCSI HORVÁTH: Ugy hiszi a békebiróság idacájának alapja ez volt: Ha 100 ember közül eddig megbékélt 10, adjunk hozzájuk egy okos békéltetőt s meg fog békélni 20, de az egyeség természetében azért változást nem tettünk, az mindég csak önkéntes magános egyeség marad. Ő tehát oly szót kíván a szerkeztetésben látni, melly a magánosok közötti egyeség idacáját kifejezi.

PALÓCZY: Szintén sokalja a *transactio* szót, s úgy hiszi, ez az egyéseket ötrül egyre devalválná, mint a bankó czédulát, s inkább a szegény nemeseknek ártana. Midőn a nagy úr egyezik, akkor a szegény nemes is öcsém uram, bátyám uram, asztalhoz ültetik, megtractálják; ennek magicus ereje van a szegény nemesre, könnyen egyezik, de megsiratnáknak maradéki, ha az innen eredő kárt soha nem orvosolhatná. — ZMESKÁLL is így vélekedik; ha, ugymond, a nagy úrnak magának nincs is elegendő esze, van pénze, hogy egy okos fiscalist tarthat magának, de nem így van a szegény nemes dolga.

ÖTVÖS MIHÁL (Szatmár) ellenben azt hiszi, ha azon rendeletek, mellyek a kötéseknek örökös állandó erőt adnak, a kisebb nemességnek

¹⁴ Quae quidem fassiones (quia finis et exitus litium dubius adhuc et incertus erat), semper observantur et nunquam retractantur. (*Hármaskönyv*, I. 62.)

ártnának, s a nagy uraknak használnának; a fő RR mind azokat két kézzel fogadná, a mit nem igen tapasztalunk.

Azonban csak 19 megye s a kerületek, és Győr városa szavazván a personalis ellen, voxok többségével csak ugyan elhatározottat, hogy a *transactio* helyett *amica conventio* tétessék a szerkeztetésbe, melynek végén CSAPÓ indítványára szintén ehhez alkalmazott világosító módosítás tétetett.¹⁵

b)

Ápril 6-án vasárnapi szünet.

Ápril 7-én 166-ik országos ülés. A békebirák iránt hátra volt 9-ik és 10-ik §.¹⁶ kevés szó váltás után megállapítván, több rendbéli tárgyak s indítványok jöttek közbe, melyek a tanácskozásokat délutáni 3^{1/2} óráig ki húzták s igen sok érdekes vitatásokra nyújtottak alkalmat.

Legelőbb is a BEREGLI KÖVETEK küldöik utasításánál fogva több rendbéli kijelentéseiket, melyeket az urbariom tárgyában tettek volt, vissza húzták (revocálták).¹⁷ Ezen revocatio már egészen bevégezett tárgyat illetvén, és így semmi sikert sem szülhetvén, szükségtelen állásban tűnt fel sokak előtt, s innen olv meleg vitatások keletkeztek, melyek Beregh vármegye Rendeit nem igen fogják megörvendeztetni. Minnyájan sértetlen palladium gyanánt tekintették ugyan az utasítások hatalmát, de más részről erős színekben tűnt fel azon franczia közmondás szelleme: *Életem a hazámé, becsületem az enyém*. Ezen érdekes vitát kimerítőleg jövő levelemben, mert egész ülést csak ugyan nem adhatván, jobbnak látom a juridicum fonalát meg nem szakítani.

Mielőtt az uri székekről szólló 2-ik t. czikelyre által mennének a RR. több rendbéli indítványok tétettek nevezetesen:

HERTELENDY (Torontál): Megujítja a kerületi ülésben¹⁸ siker nélkül tett azon indítványát, hogy a határőrző véghelyek polgári viszonyaikra nézve polgári ítélő székek, s magyar bírói hatóság alá helyheztesse. (Mert jelenleg Austriai lábón állanak.) Kívánja tehát hogy ezen ítélő székek elrendelésének kidolgozására küldötség neveztesse.

Indítványát azon okokkal támogatá, melyeket a tárgyak kerületi vitatása alkalmával 121. számú levelemben közlöttem.¹⁹ Ott csak 13 megye pártolván, elesett, itt 38 megye fogván pártját dicsőségesen diadalmaskodott.

A PERSONALIS ellenzé az indítványt. Midőn civilis törvénykönyvet alkotunk, ugymond, a katonai Codexbe magunkat ne avassuk. — Ennek azonban SOMSICS azt vetvén ellene: hogy a véghelyi lakosok viszonyainak nem csak katonai disciplinaris, de polgári oldala is van, melyre nézve meg nem szenvedheti a törvényhozó test, hogy midőn az országnak minden ítélő székei rendbeszedetnek, ezen hazánkiai német tör-

¹⁵ A Jegyzőkönyv (VI. k. 230. l.) ellenkező határozatról tudósít: Csapó, a magyar s a deák szerkeztetés közt ellenkezést látván, sött az egészet a végzéssel nem tökéletesen egyezőnek találván módosítását kívánnya, de javasolt módosítása el nem fogadtatván.

¹⁶ Iratok, II. k. 322. s köv. l.

¹⁷ Olv. részletesebben a köv. számban.

¹⁸ Február 11-én. V. ö. Országgyűlési Tudósítások. II. 651. l.

¹⁹ V. ö. Országgyűlési Tudósítások, II. k. 652. s köv. l.

vénykönyv, *Francisci Codex* alatt maradjanak.²⁰ — A PERSONALIS azon ellenvetéshez ragaszkodott, hogy a véghelyek viszacsatolása az előleges sérelmek között fel lévén terjesztve,²¹ királyi választol szükség várni s annak nyomában azon véghelyeknek oly különféle tekintetek alá eső viszonyairól rendelkezni.

BÖTHY: Már csak azon okot is elegendőnek látja az indítvány elfogadására hogy az előleges sérelmekre hasztalan lessük a választ, s még csak a sürgetést sem vagyunk képesek felterjeszteni. Kötéllal ragadják ki a katonát rokon köréből, hazájától elszakítva, idegen tisztek alá vetve, idegen nyelven kormányoztatva, idegen földre számkivetve, csak mint öreg nyomorék tér haza. Elszakították a hon védjeinek testét egészen a polgári testtől, szükség azt ismét kapcsolatba hozni, a mit egy kis részben az indítvány elfogadásával is lehet eszközölni. — Így TÖRÖK is. A katona, úgy mond, nem szünt meg polgár lenni, s így meg nem fosztathatik a honni törvények pártfogásától, melyek inaugurális diplomák által is megerősítettek. — BORCSICZKY megemlíti az Erdélyi két véghelyi ezredeket, melyek a disciplinárakat kivéve polgári törvény alatt élnek.²² Az elhalasztás, és annak kimondása: hogy mi még csak bírót sem rendelünk számokra, annyit tenne, mintha elállanánk a sérelemtől; pedig a XVI Szepestégi városok hasonlatossága szerint is kötelességünk az országos végzések sinór ösvényét követni munkálódásinkban. Különben is vannak a vég helyeknek sok lakosai s birto-kossai, kik nem katonáskodnak, s így a disciplinaris kormány alá nem is tartoztatnak.

TARNÓCZY: Ha igaz hogy az ország integritásához a sereg és a confinium tartozik, igaznak kell annak is lenni, hogy az ország törvénykönyvének integritásához a sereg és határ őrző katonaság törvénykönyve is tartozik.

DEÁK: Ha valaki kétségbe akarná hozni a törvény hozás azon júsát, hogy a katonaságnak és véghelyeknek polgári ítélő székeit is elrendelje; az a törvényhozás júsának idaeájával is ellenkezésbe jönne. Az elrendelés munkába vételének idejére nézve gyakorlati nehézségek miatt Ő felsége kedvező resolútiójától kívánt várni előbb a szólló követ is; de tekintetbe vévén hogy a választ sürgető felírás sem juthat a fejedelem kezéhez, továbbá figyelmeztvén az érkezett rescriptumokra, azt kell hinnie hogy ő felsége a rendszeres munkákon kívül semmi egyebet felterjeszteni nem akar. Mi ugyan kijelentettük, hogy a nemzet indítványi júsát teljes épségben fen fogjuk tartani,²³ de a fő RR csak ugyan

²⁰ „részben a német örökös birodalmi törvények szerint igazgattatnak“ (*Jegyzőkönyv*, VI. k. 244. l.) — A határörvidéken az osztrák Allgemeines Bürgerliches Gesetzbuch alapján ítélték, amelyet Ferenc császár 1810 július 7-én erősített meg.

²¹ Az 1833 márc. 30-án felterjesztett előleges sérelmek VI. pontja szól a véghelyekről. (*Iratok*, I. k. 176. s köv. l.)

²² Erdélyben két-két székely és román gyalogos és egy székely lovas határ-őrezred volt. Különálló katonai kerülettel csak a második román ezred — Beszterce vidékén — rendelkezett, míg a többihez tartozó falvak a polgári területen szétszórtnak feküdtek s legtöbbjükben a határőrök együtt éltek a polgári lakossággal.

²³ A rendek a vallás tárgyában kelt 6-ik izenetükben jelentették ki, hogy „minden nemzeti kívánság a szakadatlanul divatozott szokásnál fogva is csak ezen Tábla hatósága által hozathatik indítványba“. (*Iratok*, I. k. 254. l.) A kérdés kerületi vitáját l. *Országgyűlési Tudósítások*, I. k. 513. s köv. l.

azon szellemben munkálódnak, mert minden tárgyat, mely a rendszeres munkákhoz nem tartozik, akadályoztatnak, úgy hogy a gratulációkon kívül alig van különös felírás, de az urbéri törvény javallatokat, több pontokra kijelentett ellenkező meggyőződésök mellet is felbocsájtották. A gondos előre látás javasolja tehát: hogy sérelmeinket, a mennyire lehet, oly tárgyakkal kössük össze, melyeknek felterjesztését a fő RR hibetőleg gátolni nem fogják. Az országos sérelmek orvoslására törekedni egyéb iránt is soha sem idő veszteség, sőt egyik fő kötelességünk, egyik fő célja rendeltetésünknek; s végre a küldötségre bizás még idő nyerést eszközöl.²⁴

RAGÁLYI: Midőn minap egy izenetünkben²⁵ sulyosodni mondánk a nemzet sebeit, a véghelyek jajjai hangzottak fülemben. Sérelmes panaszkodásnak hasztalanságát nagy részben annak tulajdonítom, hogy kívánságinkat jussainkkal hasonló méltóságra soha se emeltük, az erős egyenes utat soha sem követtük. Mindég csak a kérelem, a petitio ösvényén jártunk, itt is nehezen tudtunk panaszkodással feljutni, s ha feljutottunk is, mindég vannak a királyi szék körül oly rágalmozó lelkek, kik igazságos kívánságunkra bal színt ruházva, céljainkat a király előtt méltatlanul gyanússá tenni tudták; a mit nem tehettek volna, ha petitio helyett mindég törvényjavallatot küldöttünk volna fel, mely tisztán elébe adja a kormánynak mi az, a mit a fenállónak helyébe helyezni kívánunk. A mint tehát pártolja az indítványt, úgy nyilván kimondja: jövőben soha sem fog rá állani hogy pusztá petitio formában jelenjünk meg a kormány előtt kívánságinkkal.

CLAUZÁL: Már igen által látja azon tacticát, hogy ha sérelmek sorában sürgetünk valamit: a rendszeres munkákra utasítanak, ha itt karjuk fel venni, azt mondják sérelem útjára tartozik. Ki kell már valahára ezen tactica veszélyeiből menekednünk.

PÉCHY azt jegyzé meg: hogy itt már nem Circulusban lévén, csak országos küldötséget nevezhetnénk, arra pedig a fő RR hozzájárulása is megkívántatik. — Mire CLAUZÁL: No ez bizon szép lenne, ez kellene még, gyönyörű gyakorlása lenne az iniciatívának.

GALLE (Szebeni követ) emlékezteti a RRket, hogy az urbéri munkálatban egy bizonyos tárgyban úgy jelenté ki maga a Personalis a végzést, hogy a dolog érdeme, az elv maga elfogadtatik, a módok elrendelése pedig kerületi tanácskozásokra vissza utasítatik.²⁶ Most is hasonlólt kell tenni. A mint hogy az indítvány elfogadtatván, a végzés csak ugyan e szerint lön ki jelentve. Ezen indítványnak a sérelmek iránti pertractatióra halasztása mellet szóllottak Justh, Géczy, Dókus, Szalopek, Szlucha, Andrassy, Ötvös (Bereg).

Továbbá VAY, mielőtt által mennének a RR a törvényszékek elrendelésére, e következő vezér elveket kíváná előlegesen megállapítani: 1. Minden ítélő szék a maga körében egyenlő törvényes hatósággal birjon, s maga nevében küldhesse felsőbb ítélő székekhez a pereket. 2. Minden pernek két felsőbb bírása legyen. 3. Az egész országnak ugyan

²⁴ V. ö. Kónyi: *Deák Ferenc beszédei*, I. k. 61. s. köv. 1.

²⁵ Az 1834. január 3-i királyi válasza feleletül készült feliratjavaslatban (*Ira. ok.*, II. k. 39. l.)

²⁶ 1833. július 20-án, a hasznélvezet eladása a kalmával a földesúrnak fizetendő bejegyzési illetekkel kapcsolatban. (V. ö. *Jegyzőkönyv*, II. k. 255. l. *Országgyűlési Tudósítások*, I. k. 584. l.)

3 Kossuth: *Országgyűlési tudósítások* III.

tatott tisztviselő által nyomorgattatik, s mi ennek az oka? késégkívül nem egyéb: mint azon aristocratiai büszke felemelkedés, mely a nyomorultab sorsba helyezett polgár társa jogait a magáéval rokonosítani nem akarván, soha se látta a népet elég műveltnek arra hogy ezen t. cz. jótékonyosságát annak egész mértékben megadja (117. ülés, 11. lap).³ Végre midőn az elhatározottat hogy a jobbágy telken lakó nemesek adózzanak, a 121. ülésben Balognak azon indítványát, hogy az adónak hová fordítása felől a Ministerium számoljon, s a földes úr se legyen a jobbágy telki haszonvételek megvételétől ki zárva, hasonlóképen pártolá.⁴ Mellyeket mint küldői akarátja, s véleménye ellenére történetket, legközelebb érkezett potló utasítása következtében szórul szóra visza húzza. (A visszahúzott beszédeknek felolvasását éljen felkiáltás fogadá.)

CSÁSZÁR: Hogy Beregh követei küldöik akarátját végrehajtották; ahoz semmi közöm, s nincs iránta észrevételem. De miután ezen visszahúzás oly tárgyat illet, mely már országgyűlési végzésé válván ő felségének felterjesztetett, következőleg a követek kiadott voxára visszahatással nem lehet, kérdem minő foganatja van az ilyes visszahúzásoknak? Semmi és ha semmi, úgy az ilyeseket elfogadni csak azért sem lehet, mivel a tanácskozások folyamatját megakasztják. Különben is ott, hol utasítás nincs, a követnek tennen meggyőződését követni törvényes jussa van; s így abban inconvenientiát látok, hogy valamely tárgynak tökéletes bérekesztése után, midőn már a megváltoztatott szavazat semmi foganatot sem szülhet, a követ meggyőződését visszahúzni tartozék. Kérem tehát a RRket, tegyenek valamely óvást, hogy ilyesek ne történjenek.

PERSONALIS: Hogy a követnek kiadott voxa ponderál s országos végzésé válván a dolog, ezen visszahúzás azt nem gyengítheti; tagadhatatlan. De az is bizonyos: hogy azon szállási szabadságánál fogva, mellynek itt uralkodni kell, Beregh v[ármegye] követeknek törvényes jusa volt azt előadni, a mit kötelességöknek ösmértek. Bé fog menni a jegyző könyvbe, érjen a mennyit érhet, hagyjanak fel a RR a vitásokkal.

DEÁK: Én Temes követével egyet értek, s azt hiszem: hogy végzés után a revocationnak semmi ereje sem lehet. A mi különösen ezen revocationnak egyik pontját: éhség idején a pálinka főzés eltiltásának említését illeti, okaim s kívánságom előadását a maga idejére halasztván, most sem titkolhatom el azon való csudálkozásomat, hogy egy megyének közönsége még ezt is sérelemnek veheti. Azonban feleljenek ők a becsület, és igazság ítélő széke előtt arról, a mit végeztenek, én csak azt ismétlem: hogy a mondottaknak végzés utáni visszahúzását erő nélkülnek tekintem.⁵

B. PRÉNYI: Hogy ezen visszahúzás a végzést nem gyengítheti, s ily értelemben erőnélküli, azt tagadhatatlan, ne hántorgassuk azonban a megyék utasításait, különben az utasítás adás hatóságán, mellyet kétség kívül szentül kívánunk feltartani, könnyen csorbát ejthetnénk. — HERTELENDY hasonló értelemben áll, annyiaval inkább, mivel a megyék utasításaiban állott ekkorig alkotmányos szabadságunknak egyik legfőbb garantiája, mellynek sértetlensége felől eléggé nem aggódhatunk.

³ 1833. szept. 21-i felszólalása: *Jegyzőkönyv*, V. k. 11. l.

⁴ Az 1833 okt. 8-i ülésben. (Ua. 95. l.)

⁵ V. ö. Kónyi: *Deák Ferenc beszédei*, I. k. 65. l.

MARCZIBÁNYI: Hogy a követnek meggyőződését követni jusa van, s hogy ezen visszahúzás a végzésre visszahatással semmikép sem lehet, az igaz, de az is igaz: hogy minden megyének kétségbe nem vehető jusa van követjének nem tetsző kijelentéseit visza húzni; s ha valami olyas történnék, a mi ezen just korlátozhatná, annak mindég kéntelen lennék ellene mondani. Nem első példája ez a revocatiónak, voltak visszahúzások, mellyek nem tetszettek, mint ahogy a mostani sem tetszik, de voltak olyanok is, a mellyek igen tetszettek, mint p. o. a midőn Szathmárnak mostani követe, azon megye 1830-iki követének kijelentését (a katonaság completatioja iránt)⁶ visszahúztá, s megsemmisítette.⁷ Maradjunk a mellet, a mit az előlülő is mondott: hogy valeat quantum valere potest.

A PERSONALIS el nem ösmeri hogy ezt mondotta volna, sőt azt állította, s most is állítja hogy Bereg v[ármegye] követei teljes jusal teheték mostani kinyilatkoztatásaikat.

POGÁNY: Nagyon sajnállanám, ha némelylek azon szándékot kívánnák küldöimnek tulajdonítani, mintha ők jelen utasításukkal a nem csak országos végzésé vált, de már ő felsége elébe fel is terjesztett dolgot elrontani akarnák. Jól tudják ők, hogy egy voxnak megsemmisítése ezen következtetést nem szülheti; azért más czéljok nem is volt, mint annak felfedezése hogy fentebbi szavazatim vélekedések ellen történtenek. Egyéb iránt minden megye legjobban ösmervén körülményeit, utasításait is azokhoz alkalmaztatja, hogy ezt tegye tulajdon haszna kívánja, hogy pedig tehesse, függetlensége hozza magával. Ennek sértetlennek kell lenni. Azért el sem ösmérhetem hogy a megyék utasításinak bírálására egyes követnek jusa legyen. Különben is ezen dolog vitatás alá épen nem tartozván, kérem a RRket hogy e részben megyémet megkimélleni méltóztassanak.

SOMSICS: Abban látja fekünni a különbséget, hogy az utasítások kötelezők a követre nézve, s azokhoz tartozik szavazatját alkalmaztatni, bár meggyőződése mást kívánna is, de midőn többé szavazatrol szó nem lehet, azt parancsolni hogy meggyőződését revocálja, igen vizsás dolog. A Szathmári eset pedig ide egyáltalában nem alkalmazható, mert ott azon követ, kinek 1830-ki kijelentését a megye visza húztatta, egyes utasítását szegte meg.

EÖRVÖS TAMÁS: Sokszor hallotta ezen teremben a szavazati szabadságot lelkesen védelmeztetni, s ezen mindenkoron örvendett, mert meg van győződve hogy ezen alapúl az alkotmányos szabadság fentartása. De innen következik hogy a küldőknek teljes szabadságuk van követjeik nyilatkozásait visszahúztatni; s nem csak akkor, midőn utasítás hiánya esetében a követ meggyőződése szerint szavazván, küldői véleményét el nem találta, de még akkor is, ha világos utasítása szerint szavazott, mert a küldők is változtathatják előbbi véleményöket. Deáknak pedig azt fe-

⁶ Az újonclétszám kiegészítésének kérdésében Szatmár követe az 1830. nov. 11-i orsz. ülésben azt mondta, hogy „küldői mind a szükségét, úgy a had pótlásának principiumát ... c'esméri”. (Az országgyűlés *Jegyzőkönyve*, 158. l.)

⁷ Kőlesey az 1833. február 8-i országos ülésben „az elébb említett nyilatkozatást küldői meghagyásából és neveken vissza huzza, megsemmisíti, helytelennek, törvénytelennek, megyéje akarattja s helybenhagyása ellen mondottaknak lenni kinyilatkoztatja”. (*Jegyzőkönyv*, I. k. 136. l.) Az esetről Kossuth a fenti országos ülés ismertetésénél nem emlékezik meg. (V. ö. *Országgyűlési Tudóstársok*, I. k. 152. l.)

leli hogy küldői azért nincsenek említett kijelentésével megelégedve: mivel ők a nemesi jusokat szentül feltartani kívánják, ez által pedig azokat korlátoltatni vélték.

DEÁK: Én sem az utasítások erejét, sem Bereg v[ármegye] törvényes jussait sérteni nem akarom, de azt hiszem hogy minden itt előadott nyilvános utasításról és indítványról véleményünket szintén kimondhatjuk, s helyes vagy helytelen voltáról ítéletünket kijelenthetjük. Lesznek tehát Beregh Rendei oly szives engedékenységgel hogy eltűrjék, ha azon, a mit különösnek látok, legalább csudálkozom.⁸

TÖRÖK Somsicsal tart. Ha követjök meggyőződését revocálhatnák a küldők, ez anyit tenne, mintha ők jobban tudnák, mi legyen követjök meggyőződése mint ő maga. Ha pedig tennen véleményöknek különbözését akarják kijelenteni, ezt a kérdéses tárgynak jövőendő előfordul-tára nézve szabályúl tehetik, de nem a multa nézve.

NOVÁK hasonlóul vélekedik, s nem is az enunciatiók visszahúzásában keresi a küldők biztoságát, hanem abban: hogy ha nem éri el a követ küldőinek gondolkozását, megszűnik a bizodalom, s ha így van: revocálják magát a követet, nem pedig enunciatióját, mert ez minden esetre inconvenientia, foganatot semmi esetre sem szülhetvén, hanem ha azt, hogy követjőket compromittalják.

MARCZBÁNYI: Hallottunk már itt visszahúzásokat, a nélkül hogy viz-gálat alá vététtet volna, valjon a visszahúzott mondások utasítás szerint, ellen, vagy kívül történtek e. — Így MAJTHÉNYI is: hivatkozik Tolna v[ármegye] példájára, a melly utasítását is egyenest visszahúzták. Ha áll az, a mi itt gyakran dogma gyanánt kijelentetett, hogy mi csak figurán-sok vagyunk, s általunk az egész ország nemessége vesz részt a törvény-hozásban, nem mondhatná egyenesen: hogy a diaetalis végzés után adott utasítások kötelező erejük épen nem lennének.

RAGÁLYI: Én a revocatio módjának, lehetőségének kérdésébe mélyen ereszkedni nem akarok. Ha azt nyilatkoztatnánk ki hogy csak akkor lehet revocáltatni, midőn a követnek kijelentése utasításával ellenkezik, egy cseppet sem volnánk tisztábban mint vagyunk. Most, midőn az ország egész polgári állását körül fogó tárgyak széles mezeje fekszik előttünk, kivált ha azon hamarságra figyelmezek, mellyel irántok az utasítások némely helyüt készültek, a mint Bereghben 7 nap alatt készültek, lehetet-len oly enunciatiót tenni, melly az ily hamar készült utasításokban egy vagy más helyüt elszórt elvekkkel ellenkezőnek ne állithatnék. Ki fogná ezt megítélni? ki lenne ennek bírója? Én tehát azt mellőzöm, s véleményem oda megy: hogy Bereg v[ármegye] követei köteleességeket teljesítették, s jeles példáját adták azon magas polgári erénynek, melly minden tekintet félretételével azt, a mit köteleességének ösmér, legyen az kellemes a vagy kellemetlen, hazafiui ön megtagadással hiven és szentül teljesíti. És én valóban szerencsésnek tartom Bereg vármegyét hogy ezen uralkodó szelleme mellet, (ha csak ugyan uralkodó szelleme az) melly ezen visszahúzást szülte, még is szerencsés lehetett kebelében két oly érdemes férfiakra találni, kik képesek valának ily visszahúzásra alkalmat szolgáltató gondoskodást táplálni, s nyilvánosítani; s valóban el annyira szerencséseknek tartom Bereg v[ármegye] Rendeit, hogy igazán ohajtánám, hogy érdemes követjeiket amaz uralkodó szellemnek hamarsággal készített utasításaitól megkiméllenék.

⁸ V. ö. Kónyi: *Deák Ferenc beszédei*. I. k. 66. l.

PALÓCZY: A mint senki kétségbe nem hozhatja: hogy minden megyének van indítványi jusa, úgy azt is kénytelen minden megye megengedni: hogy indítványához a többi 51 testvérek hozzá szólhassanak, következőleg a jelen esetben is kimondhassák, valjon hasznos e, avagy haszontalan, amit Bereg v[ármegye] tett, és ha haszontalan, ugyan minek tette? Igaz, mi képviselők vagyunk, de ha pusztán mandatiariusok lennének is Bereg követei. hogy ott, a hol utasításuk nincs, meggyőződésüket ki ne jelenthessék, s ha kijelentették, azt küldöik, országos végzés után vissza húzhassák, erre ugyan a törvényben alapra nem találunk, mert a procuratoris revocatio is csak ante finalem sententiam szabad.⁹

TARNÓCZY: Akár mint Committens, akár mint követ tekintsem is Beregh követeinek elébi kijelentéseik vissza hívását, a törvényhozó test által teendő semmi nemű lépésnek szükségét nem látom, s így a tett indítványt is feleslegesnek tartom. Mint Committens: mert az utasítás adás jut minden megszorítás nélkül fentartani szent kötelességemnek ösmerem, a minék indító okai közül csak azon egyre figyelmeztetem a RRket: mi könnyen vesztegettetetik meg az egyes ember az indulatok elragadtatása, sőt gyarlóságánál fogva néha alacsonyabb tekintetek által is, midőn ellenben a törvényhatóságok mint a köz vélemény organumai a törvény igaz elementumának, a nemzet akarátjának summáját utasításokba foglalván, megvesztegethetetlen morális testeket képeznek. De mint követ is feleslegesnek tartom, mert nem lehetek egy értelemben azon követ urakkal, kik az ily viszahívást a követek compromissiójának tekintik. Én azt hiszem: hogy ámbár küldöimnek minden munkásságomra, hazámnak még életemre is jusa van, s bátor ezekkel a szükség kívánata szerint nekik adózni kész is vagyok; becsülem mindazáltal oly kizáró tulajdonom, hogy azon másnak semminemű tette, s így semminemű határozatok is csorbát nem ejthet; arra csak ön tetteim becse hozhat ítéletet.

CLAUZÁL elősmeri hogy midőn valamely követ utasítása ellen szöll, minden lehető büntetést megérdemel, de midőn utasítása nem lévén, meggyőződését követi, s az emberi jusokat védi, ily esetben a viszhúzás parancsa méltán felébreszti a RR figyelmét. — DOKUS a Bereghí kérdésnek azon részébe melly a küldők, s követek közötti viszonyra tartozik, avatkozni tisztének nem tartja, másik részére nézve pedig a pótoló utasítások hatósága mellet szöll. — Így ZMESKÁLL is: nem akarja vitatni, helyesen tette e Beregh, a mit tett, de hogy teljes jusal cselekedett, azt anyival inkább állítja, mert az országos végzés még törvény nem lévén, ha ő felségének az urbariom iránti válasza tanácskozás alá kerül, annak Beregh követei nem csekély hasznát vehetik.

CSÁSZÁR: Küldöim jusait mélyen tisztetem, de méltán megkívánhatom hogy viszont ők is tiszteljék jusaimat. Némikéj jusok van utasítást adni, mellyet én teljesíteni tartozom, ellenben nekem jusom van ott, ahol utasításom nincs, meggyőződésemet követhetni és kimondhatni. Melly jusomhoz tántorithatlanul ragaszkodván, férfias elhatározottsággal kinyilatkoztatom, hogy ily esetben tett kijelentésemet viszhúzni soha sem fogom.

⁹ Az ügyvédszó visszavonása kedvelt perorvoslat volt. Bármelyik fél folyamodhat hozzá s mert száma nincs korlátozva, alkalmas a perek elhúzására. Segítségével a fél annak kijelentése mellett, hogy ügyvédje az ő tudta és beleegyezése nélkül járt el, új, kedvezőbb helyzetet teremthet magának. Ítélelhozatal után azonban a hatálytalanításnak már nincs helye.

ANDRÁSSY: Minden lehető okok közül nem hajlandó azon legroszabbat feltenni, hogy Bereg Rendei ezen utasításukkal követjeiket kívánták volna compromittálni; minden esetre a mai nap ezen célzással éppen ellenkező fényes resultatumra vezetett. Ő mélyen tiszteli azon férfiakat, kik a hon javára bár mely keserű poharat kiüríteni magokban elég lelki erőt éreztek.

BERNÁTH: Temes követének megilletődésében mélyen osztozik s az indítvány célját abban véli felfogni, hogy gyakrabban tapasztalván immár hasonló kedvetlenségeket, áldozzunk egy pár órát azon reménységnek, hogy jövődöben tanácskozásaink folyamatja hasonlóak által meg nem akasztatik. Ezen célból nem felesleges az utasítások jelenlegi állását felvilágosítani. A 15-ik században divatba jöven a képviseleti rendszer, innen természetesen következett az utasítások szüksége, s tökéletes kötelező ereje, de csak hamar kimutatkozott azon szükség is, hogy az országgyűlés tárgyairol a meghívó királyi levelekben a törvényhatóságoknak tudositatni kellett; mihez képest csak egy utasítás volt szükséges, s csak egy is divatozott. A körülmények szülhették, hogy országgyűlés folyta alatt más előre nem tudatott tárgyak is feladattak s ezen eset szülte a pótló utasítások szükségét. Alkalmazván ezt a jelen esetre; tudva van hogy gyűlésünk tárgyaúl a rendszeres munkák valának jelesen kitűzve, ezekre nézve azt: hogy az anya utasítások ki merítők, méltán lehet hinni, s innen igen természetes, ha éppen ezen tárgyakban a pótló utasítások váratlansággal lepik meg a törvényhozó testet. Senki sem volt, ki az utasítások kötelező erejét tagadná, sőt bátran állítom hogy bár diaetale conclusum után érkezzenek is, mind addig míg a t. czikelyek végső sanctio alá nem bocsájtatnak, nyomos fontosságukat el nem vesztik; s Beregnek ezen utasítása is koránt sem azért marad következtetés nélkül, mintha annak törvényes fontosságot nem tulajdonitanánk, hanem azért, mivel a Bereghi vélemény, valamint az akkori tanácskozás kisebbségben volt, úgy most is egyedül maga maradt. Sok izben kellett már, és sajnálva kellett ezen országgyűlés alatt tapasztalnunk, hogy Bereg szavazatja nyomadék nélkül hangzott el, mi annál fájdalmasb volt a többi testvér törvényhatóságoknak, minél inkább hozzá voltak szokva, hogy azon megye más izben a köztanácskozásokban mindég fényes, nagy fontosságú részt vett volt. Most legtöbnyire ellenkezésben áll az ország többségével, s tanácsával, mellyel oly szépen tündöklött, nem élhetünk. Igaz hogy érdemes követei a lehető esetekben igyekeztek közelítő elvek elfogadásával megyéjük törvényhozási tehetőségét feltartani, hogy vox nélkül ne maradjon: ma azonban jövődöre is előre megdicsőítette köveit azon megye, mert a visszavonást köz tudomásunkra hozta, hogyha vox nélkül marad, nem követjei, hanem ön maga fosztja meg magát szavazatja fontosságotól.

Végre még ÖTVÖS TAMÁS azon elvet fejté ki hogy a követ felelettel csak küldőinek tartozik, s csak ők bírálhatják meg követjeik nyilatkozásait. Bereg Rendei megbírálták, akarattjukkal ellenkezőnek találták, s teljes jusok szerint visszahúzták. Ehez szöllőja senki másnak nem lehet. Ragályinak pedig azt feleli, hogy ahoz senkinek sem köze, mennyi idő alatt készítette Bereg v[ármegye] a maga utasítását. — MIRE RAGÁLYI megjegyzi, hogy a hazafiságon kívül ötöt a szorosb barátság, s vérség kötelei kapcsolják Bereghez; innen tudja hogy 7 nap alatt készült a Bereghi utasítás, ahoz azonban neki semmi köze, csak amúgy közbevetőleg mondotta. Meg van azonban győződve, hogy tulajdon ama hatóság, uralkodó szellem vagy minek is nevezze, melly előbb a rendszeres munkák

vizsgálatát késleltetve hátráltatta, utóbb pedig az utasítást oly kevés idő alatt elkészítette, tulajdon az eszközölte a jelen vizzahúzást is.

Ezzel a vitatásoknak vége szakadt, s a múlt levelemben közlött Torontáli, és Somogyi indítványok iránt¹⁰ (mellyek közben tétettek, s vitatattak is) a végzés mint már meg írák ki mondatván, az ülés nagyon későn eloszlott.

b)

Ápril 8-án 167-ik országos ülés. — Mielőtt az uri székekről szolló 2-ik t. czikre¹¹ által mennének a RR,

[I.] BEZERÉDY indítványt tön: hogy minden községnek legyen tulajdon helybeli választott bírósága, adassék annak rendes törvényhatóság, s ez itt köz törvény által intéztessék el, s ekép biztosításék egy intézet, melly régibb törvényinkben nem ösmeretlen, melly a helységbiráinak nemzeti köz nevezetük alatt mintegy életet szerzett már magának, s mellynek sok helyütt már jó következással divatozása a közönségessé tételt ajánlja. Olyannak tekintí ezen intézetet, melly a népet polgári s erkölcsi előmenetelre készíti s azt életre hozni annál gyengédebb kötelességnek tartja, mivel azokat illeti, kik a miénkel nem egészen egyforma állapotjuk tökéletesítését csak a mi igazságunktól várhatják. Az intézet jótékonyságának bizonságaúl hivatkozik a tapasztalásra, azon községekre t. i. mellyeknek saját bíróságaik már hatóságban vannak. Megmutatja jó oldalait a lakosokra nézve, de földes urra nézve is, mert az uri szék (mellyet feltartatni kíván) mint felsőbb bíróság alkalmazatosan szolgáltathatja az igazságot. Kivihetőnek is tartja, mert ahol, mint minálunk, a provinciák magok magokat adminisztrálják, ott a községi municipalitás is közelebb van az életbe hozáshoz. Nem is lehet ellenvetni hogy a nép még nem eléggé mivelt. Ilyes intézeteknél az indító ok és következáss többnyire viszonyhatásban áll, és sokszor az intézet létesítése után tűnik fel, hogy megvan azon állapot, mellyre mint az intézet szükséges feltételére sokáig vártunk volt. Különben is az 1647:79. törvény¹² után újság és kora erőltetés vádjá talán ezen intézetet nem érdekelheti. Kéri a RRket, fogadják el az elvet s a vég helyek bíróságai hasonlatossága szerint nevezzenek küldöttséget, melly az iránt részletes javaslatot terjeszsen elé.

A PERSONALIS azt felelé hogy e tárgy iránt rendelkeztek a KK és RR az urbariomban, nem különben a szóbeli pereknél,¹³ de végre az uriszek iránti 7-ik §.¹⁴ alkalmával is előkerülend a kérdés.

¹⁰ Hertelendy indítványát a határörvidéki bíróságok szervezéséről. Som-sichét pedig az igazságszolgáltatás vezérelveinek megalapításáról olv. előbb, 31. és 34. l.

¹¹ *Iratok*, II. k. 324. l.

¹² V. ö. a 11. l. 10. jegyzetével.

¹³ Az úrbéri VI. tc. 1. §-ának tárgyalásánál, az 1833 szept. 7-i országos ülésben Palóczy javasolta, hogy a községi bírók és esküdtek ne a földesúr jelöljei közül, hanem szabadon választhassanak. A javaslat kisebbségben maradt. (*Jegyzőkönyv*, IV. k. 175. l.) — A szóbeli perekről szóló küldöttségi javaslat tárgya ásánál, a március 17-i kerületi ülésben Bezerédy indítványa alapján a 12 forintot aluli ügyekben a földesúr hozzájárulása nélkül is bíraskodási jogot adtak a rendek a községi bírónak. (V. ö. *Országgyűlési Tudósítások*, II. k. 735. l.)

¹⁴ *Iratok*, II. k. 326. s köv. l.

SOMSICS pedig köteletségének ösmeri az uriszéknek tökéletes eltöröl-tetését mindannyiszor sürgetni, a hányszor ezen kérdés előfordul. Ugy is elvételvé már az urbarialis perekbeni ítélő hatóság az uriszékektől, nem egyéb az, mint egy haszon nélküli terhes köteletség, melytől kétség kívül az egész nemesség kívánni fogja a menekedést.¹⁵ — ÖTVÖS MIHÁL, és SZENT IVÁNYI pártolák; azonban ellenök vettetett hogy ezen kérdés az urbariomban már eldöntetett¹⁶ s azért a törvénycikkelynek szakaszon-kénti taglalásába ereszkedtek a RR.

[II.] §. 1. *Az uriszék a földes uri hatóság alá tartozó személyeknek egymás közti, s a vidékieknek ezek ellen indítandó pereiben ezután is első bíróság leendő. A nemesek, és polgárok csupán a földes uri törvény-hatóság alatti javak iránt lesznek alája vetve. Az 1638 : 2. és 1647 : 22. rendeletei¹⁷ fenmaradván.*¹⁸

NICZKY (Vas) indítványt tön hogy a vidékieknek a jobbágyok elleni pereit ne tartozzanak uriszék elébe. A földes úr magszakadás esetében örökösse lévén jobbágyának, ezen bírói hatóság bevág azon már elfoga-dott elvbe, hogy senki ön ügyében bíró nem lehet.¹⁹ Indítványa nyert ugyan némi pártolást, de már országos végzésé vált tárgyat illetvén, el nem fogadtatott.

SZÁNTÓ (Győr várossa): A polgárookra nézve azon világosítást ki-vánta tételni, hogy az uriszéknek azon korlátolt hatósága, mely szerint a polgárok csupán a földesuri jurisdictio alatti javak iránt vettettek alája, csak azon polgárookra értessek, kik városi lakásukat, vagy birtok-jukat megtartották. Mert a kik végkép, minden birtok megtartása nélkül kiköltöztek a városból, ezekre nézve a Competentia fori feletti vitákból eredő igazságszolgáltatási zavarok miatt a territorialis bíróság hatóságát még a személyes ügyekre is kívánja kiterjesztetni. — Ezen indítványnak némellyek azon czélzást tulajdonították, hogy általa a városi bíróság territorialis hatósága minden benlakó, s nemesi birtokot nem bíró ne-mesekre leendő kiterjesztésének alapja megvettessék. — VÁGHY, HAVAS, PÓSFAY az indítványhoz ragaszkodtak,²⁰ s ezen tárgy némileg annak vita-tására is adott alkalmat, valjon a polgárság letörülhetlen character e, s el lehet e azt a kiköltözés által veszíteni? A kérdés azonban mint nem ide, való el nem dönt.²¹

¹⁵ Indítványával egyidejűleg előterjesztett egy törvénycikktervezetet is. Ennek szövegét l. *Jegyzőkönyv*, VI. k. 288. l.

¹⁶ Az úrbéri VII. tc. tárgyalásánál Somsich mind a kerületi (1833 május 22.), mind az országos ülésben (1833 szept. 12.) az úriszék teljes eltörlésére sza-vazott. (V. ö. *Országgyűlési Tudósítások*, I. 401. l., II. k. 201. l., *Jegyzőkönyv*, IV. k. 284. l.)

¹⁷ Az előbbi törvénycikk addig, amíg a következő országgyűlés elvi döntést hoz, felfüggeszti a főurak bírói székének, az ú. n. tribunal dominorumnak a hatás-körét oly nemesek ügyeiben, akik az ő vagy elődjek adományából nyertek birto-kot, az utóbbi cikk pedig eltörli ezt a bírói fórumot, mint a törvényekkel ellen-kező intézményt.

¹⁸ *Iratok*, II. k. 324. l.

¹⁹ V. ö. az úrbéri törvényjavaslat VII. cikkével. (*Iratok*, I. k. 537. l.)

²⁰ Havas kiemelte, hogy „a polgárok valódi javát s hasznait ... inkább abban keresi és látja: hogy tágas és szabad ut nyitassék meg nékik, melyen az egész országban és így a városokon kívül is, minden nemű iparkodást biztosan üzhes-senek; hogy ezen tekintetben köz és általános bizodalommal és hitellel birja-nak.” (*Jegyzőkönyv*, VI. k. 294. l.)

²¹ A vitát a personalis szakította félbe azzal a kijelentéssel, hogy a tárgy a publico-politicumra tartozik. (*Jegyzőkönyv*, VI. k. 300. l.)

GALLE (Szebeni követ): Örömmel elfogadná a javallatot, ha valaki biztosítaná: hogy a territorialis birói hatóság minden személyekre általánosan ki fog terjesztetni. De látván hogy hazánkban különböző kiváltságolt karzatok vannak, s a RR mindenkinek jusait fel kívánják tartani: a §-ust a mint áll, nem csak elfogadja, de hálás köszönettel is veszi, mert küldőinek személyes kiváltságait általa biztosítva találja. Hasonló értelemben szólottak a KASSAI, és BUDAI KÖVETEK így KRICSKE is, a ki minden hozzáadást annyival inkább szükségtelennek tart, mivel minden eseteket úgy sem lehetne kimeríteni. Végre PÁZMÁNDY azon magyarázatában hogy zavar nem ered, mert a városból kiköltöző polgár személyes ügyeiben a megyei hatóságnak lesz alája vetve: VÁGHY is megnyugodván, a §. a mint áll jóvá hagyaték.

§. 2. *A számadás alatti tiszték, és gazdasági szolgák ellen indítandó számadási perek ezen túl is uriszéken folynak, de a birtokon belőli feljebvitelről a számadók reversalis által özvegyeik, s árváik rövidségével előre le nem mondhatnak.*

NICZKY (Vas) a viszálephetési jog erejénél fogva,²² azon elfogadott elv következtetésében, hogy senki maga ügyében bíró nem lehet, ezen pereket az uri székektől elvételni kívánta. — A PERSONALIS azt veté ellen hogy a földes urak közönségesen kegyelmesen bánnak tisztjeikkel, a mit a törvényszék nem tehetne, mire PALÓCZY egy esetet említ, midőn egy bizonyos tiszt a számadási perben vi reconventionis supererogatumot követelt, mellyet látván a számot vevő Grófné, az egész pert kimenetelére vetette.²³ Már kérdi, minő bizodalom lehet azon ítélő székhez, mellynek természetes elnöke, az irományokat, ha nem inye szerint való, megégeti. — A Niczky indítványa csak 15 megyei voxot nyervén, a szerkeztetés jóvá hagyatott.

§. 3. *Az uri székek legalább 5 tagból fognak állani, u. m. előlülöbül, a földes úr által meghivandó két tagból, és az ezekkel egyenlő szavazattal birandó szolgabíró, és esküdttől. — Mind ezek azonban ugyan azon pereknek törvényszéki vizsgálatán bírák nem lehetnek.*

Némellyek csak háromra kívánták az uri szék tagjainak legalsó számát szorítani, mások a sz[olga]bíróknak s esküdtnak, részint mivel törvényes bizonság s nem bíró gyanánt vannak ott, részint mivel az az uri széket patrimonialis characteréből kivetkeztetné, voxot adni nem akartak; — a szerkeztetés azonban felkiáltás erejével jóvá hagyatott.

c)

April 9-én 168-ik ülés. — Folytattaték a napi renden lévő tanácskozás.

§. 4. *A földes ur, ha letette a birói hitet, maga lehet előlülö, különben maga helyett csak tábla bíró nevezhet. Meghivottakat törvénytudók közül saját tisztei kirekesztésével válasszon. kik a birói hitet ha még le nem tették, az uri szék előtt letenni köteleztetnek. A megyék tisztviselői, ha egyszersmind táblabírák, előlülöknek, közbíráknak pedig a nélkül is meghivathatván.²⁴*

²² V. ö. Országgyűlési Tudósítások, II. k. 419. l. 11. jegyzet.

²³ Az ügyről, amelynek tárgyalása során a tisztartó visszkeresettel kívánta a bevételt meghaladó kiadásainak megtérítését, részletesebb felvilágosítást a Jegyzőkönyv (VI. k. 303. l.) sem nyújt.

²⁴ Iratok, II. k. 325. l.

Némellyek azon elvből indulván: hogy egyenlőség egyeséget, különbség irigységet szül, a földes urat bár ha nem táblabíró is, az előlülés szabadságából kizárni nem akarják. Mások a táblabírószágban semmi garantíát nem találnak a birói tulajdonságokra nézve, kivált miután jelenleg oly emberek is neveztetnek táblabíráknak, kik kevés idő előtt zsidók voltak, s azt sem tudják, mi fán terem a törvénytudomány. Mások a számadási perekbeni előlüléstől a földes urakat átaljában eltiltani, némellyek az uraság tisztjeit ki nem rekeszteni, mások ellenben a megyei tisztviselőket közönségesen, végre mások legalább az allispánt az uriszéken való biráskodásból kizárni kívánták. Mind ezeknek ellenére a szerkeztetés jóvá hagyatott, szükségesnek tartván a RR nem csak az uriszék patrimonialis természetére ügyelni, de egyszersmind az igazság szolgáltatás feltételeit is némileg biztosítani.

§. 5. *Ha valamely földes úr az igazság kiszolgáltatásában késedelmeskednék, a megye által határ idő kijelelése mellet megintessék, ennek pedig sikere nem lévén, nyomban közgyűlésből annak költségére uriszék rendeltessék; a költséget és kárt, a mennyiben azok egyedül a földes úrnak hibás elmulasztása által okoztattak, a kárvallottak szintén megvételhetvén. Ezen rendelet alól azonban kivételnek a csekélyeb jövedelmű földes urak, kikre nézve a megye ítéletére bízatik, a kívánt felmentésnek helye lehet e, s ha igen: a biráskodás minden napi díj vagy költség nélkül a szolgabíró s esküdt társát fogja illetni. Az előlülést viselheti maga a földesúr, ha birói hittel le van kötelezve, különben nevezhet maga helyet táblabíró elölülőnek; mit ha nem tenne, maga a szolgabíró fog biráskodni.*

A §. első részében első példája adatván a bíró azon responsabilitásának, hogy a kárt megtéríteni tartozzék; RAGÁLYI kétségeskedett, ha valjon ezen elvet a többi bíróságokra nézve is fog e lehetni valósítani. Ugy vélekedvén azonban a RR hogy a bíró független ugyan arra nézve, hogy miként ítél, de ítélni csakugyan tartozik; a §. ezen része meghagyatott. De a második részt a PERSONALIS kihagyatni kívánta, az uri szék tartást inkább köteleységnek mint jusnak tekintvén. semmi lemondásnak helyt adni nem akart, bizván a megyei nemesség köz szellemében, hogy a szegényeb nemes is fog tarthatni uriszéket a nélkül, hogy költségébe kerülne. A Personalissal sokan egyet értettek, attól tartván hogy a felmentést megengedni annyit tesz, mint az uriszéket eltörölni. — RAGÁLYI ellenben szegénynek, vagy gazdagnak minden vizgálat nélkül megengedtetni kívánta hogy az uriszék tartás jusáról lemondhasson. Sok vitatás után Zala vármegye kívánsága²⁵ állott meg, melly szerint a fent irtt esetben nem a sz[olga]bíró, hanem a megye közgyűléséből rendelendő legalább 5 személyből álló ingyen küldötség fog biráskodni.²⁶

Ápril 10-én s 11-én az uriszéket tárgyzatta t. cz. bérekesztetvén, a k[irályi] városok iránti vitatás szép beszédekkel nyitattott meg, — azonban Somsicsnak alap gyanánt felállított azon indítványa hogy a k[irályi] városok birái az egész polgárság által választassanak, egy vox többséggel a Publ[ico]-Politicumra utasítatván s itt a városok nagyobb része is ellenkezvén; ebből vizzahatás támadott, mellynek első következése, hogy a honoratiorok alá nem vettettek a városi bíróságnak.

²⁵ Deák felszólalását olv. Kónyi: *Deák Ferenc beszédei*, I. k. 66. s köv. l.

²⁶ Az ápr. 9-i országos ülésnek itt csak érintett tárgyalásairól a *Jegyzőkönyv* (VI. k. 308—349. l.) részletesen beszámol. A Deák javaslata értelmében módosított szöveget l. uo. 350. l.

135.

a)

1834 április 10

Országos ülés.

Tárgy: [I.] A II. tc. hátralévő 7., 8. és 9. §-a: a rendezett tanácsú községek bírósága és fellebbezése, a zágrábi püspök és káptalan úriszéke. [II.] A városok törvényszékeiről szóló III. tc. elvei ellen Vághy és Say támadást indítanak. [III.] A III. tc. 1. §-a a városi törvényszék szerkezetéről; Somsich indítványa a városi polgároknak a választásban való részvételéről.

b)

Az április 11., 12. és 14-i országos ülések előzetes rövid ismertetése.

a)

Posony, April 15-én¹ 1834.^{a)}

[I.] A mi még az uriszékekről hátra volt, az April 10-én a 169. ülésben a ker[ületi] szerkeztetésnek mindenben jóváhagyásával berekesztetett.¹

A 7-ik §. a rendezett tanátsal bíró községeket eddigi bírói hatóságokban továbbá is megerősítvén, egyszersmind a földesurnak jövődjére is szabadságot ad, hogy az alkalmasnak ítélt községeknek a megye megegyezésével bírói hatóságot engedhessen.² Ezt³ a PERSONALIS erősen ellenzé, a jobbágyi végső kaptsolat megszakításától tartván, s azt az urbéri 5-ik t. cz.-el⁴ összeütközésben találván. BORTSICZKY ellenben emlékezteti a RRket, hogy illy kedvezést adni, önkényt adni, eddig is szabad volt, s azt most megtiltani, valóban az 1. r. 9. czimjével⁵ is ellenkeznék.

A 8-ik §. szerént az illy községek ítéletei, akár hogy volt is eddig divatban, mindig és mindenütt közvetetlenül egyenesen a megye tör[vény]székére appelláltak, a rendszert illetőleg azon községek, melyek a magok tanátsát eddig fő[ldes]uri befolyás nélkül választották, szokásukban meghagyatnak, és kiterjesztetvén azokra is, kik már eddig is egyenest a tör[vény]székre appelláltak. A hol pedig befolyást gyakorlott a földesur, vagy ha nem is, de az ítélet uriszékre vitetett fel, ott az uraság saját emberét tulajdon költségére a tanács előlülőjévé nevezheti; a többi tagokat pedig (ha eddig is gyakorlott befolyást) a hely-

a) A 135., valamint a következő 136. és 137. számok hiányoznak Kossuth kéziratából; a hiányt a Magyar Nemzeti Múzeum kéziratárában lévő Quart. Hung. 1358. számú másolatból pótoltuk.

¹ A 6. § tárgyalásáról, amely szerint a fellebbezés mindig birtokon belül (intra dominium) történik s a pert a vármegyének a szolgabíró adja be (Iratok, II. k. 326. l.), Kossuth nem emlékezik meg. A felszólalásokat, amelyek végén az országos ülés változtatás nélkül elfogadta a kerületi javaslatot, olv. Jegyzőkönyv, VI. k. 351. s köv. l.

² Iratok, II. k. 326. s köv. l.

³ T. i. a cikk második részét.

⁴ Az urbéri szerződésekről szól. (Iratok, I. k. 529. s köv. l.)

⁵ Hármaskönyv, I. 9. a nemesek négy fő jogáról.

beli lakosok közül választás végett candidálhatja. A pörök a sz[olga]-bíró által fognak a t[örvény]székre beadatni.

BEZERÉDY a tanács előülőjének nevezhetése ellen tett kifogást. BORTSICZKY s mások az uriszek appellationalis hatalmát kívánták fenntartani. A szerkeztetés azonban úgy itt, mint a 9. §-ra nézve, mely a fentebbi szabályokat a zágrábi püspök és káptalan udvarbírói székére, az előtte mint uriszek előtt folyó perekre nézve kiterjeszti, azt pedig, hogy a perlekedők a megye kebelén kívül tartandó uriszekére nem rendeltethetnek, elhatározza, mindenkben jóváhagyatott.

[II.] Következett a 3-ik t. cz. a királyi városokrol.⁶

VÁGHY: Ha valaha, most érzem, mind a hely méltóságát, mind az idő fontosságát, midőn a 3-ik t. cz. vitatásba jó, a polgári rendnek legnagyobb érdeke, ennek elrendelésétől függ boldogsága, sőt élete. Ezen érdek a mi oltalmunkra lévén bizva, méltó aggodással tekintjük a ker[ületi] javallatot, mely több fontosságokra nézve hiányt hágy, másokat homályba borít, némelyekben ép ellenkezőjét rendeli annak, mit a mesterségek és kereskedelem gyarapodása leginkább kíván, t. i. az igazságnak gyors, rövid, oltsó, s könnyű kiszolgáltatását, sőt egyre nézve a jó rend, és közbátorság fentartását is lehetetlené teszi. Illy állásban egyedül egy reménység gyámolít, t. i. azon szoros kaptcsolat, melyben a mi boldogságunk az egész országgal áll, s ezen diactanak mindekkorig abban kijelelt tzelja hogy az orsz[ág] ősi, és bölts intézetébe a mult századnak bal véleményei által betsuszott, s amazok jótékony-ságát nagy részben akadályozó visszaélések elmellőzésével az Orsz[ág] köz igazgatásának minden ágai tzelirányosabban elintéztessenek. A városi hatóság elrendelése régi törvényeinkre tekintve a legszebb fényben jelenik meg előttünk, s nyilván mutatja, hogy a nemes ditső magyar nemzet az újabb időnek előitéletétől mentve volt, s a határbeli bíróság-nak⁷ legtisztább, s tzelirányosb elve felállításával a jó rendet, és köz tsendet már eredetikép behozni igyekezett. Ime annyi századok után is tsak ama törvényekhez ragaszkodunk, melyek ha most nintsenek teljes gyakorlásban, az tsak bal, nem magyar, hanem idegen nemzetektől ide-jött, ezeknél is már most eltörölt vélemények által történhetett: történt pedig ép azon osztálynak, a nemesi rendnek kárára, melynek kiváltságai terjesztésére, s java gyarapítására czéloztak, de ezen tzelra igen hibásan, és fonákul szolgáltak. Ezen okoknál fogva mi, a szabad kir. városok küldöttei egy másodított javallatot készítettünk, vagy igazabban szólván a régi törvényeket valamennyire feleleveníteni igyekez-tünk, mondom valamennyire, mert most is több tekintetben hátramarad-tunk hajdani hatóságunk körétől, sőt az igazi rendszabástól is, enged-vén a mostoha körülményeknek, s reménylven, hogy felvirrad egy bol-dogabb idő, mely ezen hiányokat ki fogja pótolni.

A javallatot felolvassa, s a RR figyelmébe ajánlja. Ezen javallatnak vezérelve a kir. városi bíróság hatáskörének kiszélesítése körül forog, s azt a polgárookra, és benlakó nemtelenekre (ide értvén a honoratio-rokat is) általánosan; a nemesekre nézve pedig nem tsak a városi házak, s fundusok, hanem a polgári jusok, és jótékonyságok gyakorlása, ottan

⁶ Pontosan: A szabad királyi városi ítélőszékről. (Iratok, II. k. 329. s.köv. I.)

⁷ Valószínűleg a Kálmán I. decr. 2. caputjában említett bíraskodást érti: Évente kétszer minden püspökségben „tam comes quam comites et aliorum ma-gistratum dignitates et potestates ad suum episcopum convenient“, a magistra-us kifejezést városi hatóságnak fogva fel.

okozott károk, s erőszaktételek, és ezekkel kötött birzságok és pénzbeli díjak iránti perekre is kiterjeszteni, azon adóságon kívül pedig, melyeknek biztoságára városi birtok lón lekötve, még a házbér, városi adó, subsidium, s más köz törvényes terhek tartozásait; végre a nemesi jószágot biró, de városban lakó, s ott nem birtokos nemeseket (hatsak önként magokat más adóságotra nézve is le nem köteleznék) egyedül a kisebb nem írott, az élet minden napi viszonyaiból eredett, nem különben contoalis, s auszugalis keresetekre⁸ nézve; a városi fundust bírókat pedig minden ezekből eredett, ezek által biztosított, vagy oda intabulált adóságotra nézve is, végre a v[árme]gyékben birtoktalan állandóan városon lakó, vagy bár birtokos, de polgári foglalatosságot (kereskedést, gyártást, mesterséget) űző, vagy városi szolgálatban lévő nemeseket minden realis ügyeikre; a bitorlott, nem legitímált nemeseket ellenben, s a nemeseknek nemtelenségeit még személyeikre nézve is a városi bíróság alá vettetni javálja.⁹

SAY (Fejérvár városa): Ohajtottam volna észrevételeimet a ker[ületi] ülésben előadhatni,¹⁰ de ott az időnek előtte rendelt voxolás miatt szóhoz nem jöhetvén, kéntelen vagyok a RRet megkérni, hogy ezen, a hazát mélyebben hogy sem első tekintetben látszik, érdeklő tárgyban előadásomat kegyes figyelmökkel szerentséltetni, s azt egyedül a hon boldogítása nézetéből, melyből eredett, megbírálni méltóztassanak. Mélyen megfontolván a tanátskozás alá kerülendő t[örvény]javaslatot, annak fő tekintete, s gyökér elve abban tűnik elő, hogy a nemest polgári bíró alá vetni méltatlanságnak, s alacsonyáságnak tartatik, s azért a városi bíróságot a nemeségre nézve legszűkebb korlátok közé szorítani kelletik. Én mint polgár, s polgárok egyik bírása ezen elvet soha el nem ösmerem, s úgy gondolom, hogy a ki hazáját tisztán szereti, borzadva jajt kiáltana hazája felett, ha a városok bírái, kik közt számos nemesek is vannak, ezen elvet valóban megérdemelnék. De ha úgy lenne, akkor azt sem lehetne a nemesi reádnak olly igen féltett fényével megegyeztetni, hogy a nemes ember magát a városi bíróság alá önként kötelezhessen. Több eféle anomaliákat lehetne még keresni, s találni, de az nem szándékom, lehetne a nemzeti hitelről szólni, de arról hálá Istent! magyar könyvünk van már, melyben több foglaltatik, mint én tudnék mondani,¹¹ a dolgot tehát más, s nyomosabb tekintetből veszem fel, s azt mondom: A t[örvény]javallatnak említett uralkodó gyökér elve a polgárookra nézve felette nagy kárt tesz a hazának, a birtoktalan nemeséget pedig öldöklő erővel sújtja, s nyomoruságban tartja, a polgárookra nézve kárt tesz, mert fentartatik, s élesztetik bennök azon vágyodás, mellynél fogva tsaknem minden meggazdagodott kereskedő s mester ember siet eltávozni azon megvetett rendből, melyben olly szépen boldogult, és sok fáradsággal szerzett vagyonát nemes levél, nemesi birtok szerzésére fordítja, s így az ipar élesztésére megkívántatott nagy tőke pénzek, s azon emberek, kik (fájdalom itthon még iskoláink sem lévén) a mesterséget külföldön nagyobb tökéletességben megtanulhatnak, s a nem-

⁸ A kereskedők és iparosok hitelezői könyveikkel igazolt keresetei.

⁹ A javaslatot egész terjedelmében közli a *Jegyzőkönyv* (VI. k. 364. s. köv. l.)

¹⁰ A városi bíróságokról szóló III. (az országos küldöttség javaslatában II.) tc. kerületi tárgyalásai 1833 december 10-én kezdődtek. (V. ö. *Országgyűlési Tudósítások*, II. k. 471. s. köv. l.)

¹¹ Széchenyi Hitel-ére céloz.

zeti ipart nevelhetnék, attól a hazának fel nem számítható kárára elvonatnak. A közönséges polgárok pedig az emberi gvarlóságon mindnyájan felül nem emelkedhetvén, azon mértékben gyűlölik a nemes embert, a mennyiben ez őket megveti. Ki az illy költsönös érzésekből aranyvirágokat tud a hon boldogságára nézve látni, s varázsolni; ám lássa. én látni nem tudom. Más oldalról minél alacsonyabbá, megvettettebbé tétetik a városi bíróság, s ez által a polgár is, annál inkább irtódik a szegény nemes a városi lakástól, s a polgári művészségtől, és kívánni sem lehet tőle, hogy szegénysége mellett még olly emberré is legyen, kit boldogabb nemes társai is megvettett hitvány embernek tartanak, s még pedig tör[vény] által. De ekép birtokon kívül állván a polgári keresmény, utjaiból pedig bal, sőt (hazámrol szólok, szabadon kimondom) vétkes előítéleténél fogva kizáratván, mind azon veszedelmek örvényébe fog merülni, mellyek a boldogtalan szegénységet mindenkor, és mindenütt kísérik széles e világon.

Te[kinte]tes RR! a feudalizmus talpköve kiveszett Európából. A fejedelmek és nemzetek köz egyezéséből a költsönös foglалások megszűntek; más részről a keresztény vallás szent igéi az örökös rabszolgaságot kiirtották, sőt a személy, s vagyombeli bátorságot a legvérengzőbb ellenség is hirdeti. Kardal tsak ditsőséget s borostyánt, nem birtokot, nem kintseket lehet szerezhetni, a statusnak kiosztandó földei, nintsenek, annyi legalább bizonytalansággal nints, hogy mindeniknek jutna belőle, kinek szüksége van, a fiscusnak honni kuforrásai állandó katonaság elrendelése¹² óta felette kiapadtak, a defectus¹³ ritkább, mert a rendkívüli nagy szükség esetén tsak a polgárok, s parasztok a született katonák, a nota¹⁴ is ritkább, mert a nagy birtokosok az állandó banderium terhével, hálá Isten a rebelliorol is lemondottanak; de ép ezen okoknál fogva örökös osztályok által a birtoktalanok száma naponként szaporodik. Ha szennyes interesse vezérelne, ha elragadtatván a casták dühétől, a szegény nemes hazafi társaimat halálig gyűlölném, bajokon örvendő minden törvényt, melly inségöket örökösíti, tapsolva fogadnék, de se küldőim, se magam így nem érzünk, s azért buzgó esedezés-sel kérem a RRet, méltóztassanak a magyarral elfelejtetni Verbóczynek ama kártékony oktatását: *nullis quaestuariis, aut vulgaribus artibus dediti Ungari nobilitatem sola militia definierunt*.¹⁵ Ama hajdani büszke mondat: *solvimus illos, et contemnimus*; immár fordítva áll, mert az ügyes, munkás népek azt mondják a dologtalanokról: *solvimur ab illis, et contemnimus barbaros*. A régi systema, melly szerént bár melly gazdag népet szabad volt rögtön megtámadni, s a seregestől elhajtott foglyok váltságára sok kintseket zsarolni, megváltozott, annak oktatásiból többé nemzeti boldogságot nem reménylhetünk, kövessük Europa ösvényét, lépünk elő a civilisatioban; arra intézkedjünk, hogy minden

¹² 1715 : 8. tc.

¹³ T. i. seminis. Magszakadás, amidőn egyenesági örökös hiányában a birtok visszakérül a királyhoz.

¹⁴ T. i. infidelitatis. A hűtlenség büntetése fej- és jószágvesztés volt.

¹⁵ A Hármaskönyv I. 4. és I. 18. szól a nemesség és adománybirtok eredetéről. („vera nobilitas usu disciplinae militari ac caeteris animi corporisque dotibus et virtutibus acquiritur”; mivel Magyarország „gladio semper et armis tutari defendique solet, bona etiam et iura possessionaria... arte militari sanguinisque effusione progenitores nostri acquisiverunt et modo quoque acquiri consueverunt.”)

magyar hasznos tagja legyen hazájának munkája által, s így kinek az Isten birtokot adott, művelje azt, kinek az nem jutott, szégyen nélkül dolgozzon a műhelyben, s így midőn betsületes uton keresi kenyerét, használjon hazájának is, használ pedig minden ember, a ki dolgozik, mert a mit itthon készítünk, azért külföldre nem szorulunk. Csak így nem lesz hazánk Colonia, a miről örökké a kormányt vadjoljuk, holott az csak él, vagy ha úgy tetszik, csak visszaél nemzeti előítéleteinkkel, gyarlóságainkal; üzzük ki iskoláinkból amaz átok gyanánt reánk száradt deák nyelvet, mellyen 8 évekig gyermekeink semmit sem tanulnak, mi a polgári életre szükséges, törekedjünk, hogy a hasznos tudományok, mű, s mesterségek magyarokká legyenek, ne a munkát, hanem a dologtalan here életet tegyük törvényeink által utálatosá, lelkesítsük a magyar népet munkaságra, e tzelra nemesítsük a munkát, a mi csak úgy lehet, ha azon rend, melly a munkát teszi, nemesítetik, mi viszont csak úgy nemesedik ha minden ember, ki a polgárok kenyeréből részt vesz, azoknak törvényei alatt áll. Így van az mindenütt a civilisált Európában, nem csak ott hol revolutio volt, hanem ott is, hol, bölts intézetek által a revolutio vagy megelőztetett, vagy meggátoltatott. Illy hazafi nézeteken épült az 1790. küldöttség javallatának 6. §-a,¹⁶ így éreztek az 1563:62. czikkely]¹⁷ alkotói, midőn először támadott hazánkban a szükség. hogy ősi lakából kiüzött nemeség a városokban keressen békés maradást. Örömmel ismétlem e helyen, mit városom egy ellene tett panasz alkalmával Ő Felségének írásba adott: „Távol legyen tőlünk, hogy birtoktalan nemes hazafi társainkat a városi munkaságból kizárni kívánnánk, sőt minthogy atyafiságosan nem szabad, a közös haza szent szereteténél fogva barátságosan felszólítjuk, jöjjenek, iparkodjanak velünk, s ha az Isten áldást, törvényeink, jó királyaink kedvezést nyujtanak az iparnak, gazdagodjanak közöttünk, őrizék hiven nemes leveleiket, s ha iparkodásuk után lehet, szerezzenek magoknak ismét nemesi birtokot, éljenek ott minden nemesi jusaikkal saját földökön, mint az 1-ő 9. rendeli, nem irigy szemeink, hanem áldásaink fogják őket oda követni, de még köztünk élni, s kenyerünkben osztozni kívánnak, azt az 1563:62. szép rendelkezése szerint tselekedjék, éljenek jussainkal, haszonvételeinkel teljes mértékben, de segítsék viselni terheinket is“. Éljenek, éljenek törvényeink, s tör[vény]hatóságunk alatt, mert arra ugyan, hogy a polgárok kenyerét, s keresményét nemesi immunitásokkal üzzék, s ekép a polgároknak uraiká, ezek pedig neki körökös legényeiké, szolgálkává változzanak, soha reá állani nem fogok, sőt minden oda tzélzó törvény ellen természeti, atyai, polgári, követségi jusaimnál fogva, otthon is, itt is, Ő Fensége, s az egész világ előtt, és a mindenható Isten színe előtt is örökké ellent kiáltok.

¹⁶ Az 1791-i országgyűlés által kirendelt jogügyi bizottság a bíróságok reformjáról szóló munkálataiban (III. art. 6. §) javasolta: *Quaestum cum assumptione concivilitatis vel professionem aut artem cum vel sine concivilitatis assumptione exercentes aut quodpiam servitium civitatis amplectentes nobiles, prout et privatorum servi et ancillae ignobiles... iudicio civici magistratus... suberunt. (Repraesentatio regnicolaris iuridicae deputationis per articulum 67. 1791. ordinatae elaborata Pestini ano 1795. [Posonii, 1802.] melléklete: Proiectum articulo- rum de coordinatione fororum per regnicolarem iuridicam deputationem articulo 67. 1791. ordinatam elaboratum. 7. l.)*

¹⁷ A tc. szerint a török elől menekülő nemesek a szabad városokban házat vásárolhatnak, azonban csak oly feltétellel, hogy a városi közterheket a polgárokkal egyenlő arányban viselik.

Beszédem végén öröm, és fájdalom tölti el keblemet: öröm, mert több százados törvényeink megmutatják a világnak, hogy a régi magyarok a civilisationnak barátjai voltak, engem pedig felmentenek a jacobinismus, carbonalismus,¹⁸ liberalismus, s mind azon rettentő váz nevezetektől, melyeket az elavult régiség az új szükséggel küzdve szült — fájdalom, mert a 19. század derekán olly [törvény]javaslat ellen kell kikelnem, melly a nemzeti iparnak tsak azt sem akarja megadni hazánkban, a mi 3, 4 száz évek előtt már megadva volt. — Beszédjét azzal végzi hogy egyik tör[vény]javaslattal, de a Vághy indítványaiival sints megelégedve, hanem egyenest régi törvényeinket kívánja teljes hatóságukba vissza helyezni.

A PERSONALIS által a KK és RR megegyezésével oda utasítván, hogy a t. cz. szakaszonkénti felvétele alkalmával adják elő észrevételeiket, az 1-ő §. felolvasatott, melly is azt rendeli, hogy az ítélő szék teljeségére legalább 5 olly tagok kívántatnak, kik a törvényben jártosak, ítélő tehetség érettségével, erköltsi jósággal, polgár társaik bizodalmaival (fiducia concivium gaudentes) birnak; ezek között pedig mások feletti elsőbbséggel, olyanok, kik a város kebelében birtokosok. A büntető perekben az egész tanács jelen lenni tartozván.¹⁹

SUMRÁK beszterczei, s HAVAS pesti követek az értelem világosága tekintetéből tett némelly stylisticai módosításai²⁰ elfogadtatván, ugy KOLEDÁ budai követnek indítványára a büntető perekhez még a fiscalis perek is hozzá tsatoltatván, nemüleg több vitára adott alkalmat a szerkeztetésnek azon rendelethe, hogy a városi bírák a mennyire lehet birtokosok legyenek. Ezt BORTSICZKY megtámadá, nem mintha sokallaná, hanem mivel kevéselli, és a birtokoságot a bíránál mulhatlan feltételnek kívánja, mind a városok érdeke, mind azon elv tekintetéből, melly alkotmányunkban mint egy vezérül szolgál, s azért a nemesi ítélő székre nézve is megállapítatott. Török és mások ellenben épen nem kívántak a birtokoságra tekinteni, mivel ész, s lelki ösmeretet a birtok szükségkép nem ad, tsak a választást korlátolja, mellynek bizodalom lehet egyedüli helyes alapja. Így BEZERÉDY is, a hivatalra való alkalmatoságnak akár melly cathegoriahoz való köttetését tsak ott látván tzélirányosnak, hol a bíró nem választatik, hanem egy harmadik által neveztetik, s azért a közönségnek biztosítására az önkénynek jó, ha korlát vonatik. HAVAS még azt jegyzé meg, hogy a polgári érték természete szerint is épen nints házakhoz kötve, sőt ingókban, tőkepénzekben helyeződhetik. Ellenben NICZKY azt felelé, hogy ezen ellenvetések tsak akkor állanának, hahogy a birtok mulhatatlan feltételnek tétetnék, de midőn tsak az mondatik, hogy a bíróságra különben alkalmas személyek közt a mennyire lehet mások között a birtokoság tekintetbe vétessék, az ellenvetés egészen elenyészik. Mert a mint VITÉZ mondá, igaz, hogy ész, és lelki ösméret nints birtokhoz kötve, de a birtok ki sem zárja azt, és

¹⁸ A carbonarik titkos mozgalma a XIX. sz. elején keletkezett a nápolyi királyságban és onnan átterjedt egész Olaszországra. Célja Olaszország teljes felszabadítása az idegen uralom és az abszolutisztikus kormányzat alól. A bécsi kormány, különösen Metternich, esküdt ellensége volt a mozgalomnak.

¹⁹ *Iratok*, II. k. 329. s köv. l.

²⁰ A három módosítás közül az a leglényegesebb, amelynek értelmében a c. címe „De foro civico liberarum regiarum atque montanarum civitatum“ lett. (*Jegyzőkönyv*, VI. k. 370. l.)

caeteris paribus tsakugyan jobb, ha még birtok is járul az észhez, s egyéb birói tulajdonságokhoz.

E részben tehát a szerkeztetés jóváhagyaték, de egy sokkal érdekesebb kérdés jött közbe, egy olly kérdés, mely nem az indítvány szerint dőlven el, mint hogy élet ere volt a városok iránti intézkedésnek, minden engedvényi készséget levert, és sajnálandó szakadásnak, zavarnak és idővesztésnek, számtalan kedvetlenségeknek lön jelenleg tsak nem orvosolhatlan kutfefe.

SOMSICH t. i. indítványt tön, mondassék ki nyilván ezen szakaszban az, hogy a birák választásában minden polgár részt vegyen. A megyék [törvény]székénél is bementek a RR azon kérdésbe, hogy a táblabiráknak a megyei nemeség által választatniok kell, ki kell az elvet itt is jelenteni.

A PERSONALIS ezen indítványt erősen ellenzé, azt a publ[ico] politicumra valónak nyilatkoztatja, s azon orsz[ágos] vezérelvre, hogy per excerpta semmi se történjék,²¹ figyelmezteti.

BEZERÉDY pártolván az indítványt, épen mivel rendszeresen kívánnunk dolgozni szükségessnek véli, hogy valamint a községek tanácsainál, megyei [törvény]széknél, s egyebütt kimondjuk, hogy a birák kik által választassanak, vagy neveztesse, úgy az itt se mellőztessék el; a szabad választás jusát a polgároktól megtagadni egyébiránt is alkotványunk elve szerint nem lehetvén, a választásnak részletes határozatai pedig a principiumnak itteni kimondása mellett más helyen következhetvén.

A PERSONALIS minden ujabbi pártolásra ujabban felel, ő ugyan a megyei birák választásának kérdését sem kívánja itt, úgy mond, ezen munkában anticipáltatni, de minden esetre nagy különbséget lát a hasonlításban fenforogni. A megyékben kétség kívül van az, hogy kik a választók? t. i. minden nemes, itt, elenben a városok egész consistentiaja forog kérdésben, az t. i. ki legyen a választó, ez mélyen bevág a városok egész szerkeztetébe, sőt magába a diaeta rendezésébe is, és a városok ügyének politicaí systematicus felvétele nélkül tsakugyan el nem intézhető.

RAGÁLY: Bár mennyi időt kívánjon is ezen kérdés, az elhalasztásra semmikép reá nem áll; és figyelmezteti a városok követjeit, hogy ha ohajtásik teljesülését kívánják, kívánniok kell, hogy mindenek előtt a választás rendeltessék el, mert hogy a maga magát ujjonon nemző electa communitas²² által neveztetni szokott hibás szerkezetű bíróságának olly hatóságot adni nem lehet, mint a millyet egyébbiránt ohajtani kellene, azt tsakugyan senki sem fogja tagadni. Részéről kinyilatkoztatja, hogy a szabad választásnak helyes elrendelése mellett kész engedményeket, kedvezéseket nyújtani, azokat azonban a mostani állásban meg nem adhatja. És azért nem is áll meg a somogyi indítványnál, hanem azt kívánja, hogy a városok minden birtokos lakosa, bár nem polgár is, részt vegyen a választásban.

²¹ A korábban is többször hangoztatott elv azt jelentette, hogy ne vegyenek elő soronkívül, kiragadva olyan kérdéseket, amelyek később, a kilenc munkalat valamelyikében szervesen előjönnek.

²² Mint Deák alábbi fejtegetéséből is kitűnik, a városi nagytanács a „választott község” választotta a bírót és az esküdteket, viszont ezek meg meghívással egészítették ki azt.

HAVAS nem tagadja, hogy hibás a városi rendszer, de hiba másutt is találkozik. E miatt tagadni meg a kedvezéseket talán helyes nem lenne. És ha bár némelyek a városi választási rendszert a megyeihez is kívánandják közelíteni, lesznek mások, kik talán a megyeit fogják a városihoz alkalmaztatni akarni, most a mint a két indítványból látszik, az sem bizonyos, ki lenne vagy lehetne a választó. Halasztassék tehát ezen kérdés a publ[ico] politicumra, ott a városok ellenzeni nem fogják.

DEÁK elősmeri, hogy a kik azt akarják, a mit a personalis akar, t. i. hogy a t[örvény]széki bírák választása is elmellőztessék e jelen dolgozatban, igen tzelírányosan munkálodnak, midőn az indítványt ellenzik, de azoknak, kik a viszáléseket, s önkényt amott korlátozni kívánják, ép ellenkező utat kell követniök. A mi a rendszert illeti, akkor vétenénk a rendszer ellen, ha kimondván, hogy ki itéli a polgárok pereit, az meg sem emlitenők, hogy ki választja ezen ítélő hatóságot. Ugy de azt mondák ad publ[ico] politicum való, s per excerpta dolgozni nem lehet. Hát az orsz[ágos] küldöttség nem mondja meg javallatában, hogy a tör[vény]széki bírákat a megye válassza, a kir. tábla megszaportott 4 tagjait a király nevezze?²³ Hát mi a diurnumokat, a jobbágytelken lakó nemesek adózási kötelességét el nem határoztuk,²⁴ vagy tsak így fogjuk a rendszer palástja alatt halasztgatni mellőzhetlen szükségű határozatokat. Ugy látom én hogy ezen szó *per excerpta* azon váz, melyet előnkbe állitanak, ha valamely javallat nem kedves, máskor pedig egészen elmellőznek, és ha valamire, erre bizonyos reá illik a mit Verbóczy mond az örök vallásokrol, *aliquando valent, aliquando non valent*,²⁵ ha még is a publ[ico] politicum ajtója előtt állana, ha még is állítani lehetne, hogy míg az be nem végeztetik, ezen törvények sem mennek gyakorlatba, de ki kezeskedik mind ezekért? mikor fog az befejeztetni, és valjon addig meghagyjuk a mostani helytelen szokást? mely szerént a választott polgárság a tanátsot, ez pedig a választott polgárokat per circulum vitiosum regenerálja, és ezen néhány ember gyakorol minden hatalmat, a többi polgár pedig semmi választási szabadsággal nem bir, ez annyi volna, mint hiányos törvényt alkotni. Én tehát illy bizontalan hallogatás által magamat a többi bíróságok iránti intézkedésekből is előre kinulláztatni nem engedem, és tsak a nyilvános többségnek fogok hódolni.²⁶

NICZKY a personalissal tart. Magunk sem vagyunk tisztába a városok belső állása felől. Egy minden polgárt, más minden birtokost választónak kíván, még az sins valósággal eldöntve, ki a polgár, és ki nem az? Illy véleményi különbségek mellett a rendszeres pertractiót elmellőzni nem lehet. Különbön is nem árt az elhalasztás, mert a szerkezetésnek azon szavai *fiducia concivium electi*, ki nem zárja a polgárok választásbani részvételét.

TARNÓCZY egyet értene, ha Somogy indítványa tsak egy mellékes rendelkezést foglalna magában. de miután az olly elv, mely nem más

²³ *Protectum de coord.* 13., 17. l.

²⁴ Az országgyűlési követekapidijának fizetését a rendek 1833 április 23-án vállalták magukra, a jobbágytelken élő nemesek adózását pedig 1833 szeptember 24-én határozták el. (V. ö. *Országgyűlési Tudósítások*, I. k. 315. l. II. k. 215. s. köv. l.)

²⁵ *Hármaskönyv*, I. 59. 9. §: Az okszerű eladás „*aliquando valet et aliquando retractatur*”.

²⁶ V. ö. Kónyi: *Deák Ferenc beszédei*, I. k. 68. s. köv. l.

intézet következménye, hanem a jelen intézetnek alapja, azt mellőzni épen nem lehet. PÁZMÁNDY semmi alkalmat sem akar elmulasztani, melly a kir. városoknak a camarától függetlenséget eszközölhet. Példákat hoz fel mind ezen, mind a mult diatarol is, hogy kisebb tekintetű tárgyakat is kivettek a rendszeres munkákból a RR.²⁷

PALÓCZY: Az excerpta nem ujság. Ő Fensége is az egész napló könyvből tsak az 5-ik Decemberi ülést vette ki, s minket per excerpta jól megszigdott,²⁸ ha azt akarják a kir. városok követei, hogy jusaik biztosítva, ők magok illő tör[vény]hozási részvétellel felruházva legyenek, ha jelét akarják adni, hogy nem egyes patricia familiáknak hatalmáért, hanem az egész polgárság egyetemének javáért küzdenek, siessenek magok azon férget kiirtani, melly a városok boldogságának életerén rágódik, és soha sem fogják találni, hogy a megyék követei jusaik védelmében, javok eszközlésében hátramaradnának.

Azonban mind ezen felszólítások mellett is tsupán ötön pártolák az indítványt. Legelhatározottabban Dienes és Bujanovits eperjesi. Galle szebeni és Haschke kassai követek. Mellette szólott Körber is ujvidéki, és SUMRÁK beszterczei követ, mondván: hogy ha ezen kérdéshez, mint feltételhez kötik a városok javának előmozdítását, annyival inkább megegyezik mivel a dolgot magát a formának feláldozni soha sem fogja. A többiek, kik szólottak, mint Vághy, Kraitske, Havas, Nagy Benedek, s még némelyek a publ[ico]- politicumra való halasztást pártolák.

Ellenére a szabad választás elvének tisztán, s egyenesen ugyan senki sem szólott, érinték azonban melleslegesen a tárgy practicus nehézségeit, ha itt az elv tsak olly általánosan kimondatik, minden jelen volt tör[vény]hatóság kiadván szavazatát 24 megye, s a két szabad kerületek a somogyi indítvány mellett állottak, 25 megye; s az egyházi rend az elhalasztásra szavatolt, s ez utolsó, minthogy a kir. városok szavazatjokat elenyésztették, végzésnek nyilatkoztatott.²⁹

b)

Ennek következményei másnap *April 11-én* nyomban érezhetők valának; alig tevé meg VÁGHY indítványát, hogy mindenki, kit törvényeink világosan ki nem vesznek, s így a honoratiorok is városi bíróság alá tartozzanak, már BERNÁTH (kinek követ társa szintén elhalasztásra voxolt volt) s utána RAGÁLY, SOMSICH, EÖTVÖS MIH[ÁLY] határozottan eldöntettnak nyilatkoztaták: hogy azon városi bíróságnak, mellynek szabad választásától a polgárok kizárattak, hatósága terjesztetni nem fog. És ugy is lőn, 22 megye, s minden kir. város pártolá, Vághy indítványát; 25 megye, s a Hajdu ker[ület] szavatolt ellene, s a Personalis végzésnek jelenté, hogy Vághy indítványát a többség el nem fogadta.

Ebből *April 12-én* keseri nyilatkozások kerekedtek, panasza kelték a városok, hogy a tör[vény]hozási részvétellel egészen kizáratnak, s közértelmü voxok ön ügyökben tsak 3 megyei vox többség ellen is tekintetbe nem vétetik. Óvást tettek, hogy annak idejében ezen végzés törvényességét vitatás tárgyává felteszik, az indulatok nevedése, s az orsz[ág]gyűlésének szerkezetlen állapotja miatti publico politicus kérés

²⁷ A Jegyzőkönyv (VI. k. 384. l.) szerint az 1830-i országgyűlésen „a katonák vagyonáról és a magyar nyelvről rendkívüli végzések tetettek”.

²⁸ Célzás Tarnóczy beszédére és reá következő január 3-i dorgáló leiratra. (V. ö. Országgyűlési Tudósítások, II. k. 458. s köv., 535. s köv. l.)

²⁹ A határozat értelmében a kerületi javaslatot fogadták el a rendek. (Jegyzőkönyv, VI. k. 390. l.)

dések sikámlos mezejére téved és magát a napi rendet mindig inkább távolabb vitte, s teljes előlúói hatósággal kellett a personalisnak a conclusum sérthetlensége mellett fellépni, mert más nap vasárnapi szünet lévén

Ápril 14-én ismét megújult a resultatumra semmi esetben nem vezethető vitatás, s miután már a városok több ízben azt is nyilatkoztatták, hogy a kérdéses végzést nem a statusok táblája végzésének, hanem egyedül a 3-ik rend többsége állapotadásának tekinti, actio lebegett Pósfay felett, s tsak azon szigoru rovás, mellyel a tábla hatósága elleni merész kikeléseket vissza torlasztá az előlúó, s az Ülésnek erre következő eloszlása volt képes a kellemetlenségnek véget vetni. Dienes eperjesi követnek jeles és férfias magaviselete sokak tettzését megnyeré. Ezek között azonban minden nap egy §. *Április 15-én* pedig tsendesebb tanátskozás után 2 a ker[ületi] szerkeztetés szerént helybe hagyatott. (Részletes előadása jövő levelemben.)

Tisztelt levelezőim meg főgnak engedni, hogy a mindennapi gyakran délesti 4 óráig is terjedő orsz[ágos] Ülések temérdek vitatásainak közlésében, hatsak egészen silánynak nem kívánják tudósításaimat, a folyó napokkal lépést nem tarthatok.

136.

a)

1834 április 11, 12

Országos ülések.

Tárgy: A városokról szóló III. tc. 2. §-a. Heves viták a nemeseknek és honoratoroknak a városi törvényszékhez való viszonyáról.

b)

1834 április 14, 15

Országos ülések.

Tárgy: A III. tc. 3., 4., és 5. §-a: milyen tartozásaira nézve áll a nemes városi bíróság elé?

a)

Posony, Ápril 18. [1]834.

A mult napok már futólag említett történetei részletesbb előadása következik.

Ápril 11-én 170. országos ülésben legelőször is Buda Városa egyik követe NAGY, kirül, az itteni történetek hiv előadása lévén kötelességem, nehogy a sürü beszédeinek elhagyása vétkemül tulajdonitassék, megjegyezmem szükség, hogy szerfelett hosszú, messze kutfókból meritgető gyakori s a maga nemében valóban utánozhatlanul eredeti előadásiban magát a fennforgó tárgy érdemének, a dolog velejének s a napi

rendnek szabadság szorító korlátai között tartóztatni éppen nem szokása, melynél fogva, minthogy *dum amphora coepit institui currente rota* többnyire *Urceus exivit*,¹ eleintén nem csak kedv csapongásokra nyújtott alkalmat, később azonban két értelemben is a drága időt, mérték haladva vesztegetvén, itt ott már kitörő boszorkodásokat okozott. *s doctum et indoctum fugavit recitator acerbus*.² Ezen érdemes követ úr tehát mindenek előtt hosszú beszédben minden tisztelet bemutatása mellett kivitatja, hogy az egész javallatban nincs elv, s nem is tudja mért van épen 9 §. s miért nincs 19 vagy 29. Azonban azok sem folyadékok, hanem csupa aggregatumok, melyekhez hasonlókat igen könnyű rakásra halmozni. De ő bár követ társaival nincs egy véleményen, külön javallatot nem ad, hanem minden kérdésnél nézeteit az ipar elveinek tekintetéből elő fogja terjeszteni. Melly ígéretet igen is lélekesméretes hűséggel teljesíté, a gyakori nevetésekre megjegyezvén, hogy a kik nevetnek, bizvást hozzá jöhetnek oskolába tanulni.³

Ezen prologus után felolvastaték a vitatás alá jött t. cz. 2-ik §-a, melly azt rendeli, hogy a városbeli házakra és földekre nézve a városi ítélő szék bírósága nemes és nem nemes személyek közötti külön-ség nélkül maga épségében meghagyatik. A városbani birtokos nemesek azon kérdésekre nézve is, mellyek a polgári házak és földek eránt való teljes vissza helyezettetés tekintetében kerekednek, a városi bíróságnak alá vetetve lesznek. Ez azonban a bírság vagy más büntetések szabására ki nem terjesztetik. Azon nemesek e végre, kik kötelező leveleik által magokat a városi bíróságnak alája vetették, az előtt törvényben állani tartoznak, ezen kötelező levelek ereje a vagyonbeliekben az örökösökre is kiterjedvén, de a személyiekben egyedül a kötést tevő nemest kötelezi.⁴

RIZMA (Varasd), BUJANOVICS és HASKE (Kassa v[áros]) küldöttjei a kir. városok javallatát oda intézett beszédekkel pártolják, hogy a territorialis bíróság hatósága minden személybeli külömböztetés nélkül egész kiterjedésében felállitassék. A két utolsó e végre javallatot is olvas,⁵ melly ha el nem fogadtatnék, BUJANOVICS különösen Vághynak (*comunis nostri Soproniensis* a mint mondá) előadásihoz ragaszkodik. Hasonlólag a városi hatóság általános kiterjesztése elveiből szóllanak Szántó (Győr), Szarics (Szabadka) és Palkovics (Korpona v[áros]) követek.

VÁGHY kijelenti hogy ezen §-ra nézve több észrevételei vannak, de a tanácskozás könnyítése tekintetéből csak egyenként fogja azokat előterjeszteni, s elsőben is kívánja hogy az organicus t[ör]vény alkotás természetete szerint, de Verbóczy példáját is követve⁶ általános elv gyanánt jelentetvén ki, hogy a ki kir. városban lakik, ha csak személyére és vagyonára nézve különös t[ör]vény által kivéve nincs, a városi t[ör]vénytörvény hatósága alá tartozik (oda értvén a honoratorokat is) kikre nézve a dolog eddig nem volt kétség és nehézség nélkül.

¹ Amphora coepit institui: currente rota cur urceus exit? (Horatius, *Ars Poetica* 18, 22.)

² Indoctum doctumque fugat recitator acerbus. (Horatius, *Ars poetica* 474.)

³ Beszédét részletesen közli a *Jegyzőkönyv*. (VI. k. 391. s. köv. l.)

⁴ *Iratok*, II. k. 330. l.

⁵ A javaslatokat olv. *Jegyzőkönyv*, VI. k. 395. s. köv. l.

⁶ *Hármaskönyv* III. 10. szerint a városi bíróság elé tartozik minden per „inter incolas et inhabitatores earundem civitatum“.

A PERSONÁLIS igen jónak találá a tanácskozások azon sorát, melyt itt ajánltatott, s magát az indítványt pártolá s így a tanácskozás leginkább a honoratorok kérdése körül egyesült. Az indítvány ellen a dolog érdeméből az hozatott fel, hogy a midőn a nemesekről szól,⁷ ezen kifejezés által, *et quos lex sub hac nomenclatione complectitur*, a honoratorokat is nemesekhez csatolja,⁸ s ép azért a haza rendkívüli védelmének kötelességeiben is, mint p. o. a subsidiumban, felkelésben a nemesekkel együtt részt vesznek, még pedig a megyékhez számláltatnak. Ezen lélekben járó kérdéseket itt anticipálni az insurrectio, subsidium eránt per excerpta rendelkezni, holott tegnap a választás, bár ez az egész intézet alapja legyen is, minthogy excerpta, el nem fogadtatott; annál kevésbbé lehet, mivel még az sincs meghatározva, ki legyen az, a mit honoratiornak nevezünk? s így ily határozatlan értelmű szóval igen sok cathegoriákra oszolható hazánk fiait a városi bíróságnak alája vetni nem lehet.

BERNÁTH különösen még ezeket adá hozzá: küldői oly édes hasznát veszik nemesi jusaiknak, hogy azokat ember szeretetből mennél többekkel közölni igen is hajlandók, de abból valamit eladni soha sem fognak, és legkevésbbé fogják azon jusokat feladni, hogy bíráik választásában részt vegyenek. Ezen just kívánta a statusok nagy része tegnap a kir. városok polgáraitra is kiterjeszteni, a városi követek ellenezték, s az indítvány elesett. Így ő soha sem fog reá állani, hogy akár a nemesek, akár a honoratorok, kik a városi bíróság választásából tegnap szintén kizárattak, azon bíróságnak alája vetessenek, úgy hiszi, hogy a tegnapi végzés örökre elhatározta hogy a szerkeztetésnek változtatása nélkül meg kell állani.

SZALOPEK a kir. városok követeinek minden előterjesztéseiben azon irányt találja, hogy a boldogtalan zavaros háborus időkben hozott tőrlvények, melyek erejét, s értelmét a későbbiek s a szokás elegendőleg megmagyarázták, helyre állitassanak. Ő úgy vélekedik hogy a város nem temetője a városi jusoknak, magában a városokban is egymással ellentételben álló 3 érdekek küzdenek, első a tanácsé, második a választott polgárságé, 3-ik a polgárok egyeteméé vagyis a városé; ő a két elsőre ügyelni épen nem kíván s csak ezen utolsót óhajtja előmozdítani.⁹ — SOMSICH megvalja, hogy az indítvány bélyegét viseli a 19. századnak; de kérdi, valjon azon tegnapi indítvány, hogy bírája választásában kiki részt vegyen, a 19. század lelkével nem szinte megegyezik e? azt a városok még sem pártolák. A honoratorok nevezete nem világos, eddig a megyéhez concurráltak, sok előleges intézetet kívánó tekintet forog itt fenn, az indítványt el nem fogadja. Így RAGÁLYI is ellenkezést lát ugyan abban, hogy valamely hely lakosai azon hely bírósága alá ne tartozzanak, de abban még nagyobb ellenkezést lát, hogy egy parányi rész az egész város minden lakosait a polgári jusokból egészen kirekessze.

Ezekre VÁGHY kérdé, hogy valjon mi az a mi tegnap végeztetett? nem egyéb annál hogy a választás kérdése a maga helyén rendszeresen

⁷ T. i. a törvény.

⁸ Az insurrectioról szóló 1805:1. tc. elrendeli, hogy felkelni tartoznak a nemesek „et omnes illi, quos sub nomenclatione hac lex complectitur“.

⁹ Véleménye szerint „annál könnyebben egyesül a társaság, mennél több szabadság adatik neki s annál nagyobb az indító ok, hogy az emberek társaságba egyesüljenek“. (Jegyzőkönyv, VI. k. 404. l.)

intéztessék el. Ezen végzésben pedig a kir. városok többsége is úgy vesz részt, hogy a szabad választás elve mellett nyilatkozott. E miatt ennyi szemre hányást a városok követeinek, — ebből következtetni hogy a mit a jó rend s az igazság szolgáltatása kiván, be hozni nem lehet! valósággal sem logica, sem követeltség. Így HAVAS is kérdi, valjon oly vétket követtek e el a kir. városok követei, hogy e miatt azoktól mindent meg kellene tagadni? Egyéberánt a Szalopek három különböző irányait el nem esméri; s végre a kir. városi bíróságot is csak oly hatóságnak tekinti mint a v[árm]egyéket, mind a kettő a kir. jus átengedéséből származtatván. Ennek BEZERÉDY s mások különösen pedig DEÁK ellene mondanak: állítván hogy igen is vannak a királynak, vannak a végrehajtó hatalomnak jusiai, de az is bizonyos hogy a nemzet jusiai nem a Fejedelem a kutfeje, hanem a királyi jusoknak kutfeje a nemzet, s a törvény. GAAL (Kőszeg) megjegyzi hogy bár ha nem kedvezőleg ütött ki a tegnapi végzés, azt valóban a kir. városoknak vétkül tulajdonítani nem lehet, mert ezek bizonyára nem vóltak okai, hogy a megyék többsége ellenzette az indítványt.

BóTHY feszült figyelemmel várta tegnap hogy a városok pártoladják a Somogyi indítványt, nem is csatlakozott meg egészen, mert az többen valósággal pártolták. De azért hogy az tegnap végzésbe nem ment (a mi ha hiba lenne is) a városoknak nem tulajdoníthatná. Mai véleményét meg nem változtatja. Szólet a többség, ő az eránt tisztelettel viseltetik, de azért mindég óhajtani fogja hogy polgár társait a kiváltsági különözések bizonytalanságából kiragadja, a mit ha egészen el nem érhet, bár mit végeztenek is tegnap, örömet nyul a mutatkozó alkalomhoz, mellynél fogva azt legalább egy részben elérheti, s az indítványt pártolja. Havas azon mondására, hogy nem esméri a Szalopek három különbségeit, azt feleli, hogy midőn Londonban a Sz[ent] Pál templomának roppant építményi műremeke elkészült, a mestert emlékekkel akarák megdicsőíteni, melly végre hosszas tanakodás után szerencsés ötlettel ezen felírást tevék a templom falaira „*monumentum quaeris circumspice*“ ha nem esméri követ ur azon különbséget, nézzen körül Pest városában s rá fog esmerni.

Az indítvány mellett még ezen okok hozattak fel. 1. A honn közgyarapodása szoros kapcsolatban van a városok kifejlődésével virágzásával, boldogságával. Ezeknek alapja pedig a territorialis bíróság helyes elrendelésében helyeztetik (NOVÁK). 2. A honoratorok osztályát törvényhozólag megállapítani nem lehet, más t[ör]vény szerint más osztályt nem esmerhetünk mint nemest, polgárt s nemtelent. 3. A honoratorok classisa határozatlan cathegóriájú embereinek kiváltságolása által az adózó népet terhelni nem lehet (DÓKUS, kinek a városokra nézve alkalmasint mindnyájok között egy legliberalisabb utasítása van). 4. A 15 században nem szégyenlették atyaink t[ör]vénybe tenni, hogy a birtoktalan nemes a városi hatóságnak alatta legyen,¹⁰ hogy lehet a 19. században azt a honoratorokra nézve lealacsonyítónak tartani (CSÁSZÁR). 5. A honoratorok csak amphibiumok, mellyeket a t[ör]vény nem is esmer, azok tehát fentebb nem álhatnak a polgárnál, t[ör]vényeink kiváltságolt jusokkal nem ruházták fel őket (BALOGH és KOLEDÁ).

¹⁰ Az 1405. első decretum 5. cikke mondotta ki, hogy a városok a területükön büntényt elkövető gonosztevőket megbüntethetik, 8. cikke pedig mindenkit arra utalt, hogy polgárok elleni keresetével a városi bírósághoz forduljon.

6. A molnárok és korcsmárosok is concurrálnak a subsidiumokban.¹¹ azért még soha sem jutott senkinek eszébe azokat a városi hatóság alól kivenni. A t[ör]vények azon nevezete *Nobiles et quos lex sub hoc nomine complectitur*, nem a honorátorokat, hanem azokat érti, kik nemesi jusokkal élnek, mint a papság, a mágnások s a kir. városok. Eppen mivel igen számosak a városban a honorátorok, a városi hatóságnak alája kell vettetniök, különben a városok belső administrációjá, a jó rend, politia, s a többi egészen zavarba jöhetne. Több kir. városok ennek ususában is voltak, s a Kir. Curia is hasonlóan ítelt (VÁGHY). 7. Ha azon elvnek, hogy kiki csak maga által választott bíró alatt lehet, általánosan állani kell: úgy a honorátorok az országban egy bíróság alá sem tartózkodhatnak, mert a választásban sem a megyéknél, sem másutt részt nem vesznek (HAVAS).

Az indítvány 25 Megye s a Hajdu Ker[ület] voxával 22 megye s minden kir. városok ellen el nem fogadtatott.¹²

Ápril 12-én 171. országos ülés. Ezen nap sokkal zavarosabb volt, mintsem hogy annak úgy a mint történt, leírása vagy lehetséges vagy érdemes lehetne. A dolog érdeme ez:

Császár s utánna HAVAS kérék a RRket, hogy ha jobbra vagy balra dült legyen is el a tegnapi kérdés, ne hagyák további zavar és kétség között a kir. városokat, ha már úgy tetszik hogy a honorátorok ne tartozzanak a városi bíróság alá, tegyék azt világosan ki a t[ör]vénybe. POSFAY hasonlót kíván, különben attól tart, hogy a tegnapi végzés után a köz csendet nem fog lehetni a városokban fenntartani. A PERSONALIS a tegnapi végzéshez ragaszkodik, melly szerint a többség azért nem fogadta el a VÁGHY indítványát, mivel a honorátorok osztálya jelenleg igen határozatlan cathegóriáju, sőt úgy szólván t[ör]vénykivüli, s ép azért nem is kívántak itt felülök említést tenni, ne hogy ez által az erántok való intézkedés anticipáltassék. Felszolitja egyszersmind a RRket hogy azon §. többi részeire nézve adják nyilatkozásaikat.

DIÉNES elhatározottan kinyilatkoztatja, hogy még a 3-ik rész 10. s 20. címjei,¹³ sőt az 1. R. 9. címje is ellenkező t[ör]vény által világosan el nem törültetnek, s még ő polgár társai bizodalmából bírói széket ülend, mindég itélni fogja úgy a honorátorokat, mind egyéb városi lakosokat, kik különösen a t[ör]vény által kivéve nincsenek, mert megesküdött hogy Isten s t[ör]vény szerént itélend, s esküjét meg is fogja tartani.

NICZKY csudálkozik Pest városa követe indítványán. A szokás részben külömböző s ha betétetnék a mit Havas kíván, az sok városoknak kárára lenne. A csend feltartására csak azt jegyzi meg, hogy ezen t[ör]vényhozó test a Fejedelemmel minden kicsapongás ellen fenn fogja tudni tartani a csendet, s a békét.

Ezek azonban elszórtan s más igen sok publico-politicus kérdések vitatgatásai között mondattak. Ugymint

NAGY BENEDEK panaszra fakad hogy 48 városnak nagy költséggel ide küldött 75 követei, 600.000 emberek képviselői, kinek közepette van

¹¹ Pl. az 1596 : 10. tc. rendelkezése szerint.

¹² A határozat értelmében a honorátorokról a törvényjavaslat tehát nem tett említést.

¹³ A Hármaskönyv III. 10-re vonatkozólag 1. a 6. jegyzetet. A 20. cím szerint a városi hatóságok a nemeseket a büntett helyén elfogatják és megbüntethetik.

a tudományos s műveltségi kifejlődés, a nemzeti ipar kebele, a [tör]vényhozásban voxal csak ugyan nem bírnak, a mint ezt minden szóbeli nyugtatgatások ellenére is a tegnapi eset tetleg bizonyítja.

A PERSONALIS ragaszkodik a fenn álló szokáshoz, melyet a [tör]vényhozó test mindkét részének köz egyezésével kitűzött sor szerint más helyre halasztott publico-politicum dolgozat felvétele előtt megváltoztatni, sem a megállapított sorozatot felforgatni nem lehet. — VÁGHY: Az csak ugyan igaz, hogy ezen kérdést az Országgyűlés coordinációja idejére halasztani annyit tesz, mint a kir. városokat nem organica diactán most, midőn a városok élete forog kérdésben, minden [tör]vényhozási részvételből kizárni. Az 1791:67. t. cz. nyilván rendeli, hogy a rendszeres munkák elintézéséig minden status a maga jusaiban fenn tartassék,¹⁴ mi ehhez ragaszkodunk, s most nem akarván vitatni, mikép történt legyen a tegnapi végzés, egyedül óvást teszünk, hogy ezen kérdést midőn jónak fogjuk látni, felhozassuk s ha látjuk hogy a t. cz. itt, a másik táblánál, vagy akár hol miként fog eldőlni, mindent megtehessünk, a mit veszélyben forgó jussaink fentartására jőrtak látandunk.

PERSONÁLIS: A mit a városok tenni fognak, majd ha megteszik, ahog akkor fogunk szólni, most reményli óvásoknak nem olly értelmet tulajdonítanak, hogy azt a tegnapi [tör]vényes végzésnek valamely képzelt megerőtlenítésére kívánnák fordítani, különben az óvás semit sem érhetne.

KRISKE és HASKE declarálják, hogy az 1608:1. [törvény] értelmében¹⁵ oly voxal bírnak, mint más akár ki, s ahog szorossan ragaszkodnak is. HAVAS pedig emlékeztetvén a RRket hogy sokszor mondatott már itt az, hogy a constitutionalis jusok ellen a szokás semit sem érhet, s ha még is van ily szokás azt visszaélésnek kell nevezni, ehhez ragaszkodik ő most a kir. városok 1. R. 30. [tör]vényhozási constitutionalis jusokra nézve is.¹⁶ LA MORTE sem a többség, sem az előlülő, sem a kir. Fenség eránti tisztelettel nem tudja meg egyeztetni hogy az országgyűlési pertractációknak századok óta fennálló rendjét visszaélésnek nevezik. BUJANOVICS a városi birói hatóság [tör]vények magyarázatásába ki-ereszkedve¹⁷ azt mondja, si extremis pugnauerimus, extremis extrema erunt opponenda. Minden király megesküszik 2-ik András bullájára, ott van annak 19. cikkébe: *ut hospites iuxta usum primitive concessum*

¹⁴ A törvénycikk mást mond. A közjogi bizottság munkáját körvonalazva, feladatává teszi ugyanis az országgyűlés, a helytartótanács, a vármegyék, városok és a küön portákkal rendelkező törvényhatóságok szabályozását. majd így folytatja: Azonban érintetlenül marad mind az országgyűlésnek, mind a törvényhatóságoknak alkotmányos jogköre, úgy hogy egyedül csak az országgyűlési és más közügyek jobb kezelésére és a törvények szellemének megfelelő tárgyalására kell irányulnia a munkálatnak.

¹⁵ A koronázás utáni 1608:1. tc. felsorolja az országgyűlésen megjelenő négy rendet és a városi követnek helyet s szavazati jogot biztosít.

¹⁶ A Hármaskönyv I. 30. az 1486:26. tc.-t értelmezi s nem a tárgyra vonatkozik. A Jegyzőkönyv (VI. k. 432. s köv. l.) részletesen közli ugyan Havas felszólalását, a Hármaskönyvre azonban nem utal.

¹⁷ A városok jogait sértő XVII. századi törvényeket — mondja — „mint ellenségnek hazánkban dulása közt hozottakat, nem valami rendszeres organicus törvénynek, hanem az akkori s olyas köz nyomorúsággal tellyes idő szüleményének kell venni, mely pillanati áldozatot minden jó hazai polgártól megkíván“ (Jegyzőkönyv, VI. k. 435. l.)

tractentur. Ebbe a fenség akár mikor vissza helyeztetheti a városokat, más különben kérdi? *Ubi est diplomatica fides*. PFANSCHMID keserűn kikél a városok ellen, szemekre veti hogy a nemesi kiváltságok eránt irigységgel viseltetnek, s a hányszor javokra valamely t[ör]vény alkotaték, azzal mindég visszaéltek, azért kellett az oly t[ör]vényeket elrontani, s ellenök 2000 ftos büntetéseket rendelni.¹⁸

VÁGHY a szokásra nézve azt jegyzi meg hogy ez diaetáról diaetára változott, arra tehát építeni nem lehet, az 1791 : 67. által feltartani rendelt constitutionális activitas abban áll, hogy minden status részt vegyen a t[ör]vényhozásban. Már pedig tegnap az egész 4-ik Status elannyira kirekesztetett minden részvételből, hogy annak összehangzó akarattja igen csekély megyei szó többség ellen még csak tekintetbe sem vétetett. Azért kijelenti, hogy azon végzés a 4-ik status meg nem egyezésével történt. (Városok: mindnyájan, mindnyájan.) — Ez által még inkább megvettetett a kellemetlen vitatásoknak, itt ott kiejtett egyes szavak felfogásainak s kölcsönös szemrehányásoknak alapja. A kir. városok követői szokásba kezdik venni magokat a megyékkel mintegy ellentételbe helyeztetni, s azokat a 3-ik, magokat pedig a 4-ik Statusnak nevezgetni. Mire a PERSONALIS ismételve megjegyzé, hogy itt a Statusokat egymástól elkülönözni nem lehet. Itt nem a 3-ik vagy 4-ik Status, hanem a KK és RR többsége határoz.

MARCZIBÁNYI meg tudná mutatni, minő voxokkal birtak a kir. városok 1608 előtt és után, de az nem ide tartozik, s csak azt állítja, hogy ép oly voxal bírnak most, mint birtak 1608-ban. Azt megváltoztatni bizonyal a kormány sem engedte volna, mert ő a városokban minden kívánságainak ép támogatóira talál. A szokás pedig ha megváltozott, javokra változott meg, mert még csak 1825-ben is soha sem szólhattak a városi követek másképp, mint a v[ár]megyék után. Mire B. PRÉNYI kijelenté, hogy ő chez fog ezentul ragaszkodni. — BALOGH: Ha egy idegen kö-zünkbe lépne, s megtudná min tanakodunk egész nap, összezsapná kezét, hogy lehet organicus dieta coordinatio nélkül, hogy lehet 800 éves alkotvány jus publicum nélkül? de hiába! ezen már most segíteni nem lehet, s én a köz jó nevében kérem a városokat, hagyának fel ez uttal el nem igazulható kívánságaikkal. Engem ezen diszes pályára lett fellépésem óta azon lélek vezérelvén, hogy az egymástól elkülönözött karzatokat s érdekeket egyesíteni törekedjem; azt hogy a kir. városok mindég a kormány organumai lettek volna, el nem esmerem, mert ellenkezőt is tapasztaltam, az ily elméségek tetszenek első tekintettel, de min most nevetünk, könnyen sirhatunk valaha. Én doctrinaer nem vagyok, azt még is ki mondom hogy én édes hazám boldogságát nem egymásnak kölcsönös elkészerítésével, hanem csak úgy vélem elérhetőnek, ha minden Status egyesített erővel, válnak válat vet a köz jó munkálódására.

LAKY (Komárom): ATrentsini követ állítja, hogy soha sem vetetnek itt hátra a kir. városok. Én öreg ember vagyok, sok diaetán voltam jelen, s igen is tapasztaltam, hogy midőn fizetésről, oblátumról volt szó, mindég reflectáltak a kir. városokra, de mászor nem. Pfanschmidnek azt feleli: hogy a nemesek kizárásainak mindég a nemesek voltak okai,

¹⁸ Az 1609 : 44. tc. rendelte el, hogy a városok bírói s más tisztségeit vállalási és nemzeti különbség nélkül mindenki elnyerheti, házat is bárki szabadon vásárolhat, a rendelkezés ellen vétők büntetése pedig minden alkalommal 2000 frt.

kik magokat a városokba befurván, ott a városi jusokkal meg nem férő superioritást arogáltak magoknak. A PERSONALIS egész erővel igyekezett a tanácskozást rendre vinni, azonban a §. érdeméről szó alig esett. Az Elölülő tehát ismételve felszólítván a RRket, nyilatkoznának ki a tárgy eránt, sokszoros maradjon felkiáltás következésében a fenn irt, s tegnap vitatadni kezdett 2. §. végzésnek nyilatkozatott.

b)

Ápril 13-án Vasárnapi szünet. Ápril 14-én 172. országos ülés. A mult napi végzés ellen mind a két rész egyaránt kikelt. BENCsik, Pogány, JUSTH, B. PRÉNYI nem akarják megengedni hogy a nemes ember magát városi bíróságnak személyére nézve akár önként is alája vethesse. VÁGHY ellenben s mások abban nem akartak megnyugodni, hogy bíróságok s városi értékben elkövetet erőszak tételek dija eránt a nemes ne tartozzék a városi bíróság elébe, mind a két fél azon hiedelemben vólt, hogy a 2-ik §. igen nagy tekintetű kérdései a mult napi általános maradjon felkiáltás által el nem döntettek. A többség azonban a végzéshez ragaszkodván,

VÁGHY kinyilatkoztatja, hogy ő ugyan a mult kisé zavaros ülésben a végzést vóltakép ki nem vehette, de ha a 3-ik rend azon javallatánál, melyet maga készített, megmarad, a 4-ik rend is megmarad a magáénál, s amazt megegyezése nélkül készültnek declarálja. Mire a PERSONALIS: A Soprony várossa követének nem tetszett a mult ülés, nekem még kevésbbé tetszett, de miután erre ismét felszólítottam a városi követeket, hogy a napi rendhez szóljanak, azt azomban ismételt intéseimre sem cselekedték, s ennek következésében ismét kérdést tettem, valjon berekeszthetem e a tárgyat? Mire egy össze hangzó felkiáltás következett, az e szerint szült végzést a többség végzésének nyilatkozatam, s megkívánom, hogy azt kiki illő tiszteletbe tartsa.

Felolvastaték tehát a következett 3. §. mely szerént az oklevelekbe iktatadni szokott ezen közönséges záradék: akár mely bíró hatalmával, semmi egyebet a nemesek t[ör]vényes ítélő székeinél jelenteni nem fog, s ugyan azt kelletik érteni a polgárokról is.¹⁹

Ezen §. felolvasása a megbomlott rendet vissza hozni képes nem vala, mindég vissza kerülván a végzés eránti vitatás, ennek tekintetéből kivált NAGY BEN[EFER] mindenféle dolgokról hosszas előadásokat tartván,²⁰ BORSICZKY megjegyzé, hogy ezen az uton végre a diaetalis tanácskozás egésszen inpracticabilissá lesz, s addig a conclusum ellen ismét és ismét kikelnek, okai annak is hogy a megyei nemesek haszontalan vesztegetik az országgyűlési költségeket, azt mondják a városok hogy a t[ör]vény ellen behozott szokás vissza élés, ha ez így van, mutassanak t[ör]vényt, mely a polgárság minden jusait 60 electorra s 12 Senatorra szorítja. Ha ilyes t[ör]vényt mutatni nem tudnak, ezt lehet a legkiáltóbb visszaélésnek nevezni. Ezen patricia olygarchia oda vitte már polgár társait hogy még csak közvetve se lehet a köz dolgokba semmi befolyások. Ezen olygarchiának akarják most a nemeseket is alája vetni. Panaszkodnak hogy nincs részvételök a t[ör]vényhozásban, valósággal az unalomig s idő és költség vesztegetésig van, pedig kinek követjeik, nem másnak, mint a magistratusnak s a hol legtöbb, az electa

¹⁹ Iratok, II. k. 330. l.

²⁰ A Jegyzőkönyv (VI. k. 454. s köv. l.) részletesen közli beszédét.

communitásnak. Végre azt is megjegyzi, hogy Bujanovics mult ülésbeni azon mondását, *extremis extrema opposentur* sem a Fejedelem eránti hűséggel, sem a polgári kötelességgel megegyeztetni nem tudja, s kéri a personalist hogy a napi rendet tartsa fel.

Igy B. PRÉNYI kinyilatkoztatván, hogy egy kir. várost itt is csak úgy néz, mint egy nemest. hasonlólag vissza megy a mult napra, s botrányozását jelenti azon mondás eránt, hogy egy követ a hozandó t[örvény] eránt előre megtagadta az engedelmességet.

HASKE kívánja, nevezze meg ki volt az. VAY közbe szól: Eperjes követje.

DIÉNES: Igen is én voltam és ismételem a mit mondtam, a még a 3. R 10. és 20. cz[im]jel, mellyek a városi territorialis bíróság hatóságát megállapítják, sőt maga a 1:9. el nem törültetnek, s a városoknak azokból eredő hatalmuk világos t[örvény] által meg nem semisítetik, én mint bíró minden városi lakóst, a ki törvény által kivéve nincs, itélni fogok. Ezt hozza magával Istenre s t[örvény]re mondott bírói esküvésem, melytől ha bár egy haj szálnyira eltérnék is, meg nem érdemleném hogy polgár társaim bizodalmból bíró legyek. Ily értelemben mondásomhoz ujabbán is ragaszkodom, védem egyszersmind követ társam azon mondását is hogy: *extremis extrema opposentur*, mert az oly hűséges jó polgár, mint a millyennek ötet ismerem, csak argumentumokról érthette. Ugocsa v[ár]megyének azon mondásában hogy egy kir. város csak egy nemes személyt képez, hogyha ezt a vagyon birhatás és egyéb nemesi jusok eránt értette, megegyezem, hogyha pedig azt t[örvény]hozásbli részvéteinkről is értette, elhatározottan kinyilatkoztatom, hogy én itt nem úgy vagyok, mint nemes, nem is úgy mint nemesek küldötje, hanem úgy mint szabad polgár és szabad polgárok követje.

HASKE fentebbi szólása alkalmával azt is emlité, hogy ő a mult napi végzést egyedül a 3-ik rend végzésének tekintí, ellene a 4. Status részéről óvást tesz; melyért a PERSONALIS által rendre igazítatott, kinyilatkoztatván azon előlül hogy itt a Státusok megkülönböztetésének helye nincs, a végzés a többség végzése, az eránt mindenkitől tiszteletet kíván és ellene semi óvást el nem fogad.

VÁGHY hálával tartozik a personalisnak hogy a városi indítványokat pártelá, de ezen utóbbi kijelentésére nézve megnyugtatóst kér, melyben különben ismételi azon már minap tett óvást, hogy a tárgyat annak idejében pertractációba vétessék. A PERSONALIS felel, a ki mit mond az bemeget a naplókönyvbe, az is hogy én és a RR többsége azt el nem fogadtuk, de hogy a többség t[örvény]yes végzését akár ki is nullificálhatná, azt a renddel meg nem egyeztetheti, s ezen rendet mindég fel fogja tartani, s annak tiszteletet is fog szerezni.²¹

POSFAY: Többség ellen a minoritás kifogást nem tehet, azt elesméri; de hogy midőn egyik részen 22 m[egye] s minden kir. városok, másik részen csak 25 m[egye] áll, ez valjon többség e, már az más kérdés; s ő a minapi conclusumot a Statusok táblája conclusumának el nem esmeri. Erre hangossan hangzott az *actio* kiáltás. A PERSONALIS az országgyűlési rend felforgatásra czélzó merészségnek nevezvén Posony városa mondását, ötet előlülő hatóságának méltóságával rendre iga-

²¹ „Hangos közmegegyezés” követte a personalis szavait, jegyzi meg a Jegyzőkönyv (VI. k. 470. l.)

zitja, s ekép szigorú rovásával lecsillapítván az ingerlettséget kérdi, mi a tárgy velejére nézve a RR értelme. Mire hangos maradjon! felelvén, a §-t a mint áll, végzésnek nyilatkoztatá.

Ápril 15. 173. Országos ülés. Ez nap már nagyobb renddel s mérséklettel folytának a tanácskozások.

§. 4. Ha valamely nemes polgári és így azon törvényhatóság alá tartozó fekvő vagyonát köti le specialis hypothecának, hitelezője a városi bíróság előtt perlekedhetik ellene, a generalis hypothecából azonban nem lehet következtetni hogy a nemes magát a városi bíróságnak alája vetette; hasonlókép ha nemes és polgári javak kötöttek le együtt biztosító zálog gyanánt, a bíróság szintén a nemesi ítélő hatóságot fogja illetni.²²

A vegyes hypotheca következéséből a kir. városok azon következtetést látták eredni, hogy a hitelező szabad választás szerint ott kezdesse perét, hol a kijelelt hypothecából kielégítését hamarébb reményli. Ezen észrevétel azonban elmellőztetett azon oknál fogva, mivel a nemesnek szabadsága van magát ha akarja a városi bíróság alá lekötölni. Melly szabadság következésében azonban Niczky, Ragályi s mások az egész §-t szükségtelennek tartották; mert a hypotheca nem von maga után bíróságot, s a törvény tudomány minden elvei szerint nem is vonhat, hanem egyedül biztoságot szerez a kielégítés alkalmára, a mit compassus útján is meg lehet nyerni. Mind ezek ellenére a §. amint áll jóvá hagyatott.

Nagy B. még tegnap egy izben azt mondván, hogy ő nem azért szól, hogy sikere legyen, mert tudja, hogy maga nem képes semit kivívni, hanem azért, nehogy az vetessék szemökre a kir. városoknak, hogy magok dolgában sem szólnak, a mint más dolgokban már 16 hónap óta némák voltak. Ennek ma

Kricske ellene mond, az állítás úgy hangzik, mintha a kir. városok követeinek más dologba szólójok nem lenne; ő ezt el nem esmérí s hivatkozik a tapasztalásra hogy a városi követek úgy mint a t[ör]vényhozó test egészítő részei, a körülmények kívánatja szerint mindég szólottak, s ő dicsekedhetik hogy több rendbeli előterjesztései el is fogadtattak. Egyéberánt a tárgyra nézve ismételve kijelenti, hogy a városban birtokos nemeseket minden realis és contractualis ügyekre nézve a polgári bíróság alá tartozandóknak kívánja.

§. 5. A Városi adóbeli tartozásaikra minden kivétel nélkül tartoznak a nemesek a városi tanács előtti t[ör]vényben állani, de a házbér eránt csak akkor, ha magokat annak írásba alája vetették. A királyi városok nem csak a házbérre, de a subsidiumokra s minden közterhekre nézve is kiterjeszteni kívánták hatóságokat.

A PERSONALIS ezt általában is, de legalább a házbér eránt pártolá, ha a városi ház egész kiterjedésében oda tartozik, hogy lehet a házbért elvenni, holott *accessorium sequitur suum principale*.²³ Továbbá az árendás ellen, ha bár ön hatalmával is elégtételt szerez magának a tulajdonos, törvényeink azt nem ellenzik. De végre a nemesekre is káros lenne ezen kivétel, mert a nemesi per útjától tartózkodó háztulajdonostól vagy drágán vagy épen nem fognak szálatst kaphatni.

²² Iratok, II. k. 331. l.

²³ Hármaskönyv II. 52. 3. §: „Accessorium debet sequi forum sui principalis“.

Ellenvetett, hogy a házbér nem a ház accessoriuma, hanem oly adóság mint más, mely a köz adóval egy erányos tekintetet épen nem érdemel. A kívánság a nemesi ítélő szék elleni bizodalmatlanságra mutat; s egyéberánt is kinek kinek szabad magát, ha akarja a városi bíróságnak alája vetve. Ezek következtésében a §. úgy mint áll helyben hagyatott.²⁴

Ápril 16. és 17. a kir. városok eránti t. cz. minden változtatás nélkül berekesztetvén, Ápril 18. VÁGHY a 4-ik Státus nevében az egész t. cz.-nek ellene mondott. Ismét egy kellemetlen nap. Csak alig kerültetett el az actio.

137.

a)

1834 április 16, 17, 18

Országos ülések.

Tárgy: [I.] A városi törvényszékekről szóló III. tc. végső §-ai: az auszugalis adósságok, a nemes városon kívüli birtokai, kétes nemesek s a nemesek szolgálai. [II.] A városok által javasolt 9. §. a kamarai és más királyi tisztviselőkről.

b)

A városok óvást emelnek a törvényjavaslat ellen.

a)

Poson Ápril 22. 1834.

Ápril 16., 17. s 18-án a 174., 175., 176. országos ülésekben a kir. városok ítélő székeiről szolló törvényczikkelynek hátralévő részei befejeztettek.

[I.] Legelőbb is következett az országos küldöttség szerkesztetésének 6-ik §-sa, mely szerént a városokban lakozó birtoktalan nemesek az auszugalis keresetekre nézve a városi bíróság alá vettetnének.¹ Ezen §-t a ker[ületi] szerkeztetés egészen kihagyá.²

A kir. városok javalata pedig az ilyes birtoktalan vagy birtokos ugyan, de polgári élet nemét követő, vagy városi szolgálatban lévő nemeseket mindennemű vagyonbeli (realis) keresetekre nézve, ellemben a birtokosokat csupán az élet mindennapi viszonyaiból eredő kisebb, úgy contoalis és, auszugalis, nem különben a városi fekvő birtokból származott, azoknak hitelére költsönözött vagy intabulált adóságaikra

²⁴ Az ápr. 15-i országos ülés tárgyalásait a *Jegyzőkönyv* (VI. k. 471—493. l.) részletesen ismérteti.

¹ *Pröiectum de coord.* 10. l.

² A kerületi tárgyalásra vonatkozólag v. ö. *Országgyűlési Tudósítások*, II. k. 491. l.

nézve kívánta a városi bíróságnak alája vettetni.³ Ezen javalatot most SZUMRÁK hozta indítványba, annak igazságos voltát nem csak a dolog természetéből s az intézet szükségéből, hanem régibb törvényeinkből⁴ is mutogatván. A PERSONALIS szintugy pártolá ezen indítványt, vagy ha ez el nem fogadtatnék; legalább az országos küldöttség szerkeztetését ajánlá a Rk figyelmébe; az auszugalis keresetek megvételésének könnyítését mind a két félre nézve hasznosnak, sőt szükségesnek ítélvén, a mesteremberre s kereskedőre nézve, nehogy a vidéki bíróság megkeresése miatt ideje vesztegettessék, a nemesre nézve, mert különben hitelbe vagy éppen nem vagy csak drágábban fog kaphatni.

DÓKUS birtokos és birtoktalan nemes közötti minden különböztetés nélkül általánosan ki akarja az országos szerkeztetés rendeletét terjeszteni. NOVÁK a városok javalatát, különben pedig Répással és Benitzkyvel együtt az országos szerkeztetést pártolja. MARKOVICS (Krassó) szintén kész a városokét elfogadni, de az országos redactiont nem, mert az különbséget tesz a nemesek között.

Császár figyelemmel olvasván a városi javalatot, meggyőződött hogy az régibb törvényeinkkel nem csak ütközésben nints, sőt összehangzásban van, s a jelenkor kívánatinak kielégítésére nem csak tanácsos, de szükséges is, melyet csak úgy lehetne elmellőzni, ha gondoskodnánk hogy a kalmárok s mesteremberek a nemesi ítélőszék előtt szint oly gyorsan kapják az igazság szolgáltatást, mint a miként azt a városoknál elérni reménlik, különben intézetinkben hézag marad, melyet hogy a legközelebi kor ki fog pótolni, éppen nem kételkedik.

A többség azonban ellene vált a javalatoknak. NICZKY (Vas) azért, mert a házbér iránt már ellenkező végeztetett. ZMESKÁL mert a nemesek közt különbséget tenni nem akar. PFANSCHMIDT mert az ipar biztosítását nem abban találja hogy ki ítélje, hanem abban hogy akárki ítéli, gyorsan ítélje az auszugalis pereket. PALÓCZY mert az auszugalis pereket általában megszüntetni kívánandja. BERNÁTH mert birtoktalan nemesről lévén szó, annak személye is könnyen kérdésbe jöhet, ezt pedig másnak, mint tulajdonon választott bírójának alája vetni nem akarja.

És így felkiáltással a §. csakugyan kihagyatott.

Ismét voltak a jelen napok divatja szerént némi eltérések is.

KÖRBER (Ujvidéki követ) kérdé a Rket, hogy talán sz[olga]birót akarnak minden kir. városhozhozni a nemesek contóinak megítélésére? ez status in Statu lenne s ő hiszen az Istenben hogy míg a Bétsi kapun ezen felírás áll: *Justitia Regnorum fundamentum*,⁵ a Te[kinte]tes Rk ezen oligarchias kívánság teljesedését nem fogják elérni. Kéri a Rket, emlékezzenek meg, mik történtek a legközelebi 30, 40 évek alatt s ne vigyék oda a dolgot hogy a városi tanácsok talán nem lesznek képesek megzabolázni a felhevült népet s ez a kicsapongásoknak ama példáit követné.

NAGY BENEDEK pedig kiereszkedik a ker[ületi] tanácskozás divatozó rendjén, s panaszkodik hogy a kir. városok az idő előtti voxolás által még a tanácskozásból is kirkesztettek. Mire a PERSONALIS által

³ Az ápr. 10-i országos ülésben előterjesztett javaslatot olv. e kötet 46. s köv. l.

⁴ A következő törvényekre hivatkozott: 1405 : 8., 1492 : 92., 1635 : 21., 1649 : 15. és 17., 1659 : 127. tc. (*Jegyzőkönyv*, VII. k. 2. l.)

⁵ Ferenc király jelmondata a bécsi Burg-nak Peter Nobile által épített külső kapuján.

felszólítatván hogy ezekkel hagyna fel s a tárgyhoz szóljon, kinyilatkoztatja, hogy ő nem sokszor untatta a Rket, már most azonban nem tehet róla, ha egy kisé unalmas lesz is, de ő szólási szabadságával élni kíván, és így a Torry Whig irányáról, surlódásáról, hatásairól szolván bizonyosá teszi a Rket, hogy ő egy párthoz sem tartozik, hanem mint hazafi s követ megkívánja hogy ami itt a ker[ületi] Rk, azaz v[ármel]gyék, egyházi rend s városok nevében (mert az absensek anomaliák, nyelv sikamlásból animaliat mondott) beadatik, abban mindenik Status meg is egyezett legyen. Beszédje közben magát 30.000 polgár megbizottjának nevezi.

BORTSITZKY pártolá ugyan az országos szerkeztetést, Körbernek mind az által azt felelé, hogy bár mit tartson is a Bétsi kapu felírásáról, azt csakugyan tudja hogy az 1811. devaluationalis patens⁶ is azon a kapun jött ki. Az oligarchiat úgy hiszi, inkább a városi követeknek lehetne szemökre vetni, mert miután ott a választás szabad jusból kizárt polgárok néhány ember hatalmának alája vettettek, most még a nemeseket is alája vetni kívánnák. Végre azt hogy Buda városa követte 30.000 embernek megbizottja, mindadig el nem ösmeri, míg meg nem mutatja hogy azok közvetve vagy közvetetlen választásába befolytak, s azt tartja hogy számolási hibából 3 zerussal megtoldotta küldőinek számát; B. SZTOJKA pedig ezt egyre, s ZMESKÁL egy moralis személyre reducalja. Amire NAGY BENEDEK azt feleli hogy: sufficiat negasse. Ő a magistratus candidatiojára a választott polgárság által választatott, kik a még fennálló rendszer értelmében az egész polgárságot képezik. Ő mint követ semmi függést nem ösmer, sem a kir. kamarától sem mástól, akárkit értsenek is azon egy személy alatt.⁷

Következett a kerületi szerkeztetés szerinti 6-ik §., mely azt rendeli hogy a fentebbi czikkelyek értelmében megítélt nemesek városi javai elegendők nem lévén, a törvényes elégtétel más egyéb javaiból fog compassus⁸ mellett eszközöltetni.⁹

Justru és némelyek kívánták hogy ez a városi adóbeli tartozásra ki ne terjesztessék; a §. felkiáltással jóvá hagyatott.

7. §. A magokat nem legítimálható kétes nemesek személyeikre nézve is városi bíróság alatt lesznek. A nemesek eselédci pedig a fentebbi §§-ban meghatározott eseteken kívül a városi bíróság alól továbbá is kivételre maradnak.

A PERSONALIS kívánta hogy ezen rendelés a városok javalata szerint megváltoztassék. Mentől inkább emelkedik a civilisatio és kereskedés, annál inkább emelkednek a kir. városok is, melyekre népességök tekintetéből már is dicsekedve tekinthetünk. Hogy ily nagy nép tömeg belső politiat kíván, az tagadhatlan; ha pedig ez alól a cselédek nagy száma kivételnek, a politialis hatóság egészen sikertelen maradna. Nints itt nemes emberről szó, hanem cselédekről s oly cselédekről, kik töbnyire hónaponként, hetenként, sőt naponként is fogadtatnak; s ha

⁶ Wallis gróf osztrák pénzügyminiszter 1811 február 20-i pátense, amellyel a pénz értékét egyötödére szálította le; az intézkedés, sokféle vonatkozásban erősen sujtotta a rendek gazdasági érdekeit s következményei két évtizeden át elsőrangú sérelem tárgyát képezték a kormánnyal szemben.

⁷ Idáig tart az ápr. 16-i tárgyalások ismertetése. Ennek az országos ülésnek a hivatalos jegyzőkönyvét I. Jegyzőkönyv, VII. k. 1—27. l.

⁸ Megkereső, az ítélet végrehajtását eszközölő levél.

⁹ *Iratok*, II. k. 331. l.

ma nemesnél szolgáltak, hólnap Isten tudja kinél szolgálnak. Tudjuk, ez addig is minő sok bajt s a törvényhatóságoknak menyit kellemetlen surlódást okozott. Bár mit szóljanak is régi törvényeink, a civilisatio kifejlése csakugyan ha valahol, itt megkívánja a helybeli bíróság hatóságának felállítását, mely nélkül a rendet, csendet békeséget, sőt vagyont s személybeli biztosságot sem lehet bár mely költséges politialis rendőrséggel is fentartani.

Ezen kérdésre nézve legtöbb surlódásban volt eddig Bács V[árme]gye Szabadka városával,¹⁰ s ezért körlevelet is bocsátott minden törvényhatóságokhoz, hogy a nemesek cselédei a városi hatóságnak alája ne vettenessek.

Ezen körlevélnek volt hatása némely megyéknél, így BORTSICZKY kijelenté, hogy megyéje ezen közlés következtetésében eredeti alap utasítását megváltoztatta. A kerületi vitatás alkalmával Rudics Bátsi követ elbeszélé a sérelem egyes eseteit,¹¹ a Szabadkai követ SZARICS ennek ellenére most egy hosszú felvilágosító s mentő beszédet olvasott,¹² mir SzucsITS követtársa othon létében felelvén, hogy azon hosszasan felolvasott beszéd minden pontjait felfoghassa, kívánta volna hogy azt a szabadkai követ előre dictaturára bocsátotta legyen. Ezen részletes vitatásoknak a PERSONALIS a Rk többségével megegyezőleg az által vetett véget, hogy itt nem az eddigi egyes történetek helyes vagy helytelen voltának megbírlása hanem a jövőre szabályul szolgálendő törvény forog kérdésben.

Ezen specialitasok után a régi törvények fejtegetéseire került némely követek közt a dolog. Ugyan is az 1647:78. t. cz.¹³ 5. §-ában az foglaltatván: *ne civitates ad cuiusvis simplices instantias vel inportunas delationes nobiles vel eorundem servitores tam intus quam foris habitantes arestant, incaptivent, carceribusque et vinculis affligant*. A törvénynek ezen rendelkezéséből nem lehetvén világosan kihuzni, vajjon általában ki vannak e véve a városi hatóság alól a nemes emberek cselédei vagy nem? azt mind a két fél véleményének erősítésére magyarázta.

TARNÓCZY erre azt mondá: tegyünk le minden elkeseredést s egyedül a hon java vezéreljen benünket. Mert ha egyik rész tovább is csak külföldi sanctiokra s felírásokra, másik rész régi törvényeinkre fog mindég hivatkozni, nemzeti létünk tovább is hasonlítani fog tűzoltó intézeteinkhez, mely szerint gyuladáskor kiki csak maga házáat őrizvén a közre munkálás hijánya miatt az egész falu porrá ég. BÖRNY ditsekedve emlité hogy Bihar megyének Debreczen városával e részben soha surló-

¹⁰ V. ö. Országgyűlési Tudósítások, II. k. 495. l. 12., 13., 14. jegyzet.

¹¹ Rudits felszólalása ua. 495. s. köv. l.

¹² A régebbi esetekre utalva kijelentette, hogy azok még II. József idejében történtek, amidőn a török ellen felvonuló hadsereg sok szolgáltatást követelt s így a város azok egy részét kénytelen volt a nemesekre áthárítani. Az újabb sérelmekről szólva elismerte, hogy Br. Redl és Kardos János cse édjait, akiket földesuraik megyei karhatalommal elfogattak, a város valóban kiszabadította, tette azonban ezt azért, mert birtokaik a város határában fekszenek, s egyébként is Szabadka régtől fogva bíráskodik a nemesek szolgái felett. Rudics szeméyes sérelmét illetően pedig mindössze az történt, hogy a városba bejött esikőseit, mivel este 9 óra után kocsmában voltak, a városi őrző elfogta, másnap azonban büntetés nélkül visszanyerték szabadságukat. (Jegyzőkönyv, VII. k. 32. s. köv. l.)

¹³ A királyi és bányavárosok, főleg Kassa által elkövetett visszaélések megszüntetéséről szól.

dásai nintsenek, s lelkesen kifejti hogy a közrendet, mely nélkül társaság fel nem állhat, épen lehetetlen fentartani, ha azt rendeljük, hogy a rendbontó kitsapongó cseléd ellen a városi hatóság 7, 8 mértföldnyire legyen kényszerű panasszal járulni a sz[olga]biróhoz. PALÓCZY szintén előadja miként szüntette meg a kifejlődés rendszeretete mindazon asy-lumokat, melyeket a véteknek tárt vala a hajdankori setétség,¹⁴ s hogy a magyar alkotványnak czélzata soha sem lehetett az, hogy a nemes ember arany szabadsága annak kicsapongó vétkes gonosztévő cselédjeire is kiáradjon.

Azonban mind ezek hiában valának; hiában hivatkoztak a kir. városok hogy a törvény szerént ugyan még eddig a nemesnél válalt kotsis vagy kályhafűtő szolgálat sem birt nemesítő erővel, s nem is adhatott nemesi kiváltságot a donatioval, armalissal egyiránt; hiában hivatkoztak Kassa, Eperjes, Bártfa s más városok privilegialis szokásaikra, melyeket viszont az illető megyék követei a nemesek részéről csak önkéntes elnézésnek neveztek; csupán Torontál, Heves, Borsod, Bars, Temes, Zólyom, Bihar, Békés, Zemplén, Nográd, Posega voltak elhatározottan a mellett, hogy a városi hatóság a nemesek cselédeire kiterjesztessék, a többség *maradjon*nal hagyá itt is helyben a ker[ületi] szerkeztetést. A jó rend fentartásától vett argumentumra azt felelvén, hogy ennek tekintetéből a nemes ember személyét is alája kellene vetni a városi bíróságnak, mert a jó rend ezen exemptio sem látszik meg férni. Legtöbnyire pedig azon okkal éltek hogy a személyek letartoztathatásának kérdése a büntető törvény könyvben,¹⁵ a politialis rendszabások pedig a publ[ico]-politicumban¹⁶ fognak előfordulni.¹⁷

[III.] Ezután következett a városi javalatnak 9-ik §-sa,¹⁸ mely megújítván az 1723: 64. t. cz. rendeletét,¹⁹ azt kívánja hogy a camaralis és más királyi s urasági tiszttek, ha nem nemesek, tisztök körét nem tárgyazó ügyeikben a városi hatóság alá vetve legyenek.

HAVAS figyelmeztetvén azon összeütközésre hogy ha az 1723: 64. épségben marad, a kir. tiszttek nem lesznek kivéve a városi bíróság alól, a nemes emberek cselédei s tiszttei pedig ki lesznek véve; kéri a Rket vagy alkalmaztassák a jelen végzést ama czikkelyhez, vagy pedig ezt módosítsák csakhogy legyen már rendszer a dologban.

Ezt némelyek pártolák s különösen a honoratiorok iránti végzés világos kijelentését ide tartozónak vélték; mások azt magában érhetőnek tartották hogy az 1723-ki törvény csak anyiban fog megálani, a menyiben azt a jelen törvény értelve megengedi. PÁZMÁNDY az indítványt nem látta szükségesnek; a honoratiorok politicaí álása a Con-

¹⁴ Bővebb felvilágosítást a *Jegyzőkönyv* sem nyújt: „A hajdankor szokásai és törvényei asylum gyanánt sok módokat és helyeket rendeltetnek; de valamint a hajdankor el mult, úgy elfogytak lassanként az asylumok is”. (VII. k. 43. l.)

¹⁵ Az 1825/7-i országos bizottság jogügyi munkálatának IV. része tartalmazza a „Codex de delictis eorumque poenis”-t s ennek I. 2. cikke szól az elfogatásról.

¹⁶ A városokról szóló IV. részben, a városi törvényhatóság hatáskörének megállapításánál.

¹⁷ Itt fejeződik be az ápr. 17-i országos ülés tárgyalásainak ismertetése A *Jegyzőkönyv* erről VII. k. 27—55. l. szól.

¹⁸ V. ö. *Jegyzőkönyv*, VII. k. 57. l.

¹⁹ A tc. elrendeli, hogy a külföldi származásúak, akik nem indigenák, de telekkel rendelkeznek, valamint a sőtiszttek annak a helységnek a bírāja alá tartozzanak, amelyben élnek vagy ahol telkük van.

tr[ibutionale-] Commissariaticumra van halasztva, ott fog eldőlni, valjon ezek az ország rendes vagy rendkívüli védelmében tartoznak e részt venni, azaz adó alá vettetvén egyszersmind a városi hatóság alá is fog-nak kerülni.

E szerint a városok által javallott 9. §. el nem fogadtatván s a HAVAS indítványa elmellőztetvén, a circularis szerkeztetés utolsó §-a pedig, mely megjegyzi, hogy ezen törvény rendszabásai az úgy neve-zett vásári ítélőbiróságra ki nem terjesztetnek,²⁰ helyben hagyatván, az anyi kellemetlenségek közt vitatott t. cz. még némely száguldozó vias-kodás, és RAGÁLYnak a városok politicalai állásának eredetéről tett né-mely általános megjegyzései után²¹ berekesztetett.

b)

Azonban a dolognak legtragicusabb része még most következett. Már a 18. April. ülés elején kérdé SZUMRÁK, valjon ezen hiányokkal teljes törvényezikkelyt nyugodt elmével a fő Rhez átküldeni lehet e s valjon abban a 4-ik rend megnyugodhat e? Most pedig imigy szól-lott

VÁGHY: Ezen a polgári rendre nézve oly érdekes 3-ik t. czikről folyt tanácskozások be lévén fejezve, mi a 4-ik status küldötjei kén-teleneknek érezzük magunkat legmélyebb tisztelettel, de fájdalommal kijelenteni, 1. hogy ha ez így megálapítatnék, a kir. városok legrégibb, eredetöktől fogva mindég épen fentartott természeti állásukból folyó számtalan törvények által felszentelt hatósága egyszerre minden vétkök nélkül s a hazához és királyhoz bemutatott minden hívségök mellett csak nem egészen megsemmisítenék. Minden nyomattatások között, melyeket 200 esztendőől fogva folyvást és sanyaruan szenyvedniök kell, ez volna a legerősebb és szinte halálos csapás. A mely városban oly bíró hatóság nints hogy a lakosok minden viszonyaikban a rendet és igazságot fentarthassa, abban soha élet nem lehet, s a mely élet völt is, annak meg kellene szünni és nem sokára csak félhólt testé válnék. 2-or minthogy szembetünő hogy ezen javalat nem annyira az igazság szolgálatás fő czéljából, de más mellékes, töbnyire politicalai, ide se nem tartozó, se nem alkalmazható tekintetekből eredett, és főkép csak némely személyek kiváltságainak helytelen terjesztéseire czéloz, bátran kimondhatná hogy ily intézet mellett a nemzeti szorgalom, a mester-ségek és kereskedés soha virágzásra nem fognak juthatni. 3. De a kir. városokban még a közrendet és bátorságot sem lehetne fentartani. 4. Ambár ezen törvénynek organicusnak kellene lenni, még is nem lévén semmi figyelem sem az eddig fenálló törvényekre, sem az örökös igaz-ság elveire, sem a legfontosabb okokkal támogatott előadásainkra, tete-mes hiányok hagyattak, több tárgyak homályban maradtak, némelyek csak úgy érintettek hogy értelmök felől kiki más, sokszor ellenkező véleményt tarthat, lehetetlen hogy ebből nagyobb zavar, mint eddig is volt és ezer meg ezer legkellemetlenebb ütközések, s az egész ország-

²⁰ Iratok, II. k. 332. l.

²¹ Fejtegetése szerint Szt. István idejében a megyék jogköre az egész országra kiterjedt, joghatóságuk „alól kivétel volt a királyi városok törvényható-ságának eredete“ s ma is amint a városok hatásköre „több személyre terjesz-tetik“, ezek egyszersmind „a vármegyék törvényhatóságaik alól kivétetnek“. (Jegyzőkönyv, VII. k. 63. l.)

ban legnagyobb baj és nyughatlanság ne következzen. Ezen okoknál fogva kinyilatkoztatom I-ör hogy a 4-ik rend ezen czikben meg nem egyezik, 2-or hogy az iránt a többi két alkotmányos Statusra és végképen ő Felségére a Magyar királyra, mint a törvényhozó testnek másik részére hivatkozik, 3. hogy amennyire a régibb ezen szerkeztetés által világosan el nem töröltetett törvények még most is fenállanak, mi azoknak óltalma alatt, azokból folyó hatóságunkat fentartsuk, jelesen a honoratorokra, a polgári jusokra és haszonvételekre, a birtokos nemesek által a városban tett adóságokra, a birtoktalan nemeseknek pedig minden vagyonbeli perére, és a nemtelen tisztekre nézve. És ez az első előadásunk, a második pedig abban áll hogy a menyiben ezen t. cz. a 4-ik status sarkalatos jusainak, sőt az 1791:67. törvénynek is megsértésével²² ezen táblán keresztül ment, mivel alkotmányos országban egy statusnak soha annyi hatalma nem lehet, de azt sem szokás, sem praescriptio²³ által nem is nyerheti hogy a másik constatusát maga alkotmányos jusától megfossza, vagy azt végképen el is nyomhasa, annyival inkább, mivel az 1687:17.²⁴ világosan kimondja: *quod status quartus caeteros non solum adaequaret, sed fors etiam superaret*, mi a 170. és 171. ülésekben tett óvásaink mellett,²⁵ ezen czikkelynek itten világosan és ünnepélyesen ellen mondunk s azt a napló könyvbe iktatni kívánjuk.

Erre a mennyire észre venni lehetett egyedül Koleda Budai követet kivéve a kir. városok követei minnyájan! mindnyájan! felkiáltás közt székeikről összesen felkeltek.

PERSONALIS: A tanácskozásoknak vége van s a többség akaratja ellen a minoritásnak ily nyilatkozást tenni, valamint az országgyűlési pertractatio rendével s természetével össze nem fér, ugy magokra a kir. városokra nézve is hasznos, a haza előtt pedig kedves nem lehet. A minoritás különböző véleménye okait előterjesztheti, de másnak s kivált a többségnek czélzatait gúnyolva kétségbe venni nem szabad. A többség itélt és itélt vélekedésem ellen, mert én többnyire a kir. városok kívánatit pártolám, de még vagyok győződve hogy végzéseit mindenekben egyedül hazafiui lelkesedés vezérlé, az ellen tehát Sopron városa követének előadását helytelennek nyilatkoztatom s helyben nem hagyom. Ellenmondást pedig annyival inkább, mivel az a többség végzése elen egészen erőtelen, el nem fogadok.

A számosan álló követek közül legelőbb ANDRÁSY szóllott: Sajnálva tapasztalja hogy Sopron városa követének előadása minden városnak nevében történt s a haza szent színe előtt kijelenti, hogy a mióta országgyűlések tartatnak, a K és Rk tisztelt többsége ellen a minoritás ily vakmerőségre még soha sem vetemedett. Azt mondani hogy a Rk hazánk törvényeit lábbal tapodják, hogy a kir. városok consistentiáját holt testé változtatni akarják, hogy végzésükben nem az igazság hanem mellékes tekintetek által vezéreltetnek, oly vakmerőség melyhez hasonlót itt tapasztalni még soha sem lehetett. Ő tehát követi állásának érdemét érezve, annak ünnepélyesen ellene mond. A PERSONALIS ismétlé előadását, kijelenté hogy a városok ön javokra rossz utat választottak,

²² V. ö. az 59. l. 14. jegyzetével.

²³ Elévü és.

²⁴ A király ígéretet tesz ebben a tc.-ben, hogy a városok számát nem fogja növelni s csak különös kegyből emel fel közéjük egy-egy helységet.

²⁵ V. ö. előbb, 54. s köv. l.

cselekedetöket helyben nem hagyja, s ellenmondásokat semmit érőnek nyilatkoztatja. Így PFANSMIDT, így B. PRÉNYI és RAVAZDY is, hivatkozván az 1649: 14. t[örvény] példájára, mely által a városoknak a kir. Fiscus-sal egyesített ellenmondás örökre semit érőnek nyilatkoztatott,²⁶ valamint az erőtelen ellenmondást, úgy a vakmerő s illetlen kifejezéseket is a naplókönyvbe sem fogadják el; hivatkozván különösen Bereg V[ármegye] példájára, melynek a jobbágy telken lakó nemesek adózása ellen tett protestatioja szintén el nem fogadtatott. HERTELENDY úgy tartja hogy ami itt történik, annak a naplókönyvből kimaradni nem lehet, de midőn a Vághy kijelentéseit illetleneknek, helyteleneknek, vakmerőknek nyilatkoztatja, ezen nyilatkozást elegendő fenyegetésként nem ösmérheti s felszólítja a Rket, tegyenek illő lépést hogy a tábla méltósága hasonló kicsapongás által ne sértsék. PÉCHY a törvény iránti engedelmesség megtagadását találja legnagyobb vakmerőségnek; SZUCSICS pedig ezek következtében az 1723: 7.²⁸ értelmében actiot kíván.

Császár nem tudja, miért gerjednek fel a Rk annyira. Hogy a törvény alkotása ellen egy egész Status protestatioval él, az nem újság, jele az 1791: 26.,²⁹ midőn Bereg v[ármegye] ellenmondott, midőn Bars követe a másik tábla ellen irányzott enunciatióját megtette,³⁰ nem gerjedtünk fel ennyire. Ő most is a mondottakat nem annyira vakmerőségnek, mint azon elkeseredésnek tulajdonítja, mely abból ered hogy politikai megsemmisítésöket érezni kéntelenek a városok.

BERNÁTH igen mérsékelt hangon szólva kinyilatkoztatja hogy a halot gyalázatos szemrehányások ötet nem érdeklik. Sopron városa követét minap egy más követ *communis noster* névvel szólítván, ma pedig úgy lépven fel mint az egész 4-ik rend szónoka, megvalja hogy ez benne fájdalmas érzést gerjesztett, kérdi minek az a pántzélba burkozás? hová fog ez vezetni? ne bizodalmatlankodjanak a városok, emlékezzenek meg királyaink s az ország Rendeinek kegyelméből nyert jóvóltaikra s emlékezzenek a szent írás ama szavaira: *Nisi dominus custodierit civitatem*³¹ s a t. Az előterjesztésben hallott gyalázatos rágalmazásokra pedig Torontál követe felszólítására minden óvások között a leggyengébbet kész választani, mely ebből áll: a minő vakmerően tetszet Sopron városa követének azokat száján kiejteni, úgy tessék azt vissza is huzni, különben az actiot fogja sürgetni.

HAVAS Vághynak a 4-ik rend nevében tett előterjesztésében csak rövid kivonatját találja annak, ami itt egy hét óta sokszor és bővebben mondatott. Hogy a dolog egész folyamata ellen a városoknak keserves panaszra fakadni méltó okok van, a factumra hivatkozik. Nem a többség ellen kelnek ki a városok, hanem azt hogy a hozott végzések a többség végzései lennének, el nem ösmérhetik, míg tennen politikai lételők előttök kedves leend, mert az ő voxaik egyáltalában számba nem vétettek. Az ellenmondás aliquando valuit, aliquando non valuit, lesz e a mostaninak sikere, mi meg nem ítéltük, hagyjuk a jövődőség ítéle-

²⁶ A törvénycikk az 1647: 78—81. és 93. tc. elleni tiltakozásokat jelentette ki semmiséknek.

²⁷ V. ö. Országgyűlési Tudósítások, II. k. 330. l., Jegyzőkönyv, V. k. 284. l.

²⁸ Az országgyűlések megtartásáról és rendjük biztosításáról szól.

²⁹ A vallásügyi törvény, amely bevezető szavaiban kimondja, hogy a k'érus és a katolikus világiak egy részének ellenmondása érvénytelen.

³⁰ Az 1833 dec. 5-i országos ü'ésben. (V. ö. előbb, 53. l. 28. jegyzet.)

³¹ Psalm. 126. (127.) l.

tére. Különben is vagy lesz annak ereje, vagy nem lesz; ha lesz, édesen emlékezendünk vissza hogy kötelességünket akkor is, midőn leg-sanyarubban esett, férfiasan teljesítettük, ha nem lesz miért aggódunk? ujság nem történt csak őseink példáját követtük.

PERSONALIS: Hogy a törvényes conclusum elleni protestatio semmit sem ér, és soha sem is fog érnei, arról Pest városa követe biztos lehet. Egyébiránt a voxok számításában ujság nem történt, ugy számítottak, mint ahogy annak modja atyáinkról reánk maradt. És így az e részben tett álitást is helytelennek nyilatkoztatom. Kérem egyébiránt a Rket hogy amint Bereg v[ármegye] ellenmondását, mely azonban minden tisztelettel volt előadva, el nem fogadták, ugy tegyenek itt is hasonlót, többnyire pedig megelégedve a köz helybe nem hagyás kijelentésével, mellőzzék el a tanácskozások ezen kellemetlen félbeszakítását. A kir. városoknál, érzékeny indulattal valja meg, csak azt látja hogy az egyenetlenség s vizálykodás almáját akarták közecinkbe hajítani. He ha azt vélik hogy ezen az uton az országgyűlési pertractatiokat megakaszthatják, vagy magoknak kedvezést eszközölhetnek, akkor valóban igen nagyon csalatkoznak.

POGÁNY emlékezteti a Rket hogy a 3-iki januári dorgáló rescriptumra mit kívántak felelni, azt t. i. hogy ha itt valami történnék, amit a jó rendel megegyeztetni nem lehetne, a törvényt mindég fel fogják tudni a Rk tartani;³² most tehát felszólítja a Rket az, 1723:7. teljesítésére.

KOTSI HORVÁTH hasonló értelemben. Ő ugyan magát előre béketürréssel ruházta fel, tudván hogy kitsapongások lesznek; s ezen előkészületben még akkor is halgatott, midőn tegnap Ujvidék követe belső háboruval merődzett fenyegetődni, halgatott, mert eszébe jutott Sámson története s meg volt győződve hogy ha valamely város a keztyüt levetné, az oszlopiban megrázott ház leroskadván, csak a benlakókat ölné meg.

NAGY BENEDEK szörül szóra egész elhatározottsággal magáénak fogadja Vághynak előadását, hozzá tévén hogy akár sértő, akár nem sértő, nem véletlenül, hanem közegyetértésből előre jól meggondolva történt, s a menyiben egy valaki azon észrevételt tette, hogy Buda városának egyik követe abban részt nem vett, kinyilatkoztatja hogy ő igen is részt veszen és minden feleleti terhet elvállal, a mely Buda városának hasonfelére háramolhat.

RAGÁLYI (kinek Nagy Benedeknek kevés pihenés közbevetése után ismét szólni akarása ellen a Personalis nagy nehezen tudott halgatást szerezni): Legelőbb is 3 dietán bizonyított maga viseletének köztudomására hivatkozván a mellesleges tekintetek vádját méltó érdemlett megvetéssel viszonozza; kinyilatkoztatja hogy hatóságát kétségbe veszi, az ellen fenytéket fog kérni. Tagadja hogy a kir. városi követek csak magok lennének a városok képviselői. Ő semmi külön statusokat itt nem ösmér, hanem ösmér a megyék, a káptalanok és a kir. városok, kerületek és jelen nem lévő mágnások által választott képviselőit Magyarország statusainak és Rendeinek. Leginkább megbotránkozik abban hogy Sopron városa követe azon hatalmat arrogálta magának, hogy egész Status nevében szóll; kérdi, hol vette követ ur ezen hatalmat, hogy ily alakban fel-

³² Az a'sótáblának a főrendekhez intézett első izenetében. (Iratok, II. k. 16. l.)

szólamlani merészellen? és követ társai is hol vették azon hatalmat, hogy egy embert az egész Status követének felhatalmazhassanak? Sokszor hallotta őket panaszkodni hogy 75-en egy voxra szorítatnak, ő a maga tapasztalása után tiszta szívből óhajtja hogy az Isten minden jövőendő időkre ovja meg hazánkat oly voxal bíró képviselőktől, kik képviselői jusokat ily számosan képesek egy személyre átruházni.

VÁGHY: Hogy sérteni nem szoktam és most sem akartam, azt nyilván kimondom. Ha valaki ezen feszes állásom nehézségét érzi, valóban érzem én, fájdalommal teljesítettem azon bizott köteleességet, de teljesítenem kellett, mert honfiúi köteleességnek érzettem. Felakadnak a Rk abban 1-ör, hogy a 4-ik Status nevében ellenmondottam. Hibázott e a 4-ik rend, midőn ezt tette, jó vagy rossz következése lesz e, nem tudom; de hogy példátlan dolgot nem követett el, azt álítom, valaminthogy azt is, hogy én a conclusumot nem is említém, hanem csak azt hogy a kérdéses t. cz. ezen táblán keresztül ment. Leginkább felakadnak a követek ezen szoban, *mellékes tekintetek*, ennek, ha magában egyedül vétetik, lehet sértő értelmet tulajdonítani, de úgy amint mondottam; együtt véve azzal amit mondottam nem lehet. A dolog így áll, mi kir. városok követei úgy vélekedtünk hogy ezen tárgyban egyedül az igazság szolgáltatás tekintetéből kell kimenni, a megyék követei talán mélyebb bölcseséggel s belátással azt határozták hogy más politicai tekintetekre is kell ügyelni. Már ha valaki azt mondja hogy ezen törvény nem anyira az igazság, mint a politica elvein épül, abban sértés egyáltalában nem fekszik. Amit pedig törvényes hatóságunkhoz ragaszkodásunkról mondottam, azt egyedül azon törvényekről értettem, a melyek itt világosan el nem töröltettek. Kérem tehát szavaimat így in complexu méltóztassanak felfenni, s akkor abban sértést találni nem fognak, aminthogy én nem is akarok sérteni.

PERSONALIS: Ezen magyarázat által azon kifejezések, melyekben a Rk sértést találtak s melyeket magam is helybe nem hagyhattam, el lévén enyésztetve, az ellenmondás pedig el nem fogadtatván, kérem a Rket, méltóztassanak ezzel megelégedni s jeles példáját adni hogy azon egyenetlenséget, melynek almáját gondatlanul közinkbe vetették, táplálni nem akarjuk! (Jól van! jól! az ülés eloszlik.)³³

Április 19-én a Fiumei Buccari és Vinodoli törvényszékekről alkotott 4. t. cz. helyben hagyott.

Április 20-án vasárnapi szünet. Április 21-én a v[árme]lyékre kerülvén sor, az úgy nevezett pedaneus bíróságok csupán 15 megye nyilatkozván megtartásokra, örökre eltöröltettek.

*Április 22-én a csupán 10 megye által védett ker[ületi] táblák szintén eltöröltettek. Ugy az is, hogy mindennemű perek, azokat is ide értve, melyek eddig a kir. tábla előtt kezdődtek, ezentúl a megyék törvényszéke előtt fognak indítani, több mint háromszoros többséggel elhatározottat, kivéven egyedül a *criminis laesae Majestatis* és *Notae infidelitatis* pereket, melyek 27 megyei voxal 22 ellen a királyi táblánál meghagyattak.*

³³ Az ápr. 18-i országos ülés hivatalos jegyzőkönyvét l. *Jegyzőkönyv*, VII. k. 56. s. köv. 1

138.

a)

1834 április 19

Országos ülés.

Tárgy: A Fiume és a tengerparti kerületek törvényszékeiről szóló IV. és V. tc.

b)

1834 április 21

Országos ülés.

Tárgy: A megyei törvényszékekről szóló VI. tc. 1. §-a: a pedaneus bíróság eltörlése.

c)

1834 április 22

Országos ülés.

Tárgy: A VI. tc. 1. §-a: minden per a megyei törvényszékek előtt kezdődik.

a)

Posony, April 25-én, 1834.^{a)}

A magyar tengerpart itélő székeiről April 19-én a 177-ik orsz[ágos] ülésben mindenekben a kerületi szerkeztetés megállapításával alkotott 4-ik és 5-ik t. czikelyek¹ iránt rövideden csak annyit jegyzek meg: hogy valamint a kerületi tanácskozásokban² el követett Busán mindent, hogy Fiume Horvát Országhoz kapcsolassék, úgy itt még inkább kimeríté ezen kívánságának minden lehető erősségeit; Fiume városának s kerületének polgári állására nézve egész a Constantinus Porphirogenita által leirt legrégibb historiai adatoktól kezdvén mutogatásait.³ — Toszóny Fiumei követ hivatkozott azon évrajzi köz tudomásra, melly szerint ezen tengerparti város 300 éveken keresztül független test gyanánt biratott a németek által, hivatkozott M[ária] Theresiának incorporationalis diplomájára,⁴ az 1807-ki 4. t. czikelyre,⁵ melly Horvát országnak ellenzése nélkül alkottatott, s végre az azótai szokásra melly szerint a Fiumei pe-

a) A szöveg innen ismét Kossuth eredeti kézrratát közli.

¹ Iratok, II. k. 332. s köv. l.

² A február 10-i kerületi ülés vitáit olv. Országgyűlési Tudósítások, II. k. 648. s köv. l.

³ Beszédét a Jegyzőkönyv (VII. k. 84—93. l.) egész terjedelmében köz'i.

⁴ Az 1779 ápr. 23-i diploma Fiumét, mint „separatum sacrae regni Hungariae coronae adnexum corpus“-t csatolta vissza.

⁵ A tc. Fiume városát és kikötőjét becikkelyezi, kormányzójának a főrendek közt, követeinek pedig az alsótáblán helyet és szavazatot biztosít.

rek soha sem vitettek a Báni táblához. — A PERSONALIS pedig ezeken felül még hivatkozott a portáknak 1830-ki felosztására, mely alkalommal Fiume portái a Horvátországiaktól egészen elkülönöztettek, nem különben arra hogy 1825-ben is Magyar Országi küldötség rendeltetett az ottani határszéli biztossági munkálódására.⁶ — Továbbá mint hogy BUSÁN, OSEGOVICS (Horvát Or[szági] ítélő mester) és STEINDAKER (Zágrábi követ) feleletül a többi között azt is állították, hogy Fiume kerülete Szörény vármegye része volt, s csak ezért is Horvát Országhoz tartozik: a PERSONALIS megjegyzé hogy 1777-ben el nem fogadta Horvát Ország a Szörény vármegye helyreállítását tárgyzta resolútiót,⁷ hanem Zágráb megyéhez kívánta azon részeket csatoltatni, mire 1779-ben M[agyar] Országhoz csatoltattak, ez 1807-ben törvénybe ment, most tehát a törvényszéki rendezkedés alkalmával ennek nyomán kell járni.

A vitatásokból még érdekesnek vélem megjegyezni: hogy a Fiumei kerületben lakó nemesek személyes ügyeinek első bírásaúl az ottani Kapitányi törvényszék rendeltetvén, KLOBUCSARICS (Károlyvári követ) ez ellen kikelt, állítván hogy Fiumének több jusa nem lehet, mint más k[irályi] városnak, ha ezek nem kaphatták meg a nemesek feletti bírószkodás hatalmát, azt Fiuménak sem lehet megadni. — Toszony a különbségre figyelmezteté — Fiumének kapitánya, s alkapitánya, kik a törvényszéknek előlülői, szükséges kép országos nemesek; a Patriciusok tanácsába minden nemes meghivatik, s úgy a bírák, mint a követek választásában résztvesz, a tanácskozásokba, s utasítás készítésbe befoly, minél fogva ő magát méltán azon nemesek követjének is mondhatja. — VÁGHY és GAAL nem csak nem irigylék Fiumétol ezen kedvezést, sőt örvendének rajta, s abból magokra is reménységet vontanak.

Szalopek mint máskor közönségesen, úgy most is oppositióban lévén BUSÁNNAL: ez sajnálkozását jelenté hogy Verőcze v[ármegye]l követe ellenkezésbe teszi magát Horvát s Tót ország egyesült közgyűlésének utasításával, s azon országok municipalitásait csonkítani törekszik. — Mire SZALOPEK bizonyossá tévé, hogy a mint független üléssel s voxal bír megyéje az országgyűlésen, úgy ő érezvén követi helyzetének méltóságát, bizonynal nem Horvát Ország követének kívánságához, hanem megyéje utasításához; tennen meggyőződéséhez, s az igazsághoz fogja mindég előadásait alkalmaztatni.

Fiuméra nézve tehát úgy a mint javalva volt első bíróságnak az ottani Bírák s Igazgatók Városi, s Kerületi ítélő széke, másodiknak a tengerparti kormányzónak mint Fiumei Kapitánynak törvényszéke rendeltetett, honnan a perek egyenest a hét személyi táblára lesznek feljeb vitendők, kivéven a nemesek személyes ügyeit melyek a Kapitányi Szék előlr kezdődnek, s a Királyi táblához, s úgy feljeb vitetnek.

Hasonló rendeltetett *Buccarira* nézve is, azon különbséggel hogy itt a nemesek személyes ügyei nem a Királyi, hanem a Banalis táblára appellátatnak, minthogy a mily kétségkívül Magyar Országhoz tartozik Fiume, oly bizonyosan Horvát Országhoz tartozik Buccari. — BUSÁN ezen pereket Zágráb megye törvényszékén kívánta kezdetni, — s midőn BRITVEZ Buccari követ ezt ellenzené, BUSÁN némi hévvel szemére ve-

⁶ Az 1827. 16. tc. intézkedett a fiumei kerület és Krajna közti határ megállapítására kiküldött bizottság ügyében.

⁷ Mária Terézia 1776. okt. 2-i rendeletével állította fel Szörény megyét. Majláth József fiumei kormányzót nevezvén ki főispánjává; a horvát-szlavon-dalmát rendek gyűlése 1777. okt. 27-én fordult felirattal az uralkodóhoz.

tette hogy a kerületi ülésben vele egyet értett, s ő mind addig, míg utasítását elő nem mutatja, ellenzését küldői akaratjának el nem ösmeri. — Mire némi resensus nyilatkozván, a PERSONALIS megjegyzé hogy itt szavazatja felől egy követ sem tartozik más követ iránt számadással.

A Vinodoli kerületre nézve azon kérdés: valjon defacto Horváth Országhoz tartozik e? következőleg a Báni táblához appelláljon e? hosszas vélekedésekre nyujtott alkalmat, kivált BUSÁN, és SZALOPEK vitatván egymás ellen a thesist, végre csak ugyan azon kerületnek közigazgatási, adózási, öszeirási, szóval politicalis jelenleges állása egészen tisztába nem hozattathatván, azon aggodalom győzött: hogy a Fiumei Gubernator, a ki ezen kerületnek is igazgatója, semmi tekintetben a Báni táblának alája ne vetessék, s a Magyar Korona jussai, mellyek Szörény vármegye helyreállításának különösen a Vinodoli kerületet tárgyazta kérdésére nézve fen forognak, itt előzőleg ne sértessenek; minél fogva Busánnak Horváthország territórialis integritása tekintetéből tett sokszori reclamatiói ellenére a Báni táblának felsősége ezen Kerület iránt most is kizárattott.

April 20-án Vasárnapi szünet.

b)

April 21-én 178-ik orsz[ágos] ülés. — VI-ik czikkely a Vármegyei ítélő szék.

1-ő §. Az Allispányi, és Szolgabirói, mint szinte a kerületi táblák ítélő székeik eltörültetvén, a Báni, és Királyi törvényes táblák bírósága pedig, a mennyiben eddig első folyamodású ítélő székek voltak, jövődöre nézve megszüntetvén, ezeknek helyébe a vármegye törvényszéke tétetik, melly az ekkoráig is előtte folytatni szokott polgári, köz tisztii, és büntető perekon kívül, eddig a feljeb elő számlált ítélő székek elébe tartozott minden pereket is külömbség nélkül mint első bíróság ítélni fogja.⁸

A PERSONALIS minden itt előforduló fő elvekre kiterjeszté észrevételeit, azonban a vitatások e mai nap egyedül azon kérdés körül egyesültek: *eltörültessenek e a Pedaneus bíróságok?*⁹ vagy nem? Mire nézve a PERSONALIS csak röviden úgy nyilatkozott hogy az eltörlésben maga is megnyugszik.

NICZKY (Vas) szintén nem ellenzi az eltörlést, de némelly előzményeket kíván t. i. 1.) hogy a törvényszéki bírák más egyéb közhivatali foglalatosság által el ne vonattassanak, 2.) hogy a szükséghez alkalmaztatva elegendő számmal, és 3-or minden candidato nélkül szabad szavazattal választassanak. 4. Egyszer elválasztva többé új választás alá ne essenek, s ez által a függetlenség, végre 5-ör teljes nyilvánosság hozassék be, s ez által a bírói önkény eltávoztatása biztositassék. Különben ha ezen előzményeket el nem érhetné, készebb a Pedaneus bíróságokat megtartani.

RAGÁLYI azon vallástételen kezdi beszédjét, hogy soha mélyebb aggodalommal nem szóllott és hazánk jövődő sorsa még soha sem tűnt fel előtte kétesebb alakban. Minket példa nélküli szerencse ért, midőn arra hivatattunk meg, hogy a mi alkotmányunkban hibás, azt megváltoztassuk, a mi hiányos, azt kipótoljuk; de mentől nagyobb ezen sze-

⁸ Iratok, II. k. 335. s köv. l.

⁹ V. ö. Országgyűlési Tudósítások, II. k. 496. l. 18. jegyzet.

rencse, annál nagyobb a rajtunk fekvő felelet terhe is. A szónok szíves barátja minden változtatásnak, mely által az eltörölt helyére jobb állítatik, de oly változtatásra, mely által a hibás helyére hasonló hibás, vagy még hibásab tetetik, éppen nem barátja. Hogy a tökéletességre való törekedés az emberi természet tulajdona, azt el ösmeri, de azt is állítja: hogy hazánk állásában a pedaneus bíróságnál jobbat nem is vagyunk képesek teremteni. Nem akarja mutogatni, hogy az igazság szolgáltatás minő befolyással van a nemzetnek polgári létére, mert egy németalföldi tudós nem oly régen azt már megmutatta hogy a nemzetek polgári léte az igazság szolgáltatás rendszerének helyes, vagy helytelen voltával együtt emelkedik és aljasodik.¹⁰ De éppen azért mivel ez így van, emlékezteti a RRket, hogy oly atyáknak vagyunk maradéki, kik 1000 évek előtt azt sem tudjuk honnan, s nem is oly igen nagy számmal jöttek hazánk földjére, s im alkotmányos polgári létben élünk, s több milliókra szaporodtunk. Soha sem hitte volna a szónok hogy életében ily törvény cikely kerüljön országgyűlés elébe; a következőzésekről gondolkozni sem akar, azt mindazonáltal nyilván kimondja: az alispányi, és szolgabírói hatóságot oly kapcsolatban látja lenni politicaí állásunkkal is, hogy a czélba vett eltörlésből egész polgári létünkre változás fog következni. A 44 évek előtt tett kormány csapások közt alig volt egy egy, melyet a nemzet nagyobb sérelemnek yett volna, mint a Pedaneus bíróságok eltörlését,¹¹ azokat tehát 1790-ben nyomban vissza is állítja,¹² s valóban nem győz eléggé álmélnodni a szólló követ, és megsem is foghatja, mi született 44 évek kurta ideje alatt magokban a törvényhatóságokban ily ellenkező meggyőződést! A személyektől vett ellenvetés magát az intézetet nem illetheti, az intézet soha sem tehet arról, ha rossz kezekbe kerül. De nem is egészen a választóknál van a hiba, mert a választás szerfelett hibás nem lehet, ha az ezt mérséklő felsőbb hatalom által mindég alkalmas személyek jelettetnek ki a választásra, és így ha az alispányok, és szolgabírók kötelességeiknek meg nem feleltek, annak egyenesen csak a fő ispányi rossz candidatiókban fekszik minden oka. Hogy a perek elítélését nem bírták, — annak sem az intézet oka, hanem törvényeink, melyek oly bizontalanná tesznek minden birtokot, hogy ha tovább is fenhagynak, lehetetlen oly bíróságot állítani, mely a pereknek véget vetni képes legyen. A Pedaneus bíróságnak ezen állásban legalább azon jó oldala volt, hogy a bírák mindég a felek között forogván, s ennél fogva sok nyomos viszonyokba is beavatottak lévén, a bírószkodásban helyesben eljárhattak, mint ahogy azt a törvényszék teheti. A Pedaneum forumokat tehát teljes meggyőződéséből pártolja. — A kik még hasonló értelemből indultak ki, közönségesen azon építettek legtöbbit, hogy ha vannak hibák a Pedaneus bíróságok intézetében, azok orvosoltassanak, de az intézet maga némely visszaélések miatt el ne törültsék. — JUSTH különösen ezen eltörlést az 1791 : 67. cikely által

¹⁰ „Az ítélő székek elrendelése mely szoros kapcsolatba legyen a nemzetek sorával, minekutánna a közép századok igazság szolgáltató intézeteiről vizsgálódó német alföldi tudós értekezései a világ előtt megjelentek, hosszassabban szólani fellellegesnek tartja.“ (Jegyzőkönyv, VII. k. 130. l.)

¹¹ II. József 1785. évi törvénykezési reformja a megyékben is elválasztotta a közigazgatást az igazságszolgáltatástól s a korábbi megyei törvénykezési fórumok közül csak a megyei törvényszéket hagyta meg, de annak szervezetét is átalakította.

¹² 1791 : 40. tc.

előnkbe szabott körön túl is látja terjedni.¹³ A megyék constitutioját pedig abban véli helyheztesztetni, hogy a politicus hatóság a iuridicumtól el ne választassék. Az emberi gyarlóságból eredő hibák meg lesznek a törvényszékeknél is, sőt tán nagyobbak lesznek, mert a sz[olga]-bírák közt legalább választani lehetett, a Sedriánál ezen biztosítás is megszűnik.

MAJTHÉNYI pedig bizonyossá tevén előre a RRket hogy nem beszél mint Cicero *pro domo sua*, s hogy ámbár ő is előlülő egy vármegyében, azért a praesidialis hatalom terjesztésének épen nem barátja; különben is azt hiszi hogy a jó praesesnek hasonlónak kell lenni a jó asszonyhoz, kinek férje ellenében nincs akarátja, mindazáltal kérde, valjon mai időkben, midőn az oriai léptekkel haladó emancipationalis szellem a hivatalok nimbusát kiméletlenül tépdeli, tanácsos e a kor szellemének ezen irányát még a törvényhozás által is előmozdítani?

Somsics ellenben igen örömet elfogadja azon elvet, hogy az igazság kiszolgáltatásának helyes elrendelése a nemzetek polgári kifejlődésének egyik legbiztosabb rugója; de ha hazánkban akár népességére, akár hitelére, akár vagyonunk biztosságára, akár mely más kifejlődési tekintetre fordítja figyelmét, szomorú véleményt kell az igazság szolgáltatás felől is táplálnia, s már csak ez egyben is elegendő okot talál arra, hogy a bár milly mohos kő falat is lerontsuk. De ő azt nem is ösmerheti el, hogy az alispányi és szolgabírói forum alkotmányunkal annyira ösze szót régi intézet lenne; sőt igen jól tudja hogy csupán 1729-ik esztendőben¹⁴ adatott a Pedaneus bíráknak hatalom a törvényszéken kívül ítélhetni. Akkor azonban reá értek ezen tisztviselők az ítélésre is, de az óta annyi kötelesség ruháztatott reájok hogyha még bírák is maradnának, rendesen egyiknek sem felelhetnének meg. A század előtti körülményeket helyre nem állíthatjuk, s így az azokhoz alkalmaztatott intézet mellett is meg nem maradhatunk. Erre mutat a fixumoknak¹⁵ divatba jötte is melyek által a köz szükség az állandó bíróságnak képét már felállította. Távol légyen azonban tőlünk azon gondolat hogy mi a politicumot a iuridicumtól egészen elkülönöznénk, s oly tribunált kívánnánk állítani, melyre nézve a megyei közönség minden befolyásból kizáratnék; a megyei bíróság választása alkotmányos jussaink közé tartozik s ezt nem hogy gyengíteni, csonkitani, sőt erősíteni, szélesíteni kívánná. Oly elkülönözésről itt tehát szó nincs, ellenben hogy az igazság szolgáltatása iránt nagyobb bizodalmat helyheztesztet az organicus törvény egy morális testbe, mint egyes személybe, s hogy biztosság is nagyobb van ott, hol nem a panaszos fél önkényétől függ a bíró személyének kijelelése, hanem a feleknek egy bizonyos közös ítélő székök van, az csakugyan tagadhatatlan, ő tehát a Pedaneum forumok eltörlésére szavatoz.

BALOGH elhatározottan kijelenti hogy a Politicummal, a mi némileg öszeköttetésben van a végre hajtó hatalommal, a bírósokodást öszze zavarni nem lehet, mert a bírói hatalomnak a végrehajtó hatalomtól egészen függetlennek kell lenni. Hogy a Pedaneus bíróságok eltörlésével

¹³ Az idézett tc. a jogügyi bizottság feladatává teszi az ország és a kapcsoltsz részek igazságszolgáltatató hatóságainak és valamennyi bírói fórumnak a rendezését.

¹⁴ 1729 : 35. tc. állapítja meg, hogy az alispánok és a szolgabírák milyen ügyeket intézhetnek el s melyekben tartja meg illetékességét a megyei törvényszék.

¹⁵ Törvénykezési időszakok.

alkotmányos létünkben valamely gyökeres változás történnék, azt épen meg nem foghatja, ha pedig más változást értett Torna v[ármegye] követe, akkor megvalja, hogy ő a tökéletességben a stabilitásnak nem barátja, s igen is kívánja hogy polgári létünk jobbra változzék, nem is tudja ki üttötte fel a Pedaneus bíróságra az örökös tökéletesség bélyegét? s azért azt, hogy hazánk állásában is annál jobbat alkotni nem lehetne, egyáltalában el nem ösmeri, de azon sem csudálkozik, hogy a nemzet többsége most mást kíván, mint kívánt 44 évek előtt, mert ezen kurta 44 esztendőök alatt annyi történt, a mennyi századok alatt sem történt ez előtt.

BEZERÉDY: Jelenti hogy küldői engedvén az ország többsége véleményének a Pedaneus bíróságok eltörlésére reá állottak, de midőn azt kijelenti, kívánja egyszersmind azt is: hogy azon elemeket mellyeket az alispányi és szolgabírói intézetben alkotmányunkkal megegyezőnek találunk, azokat nem csak meg ne semmisítsük, sőt vigyük által a törvényszékekre is, s állítsuk ezeket oly lábra, hogy teljes mértékben élhessünk a rendezett bíróság minden jóvoltaival.

TÖRÖK: A politicus tisztviselőben megkívánja hogy időszak szerinti választás alá jöjjön, a bíróban ellenben függetlenséget, s így állandóságot is ohajt, az állandóságot pedig, és a választást egy személyben egyesteni nem lehet. A szolgabírák továbbá most kivált annyival kevésbé felelhetnének meg kettős kötelezségeiknek, mivel a békebíróság, és sommás perek elítélése is reájok bízatik. Egyébiránt a 44 év előtti történet iránt, azt hiszi, hogy akkor a nemzetnek ebben is, mint sok más egyekben, nem annyira a dolog, mint a mód ellen volt kifogása.

PALÓCZY: Két kérdés foglalatoskodtatá főképpen az országos küldötséget, — az usufructuatio¹⁶ és a Pedaneus bírák. A mint ezen kérdés ott eldőlt,¹⁷ kirepült Pest falai közzül, megdisputálta tudós tudatlan, ujat ebben többé nem mondhatunk, ő tehát csak azon ohajtását jelenti: 800 éves bizontalanság után legyen már valahára a perlekedő fél bizonyos arrol, hogy a bíró hozta az ítéletet, nem pedig más által adatott kezébe. Jósef Császárrol, (minden tisztelettel a nagy férfiú hamvai iránt) azt hiszi, hogy ő az utban módban hibázott; s nem csak nem csudálkozik hogy 1790-ben a Pedaneus bíróság visszaállítatott, de azon csudálkoznék, ha vissza nem állítatott volna, in merito azonban igazsága volt e? az már más kérdés, az 1790-ki küldöttség véleménye legalább maga is elfogadta a Jósef Császár véleményét.¹⁸

HASKE megjegyzé hogy a fixum iudicium behozatala is az állandó bíróság elvének elfogadására mutat, egyébiránt midőn az ítéelő székeknek rendszeres elrendelésében dolgozunk, maga az értelem kívánja hogy ne szétlágasztassanak, sőt mentül inkább egyszerűkké tétessenek.

RAGÁLYI felelget: minden vélemények közt leghibásabbnak tartja azt hogy a Pedaneum forumok csak 1729-ben kapták volna hatóságukat.

¹⁶ A jobbágytelek haszonvételének eladása.

¹⁷ *Proiectum* 2. l., *Proiectum de coord.* 13. l.

¹⁸ A jogügyi bizottság *Proiectum aciculorum de coordinatione fororum c. munkálatának* (v. ö. 49. l. 16. jegyzet) IV. articulusa így rendelkezik: *Attributa vicecomitibus ... et iudicibus nobilium iudicandi provincia ... velut rectae iustitiae administrationi minus cohaerente pro futuro sublata atque ita pedaneis his primae instantiae foris, secus etiam per noviore sedium iudicariarum regulationem non amplius necessariis cessantibus, horum in vicem status et ordines ... unum in singulo comitatu. primae instantiae iudicium, sedem quippe iudicariam constituendam decreverunt.*

csak kiterjesztetett az akkor, a mint 1802-ben s 1807-ben is kiterjeszték,¹⁹ s ő meg van győződve hogy egyenesen azon 1807-ki rendszabás, hogy a Pedaneus bírák exmissio nélkül is procedálhassanak, volt a jövőendő eltörlésnek első talpköve. A statusi hatalom elkülönözésének idacájáról annyit tud, hogy az egy franczia író agyában támadt,²⁰ de realizálva sehol sem lévén, azt képtelenségnek tartja.

A pedaneus bírák megtartására csupán Marmaros, Bereg, Zala, Torna, Posony, Thuróc, Szabolcs, Árva, Honth, Ugocsa, Komárom, Sáros, Abauj, Csanád, és Bihar voxolván, azok igen nagy szó többséggel eltöröltettek.²¹

Ápril 22-én a 179-ik országos ülésben, következett a fent irrt 1-ő §. többi részeinek vitatása.

A PERSONALIS két fő változtatást lát a §-ban: 1. hogy a kerületi táblák, s a Báni és Királyi táblák első bírósága eltöröltetik. — 2) Hogy az 1791: 56. czikkely] rendelése a felségsértés, és hűtelenség büneinek bírálata iránt megváltoztatik.²² Az 1-őt illetőleg legnagyobb érdekűeknek tartja a juris²³ pereket. A privilegiumok királyi név alatt jönnek, azoknak erejéről tehát csak a Király nevében constituált bíróság ítélhet. De az igazság szolgáltatása hármat kíván, gyorsaságot, biztoságot, s a bírák függetlenségét. A gyorsaságot a mi illeti, ez leginkább a perlekedés rendszerének megállapításától függ, a mi a RR-nek kezében van; a munka összehalmozását nézve ugyan tagadni nem lehet, hogy ezen hijánytól nem volt ment ekkorig a királyi tábla, azonban segíthet a RR bölcsessége, de a vármegyei törvényszéknél még nagyobb összehalmozás lesz, ha minden perek, melyek eddig királyi, kerületi táblák, Sedriák,²⁴ alispányok, sz[olga]bírák előtt folytak, s ezen kívül még az urbarialisok is oda vitének. A biztoságot a mi illeti, nagy tekintetet érdemel a levéltár gondviselés, melyre nézve a felelet terhe nem oly nagy azoknál, kiknek hivataljuk nem örökös, s e tárgyban kétség kívül kívánatos a dicasterialis állomány. A perlekedő felek biztosága pedig függ egy részben a perek rendes kidolgozásától; s ha figyelmeztünk hogy jelenleg is Pesten annyi sok ügyvédek közül igen kevés gyakorlott kezekben forognak a juris perek, méltán kételkedhetünk, ha minden megye fog e alkalmas ügyvédekkel dicsekedhetni. Más részről a perek biztosága megkívánja, hogy a bírák minden szükséges tulajdonságokkal felruházva legyenek. Nem kételkedik ugyan hogy minden megyében találtnak a leg egybeomlottabb kérdések elítélésére is elegendő tudománnyal bíró férfiak, de minálunk gyakorlottság is kívántatik, s ezt csak ugyan nem lehet oly mértékben feltenni másut, mint azoknál, kik egész életüket egyedül az igazság szolgáltatás-

¹⁹ Az 1802: 22. és 23., 1807: 13. tc., a birtokukból erőszakosan kivetettek visszahelyezéséről.

²⁰ Montesquieu *L'esprit des lois* c. művének XI. könyve fejtegeti azt, hogy az állam hatalmával való visszaélés ellenszere a három legfontosabb funkció — a törvényhozó, végrehajtó és bírói — különböző alanyokra ruházása.

²¹ Az ápr. 21-i országos ülés hivatalos jegyzőkönyvét l. *Jegyzőkönyv*, VII. k. 123. s. köv. l.

²² A törvények szerint az uralkodó a rendek kérésére hozzájárult, hogy a felségsértési és hűtelenségi ügyek ne vonassanak el az ország rendes bíróságaitól, hanem a királyi tábla ítélkezzék, a felségsértésben elmarasztalt pedig csak saját birtokrészét veszítse el.

²³ Birtokjogi.

²⁴ Sedes iudiciaria, megyei törvényszék; elnöke az alispán, tagjai a szolga-bírák, esküdt nemesek és táblai ülnökök, más névvel táblabírák.

nak szentelték. Hozzá járul hogy a megyékben vannak oly fényes, elterjedt, birtokos nemzetségek, mellyek ellen juris per inditván, könnyen érdekletség miatt a legalkalmatosb személyek a bírósokodásból kizáratnának. De végre a privilegialis kérdések elítélésében igen kívánatos hogy az egész országban ugyan azon egy elvek divatozzanak, a mit elérni nem lehet, ha minden megye otthon fogja itélni a juris pereket. A függetlenség pedig minő lábon fog állani, ha a bírák minden tisztválasztáskor minden gyűléskor változnak? által látni könnyű s annyi bizonyos hogy ezen állapotot szolgált a Pedaneus bírák ellen legerősb argumentumúl.

A mi már a *Criminis lesae, et notae infidelitatis* pereket illeti, emlékezzenek meg a RR, hogy ezen vétkeknek elítélése 1790 előtt az uralkodó önkényétől függő delegált bírákra tartozott, 1790-ben az antecoronationalis tractatus többi pontjai közt kívánták az Ország Rendei, hogy ezek is a Királyi tábla előtt folyjanak, tulajdon azon (21-ik 7-beri) resolútióban²⁵ fogadta el a Felség ezen kívánságot is, mellynek más egyéb sarkalatos törvényeket köszönhetünk; ezt atyáink kedvezésnek vették, s ámbár tulajdon azon országgyűlésen alkottatott a 67-ik cikely is, melly a rendszeres dolgozatokat elrendelé, ezen pereket mindazáltal a rendszeres pertractatoria eresztetni nem akarták, hanem nyomban megalkották az 56-ik cikelyt — és így kéri a RRket, hogy annak változtatásával most is hagynának fel.

Ezen előterjesztés következtetésében több ágakra oszolván a vitatások, egyik kérdés volt: *valjon a kerületi táblák megmaradjanak e vagy eltöröltsenek*. A kik a megmaradásra voxoltak, leginkább azon elvből indultak ki, hogy ezen táblák a Protonotariale forum helyébe állítottak,²⁶ mellyeknek választásába a nemesség bé nem folyt, s így valamint egy részről az 1791: 12. cikely a bírói hatalmat függetlené tette a kormánnytól,²⁷ úgy semmi sem áll ellent, hogy az egyrészben legalább a választási változásoktól is függetlené tétessék. De járul még a concentratio elve is, és SÁROS, ABAUJ vármegyék, s KASSA, EPERJES, LÓCSE Városok nyilatkozása szerint az országnak ezen táblák iránti megelégedése, mellyet az itt ott netalán előfordult visza élések meg nem gyengíthetnek, részint mivel ezeknek nem maga az intézet oka, és részint mivel azokon segíteni lehet.

Ellenben a kik eltörlésre voxoltak: félre tévén azt, hogy ezen kerületi táblák a kényelem tekintetének melly miatt alkottattak, épen meg nem felelnek, mert 20—30 mértföldnyire menni a bíró után nem nagy kényelem, félre tévén azt is hogy bár mi legyen is az oka, annyi csak ugyan bizonyos, hogy az országnak hasonlíthatatlanul igen nagy része a kerületi táblák iránt minden bizodalmát elvesztette, s a mi ily mélyen

²⁵ Az országgyűlés a hitlevél tervezetével együtt több törvényjavaslat között terjesztette az uralkodó elé kívánságát. (Az 1790/1-i országgyűlés *Irtai [Acta]* 155. l.) A szept. 21-i leiratot l. uo. 185. l.

²⁶ Az 1723: 30. tc. rendelkezése szerint, mivel az ítélőmestereknek állandóan a királyi táblán jelen kell lenniök, megszűnik eddig vidéken gyakorolt eljárásuk, az ítélőmesteri bíróság elé tartozó ügyek elintézésére pedig négy kerületi táblát kell felállítani.

²⁷ A törvényhozó és végrehajtó hatalom gyakorlásáról szóló cikk kimondja, hogy a bíróságoknak törvénnyel megállapított szervezete királyi hatalommal nem változtatható meg, a törvényes ítéletek végrehajtása parancsokkal nem gátolható, az ítéletek nem másíthatók meg és sem a királynak, sem valamely politikai kormányzéknek a felülvizsgálata alá nem vonhatók, a bírák pedig a törvények és jogszokások szerint ítélkeznek.

lesúlyedt a köz véleményben, annak multhatatlanul bukni kell; törvényhozói tekintetben legfőképp azon elvre támaszkodtak, hogy alkotmányos létünk egyik fő alapja azon szabadságban áll, mely szerint első bíróját a nemzetnek magának kell választania; az igazság rendje pedig azt kívánja hogy bíróját ki ki közel, s ha lehet otthon találja. A mint hogy csupán Gömör, Beregh, Abauj, Ugocsa, Arva, Thuróc, Sáros, Posony, Posega, Horvát Ország — és Eperjes, Lőcse, Kőszegh, Kassa városok, — de ezek is különböző változtatásokkal pártolván a kerületi táblák felmaradását, azok igen nagy szó többséggel eltöröltettek.

A 2-ik kérdés, t. i. a juris perek első biroságai iránt még azok közül is, kik ezeket a megyei törvényszékeknek által adni nem akarták, sokan meggyőződtek azon elvnek igazsága felől, hogy az appellatorius ítélő széket az első bírósági hatósággal egyesíteni nem tanácsos, valamint arról is: hogy ha más kisebb tekintetű tárgyak is három bíróságon mennek keresztül, ezen ellátásból a legnagyobb érdekű juris pereket kivenni szintén nem lehet; ezen tekinteteket tehát vélményökkel egyesíteni akarván, azt javaslották: hogy még egy állandó bíróság szerkeztessék össze Pesten, mely a K[irályi] Curianak egészítő részét tegye s a juris pereket első folyamodásban ítélje ²⁸ Ezen vélemény azonban többségre nem talált.

Egyébiránt a PERSONALIS által ezen kérdésre nézve elő adott okokra az ellenvéleményük által a következő észrevételek tétettek:

Hogy a privilegiumok erejéről csak a K[irályi] tábla ítélhetne, az egyáltalában el nem fogadtatott. A bírói hatóság köre s terjedelme egyedül a törvényhozó hatalom rendelkezéseitől függ, s valamint eddig csak azt ruházta fel e részben ítélhetési hatósággal, úgy ha most a megyei törvényszékeknek adatik törvény által ezen hatóság, az fog ítélhetni szint oly hatalommal, mint eddig a K[irályi] tábla.

A gyorsaságot illetőleg, — mindég többet várhatni, ha mind az 52 megye a maga juris pereit otthon fogja itélni, mint akkor, ha az 52 megye összes juris pereit egyetlenegy bíróság itélné. Különbben is e részben minden bajt el lehet a *Processualis ordo*²⁹ intézeteivel háritani, mert az igazság szolgáltatásbani hátra maradást eddig is nem annyira a perek sokasága, mint a kifogások okozták. A levéltári biztosításokról gondoskodni igen is szükséges, de ha e részben is, mint minden változtatásnál eleinte talán némi baj mutatkoznék, az idő meggyógyítja a maga bajait. Az ügyvédek hiányát a mi illeti, eddig ugyan inkább a szerfeletti számosság, mint a hiány felett volt panasz, különben pedig a pesti procátorok (kik közt szintén nem mindenütt teremnek Szathmáry Mihályok)³⁰ a juris perekben való járatosságot a gyakorlatnak, s azokkal való foglalatosságnak köszönhetik; a gyakorlat mindenütt járatosságot fog szülni. Egyébiránt is, nem azért folytak eddig a juris perek Pesten, mert

²⁸ Ezt a javaslatot még az országos bizottság elé Gr. Teleki József, Urményi Ferenc, Br. Perényi Zsigmond, Péchy Imre, Justh Ferenc és Sombory Imre terjesztette különvélemény formájában. (*Proiectum de coord.* 44. s köv. l.) Most a tárgyalások során Vay János elevenítette fel. (*Jegyzőkönyv*, VII. k. 178. l.)

²⁹ A jogügyi bizottsági javaslat második része volt a *Proiectum ordinis processualis*.

³⁰ Az Országos Levéltárban lévő Curiai Levéltár *Postadvocatos* sorozatából megállapítható, hogy a század 30-as éveiben különösen birtokjogi perekben sokat foglalkoztatott ügyvéd volt.

ott jó ügyvédek laknak, hanem azért laknak ezek Pesten, mert legtöbb perek ott folynak. Hogy pedig a megyékben a bíraskodásra alkalmas tagok elegendő számmal nem találhatnának; ez mindenesetre oly partialitás, melly a megyéknek csak kisebb részét érdekelhetné, de különben sem áll; nyitassék csak a tetteges gyakorlatra kör, s mező, és mindenütt elegendő alkalmas személyekre találunk, kivált ha a törvénykezésbe az annyira ohajtott nyilvánosság behozatik, ez a bírákban is hatalmas inger lesz a tökéletesítésre. Azonban most is vannak elegendő alkalmas személyek a megyékben, csak szüntessük meg a nepotismust, s ott keressük az embert, ahol keresni kell. — Egyéb iránt sok hivatalos ember azt gondolja; ha ő meghall, vagy helyéről lelép, a világnak mindjárt el kell veszni; meghall szegény, s még külön ember akad a helyére. A juris perek nehézsége továbbá nem valamelly elkerülhetlen állapot, hanem a homályos törvény nimbusának következése, s annak következése, hogy magában a törvénykönyvben is *Centuria dubietatum*³¹ foglaltatik. Alkossunk világos törvényeket, és megszűnik a nehézség, a gyakorlatságot pedig megadja a praxis, mert hiszen a királyi tábla tagjait sem teremtette az Isten egyenesen oda a táblához, ők is csak gyakorlatnak köszönhetik bírói járatosságukat, azt pedig más is sajátjává teheti s így a fiatal emberből is válhat, és válik sokszor jobb bíró, mint azok kik 50—60 éves korukban nevezetnek bírakká, s inkább physice, mint moraliter vesznek részt a tribunálokban. A principiumok egysége hogy nagyon kívánatos, az igaz: de szomorú lábon áll ott az igazság szolgáltatása, hol ezen egység garantiáját egyes személyekben kell keresni. Törvény világosságába kell azt helyheztenni, az applicatiót pedig a feljebvitel őszepontosításában. A mi a bíró függetlenségét illeti, hogy erre az állandóság egyik helyes eszköz, tagadni nem lehet, de ez előzményeket kíván, különben az orvosság rosszabb lesz a betegségnél, az előmények pedig állanak a sajtó szabadság teljes virágzásában, és a nyilvánosságban; ahol ezek hibáznak ott a peres feleknek nem lehet más biztosításuk, mint az időszak szerinti választás alkotmányos jusa, melly alkalmasint nagyobb biztonság, mint a kinevezés királyi kegyelme.

Ezen fontos tekinteteken kívül pedig legtöbb figyelmet érdemel az, hogy ha minden perek a vármegyék törvényszéke előtt kezdődnek; egy vagással eleje van véne mind azon institutum, és judicatus elleni kifogásoknak, mellyek törvénykezési rendszerünket ekkorig oly kétessé, s bizonytalanná tették, hogy a sok bíró közötti válogatásban végre elveszett az igazság, mint a sok bába közt a gyermek.

Ezeknek következtetésében 30 megye, s a sz[abad] kerületek voxával 14 megye s a k[irályi] városok ellen az határozottatott hogy ezentúl minden perek a megye törvényszékei előtt kezdődjenek. (Folytatás következik.)

Ápril 23-ik 24-ik és 25-ik napján a kerületi szerkeztetésnek jóváhagyásával egész a Jász Kunsági kerületekig haladtak a RR.

*

³¹ Kitionich Jánosnak († 1619) *Centuria certarum contrarietatum et dubietatum ex decreto tripartito desumptarum e resolutorum c.* munkája ismételtelen megjelent a Corpus Iuris függelékében.

Stuller Ferenc h[ítes] ügyvéd, ki a stenographiában is gyakorlott, megyen az Erdélyi diaetára,³² honnan havonkénti 8 p. ftért tudósításokkal szolgál.³³ Én tiszta szívből ajánlom, előfizetni lehet nála Kolosvárat, itt pedig Deseő ügyvéd urnál, Posony, magyar ucza No 491.

139.

a)

Az április 22-i országos ülés vitáinak egy részlete: a felségsértés és hűtlenség szintén a megyei törvényszék elé kerül.

b)

1834 április 23, 24, 25, 26

Országos ülések.

Tárgy: A megyei törvényszékről szóló VI., és a turopolyai nemesek törvényszékéről szóló VII. tc. befejezése.

a)

Posony, April 29-én, 1834.

El lévén szavazat többségével határozva: hogy ezentúl mindennemű perekben a megyei törvényszék legyen az első bíróság: a felségsértés, és hűségtelenség bűneinek megboszulására indítandó perekre nézve is úgy vélekedett 22 megye, s a Jász Kún és Hajdú Kerület, hogy ezeknek ítélését sem szükség a megyék törvényszékeitől elvonni. Okaikat ezekben adván elő:

Somsics: A törvényhozás évrázjaiból megmutatja hogy ezen vétkek megítélésének jusa eredetileg a nemzetnél volt, s csak azon szerencsétlen zavaros időkben adatott által a királynak, mellyekben sok más egyéb alkotmányos jusaink is béhomályosítottak. Ennélfogva az 1791: 56. cikkely¹ semmi új just nem adott a nemzetnek, hanem csak régi hatóságát állította vissza, midőn azt rendelé hogy ezen vétkeknek megítélése az ország rendes ítélő hatóságaitól el ne vonattassék, és ez az, a miben áll azon törvénynek lelke, nem pedig a királyi táblának adott bírószkodásban. Azt rendelni ki az ország ítélő székei közül birónak, mellyet legcéli irányosbnak lát, a törvényhozás körébe tartozik. S midőn minden egyéb perek a megyék törvényszékeihez utasítottak, és három folyamo-

³² Az erdélyi országgyűlés megnyitását viharos előzmények után (v. ö. előbb, 15. l. 20. jegyz.) május 28-ára tűzte ki Estei Ferdinánd főherceg, királyi biztos.

³³ Stullert Hajnik Károllyal együtt Wesselényi hozta magával Pozsonyból, ahol mindketten résztvettek az országgyűlés elején a tervezett kerületi napló írásában. Hajnik később visszament Pozsonyba és Stuller egyedül szerkesztette hivatalos gyorsírói minőségben az országgyűlési naplót. Ugyanakkor „Kolosvári Tudósítások” címen a Kossuthéhoz hasonló tudósításokat is adott ki, ebből 32 szám jelent meg Stuller kezéből. Szept 13-án az országgyűlési naplót betiltották, Stuller visszament Pozsonyba, a Tudósításokat pedig Virágh Károly kolosvári ügyvéd folytatta.

¹ V. ö. a 80. l. 22. jegyzetével.

dási bíróságokon mennek keresztül, csak ezeknek legyen e csupán két bírója? s csak ezekben ítéljenek oly bírák, kik egyedül a sértett félnek, a felperesnek kinevezésétől fügnek?

Ezekhez PAZMÁNDY azt adá hogy a Fiscusnak is tulajdon azon törvények által kell kormányoztatnia, mint az ország más tagjainak, s hogy a megyék más halálos büntetésű esetekben is ítélnek, ezen elv következtében minden kivétel nélkül szükség a megyei hatóság álladalmát fel tartani, mert az alkotmányunknak legerősebb oszlopa.

BEZERÉDY: Ohajtja és hiszi, hogy a szóban forgó vétkek szomorú esete soha, vagy mentől ritkábban forduljon elő; azonban a törvényhozásnak csak ugyan ki kelletvén gondoskodását mindenre terjeszteti, nem akarná a megyékre azon gyanút ruházni, mintha ők a Fejedelem iránti hűség kötelességének teljesítésében akár ki előtt is hátráb állának. Ezen szenynek még csak árnyéka sem férhet a megyékhez. Temérdek phásisokon ment már a felségsértés és hűtelenség megbírlásának kérdése keresztül hazánkban, voltak idők s törvények, mellyek azoknak országonkivüli megítélésére is engedelmet adtak,² s ki mondaná hogy ennek állani kell most is csak azért, mert törvénybe ment? A mint azt megváltoztathatták későbbi törvényeink, úgy megváltoztathatjuk mi az 1791 : 56-ik cikelyt is, melly különben is egy időben alkotatték a 12-ik cikellyel, melly a törvényhozás, és eltörlés hatalmát a nemzettel közösnek nyilatkoztatja.

BALOGH: Magának a Personalisnak azon felszollításában hogy kövesük őseink példáját egy erős okot lát arra hogy az 1791 : 56. cikely megváltoztassék, mert akkor fogjuk őseink példáját követni, ha valamint ők előbbre mentek 1791-ben, úgy mi is egy lépéssel előre menünk a nemzeti jusok ösvényén.

BÖRTHY pedig ha valahol, ép ezen perekben leginkább megkívánja a bírák függetlenségét, melyre nézve a kormány nevezte tribunálok iránt nem egy szomorú példát lehetne felhozni. Ő azon függetlenséget jelen állásunkban a bírák szabad választása által véli biztosíthatni.

Azonban 26 megye a personalis indítványának elfogadására nyilatkozott, oda nyilatkozott az Egyházi rend részéről TELLINGER (N[agy]-Váradi kanonok) is, azon ellenvetésre: hogy e szerint csak két bírāja lesz a legsúlyosabb tárgyú pereknek azt felelvén, hogy itt is meglesz a 3 bíróság t. i. a királyi s Hétszemélyi táblák, és Ófelségének királyi kegyelme. (Ezen kanonok úr előbb a kerületi táblák fentartására azon okkal élt: hogy ő ezen táblákat a megyei szolgálatokban érdemeket tett férfiak megjutalmazása helyének tekinti.)

Ezek szerint tehát végzésé lőn, hogy a *felségsértés, és hűtelenség* bűneit boszúló perek ezentúl is a királyi tábla előtt inditassanak.

Ezen napnak fontos tárgyú vitásai között végre még nevezetesség gyanánt jegyzem meg, hogy minden pereknek a megyei törvényszékekhez leendő utasítása ellen az alkalmatos személyek hijánya hozatván fel ellenvetés gyanánt, — NOVÁK azt felelé: hogy ezen könnyű segíteni, ha a RR elfogadják Békés vármegyének azon forró ohajtását, melly szerint azon nemes megye a polgári egyenlőség más egyéb elvei közt a

² Az 1715 : 7. tc. szerint a felségsértési perek az uralkodó elé kerülnek, ő pedig személyesen bárhol ítélkezhet magyar tanácsosaival. Ha azonban nem maga jár el, akkor kijelölt magyar bírái csak az országon belül láthatnak törvényt.

hivatal viselhetés egyenlő jutását is életbe hozni ohajtván, kívánja, hogy a tudományosság, erény, és miveltség által magokat megkülönböztető nemtelenek szintén táblabírákká választathassanak és így törvényszéki bírák is lehessenek. — VÁSÁRHELYI Csanád vármegye részéről hasonló utasítását jelenté. A tárgy ezúttal vitatásra nem került.³

b)

Ápril 23-án s 24-én a 180-ik és 181-ik ülésekben a megyei törvényszékekről szőlő törvényczikely bérekesztetett.

*§. 2. Azon esetben ha több vármegyékben laknak az allperesek, vagy fekszik a peres jóság, a felperes tetszésétől függ az illető megyék törvényszékei közül választani.*⁴

SZABÓ némely észrevételeket tesz azon nehézségek iránt: mellyek a törvényszék elébe nem állitható, s más megye kebelében lakó tanúk meghiteltetése s a bírói szemléletek, és végrehajtások tekintetében hatósági összeütközést okozhatnak; mellyeket az által véli megelőzhetőeknek, ha minden bírói foglalatosságokra nézve oly hatóság adatik a törvényszékeknek, a melyekkel eddig a kerületi táblák birtanak, mellyeknek nem volt compassusra szükségök. Ezen észrevételek azonban a törvénykezési rend (Ordo processualis) idejére halasztatván; a §. felkiáltás által helybe hagyaték.

§. 3. A megyei törvényszéknek előlülője rendszerint a főispán lesz, ha ez megakadályoztatnék, az alispánok egyike, ezeknek helyét pedig a választás rendsora szerinti első táblabíró fogja kipótolni.

NICZKY (Vas): Azon vezér elvnél fogva hogy a nemesség maga válassza első bíráját, továbbá azon oknál fogva, melly miatt a pedaneus bíróság eltöröltetett, kívánja hogy sem a főispán, sem az alispányok ne legyenek törvényszéki előlülők, hanem ezek is úgy, mint a többi bírák, per scrutinium szabad szavazattal választassanak.

CSÁSZÁR hasonló értelemben van. Minthogy azonban a közigazgatás politicalai ágainak a törvénykezéstől elkülönözése már a mult napokban szóba jöven, akkora Ragályi azt felelé, hogy ezen idaea egy francia tudós agyából bukkant ki, de a valóságban létesítve nincs és így képtelenség; kéntelen némelyleket megjegyezni: Azon francia író, ki egyzersmind az emberi jusok oklevelének feltalálója,⁵ a publicistai világban minden esetre több authoritással bír, mint akár Torna, akár Temes megyének küldői, mindazáltal sajnállaná, ha küldői azzal vádoltathatnának, hogy bár melly authoritásra is támaszkodva olyat kívánnak, a mi nem egyéb elmés képzelgésnél és soha sem valósítható képtelenségnél. Ha úgy értette Torna követe ezen képtelenséget, a minő képtelenség lenne azt kívánni: hogy a szem jólátásának eszközlése véget a többi testtől elválasztassék, akkor igazsága van; mert Temes Rendei valamint a testben egy lelket, úgy a statusban is csak egy főhatalmat ösmérnek. De amint ott látják az emberi test főb tökélyét hogy az egy lélek különböző munkásságának, s minden érzéknek külön organuma van; a Status testének tökélyét is hasonló elszerkeztésben találják, s ily értelemben nem csak nem képtelenség a politicalai s törvényszolgáltatási ágaknak

³ Az ápr. 22-i, 179. országos ülés hivatalos jegyzőkönyvét l. *Jegyzőkönyv*, VII. k. 148. s köv. l.

⁴ *Iratok*, II. k. 336. l.

⁵ Montesquieu. V. ö. 80. l. 20. jegyzet.

egymástoli elkülönözése; de nálunk létesítve is volt, mert a kerületi táblák, s a Curia nem igazgatott, ellenben a Helytartó tanács rendszere nem ítelt, csupán a megyékben voltak a hatalomnak külön ágai eddig egyesülve. De ezzel sem valánk megelégedve, azért töröltük el a pedaneus bíróságot. Mind azon tulajdonok mellyek a helyes igazgatásra, mind azok, mellyek a bíróságra megkívántatnak, oly széles terjedelműek, hogy mind a kétrendbelit egy személyben egyesítve látni ritkaság, sőt boldognak tarthatja magát azon Status, mellynek jó igazgatási tisztjei, s jó birái vannak külön személyekben. S minden rendszerezésünk mellett is nézzük, mennyire el lesznek sz[olga]biráink, tisztí ügyészeink, s más megyei tisztviselőink foglalva, nézzük sokszor nem késik e a büntető igazság szolgáltatása a miatt, mert a tisztviselők nem érnek reá idején megtenni, a mi kívántatik? Ha szabad hasonlatossággal élni, ha ruha szabóink egyszersmind gyapju termesztők, posztófestők, nyírók, s készítő is lennének, nehezen készülnének ily jól köntöseink; pedig az ipar világából a politicalai életre helyesen lehet következtetést vonni. Ő tehát a politicumot a juridicumtól itt is elkülönözni, s a törvényszéki előlülést sem a fő, sem az alispányokra bízni nem kívánja.

RAGÁLYI csak annyit felel: hogy a statusi hatalmak elválasztásának idaeáját kivihetőnek nem látván, meg fog neki Temes követe engedni, hogy abban, bár Montesquieu mondotta légyen is, mindaddig kételkedni fog, míg realisálva nem látja valahol.

DEÁK: Ezen kérdésnek theoreticai fejtegetésébe nem kíván ereszkedni, de a mennyiben külső nemzetekre szeretnek e részben hivatkozni, meg kell jegyeznie: hogy a birói hatalom minden apró elágazásaira nézve, más egyéb hatalmaktól tökéletesen elválasztva azoknál sincs. Így Angliában a békebiráknál mind a két hatalom bizonyos mértékben egyesülve van, ők ügyelnek utakra, hidakra, mocsár szárításra, katonaság ellátására, s a t. egyszersmind ítélnek az adó eránti kérdések felett, megítélik a kisebb vétkeket, s gyűléseikben' ítéltetnek el az egyes békebirák ellen felhozott panaszok is. Így Franciaországban is a Mairek mind a két hatalmat bár csekély, és nem egyenlő arányban, de csak ugyan gyakorolják. Azonban bár miként légyenek is ezek, azon nemzetek szerkezetét hazánkra minden tekintetben alkalmazni egyéb-iránt sem lehet, mert polgári szerkezetünk alapja felette különbözik. Nálunk a nemzet még a végrehajtó hatalomnak is egy részét gyakorolja, pedig ép azon részét melly a népre közvetlen kihatással van. Az administrationalis tárgyakat a megyék közgyűlései intézik el, ők választják, s küldik ki a tisztviselőket, ők választják a birákat, kik szintén a közgyűlésből küldettek ki,⁶ s oda is tettek jelentést, míg ezen szokást időnyerés tekintetéből az 1807-ki törvény meg nem változtatá.⁷ Szóval a megyékben minden hatalom a közgyűlésből ered, s oda vissza is foly. A vármegyék ezen hatósága szabadságunknak támasza, s félni lehet: hogy a birói hatalomnak tökéletes elválasztása magát ezen hatóságot is megcsorbitaná, mert a megyétől egészen független törvényszék könnyen gyakorolhatna önkényt, és elnyomást. Hogy tehát a megyékben ama szükséges összefüggés méginkább fenn maradjon, Zala Rendei ohajtják hogy a törvényszék rendes előlülői az alispányok legyenek. Nem is indítatik más véleményre a fabrikai munkák felosztásától vett

⁶ „minden egyes pernek megvizsgálására.“ (Jegyzőkönyv, VII k. 184. l.)

⁷ 1807: 13. tc. az ingóságok és ingatlanok erőszakos elfoglalásának megakadályozására az alispánt közvetlen eljárásra hatalmazta fel.

hasonlítás által: A tú csinálás többekre felosztva ugyan gyorsabban halad, de a statusi életre az igazság szolgáltatásra, igazgatásra ezt nem kívánná alkalmaztatni, sőt kívánja hogy egység tekintetéből az elsőség és felügyelés mindenik hatalomra nézve az alispánban egyesüljön. Az igazság szolgáltatásbani hátramaradás, melyet Császár említett, minden esetre visszaélés, mellyen segíteni lehet is, kell is, de az rajta épen nem segít, ha a törvényszéknek különös előlülőt rendelünk. Ellenben a főispányokat az elnökségből kizárni kívánja: azon egyszerű oknál fogva, mert helytelenség, hogy köz bizodalommal szabadon választott törvényszéknek előlülőjét a kormány nevezze.⁸

BALOGH: Mi nem igen szeretünk külföldi példára hivatkozni a hol jó, miért kövessük azt épen csak ott, a hol rossz? Én pedig azt, hogy Angliában a statusi hatalmak egymástól elválasztva nincsenek, rossznak, tökéletlenségnek tartom. Ott legkönnyebb tyrannisálni a nemzetet, a hol több rendbéli hatalom egy kézben van egyesülve. Miért van despotismus az absoluta Monarchiában? Mert a Monarchiában van egyesülve a törvényhozó, végrehajtó s birói hatalom. — Én minden ilyes összehalmazástól borzadok, s arra voxolok: hogy se főispán, se alispán ne lehessen törvényszéki előlülő.

DÓKUS, NOVÁK, BERNÁT hasonló értelemben, feltartván mindenesetre azon függést, mellynek a bíróság és a polgári hatalom közt lenni kell. Tudni illik: a vármegye közönségében egyesült, s közgyűlésen gyakorlandó felügyelési hatóságot, melly mindaz által épen nem kívánja, hogy a különböző osztályozatú kötelességek egy személyben egyesüljenek.

KLAUZÁL hasonlóképen, a közönség befolyását felleli a szabad választásban; de a közhatalom mind két ágaiban gyorsaságot, s azért elkülönözést kíván.

Ellenben DUBRAVICZKY úgy tartja hogy ha alkotmányunk iránt háladatlanok lenni nem akarunk, el kell ösmernünk, hogy a megyei municipalitás, — hazánknak ezen palladiuma! — a bíróság és igazgatás egyesületével állott fen mind ekkorig. — Somsics az elválasztást csak ott látja kivihetőnek, hol ujjal állitatik össze valamely társaság. Nálunk mind a két hatalom egyesülve van a kormánynál, ugyan miért kívánánk azt tennen magunknál elválasztani, tenpen magunkat gyengíteni? — HERTELENDY ezen egyesítésben azon régi elvnek létesítését találja, melly alkotmányunkat garantírozva, eddig oly szép sikerrel divatozott — PRÓNAV theoriában gyönyörűnek tartja ugyan az elválasztásnak a technológiából meritett doctrináját, de in praxi ez szülte azon irtóztató bajt, mellyel Europa küzködik, a Bureaucratiát, ez szülte a budgetnek szörnyű nevedését, ez szülte azon bajt, hogy az ügyes bajos félnek kimondhatatlan fáradságába kerül, az ezer felé elágazott igazgatási hatóságok között még csak fel is találni az illető jurisdictiót.

Mind ezek a főispánt kizárni, az alispánt pedig előlülőnek megtartani kívánták, DUBRAVICZKYT kivéve, a ki általánosan a szerkeztetésre voxolt, s ez felkiáltás utján helybe is hagyatott.

A következett 4-ik §. értelme ezekben foglaltatik:

Allani fog továbbá ezen törvényszék négy táblabírákból, kik a főispány által kijelelték közül szabad szavazattal fognak választatni, s időszak szerinti tisztválasztás alá tartozni. Candidáltatni fog pedig minden ilyes egyes hivatalra, az előre tartandó közönséges conferentia

⁸ V. ö. Kónyi: *Deák Ferenc beszédei*, I. k. 70. s köv. I.

többsége által kijelelendő három tag, kikhez a főispány ismét más hármat fog csatolni; — Minnyájan jólelkűségekről ismertetések, s törvénytudók legyenek, és ahol s a mennyire lehet birtokosak, kik is mások felett elsőbbséggel fognak birni.

Az ezen szakaszra nézve előfordult több rendbeli észrevételek közt legtöbb vitatásra adott azon kérdés alkalmat: *valjon az egyszer elválasztott bírák örökösek, s állandóak legyenek e, vagy pedig időszakonként restauráltassanak?* — A PERSONALIS az állandóságot hozta indítványba, leginkább a függetlenség, és a bírószkodásra okvetetlen megkivántató gyakorlat tekintetéből indulván, s attól is tartván, hogy ha szünetlen változásnak lesz ezen hivatal kitéve, attól a legérdemesebb, legalkalmasabb férfiak el fognak vonulni.

KAJDÁCSY (Mosony) a tisztválasztásokba bécsúszott visszaéléseket, s hiányokat, kimerítőleg (de gyenge szava miatt nem érthetőleg) részletesen előterjesztvén,⁹ a personalissal egyet értett. — BREZOVAY hasonlóképp úgy vélekedett, hogy oly bíró, a ki attól tarthat hogy egy hatalmas ellen hozott igazságos, de szigorú ítélete miatt egy pár év múlva hivatalát elvesztheti, nem lehet független, — valamint viszont jártas bíró csak az lehet, ki a bírószkodásban hoszab ideig foglalatosskodik. — PETROVICS szintén örökös bíróságra voxol, mert ezt a Status tudományban oly elősmért axiomának ösmeri, hogy még azon nemzeteknél is, melyeknek polgári alkotmánya különféle phásisokon ment keresztül, a bírák inamovibilitása minden crisisek közt tiszteletben tartatott.

DEÁK: Kettő az örvény, melyeknek egyikébe a bírónak függetlensége, s lelkiösmérete bukni szokott, kettő, a mi a bírót az igazság és becsület útjáról eltántorítja: a félelem, és haszonlesés. Vigyázzunk hogy midőn az egyiket gátolni akarjuk, a másiknak még tágasb mezőt ne nyissunk. Igaz, hogy a félelem korlátolja a függetlenséget, de kérdezzük meg tapasztalásunkat, vegyük számba azon bírákat kik az igazságot elnyomták, s bizonyosnak hiszem, hogy többet fogunk találni olyat, ki alacson haszonlesésből árulta el lelkiösméretét, mint a ki tisztujítás miatti félelemből tántorodott el a kötelesség ösvényéről, sőt el merem mondani: hogy a ki hivatalának megtarthatásaért kész igazságtalanságot elkövetni, a ki félelemből képes hamis ítéletet hozni, vegyük el tőle a hivatal elveszthetésének félelmét, s gyenge lesz ő a haszon és pénz kísérteteinek ellentállani, s az igazságot, melyet előbb félelemből sértett meg, pénzért fogja eltapodni, és így bár minden lehető megvesztegetéseket tökéletesen meggátolni egy törvény sem képes, az időkénti szabad választás még is nyújt némi biztosságot, mert ellensúly gyanánt gyengíti a haszonlesésnek kísértő ingerléseit. Hasonlítsuk bár ösze a megyék törvényszékeit, nem mondom a legfelsőb ítélő székekkel, mert ott a hivatalt fény, és méltóság kíséri, hanem a kerületi táblákkal,

⁹ Felszólalásában, amelyet a Jegyzőkönyv (VII. k. 193. s. köv. l.) részletesen közöl, elmondotta, hogy bár egyes megyék választásain többezer szavazó is megjelenhet, ő csak 200-at vesz számításba. Ezeknek háromnegyed része „magát a hatalmassabbaknak eszközévé lealatonvittatni engedvén, tsak azok szándékának teljesítője leszen“, a többiek pedig, nem számítva a távolmaradókat, akik tudják, hogy „a hullámok ellen uszni akarni haszontalan törekedés“, azzal az eltökélt szándékkal jelennek meg, hogy „zászlóik alá gyűjtött zsoldosaikkal“ oly bírákat választtatnak meg, akik „hozandó ítéleteikben mindég ő nekik fognak kedvezni“.

s tapasztalni fogjuk, hogy ezen 4 tábla ellen több panasz volt eddig is általában, mint a megyei törvényszékek ellen mindössze. Nem keresem én ezen panaszoknak okát, de annyi csakugyan bizonyos, hogy az állandóság maga elegendő biztositást nem nyújtott, mert a ki a függetlenséget keblében nem hordozza, az állandóság mellet is részre hajló lesz. Két féle biztositás van a bíróság viszaélései ellen, melyeknek egyikét meg kell a gondos törvényhozásnak állapítani: vagy t. i. az állandóságot tökéletes nyilvánossággal, felelet terhével sajtó szabadsággal, és a bírának jó, sőt gazdag fizetésével párosítva, vagy az időkénti szabad választást. Az állandóság első három feltételeit elérhetni van némi reménységgel, de a jó fizetés, iránt csekélyeb reménységgel vagyok. mert ki kezeskedik hogy a domestica¹⁰ terhének egy részben a nemeség által elvállalása többséget fog nyerni? Az adódó népre pedig új terhet haza vinni nem akarok. Ki fogja tehát nekünk vétkül tulajdoníthatni, hogy midőn az egyik nemü biztositást egész kiterjedésében még el nem értük, a másikat bizontalan remények fejébe kiereszteni nem akarjuk? De nem is kedves cserét vinnénk haza küldöinknek az állandóság megállapításával, eddig első bírájok az időként választott pedaneus bírák voltak, a felyebvitel hasonló törvényszékre ment; most első bírájok lenne az örökös törvényszék, második a kormány által nevezett királyi tábla. Ezen cserét legalább Zala Rendei, kik a legfelsőb ítélő Székekre is választást ohajtának, nem örömet vennék. De félek én attól is hogy ez első lépés lenne többi tisztviselőink örökösítésére, mert ha csak állandóság nyújthat függetlenséget, az administratio egyéb tagjainak is állandóknak kellene lenni, mivel a függetlenség ezeknél is nagyon kívánatos! Mosony követe ősz tapasztalást hideg megfontolással párosítva rajzolta tisztválasztásink hijányait, ezek azonban a választást általában érdeklik, iparkodjunk az orvoslason, de a kiszökések miatt magát az intézetet meg ne rontsuk, el ne vessük legszebb jusát nemzetünknek, mert ha egyszer megfosztjuk magunkat az időkénti szabad választás kincsétől, azt vissza nyerni soha többé hatalmunkban nem fog állani. Én a bírák örökössége ellen szavazok.¹¹

BALOGH: A nyilvánosságot, sajtó szabadságot, és az állandóságnak egyéb feltételeit magam is igen szükséges biztositásnak tartom arra, hogy az állandó bíró önkénye zabolázva legyen, de ha mindezeket szükségesnek ítéljük, kérdem, miért nem határozzuk el? miért mondunk le a szükséges intézetekről előre a ki nem vihetés félelme miatt. Egy nemzet egyesült morális ereje igen sokat tehet csak akarjon tenni, s már előre el ne csüggedjen. De fájdalom, mi az olasz énekesekhez hasonlítunk, kik gyönyörűn énekelnek, de gyermekeket magok után nem hagynak, itt is igen szép beszédeket halhatunk, de sikerét még nem tapasztaltuk. Én egyszeri választás után állandóságot kívánok, s arra, és annak minden feltételeire voxolok.

ANDRÁSSY: A függetlenség elementumát kiki ön keblében hordozza, s azt csak a józan nevelés által kifejtett erkölcsiség adja meg. Ha a választásokba bé csúszott vissza élések miatt magát a választást szün-

¹⁰ A házi adót a megye évenként állapította meg, a hadi adóval együtt vetette ki és szedte be. Eből fizették a tisztviselőket, napidíjakat, országgyűlési költségeket, hivatalos előfogatokat, tartották fenn a börtönöket, építettek utakat, hidakat.

¹¹ V. ö. Kónyi: *Deák Ferenc beszédei*, I. k. 73. s. köv. 1.

tetnők meg, nem követnének példáját ama nagy férfiunak a cselekvésben a ki *eripuit fulmen coelis*, de nem a villámot szüntette meg, hanem annak bizonyos irányt adott; ellenben félek, hogy a *sceptrumque tyrannis* helyet *daremus sceptrum tyrannis*, adnánk örökös öldöklő hatalmat az örökös bírának.

BEZERÉDY: Ezen kérdésnél is tapasztalhatjuk, hogy ellenvetésektől ment intézetet ember nem alkothat, és csak a kisebb rossz, és nagyobb jó, nem pedig a tökéletességnél fogva lehet magunkat elhatároznunk. A függetlenség idaeája igen tágos értelmű, attól, ki más ember értelmi súlyának, morális felsőbbségének enged, addig, ki pénzért árulja meggyőződését, annyi lépcső, s észrevehetetlen arnyékszát vagyon, hogy pontos határt szabni alig lehet, s a mint helyesen mondatott, hogy az emberben magában van a függetlenség szerző oka, úgy ez a törvényhozó hatalmat in praxi felül mülja, és miután itt, hol nem a nevelés, és más ehez rokon intézetek forognak fen, a függetlenséget a priori nehezen szerezhetjük meg, inkább a posteriori kell az orvoslást könnyíteni; mire legzeleányosb az időszakénti választás, mely által a függetlenségét megtagadó bíró kimarad. Kisebbség lesznek így az erőlködések és ütközések is, mérsékelve lesz a collegialis elkülönítő szellem, mely mérséklés az egész törvényszéknék a közönséghez való állása tekintetében nagyon kívánatos, és nem fogja megengedni hogy a törvényszékben kicsinyenként azon nézet foglaljon helyet, mintha annak systematicus tudós bíráskodása miatt lennének az ügyek teremtvé, nem pedig megfordítva. Inkáb öszeköttetésben marad így a törvényszék az életnek különféle viszonyaival, practicusabb lesz annak eljárása, és a burocracia erányától annál távolab marad, a mitől távol is kell maradnia, hogy alkotmányunk lelkével megegyezzen. Helyesen mondotta Zala követe hogy ha egész életére választott bíró kell, olyan alispány is kell, pedig úgy egyik mint másik a megyei rendszer legbelső életét bántaná. Az örökös bíróság lassan lassan tetleg egészen megszüntetné a megye közönségének bírói hatalmát, ez szülné a hatalmak elválasztásának ama következtéseit, melyektől a RR annyira óvakodtak. Ezen elválasztás nem az által ellenkezik a megyei közönség alkotmányi hatalmával, ha külön személyek által gyakorolja hatalmának külön ágazatait, hanem az által, ha egy ily ágazat a közönség befolyása alól kivétetik, pedig az élte fogytáig választott bíró nagy részben ki lenne véve, s az ekép constituált bíróság találna idő folytával alkalmas módot, hogy a lassan lassan elszokó közönségtől magát inkább inkább függetlené tegye, elkülönözze, s végre mint egy önállású hatalom lépjen fel a megye közönségének ellenébe. Voxát az időszakénti választásra adja.

PALÓCZY hasonló értelemben szólt, s úgy hiszi a hivatalboli kiesés félelme soha sem tehet annyi kárt, mint az elbizakodás.¹² A házi életben is sok ítélet csendesebben dictáltatnék, s a házi jurisdictio csínyában gyakoroltatnék, ha tudnák a házas felek, hogy restauratio alá kerülnek. Borsod Rendei csak egyetlen egy örökké való bírót ösmernek: az Istenséget! — FEKETE szintén hivatkozik a tapasztalásra annak bizonságaúl: hogy az örökösség mellet egy egész corporatio mennyire

¹² Hivatkozik felszólalásában „a königsbergi halhatatlan philosophus“ Kant javaslatára, hogy a bírák és a közhivatalok ne legyenek örökösök, a bírálat pedig ne hivataluk kezdetén, hanem a végén eshessék meg, vajjon lelkiismeretesen és igazán ítékeztek-e. (Jegyzőkönyv, VII. k. 208. l.)

el vesztetheti függetlenségét! Meg van győződve hogy az időszakénti választás mellett nem vesztette volna el annyira.

PÁZMÁNDY hasonló értelemben van. Szülhet a választás, szülhet az örökösség roszat. Az ideiglenes bíró hibája az; hogy félti hivatalát, nem független, s így annak kedvez a kitől fél, az örökös bíró ellenben elbizzza magát, nem gondol a köz véleményel, s önkényeskedik. Mellyik roszab? Az elbizakodás egész életén kíséri keresztül a bírót, a független segíthet a választás. A felelet terhét tartjuk egyik legfőbb biztosításnak, ugyan hol nyilatkozhatik ez hathatósabban, mint midőn a választás megújításában a közönség kimondja ítéletét? Az örökös bírót meglepi az öregség, betegség, unalom, álmoság, az ily törődött ember a természet ellenére hivatalának meg sem felelhet.

Hosszas vitatások után csak ugyan elhatároztatott, hogy a törvényszéki bírák, úgy a mint a szerkeztetés tartja, időszakénti választás alatt legyenek.

Voltak még ezen §. felett más vitatások is, a bírák számát illetőleg, t. i. ki hatot, ki nyolczat, ki pedig azt kívánta, hogy a számnak meghatározása magokra a megyékre bizassék. Erre nézve azonban annyi-
val inkább meghagyatott a szerkeztetés, mivel e részben a következő §. elegendőleg intézkedik.

Végre a mi a candidatiót illeti; az országos szerkeztetés csak általánosán érinti hogy a főispányok candidálni fogják választás végett a bírákat.¹³ A kerületi Rendei azonban a közbizodalomba helyheztetvén ezen bíróság alapját, minthogy gyakran megtörtént hogy a főispányok azt, kiből a megyének bizodalma lett volna, candidálni éppen nem akarták, a választás szabadságának biztosításául, mint fellyeb érintém, azt határozták, hogy a főispány által candidálandó három tagon kívül még a közönséges conferentiában összegyűlt megye Rendei által is jeleltessenek ki három tagok.¹⁴ — A PERSONALIS az országos szerkeztetést pártolá, mind azért, mivel a kerület javaslat sértené a főispányi hatóságot s egy zajos restauratio helyett a közönséges conferentiában még egy más restauratiót állitana fel, mind pedig azért: mivel a tisztválasztás módja oly mély, sok rendbeli, s a megyei alkotmányt magában foglaló viszonyokkal ösze kötött tárgy, hogy azt így melleslegesen elhatározni nem lehet. Mire BEZERÉDY azt felelé, hogy miután a RR bő vitatások után ebben megállapodtak, a kérdést elhalasztani késő lenne, s nagy idő veszteség. Különben is jó lesz ha a restauratiónak elrendeléséről következő tanácskozás az itt meghatározottakat már készen találja. A főispányi szándék, s a közönség kívánsága közt a candidatiókban eddig volt gyakori ütközések okozták a legtöbb zavart, most mind a kettőnek egymás mellett hely engedtetvén, ez talán engesztelő leend. A választásnak a közönség részéről két cselekvésre osztása pedig egyiknek a másik általi enyhítését következtetheti. A választási rendtartás felől intézkedni különben is szükséges lesz, s a mit ott határozunk, az ezen §-ra is szolgálni fog.

Voltak, kik az 1613 : 24. törvény¹⁵ következtetésében egyenesen tagadták hogy a főispányoknak jusa lenne a táblabírákat candidálni, s figyelmeztvén arra, hogy több megyék tapasztalása szerint, a főispányoknak

¹³ *Proiectum de coord.* 13. l.

¹⁴ A táblabírák választásával kapcsolatos kerületi vitákat l. *Országgyűlési Tudósítások*, II. k. 513. s köv. l., a fenti végzést uo. 550. l.

¹⁵ Szövegét olv. alább Marczibányi felszólalásánál.

gyakran igen is sok akaratjuk volt, s ebből több zavarok következtek: azt kívánták hogy a törvényszéki táblabírák szabadon választassanak minden candidatio nélkül, úgy mint az országgyűlési követek. Azonban kisebb számban maradván, még is némileg több biztosítást láttak a kerületi szerkezetetésben, mint az országosban, s így oda mentek által voxaikkal, különben az országos szerkezetetés győzött volna, így azonban a kerületi ezen kérdés iránt is, következőleg mindenkben helybe hagyatott.¹⁶

Következett a 4-ik §. második pontja: *Kik másoknak magános szolgálattal vagynak lekötelve, vagy mások dolgait mozdítják elő, következképen az ügyészek is azon vármegye törvényszékén, mely előtt pereket folytatnak, táblabírói tisztelet nem viselhetnek. A hivatal megüresedett helyeit, még pedig főispányi minden kijelelés nélkül az e végre kihirdetendő közlelbi közgyűlésen a vármegye közönsége szavazati többséggel fogja kipótolni.*¹⁷

PFANSMID a főispányi jusok sérthetlensége mellet fővényre szállván; beszédje közben meg akará czáfolni azon hasonlatosságot, melyet az előbbi vitatások között többen a törvényszéki táblabírák, és az országgyűlési követek választására nézve felállítottak, s azt mondá: hogy a követ választásba csak ugyan volt ekkorig befolyások a főispányoknak, mert ha nem candidáltak is, de legaláb proponáltak. Erre egy általános, és közönséges resensus, s az állítást tagadó felzúgás következett. A szólló követ oda magyarázza magát, hogy ő nem szóllot a törvényességről, hanem hogy de facto úgy van; e miatt azonban a resensus még inkább nevededett, végre oda nyilatkozik: hogy legalább a conclamatio többsége akaratjának kijelentésével részt veszen a főispán a követek választásában.

ANDRÁSSY és DUDRAVICZKY Szepes követének ezen állításai ellen óvással, és tagadással élnek — JUSTH csudálkozik: hogy egy vármegyei követ ilyeseket állíthat, ellenére azon jusnak, melyet a megyék mindenkoron oly féltékenyen őriztenek, s olyan hatalmat tulajdoníthat a főispányoknak, mellyről magok is elösmerek, hogy az őket nem illeti. Ha vagy egy megye elnézte szabadságának ezen tetemes csonkítását, ám lássa, de a többi megyék abban ugyan soha meg nem egyeznek. — MARCZIBÁNYI azon jusát a főispányoknak, melyet Szepes követe nekik tulajdonit, kereken tagadja, s ha valahol divatban lenne is, azt nem szokásnak, hanem visszaélésnek nyilatkoztatja. — Minden ilyes óvássra és tagadásra egy egy *Minnyájan! Minnyájan!* felkiáltás következett. — PFANSMID azt felelé, hogy ő jusrol nem szóllott, csak azt állítja hogy megyéjében a főispán, nem úgy mint főispán, hanem mint a statusnak tagja proponálni szokott. Erre ismét helybe nem hagyó felkiáltás következett. — RAGÁLYI még azon jusát sem ösméri el a főispányoknak, hogy a követ választási gyűléseken praesideálhassanak, de azon idacát sem fogadja el hogy a megyék gyűlésén a főispán mint privatus voxal bírasson, mert ő ott privatus characteret magára nem vehet, s főispányi characteréből ki nem vetkezhethet. 1687 előtt a megyéket meghívó regalis nem is intéztetett a főispányokhoz, hanem csak az alispánhoz, s vármegye közönségéhez; azóta törvény nincs, melly nekiek a követ választásba befolyást engedne, ő tehát azt törvényesnek egy átaljában

¹⁶ Itt végződik az ápr. 23-i tárgyalások ismertetése.

¹⁷ *Iratok*, II. k. 337. l.

el nem ösmeri. Ezek következésében köz értelemmel óvás iktattatván a napló könyvbe,¹⁸

BERNÁTH így fejezés bé ezen vitatást: Igen jól történt hogy Szepes követe ezen előadást tette, mert nem kételkedem, hogy Szepes vármegye Rendeinek értésökre esvén azon közönséges resensus, mellyel azt az egész ország fogadta, jusaikat reclamálni fogják, s ha eddig követjeik választásába befolyást engedtenek is főispányaiknak, azt ezentúl megengedni nem fogják.

Magára a §. tartalmára nézve a PERSONALIS is pártolván azon nézetet, hogy a megüresült táblabirói hivatal főispányi befolyással pótolassék ki,

Marczibányi felolvassa az 1613 : 24. czikelyt, melly így czól: *ultra ordinarios juratos assessores deligendi sunt per Comitatum plures assessores, qui juramento adstricti sedibus judiciariis intersint. Extra hos juratos autem nullus alius in revisione Causarum vocem habeat.*¹⁹ Azon júsát tehát a főispánnak, hogy a táblabirákat candidálhassa, ezen régi törvény erejénél is tagadja. — A PERSONALIS megjegyzi hogy ezen törvény nem rekeszti ki a főispánt, s miután most a táblabiróság rendes hivatallá válik, a többi magistratualis tisztviselőkkel egy tekintetbe jó. — De MARCZIBÁNYI azt válaszolja hogy a melly just törvényeink nem adnak a főispányoknak, azt ő egyenesen tagadja, s a főispányi hatóságot szélesíteni bizomnyal nem fogja. — BÖTHY declarálja hogy még azon gyakorlatnak is, melly szerint a főispányok magoknak tulajdonítják a magistratualis hivatalok surrogationalis júsát, mindég ellene fog mondani. — BALOGH, OCSKAY szintén óvást tétetnek a napló-könyvbe. — Mire úgy a Marczibányi, mint a Böthy tagadásait, s óvásait helybehagyó minnyájan, minnyájan! felkiáltás következvén; — a §. a mint áll egészen helybe hagyatott.

Igy helybehagyattak a következő §§. is, nevezetesen az 5-ik, melly azt rendeli hogy az állandó fizetésű négy táblabirákon felül főispányi kijelölés nélkül, a köz gyűlés első napján, a megyei nemesek közül még 6 tagok fognak a törvénykezés folyamatjának közeléb következő szakasza egész idejére választatni, kik a törvényszéki ülésekben helyvást jelen lenni tartoznak. A Törvényszéket, ha a szükség kívánandja, több Tanácsokra felosztani, minden Tanácshoz a táblabirákat kinevezni, úgy azt is hogy kiket tetszik a polgári vagy büntető, vagy urbéri tanácshoz alkalmaztatni, különösen kijelelni, a megyei közönség hatóságához tartozik. §. 6. Minden tanácsban szavazattal csak egy szolgabíró, s esküdt lesz jelen, — előadás és jegyzőkönyv vétele véget a szavazattal nem bírándó tiszti jegyzők fognak a gyűlés által kirendeltetni. §. 7. ítélet hozatalra hét tag kívántatik. — §. 8. birói szemléletre s végrehajtásokra táblabíró, szolgabíróval s esküdtel vagy a körülményekhez képest csak szolgabíró esküdtel fognak kiküldetni. — §. 9. a törvényszék tagjainak, míg a folyamatban lévő tárgyak el nem végződnek, a hivatal helyéről eltávozni szabad nem lészen. — Mind ezek, úgy a turopoljai nemesek ítélő székeiről alkotott 7-ik t. cz. — nem különben April 25-én a prae-

¹⁸ Ilyen egyetemleges, határozottan megfogalmazott óvás nincs a hivatalos jegyzőkönyvben.

¹⁹ Az idézet nem egészen szószerinti.

dialisták törvényszékeiről szólló 8-ik t. cz. a kerületi szerkeztetés szerint szórul szóra jóvá hagyattak.²⁰

Ápril 26-án a jászok és kunok iránt annyiban megváltoztatott a kerületi javallat, hogy a nemeseket a helybeli tanács ítélő hatósága alól kivevő 5-ik §.²¹ kitörültetett, a feljebvitel pedig minden perekre nézve a Náadori Széknél meghagyatott.²² — Ápril 27-én Vasárnapi szünet.

Ápril 28-án s 29-én a Hajdú Kerület, és XVI Szepeségi városok iránt a kerületi szerkeztetésben semmi, — a Tárnok Szék iránt pedig csak annyi változtatás történt, hogy a Tárnokszéki bírák propositiója az egész Civitas szabad szavazatjára kiterjesztetett.²³

140.

a)

1834 május 2

Főrendi ülés.

Tárgy: A három feliratjavaslatot újból visszaküldik a rendekhez.

b)

1834 április 28, 29

Országos ülések.

Tárgy: A jászkun és hajdú kerületekről szóló VIII., a szepesi városokról szóló IX. és a tárnokszékről szóló X. tc. Vita a tárnokszék eltörléséről.

c)

1834 április 30

Országos ülés.

Tárgy: A báni tábláról szóló XI. tc. Deák indítványa arról, hogy a felső törvényszékek tagjait az országgyűlés válassza.

a)

Posony, Majus 2-án, 1834.

Hosszas szünet után ma (Majus 2-án) ülést tartának a FÖRR. Az ülés tárgyai voltak azon három rendbeli ízenetek, mellyeket a KK és

²⁰ Az ápr. 24-i és 25-i 181. és 182. országos ülés hivatalos jegyzőkönyvét l. Jegyzőkönyv, VII. k. 224. s köv., 245. s köv. l.

²¹ Az idézett pont szerint a nemesek pereiben a három kerület törvényszéke ítélte volna. (Iratok, II. k. 344. l.)

²² Mint az országos bizottság javasolta. (Proiectum de coord., 24. l.) — Az ápr. 26-i, 183. országos ülés hivatalos jegyzőkönyvét l. Jegyzőkönyv, VII. k. 262. s köv. l.

²³ E két nap tárgyalásait lásd részletesebben a köv. szám b) pontjában.

RR még *Martius 19-én* (lásd 130-ik számú leveletem)¹ az előleges tárgyak iránti válasz sürgetése dolgában 10-ik, a Barsi felírást illetőleg 6-ik, és az 1833. 20-ik Majusi felírára költ k[irályi] válasz tárgyában 3-ik ízben a fő Rendekekhez által küldöttek.²

Legelsőben is felolvastatván az előleges tárgyak iránti 10-ik izenet. A fő HERCZEG NÁDOR úgy nyilatkozott: hogy miután ezen tárgy immár oly huzamos idő óta forog a két tábla közt, tekintvén azt hogy a dolog érdeme iránt rég megvan az egyesülés, s a szavakra nézve is csupán egy §. forog kérdésben, méltán ohajtható hogy az már valahára bérekesztessék. Ámbár tehát a KK és RR javallata³ nem egészen egyez meg a Fő RR kívánatival, mindazáltal némi csekély változtatással azon javallatot elfogadhatónak vélné, melly végre is ezen szavak helyett: *id quod veneranda legum autoritas exposcit, observare dignata fuerit*, e következő kifejezést ajánlaná: *atque per id venerandam legum auctoritatem novo robore animare dignata fuerit*.⁴

Ezt a fő RR köz akarattal elfogadván, a válaszízenet oly értelemben szerkeztettetni határozottatott, hogy a KK és RR javallatát ezen változtatással a fő RR elfogadni készek,

Kövekezett a *Barsi felírást* tárgyzta 6-ik izenet. (Lásd 129-ik számú leveletem.)⁵

B. BEDEKOVICS (Kőrösi főispán): A KK és RR azt igyekeznek jelen izenetiökben megmutatni, mintha a kérdéses királyi rescriptum törvényeinkkel ösze nem egyeztethető bíraskodási just s büntető hatalmat czélozna magának tulajdonítani, minthogy kárhoztatást foglal magában, ez pedig büntetés neme. Én tisztelem a gondolkozásnak ezen gyengéd voltát, de meg nem foghatom, miként lehet a nem személyre, ha nem egyenesen csak egy bizonyos kifejezésre mondott királyi kárhoztatást oly büntetésnek venni, melly a törvény rendes utján, s ítélet által szabandó büntetések sorába tartozhatnék. A dolog érdeme iránt nem fejezhetem ki értelmemet világosabban, mint ha ismétlem azt a mit a fő RR 1827-ben *Martius 20-án* a királyi szó meghalgatása végetti idézés tárgyában mondtak, t. i. *Regiae Mat[ri]statis displicentiam ingenuo cuius ac fideli subdito sensibilem accidere Exc[elsi] proceres omnino perspiciunt, sed ejus declarationem accersitis ad audiendum verbum regiam fieri solitam, poenam esse, de cujus applicatione praevis Judex sententiam ferre et quodammodo potestatem largiri debeat, agnoscere nullo modo possunt*.⁶ Mondják továbbá a RR hogy a kárhoztatott kifejezés egyes vélemény volt, melly elfogadást nem nyert, s végzés alapjául sem szolgált. Egyes vélemény pedig az alkotmány sark oszlopit meg nem renditheti. Nem akarom én azon

¹ V. ö. Országgyűlési Tudósítások, II. k. 738. s. köv. I.

² A három izenetet I. *Iratok*, II. k. 308. s. köv. I.

³ Az alsótábla izenetében a felírat ily módosítását ajánlotta: Az úrbéri törvényjavaslat tárgyalása alkalmával egyre inkább meggyőződtek, hogy sikertelenek maradnak törekvéseik, amíg az uralkodó „a nemzeti jó lét érdekeivel megütköző s magok természetére nézve is az orvoslást naponként sürgetőbben kívánó ország sérelmeit megszüntetni s így azt, mit a törvények magos tekintete kíván, megtartani nem méltóztatik”. (*Iratok*, I. k. 309. I.)

⁴ „s ez által a törvények magos tekintetét újabb erővel élesíteni nem méltóztatik.” (*Iratok*, II. k. 390. I.)

⁵ L. Országgyűlési Tudósítások, II. k. 735. s. köv. I.

⁶ A főrendek végső nyilatkozatát I. az 1825/7. országgyűlés *Írásai*, 949. I.

törvényt álthágni, melyet a főRR magok elébe szabtak, midőn abban egyeztek meg hogy a kérdéses beszéd taglalgatásába soha nem ereszkednek, s nem is hiszem hogy azon egyes vélemény valaha a KK és RR végzésévé válhatna, de úgy tartom hogy azon főhatalom, mellynek legfelségeseb jusai, sőt kötelességei közé tartozik az alkotmány fentartása, ennek épségét minden egyes megtámadásuktól is gondosan megővni köteles. És miután azon kifejezések (leglágýabban szólva) a törvényhozó test egyik egészítő részét alkotmányos álladalmában sértik, miután napló könyvbe mentek, azokat Ő Felsége a törvények szentsége iránti felügyelésének kötelességénél fogva halgatással el nem mellőzhette, szelidebben pedig fel nem léphetett, mint midőn k[egyelm]es leírásában a törvények ősvényére utasít. Végre a szóllás szabadságának sérelmétől tartanak a KK és RR. Örömmel tapasztalom hogy a RR e részben inkább a jövődő felől aggódnak. És valóban a múlt időeknek azon történetei mellett is, mellyeket a RR emlitenek, a szóllás szabadsága nem a visszaélésnek vastag, hanem a szónak valódi értelmében, nagyobb mértékben sehol sem divatozik, és méltán kérdeztem, ha valaha divatozott e az nagyobb mértékben hazánkban is, mint épen most? Mikor virágzott a nyilvánosság így mint most? Mikor hangzottak vissza a hazának minden részeiben azok, a mellyek itt mondatnak, oly könnyen, oly sebesen, s oly kiterjedésben mint épen most? a jelen idő tehát épen nem nyújt a szóllás szabadságának korlátozása iránt okot aggodalomra, a jövődőre nézve pedig kezeskedik leginkább királyunk tündöklő vallásossága, kezeskedik az ország Rendeinek böles előrelátása, kezeskedik ősi alkotmányunknak védangyala (genius tutelarís) melly azt annyi viharokon keresztül vezérlé, végre kezeskedik a jelen idő percz is, midőn F[felséges] urunknak felszóllítására abban foglalatoskodnak az ország rendei, hogy alkotmányunk lehető hiányait közös gondoskodással kipótolják.⁷ Ily biztosítások mellett nincs okunk aggodni a jövődő felett, s én a nélkül hogy a RR által felvetett juris publici kérdések ide nem tartozó észlegi feszegetésébe ereszkednék. áthatatosan a felírás ellen szavazok.

Gr. MAJLÁTH (Zemplényi főisp[án]) szokott sebes folyó (s azért nehezen is totra fogható) classicus deák ékesszóllással, részletes taglalat alá veszi a RR izenetét. Ismétli már más ízben is nyilatkoztatott értelmét, hogy a RR által felhívott azon törvények, mellyek kihalgtatás, és törvény rendes utján lett megítélés nélkül büntettetni senkit sem engednek,⁸ a jelen esetre egyátalában nem alkalmazhatók, minthogy büntetés csak személyt illethet, itt pedig csupán bizonyos kifejezések kárhozzatnak, a személy pedig csak annyiban említetik, a mennyiben a rosallott kifejezéseknek kijelélése megkívánta. Ezt pedig tenni a kormánynak nem csak jusa, sőt a törvény megtartására felhívni kötelessége is volt. Nem is áll ellent: hogy közjóváahagyást nem nyert egyes vélemény forgott fen. Magvában kell elfojtani a káros veteményt, s a veszélyes gyümölcsök termését legsikeresebben úgy lehet megelőzni, ha a magvak szórásának gát vettetik. Mennyire kiterjesztették Atyáink figyelmöket arra, hogy a törvényhozó test egészlő részeinek alkotmányos állása, sőt

⁷ A királyi proposíciókat előterjesztő 1832 dec. 20-i leirat szavait idézi. (Iratok, I. k. 4. l.)

⁸ Az alsótábla izenetében az 1536 : 41., 1625 : 62. és 1723 : 7. tc.-ekre hivatkozott. (Iratok, II. k. 310. l.)

⁷ Kossuth: Országgyűlési tudósítások III.

méltósága, disze, s becsüllete is, minden egyes megtámadások ellen is biztoságba helyeztetődjék, annak nyomos példáját hagyták reánk az 1588-ki: 48-ik t. czikelyben: ezen törvényben Debreczenyi György alltárnok a királyi tanácsnokok tekintetének s becsületének sértegetései miatt, az Ország rendei által mint notorius fő s jószág vesztésre ítéltett,⁹ de az 1593 : 22. t. czikely által kegyelmet nyert.¹⁰ Hivatkozik a szónok a történetek évrázaira, mellyek mutatják, hogy a Senatori méltóság megbuktatására egyes megtámadások adták az első lökést, hivatkozik a legközelébb lefolyt félszázad roppant történetire, mint viágos bizonságira annak: hogy idején korán nem gátolt egyes szavak minő veszélyes gyökereket vertek, s mi kártékony hatással gyümölcsöztenek. A szóllás szabadsága iránt azt jegyzi meg, hogy ahol ez belső érdemére nézve a legtágasb értelemben gyakoroltatik is, még is elébe vannak vonva az erkölcsiségnek, illendőségnek, s egymás iránti gyengédedségnek korlátjai, úgy hogy a ki ezeket ált hágja, rendre igazítatik, s ha ez nem használna, kicsapongásai phisicus erővel is megzaboláztatnak. Arra nézve hogy ő Felsége különös bírószkodási gyakorlatot tulajdonított légyen magának, megjegyzi, hogy ezen befolyást, mellyel Ő felsége bir, nem úgy kell tekinteni, mint a végrehajtó hatalom befolyását, hanem mint egy olly hatalmat, mellyel a felsőségnek minden jussaival felruházott felügyelő kormány bir, s birnia kelletik. Ezt azért jegyzi meg, nehogy az alkotmányunkat erőtlenséggel vádlani szerető rágalmazóknak csipkedéseire új alkalom legyen szolgáltatva. Végre ezeknek bővebb fejtegetése után kérdi: ha van e Ő Felségének jusa a kérdésbe vett hatalmat gyakorolni? mire is igenlőleg felel, mind a végrehajtó hatalom, mind a társaság célja, mind pedig a consvetudinarius törvény tekintetéből. Ugyan is: a végrehajtó hatalom körébe tartozik a törvények fentartásáról gondoskodni, s annál fogva jusa is van minden törvénysértés ellen oltalmazólag fellépni, ha csak valaki azon thesist védelmezni nem akarná, hogy országgyűlés alatt meg kell szűnni a végrehajtó hatalomnak. De továbbá hahogy az alkotmány elleni megtámadások ellen a kormány nem védhetne akár kit is, akkor a társaság célja egészen eltévesztetnék, s az erő törvénye (jus fortioris) nagyobb biztoságot nyujtana, mint a társasági szerkezet. Végre több rendbeli példákkal bizonyitgatja hogy a kormány ezen rescriptum által magának semmi új és szokatlan hatalmat nem tulajdonit, melly végre csak az ujabbi idöket vizsgálgtván, felhossa hogy 1723-ban Pest és Thuróc v[árme]lyének a RR által kitiltott követeit a kormány visza helyeztette,¹¹ 1764-ben salvus conductus alatt lévő bizonyos kicsapongó személyeknek megbünte-

⁹ A tc. szerint nyílt ülésben becsmérelte a tanácsnokokat, Ernő főherceghez intézett folyamodványában pedig összesküvőknek és lázadóknak nevezte őket.

¹⁰ Zrínyi György tárnokmester és Ernő főherceg közbenjárására s miután Debreceny bocsánatot kért a tanácsosoktól.

¹¹ A felhozott eset nem 1723-ban, hanem 1729-ben történt. (V. ö. e kötet 140. l., 10. jegyzet.) Az 1723. évi országgyűlésen is felmerült egy konkrét eset kapesán az a kérdés, hogy a követek salvus conductusának megsértése az országgyűlés, vagy a király elé tartozik-e. Az eset részleteit és kimenetelét nem közli az az irat, amelyben József nádor számára összeírták a régebbi országgyűlések hasonló eseteit. (Orsz. Lev. Nátori titkos levéltár, *Diaet. Extras.* 1833. XXIV.)

tését elrendelte,¹² 1790-ben Arad Megyének már minap említett cselekedetét kárhoztatta,¹³ 1811-ben pedig, midőn Poson vármegyének szolgabírája egy követ szállása salvus conductusának megsértésével vádoltatnék, a KK és RR ez iránti felírásukban magok azt mondták, hogy a szabadságoknak, és jórendnek fentartása a legfőbb királyi jusok közé tartozik.¹⁴ Végre 1825-ben Nógrád vármegyének az országos végzés ellen követje által történt ellenmondását szintén kárhoztatta Ő felsége.¹⁵ Már pedig ha ezen ismételt tettekben az alkotmánynak, vagy szőlás szabadságának sérelme forgot volna fel, meg van győződve hogy az alkotmány épsége iránt mindenkoron feszült gondoskodással viseltető országos Rendek azokat halgatással el nem mellőzték, vagy megegyezésökkel nem erősítették volna.

Fő Pohárnok B. Eötvös kéntelen azon véleményre fakadni, hogy a KK és RR ezen egyes enunciatiót érdeklő kellemetlen tárgyat tulajdon ügyökké kívánják tenni, a miről mind eddig örömet kételkedett. A szőlás szabadságát a mi illeti, nagy különbséget lát a szabadság, és a rágalmakat s becszelenítéseket szóró féketlenség között, ezen utolsót törvényeink soha sem pártfogolták. Végre azon állítást hogy Ő felségének bírószkodási hatalma nincs, egyenes ellenkezésben találja Verböczy 2-ik része 3-ik czímjével, mely a bírói hatalmat egész kiterjedésében a királyi jusok közé számítja.¹⁶

Ezután a TÁRNOK szőlott; ő maga is oly értelemben van hogy a szőlás szabadsága hazánk szabadságának igen is egészítő részét teszi, de ezen thesiszt a jelen esetre alkalmaztatva épen ellenkező következtést lát eredni, mint mellyet a KK és RR következtetnek. Soha sem egyez meg a felírásba. — Végre is szőlott

az ORSZÁGBÍRÁJA: A KK és RRnek ezen izenetjökben felhozott gyámokaik két osztályra szakadnak. Egyik részök a fő RR észrevételeit tárgyazza, másik pedig a felségi jusoknak általános taglalgatásával, s a jus publicumnak polemica thesisseivel foglalatoskodik. Ezen utóbbiak már előttem alkotmányunk szelleméből, s a tárgy velejéből, ékesebben mint ahogy én tehetném, felvilágosítottak, de értelmem szerint ezek a

¹² Az 1764. évi országgyűlésen Vitnyédy Sámuel követ és társai ellen hatósági közeg elleni erőszak (attrectatio vigiliarum publicarum) címén indított a fiscus eljárást. (L. azokat a jelentéseket, amelyeket Zichy Károly gróf, a kamara elnöke terjesztett József nádor elé, aki a Tarnóczy ellen megindítandó eljárásra precedenseket keresett. Orsz. Lev. Nádori titkos levéltár, *Diael. Extraser.* 1834. XIII., XIV., XXVI.)

¹³ V. ö. *Országgyűlési Tudósítások*, II. k. 706. l. 22. jegyzet.

¹⁴ Az ügy részleteiről olv. *Országgyűlési Tudósítások*, II. k. 560. l. 15. jegyzet. Az országgyűlés 1812 ápr. 24-i feliratában így nyilatkozott: „Hogy a mi fejedelmink az ország gyűlése szabadságának és bátorságának fenn tartását magok királyi kötelességei közé számlálták, számtalan törvények bizonyítják“. (Az 1811/2. országgyűlés *Írásai*, 437. l.)

¹⁵ V. ö. *Országgyűlési Tudósítások*, 539. l. 5. jegyzet. — Az uralkodó 1826 aug. 30-i leiratát l. az 1825/7-i országgyűlés *Írásai*, 682. s köv. l.

¹⁶ A *Hármaskönyv* II. 3. azzal a kérdéssel foglalkozik, hogy a fejedelem egyedül hozhat-e törvényeket vagy szükséges-e a nép hozzájárulása a törvényi visszapillantásában, a hatalom átruházásáról szólva, jelenti ki: „omnis iudiciariae potestatis facultas in iurisdictionem sacrae regni huius coronae... et subsequenter principem ac regem nostrum legitime constitutum simul cum imperio et regimine translata est“.

viszon'ízenetben egyátaljában halgatással mellőztessenek el, s a felelet egyedül az elsőbbségre intéztessék. Mondják a KK és RR hogy ezen fő-tábla maga is elősmerte,¹⁷ hogy a k[egyelmes] leírásban kárhoztatás fog-laltatik. Ezt a K és Rende k[egyelmest] büntetésnek veszik, s azt következtetik, hogy azon k[egyelmes] levél törvényeink ellen bírói hatalmat bitorol (arrogat). De bár mi gondosan, bár mi részletesen taglalgassuk is azon k[egyelmes] levelet, mást nem találhatunk, mint azt, hogy sarkalatos törvényeinkkel s alkotmányunkkal ellenkező némelly kifejezések rosza-latnak, vagy ha úgy tetszik kárhoztatatlak. Kifejezés ellen lévén intézve ezen kárhoztatás, ámbár meglehet, hogy azt némellyik érzéke-nyebben veheti, mint mások a valódi büntetést, csak ugyan nem egy ter-mészetű az ítélet által szabható büntetéssel. A mi magát a kárhoztatott beszédet illeti, mellyről a RR mondják hogy az egyes vélemény volt, annál fogva aggodalomra okot nem nyujthatott: ezen fő-tábla törvény gyanánt szabta ki magának, hogy annak taglalásába nem ereszkedik, sőt örökös feledékenységre meríti, én sem akarok tehát béereszkedni annak vizsgálataiba, minő lélekkel fogadták a KK és RR ezen egyes véleményt, meg kell mind azáltal jegyezni: hogy egyes személyek egyes monda-sai, a nép tetszés miatt kezdetben engedékenyen fogadva, a társasági nyugalmat feldúló következtetéseket vontak magok után. És ne vádoljon senki nagyítással, mert szavamat országok végromlásai igazolják. Végre a szóllás, és szavazás szabadságát tekintve, ennek vagy mindkét részre egyenlően fel kell állani, vagy nem állhat fen, s azért egyik félnek a má-sik fél gucsmolásai ellen mentnek kell lenni. Én legalább úgy hiszem hogy ezen királyi levél nem csak hogy nem sérti a szóllás szabadságát, sőt annak oltalmára van intézve, s én boldognak nevezem azon hazát, mellyben a törvényhozó test egészítő része méltóságának fentartását, Ó felsége magas gondjai közé számítja. — Ami az 1807-ki példát illeti,* én voltam egyike azoknak, kik akkoron a szó szabadsága mellett teljes erővel harczoltak,¹⁸ de akár azon beszédet, akár a felség tudomására jö-vetelnek módját, akár pedig következtetéseit tekintsem, lehetetlen ki nem jelentenem hogy azon eset a jelenvalótul lényegesen különbözik. Mind-ezeknél fogva kívánom hogy a fő RR előbbi értelmök mellet maradjanak. (*Minnyájan! Minnyájan.*)

Fő HERCZEG NÁDOR: Ámbár még a Pécsi Püspök szóllani kíván, de miután ily közös akarat nyilatkozik, gondolnám a tárgyat be lehet re-keszteni azon határozással, hogy a fő RR előbbi értelmök mellet maradjanak.

Végre a 3-ik rendbeli ízenetre a TÁRNOK megjegyze hogy semmi sem adatik elő, a mi ezen fő-tábla véleményét megváltoztathatná,¹⁹ — a NÁDOR pedig azt adá hozzá, hogy a KK és RR értelme szerint is ezen tárgy az előbbi két tárgyak iránti egyesüléstől füg. Mire az ülés el-ozslott.

* B. Vay Miklós generális köztudomású esete.

¹⁷ Ötödik válaszában. (*Iratok*, II. k. 55. l.)

¹⁸ Az eset ismertetését l. *Országgyűlési Tudósítások*, II. k. 558. l. 8. jegyzet.

¹⁹ Az alsótábla rövid ízenetében kifejezte készségét a feliratjavaslat oly módosítására, hogy az összhangban legyen a főrendekhez a sérelmek ügyében intézett tizedik ízenettel. (*Iratok*, II. k. 312. l.)

b)

A KK és RR pedig az ítélő székek elrendezésében szakadatlanul folytatják üléseiket.

Ápril 28-án a 184-ik^{b)} ülésben, miután a *Jász Kunsági ítélő székek*-ről szözlő t. czikely azon §-ussának, mely a nemesek iránt kivételt teszen (lásd 120-ik számú levelemet)²⁰ *Ápril 26-án* voxok többségével lett kihagyatása iránt MARCZIBÁNYINAK azon óvása, hogy ezen kihagyás, a Jászkunsági nemesek állapotjának a közpolgári tárgyakban előfordulandó rendszeres felvételét semmikép se korlátozza; köz akarattal a napló könyvbe iktattaték,²¹ — a *Hajdu kerület* ítélő székeire nézve pedig a kerületi javallat mindenekben jóváhagyatott,²² — a *Szepességi XVI városok* iránt már harmadizben újultak meg az élénk vitatások, melyeknek azonban következtések most is csak az lón: hogy országos sérelemnek lévén már elfogadva ezen városoknak Szepes megye hatósága alól lett kizárása,²³ addig míg a kérdés a Publico politicumban terjedelmesen előkerülne, az eddigi országos végzés nyomát követni szükségesnek ítéltetett, s azért a feljebvitel azon városok tanácsától a megye törvényszékére, onnan pedig a K[irályi] Curiára rendeltetett. Teljes épségben maradván szükség esetére a vizsalépés szabadsága.²⁴ A kir. városok közül többen most is sürgeték, hagyassanak meg a hazának azon 30,000 hasznos polgárai érdemeik által szerzett kiváltságos állapotjokban, különben egy privilegiumnak megszüntetése más privilegiált osztályok állását is bizonytalanná teszi. — Erre B. PRÉNYI azt felelé hogy ő nem tekinti másnak a XVI városok kiváltságát, mint a közép századok zavarjai között becsüszott visszaélésnek, hogy pedig az ily törvénnyel ellenkező kiváltságoknak eltörlését a törvényhozó hatalom ez előtt is gyakorlotta, erre világos példát nyújt azon törvény²⁵ mely Visegrádnak az ország törvényeivel ellenkező privilegiumait megsemmisítette. — Mire RAGÁLYI azon óhajtatását nyilvánosítá, hogy a kiváltság eltörlése másokra ne huzzon maga után oly szomorú következtetéseket, mint Visegrádra húzott, mely egy pár századok előtt hatalmas népes város volt, most pedig ha várának nem látnánk szomorú romjait, azt sem tudnánk, hol állott hajdan Visegrád!

^{b)} Az eredetiben tévesen: 183-ik.

²⁰ V. ö. *Országgyűlési Tudósítások*, II. k. 645. s köv. l.

²¹ Marczibányi meg akarta akadályozni, hogy a jász és kún kerületekben élő nemesek a helybeli tanácsok, tehát polgári hatóság ítélkezése alá kerüljenek; ezért kívánta a kérdést a publico-politicum tárgyalása alkalmával eldönteni s felfogását az alsótábla egyetemlegesen helyeselte. (*Jegyzőkönyv*, VII. k. 292. s köv. l.)

²² *Iratok*, II. k. 343. s köv. l.

²³ A 16. szepesi városnak a megyétől független helyzete 1790-től kezdve szerepelt az országgyűléseken. Az 1807-i országgyűlés dec. 2-án külön felirattal terjesztette az ügyet, mint gravament az uralkodó elé, kérve a városok bekebelezését s elvben kedvező választ kapott. (Ez országgyűlés *írássai*, 475. s köv., 517. s köv. l.; l. még az 1825/7-i országgyűlés *írássai*, 1245. s köv. l.)

²⁴ Az országgyűlés azon joga, amelyet tárgyalásai kezdetén fenntartott magának, hogy az uralkodó elé terjesztett határozatát megmásíthatja, ha a kérdés újabb tárgyalásánál más belátásra jut.

²⁵ 1498 : 39. tc.

Ezen kérdésnek a kerületi szerkeztetés jóvá hagyásával lett eldöntése után következett a *Tárnok székről szóló 10-ik t. cz.*²⁶

Minthogy a Personalisi szék és a 7 bánya városok ítélő széke, a szerkeztetésben eltörültetni javaltattak

SZUMRÁK Besztercebányai követ ezeknek megtartását kérte. Eddig a bánya városok helybe könnyű, olcsó s közelégedést nyert 2 törvényszékkal bírtak, mind kettőnél magokhoz hasonlóak által (judicio parium) ítéltek. Ennek helyébe egyformaság tekintetéből távolab s kölcségeseb feljebviteli széket állítani helyes nem lenne. Alkotmányunknak elve és szelleme különben is nem az egyformaságban áll, sőt a kiváltságok különböző voltából eredő intézkedési különbség legjobban meg egyez alkotmányunk lelkével és ha csakugyan nem szent és nem sértethetetlen a kiváltság, vagy minden privilegiumot el kellene törölni, vagy azokat, melyek a köztársaságra káros következtések. Az első az egész alkotmány szertedülése nélkül tenni lehetetlen, a második rendbeliek sorába nem lehet a bánya városokét számítani, kiket az ország rendi gyakran különös pártfogásukra méltattak. De ha csak ugyan mindezeknek ellenére a bánya városok privilegiumainak temetését lenne kéntelen szemlélni, azon esetre sürgetőleg eszedezik a RR előtt, anomalia helyett még nagyobb anomaliát ne állítsanak és hogy ha a 7 bánya városok ítélőszékét, hogy ha a Personalisi széket anomáliának tartják, s igazság szolgáltatási egyformaság tekintetéből eltörölni kívánják, töröljék el a Tárnok Széket is, mert ez még nagyobb anomalia, s határozzák azt, hogy a királyi, és bányavárosoknak minden pereit különbség nélkül a királyi Curiára appelláltassanak, s ezen esetre ugy a királyi, mint a hétszemélyi táblához a negyedik rendből is két két tag neveztessek.

BEZERÉNY: Minden feltétel nélkül a Tárnokszéknek is eltörlését, s a királyi városokbeli perek felsőb bíróságának a kir. Curiára ruházatását hozza indítványba. Indító okok gyanánt előterjesztvén: a törvénykedés rendszerének egyszerűsítését, az igazság kiszolgáltatása elveinek egységét, az elkerülhetlenül nem szükséges ítélőszékek eltörléséből eredendő költség kimélt, továbbá azt, hogy elvétetvén a K[irályi] táblától az első folyamodási bíróság, az ezentúl munkával szerfelett halmozva nem lesz, különben is a büntető ügyekben, a Septemviratus pedig minden városi perekben eddig is ítéltek, — ide számítja hogy egyszemélybe több hivataloknak öszehalmozása nem célirányos, s a Tárnoknak, ha önállású hatóságába visszatéttetik, a bírósokodásra nehezen marad ideje. Felszölliitja továbbá a RR figyelmét azon iparkodásra hogy a municipalis hatóságok fentartása, sőt kiképzése mellet a nemzeti egyesülés eszközöltessék,²⁷ s ezen szempontból kifejti a jelen s hajdan közötti különbséget, mely szerint akkor, midőn a Tárnokszék létesített, hazánkban az elkülönözés lelke uralkodott, s mindenki különös törvényekre iparkodott, századunk szelleme ellenben az érdekek egyesítésében áll. Végre indító okul hozza fel azt is hogy a k[irályi] városok a kamarai függés minden maradványai alól, s minden tekintetbe feloldoztassanak, s eként a honnak köz javára független önállásra jussanak. Egyébiránt azt, hogy közülök is választassanak a Curia tagjai közé, a Tárnokszék megszüntetéséből igen természetesen következőnek ítéli.

²⁶ *Iratok*, II. k. 345. s. köv. l.

²⁷ „mire a felsőb bíróságnak egyesítése kétség kívül hathatós rugókat foglalt magában.“ (*Jegyzőkönyv*, VII. k. 317. l.)

VÁGHY jelenti hogy küldői ezen részesítést tették a Curia felső bíróságának feltételül. Ő tehát ujítja azon kérelmet hogy illő arányban a polgárok is kapjanak széket a Curiánál. Emlékezteti a RRket, hogy 2-ik Leopold király ön maga terjesztvénybe tette 1790-ben hogy a nemteleneket a hivatalokból kizáró törvények eltörültesse, mire az ország rendei közös értelemmel azt felelték, hogy a köz jó igen is megkívánja, hogy a hivatalok különbség nélkül azoknak adassanak, kik reá alkalmasak.²⁸ Figyelmezteti a RRket hogy ámbár az ily kizárások más országokban is divatoztak, de a miveltség, s a közjónak helyes értelme mind azokat annyira megszünteté, hogy Magyarországot kivéve nincs Európában tartomány, melyben az erény és értelem előtt, ha csak nemes levél nem járul hozzá, az előmenetel utja be lenne vágva.

BUJANOVICS elhatározottan a Tárnokszék eltörlésére nyilatkozik — HAVAS a Vághy indítványának elfogadására reménységgel nem lévén, s ha elfogadtatnék is biztosítást nem találhatván, a réginél kíván maradni. — Így KRISKE, is ki azonban a *Sedes Tavernicalis* nevezetű *Tabula Judicialia Civitatum* nevezetű kívánja felcserélni.

A Tárnokszék eltörlésére voxoltak Tolna, Somogy, Bihar, Zemplén, Pest, Bács, Békés, Borsod, Zólyom, Esztergom, Beregh, Vas, Mármaros, Csanád, Arad, Győr, Nógrád, Szathmár, Mosony, Bars, összesen 20 vármegyék, az előadott okokon kívül leginkább az által indittatván hogy a melly okok szolgálnak a Personalisi Szék eltörlésére, szint azok szolgálnak a Tárnokszék ellen is. A fentirt vármegyék Bácsot és Bereghet kivéve azt is pártolák hogy a Királyi Curiához a polgári rendből is tagok neveztesse. A többség azonban a *Judicium parium* elvét úgy magyarázva hogy a mint a nemesnek csak nemes bírása van, úgy a polgárnak is polgár bírása legyen, a Tárnokszéket továbbá is meghagyta, s így a másik indítványt is elmellőzte.

April 29-én a 185-ik^{c)} országos ülésben folytatvatván a Tárnokszék iránti törvényczikkely vizsgálata, BEZERÉDYNK azon javallata, hogy a Tárnokszéknek külön előlülője legyen, s ezen tisztet a más foglalatosságok által elvont Tárnok ne viselhesse, — továbbá HAVASNAK azon kívánata hogy a tárnoki bírák állandókká ne tétessenek, hanem mint eddig időszakonként a városok által küldessenek, ekép vélvén ezen ítélőszéket attol megóvatni hogy a bureaucratismus hibáiba ne essék. — VÁGHYNAK azon ellenvetése, hogy a 12 szám költség tekintetében is szerfelett nagy — továbbá SISKOVICSNAK indítványa: hogy a városok azon jussokban, melly szerint eddig magok küldötték a Tárnokszékhez bíráikat, továbbá is fentartassanak, — végre a BUDAI KÖVETEKNEK azon kérelmek hogy a Tárnokszék Pestre által ne tétessék, hanem Budán hagyassék; mindezen javallatok elmellőztettek, s a szerkeztetés szerint megállapítatott: hogy a Tárnokszék állani fog az előlülő tárnokmesterekből, a helyettes előlülő altárnokból és 12 állandó táblabírákból, kiknek kinevezésök úgy történik hogy minden város egy tagot ajánland ő felségének, ki is ezek közül nevezi ki a 12 táblabírakat, és szint ezen módon tölti bé a megüresült helyeket. Ezen ítélő szék Pesten fogja üléseit tartani. — Ellenben hoszas vitatásra adott alkalmat

NICZKY VAS Vármegyei követnek azon indítványa, hogy ő felségének a candidatiót nem a városi magistratus vagy választott polgárság

c) Az eredetiben tévesen: 184-ik.

²⁸ A királyi proposíciók 11. pontját és az országgyűlés 1790 dec. 10-i feliratát 1. az 1790/1-i országgyűlés *Iratai (Acta)* 260., 412. s köv. l.

tegye, hanem az egész község szabad szavazatja járuljon az előterjesztéshez. — A királyi Városok közül Vághy úgy nyilatkozott hogyha csupán azon elvet akarják itt a RR kimondani hogy a ki proponáltatik, az a köz bizodalmat bírja, nincs ellenvetése, de a választás modalitását minden tekintetben a Publico-Politicumra halasztatni kívánta. — A PERSONALIS és mások leginkább azt vetették ellene az indítványnak, hogy midőn a városi tanácsrol mint első bíróságról volt szó, ezen indítványt SOMOGY V[ÁRME]GYE KÖVETJE már megtette, de az voxok többségével a publico politicumra halasztatott. A többség azonban ezen kérdést amattól egészen függetlennek ítélte, azon oknál fogva: mivel amott egy már fenálló rendszer megváltoztatása, itt ellenben egy egészen új intézet alkotása forog kérdésben, melyet ellátás nélkül hagyni nem lehet, — és így Vas vármegye indítványa el is fogadtatott ily formán: *quaelibet Civitas liberis suffragiis proponet*.²⁹ A Civitas szó felett, nehogy az balmagyarázatra adjon alkalmat, némi vitas kezdett eredni, de azt a k[irályi] városok követei közértelmőknek azon kifejezésével nyugtatták meg, hogy a Civitas szó alatt nem is lehet mást érteni mint a mit a törvény is mond, t. i. hogy *Civitas est Civium unitas*.³⁰

Ápril 30-án a 186-ik ülésben a Banalis tábláról szóló 11-ik cizikely³¹ kerülvén napi rendre

DEÁK indítványt tesz: hogy felső ítélő székeinknek minden tagjai időnként az országgyűlésén választassanak. A jól elrendelt ítélőszékek legbiztosb őrjei a törvények szentségének. Hasztalanul hoznánk törvényeket, ha ítélő székeink azoknak pontos, és szigorú teljesítésére nem ügyelnének. A bíró leghatalmasb oltalma a polgárok nyugalmának, ő védi igazságtalan elnyomás ellen az ártatlant, ő zabolazza az indulatost, ő bünteti a hatalmas erőszakoskodót, az ő lelkiösméretén nyugszik a polgárok vagyonbeli bátorsága; hol az ítélő székek eltérnek az igazság és kötelesség ösvényéről, ott hiában igyekeznek a polgárok magokat rablók és tolvajok ellen oltalmazni, mert a rossz lelkű bírónak igazságtalan ítélete nyilván fosztaná meg őket értékjökötől, még pedig a törvénynek palástja alatt, szóval a polgári társaságban első s legfontosb hivatal a bírószkodás, méltán megkívánja tehát a nemzet, hogy ezen legfontosabb hivatalnak betöltésénél a nemzet egyenes befolyása el ne mellőztessék! Boldog azon haza, hol a bírónak ítélete nem csak igazságot szolgáltat, hanem a hivatalába és személyébe helyheztetett bizodalomnál fogva megnyugvást is szerez a feleknek. Ott könnyebben enyésznek a pörlekedés keserűségei, ott hajlandóbbak a felek egymásnak testvéri kezeket nyújtani, ott a társaság szelid de legerősebb kapcsolati reményeinek el egészen a pörlekedések miatt. Ezen megnyugvást pedig a bizodalom, és ezt a választás szülheti leginkább. Inség s hamar következő süllyedés fenyegeti azon országot, melyben az alacsony hízkeldő vagy gazdag pörlekedő csúszva szerzett, vagy pénzért vásárolt reményekkel telve léphet az ítélő szék elébe, midőn a szegény polgár, a véleményekért üldözött szabad ember remegve jelenik meg, mert előre rettenet pörének, mellőtől minden vagyona függött, elvesztésétől. Hogy ez hazánkban nem így van, áldjuk érette a Gondviselést, de törekedjünk egyszersmind, hogy a mennyire emberileg lehető, ezután

²⁹ „quaelibet regni partiumque adnexarum civitas unum individuum liberis suffragiis... proponet.” (Jegyzőkönyv, VII. k. 353. l., Iratok, II. k. 346. l.)

³⁰ Hármaskönyv, III. 8.

³¹ Iratok, II. k. 346. s. köv. l.

se történhessen, erre pedig legtöbb biztóságot nyújt, ha felsőbb ítélő székeink minden tagjait az összes törvényhozás választja. Nem új és szokatlan ezen kívánság. Lám a Náadori hivatal — ezen legfényesebb nemzetünknel! most is országgyűlési választás alá tartozik, és tekint-sünk bár végig véres és zajos történetünknek hoszú során, mi volna sorsa hazánknak, ha ezen fő hivatalnak betöltése a kormány önkényétől függött volna mindenkoron. De még a királyi tábla tagjait is országgyűlésen választották őseink, a mint ezt sok más törvények között az 1601:33. bizonyítja.³² Őseink hajdankori hasznos szokását kívánja tehát feleleveníteni, s kiterjeszteni, és ha az első bíróságoknál, minden pontban a bizodalmat és választást emlegettük, még inkább kell arra figyelmeznünk legfelsőbb ítélő székeinknél, mert ezeknek kezében van életünk s vagyonunk bátorsága, az ő bírói kimondásaiktól függ sok nemzetség boldogsága, vagy nyomorúsága, az ő végső ítéleteik ellen nincs oltalom, annak súlyától nincs menekedés. Dicső hatalom ez igazságos férfiak kezében, de visszaélések által rettenetes lehet, szükséges tehát hogy azon férfiak, kik ily fontos és nagy kihatású hatalommal bírnak a társaságban, hatalmukat a nemzet közbizodalmaiból, a nemzet összes akaratjából nyerjék.³³

Ezen indítvány azonban kisebb számban maradt.³⁴

Május 1-ő s 2-ik napjain a Vásári bíróság 15-ik §-ág haladtak a KK és RR.

141.

a)

1834 május 5

Kerületi ülés.

Tárgy: [I.] A sérelmek sürgetése tárgyában kelt izenet tizenegyedszer is visszamegy a főrendekhez, [II.] a dorgáló leiratra szerkesztett választól elállnak a rendek, de óvást határoznak.

b)

Az április 30-i országos ülés tárgyalásainak kiegészítése: Deák indítványának sorsa, a kir. tábláról szóló XII. és a hétszemélyes tábláról szóló XIII. tc. vitája.

a)

Posony, Május 6-án, 1834.

[I.] Legutóbbi levelemben közlöttem a Fő RR 2-ik Majusi ülésének rendét. Ezen napnak határozati válasz izenetekbe foglaltatván, azok másnap, u. m. Május 3-án a Fő RR által megrostáltattak, s a K és

³² A tc. a királyi tábla prelátusi helyére két egyházi férfiút, a bárói helyre pedig három mágnást hoz javaslatba.

³³ V. ö. Könyi: *Deák Ferenc beszédei*, I. k. 75. s köv. l.

³⁴ Az ápr. 30-i, 186. országos ülés tárgyalásairól, amelyekre Kossuth a következő számban még visszatér, a *Jegyzőkönyv*, VII. k. 355—386. l. részletesen beszámol.

RRnek megküldettek,¹ kik is azokat szokottan kerületi tanácskozássra utasították. Ezen válaszok tartalma a közlött vitatásokhoz s végzésekhöz van alkalmazva, nevezetesen a Barsi felírást tárgyzóban a RR által felvetett juris publici kérdések, s ezeknek nyomában a Gr. Majláth emítette példák is halgatással elmellőztettek, most is csak a körül forogván az üzenet: hogy nem személy, hanem kifejezés kárhoztattatik, s így semmi szokatlan bíróskodást nem gyakoroltatik, következőleg nemzeti aggodalomra sincs ok, mert ő felsége egyedül a törvények ösvényére utasít.

A KK és RR (Május 4-én vasárnapi szünet lévén) *Május 5-én* nyomban kerületi ülést tartottak. — Torkos és Pfansmidt voltak az előlülők, Palóczy referált. Első tárgy volt az előleges sérelmek iránti sürgetés 11-ik izbeli kérdése.

POSZAVECZ a fő RR javallatát² homlok egyenest ellenkezni vélte azon idaeával: hogy törvénsértés adatik elő, s annak orvoslása sürgettetik. Azt tehát el nem fogadhatónak gondolván más javallatot tett. Mondatnak t. i. hogy *legum auctoritatem suo vigori restituere*. De RAGÁLYI ellenzé, mert *vigor legum* megvan, azért ha azt a végrehajtó hatalom megsérti is, különben nem teljesítést kellene sürgetni, hanem a törvényt megújítani. Márpedig erre szükség nincs, mert a törvény fenáll egész erejében, csak teljesítenie kell, a mi hogy nem történt, sérelem, s ennek orvoslását kell sürgetni. Sajnálja hogy minap is már módosították a RR az eredeti kifejezést, t. i. a *restabilire* szót³ és mivel Vitéz azt állítja hogy nincs a dolog egy szóhoz ragasztva, ő tagadja hogy a diplomatiái lépésekben tökéletesen egyértelmű két szó találtnék, már az *observare* szó sem fejezi ki a *restabilire* értelmét, egy újabb módosítás majd az *observare* szót sem fejezné ki, végre egészen számkivettetnék azon idaea, hogy a törvény sértve van, s annak helyre kell állítatni, pedig ezen idaeán szükség a felírásnak sarkallani. Minő veszélyes a módosítás minap is láthatták a RR,⁴ alig fogadták el kerületileg az *observaret*, országos ülésben már az is elesett volna, ha azon rész, mely minden módosításnak ellene volt, nem pártolja.

Az oly sok izben vitatott tárgyban (mely iránt mind az által sokaknak az a véleménye, hogy a nemzetnek ezen közönséges érdekű régi ohajtásait, bár mi erős felírás sem sürgethette volna oly hathatósan, mint a Fő RR különböző értelme miatti gyakori élénk vitatások) az oly sok izben vitatott tárgyban tehát voxolás sürgettetvén, — ámbár BERNÁTH a kerületi ülések természetével ellenkezőnek ítélte, voxoláson kezdeni a Circulust, — a kérdés mivolta felett történt némi vitatások után csak ugyan voxolásra tétetett ezen kérdés: *Efogadtatik e a fő RR javallata, vagy nem?* Mire 37 megye s a Hajdu kerület voxával 9 megye ellen

¹ *Iratok*, II. k. 390. s köv. l.

² Ez, amint néhány sor terjedelmű tizedik válaszuk tartalmazta, a felirat-tervezetnek az előző szám 3. és 4. jegyzetében említett módosítását kívánta. Nevezetesen a „sicque id, quod veneranda legum auctoritas exposcit, observare dignata fuerit“ mondat helyébe „atque per id venerandam legum auctoritatem novo robore animare dignata fuerit“ szavak iktatását.

³ Az alsótábla eredeti feliratjavaslatában a kérdéses rész még így hangzott: „sicque laesam venerandae legum sanctimoniae auctoritatem restabilire dignata fuerit“. (*Iratok*, II. k. 2. l.)

⁴ V. ö. a március 11-i kerületi, ill. a március 19-i országos ülés tárgyalásaival. (*Országgyűlési Tudósítások*, II. k. 722. s köv. l., ill. 738. s köv. l.)

az határoztatott: *hogy el nem fogadtatik* mivel magát a dolog vélejét tárgyalja, s azt a sérelem alakjából egészen kivetkezteti. Azok közül is, kik módosításra hajlottak, sokan úgy nyilatkoztak hogy készebbek az egész §-ust kihagyni, mint a fő RR javallatát elfogadni.

Ezután temérdek módosítási javallatok adtak elő, minthogy azon második kérdésre: *Maradnak e a RR előbbi értelmök mellett vagy készek módosítani*, némelyek voxolni nem akartak, mi előtt tudnák, minő módosítás jön javallatba. — CLAUZÁL kérdi, mivé lesz a törvényhozás tekintete, ha mi a fő RR miatt, ki nagy részben nem igen mutattak *observantiát* a törvény iránt, azt se mondhatjuk meg a kormánynak, hogy a megsértetett törvényt tartsa meg. Így jobb lenné szélt oszlozunk. — EÖRVÖS TAMÁS úgy látja, csak kettő az mit a Fő RR czélozhatnak, vagy az: hogy mi bár mit javaljunk is, azt el nem fogadják, hanem minket kényszerítsenek az ő kívánságuk elfogadására, hogy így felettünk ebben is suprematiát gyakoroljanak, — vagy pedig az: hogy a felírás elmaradjon. Akár egyik, akár másik iránynak engednénk, csak gyengeségünket árulnánk el, azért minden ingadozás nélkül meg kell az egyszeri végzés mellett maradni. A minthogy csakugyan 31 Megye s a Hajdu Kerület voxaival 18 megye ellen az lőn határozva, hogy a RR előbbi értelmök mellett maradnak.

Ezután BÖTHY ovást tesz azon gyakorlat ellen, hogy a fő RR ismét 6 hétig késték ezen dolgot felvenni, a mi annál inkább szembe ötlő, mert oly tárgyak forognak fenn, melyeket az ország előlegesek gyanánt ki-válogatott. Ő soha sem ösmeri el a fő RRnek azon hatalmát, hogy a hozzájuk által küldött tárgyakat így halogathassák. — Török és Eörvös pártolják, — CLAUZÁL szintén, emlékezteti a RRket hogy a vallásos tárgy alatt hasonló eset fordulván elő, a RR csak azért állottak el ennek az izenetben való megemlítésétől, mert a personalis biztosítást adott hogy az többet nem fog megtörténni, azonban ismét megtörtént. — DEÁK másképp tudja ezen történetet. A RR kerületi ülésekben ezen halogatást egy külön §-ban határozták megüttetni,⁵ országos ülésben oda ment a többség, hogy egy másik §-ban a *huzamos idő*: megemlítése elég, s külön §-ra nincs szükség.⁶ De megemlítve csakugyan volt az izenetben, most tehát inconsequentia nélkül el nem halgathatjuk, ha csak valami különös vétojokat nem akarnánk a fő RRnek elősmerni. Kívánja tehát hogy a Bihari indítvány külön független §-ba foglaltassék. Ne hársítsuk magunkra azon vádat hogy csak a vallás tárgya lelkesített bennünket jusaink ovására.

CSÁSZÁR: Ha az a kérdés: elősmerjük e hogy a főRR önkényitől füg a tárgyak felvételét hátrálni? senki sem akar a ki tagadólag ne felelné. De más szempontokra figyelmezteti a RRket, t. i. hogy Husvét volt s ez a főpapokat eltávozni kényszeríté, továbbá hogy nem most van az

⁵ Az 1833 május 23-i kerületi ülésben, amidőn a rendek negyedik vallásügyi izenetükről tárgyaltak, Deák keveselte az egyszerű megemlítést, hogy a főrendek csak *huzamosabb idő után* válaszoltak s ővást javasolt. A kerületi ülés azonban sokalta ezt s Nagy Pál indítványára 'szelidebb hangú pontot' illesztett az izenetjavaslat végére. (*Országgyűlési Tudósítások*, I. k. 408. s köv. l., *Iratok*, I. k. 237. l.)

⁶ Az 1833 május 25-i országos ülés hosszas vita után, amelynek során Deák és Kölcsény is felszólaltak, kihagyta a Nagy Pál által javasolt pontot és beérte a *huzamosabb idő után* kifejezés betoldásával. (*Országgyűlési Tudósítások*, I. k. 416. s köv. l.)

emlegetésnek ideje, akkor kellett volna tenni, míg fel nem vették a főRR; de tudjuk hogy csupán a Borsodi követ (Bük) tett iránta egypár napok előtt említést országos ülésben,⁷ s mintegy harmadnapra mindjárt tartottak ülést a főRR. Nem egyez meg méltóságunkkal azt tenni, a mit annak idejében elmulattunk.

BORSICZKY: Ugyan mikor tettük volna? Az első egy két napokban csak nem sürgethettük, utóbb nem is lett volna kit sürgetni, mert nem csak a püspökök, de még a főispányok is szélt mentek, ki a vármegyébe, ki hová, úgy hogy nem is volt főRend Posonyban. A mint elkezdettek gyűlni, a Borsodi követ mindjárt óvást tett. De a fő RR azt a praxist vették fel: hogy a mit ellenünk itt ki nem vihetnek, az elhalasztják, s a halasztást arra használják, hogy a vármegyékben új utasításokat eszközöljenek, ez veszedelmes praxis, az óvást elmellőzni nem lehet. — Végre még DEÁK ujabban megjegyzé hogy ha bár a Borsodi indítványt nyomban követte is a tárgy felvétele, de a hosszú halasztás minden esetre sérelem, nehogy tehát a főRR magoknak valamely tulajdonítsanak, nem lehet elmellőzni, hogy az ily bánásmód helytelensége egy külön ű-ban világosan meg ne érintessék. A mi köz akarattal el is fogadtatott.

[II.] Következett a *Barsi felírás* kérdése. — Már előre tudatván hogy Csanád és Trencsin vármegyék a felírástuli elállásra adtak utasítást, nem különben Krassó is hasonló értelemben utasítását megváltoztatta, csak nem biztosan lehetett előre tudni, hogy a felírás elesik, — s azért midőn az elnökség mindjárt voxolásra szöllitaná fel a RRket, — SOMSIK kívánta magát megnyugtítani, hogy azon szerencsétlen esetre, ha elesnék a felírás, még a tárgyhöz hozzá szólhasson. A mi igazságosnak ösmértett. Erre BORSICZKY előre bocsájtván hogy a követnek kötelessége utasítását teljesíteni, bár ha meggyőződésével nem egyezik is, jelenti: hogy Trencsin Rendei magokéva teszik ugyan az eddigi izenetekben kifejtett elveket, de a felírástól időnyerés tekintetéből elállanak, hanem óvást kívánnak tételni; hogy a szöllás szabadságának korlátozása valamikép a rescriptumból ne következtessek. — VÁSÁRHELYI Csanád vármegye részéről hasonlót jelentett.

A voxolás így állott: A felírás mellett álhatatosan megmaradtak: Posony, Nyitra, Sopron, Vas, Nógrád, Zala, Komárom, Somogy, Bars, Honth, Tolna, Pesth, Zemplén, Sáros, Szathmár, Szabolcs, Borsod, Torna, Bihar, Csongrád, Békés, Temes és Torontál, öszvesen 23 vármegyék, és a Hajdu kerület. — Jelen nem voltak: Horvát ország, Turopolya, s a Jászkún kerület. — Nem voxoltak a collective felszöllított [királyi] városok. — Ungh felszöllítatván, BERNÁTH kikérte hogy utolsóra voxolhasson, s ekkor látván hogy vox a 23 megyét 25 ellen többségre nem emelheti, többé nem voxolt. — E szerint tehát a 25 megye, s az Egyházi Rend voxával a felírás elesett. — A mi előlülölég kijelentvén

BALOGH ez úttal csak azt jelenti, hogy országos ülésben, ennek sirja felett halotti beszédet fog mondani.

DEÁK már most kötelességnek hiszi, hogy a nemzeti jusok oltalmára óvás tétessék, még pedig nem pusztá szóval, hanem izenetbe foglalva. Három tárgy miatt kívánt, mindekkorig repraesentálni a többség:

⁷ Az ápr. 25-i országos ülésben, Deák helyeslésétől kísérve, aki itt is említést tett a vallásügyi izenet körüli vitáról és óvását jegyzőkönyvbe vétette. Az országos ülés csatlakozott a borsodi indítványhoz, a personalis pedig bejelentette, hogy a nádort értesíteni fogja a rendek kívánságáról. (Jegyzőkönyv, VII. k. 245. s köv. l.)

1.) Mert el nem ösmerte hogy a kormány mint végrehajtó hatalom, de úgy sem mint a [ör]vényhozásnak egyik része, az összes törvényhozó testet dorgálhassa, vagy dorgálva inthesse. 2.) Hogy az országos tanácskozás alatti rend fentartása az 1723:7. czikelynél⁸ fogva a tábla jussaihoz tartozik, s abba semmi külön beavatkozást el nem fogadott, sőt sérelmeknek tartott. 3.) Hogy ezen rescriptumot a szóllás szabadsága megszorításának tekintette, s törvénytelennek tartotta. Ezek voltak a felírás indító okai, ezeknek kell most lenni az óvás tárgyainak. Elesett ugyan a felírás, de azok közül is, kik ellene voxoltak, senki sem volt, a ki azt állította volna hogy igen is megilleti a kormányt az említett hatalom, hanem csak azért nem kívántak felírni, mert ilyes megszorításokat a rescriptumban nem láttak, különben ha ilyest láttak volna, többen kijelenték hogy szintén sürgetnék a repraesentatiót. Ily helyheztetésben lévén a dolog, az izenetben annak kijelentése mellett, hogy a K és RR elállanak a felírástól, nehogy valaki más magyarázatot tulajdonítson idővel is ezen rescriptumnak, mint ahogy azt most a többség magyarázta, minthogy a példák ereje különben így veszélyes, szükség a fent érintett három szempontra nézve világos óvással élni.⁹

SOMSICS: A voxolás rendjét figyelemmel követvén, úgy tapasztalja, hogy nem a főRR okai capacitálták a RR többségét, hanem az ujabban érkezett utasítások tartalma szülte, hogy a felírástól elállottak, (Géczy: úgy van!) nehogy tehát a diadalmat magoknak tulajdonítsák a fő RR, szem előtt tartván ezen tábla méltóságát, izenetjökben foglalt okoskodásaikra felelni kell. Azt mondják a fő RR hogy a rescriptum semmi ítélő hatóságot nem tulajdonít magának, s hogy abban nincs ítélet, ugy de 5-ik izenetjökben¹⁰ nyilván elősmerték hogy kárhoztatás van benne, már pedig a ki logice gondolkozik, az kárhoztatást ítélet nélkül nem fog tudni képzelni. Különben is olvassa meg bár akár ki az ítéletet, ha az a *novum temeritatis genus, libertas in licentiam versa, severissime damnamus*,¹¹ ha ez mind nem ítélet, úgy nem tudja, mi az ítélet széles e világon. Minden nagyobb tekintetű dolognál figyelmet érdemel hogy ki? mit? és hol? Midőn a végrehajtó hatalom a törvényhozó hatalomnak mond valamit, midőn azt dorgálja, kárhoztatja, ezt bizony atyai intésnek venni soha sem fogja. Azt sem ösméri el, hogy a diaeta törvény nélkül szűkölködne a rend feltartására nézve, meglehet hogy talán van hiány azon törvényekben, a maga helyén lehet rajta segíteni, de tetteleg azt csak se a kormány, se a főRR ne változtatgassák. De a főRR magokat önként felekké, pártokká teszik, azért állítják a legvilágosabb megmutatás ellenére, hogy az általunk felhívott törvények ide nem alkalmazhatók. Utoljára még általánosan valami példákat is emlegetnek,¹² a szónok kinyilat-

⁸ Az országgyűlések tartásáról és rendjük biztosításáról. (V. ö. Országgyűlési Tudósítások, II. k. 555. l. 3. jegyzet.)

⁹ V. ö. Könyv: Deák Ferenc beszédei, I. k. 77. s. köv. l.

¹⁰ Iratok, II. k. 55. s. köv. l.

¹¹ V. ö. Iratok, II. k. 14. l.

¹² A főrendek most tárgya't hatodik válaszukban azt mondták, hogy a királyi leirat csak „az ősi alap intézeteket érdeklő előadásokat kárhoztatja“, a tanácskozások méltóságának és törvényes rendjének fenntartására int, „melly a törvényeknek épült bölts intézetjét a legjobb fejedelemnek a méltóságos fő rendek egyedül atyai utasítás (mellynek példája nem tsak közelebb, hanem régebb időben is tartott ország gyűléseken fentalálhatik), nem pedig törvény-szegés gyanánt vehetik“. (Iratok, II. k. 391. l.) A hivatkozott példákat l. 98. l.

koztatja, hogy e részben semmi okoskodást el nem fogad, mind addig mig in specifico nem hozzák fel izenetjökben azon példákat, — ő addig is ellenkező példának állítja fel az 1588 : 48. és 1593 : 22. czikelyt,¹³ végre az óvást két tárgyra nézve látja szükségesnek: 1.) hogy a diaetalis tractatus utján kívül ide a kormány semminemű behatással nem lehet, 2.) hogy valjon a követ kijelentései sértik e a rendet, annak a törvényhozó teremén s a KK és RRken kívül bírása senki sem lehet.

Ezen beszédnek elejét TORROS csak azon esetben vélte volna alkalmazhatónak, ha a RR most is megmaradtak volna a felírás mellet. Ennek következtében a körül kezdődván a tanácskozás, hogy mi okát kellesék adni a felírástoli elállásnak, — PÁZMÁNDY nyilván kitétetni kívánta, hogy az utasítások megérkezése okozá az elállást.

BEZERÉDY ezt nem látja jónak, mert erre okúl hivatkozni annyit tenne, hogy a követek magokat igazolni, s küldőiket vádolni akarnák azzal, mintha ők nem kívántak volna az ország jusaira hasonló gondoskodással ügyelni, mint követjeik. Ezt mondani nem lehet, mert sokkal veszélyesebb lenne, ha a törvényhatóságok morális testülete mondana le a nemzet jusairól, mint egyes követ. Egyébiránt is a KK és RR követi állásukat utasításaiktól teljességgel el nem választhatják s el nem különbözhetik. Ellenben Zala követének előadása a dolog, bár Tolna véleménye szerint szomorú, folyamatjával igen is megegyez. Azt, hogy a kormány a belső rendbe nem avatkozhatik, hogy minket nem dorgálhat, hogy a szóllás szabadságát nem korlátozhatja, mind ezt senki se tagadta. És így nincs más expediens, mint azt adni okúl, hogy a többség nem kíván repraesentálni, mert megnyugtatta magát, hogy a kormány az említett incompetens hatalmat a rescriptum által nem kívánta magának tulajdonítani. Ha ezen magyarázat hibásnak találtatnék is a jövődőség ítélő széke előtt; nemzeti jusaink tekintetéből inkább kívánja mondja felőlünk a maradék azt, hogy nem jól magyaráztuk a rescriptumot, mint sem azt, hogy sérelmet találtunk benne s még is elmulattuk az orvoslást. Mert ez lenne a legszomorúbb következtésű szemrehányás. A mi az óvást illeti, a tárgy egész folyamatja alatt sokan úgy nyilatkoztak, hogy a nemzet jusainak fentartására e jelen esetben nem felírás kell, hanem óvás, ezt tehát elfogadva minden esetre mentve lesz a principium, csak a módban történik változtatás, s itt ismét az áll, hogy ha ez hibás lenne is, a maradék könnyebben fog helyesb módot találni a mentett principium fentartására, mint az elejtett principium kivívására s így az óvást mind a Zala 3, mind a Somogy 2 pontjaira szükségesnek itéli.

Császár ellenben úgy látja, hogy veszett fejszének akarjuk nyelét menteni. Vagy megsértette ezen rescriptum a Zalai követ által említett nemzeti jusokat, vagy nem. Ha nem sértette, akkor óváásra sincs szükség, ellenben ha igen, mit kell azon törvényhozásról mondani, a melly legszentebb igazait látja megsértve, és szót mégsem merészel emelni. A szónok nem akar azon emberek sorába tartozni, kik zsebbe fűgét mutatnak. Értelme szerint helyesb azon felfogás, hogy a melly többség a felírástól elállott, az ama jusokat megsértette nem találja. — B. PRÉNYI hasonló értelemben van, s kéri Somogy követét, legyen meggyőződve, hogy ha sértve látná az ország jusait, mindenkor hasonló erővel kellne ki azoknak oltalmára.

¹³ A Debrecenyi Györgyről szóló két törvénycikkre vonatkozólag I. a 98. l. 9. és 10. jegyzetet.

RAGÁLYI: Ugy látja hogy a dolog igen nagy fordulást vön magára. A követek küldőiktől különvált személyt nem játszhatnak, s az ő okait kéntelenek magokévá tenni. Ő nem tudja megfogni hogy a köztünk s a kormány közt fenforgó kérdésben mit használhat a főRRhez intézett óvás? Vagy van sérelem, vagy nincs, ha nincs óvás se kell, ha van, felírás kell. — Ő a szóllás szabadságát tetleg fogja gyakorolni, (*Minnyájan! Minnyájan*) nem pedig hasztalan óvásokkal tartogatni. Másszor, midőn valamely tárgyat a RR ki nem vivhattak, azzal szokták végezni hogy a további vitától elálnak, s azt a maradéknak hagyják, mi most a felírástól állottunk el, azonban most is úgy hiszi a szónok: Ne adj Isten hogy a kormány újra ilyesmit tegyen, de ha tenne, lesz nemzetünkben annyi erő, mennyi jussaink fentartására szükséges. Emlékezzenek meg a RR hogy 1796-ban még nagyobb sérelem történt; Somogy vármegyének akkori egyik követe, Czindery, az ország gyűlés helyén való megjelenéstől akadályoztatott,¹⁴ s az egész diéta elég gyenge volt nem látni hogy Somogynak csak egy követe van,¹⁵ de 1802-ben meglátta az ország, hogy 1796-ban Somogynak csak egy követe volt s megtette, a mit tenni szükség vala.¹⁶ Így lesz ez a jelen tárgyban is. Ő kéri RRket bizzák a győzedelmes többségre annak feltalálását, mi oknál fogva állottak el a felírástól.

SISKOVICS Császárral egy véleményben van, s emlékezteti Somogy követét, hogy ő még mielőtt utasítása lett volna, meggyőződését mindenkoron¹⁷ oda jelentette ki, hogy a rescriptumban nincs semmi sérelem, mert a törvényhozó hatalomra bizza a törvényes hatóság törvény szerinti gyakorlatát. Azért ő jobbnak látja most is ezen értelmet tulajdonítani a felírásnak, honnan azután természetesen következik, hogy az óvásnak helye nem lehet.

TÖRÖK ellenkező értelemben van. Arad Rendei nem azért állottak el a felírástól, mintha sérelmet nem láttak volna, hanem mivel reménységük nem lehetett, hogy a fő RR kik magokat e tárgyban peres félnek tekintik, a felírást elfogadják. Azért idő nyeres tekintetéből is óvást

¹⁴ Somogy megye 1796 okt. 20-i közgyűlésén Czindery Pál másodalispán éles hangon bírálta a királyi meghívó levelet, amely az országgyűlés feladatául a háború folytatásához szükséges eszközök biztosítását tűzte ki. „Hát csak annyi legyen a magyar diéta, mint a falusi gyülekezet, melyben a porciót szedik?” — kérdezte és javasolta, hogy addig semmit meg ne ajánljanak Pozsonyban a rendek, amíg a király ígéretet nem tesz, hogy egyrészt a béketárgyalásra magyar követet küld ki, akit az országgyűlés ajánl, másrészt hozzájárul, hogy mindjárt a békekötés után diéta jöjjön össze a sérelmek megtárgyalására. A közgyűlés egyet értett a javaslattal, a követi utasításokat annak szellemében fogalmazta meg, egyik követül pedig Czinderyt küldte fel. Ferenc király nov. 1-én szigorúan megróttá Czinderyt beszéde miatt, kizárta őt követi tisztéből, sőt az országgyűlés tartalmára Pozsonyból is kitiltotta, a megyét pedig új választásra hívta fel. (Melhárt Gy.: *Somogyvármegye a rendi országgyűléseken*. Veszprém, 1906. I. k. 200. s. köv. l.)

¹⁵ Czindery követtársa, Kováts Antal — 1796 nov. 23-i beszámolója szerint — a kerületi ülésben előadta, hogy az elmozdítás ellenkezik a sarkalatos törvényekkel, a salvus conductus-szal és a megye cselekvési szabadságával, beszédét azonban mély haligatással fogadták. (Ua. 228. l.)

¹⁶ Az 1802. évi országgyűlés *Írásában (Acta)* sem a sérelmek között, sem egyéb vonatkozásban nem szerepel Czindery ügye. (V. ö. a 19. jegyzettel.)

¹⁷ Siskovics a kérdés napirendre kerülése alkalmával valóban mind a kerületi, mind az országos ülésben a felírás ellen szavazott. (V. ö. *Országgyűlési Tudósítások*, II. k. 537., 553. l.)

kivántak inkább tétetni. — ASZTALOS szintén nem akarja a czélt az eszközökkel öszezavarni. Cél: a nemzeti jusok megőrzése, ennek eszköze kétféle, vagy felírás, vagy óvás, a többség most ezen utóbbit fogadta el, s azért állott el a felírástól, nem pedig mintha magáról a célról is le kívánt volna mondani.

ANDRÁSSY ellenben a mint legveszélyesb elvnek tartaná azt: hogy a követ személyvét küldőitül el lehet választani, úgy Ragályinak ama mondasára, „gondoskodjék a győztes többség okokrul“ megjegyzi: hogy a többség akaratját nemzeti köz akaratnak kell tekinteni, s az minden követnek közös ügye. Ugy hiszi a dolgot, a mint Császár kifejté. Ha mi elősmernők, hogy függetlenek nem vagyunk, hogy szállási szabadságunk megsértetett, s még se repraesentálnánk, soha le nem mosható szenny háramlana reánk. Ő annak taglalgatását, mi vezérlette a többséget, utasítások e? s azok mikép támadtak; a nemzet akaratja kijelentésének vehetők e vagy nem? mind ezt helytelen vizsgálgatásnak tekinti. Van eset, midőn egy pár laconicus szó többet tesz, mint bármi hosszú beszéd, azért csak röviden azt felelné a Fő RRnek hogy javallatjokhoz hozzá járulunk.

MARCIÁNYI: Ámbár utasítását már követ társa előterjesztette, t. i. hogy küldői repraesentálni nem kívánnak, kéntelen még is megjegyezni hogy az óvást igen is szükségesnek ítélték, alkalmasint azon nézetek által vezéreltetvén, hogy a nemzet jusait egy tős gyökeres óvás által jobban meg lehet őrizni, mint egy oly felírással, mellynek elején is, végén is semmit sem olvasunk, sőt mellyben a legfőbb sérelem még csak nem is említetik. Ő annak okáért a mint példáját adni nem akarja annak, hogy az utasításokra való hivatkozásal a követek önnön érdekjüket küldőik érdekjétől elválasztanak, úgy kinyilatkoztatja, hogy ha nem akarnák a RK elfogadni az óvás tételét, ő által menne a másik részre, s a felírássra fogna szavazni.

B. PRÉNYI hivatkozik a voxolásra, melly által (ugy véli) megnyugtathatják magokat a kisebb számban lévő követek, hogy aggodalmuk nem a nemzet aggodalma.

HERTELENDY nem gondolná hogy a mostani többség elállana azon nemzeti jusoktól, mellyeket 6 izenetekben álhatatosan vitatott a KK és RR táblája. Azért is, a mint nem kíván az utasításokról említést tenni, mert az csak az egyes követ magános állását illetheti, itt pedig felhatalmazása felől senkit számoltatni nem lehet, s csak a többség határoz, úgy az óvást igen is szükségesnek találja.

BERNÁTH hasonlóképen — előttünk van a *Coordinatio dietae*¹⁸ — principiis obsta sero medicina paratur. Egyébiránt ő most is igen jól tudja, hogy állanak a voxok. Trencsin követe azt mondá, hogy készebb a felírássra voxolni, mint az óvástól elállani, ő is hasonló nyilatkozást teszen, sőt azt is kinyilatkoztatja hogy ha egyformaságban fognak a voxok állani, akkor is a felírássra szavazand.

BÖRHY figyelemmel követvén a voxolás rendjét, declarálja, hogy a nemzeti aggodalom most is fen áll, a többség azt most is érzi, csak a segéd eszköz választásában különbözik. Így adták szavazatjokat Trencsin, Csanád, Arad, Liptó vármegyék, így nyilatkozott Ungh, számitsa Ugocsa vármegye] követe ezeket a felírássra voxoló megyékhez, és meg fog győződni, hogy a nemzeti aggodalom most is fenáll.

¹⁸ A publico-politica munkát legelső része tartalmazta az országgyűlés reformjáról szóló javaslatot.

VITÉZ, és PETROVICS felolvassák utasításait, mely szerint oly forma óvást, mint a minő javaltatik, el nem fogadhatnak. — BENCSIK hasonlóképp kijelenti hogy a napló könyvbe fog óvást tenni, de azt íznetbe foglalni nem hajlandó, mert a fő RRket locus credibilisnek épen nem tekinti, hogy protestatióját hozzájuk intézze. — MIRE BORSICZKY megjegyzi hogy a kérdés csak az, mi erősebb és sikeresebb, egyes követeknek óvakodó kijelentései? vagy az egész testnek diplomaticai úton izenet általi felszólamlása.

Végre SOMSICS ujra is megjegyzi, hogy ő kéntelen volt az utasításokra mint a felirástoli elállás okaira hivatkozni, mert láthatják a RR hogy senki sem hoz fel csak egy okot is, és többnyire kiki csak szárazon utasítását emlegeti, — a mint Gr. La Motte az óvára nézve is úgy nyilatkozott, hogy ő mind ekkorig tett kijelentéseiben az óvást szükségesnek ítélte, de legközelebbi utasítása ellenkezőt parancsol. A mi pedig a Tornai követ által említett 1796-ki esetet illeti, csak azt jegyzi meg: hogy Somogyinak akkori követe nem hogy székét elfoglalta volna, sőt még a városba sem jött be, azért is a diaetán iránta szó nem történhetett, de Somogy vármegye maga részéről 1802-ben nyomban feladta sérelem gyanánt, hogy követje az ország gyűlése helyén való megjelenésben a kormány által akadályoztatott.¹⁹

Voxolásra tétetvén ezen kérdés: *kivánnak e a RR Zala vármegye indítványa szerint izenetbe foglalt óvást tenni?* — Posony, Sopron, Trencsin, Vas, Nograd, Zala, Komárom, Liptó, Somogy, Bars, Győr, Veszprém, Zolyom, Tolna, Pest, Verőcze, Szerém, Zemplén, Sáros, Ung. Szathmár, Szabolcs, Borsod, Beregh, Ugocsa, Bihar, Mármaros, Csongrád, Békés, Csanád, Arad és Torontál, öszvesen 33 megyék, s a Hajdú kerület igenlőleg voxoltak. — Honth, Bács, H[orvát] Ország jelen nem volt, — s így 32 megye voxával 15 megye ellen az határoztatott, hogy *izenetbe foglalt óvás tétessék*, mellynek tolra vétele Palóczyra bízott.

A 3-ik rendbéli Izenet²⁰ tárgvában alig történt egy két szó, úgy hiszem hogy vitatás alá fog a jövő kerületi ülésben kerülni.

b)

Egyébiránt a KK és RR Majus 1-ő, 2-ik, 3-ik s 6-ik napjain tartott országos ülésekben, szakadatlanul folytatják az ítélő székek iránti tanácskozásait, — s a *Banalis tábláról* szolló 11-ik, a *Királyi tábláról* 12-ik, a *Hétszemélyes tábláról* való 13-ik,²¹ a *szóbeli perek bíróságairól* szolló 14-ik, és a *vásári bíróságról* alkotott 15-ik t. czikelyeket immár be is végezték. Mind ezekre nézve a kerületi szerkeztetés igen csekély szóbeli javításokkal helybehagyatott, csupán a *Vásári bíróság* iránt történt azon tős gyökeres változtatás, hogy a kerületi szerkeztetés szerint ennek hatósága csak azon k[irályi] városokra volt kiterjesztve az 1-ő §-ban, hol jelesb vásárok tartatnak, s itt is csak az országos vásárok idejére,²²

¹⁹ Ismeretesek Somogy megyének az 1802. évi országgyűlésen előterjesztett sérelmei (*Melhárt* i. m. 247. s köv. l.), azonban sem ezek között, sem a követeknek adott utasításban nincs említés Czindery esetéről.

²⁰ Az 1833 május 20-i feliratra válaszul kibocsátott 1834 jan. 3-i királyi leirat ügyében. A mindössze néhány sor terjedelmű válasz felhívja a rendeket a korábban javasolt kihagyások elfogadására. (*Iratok*, II. k. 391. l.)

²¹ A törvényjavaslat 11—13. cikkét még az ápr. 30-i országos ülés tárgyalta meg. (*Jegyzőkönyv*, VII. k. 355. s köv. l.)

²² *Iratok*, II. k. 354. l.

— most azonban ezen hatóság minden k[irályi] városokra különbség nélkül, és a heti vásárookra is, sőt a 17-ik §-ban mind azon mező városokra is hasonló mértékben kiterjesztetett, melyek rendezett ítélő tanácsal bírnak, s egyenest a megyei törvényszékre appellálnak.²³ (A vitatások rendjét folyvást, mennyire a hely s idő engedi valamennyire bővebben fogom adni, a kerületi tanácskozásoknak azért engedvén szélesb terjedelmet, mert ezeknek napló könyvek nincs, és a törvénykezési tárgy már a kerületi vitatás alkalmával egyébiránt is bőven közöltetett.)

DEÁKNak *Április 30-án* a Banalis tábla feletti tanácskozás alkalmával tett azon indítványát, hogy a felső törvényszékek bírái a nemzet által választassanak, e következők pártolák: Somsics, Széll, Novák, Deák, Borsiczky, Bezerédy, Ötvös Mihály, Böthy, Siskovics, azon alkotmányos elvből, hogy a három statusi hatalmak közül csak a végrehajtó adatott által egyrésziben a kormánynak. — HERTELENDY mert a polgároknak befolyás engedtetett Tárnokszéki bíráiknak választásába, a nemeseket tehát rosza karba tenni nem lehet. — RAGÁLYI atyáink példájának követéséből is, mert törvényeinkben sok nyoma van annak hogy a felső bírák országgyűlésén neveztettek, de status intézkedési elvből is, mert a törvényhozó test tudhatja legjobban, minő kezekre kell bízni az általa hozott törvények alkalmaztatását, — PFANSMID (oly értelemben hogy a megyék proponáljanak, s a felség válasszon), Ocskay, Pázmándy, Bernáth, B. Sztojka, és B. Prényi, — a többiek *maradjont!* kiáltottak, az indítvány tehát elmellőztetett. Nem különben BUSÁNNak azon kívánsága, hogy a Banalis tábla tagjai szaporitassanak, BERNÁTHnak megjegyzésére, hogy ezt politikai tekintetből sem lehet tenni, mert a 136 portára számított H[orvát] Ország három megye nem fogja bírni a temérdek költséget, — szintén elmellőztetett.

Következett ezután a Királyi tábláról szólló 12-ik t. cikely. Mint-hogy azonban a vármegyei törvényszékekről végzés alkalmával elhatározott hogy a felség sértés és hűtelenség iránti perek jövődöben is a királyi tábla előtt kezdődjenek, a PERSONALIS kíváná hogy itt az 1-ő §-ba, ahol t. i. az mondatik hogy a királyi tábla ítélő hatósága csak a feljeb vitt perekre fog kiterjedni, tétessék oda: *kivéven az 1791:56. cikelyben foglalt eseteket.*²⁴ — Ezt SOMSICS ellenzé, a minapi végzést oda magyarázván, mintha akkoron csak az végeztetett volna, hogy ezen perek a megye törvényszéke előtt ne inditassanak, azonban hol inditassanak? az még elhatározva nincs, s ő ezen kérdést sértetlen kívánja a büntető törvénykönyvre felhagyni. — SOMSICS ezen véleménye sokak által pártoltaték, miglen RAGÁLYI felolvasá a megyei törvényszékekről alkotott 6-ik t. cz. 1-ő §-át, melybe világosan betéteztetett hogy a királyi táblának első bírósági hatósága az 1791:56. cikelyben foglalt esetek kivételével lön csak eltörülve. — Ennek következtében a PERSONALIS indítványa elfogadtatott.

DUBRAVICZKY kívánta hogy a K[irályi] táblánál a büntető perekre nézve 18 tagból álló új senatus alkottassék. — Ez alkalommal OCSKAY küldöinek azon ohajtását jelenté, hogy a Personalitius Itélő mesterek

²³ A vásári bíróságról szóló törvenycikk tárgyalását a következő szám ismerteti.

²⁴ V. ö. az április 22-i országos ülés vitáival. (E kötet 84. s köv. l., a végzés 85. l.)

ne üljenek egy táblánál a Personalissal, mert kinevezésükért²⁵ hálával tartozván, nem lehetnek egészen függetlenek szavazatjaikban. — Mire BORSICZKY így szólott: én ezt nem gondolom, mert practice tudom hogy Ő Nagysága csak azt nevezi ki Protonotariussának, a kit Bécsből megengednek hogy kinevezzen. — Mire a PERSONALIS azt felelte, hogy a personalisok jusaikat teljes épségben gyakorolják.

Továbbá BALOGH indítványt tett, hogy a királyi tábla tagjai közé a polgári rendből is neveztesse. Ennek azonban a tárnoki szék iránti végzés ellene vettetett. — NOVÁK a királyi városok hasonlatosságánál fogva javálja, hogy vacantia esetében a megyék proponáljanak kinevezés végett egy egy tagot. — RAGÁLYI azon proportiónak helyre állításáról kívánt gondoskodni, melly hajdan a királyi kinevezéstől és az ország főméltóságai kinevezésétől függő tagok száma közt fenállott, de amazoknak szaporításával megszűnt. — NICZKY (Sopron) kívánja, hogy a királyi ügyek igazgatója az ülésben jelen ne legyen. — MADOCÁNYI hogy a perek per extensum referáltassanak. Mind ezen indítványok *maradjon!* által elmellőztetvén, a törvényczikely kerületi szerkeztetése jóvá hagyatott.

Következett a *Hétszemélyi tábláról* szóló XIII. t. cz. Erre nézve RAGÁLYINAK azon indítványa, hogy a 7virátus tartozzék a maga ítéleteit motivisálni, nem különben, SZIRMAYNAK indítványa, hogy a törvény szerint tartozzék itélni, s BERNÁTH kívánsága szerint magát szorosan a törvényhez alkalmaztatni, — az Ordo processualisra²⁶ utasítottak, — TÖRÖKNEK azon indítványa pedig hogy a 7viratusnk külön referensei legyenek — nem különben DUDRAVICZKYNEK azon kérelme, hogy ezen tábla más névvel neveztesse, elmellőztetvén, — ezen t. cz. is *maradjon* által helybe hagyaték.

²⁵ „a királyi tábla előlűője két ítélmestert nevezhetvén ki a királyi táblára, már azzal 3 voksa legyen.” (*Jegyzőkönyv*, VII. k. 362. l.)

²⁶ A jogügyi munkálat második szakasza a „Proiectum ordinis processualis”.

142.

a)

1834 május 1
Országos ülés.

Tárgy: A szóbeli perek bíróságairól szóló XIV. tc.

b)

1834 május 2, 3, 5
Országos ülések.

Tárgy: A vásári bíróságokról szóló XV. tc. kiterjesztetik az összes szabad királyi városokra, a mezővárosokra és a hetivásárookra is.

c)

1834 május 7
Országos ülés.

Tárgy: A törvényhatóságok egymás közötti, vagy ellenük indított perekről szóló XVI. és a királyi kamara bírószkodását megszüntető XVII. tc.

d)

1834 május 8, 9
Kerületi ülések.

Tárgy: A három izenet szövegének megállapítása.

a)

Posony, Majus 10-én, 1834.

Felfogván a K és RR országos üléseinek utóbbi levelem végén megszakított fonalát, azt e következőleg folytatom:

Majus 1-ő napján a 187-ik országos ülésnek tárgya volt a szóbeli perek bíróságairól szóló XIV-ik törvénycikely.¹ Ennek 1-ő §-usa a kisebb érdekű keresetekben, compromissum esetén kívül is, az ország nemes és nem nemes lakosaira minden különbség nélkül nézve, a szóbeli bírószkodásnak helyt engedvén, — Eörvös (Beregh) indítványt tőn hogy ezen rendelet a nemesekre kényszerítőleg ki ne terjesztessék; de csak Zmeskáll, Rutkay, Ravazdy, Bencsik, és Széll által pártoltatván, indítványa félrevetett.

A 2-ik §-us ezen bírószkodást akármelly minőségű világos és nyilvános (plana et liquida) 60 ft értékét felül nem haladó, s nyomban vagy újabb tettekből (e vestigio vel recentibus factis) tisztára hozható keresetekre, s ezeknek járulatjaira (accessoria) kiterjeszti, s alóla csak

¹ *Iratok*, II. k. 349. s köv. l.

a régi zálogot, ilyes rendű örökösödést, nem különben az urbéri, büntető, s köz tisztí perек kérdéseit veszi ki.

A PERSONALIS megkülönbözteti a keresetek minéműségét. Tárgyazhatnak azon ingó, tárgyzhatnak ingatlan javakat. Az elsőre nézve nincs észrevétele. Az utóbbiak ismét lehetnek örökös vagy csak ideiglenes természetűek.² Hogy az elsőbbek, t. i. az invalidatio kérdései³ ezen szóbeli bíróságra bizatassanak, úgy hiszi magoknak a RRnek sem volt czélzásukban. De az ideigleneseket se kívánná meghagyni a szerkeztetésben. Verbőczy szerint a zálog, bár ha 100 éves is, csak ha bezavarások közbe nem jöttek vagy a summának felosztása nem kívántatik, mindég *recens pignus*,⁴ tudjuk pedig minő csekély summába zálogosítottak el régenten igen nevezetes birtokok, úgyhogy e szerint, kivált miután az accessoriumokat, bár mi sokra mennyenek is azok, a RR kivenni nem akarják, megtörténhetnek, hogy 60 ft eredeti zálogos summa következésében ezerekre menő investitiókkal terhelt, nevezetes értékű 100 éves zálogok ítéltenének el a szóbeli bírósokodás utján a nélkül, hogy legalább a birtokon belőli feljebviteli nyujthatna egyes bírő önkénye ellen a feleknek némi biztóságot. Ő nem gondolja, hogy ily ügyekben a probalevelek vtsgálatát, következőleg a replicázást is elmellőzni lehetne, azért is ezen egész bírósokodási hatóságot egyedül az ingó javakat tárgyzta keresetekre kívánná szorítani.

Ellenben PALÓCZY, DUBRAVICZKY, RAGÁLYI, HERTELENDY (Zala), ASZTALOS és velők a többség ellenkezőleg vélekedtek. Nehéz feloldású zavaros kérdések, ugymond, az ingó, mint az ingatlan vagyont tárgyzó kereseteknél előfordúlhatnak, a különböztető jel tehát ezen bíróság körének meghatározására nézve nem állhat abban: hogy ingatlan, vagy csak ingó javak felett ítéljen, hanem abban kell állania: hogy csak oly kérdésekre terjedjen ki hatalma, mellyek világosak, s vagy nyomban, vagy újabb tettekből azonnal tisztára hozhatók, és ha ilyen a kérdés, valjon mi különbséget szülhet az, hogy ingó, vagy ingatlan vagyont tárgyz? A törvény lelke abban áll hogy mihelyt szóval el nem intézhető kérdések jönek közbe, a tárgy azonnal törvény rendes utjára utasításék, és így meglehet hogy 60 ftos adósság, vagy számvetés kérdésének a törvényes utra kell relegáltatni, mert szóbeli előadással el nem intézhető, meglehet ellenben hogy sok esztendősz zálog kérdésénél mind azon feltételek meglesznek, mellyek a szóbeli bírósokodást megengedik. És így elegendő különböztetési jeleket állítván fel a szerkeztetés, annak annyival inkább meg kell maradni: mivel ezen intézet épen az első-gényedett nemesekre fog legjótékonyab hatással lenni, mert a kisebb nemesség depauperatiójának alig volt sikeresebb eszköze, mint azon szerfeletti nehézség, mellyel legvilágosb jusainak kivívásában is a hatalmas ellen küzdenie kellett.

Ezeknek következésében tehát a personalis inditványa el nem fogadtatott ugyan, de épen az előadott okokbul következteték némely-lyek, hogy valamint az *antiquum pignus* kivétetett, mert már magának

² Zálogbirtokot illetők.

³ Az örökbevallások érvénytelenítései.

⁴ A Jegyzőkönyv szerint (VII. k. 389. l.) a personalis így érvelt: „maga Verbőczy állítván, hogy a zálog régisége természetét nem az idő, de a zálog környüállásai határozzák, következőleg lehet 100. esztendősz *recens pignus* is, de lehet 30. 40. esztendősz régi zálog is”. A zálogos birtokok esetében az elévülésről a Hármaskönyv I. 82. szől.

a szónak értelmében foglaltatik, hogy ez világos, tiszta, és szóval elintézhető nem lehet, hasonlóan ki kell vétetni az *invalidatio* kérdéseinek, mert ezeknek természetökben is hasonló nehézségek fekszenek.

Ezt Somsics ellenzé, attól tartván: hogy e szerint az örökös eladások *invalidatio*ja már előre mint egy megállapítatik, ő pedig ezen kérdést tisztán s minden megelőzés nélkül kívánja a maga idejére feltartani, ott pedig az ősiségből eredő *invalidatio*t végkép eltörölni. Ellenben a többség SZABÓ és B. PRÉNYI azon nézetében látszatott osztozni, hogy a perennalitás kérdése tisztán fenmarad a maga idejére, azonban míg e részben valami gyökeres változtatás nem történik, az ekkorig fenálló elvekhez szükség az intézetet alkalmaztatni. — E szerint tehát VÁGHY azt javallá, ne említették a *fassiok invalidatio*ja, hanem általánosán vétessenek ki mind azon kérdések, melyekben *quaestio validitatis contractuum* fordul elő, a mint hogy PÁZMÁNDYnak javallata szerint, a különben helybe hagyott szerkezetekhez hozzá tétetett: hogy akár minémű *szerződések megsemmisítésének kérdései a szóbeli bírószkodás alól szintén kivételnek*.⁵

A törvényczikkely folytában a 3-ik §-nak azon intézetét is megtámadta a PERSONALIS, melly által a rendezett tanáccsal nem bíró községekben 12 ftig a helybeli bírónak két előljáró közbejöttével ítélő hatóság engedtetik, — ezen felül pedig a földes úrnak szabadság adatik, hogy a hol alkalmazatosnak itéli a helybeli bírakat, azokat a különben földes uri jussaihoz tartozó bírószkodásra egész a legfelső summáig, u. m. 60 ftig felhatalmazhassa. Az elsőre nézve ellenvetésül hozta fel az Elölülő, hogy az urbéri intézkedés alatt azon elvből mentek ki a KK és RR, hogy a jobbágyi kapcsolat tekintetéből a földes uri bírószkodást a jobbágyok közötti minden kérdésekre nézve fel kell tartani,⁶ ez azonban éltető elvében megsértetik, midőn 12 ftig a földes ortal minden bírószkodás elvétetik. A második, t. i. a felhatalmazás engedelme pedig lassanként a földes uri bírószkodást egészen meg fogja szüntetni, a nélkül hogy itt még csak azon mérséklet is felállíthatnék, melly az uriszékek iránti végzésnél felállítatott, t. i. hogy az ítélő hatóság ált engedésére a vármegye jóváhagyása szükséges.

A RR azonban öszehangzó felkiáltással maradtak a szerkeztetés mellett, — BORSICZKY annak bizonságául hogy ez nem ujság, különösen az 1647 : 79. cikelyre⁷ hivatkozván, melly a falusi bírának ítélő hatóságát summához való szorítás nélkül még a nemesekre is kiterjesztettnek bizonyítja.

A következő §§-sok, mellyek a rendezett ítélő tanáccsal bíró községekől kezdve a nemesi községeken, egyházi adományosokon, sz[abad] kir. városokon, sz[abad] kerületekben, Turopolya mezején s a tengerparti vidéken keresztül egész az országos nemesekig, osztályról osztályra rendelkezést tesznek, hogy kik legyenek a szóbeli bírák? egészen helybe

⁵ A törvényjavaslat végleges szövege a módosítás után így hangzott: „Akárminő szerződések megsemmisítése, úgy szinte a régi zálogok s illyes rendű örökösödési, nem különben urbéri, büntető és köztisztai per alá tartozó egyéb kérdések ide nem értetvén“. (Jegyzőkönyv, VII. k. 398. l., Iratok, II. k. 349. l.)

⁶ Az urbéri törvényjavaslat VII. cikke. (Iratok, I. k. 537. l.)

⁷ A tc. kötelezi a városokat, mezővárosokat, a végvidéki és hajdú kapitányokat, valamint a falvak bírát, hogy az előttük perlekedő uraknak és nemeseknek ne a helyi szokás szerint, hanem az ország törvényeinek megfelelően szolgáltatassanak igazságot.

hagyattak, egész a 13-ik §-ig — ez pedig, melly azt rendeli, hogy a bírák 8 nap alatt tartoznak a panaszt vizsgálat alá venni, minthogy ez magában sikertelen intézet, ha csak az is meg nem határoztatik, mennyi idő alatt tartoznak bevégezni? a mit tenni nem lehet, mert az esetek, belső mivoltjuk, de a felek távolsága szerint is nagyon különbözők, a §. tartalma különben is a szolgabírákra, mint más hivatalos dolgok által elfoglalt személyekre, kiterjesztve nem lévén, de sanctioja is hibáztatva, az egész §. annyival inkább kihagyatott, mivel a perlekedés sora rendje — ordo processualis — rendszeres intézet alá fog kerülni.

b)

Május 2-án a 188-ik országos ülésben. (az alatt míg a fő RR 140-ik számú levelemben közlött üléseket tartották) — a KK és RR folytatván munkálódásukat, a Vásári bíróságról szóló XV-ik. t. cz. feletti tanácskoztak. Ennek bevezetésében azt javallá a kerületi szerkeztetés: hogy a kereskedésnek gyors igazság szolgáltatás által eszközözendő könyvebitéseül vásári bíróságok állítanak fel, mellyek oly sz[abad] kir. városokban, hol jelesb vásárok tartatnak, 4 tanácsbeliből, és jegyzőből fognak állani, de nem egyébkor mint országos vásárok ideje alatt bíraskodhatnak.⁸

Már a kerületi tanácskozás alatt is⁹ sokak nyilvánították azon aggodalmat, hogy ezen szerkeztetés a kir. városokat eddig ösmeretlen módon két osztályra elkülönözi, s a kormány önkényére látszatik annak elhatározását bizni, hogy mellyik város tartozand a jelesb vásárral bírónak, s így vásári bíróságot állíthatóknak sorába? — CLAUZÁL tehát indítványba teszi, hogy ezen homályos és kétséges különböztetés: *hol jelesb vásárok tartatnak* a szerkeztetésből kihagyassék. Melly indítvány szavazati többséggel el is fogadtatott, ámbár a PERSONALIS azt vetette volt ellene hogy a kerületi szerkeztetés szerint minden város állíthat vásári bíróságot, hahogy kereskedési viszonyai ezen exceptionalis hatóságot mint beneficiumot kívánják, ellenben ha minden város köteleztetnék azt felállítani, bár van reá szüksége, bár nincs, itt ott maleficiummá is válnék; az exceptionalis törvény közönségessé tétetnék, s a törvény indító oka, u. m. a kereskedés kívánata eltevéztetnék.

Továbbá VÁGHY indítványt tön, hogy ezen bírósági hatóság a heti vásárookra is kiterjesztessék, minthogy vannak mind királyi, mind mező városok, mellyeknek heti vásáraik fontossab tekintetűek az országos vásároknál. — Kocsi HORVÁTH ellenzé, attól tartván hogy ezen hatóság szerfeletti kiterjesztése következtében a törvények rendszabásai utoljára még subordináltatnának a vásári statariális bíróságnak.

A többség azonban úgy vélekedett, hogy a melly tekintetek szözlottak az országos vásárok iránt, szint azok szöllanak a heti vásárok iránt is, és így a Vághy indítványa voxok többségével szinte elfogadtatott.¹⁰ A mező városokra való kiterjesztés kérdése majdan alább következvén.

⁸ Iratok, II. k. 354. l.

⁹ Az e tárgyra vonatkozó kerületi tárgyalások ismertetését l. Országgyűlési Tudósítások, II. k. 688. s köv. l.

¹⁰ A törvénycikk szövege így módosult: „Vásári bíróságok állítanak fel, mellyek a sz. kir. városokban az előlölöböl, négy tanácsbeliből és jegyzőből fognak állani, de a mellyek nem egyébkor, mint az országos és heti vásárok ideje alatt egyedül következő esetekben rövid uton bíraskodhatnak“. (Jegyzőkönyv, VII. k. 419. l.)

Ezután az 1-ő §., nem különben a következők egész a 13-ik §-usig, melyekben a vásári bíróság elébe tartozó keresetek, úgy a procedura módja reszletesen elhatározatnak, a végrehajtás iránt pedig az rendeltetik, hogy ez árverés útján s a vesztes félnek csupán azon ingó javaiból hajtathatik végre, melyek helyben vannak, s a vásári hatóság alá tartoznak, — továbbá a 14-ik §., mely a nemeseket, ha csak nem béjegyzett kereskedők, egyedül az önkéntes alája vetés, vagy pedig tulajdon panaszaikból származó viszonkövetelés (reconventio) esetében veti a vásári bíróságnak alája; mind ezen §§. az ellenök történt ellenvetések elmellőzésével, igen csekély szóbeli változtatással,¹¹ érdek nélküli vitások után a kerületi szerkeztetés szerint jóvá hagyattak.

Május 3-án a 189-ik országos ülésben következett a 15-ik §., mely azt rendeli, hogy a vásári bíróság az előszámlált eseteken kívül még akkor sem munkálódhatik, ha a felek benne compromittálnának, s azért a bánatbér megítélésébe sem bocsájtkozhatnak. — BORSICZKY a compromissum tilalmát ellenkezésben vélte a természeti szabadsággal, mely szerint kölcsönös akarattal akár kinek bírósokodásába megegyezni szabad, de ellenkezni vélte a törvénnyel is, mely nyilván megengedi, hogy magát akár ki külföldi bíróságnak is alája vethesse. — Ellenben DUBRAVICZKY, CSÁSZÁR, HAVAS úgy vélekedtek hogy itt a törvény célját kell tekinteni. Ezen ítélő hatóság csak a vásári időre van szorítva, ha megengedjük hogy compromissum útján bár mi magános követelések is elébe vitessenek, majd annyira el lesz foglalva, hogy rendeltetési céljának meg nem felelhet, s azon jótékonyaság, mely a kereskedési viszonyokra háramlana, egészen megsemmisítenék. És így nem a természeti szabadság szempontjából kell a dolgot felvenni, hanem abból hogy midőn a törvényhozás egy bizonyos foglalatosságot kitűz valakinek számára, teljes hatalmában van eltüntetni más olyan foglalatosságok elvállalását, melyek a célnak elérését akadályoznák. Nem a magánosok tiltatnak tehát a compromittálástól, hanem a vásári bíró tiltatik el a compromissionalis bírósokodás elvállalásától. — És ámbár RAGÁLYI azt veté ellen, hogy a heti vásárookra is ki lévén ezen hatóság terjesztve, inkább attól tart hogy dolga nem lesz, mint sem hogy szerfelett elfoglaltatnék, mindazáltal hozzá járulván HAVASnak azon észrevétele is, hogy a compromissum megengedése a végrehajtás iránti szabályokkal egyáltalában meg sem fér, — a Borsiczky indítványa csak ugyan félrevetett, s a szerkeztetés a mint áll, jóvá hagyott. Így hasonlóképen a 16-ik §. is, mely egy portékának két különböző személynek lett eladása esetében a vásári bíróság hatóságát csupán a megkárosított által netalán előre fizetett summa, és az eladások közt fenforgó árbeli különbség megtérítésére szorítja — szintén a kerületi szerkeztetés, és nem az országos szerint,¹² (mert ez még szűkebben szabta ki ezen hatóság körét) jóváhagyott.¹³

Május 4-én vasárnapi szünet.

Május 5-én kerületi ülés — melynek foglalatját előbbi levelemben már terjedékenyen közlöttem.

Május 6-án a 190-ik országos ülésben tovább folytatván a vásári bíróság iránti intézkedés: a 17-ik §., mely a nem oly nevezetes vásá-

¹¹ Mindezekről a Jegyzőkönyv (VII. k. 420. s. köv. l.) pontosan beszámol.

¹² *Proiectum de coord.* 37. l., *Országgyűlési Tudósítások*, II. k. 689. l.

¹³ A május 3-i, 189. országos ülés hivatalos jegyzőkönyvét l. *Jegyzőkönyv*, VII. k. 448. s. köv. l.

rokkal bíró k[irályi] városokban is megengedé ugyan a vásári bíróságot, annak hatóságát azonban egyedül a vásár lefolyta alatt történt adások s vevésekre (nem pedig a kereskedési szövetkezésekből származott, s különösen kijelelt vásárookra kötelezett adósságokra is) és ugyan azon vásár alatt elintézhető panaszokra szorítá,¹⁴ — miután már az 1-ő §-ban a k[irályi] városok közötti minden különböztetés megszüntetett, szükségfelettinek találtatván, ezen egész 17-ik § kitörültetett.

A 18-ik §. ezen most kitörölt 17-ik §. tartalmához hasonló hatóságot nyújtott azon községeknek (mező városoknak) is, melyek rendezett tanáccsal bírnak, s ennek ítéletétől, az uriszékről szóló 2-ik t. cz. határozata szerint egyenesen a megyei törvényszékre appellálnak.

DUBRAVICZKY indítványba hozta, ne tétessék semmi különbség az ily rendezett tanáccsal bíró községek és a királyi városok vásári bíróságainak hatósága között, mert azon tanácsok különben is nagyobb tekintetű pereket szoktak ítélni, s vannak közöttök olyanok, melyeknek vásárjaik sok királyi városok vásárját felül mulják. Ennek bizonságaúl példába hozatott Nagykörös, Kecskeméth, Losoncz, Miskolcz, Unghvár, Bodrog Keresztur¹⁵ (ámbar ezen utolsó a jelen §. által kijelelt községek sorába nem számíthatónak állítatott) — melyekre nézve a kereskedés előmozdításának tekintete szintén, sőt itt ott nagyobb mértékben is fenáll.

A PERSONALIS előmeré ugyan hogy oly városban, mint p. o. Miskolcz, a kereskedés tekintete, kivált míg a Cambio Mercantilis törvény nem létesítetik, igen is szükségessé teszi a vásári bíróságnak statarialis hatóságát, de ő ezt azért még is csak kivételi törvénynek tekinti, melyet minden községi tanácsokra kiterjeszteni annyit tenne, mint a czél-tól elmenni, a hitelt veszélyeztetni, a földes uri hatóságot sérteni s a törvényhozás hijányát elárulni, — annyival inkább, mivel a [földes] uraknak hatalom adatott, hogy ha menekedni akarnak az uriszék tartása terhétől, tetszésök szerint rendezett tanácsot állíthatnak. Így majd minden faluban statarialis bíróság támad, akár van reá szükség akár nincs, kívánná tehát legalább azokra szorítatni, kik az ily hatóság gyakorlására alkalmatosak.

Továbbá mivel ezen §-ban az rendeltetik, hogy a nemesek ellen intézett vásári panaszokat ily községekben a sz[olga]bíró s esküdt ítélje el, — SZENT IVÁNYI nem látta szükségét hogy a vásári bíróság hatóságában a személyekre nézve különbség tétessék. Indítványa azonban többséget nem nyert. — Ellenben a nemteleneket illetőleg POSZAVECZ nem akart a §-ban felállított különböztető jellel megelégedni, de még azt is kívánta hogy az ily hatósággal felruházandó községek magok nevében bírják a vásári jogot, mert a vásárbíróági hatóság egyenesen csak a vásári jog birtokának lehet szövetkezése. — Mire azonban BEZERÉDY megjegyzé: hogy e szerint a sz[olga]bíró sem ítélhetne mert a

¹⁴ Iratok, II. k. 358. l.

¹⁵ Ennek érdekében Dókus emelt szót, kiemelve, hogy „noha az olly rendezet ítélő tanáccsal nem bír, melytől az ítéletek ezentul a megye törvény székre vitetnek felelybb, még is leg inkább egy vásárra, mely a hegyaljai szüret végével szokott tartani, olly jeles és nevezetes, hogy erre több bétsi és más nagy kereskedők rendszerint meg szoktak jelenni s e részben igen sok királyi városokat, melyekre most már a vásári bíróság az eddig előszámlált több esetekben általánosan s egész hatósággal kiterjesztetett, fe ül haladhat”. (Jegyzőkönyv, VII. k. 450. l.)

vásár nem a sz[olga]bíróé. — DURRAVICZKY pedig a personalisnak feleletül adá hogy a rendezett tanács felállítására, s ezzel a bírósági hatóság általruházása nem füg egyedül a földes[ur] önkényétől, sőt korlátozva van a megye jóváhagyási hatalmával, mely az illető tanácsnak alkalmas volta iránt tökéletes megnyugtatót gerjeszthet, továbbá ha a rendezett tanács ítélő hatósága nem sérti a földes[ur] jussokat, bizony a vásári bíróság sem sértheti.

Ezeknek következtében a §. oda módosított, hogy a szóban forgó községeknél a feljebbi szakaszokban a királyi városokra nézve megállapított szerkezetű és hatóságú vásári bíróság ítélendi el a vásárosoknak nemtelenek ellen benyújtott panaszait.¹⁶

Végre a 19-ik §. azt rendeli hogy a többi községekben, melyek az előbbi szakasz tartalma alá nem esnek, a nem nemeseknek egyedül a vásár alatt keletkezett kötelezésekéből származó panaszait a földes úr sz[olga]bírónak s esküdtnél közben jöttével ugyan azon vásár lefolytatás alatt intézendő el, mit ha a földes úr elmulasztana, a vármegye fog rendelkezni. A nemesekre nézve pedig a sz[olga]bíró s esküdt bíróságiának létszen helye.

Ezen §-ra nézve BREZOVAY azt kívánta, hogy hasonló hatóság adassék itt is, mint a többi helyeken. — BENCSIK hogy a földes úr sz[olga]bíró s esküdt nélkül is bírósághasson, s VITÉZ mindazon hatóságot kívánta a földes úrnak megadni, mely a fentebbi szakaszban a rendezett tanácsoknak adatott. — A PERSONALIS pedig az egész szakaszra nézve azt jegyzé meg: hogy a RR eltávoztak az intézet indító okától, t. i. a kereskedés tekintetétől. Nem annak kell itt rügónak lenni, királyi vagy mező város e valamely hely? s van e, vagy nincs rendezett tanács? hanem annak: ha van e oly vásári kereskedése, mely ezen statarialis bíróságot megkívánja? A RR pedig általános provisiót csináltak az exceptionalis törvényből. Mindezeknek ellenére azonban a §. azon megszorított értelemben, mely a kihagyott 17-ik §-ban volt foglaltatva, megállapított.¹⁷ A következett 20-ik és 21-ik §§ ellen pedig, melyek a vásári hatóságok jegyzőkönyveiről rendelkeznek, továbbá azt határozzák: hogy a feljebbitelnek nem lesz helye, hanem a törvény rendes útja felmarad, — semmi észrevétel sem fordulván elő, a törvény-cikkely bérekesztetett.

c)

Május 7-én a 191-ik országos ülésben következett a 16-ik t. cz.: melynek is rubruma Balogh indítványára így tétetett: *A törvényhatóságok közt vagy azok ellen támadott határbeli villongások, s egyéb keresetek bíróságairól.*¹⁸

Az 1-ő §. annak másképp értéséből támadott némi vitatások után ily értelemben állapított meg: két vagy több törvényhatóság közötti határbeli villongások ideiglenes elintézésére nézve fenmarad a 1802: 23-ik t. cz. rendelete¹⁹ azon záradékkal, hogy a nádori vagy ille-

¹⁶ V. ö. *Jegyzőkönyv*, VII. k. 457. s. köv. 1.

¹⁷ V. ö. *Jegyzőkönyv*, VII. k. 466. 1.

¹⁸ A tc. címe eredetileg ez volt: A törvényhatóságok közt támadt határbeli s egyéb villongások bíróságairól. (*Iratok*, II. k. 359. 1.)

¹⁹ A tc., hivatkozva az 1635: 20. tc.-ben megállapított eljárásra, a határ-villongások elintézését, az azok két törvényhatóság közt törtek ki, nádori, ill. báni kiküldöttekre bízta.

tőleg báni bírák az érdeklett törvényhatóság kebeléből ne választassanak. Törvény útján pedig akár ex usu, akár e privilegio, a törvényhatóságok közötti határ villongásokban első bíró leszen a közlelbbi nem érdeklett vármegyének Ő felsége által delegálandó törvényszéke, honnan a feljebvitel szokott rendes úton megyen a fő törvényszékekre.

A 2-ik §. pedig világosság tekintetéből így tétetett: Ezen bíró kirendelésnek (delegatio) a törvényhatóságok közt, vagy azok ellen előforduló s különben törvényes bíróság nélkül szűkölködő minden rendű egyéb keresetek eseteiben is helye leszen.²⁰

Következett a 17-ik t. cz., melly által a királyi kamarának igazgató széki úton (via dicasteriali) gyakorlott bírósága, nem csak a só kihágások eseteiben, (mellyek iránt eddig sem volt törvényes hatalma) de az is, mellyet a tiltott áruk s contrabandák iránt, és a cameralis tisztek ellen törvény értelmében gyakorlott, eltörölteték.²¹

Ennek felolvasására egy közönséges *maradjon!* következvén, a Personalis látván a köz értelmet, nem kívánta tartóztatni a tanácskozást.

B. SZTOJKA felolvassa Marmaros Vármegyének utasítását, melly szerint a kamara bírósokodását nem csak meghagyni, de a só praevericatorok ellen a 3-ae 33. értelmében²² még azt is elrendeltetni kívánja hogy a só elkobzásán kívül minden más egyéb is, és a cameralis találatik elvéteessék, s azon felül még testi büntetéssel is lakoljanak.²³

Ennek hallatára annyival nagyobb resensus következett, mivel épen Marmaros volt az, melly 1825-ben ezen tárgyat a legsiralmasabb panaszzokkal adta fel sérelem gyanánt.²⁴ — B. PRÉNYI tehát azon procedurát tyrannismusnak, török igazságnak kiáltja, — DUBRAVICZKY pedig megjegyze hogy ha az igazság nem javallotta volna is ezen törvényczikelyt, javallaná az előleges sérelmekre való visszaemlékezés, melly alkalmmal épen Marmaros lépett fel legtöbb panaszzokkal,²⁵ ő szolgáltatott legtöbb, legszivezhető adatokat. Valóban nem tudja megfogni hogy azon egy morális test, melly nem változott, miként adhatott siralmas panaszinak ellenére ily utasítást. — B. SZTOJKA megvalja hogy az előleges sérelmek alkalmával a dolog úgy történt, amint Dubraviczky mondja, — ő maga tette az említett előterjesztéseket, mellyeket hiában tagadna, midőn a jegyzőkönyv nyilván szöll. De meg kell jegyeznie hogy küldőinek utasítása itt bírálat alá nem jöhet. Akkor amúgy tetszett Marmaros Rendeinek, most így tetszik, ő mint követ köteles akaratjokat teljesíteni.

A keletkezhető vitatásoknak a PERSONALIS azáltal vetett véget, hogy az ülést melly már különben is a szokott ideig tartott, eloszlatá.

Majus 8-án, Aldozó Csütörtök napján egy kurta kerületi ülés tartott, mellyben PALÓCZY a Majus 5-én határozott izeneteket köz leíratra

²⁰ Ezek a szavak: „s különben törvényes bíróság nélkül szűkölködő“ az eredeti javaslatból (*Iratok*, II. k. 360. l.) hiányzanak.

²¹ *Iratok*, II. k. 360. l.

²² *Hármaskönyv* III. 33. szerint az elbitangoló marhák által okozott károkat gazdájuknak meg kell térítenie, a fát erőszakosan vágó jobbágy pedig mindenét, ami nála van, elveszíti s ezen felül homagiumában is elmarasztalják.

²³ Részletesebben olv. *Jegyzőkönyv*, VIII. k. 12. l.

²⁴ A felszólalásokat olv. az 1825/7-i országgyűlés *Jegyzőkönyve*, I. k. 457., 469. l.

²⁵ Sztojka felszólalását Kossuth az országgyűlés elején készített bővebb jegyzőkönyvében említi. (V. ö. *Országgyűlési Tudósítások*, I. k. 84. l.)

bocsájtás végett felolvasta, — egyszersmind HERTELENDY (Torontál) indítványára elhatározott: hogy a minap vitatásba nem vett harmadik rendbéli izenet²⁶ tanácskozás alá fog vétetni.

d)

Május 9-én Kerületi ülés. Elölülök Torkos, Pfansmid. — Napi rendben volt a tegnap felolvasott izenetek rostállása. — Legelőbb is felvételre az előleges sérelmek iránti sürgetést illető: mely így kezdődött: *Az ország előleges sérelmei a törvények meg nem tartásából származván, a KK és RR meg nem ösmerik azt hogy a törvények megsértése azoknak éltető lelkét, és erejét elolthatván, a bár megsértett de fenálló törvényeknek újabb erővel leendő élesztésre²⁷ lenne szükségök, s egy alkotványa oltalma alatt álló nemzetnek a kölcsönös kötéseknek fogva Fejedelmét egyaránt kötelező törvényei ereje felélesztéséért kellene esedeznie, s ezeknél fogva a fő RR által javallott modositást a KK és RR el nem fogadhatják.*

RAGÁLYI: A fentebb elhúzott sorokat egészen kihagyatni javallá, részint mert annak értelme, a mit mondani akarunk, nélkülök is megmarad, részint mert vitatásokra adhatnak alkalmat, de különben is nagy kérdés, vajon a nemzet áll e az alkotványnak, vagy pedig az alkotvány a nemzetnek oltalma alatt. — POSZAVECZ, SISKOVICS, ANDRÁSY pártolák. — Ellenben MARCZIBÁNYI úgy vélekedett hogy ezen kitörlések az izenetet minden erejéből kivennék, — igen alapos status alkotmányi elveket foglalnak azon sorok magokban, s azok még ilv világosan kimondva soha sem valóának. Az pedig, ha vajon a nemzet áll e az alkotmány oltalmának alatta, vagy viszont, olyan dolog a melly tökéletes viszonyosságban áll. — BÓRTHY hasonló értelemben volt. — BALOGH szintén, ki egyszersmind a Tornai követ által kihagyatni javallott 3 elvet felvévén, mind azt hogy a törvény szegés annak éltető erejét el nem oltja, mind pedig azt is, hogy a törvény a fejedelmet is kötelezi, oly tiszta igazságoknak állítja, hogy a ki ezeket tagadja, a napfény világosságát is bizton tagadhatja.

Ezek szerint valamint ezen szakasz, úgy a 2-ik is, mellyben annak fejtik ki okait a RR, miért nem állanak el előbbi értelmektől. — végre a 3-ik is, mellyben az által küldött izenet felvételének a Fő RR által történt huzamos elhalasztása miatt a K és Rendek érzékeny fájalmukat nyilatkoztatják, s a fő Rket figyelmeztetik, hogy ha ez viszonyoztatnék, a kölcsönös értekezést végkép meg szüntethetné. — igen csekély szóbeli igazítással szórul szóra helybe hagyatott.²⁸

Következett ez után a Barsi felírás tárgya. Ebben a felírásban lett elállásnak okául az adatott, hogy az egyesülés meg nem készülhetett s annak megkészüléséhez reménség sincs. — Ezt NICZKY elfogadni nem akará, különben a Fő RRnek veő hatalma lenne tulajdonitva. Javallott tehát, tétessék okúl az idő nyeres, vagy pedig csak egyszerün a RR akarattja. — PÁZMÁNDY semmit okot sem kíván említeni. — BALOGH pedig oda nyilatkozott: hogy sajnálva kell megvallanunk jus publicumunknak azon fejletlen állapotját, melly szerint az elállásnak valódi okát, t. i. az utasítások többségét ki nem mondhatjuk. A többi mind csak színlés, mi-

²⁶ A főrendek harmadik izenete az 1833 május 20-i felíratra érkezett 1834 jan. 3-i királyi válasz ügyében.

²⁷ A főrendi javaslat szavai. (*Iratok*, II. k. 390. l.)

²⁸ A tizenegyedik izenet szövege: *Iratok*, II. k. 392. s köv. l.

előtt tehát politicus hazugságot mondanánk, inkább semmi okot se mondjunk. — Somsics ezt bajosnak hiszi, mert ide lévén függesztve a hon figyelme, minden ok adás nélkül elállani annyit tenne mint a K és Rket a világ ítélő széke előtt compromittálni. Legalább tehát általánosan kell a körülmények hatását megérteni. Voltak, kik az izenetnek elejét, a hol az foglaltatik hogy nem szűnt meg a nemzeti aggodalom, kihagyatni kívánták, az azonban DUBRAVICZKY indítványára benn maradt, s végre az izenet így lőn megállapítva:

„A fő Rendeknek utóbbi válaszukban ismételve felhozott általános tekinteteik sem szüntették ugyan meg azon aggodalmat, mellynek elosztását a KK és RR felírás útján kívánták eszközölni, a Karok és Rendek mindazáltal a jelen körülállásokban a felírástól ez úttal elálván, bár melly magyarázat tulajdonítassék is a Királyi levél azon kifejezéseinek, mellyek a K és R-ben aggodalmat okoztanak, még sem mellőzhetik el világos óvás gyanánt kijelenteni: hogy a Fejedelemnek a haza egybehívott Rendei tanácskozásaiba, s végzészibe az országgyűlési értekezések szokott rendes útján lehető befolyási törvényes jussát nem tagadják ugyan, de azon uton kívüli valamely más egyéb befolyási jussát meg nem ösmérik. Továbbá hogy a törvényhozó test sérthetetlen, s hogy az országgyűlési tanácskozások illő rendének s méltóságának fentartása az 1625 : 62.²⁹ és 1723 : 7.³⁰ szerint a tanácskozó táblákat illetvén, ezen törvényeknek tüsténti eszközzésbe vétele, minden egyéb beavatkozás nélkül egyenesen azon táblák jussaihoz tartozik, és hogy a szollásnak azon törvények által is biztosított sérthetetlen szabadsága semmiképen nem korlátozható. Ily nyilvános óvások mellet a KK és RR a felírás további szorgalmazásával ez úttal felhagynak.”³¹

Ez e szerint megállapítatván, által mentek a 3-ik rendbeli izenetre, — melly iránt DEÁK kifejté, hogy ez a két előbbenivel nincs elválaszthatlan kapcsolatban, mert itt felelet adatik egy egészen külön felírássra, mellyre nézve a RR-nek második izenetjökbéli okaik czáfolhatlanul állanak. A K és RR tehát köz értelemmel előbbi véleményök mellett meg is maradtak.³²

143.

1834 május 10; 12

Országos ülések.

Tárgy: A főrendekhez küldendő izenetek jóváhagyása: a sérelmekre választ sürgető 11-ik, és a harmadik felírás tárgyában kelt 4-ik izenet változtatás nélkül átmege. A dorgáló leirat tárgyában az országos ülés is óvást határoz.

Poson, Majus 13-án, 1834.

Május 10-én előbb a 3-ik rendbeli tudvalévő izenet¹ szerkeztetésének megrostállása végett egy kurta *kerületi*, utóbb pedig *Országos ülés* tar-

²⁹ A tc. legszigorúbban eltiltja a gya'ázkodást és tettelegességet az országgyűlési tanácskozások helyén s a vétkesek azonnali megidézését és elítélését hagyja meg.

³⁰ V. ö. *Országgyűlési Tudósítások*, II. k. 555. l. 3. jegyzet.

³¹ *Iratok*, II. k. 393. s köv. l.

³² Ua. 394. l.

¹ A főrendek harmadik válaszára (*Iratok*, II. k. 391. s köv. l.) készült izenet ez, az 1833 máj. 20-i felíratra érkezett 1834 jan. 3-i királyi rescriptum ügyében.

tatott, (a 192-ik.) Tárgya volt a Fő RRhez küldendő izenetek. — Az előleges sérelmeket tárgyzó 11-ik izenetnek magát a tárgyat érdeklő első két szakasza, a PERSONALISnak, és néhány követeknek a Fő RR módosítása elfogadására lett nyilatkozása után,² felkiáltással csak hamar helybe hagyatott. — A 3-ik §. iránt, mely az e tárgybani előbbi izenet felvételének a fő RR által hozsasz ideig lett elhalasztására³ nézve tesz figyelmeztetést: A PERSONALIS emlékezteti a RRket hogy a mit itt mondanak, azt mult esztendőben a vallás tárgya feletti tanácskozások alkalmával szintén szórul szóra izenetjökbe foglalták; attól azonban országos ülésben elállottak. (Lásd 46-ik számú levelemet.)⁴ Nem akarván akkori előterjesztéseit ismételni, csak annyit emlit, hogy ezen §. a két táblának egymás iránti viszonaiba, nem különben az előlülői hatóság érdekeibe is bevág. A halasztás miatt semmi mulasztás nem történt; a rendszeres munkában folyton folyt a tanácskozás, s a mint ezen diatának hoszúsága kitűzve látszatik, nincs félelem hogy az időbül a kérdéses tárgyra nézve kiszoríthatnak. Annakokáért felszólítja a RRket, áljanak el ezen egész §-tol. Mire egy közönséges *maradjon!* következvén, s az előlülő kívánságát még csak egyetlen egy szó sem támogatván; a PERSONALIS ezen szavakkal fejezé bé a tárgyat: Am maradjon, ha teljességgel nem akarnak a Tel[kinte]tes RR engedni!

Következett a *Bársi felírás*⁵ kérdése.

SOMSICS nem akarván a fő RRnek általános tekinteteit felelet nélkül hagyni, a mint a kerületi ülésben, úgy itt is azoknak czáfolásába ereszkedett. Megmutatja, hogy a kárhóztatás itéletet, s így bírószkodást is foglal magában, hogy a kormánynak, az országgyűléséhez diplomaticus uton intézett dorgálását atyai utasításnak venni nem lehet, hogy a RR által felhívott törvények helyesen idéztettek, és az esetre igen is alkalmazhatók, végre a mint nem csudálkozik hogy a FőRR önnügöket vélvén fenforogni, aggodalomra okot nem találnak, mert inkább hajlandók ön magok iránt kegyes bírák, mint sem férfias önmegtagadással a haza sérült jusainak védjei lenni; úgy örökké meg lesz győződve, hogy bár csak azt tekintsék is a RR hogy a kormánynak ezen avatkozása meddig mehet, s hogy ez legelső esetje a példanélküli beavatkozásnak; az aggodalomra minden esetre elegendő okot nyújt a királyi rescriptum és annál fogva álhataratosán a felírásra szavaz.

ANDRÁSSY ellenkező értelemben lévén, SOMSICS előadásira felelget. A kárhóztatást hasonlításba hozza a tetszésnek, vagy nem tetszésnek azon kijelentéseivel, melyek e teremben nem csak a követek részéről egymás iránt, de gyakran olyak által is történnek, kiknek jusok sincs a dologhoz szólni, melyeket azonban bírószkodásnak, itéletnek még senki sem állított, s nem is fog állítani. Ő mint mindég, úgy most is a felírás ellen szavaz; és nem is lát a rescriptumból magára a szollás szabadságára nézve is legkiseb korlátozást következhetni. Sérthetetlennek tartja ő ugyan a szollás szabadságát, de, úgy hiszi, hogy annak garantiája a személyes morális erőben áll, maga részéről legaláb nyilván kijelenti, hogy a mint soha sem korlátoltatott még szollási szabadságában, úgy azt jövőendőben is mindég gyakorolni fogja. De ámbár így van ezen rescriptum

² A felszólalásokat olv. *Jegyzőkönyv*, VIII. k. 15. s köv. 1.

³ A kérdésről részletesen I. a május 5-i kerületi ülés ismertetésénél.

⁴ *Országgyűlési Tudósítások*, I. k. 408. s köv., 416. s köv. 1.

⁵ A Tarnóczy bársi követ 1833. dec. 5-i beszédét elítélő 1834. jan. 3-i királyi leirat első vitájáról olv. *Országgyűlési Tudósítások*, II. k. 535. s köv. 1.

íránt meggyőződve, később lenne mégis a felirást, mint sem az óváso-
kat elfogadni. Ő csak háromféle óvárra emlékezik törvényhozásunk tör-
vényéből, egyik a törvény ellen intézett óvás, mint 1791-ben az egyházi
rendé,⁶ másik a fő RR ellen, ilyen az épen most végzésbe ment halasztás
iránti óvás, harmadik végre a többség ellen, ilyen, a királyi városoknak
minapi óvásuk.⁷ A szónok több rendbeli óvást nem ösmér, most azonban
egy új neme állítatik fel az óvásoknak, t. i. a kormány ellen. Minő fog-
natjok volt amazoknak? tudják a RR. Mit érhet ez? meg nem foghatja,
miután az Ország Rendeinek törvényhozó s törlő hatalmuk van, és így
nem csak az ily erőtelen óvás, sőt még az eddigi törvények ellenére is
mindenkor szabadon végezhetnek, s határozhatnak. De nem csak pél-
dátlanul találja ezen óvásokat, hanem az ország méltóságával sem
tudja megegyeztetni. Azon dilemma csakugyan áll: vagy nem sértett a
királyi rescriptum, s akkor az óvás, úgy mint a felírás egyaránt felesle-
ges, vagy sértett; s ha sértett, megsemmisítette az országgyűlésé függet-
lenségét, megcsonkította a szólás szabadságát. Ezek oly előleges sérel-
mek, melyeknél súlyosabbat képzelni is alig lehet. Már pedig hogy fog
ezen test az ország, s az egész világ előtt állani, ha ily roppant sérelmek
orvoslása végett egyszerű pusztá óvásokhoz nyúl, a helyet hogy felirást
készítene, még pedig teljes erejűt, és nem ily gyengét, mint a mely eddig
javallatban volt.

MARCZIBÁNYI: Nem hozza kétségbe hogy Esztergom követe szállási
szabadságában ekkor a kormány által nem korlátoztatott, sőt tökéle-
tesen elhiszi, hogy míg az elementumok így állanak, mint ahogy álla-
nak, jövődében sem fog korlátoztatni. Egyébiránt Trencsin Rendei úgy
vélekednek hogy az ország júsainak fentartására nem mindég, s nem
minden körülmények közt felírás a legalkalmasabb mód, mert gyak-
ran ép azáltal szenved legtöbbet az ország méltósága, hogy számtalan-
szor ismételt felírásai siker nélkül hangzanak el. S ép ezért a körülmé-
nyek gondos bírálata után a felíráshoz nem ragaszkodnak, de az óvást,
mint ez uttal az eszközök helyesbikét mulhatlanul kívánják. — ANDRÁSSY
rósz néven látszott venni a Trencsinyi követ feleletét. Ha úgy értette
(mond válaszolva) hogy szállási szabadságomban sem Trencsin követé-
nek csipős előadása, sem a nem tetszés jelentéseinek kitörése gátolni
soha sem fog, vagy ha úgy értette: hogy az oppositiót e jelen diacta
lefolyta alatt helyesnek kevés tárgyban találtam, akkoron igaza van; de
ha úgy értette: hogy azért nem fogok korlátoztatni, mert a kormány
kívánságának vakon hódolok, akkor ezt egyenesen tagadom, s kinyilat-
koztatom, hogy semmi, még azon dicsőség fénye sem képes szállási sza-
badságomban hátrátartóztatni, melyet Trencsin követe az oppositiona-
lis oldalon nyert, és aratott. A fő RR ellenzését közönségesen a kormány
véleménye barometrumának szoktuk tartani; már pedig emlékezni fog-
nak a RR hogy én az urbéri 5-ik és 7-ik t. czikelyeket a főRendeknek
ellenzése mellett is mindég álhataratosán pártolám.⁸ — MARCZIBÁNYI csak

⁶ 1791: 26. tc.

⁷ Vsz. a tárnokszéki tc. országos ülésbeni vitájára céloz a szónok, amikor
az április 29-i ülésben a városok egyértelműen, közös nyilatkozatban foglaltak
állást a „civitas” szó értelmezése körüli vitában. Kossuth erről csak röviden szól.
(E kötet 103. s köv. l.) A részletes vitát l. *Jegyzőkönyv*, VII. k. 329. s köv. l.

⁸ A *Jegyzőkönyv* szerint Andrassy az urbéri V. és VIII. tc.-kel kapcsolatos
egykori felszólalásaira hivatkozik. (VIII. k. 37. l.) Andrassy az örökváltság mel-
lett az 1833 okt. 30-i (Országgyűlési Tudósítások, II. k. 340. l.), a jobbágy szemé-
lyes biztonságá mellett az okt. 15-i országos ülésben (ua. 305. l.) szólalt fel.

annyit válaszolt: hogy küldői nevében tett előadásaira a csipősség vádját el nem fogadhatja.

BBEZOVAY szintén ellene szólván a felírásnak, de még inkább az óvásnak, okúl-azt hozza fel, hogy a RR ezt kétségtől a kormány tudtára juttatni kívánják, különben egészen haszontalan lenne, már pedig a Barsi rescriptumban is azt vették egyik fő sérelemnek, hogy a kormány nem felírásból merítette tudomását és most magok akarnak ezen sérelem tetőzésére alkalmat nyújtani.

BREZOVAY beszédje kezdetén Andrásynak felel. Igaznak ösmeri ugyan, hogy a személyes morális erő magában foglalja a szollásszabadságot, de a személyes különféle tulajdonság ezen kisebb nagyobb erején kívül más biztosítás is kívántatik, s magának a morális erőből eredő ama szollás szabadságnak is meg kell óvni mezejét, mellyen hatóságát gyakorolhassa, mert az sem győzhet le minden külső akadályt. Továbbá a kárhoztatást mindenesetre ítéletnek kell mondania, és így ellene mind az szolgál, a mit a kormánynak bírószkodása, s a meghalgtatás nélküli ítélet ellen lehet mondani. Ha pedig Esztergom követé ezen kárhoztatást olyaknak, kiknek nincs közök a dologhoz, jóvá hagyó vagy ellenkező kifakadásaihoz akarta volna hasonlítani, akkor a dolog még rosszab színben állana. Ezután két tekintetet fejt ki a követ, t. i. szokták ellenvetni hogy ezen rescriptumnak nincs más célja, mint a jörend fentartása. Erre feleletül kérdi: szabad e a kormánynak minden módhoz nyulni, csak a célja jó legyen? és a jó cél törvényesít e minden eszközt? és ha nem, akkor bizonyosan a diaeta constitutionalis jó rendtartásának színe alatt oly eszközt elfogadni nem lehet, melly éppen a diaetának constitutionalis elvét sérti meg, s éltető lelkét zárja ki. Szokták továbbá ellenvetni hogy a rescriptum elősmeri a diaetának a rendfentartás iránti törvényes hatalmát, azt tehát nem sérti, sőt erősíti. Azonban a rescriptum ezen jusnak gyakorlását egyszersmind igazgatása alá veszi, pedig csak azé a hatalom, kinek utmutatása szerint kell azzal élni, s ki e szerint él a hatalommal, az amannak csak eszköze. A principium tehát igen is megmarad fentartva papiroson, de a hatalom gyakorlatának valósága a kormánynál leszen. Ezek után senki által nem ellenzett elveknek állítja fel: hogy a diaeta független ön állású, hogy annak tanácskozásiba, s végzésibe a kormánynak más befolyása nem lehet, mint mellyet az összehívás és elosztatás, kir. propositiók és a felírásokra adandó válaszok által gyakorol, hogy a kormány ide csak úgy szólhat, mint a törvényhozó hatalomnak egyik alkotó része annak másik részéhez, hogy a végrehajtó hatalom van a törvényhozó hatalomnak alája vetve, és nem viszont, s végre hogy a szollás szabadságára bár mely külső hatásnak helyt adni nem lehet. Ha ezen elvek nem léteznének, a diaeta organicus életének legbelsőbb lelke távoznék el, s az országgyűlés dicasteriummá változnék, melly a kormány utasítása szerint dolgát igen dicséretesen végezhetné, és minden egyéb lenne, csak törvényhozó hatalom nem lenne. Már pedig tagadni nem lehet hogy ama organicus elvekre nézve a rescriptum valamelly ütközést, vagy legalább balkövetkeztetésnek forrását foglalja magában, mellynek elosztatása véget a felírásnál áthatatosan megmarad.

DUBRAVICZKY különbséget lát, egyes embernek, s a koronás főnek kárhoztatása közt, ennél nagyobb büntetés Monarchiában nem is lehet. — HERTELENDY megemlíti hogy a törvényszékek is szokták a kárhoztatást büntetés gyanánt megítélni, hát a királynak kárhoztatása, kimondva a maradékra ált menő maradandó oklevélben hogy ne lenne büntetés?

még pedig igen érzékeny büntetés. Van tehát ok az aggodalomra, ő kívánná hogy az onnan szüntessék meg, a honnan eredett, s azért mindketten a felírás mellett maradnak.

PALÓCZY kit kit meghagy a maga hitében, de kívánja, hagyják meg ötét is, ki azt hiszi; hogy a ki a KK és RR 6-ik izenetében⁹ foglalt okoknak alkotmányunkból megczáfolását válalná magára, az Hercules 12 munkájához fogna, de nehezen lehetne Alcides belőle. Esztergommal egyet ért annyiban hogy a felírás eddigi javallata szerfelet gyenge, s épen nem ellenzi hogy az utóbbi 6-ik izenetet tegyük a felírás alapjává, s úgy küldjük fel Ő felségéhez.

FEKETE imígy vélekedik: A törvényhozó hatalomnak az 1791: 12-ik törvény által kitűzött gyakorlata egyforma hatóságot ad a nemzetnek és a Fejedelemmek,¹² s így hogyha ez dorgálhatja, kárhoztathatja amazt, ennek is hasonlót kellene tehetnie, ha pedig ezt tagadjuk, s amazt még is megengedjük, úgy a kormány, s nemzet közt fenálló súlyegyen háborítva, s azon vonat, mely az absolutismust az alkotmányos létől elkülönözi, meg van semmisítve, és így ösvény van tárva az önkényes uralkodás felé egész a despotismusig. Voxát a felírásra, vagy ha ez nem lehetne, legalább az óvára adja.

BERNÁTH: Erősen hiszi hogy Felsőges urunk nehezen állott ezen rescriptum kiadására, s oka is van ezt hinni, mert midőn sérelminket maga a kormány ellen panaszoljuk, azoknak legérzékenyeb előadását is mindég türelemmel vette, és veszi. Felfogván a rescriptumot, állítja hogy már maga a külső forma is, t. i. mely uton jutott a Barsi követ kijelentése a kormány tudomására, elég okot nyujt az aggodalomra, azt pedig, hogy egy követ kötelességének teljesítése miatt vakmerőséggel vádoltathassék, elfogadni épen nem lehet, mert az mélyen bevágna küldőink törvényhozási részvétjök hatóságába. — És hogy ha a M[éltóságos] főRR ilyesekbe felakadnak, ruházzák fel béketűrőssel magokat, mert maga részéről sem áll jót, hogy olyasokat nem fog mondani, mellyek őket szintén boszorkodásra ingerelhetik. Hogy az óvás haszontalan lenne, azt egyáltalában nem hiszi, sőt meg van győződve, hogy maga Esztergom követe is fog még ezen a diaetán óvással élni, mert óvás nélkül adót bizonyval nem fog ajánlani. Így az 1811-ik évnek veszély terhes körülményei közt is azon óvás: *palam negasse*¹¹ mentette meg hazánkat a status adósság miliárdjaitól. Van számos eset a törvényhozó test munkálodása körében, midőn az óvás nem csak nem sikeretlen, sőt elegendő is, ilyennek tartja ő a jelen esetet, s azért az óváshoz elannyira ragaszkodik, hogyha az el nem fogadtatnék, a felírásra voxolna.

⁹ *Iratok*, II. k. 310. s köv. I., *Országgyűlési Tudósítások*, II. k. 724. s köv., 735. s köv. I.

¹⁰ *Leges, ferendi abrogandi, interpretandi potestatem... legitime coronato principi et statibus ac ordinibus regni ad comitia legitime confluentibus communem esse, nec extra illa exerci posse sua maiestas sacratissima ultro ac sponte agnoscit.*

¹¹ Az 1811/2-i országgyűlés a papírpénz ügyében készült 1811 szept. 30-i feliratában erélyesen tagadta a király eljárásának törvényes voltát: „novum illud ius regium expressis legibus contrarium... quia lex in favorem iuris huius lata nunquam est, ne salva proprietate civium ferri potuisset, in nulla fundari queat lege, ius istud in regno propriam constitutionem habente, in quo cuncta iura regia disertis debent inniti legibus, *palam negasse* pro legali securitate iurium regni sufficit“. (Az országgyűlés *Írásai* 41. I.)

DEÁK: Annak megmutatására hogy a kárhoztatás büntetés neme, hivatkozik az 1825-ki országgyűlésére, — akkor t. i. a királyi szó meghalgatása végetti felidézés tárgyában a RR azt mondták hogy a királyi kárhoztatás *gravis et sensibilis poena*. És ki volt az a ki ezen kifejezés-től, és a felirástól akkoron elállani nem akart? azt a M[éltóságos] Personalis úr legjobban fogja tudni!¹²

A PERSONALIS nagy különbséget lát a kettő között. Akkor sérelem-ről volt szó az ellen, hogy a megyék gyűlésein való szabad szólás miatt Bécsbe idéztettek fel némellyek, s ott a Cancellaria előtt királyi névvel leszidattak, ott személyről, itt csak beszédről van szó, s oly beszédről melyet ő (a Personalis) nyomban inconstitutionalisnak nyilatkoztatott,¹³ s ezért a rescriptumot most is igazságosnak ösmeri.

KLAUZÁL ellenben azt most is és mindég törvénytelennek nyilatkoztatja, s ha sérelem a királyi szó meghalgatása végetti felidézés, ezen kárhoztatás még nagyobb sérelem, mert ott legalább mentségnek, kihalgatás-nak van helye, itt azonban nincs.

NOVÁK: Ezen rescriptum után azon karban látja lenni a dolgot, hogy ha a követ ezen teremből minden felelet terhétől menten kimehetni képzele magát, a kormány iránt magát mentnek nem vélheti. Ő valóban méltán fél hogy a systematica organisatiót systematica intimidatio fogja követni, a mi hogy egy bizonyos osztálynak értelmében s érdekében ne fekönnék? arról ugyan egy cseppet sem kételkedik.

BÓTHY: Az Esztergomi követ által említett azon fractiókat, hogy ki szolgál szabadon, és ki nem? ki tartozik az oppositio oldalára ki nem? jelen állásunkban el nem fogadhatja, s midőn minden követ egyenlő jussal s így egyenlő szabadsággal is szöll, a mint gyávának tartaná azt, a ki tetszés vagy gúny nézetéből indúlna, úgy ha padokra oszlandunk, hová fog a szónok ülni, meg fogja látni Esztergom követe. Egyébíránt épen nem látja újságnak hogy a hatalmuk kiszélesítésén munkállódó kormányok a nemzetek alkotványait sértegetik, de hazánk fájdalmas se-beire tekintve bátran el meri mondani, hogy annyi sértést egy ország sem szenved, mint a Magyar hon. Országgyűlése alatt egyik törvénytelen parancsolat másikat éri a törvényhatóságoknál,¹⁴ úgy hogy végre egészen nullificált állapotba jutunk. De mind ezek felett kevésbé aggó-dott, míg ezen test itt a maga törvényes független erejében állott. Más-kép van a dolog 3-ik Januar óta, midőn t. i. azon rescriptum kibocsájtott, melly által a kormány a végrehajtó hatalom hatását a törvény-hozás felett ki akarja terjesztetni. A törvényes alkotmányú nemzetek-nek fő védje a sajtó, és szóllás szabadságában áll. Az első erőszakkal ragadta ki kezünkől a kormány, igen is erőszakkal, mert törvényt mu-

¹² Az „evocatio ad audiendum verbum regium“-ot a rendek 1827 febr. 1-i izenetükben „nimis sensibilis et afflictiva poena“-nak mondták, majd, a főrendek ellenvetésére, a márc. 1-i izenetben „nimium gravis et sensibilis poena“-nak. (Az 1825/7-i országgyűlés *Írásai*, 838., 930. l.) A tárgyalások során, 1827 márc. 22-én a personalis — akkor Somogy megye követe — a sérelem felterjesztése mellett kardoskodott. (Az országgyűlés *Jegyzőkönyve*, V. k. 38. s köv. l.)

¹³ Az 1833 dec. 5-i országos ülésben. (*Országgyűlési Tudósítások*, II. k. 459. l.)

¹⁴ Perényi Gábor ugoesai követ panaszára céloz, amely szerint megyéje 1833 dec. 12-én a kancelláriától szigorú utasítást kapott, hogy a kamarának sósügyekben hozzá érkezett ítéleteit hajtsa végre. (*Jegyzőkönyv*, VIII. 13. s köv. l. a kancelláriai leirat teljes szövegével és 38. l.)

tathatunk, hogy a sajtó visszaélései ellen ő folyamodott az országgyűléséhez,¹⁵ most a szóllás szabadságát is ki akarja kezzeinkből ragadni, s így alkotmányos jussaink védelmének minden útját elzárni.

RAGÁLYI a felírás mellett hoszasabban szól. — Abban: hogy a kormány tudára jött a Barsi követ beszédje, nem lát ugyan semmi sérelmet, mert ő kívánná hogy minden szó, melyet itt a nemzet képviselői mondanak, királyunk tudomására hiven eljutna, akkor úgy hiszi, engedékenyeb lenne nemzetünk kívánságai iránt, mint most, midőn minden élet erőből kivetkeztetett felírás által tolmácsoltatnak. Hol van tehát a sérelem? a kárhozzátásban van, és szeretné látni valjon azok, kik ezt sérelemnek nem tartják, mit éreznének, ha azt mondanánk: *légyen nekik az ő hitők szerint*. A koronás fő kárhozzátását büntetésnek csak az nem tarthatja, ki, midőn szenved, másokra kívánná azt kiterjeszteni. Jaj azon kormánynak, melynek kárhozzátása még csak büntetésnek sem vétetik! Ő kormányunkat ily mélyre süllyedve látni nem kívánja, s ép ezért sürgeti a felírást. Ha midőn majd az országgyűlési rend fentartásának kérdése előforduland, valaki azt javallaná hogy a nem tetsző enunciatiót a kormány kárhozzátathassa; bizonynyal hiszi, hogy ezt sem ezen tábla, sem a Fő RR, de maga a kormány is el nem fogadná. Nem is változtat a dolog tekintetén semmit hogy a Barsi követ kijelentése alkotmányunkkal ellenkezőnek mondatik. A vélemények időről időre változnak és sok, a mi hajdan szentnek tartatott, idővel elveszté a szentség nimbusát. Ő tehát a felírás mellet marad, ha pedig ez többséget nem nyerne, ámbár azt hiszi hogy azon nemzeti erőnek, melynek oltalma alatt lesznek helyheztetve nemzetünk jussai, nem lesz óvásokra szüksége, mindazáltal a fuldoklónak kezeiből, bár tudja hogy ez nem menti meg életét, azon nád szálát, melyhez haldokolva kapkod, nem akarja kiragadni, s ezért azt mondja: legyenek az óvások.

E szerint az óvást kívánók száma még többre szaporodván mint a kerületi ülésben — de a felírára (Barson kívül) itt is csak 22 megye s a Jászkún, Hajdú kerületek voxolván; miután senki sem akart többé szóllani.

BALOGH felállott, s a sokszorozott haljuk! kiáltásra a tömött teremben mély csend következvén, imígy szóllott néma betűkbe által nem önthető szónoki lelkének teljes erejével:

Miután a K és R által Barsi rescriptumnak keresztelt kegyes kir. levélre terjesztendő felírás már csak ugyan elesett, engedjék: hogy sirhalma felett rövid halotti beszédet mondhassak. A közönséges mindennapi temetéseknel a holtat sokszor méltán, gyakrabban érdeme felett szokták dicsérni és magasztalni. Én a kettő közzül egyet sem tehetek, mert ha az elsőt akarnám tenni, a másikba esnék, én pedig azt tartom *De mortuis aut nihil aut verum*. És ép ezen régi, de már javított közmondást tartván szemem előtt, elő fogom adni a holt gyarló életének rövid, de igaz leírását. Az előleges sérelmek, mint hazánknak legrégibb legérzékenyeb sebei, nemzetünknek igen igen fájnak. Hiában esdeklík, hiában emeli fel oly sokszor szavát nemzetünk fájdalomnak enyhítéseért, legreszketőbb szavai is elhangzanak mint *vox clamantis in deserto!* E jelen országgyűlése az előbbieket példáját követvén, bepanaszolta

¹⁵ Kétségtelenül az 1553:24. tc.-re hivatkozik. Ebben a rendek kijelentik, hogy az uralkodónak az eretnek könyvek kiadása és kinyomatása ügyében kifejezett kívánságáról semmit sem határozhattak, mivel nincs tudomásuk, hogy ilyesféle dolgok az ő birtokaikon megtörténtek volna.

mindjárt kezdetben Ő Felségének, mint ez üdö szerint egyedüli orvosának a nemzet súlyos nyavalyáját,¹⁶ de a bécsi gyógyszerárakban orvosság ellene nem találtatott. A K és RR irtództak a naponként súlyosodó nyavalyának előrelátható szomorú következéseitől, fel akarták a törvények szentségét tartani, s azért a már igen is mirigyes sebek orvoslását egy sürgető felírás által kívánták sikeresíteni.¹⁷ De a M[éltóságos] FőRR az egyébiránt változó szerencse, s mulandó világi fény teljes birtokából nem érezvén a nemzet sérelmeit úgy mint mi, fájós sebei orvoslása után már régóta kiáltozó nemzetünk képviselői, s inkább akarván a kormányt kimélleni, mint hazánk sérült igazait helyrehozni, állítólag ugyan csak némely éles kifejezések, és nem egészen illő alakja miatt, de hihetőleg az általam érintett s más fonák okoknál fogva a sürgető felírást elfogadni nem akarák. Ez így lévén, hogy a két tábla közt megtörténjék az egyeség, repdestek az üzenetek fel s alá mint Urbán lelke, de a FőRR egyezni nem akarván, a K és RR pedig fontos okaiknál fogva nem engedhetvén, minden fáradozás sikertelen volt, s nőttön nőtt a két tábla közti egyenetlenség. A fő RR harmadik tagadó üzenetjökre¹⁸ immár negyedszer kellett felelnünk, midőn követ társam a legtisztább hazafi lángból, szabad lelkű utasításának elvei által vezéreltetve, a két tábla viszonyairól olyanokat mondott, a melyeket nem valami rakoncztalan indulat szüleményének, hanem érző keblében régóta rejtőző fájdalom egyszerre kitörő ömledezésének kellett tartani. Felzúdultak erre a M[éltóságos] FőRR, és mintha követ társam szavai egy közelgő iszonyú fergeteg előre intő dörgései lennének, siettek a csak képzelt ugyan, de riadt elméjükben annál félhetőbnek látszó veszélyt a kormány közbenjárása által széltozlatni. És ime! későn ugyan, de annál váratlanabbul érkezett egy kegyes királyi levél,¹⁹ melyben a kegyesség kis, követ társam érdemetlen feddése nagy, a szóllás szabadság korlátozása pedig a legnagyobb mértékben kijelentve van. Ily szokatlan, hazánkban ekkorig alig ösmeretes, és a szóllás szabadságába mélyen s érzékenyen bevágó kegyes királyi levélre kívántak sokan a K és Rendek közül egy erős, s nézetjeiket tökéletesen kimerítő felírással felelni, azonban némelly tapasztaltabb, hazánk szövevényes közdolgaiban járatossabb, és mindenben az igaz közepet feltalálni tudó követ társaink javallatjokra, a többség által elfogadtatott egy gyengébb, és csak általános elveket magában foglaló felírás,²⁰ mely csak ugyan e mai napon többszöri élet és halál közti ingadozása után elesett, és így sem halhatatlansággal, sem Achillesi erővel nem bíró lelkét örökösiteni nem tudta. Kérdés már most örülnünk kellett e inkább, vagy gyászolnunk a holt hideg tetemei felett? — örülnünk: mert gyengesége ápolgatására többé szükség nem lévén, a hátra lévő drága időt, más előnkbe tűzött, s küldöink várakozásának megfelelő tárgyak elintézésére kirekesztőleg fordíthatjuk. Gyászolnunk: mert a szóllás szabadságának bár nem roppant, de a semminél még is erősebb oszlopa nem annyira a körülmények és politicai állásunk mostohasága, mint ön erőt-

¹⁶ Az előleges sérelmeket felterjesztő 1833 márc. 30-i felirattal. (*Iratok*, I. k. 15. s. köv. 1.)

¹⁷ *Iratok*, II. k. 1. s. köv. 1.

¹⁸ *Ua.* II. l.

¹⁹ Az 1834 jan. 3-i királyi leirat. (*Iratok*, II. k. 13. s. köv. 1.)

²⁰ A tárgyalásokról: *Országgyűlési Tudósítások*, II. 536 s. köv. 1., a feliratjavaslat: *Iratok*, II. k. 17. s. köv. 1.

lenségünk miatt összeomlott. Adja Isten hogy hazánkba a gyász rövid, az öröm pedig végnélküli legyen, s örüljön az is, a ki ekkorig sirva panaszkolja érdemetlen sorsa kegyetlenségét. De én attól tartok, hogy a mai nap viszontagságát nem csak mi, de késő ivadékink is meggyászolják, ha csak eltemetett hősünk ön hamvaiból fel nem támad, és most csak azért szállott volna sirjába, hogy későbbben annál dicsőségesben kivivhassa azt, amit voltaképen kivívni sem kellene, mert minden embernek természeti jussai közé tartozik: hogy t. i. azt, mit az ész felfog, s a szív érez, a nyelv mindenkivel szabadon közölhesse. T[ekintetes] RR! ha más szabad alkotmányos országok belső szerkezetjökbe tekintünk, azt látjuk: hogy nállók nem csak szabadon szállani, s az egyézésű, egy szent célra törekvő hazafiaknak akárhol összegyűlekezni, hanem az ész legfellengzőbb képzeiteit is, az alkotványok hijányaait, s a kormány, és végrehajtó hatalom számnélküli visszaéléseit írás, vagy nyomtatvány által mindenkinek köz hirre bocsájtani szabad. És ez a valódi szabadság virító mezeje, mellynek térén a törvényes szabadság virágzó fája alatt, minden polgár egyaránt áldhatja azon alkotványt, melly bizonyos mértékben mindenkire érdeme szerint árasztja jótékonyosságát. Itt fejlődik ki a szabad írás, szabad szóllás által a köz vélemény, melly (bár mit mondjunk is) a törvényeknek, s ezekből álló alkotványnak mindenkor utmutatója; úgy hogy a melly törvényhozás ezt nem követi, úgy jár mint azon hajó, melyet okos kormányzó nélkül a tenger hullámjai nem a kitűzött célhoz vezetnek, hanem kényök szerint jobbra balra csapdosnak. Tekintsünk már most ön alkotmányos rendszerünk jelen helyzetébe: nálunk a sajtó szabadságból, ha bár azt törvény nem tiltja is, de még is a kormány hatalmas önkénye által a szabadság ki van sajtolva. A mit más országokban szabadon nyomtatnak, azt mi, a mint a deák mondja csak *furtim raptim* olvashatjuk. Egy országgyűlési szabad ujságot a magyar törvényhozó test ki vívni nem tudhatott! Mily szűk korlátok közé legyen szorítva a szóllás szabadsága is, azt követ társam beszédjére érkezett k[egyelmes] királyi levél igen is kimutatja. *Severissime damnáltatik*, és hallatlan vakmerőségnek nevezetik benne az, a mit követ társam a Fő Rendeeknek az egészhez aránytalan idomban lévő állásokról férfias bátorsággal kimondott. A mit tehát egy részről a küldők követjök által kimondatni kívánnak, más részről a kormány vakmerőségnek tartja, s ezt a törvényhozás felírásra érdemesnek lenni nem találja. Kérem: hol itt a szóllás szabadsága? hol ennek garantiája. T[ekintetes] K és RR! Ha igaz, hogy a nemzetek nem a királyokért vannak alkotva, igaznak kell annak is lenni, hogy a magyar nemzet nem a Fő Rendekekért van felállítva, már pedig ha hogy a Fő RRnek korlátlan vetója miatt mindenkor az történnék, a mit ők akarnak, akkor a magyar nemzet nem lenne egyéb, mint a Fő RR kényének eszköze. Ha minden jusnak, s hatalomnak mérlege egyedül a születés lenne, akkor az érdem, és minden polgári erények számkivetve lennének. És ha ily örök igazságokat kimondatni vakmerőség, akkor ne hordjuk számon a szabadság szent szózatját, mert ha azt hangosabban kimondjuk, a visszhang hazánkat keresztül ugorván, gúnyolva fog visza felelni a szabad külföldről. Elesett tehát, vagy inkább különbféle fogások cselszövények és feljeből jött, s hazánkat szélt bonczolt egyet nem értést használó befolyások által elnyomatott az úgy nevezett Barsi felírás! azonban minden nyomásnak viszonyomás lévén következése, érzem azt, hogy keblemet a bátorság, nyelvemet a szabad szóllás ezentúl még inkább élesztetni fogják. Most pedig

kesergő szivem legforróbb óhajtása az: hogy a holt hideg tetemeiből, a mai napon felállított sarköve mellett nőjön fel oriási nagyságra a szabad szállásnak semmi erő s hatalom által soha többé el nem dönthető oszlopa, melyre támaszkodva jusson már valahára hazánk a szabadságnak nem képzeltt, nem óvásokból és sikeretlen ellenmondásokból álló, hanem valódi, s a nemzetet tartós boldogságra emelő fokára.²¹

Erre a PERSONALIS némi megjegyzéssel felel.

BÖTHY ünnepélyes tagadást tesz a kormánynak azon bitolt jussa ellen, hogy a diaetalis tanácskozásokra, s végzésekre, a felírásokra adandó válasz útján kívül befolyhasson. — SOMSICS maga részéről ismét nemely óvásokat, melyek után a szorul szóra jóvá hagyott izenet²² a Fő RRhez által küldetik.²³

Majus 11-én Vasárnapi szünet.

Majus 12-én a KK és RR jóvá hagyván a harmadik felírás tárgyában készült izenetet is, azt a másik táblához által küldötték.²⁴ A fő RR pedig mind a 3-at tanácskozás alá vévén: a sürgető felírás tárgyában előbbi véleményök mellet maradtak, az elhalasztás miatti figyelmeztetésre válaszul adják: hogy amint tisztelik a KK és RR függetlenségét, úgy hasonlót kívánnak, s annyiival nagyobb fájdalommal veszik azon figyelmeztetést, mert nem lehet nem tudniok a RRnek, hogy az ülések elrendelése az előlülői hatóság körébe tartozik. A Barsi felírás iránt az óvást nem akadályozhatják, de magokénak el nem fogadják. A harmadik tárgy iránt ismét meg nem egyeztek. Ezeket Majus 13-án a RRhez által küldötték, kik ezen két nap, a Sz[ent]székek iránt tanácskoztak, s a ker[ületi] szerkeztetést csak nem mindenekben jóvá hagyták.²⁵

²¹ A beszédet ugyanígy közli a *Jegyzőkönyv* (VIII. k. 47. s köv. l.)

²² *Iratok*, II. k. 393. s köv. l.

²³ A küldöttség tagjainak névsorát l. *Jegyzőkönyv*, VIII. k. 51. l.

²⁴ A küldöttség tagjait felsorolja a *Jegyzőkönyv*, VIII. k. 53. s köv. l.

²⁵ A szentszékek reformjának vitáját Kossuth a 146. számban ismerteti.

144.

a)

1834 május 12

A főrendek ülése.

Tárgy: *A három izenetből kettőt újból visszaküldenek, a harmadik letétét tudomásul veszik, az óvást nem fogadják el.*

b)

1834 május 14

Kerületi ülés.

Tárgy: *A rendek a két izenet tárgyában tizenkettedszer, ill. ötödször is megmaradnak előbbi álláspontjuk mellett.*

c)

A május 12., 13., 15., 16-i országos ülések rövid ismertetése: a szentszékekről és consistoriumokról szóló XVIII., XIX. és XX. tc.-ek vitája.

a)

Posony, Május 16-án, 1834.

Azon izeneteket, mellyeket a KK és RR az előbbi számú levelemben részletesen közlött 10-ik Majusi ülésekből a másik táblához által küldöttek,¹ a *Fő RR Majus 12-én* tartott üléseken vették tanácskozás alá. Legelőbb is felolvastattott a sürgető felírás tárgyában költt 11-ik izenet

B. MEDNYÁNSZKY pontonként fel veszi annak tartalmát. Igaznak lenni ösmeri ugyan in thesi, a mit a RR izenetjük elején mondanak, t. i. hogy a törvény megsértése annak éltető erejét el nem olthatja, de az alkalmaztatásban még sem kövekezik hogy a foganatban, s gyakorlatban nem lévő törvényeknek ujabb erővel élesztetniök nem kellene, különben hasztalanoknak mondanánk mind azon erősítő törvényeket, mellyeket törvény könyvünkben nagy számmal olvasunk. Által megy az *observare* szóra,² mellynek támogatására azt hozzák fel a RR hogy ezen kifejezéssel a törvények bévezetéseiben, s végzetjeiben, úgy a Királyi hitlevelekben is élni szokás. Ezt is igaznak ösmeri ugyan, de nem így magában állva, hanem ezen hozzá tétellel: *et observari facere*. Csak ezen két kifejezés kapcsolatában találtatik fel az alkotványos értelem, azokat tehát egymástól elválasztani nem is lehet, mert ha csak magában állana az első kifejezés, t. i. hogy királyunk a törvényt megtartani tartozik, akkor az uralkodó leszállitatnék a magános polgárok sorába, mert hiszen ezzel kiki tartozik, ellenben ha csak a másik állana

¹ *Iratok*, II. k. 392. s köv. l.

² Az alsótábla tizedik izenetében javasolt kifejezés: Sikertelen minden törekvés, amíg az uralkodó a sérelmeket meg nem szünteti „sicque id, quod veneranda legum auctoritas exposcit, observare dignata fuerit”. (*Iratok*, II. k. 310. l.)

magában, t. i. hogy a törvényt mások által megtartatni tartozik, akkor maga az uralkodó kötelezve nem lenne, s despotává változnék. És így csak a két kifejezés egyesítése foglal magában alkotmányos ideát. De különben is a javallott kifejezés e tárgyra nem alkalmazható, 1-ör mert a megtartás kötelessége minden törvényt általában érdekel, 2-ör, mert a kérdéses tárgyak között nem csak sérelmek vannak, melyek törvény sértésből erednek, hanem kívánatok is,³ melyek még nem törvények, és így meg sem tartathatók. Végre azt mondják a RR hogy ez nem pusztá szó, hanem a dolog lelkét, s belső érdekét tárgyazza. Ugy de a dolog érdeke abban áll, hogy ő felsége a sérelmek igazságáról, s az orvoslás szükségéről meggyőztessék; ha az elsőt maga az alapos felírás, a másodikat pedig ezen felírásnak egyéb részei nem képesek eszközölni, az *observare* szó kétség kívül se jobb, se hamarébbi választ nem eszközöl. Mindezeknél fogva kívánja a RRket ujabban is felszólíthatni, hogy attól eláljanak. Által meg már most az izenet utolsó részére, melyben a tanácskozásba vétel késleltetése miatti figyelmeztetés foglaltatik. El nem titkolhatja mély fájdalmát, melyet ennek olvasása felett nem csak mint ezen táblának tagja, hanem mint magyar honfi érez, kinek alkotmányos szabadsága böcses. Megmutathatná hogy ebben mind azon követelt hiányok feltaláltnak, melyeket a KK és RR a Barsi felírásnak ellene vetettek, de mellőzven ezeket, csupán az irányzat szempontjára tekint, mely nem más, mint az országgyűlésnek partialis coordinatiója, még pedig igen rövid uton célzott coordinatiója, tőből kiforgatja az országgyűlési rendet, sőt a kölcsönös értekezés megszüntetésével fenyegetődzik.⁴ Az ülések elhatározása, s a felveendő tárgyak rendszere egyenest a törvényes előlülő hatóságához tartozik, ha ebbe más hatalom bevág, oly jusokba vág melyek őt nem illetik. Sokat mondhatna még e részben, de úgy véli, fel kell a tárgyal hagyni. Mindazáltal nem hagyhatja felelet nélkül a KKnak azon állítását, mely a törvényhozó test állományának megszüntetésével fenyegetődik. Ezen állomány megkívánja hogy az egészítő részek között egyensúly létezzék, ez kölcsönös függetlenséget kíván, mely megsértetik, ha egyik rész a másik felett valamelly felsőbbséget arrogál. Minő jótékony foganatu volt ama súlyegyennek felállítása, nem szükség sok okokkal mutogatni, tagadhatatlan hogy annak köszönhetjük törvényeinket, melyek oltalmának alatta sok száz évek óta bizton nyugszik nemzetünk, tagadhatatlan hogy annak felzavarását külső elnyomás és két százados szolgaság követte, tagadhatatlan hogy kül országokban (melyekre jelenleg oly gyakori hivatkozás történik) ama súlyegyennek felbomlását sok ezrek halála s köz zavar kísérte, mely utóljára despotismussal végződött, tagadhatatlan végre, hogy annak felbomlásával törvényt hozni nem lehet. Szükség tehát hogy ezen felzavarásnak gát vettessék, midőn első rés nyílik, s miután a KK és RR azt diplomatische kijelentik, diplomatische szükség válaszul adni, hogy a fő RR ezt minden tekintetben érzékenyen veszik, egy táblának másik feletti felsőbbségét semmikép el nem ismerik, a kölcsönös súlyegyenlet mindég fel fogják tartani, és azért

³ 1833. márc. 30-i felíratával az országgyűlés az előleges sérelmeket és kívánatokat (gravamina et postulata) terjesztette fel. (*Iratok*, I. k. 163. l.)

⁴ A halasztás, mondták a rendek tizenegyedik izenetükben, „valamint hogy az ország gyűlési eddigi szokással sem egyezik meg, úgy a költsönös értekezést nem csak végtelenül hátráltatná, sőt viszonzva tökéletesen meg is szüntetné s ezzel a törvényhozás rendét sarkából kiforgatná”. (*Iratok*, II. k. 393. l.)

a K és Rendektől reménylik, de kívánják is, hogy a Fő RR alkotványos hatósága sértetlen épségben tartassék.

A TÁRNOK hasonló értelemben szövl. A nemzeti ohajtást a 4 Status egyesült ohajtásába helyhezi, s állítja hogy a FőRR ohajtásának hozzájárulása nélkül nincs nemzeti ohajtás (votum), mely hogy a szavakhozi ragaszkodásban állana, egyenesen tagadja s csak abban helyhezi hogy az előleges sérelmek orvosoltassanak, mellyre helyesb mód a felirást elfogadhatóbbá tevő fő Rendi javallat,⁵ az tehát a nemzeti ohajtás teljesítésére is sikerebben vezet. A fő RR mindég készek az egyesülésre, a KK és Rendeik mindenkor egyszerű tagadással felelnek. Stat pro ratione voluntas, — ha ily ösvényt követnek, nincs egyéb hátra, mint-hogy a tagadásra mi is egyszerű tagadással feleljünk, s vége az okoskodásnak. Az izenet második részét nem tudja intésnek, feddésnek, vagy kifogásnak nevezze e? (monitum, exhortatio vel exceptio), de van benne valami, a mit a törvényhozás egyik része a másik résznek, melly semmi tekintetben, mondom semmi tekintetben! nem alábvaló, teljességgel nem mondhat. A RRnek tudniok kellettett volna, hogy a gyűlések elhatározása s a tárgyak kitűzése az előlülő jussaihoz tartozik, észrevételök tehát oly formán hangzik, mintha azt egy idegen irta volna, kinek még csak idaeája sincs a magyar országgyűlési rendszerről. Ő (a Tárnok) maga részéről kinyilatkoztatja, hogy akár úgy, mint királyunk kegyelméből ország zászlósa, akár úgy mint ezen táblának tagja, a RRtől semmi nemü függést el nem ösmér, és meg van győződve hogy a fő RR jövődöben is úgy fognak munkállódni, a mint jónak látják. Dicsőségének tartja mondhatni: hogy az ország előtt nem áll oly hirben, mintha hízkelkedő lenne, s azért őszinte hálával nyilatkoztatja, hogy a Fenséges Nádor ezen nagyméltóságu tábla tanácskozásait mindenkoron a haza javának, előmenetelének, s boldogságának kívánati szerint vezérlette. (Tetszés.)

JORDÁNSZKY (püspök): A miket a RR ezen felirásban ennekelőtte mondani kívántak, olyanoknak találta, mellyek nem egyeztethetők azon szokott alirással: *Fel ségednek alá zatos káplánjai, és szolgálai, s örökösen hű jobbágyai*, — sőt inkább illenék hozzájuk azon alirás: „nem hű jobbágyai“ (zúgás, és roszallás). Tövébbá felakad valamiben hogy nem jól van diákul, s kér di hogy irhatnák azt alá a *káplányok* t. i. a magyar egyház, s hogy adhatnának okot azon gyanúra hogy nem tudnak diákul. Az izenet végét nem tudja azon tisztelettel megegyeztetni, mellyet a RR ezen tábla iránt mindenkoron mutattak, kívált miután az 1790-ki napló 45. lapján azt elősmerték hogy a főispányok itt úgy birnak voxal, mint a vármegyék pátronusai, kiknek tehát engedni kell.⁶ És így ő az intést el nem fogadja.

⁵ Amint a főrendek tizedik válaszukban megtették, a felirat ily módosítását ajánlván: „atque per id venerandam legum auctoritatem novo robore animare dignata fuerit“. (*Iratok*, II. k. 390. l.)

⁶ Az 1790/1-i országgyűlés kezdetén az alsótábla felszólította a főrendeket, hogy tegyék le az esküt, amellyel megfogadják az alkotmány megtartását. A főurak közül 139-en, élükön az országbíróval, vonakodva ugyan, de engedtek a követelésnek. (Az országgyűlés *Iratái (Acta)* 59. s köv. l.) Az izenetváltások során a rendek a főispánokat, mivel „a vármegyének szó szőlői volnának a tekintetes első-táblánál“, meghívták a kerületi ülésekre, hogy annál nyomatékosabban munkálkodhassanak a két tábla megegyezésén. (Az országgyűlés *Jegyzései*, 44. l.) Az intézkedés célja tehát éppen az ellenkezője volt, mint a felszólalás elképzelte: a felsőtábla befolyásolása és a rendek túlsúlyának biztosítása.

Ezért Püspök urat NÁDOR ő fensége előlölőleg megintette hogy a már bevégzett tárgyakra visza ne ugorjék, és óvja magát a Statusokat olyakkal vádolni, a mellyek izenetjeikben nem foglaltatnak.

Ezután a Pétsi Püspök szólott oly értelemben mint B. Mednyánszky. Az utolsó §-ust illetőleg a RRnek tulajdonítja hogy a felírás mindedig fel nem ment, mert a mire 10 izenet váltogatása után reá állottak, azt mindjárt a második izenetnél elfogadhatták volna, és ha csakugyan 10 izenetre volt is szükség, még is vége lehetett volna a dolognak, mult Januar közepén, ha oly expedite dolgoznának a K és RR mint a Fő RR, kik a 10 izenet közül kilenczet tulajdon az nap vettek fel, melly nap által küldettek. A KK és RR ellenben 5-ik martiustol 19-ikig nem feleltek a 9-ik viszonzizenetre.⁷ A fő RR örömet dolgoznának, ugymond, de nincs mit dolgoznick, mert közel másfél év óta egyetlen egy dolgozatot kaptak a Statusoktul.

ORSZÁGBIRÓ: Hogy a törvények megsértése azoknak éltető erejét el nem olthatja, s hogy a fejedelem, ki úgy uralkodása kezdetén, mint minden törvényalkotáskor kezeskedik (spondet) hogy a törvényeket teljesíteni s teljesíteni fogja, azon törvények megtartásával szintén köteles; ezek iránt a K és Rendekkel tökéletesen egy értelemben vagyok, s hiszek a mindenható nagy Istenben, hogy egy tagja sincs ezen méltóságos táblának, a ki ellenkezőleg vélekednék. Nem is azon értelemben tették a főRR módosítási javallatukat, mellyet a K és Rendekek annak tulajdonitanak; mert ahol közös a törvényhozás hatalma, ott ha egyik rész meg nem tartja is a törvényt, ez azért erejét nem vesztheti; s azért nem is a törvényt magát, hanem annak tekintetét kívánták a főRR új erővel élesztetni. E kettő között van valami különbség; mert amint igaz hogy a törvények akkor vesztek el leginkább tekintetöket, midőn meg nem tartatnak, úgy tagadhatlan hogy midőn teljesitetnek, tekintetök új erővel élesztetik. A mi magát ezen idaeának szavakba foglalását illeti: ha bár az illendőséget nem tekintem is (minthogy már annyira jutottunk, hogy ezt neheztelés nélkül nem is említhetjük), csak annyit jegyzek meg, hogy az *observare* szó a postulatumokra épen nem alkalmazható. Hogy igen sok kifejezés van, mellyet az alkotvány lelkének megfelelőleg amannak helyébe tenni lehet, épen nincs kétségem, mondhatnók: *conservare, effectu animare*, s a t. A K és Rendekek bölcsesége kétségkívül többeket, s tán jobbakat is találand, én csak annyit jelentek hogy az *observare* szót egyáltalában el nem fogadom. Az izenet végső szakasza bennem nagyobb fájdalmat okoz, mint sem hogy azt kifejezhetném, s azért halgatva, csak a mondottakhoz ragaszkodom.

B. PONGRÁCZ: Azokhoz, a mellyek mondattak, valamit hozzá tenni akarni annyit tenne, mint a kalap tetejére süveget halmozni. Azonban legyen szabad végig futni, kik ülnek ezen, kik a másik táblánál. Itt érsekek, püspökök, országzászlósai, főispányok és született mágnások, — amott kanonokok mint káptalanok küldötjei, megyebeli tisztviselők, és birtokos nemesek, mint a megyék követjei, más nemesek mint a jelen nem lévő mágnások küldötjei s végre városi követek. Már ítélje meg akárki, illendő e hogy a kanonokok püspökjeiket, az alispányok főispányait, a királyi városok a magok Tárnokát, az *absentium* *ablegatusok* *principalissai*kat intsék!! hortentur et moneant. (Kaczaj.)

⁷ A felsőtábla kilencedik válaszáat a rendek március 11-én kezdték a kerületi ülésben megtárgyalni, előzőleg azonban bizalmas konferenciákon vitatták meg. (Országgyűlési Tudósítások, II. k. 719. s köv. l.)

NÁDOR: Úgy vélem hogy Báró Pongrácz ezeket vidámitás kedvéért mondotta, különben meg kellene jegyeznem: hogy a kiket említett, nem úgy vannak itt mint alispányok, tisztviselők s a t. hanem úgy mint a nemzetnek képviselői, és így azon viszonyban melyben az alispány a főispányhoz áll, teljeséggel nem tekinthetők. (Éljen.)

Miután még B. BEDEKOVICS szólott, s különösen azt mutogatá, hogy azon beavatkozás, melyet a K és RR ezen főtábla munkálódásiba magoknak tulajdonítanak, egészen példátlan dolog, senki sem akarván többé szólni,

a NÁDOR imigy fejezé be a tárgyat: Az izenet első része iránt köz értelem, hogy a fő RR az előbbihez⁸ ragaszkodnak, s a K és Rendeket felszólítják hogy vagy álljanak el, vagy más elfogadhatób módosítást javaljanak. A másik részt a mi illeti: minthogy a RR említést tesznek, hogy a jelen országgyűlésén ez már nem első eset, midőn izenetjök felvétele huzamosb időig elhalasztatott; erre nézve megmutathatnám hogy mihelyt kívánságuk tudtomra esett, azonnal tartatott ülés a főRR tábláján, következésképen, hogy a RR állítása a dologgal nem egészen egyezik. De miután az országgyűlés tekintete előttem mások felett is szent és sérthetetlen, *non censeo partium mearum esse aliquid in publicum proferre*, ami ezen test egyik vagy másik egészítő részének tekintetét kisebithetné (derogare posset). A főRR köz értelemmel kifejezték, hogy az ország gyűlési munkálódások rendje mind ekkorig a szerint vezéreltetett, mint azt a körülmények, hazánknak boldogsága, s a szükség kívánták, és magokkal hozták. Erántami bizalmuknak ezen ujab jelét hálás érzéssel fogadom, s kezeskedem hogy jövődöben is szorosan és szakadatlanul ezen előttem oly kedves közös hazánk javának, s a törvényességnek ösvényét követendém, s a köz jó gyarapításának munkájában fáradságomat sajnállani soha sem fogom, őszintén ohajtván hogy minden mások hasonló szorgalommal, s a törvényhez való ragaszkodással kövessék tisztjök ösvényét. Azért tehát köz értelem szerint az fog a RRnek válaszoltatni, hogy figyelmeztetésöket fájjalva vették a főRR, hogy tanácskozásikban mindenkoron a törvényes rendet követték, és követik, s a mint a RR függetlenségét tiszteltben tartják, úgy magokra nézve is hasonlót várnak és kívánnak.⁹

Következett a *Barsi felírás* tárgya, hetedszer és utólszor.

Gr MAJLÁTH (Zemplén): Örömmel tapasztalja hogy a K és RR clálván a felírástól, ujab jelét adták ősi alkotmányunkhoz való ragaszkodásuknak. Azonban három óvást ragasztván elállásukhoz, minthogy ez új neme az alkotmányi jussok védelmének, ily régi építménynek pedig minden változtatásnál, minden ujításnál a legnagyobb figyelem kívántatván, legyen szabad egy két szóval azon óvások belső súlyát fontolgatnia. Mindenekelőtt azon elősmért alkotmányos elvet szükség előrebocsájtania, hogy ha van sérelem, annak orvoslására egyedül való út a felírás — és azért bár világosan nem mondják is a RR, nem kételkedhetni, hogy azért állottak el a felírástól, mert meggyőződtek hogy sérelem fen nem forog A mi már az óvást illeti, az vagy a fejedelmet illeti, s ekkor a mint nem nagy belső ereje van, úgy haszontalan is, mert a fejedelem részéről nincs semmi sérelem; vagy illeti magát a törvényhozást s ekkor a mint meg kell vallani hogy erre több, s nem épen

⁸ Az 5. jegyzetben közölt javaslatukhoz.

⁹ A főrendek tizenegyedik válaszában végleges szövegét olv. *Iratok*, II. k. 394. s köv. l.

haszontalan példák vannak, úgy az is tagadhatatlan, hogy mind azon óvások az alkotványnak kevés erőt adtak. Mutatják ezt a történetek évről-évre. Midőn legsűrűbben jelennek meg az óvások, akkor legtöbb volt a sérelem, leggyengébb a törvény tekintete. Az alkotványnak (a mint nevezni szeretik) garanciái közt, a Fejedelmnek vallásossága után legfőbb polcon áll a nemzeti character és erő, ahol ez virágzik, ott óvások nélkül is védve vannak a nemzet jussai, ellenben a nemzeti character ereje nélkül minden óvás haszontalan. Annakokáért azt javaslja a K és Rendeknek válaszul adni, hogy ezen tábla minden óvásokat szükség felettieknek tart, s a mint nekik tetszett ovással élni, úgy engedjék meg hogy a főRR ahhoz, a mit szükségesnek nem látnak, hozzá nem járulhatnak.

Az ORSZÁGBÍRÁJA csak annyit kíván válaszul adni: hogy amint a RRnek már tetleg eszközölt óvását nem akadályozhatják a főRR, úgy ahhoz nem járulhatnak s részt benne nem is vehetnek, mert sérelmet nem látnak, sem veszedelmet nem gyanítanak.

Szóllottak még: a TÁRNOK, a PÉCSI PÜSPÖK, a NITRAI PÜSPÖK, és B. BEDEKOVICS főispán. — A pécsi püspök különösen az óvások érdemének taglalatásába is beereszkedvén, s a Felségnek azon befolyását, melyet a RR tagadnak, maga részéről elősmervén és törvényesnek is állítván.

A Fő HERCZEG NÁDOR így fejezte be a tárgy iránti előterjesztéseket: Ha tekintjük a kérdést valódi fekvésében, méltán kételkedünk, valjón tennen aggodalmuk eloszlatására helyes utat választottak legyen-e a KK és RR? Ha aggodalmuk helyes és alapos lenne, azt csak felírás útján lehetne enyhíteni, ettől azonban elállottak, s miután elállottak, óvásokkal célhoz nem juthatnak, mert azokat előnkbe terjeszték, mi pedig előbbi értelmünknel maradunk. Három része van a RR óvásnak. 1. Hogy a kormány az országgyűlési tanácskozásokba s végzéseikbe csupán az értekezések szokott rendes útján gyakorolhatja befolyási törvényes jussát. — Ezt általános értelemben senki sem fogja tagadni, de a jelen esetre alkalmazva a KK és RR annak oly értelmet kívánnak tulajdonítani, hogy a királyi propositiókon kívül azon szokott rendes út más nem lehet, mint a felírásra való válaszolás. Ezen értelmet megczáfolja a törvényhozás története, mely mutatja, hogy a Fejedelmek a legfontosabb tárgyakban is bocsájtottak királyi rendelkezéseket, a nélkül hogy az ország rendei a kibocsájtásnak ellene kívántak volna szólani, mire több rendbeli példákat lehetne felhozni. — 2-ik óvásuk hogy az országgyűlési rend és méltóság fentartása egvedül a tanácskozó táblák hatóságához tartozik. — Erre nézve is mást mutat a törvényes szokás, és gyakorlat. Így 1729-ben actiót dictáltak a RR Pest, és Veszprém vármegye követeinek. Ő Felsége megsemmisítette ezen actiót, az Országrendei repraesentáltak ugyan, de nem a beavatkozás ellen, hanem az actio folytatásának megengedéseért.¹⁰ Így másokat mellőzve 1811-ben

¹⁰ Az 1729. évi országgyűlésen néhány protestáns követet eltávolítottak az üléshől, mert nem voltak hajlandók letenni az esküt Szűz Máriára és a szentekre; közülük Kenesey István pesti és Bohus Sámuel veszprémi követet végleges kizárásra ítélték, Eördögh György turóci és Szentpétery András borsodi követet pedig az országgyűlés bírósága (Diaetale Judicium) elé idézték. A vádlottak a királynál panaszt tettek, mire az felfüggesztette az eljárást, királyi biztost küldött ki s a vizsgálat után visszaadta jogaikat azzal a megjegyzéssel, hogy az országgyűlést a követekkel szemben a kizárás és ítélkezés joga nem illeti meg. A nádor

szintén actiót dictáltak Posony vármegye, és Poson városa bizonyos tisztviselői ellen, ez is cassáltatott, a RR tettek ugyan iránta észrevételt, de ismét nem a beavatkozás ellen, hanem a dolog belső érdemből.¹¹ Ily értelemben tehát ezen második óvás sem egészen áll. — A 3-ik óvás végre a szóllás szabadságát semmikép sem korlátozhatónak állítja. — Hogy a törvényekhez szentül ragaszkodó Fejedelemnek célzásában teljességgel nem lehet a szóllás törvényes szabadságának gátat vetni, arról éppen nem kételkedhetünk. De ha ezen örvényes kérdés tekintetében a történetek tanításira figyelmeztünk, úgy találjuk: hogy ezen szabadság sokkal inkább szorítatik azok által, kik azt zabolátlan-ságra fordítják (*libertatem in licentiam vertunt*), mint sem a Fejedelmek által. És ha Európának egyik legrégib alkotmányos országára, Angliára tekintünk, nagy hírű törvénytudósának, Blackstonének¹² tanubizonyossága szerint el fogjuk ösmerni, hogy még ott is határai vannak a szóllás szabadságának. Így van ez minálunk is, törvények irták körül nállunk is a szóllás szabadsága határait, mint ezt csak maga az 1741 : 8. czikkely is eléggé bizonyítja.¹³ Nem lehet tehát azt oly határtalannak, oly korlátnélkülinek állítani, hogy a szóllás szabadság örve alatt maga az alkotmány ellen dühösködni, s így constitutionalis létünket veszélyeztetni büntetlenül lehetne. E részben is bizonyos az, hogy a törvények rendszabásainak az országgyűlési tanácskozásokban való pontos megtartása sokkal inkább kezeskedhetik a szóllás törvényes szabadságának s a nemzeti jusoknak állandóságáról, mint az előre nem látható jövőendő feltétésből eredett bár mely óvások és ellenmondások. — Mindezeknél fogva a többség értelme szerint válaszul fog a KK és RRnek adadni: hogy a főRR sem szűkségét, sem hasznát nem látják a közbetett óvásoknak, s hogy a főRR, kik a Statusok aggodalmára kezdet óta semmit okot sem láttak, az óvásokhoz sem járulhatnak.¹⁴

Következett a 3-ik rendbéli felírás tárgyában költt, s a KK és RR által e mai nap által küldött 4-ik ízenet.

Ezen felírásra nézve kezdet óta megvan a két tábla közt az egyesülés, kivéven a 4-ik, 6-ik és 7-ik §-sokat.¹⁵ melyeket a főRR a másik két felirással szoros kapcsolatban vélvén, részint el nem fogadtak. részint azon két felírás kérdésének eldöntéseig felfüggesztetni kívántak.¹⁶ A 4-ik §. feleletül a királyi rescriptum illető pontjára a sérelmek

csak nehezen tudta rávenni a rendeket a királyi döntés elfogadására, viszont a követek ellen „ob factum per eos altissimo loco denunciationem“ az 1723 : 7. tc. alapján a kir. Tábla előtt pert indítottak. (Az ügyre vonatkozó iratok összegyűjtve a nádori titkos levéltárban, *Diaet. Extraser.* 1833. XXIV. A nádor még a Tegen-üggyel kapcsolatban gyűjtette őket össze.)

¹¹ Gr. Dessewffy József szabolcsmegyei követ szállása feltörésének körülményeiről olv. *Országgyűlési Tudósítások*, II. k. 560. l. 15. jegyzet. Az országgyűlés 1812. ápr. 24-i feliratában kérte az uralkodót, hogy vonja vissza a királyi táblához kibocsátott parancsát, amellyel megtiltotta a megyei és városi közegek perbevonását. (Az 1811/2-i országgyűlés *Írásai*, 434. s. köv. l.)

¹² Blackstone William († 1790), az angol közjog első rendszerezője.

¹³ A törvénycikk a karok és rendek jogait és kiváltságait oly megmáshatatlanoknak nyilvánítja, hogy azok értelmezése felől a király és az országgyűlés nem is állapodhatnak meg, azaz országgyűlési vitatások tárgyaivá sem tehetők.

¹⁴ A főrendek hetedik válaszában végleges szövegét l. *Iratok*, II. k. 396. l.

¹⁵ Az alsótábla felirattervezetét a főrendek már első válaszukban elfogadták, kivéve az említett pontokat. (*Iratok*, II. k. 35. s. köv., 45. s. köv. l.)

¹⁶ L. a főrendek második választát, *Iratok*, II. k. 56. l.

orvosolatlan volta felől ujtja a RR panaszát. Ez nagy részben tulajdon azon szavakkal van szerkeztetve, mint a külön sürgető felírás, mellyre nézve az *observare* szót kivéve az egyesülés már megkészült. A 6-ik §. a rescriptum azon részére felel, melly nagyobb szorgalomra, s előhaldásra inti a RRket. Mellyre is válaszul egyrészben ismét a sérelmek orvosolatlan voltára hivatkoznak a RR, minthogy még az 1825-ki dietáról tett felterjesztésben kinyilatkoztaték, hogy ezen sérelmek orvoslása nélkül, a rendszeres munkálatban biztos lábbal haladni nem lehet.¹⁷ Melly §. egyszersmind az országrendei azon sarkalatos júsának biztosítására is intéztetik, melly szerint szabadságokban áll a királyi propositionban kitűzötteken kívül akár melly más szükségesnek ítélt tárgyaknak felvétele. A 7-ik §. végre a kérdéses rescriptumban ujjolag kijelentett dorgálásra és nagyobb rendre, s mérsékletre intésre felel, nagy részben a már elbukott Barsi felírás szavaival. Ezekben áll a két tábla közötti tanácskozás tárgya.

B. SZEPESSY pontonként felvén ezen szakaszokat, részint a meny nyiben a már elbukott felirással rokonok, meg nem egyezését jelenti. részint pedig módosítást javall. — A TÁRNOK ellenben most is csak azon fekvésben látja lenni a dolgot, a mellyben eddig volt, t. i. hogy ez iránt tanácskozni nem lehet, míg a másiknak egészen vége nincs.

Az ORSZÁGBIRÁJA ellenkező vélekedésben van, s okát a helyzet megváltozásából meríti. A másik két tárgy közül az úgynevezett Barsi felírásnak már tökéletesen vége van, a sürgető felírás iránt pedig egyetlen egy szót kivéve megvan az egyeség. S így a további halasztásra elegendő ok fel nem forog. Erre nézve tehát, t. i. a hol a praefentialis tárgyakról van szó, azt felelné a RRnek, hogy a melly kifejezések iránt a sürgető felírás érdemében megtörtént az egyesülés, nem ellenzik a fő RR, hogy azok ezen felírásba is a szerint bemenjenek. Az ismételt fejedelmi intés következtetésében érzett fájdalom kijelentését pedig a mi illeti, minthogy itt nem külön felírásról, hanem a királyi k[egyelmes] rescriptum egyik pontjára adandó válaszról van szó, különben is hogy azt a RR érzékeny fájdalommal veszik, annyiival inkább elősmeri, mert megvalja hogy a megintetés önmagának is fáj; úgy vélekedik hogy némi változtatással ezen szakaszt is el lehetne fogadni. Melly végre módosítást is javallott, s annak egyrészét olyformán szerkezteté, hogy a szerint a RR mintegy ígéretet tennének a rendnek jövődöbeni fentartása felől. — Erre a TÁRNOK megjegyzé, hogy ámbár ezen módosítás az ő érzelmével megegyezik, de nem hiszi hogy azt a RR elfogadnák, s a Statusok helyén maga sem fogadná el, mert azt látszatik magában foglalni, mintha nyilvános vallomás tétetnék hogy eddig nem mindég történt meg az, a mit a törvényes rend és méltóság kíván. — Az ORSZÁGBIRÓ tagadja hogy ezt ily értelemben lehetne venni: hogy fáj az intés, az igaz, azt tehát meg is lehet mondani, hogy a rend fentartása mindenkor szándékjokban volt a RRnek, azt is meg lehet mondani, valamint végre azt is hogy a törvényt jövődöben is teljesíteni fogjuk. Nincs ezekben semmi kisebitő vallomás. De ha jó előre már magunk is ily kedvetlen értelmet tulajdonitunk egyesülésre czélzó javallatinknak, kétség kívül soha sem készül meg az egyeség. — Ezekre mély halgatás következtén, a NÁDOR kéntelen volt a főRRket felszólítani, jelenének ki vélekedéseiket, mire oda látszott a töbség hajolni, hogy a dolog ábrázolja csak ugyan megváltozott, s már most további felfüggesztés nél-

¹⁷ Az 1825 okt. 22-i feliratot l. az 1825/7-i országgyűlés *Írásai*, 52. l.

kül lehet, sőt kell íranta tanácskozni. — E szerint felolvastatott a kérdésben forgó 4-ik §., melyet ennekelőtte a FÖR egészen kihagyatni javallottak,¹⁸ többen most is pártolák a kihagyást, de az ORSZÁGBIRÁJA ezt a dolog rendivel meg nem egyeztetheti, s épen nem veszi roszt néven a RRnek, hogy a sérelmek iránti előbbi országos végzések következtésében is értelmöket kifejezni kívánják; azért a §-ust, melly így szól: „dum enim accumulatis tanto a tempore regni gravaminibus, quorum tamen effectivam et inomissam singulis comitiis procurandam sublationem provocatae leges clare praecipiant, nullam adferri medelam cernimus — dum porro vulnera avitae constitutionis^{a)} ipsam etiam salutem publicam afficientia progressu temporum ingravescere experimur, dum denique venerandam legum sanctimoniam per tamdiu intermissam gravaminum medelam iterum laesam dolemus, gravior corda nostra subito sollicitudo“¹⁹ az elhúzott sorok kihagyásával, s a „nullam adferri medelam“ helyett, *medelam haud adferri* tételével elfogadtatni javallá. — A mi el is fogadtatott, ellenben a 6-ik §-ban csak a 4-iknek ismétlését vélvén a főRR feltalálni, azt közös értelemmel, nem különben a 7-ik §-ust is kihagyatni vélték, azon oknál fogva, mert a Barsi felírás ellen felhozott erősegek ezen §. ellen is szólnak, s amazt elvetvén, ezt követeltséggel elfogadhatni nem gondolták.²⁰

b)

Az eszerint elkészített izenetek *Majus 13-án* megrostáltatván a KK és RRhez által küldettek.²¹ Kik is azokat nyomban másnap, úgy mint *Majus 14-én* Dubraviczky és Szilassy előülések alatt tartatott kerületi ülésekben tanácskozás alá vették. Legelőbb is a sürgető felírás tárgyában SZALOPEK azon módosítást javallá, hogy az *observare* mellé tétetnek szokott diplomaticus kifejezéssel *et observari facere*. Javaltattak némely más módosítások is, azonban voxolásra azon kérdés tétetvén: *megmaradnak e a RR előbbi értelmök mellett, vagy pedig kívánnak módosítani*, sokan úgy jelenték ki magokat hogy általánosan módosításra, a nélkül hogy tudnák minő legyen az? nem voxolnak, és így 26 megye s 2 kerület voxával 21 megye ellen a többség továbbá is az előbbi mellett maradott, okúl adván hogy a mit a Fő RR a törvények magas tekintetének újabb erővel való élesztése alatt érteni látszatnak, az a K és RR vélekedése szerint csak úgy érethetik el legsikeresebben, ha jövődre nézve a törvények pontosan megtartának.

Az izenet utolsó része iránt ily formán szóllott

DEÁK: A fő RR izenetünk felvételének huzamosb ideig lett elhalasztása miatt nyilatkoztatott aggodalmunkra azt felelik, hogy függetlenségeket tiszteljük, s hogy az országos gyűléseknek elhatározása, s a felveendő tárgyaknak rendszere egyenesen a törvényes előlülő hatóságához tartozik, s hogy ezt nekünk tudnunk kellett volna. A táblák viszonos függetlenségét senki sem tagadta, sőt figyelmeztetésünk egyenesen azon függetlenség ideaájának resultatuma volt, midőn kívántuk, hogy

a) Kimaradt: nostrae.

¹⁸ Első válaszukban. (*Iratok*, II. k. 45. l.)

¹⁹ V. ö. *Iratok*, II. k. 41. l.

²⁰ A negyedik válasz végleges szövegét l. *Iratok*, II. k. 396. s köv. l.

²¹ A küldöttség tagjainak névsorát l. *Jegyzőkönyv*, VIII. k. 103. l.

a főRR is viszonozzák azon figyelmet, mellyel az ő válaszaikat hoszas halaszgatás nélkül szoktuk tanácskozásba venni, mert egyébként a hasonló függetlenségből hasonló jusok származván, ha hogy a K és RR is hasonló halaszgatást gyakorolnának, akkor a haza köz kárára értekezésink fonala gyakran megszakadna, sőt a törvényhozás sarkaiból lenne kiforgatva. Az előlülői hatóságot a mi illeti, ennek taglalgatásába ez úttal mélyen béereszkedni a napi renden túl fekszik, minthogy azonban M[agyar] Országban az ismételt esetek, kivált ha szó nélkül hagyatnak, szülik a törvényerejű szokást, s tudjuk hogy az előlülői hatóság többnyire szokáson alapúl, mint jus publicumunknak igen nagy része, meg kell nyilván mondanunk: hogy azt, mintha ezen hatóság a tanácskozásba vett tárgyak félretételére vagy hallasztására korlátlanul kiterjedhetne, soha el nem ösmerjük. Vannak törvényeink, mellyek a diaeta tartásának idejét 2 hónapra határozzák,²² már mivé lennének az országos tanácskozások, ha az előlülői egyetlen egy tárgyat két hétre elhalaszthatna? Meg kell tehát mondanunk hogy az előlülői törvényes jusokat mi is fel kívánjuk tartani, de azoknak korlátlan terjedelmét el nem ösmerhetjük, meg kell mondanunk hogy bár melly jelesek légyenek is a hivatalt viselőnek személyes tulajdonságai, azok legfeljeb csak az ő hivatalának idejére nyújthatnának némi biztoságot, a törvényhozásnak pedig messzeb terjedő feladatai vannak, mintsem hogy a nemzeti jusoknak túl az individualitáson fekvő garantiákat keresni ne köteleztetnék; különben megtörténhetnék, hogy ép azon fényes hivatal, melly a nemzeti függetlenség oltalmára volt leginkáb alkotva, korlátlan hatalma által még valaha ép ezen függetlenséget csorbíthatná.²³

Ez egy szájjal lélekkel elfogadtatott. — Egyébiránt a Barsi felírás tárgyában további válasz szükségesnek nem találtatván, a 3-ik felírára nézve, kivévén a sürgető felírás érdemében elfogadott módosításokat; a RR előbbi értelmök mellett maradtak.

c)

Egyébiránt a mai napig ezen megszakításon kívül folyvást tartott országos üléskben, a szentszékekről s consistoriumokrul szőlő 18-ik, 19-ik s 20-ik t. cikelyek, megvizsgáltattak, s azok, kik minden coordinationnak ellene voltak, a nevezetes többség ellen kisebb számban maradván, — a sz[ent]székek igen csekély hozzá tétellel, az evangelicusok consistoriumai szórul szóra, a Görög nem egyesülteké pedig azon egy változtatással hogy a világiaknak ülés és vox nem adatott, a kerületi szerkesztetés után jóváhagyattak. Ezután Somsics megújítja a kerületi ülésben²⁴ elbukott azon indítványát, hogy a hitezegett kir. tanácsosok büntető bírása az országgyűlése legyen, — melly indítvány 34 megye s a Hajdu kerület voxát megnyervén, elfogadtatott, a törvényczikely szerkesztetése szokás szerint kerületi tanácskozásra utasítatván.²⁵

²² Az 1723 : 7. tc.

²³ V. ö. Kónyi: *Deák Ferenc beszédei*, I. k. 79. s köv. l.

²⁴ A február 28-i kerületi ülésben. (*Országgyűlési Tudósítások*, II. k. 639. s köv. l.)

²⁵ A május 12-i s a következő országos ülések tárgyalásairól, valamint Somsich javaslatának kerületi tárgyalásáról olv. részletesebben a 146. és 147. számban.

145.

a)

1834 május 17

Kerületi ülés.

Tárgy: A két izenet szövegének megállapítása.

b)

1834 május 20

Országos ülés.

Tárgy: A két izenet szövegének vitája.

c)

1834 május 20

Elegyes ülés.

Tárgy: A pest-budai állandó híd tárgyában kiküldött bizottság jelentése.

d)

1834 május 21

A főrendek ülése.

Tárgy: [I.] A sérelmek orvoslását sürgető felirat szövegében kis módosítást javasolnak a főrendek, [II.] a január 3-i leiratra adandó választ hasonlóképen csak módosításokkal fogadják el.

a)

Posony, Majus 21-én, 1834.

Majus 17-kén kerületi ülés tartatván Dubraviczky és Szilassy elnökségök alatt, minthogy a múlt napi országos ülésben Somsics indítványára elhatározott, hogy a hiteszegett királyi tanácsosok büntető bírāja az országgyűlésre lépjen, s hogy ez egy külön törvény czikelybe fog az ítélő székek elrendeléséről szóló többi törvények sorába iktatni, ezen törvényczikkely javallatának beadására a Vég helyek birósága tárgyában kirendelt küldötség¹ bizatott meg. Ezután pedig a sürgető felírás tárgyában legközelebb elhatározott 12-ik s az 1833-iki 20-ik Majusi felírára Január 3-án adott királyi válasz iránti 5-ik izenetek szerkesztése megrostáltatott, s ezen utóbbi minden változtatás nélkül, az első pedig az *observare* szóhoz való ragaszkodás okainak előterjesztésében RAGÁLYI, és SZÉLL javallati szerint módosítva elfogadtatott. Az előlülői hatóságról szóló óvakodó szakaszban MARCZIBÁNYI és GYERTYÁNFY a dolog fekvésével nem egyező complimentirozásnak állí-

¹ V. ö. e kötet 31. s köv. l.

tották az izenetnek azon részét, mely a jelen óvást a jövőre tekintetéből mondja szükségesnek, „minthogy azon biztoság, melyet jelenleg a Náadori fényes hivatal viselőnek személyes jelességei minden visszaélések ellen nyújthatnak örökké tartó nem lehet“. Ezen részét az izenetnek tehát kihagyatni kívánták, mert épen az eddigi történetek nyújtottak okot a panaszra. A többség azonban az izenet szerkeztetése mellett maradt.

Május 18-án és 19-én Pünköszt szünnapok.

b)

Május 20-án 197-ik országos ülés a K és Rendeknél. Bezerédy és Palóczy mint e heti kerületi előlölők benyújtván a kerületileg készített izeneteket,² azok felvették, és a *maradjon!* szónak erős hatalmával szórul szóra helybehagyták. Az *observare* szórul, a PERSONALIS felszólítván a RRket, hogy egyesület reménylő más kifejezést hoznának javallatba, MARCIBÁNYI az *observare dignata fuerit* helyet *observatum fuerit* módosítást javallá. Roskoványi, B. Sztojka, Szilassy, Marics, Aczél, Rutkay, Plathy, K. Horváth, Jekelfalussy, Poszavec, Pogány, Bencsik és Havas módosításra hajlandóságukat különbözökép kijelenték, a nagy többség azonban *maradjonnal* felelt! Utóbb a PERSONALIS azon új részét támadá meg az izenetnek mely a felvétel halogatása miatti észrevétel következtében adott főrendi válasza felel. Ostromlá azt, a dolog ide nem tartozása, a két tábla hosszas fejtegetést kívánó viszonaiba való vágása, a folyamatban lévő tárgy késleltetése, s az egész hazának a Fenséges Náador iránti bizodalma szempontjából. — DEAK röviden ismétlé az ország jusiai biztosításának szükségét támogató, s kerületileg bővebben kifejtett okokat.³ — MARCIBÁNYI ellenben mint a kerületi ülésben, úgy itt is valótalannak állítá a személyes jelességekből minden visszaélések ellen merített biztoság említését. — A PERSONALIS feleletül azon meggyőződését jelenté, hogy a mit a RR izenetjökbe irtak, azt nem csak irták, de érzik is, s érzi velök együtt az egész haza. Mire helybehagyás következén, s a másik izenet is szórul szóra jóváhagyatván, — mind ketten FRIMM (Lonovics már csanádi püspök⁴ helyébe választott egri követ) szónoklata mellett a FÖRRhez szokott mód által küldettek,⁵ ott pedig felolvasatván, közleiratra bocsájtattak.

c)

A Fő HERCZEG NÁADOR egyszersmind elegyülésre szöllitatván által a RRket, kijelenté, hogy miután értésére esett a K és Rnek azon kívánsága, hogy a Pest Budai álló hid tárgyában kirendelt Országos Bizotság mihamaréb jelentést tegyen, minthogy azon küldöttségnek elnöke Gr. Keglevics Gábor korona ör részint hivatalos foglatatosságai, részint tartós betegeskedése miatt húzomosan távollenni kéntelen, a RR ohaj-

² *Iratok*, II. k. 398. s köv. I.

³ A personalisnak válaszul megjegyezte: „Többnyire, hogy kárt tett e vagy hasznat a náadori hivatal kiterjedt hatalma az országnak, azt a historia bőven előadja és abból ha szükséges volna, s bele kívánna ereszkedni, meg mutatná: hogy az inkább csorbította az ország jussait“. (*Jegyzőkönyv*, VIII. k. 162. l.)

⁴ Lonovics József 1834 március 9-én lett csanádi püspök.

⁵ A küldöttség tagjainak névsorát l. *Jegyzőkönyv*, VIII. k. 164. l.

tásának haladék nélküli teljesítése végett, a küldötség jegyzőkönyvét felolvastatni kívánja. A mi meg is történt, s a RR teremében szokottan republicáltatván sajtó alá adatott.⁶

A Bizottság véleménye abban határoztatik: 1.) hogy a Pest Budai álló hid nem csak nemzeti dicsőség, de jelen, s jövőendő roppant haszna miatt is kívánatos. 2.) Hogy az e végre megkívántatandó tőkének mint közfundusnak összealkotása meggyőzhetlen akadályok alá van vetve, s nem is ez az ily mérészletek helyes eszköze, hanem a magános vállalat. 3.) Ehez csak úgy lehet reménység ha a válatatból eredendő haszon biztosítatik, melly végre multhatlan szükség, hogy a szerződés szerinti idő lefolytáig, a ki a hidon jár, minden különbség nélkül országos hatóság által megállapítandó bér szabás szerint fizessen. Szóval azt mondani: hogy ezen magános vállalat, s roppant költséggel járó hidon mindenki ne fizessen, más szóval annyit tesz, hogy álló hidunk ne legyen. (Bővebben majd ha napirendre kerül.)

d)

[I.] Ma, az az *Majus 21-én* ülés a Fő RRnél. Felvételtek a tegnap által hozott izenetek, s legelőbb is a sürgető felírást tárgyazó 12-ik, mellynek is két tárgyát, u. m. az *observare* szót, és a halaszgatás iránti szakaszt külön kívánta a Fő Herczeg Nádor tanácskozásba vétetni.

B. MEDNYÁNSZKY most sem akart a RR véleményére hajolni, s mint-hogy az utóbbi válaszbán csak azon egy ok hozatott fel a fő RR részéről, hogy az *observare* szó a postulatumokra nem alkalmazható, most kívánja hogy a minap⁸ előterjesztett, s alkotványos elvekből merített okai a válasz izenetbe mind betétesse.

B. SZEPESY püspök három részre osztja beszédjét. 1.) Azt muto-gatja hogy a K és RR nem érték fel a fő RR értelmét, midőn állitják, hogy annak az *observare* szó legjobban megfelel. 2.) Czáfolgatja a RR gyámokait, és 3-or új argumentumokat hoz fel a fő RR értelmének tá-mogatására. Az elsőt illetőleg hivatkozik a törvénykönyvünkben lévő számos erősítő törvényekre, mellyek nem azért hozattak, mintha az előbbieket a meg nem tartás elenyésztette volna, hanem mert tekinte-tőknek új erővel élesztetniök kellett. A kettő közt nagy különbség van, és az is tagadhatlan, hogy valamint a törvényhozó hatalom akarat-jának kijelentése a törvény erejét erősíti, úgy halgatása gyengitheti, s oly ellenkező szokás divatba jöttét eszközölheti, melly a törvényt úgy szólván elenyészteti. Így jött be azon szokás, melly a káptalanoknak, és a k[irályi] városoknak az 1608:1-ő törvény által világosan biztosított egyenkénti voxát⁶ megszüntette, elannyira hogy azon törvény ellenére, most immár minden káptalanoknak öszvesen és minden királyi városok-nak öszvesen csak egy egy vox adatik. Azon törvénynek tehát újabb erővel kellene felélesztetnie. 2-or felel az ellenvetésekre: Ugy hiszi lehet

⁶ *Iratok*, II. k. 400. s köv. I. A jegyzőkönyv a bizottság 1833 júl. 29., nov. 22. és dec. 9-i üléseiről számol be.

⁷ *Iratok*, II. k. 398. I.

⁸ Május 12-i fe'szólalását olv. az előző számban (135. s köv. I.)

⁹ A koronázás utási 1608:1. tc. 4. §-a megállapítja, hogy a püspök a fe'ső-táblán saját személyében foglal helyet, míg a prépostot káptalanjával közösen illeti meg az alsótáblán szavazat, a 10. §. pedig a szabad városok követeinek biz-tosit he yet és szavazatokat (locum et vota).

a törvény tekintetéről szólni a nélkül hogy azt magáról a törvényről is értetni kívánnánk; és ámbár igaz hogy nem elég a törvény élesztő megerősítése, hanem a teljesítés is szükséges, mindazáltal ennek elégtétetik, a Decretum elejére s végére tenni szokott *observare* et *observari facere* záradékkal. — Végre azon állítására a RRnek hogy az *observare* szó jó helyütt áll, mert a felírásban el vannak a sérelmek a kérelmekről különözve, tagadólag felel, példába hozván fel a só tárgyát, mely magában gravamen, de azon része, hogy a *nisi extrema urgente necessitate* záradék¹⁰ a törvényből kitörültessék,¹¹ postulatum. — 3-or új okokkal áll elő: nevezetesen, ámbár elősmeri a RR iniciatíváját, de tagadja hogy ezt az első javallatban önként kitűzött határokon túl terjeszthetnék, különben a tractatus épen nem egyesülésnek, hanem ellenkezőnek lenne eszéke, már pedig az első javallatban hire sincs az *observare* szónak. Továbbá a fő RR előbbi javallata a postulatumokra is egyiránt alkalmazható, mert ha p. o. Ő felsége elfogadná azon kívánatot hogy a só iránti záradék a törvényből kitörültessék, nem de ez az illető törvényeket újabb erővel élesztené? — és ha elfogadná, hogy a magyar nyelv diplomaticus polczra emeltessék, nem de ez koronázná meg a magyar nyelvet tárgyazó törvényeket. Ő azonban ezeket csak példa gyanánt hozza fel, nem mintha az első kívánná, s a másíknak helyét, és idejét látná.

A TÁRNOK ezekkel egy véleményen lévén, a tárgyhöz szólni nem akart, de olyat hallott a pétsi püspöknek különben igen bölcse beszédjében, mellyeknek hivatalánál fogva nem lehet ellene nem mondania. Arrol, hogy a királyi városoknak világos törvénnyel biztosított szavazati jusaik a jelen szokás által megsértetve lennének, hivatalos tudomással nem bír, s bár mennyire fájlalja is azt, a mit magánosan tud, birni nem is akar, csak azt jelenti ki, hogy a királyi városok szavazati júsát oly elhomályosított állapotban lenni épen el nem ösmeri, hogy új erősítő törvény élesztésére lenne szükségök.

BELÁNSZKY Püspök szintén az előbbihez való ragaszkodásra voxolt. Ellenben

B. BEDEKOVICS főispán: Meg van ugyan győződve hogy a két tábla által kölcsönösen javaft kifejezések egészen más alakban tünnek elő, ha in abstracto, és másban, ha a felírás texturájának fonalán vétetnek tekintetbe. Mert a mint igaz in abstracto hogy a törvényeknek nem új erővel élesztésre, de megtartásra van inkább szükségök, úgy miután a kérdéses kifejezést megelőző §-ban az uralkodó idaea, t. i. a sérelmek orvoslásának, s az akadályok elhárításának mulhatlan szüksége, ki van fejezve, s az utolsó constructio amannak csak mintegy fogamatját secundaria idaea gyanánt mondja ki: a fő RR javallata kétségkívül helyesb és alkalmazatosb. De szavak felett vivni kedvetlen dolog, midőn az érdemben megvan az egyeség, neveli ezen kedvetlenséget a történeteknek emlékezete, azért ő nem ellenzi, hogy a fő RR azon áldozatok halmát, mellyeket már hoztanak, az által is tetézzék, hogy a szó feletti vitában engedni tovább nem vonakodnak.

¹⁰ Az 1791: 20. tc. szerint a só ára országgyűlésen kívül nem emelhető fel, ha csak rendkívül sürgős körülmények mást nem kívánnának (*nisi extremae urgentes circumstantiae aliud exigent*).

¹¹ Az országgyűlés az előleges sérelmek VIII. pontjában kérte, hogy „vagy a felettébb sürgető szükség esetei a 1715. 8. és 1741. 22. törvény értelmére szoríttassanak, vagy a 1791. 20. törvény cikkely záradékja a törvényből eltörültessen”. (*Iratok*, I. k. 180. l.)

GR. ZICHY KÁROLY hasonló értelemben szóllott.

Az ORSZÁGBIRÁJA (a ki e mai nap temérdek sokat tett a Statusokkal való egyeség eszközzésére) B. Bedekovicssal egészen egyet értett. Meg van ugyan győződve hogy a fő RR által mind akkorig felhozottaknak ellenére, bár csak színre nézve is, nehezen, s még nehezen sem lehetne valami velőset mondani, mindazáltal miután egyetlen egy szó forog kérdésben, hogy e miatt 12 izenet váltogatása után *novas moras nectamus*, annival kevésbé kívánja, mert minden tekintetben el akarja még árnyékát is azon helytelenül a főRRre kent vádnak háritani, mintha ők azon *perversum principiumot* állították volna, hogy a törvényt a meg nem tartás elenyésztetné.

Ezen kétféle vélemény között középen állott KOPÁCSY püspök. Súlyosabbnak tartá az *observare* szónak magában álló értelmét, mintsem hogy azt így elfogadni lehetne, mert a törvény megtartást minden tekintetben Ő felségére s csak Ő felségére háritani nem lehet. És így megtartván a SS kedvéért az *observare* szót, azt ily módosítással kész elfogadni: *sicque id, quod veneranda legum autoritas exigit, reali cum effectu observatum fuerit*.

Ezen javallat köz értelemmel elfogadtatott, következett immár az izenet utolsó része, mely a halogatás miatti észrevétel következtében az előlülői hatóság iránt imígy szóll:

A M[éltóságos] fő RR törvényes függetlenségét, mellyel törvényhozói állásuknál fogva birnak, legkisebb kétségbe sem vették a K és RR, sőt épen a kölcsönös függetlenségnél fogva kívánták, hogy a fő RR is viszonzozzák azon figyelmet, mellyel válaszaikat hosszas halogatás nélkül tanácskozásba szokták venni a K és RR, mert egyébként a hasonló függetlenségből e részben hasonló jusok eredvén, ha a K és RR is szinte ily halasztgatást gyakorolnának, a fejedelem és haza közös kárával az értekezések fonala gyakran megszakadna, sőt a törvényhozás valójában sarkaiból lenne ki forgatva. Az országgyűlési előlülőknek törvényes hatalmát a K és RR is sértetlenül kívánják fentartani, de soha meg nem ösmerhetik azt, hogy azon hatalom a tanácskozásokba vett tárgyak félretételére, vagy az indítványi jus könnyen csonkitható halasztására is kiterjed, mivel azon biztoság, mellyet jelenleg azon fényes hivatalt viselőnek személyes jelességei minden visza élések ellen nyujthatnak, örökké tartó nem lehetvén, a nemzet legszentebb jusainak örökös bátorságára nem elegendő, és mivel az ismételve szó nélkül hagyott esetekből utóbb káros következtetésű szokás is eredhet, megtörténhetnék egykor az is: hogy a haza legfényesebb hivatala, melly a nemzeti függetlenség oltalmára van leginkább alkotva, nem korlátolt hatalmával még valaha épen azon függetlenséget csorbitaná. Ezeket tehát a jövőendő idő tekintetéből vélték főképp szükségesnek a K és RR nyilván megjegyezni.¹²

A Pécsi Püspök nem látja hogy ezen válasz a fő RR ellenvetéseire egyenes feleletet adna. Eddig szokásban volt hogy midőn a RR kerületi tanácskozásaikban elegendő anyagot össze szerkeztettek, a végre hogy országos ülést tarthassanak, értesíteni szokott a Nádor hogy a RR országos ülést kívánnak tartani, mire a fő RR is ösze szoktak hivatni, hogy az általküldendő izenetet elfogadhassák. Kívánságukat izenetjök felvétele iránt ezen az uton kellett volna kijelenteniök most is, de ők ezt nem tették, ámbár az előlülő hatóságnak elösmeréséről nyilvános vallomást tesznek. Így ösmerik el a főR függetlenségét is, de

¹² V. ö. *Iratok*, II. k. 398. l.

még is bizonyos felsőbbséget akarnak gyakorolni, midőn a figyelem viszonzását emlegetik, s azzal fenyegetődznek, hogy ha ők is hasonló halasztgatást gyakorolnának, az értekezés fonala megszakadna, s a törvényhozás sarkából kiforgattatnék. Ő mind ezekre 1-ör az argumentum megfordításával felelne. Minthogy a főRR igen kevés eseteket kivéve a RR izeneteit nyomban felvették, s a mit ők több napokig, hetekig, hónapokig vitattak, közönségesen rövid idő alatt elvégezték, ne sajnálják ezt viszonzni. Mert valóban ha a főRR annyi időt fordítanának magános tanácskozáisakra, mint a K és RR a circulusokra, melyekben el semmi sem határoztatik, s az egész tárgy országos vitatásban ismét előkerül, úgy valóban az értekezések fonala megszakadna, és a törvényhozás (a mint ők mondják, de a mi nem áll) sarkából kiforgattatnék. — 2-or egyenesen pedig ezeket felelné: A fő RR ülést nem tarthatnak, ha csak a K és RR izenetjét nem kapják, ezek nem kerületi, hanem országos ülésekből küldetnek; már pedig bizonyos hogy a K és RR ekkor 17 hónapok alatt 251 napokig országos ülést nem tartottak, és a mit ily hosszasan vitattak kerületi tanácskozásikban, azt 174 országos ülésekben újra vitatgatták. Hol maradnak tehát hátra az ülések? hol maradnak hátra minden Operatumok? nem ő nállok?, kik 17 hónapok alatt csak az egyetlen egy urbariálét végezték bé? Valóban a fő RRnek minden tekintetben igen is nagyon érdekjökben van, hogy a tanácskozások siettessenek, s a diaetának mihamaréb vége legyen. Mert nem csak tennen költségeken mulatnak itt, de (távol legyen minden sértés) a követek napi díjainak nagy részét is ők fizetik. Ők nem tartoznak azoknak sorába, kik tisztársukat itt hagyván, hónapokra eltávoznak, vagy megútván a hazúlroli hoszas távollételt, tisztjokrul le is mondhatnak. Valóban nincs mit félniök a RRnek hogy ezen M[éltóságos] főtábla a diaeta haladását hátráltatni fogja. Itt maga magának azon ellenvetést teszi, hogy miért nem állanak hát a fő RR a Statusok kívánságaira? s itt kifejti azon okokat, melyek a fő RRket a tárgyak különböző volta szerint ellenzésre kényszerítették. Megemliti azt is hogy félretétel soha nem történt, elhalasztás pedig némi kevés ideig csak a legnyomósabb okok közbenjöttével, a milyeneknek számítja jelenleg a Husvétii ünnepet, e miatt sokaknak távollétét, hogy a RR más tárgyban folyvást dolgoztak, a halasztásból veszély nem következhetett s a t.

B. BEDEKOVICS: Nagyra becsüli a K és RRnek ezen főtábla függetlenségéről s az előlülő jusairol és az iránta való bizodalomrol tett kinyilatkoztatását, de ohajtaná, hogy inkább tetleg adták volna mind ezeknek bizonságát, s ne érintsék vala egy idegen tartomány kényes kapuját. Nem osztja teljeséggel a RR aggodalmát, mert a mint fel sem teheti a RR táblájárol, hogy valaha oly mód félretennék, vagy elhalasztának a főRR izenetjét, hogy abbol az értekezés megszakitása következnek, úgy a főRRről is hasonlót méltán fel nem tehetnek. Hasonlókép nem fél az ország legszentebb jusainak veszélyeztetésétől is. Voltak idők, melyek sokkal inkább kedveztek ezen alkotmányos igazak megcsonkításának, mint a mostaniak, még is az ország Rendei mindég fel tudták azokat tartani, soha sem félték hogy a haza legfényesb hivatalátal fogának csonkítást szenvedni, s azért soha sem is törekedtek annak hatóságát megszorítani. De ha még is minden állásnak, minden rendnek, s helyzetnek csodás felfordultával ilyes mitől tartani lehetne, igazságtalanok lennének azok iránt, kik munkásságunknak s helyeinknek örökössei lesznek, ha úgy vélekednének, hogy ők jussaik romradulásának henye nézői maradnának. Ő tökéletesen meg van győződve hogy a RR

táblájával (a mint ez minden valódi veszélykor így történt) válat vetve férfiasan megoltalmazták, s maradékaikra által bocsájtának jussait.

ORSZÁGBIRÁJA: Miután RR ezen tábla függetlenségét önként elősmerik, s úgy ezt, mint a törvényes előlülő jusait fentartani kívánják, miután magok elősmerik (a mit velők együtt minden magyar elősmér) hogy a mostani Fenséges Elnökségtől semmi veszélynek még csak árnyéka sem fenyegetődzhetik; mindezekből önként következik, hogy a figyelmeztetésnek sem helye sem módja, sem formája jól választva nem vala. Kivált miután a kölcsönös izenetek váltogatása közötti idő nyilvánvaló bizonságot tesz, hogy a főRR semmi subsumptióra¹³ okot nem adtak. Ezeket gondolná mentől rövidebben, mentül alkalmasab szavakkal úgy kifejeztetni, hogy még csak a legkisebb sértés is távol legyen, s a további vitatás megszűnjék.

Fő HERCZEG NÁDOR: Köz értelemnek látszik hogy ez elfogadtassék, és valóban kívánatos is hogy új vitatások ne gerjesztessenek, mellyek az országgyűlést felvet céljától félre vezérelhetnék. Minthogy ezen tárgy azon méltóságot (dignitatem) illeti, mellyet az ország rendeinek szabad választásából jelenleg én viselek, nem lehet a dologhoz némely-lyeket nem szőllanom. Tisztellem én a K és RR irántami bizodalumnak nyilatkozását, de még inkább tisztelném, ha nem ez alkalommal, s nem az esetre való alkalmaztatással öszekötve szemlélném, mert valóban bár mint látszassék is izenetjök ezen felforgó esetet mellőzni, attol mind azáltal a tárgyat tökéletesen elválasztani lehetetlen, s annál fogva nem hithetnem el magammal, hogy irántam teljes bizodalmat nyilatkoztattak ez úttal a K és RR. Én a Nádori hivatalt, kivált pedig azon részét, melly az országgyűlési előlülést illeti, alkotmányunkkal oly anynyira egybekapcsoltnak hiszem, hogy egyik a másik nélkül alig álhatna fen. És ha meggondolom, minő nagyok és terjedékenyek szabadságaink, könnyen szembe ötlő, hogy a velők való élés mi könnyen féktelenségé fajúlhatna, ha csak a törvények által megbizottak tekintete (authoritása) által nem mérsékeltenék. Igen is *principium istud authoritatis* alkotmányunkba van szöve s azt ha valaha, bizonynyal a jelen században, mellynek szelleme minden authoritásnak ellene szegül, fentartani multhatlanul szükséges. Érttem ezt mindazokrul, kik elnökséget viselnek, törvényhatóságot kormányoznak, érttem különösen az országgyűlési elnökségről is, és kinyilatkoztatom, hogy tisztennem törvényes tekintetét fel fogom tartani, és a törvények által nékem mint országgyűlési előlülőnek adott hatósággal egész mértékben élni fogok. Kinyilatkoztatásom ezen utolsó része, ha úgy tetszik a Fő RRnek, az izenetbe is bémehet.¹⁴

Ezt hangos éljennel fogadák a Fő RR.

[II.] Következett a másik felírás tárgya. — SZERENCZY mint referens ítélő mester felolvasván a kérdésben forgó 4-ik §-ust tárgyzta részét a KK és RR izenetének, mellyben kijelentik hogy nem idegenek e részben azon módosításokat ide is beiktatni, mellyek a külön sürgető felírásban tétettek,¹⁵ — az ORSZÁGBIRÁJA nem látja okát, miért ne lehetne

¹³ Kifogásra.

¹⁴ A főrendek ily értelemben megfogalmazott 12. válaszát I. *Iratok*, III. k. I. s köv. I.

¹⁵ Már harmadik izenetükben (*Iratok*, II. k. 312. I.) kijelentették a rendek, hogy a felíratnak azt a szakaszát készek ugyanúgy módosítani, mint az előleges sérelmek elintézését sürgetőt.

e részben a Statusok kívánságát elfogadni. A NÁDOR is hasonlóan vélekedvén, ezen szakaszra nézve megtörtént az egyeség.

A 6-ik §. iránt azt mondják a RR hogy ez nem ismételés, mert Ő felsége által serényeb munkálódásra, nagyobb szorgalomra, és az idővel való takarékosagra intetvén, meg kellett mondaniok, miért nem haladhatnak magok által is kívánt gyorsasággal, okúl adván, hogy a sérelmek iránti megnyugtató válaszok nem érkezhöz, s egy felterjesztett kérésök sem teljesülvén, a kétes jövőendő szorongató aggodalma tanácskozásait hol megszakítja, hol pedig azoktól, mellyekhez hozzá fognak, elvonja.¹⁶

A PÉCSI PÜSPÖK állítja hogy ez csak ismételés, de nem is a resolútiók késleltetése hátráltatja a tanácskozást, hanem egyéb közbe vetett tárgyak, mint p. o. a vallásbeli tárgy s egyebek, mellyeket a RR nem igen szeretnének megemlíteni.

ORSZÁGBIRÁJA: Mi szembetűnőleg megmutattuk hogy ezen szakasz puszta ismételés, de ha a RR erőnek erejével ismételni akarnak, Isten nevében ismétljenek, én nem ellenzem.

TÁRNOK: Én pedig ellenzem. Mert nem csak az ismételés miatt kívántuk ezen szakasz kihagyását, hanem azért is, mert nem egyezik az igazsággal azt állítani hogy a resolútiók késedelmezése a rendszeres munkákban előhaladást gátolja, különben ha gátolná, tetleg kéntelenítenénk azokat abba hagyni.

ORSZÁGBIRÁJA: Ugy de ha ezen argumentummal kell élnünk, akkor azt sem fogadhatjuk el, a mit feljeb a 4-ik §. vagy a külön felírás tárgyában már elfogadtunk. Rögtön csak nem mondhatjuk hogy nem igaz, a mit már igaznak vallottunk.

VURUM püspök: Két értelemben lehet venni, mit a RR mondanak. Azt hogy a resolútiók elkészése annyira megakasztaná munkálódásinkat, hogy elő épen nem haladhatnánk, azt mondani nem lehet, de a RR sem kívánják. Ellenben hogy könnyebben haladnánk, ha a kedvező resolútiók már it lennének, hogy a kétes jövőendő szorongató aggodalma hol megakaszt, hol félre von. ez csak ugyan igaz, s ily értelemben kész elfogadni a §-ust igen csekély szóbeli változtatással, t. i. *nullae resolutiones pertigerunt*¹⁷ helyet *resolutiones haud pertigerunt*.

B. ORCZY mint a Tárnok, ellene van az elfogadásnak. A felírás mind a két tábla nevében szól. A RR el vannak e fogódva valami szorongató aggodástól, és ez hátráltatja e őket? nem vizsgálja, de azt tudja hogy ezen szorongató aggodalomnak a főRR nem részesei.

KOPÁCSY püspök: A mit itt a RR (kétség kívül nem a pesti diaeta, nem a magyar nyelv, hanem az előleges sérelmek iránt) mondanak, az csupán variációja annak, a mit mind a két tábla már ismételve kijelentett,¹⁸ t. i. hogy foganatlanok lesznek minden intézetek, ha csak az előleges sérelmek orvoslásával a munka alapja nem biztosítatik. Ez így lévén, ha más ok nem lesz a felírás ellenzésére, ezen §. miatt nem gondolná, hogy ellenkezni kellene.

¹⁶ V. ö. *Iratok*, II. k. 399. s köv. l.

¹⁷ Az alsótábla eredeti feliratjavaslatában: „Benignae resolutiones regiae ardentia regnicolarum vota expleturae ad nos nullae hucdum pertigerint — az óhajtvá várt királyi megnyugtató válaszok mind ez ideig sem érkezhöz meg”. (*Iratok*, II. k. 42., 40. l.)

¹⁸ Így a rendek feliratjavaslatukban, a főrendek első válaszukban, majd később is. (*Iratok*, II. k. 2., 6., 53. l.)

Gr. ZICHY KÁROLY hasonló értelemben szól. Meg kell vallani, úgy mond, hogy ha nem physicus akadály is a sérelmek orvosolatlan volta, de minden bizonnyal moralis akadály.

B. VAY MIKLÓS szintén úgy vélekedik, s az ismétlés vádjára az Országbíró által a Tárnoknak adott felelet értelmében szól. B. Orczy-nak felelve, valamint tagadhatlannak valja, hogy a szorongató aggodástúli elfogadás minden esetre a Statusok táblájának legalább egyes tagjairól értve igen is áll, úgy nem kételkedik, hogy ezen fő táblának is lehetnek, sőt vannak oly tagjai, kik szintén el vannak fogódva a miatt, hogy az előleges sérelmek orvoslást nem nyerhetnek.

Senki sem akarván többé szólni, a NÁDOR úgy fejezi bé a tárgyat, hogy a többség, ámbár nincsen is a §. szükségéről meggyőződve, ahhoz még is egyesülés végett hozzá járul.

Vége még hátra volt a 7-ik §. mely a mérséklésre ismételve lett megintetésre kijelenti a RR fájdalmát, úgy azt is hogy az 1625 : 62. s 1723 : 7. czikelyek¹⁹ által nékiek tulajdonított jusaikat tetleg is gyakorlották, s az eddig divatozott szokás szerint jövőendőben is gyakorlani fogják.²⁰

B. SZEPESSY püspök: Ha előbb nem lett volna is oka Ő felségének az intésre, idő közben csak ugyan oly eset történt, mellvet eltitkolni nem lehet. A RR ezen §-ban ki akarják az elesett Barsi felírás helyét pótolni, de a bevezetett tárgyat felmelegíteni, s azért a §-ust is így elfogadni nem lehet. Minthogy azonban itt csakugyan ismételt intésről van szó, azt ezen módosítással vélne elfogadhatónak: *Dolorem exinde conceptum etc. celare eo minus possumus, quod dignitatem tractatum Comitatum, et ab hac sejungi nequeuntem votorum libertatem sacram et inviolatam semper conservare cupiamus.*²¹ (E szerint a törvényen épült jusoknak és szokásnak gyakorlatához való támaszkodás elmaradna).

Az ORSZÁGBÍRÁJA minapi²² értelme szerint is nagy különbséget lát a jelen §. és a Barsi felírás közt, kéri a fő RRket, ne ragaszkodjanak az egyszerű kihagyáshoz, s módosítást javal, mely a RR szerkeztetését azon részében is, hol a törvényekből eredő jusok és hatalom eddigi szokás szerinti gyakorlatának óhajtását kijelenti, egészen meghagyja, csupán azon egy részét hagyván ki, melyben állítatik hogy amit a törvény megkívánt, eddig is teljesítve volt.

Ezen módosítás ellen B. MEDNYÁNSZKY hevesen kikelt, kivált a törvényre való hivatkozás, de még inkább az eddigi szokás emlegetése miatt. — Az ORSZÁGBÍRÓJA értesíti hogy a szokásra hivatkozást ő maga is csak tévedésből említette, jegyzéséből ki is van törölve, de B. MEDNYÁNSZKY ezzel nem volt megelégedve, s ketten is beszéltek egyszerre. — A NÁDOR kérdé, milly értelemben vannak a fő RR? — A felkiáltás

¹⁹ V. ö. 555. l. 3. jegyzet és 559. l. 12. jegyzet.

²⁰ V. ö. *Iratok*, II. k. 400. l.

²¹ A rendek javaslata így hangzott: *Dolorem exinde conceptum... eo intensius persentiscimus quod ipsimet etiam dignitatem tractatum comitalium et ab hac seiungi nequeuntem votorum libertatem sacram et inviolatam semper conservare cupientes, ea quae hoc in merito leges praescribunt, iure et activitate per articulos 62 : 1625. et 7 : 1723. nobis attributis, facto etiam adhibuerimus ac usui hucdum praevigenti conformiter in posterum quoque adhibeturi simus.* (*Iratok*, II. k. 42. l.)

²² Május 12-i. (V. ö. 138. l.)

püspök B. SZEPESY módosítására nyilatkozott, az tehát el is fogadtatott, s meghagyatván hogy az izenetek eként elkészitessenek, az ülés eloszlott.

*

A K és RR e mai nap folytaták az ítélő székek rendbeszedését s a Birói parancsolatokrol, és az Ügyvédekről szöllő 21-ik s 22-ik t. cikelyekben dolgoztak. Ezen munkából hátra van még a consistoriumok feletti vitatásnak érdekeseb része, a mi következni fog.²³

*

Hoszasb távollét után Kölcsey a mult napokban, Jármy tegnapeiött, Nagy Pál tegnap megérkeztek. — Császár Temesi követről az iratván az ujságokban²⁴ hogy haza hivatása szükségesnek találtatott, ezt úgy kell érteni, hogy Temes megye egyik közgyűlésének töbsege azon meggyőződésben volt, hogy a megye körülményei Császár másod allispán tetleges kormányzását nem nélkülözhetik. Ó azonban egy e végre különösen kihirdetendő közgyűlés határozatát kívánja. — Gr. Széchenyi Istvánnak, midőn minap honunkba visszaérkezett,²⁵ az itteni ifiúság pompás esti fáklya hangászattal tisztelkedett,²⁶ s tisztelettel teljes viselkedésben adá jelét azon hódolatnak, melyet a valódi érdem magának akaratlan is kiviv. A nemes Gróf, ki ébren léttének minden óráit a hazának szenteli, hála gyanánt ígéré, hogy ezentúl még később fekszik le, s jókorabb kél fel, hogy így a hon javára szánt életének munkás óráit megsokasithassa.

²³ Olv. a következő számban.

²⁴ Császár Sándort, a kormány kipróbált emberét Temes megye április 22-i közgyűlése hívta haza s helyébe Kövér Jánost választotta meg. Az ellenzéknek ezt a sakkhúzását a nádor hiába akarta Gerliczy Mihály temesi adminisztrátor útján hatálytalanítani, a követcsere megtörtént. (Orsz. Levéltár, Náadori titkos levéltár, *Diaetalia extraserialia*, 1834. XXXVIII., XXXIX., XLI., XLXII., XLVI. stb.)

²⁵ Angliai útjáról május 2-án érkezett vissza, Pozsonyba azonban ekkor csak futó látogatásra jött.

²⁶ Május 10-én, amidőn Széchenyi ismét megjelent Pozsonyban a Tünde hajóval. (V. ö. Széchenyi, IV. k. 479. l.; Wirkner Lajos jelentése a fáklyás zenéről uo. 672. l.)

146.

a)

1834 május 23.

Kerületi ülés.

Tárgy: [I.] A sérelmek orvoslását sürgető feliratban javasolt módosítást elfogadják a rendek, [II.] a másik feliratnál újabb módosítást javasolnak. [III.] A *Juridicum* melyik részét vegyék tárgyalásba a törvényszékek elrendezése után?

b)

1834 május 12—22

Országos ülések.

Tárgy: [I.] Brezovay bejelentésével a hevesi ügy lezárul. [II.] Az egyházi rend óvása ellenére letárgyalják a szentszékek coordinatioját. [III.] A nemkatolikusok törvényszékei. [IV.] A XXI. (a befejezetlen pörökről), XXII. (a bírói parancsokról), XXIII. (az ügyvédekről), XXIV. (a törvénykezési szünnapokról) és a XXV. (a törvénykezési illetékekről szóló) tc.-ek.

a)

Posony, Majus 24-én, 1834.

A Fő RR azon válasz izeneteket, mellyeket utóbbi levelemben közlött 21-ik Majusi ülésekben elhatároztak, következő nap, az az Majus 22-én megrostálták¹ és a K és RRhez által küldötték.² A K és RR pedig az *ítélő székek rendbeszedéséről* szőlő munkálatot³ (kivéven a Vég-helyi bíróságról, és a hiteszegett tanácsosok, vagy is inkább az alkotmány sértés bűnébe esők büntető bíróságáról alkotandó, s még előbb kerületi tanácskozás alá tartozó két t. czikelyeket) ugyan csak Majus 22-én tartott 199-ik országos ülésekben bevégezvén; azt azon óvással, hogy az említett két törvényczikely még e munkához fog csatoltatni, a Fő Rendekhez általküldötték.⁴

Majus 23-án a Fő RR magános értekezést, a KK és RR pedig *kerületi ülést* tartottak. Bezerédy s Palóczy voltak az előlülők. — Legelőbb felolvastatott az alkotmány sértők büntetéséről szőlő t. czikelynek küldötségi javallata, melly is köz leiratra bocsájtatott. Utóbb pedig napi renden voltak a Fő Rendektől tegnap vett válasz izenetek. A sürgető felírás tárgyában a FőRR által a Karok és RR akaratjához közelítőleg tett azon javallatot: „*observare*“ helyett tétetnék *reali cum effectu* „*observatum*“ fuerit, a töbség felkiáltás utján elfogadni látszatott, azonban DEÁK és BÖRHY az előbbinek megtartása mellet szólván, különösen pedig NOVÁK ennek támogatásául azt hozván fel, hogy az *observatum*

¹ *Iratok*, III. k. 1. s. köv. 1.

² A főrendi küldötség tagjainak névsorát l. *Jegyzőkönyv*, VIII. k. 215. 1.

³ *Iratok*, II. k. 313. s. köv. 1.

⁴ A küldötség tagjainak névsorát l. *Jegyzőkönyv*, VIII. k. 221. s. köv. 1.

szót már a mult alkalommal javallatba hozá Marczibányi,⁵ azt azonban a RR el nem fogadták, leginkább azon oknál fogva, mivel azon szó értelmének nincs gazdája, s így által nem látja, miért érdemeljen az most, azért hogy a Fő RR javallják, több méltánylatot. — Voxolás után döntetett el a kérdés, s minthogy 5 vármegye jelen nem volt, Arad/részéről ACZÉL a főRR mellé, Török ellenök, RAGÁLYI pedig oly értelemben nyilatkozott: hogy az *observatum* szó másra is alkalmazható, mint a Fejedelemre, itt pedig vele szollunk s így az *activus* szó kétséggkívül helyesebb, de ő attól tart, hogy az *observare* szóhoz való ragaszkodással magát a felírást is el ne ejtsük. Azonban ismételve felszollíttatván az elnökség által, mondaná meg, hová kívánja vaxát számíttatni? feleletet nem adott, — a többi 43 megye közül 19 az *observare* szó megtartására, 24 pedig, és az Egyházi rend, a fő RR módosításának elfogadására szavaltván; ezen elfogadás végzésnek jelentetett, s így az annyi küzdelekre alkalmat szolgáltatott felírás iránt az egyesülés meglelt.

A válasz izenet utolsó §-ban azt mondják a főRR: hogy miután a K és RR a két tábla kölcsönös függetlenségét elősmerik, a törvényes előlülői hatalmat fentartani magok is kívánják, s kimondják azt is hogy észrevételeit magok is igazolják, s erősítik, a dolognak bővebb fejtegetését ez uttal feleslegesnek tartják a főRR. Az Ország nádora különösen kijelentvén, hogy ismervén az országgyűlési előlülőnek hatóságát, ezzel valamint eddig, úgy ezentúl is tiszti kötelessége szerint a törvény értelmében élni fog.⁶

Erre DEÁK megjegyzi: az előlülői hatalommal a törvény értelmében való élést kétségbe venni senki sem akarta. Csak oda czélozott a RR észrevétele hogy az élésből, vissza élés ne legyen. De azon mondását a főRRnek, hogy mi az ő állításaikat megigazoltuk, el nem fogadhatom, mert ők a gyűlés tartást az előlülői hatalom körébe helyezettették, mi pedig azt mondtuk, hogy ennek korlátlan hatóságát, s azt hogy izeneteink félretételére, vagy elhalasztására kiterjedhetne, el nem ösmerjük. Ha ez igazolás, úgy én nem tudom, mi a tagadás. Ezt röviden meg kell a fő RRnek mondani, úgy azt is hogy mi csak a törvényes hatalmat ösmerjük el, — a tárgyat bővebben ez uttal fejtegetni magunk sem szándékozván.

PFANSMID a Nádornak azon kijelentésére is felelni akarna, hogy „valamint eddig, úgy ezentúl is élni fog“. Ez annyit tesz hogy eddig is törvényesen élt előlülői hatalmával, s így a RR emlékeztetése törvénytelen volt. — De POGÁNY feleletül adja, hogy az óvás inkább a jövődőség miatt történt, s nyilván is kijelenték a RR előbbi izenetjökben,⁷ hogy jelenleg a vissza élések ellen biztosítva vannak. — HERTELENDY (Torontál) pedig úgy vélekedett hogy nem lehet nagyobb biztosítás, mint mikor az ország első magistraturája a törvényhez való ragaszkodását jelenti.

Végre még BALOGH kérdé: valjon a Nádor szóllhat e külön a K és RRhez, a másik tábla izenetében? mert ő csak a főRR egész tábláját együtt véve ösmeri oly moralis testnek, mellynek jusa van a RRkel izenetet váltani? Ezen észrevétel azonban már a következett tárgy vitatása alatt, és így későn tétetett. Deák javallata pedig ellenzés nélkül elfogadott.

⁵ A május 20-i országos ülésben. (E kötet 146. l.)

⁶ V. ö. *Iratok*, III. k. 2. l.

⁷ Tizenkettedik izenetükben. (*Iratok*, II. k. 398. l.)

[II.] Következett a másik izenet. A 4-ik és 6-ik §-kat elfogadván a főRR, ezek iránt minden további kérdés megszűnt. A 7-ik §. úgy mint az ismételt feddésre vagy intésre adandó felelet tárgyában, minő módosítást javallottak a főRR? mult levelemben megírtam.⁸

CSAPÓ örömmel látja hogy végre csak ugyan átlátják a FőRR hogy az ismételt intést felelet nélkül hagyni nem lehet, de csudálkozik hogy midőn ezt átlátják, a törvényre, s törvényes szokásra való hivatkozást ki akarják törölni. Ő erre nem álhat, mert kívánja hogy fájdalmas érzésünk kijelentessék, s az is nyilván kimondassék: hogy az eredhető rendetlenség megboszulása magokat a RRket illeti, mind törvény, mind törvényes szokás szerint, s hogy ezt eddig is gyakorlották. Ő tehát az előbbinél marad és semmi változtatást el nem fogad.

Ez ellen csak PFANSMID szóllott, PLATHY pedig módosítást javallott, s így a Csapó indítványa köz értelemmel elfogadtatott.

[III.] Most az elnökség el akará az ülést oszlatni,

azonban ASZTALOS emlékezteti a RRket: ideje arról tanácskozni, a törvénykezési munkának melyik osztályát fogják pertractatióba venni. Ő maga részéről a Büntető törvénykönyvet kívánja,⁹ nem pedig az országos küldöttség munkájának sora szerint az Ordo Processualist.

KÖLCSEY és DEÁK figyelmeztetik a RRket, hogy ez sok és fontos tekinteteket magában foglaló kérdés. Jobbnak vélnék, ha először magok között cserélgetnék fel iránta gondolatjaikat. Ezt sokan jónak vélték, de BORSICZKY nyomban kívánta a tanácskozást.

BÖRTHY tehát munka tárgyaúl javallá, hogy ki lévén már a gravaminalis küldöttség munkája nyomtatva,¹⁰ mint hogy a lengyelek iránti indítvány alkalmával oda ment a többség véleménye, hogy ezen kérdést a gravamenek sorából¹¹ fogja kivenni, s felírás tárgyává tenni:¹² vegyék fel a RR ezt a hólnapi nap.

MAJTHÉNYI: Nem barátja ugyan a conferentiáknak, de nem is ellenzi legalább recreatio napja lesz. — Megyéje részéről más indítványokat téssen: 1.) Kéressék meg ő felsége hogy a diurnumok iránti t. czikelyt (jövendőre való következtetés nélkül)¹³ azonnal sanctionálja. — 2.) Hogy az országos naplókönyvben előforduló gyakori igazítások hibás szerkesztésre mutatóván, a RR helyesb módokrul gondolkozzanak. — 3.) Hogy a kerületi napló könyv (melly már elenyészett) ismét életre hozassék.¹⁴

SZALOPEK viszament az Asztalos indítványára: Az országos küldöttség munkája szerint következnek a Ordo processualis, úgy de ez nagy részben attól füg, minő változtatások fognak in *emendatione Legum Civilium*, a birtok czimjeire, állandóságára nézve történni. De még inkább füg attól, valjon megegyesül e a két tábla a fő RRhez már által küldött *coordinatio fororum* tárgyában azon elvre nézve, hogy minden pernek

⁸ V. ö. előbb, 153. l.

⁹ A jogügyi bizottság munkálatának IV. része a „Codex de delictis eorumque poenis“.

¹⁰ *Iratok*, II. k. 57—308. l.

¹¹ A gravamenek közt a hetedik helyen szerepelt a lengyel kérdés. (*Iratok*, II. k. 84. s köv. l.)

¹² V. ö. *Országgyűlési Tudósítások*, II. k. 410., 449. l.

¹³ Az országgyűlés 1833 május 20-i feliratával terjesztette fel a törvény-cikket „a mostani ország gyűlése költségeinek szabad ajánlásképpen a nemesi rend által való viseléséről“. (*Iratok*, I. k. 234. s köv. l.)

¹⁴ A kerületi naplóra vonatkozólag l. *Országgyűlési Tudósítások*, I. k. 251. l. 7. jegyzet.

a megyei törvényszék legyen első bírása. Ez egészen más Ordo processualist kíván, mintha a Királyi tábla első bíróságnak meghagyatik. Annak okáért jónak látja: hogy mielőtt az Itélő Székek iránt a két tábla egyesülne, a perlekedés rendszere fel ne vétessék. Ellenben, akár mint lesznek az ítélőszékek elrendelve, a törvényeket csak ugyan ki kell igazítani, ő tehát az *emendatio Legum Civilium* tárgyát kívánja pertractatioba vétetni.

GR. LA MOTTE: Csak ebből is meggyőződik, hogy fontos tekintetek fordulnak e kérdésben elő. Jónak látja tehát, engedjessék egy kevés idő a megfontolásra s értekezésre.

HERTELENDY (Torontál) hasonlóképen, — annyival inkább, mert ha valahol, itt van a kölcsönös capacitationnak helye, minthogy nem gondolja, hogy az utasítások még arra is kiterjednének, mellyik Sectiói kell eléb felvennie a Juridicumból. Midőn tehát értekezés előrebocsátását kívánja, távol van attól a mit Majthényi mondott, t. i. hogy az recreatio napja lesz. Ő legalább nyugodtan mondhatja, hogy pihenésre nem vágy és szakadatlan kíván dolgozni, dolgozik is. Nem kell attól tartani, hogy a RR tanácskozásaiban munka nem léte miatt akadályt szenvednének.

Az előlülő úgy jelenti ki a végzést: hogy hónap megrostáltatván a ma ledictálandó törvényczikely, a felvetett kérdés tanácskozásba jöhet, addig a RR magok közt értekezhetvén.

b)

[I.] Most már kötelességem a K és RR országos üléseinek fonalát felvenni, s jelentést tenni azokról, mellyek az ítélő székek iránti országos tanácskozásokból hátra vannak. Hátra vannak pedig a Szentszékekről szöllő 18-ik t. cz.-től kezdve, a taxák schemájáig. Ezen tanácskozások közt Majus 13-án

BREZOVAY engedelmet kért, hogy mielőtt a napirenden lévő tárgy folytattnék, küldői meghagyásának eleget tehessen. Emlékezteti a RRket hogy a Heves vármegyei közeli történetek¹⁶ már két ízben országos tanácskozás tárgyai valának,¹⁷ azonban a hivatalos adatok hiánya miatt, Heves v[ármegye] meghalgtatása méltányosnak ítéltetett. A szöllő követ ezekről küldőit tudósítani el nem mulatván, Heves vármegye Rendei April 22-én tartott közgyűlésökben ezeket határozzák, s a nemzet képviselői színe előtt is előterjeszteni parancsolák: Semmi sérelmet sem látnak abban hogy a mult 1833 Augustus 6-ára követ választás végett kihirdetett közgyűlés 22-ik Octoberre elhalasztatott, mert azon gyűlést nem a megye rendelte s különben is a RR könnyebsége végett köz kívánság szerint történt, hogy egyszersmind a megürült tiszt hivataltok is bétöltessenek, kinyilatkoztatják továbbá, hogy October 22-én az alispán megnyitván a gyűlést, a megye Rendeinek egyrésze, melly már jó előre elfoglalta a palotát, a másik részt erőszakkal bé nem eresztette, s az állapotok ellenére legelőbb a követ választást kívánta végre hajtani, minek folytában oly kicsapongások s féktelenségek történtek

¹⁵ A jogügyi bizottság munkálatának harmadik része: *Proiecta legum civilium conclusis excelsae deputationis regnicolaris adcommodata.*

¹⁶ Ragályi követé választásának körülményeiről o.v. *Országgyűlési Tudósítások*, II. k. 668. s köv. I.

¹⁷ 1834 febr. 20-án és márc. 4-én. (*Országgyűlési Tudósítások*, II. k. 677. s köv., 702. s köv. I.)

hogy azoknak szomorú jelei még a legközelebbi gyűléskor is szemlélhetők valának. Ily körülmények közt nem csak sérelemnek nem látják tehát hogy az örökös főispán a gyűlést eloszlatta, sőt ki nyilatkoztatják, hogy mivel azon gyűlekezet az 1723 : 58. rendelkezésével¹⁸ meg nem egyeztethető, mert sem szabadon nem tartatott, minthogy számosan erőszakkal kirekesztettek, sem illő mérséklettel, mert féktelenségek történtek, ezért is Heves vármegye Rendei a 22-ik Octoberi gyűlekezetet nem csak törvényes közgyűlésnek, sőt semmi gyűlekezetnek sem esmerik, s minden ott költ irományokat erőnélkülieknek nyilatkoztatják, ellenben a későbbi kis gyűlés cselekedeteit mindenekben jóvá s helybe hagyják. Köszönik a RR-nek, köszönik különösen Borsod Vármegyének, hogy lehető sérelmek iránt oly részvétet mutattak,¹⁹ s hálás érzéssel teszik bizonyosokká, hogy ha sérelmet éreznének, orvoslásának útját ösmerik, s követni el sem mulatnák. Kérvén mindezeket a naplókönyvbe iktattatni.²⁰ — Mi meg is engedtetett, a RR egyébiránt minden szóváltás nélkül által mentek a napirendre.

[II.] A Szentszékek iránti tanácskozásban (melly tárgynak kerületi vitáitását terjedékenyen közlöttem²¹ (legelőbb²² is GREGUSKA (Nyitrai kanonok) kívánta hogy a Szentszékek előbbi hatóságukban csorbitás nélkül meghagyattassanak, s annál fogva nem csak a váló pereket, hanem a hozomány, dos, paraphernum, s egyéb mellelleges kérdéseket. nem különben a végintézetekből származó és a hitszegők ellen indítandó pereket is úgy mint eddig,²³ ítélhessék. Hasonló értelemben szólottak az Egyházi Rend több tagjai, név szerint Tellinger, Balassa, Sághy, Frim, Nehiba, Gasparik és Németh. — Okúl adván hogy a Szentszékek ezen bizodalmatlanságra okot nem szolgáltatnak, hogy a polgári törvényszékek sem gyorsabban, sem kevesebb költséggel itélni nem fognak, hogy az 1791 : 67-ik czikelyben kifejezett elveket tekintve,²⁴ a Szent székeket százados jussaikból kivetkeztetni annál kevésbé lehet, mert kiszakítván egy szemet a lánczbol, az egész kapcsolat elszakítatik. Az Egyházi Rend kívánságát csak Andrássy, Kricske, s Nagy Bencze pártolták. — Ellenben Hertelendy, Szucsics, Palóczy, s még némelyek a házassági váló pereket is el kívánták venni a Szentszékektől. Azonban

¹⁸ A törvénycikk megállapítván a megyei közgyűlések tanácskozáának rendjét, hangsúlyozza, hogy az ügyek „publice et debita cum moderatione pertractentur“.

¹⁹ Palóczy fe'szólalását l. *Országgyűlési Tudósítások*, II. k. 703. l.

²⁰ A felszólalást a *Jegyzőkönyv* (VIII. k. 83. s köv. l.) részletesen közli.

²¹ A kerületi ülésben a rendék 1834 jan. 25-én kezdték tárgyalni a szentszékekről szóló javaslatot. (*Országgyűlési Tudósítások*, II. k. 593. s köv. l.)

²² Az országos ülések vitája május 12-től 15-ig tartott. (*Jegyzőkönyv*, VIII. k. 54—113. l.)

²³ Az egyházi bíróságok (forum spirituale) hatásköréről a középkori törvények ismételtelen szólnak. (Így 1458 : 9., 1464 : 17., 1471 : 17., 1492 : 46. tc.)

²⁴ Erre a törvénycikkre Tellinger hivatkozott ily módon: „E jelen országgyűlésének a törvénykezések tárgyába az 1790/1 : 67. t. czikely rendelkezésénél fogva egyik fő célja az, hogy a hiányokat kipótolja, a hibákat pedig orvosolja, a hol tehát sem hiányok, sem hibák nem találtnak, azoknak sem kipótolására, sem orvoslására szükség nincsen“. (*Jegyzőkönyv*, VIII. k. 87. l.) Az érveléssel ellentétben a törvénycikk a jogügyi bizottság feladatává tette valamennyi bírói fórum rendezését s bár felemlítette a perrendtartás javítását, néhány hasznos polgári törvényjavaslat elkészítését, a büntető törvénykönyv kidolgozásá hiányokról és hibákról nem szólt.

a Szentszék jövődöbeli hatóságáról alkotott §§. a kerületi szerkeztetés szerint²⁵ mindenekben jókát hagyattak, csupán az 5-ik §-ba, mely az rendeli: *hogy az egyházi bíróságok botránkoztatás színe alatt sem testi büntetéseket, sem a fenyíték köz helyein kiállandó bészaratást nem rendelhetnek*, BÖTHY és DUEBAYICZKY indítványára nagyobb világosság okáért így módosított *sem testi vagy pénzbeli büntetést, sem bezáratást nem rendelhetnek*.

Legerősebben védelmezé az Egyházi rend az úgy nevezett *Fori Privilegiumot* a 7-ik §. alka'mával,²⁶ mely a világiak által az egyházi személyeken és viszont elkövetett minden bántásokat világi törvény-székek elébe utasítja. Maga a PERSONALIS is úgy találta hogy ezen rendelkezés túlhág az 1647 : 16. czikelyen, mely az egyházi személy világi ítélő szék elébe tartozásának eseteit meghatározza,²⁷ s azért kívánta hogy ezen rendelkezés csak azon törvény értelmében értessék. — Ellenben BORSICZKY a mint nem tud törvényt, mely a fori privilegiumot megállapította volna, úgy ellenben igen tudja, hogy az egyházi fő személyek igen hajlandók bírói hatalmukat terjesztgetni. Így 1807-ben a fundationalis tőke pénztől subsidium rendeltetvén fizeteni,²⁸ a Nyitrai püspök eltiltotta a megyéjébéli parochusokat a fizetéstől, állítván hogy a megyének nincs jusa azokat maga elébe idézni. A vármegye majd majd kéntelen volt püspök úr ellen fiscalis actiót rendelni. Ily esetek elkerülésére szükség a kerületi szerkeztetést elfogadni. Ha tessék a papságnak hazánk törvénye ott, ahol kedvező, p. o. midőn a Cónon ellenére megengedtetik a végrendelkezési szabadság,²⁹ tessék ott is, ahol nem kedves, s ily esetekben ne bújjanak Cónonjaik mögé.

Ezek szerint a Szentszékek hatóságának köre 8. §-okban körülíratván, következik a 9-ik s többi §§. melyek azon szentszékeknek belső szerkeztetése felől rendelkeznek.

A PERSONALIS kéri a RRket, hogy a Consistoriumok coordinatiójába egyik vallásbeli felekezetre nézve se ereszkedjenek. A Catholicusokéba azért nem: mert a vallás dolgaiban hierarchia a püspöki hatalom elsőségét feltartja, mellynek sérelme nélkül a coordinatióba avatkozni nem lehet. Az evangelicusokéba hasonlóképp nem: mind viszonyosság tekintetéből, mind azért mivel ez is bevág a vallásbeli dolgokba, de végtére azért is, mert az 1791 : 26. czikely világosan azt rendeli, hogy ő felsége kihalgatván az evangelicusokat, azoknak consistoriumairól gondoskodni fog. Így van a dolog a Görög nem egyesültek consistoriumaival is, mert az 1791 : 27. czikely azok coordinatiójának hatalmát számukra szintén felhagyja, s ők ezt nem csak munkába vették, de ő felségének legközeléb kiadott declaratorium rescriptumába tökéle-

²⁵ *Iratok*. II. k. 361. s köv. l.

²⁶ *Jegyzőkönyv*, VIII. k. 79. s köv. l.

²⁷ A törvénycikk felsorolja a világi bíróság elé tartozó ügyeket, köztük a hitbért, nászajándékot, leánynegyedek illetőket is és a Hármaskönyvre hivatkozva hangsúlyozza, hogy egyháziak és világiak egymás elleni pereikben, bizonyos kivételeket nem számítva, egyforma megítélésben részesülnek.

²⁸ 1807 : 2. tc. 8. és 11. §.

²⁹ A papság, különösen a főpapság végrendelkezési szabadságával kapcsolatos kérdések részletesen előkerülnek a polgári törvénykönyvnek a végrendeletéről szóló tc.-kével kapcsolatban, július 4-én és 5-én.

tesen meg is nyugodtak, s abban semmi változtatást nem kívánnak.³⁰

GREGUSKA (Nyitrai kanonok) a hyrarchiából, s a püspöki hatalombul eredő gyám okokat kifejtván, kinyilatkoztatja, hogy az egyházi rend ezen coordinatióban részt nem vehet, de venni sem akar, s az egyház szabadságához, kiváltságihoz, függetlenségéhez és a praelatusoknak nem csak a Prolog[us] 9. czim,³¹ de sok diplomák által is megerősített privilegiumaihoz szorosan ragaszkodik.

TELLINGER bizonyosokká teszi a RRket hogy a szentszékek helyesb állapotban vannak most, mint a kerületi szerkeztetés javallatában, s ha már az is bizonyosnak ösmértetik, hogy *malum bono loco positum non est movendum* még bizonyosabb, hogy a jót nem kell helyéről mozdítani. Ezen országgyűlésének kitűzött célja a hibák orvoslása, a hiányok potolása, itt sem hiba, sem hiány fen nem forog. De egyébiránt is, kivált miután a szentszékektől minden világi kérdés elítélése már elvétetett, azoknak coordinatioja ide annál kevésbé tartozhatik, minél igazabb hogy az 1567 : 25-ik törvényczikkely szerint is a Szentszékek tulajdon Cónonjaikhoz tartoznak magokat alkalmaztatni.³²

Szóllottak még az egyházi rendből a coordinationnak ellenére Gasparik (Vácsi), Nehiba (Kalocsai), Hara Mustek (Zágrábi), Balassa (Veszprémi), végre Frimm és Sáhgy kanonokok. GASPARIK beszédje közben két aphorisma gyanánt sentenciákat említett, ugymint: *propter bonum sacerdotem, etiam malum honorate*, és *ordo sacerdotii est firmamentum potestatis*. BALASSA pedig állitá hogy a törvényhozásnak ezen kérdésbe való beavatkozása a Jus Publicum és Privatum Canonicumot egészen feldöntené, s az egyházi rend kötelességeit állandókká, jussaikat ellenben álhatalanokká tenné. Figyelmezteti a RRket hogy munkálódásaikban még a pactum conventumokat is respectálni szokták, a püspöki hatalom pedig nem is pactum conventumon épül, hanem attól jön, a ki minden hatalomnak kútfeje.

Az egyházi rendel egyező véleményben voltak, vagy is a Coordinatio ellen voxoltak Dókus, Andrásy, Ragályi, Busán, Havas, Nagy Bencze, és

Császár, ki különösen így okoskodott: Vagy úgy kell tekintenünk magunkat, mint Catholicusokat, s ekkor el kell ösmernünk hogy mi lai-

³⁰ A personalis szavait Kossuth tévesen jegyezte fel. A fentiekből ugyanis az következik, mintha az 1791 : 27. tc. a consistoriumi szervezet megállapítására felhatalmazást adott volna a görög keletieknek, akik azután így elkészült munkálatukhoz elnyerték az uralkodó hozzá járulását. A valóságban az idézett törvénycikk, amely biztosítja a görög keletieknek a birtokszerzés és hivatalviselés jogát, valamint egyházi és kulturális szabadságaikat, consistoriumokról nem szól. A declaratorium rescriptum pedig azonos a helytartótanács 1779 szept. 16-i rendeletével, amely hatályon kívül helyezte az 1777 jan. 2-i Regulamentum Illyricum 8. cikk 57. §-ának rendelkezését, hogy a consistoriumok tagjai közé két-két világi is tartozik. — A personalis felszólalása a Jegyzőkönyv (VIII. k. 136. l.) szerint: „A görög nem egyesültek consistoriumai egészen más helyheztesztésben vannak, mint a protestánsoké, mert a protestánsokra nézve még váratatnak a legfelsőbb válasz, de a görög nem egyesültek dolgában már ki is adódott és elfogadtatott, sőt az ekképpen történt elrendeltetés a görög nem egyesültek minden igaziakban megállapító 1791. 27-dik törvény cikkely által helyben is hagyatott“.

³¹ A Hármaskönyv előbeszédének 9. címe arra a kérdésre válaszol, hogy van-e ereje a statutumnak, ha a kánonjoggal vagy természeti joggal ellenkezik s kimondja, hogy az egyházak (ecclesiarum) régi szabadságával vagy kiváltságával ellenkezőnek nincsen.

³² „iudicia... iuxta canones suos semper celebrentur.“

cusok a Sz[ent]székekbe nem avatkozhatunk, vagy pedig úgy kell tekin-
tenünk általában mint törvényhozókat, s ekkor az Egyháztól legalább
azon állást meg nem tagadhatjuk, mellyel a társaságban létező bár melly
más privát associatio bir, s ekkor viszonyai kétfélék lehetnek, vagy kül-
sők, mellyek a társaság iránti állását tárgyazzák, ezekbe van jusa bé-
avatkozni a törvényhozásnak, a minthogy felőlük az eddigi szakaszok-
ban rendelkezünk is; vagy pedig belsők ama viszonyok, s már ezekbe,
mellyek különben is concordatumok tárgyai, oly kevéssé avatkozhatunk,
mint a tudós Társaság, vagy a Pesti jótevő Asszonyi Egyesület viszo-
nyaiba.

Ellenben a Coordinatio mellett szóllottak leginkább Clauzál és Bor-
csiczky. — CLAUZÁL az ágy- és asztaltuli elválás, nem különben a vegyes
házasságok ügyeinek említésével bizonyítá hogy az egyházi sz[ent]-
székek előtt meghagyott ügyeknek igen is nagy öszeköttetésök van a
polgári étellel. Vitatá azt is hogy itt senki sem akarja a Catholica Egy-
ház jusait csónkitani, hanem csak azt akarja hogy a polgárok felett min-
den, de kivált legérdekesebb ügyekben rendezett bíróság ítéljen. Csá-
szárnak az associatioktól vett hasonlítását alaptalannak tartja. Azokba
léphetünk, vagy nem léphetünk, vallásban születünk, vallásban lennünk
kell. A magános associatiók szabályai csak tennen tagjait kötelezik, itt
az egyházi Rend a hazának még azon polgárai felett is ítél, kik más
vallásnak tagjai.

BORCSICZKY pedig rendre vévén az ellenvetéseket, pontonkénti fele-
letjében ezeket mutogatá: 1.) Nem vétetett el a sz[ent]székektől minden
világi ügy, mert magát a házasságot sem lehet tisztán lelki dolognak
venni, különben iránta Ausztriában a forum nobilium nem ítélhetne.³³
2.) Mi a Canont ez alkalommal nem feszegetjük, csak azt akarjuk tudni,
minő lábon renden, s állandóságban áll azon bíróság, melly a Canon sze-
rint fogja hazánk polgárait ítélni. 3.) A püspöki jusokat a mi illeti, a RR
kétség kívül őket is meghalgtatják, s a főtáblán előadandó észrevételeiket
fontolóra veszik, de nem engedhetik azon jusokat oda terjeszteni: hogy
még csak ne is tudhassák, mikép constituált bíróság által ítéltetnek a
hon polgárai. 4. Hogy ha az Egyház oly associatio lenne, mellyre nézve
a status minden befolyásból kizáratnék, akkor az *status in statu* lenne,
a mi a társaság céljával meg nem fér. Emlékezhettek az egyháziak,
hogy midőn az 1791 : 26. czikely alkottatott, nem mondották azt sem ők,
sem az ország, hogy a Protestáns Egyház dolgaiba a törvényhozás nem
avatkozhatik, s ezért magokra a protestánsokra kell bizni, intézzék el
dolgaikat a mint akarják. A mi egyik felekezetnek igazságos, a másiknak
múltányos. Végre pedig az egyháziak azt látszatnak kívánni, hogy a mi
a mienk, az mind az övék is legyen, de a mi övék, abba nekünk semmi
közünk se legyen, ők részt vesznek minden dolgainkba, törvényhozá-
sunkba, kormányzásunkba, itélőszékeinkbe, itéletinkbe, de azt kívánnák
hogy mi az ő dolgaikba még csak ne is tekintsünk.

Ezen észrevételek után hangos felkiáltás hagvá helyben a Coordi-
natiót, annak tehát részletes taglalatjába mentek bé a RR. Minek követ-
kezésében a 9-ik §. második részéből, a hol az mondatott, hogy *Ő fel-
sege gondoskodni fog, hogy ezentúl a káptalanokhoz a törvénytudo-
mányban jártos férfiak neveztesse*nek, ezen szó *ezentul, dehinc* Frim

³³ Ausztriában a házasságot II. József házassági pátense (Ehepatent, 1783
január 16.) polgári szerződésnek nyilvánította és minden vele kapcsolatos ügyet
világi bíróság elé utalt.

Egri káptalan követének kivánságára kitörültetett, mert oda látszatott mutatni, mintha eddig nem lettek volna a káptalanoknak törvénytudó tagjai.

Utóbb, midőn az Appellátáról volt szó,³⁴ NEHIBA (Kalocsai fő káptalan követe) említésbe hozta hogy a Kalocsai érsekség soha sem appellált a primatialis, hanem egyenesen a Római székhöz, mely Ő felsége megegyezésével felsőbb bírónak magyar püspököt delegált. — GUZMICS Izidor Bakonybéli apát hasonlót jelentett a Pannonhalmi Fő Apátság kiváltságolt bírósági júsárol, melyet a maga körében püspöki hatósággal gyakorol.

Ezen jelentésnek következtetésében SOMICS kivánta hogy mivel a Sz[ent] Mártoni fő apát Sz[ent]széki bíróságáról említés sehol sincs, nehogy az elhalgatás által eltörültettnék vétessék, a 9-ik §-ban, a hol t. i. az említetik hogy a megyés püspökök nevezhetnek a Sz[ent]székekhez táblabírákat, említessék meg a Sz[ent] Mártoni fő apát is. — Ezt BORCSICZKY ellenzé, a Sz[ent] Írásból mutogatván hogy ordinaria jurisdictioval egyedül a püspökök bírhatnak,³⁵ s hivatkozván egyszersmind a historiára annak bizonyoságául, mennyi bajt és zavart okozott némely szerzeteknek a püspöki rendes hatalom alól lett kivétele. A Somics indítványa azonban elfogadtatott.³⁶ — A mi pedig a primástoli függetlenséget illeti: PALÓCZY protestáns léttére is nagyon tiszteli ugyan a benedictinus szerzetet tudományos érdemeiért, de kéri, ne ragaszkodjék annyira ugy nevezet régi jussaihoz. Miután József Császár eltörölte volt³⁷ mostani Királyunk kegyelmének, s a Magyar Diaeta jóságának köszöni életét.³⁸ Azért ne hivatkozzék a régiekre, egy szerzetnek sem derogálhat az hazánkban, ha hogy a Magyar Országí primáshoz appellál.

A PERSONALIS más egyéb tekintetknél fogva is azt javalván, hogy ahol a primatialis Szék legfelsőbb bíróságnak rendeltetik, tétessék oda: *ad Sedem primatis, qua legati nati.* — Ezt már kerületi ülésben is így akarták a RR,³⁹ akkoron azonban az Egyházi Rend, különösen pedig Lonovics ellenzé; most csak PALÓCZY vitatá hogy a Primás nem legatusi formában ítél, hanem mint a Magyar Egyház független feje, — a Personalis indítványa tehát elfogadtatván, ez által a Kalocsai Érsekség és Pannonhalmi fő Apátság részéről tett kiváltsági ellenvetések is magokban megszűntek. — De GUZMICSnak azon kérése, hogy a mint említés tétett a Sz[ent] Mártoni fő apátrol a püspöki Szentszékek sorában, tétessék említés felőle az Érseki felsőbb bíróságnál is, — BORCSICZKYNak a püspöki ordinaria jurisdictio védelmére tett erős ellenzése után el nem fogadtatott. Azon különösség adván magát elő ezen tárgybeli vitatás alatt: hogy GUZMICS a püspöki hatóságra nézve az *ordinatio* és *jurisdictio* közt különbséget tévén, állitá hogy egyiket a püspök *consecratio* előtt is gyakorolhatja, mert a Sz[ent]írásnak (Borcsiczky által felhivott) helye, midőn az egyházi jurisdictiorol beszél, nem *episcopusok*rukrul, ha-

³⁴ A május 13-i ülésben. (Jegyzőkönyv, VIII. k. 96. l.)

³⁵ Vos spiritus sanctus posuit episcopos regere ecclesiam dei. (Act. 20., 28.)

³⁶ Jegyzőkönyv, VIII. k. 106. l.

³⁷ II. József 1786 nov. 14-i rendeletével oszlatta fel a bencés rendet, birto-

kait a vallásalaphoz csatolva.

³⁸ Ferenc király 1802 márc. 12-én állította vissza a rendet, kötelezve arra, hogy tíz gimnáziumot tanárokkal lácson el, az 1802: 16. tc. pedig intézkedett, hogy a pannonhalmi konvent kapja vissza levéltárát.

³⁹ V. ö. Országgyűlési Tudósítások, II. k. 611. s. köv. l.

nem praesbyterektől tesz említést, — mire TELLINGER Nagy váradi kanonok így felelt: *haec sufficiat palam negasse*. — BORCSICZKY pedig megengedi hogy a tudós Apát úrnak más kiadásu szentírása lehet, de megvalja hogy az ő birtokában lévő példány nem úgy tanít.

Egyébiránt a Sz[ent]székekről szóló törvény cikkelyben semmi más változtatás nem történt.

[III.] Következett a Protestansok Consistoriumairól szóló 19-ik t. cz. Ennek is, s ily módon leendő felvételét ellenzik: Dókus, Zmeskáll, Dubraviczky, Petrovics, Siskovics és Haske, de kivált hatalmasan ellenzik Böthy, Palóczy és Ragályi, — ellenben a törvényenkivüli bizontalan helyzetnek mihamarébi megszüntetését, s így a consistoriumok coordinatioját erősen védelmezik Asztalos, Pázmándy és Kölcey, kik győztesek is valának s a szerkeztetés úgy, a mint kerületileg meg volt állapítva,⁴⁰ mindenekben jóváhagyatott.

A Görög nem egyesültek Consistoriumairol szóló 20-ik t. cikelyben annyi változtatás történt: hogy valamint a püspöki szentszékekhez, úgy a felsőbb bíróságokhoz is javallott két világi tagok⁴¹ a bíraskodásba nem részesítettek, s így azon szentszékek tagjainak száma a kerületi állapotásból kettővel leszállítatott.

[IV.] A 21-ik t. cz., mely által az eddigi bíróságok által még el nem intézett pörök a most megállapított ítélő székekre által tételnek, stylistica világosság kedvéért *Appellatoria et Superrevisorica fora* szavak elébe ezeknek: *et respective* lett hozzá tételével helybe hagyatott.

A 22-ik cikelynél, mely által a birói parancsolatok eltöröltetnek:

B. SZTOJKA világos utasításánál fogva jelenté: hogy Marmaros vármegye Rendei nem csak minden birói parancsolatokat megtartani, de még azt is megengedtetni kívánják, hogy magának a Septemviratusnak ítéletjei után is, a királyi szék számolyához, mint az igazságnak kútfejéhez folyamodni szabad legyen.

BALOGH kifejtvén hogy a birói hatalomnak a kormány önkényes változtatása alá kívánt vetése mennyire ellenkezzék az alkotmányos lét minden nemü elveivel; kimondhatatlan bámulását jelenti, hogy constitutio-nalis országban lehet egy moralis corporatio, egy vármegye, mely ily utasítást adhat, a mit ő egyenest a constitutio satyrájának nevez.

BORCSICZKY előmeri ugyan a megyék utasítási hatalmát, de tagadja hogy valamely megye oly sarkalatos törvénynek ellenére, mint az 1791: 12. utasítást adhasson, — a mennyiben tehát Marmaros vármegye utasítása ez ellen lenne intézve, annak küldői nevében ellene mond.

DEÁK: Többszöri ismétlés után lassanként a különösségeket is megszokja az ember, s én a Marmaros vármegyei érdemes követ által előadott utasításon annyira nem bámulok, mint Barsnak érdemes követe, mert ha combinálnom szabad, azt hiszem: hogy ugyan azon uralkodó lélek (!), melyet Torna vármegye érdemes követe múltkor a Beregi utasítás előadása alkalmával megemlített,⁴² most pusztítva szállott által

⁴⁰ *Iratok*, II. k. 364. s köv. l.

⁴¹ *Iratok*, II. k. 371. s köv. l.

⁴² A szóbanforgó beregi eset ismertetését l. előbb, e kötet 35. s köv. l. Ragályinak az ügyhöz fűzött megjegyzései uo. 38. l.

Marmaros vármegyére, s meg akarta egyik alapos törvényünket rontani. Azonban ezen utasításnak is van jó oldala, t. i. hogy különossége kedvéért pártolni senki sem fogja, s így legalább kárt semmit sem tehet. Én nem is látom szükségesnek ellenmondást tenni ellenébe, mert pusztán, s nyom nélküli hangzik el közöttünk az egész kívánság, és következése más nem lesz, mint azon köz vélemény, melly azt általában kárhoztatja. Sőt én azt hiszem: hogy a Fejedelem sem fogadná el a királyi hitlevélnek ellenére ezen ajánlást, mert az a bírának alapos törvényünkben gyökerezett függetlenségét tenné semmivé.⁴³

A PERSONALIS maga is így nyilatkozott: Ha Marmaros vármegye Rendei utasításukban a királyi székhez való folyamodás fogamatját az 1791: 12. cikkelyen túl kívánják terjeszteni; azzal egyet nem érthetek. Mire hangos éljen következvén a vitatásoknak vége lőn, s a Felség által *vi supremæ inspectionis* kiadatni szokott parancsolatoknak, a kerületi ülésekben oly érdekesen vitatott kérdése⁴⁴ a maga idejére halasztatván, a törvénycikkely helybehagyatott.

Az ügyvédekről szóló 23-ik törvénycikkelyben annyi változtatás történt, hogy az ügyvédi censura nyilvánosnak rendeltetett; — s hogy ügyvédi tehetőségétől a törvénycikkelyben kifejezett vétségek miatt megfosztott ügyvédnek számára, a lépcsőnkénti feljebvitel biztosítotott.

Végre a szünnapokrol szóló 24-ik t. cz. ugy a mint kerületileg szerkesztetve volt,⁴⁵ jóváhagyatván, s a taxák schemáját magában foglaló 25-ik t. cz. is megrostáltatván, a munkálat bevégeztetett, s a fő RRhez, a megírtt óvással által küldetett.⁴⁶ (Némelly érdekesebb vitatásokra, ha hely s idő engedendik, még vissza megyek.)

Május 24-én kerületi ülés tartatván Deáknak indítványára voxok többségével elhatároztatott: hogy az *emendatio legum civilium* lészen a RR legközelébbi munkálatának tárgya, de azon második nagy következű indítványa: küldetnék ki egy kerületi választottság, melly az országos küldöttségnek csupa merő casuisticából álló munkáját systemába foglalva, az egésznek csontvázát kidolgozza, s így lehetővé tegye hogy foltozás helyett rendszeres Codex alkottassék; el nem fogadtatott. — Tulajdon ez a nap az alkotmány sértők megítéléséről készített törvénycikkely is megrostáltatott. (Bővebben jövő levelemben.)

⁴³ V. ö. Kónyi: *Deák Ferenc beszédei* I. k. 81. s köv. l.

⁴⁴ V. ö. *Országgyűlési Tudósítások*, II. k. 658. s köv. l.

⁴⁵ *Iratok*, II. k. 376. s köv. l.

⁴⁶ A május 22-i országos ülés küldöttségének névsorát l. *Jegyzőkönyv*, VIII. k. 221. s köv. l. — A küldöttség tagjául megválasztott Bujanovics eperjesi követ nem akarta a megbízást elfogadni, hogy így elkerülje a látszatot, mintha részvétele a városok április 18-i tiltakozásának visszavonását jelentené s csak a városok óvásának hangsúlyozása, valamint a personalis kijelentése után, hogy „a követség csak tisztelkedés”, tett eleget a felhívásnak. (*Jegyzőkönyv*, VIII. k. 221. s köv. l.) A Kossuth által említett „óvás” a jelen szám elején közölt beszámoló szerint arra vonatkozik, hogy a határőrvidéki bíróságról és az alkotmány-sértés büntetéséről szóló cikkeket később fogják a rendek átküldeni. A *Jegyzőkönyv* (221. l.), ismertetve a personalis indítványát, nem szól óvásról, hanem csak regisztrálja, hogy „céllrányos volna a már megállapított 25 törvény cikkelyeket átküldeni”.

147.

a)

1834 május 27

A főrendek ülése.

Tárgy: A sételmekre választ sürgető felírás elfogadását tudomásul veszik, a január 3-i leiratra adandó választ hatodszor is visszaküldik.

b)

1834 május 27

Országos ülés.

Tárgy: Nagy Pál felszólalása a törvénytelen adószedés ellen.

c)

1834 május 26

Országos ülés.

Tárgy: A hűtlen tanácsosokról szóló tc.

d)

1834 május 24, 27

Kerületi ülések.

Tárgy: [I.] A rendek elhatározzák, hogy a Juridicumból a polgári törvénykönyvet — emendatio legum civilium — veszik tanácskozás alá. [II.] Az I. tc. A királyi adományokról.

e)

1834 május 26

A főrendek ülése.

Tárgy: Megkezdik a törvényszékek elrendezéséről szóló tc.-ek tárgyalását. I. tc.: A békéltetők.

a)

Posony, Majus 28-án, 1834.

E napokban mind a két táblán igen különböző tárgyak lévén vitatás alatt, azokrul világosság okáért elkülönözve teszem jelentésemet. Ugyan is:

Utóbbi levelemben közlöttem mit végeztek legyen a KK és RR 23-ik majusi kerületi ülésekben a két tábla közt még fenforgó kétrend-beli felírásnak sokszor vitatott tárgyában. A végzéshez alkalmaztatott izenetek¹ más nap közleiratra bocsájtatván, minthogy Majus 25-én

¹ Iratok, III. k. 3. s köv. 1.

Vasárnap jött közbe, *Hétfőn* u. m. Majus 26-án előbb kerületi ülésben megrostáltattak, utóbb országos ülésben jóváhagyattak, s a fő RRhez által küldettek.² — Mellyeket is a M[éltósá]gos főRR másnap, u. m.

Az előleges sérelmek iránti felírás érdemében már végtére meg-lévén az egyeség, a K és RR jelen 13-ik izenetjökben csupán egyesülé-söket jelenték, egyszersmind a közbe vetőleg felkerült előlülői hatóság iránt óvólag azt jegyzék meg: *hogy az országgyűlési Elölülőnek korlátoztalan hatalmát soha el nem ösmérhetik, törvényes hatalmát ellenben önnön magok is sértetlenül feltartani kívánják.* Ezen el nem ösmérés-ben ALMÁSSY Gömöri főispán felakadt, s annak oly értelmet tulajdoni-tott, mintha a K és RR az előlülői hatóságnak a fenforgó esetre alkal-maztatott gyakorlatát törvénytelennek mondanák. — Az ORSZÁGBIRÁJA ellenben nem látta semmi feleletnek szükségét, miután a K és RR az előlülő törvényes hatóságát magok is kívánják fentartani.

A Fő HERCZEG NÁDOR hasonló értelmű nyilatkozatát, azt adván hozzá: *hogy alkotmányos országban minden nemű közhatóságnak tör-vény által körül írott határok közé kell szorítva lenni, e részben tehát a RRnek igazságuk van s nincs is egyébre szükség, mint szóbeli ize-netre, hogy t. i. a FőRR nem tartják a további választ szükségesnek, s csak arra szömlítják fel a RRket hogy a két tábla között meglévén már az egyeség, küldjék által mihamaréb az elfogadott módosításokhoz alkalmazott felírást, hogy az elegy ülésből ő felségének felterjesztet-hessék.*

Az 1833-ki Majus 20-án tett felírássra f. é. Január 3-án költ k[egyel-mes] válasz iránti 6-ik izenet tárgya pedig, már csupán a 7-ik §. volt, melyre nézve nem egyeztek meg a RR a §. második részének kívánt kihagyásában,³ mellyben az foglaltatik: *hogy a KK és RR az ország gyűlési rend fentartására nézve a felhivott törvények⁴ által tulajdonított világos jusaikhoz állandóul ragaszkodnak, s azon jusaikat valamint eddig gyakorlották, úgy ezentul is gyakorlani fogják.*

Gr. MAJLÁTH Zemplén F[ő] Isp[an]: Itt tulajdon azon elveket látja, melyek ellen a Fő RR a Barsi felírás tárgyában oly elhatározottan küzdöttek. Nem gondolná azon jusoknak magyarázgatását napi renden lenni, de bajosnak hiszi tetleg más téve, egykét közbevetett szavakkal oly juris publici elveket felállítani, mellyeknek örökre szomorú követ-kezésök lehetne. A gyakorlatot pedig a mi illeti, hogy ez nagyon is erős kérdést szenvedhet, az 1729-ki, [17]41-ki, [17]64-ki példák bizonyítják.⁵ Ő a RR kívánságára semmi esetre nem áll, s meg van győződve hogy a főRR sem állanak, ha csak a Barsi felírás érdemében bizonyított töre-kedésöket semmivé tenni nem akarják. — A TÁRNOK és B. BEDEKOVICS hasonló értelmű szavazatjaikra köz megegyezés nyilatkozott, mire a NÁDOR végzésnek jelenté, hogy a főRR már felhozott okaiknál előbbi

² Az alsótábla küldöttségének névsorát l. *Jegyzőkönyv*, VIII. k. 227. l. *Majus 27-én* vettek tanácskozásba.

³ Amit a főrendek ötödik válaszukban kívántak. (*Ira'ok*, III. k. 2. l.)

⁴ T. i. az 1625 : 62. és 1723 : 7. tc.

⁵ Az 1729-es esetet olv. e kötet 140. l. 10. jegyzet, az 1764-es esetet 99. l. 12. jegyzet A régi országgyűlések eseteire való hivatkozással Majláth főispán azt akarja bizonyítani, hogy az országgyűlési gyakorlat szerint nem a rendeket, hanem a királyt illeti meg az országgyűlés rendjét megsértő követek fölötti bíraskodás joga.

értelmők mellett maradnak. — Mihez B. Örvös hozá tétetni kívánta, hogy attól soha el sem is állanak.

Míg a főRR egyéb dolgaikkal foglalatoskodtak, Szerencsy ítélő mester a válasz izenetet⁶ elkészítette, melly is, a másik felírást tárgyzatta szóbeli válasszal együtt a K és RRhez által küldetett.⁷

b)

A K és RR (kerületi ülések után) ezen izenetek ált vétele végett Országos ülésre gyűlvén — ez alkalommal: Nagy Pál megyéje egyenes meghagyásából jelenti, hogy Sopron vármegye a köz adónak törvény ellen országgyűlése alatt is folytatott szedését annál nagyobb sérelemnek veszi, minthogy 1830-ban az nem a jövő országgyűlésig, hanem egy bizonyos napig, u. m. 1831. October utolsó napjáig volt csak felajánlva,⁸ — nem is gondolná, hogy azon haszon, melly az adó tárgyát mindég diéta végére halasztatni javálja, súlyegyenben lenne azon kárral, melly ezen törvénytelen ség elnézéséből következhethnék. Kéri tehát a RRket hogy az adó tárgyát tanácskozásba vegyék.

Számos követek állottak fel, az indítványt pártolandók, azonban pártolásra szükség nem vala, mert a PERSONALIS így nyilatkozott: Nincs bizonyosabb annál, hogy az adó felajánlása országgyűlésére tartozik. De ha valamiben, ebben bizonyára szükséges, hogy a RR magok között előlegesen tanácskozzanak. Vegyék tehát azt fel a mikor tetszik magok között, állapotjanak meg valamiben, s hozzák azt fel országos ülésre, ő legkevésbé sem fogja ellenzeni. Mire az ülés eloszlott.

c)

Harmadik tárgy a hűtelen tanácsosokat tárgyzatta t. cz. — Ez iránt mint már megírtam⁹ a kerületi küldötség be adta javallatát, az *Május 24-én* kerületi ülésben megrostáltatott, s némi stylisticai módosítással megállapítatott, *Május 26-án* országos ülésben 10 vármegyének oppositioja mellett¹⁰ jóvá hagyatott, s a fő RRhez által küldetett,¹¹ kik azt a többi t. cikelyek sorában fogják tanácskozásba venni. A javallat így szól:

Törvényczikkely

„Az országosan egybegyűlt KK és RRnek az alább kijegyzett esetekben gyakorlandó bíróságáról.

„Kik az ország alkotványa felforgatására vagy megsértésére vezető tanácsokat adnak a királyi Felségnek mint végrehajtó hatalomnak, vagy törvénytelen parancsolatokat írnak alá, vagy hasonló törvénytelen parancsolatok teljesítésével az ország alkotványa ellen valamit vak-

⁶ A főrendek hatodik válaszáat l. *Iratok*, III. k. 5. l.

⁷ Az alsótábla május 27-i, 201. országos ülésében Végh Ignác országbírói ítélőmester mondta el a főrendek szóbeli válaszáat, amint azt fentebb a nádor körvonalazta. (*Jegyzőkönyv*, VIII. k. 228. l.)

⁸ Az 1830-i országgyűlés *Írásai*, 461. s köv. l. (V. ö. e kötet 184. l. 25. jegyzet.)

⁹ V. ö. előbb, 165. l.

¹⁰ Temes, Szerém, Torna, Baranya, Árva, Esztergom, Fejér, Szepes, Moson. Ugocsa megye nyilatkozott ellene. (*Jegyzőkönyv*, VIII. k. 226. s köv. l.)

¹¹ A küldötség tagjainak névsorát l. *Jegyzőkönyv*, VIII. k. 227. l.

merően cselekedni merészelnek, az országosan egybegyűlt KK és RR bírósága alá tartoznak.¹²

Ezen állapotásnak vezér elve az: hogy itt az ítélő székek elrendelése forogván kérdésben, csupán a bíróság kimondása van a maga helyén, a vétek bővebb meghatározása, a procedura módja, s a büntetés kiszabása is más operatumokba tartozván.

d)

Negyedik tárgy a K és RRnek új érdemi tanácskozása. — Már utóbbi levelemben említém, mint vetetett fel azon kérdés: a Juridicum Operatumnak melyik ágazatja kerüljön tanácskozat sorára? Ezen kérdés *Majus 24-én* tartatott kerületi ülésben Bezerédy s Paloczky előülése alatt a következő rendel vitattatott:

DEÁK: Szükségesnek itéli arról gondolkozni, minő rendszert s abban minő ösvényt fognak a RR következő munkálatjokban követni. Fontosak ugyan azon tekintetek, melyek az ordo processualis felvételét javallják; de ha megfontolja, mily elválaszthatlan kapcsolatban áll ez a polgári törvényekkel, mennyire füg p. o. a replicák számának elhatározása a facti és juris perek közötti különbségtől,¹³ melyre nézve első kérdésnek kell lenni, vajon megmaradnak-e jövőre a juris perek, és ha igen, melyek lesznek azok? ha megfontolja, mennyire függön ezen kérdésektől a juridicum remediumok iránti intézkedés, meg kell győződnie, hogy jó, s helyes ordo processualist mind addig nem készíthetünk, míg a polgári törvények sorában némely kérdések el nem határozatnak. Ő tehát azt javallja, hogy a polgári törvények javítását kell az ordo processualis előtt felvenni. Azonban nem gondolja hogy ennek eként lett kimondásával már meg lenne téve a mit rendszeres tökéletes munkára tenni kell, mit a köz szükség érzete kíván, s az országnak ezen diaetába vetett bizodalma vár s reméni.

Halomra nőtt polgári törvényeink a nemzeti törvényhozás hoszu során keresztül minden rendszer nélkül, egyes panaszok következtében, egyes esetek körülményihez alkalmazva hozattak, s ezen az uton tévesztő temérdekségre szaporodtak. Verbóczy volt első, a ki ezen casuisticus zavart némi bár hiányos rendszerbe foglalta. Minden lehető egyes eseteket a véges emberi elme előre ki nem merithet, számba nem vehet, s így lön hogy mindég újabb és újabb esetek adván elő magokat, melyek a casuisticus törvényekben még ellátva nem valának, a törvénynek eme hiányait kéntelenek voltak az ítélő székek pótolni, honnan önkény, bizontalanság, s a törvénynek homályos értelme eredett. Ezen bajon az Országos küldötség előttünk fekvő munkája¹⁴ nem segít, mert az nem egyéb a Curialis decisiókból¹⁵ meritgetett, ekkorig világos

¹² V. ö. *Iratok*, III. k. 4, s köv. l.

¹³ Az előbbieknél az alperes tagadja a vád tárgyává tett tényt, az utóbbiaknál elismeri annak megtörténtét, azonban kétségbe vonja, hogy a pretendált jog abból leszármaztatható volna.

¹⁴ A *Proiecta legum civilium*. (A következőkben: *Proiecta*.)

¹⁵ A rendi Magyarország jogszolgáltatásában a Hármaskönyv és a törvények mellett a Kúria döntvényei, az ú. n. curialis decisiók csaknem törvényerejű tekintéllyel bírtak, különösen olyan esetekben, amelyekre a meglévő törvények nem voltak alkalmazhatók. A Kúria újjáalakítása (1724) óta hozott fontosabb döntéseket Mária Terézia utasítására 1769-ben bizottság gyűjtötte össze. A gyűjtemény 1800-ban nyomtatásban is megjelent Pozsonyban.

törvény által el nem intézett egyes esetek eligazításánál, nem egyéb mint casuistica, mellynek tengerébe egyszer betévedvén, ha az országos küldötség 300 új esetet volt képes össze szedni, mi kerületi üléseinkben más 300-t hozunk fel, a nélkül hogy a lehető jövőendő eseteknek csak század részét is kimerithetnénk. Ismét a bírói önkény fogná tehát a törvény hiányait potolni, s az igazság szolgáltatás rendszerében egy lépéssel sem lennének előbb mint most vagyunk. Az országos küldötség azonban rendszert nem alkothattott, mert csak hiányok kiegyengetésére s foltozásra volt kiküldve, de 1791 óta, midőn a 67-ik czikely alkotatták, a Statusi rendelkezéseknek ezen nevezetes ágában tetemes előlépések történtek. Azóta készült a napoleoni Codex, a Bajor, a Porosz törvénykönyv, s az igen sok tekintetben nagyon jeles Austriai.¹⁶ Ezek a magános polgárok közötti viszonyokat nagyon kifejték, s a mint naponként érezhetőbb egy systematisált polgári törvénykönyv hiánya, úgy a törvényhozó test, az 1791-ben elrendelt küldötség hatóságának körébe szorítva, s pusztá foltozásra kárhoztatva nincs, s munkája ily jeles példák után kevesb nehézséggel is jár. Első figyelemnek kell tehát lenni hogy valahára már systema készüljön. Ezt ily nagyszámú gyűlekezetben kidolgozni szerfelett nehéz, azért is azt hozza indítványba: neveztessek egy kerületi választmány, s arra bizassék, nem az, hogy az országos küldötség munkáját superrevideálja, nem is az hogy egyes törvényeket javalljon, hanem az hogy a regnicolaris küldötség dolgozatját principiumokra vonja, s e szerint egyszerűlvén a kérdéseket egy systematizált codexnek csontvázát dolgozza ki. Csak ez lehet egyetlen egy ösvény, mellyen sikerrel haladhatunk, különben a nehézségekből kigázolnunk teljes lehetetlen, kivált ha megfontoljuk az utasítások különböző volta szerint mindazon eseteket, mellyek az országos küldötség munkájában elő nem fordulnak, s azon idő vesztéseget és zavarodást, mellyet ezen utasításoknak egyenként hol itt, hol amott minden rendszer nélküli előterjesztése okozand, — holott a szólló követ által javallott módon biztosban haladhatunk, a minek tetleges bizonyítására több eseteket hoz fel, p. o. hogy ha előre a Fiscus örökösödésének kérdése elv gyanánt meg lesz állapítva, ez a donatiók tárgyában minő vezérfonalt nyújtand. Melly bánás módnak azon következtetése is lenne, hogy a megálapítandó elveket a törvényhatóságokkal közölvén, a részletekben talán némi változtatásokat tennének. Így p. o. ha látnák

(*Planum Tabulare, sive decisiones curiales per excelsam deputationem a... Maria Theresia eatenus ordinatam collectae et in ordinem reductae.*) 1823-ban kiadásra került az 1769 után hozott döntvények is. (*Sententiae excelsae curiae regiae intra annum 1769, et generalium regni judiciorum terminum post Pasche anni 1823. incidentem inclusive latae*), míg a többiek 1848-ig folyamatosan jelentek meg nyomtatásban.

¹⁶ A francia Code Napoléon eleinte a Napoleon uralkodása alatt keletkezett öt törvénykönyvet jelentette, az elnevezés később az 1804 március 22-én kihirdetett polgári törvénykönyvre (Code Civil) korlátozódott. — Bajorországban 1834-ben még az 1756-ban készült Codex Maximilianus Bavaricus Civilis volt érvényben; az 1818 május 26-i bajor alkotmányos charta elrendelte egy egész országra érvényes polgári törvénykönyv készítését, ennek a munkálatai az országgyűlés alatt még folynak. — A porosz polgári törvénykönyv kidolgozása 1746-tól folyt, ekkor az 1794 február 5-én kihirdetett *Allgemeines Landrecht für die preussischen Staaten* van érvényben. — Az osztrák *Allgemeines bürgerliches Gesetzbuch*-ot több átdolgozás után 1811 június 1-én hirdették ki.

hogy in principio, az invalidatio ex praejudicio¹⁷ továbbá is megáll, azon törvényhatóságok, melyek az aviticitás ellen adták utasításaikat, in principio elvettétvén, a birtok biztosságának más óvásairól gondoskodhatnának. Hozzá teszi azonban hogy némelly elválaszthatlan kapcsolatú tárgyakat, mint p. o. az executio kérdését a processualis rendből ide által hozni kelletnék, különösen a diétának az egész munka bérekesztése előtti váratlan elosztására nézve azt is megjegyezvén, hogy az egész Juridicum Operatum csak egybevéve sanctionáltat-hassék.¹⁸

ASZTALOS: Igen elősméré hogy valahára már egy rendszeres törvénykönyv alkotása egész hazánkra nézve nagyon kívánatos, melyre való törekedésnek a Verbőczy megbízása, s a Quadripartitum kidolgozására Ferdinand idejében történt kiküldés,¹⁹ Atyáink idejéből is bizonyítást nyújtanak. Az országos küldötség ezen munkába nem ereszkedhetett, mert hatásköre az 1791: 67. által korlátozva volt. Ő tehát a Zalai követ előadásának fontosságát elősmervén, az indítványt oda módosítja, hogy egy systematicus Codex Civilis kidolgozására nem kerül, hanem országos küldötség rendeltessék, s míg az munkáját végeznék, a Büntető törvénykönyv vétessék tanácskozásba.

Ezen utolsó kívánságra nézve BERNÁTH emlékezteté Marmaros követét, hogy diéta elején hasonló javallatot tettek a főRR,²⁰ mire ezen tábla már akkor azt válaszolta, hogy a büntető igazság szolgáltatás azoknak sorába tartozik, melyek legkevésb aggodalomra nyújtanak okot. — BORCSICZKY ellenben az ordo processualis felvétele mellett maradt, s a polgári törvények közül csak azokat kívánta kiszemelve felvenni, melyek oda hatással vannak, ilyeneknek nézi a *Donatio*, a *Fassio* vagyis *Aviticitás*, és a *Praescriptio* kérdését.²¹ Ezeknek elhatározásával úgy hiszi, fel lehet a törvénykezés rendjét venni. — Mire azonban NICZKY azt válaszolá hogy ha ezek egész kiterjedésökben kivételnek a polgári törvények közül, alig marad ottan valami.

A kérdés voxolás által lön eldöntve, s 33 megye voxával 16 ellen az *emendatio legum civilium* felvétele határozottatott.

A Deák által javallott küldötség kirendelését ami illeti, ezt leginkább BORCSICZKY ellenzé. Ő némi rendszert magában a Regnicolaris munkában is lát, mert többnyire a *Kelemen*²² és *Kövy*²³ rendjét követi,

¹⁷ A *Proiecta* 30. cikke szól „de invalidatione fassionum ex praejudicio“, az örökvallások érvénytelenítéséről azon esetben, ha a felperes sérelmet, kárt szenvedettnek mondja magát.

¹⁸ V. ö. Könyi: *Deák Ferenc beszédei*, I. k. 82. s köv. l.

¹⁹ Az 1548: 21. tc. értelmében I. Ferdinánd király Gregoriánczy Pál zágrábi püspök elnöklete alatt bizottságot küldött ki a Hármaskönyv átdolgozására. A bizottság munkájának eredménye, a Quadripartitum nem került az országgyűlés elé s csak 1798-ban jelent meg nyomtatásban.

²⁰ A királyi propositiókra adandó válasszal kapcsolatos első válaszirányelvekben a büntetőtörvénykönyvet kívánták az urbariale után a második helyre. (*Iratok*, I. k. 30. l., *Országgyűlési Tudósítások*, I. k. 120 s köv. l.) A rendek választát l. *Iratok*, I. k. 56. l., *Országgyűlési Tudósítások*, I. k. 135. l.

²¹ A királyi adományról, örök bevallásról és elévülésről a *Proiecta*, 1., 26. és 35. cikke szól.

²² Kelemen Imre († 1819) 1793-tól a pesti egyetemen a magánjog tanára. Főműve az *Institutiones iuris privati Hungarici* (Pestini, 1814) négy kötetben.

²³ Kövy Sándor († 1829) 1793 óta a sárospataki főiskola tanára. Legnevezetesebb munkája a több kiadást megért *Elementa iurisprudentiae Hungaricae*.

az ily küldötség tehát csak a rend megváltoztatását tárgyzná, melly munkálódásukat megakasztaná, minthogy azt eléb a törvényhatóságokkal közölni kellene, különben is azt csak nem lehetne reá bízni, hogy az utasításokat ő vegye combinatióba, s így csak idő vesztést okozna, mert azon utasításoknak itteni részletes előadását meg nem előzhethé. Az elveknek előleges megálapításával az urbariumban sem boldogultunk,²⁴ azért csak megkésztült a munka.

Gr. LA MOTTE helyesbnek látná inkább a principiumokat kerületi ülésben megállapítani, s az egyes esetekre való alkalmazást bízni küldötségre. — SZALOPEK azt vitatja hogy a magyar törvénynek vezér elve a természet törvénye, melly még eddig némi megszorításokkal nálunk sértetlen fentartatott, — RAGÁLYI pedig magának a systematisált törvénykönyvnek sem látszik barátja lenni, mert úgy nyilatkozott: hogy a javallatba hozott principiumok megálapítása szabad nemzeteknél igen bajosan szokott menni. Anglia legrégibbiké a szabad nemzeteknek, de polgári rendszeres Codexről még nem gondolkozott, hanem gondolkozott arról hogy a törvény hiányait a törvényhozás rendesen pótolgassa. Codexek töbnyire csak ott vannak, hol azokat vagy absolutus hatalom önkénye, vagy a régi rendnek felfordulása hozta be. Ő tehát ellene van az indítványnak, s úgy hiszi, ha elveken kezdenénk is a munkát, casuisticán végeznők. — Császár szintén Anglia példájára hivatkozik annak bizonságául, hogy a systema a nemzetnek sem nagyságára, sem virágzására nem szükséges. — Másokat pedig az látszatott tartóztatni, hogy ezen munka túl vágna az 1791: 67. határain.²⁵

Erre BERNÁTH, ki az indítványt védelmezé, azt válaszolá: hogy azon törvény szabhatott határt a küldötségnek, de tagadja hogy a törvényhozó test kezét megköthette volna, s hogy mi a küldötség munkáján túl ne mehetnénk. Az indítvány értelme felett pedig kétséget látván a RR közt, azt úgy magyarázza, hogy a küldötségre nem más kívánatik bízni, mint azon rend csontvázának kidolgozása, mellyel a törvényeket emendálni fogjuk, nem pedig valamely új codexnek kidolgozása, mellytől sokan annyira félnek: hogy e miatt a systemától is tartózkodnak.

NAGY PÁL hasonló vélekedésben van, s a felhivott 1791-ki törvénynek azon záradéka felett: *salva vitae constitutionis compage*,²⁶ véleményét abban mondja ki, hogy. ő a Constitutiót nem másban tartja, mint abban hogy a nemzetnek a törvényhozásban része legyen, a többi mind csak systema, mellyet a törvényhozó nemzet, vagy is nemzeti törvényhozás tetszése szerint elrendel. — Végre még a Szalopek természet törvényére DEÁK megjegyzé hogy ennek elveitől minden polgári társaság kissebb nagyob mértékben szükségeskép eltért. Elég

²⁴ Az úrbéri tárgyalások kezdetét Kossuth egyéb érdekes tárgyak miatt csak egészen kivonatossan ismertette s így csak Deáknak egy megjegyzéséből (Országgyűlési Tudósítások, I. k. 140. l.) következtethetünk arra, hogy a rendek külön konferenciában próbáltak bizonyos általános alapelveket előre tisztázni.

²⁵ A törvénycikk a jogügyi bizottság feladatául tűzte ki egyebek közt oly polgári törvények kidolgozását, amelyek a birtokosok biztonságát teljesebbé teszik, elzárják a forrásokat, amelyekből az alaptalan perek erednek, a meglévő törvények érthetőségét pedig növelik, amihez a kúriai döntvények megvizsgálása is tartozik.

²⁶ Ez a kifejezés nem az 1791: 67. tc.-ben fordul elő, hanem az 1832 dec. 20-i országgyűlési proposíciókban. (Iratok, I. k. 4. l.)

bizonságot mutatja ennek nálunk is a praescriptio, az incapacitas,²⁷ és privilegialis törvényeink hosszú sora. — Végre voxolás által döntetvén el a kérdés, a Zalai indítvány 32 voxal 16 ellen félre vettetett, elhatározatván, hogy csak az országos küldötség munkájának során fog a tanácskozás vitetni.

[II.] A minthogy Majus 27-én Reviczky, és Brezovay elnökségök alatt tartatott kerületi ülésben a munka meg is kezdetett, felolvastatván a királyi adományokról, de *Donationibus Regiis*²⁸ szöllő 1-ő t. czikelynek 1-ő §-usa. De már itt mindjárt kitüntek a munkálódás nehézségei. — Ugyan is ezen legelső §-ban előkerülvén az *eventualis defectus*,²⁹

Somsics figyelmezteté a Rket hogy e részben valamit tenni teljes lehetetlen, mielőtt tudatnék, vajlon a Fiscus örökösödési jusa jövődöre is megmarad e? s ha igen, minő kiterjedésben. Azért indítványt tőn hogy legelőb a Fiscus successiojának az adományokkal öszekötött kérdése vétessék tanácskozás alá. Ezen indítvány hoszas vitatásokra nyujtván alkalmat, végre oda terjesztetett a kérdés, kívánják e a RR legelőbb a Fiscus örökösödésének kérdését egész kiterjedésében felvenni, vagy pedig csak az országos küldötség munkájának sorát követni? Mire 24 megye, s az Egyházi rend voxával 22 megye s a két kerület ellen, az indítvány félrevetetett, s a regnicolaris munka sorának követése határozottatott.

e)

Ötödik tárgy végre a FÖRR táblájának az *ítélő székek rendbeszedése* iránt megkezdett tanácskozása. — Ezen munkát Majus 26-án tartott ülésükben, a Békéltetőkről szöllő 1-ő t. cz.³⁰ felvételével kezdettek meg a M[éltósá]lgos FÖRR.

A NÁTOR figyelmeztetvén a FÖRRket, hogy ez új, s az országos küldötség munkájában elő nem forduló intézet, jónak vélné hogy melőzvé a javaslat részletes taglalgatását, mindenek előtt adnák a fő RR véleményöket az iránt, vajlon szükségesnek látják e hogy ily egészen új békéltetői intézet felállitassék? — Ennek következésében csupán a bevezetés, s az első szakasz lőn elolvasva, melly azon elvet foglalja magában: *hogy senki és semmi nemü pert nem kezdhet* (kivévé a 3-ik §-ban kijelelteket) *mielőtt az e végre különösen rendelt békéltető előtt a barátságos egyezés meg nem próbáltatott.*

Ekép ki lévén tűzve a tanácskozás tárgya, nehogy gyakori ismétlésre legyen szükségem, általánosan megjegyzem: hogy a kik csak szólottak, minnyájan azon kezdék beszédjöket, hogy nem csak tisztelik. de teljes lélekkel osztják is a K és RRnek azon szándékát, hogy a perek szerfeletti öszehalmozásának a barátságos egyeség előmozditásával eleje vétessék. Azonban ezen közértelmü szándék mellett is egy sem találkozott, ki a RR által javasolt békéltető intézet felállitására bárha részletes módosítások mellet is, megegyezett volna. — Első szóllott

²⁷ Elévülés és alkalmatlanság birtokszerzésre, valójában: kizárás a birtokszerezésből.

²⁸ De donationibus regiis in genere. (*Proiecta*, 5. 1.)

²⁹ Donatio per eventuale defectum impetrata, velut bona nondum caduca adeoque non conferibilia pro obiecto habens, non valet.

³⁰ *Iratok*, II. k. 313. s. köv. 1.

B. Ötvös fő pohárnok: A SS javaslatát sem a jelen munkálodásra nézve organicus 1791:67. törvény szellemével, sem ő felségének az alkotvány épségben tartása iránt ismételt kegyelmes biztosításával, sem az alkotványához hiv ragaszkodással viseltető nemzet ohajtásával nem tudja megegyeztetni; s meg van győződve hogy ezen következással teljes időszakban a tanácsba hivatknak minden ujtás lelkétől távol kelleik lenniök s azon 67. cz[ikkely] értelmében legfeljebb oly ujtásra hajolniok, melly az igazság szolgáltatás gyorsítását, a felek biztoságát, s a kötség kiméllést képes eszközölni. A RR javallatát ezen 3 feltételek egyikének sem véli megfelelni, sőt azt bárha külföldön a körülmények különböző volta, de az intézet belső szerkezetének egészen más állása szerint is jónak s hasznosnak lenni nem tagadja, hazánkban nem csak hasztalannak, sőt kivihetetlennek, s ha kivihető lenne is, károsnak nyilatkoztatja. Hasztalannak azért, mert sem az igazság kiszolgáltatását nem hamarítja, sem biztoságot, sem kötség kiméllést nem eszközöl; kivihetetlennek: mert temérdek perek vannak hazánkban, mellyekre épen nem alkalmazható, ilyeneknek tartja azon pereket, mellyekben a cointeressatus feleknek egész táborra érdekeltetik, mint a Bossányi, Eszterházy perekben, ilyeneknek nézi az öszekötött zálogokat, a decimalis pereket, az arányosítókat, mellyekben gyakran száz meg száz simplex successionalisták is részesek, továbbá a metalis, concursualis,³¹ számvetési, esküvel elhatározandó, transumptualis,³² és más egyéb pereket.³³ De végtére károsnak is tartja: mert a theoria alkalmaztatásának módját épen nem találja, ellenben fél hogy az ősiség kérdésébe vág, sérti az 1-ő Rész 9-ik czimjét, mert a felperest egyeségre kötelezven, szabadságában gátolja, sőt magát az 1741:8-ik törvényt is illetni látszik, mert az biztosít bennünket hogy más tartományok példájára nem kormányoztatunk.³⁴ A békéltetés bizonyos neme atyáink előtt sem volt idegen. Már 1-ő Lajos alatt az 1351:24. törvényben az mondatik: hogy a bíró *pro Judicio pacis* 3 marcánál többet ne vegyen. Mutatják ezt az 1486:5-ik, 1492:68-ik, 1495:13-ik,³⁵ s más egyéb törvények is, de azért scha sem mertek őseink tovább menni azon tilalomnál: hogy a bírák ne merjék az egyeséget akadályoztatni. Ha ez immár kevésnek látszik, nem ellenzi azt oda terjesztetni, hogy a nem akadályozás helyett

³¹ Csödper.

³² Oklevelek átiratban való kiadása iránt indított per.

³³ A felsorolt példákat a főrendi izenetnek Eötvös felszólalása al'apján megfogalmazott szakasza így ismerteti: „A zálogokban és főképp az őszve kötöttekben, mellyek eránt gyakran egyedül a perbeli értekezés szerezheth e'egendő világosságot, úgy az arányosságot követő perekben, hol nem csak feles számú alperesek, de néha a birtokon kívül lévő örökösök is idézendők, a határbeli perekben: hol főképp a bírói szemrevétel és vizsgálatok dönthetik el a kérdést, a számvetési és számvevői perekben: hol minden számadási adatok őszve állítása nélkül csak homályban forog a követelés a hit letételt tárgyzó ügyekben, hol annak letétele nélkül a tárgy elintézését gondolni sem lehet, mind ezekben és több effélékben ki nem látja ama feltornyozott akadályokat, mellyek a békéltetők igyekezetét már eleve foganatlanná teszik!” (*Iratok*, III. k. 54. l.)

³⁴ „ad normam aliarum provinciarum non gubernabuntur.”

³⁵ Az első két törvénycikk egymással egyezően biztosítja, hogy a peres felek szabadon egyezkedhetnek s a bíró nem akadályozhatja, sem fizetésre nem kötelezheti őket, a legutolsó törvénycikk pedig kiegészítésül hozzáfűzi, hogy a bíró a végrehajtás előtt bírságot sem szedhet.

előmozdítani törekedjenek a bírák. De tovább egyáltalában nem megyen, s a RR javallatát egyszerűn félreveti.

B. BEDEKOVICS hasonlólag a hátráltatás, költség szaporítás és kivihetetlenség ellenvetéseivel élt, még bővebben fejtegetvén azon téteményt: hogy vannak temérdek perek, melyekben per kezdete előtt a békéltetést vagy éppen nem, vagy csak haszon nélkül lehetne megpróbálni. Ide számítja a juris pereknek minden fajtát, azokat, melyekben oly számosak a beidézendők, hogy maga ez elrettent a per indítástól, továbbá azokat, melyeknek valódi nyereség nem is tárgyuk, hanem csak ösvényt nyitnak más perre, mint a transumptualisok, vagy melyek más perből folynak, mint a renovatoriusok,³⁶ melyek egy harmadikat érdeklenek, a hol t. i. evictionak³⁷ van helye, melyekben egyezni nem lehet, mint p. o. a Fiscus pereiben, végre melyek némileg Criminalitásba vágnak, mint az invalidatoriusok ex dolo et fraude, s a t. Hozzá járul ezen tekintetekhez, hogy a RR javallata szerint a tisztviselőknek egy határozatlan hatóságú új osztálya támadna, melyet bajos is lenne úgy körül írni, hogy hatalma vagy szerfeletti, vagy csak tűnékeny ne legyen. Nem látja által, miért nem próbálhatná az egyeséget ezertul is a perbeli bíró, ki a körülményeket is jobban ismeri s nagyobb tekintettel is bír? annyiaval inkább, mert az egyeségnek nem csekély rúgója a pertől való félelem, már pedig mielőtt a per valósággal elkezdetett, a panaszosnak perlekedő czélja felől egészen bizonyosak nem vagyunk, s addig egyezni sem sietünk. Ha attól félünk hogy az egyeztetés ellenkezik a bíró érdekével, meg kell emlékeznünk, hogy azon idők elmúltak, midőn a bírák élelem forrásának tekintették a perek sokaságát, ha pedig attól tartunk, hogy elfogultság következik a nem sikerült békéltetésből, s meg nem nyugszunk abban, hogy ennek ellene áll a hitese kötelesség, a RR javallata éppen meg nem óv, hogy csak ugyan perre kerülve a dolog, a bíró elfogult ne lehessen. — Beszédje végével nem idegen, hogy a törvényes bíró előtt, de nem minden perben, és nem kényszerítőleg próbáltassék meg az egyezés, de a javallott intézetet el nem fogadja.

A TÁRNOK ezekhez még némelyeket hozzájok ad: Ditsőségének tartja, hogy magyar, de azért megvalja hogy a jó bírának inkább szükiben, mint bőségében vagyunk, s ha most még a békéltetést is másra bizzuk, tagadja hogy elegenden találkoznának, kik ezen fontos tisztségre elegendő tudománnyal, erkölcsiséggel, akarattal, szorgalommal bírának s azon felül még ingyen és részrehajlás nélkül szolgálnának. Ha pedig ily békéltetők találkoznának, a bírákban lenne fogyatkozás. Századok tapasztalására hivatkozik, hogy ahol lehetséges volt az egyeség, meg is történt, de hogy ő azt, ki bizván jussaiba, perre szálni kíván, egyeségre kényszerítse, ezt az igazság idaeájával összeférhetőnek nem véli, úgy azt sem hiszi hogy könnyeb lenne az egyeség idézés előtt, midőn még friss erőben vannak a heves indulatok, mint sem később, midőn azokat az unalom, költség, idő, s alkalmatlanság lecsillapították. Ő a javallott intézetben csak idő vesztést lát, mert a békéltető munkálódásának nincs alapja, nem lévén a tárgyról ösmérete, s általában meg van győződve: hogy a javallt mód a kitűzött czélnek nem csak meg nem felel, sőt azt egyenest gátolja, s akadályozza, — s bár ha

³⁶ A perújítás különböző fajtáinak közös neve.

³⁷ Szavatosságnak.

külföldön jó is ezen intézet, nálunk jó nem lenne, különben is az angol béke bírák intézetét hazánkra alkalmazni épen nem kívánná.

LÁNCZY Békési főispán: Öszült fejében az igazság szolgáltatás zöld asztalánál meritett tapasztalásira támaszkodva, bár ha nem akarna is kételkedni a kivihetőség, a szükséges individuumok elegendősége, s a sz[olga]bíráknak reá érése felől, (mellyekről azonban nagyon is kételkedik) hat rendbeli ellenvetést tesz a RR javallatának ellenébe: 1. hogy ez az időnek irtóztató pazarlásával járna. 2. Hogy egy perből hármát teremtene, mellyeknek utóbbika mindég terhesb lenne az elsőnél. 3. Haszontalan költség vesztegetést okozna. 4. Törvény által tiltott kifürkészés rendszere lenne. (Exploratorium systema.) 5. Egész nemzetségek romlását okozandó veszélyes jurium pro palatio.³⁸ 6. A felvett czének egyenest ellenére, a szegényebbek hatalmasak általi elnyomásának törvényesítése. — Ezeket egyenként felvéve, egyes casuisticából meritett okoskodással, s a dolog folyamatjának részletes taglalgatásával hosszú beszédben mutogatja, azzal végezvén előadását, hogy magát Isten, és lélekösmeret ellen véteni hinné, ha ezen a vizálgodások magvának hintegetésére vezérlő javallatra valaha reá állana.

B. SZEPESSY Püspök: A tárgyat annyira kimerítettnek valja ugyan, hogy ahoz nehéz lenne valamit hozzá adni, mindazáltal úgy hiszi, hogy a mi már mondatott, azt más tekintetekből, más oldalról, s másképp is meg lehet mondani, és ez az, a mit lehetőleg röviden tenni szándékozik. Mire hoszas beszédben ezen thesisekkel foglalatoskodik: A RR azon ohajtásának, hogy a perek öszehalmozása meggátoltassék, már megfelelnek az eddigi törvények, mellyeknek a törvényhatóságok és ítélő székek közönséges szokása által elég is tétetett, következőleg új vegyes politico juridicum intézetre szükség nincs. — Ez különben is foganatba nem mehetne, mert *et nimium desideratur, et istud nimium gratis et benevole desideratur*. Legfeljebb tehát azt lehetne hozzá tenni hogy a bírói intéz minden perben előre bocsájtassék, és hogy megjelenés alkalmával a barátságos egyeség ajánltassék.

Sok más (majdan folytatandó) beszédek után végzés lön: hogy a RR javallata el nem fogadtatik, hanem az ajánltatik, hogy a barátságos egyeség, miután már a per elkezdődött, az első bíró által megpróbáltassék. — A módaltás iránti tanácskozás másnapra halasztatott, s erre nézve Majus 27-én az határoztatott: hogy a barátságos egyeséget minden perben kívánatosnak hiszik a főRR, azonban melly perekben? és azoknak melly stadiumában legyen nem csak szabadságában hanem kötelességében is a bírónak ezen egyeségre a feleknél próbát tenni? az *ad ordinem processualem* halasztassék. — Ez nap elfogadták a fő RR az uri székekről szöllő t. cz. 2-ik és 3-ik §-át, az első §-ba pedig G. MAJLÁTH indítványára, a *civium* szó után bétették azt, a mi a RR tábláján elfogadást nem nyert,³⁹ t. i. *habitationem aut possessorium Civile haud^{a)} refinentium*. Az 1638: 2-ik s 1647: 22-ik törvényekre való hivatkozás pedig, qua otiosa provocatio kitörültetett.⁴⁰

a) Ez a szó itt felesleges, mint a főrendi izenet szövegéből is (*Iratok* III. k. 56. l.) megállapítható,

³⁸ A birtokjogok felfedése. — Közületek és magánosok egyaránt féltékenyen vigyáztak, hogy a rájuk bízott, vagy tulajdonukat képező birtokjogi oklevelekbe idegenek be ne tekinthessenek, nehogy az így felfedett adatok alapján birtokjogukat megtámadják. A birtokjogot bizonyító okleveleket csak bírói felszólításra volt köteles a tulajdonos a bíróság előtt bemutatni.

³⁹ A §. kerületi vitáját l. *Országgyűlési Tudósítások*, II. k. 421. s köv. l.

⁴⁰ A vitát részletesen ismerteti a következő szám.

Május 28-án a sürgető felírás⁴¹ szokott szertartással megpecsételttén felküldetett.⁴² A RR kerületi ülésökben a másik felírás 7-ik §-nál megmaradtak és az adó felajánlásának kérdését még most fel nem vétetni határozzák. A fő RR egész nap a békéltetők iránti válasz szerkesztésével foglalatoskodtanak.

148.

a)

Néhány hozzászólás a békéltetők kérdéséhez a főrendek május 26-i ülésén.

b)

1834 május 27

A főrendek ülése.

Tárgy: [I.] *A főrendek nem akarnak kötelező békéltetést és a kérdést az Ordo processualis körébe utalják.* [II.] *Az úriszékről szóló II. tc. 1. és 2. §-a: az úriszék hatásköre, összetétele.*

c)

1834 május 28

Kerületi ülés.

Tárgy: [I.] *A harmadik izenetet hetedszer is változatlanul átküldik a rendek a főrendekhez.* [II.] *Az adó kérdésének felvételét elhalasztják.*

d)

1834 május 30

Kerületi ülés.

Tárgy: *A polgári törvénykönyv I. tc. 1. §-a a királyi adományokról: Kölcsény indítványa a Fiscus örökösödéséről.*

a)

Posony, Május 31-én, 1834.

Előbbi levelemben nagy részét közlöttem a Fő RR 26-ik Majusi ülésében a békebírák iránt történt vitatásoknak. — Szóllottak még a már megnevezetteken kívül Pyrker érsek, Kopácsy, Vurum, Palugyay, G. Nádasdy és Belánszky megyés, Jordánszky czimzetes püspökök, Almásy főispán, Gr. Battyányi Imre, B. Vay Miklós, B. Mednyánszky s az Országbírája. — A már említett okoknak ismételésén kívül

⁴¹ *Iratok*, III. k. 9. s. köv. l.

⁴² A 202. országos ülés hivatalos jegyzőkönyvét l. *Jegyzőkönyv*, VIII. k. 231. l.

12 Kossuth: Országgyűlési tudósítások III.

KOPÁCSY püspök azt mutogatá: hogy az első folyamodási bíró sokkal alkalmasabb a SS által kitűzött célra, csak azért is, mert nem sikerülve a békéltetés, nincs új költséggel, s új idővesztéssel járó újabb idézésre szükség. Ő tehát egyenesen a perbeli bírakra bízna a békéltetést azon utasítással, hogy ahol csak alkalmazhatónak vélik, megpróbálják. Különben attól is tart, hogy a RR javallata az indiscretus embereket mintegy unszólná mások háborgatására, mert mentől inkább irtózik valaki attól hogy perlekedő embernek tartassék, annál hajlandóbb lenne békéltetés alkalmával más házsártoskodónak nyugalom okáért ártatlanul is engedni.

VURUM: Szintén úgy látja hogy a RR javallata a sértőknek kedvez, s nem a megsértett feleknek, s igaz ugyan hogy gátolná a perek összehalmozását, de nem barátságos egyeség eszközzésével, hanem a törvénykezés folyamatjának megakasztásával.

B. MEDNYÁNSZKY: Különösen abban akad fel, hogy ezen békéltetők semmi nemű törvényes hatósággal nem lévén felruházva, egyedül a becsületes férfiú kötelességét teljesíthetnék. Ha pedig nem bírnak bírói tekintettel, nem lehet az intézetet ítélő széknek nézni, következésképp az ítélőszékek elrendelésének sorában annak helye sincs. Azon vélekedésben van hogy a RR ezen intézet felállítására talán külföldi nemzetek példája által indítottak, kiterjeszkedik tehát annak mutogatására hogy az angol békebírák¹ egészen különböznek az itt javallottaktól. Ők a köz rend, s csend feltartására ügyelő politialis hatóságot, s mintegy collegiumot képeznek, a király által nevezetnek, s a kinevező patensben világosan az foglaltatik: hogy *ad conservendam pacem nostram*, t. i. *regis* rendeltetnek. Ez a *pax regis* annyit tesz mint *tranquillitas publica*, mellynél fogva az angol békebíráknak különböző jelök egyenesen abban áll: hogy a magánosok dolgaiba nem is avatkozhatnak. — Igy Franciaországban,² s a német birodalom³ némely tartományaiban is ítélő hatalommal bírnak azon kisebb keresetekre nézve, melyek iránt a K és RR itt a szóbeli bírószkodást vélték szükségesnek felállítani. A Száván tuli részekben, midőn a francia kormány alatt állottak,⁴ minálunk is be voltak hozva a békebírák, s ő bátran hivatkozik mindenkiire, a ki azon időről tudomással bír, kívánná e azon rendszert ujra létesíteni? A K és RR javallata tehát nem felel meg az alkotványos nemzetek példájának, azokat különben is nincs ok követnünk, midőn magunknak van helyes intézetünk, a mely hijános talán, de bővíthető, s igazítható. Ekkor *nobile officium* volt a bírónál előmozdítani az egyeséget, változtassék az törvényes kötelességé, s meg lesz a célnak felelve. Nem ellenzi tehát hogy azon facti perekben, melyek egy harmadiknak igazát

¹ Angliában a békebírátság középkori hagyományokon alapult; a békebíró (justice of the peace) királyi hivatalnok volt, aki közigazgatási rendőri és bírói feladatkört töltött be.

² Franciaországban az 1790 aug. 24-i törvény honosította meg a békebírói intézményt (juge de paix); idővel ez is kormányhivatalnökká vált és az angolhoz hasonló feladatokat végzett.

³ Németországban a békebírói intézmény (Friedensrichter) távolról sem volt olyan jelentős, mint az említett két nyugati országban. Legjobban a franciák által megszállt, vagy átmenetileg francia befolyás alá került rajnai területeken honosodott meg s 1878-ig maradt fenn. Megvolt ezenkívül Posen tartományban is, ott éppen 1834-ben szűnt meg.

⁴ V. ö. Országgyűlési Tudósítások. I. k. 434. l. 7. jegyzet.

nem érdeklik, a bíró szükségesképp tartozzék az egyeséget megpróbálni, miként? ezt a pereknek, s a perek stadiumának különböző volta szerint kidolgozni, a RR bölcsességére bízna.

PALUGYAY ellenben a modalitásba is béereszkedvén, azt így javallaná: Az idéző levélben küldessék ki a megjelenés, vagy más különösen kinevezendő napra egyeztetés véget a törvényszéknek egy tagja, ki az után mint bíró azon tulajdon perben ne ítélhessen. Ez előtt tartozzanak a felek vagy személyesen, vagy bizotjaik által megjelenni, s a törvény szerint mindég készen lenni köteles felperes előmutatván keresetének gyám alapjait, az egység minden kényszerítés nélkül megpróbáltassék. Ezt azonban nem minden perekre általánosan kíváná kiterjeszteni, sőt a kivételeket nyilván törvénybe tenni. A RR intézetének pedig különösen azt veti ellene hogy az ingyen hivatal, kevés vagy semmi felelet terhével jár, s a ki nem fizettetik, attól nincs jusunk teljes szorgalmat s azt kívánni, hogy ön dolgai félretételével a hivatalnak neki feküdjék.

B. VAY MIKLÓS: Visza emlékezvén a tanácskozásnak az előlülő fő Herczeg által kitűzött körére, nagyon csudálkozik hogy ereszkedhetnek bé a fő RR magának a következő, még nem is olvasott §§-ban foglalt modalitásnak kárhooztatásába. A kérdés ezúttal csak az lehet, meg egyeznek e a fő RR azon elvben hogy a per kezdést barátságos egység próbája előzze meg? ő ezen kérdésre azt feleli, hogy ahol lehet, történjék meg az egyeztetés. Részéről tehát a SS célját elfogadja. A modalitás iránt a következő §§ részleteinél kíván szólni.

ORSZÁGBIRÁJA: Midőn a RR ezen új intézetet javallatba hozzák, annak kezdetben mindjárt három különösségét jelelik ki: 1-ör hogy mindenki per indítás előtt, 2-or hogy minden perben szükségesképp, 3-or hogy e végre különösen kijelelt békéltetők előtt tartozzék az egyeséget megpróbálni. Hol az iazság forog kérdésben, minden tekintet félretételével kell szólni. Ő tehát ezen ily minőséggel öszekötött intézetet sem az igazság szolgáltatás szaporaságára, sem a költség kimérlésre, sem a felek biztosítására vezetőnek nem tartja, sőt sok esetekben épen kivihetetlennek, másokban károsnak, s a szegényebbeknek vagy a törvényes védelem tekervényes ösvényén járatlanoknak elnyomására tágas utat nyitónak hiszi. És így azt ily kiterjedésben elfogadni bírói tiszténél fogva is lelki ösmérete nem engedi. Nem mondja azonban hogy minden hasonló intézetet egyszerűn félre vetne, ha felhagyván a compromissum szabadságát, szorosan a kijelelendő egyszerű facti kérdésekre szoritatik, nem per előtt, hanem megjelenés után rendeltetik, ha mindennek határ ideje úgy kiszabatik hogy a kijátszásnak helye nem lehet, ha magára a törvény által kirendelt, s különben is nagyobb bizodalmat gerjesztő bíróra bizatik, végre ha szabadnak hagyatik hogy per lefolyta alatt is akár mikor az egység megtörténhesék, vagy a bíró által megpróbáltathassék, mint ez ekkorig a Curiánál divathan volt. Ily intézetet mind kivihetőnek, mind célirányosnak tart, de a RR javallatát el nem fogadja.

Fő HERCZEG NÁDOR: A fő RR valamint országgyűlése elején, úgy most is véleményök alapjaúl, s a vitatások sinór mértékéül azt vették fel, hogy az 1791:67.^{a)} s utánna következett törvények, melyek az

a) Az eredetiben tévesen: 26.

Országos küldötség hatóságát meghatározták,⁵ ezen diaeta munkálódásának is alapját teszik, t. i. *salva avitae constitutionis compage* oly intézetek tétessenek, mellyek ősi institutióinknak megerősítésére, következőleg a becsúszott hibák orvoslására, kijányok pótolására, s a fen álló törvények nagyobb világosságára vezethetnek. Ezen ösvényen járva abban állapodnak meg a Fő RR hogy a K és RR által az előttünk lévő minémiségben javallott intézetet elfogadhatónak nem gondolják, hanem oly ellátást vélnek alkotandónak, hogy elkezdődvén a per, az első bíróság előtt történjék meg az egyeztetés próbatétele. A modalitás iránti tanácskozás holnapra halasztatik.

b)

Május 27-én ülés a fő RRnél.

Miután a RRtől áthozott izenetek tárgya előbbi levelem tudosítása szerint a tanácskozás során keresztül ment,

A NÁDOR ismélta a tegnapi végzést, melly szerint a dolog így állana: facti perekben az első bíró próbálja meg az egyeztetést, a nélkül hogy ez a később következhető egyeséget gátolná. Más egyéb perekben az eddigi szokás szerint, per lefolyta alatt történjék (ha jónak látszik) az egyeztetés. Az lenne tehát a kérdés: kívánnák e a fő RR magok tenni módosítási javallatot, vagy csak azon két elvet kimondani, s a modalitás kidolgozását a RRre bizni?

SZEGEDY FŐISPÁN: Ugy vélekedék, hogy a RR egy egészen új intézetet állítván fel, melly nélkül a bíróhoz járulni sem engedtetnék, követeltséggel tettek iránta itt ezen munkában javallatot, de a fő RR tegnapi végzésök után azt itt, in *Coordinatione fororum* többé nem vitatgatják, hanem oda kell halasztaniok, hol a transactiok kérdése,⁶ s a perlekedési rend meghatározása előkerülend.⁷ Tehát csak azt izenné a RRnek, hogy az *Emendatio legum Civilium*, és *Ordo Processualis* illető helyein, a tegnap itt megállapított elvekre tekintet legyen.

Ezen nézetet osztván B. BEDEKOVICS úgy fejezé ki értelmét, hogy a K és RR célját készek lévén a fő RR előmozdítani, nem fogják ellenzeni, hogy arra a maga helyén tekintet legyen, és bizonyos, annak idejében meghatározandó perekben, az egyeség megpróbáltassék.

Ez iránt igen közönséges volt az értelem, egyedül abban különbözött a vélemény, hogy az ORSZÁGBIRÁJA ezen egyeztetésnek a perben mindjárt megjelenés után kívánta próbatételét. — A mit LÁNCZY, SZEGEDY és mások ellenzettek, úgy vélekedvén, hogy a kereset támogatására szolgáló oklevelek előmutatása előtt egyeztetésre kötelezni a bírót annyit tenne: mint azon hijányokat, mellyek a javallott békéltetőknek ellene vettettek, a bírakra által ruházni. — KOPÁCSY azt hiszi még a Juris kérdésekben is lehetnek oly esetek, mellyekben mindjárt megjelenés után sikerrel próbálható az egyeség. — B. SZEPESY megjegyzi hogy különben is nem kényszerítő, hanem szabad akaratot engedő törvényről

⁵ 1827: 8., 1830: 6. tc. — A főrendi izenet megfelelő szakasza pontosabb: „Az 1790/1. eszt. 67-ik törvény cikkely alkotói s ezek után az 1825/7. és 1830. eszt. ország gyűlések oly elhatározott szándékkal valának: hogy fenn tartatván az ősi alkotmány, ennek szellemében tétessenek czélerányos intézetek és a hol némü hijány tapasztaltatna, az illő módon orvosoltassék”. (*Iratok*, III. k. 51. l.)

⁶ A peregyeségekről a *Proiecta* 33. cikke szól. (8. s. köv. l.)

⁷ A perrendtartás reformjáról szóló munkálat 103. s. köv. paragrafusai tárgyalják a compromissum kérdését.

van szó. — Erre azonban B. MEDNYÁNSZKY azt felelé: hogy permissivus törvényre nincs szükség, egyezni mindég szabad. Itt kötelező törvényről van szó, nem mintha a felek tartoznának megegyezni, hanem hogy a bíró tartozzék az egyeztetést megpróbálni, s lehet eset hogy azt mindjárt megjelenés után sikerrel teheti, lehet hogy nem teheti. A dolog kétséges helyzetében mindég jobb a kérdést tisztán felhagyni a maga idejére.

Az ORSZÁGBÍRÓ két észrevételt tesz: 1.) elfogadott elv hogy per előtt nem kell szükségeskép egyeztetést próbálni, tartozunk tehát megmondani hogy mikor kell. — 2.) Ha csak anyit mondunk, hogy az egyeztetéstől nem vagyunk idegenek, semmit sem mondunk, pedig valamit csak kell mondani, különben végzésünk csak kijátszás.

SZEGEDY felel: hogy egészen más tekintetbe jön ez, mint a barátságos egyesség, mert ez *e dubio litis eventu* kötött transactio erejével birand,⁸ s nem lesz invalidabilis, következőleg a próbalevelek előmutatása előtt meg nem történhetik.

A NÁDOR így fejezé be a tárgyat: Köz értelem hogy el nem fogadtatván a RR javallata, a tárgy többé nem ide, hanem a *processualis ordo* körébe tartozik, úgy az is, hogy az egyeztetés az első folyamodási bíróságra bizassék. Csak az a kérdés, kell e a pereknek különös neveit vagy az egyeztetés idejét, helyét kijelelni? A véleményeket lehetne egyeztetni, ha csak általánosan az mondatnék hogy a fő RR is kíváncsi tartják mindenkor az egyeztetést, de mely perekben, s azoknak melyik stadiumában tétessék kötelességévé a bírónak hogy azt megpróbálni tartozzanak? ez az Ordo processualis sorában intézessék el.

[II.] Ebben megnyugodván a főRR — a t. c. többi szakaszait nem is olvastatták, hanem által mentek egyenesen a 2-ik t. *czikelyre*, az *Uri-székekről*.

Az 1-ő §-ban többi közt az mondatván hogy a nemesekre, polgárookra nézve csupán a földes uri törvény hatóság alatt lévő javak iránt létszen helye az uriszek bíróságának,⁹ — GR. MAJLÁTH kifejté mind azon zavarokat, melyek eredhetnének, ha egy polgár, kinek városban sem birtoka, sem lakása, sőt jobbágy telken lakik, magát még is ezen törvény erejénél, személyére s ingó javaira nézve a territorialis bíróság aól feloldozottnak tekinthetné. Kívánja tehát, tétessék ki világosan: hogy ezen szakasznak a polgárookra nézve megszorított rendelkezése csak azon polgárokról értetik, kik városi lakásukat vagy birtokjokat megtartották; ebből magában következően hogy a kik meg nem tartották, azok személyeikre nézve is a lakásukbeli territorialis bíróságnak alája lesznek vettelve. — Az indítvány elfogadtatott. — GR. MAJLÁTH ezen felül még az urbarialis pereket is az uriszek bírósága alatt meghagyatni kívánná, hahogy az Urbéri munkálatban már ellenkező országos végzés nem lenne, most nem tehet egyebet, mint hogy a főRRnek akkori óvását ez úttal ismételtetni kérje, t. i. hogy engedtek ugyan a főRR, de a K és RR véleményét nem osztják.¹⁰ — Ezen óvásnak kijelentése szintén elfogadtatott.

⁸ A perbeli megegyezésnél az egyik fél, meggondolva a per kétes kimenetét, átengedi a per tárgyának egy részét vagy valamely más ingó vagy ingatlan vagyonát ellenfelének, aki viszont lemond követeléséről.

⁹ *Iratok*, II. k. 324. l.

¹⁰ Az úrbéri törvényjavaslat 7. cikkének tárgyalásakor, ez ügyben készült utolsó ikenetükben. (*Iratok*, I. k. 472. l., *Országgyűlési Tudósítások*, II. k. 386. l.)

Volt még ezen §-ban arról is emlékezet, hogy az 1638:2-ik és 1647:22-ik törvények rendelete¹¹ fenmarad. Szólnak pedig ezen törvények ama *Tribunal Dominale* eltörléséről, mellynek hatalma az uradalmak kebelében inscriptionalis javakat bíró nemesek felett a törvény ellenére kiterjesztetett. — Ezen törvényekre való hivatkozást a TÁRNOK hasznotalannak, s azért kitörülendőnek vélte, a mi el is fogadtatott.

PALUGYAY némelly indítványokat tett, nevezetesen: hogy midőn közbirtokosságban, külön urak jobbágysai bizonyos közhasznónvétel iránt perelnek, ezen per mint eddig, úgy ezentúl is a megye törvényszéke előtt indíttassék; vagy legalább azon szó hogy a jobbágyok közötti minden perek *ezentúl is*¹² uriszék előtt indítandók, kitörültesék, mert eddig minden kivétel nélkül ott inditattak. Továbbá indítványa volt: tétessék ki világosan hogy a nemes nem csak a jobbágy fundus, hanem annak hasznónvétele, s reá intézett kötések iránt is az uriszék hatósága alá tartozzék. — Ezen indítványok elsője el nem fogadhatónak, másika pedig magában érthetőnek íteltetett. — B. Örvösnek az impensionalis per¹³ megemlítésére irányzott indítványa pedig azon oknál fogva vettetett el, mivel ha sanctiót nyer az urbéri 8-ik czikely, melly személyes actoratust ad a jobbágyoknak, törvényeinkből az impensionalis pernek még csak nevezetje is számkivetve lesz.

A 2-ik §. melly a számadási perekről szól, és a 3-ik §. melly az uri szék tagjainak számát legalább ötre határozza, s ezek közt a sz[olga]bírónak, s esküdtnak is voxot ad, némelly vitatások után a Statusok szerkeztetése szerint elfogadtatott. — Az ORSZÁGBÍRÁJA helyesbnek tartotta volna, hahogy a sz[olga]bíró s esküdt jövendőre is mint törvényes bizonyosság, közhatósági felvigyázó gyanánt lett volna jelen az uriszékeken. — KUKULYEVICS pedig a Sz[olga]bíró, esküdtjétől külön akará választani, s elégnek tartá, ha egy tisztviselő lesz jelen a 3 tagra szorítatni kívánt uriszéken. — Ez köz akarattal félre vettetett, az Országbíró véleménye pedig kisebb számban maradt.

Május 28-án a FÖRR azon egész időt melly a sürgető felírás átnevezésén, s elegyülésben történt megpecsétlésén¹⁴ felül maradt, a békebirák iránti hosszú felelet¹⁵ rostálásával huzták ki.

Május 29-én Urnapi szünet.

Május 30-án a FÖRR titkos értekezést tartottak a Királyi Városi bíróság tárgyában.

c)

[I.] A Karok és RR pedig Május 28-án Reviczky és Brezovay előülések alatt *kerületi ülést* tartottak, mellyben első tárgy vala az 1833-ki Május 20-án tett felírára f. é. Január 3-án költ királyi válasz eránt a Fő RRtől vett 6-ik viszon izenet.¹⁶

¹¹ Az 1638:2. tc. a következő országgyűlésre halasztja azt a kérdést, hogy a főurak és főpapok birtokain adományként földet bíró nemesek tartoznak-e azok uriszéke előtt megjelenni, addig is felfüggeszt minden hasonló ügyet. Az 1647:22. tc. végleg megszünteti az ilyenfajta uriszékeket.

¹² „ezután is, deinceps quoque.“ (*Iratok*, II. k. 324. l.)

¹³ A jobbágyok kárára a földesúr által elkövetett hatalmaskodás ügyében.

¹⁴ V. ö. 177. l.

¹⁵ *Iratok*, III. k. 50. s. köv. l.

¹⁶ *Iratok*, III. k. 5. l.

Csapó a kérdésben forgó 7-ik szakaszban,¹⁷ s a már elesett Barsi felírásban¹⁸ is kifejtett elvekhez ragaszkodván, a dolog érdemének változtatása nélkül bizonyos módosítást javallott. — HERTELENDY úgy vélekedik, hogy ha a Barsi felírásban kiemelt elvekkel védendik a RR ezen szakaszt, nem csak a másik tábla hozzá járultát soha nem remélhetik, de féltő hogy a többség ezen táblánál is ellene lesz. Arra kell tehát az álhatatos megmaradást alapítani, hogy a királyi felségnek ezen ismételt, s az egész országgyűlését általánosan érdeklő intése egészen különbözik a Barsi rescriptumtól, melly egyes eset következtetésében érkezett. Ezen ismételt intést az országgyűlési test méltóságának, s a törvények tiszteletének tekintete miatt sem lehet kimerítő válasz nélkül hagyni, s ha nem lehet, kétség kívül lévén hogy alkotmányos országban a törvényeknek kell uralkodni, a törvényekre, szokásokra, és jusokra való hivatkozást sem lehet elmellőzni. Ő tehát álhatatosan megmarad az előbbi értelemnél.

ACZÉL maga is elősméri hogy a törvényekre hivatkozni kell, de nem gondolná hogy a főRR ebben annyira felakadnának, mint inkább azon állításban, hogy a K és RR eddig is megtették, mit a tanácskozások méltósága iránt a törvény parancsolt. Ezt pedig talán teljes jussal nem mondhatják, különben a Barsi felírástól sem lehetett volna elállaniok. Ő tehát csak a gyakorlatra való hivatkozást kívánná elhagyni, a többi maradhatna, s bár így is mentve lenne mind az, a mit menteni kell, a főRR hozzájárulása még is remélhető volna.

SOMICS: Hogy a kérdéses Királyi válaszban, és a Barsi rescriptumban az önkénynek tulajdon azon egy lelke léledzik, azt nyilván valja, de hogy alkalmaztatásban a kettő között igen nagy különbség van, az is tagadhatatlan. Itt az egész törvényhozó test érdekeltetik, s azért jussaink őszinte kifejtésével mind a hazának mind magunknak tartozunk. El nem halgathatja végre a főRRnek azon mondását, hogy meggyőződésüket fel nem áldozhatják.¹⁹ Ez örökös vetora vezet, holott a szónok erősen hiszi és valja, hogy midőn fenálló törvénynek fogamatjáról van szó, annak tennen meggyőződését kiki feláldozni köteles, itt pedig épen arról van szó, hogy az 1723:7. törvény szerint a rendnek, s a tanácskozás méltóságának fentartása egyedül az ország rendének jussai közé tartozik,²⁰ következőleg a kormány ily feddéseket az ország-

Ezen előadások következtetésében a K és RR voxolás nélkül közértelemmel előbbi kívánságuk mellett megmaradtak. — MIRE PALÓCZY a 7-ik izenetet elkészítvén, az *Majus 30-án* felolvastatott. *Majus 31-én* pedig megrostáltatván szórul szóra jóvá hagyatott.²¹

[II.] Ezen tárgy végzetével ugyan csak a 28-ik Majusi kerületi ülésben K. HORVÁTH kijelenti hogy köteletségében áll Sopron vármegyének az adó tárgya felvétele iránti indítványát²² pártolni, azt tehát megújítja, s a RR figyelmébe ajánlja.

¹⁷ Azt a részét, amelynek kihagyását kívánták a főrendek, olv. 167. l.

¹⁸ *Iratok*, II. k. 17. s köv. l.

¹⁹ „bőven kimutatott készségök mellett is, a tárgy velejét érdeklő meggyőződésüket fel nem áldozhatván.“ (*Iratok*, III. k. 5. l.)

²⁰ Ezt a törvény cikk nem mondja ugyan ki, azonban rendelkezései szerint valóban az országgyűlésnek kell a rend fenntartásáról gondoskodnia. gyűléséhez nem intézhet.

²¹ *Iratok*, III. k. 12. l.

²² V. ö. 168. l.

BÓTHY az adó kérdése mostani felvételének ellené van. Bihar Rendei ezen tárgynak diaeta végére halasztását úgy tekintik, mint az országgyűlésé folytatásának, s így a rendszeres munkák tökéletes megvizsgálásának biztosítását, és ha váratlan történetek miatt minden rendszeres munkák ez úttal csakugyan bé nem rekesztethetnének, az adó tárgyat minden esetre csak a kereskedési, s adó és biztosi²³ munkák sorában kívánja felvételni. — Erre

NICZKY (Vas) megjegyzi, hogy ezen észrevételek állanának, ha jelenleg is úgy lett volna az adó felajánlva, mint máskor, t. i. a jövő diaetáig, de nem úgy van, mert most egyenesen csak 1831 October 2-ik napjáig ajánltatott,²⁴ következésképen azon nap óta törvénytelenül szedetik, a mi valóságos sérelem, s oly sérelem, melly országgyűlés alatt folytatván, napenként súlyosodik.

PALÓCZYNAK szintén van utasítása az adónak törvénytelen szedését, úgy azt is hogy az adót felajánló 1830-ki felírásnak magyar, és diák texturája különbözik,²⁵ sérelem gyanánt előterjeszteni. Mit ő több más [ör]vényhatóságok követeivel egyetemben a Gravaminális küldötségnek be is adott, s ezen tárgy azon küldötség munkájában terjedékenyen előfordul.²⁶ Hogy azonban az adó kérdése így incidentaliter felvétessék, annak szükségét annál kevésbé látja, mentől tagadhatatlanabb, hogy a K[irályi] Propositioniókat elfogadtuk, abban pedig az adó tárgya a Commissariaticummal s a porták rectificatiójával összekapcsoltatik.²⁷

RAGÁLYI: Ha volt e tárgyban sérelem, ez kétségkívül nem más volt mint az: hogy a kiszabott napon, u. m. 1830-ki October 2-án túl is szedették az adó. Ha ezt a RR 17 hónapig elnézték s a tárgyat fel nem vették, most kétség kívül nincs ok, miért ne halaszthatnák addig, míg helyesebben, s a körülményekhez alkalmazva felvételhetik. Közönségesen diaetától diaetáig, nem pedig diaeta végéig szokott az adó ajánltatni, azért nem lehet mondani, hogy annak diaeta alatti szedése sérelem.

DEÁK: Mely időben szokás az adó tárgyat felvenni? erre a példák különbözők. Az 1825-ki országgyűlést törvénytelen időszak előzte meg, azért még sem vétették fel diaeta elején, de végére sem halasztatott, mert utánna az országgyűlése még majd esztendeig tartott.²⁸ Ez tehát az országgyűlésének mindenkor szabad tetszésétől függ, csak az lévén multhatatlan kötelessége, hogy a tárgyat minden diaetán okvetetlen fel-

²⁰ Borsod megye gravamenét olv. *Iratok*, II. k. 266. s köv. l.

²³ Contributionale-commissariaticum.

²⁴ Az országgyűlések az adómegajánlást felirattal hozták az uralkodó tudomására, törvénybe azonban nem foglalták azt. (V. ö. *Iratok*, II. k. 307. l.) Az 1830-i országgyűlés dec. 13-án terjesztette fel elhatározását.

²⁵ Az 1830 dec. 13-i felirat hasábosan egymás mellett lenyomtatott latin és magyar szövegének eltérése: „az adót... az egy esztendő alatt tartandó országgyűléséig... ugyan azon feltételek és óvások alatt, melyeken az előbbeni ajánlások alapultak... felajánljuk — contributionem... inde a 1. Novembris anni huius usque 31. Octobris anni venturi pro uno anno... sub iisdem conditionibus et cautelis, quibus anteriora quoque oblata nitebantur... offerimus“. (Az országgyűlés *Írásai*, 461. s köv. l. A felirat alapjául szolgáló rendi izenetet és javaslatot l. uo. 432. s köv. l.)

²⁷ *Iratok*, I. k. 4. s köv. l., *Országgyűlési Tudósítások*, I. k. 15. s köv. l.

²⁸ Az 1826 június 10-i feliratot az adómegajánlás ügyében l. az 1825/7-i országgyűlés *Írásai*, 617. s köv. l.

vegye. Azon szabad tetszés következtében, ő utasítása szerint azt most kívánja felvenni.

TARNÓCZY: Míg hasztalan sürgetett előleges sérelmeink nem orvosoltatnak, míg hazánk tovább is a gyarmati rendszer járma alatt nyomorgatnak, azon véleményben lesz, hogy mi is repressaliákkal éljünk, s körülmény szerintén az adót egészen meg is tagadjuk. Ő tehát ez idő előtti ajánlásba ereszkedni nem akar, hanem kívánja látni hogy sérelminkre minő válasz érkezik.

BEZERÉDY: Azonnal országgyűlése kezdetén kérte a Karokat és RRket, emeljék ki az adó állapotját ama törvénytelen helyzetből, melyben az országgyűlése azt lelte.²⁹ A K és RR bölcsessége azonban ezt sem akkor, sem utób más ízben nem találta célirányosnak, és más módokat tarta fen a dolog orvoslására. A követ ezt sajnálta, de fél. ha a K és RR most másfél év után akarnák tenni az országgyűlés kezdetére tartozott lépést, talán inconsequentia támadna, és az akkori fogamat még se következnek. Most a dolog úgy tekintetik, hogy a törvényhozó test, melynek hatalmában áll az adó felől rendelkezni, ösze hivatván: az adóbeli törvénytelenység időszakának az országgyűlés öszejötte által mintegy határt vonva láttak a K és RR, s kívántató lépéseiket is ezen tekintethez szabták, ellenben az elkésett jó szándék a már azon az úton el nem érhető törvényesítés helyett az adóbeli helytelenségnek még a másfél esztendei országos elnézés erőségét tulajdonítaná. Mire nézve a dolog jelen állapotjában már célirányosabbnak látja maradni az országgyűlés kezdetével elfogadott nézet és feltétel mellett, és várni oly alkalmat, mint az magát akár hol, és mikor előadhatja, melyben más indító okbul az adó dolga ujjolag felvétethessék. A mi most, (a porták rectificatiojáról jelenleg úgy sem lévén szó) mindegy, valamivel előbb vagy utóbb történik, de kívánatos hogy az adó állapotjának tökéletes biztosításával és orvoslásával, úgy a már elmúltaknak lehető megóvásával történjék.

Mire voxolás után 31 megye s a Hajdu kerület voxával 14 megye ellen az határozottatott, hogy az adó tárgya azonnal most nem fog még felvétetni.

Majus 29-én Urnapja.

d)

Majus 30-án kerületi ülés. Elölülök a voltak. — Napirend: a Polgári törvények. (Projecta Legum Civilium.) I-ő t. cz. a Királyi adományokról. 1-ő §.: *Donatio per eventualem defectum impetrata, velut bona nondum caduca adeoque non conferibilia pro objecto habens non valet.*³⁰

KÖLCSEY: Bár azt végezték legyen is a KK és RR hogy ezen munkát nem a Királyi fiscus örökösödésénél, hanem a Donatióknál kell kezdeni; miután azonban ezen első §. mindjárt oly adománnyról szóll, mely a koronának, vagy is a Fiscusnak eventualis magszakadásból eredhető örökösödését tárgyazza, lehetetlen azon kérdést mellőzni, ha valjón magszakadásból meg kell e a Fiscus örökösödési júsának maradni? Engedelmet kér tehát, hogy utasítása következtében a fenforgó tárgyhoz ezen szempontból szólhasson.

²⁹ V. ö. Országgyűlési Tudósítások, I. k. 41. l.

³⁰ Projecta, 5. l.

Igaz, és tagadhatlan, hogy tetleg, és századok óta valóságos fenáll a Fiscus örökösödése, most tehát ellene kívánván szólani, félve tennie azt: ha törvényeinkben oly nyomok nem maradtak volna fen, melyek bizonyítják, hogy kívánsága alkotványunkal nem ellenkezik, sőt annak eredeti lelkéből merített.

Szent István Király 2-ik Decretumának 5-ik fejezetje nyilván mutatja, hogy a magyar nemes magvaszakadása esetében is teljes végrendelkezési szabadsággal birt.³¹ Ezen végrendelkezési szabadságot az Arany bullának 4-ik cikelye megerősítette s alkotványunk sark törvényeinek sorába emelte.³² Elösmeri ezt Verböczy is 1-ő részének 64-ik czimjében, ahol világosan kimondja, hogy a Fiscus successiója Lajos királynak 1351-ki törvényétől vette kezdetét, mert annakelőtte minden birtokos ember magszakadása esetére is javairól szabadon rendelkezhetett. Ez igen is természetes, mert Sz. István idejében a nemes ember nem igen bírhatott jószágot másképp, mint az országnak első elfoglalásából, s a vezér, és a nemzet tagjai közt lett felosztásából. A magyar nemesi birtok tehát eredetileg nem lévén feudum, igen természetes, hogy Sz. István idejében a Fiscus successiójáról szó sem lehetett. Az idő óta azonban a Status javai elajándékozgatni kezdvén, ez annyira ment hogy Kálmán király idejében már alig maradt fel a Statusnak valamely java, mire Kálmánnak 15-ik törvénye³³ által a Sz. István után tett minden adományozások vissza vonattak, s megsemmisítettek. De kétség kívül sok javakat nem lehetvén ezen törvény mellett is visszafoglalni, a 20-ik törvényben azt rendelé, hogy minden egyes és mellékes rokonok magvaszakadtával a fiscus successiójának legyen helye, — de jól meg kell jegyezni hogy csak a Szent István utáni királyok által ajándékozott, nem pedig az első elfoglaláskor, vagy Szent Istvántól nyert javakban. Ez első lépés volt a feudalismusra, s a Fiscusnak innen eredő örökösödésére. Azonban Andrásnak 1222-ki Aranybullája, előre bocsájtván, hogy az Ország nemesseinek Szent Istvántól nyert, de a későbbi királyok által megcsonkitott szabadságát előbeni lábra visszahelyeztetni kívánja, 4-ik cikelyében helyre állítja a végrendelkezési teljes szabadságot is, csupán a tökéletes magszakadás, és végrendelkezés hiánya esetére hagyván fel a korona örökösödését. Ez a javakra nézve tovább ment ugyan Kálmánnál, mert semmi különbséget nem tett az első foglalásból eredett, Szent Istvántól nyert, és a következő királyoktól adományozott javak között, de a végrendelési szabadságot csakugyan alkotványos sark törvény erejére emelte. Így állottak a dolgok Lajosnak 1351-ki törvényeig, mely egyenesen megtiltja hogy ősi javakról rendelkezni nem szabad, s midőn ez által a jószágoknak az akkori birtokos nemzetségek kezeinél megmaradását, minden vett javak biztonságának felforgatásával biztosítja, más részről a Fiscus örökösödését megállapítja.

Hogy Lajosnak ezen törvénye az Arany Bullát, szabadságunknak eme palladiumát megsértette, igen szembe tűnő, mert a nemesek végrendelkezési szabadságát eltörölte. Az Aranybulla hozva volt a magyar nemesi birtok elsőfoglalási eredetének szellemében, — Lajos törvénye

³¹ A cikk szerint bárki (unusquisque) szabadon rendelkezhet vagyonával és hagyhatja fiainak, leányainak, rokonainak vagy az egyháznak.

³² A cikk értelmében a (királyi) serviens ha nincs fia, birtokával, kivéve annak negyedét, szabadon rendelkezik, ha azonban ezt nem teszi meg, rokonai pedig nincsenek, a király lesz az örökös.

³³ Az I. decretum 15. caput-ja.

már azt feudummá változtatta, s innen lőn hogy Verbőczy 1-ő részének 10-ik czimjében a fejedelmet minden nemes örökösének, s minden birtokot a koronától eredettnak állítja. (A folytatás következni fog.)

Kölcsénynek a fiscus örökösödésének pótlás melletti eltörlésére intézett indítványa más időre halasztatott, DEÁKnak azon indítványa pedig: tétessék ki az 1-ő §-ba hogy a fejedelem csak oly javakat ajándékozhat, mellyek de jure és de facto már a fiscusra szállottak, — hosszas vitátás után *Május 31-én* el nem fogadtatott, s a §. a mint áll megállapítatott. A fő RR ez nap két §-ust végeztek az uriszékekről szőlő t. czikelyből.

Tárnóczy megérkezvén Balogh haza ment. — Novák, Békésnek közönségesen tisztelt követe Csepcsányi megérkeztével véglemondási szándékkal megy haza minden jóknak sajnálatára. Somogy Rendei követül *Sárközy Albert* főjegyzőt választák.³⁴

149.

a)

Kölcsény beszédének folytatása és a javaslatával kapcsolatos viták a május 30-i kerületi ülésben.

b)

1834 május 31

Kerületi ülés.

Tárgy: További viták Kölcsény javaslatáról s a Fiscus örökösödéséről.

c)

1834 június 2

Kerületi ülés.

Tárgy: A polgári törvénykönyv I. tc. 2. §-a a várható magszakadás alapján történt adományozás érvénytelenségéről.

a)

Posony, Junius 4-én, 1834.

KÖLCSEY a Fiscus successiójának eltörlésére *Május 30-án* intézett beszédjét a következő rendel folytatá:

Tudom én, hogy immár sok van a magyar nemesi birtok között, melly Verbőczy szerint a koronából ered, tudom hogy sok a koronához által ment, de hogy birtoki rendszerünk eredetileg feudalis lett volna, ezt tagadom, ennek ellenére kiált a Historia. Ösméretlenek voltak tehát eredetileg a Fiscusnak is azon jusiai, mellyek a feudalismusból eredtenek. Ebből eredett a Jus regium latens is, mellyet a birtoki biztonság elvesztése követett, és azon különös tünemény, hogy a magyar birtokos ősi javaiban nem tulajdonos, hanem csak usufructuarius. Nem czélom ez úttal a

³⁴ Czindery László helyébe.

birtok bizontalanságának minden káros következéseit e'számlálgatni, csak emlékeztetni kívántam a RR-ket azon mindennapi történetre, mint tart a K[irályi] Fiscus megyéről megyére ágenseket, kik a legcsekélyebb birtokú nemest is örökös vizsga szemmel tartják s elhúnytokkal félelmet, zavart, s háborodást árasztanak a békés familiákra Ennek, s a birtok bizontalanságának mindennapi szemlélete nem fog e' elegendő ingerül szolgál'ni, hogy a magyar nemes tulajdonosi jusának, s javai biztonságának az Aranybulla rendelete szerinti visszaállításáról gondoskodjunk? Az Aranybullának, első Leopold idejéig minden czikelyére, azóta pedig egyedül a resistendi facultas iránti pont kivételével hasonlóan minden czikelyére királyaink megesküdtének, s a nemzet ott biztosított szabadságainak, és így a végrendelkezési szabadságnak is épségben tartását eskü kötéssel fogadták. Midőn tehát a Fiscus successiojának ellenére szöllok, sem ujat, sem ollyat nem mondok, melly alkotványunkkal ellenkeznék, hanem azt ismételem, a mi birtoki rendszerünk eredetéből származik, törvényinkben foglaltatik, s minden királyaink esküvésével biztosítatott. És kinek is ártana a Fiscus örökösödésének eltörlése? nekünk nem, mert mi állandó biztonságot szerezniénk vele birtokainknak, de a Koronának sem, mert ez csak akkor történhetnék, ha hogy általa az uralkodónak hatalma csonkulna, vagy az innen eredendő hasznót a kár felül mulná. Hogy hatalma nem csonkulna, mutatja a tapasztalás, mert korlátlan hatalmú kormányok álnak fen ilyen örökösödési jus nélkül. Jövedelmét pedig a mi illeti, ámbár nem vagyok a kormány titkaiba beavatva, meg tudnám mind az által mutatni hogy a Fiscus örökösödési jusából évenként bévett csekély jövedelem, az egész országra belőle áradó nagy kárral arányban teljességgel nincs. És ha igaz az hogy a kormány lételének czélja s természetes rendeltetése az ország boldogságának előmozdításában áll, ha igaz hogy a gazdag országnak fejedelme is gazdagabb és hatalmasabb, ily köz nemzeti haszonért méltán jusunk lenne a kormányt áldozatra is felszöllítani, én azonban áldozatot nem kívánok, a királyi Fiscus káratlanításának nem vagyok ellene, s ha kárpotlást gondolnak a RR szükségességnek, arra is reá állok, csak az egyet kérvén: hogy a magyar nemes birtoki tulajdonát az Aranybulla állására emelni méltóztassanak.

Melly kérdést hahogy a RR nem csak mennyiben a donatiókkal van összeköttetve, hanem egész kiterjedésében itt kívánnák felvenni: a kereset javakra nézve sem látom ált, miért birjon a Fiscus örökösödési elsőséggel a collateralis¹ atyafiak előtt? józanon feltenni sem lehetvén, hogy valaki azért halt légyen meg végrendelés nélkül, mert véres verejtéssel szerzett, vagy szerencse nyujtotta javait atyafiai kizártával a Fiscusnak kívánta hagyni. A bánya városokban maiglan is divatban van, hogy míg negyed izigleni atyafiak találatnak, végrendelés nem léte esetében a Fiscus a kereset javakban sem örökösödik.

Ezeknek következésében tehát oda megy indítványom: hogy a keresményben, mind addig, míg collateralis atyafiak találatnak, a Fiscusnak örökösödése ne legyen, — az ősi javakra nézve pedig a végrendelés szabadsága (ha úgy tetszik a Fiscusnak káratlanítása mellett) helyre állitassék, csak azon esetre maradván fen a Fiscus successiója, ha hogy az ultimus deficiens javairól nem tett rendelést.²

¹ Oldalági.

² V. ö. Kölcsey, VI. k. 167. s köv. l.

Ezen indítványnak BORCSICZKY a mult napi határozást veté ellene,³ mely szerint a Fiscus successiójának kérdése akkorra halasztatott, midőn az országos küldötség munkájának során előkerülend.

HERTELENDY (Zala): A donatiorul (melly napi renden van) lehetetlennek tartja csak gondolkozni is a nélkül hogy a Fiscus successiójáról ne gondolkoznánk. Ez elválaszthatatlan kapcsolatban lévén egymással, az indítványt pártolja, s visza menvén a magyar nemesi birtok eredetére, melyet az első foglalásban talál s megmutatván azt is hogy a törvényhozás mindég gyakorlatában volt a donatio körüli intézkedésnek, annyival helyesbnek látja a Fiscus successiojának egyedül a tökéletes megszakadás, és végrendelés hijánya esetére szorítását, mint hogy jelenleg már adományozás úgy szólván nem is létezik, mert vásárlás lépett helyébe. Kifejti az iparnak minő gátja fekszik a Fiscus örökösödési jusában, s úgy hiszi hogy midőn a birtoknak jelen habozó állapotjából kiemelése a házára véghetetlen hasznót árasztana, a koronának is csak tetszőleg okozna veszteséget, mert nyomorult szegény országtól nem várhat gazdag segédelmet a kormány a veszedelem óráiban.

Voltak kik a Donatiónak, s vele a Fiscus örökösödésének is teljes kiterjedésekben feltartására véleményöket egyenesen kijelentették, így BREZOVAY és DÓKUS. BORCSICZKY is úgy nyilatkozott hogy az érdemes hazafiak jutalmazására kell valami eszköznek lenni. Másutt keresztekkel jutalmaznak, de ezen módot törvényeink nem ösmerik, hanem ösmerik a jószág adományozást, a mely helyesb jutalom is, mert egyszerűs mind módot nyújt az insurrectionalis kötelességek teljesítésére. — PLATNY úgy hiszi, hogy a Fiscus successiojának kérdése az adományozás júsát, sőt kötelességét semmivé nem teszi. Ad casum intestati maga Szathmár is fel kívánja azt tartani, s jelenleg is vannak fiscalis jószágok a koronának birtokában, pedig törvényünk van hogy a Fiscus azokat meg nem tarthatja, hanem érdemes honfiaknak tartozik ajándékozni. Bár mi végeztessék is tehát annak idejében a Fiscus successioja felett, a Donatiorul mindenesetre intézkedni lehet, és kell is.

Némellyek azt hitték hogy ezen örökösödés a Fiscusnak alkotványi tulajdona, azt tehát a törvényhozás tőle el sem veheti, — mire DEÁK megjegyzi hogy eddig is adhatott a fejedelem adományt azon ösméretes záradékkal *legatariis et cessionariis*,⁴ mely által a Fiscus magát minden örökösödésből örökre kivetkeztette. Ha tehát ezt maga is tehette a Fiscus, annál inkább van jusa a törvényhozásnak felőle intézkedni, mert ehhez a fejedelem megegyezése is szükséges.

NICZKY azért kívánja mellőzni a kérdést, mert emlékezvén a Lajos és Sigmond alatti törvényekre,⁵ nincs az indítvány sikeréhez reménsége, — mire SOMSIČS csak futólag emlíkezteti, minő szeren-

³ A május 27-i határozatot l. 168. l.

⁴ *Haeredes et posteritates*, akiknek örökösödési joga az örökhagyó intézkedésétől független; *legatarii et cessionarii*, akik az örökhagyó intézkedése folytán örökölnék. — Kelemen (*Institutiones iuris privati Hungarici*, 1814. 711. l.) megjegyzi, hogy a „haeredibus, posteritatibus, successoribus, legatariis item et cessionariis” formulát a legritkábban szokták a királyi adománylevelekben alkalmazni.

⁵ Az 1435. évi II. decretum 17. cikke részletesen intézkedik a birtokok kezeléséről, amelyek megszakadás címén a koronára hárultak, de kétséges, vajjon nem illetik-e meg a leányágot vagy az oldalági rokonokat.

csétlenségekbe ejtették a hazát Lajosnak és Zsigmondnak érdeklett törvényei, s minő törvényeket kellett e miatt 1550. 1597. 1638. 1681. és 1715. esztendőkhöz hozni.⁶

BERNÁTH: Nem mellőzheti el azon megjegyzést, hogy még azon nyertes majoritás is, melly kivivta, hogy nem a Fiscus successiójánál, hanem a Donationál kell a munkát kezdeni, a donatiorul akarván szállani a defectusrol, más szóval a Fiscus örökösödéséről beszél. Egyébiránt senki sincs a RR között, ki a Fiscus successióját végkép eldönteni akarná, mert jól elrendelt társaságban, midőn semmi más örökös nincs, más nem succedálhat, mint a Status Publicus, ő pedig a Fiscust másnak nem tekintheti. Ugy hiszi azonban hogy ha megáll is a felolvasott 1-ő §, az a Szatmári indítvány egész tisztaságában való fennmaradásának épen nem árt. — RAGÁLYI hasonlóan vélekedett, mert a §. nem mond egyebet annál hogy míg nem deficiált az adományos nemzetség, annak javait másnak ajándékozni nem lehet.

És csakugyan ily értelemben a Szatmári indítványt teljes épségében a maga idejére⁷ halasztatott.

BORCSICZKY figyelmezteti a RRket hogy az 1825-ki országos küldöttség az 1790-kinek munkájából a nélkül, hogy okát adná. egyszerűen elhagyta az 1-ő, 2-ik és 5-ik §-okat⁸ mellyek a Cameralis inscriptiőrul, a Fiscussal kötött transactionul, és a *nullum ius záradékkal történt Refassiőrul szállanak*.⁹ Kívánja hogy ezek itt halgatással el ne mellőztessenek, nehogy a Cameralis kötések iránt kétség maradjon fel, valjon bírnak e adományi erővel, vagy a Fiscussal köteendő transactionokra ezen elhalgatásból azon következés húzassék, hogy a fiscustól csak adományozás útján lehet állandó czimű birtokot szerezni, vagy végre az utolsó eset törvényes ellátás nélkül maradjon.

Ezen indítványok iránt is többen szólván, az egész tárgynak más napra terjedett vitatása után a többség oda ütött ki hogy mind ezek másut fognak előfordulni, következőleg nem a napi rendre valók. — Ezekből DEÁK alkalmat vőn figyelmeztetni a RR-ket, mennyire zavarodik, s nehezedik mindjárt kezdetben a tanácskozás a miatt, hogy rendszert követni nem akartak a RR. A Donatio örvényes tárgyában ily rendel kellene menni: 1. ki adhat, 2. mit adhat,

⁶ Az 1550:76. tc. szerint az uralkodónak azon birtokok elfoglalásánál, amelyek bármily címen reá hárulnak, meg kell tartania az elődei idejében szokásos módot. Az 1597:27. tc. tiltakozik, hogy az elhunyt nemések birtokait a fiscus nevében erőszakkal elfoglalják s kívánja, hogy jogszerűen járjanak el. Az 1638:24. tc. értelmében a fiscus örökösödésének a legközelebbi országgyűlésen bekövetkező szabályozásáig az uralkodó nem engedélyez erőszakos foglalást. Az 1681:37. tc. elrendeí, hogy a fiscus önhatalmulag ne foglalja le az országlakosok javait, hanem jogát törvényes alapon igazolja. Az 1715:25. tc. részletesen szabályozza a fiscus eljárását.

⁷ A Proiecta 16. cikke szól „de successione fisci regii“.

⁸ *Repraesentatio regnicolaris iuridicae deputationis per articulum 67. 1791. ordinatae elaborata Pestini. Anno 1795. Posonii, 1802. III. rész 3. l.*

⁹ Az 5. §. szövege: Neque bona avita, fassione mediante cum clausula: *Nullum ius etc. alienata, si per fassionarium uni ex condividentibus fatentis successive vendantur, pro casu defectus fassionarii, cum praevia clausula fassionem recipientis, regiae collationi praescripto tituli 69. l-mae subsunt, nam in hoc casu venditio refassionem sapit, per quam ius haereditarium contra dispositionem tituli 59. l-mae alienatum, ad proprietariam familiam redit.*

3. kinek adhat, 4. miként adhat? — de már hiában! a rendszer nem tetszett a K és Rendeknek.

BORCSICZKYnek még azon indítványa is volt, hogy miután minden-napi tapasztalásunk szerint a nemesi jóság, s véle a nemesség is nem az érdemeseknek, hanem a divatba jött árverés útján annak adatik kinek több pénze van, s így gyakran az ki pénzét a Status csalásával szerezte, érdemlett büntetés helyett még nemességet, s nemesi jóságot kap — ezen licitációk annyival inkább eltörültesse, mert más tekintetben is valóságos csalások, mint hogy csupán a becs summa tekintetik investitióknak, s magszakadás esetére a fiscus csak ezt fizeti meg, a felül fizetett roppant summa pedig örökre elvesz. Kívánja tehát hogy a Camara, ha csak ugyan el akarná valamely jóságot adni, becsültesse meg azt, s így adja a legérdemesbnek.

Ezen indítványt többen, de leginkább HERTELENDY (Torontál) pártolá. Emlékeztetbe hozta, hogy eleintén hire sem volt a pénzért osztogatott adományozásnak, az érdem lehetvén annak egyedüli kútfeje, később bejött a mixta donatio, az érdem tekintete azonban még akkor is megmaradt, most végre az érdem egészen elmellőztetik, s a birtokos nemesség megszerzése mint valamely bitang dolog árverésre üttetik. Ez a nemességnek valóságos lealacsonyítása, s annnyival sérelmesebb hogy a kormány azt országgyűlési ismételt sérelmi felterjesztéseink¹⁰ mellett is, valóságos gunyára az országgyűlésének, most is folyvást gyakorolja, mint ezt az újságok hirdető lapjaiban naponként olvashatjuk, és a Helytartó Tanács, mellynek kötelességében állana a törvénytelenséget megelőzni, azt még elősegíti, utat nyitván a hirdetésekre. Orvoslásra hiában váró sérelmeinkkel maga a kormány is többnyire az Országos munkálatokra utasít. Itt kell tehát ezen sérelmen segíteni, s minden ilyes az 1741:19-ik czikely¹¹ által is tilalmazott árverési adományozást semmitérőnek nyilatkoztatván, az érdemnek jutalmát, s a nemességnek dicsőségét biztosítani.

RAGÁLYI: Szeretné látni, minő törvényjavallatot ajánl a Tren-csinyi követ, mert csak azt mondani: hogy ne pénzért, hanem érdemért adassanak a donatiók, céliránytalan lenne, miután annak megítélése hogy mi a valóságos érdem? a kormánynál van, s míg itt szabályosan meg nem határoztatik az érdemnek értelme, tán ép ellen-kezőért adatandnak jövőendőben is az adományok, mint a mit érdem-nek nevezhetnénk. — Mire BORCSICZKY azt válaszolja hogy ha Arma-lis kinyerésére is mulhatlan szükség két titkos tanácsosnak ajánlása, miért ne lehetne oly törvényt hozni? hogy donatiót azon megyének, mellyben az érdemek tétettek, ajánlása nélkül nyerni ne lehessen.

MAJTHÉNYI elősmeri hogy az érdemnek különös tekintetei vannak. Így p. o. ha hogy közölünk kellene valakit érdem tekintetéből ajánlani, az érdemet egészen más szempontból nézné az auditorium, másbol a követi kar, és ismét egészen másbol a Méltóságos főRR.

¹⁰ Az 1825/7-i országgyűlés az előleges sérelmek közt terjesztette fel panaszát, hogy a birtokokat ritkán kapják érdemes hazafiak s akkor is fizetés ellenében. (Ez országgyűlés *Írásai*, 333. l.) A gravament megismételték a rendek 1833 márc. 30-i, ugyancsak előleges sérelmeket felterjesztő feliratukban. (*Iratok*, I. k. 183. s köv. l.)

¹¹ A törvénycikk az uralkodó hozzájárulásával megszünteti a fiscalis javaknak korábban szokatlan árverezését.

Utasítása következtében azonban nem a megye, hanem a diaeta ajánlását hozza javallatba.

ASZTALOS ezen indítványra megjegyzi: hogy törvényeink világosak, új törvényre szükség nincs, hanem szükség van inkább az eddigiek teljesítésére, melynek elmulasztása sérelem, s mint ilyen már fel is terjesztetett.

SISKOVICS hasonló értelemben van, hozzá adván hogy már Verbőczyben is nyomát látjuk a mixta donationnak,¹² és ő nem akarná azt kijelenteni hogy csak tiszta adományozás útján szerezhesse magát a nemtelen ember nemesi birtokot, mert arra más utakat is nyitva hagyni kíván. A Honth indítványa pedig épen igen messze vezethetne, ha mi p. o. majd innen magunk közül tennénk ajánlgatásokat.

Borcsiczkynek ezen indítványa különben is már sérelem¹³ gyanánt fel lévén terjesztve ez úttal elmellőztetett.

ACZÉL a vitatás alatt lévő törvénycikkely tárgyában mindenek előtt szükségesnek látná megállapítani, melyek legyenek az adományozás czimjei (tituli donationis)? eddig törvényszerint csak kettő volt: ugyanint a magszakadás és hűségtelenség (defectus et nota)¹⁴ a *jus armorum* czimjét törvényesnek el nem ösmerhetvén. Az elsőt jövődre is meghagyni kívánja, azt azonban hogy a notát jószág elvesztése kövesse, igazságtalannak véli, mert ezen büntetés az ártatlan gyermekeket, s atyafiakat sújtja.

PFANSMID: A mint elfogadja egyrészt hogy ex eventuali defectu erőtelen legyen minden adományozás, úgy a nota iránt is törvénybe tétetni kívánná hogy notoriusnak csak az tekintethessék, a ki ítélet által volt ezen vétek súlyába lemarasztva.

DEÁK: A vitatás alatt lévő §-ban csak az eventualis defectus lévén kérdésben, a nota ide nem tartozhatik, mert eventualis nótáról szó sem lehet. Eddig ugyan köz véleménye volt a törvénytudóknak hogy *nota facto incurritur non jure*: s ezen törvény szabály következtében a ki hűtelenség czimjéből nyert adományt, nem tartozott megmutatni, hogy a kérdéses személy ítélet által volt notoriusnak kijelentve, elég lévén századosok múlva is annyit bizonyítania hogy p. o. a Rákóczy pártütésének részese volt. Mind ezen igazságtalanságnak elmellőzésére, mind pedig a donatio tárgyának tisztába hozatalára szükségesnek látná kezdetben mindjárt azon elvet megállapítani, hogy csak oly jószágot ajándékozhat a Fejedelem, mely *et jure et de facto* a Fiscusra szállott. Tudjuk hogy a birtok bizontalanságának, s a juris perek nagyrésznének valóságos kútfeje a jus regium latens czim alatti adományozás. Ha jusa van a Fiscusnak valamely privatus birtokához, indítson iránta pert, maga keresse ki, s adjon jószágot az érdem jutalmául, nem pedig pert vagy is just a perlekedésre, s a magánosok több százados békés birtokainak háborítására. Ez nem egyéb mint venundatio litis, a mi Verbőczy szerint minden egyes embernek tiltva van.¹⁵ Jól tudja ugyan a szónok hogy Nova Donatio, s Consensus Regius által sem ad a fiscus valóságos birtokot, de

¹² Hármaskönyv, I. 13. 3. §.

¹³ Mint a XIII. előleges sérelem.

¹⁴ A Hármaskönyv első részének 13. s következő címei részletesen fejtetik ezt a kérdést.

¹⁵ „tritum ilud et vetustum proverbium, quod lites pretio venundari et coemi non possunt.“ (I. 27. 5. §.)

az egészen más szempont alá esik, itt nem pert ad el a fiscus, nem ad just más birtokának zavarására, hanem a valóságos birtokost erősíti meg, le mondván a javaiban rejtezhető, vagy jövődóbeli magszakadásból eredhető júsárol.

b)

Ezen indítvány tehát azt tárgyzakta, hogy ex latente jure regio a fiscus adományt ne adhasson, hanem csak joggal és tetleg kezére került birtokot ajándékozhasson. A kérdés, (valamint a fentebb említett indítványok is) *Majus 31-én* a voltak előlölése alatt tartatott Kerületi ülésben folyvást vitattaték.

Ellene vettetett az indítványnak 1. hogy a fiscus perekre lesz buzditva, s azáltal a birtok bizonytalansága eszközöltetik. 2. Hogy a nemesevésnek utja megszoritatik, mert valóságos birtokot kívált ingyen nem igen szoktak ajándékozni, ellenben oly latens jus regiumot, mellynek kikeresésére a Fiscusnak irományai nincsenek, könnyen, s ingyen is adnak. 3. Ellene áll az indítványnak a Nátori adományozás, mellynek különböztető jele, hogy egyenest csak oly jószágokat tárgyzakhat, mellyek tetleg még a Fiscus kezére nem szállottak.

SISKOVICS: Ugy véli hogy a Zalai indítvány a czélnak, mellyből ered, t. i. a birtok biztosításának egy átaljában meg nem felel, mert a Fiscusnak felmarad kereseti jussa, s az egész különbség csak oda megy ki, hogy a gyökeres jus nélkül szűkölködő birtokos nem királyi adományt nyert privatusok, hanem a Fiscus által fog perbe vonatni, az pedig még igen nagy kérdést szenved, kivel jobb a kettő közzül perlekedni. De még azon követkevése is lenne az indítvány elfogadásának, hogy ex recenti defectu sem lehetne adományt nyerni, mielőtt félszázados per utján a korona nem jött birtokába, mert az ilyes javak tetleges elfogadásától a Fiscus törvények által tilalmaztatik.¹⁶ — Vitéz még azt adja hozzá hogy a Zalai indítvány egyedül azokat oltalmazná, s biztositaná, kik a korona júsait minden birtoki czim nélkül igazságtalanul bitangolják.

Ellenben BEZERÉDY védelmezte a Zalai indítványt. Nem áll az, hogy a fiscus perekre lenne buzditva, s ez által a birtok bizonytalansága eszközöltetnék. Mert a tapasztalás azt bizonyítja, hogy a melly jószág kikereséséhez minden szükséges oklevelei megvannak a Fiscusnak, azt ugyan senkinek nem ajándékozza, hanem ajándékoz olyat, mellynek viszaszerzésére fegyverei hibáznak, következésképen a mellyek miatta teljes biztosságban bíratathatnának, és valóban sokkal is könnyeb kezdendő pert ajándékozni, mint a pert magunknak folytatni. Az sem áll hogy a nemesevés utja ez által megszoritatnék, mert *titulo latentis juris regii* egyedül nem igen szokott adománylevél adatni, csupán *accessorium* gyanánt szokták ezt az *impetratio specialis* czimjeihez hozzá függesztetni, ellenben mind erkölcsi, mind materialis tekintetben temérdek rosznak volt ezen jus regium latens kútfeje, mert miatta senki sem volt biztos vagyonának birtokában, s mindenkoron úgy kellett félnie, mintha igazságtalan birtokot bírna. Végre a Nátori adomány sem szolgálhat ellenvetésül, ez mindég kivétel gyanánt állott az általános törvényszabály mellet, s azt igen sok tekintetek különböztetik a királyi adománytól, arrol tehát, mint egyes kivételről fognak a RR tanácskozhatni, a nélkül hogy annak az általános törvényszabályt alája vetni kellene.

¹⁶ V. ö. a 6. jegyzettel.

Ezen Náadori adományra nézve még BORCSICZKY azt is megjegyzi, hogy ha úgy tekintjük azt, mint eszközt a valóságos birtokos gyenge jussának erősítésére, úgy azt a Zalai indítvány ki nem rekeszti, ellenben ha hogy általa sem ön jussainkat nem erősítjük, sem a fiscustól semmit nem nyerünk, hanem csupán és egyedül más birtokos honfitársainknak háborítására, egész vidékek kipusztítására, s nemzetiségek kiűzésére módot s alkalmat szolgáltat a nádori adomány, úgy az nem csak nem jótétemény a hazára nézve, sőt a birtok biztonságának valóságos átka, s a latens jus regiummal egyetemben ellenkezik az 1791 : 67. törvény által előnkbe tűzött azon czéllal, hogy a birtok biztosításáról gondoskodjunk.¹⁷

Hosszas vitatás után kérdésbe tétetett: *elfogadtatik e a Zalai indítvány, vagy pedig marad a mint áll a szerkeztetés?* A kérdés felett azonban voxolás alatt élénk szóváltások keletkeztek. Ugyan is a szerkeztetés ezt foglalván magában. *Donatio per eventualem defectum impetrata velut bona nondum caduca adeoque non conferibilia pro objecto habens. non valet.* Némelyek úgy vélekedtek hogy ebben a zalai indítvány befoglaltatik, — mások hogy egyik a másik mellett megálhat, következőleg hogy a kettőt ellentétbe helyheztenni nem lehet, s ők mind a kettőt készek elfogadni, t. i. a szerkeztetést a multa, a Zalai indítványt a jövődőre. Ennek ellene vettetett hogy a törvénynek visszaható erőt tulajdonítani nem lehet. De SOMICS, BORSICZKY, BEZERÉDY, DEÁK és mások egészen másképp magyarázták a dolgot, t. i.: Lehet e *ex eventuali defectu impetratiót*¹⁸ tenni? azt törvényeink ekkorig világosan el nem határozták, honnan következett hogy a királyi Curia most így, majd amúgy ítél (mire CSÁSZÁR két ellenkező Curialis ítéletet fel is olvasott.¹⁹) Ezen kétséget eloszlatni, s a bírónak törvényt szabni mely szerint a még el nem ítélt esetekben bírószkodni köteleztessék, a törvényhozó testnek nem csak jusa, de törvény magyarázási hatalmánál fogva kötelessége is. Nincs tehát itt azon esetekről szó, melyek már elítéltek, a bírói hatalom oltalma alatt szerzett tulajdonnak szentnek kell maradni, s ily értelemben nem is lehet a törvénynek visszaható erőt adni. Ellenben lehet eset hogy egy valaki *ex eventuali defectu* az adománys nemzetség életében impetrált, s magát szokottan esztendő alatt statuáltatta is, az kinek jövődő defectusából történt az impetratio, birtokbul ellenmondott, később per alatt valósággal meghalt, s más valaki tulajdon azon birtokra már *ex reali defectu* adományt nyert — kérdés: a kettő közzül kinek ítélje a bíró? törvény iránta nincs és így hozni kell, mely ugyan a multa fog szolgálni, de azért nem lehet mondani hogy visszaható ereje lenne. És ezen esetekre szól az országos szerkeztetés midőn azt mondja *donatio per eventualem defectum impetrata* (tehát ez előtt impetrált, de még el nem ítélt) *non valet.* — Jövődőre pedig állana a Zalai indítvány t. i. hogy ezentul *Fiscus solummodo talia bona possit conferre, quae de jure et de facto ad Coronam devoluta sunt.* — Ezen magyarázat szerint tehát több vármegyék a szerkeztetésre, és a Zalai indítványra is voxoltak, ez mindazonáltal csak 17 voxot nyervén, a szerkeztetés a mint áll jóvá hagyott.

Junius 1-ő napján vasárnapi szünet.

¹⁷ V. ö. a 172. l. 25. jegyzetével.

¹⁸ Adományul kérést, felkérést.

¹⁹ A *Planum tabulare* II. részének első sectioja közli a kúria döntéseit „de actionibus fisci regii“. (Posonii, 1817. 55. s. köv. l.)

c)

Junius 2-án Kerület — olvastatott a 2-ik §. „*Ex eadem nota, vel eodem defectu, ex quibus jam alter impetrationem fecerat, eamque praemissa legitima statutione etiam usu roboraverat, vel saltem intra 32 praescriptionis capaces a statutione annos, scopo consequendae usuroborationis legalem viam ingressus, vigorem donationis sustentaverat, esto impetrator, vel ejus successores in possessorio non constituentur, collatio valide fieri non potest.*”²⁰

Enre nézve azon észrevételek fordultak elő hogy még eldöntve nincs, valjon úgy a *defectus* mint a *nota* meghagyatnak e adományi czimeknek, valamint azt sem lehet így közbevetve eldönteni, hány év kívánatik a praescriptio, mely észrevételek következtetésében Borcsiczky, Bernáth, Pázmándy, K. Horváth, Dubraviczky, és Palóczy indítványaira a kérdéses tárgyaknak egész épségben illető helyre lett fentartásuk mellett a §. eként módosítatott.

„*Ex eodem in specie legali collationis titulo, ex quo jam alter impetrationem fecerat, eamque praemissa legitima statutione etiam usuroborationem, vel saltem intra legales praescriptionis annos scopo consequendae usuroborationis juris viam ingressus, vigorem donationis sustentaverat, esto impetrator vel ejus successores in possessorio non constituentur, collatio non valet.*”²¹

Junius 3-án ismét kerületi ülés tartatván, a 3-ik §. mely azt rendeli, hogy azon esméretes záradék *haeredibus et posteritatibus legatariis et cessionariis*, a leány ágnak is javára szolgál, jóvá hagyatott egyszerűs mind pedig *voxok* többségével Palóczy, Bernáth, Ragályi indítványára egy külön oly értelmű §. is alkottatott, hogy ha magában áll is ezen záradék *haeredibus et posteritatibus*, az a férfiág magvaszakadtának esetére, a királyi fiscus ellen nem csak a jövődöben kiadandó, de eddig kiadott adományokban is a leány ágnak javára fog magyaráztatni.²²

Junius 4-én pedig azon kérdések kerülven vitatás alá, *valjon a nemtelenek fognak e jövődöben nemesi jószágot birhatni?* Ezen nevezetes kérdés 27 megye s az egyházi rend *voxával* 17 megye s a két kerület ellen oda ütött ki, hogy a nemesi fekvő vagyron birhatási jog (*capacitas possessorii*) a nemtelenekre ki ne terjesztessék, és így az eddig törvény által ki nem mondott *incapacitas possessorii* törvény erejére emeltetett!! (Bővebben jövő levelemben.)²³

*

²⁰ *Projecta*, 5. l.

²¹ A kerületi üléseken átdolgozott törvényjavaslat nem került az országos ülések elé s így nyomtatásban sem jelent meg. A félbenmaradt munkálatnak egy kéziratos példánya József nádornak az Országos Levéltárban őrzött titkos levéltárában található (*Diaetalia Extraserialia*, 1834. CXIV.) a nádor következő sajtóközölgésével: „*Projecta legum civilium prout haec post susceptam objecti huius in circularibus a mense Majo 1834 usque finem Augusti ejus anni habitis sessionibus pertractationem subsisterunt.*” (A következőkben: *Diaet. Extraser.* 1834. CXIV.) — Egy másik, rosszabb példánya megvan az Orsz. Levéltár Kossuth-Archív gyűjteményében (509. fasc.), Kossuth szerkesztői iratai között.

²² *Clausula etiam generalis haeredes et posteritates solum complectens, ad casum enascituri defectus sexus masculini sexui femineo contra fiscum regium aequae suffragetur.* (*Diaet. Extraser.* 1834. CXIV.)

²³ A 151. számban.

Junius 2-án a RR országos ülést is tartottak mellyből a két tábla közt még felforgó felírás tárgyában Majus 28-án kerületileg elhatározott 7-ik izenetjüket²⁴ szórul szóra jóvá hagyva, a fő RRhez küldötték,²⁵ kik azt *Junius 3-án* tanácskozásba vették, s előbbi értelmök mellett tovább is megmaradván, azt a RRhez *Junius 4-én* által küldött 7-ik válasz izenetjökben²⁶ a RRnek tudtul adták.

A fő RR egyébiránt folyvást üléseket tartanak ugyan az ítélő székek rendbeszedésének tárgyában, mindazáltal *Junius 3-áig* bérekesztőleg mindég az uri székekről szőlő törvény czikkellyel foglalatoskodtak. A nevezetesebb változtatások, mellyekben megállapodtanak, e következők: A földes úr elnökséget viselhet az uriszéken, bár táblabíró, bár nem, de ha hogy még le nem tette a törvényes hitet, azt első összeülés alkalmával letenni tartozik. — Convocatusok lehetnek törvénytudó urasági tisztek is, ha maga a földes úr viszi az előülést egy, ellenkező esetben kettő. — A 7-ik §-nak azon része, melly hatalmat ad a földes úrnak, hogy a megye megegyezésével, alkalmasnak ítélendő községeknek birói hatóságokat engedhessen, csupán SZEPESSY és PALUGYAY által pártoltatván, kitörültetett, s a már rendezett tanáccsal bíró községek, ítélő hatósági rendszeréről szőlő 8-ik §. szintén nem a RR, hanem az országos küldötség munkája szerint fogadtatott el.

Ellenben *Junius 4-én* által menvén a Királyi, és a Bánya Városok ítélő székeire, ezek hatóságának körét kiszélesítették, alája vetvén a Honoratorokat, s a nemeseket s, nem csak quoad fundos civiles, sed etiam quoad exercitium jurium et beneficiorum Civilium. — A byrsagiумok kérdését pedig maga idejére halaszták. (Mind ezekről bővebben jövő levelemben.)

²⁴ *Iratok*, III. k. 12. l.

²⁵ A küldötség tagjainak névsorát l. a Jún. 21-i, 204. országos ülés hivatalos jegyzőkönyvében, *Jegyzőkönyv*, VIII. k. 236. l.

²⁶ *Iratok*, III. k. 13. l.

150.

a)

Újabb eredménytelen izenetváltás a január 3-i leirat tárgyában.

b)

1834 május 31, június 2, 3

A főrendek ülései.

Tárgy: A törvényszékek rendezéséről szóló II. tc. 3—9. §-ai: az úr-székekkel kapcsolatos kérdések.

c)

1834 június 4, 6

A főrendek ülései.

Tárgy: A királyi városok törvényszékeiről szóló III. tc. 1—8. §-a: a városi törvényszék összetétele, hatásköre. A városban lakó nemesek kérdése.

a)

Posony, Junius 7-én, 1834.

A Fő RR június 5-két kivéve üléseiket az *Itélő székek elrendezése* tárgyában szakadatlanul folytatják, s Junius 6-áig bezárólag a királyi városok ítélő székeiről szóló 3-ik t. czikely végéig haladtak.

E közben azonban *Junius 3-án* felvételvén a K és Rendeknek a sokszor említett felírás¹ tárgyában előtte való nap átküldött izenetjök,² a fő RR köz értelemmel előbbi véleményök mellett maradtak, s a 7-ik §-nak szóban forgó 2-ik részét³ most sem fogadták el. Az e tárgyban közbe jött némi vitatások között B. SZEPESY püspök annak megmutatásául, hogy az országgyűlési tanácskozás rendének s méltóságának törvényszerű fentartására nézve a K és Rendek követelt jusaiknak tetleges gyakorlására joggal nem hivatkozhatnak, egyes esetekre bocsájtkozva, többi közt Tagen kaptalani követnek az ülésből törvénytelenül lett kiutasítását⁴ is megemlíti. — Mire a Fő HERCZEG NÁDOR megjegyzé hogy Ő felsége vele született atyáskodó kegyessége szerint rescriptumában az egyes esetekre való hivatkozást elmellőzvé, püspök úr is igen jól cselekednék, ha ezen példát követné. — És valóban a fő RR az nap elhatározott, s *Junius 4-én* a K és Rendekhez által is küldött 7-ik válasz izenetjökben nem csak hogy egyes esetek elszámolásába nem bocsájtkoztak, de még a K és RR által felhozott okok czáfolásában sem ereszkedtek,

¹ Az 1833 máj. 20-i felíratra érkezett 1834 jan. 3-i királyi válasz ügyében.

² *Iratok*, III. k. 12. l.

³ Ennek szövegét olv. 167. l.

⁴ V. ö. *Országgyűlési Tudósítások*, I. k. 174. s köv. l.

csupán egy pár sor irással pusztán adván a Rendeeknek tudokra, hogy felhozott okaiknál s állandó meggyőződésüknél fogva a RR véleményére nem állhatnak.⁵

Ezen izenetet a K és RR *Junius 5-én* Szucsics, és Ötvös (Bereg) elnökségek alatt tartatott kerületi ülésekben tanácskozásba vévén, HERTELENDY MIKSA (Torontál) indítványára, voxolás nélkül abban állapodtak meg, hogy a Fő RR minden legkisebb ok felhozása nélkül pusztá veto formában kijelentett ellenzésének egyátaljában nem engedhetnek. A mint hogy előbbi véleményök mellett állhatatosan meg is maradtak, egyedül FRIM (Egri Káptalan) és POSZAVECZ (Szerém) jelentvén módosítás általi közelítésre hajlandóságukat.⁶

b)

A Méltóságos fő RR egyébiránt a Törvénykezési tárgyban ily rendel haladtak:

Május 31-én napi renden következett az uri székekről szöllő 2-ik t. cz. 4-ik szakasza.⁷ — Erre nézve 4 kérdés fordult elő:

1-ső: Minő személyes tulajdonság kívántatik meg a földes úrban arra hogy az uriszéken előlülést viselhesen? — A RR megkivánták hogy bírói hittel legyen lekötelve. Ezt némelyek a fő RR közül úgy magyarázták, mintha az kívántatnék a földes úrtól, hogy szükségesképp táblabíró legyen, s ily értelemben a TÁRNOK s más némelyek ellenkező véleményben voltak, mert az uri széki elnökséget a földes úrnak azon jussai, sőt kötelességei közé számították, melyek a jobbágyi kapcsolatból erednek, s minden földes urat, táblabíró vagy nem táblabíró, gazdag vagy szegény, minden különbség nélkül egyiránt illetnek. — A NÁDOR azonban megjegyzé, hogy a szerkeztetés nem táblabíroságot, hanem csak bírói hitet (juramentum decretale) kíván, mire a RR szerkeztetése oly megjegyzéssel fogadtatott el, hogy a földes úr, ha még nem lenne bírói hittel lekötelve, azt az uriszék színe előtt letegye. Ezt az ORSZÁGBIRÁJA a lélekösméretesség oly nyilvános zálogának tekinté (publicum conscientiae vadimonium), melly bizodalmat szül, neveli a tiszteletet, s így a bíró szentséges szent tisztének egyik főfeltétele.

2.) A földes úr maga nem viselvén az előlülést, vagy is inkább (mert kötelességnek tekintetik) nem viselhetvén, kit nevezhet maga helyére előlülőnek? — A RR azt mondják: hogy csak táblabíró. — Ezt KOPÁCSY ellenzé leginkább azon oknál fogva, mert ezt a törvénytudás bizonyos jelének, a táblabírák neveztetésének divatba jött módjára tekintve, nem veheti, ellenben minden nemteleneket — honoratorokat — bárha törvénytudók is, kizár az előlüléstől, holott ő meg van győződve, hogy ezeknek is utat nyitni a kor kívánati javasolják. — Az ORSZÁGBIRÁJA különösen a kincstári és fundationalis uradalmak, úgy más hivatalos foglalatosságai miatt személyesen nem elnökösködhető urak javainak igazgató tiszteire kíván figyelmeztetni, s megengedtetni javalja hogy ezek is lehessenek előlülők, ha törvénytudók, s a bírói hitet letették. Nem is gondolta elegendő ellenvetésnek, hogy a már voxal birandó törvényes

⁵ A főrendek mindössze öt soros hetedik válaszáat l. *Iratok*, III. k. 13. l. A választ Szerencsy István személynöki ítélőmester vitte át a rendekhez. (*Jegyzőkönyv*, VIII. k. 237. l.)

⁶ Az országos ülés elé a kerületi javaslat jún. 10-n került.

⁷ *Iratok*, II. k. 325. l.

bizonyosság csak táblabíró alatt ülhet méltósága sérelme nélkül, mert ez patriarchalis bíróság, melyben egy igazgató uradalmi tiszt elnöksége alatt részt venni oly kevéssé szolgálhat kisebbségül, mint a hogy nem lehet lealacsonyításnak nézni, midőn törvényszékekben alispán, vagy fő sz[olga] bíró elnöksége alatt legfényesebb méltóságú személyek ülnek. — A többség azonban azt végezte: hogy az uradalmi tisztek előlülők nem lehetnek, s a földes úr csak táblabírót nevezhet maga helyett elől ülésre.

3.) Meghivottak (convocati) lehetnek e az uradalmi tisztek? — A RR azt mondják, hogy nem lehetnek. — A TÁRNOK, B. VAY MIKLÓS, ALMÁSSY főispán hasonlóul vélekedtenek. A többség azonban ellenkezőt végzett, azon oknál fogva, mert az urbarialis pereknek az uriszéktől eltávolztatásában mind a két tábla megegyezett,⁸ s addig legalább, míg resolütio következtében ez talán megváltoznék, nincs ok az uriszék előtt meghagyatott magános érdekű tárgyakra nézve részrehajlást tenni fel az uradalmi tisztekről. Azonban hogy az uriszéki tagok többsége mindég idegenekből álljon, KOPÁCSYNAK az ORSZÁGBIRÁJA által is támogatott indítványára az határoztatott, hogy ha maga praesideál a földes úr, csak egy, s ellenkező esetben is csak két uradalmi tiszt lehessen tagja az uriszéknek.

4.) A megyék tisztviselői lehetnek e az uriszéknek tagjai? — Ezen kérdésre nézve a RRkel egyetértőleg az végeztetett hogy mind meghivottak, mind pedig (ha egyszersmind táblabírák) előlülők is lehetnek.⁹

Az 5-ik §. első része, mely a köteletségében el nem járó, s uriszéket tartani nem akaró földes úr elleni sanctio módját, rendjét, s a földes úr hibás elmúllasztásából eredett károk és költségek megtérítésének köteletségét kiszabja, a K és RR szerkeztetése szerint (mint az illő helyüt közlöttem)¹⁰ jóvá hagyatott.

Junius 1-ő napján vasárnapi szünet.

Junius 2-án következett az 5-ik §. 2-ik része, mely az uriszék tartására tehetetlen földes urakat a fentebbi sanctio alól felmenti, s mit kellessék ily esetben tenni, meghatározza. — Ezt BÁRÓ EÖTVÖS és utánna többen kihagyatni, s az ily esetekbeni ellátást az eddigi idők példája szerint a megyék gondoskodására bizni kívánták, mert a mint PALUGYAY mondá, a gazdag és szegény nemesség közt különbséget tenni veszélyes dolog. Az uriszék tartásának gyökere a birtokosság, nem pedig a birtok mennyisége. A jussok s köteleességek ősi egyformaságát tehát fel kell tartani. Mások az 1792:12. törvénynek az urbarialis perek iránti azon rendeletét, hogy a földes úr bírói intés után sem tartván uriszéket, a

⁸ Az urbéri törvényjavaslat VII. cikkének bevezetésében. (*Iratok*, I. k. 537. l.)

⁹ A felszólalások összegezéséül a főrendek így óhajtották a vitás pontot megfogalmazni: „A földes ur, ha akarja, uriszéken maga ül elől. hol egyszersmint a bírói hittel, ha ezt még le nem tette, le fog köteleztetni; különben pedig maga helyett nem mást, mint táblabírót nevezhet. Meghivottakat pedig a törvénytudók közül válasszon, kik hasonlókép a bírói hitet, ha még le nem tették, az uriszék előtt le tenni kötelesek. A megyék tisztviselői, ha egyszersmint táblabírák, előlülőknek, közbíráknak pedig a nélkül is hivatathatván; végre az uraság tisztjei közül a földes ur saját előlülése alatt tsak egy, más idegen táblabíró előlülése alatt pedig nem több mint kettő hivatathat meg közbírónak.” (*Iratok*, III. k. 57. l.)

¹⁰ V. ö. Országgyűlési Tudósítások, II. k. 439. s köv. I. és e kötet 44. l.

megye törvényszéke biráskodjék,¹¹ minden uriszék előtti perekre kiterjeszteni, mások ismét a szolgabíróra bízani kívánták. Ennek ellene állott hogy ha a gazdag földes úr jobbágyának igazság szolgáltatási biztosságára szükségesnek találtatott, hogy ügyében 5 tagból álló szék biráskodjék, ezen biztosságtól a szegényeb nemes jobbágyát sem lehet megfosztani. A törvényszék biráskodásának ellene állott a jobbágyok közötti perek természete, s a jobbágyok közötti egyenlőség elve, mely felzavartatnék, ha egynek bírása otthon, másnak távol, egynek a megyében Appellatorius ítélő széke is, másnak nem, egynek ügyében 4 ítélő szék, másnak csak 3 lenne. — Az elsőre nézve pedig az ORSZÁGBÍRÁJA megjegyzé: hogy a jusok iránt nem lehet különbséget tenni gazdag és szegény nemes közt, de a kötelességre nézve igen is lehet, sőt kell, s ezen különbség eddig is megvolt, mellynek példájára elég legyen megemlíteni ezt: *Dominus Kulifay, qui equum non habet, insurgat pedes.*¹² — Így a ki nem képes maga védelméről gondoskodni, annak fiscalisi pártfogás rendeltetik, a nélkül hogy ez lealacsonyítást, vagy a nemesi jusok veszélyét következtetné. Lehetetlenségre nincs kötelezés, a lehetetlent, midőn miatta másokra kár, s az igazság szolgáltatásra hátramaradás háramlanék, kötelességének teljesítésében segíteni a publicum tartozik, s midőn rendezett bíróságokat alkotunk, a megyék gondoskodására támaszkodva bizontalan ellátásnál maradni nem lehet. — Ezeknek következtetésében a RR véleménye fogadtatott el. Tudni illik: hogy ha helye találtatik a felmentésnek, küldessenek ki a megye által 5 tagok, az ily tehetetlen nemes részére minden napi díj és költség nélkül biráskodandók.¹³

Volt indítványba hogy határozassék meg az értékeknek azon határa, mellyen felül a felmentésnek helye ne legyen, de minthogy ezen §. rendelete alá csak azok tartozhatnak, kik uriszéket tetemes károk nélkül nem tarthatnak; ez pedig nem egyedül az érték mennyiségétől, hanem a familiáknak különböző viszonyaitól is függ, s annál fogva itt el nem határozható, — az indítvány voxok többségével el-mellőztetett.

A 6-ik §-ust, melly az uriszék előtti pereket feljebvitel esetében a törvényszékre mindég birtokon belől küldetni rendelé, — PALUGYAY ad ordinem processualem halasztatni kívánta. A többség azonban jóvá s helybe hagyta.

¹¹ „si sedis dominalis celebratio intermitteretur, revidendam in sede urbana causam et... ordinandum subitis assistentiam fiscalem comitatus ulteriora disponere valeat, imo debeat“.

¹² Gyalogos katonai szolgálatra a szegényebb nemeseket az 1805 : 1. tc. 4. §. kötelezte.

¹³ A főrendek javaslata, amint a rendekkel közölték, így hangzott: „Hogy pedig a fellyebbi rendelet azon földes uraknak, kik tsekély jövedelmeik miatt az uriszék költségeit tetemesbb károk nélkül nem viselhetik, terhére ne váljon és az igazság ki szolgáltatása ne akadjon fel: a megye közönsége minden ily esetben a földes ur vagy az ez előtt perlekedni akarók folyamodására szerzend magának tudományt abéli tehetetlenség felől s ez elesmértetvén, azon perekre nézve, mellyek különben ily földes urnak uriszéke előtt valának el intézendők, a biráskodás kötelessége a vármegye köz-gyűléséből rendelendő legalább 5 személyek által, uriszék formában, minden napidíj és költség nélkül s oly feltétellel fog tellyesítettetni, hogy azon földes ur — ha akarandja — a fellyebbi 4-dik §. rendeletéhez képest ezen uriszéken maga, különben pedig nem más, mint táblabíró lehessen előlülő.“ (Iratok, III. k. 58. l.)

A 7-ik §-nak első része, mely a rendezett tanáccsal bírói községeket, hol a lakosok ügyeinek per útján való megítélése szokásban van, eddigi hatóságukban jövendőre is megerősíti, jóvá hagyatott ugyan: második része mindazáltal, mely a földes uraknak hatalmat ad, hogy azon községeknek, melyeknek körülményeit ily tanácsnak felállítására alkalmasaknak találандják, a megye megegyezésével bírói hatóságot engedhessenek,¹⁴ igen nagy többséggel egészen kitörültetni határozatott. A fő RR ugyan is ezt alkotmány elleni javallatnak nyilatkoztatták, mivel a bírói hatóság a Királyi felségben van öszesítve, következőleg egyedül királyi privilegium vagy törvény, nem pedig földes uri önkény adhat bírói hatalmat. — Egyedül PALUGYAY és B. SZEPESSY védelmezik a RR javallatát, a most érintett ellenvetésre azt felelvén, hogy a javallat nem fog törvény erejével birni, ha csak ő felségének sanctioja hozzá nem járul, s így a királyi felség megegyezése nem csak hogy ki nem záratik, sőt egyenesen megkívántatik; különben is hozzá lehet tenni a §-hoz hogy a kormánynak fő felügyelési hatalma fenmarad. Mind ezeknek ellenére azonban a fő RR egyes értelemmel a RR javallatának félrevetése mellett maradtak.¹⁵

Junius 3-án mindenek előtt a fentemlitett izenet iránt folyt a tanácskozás,¹⁶ ennek bérekesztése után pedig következett, az Uriszék iránti 8-ik §. Az országos küldötség ezen szakaszban azt javallá: hogy ezentul minden ilyes rendezett tanácsoktul a feljebvitel közvetlenül a megye törvényszékére fog történni. De a tanács előlülőjévé a földes úr tulajdon emberét nevezheti, a tanács tagjai szintén a földes úr candidatiója mellett fognak választatni.¹⁷

A KK és RR ezen javallatot annyiban módosították: hogy a földes úrnak ezen befolyását csak azon községekre szorították, melyekben a tanács választása eddig is a földes ur közbenjöttével történt, vagy a hol ily befolyás ekkorig nem gyakoroltatott ugyan, de a tanács ítéletei az uriszékre appelláltattak. Hozzá tévén hogy ha maga nevezi az előlülőt, azt fizetni is tartozik a földes úr. Ellenben azon községeket, melyek tanácsaikát eddig földes uri befolyás nélkül választották, s egyenest a megye törvényszékére appelláltak, választási szokásukban jövendőben is meghagyni kívánták.¹⁸

A fő RR ezen módosítást el nem fogadták, s köz értelemmel az országos küldötség javallatánál maradtak.

A 9-ik §. mely az uriszék iránt feljebb tett határozásokat a Zágrábi püspök, és Káptalan udvarbírói székére (a mennyiben uriszéki hatóságot gyakorol) kiterjeszti, egyszersmind oly óvást is tesz, hogy a perlekedők az illető megye kebelén kívül tartandó uriszékek eleibe ne rendeltethessenek; azon változtatással lön a fő RR által elfogadva: hogy az uriszékek nem az illető megye, hanem az illető uradalom kebelén kívül tartatni tilalmaztatnak, azon esetben, midőn az uradalom két megyében

¹⁴ *Iratok*, II. k. 326. s. köv. 1.

¹⁵ A főrendek indokolása szerint a bírói hatóságnak a községekre ruházásával „a földes ur és jobbágy közötti azon hátra lévő kaptcsolatnak, melynek ép megtartása köz szem ügyre vétetett, tellyes felbontására mintegy törvényes inger adódnék.” (*Iratok*, III. k. 58. l.)

¹⁶ A beszámolót erről a tanácskozásról olv. a szám elején.

¹⁷ *Proiectum de coord.* 8. l.

¹⁸ V. ö. Országgyűlési Tudósítások, II. k. 461. s. köv. 1. és e kötet 45. 1.

helyheztenék, a Sz[olga]biró s esküdt mind a két megyéből meghivatlatni rendeltetvén, hogy a jobbágyok pereiben mindég az illető megye törvényes bizonsága jelen lehessen, s részt vehessen.

c)

Junius 4-én megrostáltatván az eként bevégzett 2-ik t. cz. iránti végzések szerkeztetése, által mentek a fő RR a királyi városok ítélő székeiről szőlő 3-ik törvényczikelyre.¹⁹

Az 1-ő §. iránt azon észrevétel fordult elő, hogy a bírák személyes tulajdonságainak meghatározása (melly ezen §-ban foglaltatik)²⁰ más helyüvé, nevezetesen a királyi városoknak majd a publ[ico-] politicumban előfordulandó coordinatiója idejére való. Nem is áll ellent az ORSZÁG BIRÁJA véleménye szerint hogy az uriszék bírának tulajdonságai felől szintén itt történt határozás, mert az uriszék többé sehol elő nem fordul, a k[irályi] városok organisatiója pedig rendszeresen előforduland. — A Fő HERCZEG NÁDOR azonban úgy vélekedett, hogy nem minden városi tisztségviselőknél egyenlő tulajdonságok kívántatnak, nevezetesen a bírói tisztségre olyak is szükségesek, melyekre más political, vagy igazgatási ágban tekinteni nem kell. És így ép a rendszer kívánván meg hogy a mi az ítélő székeket tárgyazza, az az ítélő székekről szőlő törvényben mind feltaláltassék, ha bár a publico politicumra utasítanak is a fő RR a városi bírák tulajdonságainak meghatározását, azt onnan kivenni, s a viszalépési jushál ide iktatni kellene, és így nincs ok, miért ne fogadtassék el a K és RR javallata. — A minthogy el is fogadtatott.

A következő szakaszokban a városi bíróság hatóságának köréről lévén kérdés, általában megjegyzem hogy ezen hatóságoknak a RR javallatánál szélesbre való kiterjesztésére mindenütt a TÁRNOK tett indítványt, hivatalos kötelességei közé számítván a k[irályi] városok jusainak védelmét. Nevezetesen a 2-ik §-nál, mely a nemeseket csupán a városi fundusokra nézve veti az ottani bíróságnak alája, de a birság s egyéb büntetések szabhatását ezek iránt is tilalmazza,

a TÁRNOK tovább kíván menni, s 4 indítványt tesz:

1.) Kívánja hogy a nemések nem csak a városi birtok, hanem a városi helyzetből eredő jusok, s jóvoltok gyakorlata iránt is a helybeli hatóságoknak alája vettessenek. Azon birtoktalan nemések forognak itt szóban, akik a városi viszonyoknál fogva mint kalmárok, gyárnokok, vagy kézművesek, a királyi városok jóvoltival élnek, s ezeknek oltalmában becsületes úton keresik kenyerüket. Ha hogy ezen viszonyokra nézve is ki lennének a városi hatóság alól véve, a közigazgatásnak ösze kellene rognni, pedig nem gondolná hogy a nemesség a közigazgatási rendnek felforgatásában állana, sőt úgy vélekedik hogy alkotmányi rendszerünk a közigazgatásnak legerősebb támasza.

2.) A városban lakó nemések auszugalis tartozásait szintén a városi bíróságnak alája vetteni javalja. Ez azonban egy későbbi §-nál fordulván elő, oda utasítatott.

3.) Hasonlóan kívánja a városi bíróság hatóságát az úgy nevezett honoratorokra is kiterjeszteni. A népnek ezen osztálya törvényeink

¹⁹ Iratok, II. k. 329. s köv l.

²⁰ Az alsótábla javaslata szerint a bírának törvénytudóknak vagy olyanoknak kell lenniök, akik hivataloskodásuk folyamán jártasságot szereztek s közülük elsőbbség illeti meg azokat, „kik a város kebelében birtokosok s itélő tehetségek érettségével, erköltseik jóságával és polgár társaik bizodalmaival bírnak.”

előtt ösméretlen, azonban a közigazgatásnál mindennap előfordul, s határozatlan helyzete a törvényhatóságok élénk összeütközéseit okozza. Magyar országban csak két néposztály lehet: kiváltságos, és nem kiváltságos. Az első rendbe tartoznak a polgárok, s ha nékiek mint kiváltságosoknak kisebbségükre nem szolgál: hogy a városi bíróság hatalmának alá vannak vetetve, azt a honoratiorok sem tarthatják kisebbségnek, mert ők nem kiváltságosak, következésképp a polgároknál alsóbb fokon állanak. Különben is a helybeli hatóság (jurisdictio territorialis) alól senki sem vonhatja ki magát, kit a törvény világosan ki nem veszen, ezt kívánja a jórend, s a statustudománynak minden mivel nemzet által elfogadott közönséges elvei. A honoratiorok osztályát tehát törvényeink nem ösmervén, a városi bíróság alól azt egy törvény sem vévén ki, s ezen bírói hatóságnak a honoratiorokra való kiterjesztése lealacsonyításnak egy átáljában nem tekintődhetvén, a tapasztalás szerinti gyakori ütközések elmellőzése végett világosan törvénybe tétetni kívánja hogy a k[irályi] városokban lakó honoratiorok mindenkben a városi bíróság alá tartoznak. — Végre

4.) Az mit a RR a byrsagiumokra nézve mondanak,²¹ egyenest ellenkezik ezeknek természetével, mert p. o. a nyelv váltság büntetését hogy lehessen külön perre s más bíróságra utasítani? megfogni nehéz. Nem akarna azonban már itt a RR javallatával ellenkezőt világos törvénnyel kijelenteni, mert nem kételkedik, hogy midőn a byrságok felőli tanácskozás napirendre kerül, azok talán a mostanitol egészen különböző alakba fognak öltöztetni. Ezen kérdést tehát itt csak egyszerűn mellőztetni kívánná.

Ezen indítványok közül az auszugalis perek kérdése más helyre halasztatván, a többi három köz értelemmel pártoltatott, s el is fogadtatott. — GR. MAJLÁTH Zemplényi főispán indítványára a szakasz szerkesztése is megváltoztatni határozatván oly móddal: hogy elől mindjárt említessék meg a városi bíróságnak általános hatósága, mely a polgároknak, s ott lakó nemteleneknek (a honoratiorokat is oda értve) minden személyes és vagyonbeli ügyeire kiterjed, úgy következék kivétel gyanánt a nemesek iránti végzés.²²

A szakasznak 2-ik része, mely azt rendeli hogy a kötelező leveleik által a városi bíróságnak magokat önként alája vető nemesek az előtt törvénybe állani tartoznak, a kötés ereje mindazáltal csupán a vagyonbeli ügyekben terjedhet az örökösökre, — köz értelemmel elfogadtatott, de egészen különböző tárgyat foglalván magában, külön szakaszba foglaltatni rendeltetett.

Junius 5-én a fő RR ülést nem tartottak.

²¹ Az alsótábla javaslata szerint a városi bíróság, ha ítélhet is a nemesek bizonyos ügyeiben, bírságot vagy más egyéb büntetést nem szabhat ki. (*Iratok*, II. k. 230. l.)

²² A főrendek javaslatának szövege: „Ezen első folyamodási bíróság előtt lesznek, valamint eddig, úgy ezentul is el látandók és meg itelendők a polgároknak vagy a városokban lakó nem nemes személyeknek (ide értvén az úgy nevezett honoratiorokat is) minden akár személyes, akár vagyonbeli s akár magok között, akár mások által ellenök indítandó pereik. A város határában helyeztetett városbeli házakra és földekre nézve pedig, úgy szinte a városi haszonvételek eránt a nemesek szinte a városi bíró hatóság alá tartozandának; ez oly kérdésekre is ki terjesztetvén, melyek az elő adattak eránt való tellyes vissza helyeztetés tekintetében kerekednek.“ (*Iratok*, III. k. 62. l.)

Junius 6-án folytatták a városi ítélő székek iránti tanácskozást. — A 3-ik §. mint egy corollariuma gyanánt az előbbeninek azt rendeli, hogy az oklevelekbe iktatni szokott ama közönséges záradék: *akár melly bíró hatalmával*,²³ csak nemesi ítélő széket fog jelenteni, s ugyan ezt kellekik érteni a polgárokról is.

B. SZEPESY ezen magyarázatot a szavak értelmével ellenkezőnek tartja, s azt kívánja hogy midőn valaki magát akár melly bírónak alája veti, hitelezőjének hatalmat adni ítéltessek, hogy az ország törvényes bírái közül akár kit is választhasson. — G. MAJLÁTH, PALUGYAY, B. MEDYÁSZKY és mások ezen egész szakaszt a polgári törvények javítása idejére halasztani kívánták. Az ORSZÁG BÍRÁJA ellenben úgy hiszi hogy általános szabály szerint a nemes ember csak nemesi bíróságnak lévén alája vetve, minden ellenkező eset kivétel, a kivételek pedig szoros magyarázatúak. Mind azért tehát, nehogy valaki többel terheltessek, mint magát terhelni akarta, mind pedig hogy a törvényhatóságok surlódásai megelőztessenek, a §. ugy a mint van annyival inkább megmaradhat, mivel a TÁRNOK véleménye szerint is ebből a polgárookra sem ered sérelem, mert tudván hogy a közönséges záradék városi bíróságot nem jelent, szerződéseikben ezt világosan ki fogják tételni. Sőt HORVÁTH püspök egyenesen a hitelező polgárok biztosága tekintetéből védelmezte a §-ust, különben megtörténhetnék, hogy több kötelezést gondolnának azon záradékban fekünni, mint mennyit annak a törvény tulajdonit.

A §. a voxok többségével meghagyatott. — A 4-ik §. arról rendelkezik: hogy midőn a nemes ember különös biztosító zálog (specialis hypotheca) gyanánt városi birtokát köti le, a városi bíróság előtt törvényben állani tartozik; nem tartozik pedig generalis hypotheca esetében, valamint akkor sem, midőn különös hypotheca gyanánt polgári s azokkal együtt nemesi javak is kijelöltetnek.

A TÁRNOK §-nak ezen utolsó részét megváltoztatni kívánja, midőn a hitelező mind polgári, mind nemesi javakat jeleltet ki követelésének zálogául, nagyobb biztoságot gondolt magának szerezni, mintha csak egyiket kívánta volna, s ha már a polgári javaknak lekötése just ad neki nemes ember adósát városi bíróság elébe idéztetni, s ebben biztoságát gondolja feltalálni; még inkább nem fosztathatik meg ezen kedvezéstől a kétszeres biztosítás esetében, mert *qui plus habet, debet etiam minus habere*.

LÁNCZY: A dolog érdeme abban fekszik, hogy tulajdon egy adósságát két perrel követelni kintelen senki sem legyen, s ezen tekintetben három eset fordulhat elő. 1. Midőn általánosan minden, különösen pedig polgári javak jeleltetnek ki hypothecának. Ekkor a pert városi bíróság előtt kell kezdeni az egész követelésre nézve, s előbb a polgári javakat vévén foglalás alá, ezeknek elégtelensége esetében a nemesi javaknak compassus²⁴ mellett kell foglalás alá vétetni. Megfordítva hasonlóan álván a dolog, midőn nemesi birtok van különös hypothecának, s általánosan városi is kijelölve. — 2.) Generalis hypotheca esetében mind a két rendbeli vagyon egyenlő fokon lévén helyheztetve, ilyenkor a nemesi birtoknak, s véle a nemesi bíróságnak is elsőséggel kell birni. — 3.) Midőn főképpen polgári, s ezek mellé pótléklul nemesi javak is jeleltettek, az elsőség kétségkívül a városiakat, s velők együt az ottani

²³ „auctore quocunque iudice“. V. ö. Országgyűlési Tudósítások, II. k. 488. s köv. l.

²⁴ Megkeresendő, az ítélet végrehajtását eszközölő levél.

biróságot illeti. — Hasonló értelemben szözlottak GR. MAJLÁTH és B. MEDNYÁNSZKY. — Ellenben PALUGYAY, B. SZEPESSY és B. PONGRÁCZ azon értelemben voltak, hogy a generalis hypothea is szabadságot adjon mind azon birói hatóságok között választani, melyeknek a lekötött javak alája vannak vettette. A többség elfogadta a Tárnok indítványát, a Láczy különböztetését jóvá hagyva, s eként a RR szerkesztésének végső pontja megváltoztatott.²⁵

§. 5. A városi adóbeli tartozásokra nézve minden nemesek kivétel nélkül, városi bíróság alá tartoznak, a házbér (census domalis) iránt ellenben csak nyilvános lekötés esetében.

A TÁRNOK kívánja, az adóbeli tartozások mellet említessenek meg minden más városi köz terhek is, melyek t. i. a házi és (úgy nevezett) Cameratica pénztárt illetik mert ezek az adóval tökéletesen egy természetűek. — SZEGEDY abban akadt fel, hogy ha ez elfogadtnak, nyomban azon másik kérdés támadna: mik a városokban azon köz terhek, melyek a nemeseket is illetik? — Ez pedig a Publico Politicum idejére való. A thesis elfogadásában minnyájan megegyeztek a fő RR. a modalításra nézve azonban különböző értelemben valának, minthogy ezen terhek még törvény által voltakép elhatározva nincsenek. — A NÁDOR úgy vélekedett, hogy a jobbágy telken lakó nemesek iránti végzés hasonlatosságánál fogva itt is ki lehetne tenni *onera publica art[icullo t]fali] determinanda*. — A TÁRNOK ezt két kézzel fogadná, de mit titkolódzék annak kimondásával, a mit minnyájan érezünk, t. i. hogy ha csak addig nem tart az országgyűlése, míg unokaink foglalandják el helyeinket, a publico politicum felvételéhez remény nem lehet. — Az ORSZÁGBIRÁJA tehát így javallotta *quoad restantias contributionales et reliquorum onerum publicorum, quibus nobiles in sensu legum subjecti sunt*. A mi el is fogadtatott, az izénetben az határozatván megérintetni, hogy ezen terheknek kijelélése az adó biztosí, és közpolgári tárgyakban következni fog.

A TÁRNOKnak második indítványa volt, hogy a házbér iránt hasonlókép városi bíróság alá tartozzanak az otllakó nemesek. Azon okok, melyekkel mind ő, mind pedig B. ÖTVÖS, GR. CZIRÁKY, GR. MAJLÁTH s mások védették az indítványt, ezek valának: 1. A közigazgatás tekintetéből csak annyiban kell a helyhatóságot megkorlátozni, mennyiben azt a kiváltságos helyzet multhatatlanul parancsolja, ezt pedig a privilegialis állapot nem parancsolja. — 2. Az 1635: 21. t[ör]vény szerint a polgárok között csinált minden egyéb adóságokra nézve is városi hatóság alá vagynak vettette a nemesek.²⁶ 3. A házbér oly teher, mely a városi fekvő értéknek accessoriuma, s polgári örökségben gyökerez-

²⁵ A főrendek módosító javaslata: „Ezen rendelkezésnek nem lévén helye a biztosító zálog közönséges kötelezése esetében, melyből azt hogy a nemes magát a városi bíróságnak elhatározólag alávetette volna, következtetni nem lehet s olyan per a nemesi ítélő-szék előtt léssen felveendő. Azon esetben, hol különös biztosító zálog képpen nemesi javak és polgári vagyon egyszersmint lekötöttek, szabad akaratjától függ a felperesnek akár a nemesi ítélő-szék előtt követelését folytatni, ha mindazonáltal a polgári vagyon előlegesen és a nemesi javak hozzá járókép lennének ki jeelve, akkor a bíróság egyenesen a városi ítélő-széket fogja illetni.“ (Iratok, III. k. 63. l.)

²⁶ A törvénycikk 2. §-a kimondja, hogy a városokban lakó nemesek kötelesek a polgári terheket viselni és adózni, házaik, polgári javaik és tartozásaik tekintetében pedig a városi hatóság alá tartoznak.

tetik. 4. A nemeseknek is ártana, s becstelenségökre válnék a RR által javallott kiváltság; mert egy az hogy szálást nehezebben kapnának, hacsak magokat a városi bíróságnak önként alája nem vetnék, a mi kétség kívül inkább kisebbségre szolgálhatna, mint a törvénynek ezen általános rendelete, más az hogy házbér tartozás esetében a háztulajdonos igyekezze magát inkább alperessé változtatni, s a nemesnek mint nemfizető haszonbérlónek butorait lefoglalná. 5. A házbér tartozás kérdésében, sok olyas kérdések fordulnak elő, mellyek a hely színén való vizsgálatot kívánnak, p. o. eleget tett e a ház tulajdonos azon igazítási feltételeknek, mellyeket magára vállalt, s a t.

Ezen okoknál fogva köz értelemmel abban állapodtak meg a fő RR hogy a házbér tartozás iránt minden nemesek a városi bíróságnak alája vetve legyenek.²⁷

Hasonló lélek vezérlé a fő RRket a következő §§-nál is — nevezetesen a 6-ik §-nál, melly az auszugalis adóságokról szól,²⁸ s mellyet a RR azon oknál fogva egészen elmellőztek,²⁹ mint hogy a nemesembert (ha csak magát nyilván le nem kötelezte) adóságaira nézve városi bíróság alá vetni nem akarták.

A fő RR ellenben még az országos küldötségnek B. Mednyánszky, Szegedi, Lányi és Kukulyevics által védelmezett javallatán is túl menve, a TÁRNOK indítványára nem csak a birtoktalan, de a városban lakó minden birtokos nemeseket is auszugalis tartozásaikra nézve a városi bíróságnak alája vetették. Mind azért, mivel az indító okok, mellyek a thesist javallják, birtokos, és birtoktalan ellen egyiránt szólnak, mind pedig azért is, mivel az 1635:21. törvény czikely városi adóságaikra nézve nem tesz a nemesek között különbséget.

Igy végre a 8-ik §. is, melly a városban lakó nemeseknek nemtelen szolgálait is kivette a K és RR értelme szerint a városi hatóság alól, szintén a TÁRNOK indítványára egészen megváltoztatott, bizonyos lévén, hogy a nemesnek csupán személyét és ingó s nemesi javait veszik ki törvényeink a városi bíróság hatósága alól; a nemesi kiváltság pedig oly kevéssé megy által a nemtelen szolgálakra, mint a hogy csak senki sem fogná kívánni őket a nemesek ingó javai közzé számítani. Különösen a városi politia rend, és bátorság volt az, melly a főRRket arra indította, hogy a nemeseknek nemtelen szolgálait a városi bíróságnak alája vessék.³⁰

Ezen változtatásokkal befejeztetvén a városi ítélő székekről szálló t. cz. a fő RR Junius 7-én ülést nem tartottak.

²⁷ A tanácskozások eredménye a következő főrendi javaslat lett: „Minden akár a vármegyében birtokos, akár birtoktalan nemes kivétel nélkül köteles a házbéri tartozásokra, úgy szinte a városi adóra és azon egyéb terhekre nézve, mellyek a városban lévő nemeseket a törvények értelméhez képest érdeklik, az illető városi tanács előtt törvényben állani.“ (Iratok, III. k. 64. s köv. l.)

²⁸ Az országos bizottság javaslatában volt a 6. §. (Proiectum de coord. 10. l.)

²⁹ V. ö. Országgyűlési Tudósítások, II. k. 491. s köv. l.

³⁰ A főrendi javaslat: „Olly személyek mellyek köz tudomás szerint a nemesi szabadságot most nyilván nem gyakorolják és azt az 1825—7-i 20-dik törvény czikkelyben meg szabott módon bé bizonyítani nem tudják, úgy nem különben a nemesek mind két nemen lévő nem nemes cselédjeik mind személyeikre, mind vagyonaikra nézve városi bíróság alatt lesznek.“ (Iratok, III. k. 66. l.)

A KK és RR pedig Junius 6-áig igen csekély változtatással a Királyi adományokról szöllő 1-ő t. cz. 4-ik s 5-ik §§-ait helybe hagyták, s ismét felvévén VÁSÁRHELYI indítványára az árverés útján árultatni szokott adományozás törvénytelenességét, minthogy ezt az 1741:19. czikely nyilván tilalmazza, abban csak nem közönséges volt az értelem hogy sanctiora van a törvénynek szüksége, de minden új meg új indítványnak ellenére számos ellenvetések hoztak fel, míg végre PÁZMÁNDI-nak és BERNÁTH-nak egyesített indítványára az ily donatio semmit érőnek nyilatkoztatott, hozzá tétetvén, hogy a megyének szabadságában álljon kebelökben minden birtokos nemest a Homo regius tisztének felvállalásától eltiltani.³¹ — Junius 7-én által mentek a 2-ik t. czikelyre de Consensu Regio. — Az incapacitás érdekes kérdését jövő levélben adni fogom.

151.

a)

Kerületi ülések.

1834 június 3, 4.

Tárgy: A polgári törvénykönyv királyi adományokról szóló I. tc.-ének 3. és 4. §-a; a nemtelenek birhatási jogáról (capacitas possessorii) szóló indítvány elbukik.

b)

Országgyűlési érdekességek.

a)

Poson, Junius 10-én, 1834.

Utóbbi levélben a fő RR üléseinek részleteit közölve, fentartottam hogy K és RR kerületi üléseinek, állapotásaikra nézve röviden közölt tartalmát hasonló részletekben előadandom. Kezdenem kell tehát Junius 3-án Szucsics és Ötvös Tamás előülések alatt tartatott Kerületi ülésnél. — Napi renden volt a polgári törvények javítása 1-ő czikelyének 3-ik §-ussa, melly így szöll: *Clausula ultra haeredes et posteritates legatarios etiam et cessionarios complectens utrique sexui suffragatur.*¹

A szakasznak ezen rendelete ellenvetésre nem talált, mert igen természetesen áll az okoskodás, hogy midőn az adományozó fiscus még az adományos hagyományossaira is kiterjeszté a donatiót, ugyan annak leány ágon lévő maradékot kizárni nem akarhatá.²

³¹ Oly. részletesen a 152. számban.

¹ *Proiecta*, 6. l.

² Az adománylevelek fenti záradékának hatályát ugyanilyen indokolással a kúria is kiterjesztette a nőkre. (*Planum Tabulare*, Editio secunda, Posonii 1817, 56. l. Dec. 8. de actionibus fisci regii). Azonban csak a birtokszerző hagyományosait és engedményeseit lehetett érteni; ezek utódai közül már csak a fiágon következők örökölték.

PALÓCZY azonban tovább megyen, s azt kívánja: hogy habár a legatariusok és cessionariusok³ megemlítése nélkül csak magában áll is az általános záradék így: *haeredibus et posteritatibus*, az a Fiscusra nézve mind a két ágnek javára magyaráztassék, ide nem értvén a férfi s leány ág közötti jus egyenlőségének máshová tartozó kérdését.

Hogy ez jövődöre nézve a kétséges értelem megelőzése tekintetéből eként felállitassék, ellenvetése senkinek nem vala, annyival inkább, mert az indítvány azoknak is megnyugtatót szerzett, kik mint DUBRAVICZKY, az ily kétséges értelmű záradékoknak beszurásától a Fiscust eltiltani kívánták, mert törvény által mondatván ki, hogy ezen általános záradék mindkét ágat jelent, többé nem fog tartozni a kétséges záradékok sorába.

Egyedül kérdés volt tehát azon adományokrul, mellyek ily záradékkal ekkorig kiadattak, de még kérdés alá nem kerültek, annál kevésbé bíróilag eldöntettek, hanem a férfi ágnek jövődöben történhető magvaszakadtával fognak a Fiscus és a leányág között vitatásra kerülni.

Erre nézve CSÁSZÁR azt kívánta, hogy a clausulának e mai napig kétség alatt volt értelmét a multnak minden idejére nézve nem az adományosnak, hanem az adományozónak, vagy is a Fiscusnak javára kell magyarázni, mert kétes esetben mindig fel lehet tenni hogy inkább kevesebbet, mint többet akart adni. — TARNÓCZY, RAGÁLYI s mások ellenkező értelemben voltak, s a magyarázat egyik szabálya gyanánt azt állították fel, hogy midőn valaki valamit elajándékoz, fel kell tenni, hogy mind azon jusokat, mellyeket világosan meg nem tartott, szintén által adta. — CSÁSZÁR ezt tagadta mind a magános, mind a publicus törvény tekintetéből. Első tekintetből mert a kötés egyoldalú, és azért az ajándékozó részére áll a praesumptio,⁴ — jus publicum tekintetéből pedig mert az adományozás célja hogy az érdemes hazafiak jutalmaztassanak, nem kell tehát a fiscalisi jószágoknak a koronára viszakerültét akadályozni. — RAGÁLYI azt feleli, hogy ha ki akarta zárni a leány ágot a Fiscus, azt jusa s hatalma volt kitenni az adománylevélben, ha nem tette, több just, mint maga kívánt, nekie adni nem lehet. — BERNÁTH pedig azon építi hasonló értelmű okoskodását, hogy nincs országunkban egy talpalatnyi föld, mellyet számtalan pénzünkkel, vé-rünkkel már meg ne vásárlottunk volna, s bizonnal fonák suppositum az ily javakban elsőséget adni a Fiscusnak tulajdon maradékink előtt. — NAGY PÁL nem hiszi ugyan hogy ezt a kormány elfogadná, de azt ő lássa, mi kétség kívül helyesben cselekszünk, ha küldőink jusait szélesíteni iparkodunk.

Ellenvetettett még, hogy az ily clausula következésében a férfi ág magvaszakadtából már kiadott collatioknak a birtoki biztonság tökéletes felzavarása nélkül felforgattatni nem lehet. De ezt senki sem is kívánta, sőt valamint ezeket, úgy a fiscus részére ítélet által eldöntött kérdéseket minnyájan bántatlan hagyni ohajtották, mert a törvénynek viszaható erőt tulajdonítani nem lehet. Midőn azonban tovább vitetnék az ellenvetés, s az mondaték, hogy két hasonló esetre nézve, melly közt

³ V. ö. 189. l. 4. jegyzet.

⁴ Vélelem, gyanítás. Ha a fél nem ugyan a perdöntő jogi tény, hanem olyan tényállásokat bizonyított, amelyek erősen valószínűvé tették igazát, akkor a bíró bizonyítottanak véleményezte magát a tényt is, hacsak az ellenfél nem tudta az ellenkezőt bizonyítani.

csak az a különbség, hogy egyikben a férfi ág már deficiálván a jószág másnak adatott, a másik pedig még csak deficiálni fog, két különböző elvet felállítani nem lehetne, — DEÁK feleletül kifejtette a Fiscus és magánosok állása közötti különbség több rendbeli neveit, melyek közt főbb: hogy a magános adományost, ki adományát a törvény hiányát pótló decisio oltalma alatt kapta,⁵ meg nem lehet kérdezni fejenként, ha le akar e jussárol mondani, — ellenben a javallott törvényhez a fejedelemnek egyezése szükséges, melyet ha megád, önként hozzá járul, s akkor a Fiscus rövidsége felett nem panaszkodhatik. Végre még azoknak, kik az indítványt az 1-6 rész 17. czímjével⁶ ellenkezőnek állították, SISKOVICS megfejtván, hogy ez nem áll, mert azon czim rendelete a férfi s leány ág közötti jus elintézéséről beszél, melyre nézve továbbra is megmaradhat az, hogy *ad radicem adeptionis* kell visszatekinteni,⁷ s megállhat mellette az indítvány is, mely a férfiág magvaszakadtával a leányok s a fiscus között teszen rendelést.

Végre tehát az indítvány voxok többségével elfogadtatván, egy külön szakaszba foglaltatni rendeltetett, s külön ügyelvén arra nehogy a már elintézett esetekre is mintegy visszaható erővel látszások felruháztatni, a §. imígy szerkeztetett:

„Clausula etiam generalis *haeredes et posteritates solum conplectens*, ad casum enascituri defectus sexus masculini, sexui foemineo contra fiscum regium suffragatur“.⁸

Junius 4-én Kerületi ülés. — Elölülők a voltak. Következett a 4-ik §. mely így szól: *Donatio super bonis per quempiam possessorii incapacem tentis, vel ex carentia possessorii collata, nisi titulus impetrationis ad legales fontes notae, vel defectus reducatur, inefficax est, salva in reliquo, sensu praevigentium legum contra ejusmodi incapaces legali via procedendi facultate*“.⁹

Ezen szavakban nyilván ki lévén jelentve, hogy jövőendőben is lehetnek oly személyek hazánkban, kik nemesi fekvő vagyont nem birhatnak, az úgy nevezett *incapacitas possessorii* kérdését mellőzni nem lehetett. — Azért is

SZENT IVÁNYI (Nógrád) megújítja már az Urbéri munka vizsgálata alkalmával tett, de a polgári törvények sorába utasított azon indítványát,¹⁰ hogy a nemtelenek, kik több mint egy század óta hazánk rend-

⁵ V. ö. 169. l. 15. jegyzet.

⁶ A Hármaskönyv I. 17. részletesen kifejti, hogy a lányági és fiági örökösöket egyformán csak az apai vagy anyai pénzen vásárolt, a megölt nemes homagiumba adott és lekötött, a leánynegyed címén kiadott, továbbá azon birtokok illetik meg, amelyben az uralkodó az elhunyt leányait fiúsította, minden más birtok ellenben egyedül a fiágé.

⁷ Ezt a kifejezést Werbőczy ismételtelen használja az I. 21.-ben, ahol arra a kérdésre felel, hogy vajjon az érdemért és egyszersmind pénzért kapott birtok mindkét, vagy csak a fiágot illeti-e meg. Csak az utóbbit, jelel ki, mivel jószágyszerzésnél mindég az elnyerés gyökerét kell figyelembe venni (*bonorum acquisitio radicem semper adeptionis ... respicit*) s ugyancsak „*ex radice adeptionis bonorum*“ következteti, hogy az egyik fivér által a másiknak eladott birtokrész, amely annak magtalan háála esetén ugyis az utóbbié lenne, a leányágot nem illeti meg.

⁸ *Diaet. Extraser.* 1834. CXIV. Ennek utolsó szavai azonban így hangzanak: „*contra fiscum regium aequae suffragatur.*“

⁹ *Protecta*, 6. l.

¹⁰ V. ö. Országgyűlési Tudósítások, I. k. 337. l. és II. k. 154. l.

szerénti védelmét, s a közterheknek legnagyobb részét úgy szólván egyedül viselik, fekvő jószágot szabadon birhassanak, s az úgy nevezett incapacitás törvényeink sorából egészen számkivettség.

DÓKUS pártolja az indítványt. Figyelemzteti a RRket hogy a nemteleneknek a nemesi javak birhatásából lett kirekesztése nem törvényen, hanem csak Curialis ítéleten alapúl.¹¹ Egyébiránt hahogy a RR ezen nagy tekintetű kérdést, mely különben is a királyi adomány tárgyához épen nem tartozik, még most teljes kiterjedésében felvenni nem akarnák, jónak látná az incapacitas megemlítését itt egészen el-mellőzni, mert az csakugyan semmikép sem füg össze a k[irályi] adomány kérdésével, ha jövődre törvényesítetik e, a jószág nem birhatáson építeni szokott, törvényeink előtt mind eddig ösméretlen kereset?

PALÓCZY: Borsodnak számos lelkes Rendei mélyen érzik azon szerencsének böcsét, hogy nemesnek születtek, s előttök az előmenetelnek minden ösvénye és a föld birhatás jusa nyitva áll. Ezen jusrol lemondani épen nincs szándékjokban, sőt azt, alkotmányos létünk minden valódi jóvoltival egyetemben, maradékaikra teljes épségben által-bocsájtani kívánják. Távol vannak azonban azon értelemről, hogy ten-nen boldogságukat polgártársaik boldogtalanságára alapítani akarnák, sőt magok körül mentől több hasonlóan boldog hazafiakat látni óhaj-tanak, mert meg vannak győződve, hogy csak az nevezheti magát igazán boldognak, kinek boldogságát mások boldogtalanságának szem-lélete nem zavarja. És így a Nógrádi indítványt minden kitelhető lelkesedéssel pártolják. Sokat lehetne annak támogatására mondani, megemlíthetné, hogy Európának minden nemzetei közt csak a ma-gyarnál van a haza fiainak legnagyobb része a haza földének szabad birtokából kizárva; megmutathatná hogy a birtok birhatás általános szabadsága senkinek, még az aristocratiai nagy nemzetségek virágzásá-nak sem árt, mint ezt Austria s Morva példája nyilván bizonyítja;¹² megemlíthetné, hogy mentől több kézre kerül a föld birtoka, annál nagyobb az ipar, s ezzel együt járó közönséges virágzás, hogy a vevők szaporodása emelni fogná a birtok árát, s ez által sok eladósult régi nemzetségek süllyedő helyzetekből magokat ujlag felemelhetnék; megemlíthetné, mit tanít a nemzetek s országok historiája; s minő következtetések szöktak ott eredni, hol némelly kiváltságosok el-avúlt régi jusaikhoz köröm szakadásig ragaszkodva azt tartják, a mit egy hajdan hatalmas, de már eltörölt egyházi Szerzet utolsó Genera-lissa, Pater Ricci mondott a halhatatlan Ganganellinak: *Sicut sunt, sint: aut non sint*.¹³ — Mind ezeket, s még többeket is bőven kifejt-hetne, de csak azt említi, mit a K és RRnek magas emberszeretettel teljes bölcsessége az urbér iránti egyik izenetben diplomatie kimon-dott, t. i. vannak oly világos igazságok, mellyeknek oltalmazására okokat és erősségeket találni oly igen könnyű, hogy azok ösze hal-

¹¹ V. ö. ugyanott, I. k. 337. l. 5. jegyzet, II. k. 159. l. 50. jegyzet,

¹² II. József 1781 november 1-i rendelete biztosította Csehország, Morva-ország és Szilézia parasztjai számára a szabad költözést, valamint a birtokszer-zés és eladás jogát. Az osztrák örökös tartományokban e jogokat az 1782 július 12-i rendelet adta meg.

¹³ Ricci Lőrinc († 1775) 1738-tól a jezsuita rend generálisa. A fentieket nem a jezsuita rendet 1773-ban eltörölő XIV. Kelemen pápának, (családi nevén Gan-ganelli Lőrinc) mondta, hanem a francia kormánynak, amely a rend statutumán bizonyos változtatásokat kívánt.

mozásában csak módot s határt tartani nehéz. Ily igazságot foglal magában a Nógrádi indítvány, azt tehát a RR pártfogásába ajánlja, beszédjét azzal végezvén, a mit egy izenetjökben mondtak a K és RR, t. i. hogy legtöbb boldogságukat nemzeti törvényes függetlenségökben, szabadságukban, s ennek véd paizsában, az ősi alkotmányban helyeztetik, de az ősi alkotmányt is épen azért szeretik, mivel ezt olyannak lenni ösmerik, mellynek sarkai azzal, ha a belőle származó boldogság még többekre is kiárasztatik, meg nem rendülnek, hanem még jobban megöröklenek.¹⁴

Somsics: Tanácskozás alá kerülván a nemteleneknek ingatlan jószágot birhatási igaza,¹⁵ szükséges tudni, min alapul hazánkban azon birói kimondás, melly az ingatlan birtok háborítatlan birásából ki-rekesztik honunk nemtelen lakosait? Szomorú érzéssel kell felelnem, hogy ezen birói kimondás vagy ítélet egyedül birói önkényen alapul, s nem törvény, hanem csak Curialis decisio fosztotta meg hazánknak több mint 8 millió lakosát ezen különben tagadhatatlan polgári justol,¹⁶ és pedig megfosztotta nem csak a hazának legnagyobb kárával, de merem mondani törvényeink értelmének ellenére. Ugyan is az említett decisio épül az 1715:23. t. cz. értelmén,¹⁷ s a 3-ik Rész 29. és 30-ik czimjein.¹⁸ Az első törvény azonban csak külföldiekről szöll, mert hazánk nemtelen lakosait, kik országunkat vérökkel, s vagyonukkal már századok óta védik, s uri kényelmeinket, és házi bátorságunkat majd csak nem egyedül eszközlik, azon törvény alá érteni senki sem fogja; a 3-ik rész 29-ik s 30-ik czimjei pedig még kevésbé szolgálhatnak azon Curialis decisionak istápjául, mert az első szöll a parasztnak végrende-lésiről, a másik pedig azt foglalja magában, hogy a parasztnak nincs tulajdona ura földjén, a mi igen természetes, mert a más földet tulajdona nem lehet. Azonban amint ezen törvény czimek egyike sem tiltja hogy a nemtelen tulajdont szerezhessen, úgy a tapasztalás mutatja hogy az örökös és végrendelet nélkül elhalt, s földes uri hatóság alatt nem volt nemtelenek vagyonában a királyi Fiscus kikötötte magának az örökösödést, jelöl: hogy ily forma nemtelen lakosi hazánknak lehetnek, a mint valósággal vannak is. Bizonyos tehát, hogy azon decisio a törvénynek csupán balmagyarázatán alapul.

Lássuk már most, találunk e törvényeinkben annak nyomára, hogy a nemtelenek ingatlan vagyont birhattak, s birtak is, mégpedig a haza védelmére, s közterhek viselésére, törvény rendeletével kiszabott mód

¹⁴ Az úrbéri kérdésben a főrendekhez küldött harmadik izenetükben mondják ezt a rendek az örökváltsággal kapcsolatban. (V. ö. *Ira'ok*, I. k. 418. l.)

¹⁵ A *capacitas possessorii* kérdése már az úrbéri törvényjavaslat tárgyalásakor heves vitákra adott alkalmat az alsótáblán, a kérdés eldöntését azonban akkor a jogügyi munkálatra halasztották a rendek. (V. ö. *Országgyűlési Tudósítások*, I. 337., II. 153. s köv. l.)

¹⁶ A kúriai döntvényt l. *Planum tabulare*, Posonii, 1817. 191. s köv. l.

¹⁷ A törvényeik az indigenákról szól s kimondja, hogy amíg a honosítási taxát meg nem fizetik, birtokot nem szerezhhetnek (nec possessionis bonorum sint capaces).

¹⁸ A *Hármaskönyv* III. 29. és 30. a jobbágyvagyon öröklésének kérdését tárgyalja s az utóbbi cím megjegyzi, hogy azért, mert a jobbágy haereditását eladhatja, az az örökség még nem idegeníthető el a földesúrtól. A paraszt ugyanis — fűzi hozzá Werbőczy — „praeter laboris mercedem et praemium in terris domini sui, quantum ad prepetuitatem, nihil iuris habet, sed totius terrae proprietatis ad dominum terrestrem spectat et pertinet.”

szerint. Elhalgatván Sz. István 1-ő k[önyve] 4-ik, Kálmán 1-ő k[önyve] 75. fejezetjében s az Aranybullának 2-ik §-ban találtató általános elveket,¹⁹ csak az 1458-ki 2-ik, — 1492: 18. 19. 30. — 1542: 8-ik, — 1543: 36., — 1545: 5-ik, 1556: 3. 4. és 5., — 1597: 2-ik t. czikelyekre hivatkozom,²⁰ melyek a Praelatusok, Bárók, Mágnások, és nemesek után, mindég ezen kifejezéssel élnek *et alii cujuscunq[ue] conditionis possessionati homines*, csálhatatlan jeléül hogy hazánkban a törvényhozás tudtával, s folyton folyvásti megegyezésével mindég voltak más rendű s nemtelen birtokosok is. S hogy ez Constitutionkkal nem is ellenkezik, bizonyítja a tapasztalás. Sok nemtelenek birnak jelenleg is hazánkban nemesi birtokot, s ha jól megfizették annak árát, senki által nem is háborgattatnak, és eredt e ezek miatt valamely zavar alkotmányunkban? bizonyára nem, s nem, nincs ok, hogy 8 millió polgártársainkat a társaságos élet eredeti természetében gyökeredző oly justol fosszunk meg, mellynek életbe hozása csak hasznára válhatna országunknak. Igaz ugyan, hogy Verbőczy 1-ő része 4-ik czimje szerint az, kinek Királyunk jószágot ajándékoz, ezen ajándék következtében nemes ember leszen.²¹ de azért Verbőczynek ezen czimje nem mondja hogy jószágot másként szerezni nem lehet, csak az a különbség, hogy az ily másféle szerzés mód nem nemesit. Ellenben az 1-ő rész 9-ik czimjében, a hol gondosan elszámoltatnak a nemességnek kirekesztőleg birt jusai, egy szóval sem mondatik: hogy csak a nemes ember birhat Magyarországon ingatlan birtokot, pedig bizonyára ha ez úgy lett volna, Verbőczy mint az Aristocratiának tántoríthatatlan vastolla, ezen kirekesztő just vastag betűkkel feljelelni el nem mulatta volna.

Ezután megmutatja a szónok, hogy az indítvány elfogadása hazánkra csak hasznot áraszthat, minthogy a vevők concurrentiája a

¹⁹ Az Intelmek idézett pontjában Szt. István figyelmezteti fiát, ajánlva, hogy az előkeleket, bárókat, ispánokat, vitézeket, atyáinak és testvéreinek tekintse: „omnes homines unius sunt conditionis”, Kálmán I. decretumának 75. cikkében megengedi, hogy a zsidók, ha módjukban van, birtokot vegyenek, az aranybulla említett pontjai pedig a királyi serviensek bírósági kiváltságát és birtokaik adómentességét biztosítja.

²⁰ Az 1458: 2. tc. szerint végső szükség esetén minden nemes és más birtokos köteles hadba vonulni, az 1492: 18. tc. biztosítja a főpapokat, főurakat, országglakosokat és bármily helyzetű birtokosokat, hogy amíg a királyi tisztviselők meg tudnak birkózni az ellenséggel, addig nem kerül sor általános hadba vonulásra, a 19. tc. szerint ugyanők nem kötelezhetők arra, hogy az országon kívül a király magánérdekéért harcoljanak, a 30. tc. megengedi a főuraknak, nemeseknek és birtokosoknak, ércbányaik művelését, az 1542: 8. tc. kimondja, hogy ha egy nemes birtokainak lefoglalása után magtalanul elhúny, s egyesek rokorság, „sive alio quocunq[ue] successionis iure” igényt emelnek hagyatékára, ezeket 15. napra meg kell idézni, az 1543: 36. tc. kötelezi azon „p[er]beae conditionis” embereket, akiknek pénzen vett nemesi praediumaik vannak, hogy az egytelkes nemesek módjára viseljék a terheket, az 1545: 5. tc. szerint az előkelők, nemesek és más birtokosok a hűtlenség büntetésének terhe alatt kötelesek résztvenni a hadjáratban, az 1556: 3. és 4. tc. utasítja a főurakat, nemeseket és a többi birtokost, hogy minden jobbágytelekről két forintot a kamarának, 50 dénárt a megyének szolgáltassanak be, az 5. tc. kiegészítéül a zalamegyei nemesek és birtokosok jobbágyainak vármunkájáról intézkedik, az 1597: 2. tc. a főpapokat, földesurakat, nemeseket és más birtokosokat tíz-tíz porta után három lovas és három gyalogos kiállítására kötelezi.

²¹ „ille per huiusmodi donationem principis... in verum nobilem creatur et ab omni rusticitatis iugo eripitur.”

javak értékét s a nagyobb számú tőkék beöntései az iparnak és szorgalomnak nevedését húzzák magok után. Beszédje végén pedig emlékezteti a RRket, hogy egy alkalmat sem kell elmulasztunk, melyben az aristocratiai hasznót, (midőn annak kára nélkül lehet) a köznéppel ösze ne kössük, mert csak így lehet alkotmányunk alapjait támogatni, s lehetőségig örökösíteni. Hazánk alkotmánya aristocraticus elveken épül, ezeknek tulajdona több rendbeli a köznépre nézve kedvetlen kirekesztés, midőn tehát ezen elvek kára nélkül a kizárást lágyíthatjuk, és szelidíthetjük, az alkotmánynak jövődő időkre megállását eszközöljük. És így kívánja az aristocratia érdekében is, hogy a jó s törvényes régít az újabb birói önkény helyett, hazánk 8 millio hasznos lakosai tekintetéből törvényeink sorába iktassuk.

KOLEDA hasonló értelemben szólván, egyen vonatot húz a nemesi és városi birtok között, — amaz a nemesi terheken kívül semmi más által nem terhelhetik, de nem bir bizonyos állandósággal, a városi birtok ellenben állandó és bizonyos, de a nemesi terheken kívül még minden más közterheket is visel, még is háromszorosan s feljebb is felülhaladja a nemesi birtok árát s értékét. — VÁSÁRHELYI pedig Csanád vármegyének tapasztalására hivatkozva figyelmezteti a RRket, minő mértékben nőtt a jobbágyi birtoknak ára, mióta a szabad adás vevés behozatalával a vevők öszeesődülésére út nyitottatott. — RAGÁLYI annak bizonságául, minő varás erőt gyakorol a birtok szerezhetés, hivatkozik America s Görög ország vadlakta vadonjainak népesítésére, hivatkozik 4-ik Béla idejére, ki midőn tatár kegyetlenség pusztította szegény hazánkat, idegenekkel megnépesítette, alkalmassá tette azokat, hogy később hazánkat külső ellenségtől megmentenék. Az incapacitás nyomasztó súlyát elő sem kell adni; boldogtalan hon az, melyben a polgárok nagyobb része nem szerezhet fekvő birtokot, nem buzditja azt semmi a hazának érzékeny szeretetére, s a honi föld birhatásából kirekesztett polgár igaz polgár nem lehet.

Ezeknek ellenére:

ZMESKÁLL a fekvő vagyon birhatását kirekesztőleg a nemesi jusok közé számítja, s annak a nemtelenekre is kívánt kiterjesztését a nemesi jusoknak, s ezeken alapuló ősi alkotványnak veszedelme nélkül elfogadhatónak nem hiszi; de attól is tart hogy külföldi uzsorások öntik el hazánkat, s kiszorítják a magyart vérrel szerzett honjának birtokából.

SZÉLL: Ugy hiszi hogy ha elfogadtatnék is az indítvány, annak itt helye nem lenne, mert itt csak arról van szó, miként lehet királyi adomány által megnemesedni. Tiszteli egyébiránt az indítványt pártolóknak azon czélját, hogy a nemesi birtoknak becsét nevelni kívánják, de úgy tartja hogy a javallott gyógyszer rosszabb a nyavalyánál, mert a nemesség semmivétételére, a nemzetiség kiirtására, alkotmányunk elvesztésére vezet. Biztosították a RR minden nép osztálynak birtokát, elhatározták, hogy a nemes nem vehet jobbágyi, vagy városi birtokot, ha csak a vele járó terheket el nem vállalja,²² az osztó igazság kívánja hogy a nemesi kar birtoka is biztosítassék. Egyébiránt is a

²² Az úrbéri I. tc. 6. §-át a főrendek kívánságára egészítették ki a rendek azzal, hogy mindenki, — tehát a nemes fia is, — ha jobbágytelket vesz, annak úri és közterheit viselni tartozik. (V. ö. *Iratok*, I. k. 324, 353, 389, 409. l.) — A nemesnek városi vagyonával járó kötelezettségeit a törvényszékek megreformálásáról szóló törvényjavaslat III. cikke szabályozta. (V. ö. *Országgyűlési Tudósítások*, II. 473. s köv. l., *Iratok*, II. k. 329. s köv. l.)

jószág becsének reménlt nevekedeése csak tetsző tüneményes haszon, mert az ár nevekedtével drágábban adhatnók ugyan jószáginkat, de drágábban is vennénk. Végre kijelenti hogy az ország virágzását előmozdítani maga is minden tehetségével kívánja, de nem a vesztett nemzetiség rovására.

PFANSMID: Az indítványt még az ősiség elvével is ösze ütközésben hiszi, azt pedig fenálló alkotmányunk egyik alapjának tekinti. Nem tagadja Somsicsnak ama mondását, hogy a nemtelenek jelenleg is birnak hazánkban fekvő birtokot, birjanak továbbá is, nem ellenzi, de oly feltétellel, hogy valamint eddig, úgy ezentúl is a nemesnek elsőse legyen.

TORKOS: A Somsics által idézet törvényekből ki nem veheti azt, hogy a nemtelenek törvény által fel lettek volna nemesi jószág birhatásának hatalmával ruházva, mert nem mutatnak azon törvények egyebet annál: hogy a kik tetleg ily javakat birnának, azok a köz terhekben minő mérték szerint részesüljenek. Ellenben Verböczyben világosan ott van, hogy Magyar országon minden birtok csak a koronától az az királyi adományból ered.²³ Ily helyzetben tehát, ha lennének is kétes értelmű törvények, mellev a nemteleneknek követelt birhatási just némileg támogatni látszatnának, azoknak értelmét más törvénynek világos ellenkező értelme, s a szokás magyarázhatná, ezek pedig, s velők a közterheknek osztályozat szerinti különbsége, s az insurrectio kérdésének szövevényes themája, az indítványnak ellene szóllanak.

NAGY PÁL: Én a liberalis ideáknak mindég barátja valék, s ahol valami ilyest küldöim utasításából ki tudtam csavarni, azt tenni soha el nem mulattam. (Nevetés.) Ugy gondolom azonban, hogy a fenforgó kérdésre Sopron és más megyék Rendeitől is kedvezőbb utasítást nyerhetnénk, ha hogy a K és RR némelly előzményekről, nevezetesen arról gondoskodnának: hogy mindenki a maga birtokában biztosítsák. De a mint most állunk, bár ha megengednők is hogy a nemtelen nemesi birtokot birhasson, nekie gyökeres just s állandó vagyont nem adhatnánk, hanem csak vevőnek tehetnénk, s ez által az invalidatio, s tudja Isten minő más követelések örvényeibe taszítván, nem adnánk neki egyebet mint örökös pert, örökös bizontalanságot, a mi valóban nem nagy jótétemény. Egyébiránt is változnak az idők s körülmények, változni kell ezek szerint az intézkedésnek is. 1716-ik esztendő, t. i. az az állandó katonaság, s ezzel járó állandó adó²⁴ időszaka előtt, midőn még a nemesnek, s nemtelennek köteleességei ösze voltak zavarva, könnyebben meg lehetett volna adni a birtok birhatást; de most már a fenálló rendszer tökéletes felforgatása nélkül, a nemes és nemtelen birtok közötti határ vonatot (demarcationalis lineát) eltörölni nem lehet. Megengedem én, hogy Austriában a nemtelenek birhatási joga mellett is élnek a nagy uri nemzetségek, élnek, vagy is inkább tengnek, mert bizon nem igen virágoznak, de egy az: hogy csak ugy sonca ott sem vehet senki nemesi birtokot, mielőtt a birhatási just, a mi azonban nem nemesség, de azért királyi diploma tárgya, meg nem szerzi, más az hogy ott ezen állapotok kölcsönös viszonyban állanak, a paraszt veszen nemesi birtokot, az úr jobbágy telket, s kastélyt és angol kertet épít rajta, — ez ott mind mehet, könnyen mehet, mert

²³ Hármaskönyv, I. 3., 6. §.

²⁴ Mindkettőt az 1715:8. tc. rendelte el.

az adózás terhe, a katonáskodás kötelessége mindenkit egyenlőn illet, és érdekelt; hozzuk ezt be hazánkba is, akkor könnyen meg lehet adni a capacitást, de így a mint állunk, hogy csak a nemtelen fizet adót, csak ötöt fogják kötéssel a haza védelmére, mi lenne a javallott össze-zavarásból? A külföldi s belföldi közötti különböztetés ki sem vihető, de nem is segít a bajon, mert mindég csak ott állanánk, hogy a nemtelen birtokos személyétől, s még más igen soktul adót, fekvő birtokától pedig subsidiumot fizetne, maga elmenne insurgálni, vagy helyébe legényt állítana, ötöt, vagy fiát pedig mint parasztot vasra vernék, s elvinnék katonának. Ebből merő zavar, s tökéletes chaos támadna, és az egész systemát felforgatná. Én ennek a systemának hangos encomiumokat bizon nem tartok, s ha tetszik a T[ekintetes] RRnek o systemát felforgatni, Sopron vármegye nem lesz utolsó, de míg áll, addig csak ugyan sértetlenül fel kell a demarcationalis vonatot tartani, a mint én ezt ezen, s más országgyűlésen már igen sokszor mondtam.

ANDRÁSSY: Ugy hiszi hogy világos törvényt sem a thesis meillet, sem ellene felhozni nem lehet. Régi törvényeink tulajdona a homály. Azon kifejezés, melly a Somogyi követ által idézett törvényekben elő fordul: *et alii cujuscunque conditionis possessionati homines*, meg lehet hogy oly értelemben vétetett, mint ő kívánja, meglehet, hogy agiliseket, szabadosokat, anyai juson, vagy házassági kötésnél fogva birtokosokat értett.²⁵ Minden esetre kétséges az értelem, s annak magyarázatában csak a szokás, és a Curialis decisio vezethetett, pedig mind a kettő ellene van a capacitásnak. Ha új alkotmány teremtéséről lenne szó, tán tökéletesbet alkothatnánk a mostaninál, de mi alkotványunknak épségben tartását már oly gyakran kijelentettük, s azért mindég csak az marad az alapos fő kérdés: ha megfér e az indítvány alkotmányunkkal? ezen kérdésre bőven megfelelt a Sopronyi követ, és ő nem is ad hozzá egyebet annál, hogy ha nemtelen kézre menne által a nemesi birtok, a nemesség felkelési kötelességeinek, disszel, mondom disszel többé meg nem felelhetne. A jószág árának nevedését sem oly bizonyosnak tartja ő, mint sokan állítják. Látjuk, hogy alig hoznak be a fekvő jószágok mostani áruk mellett is 3—4 procentot, s ily jövedelmű jószág birhatását megengedni a nemteleneknek nem oly különös jótétemény, mert jelenleges állásában száztol hattal kamatoló tőkéjét nem igen örömetst fogná hármát négyet adó jószágba temetni.

BORCSICZKY: Ámbár a capacitás megadására nincs világos utasítása, van azonban a tulajdon (proprietás) megadására, annál fogva úgy hiszi, logikai rendet követ, midőn az indítványt elfogadja.

A Sopronyi követ ellenvetése talán nyomhatna valamit, ha azon demarcationalis linea, mellyet* annyira szeret emlegetni, valósággal meglebbe s a nemes ember polgári jószágot, vagy jobbágy telket nem birhatna, — de birhat. Hogy áll tehát a dolog? a nemes ember elveheti a paraszttól azon utolsó nyomorúlt menedéket, mellyet számára meghagytunk, a nélkül hogy helyette más menedéket adna. Ha demarcatio-

²⁵ Agiliseken a rendi társadalomban általában a nemes anya és nemtelen apa gyermekeit értették. A szabadosok (libertini) bizonyítalan jogállású rétege a földesúr által felszabadított jobbágyokból alakult ki, de gyakran az agiliseket is ide számították. A szabados nem tartozott jobbágyi szolgáltatásokkal, telke fiágon öröklődött, de a tulajdonjog a földesúré volt; a földesúrnak katonai, vagy uradalmi szolgálatot teljesített.

nalis vonatnak kell lenni, ám legyen, de a mint örzi: hogy a polgár és a paraszt a nemesek birtokába nem vághat, úgy őrizze azt, is hogy a nemes ezeknek birtokába ne vágjon. Ugy de azt mondá Vas vármegye követe, hogy „a birtok árának nevedése csak tetsző haszon, mert a drágábbat mi is drágábban fogjuk vehetni“. Ha ez helyes ok, tehát csak iparkodjunk rajta hogy mentől kevesbet érjen a birtok, öljünk el minden ipart, hogy mentől olcsóbban vehessük a böcse vesztett birtokot. Mondották azt is: hogy külföldiek öntenék el hazánkat! De hiszen még senki sem kívánta, hogy az is birhasson jószágot, a ki lakosítás jusával (*jure incolatus*)²⁶ nem bir; a ki pedig ezzel bir, mint ilyen a közterhekben részt veszen, azt a szónok magyar polgárnak tekinti. Folytatván az ellenvetések czáfolgatását, mindenek között azt foghatja meg legkevesebbé, hogy lehet állítani, hogy a nemtelenek birtokosodhatása az ősiség elveivel ellenkezik, az ősiség elve enyit tesz: hogy az ősi javaknak helyes ok nélkül (*absque rationabili causa*) történt elidegenítése nem áll.²⁷ Már pedig erre nézve tökéletesen mindegy, bár nemes, bár nemtelen legyen is a vevő, ha *rationabilis* volt az eladás, megáll, ha *irrationabilis* megerőltetetik. Továbbá a közterhek közötti különbség sem állhat ellen az indítványnak, mert azok csakugyan el vannak rendszerünk értelmében szabályozva, a nemes birtokot a rendkívüli, a nemtelent a rendes védelem terhei illetvén, azért tehát minden birtoknak meglévén a maga terhe, sem igazságtalanság, sem zavarodás nem következne, ha valaki kétféle természetű javakat birván, mind a két rendbeli közterhekbe arány szerint részesítenék. Végre pedig azon állítás megczafolására, mintha nem lehetne megmutatni, hogy nemtelenek nemesi javakat birnának állandó biztos czímmel, hivatkozik Trencsin v[árme]gyére, ahol egész község van, melly bár nemtelen, még is nem csak minden földes uri jussok és jóvoltok birtokában van, de még vérhatalommal s magszakadás esetében örökösödési jussal is bir.

DEÁK: Mindenekelőtt a birhatási jusnak kérdését mind érdemére, mind következeire nézve oly fontosnak nyilatkoztatja, hogy azt nem így mellékesleg kellene vitatás alá venni, hanem minden oldalról, s egész kiterjedésében, ami akkor történhetnék legalkalmasabban, midőn az Örökös eladások kérdése kerül napirendre,²⁸ mert a különben is nemesítő királyi adomány mellet, vagy örökösödés utján nyert nemesi javaktól az eddigi szokás és felsőbb törvényszéki ítéletek sem engedék a nemtelen hazafiakat megfosztani. Azonban itt kelletvén a tárgyhoz szöllani, némellyeket elhalgatnia nem lehet. Kétségtelen az hogy senki sem képes világos törvényt mutatni, melly hazánk nemtelen lakosát, melly a királyi város szabad polgárát, nemesi javak szerezhetéséből kizárná. Az 1222: 26.²⁹ és 1715: 23. csak külföldiekről szöll, a 3-ik rész 30-ik czímje

²⁶ A *ius incolatus* a honfiúsítás egyszerű formája, amellyel a külföldi csak a magyar állampolgárságot nyeri el, míg a honfiúsítás ünnepélyes formája, *ius indigenatus* által egyszersmind magyar nemessé is lesz. (V. ö. 224. l. 18. jegyzet.)

²⁷ V. ö. *Hármaskönyv*, I. 59. — Az ősi javak is eladhatók örökjogon akkor, ha az eladás *ex rationabili causa* történik. Ezeket a méltányos okokat a *Hármaskönyv* I. 59. sorolja fel: a tulajdonos fejének megváltásáért, fogságból való kiváltásáért, a fiúk és leányok örökrészenek elosztásakor, zálog kiváltása céljából, hozomány, vagy leánynegyed kiadására, stb.

²⁸ A tárgyalás a' att álló országos bizottsági munkálat 26. cikke szól „de *fassionibus perennalibus*“. (*Proiecta*, 56. s. köv. l.)

²⁹ „*Possessiones extra regnum non conferantur.*“

csak a földes urat illető jobbágyi birtokrul tesz említést,³⁰ s az 1630 : 30-ik czikely csak az armalistákról rendelkezik.³¹ — És így a királyi adományokból mint minden birtok kútfejéből, és a Fiscusnak ezzel összekötött örökösödéséből merithető ellenvetések csak azt mutatják: hogy eddigi törvényeink szerint a nemesek is meg vannak korlátozva ősi javaiknak eladásában, de ha valamely nemes ősi javait adta is el más nemesnek, abból a vevőt egy vérségi jusal nem bíró idegen ki nem vethette, sőt a Fiscus is csak az eladó magva szakadtával nyerhetett örökösödést. Már mi különbséget tehetne e részben az, ha nem nemesnek, hanem nemtelennek történt volna az eladás? A vérségi jus, a fiscusnak örökösödése ekkor is sértetlenül fenmaradhatna. És ámbár nem tudjuk, mi történik jövőre a tulajdonnak ezen korlátozásával, annyi bizonyos, hogy a hozandó törvénynek súlyát és jótéteményét a nemtelen vevőre is hasonlóul ki kellene terjeszteni, s ekkor sem a Fiscusnak, sem a nemzetségeknek igazságos jusiai csorbulást nem szenvednének, mert hogy a nem nemes hazafi nemesi javakat örökös jussal nem szerezhethet, s ha szerzett, őtet akár melly idegen nemes kivetheti, azt nem törvény parancsolta, hanem a helytelen szokás, és főb törvényszékeinknek önkéntes ítélete hozta bé.

Mind e mellet azt állítják, hogy a birhatási jusnak kiterjesztése polgári alkotmányunkat felforgatná. Ezen ellenvetés nagy fontosságú lenne, ha alap nélkül nem szükkölnék; mert a polgári alkotmányt érdeklő legszükségesebb változtatásoknál is gondos előre vigyázás a legfőbb kötelesség. Azonban minden törvényhozásnál kétségtelen igazság: hogy a haza lakosinak természetes jusiai és szabadságai, a mennyiben világos törvény által korlátozva nincsenek, s a polgári társaság köz céljával nem ellenkeznek, szentek és sérthetetlenek. Minthogy pedig a föld birhatásnak szabadsága minden hazafinak kétségtelen természeti jusa, minthogy ezen justol törvényeink világos rendelése egy hazafit sem fosztott meg, azt pedig talán a köz tapasztalás ellenére vitatni senki sem fogja, hogy ezen jus a polgári társaság köz céljával meg nem fér; a kik most utasításaik ösvényén legédesb kötelességöket teljesítve, a birhatási jusnak minden hazafira kiterjesztését sürgetik, polgári alkotmányunkat épen nem sértik, sőt hazánk egész népességének azon természeti jusait kívánják vissza, melyeket nemzetünk köz kárára eddig is csak bírói önkény határozásai nyomtak el. Nem is bírja a szónokot ellenkező értelemre az, mit Sopronnak követe a demarcationalis vonattal felhozott. Ezt már 1825-ben is emlegették azok, kik azt akarták, hogy a nemes jobbágy telket ne birhasson.³² Az ország rendei azonban ezen kívánságot úgy most az urbéri munkálatban, mint akkor egyáltalában félrevetették. Szabad a nemes embernek úgy jobbágyi, mint kiváltságos helyen, vagy királyi városban fekvő értéket vásárlani, és valóban nem csekély azon nemeseknek száma, kik nem nemesi javaknak jelenleg is biztos és kétségtelen birtokában vannak. Azon demarcationalis vonat tehát hazánkban sehol sincs megtartva, s azt most hozni gyakor-

³⁰ L. a 17. és 18. jegyzetet.

³¹ A törvénycikk a címeres nemeslevéllel való nemesítést szabályozza és elrendeli, hogy az armalisták, akár városokban, akár véghelyeken laknak, a megye részére kötelesek adózni.

³² A jobbágytelken lakó nemes megadóztatásának kérdését az 1825/27.-i országgyűlés 1826 június 16-tól tárgyalta. (V. ö. az országgyűlés *Jegyzőkönyve*, II. k. 627. s köv. I.)

latba, még pedig a viszonyos igazság minden következtetéseivel, a nemes-ségre is szerfelett káros, sőt legnagyobb zavarodások nélkül teljes lehetetlen volna. Arról sem győződik meg, hogy ezen demarcationalis vonat nélkül a felkelési és köz adózási terheket felosztani éppen nem lehetne, mert hiszen nem csekély mennyiségű nemesi jószág van jelenleg is hol örökösödés, hol drága vásárlás útján nemtelenek kezén, azért a köz terheket csak ugyan fel lehetett osztani, s minden javak után kivettetésén a természetök szerint reájok háramló teher, a Status semmi tekintetben sem károsodnék jövőendőben is. Így az sem áll hogy 1715 előtt könnyebb lett volna a javallott kiterjesztést megadni. Ugyan is hajdan a magyar nemes csaknem egyedül maga teljesítette a legszebb, de egyszersmind leg is terheesebb kötelességet, a haza védelmét, tűrhetőbb vala tehát azon büszkesége, hogy vérrel szerzett, s egyedül védett jussaiban senkit részesíteni nem akart. De most Europa körülményei változásával a mi helyzetünk is változott, Hazánkat többé nem mi oltalmazzuk leginkább. sőt összehasonlítva terheinket amazokéval, kiktől még a birhatási just is meg akarjuk tagadni, alig ha a hasonlítást kiálhatnánk, éppen most nem kellene tehát ön hazánkfiait egészen kizárni azon hazának birhatásából, mellynek védelmét (gyengén szólva) nem csekély részben ők teljesítik.

Észtergom követe indítványunkat magokra a nemtelenekre is károsnak állítá, minthogy most száztól hat kamatot kaphatnak, a fekvő jószág pedig aligha félányit kamatol. Ugy de a birhatási jus megadása, birtok vásárlásra senkit sem kényszerít. Különben pedig, noha a mezei gazdaságnak idő viszontagságától függő jövedelmei nagyon változók, hazánkban mindazáltal a tőke pénzek kamatai is gyakran csak papiroson vagynak meg, mert sok jólelkű, bizodalmában csalatkozott hitelezőnek gyakran egy véletlen sequestrum, gyakran a fidei commissumok, szövevényes kamatját, sőt talán tőkét is semmivé teszik.³³ Ellenben a fekvő birtok több biztoságban van, a szorgalmat és iparkodást inkább jutalmazza, s a fekvő birtok az, mellyben a mezei élethez szokott tulajdonos leginkább függetlennek, leginkább szabadnak érzi magát. De csakugyan valóságos ön hasznunkat is nevelnénk a birhatási jusnak kiterjesztésével, mert száz ezerekből egyszerre, milliómokra emelnénk azoknak számát, kiknek venni szabad, és venni akarnak; nevednének ez által jószágainak becse, az pedig minthogy szükségünk ára szint oly irányban fel nem hágna, felette nagy nyereség lenne, sőt hazánk virágzását is tetemesen emelné.³⁴

A többi szölkők között voltak némelyek kik az incapacitás kérdését itt egészen mellőzni kívánták, így CSAPÓ — mások ellenben sürgették hogy már egyszer intéztessék el a kérdés, különben a következő tanácskozásoknál is mindég alap nélkül fognak a RR szükölködni. — Így HERTELENDY, ki egyszersmind a birhatási jus mellet felhozott minden szép okoskodásokra, azon egyszerű argumentummal felel, hogy utasítása ellenkezőt parancsol, s mivel alkalmasint ezen kérdésben minden követnek szabályos utasítása van, a kölcsönös capacitacionak helye nem igen lévén, voxolást sürget. A mi végre többek kívánságára meg is történt, így tétetvén fel a kérdés: *kivánják e a RR hazánk nemtelen lakosait fekvő jószág birhatás jusaival felruházni?* Igennel voxoltak: Zemplén, Ungh, Borsod, Torna, Bihar, Csongrád, Békés, Csanád, Temes, Krassó,

³³ Erre vonatkozólag bőséges példát idéz a Kölcsény júl. 12-i beszédében említett munka.

³⁴ V. ö. Kónyi: *Deák Ferenc beszédei*, I. k. 85. s. köv. 1.

Trencsin, Nógrád, Zala Somogy, Honth, Baranya, Tolna és a Jász Kún Hajdú kerületek. — Nem voxolt Szathmár, Szabolcs, Ugocsa. Jelen nem volt Heves, Liptó, Horvát Ország — és így a többi 27 megye, és az egyházi Rend voxával (a collective felszólíttatni szokott királyi városok soha sem voxolván) Nógrádnak indítványa félrevettétvén, a birhatási jusnak megtagadása elhatároztatott.

b)

A következő napokban *Junius 10-éig* bészárolag a Nádori adományról szóló IV-ik t. cz. 2-ik §-áig haladtak a K és RR, erre nézve a Nádor által conferálható 32 teleknek minőségét, élénk vitatások után a Verbóczy 1-ő részének 133-ik czímjében foglalt mérték szerint értendőnek határozván, egyéb iránt a szerkeztetést, kivéven hol azt a már előbbi határozások módosítani, vagy kihagyni kívánták, töbnyire helybe hagyván. (Bővebben jövő levelemben.)³⁵

Junius 10-én országos ülés is tartatott, mind a két táblánál. A K és RR által küldötték a fő RR-hez *maradjon!* által jóváhagyott izenet-jöket³⁶ a még egyesülést nem nyert felírás tárgyában.³⁷ Bene Csongrádnak ezen országgyűlésére másod ízben elválasztott követe megérkezvén, ámbár diaeta elején első követ volt, most a 2-ik széket foglalta el.³⁸ — CLAUZÁL pedig kéré a napló könyv szerkeztetőit, hogy előterjesztéseiknél ezentúl névszerint megemlítsenek, a szokott első, 2-ik követségi különböztetés pedig elmaradjon.

A fő RR köz leiratra bocsájtották az által küldött izenetet. Egyszersmind a k[irályi] városok ítélő székei tárgyában költt határozásaik szerkeztetését megrostálták. Melly alatt nevezetes volt, hogy ámbár a mint megirtam,³⁹ az auszugalis perek kérdése voxok többségével minden kétségen kívül aként volt elhatározva, hogy valamint a birtoktalan, úgy a birtokos nemesek is auszugalis adóságaikra nézve a városi bíróságnak alája lesznek vettetve: a szerkeztetés azonban ellenkezőleg t. i. csak a birtoktalan nemesekre szorítá a határozást a világos végzésnek egyenest ellenél,⁴⁰ mind a mellet is jóváhagyatott a nélkül, hogy csak egyetlen egy szó ellenvetés is történt volna ezen szakaszra nézve.

*

Prómay hoszas távollét után megérkezett. Követtársa Szent Iványi hazament, hasonlókép hazament Novák is, de remélni szabad, hogy nem végképen. — Illésy János Jász Kúnsági követ lemondván követ-ségéről, s helyébe Mihalkovics kerületi fő jegyző választatván, a megyék

³⁵ A viták részletes ismertetését l. 228. s köv. l.

³⁶ Az, 1833 május 20-i felíratra érkezett 1834 jan. 3-i királyi válasz ügyében a rendeknek ez már a nyolcadik izenete volt. (*Iratok*, III. k. 13. l. — Az előzményeket olv. 197. s köv. l.)

³⁷ A küldöttség tagjainak névsorát l. a 208. országos ülés hivatalos jegyzőkönyvében. (*Jegyzőkönyv*, VIII. k. 138. l.)

³⁸ Bene 1833 április végén tért vissza megyéjébe. (V. ö. *Országgyűlési Tudósítások*, I. 354. l.)

³⁹ V. ö. 206. l.

⁴⁰ A főrendek határozatát izenetük tartalmazza. Ez nem említ sem birtokos, sem birtoktalan nemest, hanem az országos bizottság eredeti javaslatának elfogadására szólítja fel a rendeket. (*Iratok*, III. k. 65. l.)

követei 52 aláírással erősített búcsú levélben nyilatkoztatták ki Illésynek eltávozta feletti sajnálkozásukat, távozását veszteségöknek nyilatkoztatván. — Hasonló bucsu levéllel kísérik Foghtüy János Hajdú kerületi követet is, ki követségéről szintén lemondott!! A nemzet képviselőinek ily nyilatkozásaira bizton elmondhatják azon érdemes követ urak: *praemium non vile laborum!!* (Jövő levelemben adni fogom mind a kettőnek rövid tartalmát.)

152.

a)

Illésy és Foghtüy hazatérő követek búcsúztatása.

b)

1833 junius 5, 6, 7, 10

Kerületi ülések.

Tárgy: [I.] A polgári törvénykönyv I. tc. 4. és 5. §-a. Indítványok: végzés a Fiscusra szállt jószágok árvezés útján történő eladományozása ellen. [II.] A II. tc.: A consensus regius.

c)

1834 junius 9, 11

Kerületi ülések.

Tárgy: [I.] A consensus regius-ról szóló II. tc. 6. §-a. [II.] Az új adományról (nova donatio) szóló III. tc. [III.] A nádori adományról szóló IV. tc. [IV.] Az adománybirtokba való beiktatásról (statutio) szóló V. tc.

a)

Posony, Junius 13-án, 1834.

(„Non ego te meis chartis inornatum silebo....“)

Azon levelek, melly által a megyék követei Illésy János Jász-Kunsági, és Foghtüy János Hajdu kerületi követektől búcsút vesznek, imígy szólnak:

Illésy János Jász Kun kerületi követnek társunknak, barátunknak tőlünk elválásán sajnálkozásunkat eltitkolnunk nem lehet. Viszatekintve a részvételre, mellyet a köz ügyben vett, az egyenességre, mellyel szavazata függetlenségét fentartotta, kénytelenek vagyunk vallást tenni, hogy távozása nekünk veszteség. Ennek érzésében jelentjük ki e sorokban iránta viseltető szeretetünket, barátságunkat, mellyet a távolságban is hiven megőrizünk, s tőle hasonlót kérünk, és várunk. Költt Posonyban, Junius 4-én, 1834. (52 követ aláírása.)

*

Fájlalva értettük hogy körünkől *Foghtüy János Hajdú* kerületi követet, s barátunkat is a körülmények kiragadják. A köz jót ily hiven

szerető, s szavazati függetlenségét ily tisztán fentartó férfiú természetesen ébresztette bennünk az óhajtatást: bár ötet mind végig bírhatnánk! Ha azonban ez óhajtatás nem teljesednék, szünetlen baráti érzelmekkel vesszük tőle búcsúnkat, s hisszük: hogy otthon is a haza ügyében munkálni s törekvéseinket előmozdítani meg nem szűnik. Költ Posonyban, Jun. 4. 1834. (52 követ aláírása.)

b)

Folytatom már most a K és RR Polgári törvényeink javítását tárgyzó tanácskozásinak fonalát.

Junius 5-én Kerületi ülés. Elnökség Ötvös Tamás, és Szucsics. — El lévén már határozva hogy hazánk nemtelen lakosai fekvő javak birhatási jóvoltával fel nem ruháztatnak,¹ ANDRÁSSY kívánta: hogy a Királyi adományról szóló 1-ő t. cz. 4-ik szakaszába, melynek ezen kifejezése *salva contra incapaces legali via procedendi facultate*² nyújtott a 4-ik Juniusi érdekes kérdésre alkalmat: a most említett megtagadó végzés nyilván és világosan betétessék. — Mások ellenben annak helyét itt épen nem találták: s a §-nak csupán oly értelmet tulajdonítottak, hogy a királyi adomány kinyerésére képtelen (incapax) személyek, p. o. a még nem honnosított külföldiek, vagy morális egyesületek ellen a követelés, ex incapacitate fenmarad, — a nemtelen honfiakat tárgyzó határozás pedig végzés marad ugyan, s mint ilyen a tanácskozások folytatában vezér fonalúl fog szolgálni, de annak itt e jelen szakaszban bővebb kifejezése nem illő helyütt lenne. — Mások végre a fenti aláhúzott záradékot is, mint szintén nem a maga helyén lévő, kitörültetni kívánták.

Némely szóbeli változtatások iránti indítványok el mellőzésével, a nyilván való többség megtartá a szerkeztetést a mint van. Csupán két módosítást fogadván el t. i. *carentia possessorii* helyett *carentia possessoris* tétetett FRIM indítványára, — és ezen constructióból: *nisi titulus impetrationis ad legales fontes notae vel defectus reducat*, NAGY PÁL indítványára ezen szavak *notae vel defectus* kitörültettek, mert a Fiscus örökösödésének kérdése maga idejére lévén elhalasztva, ha valjon a *Nota infidelitatis* továbbá is megmarad e impetratio czímjének? még el nem döntött kérdés, — minthogy sok követek a confiscatio büntetését, mivel az nem csak a bűnöst, de az ártatlan gyermekeket is sújtja, igazságtalannak s az egész művelt Europa köz véleményével ellenkezőnek nyilatkoztatták, s az iránta való tanácskozás szabadságát csorbulat nélkül feltartani kívánván, azon kifejezést már az 1-ő §-bol is kihagyták.³

Következett az 5-ik §. mely azt rendeli hogy az 1-ő rész 25-ik czímjében kiszabott büntetésnek, t. i. a rejtező királyi jus⁴ czímje alatt igazságtalannul impetrált jország örökárú (perennalis) becse megfizeté-

¹ A június 4-i kerületi ülés határozatát l. előbb, 219. l.

² *Projecta*, 6. l. (V. ö. e kötet 209. l.)

³ V. ö. előbb, 195. l.

⁴ Az uralkodó királyi joga (ius regium) akkor lappangó, ha a birtok jog szerint már reá szállott, de a kincstár ezt még nem tudja s ezért sem el nem foglalta, sem törvénytelen tulajdonosát bíróság elé nem idézte, következőleg a jország, bár jogtalanul, ténylegesen magános ember vagy család kezén van.

sének⁵ csak azon esetben léssen helye, ha nem csak hogy az impetrator nem bizonyítja bé a rejtező királyi just, de az ellentmondó birtokos ezen felül még tulajdon jusanak erős voltát is megmutatja.⁶

DEÁK ezen kérdést az úgy nevezett perennalis és communis becslés tárgya iránti intézkedéssel⁷ szorosan összefüggőnek, s e nélkül a dolgot ki nem meritőnek látta — PALÓCZY pedig azon elvből indulván hogy a birtokos nem köteles jussait felfődezni mind addig, míg a követelő impetrator által próbával nem terhelhetik, a helytelen kereset miatti büntetésre, vagy legalább a kötség megtérítésére elegendőnek ítélte azt, ha a felperes nem képes a rejtező királyi just bécizonyítani. — DUBBÁVICZKY végre azon esetben látná helyét a büntetésnek, midőn a felperes makacs megátalkodottsággal ragaszkodik a perlekedéshez. Mind ezen indítványok elmellőztetvén a §. a mint áll, meghagyatott.

E szerint az 1-ő t. cz. béfejeztetvén, még némelly indítványok tétettek — nevezetesen SZENTIVÁNYI kívánta hogy az osztályos atyafiak kirekesztésével közös javakra egy testvér által nyert kir. adománynak ereje ne legyen. Ezen indítvány pártfogás nélkül hangzott el.

DEÁK emlékezteti a RRket hogy a szokatlan záradékok (insolitae clausulae) törvény által tiltvák,⁸ de az hogy mellyik záradék szokatlan? elhatározva nincs, a honnan sok zavar, bizontalanság, és birói önkény ered. — Ezeknek példájaul TÖRÖK említi hogy a Mutinai Herczegnek oly záradék van az adományában, melly szerint az Aradi várhoz ingyen tartozik fát kiszolgáltatni,⁹ — más adományokban a hajókázáshoz szükséges fa van kikötve.

Ezen indítványra nézve is elegendő ellátást találtak a RR eddigi törvényeinkben, köz értelmöket abban nyilatkoztatván, hogy a tulajdont sértő ily törvénytelen záradék teljesítésére kétség kívül egy bíró sem fog soha senkit kényszeríteni, ha csak azt valaki önként nem teljesíti.

TÖRÖK kívánja hogy *titulo Juris armorum* adományozás¹⁰ ne történhessék. Erre feleletül adaték hogy feljeb *ex carentia possessoris* már semmit érőnek nyilatkoztatott a királyi adomány, a mi tökéletesen egy értelmű a *Jus armorum* czimmel. Némellyek azonban aggódalmukat

⁵ Werbőczy szerint a család felkérő megérdemli, hogy hasonló mértékkel mérjenek neki s ugyanazt a kárt szenvedje, amelyet ő akart másnak okozni.

⁶ *Proiecta*, 6. l.

⁷ A közbecsű (aestimatio communis) a javaknak törvényes és szokás által meghatározott árát jelenti, az örökbecsű (aestimatio perennalis) pedig annak tízszerezését. Az eljárást részletesen ismerteti a *Hármaskönyv*, I. 133. és 134.

⁸ A koronázás előtti 1608:9. tc. elrendelte, hogy az adományleveleket a régtől fogva szokásos módon kell kiállítani, így folytatja: „Prout etiam si quae clausulae contra antiquas regni consuetudines in aliquibus donationibus insertae fuissent, nec quis uti illis vellet, deinceps tollantur, atque emendentur.” Erre az articulusra hivatkozva az 1647:122. tc. érvényteleneknek és a bíróságok által el nem fogadhatóknak jelenti ki a „clausulae insolitae“-t, mint amelyek a törvényekkel és szokásokkal ellenkeznek.

⁹ Ferenc modenai herceget az 1741:67. tc. honfiúsította az 1737—1739. évi török háborúban szerzett érdemeiért.

¹⁰ Fegyverjog címén a XVIII. század elejétől adományozott a király a törököktől visszafoglalt területeken birtokot, olyanoknak, akik régi jogukat oklevelekkel legalább némiképen be tudták bizonyítani. Az adományosok a hadi költségek megtérítésére a birtok értékéhez mért összeget tartoztak a kincstárba befizetni.

jelentették, hogy a fegyver általi visszafoglalás idejét megelőző birtokosok örökössei régi jussaikhoz nem juthatnak, minthogy azok másnak ajándékoztattak. — Erre SISKOVICS kételkedik ugyan, hogy akadhatna oly salak lelkű ember, ki az igazi birtokos vagyonát törvénytelen czimmal visza tartoztatná, de ha még is találkoznék; minden adománynak természetes záradéka lévén az, hogy *salvo jure alieno*, semmi sérelemtől nem tart, mert a birói hatalom a nemzet által gyakoroltatik.

Végre még VÁSÁRHELYI újra felhozá azon vastag visszaélést, hogy a fiscalisi jószágok nem érdemért ajándékoztatnak, hanem árverés utján, a többet ígérőnek adatnak.¹¹ Ezen licitatio szokását, módját, zsarolásait élénk részletekben előadá, s törvényt hozatni kért mely az ilyes donatiokat semmit érőknek nyilatkoztassa.

Ellene vettetett ugyan az indítványnak hogy ezen tárgy már az előleges sérelmek sorában ő felségének orvoslás véget felterjesztetett,¹² s azért a királyi választol várni kellene, — de ASZTALOS és BÖRHY nem vélték, hogy ez a további intézkedést, s fenálló törvényeink hiányának pótolását akadályozhatná. Hasonló esetben vannak a Véghelyek is, még is történetek irántok a törvénykezési tárgy körében intézkedés.

PÁZMÁNDY: Törvényeink világosak, hogy a fiscalisi javaknak érdem jutalmaul kell adományoztatniok. Az 1741:19. törvény ezen szempontbul indúlt, midőn a divatba jöni kezdett árveréseket eltörlötte.¹³ De a sanctio nélkül szűkülködő törvénynek sikere nem vala, érzették ezt már az 1825-ki országos RR, s a tárgyat hazánk előleges sérelmei közé iktatták,¹⁴ de még akkor nem lévén elegendőleg kifejlődve azon juris publici szabály, hogy a megszegett törvénynek pusztá megújítása nem eléggé biztosítja a nemzet jussait, csak azt kérték, hogy az illető törvények nagyobb határozottsággal megújittassanak. A felség 1827-ben April 11-kén kiadott válaszában¹⁵ azt felelé: hogy a vegyes adomány¹⁶ osztogatásának jussát mindég gyakorlották királyaink, ahoz tehát most is ragaszkodik, csak legnagyobb általánosságban érintvén, hogy az érdemre mint eddig ugy ezentúl is tekintet lészen. Maga a dolognak ezen folyamatja mutatja tehát, hogy ha foganatosan elejét kívánjuk venni ezen sérelmes árveréseknek, egy lépést tovább kell menni, s az 1741:19. törvényhez sanctió gyanánt hozzá adni, hogy az ekép kiadott adományok semmit erők legyenek.

Ezeknek következésében csak nem közönséges volt az értelem, hogy sanctióra szükség van, de midőn a tanácskozás azon tengely körül forogna, minő legyen azon sanctio? minden indítványnak ellenére oly nehézségek örlődtek ki, hogy a vitatás *Junius 6-ik napját* is végzés nélkül húzta ki.

¹¹ V. ö. e kötet 191. l.

¹² A sérelmek sorában a 13. szól erről a tárgyról. (*Iratok*, I. 146. s köv. l.)

¹³ Licitatio bonorum fiscalium per prius in hoc regno haud consueta ... tollitur.

¹⁴ Az országgyűlés által felterjesztett sérelmek sorában a 15. szól „de collatione bonorum fiscalium“. (Az 1825/27. országgyűlés *Írásai*, 156. l.)

¹⁵ U. a. 1120. l.

¹⁶ Tiszta és vegyes adomány (donatio pura, donatio mixta) között az volt a különbség, hogy az első egyedül jutalomként, a második bizonyos szolgálatok vagy kiválóságok elismerésén felül meghatározott pénzösszeg ellenében jutott a megadományozott kezébe.

MAJTHÉNYI ugyan is figyelmezteti a RRket, hogy egyes esetre alkalmazva magát az úgy nevezett árverést is nagyon nehéz lenne bém bizonyítani, mert az mindég más alakba burkoltatik, s az adomány levélben soha nem említetik. Ha azt mondanók: az ily törvénytelen ajándékú javakat osszák fel magok közt a megyék tisztviselői, ennek alkalmasint lenne fogamatja, de az invigorositásnak ugyan nem lesz. — RAGÁLYI szintén azt hiszi, hogy ezzel nem előre, sőt hátráb lennénk, mert így amint most állunk, legalább sérelem kép panaszzkodhatunk, sanctiót alapítva megszűnik a sérelem, de siker még sem lesz. — ERRE NAGY PÁL azt felelé hogy az örökös sérelem, s az orvoslás nélküli örökös panasz, nagyon szomorú jótétemény. — GR. LA MOTTE s később DEÁK elősmervén hogy a Csanádi javallatnak nem minden esetben lenne fogamatja, jónak látnák, ha meg határozatnék: a jószág becsének hanyad részéig szabad vegyes adományokban a fizetésnek kiterjedni? Ezen meghatározásban ugyan némi önkényt kikerülni alig lehet, de a törvényekben ily nemű példa nélkül nem szűkölködünk. Így a csere, ha a jószág értékének felét meghaladó fizetés jött közbe, semmit érőnek tartatik, — így az örökös eladás, melyre nézve nehéz mindég a csalást bizonyítani, ha féláron alul történt, a Romai törvény szerint felbontathatik. — Ennek azonban CSÁSZÁR azt vetette ellene, hogy az csak demoralisatióra vezetne, a jószágot világ tudtára kevesre becsülnék, de titkon minő pótlékot kellene a Fiscus kezébe nyomni? a mi magszakadás esetére még csak investitiónak se tekintetnék, s így meg sem térítetnék, azt senki sem tudná.

NAGY PÁL: Mind ezek helyes ellenvetések, hozzá járul hogy a kormány mindég azt mondja, én érdemért adtam. 1825-ben fenforogván ezen kérdés. magam beszéltem egy financzministerrel, ki is azt monddotta, hogy a kormány épen nem tagadja azon elvet, hogy az érdemre tartozik tekintettel lenni, de kincstárának szűkült állapotjában neki nagyobb érdemet senki sem tehet, mint ha pénzt ad s így a ki pénzt ad, annak nagyobb az érdeme. A logica furcsa, de bajos ellene szólni mind addig, míg egyedül a kormánytól füg megítélni, hogy mi a valódi érdem. Azt hiszem tehát, a lehető sanctiók közt legjobb az, mit minap Honth, és Trenesin javallottak,¹⁷ t. i. befolyást kell a nemzetnek adni az érdem meghatározásába vagy olyformán, hogy csak olyannak adhasson a kormány adományt, kit a nemzet ajánl, vagy csak olyannak, ki bizonyos tulajdonságokkal bír. Mire példánk van Franciaországban, a hol senkit sem nevezhet a király. Pairnek, a ki 12 évig Maire nem volt, vagy bizonyos ideig követséget, vagy más hivatalt nem viselt. — Ezen példákat BÖRTHY még bővebben kifejté, s hogy alkotmányunk előtt sem ösméretlen a nemzetnek ilyes befolyása, hivatkozik az indigenatus példájára, melly nem egyéb mint nemesítés birtok adás nélkül, és még sem történhetik a nemzet megegyezésén kívül.¹⁸

Ezen indítvány ellen is sok nyomós ellenvetések tétettek, mert ha a megyék ajánlanának, iszonyú számra nevekedhetnék az ajánlottak serege, úgy hogy a nemzet befolyása igazán szólva tetleg elveszne, ha

¹⁷ V. ö. e kötet 191. s köv. l.

¹⁸ Külföldinek magyar nemessé lenni, azaz indigenatust nyerni csak az országgyűlés hozzájárulásával lehetett. A várományosokat valamely, az országnak tett szolgálatért rendesen a király terjesztette elő az országgyűlésnek; az eskü letétele és a taxa lefizetése után állította ki a kancellária az oklevelet. (V. ö. 1687 : 26., 1791 : 69. tc.)

országgyűlése tenné az ajánlást, ez könnyen kitalálható káros hatást szülhetne, s azt minden esetre nem akadályozná meg: hogy az ajánlottak között ugyan többet ígérésre ne menjen a dolog.

RAGÁLYI: Ujítja azon állítását, hogy nem fognak a RR helyes sanctiót találni. Egyébiránt ámbár az absolutismusnak nem barátja, mindazonáltal hogy a magyar királynak országunkkal egy idős constitutionális jusa szerint, a diaeta megegyezése nélkül ne legyen hatalmában azt, kit ön ítélete szerint érdemesnek lát, akár tiszta, akár elegyes adomány útján megjutalmazni, erre ugyan soha nem kívánna reá állani.

NAGY PÁL: A magyar királynak a nemzettől nyert ezen jussa korlátlan soha sem volt, s csak azon feltétel alatt engedte azt neki által a magyar nemzet, hogy egyedül az érdemet jutalmazza jószág adományozással.¹⁹ Midőn tehát látjuk hogy a magyar király ezen jussal az alkotmányos feltétel ellenére vissza él, a magyar törvényhozásnak nem csak jussa, sőt kötelessége ezen királyi just megkorlátozni.

Eként folytak a tanácskozások *Junius 5-én és 6-án*, minden újabb indítványt újabb ellen vetésén.

Végre *Junius 7-én* még mindig a voltak előlülése alatt tartatott kerületi ülésben

SZUCSICS mint elnök a tárgyat elegendőleg meghányatottnak véli, s a két nap alatt történt indítványokat reassummálja — nevezetesen

PÁZMÁNDY javallá, hogy az oly árverési adománynak ereje ne legyen, — BERNÁTH: hogy a megyéknek legyen hatalmuk a Homo regius tiszttségétől mindenkit eltiltani,²⁰ — MAJTHÉNYI hogy az országgyűlése tegyen ajánlást, — BORCSICZKY hogy a ki ily donatiót alá ír, a tanácsnokok responsabilitásáról alkotott törvény süllye alá essék,²¹ — BALOGH hogy az ország reclamálhassa, mint a megegyezése nélkül adott indigenatust.

Sokan voxolást! kiáltottak, — de miután ezen elv, hogy sanctio kell már a mult nap elfogadtatott, s most csak arról lehetett szó, minő legyen a felállítandó sanctio? a kérdés felállítása nem csekély nehézséget szenvedett. — BORCSICZKY az indítványokat egyesíteni javallá. A Honthit a Trencsényivel így: *A megyék proponáljanak a Diaetának, a diaeta ajánljon a felségnek, s ha nem ajánlotnak adatnék királyi adomány, kik azt alá írják, responsabilisek legyenek.* — Ismét a Komáromit az Unghival képv. egyesitené: *Az ily licitationalis adománynak ereje ne legyen, s a RRnek az lévén értelmök, hogy csak megyebeli birtokos nemes lehessen Homo regius, a megyék kebelökbéli minden birtokos nemesst a statutiótul eltilthassanak.* — Borcsiczkynak ezen javallata jónak találtatva, a voxolás ezen egyesített kérdések szerint törvént s 24 vozal 12 ellen a Komáromi s Unghi egyesített indítványlön elfogadva. Siskovics, Poszavec, Szalopez, és Markovics (Posega)

¹⁹ Hármaskönyv, I. 3. és 4.

²⁰ A királyi embert, (homo regius) az iktatási parancs (mandatum statutorium) bízta meg, hogy a megadományozottat a birtokba beiktassa; nemesnek kellett lennie s azon megyében birtokosnak, ahol az adománybirtok feküdt.

²¹ A hűtlen tanácsosok megítélésének kérdését Somsich Mik ós vetette fel a február 28-i kerületi ülésben majd miután itt a rendek elhalasztották a döntést (v. ö. *Országgyűlési Tudósítások*, II. k. 693. s köv. l.), a május 16-i országos ülésben megújította. (V. ö. e kötet 145. l.) Ekkor többséget kapott s a május 17-i kerületi ülés küldöttségére bízta a törvényjavaslat kidolgozását. (E kötet 145. l.) A törvényjavaslatot a május 24-i kerületi, majd a május 26-i országos ülésben fogadták el a rendek. (E kötet 168. l.)

¹⁵ Kossuth: Országgyűlési tudósítások III.

minden sanctiónak ellene voxoltak. Szepes és Temes szintén nem voxoltak.

Ezen végzést PALÓCZY szerkeztetésbe vette, mely is *Junius 10-én* megrostáltatott. BERNÁTH, ámbár tulajdon indítványára lön elfogadva, annak itt a statutio kérdésének teljes kiterjedésében való felvétele előtt leendő kijelentését erősen ellenzé. A részben is nem csekély nehézségek fordultak elő: hogy az eddig kiadott donatiók számos birtoknak felzavarásával, a Fiscus megtámadásainak ki ne tétessenek. Annaira mentek a vitatások, hogy voxolás által kellett eldönteni, valjon ben maradjon a szerkeztetésben a végzésnek azon része mely a Bernáth indítványára lön elfogadva, de most ön maga által is (e helyütt t. i.) elleneztetett. A voxok többsége megmaradt a végzés mellet, s végre a §. ekép megállapítatott:

Donationes bonorum fiscalium via seu publicae, seu secretae licitationis velut per Art[iculum] 19: 1741. caeteroquin sublata impetrandae (és nem impetratae, mint eredetileg szerkeztetve volt) *ipso jure nullae sunt. Universitas autem respectivi Comitatus a peragenda Statutione hominem regium pro legali sua activitate arcebit.*²² Azon kérdés, minő tulajdonokkal kell a Homo regiusnak birni, a Statutionak rendszeresen elő kerülendő szakaszára halasztatván.²³

[II.] Következett a 2-ik t. cz.: *de Consensu Regio*. Ezen t. czikelynek 2-ik s 3-ik szakaszai arról rendelkeztek, hogy a *haeredibus et posteritatibus* záradék minő következtetéseket von maga után a jószág természetére nézve.²⁴ Minthogy azonban az első törvényczikkelyben már általánosan minden királyi adomány iránt az határoztatott, hogy ezen záradék a fiscus ellen a leány ágnak javára is szolgál,²⁵ — minthogy továbbá a *Consensus Regius*, mind eddigi törvényszabályaink, mind a jelen törvény szerint is, a királyi adományoknak egyik neme lenne, következőleg mind az, a mi ezen adományokrul általában mondatott, a *Consensus Regius*ra is értetődnek; minthogy végre azon kérdés, hogy férfi és leányág között minő kútfökből kell a nemzetségi jusok elhatározását meríteni, egészen külön tárgy lévén, ide hol csak a Fiscusrol lehet szó, nem tartozhatnék; mind a két §§. egészen kitöröltettek. — A törvényczikelynek 1-ő 4-ik és 5-ik §-sai pedig szórul szóra helybehagyattak,²⁶ azon óvással azonban, hogy ámbár az 5-ik §-ban az örökvállás invalidatiójáról említés történik,²⁷ ez mind azáltal ne vétessék

²² A *Diaet. Extraser.* 1834. CXIV. szövege több helyen eltér a fentitől: „*Donationes bonorum fiscalium, via seu publicae seu secretae hucdum usitatae licitationis velut per art. 19. 1741. caeteroquin sublata, impetratae ipso iure nullae sunt eodemve in casu universitas respectivi comitatus gremiales possessionatos nobiles ab assumenda et exequenda statuentis hominis regii functione pro legali sua activitate arcebit.*“

²³ A tárgyalás alatt álló munkálat 5. cikke szól a statutióról. (*Proiecta*, 11. s. köv. l.)

²⁴ *Proiecta*, 6. l.

²⁵ V. ö. előbb, 207. l.

²⁶ A királyi hozzájárulásnak adomány ereje van s ezért ha csak férfiágot illető birtoknak a nőágra átruházásához hozzájárult az uralkodó, ily birtokhoz a fiág kihalta után a kincstárnak nincs joga. 4. §. A királyi consensus magán pecsét alatt kiadott bevallást is oly erőssé tesz, hogy magszakadás esetében sincs szükség új adomány kieszközlésére.

²⁷ *Ius regium penes consensum fassioni superinductum et invalidata fassione obversum, licet statutione pure firmatum sit, nisi latentia eius in specifico remonstratur, contre fatentis successores non optulatur.*

oly értelemben, mintha az ösiség, s ebből eredő, minden birtokot bizonytalanító invalidatio kérdése legkevesebbé is megelőzve, vagy eldöntve lenne, mert az invalidationak vannak más esetei is, nevezetesen a család, rossz lelkű fortély s a t. mellyek minden esetre jövőre is megállanak.²⁸

Junius 8-án Vasárnapi szünet.

c)

[I.] *Junius 9-én kerületi ülés.* — Elölülők Ragályi és Rutkay. — Következett a *Consensus Regius*rol szöllő 2-ik t. cz. 6-ik §-ussa. — Ez így szölli: *Midőn a vett jószágoknak birtokán kívül helyeztetett vevő (fassionarius) királyi megegyezést nyer, nem csak azt kell bém bizonyítani, hogy az ellentmondó tetleges birtokos habzó, s viszanyerhető jussal van a jószág birtokában, hanem azt is, hogy az eladó azon jószágot ősi joggal (avito jure) birta, különben ha csak az eladónak gyökeres jussát bé nem bizonyítja, a királyi megegyezés által tökéletes just nem fog nyerni.*²⁹

Itt az *avitum jus* kerülven említésbe, ujlag kitetszett, mi nehéz dolog rendszeres intézkedést tenni, a nélkül, hogy az alapos vezér elvek előre eldöntve lennének. Azonban a végzetek szerint minden irányzatnak csak oda lehetvén terjeszkedni, hogy ama fő alapos kérdések valamikép közbevetve, s minden oldalú meghányás nélkül el ne döntenek, — DEÁK az 1790-ki országos küldötség javallatát hozta indítványba, melly így szölli:

*A vett jószágoknak birtokán kívül helyeztetett vevő által nyert királyi megegyezés, habár az ellenmondási perben megmutattatnék is, hogy az eladó vagy annak elődjei birták a kérdéses jószágot; tökéletes just nem ád, ha csak egyszersmind az eladónak jogbeli erőssége is bé nem bizonyítatik.*³⁰

Ezen két szerkeztetés, a tárgy érdemére nézve egymással tökéletesen megegyez, s minden külömbség csak abban van, hogy itt az ösiség megemlítése kikerültetik: Voxolásra tétetett a kérdés, mellyiket fogadják el e két szerkeztetés közül a K és RR? kik is 25 voxal 18 ellen az elsőnél maradtak, s így Deáknak indítványát el nem fogadták, oly értelemben mindazáltal, hogy ezen végzés az ösiség kérdését sérteni ne ítéltessek. Ámbár tagadni nem lehet, hogy a voxok állása azon alapos kérdésnek jövődöbéli sorsát igen hihetőleg gyaníthatni hagyja.³¹

²⁸ A *Diaet. Extraser* 1834. CXIV. szövege egyezik az előbbi jegyzetben közölttel.

²⁹ *Proiecta*, 6. l.

³⁰ „Si etiam consensus regius par fassionarium extra possessorium fassionalis substrati constitutum, fassioni superinductus, in processu contradictorio, etiamsi fatentis, aut antenatorum possessorium plene probetur, nisi ius quoque fatentis doceatur, ius perfectum non tribuit.“ (*Repraesentatio regnicolaris iuridicae deputationis, Proiectum legum civilium*, II. tc., 4. l.)

³¹ A 7. §-t, amely a fiúsfított leány jogigényének érvényesítéséről szól, a jelek szerint vita nélkül fogadta el a kerületi ülés. (*Proiecta*, 6. l. *Diaet. Extraser*, 1834. CXIV.)

[II.] Következett Az *uj adományrol* (Nova donatio)³² szövege 3-ik t. cz.:

Az 1-ő §. azt mondja, hogy az *uj adomány* tökéletes próba erővel bir minden idegen ellen, nem bir ellenben a birtokban lévő leány ág ellen. — DEÁK kívánta világosabban kitétetni, hogy az *uj adomány* magára a familiára nézve semmi egyéb, mint a régi jusnak megerősítése, következőleg bár van birtokban a leányág, bár nincs, ellene fegyverül soha se szolgálhat. — A többség azonban CSÁSZÁR véleménye szerint abban állapodott meg, hogy itt csak arról lehet szó, valjon a birtokban lévő leány ágot *uj adomány* erejével ki lehet e a birtokból szorítani? s itt helyesen mondja a szerkesztetés, hogy nem lehet. Ellenben a birtokban nem lévő leány ág minő bizonyítványoknál fogva nyerhet részt a férfiak birtokából, az *ad aequalitatem Juris* tartozik.

E szerint tehát a két szakaszból álló t. cz. minden további érdekes vitatás nélkül jóváhagyott.³³

[III.] Következett a *Nádori adományrol* szövege 4-ik t. cz.³⁴ Ennek 1-ő szakaszában az foglaltatik hogy a Nádor ezentul is csak 32 telek erejéig tehet adományozást.³⁵

Mínthogy a Nádori adománynak természete hogy csak oly jószágokra terjedhet, melyek a Fiscust illetik ugyan, de általa tetleg, s valószínűleg még nem birattatnak, — Somsics küldőivel egyetemben a latens jus regiumnak ellensége lévén, az egész t. cikelyt elmellőztetni kívánta, azon csekély hasznót, melly egykét magános emberre háromolhat a Nádori adományból, távolról sem látván arányban azon kárral, melly a birtok biztonságának éltető elvét sértve az úgy nevezett latens jus regium miatt az egész hazát nyomja! Ezen indítvány azonban az 1-ő t. cz. alkalmával történt Zalai indítvány megbukása után³⁶ többé pártfogásra nem számolhatott.

CSEPCSÁNYI: Ohajtván megszüntetni azon bizontalanságot melly a Nádor által adományozható 32 telek minémiségének határozatlanságából ered; kívánja törvénybe tétetni, hogy oly telek értessék, mint annak állománya az urbariumban meggyérő megvérére meg van határozva, s a majorsági földek rétek accessoriumnak ne tekintessenek.

BENYICZKY: Diplomaticai járatossággal kifejti, hogy a telek, a Nádori porta s a t. értelme időszak szerint nagyon különböző volt. 1609 : 66. a legelső törvény, melly a Nádornak adományozási hatalmát 32 telekre szorítja,³⁷ az előtt korlátlan volt ezen hatalom, pedig vannak régiebb Nádori adományok is, a melyeket sérhetetleneknek kell tekintenünk, ha csak temérdek nemzetségek lételet, a Királyi Fiscus megtámadásá-

³² Új adományt (nova donatio) az nyerhetett, aki valamely nemesi jószágra nézve mind a maga, mind a felmenői tényleges háborítatlan birtoklását bizonyítani tudta, joga azonban kétséges lévén, birtokát a fiscus, vagy magánszemélyek esetleges igényei ellen biztosítani kívánta.

³³ *Proiecta*, 7. l. és *Diaet. Extraser.* 1834. CXIV. szövege megegyezik.

³⁴ *Proiecta*, 8. l.

³⁵ A nádornak ez a joga az 1446. évi országgyűlés határozatából fejlődött ki, amellyel a kormányzóvá választott Hunyadi János hatáskörét korlátozta. Később egész sor törvény, — így az 1609 : 66., 1659 : 30., 1715 : 33. tc. — erősítette meg és írta körül.

³⁶ V. ö. e kötet 216. l.

³⁷ A törvénycikk a nádor régi hatáskörének fenntartását hangsúlyozza, amidőn 32 telekig terjedő adományozási jogot biztosít számára.

nak kitenni nem akarjuk. Azon 1609-ki törvény azonban szintén nem határozza meg közelebbről, mit ért a telek alatt, vannak nádori adományok, melyek több helységekre terjednek a nélkül hogy a 32 telek akkori értelmét meghaladnák, bár most egy pár száz telekre menjenek is, hozzá járul, hogy a majorsági földnek bészámítása törvény által kimondva nem volt, s ez által, kivált irtványok után a telkek száma nagyon megszorodhatott a nélkül, hogy a törvényes határt túl lépve lenni állithatnók. Ezekre is vigyázni kell tehát nehogy az ország harmadrésze bizontalan birtoki állásba helyheztessek. — M[ária] Theresia különös decretummal szólította fel a Curiát, határozza meg a Nádori 32 telek mértékét, de a Curia azt felelte hogy ezt a mult időkre nézve theoretice, és a priori tenni nem lehet, hanem minden egyes eseteknél a körülmények szerint lehet csak itélni. Tagadhatatlan hogy ez önkény, és bizontalanság, tagadhatatlan hogy egy állandó directorium kívánatos lenne, de bajos lenne olyat felállítani, mely a törvény eddigi oltalma alatt nyert birtokot bizontalanságba ne helyezhetné. — Jövendőre nézve semmi nehézség sem fordul elő, de a multban még el nem ítélte esetek a legnagyobb vigyázatot kívánják.

Ennek következtetésében a körül forgott a tanácskozás, mi hasznos az országra nézve, az e, ha meghatároztatik a Nádori telek minősége, vagy ha továbbá is az eddigi általánosságban marad. Kik a meghatározásnak ellene voltak, azon szempontbul indultak ki, hogy az adományozni szokott mennyiség minden esetben nagyobb, mint a teleknek már jelenleg divatozó értelme, nem kell tehát azt megszorítani, mert ezen az uton sok érdemes hazafi boldogulhat.

NAGY PÁL kérdi, ha valjon ily incidentalis tekintetek legyenek e nekünk mint törvényhozóknak vezéreink? hogy egy század alatt két három ember a zavarban talán boldogulhat, e miatt fel kell e tovább is hagyni a zavart, s bírói önkényt? Ugy gondolná hogy rendeltetésünkben áll a zavarnak tisztába hozása, s oly intézeteknek alkotása, melyek szerint az eddigi kétséges esetek legkönyebben eligazíthatásának, jövendőre pedig a pereknek, mennyire csak lehet eleje vétessék.

BERNÁTH: A Nádornak adományozási hatalmát úgy tekinti, mint ellenőrijét a fejedelem azon kötelességének, mely szerint a fiscalításokat magának meg nem tarthatja, hanem érdemeseknek ajándékozni tartozik. Nem is kételkedik, hogy minden megszorítását a Nádor adományozási hatalmának a kormány két kézzel fogadandja, a mint ennek több jelét látjuk törvénykönyveinkben, midőn oda szorították az Ország Rendei, hogy csak 32 telket adhat, hogy egy embernek csak egyszer ajándékozhat, hogy nagyobb jószágtesteket fel nem oszthat,⁸⁵ a Kormány mindezekre örömet reá állott, mert a Nádor ezen hatalmának eredeti czélja az volt hogy ha nem conferáltatnak a fiscalítások a Király által, conferáltassanak a Nádor által. Ő tehát ellene van minden megszorításnak. — ANDRÁSSY azt feleli hogy itt nem megszorításról, hanem meghatározásról van szó. Mondatott az is, hogy ám engedtessek meg a Nádornak minden korlát és megszorítás nélkül az adományozás hatalma, ellenzeni nem fogják; de midőn ezen hatalom csak 32 telek erejéig engedtetik, tudnunk kell, mennyit téssen ezen 32 telek, ha csak az önkényt, s bizontalanságot többre nem becsüljük mint a törvényt, és bizonyosságot. — Gr. LA MOTTE ellenben úgy vélekedik hogy minden

⁸⁵ L. a 35. jegyzetet.

- meghatározás a nádori hatóságot korlátozza. Ezen hatóság csak jótékonyan hathat a hazafiakra, ő tehát ellene van a meghatározásnak, s ha e miatt perek támadnának is, nem igen fél az olyan pertől, melyet birtok ajándék előzött meg. A kérdés voxolás útján döntetett el. 27 megye s a két kerület voxával 22 megye s az Egyházi Rend ellen az határozattván, hogy igen is szükség azon 32 telek minőségét meghatározni.

Ez után tehát maga a meghatározás kerülván tanácskozás alá — BORCSICZKY azt javallá hogy a 32 telek alatt 32 Aratrum regium értesék, mellynek kiterjedése Verböczy 1-ő része 133. czimjében oly formán határozttatik meg, hogy az ott kijelelt mérték 16-szor véve teszen egy királyi róföt (ulna regalis), ez 72-szer hosszában 12-szer szélességben véve teszen egy királyi holdat, végre 150 ilyen királyi Hold teszen egy aratrum Regiumot (a mi Tomcsányi számvetése szerint hasonló lenne 1200 □ ölével számított 222 holdhoz.)³⁹ Következésképen a Nádori 32 telek = 32-szer 150 királyi Hold. — SOMICS ezen előadásnak csak azt vetette ellene hogy a Tomcsányi könyvében foglalt számvetés hibás, mert a 150 királyi hold, nem 222, hanem 261 mostani 1200 öles holdat teszen.

A javallatnak elfogadása Dókus indítványára attol függesztetett fel, mit fognak a RR a 3-ik §. alkalmával arról határozni, hogy az alodiaturának bé kell e ezen 32 telek mennyiségébe számíttatni, vagy sem.

A 10-ik Juniusi kerületi ülést mint már feljebb érintém,⁴⁰ az árverési adományozás elleni sanctió szerkeztetésének rostállása húzta ki, később pedig Országos ülés tartatott, s ebből a még egyesülést nem nyert felírás iránti 8-ik izenet⁴¹ a fő RRhez által küldetett.⁴²

Juniús 11-én kerületi ülés. Elölülök a voltak. — Legelőbb is a Nádori adományról szövlő t. cz. 3-ik §. felolvastatván jóvá hagyatott, s így az határozttatott: hogy az alodiaturák, nem különben a regalis, és territorialis jóvoltok, a 32 telekbe nem számíttatnak, hanem ezeknek accessoriumai gyanánt tekintetnek.⁴³

Most már vissza mentek Borcsiczkynek a telek mértéke iránti számvetésére.

FRIMNEK nincs reménsége, hogy ezen javallatot a Felség elfogadná, mert az temérdek sokra üt. Hunyady Gubernator volt; még is csak 32 jobbágy telek adományozására kapott az ország rendeitől hatalmat. Így a Nádori adományról szövlő 1609:66. czikely is 32 Colonust, az 1659:30. pedig 32 háztelkes jobbágyot emleget. A jobbágy telek legfeljebb 40—50 holdra megy, a Borcsiczky számítása pedig hatszor annyira menne.

DUBRAVICZKY: A 17-ik században lehetett colonust ajándékozni, de századunkban embert többé csak Muszkaországban ajándékoznak. — DEÁK: Azt is kell tudnunk, mit értettek akkor a jobbágy telek alatt. Tudjuk, voltak az urbariom behozatalával sessiók, melyekből 7—8 urbéri telek is kitelt. A sessio értelme tehát bizonytalan, bizonytalannak

³⁹ Tomcsányi Ádám a pesti egyetemen 1801-től a természettan és erőműtan tanára; emlegetett munkájának címe: *Propositiones ex universa physica et oeconomia rurali*, Budae, 1810.

⁴⁰ V. ö. előbb, 219. l.

⁴¹ *Iratok*, III. k. 13. l.

⁴² V. ö. előbb, 219. l.

⁴³ Amint azt a munkálat is javasolta, (*Proiecta*, 8. l.)

tartották ezt fő törvényszékeink is. És így most, midőn az alodiatura szerfelettsége miatt többé a Királyi Fiscus egy Nádori adományt sem fog felforgathatni, az országgyűlésének törvénymagyarázási hatalmánál fogva meg kell mondanunk, mit értünk mi egy régi, vagy is Nádori sessio alatt? a mire nincs bizonyosb mérték, mint az Aratrum regium. Ezen magyarázatnak haszna minden esetre lesz, ha bár törvénybe nem menne is, mert az Országnak itt kijelentett akaratja csak ugyan vezérül szolgáland minden ilyes kétséges eset elítélésében a Curiának.

Borcsiczkynek indítványa köz értelemmel elfogadtatván, az 1-ő §-ba béiktattatott ily formán: *D[ominus] Regni Palatinus s a t. ad vires 32 integrarum sessionum ea ratione conferre possit, ut nulla sessionum earundem unum aratrum regale titulo 133:1-ae definitum excedat.*⁴⁴

A 2-ik §-ban az volt javalva, hogy a 32 telket meghaladó nádori adományt a Királyi Fiscus felforgathatja (*per fiscum Regium everti potest*). — Ez DEÁK indítványára így módosítatott: *ad legalem competentiam reduci potest*.

A t. cz. többi részei iránt semmi nevezetes vitatás elő nem fordult, s az mindenkben jóvá is hagyatott, kivéven a 7-ik §-ust, hol említés történik hogy a Cameralis eladás mellet birt javakat a Nádor nem conferálhatja, ugy azokat sem, mellyeket világos magszakadás esetében a Királyi Fiscus az 1715:25. értelmében⁴⁵ *propria auctoritate* kezéhez vett.⁴⁶ A RR töbsége abban állapodott meg, hogy a Cameralis eladások ne említessenek, mert még bizonytalan, mi fog irántok rendeltetni, vagy eltörültetnek, s ekkor itt sem lehet említetniök, vagy pedig meghagyatnak, s ekkor zálog erejük lévén, igen természetes, hogy a Zálogos a tulajdonosnak képét viseli, az tehát a Fiscus birtokában lévőnek fog tekintetni, — a második kérdésre pedig abban állapodtak meg a RR hogy a *Plana successio* kézhez vételének módja felől majd lesz rendelkezés, itt a gyűlöletes *propria auctoritást* mintegy előre felállítani nem lehet, ellenben általános elvnek kell lenni, hogy a Fiscusnak csak *realis* (nem *symbolica*) kézhez vétele állhat ellen a nádori adománynak. Ezek szerint így fog állani a 7-ik §.: *Bona per Fiscum R[egium] possessa, aut quae Fiscus R[egius] in manifesto legalis successionis casu jam realiter apprehendit, vel intuitu quorum in caducitatibus dubiis viam juris ante collationem Palatinalem ingressus est; esto reale possessorium adeptus non sit, per Dominum Palatinum amplius conferri non possunt.*⁴⁷

[IV.] Következett az 5-ik t. cz. *de Statutione*. Ennek első §-ban említés történik a Fejedelemtől ezen szavakban: *per conferentem principem*, ezek kitörültettek, minthogy nem csak a fejedelem, de a Nádor is adhat donatiót.

A 4-ik §-hoz hozzá adaték, hogy a Statuensek tartoznak a vármegyének előlegesen magokat bejelenteni.⁴⁸ Ezen hozzáadásnak czélja

⁴⁴ *Diaet. Extraser. 1834. CXIV.*

⁴⁵ A törvényeikk szabályozva a fiscus eljárást, felhatalmazza, hogy mint az utódok nélkül elhunytaknak törvény álaal kijelölt általános örököse a nyilvánvaló magszakadás esetében a jószágokra bírói eljárás nélkül „*propria duntaxat auctoritate*” kezét rátehesse.

⁴⁶ *Proiecta 9. l.*

⁴⁷ *Diaet. Extraser. 1834. CXV.*

⁴⁸ A pótlólag betoldott rész: „*Regius vel palatinalis homines cum testimonio universitatis comitatus, in cuius gremio bona sita sunt tempestiva insinuatione legitime peraget.* (*Diaet. Extraser. 1834. CXIV.*)

az, hogy ha a vármegye törvénybe ütközönek, nevezetesen a törvénytiltó árverés útján nyertnek találná a Donatiót, ily esetben a statutiót az 1-ő t. cz. értelmében meggátolhassa.

Az 5-ik §-nak elébe tétetett hogy a Statuensek a fatalis napok lefolytatól számított 15 napok alatt tartoznak a conventnek, vagy káptalannak jelentést tenni.⁴⁹

A 6-ik §-hoz hozzá adatott, hogy az oly Contradictorok neveit is tartoznak a Statuensek jelentésekben kitenni, a kik ellenmondásukat később vissza húzták.⁵⁰ Mert az ellenmondás tanúk előtt, a visszahúzás pedig később csak statuensek előtt történik, s a rossz lelkű ember ellenmondását tanúkkal bizonyítván, később a Statuenseket gyanúba hozhatná, hogy ellenmondását rossz lelkűleg kihagyták.

Egyébiránt a t. cz. jóvá hagyatott ugyan, de minthogy a 4-ik §-ban egyenesen ki van téve, hogy csak birtokos nemes — legyen bár birtoka más megyében — viselheti a Homo regius tisztét, egy új §-ban hozzá tétetett a t. czikelyhez, hogy a Királyi tábla jegyzői (qua tales) jövődöre nem statuálhatnak.⁵¹

Junius 12-én folytatván a törvénykezési tárgy — KÖLCSEY indítványt tőn, hogy mivel senkit sem lehetne a Statutio véghezvitelére kelleni kényszeríteni, a Homo regius vagy Palatinalis tisztséget elvállalni nem akaró személyre az 1492:43-ik törvényben ki szabott 6 márcza büntetés eltöröltessék, annyiaval inkább, mivel úgy sincs rég óta szokásban. Ezen indítvány elfogadtatván, a Statutiorul szőlő t. cz. 9-ik §-ussát⁵² — a juratusok iránti szakasz pedig a 10-iket s utolsót fogják tenni.

KÖLCSEY még azon indítványt is tette: lágyíttassék meg azon ember telenül kemény büntetés, mely a hamis jelentést tevő királyi emberre halált, és minden javainak elvesztését, a Káptalani bizonságra pedig beneficiuma elvesztését, örökös tömlőczöt, és gyalázatos bélyegezést mond.⁵³ Ez a büntető törvénykönyvre utasítatott. — Egyébiránt folytatván a RR tanácskozásait, az nap az *ellenmondásról* szőlő VI-ik s a *Jussok egyenlőségéről* szőlő VII-ik, — *Junius 13-án* pedig a *Leányi negyedről* alkotott VIII-ik t. czikelyeket bérekesztették, a két elsőt némileg módosítva, az utolsót pedig egészen helybe hagyva.⁵⁴

A M[éltósá]lgos fő RR. *Junius 13-án* szintén ülést tartván, legelőbb is felvették a *Junius 10-én* által hozott 8-ik izenetet, s köz akarattal előbbi végzések mellet maradtak, ismét csak száraz pusztá izenettel (már másod izben) határozván a RRnek tudtokra adadni, hogy semmi új ok sem lévén felhozva, meggyőződésüktől el nem állanak.

⁴⁹ A pótlólag betoldott rész: „Regius vel palatinalis homines cum testimonio capitulari vel conventuali super serie qualiter peractae statutionis intra 15 dies a dato evolutionis dierum fatalium numerandos capitulo vel conventui referre tenentur.“ (Ua.)

⁵⁰ „in posterum nihilominus ad servandum rectum ordinem nomina contradictorum etiamsi serius interpositae contradictioni renunciaverint, statutorio relatoriis expresse inserenda sunt.“ (Ua.)

⁵¹ Erről a pontról a *Diaet. Extraser. 1834. CXIV.* nem szól.

⁵² Ezt sem említi a *Diaet. Extraser. 1834. CXIV.*, amelyben így az V. articulus, miként a *Projecta*-ban is (11. s köv. l.), nyolc pontból áll.

⁵³ 1492:43. tc. 4—6. §.

⁵⁴ Olv. részletesen a köv. számban.

Utóbb a törvényszékek rendbeszedését folytatván, következett a Fiumei ítélő székek iránti t. cz. — Ez alkalommal erős harcz folyt a felett, Magyar vagy Horvát országhoz tartozik é Fiume? — A Horváthok jussa mellet erősen harczolt Kukulyevics, Osegovics Püspök és Bedekovics főispán. Magyar ország jusait hatalmasan védé Ürményi tengerparti kormányzó, s mindent legyőző okokkal Gr. Majláth Zemplényi főispán. A végzés az ORSZÁG BIRÁJA javallata szerint oda ütött ki, hogy az eredeti Országos jusok vitatása e helyre nem tartozik, s a kérdés alatt lévő tárgyban csak az 1807-ki törvény és a szokás után lehet indulni, mellyek Magyarország mellet szóllanak, a RR szerkesztésének 1-ő §-ussa tehát, a dolog velejét nem sértő módosítással elfogadtatott.⁵⁵

153.

a)

Nyolcadik eredménytelen izenetváltás a január 3-i leiratra adandó válasz ügyében.

b)

1834 junius 13

A főrendek ülése.

Tárgy: A Fiume és a tengerparti kerületek törvényszékeiről szóló IV. és V. tc. Vita Fiume hovatartozásáról.

c)

1834 junius 12, 13, 16, 17

Kerületi ülések.

Tárgy: [I.] A polgári törvénykönyv VI. tc.-e az ellentmondásról (contradictio), [II.] a VII. tc. a fiág és leányág jogainak egyenlőségéről, [III.] a VIII. tc. a leánynegyedről (quartalitium), a IX. tc. a hajadoni jogról, X. tc. az özvegyi jogról.

a)

Poson,^{a)} Junius 17-én, 1834.

Már előbbi számú levelemben megírtam, hogy a M[éltóságos] fő Rk Junius 13-án tartot ülésökben a két tábla közt fenforgó felírás tárgyában¹ 8-ad izben is előbbi véleményök mellett maradtak, ezt változtatlan meggyőződésekre egyszerűen hivatkozó 8-ik válasz izenetjök-

^{a)} Ez a szám Kossuth kéziratából teljesen hiányzik; a kiadás alapjául a Magyar Nemzeti Múzeum kéziratárban lévő, Quart. Hung. 1358. jelzetű másolat szolgált.

⁵⁵ Minderről a köv. szám részletesen szól.

¹ Az 1833 május 20-i felíratra érkezett 1834 jan. 3-i királyi válasz ügyében.

ben² a Te[kinte]tes KK és Rknek Junius 14-én tudtul adták,³ kik is e tárgyat 16-ik Juniusi kerületi ülésökben tanátskozás alá vévén előbbi értelmők mellett szintén egyes akarattal megmaradtak. BORCSICZKYNak indítványára oly módon rendelvén az e tárgybani 9-ik izenetet szerkeztetni, hogy mivel a fő Rk voltak elsők, kik a költsönös alku (tractatus) ösvényét 7-ik válasz izenetjöknek⁴ pusztá ragaszkodásból álló tartalmával megszakították: mind azon okok, mellyek a Rknek 2. 5. és 7-ik izenetjeiben⁵ maiglan is czáfolatlanul felhozottak, jelenleg ismételve elő adassanak, s a fő Rk azok nyomosságának engedni, vagy ellen okait előterjeszteni felszolitassanak.⁶

b)

A fő Rk egyébiránt *Junius 13-ki* ülésökben folytatván az ítélő szék rendbeszedése iránti tanátskozást, felvették a 4-ik tör[vény]cziket, melly szóll a Tenger Mellék kereskedési, Fiume városa és szabad rév partja ítélő székeiről.⁷

B. Örvös (fő pohárnok) ezen tárgyat Szörény v[árme]gyének a publico politicus munkálatban elő fordulandó kérdésével⁸ szoros kapcsolatban vévén, azt oda halasztatni kívánta, de KUKULYEVITS oly javallatot látván a KK és Rk által előterjeszteni, melly a társországoknak nyilvános sérelmére céloz, reá nem álhat, hogy ez czáfolatlanul maradjon az országos irományokban mind addig, míg a publico politicumot unokáink talán felveszik. A NÁDOR helyén látta, hogy a Rk javallata az ítélő székek rendbeszedése körében itt felvétessék, annyival is inkább, mivel Szerény v[árme]gyének helyre állítása ellen Zagrab megye, s ha nem csalatkozik, a társ országok nemzeti ülése is felírást tett.⁹ E szerint tehát félre vettetvén a fő pohárnok declinatorius indítványa:

KUKULYEVITS (Horváth Országi követ) mind ön magának, mi küldöinek mély illetődését jelenti a KK és Rknek azon célzatán, hogy Fiume Horváth Országtól, mellyhez a szomszédság, rokony szokások, s közös nyelv kapcsolati kötik, leszakítassék, jelenti, hogy a legkeményeb felelet terhével öszekötött szoros parancsa van az ellen minden erővel küzdeni. Ámbár tudja, hogy hatalmas ellenségekkel kellett megvívnia, bátorságát még is nem veszíti, küldöinek vérök kiméletlen ontásával a magyar hon iránt szerzett érdemeire támaszkodva, a fő Rk igazság szeretetébe veti bizodalját, kiknek homlokain jósló lélekkel ügyének már már győzedelmet olvas.

Illyeseknek előre bocsátásával hoszas beszédét Ó világ történeti fejtegetéseken kezdi. Hivatkozik Constantinus Porfyrogenita bizonyosságára, hogy a Hor[vát] nemzet első fellépésekor nem csak Fiumét, de némelly Isztriai városokat is az egész Arsin folyóig elfoglalta,

² *Iratok*, III. k. 14. l.

³ A főrendi küldöttség tagjainak névsorát l. a június 14-i, 210. országos ülés hivatalos jegyzőkönyvében, *Jegyzőkönyv*, VIII. k. 239. l.

⁴ *Iratok*, III. k. 13. l.

⁵ *Iratok*, II. k. 50., 399., III. k. 12. l.

⁶ Végleges szövegében l. *Iratok*, III k. 14. s köv. l.

⁷ *Iratok*, II. k. 332. s köv. l.

⁸ Az operatum V. részében (obiecta particularia) a 8. pont szól „de restauratione comitatus Severinensis.“

⁹ Zágráb megye és Horvátország állásfoglalására Szörény megye ügyében l. Országos Levéltár, *Magyar Kancellária*, 2714., 4527., 5818., 6460 : 1777.

s birta. Allitja, hogy 1260-ban a Frangyepan nemzetség Modrus v[ár-
me]lyét s ebben Fiume városát is érdemei jutalmául nyerte, mely
1312-ben Duino Grófjaira zálog kép átmenvén, ezeknek magva szakad-
tával Ausztria hercegeire szállott, s Pray bizonyosága szerint a 16. szá-
zad zavarjai között a magyar koronától is elszakítatott, de bizonyos
levén az 1659 : 96., 1681 : 71.^{b)} cikkelyekből is, hogy a Zrinyi Frangepán
jóságok Horváth Országhoz tartoztak.¹⁰ Ditső emlékü M[ária] The-
rezia 1776 October 2-án költ Decretumában Fiumét nyilván, és vilá-
gossan Horváth Országhoz visszacsatoltatni parancsolta,¹¹ ennek végre-
hajtását 1777 September 5-én az akkora még létezett Hor[vát] Országi
Helytartó Tanátshoz intézett parancsában¹² olly hozzátétellel elren-
delte, hogy mivel a mult évi Decretumában Fiumével egyetemben csak
azon tájrészeket határozá Horváth Országhoz egy új megye felállításá-
végett csatoltatni, melyek a Carolina út jobboldalán fekszenek; a bal
oldal fekvő Bukarit, Bukariczát, és Portoréét pedig a katonai status-
nak fentartotta, most ezek is a Carolina út mentében fekvő minden
gyarmatokkal egyetemben azon Szörénynek (Zeverinensis) nevezendő
új megyéhez csatoltassanak, melynek fő ispányává egyszersmint Fiume-
nek Gr. Zinzendorf Trieszti Gubernator hatóságához hasonló hata-
lammal felruházott kormányzójává Gr. Majláth Josefet nevezte ki.¹³
A katonai kormány veszteségének csereképen pótlására pedig Zagrab
megyének Kulpán tuli részeit, Draskovits, és Keglevits grofok, nem
külömben a Kamenszkoí paulinusok némely jóságait, a zágrábi püs-
pöknek vég helyit a káptalannak sziszeki jussaival, s a szichelburgi kerü-
lettel egyetemben a katonai státusnak átadatni parancsolván. Horváth
Ország remonstrált ugyan ezen cserének ellenére, mely tulajdonáért
tulajdonát veszi el, de Szörény v[ár]megye mégis 1777-ben csak ugyan
felállítatott. Majláth Josef gróf főispányi székébe beiktattatott. A be-
iktató kir. biztos Skerlec nyilván elősmerte bevezető beszédjében, hogy
Fiume Szörényhöz tartozik, később csak ugyan házanként oda is taxálta-
tott, sőt a mint állítja, az 1778-ban Szörény megyének kiadott diplomá-
ból is nem csak az jön ki, hogy Fiume Szörényhez, Szörény pedig Hor-
váth Országhoz tartozott, hanem a horváth helytartótanáts 1778-ki 6-ik
Novemberi ülésének jegyző könyvéből még az is bizonyos, hogy maga
a Gubernium is alája volt vetve ezen helytartó tanátsnak, mit az ezt el-
osztató Decretum is bizonyít. Ezen világos jusoknak úgy mond, csak
hasonlón világos erejű későbbi foganattal is megerősített, a ma diplo-
mákat nyilván megsemmisítő diplomát lehetne némű sikerrel ellene
vetni, illyest azomban úgy véli, hogy senki sem képes előmutatni. Azon
diplomát, melyet Fiume Maria Theresiától 1779-ki April 23-án nyert, ő
nem tekinti egyébnek, mint kiváltságoló levélnek, mely által Fiume a
szabad kikötők sorába emeltetett.¹⁴ Bukari minden kétségen kívül Hor-

b) Az eredetiben tévesen: 1655:96., 1681:61.

¹⁰ Az 1659 : 96. tc. megújítja a korábbi országgyűlési rendelkezést birto-
kosok kiküldéséről, akiknek feladata az országhoz és a Frangepán-családhoz tar-
tozó tengermelléki és horvát vidékek határait megállapítani. Az 1681 : 71. tc.
megtiltja, hogy a Frangepán-család egykori jóságai, mind a tengermellékiek,
mind a horvátok, amelyek Dalmácia, Horvátország és Szlavónia határain belül
akár a fiscus, akár mások kezén vannak, a szentkoronától elszakíttassanak.

¹¹ V. ö. Országgyűlési Tudósítások, II. k. 649. l. 19. jegyzet,

¹² A királynő parancsát közli Rački, Fr. i. m. az okmányok közt 22. sz. alatt,

¹³ V. ö. Országgyűlési Tudósítások, II. k. 649. l. 20. jegyzet,

¹⁴ A diplomát közli Rački, Fr. i. m., az okmányok között, 35. sz.

váth Országához tartozik, de azért annak úgy van privilegiuma, mely szórul szóra megegyez a Fiumeival, kivéven, hogy ezen szavak nincsenek benne: „*Urbs haec Commercialis Fluminensis tamquam separatum s[acrae] Regni Hungariae Coronae adnexum corpus porro quoque consideratur, ita in omnibus tractetur, neque cum alio Buccarano, velut ad Regnum Croatiae ab incunabulis ipsis pertinente ulla ratione commisceatur*“. Ő ebben fel nem akad épen, mert szentségtelen hiedelemnek tartaná, hogy Maria Therezia hét évvel a Horváth Országi incorporatio után a csere vissza adása nélkül Fiumét Horváth Drszágtól el akarta volna venni, de nem is kívánta, mert Horváth Ország is része a Magyar koronának, minden külön portáju Horváth kir. város külön része (separatum corpus) azon koronának a nélkül, hogy Horváth Ország része lenni megszűnnék. Így Fiume is mint önállási törvényhatóság lehet Horváth Ország egészítő része, s ez által a Magyar koronához csatolt *separatum corpus*, hogy Bukarival nem lehetett öszve zavartatnia, az csak annyit tesz, hogy Bucari *ab incunabulis*, Fiume pedig idők viszontagsági miatt csak 3 év olta tartozott akkoron Horváth Országához. Illy formán szövi azon diplomából többi okoskodásait is, hivatkozik arra, hogy a Horvátok Fiumét mindég magokénak tekintették, így az 1790-ik diaetán is vannak incorporatioját törvénybe tétetni kívánták.¹⁵ Végre annyira megy, hogy még az 1807: 4-ik incorporationalis törvényt¹⁶ is maga részére magyarázza, állítván, hogy az ott felhívott incorporationalis diploma alatt nem a Fiumei privilegialis levelet, hanem Szörény v[árme]gye helyre állítását rendelő diplomát kell érteni, nem is mondja azon törvény, hogy Magyar országhoz csatoltatik, hanem ezen általyános kifejezéssel él *regno incorporata*, a mi Horváth Országot ki nem zárja. Az 1630-ki 23. törvénytől 1741: 52-ik törvényéig¹⁷ Horváth Ország integritását tárgyalta sok kényes törvényekben hasonló általános kifejezést lehet olvasni, hozzájárul, hogy a Fiumei kormányzó, Fiumei és bukari követek Horváth Ország gyűlésében 1808-tól üléssel, s voksal birnak s azt 1830-ig gyakorlották is, hogy az 1778-ki Resolutioban a pörök egyenest a Báni táblához vitetni parancsoltattak, azon táblának 1779-ki Jegyző könyve szerint a fiumei perek valósággal ott is itéltettek. Mindezeknél fogva nagy aggodásu epilogussában kéri a fő Rkt, hogy a KK és Rk igazságtalan végzését félre vessék, s a társ nemzetet jussaiban fentartsák.¹⁸

¹⁵ Az országgyűlés 1790 december 3-án és 4-én foglalkozott a sérelmek és kívánságok sorában Fiume visszacsatolásának kérdésével, s a város becikkelyezését kérő postulatumot a horvát követelések közül a magyarok közé tette át. (Miskolczi Gy.: *A horvát kérdés története és irományai a rendi állam korában*, Budapest, 1927. I. k. 90, 1.)

¹⁶ Sua maiestate sacratissima, ne diutius ardentia vota statuum et ordinum regni moretur, annuente, civitas Fluminensis portusque per augustissimam imperatricem et reginam Mariam Theresiam peculiari diplomate iam regno incorporata, praesenti articulo ad idem regnum pertinere declaratur.

¹⁷ Az első törvénycikkben a rendek kéri az uralkodó gondoskodását, hogy a külügyi tárgyalások során az ország szabadsága és határai, főleg a zenggi hegyvidék, Tersatto vára és Buccari kikötője, valamint azok tulajdonosai kárt ne szenvedjenek. A második elrendeli, hogy az egykori Zrinyi- és Frangepán-féle, a Kulpán túl és a tengernél fekvő jószágok, amelyek a gráci kamara és mások birtokában vannak, valamint birtokosaik és tisztjeik az ország közönséges törvényei, terhei és hatósága alatt álljanak.

¹⁸ Kukuljević érvei mind megtalálhatók abban a füzetben, amely „*De iure Croatiae ad urbem portumque Fluminensem*“ címen az országgyűlés alatt jelent meg.

ÜRMÉNYI (tengerparti kormányozó) mindenek előtt kereken tagadja, hogy Fiume valaha Horváth Országhoz tartozott, vagy ennek ahhoz legkissebb jussa volt. Nem gondolja, hogy a történet írók buvárkodásiba tévelyedni a maga helyén lenne, különben megmutathatná, hogy a magyarok már 8-ik, 9-ik században az egész Adriai tengert birták, azt mindazonáltal ismét kereken tagadja, hogy Frangepanok, vagyis a Modrusi Grófok Fiumét valaha birták volna. A követ által említett régi zálogos levél hiteles volta ellen sokat lehetne mondani, de nem szükség, mert ebből sem sül ki Frangepánnak állított birtoka, ellenben Maximiliannak 1515-ki Diplomája Fiumét régi érdemiért már „fidelissima” czímmel díszesítette, a minthogy feudum képpen régen külön független test gyanánt Ausztriai hercegekhez tartozott, mutatják ezt az 1596., 1609-ki törvények is, melyek emlékeztet tesznek Fiumerol, hogy ennek vámosai a Zrinyi embereit háborgatják,¹⁹ azonban mindezeket mellőzve azt állítja, hogy alkotmányos országban nem létezhet erősb jus, mint mellyel Fiume bir, mert mellette szóll egy kir. Diploma, az ország törvénye, s 55 éves szakadatlan szokás. Ezeknek ellenére Horváth ország 2 zavaros éveknek követelt szokását vetheti, midőn Fiumének egész állása zavarba volt, a kormány maga sem tudta jó formán mit csináljon vele, mi voltakép felvilágosítván 1779-ben, mint külön testet Magyar országhoz hozzá csatolta, de maga azon zavaros törvénytelen két év is hogy áll? Szereti horváth Követ ur emlegetni, hogy 1779-ben Fiume Szörény v[árme]lyéhez, s az által Horváth Országhoz csatoltatott, ezt ismét kereken tagadja, s hivatkozik magára az oklevélre, mely nyilván mondja, hogy azon vidékek közé, mellyek Szörény v[árme]lygét tették, Fiume, és Bukari nem számíthatott, hanem ezek külön kormányozás alá rendeltettek, s az alatt voltak, vannak is. Szörénynek első fő Ispánya Gróf Majláth Fiumei, s Buccari kapitány is volt, s mint ilyen mindég egyenessen a Helytartó Tanátsal levelezett. Ezután némüleg kifejti az 1807: 4. törv. czik. eredetét, melly az 1790. Diaetalis tractatuson épül, azok világosan mutatják, hogy Buccarinak vissza-csatolása a Horváth, Fiumének ellenben a Magyar Országí sérelmek, és kívánatok sorában volt felterjesztve.²⁰ A szokásra nézve hitelességére hivatkozott, határozottan bizonyítja, hogy 1779-től a kir. Curia volt mindég Fiumének rendes törvényes felső bírása, a mi ellen semmit sem ad, ha netalán egy két pör különös utakon a Báni táblához csuszott volna is. Fiumének Horváth Orzágtól külön portái vannak, adót, subsidiumot oda soha nem fizetett, követeinek utasításait mindég hazurol adta, sérelmei, kívánatai mindek a magyarok sorában állanak. Végre arra, hogy voksál birnak a horvátok nemzeti gyűlésében, azt feleli, hogy köszöni Fiume nevében, de Fiume azt soha sem kérte, ő neki magának, mint Buccari Kapitányának ülésének és voksának kell lenni, de Fiume ha megjelent is, csak a Bán szomszédsága meghívása tiszteletéből jelent meg. Azomban látván, hogy mind a bán beiktatása alkalmával, mind egyebkor a hol

¹⁹ Az 1596: 32. tc.-ben kéri az országgyűlés a királyt, járjon közbe Ferdinánd főhercegnél, hogy fiumei tisztjeivel és harmincadosaival ne zavartassa Zrinyi György kereskedelmi kapcsolatait Velencével. Az 1609: 59. tc.-ben ugyancsak az országgyűlés kéri a királyt, hogy nyújtson védelmet Zrinyi Miklósnak, akinek Buccari kikötőjéből származó jövedelmét Ferdinánd főherceg fiumei — szláv néven: rikai — vámosa csorbitja.

²⁰ V. ö. az országgyűlés írásai, 369. s köv. l.

csak lehetett mindég a küldöttséghez csatoltattak Fiume követei, látván, hogy ezen tisztelkedési cselekedetéből Horváth Ország jussokat képzel magának alkotni, minden következtetéseknek ellene mondván, a hívást már utoljára el sem fogadták, és soha többé el sem is fogadják. Figyelmezteti a fő Rket Fiumének világ kereskedési szempontból hazánkra szerfelett fontos helyzetére, a szabadságnak érzésére hivatkozik, meny nyire kedves kints az mindenek előtt, bizonyosokká teszi a fő Rkt, hogy abban helyhezveti büszkeségét, szerentséjét, meglegedését, hogy Horváth Országának nints alája vetve, hanem külön állásu része Magyar országnak, s kéri azon szabadságot sértetlen fentartani.

GR. MAJLÁTH: Ámbár Fiumének első eredetét a régiség homálya borítja, mindazáltal, ha történetirai auctoritásokkal kellenék harczolni, a Horváth Orzági követ említette historiographusok ellenébe képes lenne, ha nem nagyobb, bizonynyal hasonló tekinteteket helyhezni. Fiumét Aeneus folyótól *Oppidum Aeneum* név alatt már Livius említi. Így Ptolemaeus, Strábo, Plinius, Palladius, Furius tesznek róla említést. A Velenzei köztársaság ezen várost a 16-ik században többől feldolta. Helyzetét a mi illeti: némelyek Istria-hoz tartozó provinciának, s Duino grofjai feudumának, mások Lyburnia fő várossának, s Wallsee grofok birtokának állítják. Könnyű lenne megmutatni, hogy Toxus Herczeg 947-en már Lyburniat birta, s hogy Fiume 1358-ban Nagy Lajosnak birtokában volt, és Zsigmond alatt ismét visza foglaltatott. Mind ezeket csak futólag említi, nehogy a Horváth Orzági követ történet irati állításának némű erő tulajdonítassék. Ezeket tehát mellőzvé, egyedül a privilegiumokra támaszkodik, s Maximilian Császárnak már Ürményi által is említett 1515-ki Diplomájától kezdve több illyes privilegiumokat hoz fel: Ezek között különösen III-ik Ferdinándnak Eggenbergh Udalrich herczeghez bocsátott parancsát, melly Fiumének mindenkori kiváltságolt, s más tartományoktól külön vált helyzetét bizonyítja, valamint azt is, hogy mint illyen, a hűség homagiumát külön letenni szokta volt, melly előterjesztésnek nyomában arról is említést tesz, hogy Fiume 1725-ben a *pragmatica sanctio*t is alá írta,²¹ által megy az után az 1807-ki *incorporationalis* törvény czikre, s úgy hiszi, hogy ez minden privilegiumoknál felsőbb méltóság fokán áll, mellynek is eredetét *diplomaticai* járatossággal e kép adja elő: Fiume 1777-ben Horváth Ország által rendeltetett a Magyar koronához visszacsatoltatni. Fiume ugyan azon évi August 1-ő napján tett felírásában függetlenségét reclamálta, a tárgy utasítva lőn az *incorporationalis* biztossághoz,²² melly minden kutfóket és okleveleket megvizsgálván, azt a véleményt adta, hogy Fiume *qua separatum S[acrae] Regni Hungariae Coronae adnexum corpus, porro quoque consideretur, atque ita in omnibus tractetur, neque cum altero Buccarano, velut ad Croatiam ab incunabulis pertinente confundatur*. Ezen vélemény költ 1778-ban, Augustus 18-án bemutatattatott a Horváth Orzági Helytartó Tanátsnak,²³ melly átlátván Fiumének világos igazságát, a biz-

²¹ Fiume, amely ekkor mint Magyarországtól és Horvátországtól független örökös tartomány szerepelt, 1725 nov. 29-i nagy tanácsában eskü alatt fogadta el a Habsburg-ház nőágának örökösödését biztosító *pragmatica sanctio*t.

²² A bizottság Mária Terézia 1776 aug. 9-i parancsa értelmében alakult meg a bekebelezés végrehajtására; magyar részről Majláth József, horvát részről Skerlecz Miklós volt a vezetője.

²³ Az okmány közli *Rački*, i. m. 33. sz. alatt.

tosság véleményét jóváhagyta, s September 15-én kedvezőleg felterjesztette. Erre érkezett azután a királyi Resolutio, mely a biztosság véleményének fentemlített, s a Horváth Országi Tanács által is jóvá hagyott szavait szórul szóra átalvetve, Fiume privilegiumába iktatta. Ez a dolog világos fekvése, ez mutatja a Felség értelmét, s Horváth Ország követe minden félre magyarázatának czafolhatatlanul ellene áll. Ez így lévén, 1790-ben Horváth Ország Rendei kívánataiknak sorában Fiume reincorporatiojának törvénybe iktatását is előterjesztették, a mit szokottan véges országos küldöttséghez utasítván, ott ezen szavak *per Croatiam* mindenünnen kitörültettek, végre ezen kívánat a magyar országi előleges tárgyak közé iktattatott, ámbár Horváth Orzágnak Bukari iránt tett hasonló kívánata a Horváth Országi előadások között meghagyatott.²⁴ Az Ország Rendei azomban még ezzel sem voltak megelégedve, hanem felírásokban szükségesnek vélték, M[ária] Theresia Diplomájára hivatkozni, s magokat biztosítani kívánták, hogy *Fiume porro quoque, qua separatum Corpus considerabitur* etc.²⁵ A Fiumei diploma fentemlített szavait szórul szóra általtévén az Országos felírásba, Horváth Ország követei ennek ellenére nem csak hogy semmi kifogást nem tettek, sőt a másnapi elegyes ülésben a Bucariak is hasonló megemlítését tévén privilegiumaiknak, Gr. Zichy Ország bíró nyilván azt felelte, hogy a kettő között igen nagy a különbség, mert Fiume Magyar Országához tartozó külön test, Bukari pedig Horváth Ország egészítő része,²⁶ és ámbár Fiume iránt azon diaetán nem érkezett királyi válasz, még is már 1807:4-ik incorporationalis tör[vény] czik[kely] egyenesen az 1790-ki diaetalis tractatus következtetésében alkottaték, mit az ország rendeknek felírása, s reá költ királyi resolutio nyilván bizonyítja.²⁷ Ezek szerint tehát kétséget nem szenved, hogy azon értelem, melyet Horváth Ország követe az 1807-ki törvénynek, s az abban felhívott diplomának tulajdonítani kíván, egészen hamis, és a dolog fekvésével homlok egyenest ellenkező. Hozzájárul, hogy azon esztendőben az Ország portái is kiegyenlítették, ezen munkában Fiume a magyar Országi kerületek nyomába van helyeztetve, Horváth Ország egészen külön választva, utánna téve, hogy portái megszorítatnak, mivel Buccari hozzá jött.²⁸ Így áll a törvény története. A mi már a szokást illeti, az vagy

²⁴ A sérelmeket és kívánságokat összeállító vegyes bizottság javaslatát 1790 december 3-án és 4-én tárgyalta az országgyűlés. Bár a szűkszávi naplóban nincs utalás a fentiekre (Az országgyűlés *Jegyzései*, 275. s köv. l., Buccarira vonatkozólag u. a. 278. s köv. l.), az országgyűlés *Írásai*ból kitűnik, hogy vita folyt a kérdéssről. Az eredeti szöveget ugyanis a rendek megváltoztatták s míg az előzőben csak azt kérik, hogy Fiume „tamquam indissolubili nexu iam cum Sacra Regni Corona nexa, ab eadem numquam avelletur“, addig az új, végleges szövegben hozzátesszik, „neque cum alio Buccarano, velut ad Regnum Croatiae ab incunabulis ipsius pertinente districtu, ulla ratione commiscebitur“. (Az országgyűlés *Írásai*, 369. s köv. l.)

²⁵ A fenti kifejezés az előző jegyzetben említett befejező mondattal együtt, mely szintén szözszerinti átvétel Mária Terézia diplomájából, a felirat új, végleges szövegében fordul elő. (U. o.)

²⁶ Gr. Zichy Ferenc országbíró véleményét l. az országgyűlés *Jegyzései*, 278. l.

²⁷ A rendek kérését l. a sérelmek sorában, 13. szám alatt. (Az országgyűlés *Írásai*, 231. l.) Fiume sürgető felírása az országgyűléshez és a kedvező királyi döntés u. o. 396., 515. l.

²⁸ V. ö. az 1807. országgyűlés *Írásai*, 504. l.

közigazgatási, vagy adózási, vagy törvény szolgáltatási tekintetben fordulhat elő. Közigazgatási tekintetben biztos zálogot nyújt Horváth Ország rendinek egyenessége, hogy azt magok sem fogják állítani, mintha Fiume felett a Bán hatóságát gyakorlotta volna. A mi az adó tárgyát illeti, Horváth Orzágnak 137 portája van, ha Fiume azon Országhoz tartoznék portáinak ezen 137 közé kellene számíthatni, a mi tellyességgé: nem úgy van. Így 1830-ban is Fiume portái felemeltettek, Horváth Ország az előbbi lábon hagyatott. Végre a közeléb mult országos összeírás munkájában Horváth Ország maga tett minden rendelkezéseket, a Bán által nyújtotta be az összeírást. Fiume iránt Nádor Ő felsége tett rendelkezéseket,²⁹ Pest várossának küldötje conscribált Fiumeban, s a kormányzó által történt Nádorunknak a bemutatás, mindezek mutatják, hogy adózási tekintetben, sints Horváth Orzágnak legkissebb köze is Fiuméhez. Végre mi a törvény szolgáltatását illeti, egyetlen egy eset adta magát elő 1779-ben, midőn még Fiume coordinálva nem volt, hogy egy bizonyos per a báni táblához vitetett, azomban tudni kell, hogy az Cambio Mercantilís per volt, melly törvény útjára tellyességgel nem tartozott, annál fogva nem lehet kételkedni, hogy a cambio mercantilís törvénykezés nem lévén akkor még voltaképp elrendelve, csak Ő felsége delegációjának utján kerülhetett azon per a Báni táblához. Ellenben mennyire a kir. Curia levéltárát idő rövidsége miatt meghányhatta, a szónok fő ispány több rendbeli pereket mutat be a fő Rknek, mellyek a Fiumei kapitányi széktől felyebvitel utján a kir. s onnan a hétszemélyű táblához vitettek, s ott meg is ítéltettek, mellyeknek sorában az udvari Cancellariának egy legujab időben költ transmissionális parancsolatát, mint Ő felsége értelmének legujabb nyilvános jelét is bemutatta, s e kép déli nap fény világosságra hozván Fiume jussait, köz tetszéssel fogadott, s még az ellenfél által is igen nyomosnak vallott jeles szonoklatát azzal végzé, hogy Fiume csak függetlenségét óhajtja megtartani, az mindeniknek legdrágáb kintse, azt tehát a fő Rk igazságos oltalmába ajánlja.

(A vitatások folytatása következik.)

A Fő Rk végzései egyébiránt így állanak: Az 1-ő §-us a Bévezetésnek, és a statutumokra való hivatkozásnak kihagyásával elfogadtatott.³⁰

Junius 14-én a 2-ik §-on az, hogy a büntető perek a Kapitányi szék előtt foljanak, elfogadtatott, de a Theresianus büntető codex eltörlésének emlékezete az ítélő székek rendbe szedésének körébe nem tartozónak, — a felyebvitel kérdése pedig még most, mielőtt tudatnék, minő elvek szerént lesznek az appellatorius ítélő székek meghagyva, vagy elszerkeztetve, el nem ítéltetőnek határozatott. A 3-ik §-us érdemében erős harcz után voksok többségével elfogadtatott ugyan, hogy a Fiumei kapitányi szék az ottani nemesek személyes ügyeit is ítélhessen, de azon világos megemlítéssel, hogy ott Fiume várossának, s kerületének az ország más részétől egészen különböző helyhezetése miatt csupán kivétel gyanánt történik a nélkül, hogy azon általános elv, melly szerént nemesnek csak nemés bírása lehet, felforgattatnék. A 4-ik §-us elfogadtatván, a kapitányi szék bírának számáról, és választásáról szöllő 5-ik

²⁹ A nádor által kibocsátott utasítást az összeírók részére l. az 1825/27. országgyűlés *Írásai*, II. k. 779. l. — Az összeírás anyaga az Országos Levéltárban, a nádori titkos levéltárban található. (*Exhibita conscriptionem regnicolarem art. VII. 1825/27. ordinatam respicientia.*)

³⁰ Mind ezekről, mind pedig a június 14-i határozatokról részletesebben szól a következő szám.

§-us alkalmával a nemesek állapotja ismét új harcra vezetett, úgy hogy e miatt nem csak végzés nélkül oszlott el az ülés, de következő napon sem volt, vasárnapi szünet lévén. *Junius 16-án* Országos ülés nem tartott, hanem magános conferentiában lőn a kérdés előre megvitatva, s így azután *Junius 17-én* országos ülésben voksok többségével a KK és Rk szerkesztetése elfogadva oly formán, hogy a kormányzó candidálja, s a patriciusok corporatioja válasza a kapitányi széknek (bár nemes) tagjait. A 6-ik §-us, mely az ordo processualis iránti országos szabályokat Fiumera is kiterjeszti, nem ezen helyre tartozónak, s különben is az országos törvény (ha csak valamelly kivétel nyilván nem tétetik) az Ország minden részeire kötelezőleg ítéltetvén, kihagyatott.

A *Buccari* ítélő székekről szóló V-ik tör. czik³¹ az előbi czikek elvei szerint az appellata kérdésének szintén függőbe hagyásával elfogadtatott, azon hozzá tétellel, hogy a *Buccari* Kapitányi szék, ott helyben tartassék. A *Vinodoli* kerület ellenben minden kétségen kívül Horváth Országhoz tartozandónak ítéltetvén, e részben a Rk szerkesztetése aként módosítatott: hogy a perek az ottani Uri széktől az illető megye tör[vény] székére, innen pedig tovább azon az uton appelláltassanak, mely a Horváth Orzági V[árme]gyékre nézve általánossan meg fog állapítatni. A nemesek ügyei, s a büntető perek is a kormányzéki politicaí hatóságtól szinte elvonatván a szomszéd, t. i. ha felállítatnék Szörény, különben Zágráb megye törvényszékének első bírósági hatóságához utasítatván.³²

c)

A KK és Rk pedig így folytaták kerületi tanátskozásaikat:

[I.] *Junius 12-én* még mindég Ragályi és Rutkay elnökségök alatt következett az *Ellentmondásrol* (De contradictione) szóló VI-ik tör. czik.³³

Ennek 1-ő §-ban a *Nota* és *defectus*nak mindeddig kikerült említése³⁴ ismét elő fordult illy formán: *Contradictori extra possessorium contradicenti incumbit, si distinctae ab ea, ex cuius nota vel defectu donatarius inpetrationem fecit, familiae jura opposerit, illa sibi applicare. A nota és defectus* említését DEÁK itt is elmellőztetni kívánta. SZABÓ javallott is annak helyébe más szerkesztetést, de minthogy a §-us értelmének más szavakkali kifejezése némű nehézségekben ütközött, az úgy a mint áll, meghagyatott oly világos magyarázattal, hogy az eddigi adományok csak ugyan mind *nota*, mind *defectus* czimje alatt történtek, s az ezekből eredendő pereket is tárgyazza a KK és Rknek mostani intézkedése, a *nota* és *defectus* megemlítése tehát minden kár nélkül megmaradhat, mert ha a maga helyén egyik, vagy másik eltöröltetnék, jövődöre természetes, hogy ezen szakasznak az eltörlés idején túl erő nem tulajdoníthatnék.

2-ik §-us iránt észrevétel nem fordulván elő, a 3-ik §-ban az mondatik: *hogy a zálogos birtokosnak ellentmondása bár ha csak az inhaerens summákra lett légyen is szorítva, a tulajdonosnak is használ,*

³¹ *Iratok*, II. k. 334. s köv. l.

³² A végzéseket l. a főrendi izenetben, *Iratok*, III. k. 69. s köv. l. Az izenet a „legközelebbi megye” törvényszékét jelöli ki fórumul.

³³ *Proiecta*, 12. l.

³⁴ V. ö. előbb, 221. l.

mert a Zálogosnak birtoka törvény előtt a tulajdonosét képezi.³⁵ Ez ellen nem volt senkinek észrevétele, hanem DEÁK tovább megy, a jus regium latens úgy mond, a birtok biztosságát veszélyezteti, ennek nemü némü lágyítására, s a valóságos birtoknak biztosítására van a Contradictio felállítva, azért könnyíteték ezt eddigi törvényeink is, hogy meghatalmazó, sőt megbízó levelet sem kívánnak a contradictortól, s a magános levél, vagy a zálogos birtokos által is tetetni megengedik, azt tehát nehezíteni nem kell, s a §-ust el kell fogadni, de Corrolarium gyanánt ép a birtok biztosítása végett hozzá tenni, hogy bárha a zálogos vagy más akár ki több cointeressátussainak nevében is tett ellentmondást később visszahuzná, ennek csak a visszahúzó személyre legyen fogamatja, és a zálogos visszahúzása a tulajdonosnak, vagy akárkinek revocatioja az osztályos rokonoknál tellyességgel ne árthasson. Deáknak ezen indítványa BERNÁTH által pártoltatva elfogadtatott.³⁶

A 4. és 5-ik §-ok iránt semi észre vétel sem fordulván elő. A 6-ik §-us azt mondta, hogy az adományos oly ellentmondó ellen, kinek birtokát ideiglenes cziműnek lenni megmutatja, az impetratio czimét bizonyítani nem tartozik,³⁷ mivel azomban ebből az következhetnék, hogy bár az ellentmondó egy harmadik egészen idegen nemzetségből bir is valamelly jószágot zálogban, azt az impetrator, ki talán adománya czimjét sem lenne képes bizonyítani, tőle minden proba nélkül elvehetné, s e szerént magát a tulajdonost rövid zálogos perrel vissza nyerhetett birtoka iránt hoszas perrel unszolhatná, a zálogosra nézve pedig több jussal birna, mint maga a tulajdonos, mert a kötött esztendőket sem tartozna tiszteletben tartani, PALOCZYNNAK indítványára a §-us egészen megváltoztatott, s az határozatott, hogy nem elég a birtokosnak ideiglenes jussát meg mutatni, hanem tartozik az impetrator minden esetben adománya czimjét bebizonyítani, s az ellentmondó által birt javakra in specie alkalmaztatni.³⁸

A 7-ik §-ban az foglaltatott, hogy midőn a birtokos csak inhaerens summára nézve él ellentmondással, abban a haereditásra nézve a Statutum tisztának kell tekinteni, így még csak a zálogot sem köteles az adományos bebizonyítani, hanem egyenessen liquidatorio szoríthatja az ellentmondót. BERNÁTH megmutatta, hogy ez nyilván ellenkezik a fentebbi §-nak rendelkezésével, mely a zálogosnak csak a befektetett summára

³⁵ Cum possessorium pignoratarii in iure pro possessorio proprietarii reputetur, interposita per pignoratium possessorem occasione statutionis contradictio, licet ad inhaerentes tantum summas restricta sit, proprietario suffragatur.

³⁶ A határozatnak megfelelően a 3. §. a következő résszel bővült: „quaevis insuper contradictio per pignoratium possessorem prout alterum quempiam nomine reliquorum etiam congenerationalium interposita, tam etsi per contradictorem serius revocetur, effectu revocationis ad propriam dumtaxat recovantis personam et iura restricto, legalem suum vigorem quoad proprietarium, respectivos item congenerationales secus retinebit“. (Diet. Extraser. 1834. CXIV.)

³⁷ Possessor pignoratarius ius proprietarii in quaestionem vocare nequit; quapropter si donatarius contradictoris ius temporaneum ostendat, ad probandum impetrationis titulum non adstringitur, verum contradictor, ut in possessorio impetrati boni constitutus, obligatur contradictionis suae rationem reddere (Proecia, 12. l.)

³⁸ Donatario contradictoris in possessorio constituti ius temporaneum ostendere haud sufficit; verum titulum impetrationis idem donatarius semper probare bonisque per contradictorem possessis specificare tenetur. (Diet. Extraser. 1834. CXIV.)

szorított ellentmondását is a tulajdonos részére haszonteljesnek nyilatkoztatja, kívánva tehát, hogy az egész §-us kitöröltessen, a mi voksolás útján igen nagy szó töbséggel meg is történt.

A 8-ik, 9-ik s 10-ik §-ok semmi észrevételre sem adván alkalmat, a 11-ik §-us FEKETE indítványára úgy módosított, hogy midőn valamely plenipotentarius, vagy ügyvéd, vagy más uradalmi tiszt principálissának javait a bennök rejtező királyi jus szime alatt impetrálja, ne tartozék az ellentmondó bizonyítani, hogy tennen leveléből merítette tudomását, annak se legyen helye, hogy az impetrator magát az illy gyanuból esküvés által kitisztithassa, hanem az illyes adomány minden esetben erőtelen és semit erő legyen,³⁹ további észrevétel nélkül általmentek a KK és Rk a VII-ik tör. czikre, mely szól a *férfi és leányág közötti jussok egyenlőségéről*.⁴⁰

[II.] Erre nézve két észrevétel fordult elő a 2-ik §-ba t. i. szó volt (proditio fratri sanguinis) *vértagadás büntetéséről* s a kérdéses jószág elvesztésében megállapítva. SZALLOPER ezt szerfelett terhesnek tartotta, mivel az ártatlan gyermekek örökségére is kiterjed. PRONAY azon szempontból indult, hogy a jószág elkobzása (confiscatio) barbarus büntetés, mely minden civilisált népeknél el van törölve, minthogy az ártatlan örökösöket sujtja. Jobbnak látná az egész tárgyat, mint bünről, s büntetésről szóllót a büntető törvény könyv idejére halasztatni, ezen kérdés voksolásra tétetett 22 megye vokolt az elhalasztásra, 22 ellene, a Jászkun kerület amoda, az Egyházi Rend ide, az elnökség már már megakadásba jött, de SZUCSICS elejét vette a kellemetlen kérdésnek, által jöven azokhoz, kik az elhalasztásra vokoltak, a mi e szerint határozásba menvén a §-us kitöröltetett. 2-ik kérdésre adott alkalmat a 3-ik §-nak azon rendelete, hogy a birtokvesztett leányok csak a *szükséges és hasznos* épületek árának megtérítését kívánhatják. Erre nézve voklok többségével *szükséges és hasznos* javak kihagyatván, végzésbe ment, hogy midőn a leányok magát a birtokot ítélet által elvesztik, minden nemü investitiót javításai, épületeik árát megtéríteni kívánhatják.⁴¹

[III.] *Junius 13-án* a quartalitiumról, *Leányi 4-edről* szólló 8-ik tör. czik. 4-ik §-ának kihagyásával, *Junius 14-én* pedig a hajadoni jogról szólló 9-ik tör. czik. egészen helybe hagyatott.⁴² *Junius 15-én* Vasárnapi szünet. *Junius 16. 17-én* az Özvegyi jusról szólló 10-ik törvényczikben hosszas vitatások után megállapítatott, hogy az Özvegyi jusnak eddigi állása nemüleg megszorítatni, utób második voksolás által az határoz-

³⁹ A határozatnak megfelelően az országos bizottság javaslatából az aláhúzott szavak kimaradtak: „... atque una ius quoque regium ad alias antelati principales portiones, fassioni non inclusas, extendit et per principalem, statutioni contradicentem, plene probare nequit, impetratorem talem literas iura sua radicalia quoquo modo tangentes, tractasse atque hac ratione notitiam latentis iuris regii et iisdem literis accepisse, tunc impetrator iuramento purgatorio se ab omni suspicione immunem reddere debet, secus nulla et inefficax evadit imparatio.” (Proiecta, 13. l., Diet. Extraser. 1834. CXIV.)

⁴⁰ Proiecta, 14. s. köv. l.

⁴¹ A változás mindössze annyi, hogy az országos bizottság javaslatából (Proiecta, 15. l.) az aláhúzott szavak kimaradtak: „Foeminae e bonis secus masculini iudicialiter exclusae, titulo liquidationis omnium investitionum ac meliorationum, utilium atque necessariorum aedificiorum pretium, prout quis-
cunque extraneus possessor, exigendi ius habent.” (Diet. Extraser. 1834. CXIV.)

⁴² Proiecta, 15. s. köv. l.

tatott, hogy az 1-ő §-us meg nem áll,⁴³ hanem módosítani fog, végre abban állapodtak meg a Rk, hogy bizonyos mennyiséget a jövedelemnek meg kell állapítani, mint minimumot, a meddig t. i. nints helye a restrictionnak, úgy hogy azon summáig a jövedelem csak az özvegyet, azon felül pedig félrészben az özvegyet, félrészben pedig a mellesleges atyafiakat illesse. Voksolás után nem épen baj és zavar nélkül 1000 pengő ftkra határoztatott,⁴⁴ még igen sok kérdés vagyon hátra e tárgyban⁴⁵

*

Tudva lesz a hazában testvér hazánk Erdély Ország Gyűlésének az elnökségi kérdés miatt felakadása, vagy is inkább meg sem nyitása, úgy az is, hogy Országunk rendeit a közös fejedelemtől közbe vetésre, külön felírásra megkeresni határozzák. Ezzel *Vér Farkas* Erdély küldötte Juni-
nius 14-én estve megérkezett, a követek rokon érzelmekkel fogadták, s 16-án 29 megye conferentiat tartván, egy szívvel lélekkel pártfogásra nyilatkoztak. Mondják ő felségének kedvező resolútiója megelőzte a közben járás szükségét, s hogy az erdélyi diaeta Juni-
us 17-én csak ugyan megnyitott.⁴⁶

⁴³ Az országos bizottság által javasolt 1. §. értelmében a gyermektelen özvegy férje vagyonának felét, a gyermekes a gyermekeivel egyenlő részét öröklő özvegyi jogon, „salvis alioquin iuribus eidem titulo coacquisitionis, successionisque coniugalis et vidualis sensu tit. 98. 99. 101. et 102. l., nec non art. 11, 1687: et 26. 1715. competentibus, congenerationali nihilominus successorii contra viduam improlem, quae medietatem bonorum maritalium obtinendam haberet, in casu tit. 98. partis 1. ad restrictionem intertentionis huius procedendi facultas salva peraeque manebit.” (*Proiecta*, 19. l.)

⁴⁴ *Diaet. Extraser. 1834. CXIV.* Természetesen gyermektelen özvegy esetében.

⁴⁵ E napok tanácskozásainak részletesebb ismertetésével adós maradt Kossuth, csak a június 18-i kerületi ülésnél veszi fel ismét a fonalat. (L. a következő számban, 254. s köv. l.)

⁴⁶ Estei Ferdinánd királyi biztos (v. ö. 15. l. 20 jegyzet) a sok huzavona után végre május 28-án megnyílt erdélyi országgyűlésen azzal tetézte korábbi baklövéseit, hogy szabad választás helyett maga akarta kinevezni az országgyűlés elnökét, Gr. Nemes Ádám személyében. A rendek erre nem kezdték meg a tanácskozásokat, hanem küldöttséget indítottak a királyhoz és a pozsonyi országgyűléshez, mindkettőnek pártfogását kérve a sorozatos alkotmány sértésekkel szemben. A királyi resolútió Nemest választott elnöknek ismerte el és így az országgyűlés tárgyalásai háromhetes késedelem után megindulhattak.

154.

a)

1834 június 13, 14, 17

*A főrendek ülései.**Tárgy: A Fiume és a tengerparti kerületek ítélőszékeivel kapcsolatos vita folytatása.*

b)

A június 18., 19. és 20-án, a vármegyei ítélőszékek tárgyában tartott főrendi ülések összefoglaló ismertetése.

c)

1834 június 18.

*Kerületi ülés.**Tárgy: Az özvegyi jusról szóló X. tc. vitájának folytatása.*

d)

Kilencedik eredménytelen izenetváltás a január 3-i leiratra adandó válasz ügyében.

a)

*Poson, Junius 21-én, 1834.**[I.] (Folytatása^{a)} a Fő Rk Fiume ítélő székeit tárgyzta tanátskozásinak.¹⁾*

Gr. Majláth után OSEGOVITS (segniai püspök) szóllott Horváth Ország mellett. Az csakugyan bizonyos, úgy mond, hogy Maria Theresia Fiumet 1777-ben Horváth Országba betestesitette, senki sem mutathat oklevelet, hogy azt visszahuzta vagy a következett uralkodók kitesitesitették volna, és így világos a következés, mellynek e gyakorlat sem állhat ellene, mert non agitur hic de processu repositorio ex usu.² Arra, hogy a horváth követek az országos küldöttségekben nem reclamálták jussaikat, azt feleli, hogy ő is jelen volt azon küldöttségekben, de hiszen ott mindég többség határoz, az ellen pedig hiában sirunk, lármázunk, rimánkodunk.

B. BEDEKOVITS főispán ellenben nem kételkedik, hogy ha az 1790-ki Ország gyűléséről oly fontos részletes napló könyvel birnánk, mint a millyen most vitetik, abban a horváth követek ellenmondásait feltalálnok,³ méltó okot gondol legalább ezen hiedelemre találni az akkori kö-

^{a)} E szám eleje, a szövegben jelzett helyig, nincs még Kossuth eredeti kéziratában; a hiányt az előbbi szám a) jegyzetében megadott kéziratból pótoltuk.

¹⁾ A vita első szakaszáról olv. előbb, 234. s köv. l.

²⁾ Birtokba és jogokba a gyakorlat címén visszahelyező perről.

³⁾ V. ö. előbb, 236. l. 15. jegyzet.

vetek utasításában, melyet fel is olvas. Továbbá felelget a Zemplényi főispány által mondottakra; azt, hogy Fiuménak igazgatásából a Bán ki van zárva, nem gyám oknak, hanem sérelemnek veszi. A gyakorlat kétséges helyzetében azt tartja erősebbnek, melynek alapja van. Ezt ő M[ária] Theresiának 1-ő Diplomájában feltalálja annyival inkább, mivel az ezt megelőző idők leggyengébben szólva kétségesek, s ez deríti Fiume állására az első fény sugárt. Több rendbeli irományok felolvasásával támogatott beszédének célja az, hogy ezen tárgy akkorra halasztassék, midőn egész terjedelmében vitatás alá kerülend.⁴ Magyar Országnek mindegy, bár Croatia által, bár külön test által birja Fiumét, csak birja, ellenben Horváth Ország, a régi nyomosságából oly morális csekélységre szállott Horváth Ország ezen territorialis veszteséget annál keservesebben érzéné, mint hogy alig bir egyébbel, mint hajdani jobb állásának emlékezetével. Hajdan mintegy független társ nemzet külön koronázási kötés levelet kapott, külön tör[vény] czikelyekkel birt, ezek mind megszűntek, illy sérelmek után, a hazai ügy mellett tett oly temérdek áldozatok után annyit legalább megérdemel, hogy régóta élet erit sértő sebje ne sujtassék, mielőtt minden voltaképp tisztára hozatnék. Megvalja, hogy a zemplényi főispány sok nyomosat mondott, és sokat, melyekről ekorig tudomással nem birt, ezek miatt is kéri, hogy az egész kérdés a publico politicumra halasztassék.

ORSZÁG BIRÁJA: Kérdés alá jött Fiume ítélő széke, s ebből váratlan egy uj, egy roppant kérdés támadott, két ország közötti kérdés, olly országok között, melyek hasonló jussokkal élnek, hasonló kiváltságokkal boldogok. Érzékenyen fájlalnám, ha csak mesziről is azon gyanuba jöhetnék, hogy az annyira tisztelt, olly hűséges, olly érdem tellyes Horváth társ nemzet igaz jussainak védelméhez tántorithatatlan állhatatossággal mindenkor hozzá járulni ides kötelességnek nem ösmerem. De úgy hiszem, hogy erről itt most szó nem lehet. Ha Fiume iránt az eredeti jussok buvárkodásába be kellene ereszkedni, szükség lenne visza mennünk azon időre, midőn a velencei köz társaság Nagy Lajos királyunk idejében Dalmát országot (mellynek Fiume kétségtelen része volt), nem csak a király, hanem Országunk javára is egy esméretes békekötésben örökre által engedte.⁵ Ha valaha e tárgyról szólhatnánk, azt csak a köz polgári tárgyak⁶ körében tehetnők, ha ugyan a két ország közötti kérdés ezen törvényhozó test tanakodásának tárgya lehetne. a miről ok nélkül szabad kételkedni. De itt most tetleges kérdés (questio facti) forog fen, úgy mint az ítélő székek rendbe szedése. Ezen szempontból indulva M[ária] Theresiának privilegiuma, országunk törvénye, a szakadatlan, s felséges királyunk tekintetével erősített gyakorlat és így maga az egész dolog Horváth Ország követe kívánságának elannyira ellene áll, hogy annak tellyesítéséről oly kevesé lehet gondolkozni, mint a milly kevesé van ok reá, hogy a tetleges kérdésből mély vitatásu juris kérdések homályainak fejtegetésébe által megyünk. Hagyuk ezt, (ha valaha elő kerülehetnek), a maga idejére, most fogadjuk el a Rk javallatát.

⁴ A publico-politicum operatumban, Szörény megye helyreállításával kapcsolatban. (V. ö. előbb, 234. l., 8. jegyzet.)

⁵ Velence az 1358-i zárai békében mondott le Nagy Lajos javára Dalmáciáról és a horvát tengerpartról; ugyanilyen feltételek mellett kötötték meg 1380-ban a turini békét is.

⁶ A publico-politicum operatumban.

Erre felkiáltás által jelentvén a fő Rk megegyezéseket, miután még KUKULYEVITS ismét és ismét szóllott, a Tárnok pedig a szerkeztetést tárggyazta némelly észrevételekkel szintén az Országbíró véleményére nyilatkozott, annak erősítésére a Fiumeiaknak tennen kívánságát s megelégedését is gyámokul használnván.

A Fő HERCZEG NÁDOR imigy fejezé bé a vitatásokat: A többség véleménye az Ország birájának előadását végzés erejére emeli, tudni illik, hogy a jus kérdésének vitatása itt elmellőztessék, s a tanátskozás előbb lévő tárgy szempontjából indulva, a Rk szerkeztetése a dolog érdemére nézve elfogadtassék. Világosítás végett azomban nemellyeket meg kell jegyezmem. Horváth Ország követe lelkesen védvén küldői kívánságát, többek között a Szörény v[árme]lyét helyre állító diplomára hivatkozott, meg kell jegyezmem, hogy M[ária] Theresia azon diplomában Szörény v[árme]lyének constitutivumából Fiume, és Tengerparti kerületeket nyilván és világosan kiveszi, meg kell azt is jegyezmem, hogy Fiume és Buccari közt mindég szabályos különbséget tesz.⁷ Midőn tehát azon diploma azt rendeli, hogy a Szörvény vármegye allispányai, és szolgabírói előtt indítandó perek azon megye törvény székére, onnan pedig a báni táblára appelláltassanak, nem gondolom, hogy Fiumét is ezen rendelet alá kellene, vagy lehetne érteni, mert az Szörény megye állományából nyilván ki van véve. Itt jövünk mármost az 1790-ki időre. Kőrös v[árme]lye főispánya Horváth Ország rendeinek egy felírását hozzá tudományunkra, mellyel megvallom, hogy én ekkorig nem esmértem.⁸ De az is Magyar Ország mellett harczol, mert nyilván benne van, hogy kívánságuk egészen nem tellyesednék, a Fiumera folyóig terjedő terület legalább külön igazgatás alá rendeltessék. A királyi válaszban ismét az van, hogy Fiuméra folyó teszi Horváth Ország határát. Ezeket mind nem igen lehet Croatia javára magyarázni. De ámbátor ezekből az tet-szenék is ki, hogy 1790-ki esztendőben ellenkező értelemmel vették Horváth Ország Rendei Fiume visszakapcsolásának a magyar kívá-natok közé tételét. De 1802-ben felírást tettek e tárgyban az ország rendei,⁹ én akkor már elnök voltam s mondhatom, egy szót sem szól-lottak ellene a Horváth Országiak, valamint 1807-ben sem,¹⁰ — 1825-ben a sérelmek öszekevertettek. De ekkor e részben más módszer diva-tozott, t. i. a sérelmek tömegéből némellyek Magyar, vagy Horváth Országhoz tartozásaira intézett minden különbség nélkül kiemeltettek, s mind előlegeseek külön sorba foglaltattak. Azomban ugyancsak 1825-

⁷ V. ö. előbb, 236. l.

⁸ Horvátország rendei 1791 június 7-i ülésükből írtak fel a fenti tárgyban; az uralkodó a kamara véleményének kikérése után az akkor alakuló reformbizott-ságok hatáskörébe utalta a kérdést. (Országos Levéltár, *Magyar Kancellária* 8802/1791. A horvát rendek felíratát közli Rački is, i. m. 39. sz. qkmány.)

⁹ Az 1802-i országgyűlés abban a munkálatban, amelyet a magyar kereskedelem fellendítése érdekében egy bizottság dolgozott ki, kérte, hogy a fiumei kormányzó a felsőtáblán, Fiume és Buccari képviselői pedig az alsótáblán kap-janak helyet. Amidőn az uralkodó elodázó nyilatkozatot tett, a rendek a szept. 29-i ülésben szükségesnek mondták Fiume mielőbbi becikkelyezését s ily értelmű felirathoz igyekeztek megnyerni a főrendek hozzájárulását. Az újabb felírat elküldésére azonban már nem került sor. (Az országgyűlés *Írásai*, 73. l., *Jegyzései*, 322. s köv. l.)

¹⁰ Az országgyűlés 1807 okt. 30-án felterjesztett sérelmei között a 49. helyen szerepel Fiume ügye. (Az 1807-i országgyűlés *Írásai*, 405. l. és Supp-lementum.)

ben a határszéli biztosságok már elkülönözve lettek kirendelve. Volt kérdés Styria és Horváth Ország között, erre tisztán Horváth Országi commissio rendeltetett.¹¹ Jelentve volt, hogy Fiume és Styria közt is van némü villongás, és mondatott, hogy ezt is tulajdon azon commissio lehetne bizni. Az Ország rendei azomban itt is fel akarták azon elvet tartani, hogy Fiume Magyar Országhoz való, s azért magyar tanukat is rendelték,¹² kik elannyira megkülönböztetve vitték munkálódásukat, hogy végezvén a Styriai biztosokkal küldetésök tárgyát, mielőtt a Fiumével 1-ő szomszéd Csubai uradalom került kérdés alá, az ülésből azonnal el is távoztak. Az adó, s összeírás tárgya minő lábon áll, már előterjesztetett.¹³ Ezeket csak felvilágosítás gyanánt említem, mert meg vagyok győződve, hogy igen böltsen cselekedtenek a fő Rk, midőn a jus kérdésébe nem ereszkedni határozták el magokat. Nyugott lehet egyébiránt Horváth Ország követe, hogy bár mely alkalommal kerüljenek is tanátskozás alá a társ országoknak törvényes jussaik, s különös kiváltságaik, bennem és a fő Rkben mindég élénk védelmezőkre találandanak.

E szerint belső érdemére nézve el lévén a KK és Rk. javallata fogadva, a szerkesztetésben a Tárnok indítványára a következő módosítások tétettek:

1-ör a bevezetésben ezek mondatlak: *Fiuménak igazság szolgáltatási tekintetben az országgal egyenlő karba tétele végett rendeltetik.*¹⁴ A TÁRNOK ezt a dolgot a valósággal ellenkezésbe látta, mert ha mind meg áll is, mit a Rk javallanak, még sem lesz Fiume az ország többi részével egyenlő karban, azon bevezetés tehát kihagyatott.

2-or. Alább ezek mondatlak: *a Fiumei pörök s a többi az Ország törvényei, vagy a menyiben ezekkel meg nem ütköznek, saját szabályu rendeletei (statutumai) szerint ítéltetnek el.* A TÁRNOK ugy vélekedett, hogy az ország törvényeinek az ország minden részeire (ha csak nyilvános kivétel nem tétetik) kötelező ereje magában értetik: ellenben a statutumokat megvisszálás nélkül törvény erejére emelni nem lehet, különben is az ítélő székek rendbe szedése sorában nem jó helyütt áll az iránti rendelkezés, hogy minő törvények lesznek kötelezők. Az ORSZÁG BIRÁJA hozzá tevé, hogy statutumokat tenni, mennyiben ezek a törvénnyel nem ellenkeznek, minden törvényhatóságnak egyenlő hatalmában áll. Nem szükség tehát azt Fiuménál meg említeni. Ezeknek következtetésében a fentebbi záradék is kitöröltetni határozatott.¹⁵

Junius 14-én ülés a Fő Rknél. Előbb megrostáltatott a kérdéses felírás iránti 8-ik válasz izenet,¹⁶ utóbb következett a Fiumei tör[vény]-czik 2-ik §-sa, melly büntető perekben első bírónak a kapitányi széket rendeli, s onnan a felyebvitelt a királyi, s hét személyi táblákhoz határozza.¹⁷

¹¹ Ebben a tárgyban még az 1807:31. tc. rendelt ki tisztán horvát bizottságot, amely azonban az 1825/27-i országgyűlésen nem tudta beadni jelentését, néhány tagjának elhalálózása miatt. (V. ö. az országgyűlés *Írásai*, 982. l.)

¹² A vegyes bizottság tagjait felsorolja az 1830:16. tc.

¹³ V. ö. előbb, 240. l., Gr. Majláth beszédében.

¹⁴ *Iratok*, II. k. 332. l.

¹⁵ A határozatot l. a főrendek izenetében, *Iratok*, III. k. 67. l.

¹⁶ Az 1833 május 20-i felíratra érkezett 1834 jan. 3-i királyi válasz ügyében. (*Iratok*, III. k. 14. l.)

¹⁷ *Iratok*, II. k. 333. l.

BARÓ SZEPESY sokszor emlegeti beszédje közben, hogy nem akar azon kérdésbe ereszkedni, hogy Fiume hová tartozik, s ezen emlegetés után hosszasan mutogatja, hogy Horváth Országhoz tartozik, indítványt tévni, hogy felső bírónak nem a királyi, hanem a Báni tábla rendeltessék. Ezen vélemény ámbár a tegnapi végzés után győzedelmre nem számolhatott, PALUGYAY és ALMÁSY főispány nyilván kijelentik, hogy Fiumének Magyar országhoz tartozása kérdés alá sem jöhet, és kétséget sem szenvedhet. Így értelemben vették a tegnapi végzést, melly az ország véleményét állapította meg, különben ha ez nem így értetnék, el nem mulatnék ellene szóllani s Magyar Ország jussait védeni.

A TÁRNOK más indítványt tesz, t. i. hogy a büntető perek is nem a kapitányi szék, hanem a polgári perekre nézve rendelt helybeli első bíróság előtt ítéltessenek (*coram judicio judicum et rectorum*), innen fog mehetni a felyebbvitel a kapitányi székhez, onnan pedig úgy, mint a polgári perekben, egyenessen a hét személyi táblához. Így mellőzve lesz a juris kérdés is, mert a septemviratusnak a Báni tábla is alája van vetve, következőleg kikerültetik a horvátok netalán idővel kivilágositandó jussainak sérelme.

Az ORSZÁG BIRÁJA erre egy átaljában reá nem áll, mind az igazság szolgáltatás természeté, mind alkotványunk szelleme szerént, nagy különbség van a polgári bíróság és a vérhatalom között. Ezen utolsót rendszerént csak a megyék gyakorolhatják. Alkotványunk elve: hogy *ordinarie regni judicia sangvinaria tantum Comitatus sunt*. Minden más személyes corporatio, vagy tör[vény]hatóság csak privilegium által nyerhet vérbírsági hatalmat, különben azt sem gyakorolhatja, bár polgári pereket ítéljen is, mint az uri székek, mezővárosi tanácsok s a t. Privilegiumot csak a felség adhat, mi nem. Fiume illyes privilegiummal nem bír, s azért annak tanácsa eddig sem gyakorlott vérhatalmat, hanem gyakorlotta a kapitányi szék, melly az országnak rendes törvényes hatósága, s a kerület kebelében v[ár]megyei hatalommal él. A büntető perek első bíróságának tehát úgy kell maradni, mint a Rk javallják.

GR. BATTHIÁNYI IMRE a Tárnokkal egy véleményen lévén, a Fiumei bírák s igazgatók városi kerületi ítélő székét úgy tekinti, mint a királyi városok magistratusait, s Fiumét a többi királyi városokkal egy kategoriába helyezteti.

ÜRMÉNYI (tengerparti kormányozó): Ennek ellene mond, Fiume nem királyi peculium, nem fizet királyi adót (*censum regium*), nem függ a kir. kamarától, különös polgári kapitánya van a kormányozó személyében, minden köz dolgai a patriciusok egyesülésében, tellyes nyilvánossággal pertractáltatnak, úgy mint a v[ár]me[gy]ék gyűlésében szokás; a vér hatalmat mindég a kapitányi széken gyakorlotta, a királyi táblához appellált. A kapitányi az, melly Fiume várossának, s kerületének törvényhatósági képviselői. Ezek mind meg annyi különböztető jelek, mellyek a királyi városokkal hasonlatosságnak ellene állanak. Jelenti, hogy Fiume eddigi állásával megelégedve a Rk javallatát óhajtja, s kívánja.

A TÁRNOK indítványa elvettetett, s a büntető perek első bíróságának a kapitányi szék meghagyatott.

Az ORSZÁG BIRÓJA továbbá azon indítványt tevő, hogy az appellata kérdése függőbe hagyassék, mert bajos lenne itt előre kijelenteni, hogy a királyi tábla a büntető perekben felső bíróságnak meghagyatik, holott meglehet, hogy a felyebbvitel kérdése majdan napi rendre kerülén

a büntető perek felső bírósága iránt az eddigtől egészen különböző mód fog az egész országra nézve megállapítani.

GYÜRKY főispány: Az ország jussainak biztosítására legalább azt kívánja kitétetni, hogy a Fiumei kapitányi széktől tulajdon azon uton fognak a büntető perek felyebvitetni, mely a magyar országi v[ár]-megyékre nézve el fog határozatni.

Ez szerfeletti aggodalomnak tekintetett, s az ország birájának véleménye elfogadtatott. BÁRÓ SZEPESY (pécsi püspök) a szerkeztetésnek következő szavait: *ezen kerületben Maria Theresia országlása óta ideiglen divatozott büntető törvény könyv eltöröltetik*, kihagyni kívánta, mert ezen rendelet nints a maga helyén; s ha fog e jelen ország gyűlésén büntető törv[ény]könyv alkotni, az kétség kívül Fiuméra nézve is kötelező lesz, s akkor az ideiglenes codex magában megszűnik. Mihez még azt adá a TÁRNOK, hogy ha nem alkotatnék e jelen diaetán büntető törv[ény]könyv, kár lenne a Theresianus codexet¹⁸ eltörölni, mert az bár hijános legyen is, job a Ferdinand codexénél,¹⁹ vagy éppen semmi codexnél.

A Szepesy indítványa elfogadtatott.²⁰

Következett a 3-ik §-us, mely azt rendeli, hogy a Fiumei kerületben lakó nemesek személyes pereik szintén a kapitányi törvényszék előtt fognak inditatni.

A TÁRNOK ezt erősen ellenzé. Alkotványos elvnek állítja fel, hogy nemes személyek felett csak nemesi bíróság ítélhet. A kapitányi széket nemesnek nem tekintheti, de olyannak sem nézheti, mely ő Felségének mint legfőbb birónak^{b)} képét viselné. Ő tehát vagy az egész §-ust kihagyni, vagy pedig helyébe azt tétetni kívánja, hogy ezen nemesek számára Ő felsége delegáljon bírót.

B. Örvös hasonlóan azon elvből indulva, hogy a nemes ember csak a törvényesen koronázott király hatalmának van alája vetve, következőképen tetleges dolgokban (in rebus facti) magához hasonló szabadon választott bírák, jusokat tárgyazta kérdésekben pedig Ő Felsége személyviselői által ítélthetetik; addig míg Szörény vármegye felállítatnék, Zágráb megye törvényszékét kívánja a Fiumei nemesekre nézve birói hatalommal felruházni.

KUKULYEVICS ennek támogatására felolvassa Ő Felségének 1808 Augustus 5-éről költt parancsolatját, melyben ezek foglaltatnak: *Cum Comitatus Zagradiensis in futurum unum vice comitem in partibus montanis et maritimis stabiliter habiturus sit, hinc exercitium quoque jurisdictionis relate ad personas nobilium Flumine et in Littorali Hun-*

b) Innen újból Kossuth eredeti kézírata alapján.

¹⁸ Mária Terézia 1753-ban bizottságot rendelt ki oly törvénykönyv kidolgozására, amely valamennyi örökös tartományban érvényes lenne. A bizottság munkájának büntetőjogi része 1770-ben lépett érvénybe (Nemesis Theresiana), a többi csak utódai alatt készült el.

¹⁹ III. Ferdinánd 1656-ban bocsátotta ki Ausztria számára büntetőtörvénykönyvét, amelyet Kollonich 1687-ben latinul kiadott Nagyszombatban. Ezt Szentiványi a Corpus Juris 1696-i kiadáshoz csatolt s attól kezdve a magyar törvénytár függelékében ismételtelen megjelent „Forma processus iudicii criminalis seu praxis criminalis” címen.

²⁰ A főrendek által javasolt szöveg: „A büntető perek a kapitányi törvény szék előtt indíttatnak és a hazai törvények szabályai szerint intéztetnek el; fellyebb vite! útján pedig az N. törvényes s innen a hétszemélyes táblára küldtettnék.” (Iratok, III. k. 67. l.)

*garico existentium, comitatui huic concreditur, necessitate delegandi particularis individui hac ratione cessante; quoad appellatam vero causarum in Littoralis promotarum, usus hactenus observatus usque futuram diaetalem coordinationem porro quoque retinendus erit.*²¹

ORSZÁGBIRÁJA: A fiumei nemesek külön vármegyét nem képeztek, az is bizonyos, hogy a nemesek, ha csak a törvény világosan mást nem rendel, csak a rendes vármegyei hatóságnak lehetnek alája vetve; nem lévén tehát ezen nemesekre nézve rendszerinti hatóság, igen természetes, hogy ő felsége mint legfőbb justitiarius, minden olyas esetben, hol rendes bíróság nincs, delegatio által kénytelen a hiányt kipótolni, a nélkül hogy ezen, különben is csak a törvényes ellátás idejéig fenálható delegatoria valamelly just építeni lehetne. Azonban megvalja, hogy a fenforgó kérdésnél nehezebbet alig ösmér, innen a szabad kikötőnek különös állodalma, s azon körülmény, hogy Fiume nincs vármegyébe kebelezve — amonnan a nemesi kiváltság egymás ellen harczolnak.

Ezen kétes helyzetben még Szörény vármegyének helyreállítása sem segítene, mert Fiume mint különös test ahoz nem tartozhatnék. Nincs tehát egyéb hátra, mint az: hogy vagy a Jászok Kúnok példájára, kik szintén nem lévén megye kebelezetjéi, a nemesek felett ítélőhatóságot gyakorolnak,²² a K és RR javallata elfogadtassék, vagy hogy ő felsége delegatio útján segítsen a nehézségeken; azonban hogy ezen delegatio hatalma minden jövőendő időre általánosan törvény által kijelentessék? — erre minden jobbágyi tisztelete mellet sem állhat, hogy pedig minden egyes előfordulandó esetben külön delegáljon ő felsége; ezt Fiumének világ kereskedési állásával megegyeztetni lehetetlen, mert valóságos botránykozás lenne, ha az ottan kevés időre megjeleni szokott idegen, valamelly nemestől személyes sérelmet szenvedvén, nem az hogy nyomban igazságot kaphatna, de még csak bíróért is először ő felségéhez kellene folyamodnia. És így tekintvén a szabad kikötő tekintetére, az idegenek gyakori öszezsöndülésére, Fiumének Zágrábtoli távolságára, a perlekedő felek kényelmére, szóval ezen tengerparti kerületnek mindenekben különös állására, úgy tartja hogy a szükség törvényt ront, s a RR szerkeztetését el lehet fogadni; de világosan hozzá tétetni kívánja hogy ez csupán a fenforgó különös körülmények miatt, egyedül kivétel gyanánt rendeltetik.

A TÁRNOK ellenben a világ minden tekintetének elébe teszi azon alkotmányos elvet, hogy a nemesnek csak nemes bírása lehet. Ezt ő semmi nézeteknek fel nem áldozza. Könnyű azt mondani, hogy ez csak kivétel, de tudja ő hová szoktak a kivételek vezetni. A Jászság s kun-ság említett divatjáról a törvény semmit sem tud, s ha e kérdés előkerül, arról is meg fogja véleményét mondani.

HORVÁT püspök: A birói hatalom elrendelése a nemzettől függ. Mi állhat tehát ellent, ha ő felsége megegyezésével oly törvény alkotassék, mely a Fiumei kapitány törvényszékének a nemesek felett is ítélő hatóságot enged? Lehetetlen, hogy a mostan élők kevesb jussal birjanak az ily intézkedésekben, mint az előttünk élők birtanak. Jussa van a nemzetnek ily intézetet tenni, hogy tegyen a szükség kívánja, ő tehát a RR javallatát elfogadja.

²¹ Az idézett parancsolat az Országos Levéltárban, Magyar Kancellária, 7543/1808. szám alatt található.

²² L. a tárgyalás alatt álló törvényjavaslat IX. cikkelyének 5. §-át. (Iratok, II. k. 344. l.)

B. VAY MIKLÓS: Ha vissza emlékezik, minő elveket hallott a királyi városok iránti tanácskozás alkalmával itt felállítatni,²³ mennyire szerették emlegetni, hogy a territorialis hatóságot szélesíteni kell, s hogy a nemesi kiváltság a közigazgatás és igazság szolgáltatás felzavarására ki nem terjedhet, lehetetlen meg nem győződnie, hogy a RR javallatának el nem fogadásával némi anomaliába jönnének a Fő RR. Fiumét szabad kikötői helyzete oly magán álló tekintetbe teszi, mintha idegen ország lenne, melynek törvényei mindenkit, s a magyar nemest is, ha oda megy, köteleznek. Fontolják meg a fő RR, minő elláthatatlan káros következtések eredhetnének nem csak azon szabad kikötőre, hanem az egész hazára is, ha egy megsértett idegennek, kinek jussaira nemzetének Consulja vigyáz, a sértő nemes ellen nyomban igazság nem szolgáltatnék? És hogy kívánják ezt eszközölni? Zágrábhoz tartozik e Fiume, vagy belé van kebelezve, mint a királyi városok az illető megyékbe? Ezt elfogadni lehetetlen, s így még csak a delegatio maradna fenn, de ha meggondolja hogy ez csak minden egyes eseteknél külön történhetnék, lehetetlen által nem látni, hogy ez Fiuménak minden mások felett sebes igazság szolgáltatást kívánó helyzetével ösze nem férhet. És ha nem sérti a nemesi jusokat a delegált bíró hatalma, annál kevésbé sértheti a törvény rendelete, mely minden esetre constitutio-nalisabb hatalom, mint a delegatio.

Hosszas vitatások után, — melyek közt ÜRMÉNYI azon felvilágosítást is adta, hogy a patricius tanácsosok, kik a kapitányi széket képezik, helybeli nemeseknek tekintetnek — a KK és RR javallata, az Országbirája által indítványba hozott elvet mentő jegyzékkel²⁴ elfogadtatott.

Azonban midőn az 5-ik §-nál (a 4-ik iránt nem lévén észrevétel) arról kezdett szó lenni, hogy kikből álljon azon kapitányi szék, s tagjai miként választassanak? újra vitatásra került a nemes személyeknek, nem nemes bírák által ítéltethetése, — mely vitatások annyira terjedtek, hogy a kormányzó által adandó bővebb felvilágosításnak okúl vetésével az ülés minden végzés nélkül lőn eloszlatva. — Sőt *Junius 15-én* vasárnapi szünet lévén, *Junius 16-án* ülés sem tartatott, hanem conferentiában igyekeztek a fő RR egyeztetni véleményeiket, — s így azután *Junius 17-én* országos ülés tartatván, mint már megírtam,²⁵ a K és RR javallata elfogadtatott.

Mivel azonban B. SZEPESSY azt állította, hogy a nemesi kiváltság az 1-ő rész 9-ik czímje szerint csak abban áll, hogy a törvény rendes útján kívül nem ítéltethetik, nem pedig abban, hogy csak nemes bíró által ítéltessék,²⁶ — ÜRMÉNYI pedig a nemesi sarkalatos just csak abban találta, hogy a nemes csak törvényes bíró által ítéltethetik, — A TÁRNOK

²³ L. különösen a tárnokmester indítványait e tárggyal kapcsolatban. e kötet 205. s köv. l.

²⁴ Ez így hangzott: „Minthogy Fiume várossa és kerülete mind a szabad rév partok jeles tekintetére nézve, mind pedig azért, mivel az ország megyéitől el különözött testet képeznek, külön figyelmet érdemelnének, ugyan ezen kapitányi törvényszék a kerületben lakozó nemesek ellen stb.“ (*Iratok*, III. k. 68. l.)

²⁵ V. ö. 241. l.

²⁶ A nemesek „nisi primum citati vel vocati ordineque iudiciario condemnati fuerint, in eorum personis ad quorumvis instantiam vel clamores aut preces nusquam et per neminem detineri possint.“ Ha azonban egy nemes büntényt követ el, „etiam per rusticam manum in loco delicti et criminis commissi libere semper talis detineri et iuxta suos excessus condemnari puniri que merito valebit.“

kötelességének ösmerte ezen elveknek az egész ország előtt ellene mondan. A mi boldog hazánkban, ugymond, az utolsó koldusnak is meg van azon jusa, hogy csak törvényes bíró által ítélthetik. Ez nem nemesi kiváltság, mert a nemes praerogatívája abban áll, hogy csak magához hasonló által ítélthetik.

A 6-ik §. mint a perlekedési rendszerre tartozó kihagyatván, — Buccari és Vinodol iránt miben állapodtak meg a fő RR már előbbi levelemben megírtam.²⁷

b)

A következő napokban ugymint *Junius 18., 19., és 20-án* pedig a *Vármegyei ítélőszékek*²⁸ kerülvén tanácskozás alá, e részben a következő határozásokban állapodtak meg a fő RR:

1. Az úgy nevezett pedancus bíróságok eltörlésében megegyeznek.

2. Hogy a Vármegyei törvényszék, és a királyi Curia között minden közbevetett bíróság (millyenek most a kerületi táblák) eltörlésé, erre a fő RR nem állanak, — de hány, s minő szerkezetű legyen az ekép elv gyanánt megállapított közbevetett bíróság? erről később fognak tanácskozni.

3. Annál kevésbé egyeznek meg abban, hogy a Királyi és Báni tábláknak első bírósági hatósága megszüntessék, sőt azt a majdan bővebben meghatározandó perekre nézve jövőre is fentartatni kívánják.

4. Mindazáltal a vármegyék törvényszékeire a büntető, tiszti fenytő, és addig az alispáni és sz[olga]bírói szék előtt folytatni szokott, nem különben az urbarialis perekon kívül, az országos szerkeztetés szerint²⁹ még e következő pereket is által ruháztatni határozzák u. m. *A világos adóssági pereket határozatlan summáig, nem különben a szerződések, és végrendelések betöltésére, az összekapcsolt zálogok feloldására, a leányi negyed kihatására, új osztályra, s az örök vallásoknak előintés hiánya miatti megerősítésére, végre a hitelezők összeűdítésére* irányzott pereket, ha és a mennyiben ezen perek substratuma egy megyében fekszenek.

5. A törvényszéki fizetési táblabírák nem szorítanak minden megyében négy számra, lehetnek többen is, de négynek a legkisebb megyében is lenni kell.

6. Ezen táblabírák a főispánynak minden előleges conferentiára való köteleztetése nélkül sértetlen felmaradandó candidatiója következtetésében fognak a megyék rendei által választatni, s nem lesznek örökösek, hanem minden 6-ik évben időszak szerinti tisztujítás alá esnek.

7. Nem csak *praeferenter* (mint a RR akarták) hanem a mennyire lehet, mindég birtokos nemesek legyenek.³⁰

²⁷ A június 17-i ülésben. (L. előbb, 241. l.)

²⁸ *Iratok*, II. k. 335. s köv. l. V. ö. a kerületi és országos tárgyalásokkal *Országgyűlési Tudósítások*, II. k. 496. s köv. l. és e kötet 76. s köv. l.

²⁹ *Proiectum de coord.* 13. l.

³⁰ A főrendek észrevételeit l. izenetükben, *Iratok*, III. k. 71. s köv. l.

c)

A KK és RR folytatván az Özvegyi jusrol szolló törvényczikkely iránt tanácskozásait,³¹ *Junius 18-án* B. Prényi és Markovics (Posega) elnöksége alatt legelőbb is azon kérdés tétetett fel voxolásra: Miután a tegnapi napon elhatároztatott, hogy míg a férjnek az özvegyi tartást fedezendő jószágá ezer forint tiszta jövedelmet meg nem halad, addig azt az özvegy egészen megtarthatja, s csak az ezt haladó jövedelem felerészét tartozik férje osztályos atyafiainak által engedni, kérdés: valjon lehet e eset, midőn az ezer forinton felül az özvegy kezénél maradandó félrész is szerfelettinek tekintethetik, s lehet e ebben is megszorítani az özvegyet, következőleg szükség e Verbőczy 1-ő része 98-ik czimjét megemlíteni?³² Igen nagy töbsséggel az végeztetett, hogy ezen megemlítés maradjon ki, és semmi újabb megszorításnak helye ne legyen.

2-ik kérdés az volt: hogy az özvegynek az 1000 ftot haladó jószág félrészének haszonvételére szorítását az illető osztályos rokonok törvényes vagy politicalai uton fogják e eszközölhetni? — Itt ismét abban lőn a többség megállapodása, hogy az ekép fenforgó kérdés nem egyéb, mint a collateralisok tiszta örökösödésének kérdése, következőleg azon útnak kell reá nézve is állani, melly a *plana successio*³³ iránt általánosan meg fog állapítani.

3-ik kérdés volt: hogy miután e jelen törvény sokaknak értelme szerint nem megszorítás, hanem csupán azon birói önkénynek korlátozása, melly az 1-ő rész 98-ik czimjének azon határozatlan értelméből eredett, melly helyt ad ugyan az özvegyi jus megszorításának, midőn a javak szerfeletti kiterjedésűek, de melly határnál kell ezen megszorításnak kezdődni? ezt bizontalanságban hagyja.³⁴ Szükség már most nyilván kijelenteni, valjon a régi törvény határozatlanságát pótoló jelen új törvénynek leszen e kötelező ereje a törvény datuma előtt kötött házasságokbul elmaradandó özvegyekre, vagy csak a törvény után kötendő házasságokra? — Sokan az eddigi házasságokra is kívánták kiterjeszteni, épen azon elvnél fogva hogy itt nem tettek a RR egyebet, mint azt hogy megmagyarázták a homályos törvényt s ez által elejét vették a biró önkényes magyarázatjának. A többség azonban abban állapodott meg, hogy bár mit mondjunk is, csak ugyan szigorúb lesz ezután az özvegyek sorsa, mert az 1-ő rész 98-ik czimje következtésében soha senkinek eszébe sem jutott volna megszorításrol gondolkozni, mihelyt a jószág jövedelme 1000 ftot meghalad. Az eddigi házasságok az eddigi törvények iránti bizodalom mellett köttettek, s az asszonyok házassági kötések által nem gondoskodtak özvegyi sorukrol, mivel a törvény e részben a legbővebben gondoskodott, a mit ha nem tett volna, fel kell tenni hogy magános kötés utján igyekeztek volna jövőendő állapotjukat biztosítani. A törvénybe vetett ezen bizo-

³¹ Az előzményeket l. előbb, 243. s köv. l.

³² Az országos bizottság javaslatának a Hármaskönyvre hivatkozó szakaszát olv. előbb, 244. l. 43. jegyzet.

³³ Világos, meg nem támadható, kétségbe nem vonható örökösödés.

³⁴ A *Hármaskönyv* idézett címének 3. §-a szerint az özvegy akkor zárható ki férje szerfelett nagy vagyonából, ha ez dotalitiumát messze felülmúlja.

dalmat tehát megcsalni nem lehetvén, a jelen törvény csak a jövőben kötendő házasságokból elmaradandó özvegyeket fogja kötelezni.

Ezután DEÁK indítványt tón. hogy a férjnek szabadságában álljon házassági kötés, vagy végrendelet által özvegyének sorsát jobbá tenni, mint a minő lenne ezen törvény értelmében. Némelyek nem akarták a férjnek ezen kötési, vagy rendelési szabadságot megengedni, mert azt az ősiség elvébe vágónak ítélték, s azt is igen természetesnek hitték, hogy ha szükségesnek vélte a törvényhozó test hogy az ezer forintot felül haladó jószág félrésze haladék nélkül által szálljon az osztályos atyafiakra; ezen örökösödéstől őket magános akarat s önkény meg nem foszthatja. Azonban feleletül adatott, hogy az örökösödéstől meg nem foszthatnak, mert itt csak az özvegyi élelmezésről, következőleg ideigleni haszonvételről van szó, mellyre az ősiség elve eddigi legfényesebb divatozásában sem terjedett ki, mert míg az özvegy élt, s férje nevét viselte, a mellékes atyafiak örökösödésre számot nem tarthattak. Hozzájárul, hogy a házassági kötés azon gyengéded viszonyok közé tartozik, mellyekbe a törvényhozásnak annyira béereszkedni, hogy minden magános akaratot kizárjon, szerfelett káros lenne. — Az indítvány voxolás utján 24 megye voxával 22 ellen elfogadtatott, s eként megengedtetvén hogy a férj özvegye sorsát házassági kötés, vagy végrendelet által tetszése szerint javíthassa, az eddigi megszorító végzések a magyar özvegyek javára tetemesen megengyhítettek.³⁵

Azonban Junius 19-én a 2-ik §. iránt 31 voxal 11 ellen már ismét az határoztatott, hogy az írott jegy pénz (dos scripta) a mennyiben a törvényt meghaladná, csak a szerzeményes, és nem ősi javakból köteleztethetik.³⁶

Ezen törvénycikkelyben a RR Junius 20-ig bérekesztőleg a 8-ik §-usig haladtak, — az egész kérdésről systematisált jelentést teszek jövő levelemben.

³⁵ A törvényjavaslat X. cikkének 1. §-át a kerületi ülés így állapította meg „Ad omne, quod hactenus circa emensionem vidualis intertentionis subversabatur, dubium tollendum decernitur, ut — salvis alioquin iuribus viduas titulo coacquisitionis, successionis item coniugalis et vidualis concernentibus — vidua cum prolibus aut privignis remanens aequalem cum his e bonis maritalibus ratam titulo iuris vidualis obtineat, vidua vero tam prolibus, quam privignis carens bonis mariti sui, si puri eorumdem annui proventus mille florenos non exceperint, eodem iuris vidualis titulo sine ulla restrictione immaneat. Quod si vero annui bonorum maritalium proventus puri mille florenos superaverint — nisi contractus matrimonialis aut mariti testamentum in favorem viduae aliter disponat — integrum erit respectivis congenerationalibus, quibus unice ius hoc suffragari potest, viduam inprolem via in obiecto planae successionis per legem praescripta ea ratione restringere, ut praedefixi mille floreni ex in[te]gro purorum proventuum quanto pro parte viduae prius supputentur, proventibus autem hos mille florenos non excedentibus bifariam divisus, una illorum medietas dietis congenerationalibus cedat, altera vero titulo iuris vidualis viduae semper relinquatur; neque ultra hanc ulli amplius restrictioni locus sit. Ceterum his viduarum restrictionibus matrimonia dumtaxat post publicationem praesentis legis contrahenda ferientibus, quoad connubia eandem publicationem praecedentia vigens antehac legum dispositio normam constituet. (Diet. Extraser. 1834 CXIV.)

³⁶ A kerületi ülés ugyanis változatlanul hagyta az országos bizottság javaslatát: „Dos scripta legale semper excludit, qua maior tantum ex acquisitis, nunquam veto ex avitis obligari potest.“ (Proiecta, 19. l., Diet. Extraser. 1834 CXIV.)

d)

Egyébiránt *Junius 19-én* országos ülés tartatván, ebből ismét közönséges maradjon kísérte által fő Rendeinkhez, a még egyesülést nem nyert felírást tárgyzta 9-ik izenetet.³⁷ A fő RR azt *Junius 20-án* tanácskozás alá vették, és valamint a RR eddigi izenetjeik okait ismételve felhozták, úgy ők is már mondott ellenokaikat ismételtetni határozván előbbi értelmök mellett maradtak.³⁸

155.

a)

1834 junius 21, 23

Kerületi ülések.

Tárgy: Az özvegyi jusról szóló X. tc. hátralévő §-ai: az öröklés, a hozomány, új indítványok.

b)

1834 junius 24

Kerületi ülés.

Tárgy: Vita a polgári jegypénzről.

c)

1834 junius 19, 20, 21, 23

A főrendek ülése.

Tárgy: A megyék törvényszékeiről szóló VI. tc. vitája.

a)

Posony, Junius 24. 1834.

Junius 21-én kerületi ülés. — Elnökség: B. Prényi és Markovics. Felolvastatván az Özvegyi just tárgyzta határozásoknak szerkeztetése. PÁZMÁNDY azt a kérdést látta kiörlődni: valjon azon 1000 ft. jövedelem, mellyen felül hatalom adatott az osztályos atyafiaknak, hogy a férje javaiban gyermek nélkül benmaradott özvegyet felére szoríthatják, csupán az ingatlan ősi javakra értetik e, vagy pedig az ősi tőkepénzek kamatjaira is? Ő kívánná, hogy a férj után elmaradott mindennemű ingó vagy ingatlan javak egyenlő tekintetbe jöjjenek, minthogy egyenlőn tárgyai az osztályos atyafiak örököségének. — DUBRAVICZKY a mult napok végzését úgy érti: hogy mig az özvegynek férje ősi javaiból, legyenek azok fekvő birtokok, vagy ingó javak, nincs több jövedelme

³⁷ *Iratok*, III. k. 14. s köv. l. A küldöttség tagjainak névsorát l. jún. 19-i, 213. országos ülésének jegyzőkönyvében. *Jegyzőkönyv*, VIII. t. 243. l.

³⁸ A főrendek kilencedik válaszát l. *Iratok*, III. k. 15. s köv. l.

1000 ftnál, addig egész használatjokban ben marad, azontul a Collateralisok által félrészre szoríthatatik. — ASZTALOS ezen értelmet pártolá egy bizonyos Curialis decisio következtetésében, mely az ősi tőkepénzeknek ingatlan jószág természetet tulajdonit.¹ — SZÉLL és PLATHY hasonlóan vélekedtenek. Az osztályos atyafiaknak engedett megszorítás jusának alapja az ősiség, ennek pedig az osztály, — és így mind az, a mi osztály tárgya volt, egyenlő tekintetbe jó.

Ellenben SISKOVICS, RAGÁLYI és RÉPÁS Verbőczy 1-ő része 98-ik czimjének az Özvegyi jusrol szolló tartalmával nyilván megmutaták, hogy az Özvegyi jus tárgya egyedül a fekvő birtok (jus possessionarium) lehet,² s hogy Verbőczy az ősiség elvének az ingó javakra (s így a tőkepénzekre) is kiterjesztéséről soha még nem is álmodott. Az ősiség elvének hatása különben is oda terjed, hogy az ősi jószág elidegenítését azok, kiknek abban örökösödniök kellett volna, megerőtleníthetik; már ezen fogamatot az ingó javakra, nevezetesen a tőke pénzekre még csak alkalmaztatni sem lehet. És miután maga Verbőczy is, kinek csakugyan nem lehet szemére vetni hogy az ősiséget teljes lélekkel ne legyezte volna, az egyenes maradék és végrendelés nélkül elhalt férjnek ingó javaiban minden különböztetés nélkül az özvegyet teszi örökkössé; valjon most van e ideje az ősiségnek egy új eddig ösmeretlen elvét teremteni? Most midőn annak kártékony lételét sok megyék még az ingatlan javak iránt is megszüntetni kívánják? Most van e ideje nyilvános hátralépéssel oly határozást tenni, mely által, ha már el vagyunk kárhozottva, hogy fekvő javainknak az ősiség elve miatt valószínű tulajdonossai nem lehetünk, még ingó javainknak is pusztá használóivá tételnénk? Különben is jól meg kell jegyezni, hogy itt csak özvegyi élelmezésről van szó, mely az osztályos atyafiak örökösödésének maga idejére fenmaradandó kérdését meg nem előzi.

BERNÁTH: Nem lehetne a holtaknak az élők felett nagyobb tyrannismust adni, mint ha elfogadtatnék a komáromi követ javallata. Így a jelen századnak minden érdeme elveszne; elveszne példa gyanánt az emberi elme remek találmánya, a gőzhajózás iránt is minden érdeme, mihelyt valaki megmutatná, hogy ősi pénz fekszik ezen isteni mivben. Hová fognának az ily elvek vezetni? végre minden garas elköltésénél vizsgálat és zárlat következhetnék, mert meg lehet hogy ősi volt, minden szék törés zárlatra vezetne, mert meglehet ősi pénzen volt csináltatva.

BENCsik megjegyzi hogy valóban végre még a lovakba, juhokba, — RAGÁLYI pedig hogy még a tyukokba, csirkékbe is bevigyük az aviticitást.

Voxolás utján 34 megye s a két kerület voxával 14 ellen a Komáromi indítvány félrevetett. Melly voxolásnak resultatumát oda jelenté ki az elnökség, hogy nem fog a szerkeztetésben kitéteni, hogy az Özvegyi jus megszorítása az ősi tőkepénzekre is kiterjed. Azonban SISKOVICS javaslatára a győztes többség világosan kitéteni határozá, hogy csupán és egyedül az ingatlan javakra kell a megszorítást érteni, s csak ezeknek tiszta jövedelmét lehet számba venni. Ezen állapotás, és a

¹ Dec. 5. ad invalidationem testamentorum. (*Planum Tabulare*, 103. l.)

² A *Hármaskönyv* idézett címe szerint „universae res nobiles mariti sine liberis atque sine testamento defuncti cuiuscunque materiei existant et quocunque nomine censeantur, ad suam uxorem devolvuntur. Quae de bonis et iuribus possessionariis... excludi non poterit.” amíg özvegyen marad. A továbbiakban szintén mindég csak fekvőségekről van szó.

szerkeztetésnek egyéb rostállása következésében tehát a több napi vitásokra alkalmat szolgáltatott 1-ő §. elvei ebben határozatnak:

1. A köz keresmény és özvegyi, s házastársi örökösödés jusa fennmarad, úgy a mint majdan el fog határozatni.

2. Midőn gyermekek vannak, az özvegy Jus viduale fejében a gyermekekkel egyenlőn osztozik.

3. Ha nincs gyermek, az özvegy férjének ősi fekvő javait, míg 1000 ft tiszta jövedelmet meg nem haladnak, egészen megtartja, azon felül az osztályos atyafiak által, a felesleges érték felére szoríthatatik, ha csak házassági szerződés vagy a férjnek végrendelete az özvegy javára mást nem határozott.

4. Ezen megszorítás via planae successionis fog eszközölthetni, és csak a congenerationalisok által, nem pedig a Fiscus által is. Mellyen felül semmi más megszorításnak helye nem leszen.

5. Ezen törvénynek csak a jövőben kötendő házasságokra lesz kötelező ereje.³

Eután a hozományról szóló 8-ik §. kerülvén tanácskozás alá, melly iránt a tegnapi ülésben némely indítványok tétettek, s csaknem minden további vitás nélkül szavatozás útján 34 megye voxával 9 ellen az Operatumbeli szerkeztetés jóvá hagyván,⁴ a RR elosztottak, — kevés idő múlva országos ülésre összegyűlendő, mellyben is a FőRRnek ösméretes tárgyú 9-ik válasz izenetjök⁵ álthozatott,⁶ felolvastatott, s kerületi tanácskozásra bocsájtatni rendeltetett.

Junius 22-én Vasárnapi szünet.

Junius 23-án kerületi ülés. Elnökség: Szalopek és Ravazdy. — Következett az Özvegyek jusairól szóló 9-ik és 10-ik §. Az első azt rendeli hogy a hozomány mennyiségének, vagy a férj kezére kerülésének bebizonyítására a férjnek megismerő levele nem elegendő. — A második pedig csak azon esetben rendeli a férj javaiba általában befektetett hozományt egészen megtéríteni, midőn az özvegy azokból egészen kitakarodik, különben csak az örökösökre háramlott rész arányában fog kifizetett. — Mind a két §. vitás nélkül jóvá hagyatott. A 11-ik §. pedig melly az egymással összeütközésbe jövő hozományokrul szól, csupán világosabb értelem tekintetéből ANDRÁSSY indítványára azon szavakkal lőn szerkeztetve, mellyek a t. cz. motivatiojában⁷ foglaltatnak ugymint: *In casu defectus fundi allatura primae cum altera secundae uxoris concurrente, illa velut aetate antiquior et in bona maritalia prius investita prioritatem habebit.*⁸

A 12. §. azt mondja hogy a férjét elhagyó asszony, ha csak bé nem mutatja, hogy az elhagyásra férje szolgáltatott okot, özvegyi jussait elveszti.

BOSSÁNYI: Ugy vélekedik hogy ilyes esetekben töbnyire mind a két fél hibás, — s ha birtokon kívül tartoznék az asszony ártatlanságát bizonyítani, nem kételkedik, hogy a szép fiatal, s gazdag özvegy bár ő lett légyen is oka az elhagyásnak, töbnyire nyerni, a rút, öreg, és

³ A pontos szöveget olv. 255. l. 35. jegyzet.

⁴ *Proiecta*, 19. l.

⁵ *Iratok*, III. k. 15. s. köv. l.

⁶ A főrendi küldöttség tagjainak névsorát l. az alsó tábla jún. 21-i, 215 országos ülésének hivatalos jegyzőkönyvében, *Jegyzőkönyv*, VIII. k., 244. l.

⁷ A *Proiecta* indokolása az egyes articulusok bevezetésében olvasható.

⁸ Az idézett szöveg a törvényjavaslatba mint új, önálló (12.) § került be. (*Dieat. Extraser.* 1834. CXLV.)

szegény pedig bár ártatlan, veszteni fogna. Ha meghagynának a §., özvegyi jussaitól meg lenne az asszony fosztva még mielőtt erre ítélet által méltónak nyilatkoztatnék. Ő tehát az egészt megfordítaná, úgy: hogy az asszony férje halálával mindenesetre belépjen a jószágba, s a mellékes rokonokra háramolják birtokon kívül azon bizonyítás terhe, hogy az elhagyásnál egyedül az asszony volt vétkes; mert helyesb hogy inkább azon minden esetre kisebb számú özvegyek, kik férjök vétke nélkül szöktek meg, részesüljenek ideg óráig némi nem érdemlett kedvezésekben, sem mint hogy a nagyobb számú ártatlanok, inséggel küzdve, az atyafiak által méltatlanul zaklattassanak.

DUBRAVICZKY: Ugy hiszi hogy a rút s öreg özvegyek a szép s fiatalokkal egyenlő törvény alatt fognak állani. De más indítványt tesz, t. i. hogy a catholicusoknál asztaltól s ágytól elválasztott asszonyoknak az özvegyi jushoz semmi keresetök ne legyen, hanem a válóperben kivetett élelmezési summával tartozzanak özvegy korukban is megelégedni.

A RR mellőzvéen mind a két indítványt, valamint ezen, úgy a következő 13-ik, 14-ik s 15-ik §§-kat⁹ minden vitatás nélkül jóváhagyták.

A 16-ik § azt tartja: hogy az özvegy által férje javaiban tett minden bezavarások, és megterhelések semmit sem érnek (ipso jure nullae sunt).

PRÓNAY ezen rendeletet nem vélte elegendőnek, hanem kívánta hogy az özvegyi jus czímje alatt megtartott javak minden pusztítás ellen zárlat által biztosíthatassanak.

BORSICZKY úgy vélekedett hogy a pusztítás miatt törvény szerint még a tulajdonos ellen is helye van a zárlatnak, annyival inkább helyének kell tehát lenni az ideiglenes használó ellen. Azonban a zárlat kérdése rendszeresen előfordulandván, vagy változtatást szenved az eddigi törvény, vagy nem, ha igen; a változtatás meg lesz az özvegyek iránt is határozva, ha nem, úgy marad a törvénynek eddigi rendelkezése. A sequestrumot tehát az özvegyekre nézve különösen említeni annyit tenne, mint a tulajdonosok iránt fentálló törvényes ellátás további erejét kétségbe hozni.

PÁZMÁNDY pedig még az ellen is világos rendelést ohajt hogy az özvegy férje javait épületekkel meg ne terhelhesse. Könnyű, ugymond, a jövedelem egy bizonyos részét minden időn a jószágba tenni, de igazságtalanság ezen az uton az örökösök jusát kijátszani.

SISKOVICS ellenkező véleményben van. A jövedelmet szabad tetszés szerint használni az özvegy akaratjától füg, s ha épületekbe teszi, azoknak sajátságát tőle megtagadni nem lehet.

E szerint két különböző indítvány tétetvén, mindenek előtt azon kérdés lön szavazás végett felállítva, marad e a szerkeztetés, vagy módosítani fog? s miután 31 megye és a 2 kerület 15 megye ellen a szerkeztetést elfogadta, minden indítványok magokban elenyésztek.

Eként végre lévén az Özvegyi jusokrul szőlő törvényczikelynek, most már felvétellett azon javallat, mellyet VÁGHY (Sopron városa követe)

⁹ 13. §. Azon özvegy, aki férjétől kapott kötelezvényvel kívánja kölcsön adott pénze visszafizetését, ha alapos gyanú van, hogy a kölcsönügylet irreális volt, követelését bizonyítani tartozik. 14. §. A kötelezvények, amelyek a vőlegény nászajándék címén adott jegyesének, ha nincsenek szerzett javak, nem egyenlő értékűek a férj által feleségének adott kötelezvényekkel. 15. §. Az özvegy, ha részesül férje javaiból, nem kívánhatja, hogy ennek testvérei vagy örökösei ki-fizessék a menyegzői ruhák címén férjétől ígért összeget. (Proiecta, 20. l.)

a polgárok, nem különben a szabadosok és jobbágyok özvegyei éránt benyújtott. Erre nézve magok a királyi városok követői is különböző értelemben lévén, nevezetesen SZUMRÁK egészen más szerkeztetést, HAVAS többrendbeli módosításokat javalván, KRICSKE pedig a nemesi özvegyről szóló 1-ő §.¹⁰ rendeletét a polgárok özvegyeire is azon hozzá tétellel, hogy valamint a nőt férje, gy a férjt nője javaiból az özvegyi jus egyenlőn illesse: kiterjesztetni kívánván, hoszasb tanakodás folyt a felett, minő uton lesz czélirányosab a sok ágakra oszló és a királyi városok különböző szokásainál fogva nagyon kétséges helyzetű tárgyat tanácskozáshba venni? Végre csakugyan minden küldötségi javaslatok félretételével, a kérdések egyszerűztetvén, e következendő határozások tétettek: 1. Az, hogy a férjnek is jusa legyen nője javaiból özvegyi tartást kívánni, oly szokatlan, s törvényeink lelkétől elannyira idegen dolog, hogy erről még csak említést is tenni szükségtelen. — 2. Midőn gyermekekkel marad a polgár özvegy, ezekkel férje javaiban fejenként osztozik. Együtt szerzeményi, s egyéb örökösödési jusiai sértetlen maradván. — 3. A gyermektelen állapotban elmaradott polgári özvegy férjének egész vagyonában benn marad, s bár mi nagy és roppant jegyen is az, a collateralis atyafiak által se meg nem szoríthatatik, se legkisebb résznek is ált engedésére nem kényszeríthetetik.¹¹

b)

Junius 24-én kerületi ülés. Elnökség a voltak. — Ezen egész napot a polgárok közötti jegypénz kérdésének érdektelen vitatása húzta ki. A törvény ugyan is ekkorig a polgárok között a jegypénz (dos legalis) iránt semmi határozást nem tett, miért is közöttük töbnyire az írott jegypénz (dos scripta) divatozott, némelly városok azonban az ily kötés hijánya esetében 100 ltra szokták a jegypénzt határozni.

Most tehát arról vala szó, ha szükség e a polgároknak törvényes jegypénzt rendelni? — SOMICS ellene volt, mert a polgári vagyon szüz tulajdonságát tisztán fenttartani, és ilyes ősiségi őszeköttetésű dolgokkal zavarba nem hozni kívánja; a házi viszonyok elrendelését pedig magános kötésre hagyni ohajtja. — BEZERÉDY a kötés szabadságát tisztán felmaradandónak hiszi, ha bár az rendeltetik is hogy midőn a férj irás által jegypénzt nem kötött, ez ne vétessék úgy mintha semmit sem kívánt volna adni, hanem úgy, hogy a törvény által megszabott mennyiséget kívánta érteni. — ZMESKÁLL úgy vélekedett hogy a jegypénznek Verböczy által felállított oka és alapja nemes és nem nemes leánynál egyenlő érdemű,¹² s így a jegybérnek is egyenlőnek kell lenni. Sokan

¹⁰ L. előbb, 255. l.

¹¹ A határozatok ily formában kerültek a törvényjavaslatba, mint ennek 18. §-a: Viduae civium (salvis itidem iuribus viduas eadem titulo coacquisitionis nec non successionis coniugalibus et vidualibus concernentibus) cum prolibus aut privignis remansurae aequalem cum his e substantia maritali ratam titulo juris vidualis obtineant; viduae vero tam prolibus quam privignis carentes eodem iuris vidualis titulo universae substantiae maritali sine ulla restrictione immancant. (Diaet. Extraser. 1934. CXIV.)

¹² A Hármaskönyv I. 93. szerint a dos, (hitbér) donatio és a paraphernum (jegyajándék) egymástól különböző értelmű fogalmakat fejeznek ki, azonban a dos-t és a donatio-t összefogva, dotatium-ot vagy csak dos-t szokás mondani. „Et est, quae uxori propter eius deflorationem et concubitum de bonis mariti datur.“

nem látták ugyan által minő kedvezést gondolnak a királyi városok ezen határozás által elérni, melyet valóban a nemesekre nézve is el kellene törölni, mert a mint Bórhly kifejtette, igazán sajnálatra méltó, hogy ezen dolog, mely bár mint burkoltassék is, csak ugyan czélzását kiki érti, a törvényhozó hatalom komoly tanácskozásinak tárgya lehet, — a királyi városok azonban, nehogy közöttük s a nemesség között még ily csekélységben is különbség létezzék, kívánták hogy nállok is legyen törvényes jegypénz határozva. A mi szavatozás útján igen nagy szó többséggel el is határozottatott.

A mennyiség felett hoszas vitatások eredtek. A királyi városok azt kívánták, hogy a nemesekkel egyenlő karba tétessenek. Mivel azonban Verbóczy csak az 50 telekkel bíró nemes özvegyének jegypénzét határozta 200 ftra,¹³ a mi valamint a gazdag özvegnél mint özvegyiségi vigasztalás, mostani pénz érték szerint valóban említést nem érdemlő nevetség, úgy a szegényeb nemesekre nem törvényes szabály, mert ezekre nézve arányos idomot emleget Verbóczy, melyet azonban még soha egy curialis ítélet sem volt képes elhatározni, mivel még csak a Verbóczy idejébeli telek valódi értelme felől sem leszünk soha is tisztába; nyilván való volt hogy a nemesekre nézve hijános a törvény rendelete. — Nagy Pál kívánta, hogy per regressum először ezen hijányt kell kipótolni, — Herteleudy a végzetekhez ragaszkodva, országos ülésre utasította. — Deák pedig reménségét fejezé ki hogy a jegypénzről hozott egész kerületi határozás, mint szerfelett hijányos, országos ülésben meg nem fog állani. — Ily előzményekkel voxolásra tétetett azon kérdés, ha valjon általános summa fog e a polgári özvegyek törvényes jegypénzeül, az értékbeli különbség tekintete nélkül határozatni, vagy valamelly fokonkénti arány megállapítatni? A többség általános summát határozott, mely azután ujabb voxolás útján nem 200, hanem 100 ftkban lőn megállapítva, minthogy a 200 ft szegényebb polgároknál gyakran az árvák tetemes megrontását vonná maga után.¹⁴

A fő RR 9-ik válasz izenetét¹⁵ tanácskozásba venni az idő nem engedte.

*

A követi karban most ezen változások történtek: *Almássy* Hevesi követ, nem különben *Császár* helyett *Kövér* Temes vármegyei, és *Czindery* helyébe *Sárközy Albert* Somogyi követek üléseiket elfoglalták. A távol volt követek közül *Nagy Pál* és *Szlucha* megérkeztek. *Balogh*, *Péczy*, *Bük*, *Petrovics* néhány hetekre haza mentek. Mármaros vármegyeinek mind két követe¹⁶ lemondván tisztéről, helyökbe *Várady* főbíró és *Móricz* fő adószedő választattak.

c)

Felfogom már most a főRR tanácskozásinak előbbi levelemben megszakitott fonalát.

¹³ *Hármaskönyv*, I. 93. 4. §.

¹⁴ A határozatot csak a másnapi végzésekkel együtt foglalták össze a törvényjavaslat X. cikkének 19. §-ába (L. alább, 268. l., 6. jegyzet.)

¹⁵ *Iratok*, III. k. 15. s. köv. l.

¹⁶ Br. Sztojka Imre és Asztalos Pál.

Már megírtam¹⁷ hogy a Megyei törvényszék felállításával szükségkép össze kötött kérdéseket a NÁDOR elkülönözve tette fel. Első kérdés volt: *Megegyeznek e a főRR, hogy a pedaneus bíróságok eltöröltessenek?* Ez, mint már megírtam, *Junius 18-án* az eltörlésbeni megegyezéssel végződött. — B. Ötvös és a TÁRNOK erősen védették az alispányi és sz[olga]birói ítélőszékeket, — az ORSZÁGBIRÁJA, B. VAY MIKLÓS és B. BEDEKOVICS az eltörlést pártolták; s ekép meglévén e tárgybán a két tábla egyesülése, az igen is ösméretes vitatások részleteivel lapjaimnak most, midőn mind a két tábla tanácskozásairól kell jelentést tennem, nagyon is szűk körét elfoglalni szükségesnek nem ítélem.

Junius 19-én következett a második kérdés: t. i. *megegyeznek e a főRR hogy a kerületi táblák eltöröltessenek, s mind azon perek, melyek 1723-ban a protonotariális bíróságoktól azokhoz által vitettek,¹⁸ most a megyék törvényszékeire bízattassanak?*¹⁹

Az ORSZÁG BIRÁJA: Nem akar azon kérdésbe ereszkedni, hány Tábla legyen? hol, mikép coordinálva? s minő perekben ítéljen? hanem csak azon egyszerű kérdést veszi fel: hogy oly külön vált ítélőszékek, melyeket az 1723-ki 33. törvény szükségeseknek ítél, jövődre is meghagyassanak? vagy nem. — Ezen kérdésre igenlőleg felel, mert fel nem teheti, hogy ne lennének oly perek, melyeknek tárgya több megyében fekszik. Azt mondják ugyan a RR, hogy ilyes esetben a felperes tetszésétől függ bírót választani, de épen ezen önkény az, mely a pedaneus bírák eltörlésére egy fő okot nyújtott,²⁰ minthogy csak nem lehetetlen, hogy a bépanaszlott fél a felperes önkénye szerint választott bíró eránt bizodalommal viseltethessék. Emlékezteti továbbá a főRRket, hogy a megyék törvényszékei a pereknek minden oldalról oda halmozása után az igazság sebes szolgáltatását minden törekedés mellett sem eszközölhetnék. Végre bár mit végezzenek is az ország rendei a büntető igazság feljebviteli bíróságáról, annyi igaz, hogy midőn 1723-ban az elrendeltetnék, hazánknak csak 3 millio lakosa volt, most hála az egeknek 8 milliora szaporodott népességünk, akkor a nemtelenek büntető pereit még halálos ítélet esetében sem vitettek feljeb, most az emberiség helyes érzelme, s a méltányos igazság másképp rendelkezett.²¹ Annyi tehát csakugyan igaz hogy a királyi tábla ugy, a mint áll, ezen szükségét ki nem elégítheti. Azért is oda voxol, hogy a megyék törvényszékein s a kir. Curián kívül más ítélő székeknek is kell lenni.

LÁNCZY: A perek összehalmozásából és a több megyékben fekvő javakat tárgyalta perekből meritett okoknak bőveb kifejtése mellett még azon argumentummal is él: hogy 1723-ban, midőn a Protonotariale forum átváltoztatott,²² hetekig tartottak a vitatások, minden féle vélemény talált pártfogóra; de az: hogy minden substitutum nélkül eltörül-

¹⁷ L. az előző számban, 253. l.

¹⁸ Az 1723:34. tc. intézkedett a kerületi táblák hatásköréről, az eléje utalt pereket pedig az 1715:82. tc. sorolja fel.

¹⁹ V. ö. előbb, 253. l. 28. jegyzet, *Országgyűlési Tudósítások*, II. k. 497. l. 22. jegyzet.

²⁰ V. ö. az április 21-i országos ülés tárgyalásaival, e kötet 76. s köv. l.

²¹ Az 1791:43. tc. biztosította a polgároknak és nem-nemeseknek, hogy bűnvádi perekben fellebbezhessenek, még pedig halálos ítélet esetén a hét-személyes táblára is.

²² A királyi Curiában működő négy (nádori, országbirói és két személynői) ítélőmester fokozatosan kialakult önálló birói hatáskörét az 1723:30. tc. eltörölte s helyette az 1723:31. tc. a négy kerületi táblát állította fel.

tessék, soha senkinek eszébe sem jutott; hogy juthat tehát most ilyes mi eszünkbe? midőn a peres dolgok azóta tizszeresen megsaporodtak.

Gr. NÁDASDY (tábia bárója²³): Az ősiség, és Fiscus örökösödése elveinek épségben tartására szükségesnek vélt bírói elvek egyformaságát az 52 törvényszéknél lehetetlennek hiszi. Nem akarja vizsgálni, valjon a kerületi táblák ellen a megyék utasításaiban nyilatkozó közvélemény valóságon épül e vagy előítéleten, de annyit csakugyan mutat a tapasztalás, hogy minden lármának ellenére naponként szaporodnak a kerületi táblák előtti perek, mert a felperesek ott könnyebben kereseteikhez juthatnak, s hogy azon tábláknál szolgálni sok a megyékben érdemeket szerzett férfiú jutalomnak s dicsőségnek tekinti. Ez mind ellene szól ama köz véleménynek, mely csak az adósok s *credatariusok*²⁴ roppant seregének láрма harangjától eredett. Hibák úgy itt, mint minden más emberi institutiónál lehetnek, s ha vannak, igazíthatók, a személyek elleni kifogások pedig, még ha helyesek lennének is, magát a systemát nem bántathatják. A megyékben is egy választás gyakran az egész Magistratust desorganisálja. El kell e e miatt magát a választást törölni? Könnyű kimondani, döntsük el a mi fenáll, de jobbat akarván helyébe alkotni, vajmi gyakran csalódunk. Javítsunk, igazítsunk, de ne rontsunk, pusztítsunk.

B. ORCZY: A kerületi táblákat oly független bírónak tekinti, kik a *restaurationalis repressáliák* félelmén kívül állván,²⁵ igazságos ítéletet hozhatnak. A Megyei törvényszékek iránt igen kevés bizodalommal viseltetik, most két hétre is alig kaphattunk, ugymond, táblabírákat, hát hoszasb időre hogy kapnánk? s ha kapunk is, vagy birtoktalanok lesznek, vagy birtokosok, amazok a birtok szerzésről fognak gondolkozni, emezeknek a zöld asztal helyett zöld rétyök lesz eszükben.

B. ÖRVÖS: Szokottan buvárkodván régi törvényeinkben, elbeszéli mi volt, s hogy volt hajdan. Állítja, hogy a világon mindenütt vannak a helybeli bíróságokon kívül még más első folyamodási bíróságok is. Az igazság szolgáltatást a kerületi tábláknál szaporábnak, s annál fogva olcsóbnak is hiszi, az önkényes liquidatiókon a taxák schemája által segíthetni gondol,²⁶ panaszkodik hogy 14 pere van 8 megyében, s némelyikben 20 év óta még csak *actoratusa* sincs megállapítva.²⁷ Végre kinyilatkoztatja, hogy akár mi névvel nevezzük is a kerületi táblákat, de nemhogy eltöröltetniök lehetne, sőt szaporíthatniok kell, mert 1723 óta az egész Bánság, s a Knassói vég helyek hozzá jöttek az országhoz,²⁸ annál fogva 4 tábla már kevés.

²³ A királyi Tábla két főnemes-ülnökét nevezték így. (*Barones Tabulae*).

²⁴ Vagyonbukottak, csődbejutottak.

²⁵ Nem kell tehát attól tartaniok, hogy szigorúságuk és részrehajlatlanságuk miatt a megye hatalmasai a tisztújításon ellenük foglalnak állást.

²⁶ A tárgyalás alatt álló törvényjavaslat 25. cikke tartalmazza a „*schema iudicium aliarumque taxarum* — a bírói s egyéb taksák lajstromá“-t. (*Iratok*, II. k. 378. s köv. l.)

²⁷ A rendi korszak igazságszolgáltatásának menete sok lehetőséget nyújtott a per elhúzására, az ú. n. *exceptiók*kal, kifogásokkal, amelyek a tulajdonképpeni pert megelőzték. Az *exceptiók* egyik fajtája volt a felperes *actoratusának*, felperességének kétségbe vonása; csak miután a bíróság a felperes *actoratusát* megállapította, kerülhetett sor a per lényegét jelentő *allegatiók*ra, szóváltásokra.

²⁸ A Bánát bekebelezését 1778 június 6-án hajtotta végre egy bizottság, élén Niczky Kristóffal, mint királyi biztossal; a visszaszerzett területen három megye — Torontál, Temes, és Krassó — alakult.

Gr. ZAY (a D[unán]innéti tábla assessora): Azon biztositást bocsájtja előre hogy nem úgy szóll mint *Cicero pro domo sua*. Hármat szoktak, ugymond, a kerületi tábláknak ellene vetni: 1.) hogy nincs dolguk. — Ő jelenti hogy a Dunán innéti tábla előtt 500 per van folyamatban, s azon kívül 30 millio értéket tárgyazta Concursualisok,²⁹ s hogy a tábla nem győzvén dolgait a szokott reggeli órákban végezni, délután is üléseket tart. — 2.) Hogy hibákkal telvék a táblák. — Úgy de hiány nélkül nincs dolog emberek között, ez nem az intézetnek, hanem az emberi gyarlóságnak hibája. *Iliacos intra muros peccatur et extra*. — 3.) Hogy a köz vélemény ellenök van. — Azonban kételkedni nem lehet hogy az adósok serege sokkal nagyobb hazánkban, mint a hitelezőké. Az adósok pedig fizetésre kényszerítetvén nem a megszegett szó, nem a megtörtt kötelezés felett panaszkodnak, hanem a bírák ellen ütnek lármát, s így támasztották fel ama megkérelhelhetetlen Gygást! a köz véleményt! melly minden vizgálat, és kihalgatás nélkül letapodja a táblák becsületét, s fejökre kárhoztatást, enyészetet kiabál.

ALMÁSSY főispán meg van győződve hogy ha eddig nem léteznének is a kerületi táblák, most kellene őket felállítani.

A TÁRNOK: Nem hiszi, hogy miután 1723-ban ezen táblák szükségeseeknek íteltettek, száz és néhány év alatt oly boldog állapotra jutottunk volna, hogy kevesebb bírakra lenne szükségünk. Szintén azon építi véleményét, hogy a megyei törvényszékek nem fogják a munkát győzni, kivált ha a büntető igazság szolgáltatásra figyelmez, melly (fájdalommal mondjal) már rosszab karban nem lehet, mint a milyenben van. Végre még egy váratlan okkal él, t. i.: A hazaszeretete ugymond nem minden embert képes fellengzésbe hozni, töbnyire vagy ambitio vagy haszon dolgozik az embereknel, s a köz ügy mellett tennen magáról ritka ember képes megfelejtkezni. Ő nem gondolja méltán panaszkodhatni a nemességre, hogy szerfelett tág az előlépés (Promotio) utja, azt tehát a kerületi táblák eltörlésével még jobban megszorítani nem akarja.

Az egész gyűlésben csupán SZEGEDY főispán volt az, a ki röviden a K és RR véleményét pártolá, s a Ker[ületi] táblákat eltörltetni kívánta.

A NÁDOR tehát végzésnek jelenté, hogy a Kerületi táblák előtt folytatni szokott minden perek a megyék törvényszékeihez által nem tétetnek, mellyek lesznek s mikép coordinálandók az ezennel szükségeseeknek ítelt külön bíróságok? ez a maga idejére halasztatik.

3-ik kérdés: *Valjon azon perek, mellyek eddig a királyi s Báni tábla, mint első bíróság előtt folytak, szintén által vitessenek e a megyék törvényszékeihez, mint a RR kívánják,³⁰ vagy nem?*

Zemplényi főisp[án] Gr. MAJLÁTH: A Királyi táblát első bíróságnak meghagyatni kívánja, részint mert alkotmányos elvnek tartja, hogy a privilegialis jusok felett csak a Királyi Curia ítélhet, mert a privilegium csak a Királytól eredhet, részint mert az igazság rendes kiszolgáltatása kettőt kíván: 1.) *ut celeriter, non tamen praecipitanter administretur*, amit a perek termérdekségének öszehalmozása mellet a megyék törvényszékei nem eszközölhetnének, 2.) *ut adaequate administretur*. Mire viszont elegendő értelem kívántatik, erre pedig nem elég észlegi tudománnyal birni, hanem sok kétes kérdésekben a törvények historiájának

²⁹ Concursualis processus. csödpér.

³⁰ A vármegyei ítélőszékről szóló VI. tc. 1. §-ában. (V. ö. *Ira'ok*, II. k. 335. l.)

pontos ösmérete, s hoszas gyakorlat szükséges, mind ezeket lehetetleníteni, vagy legalább szerfelett nehezíti a megyei bírák időszakénti változása. A vérségi őszeköttetés széles kapcsolata pedig a juris perek ítéléséből meglehet gyakran ugyan azon megyének egész törvényszékét kizárna. Sok füg ezen ügyekben a pernek jó kidolgozásától, pedig tudjuk hogy bár mi nagy legyen is a curialis ügyvédek száma,³¹ még is igen keves van ezek között, kikre a Juris pereket³² méltó bizodalommal bizhatnók. Végre még Magyar országon, hol tudniillik rendszeres polgári törvény könyvel nem birunk, és sokakban a divatnak kell vezérül szolgálni, mulhatatlanul megkivántatik a birói elvek egyenlősége s állandósága, melly a személyek állandóságának hija mellett még csak nem is képzelhető.

Az ORSZÁGBIRÁJA, a TÁRNOK, a FŐPOHÁRNOK, s a NYITRAI PÜSPÖK hasonló értelemben szollottak.

LÁNCZY megjegyzé, hogy a 2-ik kérdés eldöntése után a 3-ik már magában következik, mert ha két megyében fekvő jószágrol sem engedték meg a főRR, hogy a megyék törvényszékei ítélhessenek, hogy engedhetnék meg, hogy az egész országban elszórt javak felett bíraskodhassanak.

Mint hogy azonban a RR véleményének egyik fő alapja abban látzaték határozódni, hogy minden pernek három bírása legyen, — a TÁRNOK felelet gyanánt megjegyezte, hogy ezen általános elv ellen nem állhat, mert fontosab tárgy per nem lehet a felségsértés vétjét boszúlónál, azt még is meghagyták a RR a királyi tábla előtt,³³ következőleg nem látták a három bíróságot mulhatlanul szükségesnek. — VURUM püspök pedig azt felelé, hogy a harmadik bíróság hijányát a juris perekben bőven kipotolják az ezekre különösen rendelt Juridicum remediumok,³⁴ mellyeknek, bárha némi szabályosab határozottsággal, jövendőre is megtartását az ORSZÁGBIRÁJA szükségesnek ítélvén azon következést húzta, hogy ezeknek meghagyása mellett, a juris pereket megyei törvényszékhez utasítani annyit tenne, mint az ügy is hosszú ideig folyókat még egy appellatióval meghosszabítani.

E szerint köz értelem volt, hogy a királyi tábla első bírósági hatósága jövendőre is fentartassék, a töbtség azonban úgy vélekedett, hogy a megyei törvényszék birói hatósága némileg még is kiszélesítessek, s azért az országos küldötség szerkeztetését elfogadva, minden ottan foglalt, s utóbbi számú levelemben név szerint is elszámált perek³⁵ a megyékhez átalvitetni határozottak.

Ezen végzések következtetésében a 2-ik §., melly arrol rendelkezett, hogy a több megyékben fekvő jószágokat tárgyzta perek mellyik megye törvényszéke előtt inditassanak? igen természetes követeltséggel kitörültetett. — A 3-ik §. mellyben az határozottatott, hogy ezen törvényszékeknek *ordinarie* a főispán, különben pedig *alteruter* alispán le-

³¹ A curia névjegyzékébe bejegyzett ügyvédek, akik egyedül képviselhettek feleket a királyi és hétszemélyes tábla előtt folyó perekben. Fokozatosan tesztületté alakultak, s mint ilyen foglaltak állást az ügyvédséget érintő kérdésekben.

³² Jogperek, amelyek tárgya ingatlan iránti birtokjog, vagy valamely mentesség elismertetése.

³³ A felségsértés és hűtlenség esetei az 1791:56. tc. alapján tartoztak a királyi tábla hatósága alá s ezen a rendek most sem változtattak. (V. ö. *Iratok*, II. k. 347. l.)

³⁴ Perorvoslatok.

³⁵ *Proiectum de coord.* 13. l. (V. ö. előbb, 253. l.)

gyen elnökje, kiknek helyét a régibb szolgálati idejű táblabíró fogja kipotolni; — ezen §. mondom meghagyatott ugyan, mindazáltal az *ordinarie* szó kitörültetett, mert az ORSZÁGBIRÁJA ezen szót a főispányi hivatal méltósága mellett nem jól hangzónak találta; kitörültetett az *alteruter* szó is,³⁶ mert Csanádnak csak egy, más megyének ellenben 3 alispánja is van. A táblabírák helyettesége iránti kérdés pedig a 4-ik §. iránti intézkedéstől felfüggesztetett.

Már megírtam,³⁷ hogy *Junius 20-án* a törvényszék tagjai 6 évenként új választás alá esőknek határozottak. E részben érdekesen lévén a *birói inamovibilitás* elve megvitatva, a részleteket jövő levelemben adni fogom.³⁸ Megírtam azt is, hogy köz értelemmel elvettetett a RRnek azon javallata, hogy a főispán előlegesen közönséges conferentiát tartozzék *candidatio* végett tartani. Ezt sokan nem csipősség nélkül a *restauratio* előleges próbájának nevezték, s a főispányi jusokkal összeütközésben lenni vélték, melly jusokat az ORSZÁGBIRÁJA úgy tekintett, mint a hajdan személyesen bíráskodni szokott királyainknak a birói hatóság elrendelésébeni közvetett befolyását.

Junius 21-én folytatván a t. cz. többi szakaszai felett a tanácskozás, különösen azon §. iránt, melly a körülmények szerint netalán szükségesnek ítéendő több *senatus*nak, s ezek tagjainak elrendelését a megyék hatóságára bizza,³⁹ az önkény némi korlátozása végett az határozottatott, hogy a bíróság egészítő elementumai minden *senatus*ban arány szerint meglegyenek: p. o. ahol hat fizetési tábla bírák lesznek, és 3 *senatus*, mindenikbe kettő kettő rendeltessék, nehogy egyik *senatus*ban csupa fizetési, másikban csupa tiszteletbeli táblabírák vagy csupa magistratualisok üljenek.

Junius 22-én vasárnapi szünet. — *Junius 23. a Turopolyai bíróság* iránt semmi, a *Praedialisták* iránt pedig annyi változtatás történt, hogy felsőbb bíróságnak nem a királyi Curia, hanem a Collatornak eddig is divatban volt *octavalis* és *superrevisorius* bírósága rendeltetett.⁴⁰

Junius 24-én zárt conferentiában tanácskoztak a főRR.

³⁶ *Iratok*, III. k. 77. l.

³⁷ L. előbb, 253. l.

³⁸ V. ö. 276. s köv. l.

³⁹ A VI. tc. 5. §-a. (V. ö. *Iratok*, II. k. 337. l.)

⁴⁰ Ezekről a tárgyalásokról Kossuth nem nyújt részletesebb tudósítást. — A kérdések kerületi vitáira I. *Országgyűlési Tudósítások*, II. k. 700. s köv. l. az országos ülés vitáira e kötet 94. s köv. l., a törvényjavaslatot *Iratok*, II. k. 339. s köv. l.

156.

a)

1834 június 25

Kerületi ülés.

Tárgy: [I.] A rendek a jan. 3-i leiratra készített választ tizedszer is átküldik a főrendeknek. [II.] Az özvegyi jogról szóló X. tc. kiegészítése. Legyen-e ösiség a városokban is?

b)

1834 június 26

Kerületi ülés.

Tárgy: A polgári törvénykönyv XI., a végrendeletekről szóló tc.-ének 1. §-a: a törvényes örökösök jogainak biztosítása.

c)

[I.] A főrendek jun. 27-i ülésének rövid ismertetése. [II.] A bírák elmozdíthatatlanságával kapcsolatos vita a június 20-i főrendi ülésben.

a)

Posony, Junius 27-én, 1834.

[I.] *Junius 25-én kerületi ülés.* — Elnökség Ravazdy és Szalopek. Felolvastatott a Fő RRnek 9-ik válasz izenetjök, melyvet a még egyesülést nem nyert felírás tárgyában Junius 21-én által küldöttek.¹

HERTELENDY (Torontál): Erős bizodalmát nyilvánosítja, hogy a RR ezen tábla jusait, s az ezeket támogató törvényekhez ragaszkodást a főRR önkényének feláldozni nem fogják, és bár mi akadályoktul is el nem rettenve férfiasan megteszik, mit lelkiösméretök, törvényhozói helyzetük, s az országnak bennök vetett bizodalma kíván. A főRR azt mondják, nincs sérelem a királyi intésben, mert az királyi tisztből eredett.² Hová akarnak minket a főRR vezetni? jöhet egy királyi levél, mely által p. o. subsidium kéretik, mi fére tesszük, s haladunk a kitézött ösvényen, nem sokára láthatunk ismét egy fulminatoriumot, melynek majd kéntelenek leszünk engedni, mert királyi tisztből eredett. Éz a FőRR czélzata, de az ily országgyűlés megszűnnék nemzetünk organuma, s alkotmányunk védelme lenni. és az örökös tartományok példája szerint csupán a kormány parancsait teljesítő eszközzé változnék. A szónok mind azon törvényekhez, melyek ezen táblának belső rend-

¹ V. ö. *Iratok*, III. k. 15. s köv. l.

² A főrendek érvelése szerint a másik, félretett feliratjavaslatot ők azért elleneztek, mivel a királyi leirat tartalmát „királyi igazból, sőt kötelességből származottnak lenni vélték; a mit is itten az illető törvényeknek tsupán mellesleges és közben vetett külömbfélékép tekinthető egyes eset által erősítettett magyarázatjával új kérdésbe hozni, tsak ismételt vitatás lenne és az ország gyűlési költsönös értekezések természete által kijelölt ösvénnyel valóban öszve nem férne.“

tartási jusait biztosítják, álhatarosan ragaszkodik, a reájok hivatkozás-tul el nem áll, s a RRket hasonló álhatarosságra szállítja fel.

Erre köz helybehagyás következvén, s ellene még csak egy szó sem emelkedvén, az Élñökség végzésnek jelenti, hogy a RR előbbi értelmök mellett maradnak.

SOMSICS: Az izenet szerkeztetése tekintetéből szükségesnek itéli a főRR okaira pontonként felelni, melyeket is rendre czáfolás alá veszen, s a többi közt így szóll: A fő RR azt mondják, hogy azon törvények értelmének, melyekhez mi oly szorosan ragaszkodunk,³ magyarázata soha sem lehetne kevésbé tanácsos, mint most, midőn az országgyűlés elrendeltetésének egész tárgya a többi rendszeres munkálatok között országos tanácskozásinkra várakozik.⁴ (Nevetés.) Előre bocsájtva hogy azon törvényeknek magyarázatra szükségök nincs, s tartalmuk nyilván mutatja, hogy a belső rendnek fentartása jusaink közé tartozik, s abba idegen befolyást nem engedhetünk, tagadhatatlan hogy ha valaha az országgyűlés rendbeszedése előkerülend, sok változtatni való fog elő kerülni, a szólló követ is soknak változtatását fogja kívánni, kívánni fogja p. o. hogy a két tábla közötti viszonyok megváltozzanak, hogy a personalis megszűnjék ezen táblának elñöke lenni. De mit mondanának a főRR, ha most tetleg bémennénk a változtatásba, s azt mondanók: a personalis többé elñök ne legyen! Ez kétségekivül nem tetszenék s ha ez nem tetszik, hagyják ezen táblát a belső rend fentartásának jusa iránt is eddigi törvényeink állásában, mind addig míg a rendszeres coordinatio alkalmával talán más rendeltetnék.

[II.] Ezután által menvén a Polgári törvények munkálatjára, mint-hogy utóbbi számú levelem foglalatja szerint a polgárok özvegyeinek törvényes jegypénze már elhatározottat,⁵ most BORSICZKY indítványára a honoratorok és szabadosok özvegyeinek jegypénze 50, a telkes job-bágyokéinak 40, a zsellérékéinek pedig 20 ftra állapítatott.⁶ Ezután SOM-sics indítványt tön hogy a nemesek özvegyeiről már megállapított t. cz. szakaszai⁷ pontrul pontra álnézessenek, valjon és mennyiben alkalmazhatók a polgárookra. — A mi jónak találtatván a 2-ik §. felolvastatott.

Ez így szóll:

*Az irott jegypénz a törvényest mindég kizárja, s ha ennél nagyobb, egyedül csak a szerzeményből, és soha sem az ősi javakból kötelezhető, de a törvényes jegypénzt az 1-ő rész 103. czimjeiből illető superinscriptio kedvezésével sem bír.*⁸

³ A rendek korábbi izeneteikben különösen az 1625:62. és az 1723:7. tc.-kekre hivatkoztak, amelyek az országgyűlés rendjének megőrzéséről szólnak.

⁴ Az országgyűlés reformját tartalmazó publico-politicum operatum a munkálatok sorában a negyedik volt, a tárgyalások elhúzódása miatt azonban a rendek egyre kevésbé bíztak abban, hogy ezen az országgyűlésen sorra kerül.

⁵ V. ő. 261. l.

⁶ Az előző napi határozattal együtt a mostani mint a törvényjavaslat X. cikkének 19. §-a ily alakot öltött: „Dos legalis uxoribus civium in defectu dotis scriptae exsolvenda et aequalibus cum dote legali nobilium favoribus gavisura generatim in florenis 100, quoad uxores autem honoratorum et libertinorum in florenis 50, colonorum 40, inquitinorum demum in florenis 20 defigitur.” (Diaet. Extraser. 1834. CXIV.)

⁷ Helyesebben: a törvényjavaslat most tárgyalt cikkének a nemesek özvegyeiről szólló s már mégtárgyalt szakaszai.

⁸ Proiecta. 19. l.

Ennek felolvasását egy közönséges maradjon követé — és ámbár BEZERÉDY figyelmezteté a RRket hogy a k[irályi] városokban ősiség, oly értelemben, amint azt venni szokás, nem is létez, következőleg a polgároknál a jegypénz kötelezését csak a szerzeményekre szorítani nem lehet; — és ámbár DEÁK, s TARNÓCZY által pártoltatott, a hatalmas *maradjon!* minden vitatásnak véget vetett, melly azonban csak mihamar érdekesen megújult; mert ugyan is (a 3-ik s 4-ik § ellenvetést nem szenvedén) az országos szerkeztetéshez hozzá toldott 5-ik §. azt foglalja magában: *hogy a törvényes jegypénzt meghaladó dos scripta, midőn a szerzeményekből ki nem elégíthetik, törvényes summára lészen szorítandó.*¹⁹

BORSICZKY ezt a polgárookra ki nem terjeszthetőnek ítélte, sőt világosan kitétetni kívánta, hogy nekik szabadságukban álljon írott jegypénzt ősi, vagyis helyesebben szólva: örökösödésbe nyert javaikból is tetszésök szerint kötelezni.

HAVAS: Az ősiségnek két értelme van, egyik az: hogy az ősi javak elidegenítése *ex praejudicio* megerőtleníthető, ily értelemben a királyi városokban soha sem divatozott az ősiség, ne is divatozzék; másik értelem: melly az osztály útján kapott vagyonokbani örökösödést foglalja magában, s ez eddig is megvolt a k[irályi] városokban, mert senkinek sem állott szabadságában, hogy ősi vagyonáról halála esetére szabadon rendelkezessen, s osztályos atyafiait örökségüktől megfoszthassa. Ily értelemben jövődöre is kívánja az aviticitást megtartani, s mivel az írott jegypénz nem egyéb, mint halál esetére tett kötelezés, nem akarná korlátlanul kijelenteni: hogy a polgár, törvényes örökösének sérelmével határtalanul kötött jegypénzzel terhelheti ősi vagyonát.

KÖLCSEY: Pest városának követe maga is elősmeri hogy a királyi városi polgár a maga polgári vagyonának tökéletes tulajdonosa, s mint ilyen azt bár mi idegennek is eladhatja, a nélkül hogy osztályossai az eladást valaha felbonthatnák, vagy kérdésbe vehetnék. Már kérdem én, ha idegennek eladni szabad, hogy ne legyen szabad tulajdon hitvesének jegypénz fejében lekötni vagy is elidegeníteni? Ezt megtiltani annyit tenne, mint egy oly elvet felállítani, melly a városi polgárnak tulajdonosi jogát semmivé tenné, az aviticitás kártékony hatalmát közikbe is behozná, s azon egyetlen egy birtokot, mely ekkorig honunkban egyedül dicsekedhetett az állandóság s biztonság jóvoltából, a nemesi javak példájára örökös bizontalanságra kárhozzatni.

DÓKUS hasonló értelemben szólván a Trencsényi indítványt pártolja, — s valamint Kölcsey, úgy ő is, magát a 2-ik §-ust is a polgárookra alkalmazhatatlannak ítélé, annyival inkább, mert az ott kikötött superinscriptionak a városokban helye egy átaljában nem is lehet, minthogy a mi ott eladatik, örökre s másolhatatlanul el van adva.

Az indítvány legelőbb forma tekintetében elleneztetett, t. i. hogy a 2-ik §. végzésével ellenkezésben van, pártolói igyekeztek először amazt is megváltoztatni, de ennek a végzés szentsége vettetvén ellene, az itteni kérdés független pertractatióját legalább fentartották, mire sokat tett BORSICZKYNak azon magyarázatja, hogy a 2-ik §. csak azért sem

¹⁹ Annak idején Kossuth a 2 §. ismertetéséről a 8-ra ugorva (v. ö. 258. l.) nem említette meg, hogy ez a pont miként került a kerületi törvényjavaslatba. (Dos scripta legalem excedens in casu defectus acquisitorum mariti ad legalem restringenda est. *Diaet. Extraser.* 1834. CXIV.)

értetődhetik a polgárookra, mert az 1-ő rész 103-ik czimjére hivatkozik, a mely világosan csak a nemesekről szól.¹⁰

E szerint a dolog érdemére szorulván a vitatás, az irott jegypénz kérdése, az *aviticitás* kiterjesztése roppant fontosságú kérdésének alakját öltötte magára.

A kir. városok közül GÁLL (Kőszegh), MUKICS (Szabadka) és POSFAY (Posony) a Havas értelmében szözlottak, — részükről egyedül VÁGHY (Sopron) nyilatkozott elhatározottan a Trencsényi indítvány mellé, nyilván deklarálván, hogy az ősiséget, melyet ő a nemesekre nézve is szerfelett károsnak tart, a királyi városokba behozni egyáltalában nem akarja. Ennek ellenére a többiek azt vetették ellen, hogy az ősiség ekkor sem egészen ősméretlen a városokban, s POSFAY állította, hogy invalidatorius pert is tud t. i. bizonyos osztatlan javak elidegenítése iránt.

PLATHY: Nagy különbséget lát a permissivus állapot és a törvény világos engedelmé között s ép ezért nem lakarná korlát nélkül törvénybe foglalni a Trencsényi indítványt, mert ezen engedelemmel sok bukáshoz közlgő kereskedő vissza élhetne hitelezőinek kijátszására, mi által az ország hitele is csökkenne, a második házasságok pedig gyakran egészen tönkre juttathatnák az első házasságból származott gyermekeket.

NAGY PÁL hasonló értelemben szól. PÉCHY ugy hiszi, hogy ahol örökösödés van, ott ősiségnek is kell lenni, egyiket a másik nélkül képzelni sem tudja.

PÁZMÁNDY az indítványt pártolva felel, hogy más az örökösödés in haereditate, és egészen más az *aviticitás*, ebből ered a *praejudicium*, és az adásvevések megerőtlenítése. Ennek a királyi városokban helye nem lehet, mert az egész *praejudicium*nak, s általa az *aviticitás*nak első sark alapja a Kir. Fiscus örökösödése; innen van, hogy az ingó javak egészen ki vannak az *aviticitás* képzetéből zárva, sőt az ingatlanok közül is csak egyedül a tős gyökeres jusokra (*radicalitásra*) lehet azt valódi alalmaztatni.

DEÁK: Törvényes értelemben hogy lehessen kétségbe hozni, hogy *aviticitás* nélkül lehet örökösödés, meg nem foghatom. Az örökösödés természeti szabály, mely a szeretet idaeáján épül, s oly fokenként száll, a mint feltenni lehet, hogy a megholt személy ezt amannál inkább szerette, p. o. gyermekét testvérei előtt, ezeket a Fiscus előtt s a: t. De ezen *praesumptio* azt ki nem zárja, hogy valaki világos rendelkezés által szeretetét másképp ne nyilvánosithassa, s épen ebben van a különbség, mert az *aviticitás* az, mely a rendelkezési szabadságot korlátozza. Az örökösödés egész Európában meg van állapítva in *casum intestati*, a nélkül hogy a végrendekezési szabadság sok országokban kizáratnék, vagy is az *aviticitás* ősmértetnék. És ez a dolognak valódi értelme, mert az elidegeníthetetlenség, s az ezen épült *invalidatio* az *aviticitás*bol nem következik, sőt merem állítani, hogy az egy oly monstrum, melyet erőszakkal csavartak ki belőle némely törvények, oly monstrum mely (bátran kimondom) egyenest csaláson alapul, t. i. hogy ha idők körülménye szerint az eladott jószág becse nevededett, azt vissza venni, kü-

¹⁰ A *Hármaskönyv* idézett címe, amely szerint az özvegy birtokait, ha férje elzalogosította azokat, a zálogostól visszakövetelheti, mivel „*impignoratio non excludit proprietatem et perpetuitatem iurium ipsorum possessionariorum*“, nem szól kifejezetten nemesekről.

lönben pedig a vevőnek nyakában hagyni lehessen. Mit a királyi városok követői az eddigi szokásról mondanak, az helyén lenne, ha valamely eddigi eset elítélése véget bírói széket ülnénk, de a törvényhozás szent helyén bennünket csak a hon javának tekintete, és nem az eddigi szokás vezérelhet. Liptó követének a hiteltől merített ellenvetése állana, hahogy az írott jegypénznek más adósságok felett elsőség adatnék, de midőn nem adatik, egyedül a rendelkezés szabadságának elve forog itt kérdésben, pedig a tapasztalás tanít, hogy minden szabadság, mely a polgári társaság céljával összefér, leghatalmasb rúgója az igaznak, ez pedig egyetlen egy út a polgárok materialis boldogságára, és így a szabadságnak mind ezen korlátozása, melyet a társaságos lét meg nem kíván, nem csak a polgárok boldogságát sérti, de a társaságos viszonyok miatt korlátozást nem kívánó természeti jusokba is bevág. Ha tehát olyas mit határoznánk, a mi ily természet elleni korlátozást foglalna magában, nem törekednénk a polgárok boldogságán, s törvényhozói kötelességünket sem teljesítenők. Szavazatom tehát oda megy, hogy ne hozzuk be a városokba az aviticitásnak egy új nemét, s bár minő volt is némely helyeken az eddigi gyakorlat, állítsuk fel itt, hol az írott jegypénzről van szó, a rendelkezés szabadságát, részemről ha majd a testamentom, ha majd az adás vevés előkerül, mindenütt elő adom hasonló tartalmu kívánságomat.¹¹

HERTELENDY (Torontál): Mindenek előtt elhárítja magáról azon szemrehányást, melyet Deák s mások is ismételtének,¹² t. i. hogy ismét érezhető a vezérelvek előleges meg nem alapításának hiánya. Kijelenti, hogy az aviticitást fel fogja tartani, de nem úgy mint a tulajdon korlátozását, hanem mint az örökösödés biztosítását. Nem akarja azonban oly értelemben kiterjeszteni, mikép eddig a királyi városokban nem divatozott. De korlátlan megengedni a jegypénz kötelezhetését annyit tenne, mint a szegény árvákról, kiknek sorsául gondoskodni a törvényhozásnak egyik legszenteb kötelessége, egészen megfeleltekni.

És ez volt azon tekintet, melyből az indítvány ostromoltatott. ANDRÁSSY Deáknak felelve azt állítá, hogy az ő javallata ép a haza javának szent céljával ellenkeznék. A gyermekes apa második házasságra lépésekor a vak indulat pillanatjában adott kötelezéssel koldus botra juttathatná gyermekeit. Pedig nincs szenteb, nincs tiszteletre méltóbb kapcsolat az apainál. Ellenvetik ugyan, hogy ha lenne ily természet elleni indulatú apa, a második hitvesének később is oda adhatná javait vagy maga elpredálhatná. Ez azonban nem áll, mert az elsőnek ellene van a vak indulat mulandósága, a másodiknak tennen érdeke. — RAGÁLYI hasonlóan vélekedett. Egyébiránt megjegyzi, hogy az el nem idegeníthetésnek az avicitással felcserélése szülte azon zavart, mely a képzeleteken unalkodik, a kettőt voltaképp meg kell különböztetni. Örökösödés volt a polgároknál eddig is, el nem idegeníthetés nem volt, de atyáról kapott jószágából osztályos testvéreit senki ki nem zárhatta. Ha tehát

¹¹ V. ö. Kónyi: *Deák Ferenc beszédei*, I. k. 89. l.

¹² Deák a törvényszékek elrendezésének befejezése után, a május 24-i kerületi ülésben indítványozta, hogy küldjenek ki egy bizottságot, amelynek feladata legyen, hogy „az országos küldöttség munkáját superrevideálja, nem is az hogy egyes törvényeket javáljon, hanem az, hogy a regnicolaris küldöttség dolgozatját principiumokra vonja, s e szerint egyszerűzván a kérdéseket, egy systematizált codexnek csontvázát dolgozza ki.” (V. ö. e kötet 170. s. köv. l.)

nem akarják a RR elrontani az örökösödési just, a §-nak a mint van, meg kell a polgárookra is maradni.

PRÓNAY: Ha megengedné is, hogy a korlátozatlan jegypénzi szabadság a gyermekek; vagy collateralisok kárára szolgálhatna; csak ugyan igaz marad, hogy az atyai szivet megtagadó atya, ha csakugyan ki akarná játszani, azt másképp is megtehetné. Nem arról van tehát itt szó, hanem egy oly elvről, mely gyökerében elmettszené azon életerőt, mely királyi városainkat az iparnak tág mezején már eddig is oly szépen virágoztatá.

Végre voxolásra tétetvén a kérdés: voxolás közben LA MOTTE az indítvány ellen ekép szavazott: Ily gyalázatos hús vásárlásnak sem a gyermekek, sem a collateralisokat kitenni nem akarom. — BENCsik az indítvány mellett így: ha valakinek pénze van, s feleséget másképp nem vásárolhat, a természet ösztöne kívánja, hogy vegyen hát pénzen. — SLUCHA pedig az indítvány ellen ily szavakkal: a ki mai világban ingyen nem tud kapni feleséget, megérdemli hogy ne is vásárolhasson. — VÉGRE ANDRÁSSY: Ha lenne atya, ki gyermekei nevelésére szolgálható értékét egy állati ösztönnek feláldozhatná, nem vagyok barátja a halálos büntetéseknek, de az ily atyát akasztófára ítélném.

Végzés: A Trencsényi indítvány 26 megye, s a Hajdu kerület voxával 20 megye ellen elfogadtatott, — és így a királyi városi javakban aviticitas nincs.

b)

Junius 26-án kerületi ülés. Az elnökség még mindég ugyan az. A tegnapi tanácskozás folytában az Özvegyi jusokrul szöllő t. cz. többi szakaszai is ált nézetek, s mennyiben a tegnapi végzés után a városokra már alkalmazhatók nem valának, kivételkép módosítottak.

Ezután PRÓNAY a jobbágyoknak, TARNÓCZY pedig az ország más osztályozatú lakosinak, u. m. az egyházi adományosoknak, jászoknak s kunoknak özvegyeiről is rendelést kívánt tétetni, mire nézve BEZERÉDY javallatára azon elv lön elfogadva, hogy a praedialisták a nemesekkel, az országnak egyéb nem nemes lakossai pedig a polgárokkal egy tekintetbe jöjjenek.¹³

Már most nem épen érdekes vitatást halgatánk a felett, mit kellesék tanácskozásba venni. — A *Vég helyek itélő székeiről* beadott küldöt-ségi javallatot-e?¹⁴ mely a Forumok rendbeszedésének munkájából még

¹³ A törvényjavaslat X. cikkéhez, miután tartalmát a polgári rend szemzögcéből átvizsgálta a kerületi ülés, a következő pont került befejezésül: 20. §. Ea, quae in praecedentibus legis praesentis §-is, quoad nobiles disposita et non praecise ad hos restricta sunt, etiam relata ad personas civicae conditionis, item praedialistas, nec non honoratiores, libertinos et universos ignobiles normam constituent. (*Diaet. Extraser.* 1834. CXLV.)

¹⁴ Az 1834. febr. 11-i kerületi ülésben Hertelendy indítványozta a katonai vég helyek törvényszékeinek rendezését. Török pedig az egész magyar katonaságra ki akarta a szabályozást terjeszteni. A rendek akkor későbbre halasztották a kérdés tárgyalását. (V. ö. *Országgyűlési Tudósítások* II. k. 652. l.) Hertelendy az április 7-i országos ülésben (V. ö. e kötet 31. l.) megújította indítványát, az elfogadást nyért és a törvényjavaslat kidolgozása kerületi ülés feladata lett. Kossuth tudósításaiból nem derül ki, hogy mikor bízták küldöttségre a törvényjavaslat megszerkesztését, a javaslat azonban elkészült s a július 11-i kerületi, majd a július 14-i országos ülésben tárgyalásra is került. A törvényjavaslat szövegét l. *Iratok*, III. k. 325. s köv. l.

hátra van, — vagy pedig a polgári törvények igazításának fonalán menve, a következő t. cikelyt, mely szól a *Testamentumokrul*. (Végrendelésekről.) — A többség akaratja ezen utóbbira nyilatkozott. — Felolvastaték tehát az 1-ő §-nak nagy fontosságu tartalma mely azt rendelé, hogy a szerzemény felől kiki szabadon rendelkezhetik, de a törvényes örökösök sérelmével akár ingatlan, akár ingó ősi javakról tett végrendeles erőtelen.¹⁵

BORSICZKY: A §. első részét felvévén, azon indítványt teszi hogy midőn semmi ősi javak nincsenek, a szerzeményeknek fele része, a Római törvényben *legitima* szó alatt ösmeretes örökség gyanánt,¹⁶ szükségeskép a gyermekekre szálljon, s ily esetben csak a másik félrészről legyen a szerzeményesnek szabadsága gyermekei kirekesztésével végrendeletet tenni. Ezen indítványát egész mivel Europa példájával támogatja, s hasonló autoritásra hivatkozva, azt is kívánja, hogy *instituto haeredi substituere* szabad legyen ugyan de csak egyszer, s a *substituált haeresnek* ismét *substituálni*, s ekép századokra előre megkötni a birtoкосok kezeit szabad ne legyen.¹⁷

DEÁK: Legelső alap kérdésnek hiszi azt, mennyire adatik meg a szabad rendelkezés jusa a tulajdonosnak? mégpedig megkülönböztetve az egyenes maradékra, a mellékes rokonokra, és a *Fiscus*ra nézve. Ezen három tekinteteket megkülönböztetve kell elhatározni: ezek teszik a végrendekezés iránti intézet alapját. Sokszerű szemrehányást hallottunk immár, hogy a kik nem baráti az aviticitásnak, azt minden előforduló alkalommal kiszúrni törekeshetnek. Legyen vége az örökös tusakodásoknak, döntsük el ama három tekintetet előlegesen.

ANDRÁSSY ellenzi, s hivatkozik a munka elején tett azon végzésre: hogy nem szükség általános elveket előre alapítani, hanem az országos küldötség szerkeztetése szerint fog vitatni a tanácskozás. Ehez támaszkodva felveszi a §-nak ezen első szavait: *Acquisita liberae acquisiforum subsunt dispositioni*. S ezen kérdés érdemében a Trencsényi első indítványt pártolja, mert a gyermek nevelés atyai kötelességét a legszentebnek valja, ámbár kéntelen elősmerni, hogy ezen végzés az írott jegypénz iránti tegnapi végzéssel homlok egyenest ellenkezni fog.

SOMSICS: Az általános elvek előleges megállapítása iránt munkálunk elején tett Zalai indítvány el nem fogadtatott ugyan,¹⁸ de azzal vigasztaltattunk, hogy minden t[örvény] cikelynél különösen el fogjuk dönthetni a vezér elveket. Tartsák meg a RR ígéretjüket, s ne tegyenek minnyájunkat azon feszült helyzetbe, hogy különböző színű törvényeket alkossunk, rejtett czélokra mellékes utakon harczolva törekedjünk; munkálódjunk inkább férfiakhoz illő nyílt egyenességgel, döntsük el a fő kérdést, hogy a vesztett rész a végzés értelmében honunk javának eszközléséhez járulhasson.

HERTELENDY (Torontál): A Zalai követnek czélzata nem ment oda, hogy jelenleg ne szóljunk a szerzeményi javakról, hanem a §. folytatában előfordulandván az ősi javak iránti rendelkezhetés kérdése, csakugyan el kell az aviticitás kérdését dönteni. A szerzeményt a mi illeti, tegnap az írott jegypénz tárgyában az vala nézetem, hogy az árvákra

¹⁵ *Proiecta*, 22. l.

¹⁶ Törvényes örökrész. (*Codex Iustinianus*, III. 28. §.)

¹⁷ A *substitutio haeredis*, az örökösödés sorának végrendeleti úton való kijelölése rendi jogunkban a *Hármaskönyv* III. 30-on és az 1715:27. tc-en alapult.

¹⁸ V. ö. előbb a 12. sz. jegyzettel.

tekintet legyen; itt is gondoskodást sürgetek irántok, mert a gyermekek nevelése a statusi rendelkezéseknek egyik legfontosab feladása. Nem is ösméretlen dolog törvényeink előtt hogy midőn az apa a közhatóságnak ezen legszentebb kötelességét teljesíteni elmulasztja, a közhatóságnak jusa, sőt tartozása ezen hiány kipótlására gondoskodni. Jele ennek az 1723 : 105. törvény.¹⁹ A Trencsinyi indítványt tehát pártolom ugyan, de nem felére, hanem $\frac{2}{3}$ részére kívánom a szabad rendelkezést meghagyatni.

KÖLCSEY nem minden csipőség nélkül adja élet rajzát az eddigi tanácskozásoknak. A Donatiorul mennyit szóllottunk, mennyit végeztünk, úgy mond, s még csak azt sem tudjuk, mellyek lesznek a Donatio czimjei? mert hivek maradván a RR azon végzésökhöz, hogy semmi előleges elvek ne állapitassanak s csak a szerint folytattassék a munka, mint azt az országos küldötségnek az Isten tudni engedte, készebbek valának a nota és defectus említését mindenünnen kitörülni, mint a Fiscus successiójárul azon a helyen valamit végezni.²⁰ A szónok őszintén megvalja, hogy ha azon kérdések, mellyeket a Zalai követ felvetett, nem itt eldöntenök, valósággal nem tudja, az Ecclesiasticumra, vagy Banderialera tartoznak e?

PRÓRAY a Trencsényi indítványt ellenzé. A nevelés kötelességét ugyan legszentebnek tartja, olyannak, mellynek teljesítésére a legszigorú kényszerítő eszközökkel is kötelezni a statusnak tökéletes jusa van, de miután az atya nevelési kötelességét teljesítette, gyermekét emberi korra juttatta, megszűnik minden további kötelessége, s véres verejtékkel szerzett tulajdonában továbbá nem korlátozható.

BENCsik szintugy vélekedik. Nyitra Rendei, ugymond, az aviticitást fel akarják tartani, mert azt az Aristocratia megmaradására szükségesnek itélik, távol vannak azonban minden olyan gondolattul, hogy az aviticitás elve még a szerzeményekbe is által vitessék, s a szerzeményes minden szabadságotól megfosztassék.

BEZERÉDY: Az örökösödés iránt gyakorlatban oly complicált esetek őrlődnek ki, hogy a törvényhozás nem képes minden előfordulható esetre teljes igazságú, s méltányosságú határozást tenni; mert ember tökéletest nem alkothat, s a törvényhozás sem emelkedhet felül az emberen. Ezen gyarlóság szülte hiányt pótolja a szabad rendelkezés, mellyet olyan formának lehet tekinteni, mint büntető törvénykönyvben a kegyelem jogát. (Jus aggratiandi.) A szólló követ tehát a Trencsényi indítványhoz nem is szóllhat, mi előtt tudná, engedünk e az ősi javakban szabad rendelkezést; mert ha igen, úgy pártolja a Romai törvény legitimáját, nehogy az atya tyranussá válhasson, s gyermekeit mindenkől kivetkeztethesse, ha pedig nem adatik az ősiben rendelkezési szabadság, úgy nem pártolja, mert ekép az atya minden rendelkezési szabadságból ki lenne zárva, s megfosztva azon féktől, melly a gyermek tiszteletének fentartására nagyon is foganatos. Ezeknél fogva szükségesnek látja a Zalai követ által felhozott alapos három fő tekintet előleges eldöntését.

Az idő nagyon előre haladván, a vitatás folytatása más napra halasztatott, s *Junius 27-én* hoszas tanakodás után előbb ugyan a Zalai

¹⁹ A törvénycikk a helytartótanács feladatává teszi, ha a megyei hatóság nem intézkedik, hogy megintse azokat a szülőket és gyámokat, akik hanyagul intézik gyermekeik és az árvák nevelését.

²⁰ V. ö. előbb, 195. l.

indítvány elmellőztetett, utóbb pedig BORSICZKYNAK a szerzemények iránti szabad rendelkezésnek, a gyermekek *legitimája* által leendő megszorítása végett tett indítványa 7 voxal 40 ellen kisebb számban maradt; — és a szerzemények iránti rendelkezés szabadsága korlát nélkül felállítatott, úgy mindazonáltal, hogy a haeredis substitutio, s ezzel összekötött Fideicomissum, Majorátus, Seniorátus kérdései, rendszeres intézkedésre tisztán fenmaradjanak.²¹

c)

[I.] A fő RR *Junius 22-ike*^{a)} óta, *Junius 27-én* tarták első üléseket, melyben a Megyei törvényszék, s az Egyházi adományosok ítélőszékei iránt tett állapotadások szerkeztetésének rostállásával foglalatoskodtak. Az ez előtti napokban folyvást conferentiák tartattak, mint mindjék a kerületi táblák ügyében. Hallatszik: mintha oda menne a többség akaratja, hogy ezen táblák felállításának ideje (1723) óta a peres viszonyok még inkább nevedekvén, s országunkhoz a Bánság, s a Krassói vég helyek is hozzá jövéen, a Magyarországi 4, s Horvátországi 1 kerületi táblák meghagyassanak, ezeken felül pedig még egy tábla a Bánátban felállítassék, mellyek egyszersmind Appellatorius székek legyenek a büntető perekben, sokan úgy kívánták hogy csak a nemtelenekéiben, GR. MAJLÁTH ellenben minden különbség nélkül. Mondják hogy ezen utóbbi vélemény állott meg.

[II.] Igéretet tettem utóbbi levelemben, hogy a bírák elmozdithatatlanságának vitáisaiból a fő vonásokat közleni fogom, melyet is ezenel teljesítek.

GRÓF MAJLÁTH (Zemplén): Ugy vélekedett, hogy a megyei törvényszék táblabírái főispányi kandidatio mellett egész életökre választassanak, s egyszer elválasztva, többé választás alá ne jöjjenek. A nemzetnek erkölcsisége, úgy mond, aként száll és süllyed, a minő fokon áll az igazság szolgáltatása. Ennek hogy helyes legyen, első feltétele a bíró függetlensége, s midőn erről szóllunk, nem lehet intézetinket ama rendkívüli fénylő characterekhez mérnünk, kiknek, ha bár a leroskadt világ összeomlik is, keblöket a romlás meg nem rendíti, hanem venni kell az embert úgy, a mint van, így véve pedig nem ön érdem, hanem nép kéje határozta sorsa bizontalanságának lenyomó értelem mellet független bíró nem lehet. Hozzá járul, hogy az igazság érzete nem csak a választottakban, de a választókban is egyiránt szenvedhet az időszakénti választásoknál, mert az épen kérdésben forgandó perek érdeke lehet a választásoknak erkölcstelen, de hatalmas rúgója. Szabad legyen azt is megemlíteni, hogy a bíró el nem mozdithatásának elve a legszabadályosabb institutiókkal birni vélt nemzeteknél is Status tudományi axiomának tekintetik. Második hiánya a változó bíróságoknál a szükséges tudomány, és gyakorlat meg nem szerzhetése, és harmadik az itéleti elvek egyenlőségének hiánya. Ezen tekintet nem elkerülhetlen ugyan ott, hol egy nap hozta bé az alkotmányt s a magánosok viszonai rendszeres szabállyal elhatározvák; a mi alkotmányunk nemzetünknek historiai fejleményivel együtt serdült fel, s a szokás és divat törvény erejével bir, itt tehát az elvek egységének fen kell állani. Nem állhat pedig fen olly

a) Helyesen: június 23-ika. (V. ö. e kötet 266. l. és Jegyzőkönyv VIII. k. 145. l.)

²¹ A június 27.-i kerületi ülés tárgyalásait l. bővebben a köv. számban.

intézetnél, mellynek éltető lelke a változás, és valóban féltő hogy végre majd csak egyetlen egy elv fog egyenlőn divatozni, t. i. hogy a választásban hatalmast terhes ítéllettel sérteni nem lehet!

KOPÁCSY: Hogy a bíró el nem mozdítható lehessen, szükség hogy az első kinevezés, vagy elválasztás, annak magas állásához megkívántató jeles tulajdonságai felől némileg kezessédjék. Azon nemzeteknél, mellyekre a Zemplényi főispán hivatkozott, megvan ezen kezesség, mert a bírák a különben is felelős kormány által neveztetnek, — mi nálunk a bírói tisztség választáson épül, a választás pedig nem az már többé, a mi hajdan volt, t. i. a közbizodalom nyilatkozása, tudjuk mint küzdenek mostani választásainkban a factiók, tudjuk hogy 1000 választó közül gyakran 505 vox, és minő vox? határoz. És ezen választást fogadnók mi el kezességül hogy az örökös bíró roppant hatalmával vissza élni nem fog? Különben is vagy jó a mostani választás módja, vagy rossz. Ha jó: mi áll ellent, hogy azt ne ismételjük, s a jó bírák helyett jobbakat ne válasszunk? ha ellenben rossz, mi bírhat reá, hogy a rossz mód választott bíró személyeink, s vagyunk felett örökös ostornak meghagyjuk? Én tehát mind addig, míg választásunk aként nem lesz elrendelve, hogy biztosító zálogot nyújthat a választandó jósága felől, alkotmányunkat az el nem mozdíthatás halálos ugrására juttatni nem akarom.

Ezen fontos nézetet LÁNCZY is fejtegeté, emlékezteté a fő RRket, hogy rokonok, barátok, bajtársak közepében maradand ezen bíróság, melly az atyafiság, barátság, vallás tekintetében befolyása alatt választatik. Ily auspiciumok választása sujtson az ország nyakába 52 örökös dicasteriumot? És kitől kell inkább tartani: attól e kít hivatalának elveszthetése a nyilvános igazságtalanságtól vissza tartóztathat, vagy attól, ki így választva, ily rugókkal emelve a bírói székre, magát örökösnek érzi?

GYÜRKY szintén ily értelemben volt. Az első bizodalom csalhat, ugymond, a biztos kényelmes helyzetben az erkölcs megváltozhat. Fontoljuk tehát végig annak következéseit, ha egy el nem mozdítható bírónál a fösvenység részrehajlássá fajul. Mondhatnák ugyan: hogy ezt meg lehet büntetni, úgy de ez a legtitkosabb vétkek egyike, s a tapasztalás tanít, hogy bár újal mutogat is a közvélemény valakit áruba bocsájtott lelkünek, ellene még is vétkét bebizonyítani nehéz. Egyébiránt alkotmányunknak egyik legfőbb kincse, hogy a nemes maga választja bíráját, — ha ez így áll, jussának is kell lenni, hogy azt, ki megszűnt bizodalomát birni, helyéből elmozdithassa, s bizodalomát másnak adhassa. És valóban szigorú vádnak, érdemetlen sértésnek hinné, ha megyei tisztviselőink nagy része a választás miatt nem független keblü férfiainak nevezetnék.

Hogy a periodica választás elve győzött, megírtam.²²

Junius 28-án azon kérdés vitatván a RR kerületi ülésében, szabad leszen e az ősi javak felől rendelkezni? ezen szabadságot az ingatlan javak iránt csak 7 — az ingók iránt pedig csak 12 megye s két kerület pártolá!²³

²² L. előbb, 266. l.

²³ A június 28-i kerületi ülés részletes ismertetését l. a következő számban.

A fő RR meghagyták a Jász Kún ítélő székeket úgy, mint a RR javallották, a Hajdu kerületben első bírónak a városi magistratust, másodiknak a kerületi törvényszéket, legfelsőbnek a 7viratust rendelék. A Szepességi XVI városokat privilegiált önállásukban megtartani határozzák.²⁴

157.

a)

1834 június 27

Kerületi ülés.

Tárgy: [I.] A végrendeletekről szóló XI. tc. 1. §-ának első része: rendelkezés a szerzett vagyonról. [II.] A jászok, kúnok, hajdúk nemeseknek tekintendők-e?

b)

1834 június 28

Kerületi ülés.

Tárgy: A XI. tc. 1. §-ának második része: az ősi vagyon felett való végrendelkezés. Heves viták, az ősiség körül.

c)

1834 július 1

Országos ülés.

A tizedik izenet a január 3-i leirat tárgyában. Jármý és Pogány összecsapása Beregnek az uralkodóhoz intézett felirata miatt.

d)

A főrendek június 30-i és július 1-i ülésének rövid ismertetése.

a)

Posony, Július 1-őjén, 1834.

[I.] A 27-ik Juniusi kerületi ülésnek, mint már említém,¹ tárgya volt Boreiczkynek azon indítványa: hogy az ősi josszággal épen nem bíró atya keresményének felét törvényes részkép tartozzék gyermekeinek hagyni, s csak a másik fél részről rendelkezhezzék.

A vitás előtt és alatt gyakran megújult az elvek nélküli dolgozás iránti panasz, és gyakran ismételték, mi káros lett légyen Deáknak a munka elején az elvek egyszerűzése felől tett indítványát el nem fogadni.² — Innen Péchy alkalmat vón Kölcsénynek felelni azon tegnapi

²⁴ Ennek a június 28-án tartott főrendi ülésnek a részletes ismertetése hiányzik a Tudósítások következő számaiból.

¹ V. ö. előbb, 275. l.

² V. ö. e kötet 271. l., 12. jegyzet.

mondására: hogy az országos küldötség minden előelvek megállapítása nélkül dolgozott, csak úgy a mint Isten tudnia engedte.³ Mivel pedig Pest v[árme]gye] Rendei azon küldötség nyomait követve dolgoztak, nem gondolá a Kölcsényi mondását elhalgathatni, nehogy az következzék belőle, hogy Pest v[árme]gye is minden principium nélkül, és szintén csak úgy dolgozott, a mint Isten tudnia engedte. Mutogatá tehát, hogy az Országos küldötség is bizonyos elvekből indult munkájában; mire viszont Somsics és DEÁK feleltek. — DEÁK különösen tegnapi indítványának, mely szerint a rendelkezés szabadságát a gyermekek, a mellékes atyafiak, és a fiscus iránt elkülönözött tekintetekben eleve elhatároztatni kívánta,⁴ azt halván ellene vettetni, hogy ez ismét az ősiség elvének általános thesisét foglalja magában, újra megjegyzé, mit már minap is mondott: hogy ő az ősiség idaeájában szigorun megkülönbözteti a szabad rendelkezést az elidegeníthetetlenségtől, sőt ezen utóbbit nem is tartja szorosan az ősiség következményének, hanem egy oly monstrumnak, a mely csaláson alapul.

A többség azonban mellőzván Deáknak mult napi indítványát, a Trencsényi javallat körül egyesíté tanácskozásait.

NAGY PÁL: Emlékezteti a RRket hogy a gyermekek élelmezéséről a világ minden törvénykönyveiben van ellátás. Ezt teszi a Romai törvény *legitimája*,⁵ ezt a Német törvénykönyvben ösmeretes *Pflichttheil*.⁶ De meg kell jegyezni, hogy ott az ősiség és szerzemény egészen amalgamirozva van. Nálunk ezek el vannak különözve, ezért nem ösmeretes törvényeink előtt a *Pflichttheil*, mert a törvényhozás máskép gondoskodott a gyermekek *legitimájáról*, t. i. az ősi javakat számukra kirendelte, s azokat a szabad rendelkezés köréből egészen kivette. Ugy de a Trencsényi indítvány csak azon esetről beszél, midőn nincs semmi ősiség, mely a gyermekek *legitimáját* pótolhatná, ez kétség kívül törvény hiány, mely a törvényhozás gondoskodását nagyon megérdemli. Ő tehát az indítványt pártolja.

Kik még vele egy értelemben voltak, legfőképp onnan meritették gyámokoskodásukat, hogy a gyermekek neveléséről gondoskodni egyik legszentebb feladás, legfőbb kötelesség.

DEÁK felel: hogy ez nem ok az indítvány elfogadására mert a *legitima* nem tesz különbséget a már fel nevelt s még neveletlen gyermek között. Ő tehát most, kivált midőn még nem tudja, adnak e a RR szabad rendelkezést az ősiségben, ezt legalább a szerzeményekben fentartani kívánja, s ha nem kiterjesztett, legalább nem megszorított szabadságot ohajt haza vinni; de azt maga is sürgetni fogja, hogy a nevelés fedezése még a végrendelési örökösnek is kötelességül tétessék. — BAZERÉDY szintén azt jegyzi meg, hogy a nevelés a közigazgató hatalomnak tárgya, s ide teljességgel nem tartozik.

ANDRÁSSY példával akarván bizonyítani a *legitima* szükséges voltát: oly forma előadást tesz hogy fontolják meg a RR, minő boldogtalan ember lenne az, aki p. o. 60 éves koráig számos gyermekeivel 40—50

³ L. előbb, 274. l.

⁴ L. előbb, 273. l.

⁵ *Codex Iustinianus*, III. 38. §.

⁶ A köteles részt (*Pflichttheil*) a német *Bürgerliches Gesetzbuch* a 2303—2338. §-okban szabályozza olyanformán, hogy a lemenők, a szülők, és a túlélő házastárs részére biztosít az örökségből részt a kitagadottak, az önként lemondottak, és az örökségre méltatlanná váltak kivételével.

ezer jövedelmü atyai jószágból él, s erre bizakodva semmit sem is szerzett, ekor meghal az atya, s mindenből kitagadja az élelem keresetre alkalmatlan elbizakodottat. Mire BERNÁTH elmésen felel, hogy ha ezen árva 50 ezer ft. jövedelemből 60 éves koráig semmit sem tudott szerezni, ez oly különös eset, melly valóban különös törvényt érdemelne, hogy semmiben se is örökösödjék.

A két nap vitatott kérdésnek eldöntése végett voxolás sürgettetvén

DEÁK megjegyzé hogy ő ugyan a szerzemények iránt szabad rendelkezésre szavaz, ez azonban a haeredis substitutiora s ebből eredő fidei commissumokra ki nem terjeszti, mert (a köz célú alapítványokat kivéve) nem akar a holtaknak az élők felett ivadékról ivadékra szorító hatalmat engedni.⁷ Kérdi tehát, valjon a Fidei Commissumok iránti rendelkezés fenhagyatik e teljes épségében a maga idejére?

TARNÓCZY e részben szintén biztosítva kíván lenni, mi előtt voxolna, mert Bars Rendeinek a fidei commissumok ellen soha meg nem szünhető hazafi aggodalmuk van, s az oligarchiának ezen mérges magvát mindenestől ki akarják irtani. Ő reméli, hogy ez meg is fog történni. — RAVAZDY mint elnök kijelenti hogy a fidei commissum s ezzel össze kötött substitutio haeredis kérdése igen is külön intézkedésre halasztatik. Egyébiránt megvalja, hogy ő magát szintén hazafinak tartja, de azért a fidei commissumokat bizonyos korlátok közt a köz jóval megférhetőeknek hiszi.

BERNÁTH azonban élénk színekkel adja elő, hogy az életnek törvényét a halál nem kormányozhatja, s hogy a törvényhozásnak hatalmában sem lehet az Istenben elnyugodott halottaknak oly erőt tulajdonítani, hogy ők századokra előre minden élőnek tulajdonosi, rendelkezési szabadságát béklyóba szorítva tarthassák. Nem is állhat ellen ama tetzős ok, hogy a maga szerzeményének miként bírásáról kiki szabadon rendelkezhet, s ez csak az illető egy személyt kötelezi. Mert a hitre bizási megszorítás nem egy személyt, hanem az egész társaságot korlátozza, minthogy az ily birtok minden kézenforgás (Verkehr) alól örökre kivétetik.

HERTELENDY (Torontál) ellenben a fidei commissumokat az első szerzeményes rendelkezési szabadságából természetesen folyóknak valja, s ezen szabadságot örök időkre hatólag megengedtetni kívánja. Mert nem csak hogy kárt nem lát eredni belőle, sőt a szorgalomnak, s iparkodásnak legerősebb ösztönét hiszi fekünni annak tudásában, hogy véres verejtékkel szerzett vagyonunk tennen rendelkezésünk szerint fog a jövőendő időkben is fenmaradni.

KÖLCSEY: Társaságban élünk, s itt a természeti szabadság csak annyiban állhat fen, mennyiben a társaság célja megengedi. Ő pedig a Fidei commissumot nem csak a társaság céljával, de magával a magyar alkotmány eredeti szellemével is ellenkezőnek tartja, s azt egyedül csak az olygarchia méreggel teljes kisarjadzásának tekinti.

PALÓCZY: Annak bizonyosságául, minő következtetésük lehetnek a századokra ható rendelkezések, Anglia történetiből felhossa *Thelusson* ösméretes testamentomát, ki fiainak és unokáinak kizárásával unoka gyermekeinek hagyott, folyton folyvást kamatok kamatjával szaporodandó 14 millio font sterlinget, mellyre nézve ki vala számítva, hogy

⁷ V. ö. 273. l. 17. jegyzet.

akkor már minden pénz Angliában ezen örökösöké lenne.⁸ A Parliament ennek következtetésében tiltott meg minden ilyes végrendeleteket.

A Majoratus, Fidei Comissum, és Substitutio haeredis kérdése tehát maga idejére halasztatott, a mikorra maga GR. LA MOTTE is lelkes pártolást ígért a fidei comissumok eltörlésére.⁹

Voxoláskor csak Sopron, Trencsin, Győr, Esztergom, Szabolcs, és Borsod pártolák a Borsiczky indítványát, Torontál pedig a nevelés tekintetében megszorítást kívánt. Maradt tehát a szerzemények iránt korlátlanul a rendelkezés szabadsága.¹⁰ DEÁK és vele több mások fentartván a gyermekek neveltetése iránti gondoskodást.

Voxolás közben RAGÁLYI úgy nyilatkozott hogy ő csak kéntelenségből voxol, mert a testamentumot ki akarná a törvénykönyvből törölni. A birtok idaeája személyhez van kötve, valóságos képtelenség tehát, hogy midőn megszűnik a személy és birtok közötti öszeköttetés, az örökkévalótul kapott hatalommal béérni nem akarjuk, hanem holtunk után is rendelkezni akarunk a birtokrul. Nem a testamentumrul kellene tehát szölli, hanem az örökösödést szabályosan elhatározni, úgy a mint Székely atyáinkfiainál van, kikenél ha más senki sincs, a szomszéd succedál.¹¹

[II.] Ezen ülésnek elején, midőn az Özvegyi jusrol szöllő t. cz. szerkesztése rostáltatnék, ASZTALOS kérdést tett, valjon ezen szavak alatt: *cujuscunque conditionis ignobiles*¹² a jász és kun lakosok is értetnek e, — mert nekik vannak a Nádor által kiadott különös statutumaik.¹³ Ezeknek azonban ellene vetetett hogy nincsenek törvényesítve. BORSICZKY nyilván kijelenté, hogy a törvényhozás helyén nádori rendeletekről, Cancellaria parancsirol tudni semmit sem akar, ha volt a jász kún követnek valami kifogása az alkotott törvény ellen, azt elő kellett volna terjesztenie. — MIHALKOVICS (Jász kún követ) kéri a RRket, engedjék meg hogy beadhassa eddigi szokásuk felvilágosítását, mert e napokban az országos öszeírásban lévén elfoglalva, jelen nem lehetett. — HAVAS szükségesnek látja már egyszer elhatároztatni, hogy a jászok, kunok nemeseznek tekintetnek e, a mit ő egyenesen tagad, mert ha irántuk

⁸ Thelusson párisi bankár Angliába vándorolt hasonnévű fia 1793-ban halt meg s vagyonának csak egy töredékét hagyta gyermekeire, a többi a szónok által említett módon gyarapodott. Ebből az esetből született Eugène Sue „Bolygó zsidó”-jának egy jelentős epizódja, a Rennepont-örökség.

⁹ E tárgyak vitáit l. később, e kötet 320. s köv., 332. s köv. és 344. s köv. lapjain.

¹⁰ A határozat az 1. §. első öt szavának, amint azokat Andrassy idézte, (273. l.), elfogadását jelentette. (*Diaet. Extraser.* 1834. CXLV.)

¹¹ Az örökösödésnek erről az ősi sajátosság formájáról Benkő (*Transsylvaniae sive Magnus Transsylvaniae Principatus*, Claudiopoli, 1834. — I. 408. l.) azt mondja, hogy az 1597. országgyűlés végzésein alapul, amelyek általánosságban megerősítették a székely örökösödési jogszokást. (18. pont.) A szomszéd örökösödési joga felől Dósa Elek (*Erdélykori Jogtudomány*, Kolozsvár, 1861, 407. l.) szerint írásos törvény sohasem rendelkezett s az ősi szokás sem szól arról, hogy több szomszéd hogyan osztozik az örökségen.

¹² A törvényjavalat X. cikkének új, 20. §-ában, ahol azonban *civicae conditionis*-ról és *ignobiles*-ről van szó. (V. ö. 272. l., 13. jegyzet.)

¹³ A jászkunok jogi és közigazgatási rendjének s kiváltságainak alapját a német lovagrendtől való megvásárlásuk után az 1751:15. tc. s a nádor, mint a jászkunok főkapitánya által 1799-ben kiadott statutumok képezték. A statutumok rendelkezései az örökösödés és végrendekezés kérdésében eltértek a magyar nemesi jogoktól.

ugy a hajduk iránt is, a RR eddigi szokás tekintetéből különösen ellátást kívánnak tenni, ő is visza fog menni, és kérni mindent megállapítani, mi eddig a királyi városokban szokásban volt. — Nagy (Hajdu követ) emlékezteti, hogy a hajdukat a jász kunokkal egy tekintetbe venni nem lehet, a mint ezt a RR más ízben már magok is elősmerték.¹⁴ Ő semmi különös ellátást nem kíván; és specialis záradékokkal sem akarja a törvényeket tarkítani, hanem a munka végén fog egy rövid t[örvény]-cikelyért esedezni, melyben általánosan kimondassék, hogy a hajduk az ország nemesseire nézve hozott törvények alatt állanak. — A hajduknak külön tekintetbe jövetelök helyesnek ösmértetett, — a jász kunoknak pedig megengedettett, hogy az özvegyi jusok iránt javallatot tehesenek, jövőendőben lehető észrevételeik nyomban a pertractatio alkal-mával elvárattván.

b)

Junius 28-án kerületi ülés.

A jászoknak és kunoknak szabadság engedteték, válasszanak önmagok, valjon a nemesi vagy polgári ellátáshoz kívánják-e magokat az özvegyi jusok iránt csatolni. — Ez után (megrostáltatván, s helybe hagyatván eléb a fő RRhez küldendő 10-ik izenet)¹⁵ következett a *Testamentom* iránti t. cz. 1-ő §-nak azon része, mely az ősi javakat, legyenek azok ingatlanok, vagy ingók, a rendelkezési szabadság alól egyenesen kiveszi.¹⁶

HERTELENDY (Zala) nem kevés zúgás között elszámolja az aviticiásból egész hazánkra, egyes nemzetségek méltatlan javával áradó teméntelen károkat, s oda megy kívánsága, hogy végrendelés által a Fiscust minden örökösödésből kizárni, a mellékes atyafiakat regulálni lehessen, a gyermekeknek pedig törvényrész képen az ősiség egy része szükségkép kihasítassék.

BEZERÉDY: E roppant, de az egész hazában már eléggé ösméretes tárgyban hoszas beszéddel a RRket fárasztani nem akarja, csak arra figyelmezteti, jó-e oly törvényt hozni, melyet kijátszani könnyű s mely az emberi természet minden ösztönével ellenkező, a kijátszásra örökös ingert hordoz magában. Ha ez általánosan is áll, még inkább áll az ingó javakra, kéri tehát a RRket, legalább az ingókat különböztessék meg az ingatlanoktól, mert az ősiség idacája valami stabilitást foglal magában, minek már maga az ingó szó ellene áll.

KÖLCSEY hasonlóan oda nyilatkozik, hogy bár utasítása lenne is az ingatlan javak iránti ősiség megtartására, azt az ingókra is kiterjeszteni lelkiösmérete meg nem engedné, különben végetlen anomaliákba tévednénk, úgy hogy végre még nagy anyánk háló főkötojét is moly és egerek ellen firol fira tartoznók őrizni. Egyébiránt emlékezteti a RRket hogy már minap megmutatta,¹⁷ mennyire ellenkezzék az ősiség idacája az Aranybullával, melynek 4-ik cikelyében a korlátlan szabad rendelkezés, alkotványi sark törvényeink fokára emeltetett.

¹⁴ V. ö. Országgyűlési Tudósítások, II. k. 632. l.

¹⁵ *Iratok*, III. k. 17. s köv. l.

¹⁶ „Testamenta de rebus sive mobilibus sive immobilibus avitis in praeiudicium legitimi successoris condita non tenent.“ (*Proiecta*, 22. l.)

¹⁷ V. ö. előbb, 186. l.

Somsics megvalja, nincs kellemetlenebb dolog, mint olyasmit előadni, mi felett a többség előre eltörte a kegyelem botját. Azonban kötelessége a keserűt is megtenni, annyival inkább, mert tapasztalhatánk hogy a gondolatok kifejtése már országgyűlése alatt is itt ott boldogra virasztotta a dolgok kezdetét. Emlékezteti a RRket hogy az 1791: 67. t. cz. által a jelen munkálodásnak egyik célja oly törvények alkotásában van kitűzve, melyek által a szerfelett szaporodó pereknek eleje vétessék.¹⁸ Kérdi a RRket, lehet e ezt eszközölni, ha hogy az aviticitás úgy, a mint áll, továbbá is meghagyatik? A hydra fejű aviticitás az, mely miatt a a fiú édes atyát pörbe idézheti, mely miatt firol fira uralkodik nemzetségekben a gyűlölség és visszavonás, mely miat senki magát vagyona tulajdonosának nem tekintheti, s mely a birói önkénynek legalisált alapjául szolgál. Emlékezteti a RRket, hogy az ősiség alkotmányunk eredeti szellemével, s az aranybullával homlok egyenest ellenkezik, s csupán az Anjou ház alatt be csúszott feudalismus szomorú következése. Hivatkozik a Mosóczy compilatiojából kihagyott, de Kovacsics által napfényre derített 1231-ki törvény 11-ik czikelyére,¹⁹ mely a szabad rendelkezést kinek kinek korlátlanul megadja. Kérdi, valjon csak maga azon színlett cél is hogy a nemzetségek fentartassanak, eléretik e az ősiség által? Árpád házának adományai kiknek kezein vannak? és Sina, Ulman, Ditrich,²⁰ Árpád nemzetségebeli adomány után birják e uradalmaikat? Kifejti, mennyire nem tulajdonosa a magyar a maga birtokának, s mi roppant elláthatatlan károk következnek ebből a nemzeti szorgalomra, s hitelre; de magára a nevelésre s általa a nemzeti characterre is minő hatást gyakorol azon elbizakodás, hogy apáink néhány szilvafáiban szükségeskép örökösödnünk kell. Teljesen osztozik Deáknak azon valomlásában, hogy az egész dolog csaláson alapul,²¹ és reménli hogy lerázva az előítéletek bilincseit, végre csakugyan ki fogja az idő vivni azt mit a közérdek megkíván.

GR. LA MOTTE fontosnak valja Somsicsnak ama mondását, hogy az itteni vitatások a közvéleményre s az utasításokra is hatással vannak, azért kötelességének ösmeri az ősiséget védelmezni. Felveszi tehát az ellenvetéseket: elősmeri ugyan hogy ősiség nélkül szabadabb lenne birtokunk, de ezen szabadságot károsnak itéli a birtokosokra. Hogy könnyű a törvényt kijátszani, nem tagadja, de ezen kijátszás 800 évek óta divatozik, azért még se mondhatjuk, hogy a nemzetségek csakugyan jobban ne conserváltattak volna, mint ha ősiség nem lenne törvényeink által felállítva. Tiszteli az 1790-ki t[ör]vénynek azon célját hogy a perek kevesitessenek, de még jobban tiszteli azon ovást hogy intézetünkben

¹⁸ A jogügyi, bizottság egyik feladata: „Proiectum nonnullarum utilium legum civilium, quae forte ad... obturandos fontes, ex quibus inanes lites oriuntur... pertinebunt.”

¹⁹ A Mossóczi Zakariás és Telegdi Miklós által összegyűjtött *Decreta, Constitutiones et articuli Regum in clyti Regni Hungariae...* (Tyrnaviae, 1584.) a Corpus Juris első kiadása, nem ismeri az 1231-i aranybullát. Kovachich M. G.: *Vestigia Comitiorum apud Hungaros...* c. munkája (Budae, 1790.) közli először. (98. s köv. l.)

²⁰ A dúsgazdag bécsi bankárcsalád egyik tagja, Sina György Simon főleg Temes megyében szerzett nagy birtokokat s 1818-ban *hodosi* és *kizdiai* előnévvel nemességet, 1822-ben pedig bárói címet nyert. — Az Ullmann-családra l. *Országgyűlési Tudósítások*, I. k. 137. l. 2. jegyzet. — Az osztrák Dietrich-család egyik tagja, Br. Dietrich József 1827-ben nyert indigenátust.

²¹ V. ö. Deák korábbi nyilatkozataival, e kötet 218. és főleg 270. l.

*salva avitae constitutionis compage*²² haladjunk, már pedig Sz. István törvényéből okoskodva el nem ösmeri, hogy az Árpádok alatt tökéletes szabad rendelkezés divatozott volna hazánkban. Igaz ugyan hogy Ulman, Ditrich s a többi így is becsúsztak országunkba, de az ősiség oltalma alatt Hanzabég birtokából Sinát csak ugyan kivetette Battányi,²³ és látjuk hogy nem csekély számmal folynak ezen jövevények ellen az invalidatorius perek. Legnagyobb ellenvetésnek ösmerhetné azt: hogy az ősiség eltörlésével több tőke pénz jönne az országba, s ezzel a birtok ára nevedekné, de mit használ ez nekünk? hiszen ha venni akarnánk, mi s drágábban kéntelenítenénk fizetni a drága birtokot.

DEÁK felelget az ellenvetésekre, — a többi közt figyelmezteti hogy 800 éves számolásában 300 esztendővel megtévedett, melynek bizonyoságaúl felolvassa Sz. István 2., 5. és az Aranybulla 4-ik czikelyét, melyben a szabad rendelkezés biztosítatik,²⁴ annak nem léte esetére pedig az örökösödés felállítatik a természeti szeretetnek azon rendje szerint, mely vezér elvnek lőn az újabb status tudományban elfogadva, s mely András idejében jobban divatozott hazánkban, mint most.

Sokan, kik ezen a helyen ellene voltak annak, hogy az ősi javakról is szabad legyen végrendeletet tenni, ismét, és ismét kijelentették, hogy ebből nem következik, mintha az ősi jószágok el nem idegeníthetését is fel akarnák tartani. Nagy különbség van a halál esetére tett végrendelet, és az eladás között. Hazánkban kiváltképp arra van szüksége, hogy a birtok biztosítassék, erre a szabad rendelkezés semmit sem használ, mert a Statusra nézve mindegy, akár kire száll halál esetére a birtok, csak az, a kire száll, birtokában biztos legyen, és biztos legyen az is, a ki tőle megveszi. A holtak elégedjenek meg a mennyei javakkal, nem szükség akarattjuk által a birtokot holtok után is kormányozniok, ellenben az élők élhessenek az életnek minden javaival, s a tulajdoni jog minden kedvezésével. Különben is az eladás pénzért történik, s így még az örökösökre is hasznos lehet, ellenben a testamentum ingyen fosztja meg az örököst örökségétől. Ily értelemben szóllottak BORSICZKY, TARNÓCZY, VITÉZ, SZALOPEK, DÓKUS és mások. — Így PRÓNAY is: Meg van ugyan győződve, hogy míg azon elv, mely a szabad szerzés és bírájúság egy classis monopoliumává teszi, mostani kiterjedésében fenáll, hazánk erős polgári consistentiára nem emelkedhetik. Azonban valamint egyes embernél, úgy egész nemzeteknél is nagyon szembetűnő azon gyengeség, hogy bár bélátjuk is az előítélet baloldalát, annak lánczaitól még is nehezen menekszünk. De nem kell elcsüggednünk, ő legalább biztosan reméli, hogy a mint egy követet sem hiszen itt jelen lenni, ki az aviticitásnak úgy, a mint most fenáll, káros hatásáról meggyőződve ne lenne, úgy eljön azon idő, midőn az egész nemzet is le fogja győzni a megszozott gondolkozás előítéletét. Most küldőinek akaratja szerint ő sem

²² A királyi propositióknak az országgyűlés folyamán sokat idézett szavai. (V. ö. *Jegyzőkönyv*, I. k. 4. l.)

²³ A dúsgazdag Illésházy-család utolsó sarja, István gróf (†1838) élete végén tönkrement és nagy uradalmait kénytelen volt eladni; így került Hanzabég is Sina báró tulajdonába, az eladást azonban a Battányiak, mint várományosok, sikerrel támadták meg.

²⁴ Szt. István II. decretumának 5. caputja — a Corpus Iuris beosztása szerint — megengedi, hogy mindenki szabadon hagyhassa vagyonát feleségére, gyermekére, rokonaira, vagy az egyházra, az aranybulla 4. pontja pedig biztosítja a (királyi) servienseket, hogy a leányt illető negyed kivételével vagyona felől szabadon rendelkezzenek.

voxolhat a szabad rendelkezésre, ellenben az eladás örökös erejét szintén kívánni fogja.

Noszlopy megyéje részéről el nem fogadhatja azon mondást, hogy az ősiséghez ragaszkodás gyengeség, és előítélet — inkább hiszi, hogy ezen mondás a másik félre alkalmazható.

Mindég erősen kívántatván a voxolás, Széll indítványa szerint a kérdés elkülönözve tétetett fel, t. i. 1-ő kérdés: *Az ingatlan ősi javak felől szabad legyen e végrendeles által intézkedni?* — Ezen kérdésre csupán Szathmár, Csanád, Temes, Zala, Somogy, Tolna v[árme]gyék és a Kerületek voxoltak igennel, következőleg végzésbe mentek a szerkesztésnek eme szavai: *Testamenta de immobilibus avitis in praejudicium legitimi successoris condita non tenent.*²⁵

Második kérdés volt: *valjon az ingó ősi javak iránt megadatik e a végrendelezési szabadság?* — Itt megemlítetett, hogy már a minap, midőn az özvegyi jussokrol lenne szó, elősmértetett azon elv, hogy a birkában, tyukban, almariomban ősiség nem is lehet.²⁶ Azonban ellene vetetett, hogy egyedül az osztály teszi az ősiség alapját, következőleg a mi osztályba ment, annak ősinek kell lenni, s ha elvesztegettetik, redintegráltatni. Ezen kérdésre már a fent említett 6 vármegyékhez hozzá jöttek még Trencsin, Komárom, Baranya, Bács, Verőcze, Ungh, és a két kerületek, de összesen még is csak 12 megye lévén, a szabad rendelkezés alól még az ingó javak is kivétettek, a mit RÉPÁS mind a természeti törvénnyel, mind magával Verbőczyvel is egyenesen ellenkezésben lenni nyilatkoztatott. Ennek következtében a §-nak harmadik része, hogy t. i. az osztályba kapott pénzek sem tartozhatnak szabad rendelkezés alá, szintén helybe hagyatott.²⁷

Ez után azon kérdés vitattatott, valjon az eként megállapított szakasz rendelete ki terjesztetik e a királyi városokra is? Melly kérdés *Junius 30-án* is élénken vitattatván végre az határoztatott: hogy bár mi lett légyen is a jegypénz tárgyában végezve, a §-nak egész rendelete szó-rul szóra a királyi városokra is értessék. *Julius 1-ő* napján által mentek a RR a 2-ik §-usra. (Bővebben jövő levelemben.)²⁸

c)

Ugyancsak *Julius 1-ő napján* országos ülés is volt a Tel[kin]tetes Statusoknál, mellyben a két tábla közt még egyesülést nem nyert felírás tárgyában kerületileg készített 10-ik izenet²⁹ felolvasztatván, közön-séges felkiáltással jóvá hagyatott, s a fő RRhez által küldetett.³⁰ — Ez után

²⁵ *Diaet. Extraser.* 1834. CXIV.

²⁶ V. ö. e kötet 257. s köv. l.

²⁷ „Quapropter etiam pecuniae per divisionem inter successores communis genitoris initam obventae, liberae condidendum dispositioni non subsunt, verum innuente articulo 49. 1723. deficiente uno condidendum in alium devolvuntur. (*Proiecta*, 22. l. és *Diaet. Extraser.* 1834. CXIV.)

²⁸ A június 30-i és július 1-i kerületi ülések tárgyalásairól részletesebben olv. a köv. számban, 289. s köv. l.

²⁹ *Iratok*, III. k. 17. s köv. l.

³⁰ A küldöttség tagjainak névsorát l. a 220. országos ülés hivatalos jegyzőkönyvében. *Jegyzőkönyv*, VIII. k. 246. l.

BÖTHY felolvasá küldőinek legközelebbi utasítását, mely által a Barsi felírás letételekor³¹ szükségesnek ítélt óvások iránt azt jelentik ki, hogy a fő RR meg nem egyezése³² nem gyengítheti az óvások erejét. A RR köz felkiáltással nyilváníták, hogy ezen értelmet annak idejében minnyájan kimondották. — Ezután

JARMY küldői szoros parancsolatjából egy indítványt lévén köteles előterjeszteni, minthogy az a napi rendtől eltávozik, kéri a RRket meg ne vonják figyelmüket. Vissza vezérelvén a RR emlékeztetét a Földhasználati rendszeres munka iránti tanácskozásokra, megemlíti, miként vált végzéssé, hogy a jobbágy telkek használatát megvásárlandó nemesek az azokkal járó közterheket viselni tartozzanak.³³ Mint volt Szabolcs v[ármegye] is egyike azon 16 törvényhatóságoknak mellyek ezen végzést sarkalatos törvényinkkel összeütközőnek hitték, s azon elv törvényesítését akadályozni minden erővel törekedtenek. Egyike volt ezen törvényhatóságoknak N[emes] Beregh vármegye is. (Pogány feláll.) Látván azonban ezen N[emes] megye Rendei, hogy a fent említett elv csakugyan törvénybe iktattatik, hogy követeik által a többség kötelező végzésének ellenére nyilvánított ellenmondásukat a RR el nem fogadják, még erősb lépést tettek, s mult esztendei December 9-éről egy felírást intéztek Ő felségéhez, mellyben az országosan egybegyűlt Rendet *valamelly a mostani kor nem annyira újító mint minden dolgokat felforgatni czélzó szellemétől és mindenre kész zabolátlan szabadság veszélyes dagályától hajtva az ország polgári alkotmánya szentségének szentségtörő kezekkel való veszedelmeztetésével vádolják, kérvén ő felségét hogy polgári alkotmányunkat a törvényhozó test egyik alkotó részének megtámadásai ellen védeni, s a veszélyt, melly hazánkat ön magából fenyegeti, édes atyailag elhárítani méltóztassék.*³⁴ Felszólítván a többi törvényhatóságok közt Szabolcs vármegyét is, hogy ezen lépésben segéd kezet nyujtsón. Noha az említett kérdésnek elvére nézve egy értelemben voltak is Szabolcs Rendei Bereggel, mind az által ezen felírást, s annak sértő kifejezéseit nem csak magokévé nem teszik, s az országgyűlésére alkalmazhatóknak nem találják, sőt egyenesen sérelmeseknek is látván kötelességévé tették: hogy azon sértő kifejezések ellen a nyilvános és ünnepélyes ellenmondást küldői nevében kijelentse, s az említett törvénytelen lépésnek következtetésében a büntetést elhatároztatni, és törvényt alkottatni sürgessen. Kéri tehát a Rket, hogy indítványát s küldői méltó kívánságát kegyesen pártolni méltóztassanak.

PERSONALIS: A mi illeti egyes törvényhatóságnak az országos többség elleni törekedését, hogy minden ilyes törekedés egyáltalában erőnélküli, és semmit sem érő, már minap köz értelemmel kinyilatkoztattuk, s azt most is mindig erőnélkülinek nyilatkoztatom. De hogy valamelly büntetés szabattassék azokra, kik vagy felírással, vagy illetlen kifejezéssel

³¹ Iratok, II. k. 393. s köv. l.

³² Iratok, II. k. 396. l.

³³ Az úrbéri munkálat tárgyalása során a főrendek javaslatára egészítették ki a rendek az I. tc. 6. §-át olyanformán, hogy a jobbágytelek haszonvételét megvásárló személy (tehát a nemes is) „... ezen haszonvétellel egybekötött minden uri s megállapítandó közterheket tartozzék viselni.” (L. a kerületi és országos ülés tárgyalásaira Országos Tudósítások, II. k. 215. s köv., 277. s köv. l., a törvénycikk szövegének változására Iratok, I. k. 324., 353., 484. l.)

³⁴ Bereg megye feliratát l. Országos Levéltár, Magyar Kancellária, 15,727/1833.

élnék az ország többségének végzése ellen, ez megvalloim váratlan indítvány, s melly bevág a Jurisdictiók hatóságának kérdésébe, mellyet itt s most pertractálni nem a maga helyén van. Majd a maga helyén és során lehet erről is szólni, 1790-ben is egy hasonló esetet maga Leopold király is az illető rendszeres munkálatra utasított.³⁵ Teljesítvén tehát Szabolcs követe a maga kötelességét, kéri a RRket, nyugodjanak meg ezen nyilatkozásban, s ne ereszkedjenek bővebb fejtegetésekbe. (Jól van! jól meg nyugszunk.)

POGÁNY azonban a szóllástól el nem áll. Már csak az is, ugy mond, hogy egy megye a másik ellen vádlókép fellép, szokatlan, de hogy még végzéseinek bírálatába ereszkedni mer, ez a jurisdictiók függetlenségébe, hatóságába sérelmesen bevág. (Deák, Prónay, Somsics, Kölcsey, Ragályi, Bóthy, Borsiczky, Jármay és mások, mintha egy lélektől megérintnének, rögtön felállanak.) Pogány folytatja: Bereg v[ármegye] alkotmányunk megtartásaért folyamodván a Felsőhöz, hazafiúi kötelességét teljesítette. Ellenben constitúciónknak legfőbb biztosítása a megyék hatóságában lévén helyheztetve, Szabolcs Rendei nem csak Bereghnek, de ezzel együtt minden megyének függetlenségét megsértették. (Zúgás.) Nem kételkedik, hogy ha Ő felsége a megyék repraesentationalis jussába tetleg bevágna, azt a RR kétségkívül sérelemnek vennék, annyival inkább, mert egyes kijelentéseket sem akarnak a Felsőg censurájának alája adni. Bereg Rendei minden megyével közölték ezen felirást, egyik sem ált aláb a hazafiúságban Szabolcsnál, és még is csak egyedül ő maga az, aki benne felakadt, melly tettét az is gyanussá teszi, hogy midőn ezen felírás gyűlésökben először felolvastatnék, abban semmi megütközésre méltót nem találtak. Ez így lévén és Szabolcs v[ármegye]gyének kívánsága semmi törvényen sem alapúlván, annak ünnepélyesen viszont ellene mond, s ellenmondását szintén a naplókönyvbe iktattatni kéri, had ítélje meg a maradék, hogy ki vétett az alkotmánynak ellene.

PERSONALIS: Szabolcs követének mérsékelt előadása után ezen ellenmondás nélkül valóban ellehattunk volna. Ne hogy azonban ezen bajos dolog több ilyes enunciatióra adjon alkalmat, mellyekkel a törvény hatóságnak tekintete minden esetre nem nevedik, ujabban is kérem a RRket, nyugodjanak meg előbbi kijelentésemben.

DEÁK: Hajlandó valék én is a M[éltósá]gos úrnak egyetértésére, s e dolognak úgy szólván fel sem vevésére intézett felszólítását elfogadni, mert keserű érzés fogja el keblemet, midőn a tárgyban szóllanom kellek. De Bereghnek érdemes követe oly hangon, oly kifejezésekkel válaszolt Szabolcsnak indítványára, hogy azt már most egészen szó nélkül hagynom, s így szavainak és megyéje tettének helyességét mintegy halgatva küldőim részéről is elősmernem nem lehet. Helytelennek állítja Bereghnek követe, hogy egyik megye a másik ellen itt a törvényhozó test előtt vádolásra kél, s azt kérdezi, hogy Szabolcs miért vonatkozik Beregh tetteibe, melyeket az törvényes hatóságánál fogva gyakorol, és miképpen lehet itten vádolója? Vajha vádolás itt soha sem történnék, vajha vádolásra soha ok ne adatnék! de kérdem én az érdemes követet, hát az nem helytelen, nem fájdalmas e? hogy egy megye vádolja az egész országgyűlést? vádolja azon testet, mellynek maga is egyik tagja, mellynek becsülete az ő becsületét, méltósága az ő méltóságát is érdekli?

³⁵ Az eset ismertetését olv. *Országgyűlési Tudósítások*, II. k. 766. l. 22. jegyzet.

vádolja pedig oly módon, oly kifejezésekkel, millyeneket még mivel társalkodási körben sem örömet hallunk használtatni!!

Szabolcs v[ármegye] törvényes indítványi jussal élt akkor, midőn büntető törvényt kívánt alkottatni ott, hol törvény hiányt érzett, s ezen indítványi just Szabolcsnak érdemes követe most úgy gyakorlotta, a reá bizott kötelességet pontosan és kiméllő mérsékléssel úgy teljesítette, hogy az ellen kifogása senkinek nem lehet. Indítványát elfogadni, vagy azt az ország gyűlésének és megyéknek elrendelésére halasztani, a mit én is jobbnak tartok, a T[ekintetes] RR-től füg egyedül, ott is a többség fogja elhatározni, ha van e e tárgyra nézve törvény hiánya? Szükséges lesz e tehát különös törvényt alkotni, és ha szükséges, mi legyen annak tartalma? De indítványt tenni csak ugyan jusa volt Szabolcsnak, s ezen just kétségbe hozni senkinek nem lehet. És még is Beregnek követe, vagy inkább minthogy e helyen a követet küldőtül elválasztani nem tudom, Beregnek Rendei, ugyan akkor midőn ön megyéjük függetlenségének és hatóságának sérthetetlenségét emlegetik, Szabolcsnak jussait csorbitani törekednek, mert a kétségtelen indítványi just kérdés alá venni, sótt Szabolcs utasításának eredetét is gyanússá tenni akarni, ez által egy megyének, egy követnek hitelességét, melly előttünk szent és sérthetetlen, nyilván kétség alá vonni, s a magokra erányzott nyilat méltatlanul viszapattantani, nem helytelen, nem igazságtalan törekedés e? (Hangos éljen!!)

Én részemről kéntelen vagyok küldőim nevében is kijelenteni, hogy helytelennek tartom, midőn az országgyűlésének határozása ellen egy megye a fejedelemhez, akár úgy mint a végrehajtó hatalom fejéhez, akár úgy mint a törvényhozás másik részéhez folyamodik, kivált olyan kifejezésekkel folyamodik, a millyeket most felolvastatni hallottunk. Kinyilatkoztatom továbbá, hogy Bereg vármegyének mostani törekedése is, mellyel Szabolcsnak indítványi jussát kétségbe hozni, utasításának eredetét gyanússá tenni, s ez által hitelességét feszegetni igyekezett, újabb inconstitutionalis cselekedet, mellyet helybe hagyni lehetetlen, s mellyet úgy hiszem helybehagyni akarni senki sem fog.

Ezeknek kijelentésével azonban most további fejtegetésbe menni nem akarok, mert meg vagyok győződve, hogy polgári alkotmányunk legerősebb oszlopai a törvényhatóságok, mellyeknek jussait, és tekintetét csorbitani annyi volna, mint nemzeti szabadságunk élet-ereit feldúltni, tudom azt hogy a megye egyes emberek életkorához mérve halhatatlan, és így az egyes emberek hibái nem lesznek a megyének örökös vétkei, és hiszem azt, hogy Bereg v[ármegye] is, melly az alkotmány ösvényéről most félre lépett, erős védje lesz még a haza szabadságának, és bajaiból kitisztulva, constitutionalis testvérünk fog maradni. Ezeket kívántam küldőim nevében nyilván megjegyezni. A hozandó törvény iránti indítványt pedig legjobbnak vélem a publico politicumokrol szőlő rendszeres munkára halasztatni. (Sokszorozott éljen.)³⁶

PERSONALIS látván hogy ebben megegyeznek a RR, kéri, hagyjanak fel a további vitatásokkal.

SOMSICS, PRÓNAY és mások: Csak úgy állunk el a szöllástől, ha napló könyvbe megy, hogy a mit Zala követe mondott, az szórul szóra min-

³⁶ V. ö. Kónyi: *Deák Ferenc beszédei*. I. k. 91. s köv. 1.

nyájunk véleménye! — Felkiáltás: *Minnyájunké! minnyájunké!!* Ezen biztosításra, és többszöri unszólásokra a szóllani akarók késedelmezve leültek, — végre engedni kényszerítetvén maga Jármay és Ötvös Tamás is leült, mire a Personalis az ülést eloszlatá.³⁷

d)

A fő RR *Junius 30-án* az eddig úgy nevezett kerületi táblákról tanácskozáván, abban állapodtak meg hogy Magyar országon 5, Horvát országban egy ilyes egészen új szerkezetű, s részint első folyamodási, részint appellationalis hatóságú ítélő székek állitassanak.³⁸ Nevezetjök, elhelyeztetésök, s physikai terjedelmök kijelelése a RR indítványi júsára bízván. Állani fognak ezek 13 tagból, az ítélő szék integritására 9 tag fog kívántatni. Ezen táblák előtt fognak mind azon perek indítatni, melyek az országos szerkeztetésben kijeleltetnek,³⁹ ezen kívül 1000 ft. summán felül a hitelezőnek szabadságában fog állani világos adóssági perét akár itt, akár Megyei törvényszék előtt kezdeni.

Julius 1-ő napján azt határozták, hogy ezen táblákhoz appelláltassanak minden némű Criminalis és fiscalis perek, úgy a vármegyékből mint a k[irályi] városokból, nemeseké, nemteleneké különbség nélkül. Ez után a Personalis széknek és a 7 Bánya városi ítélő széknek eltörlésében megegyezvén,⁴⁰ a Tárnokszéket Budán hagyatni határozták, tagjai számát 11 táblabíróra tették, kiknek kineveztetésök végett nem a városok, hanem maga a Tárnokszék tegyen Ő felségének propositiót. A jegyző kinevezését, a Tárnok hatóságára bízák.⁴¹

³⁷ V. ö. *Jegyzőkönyv*, VIII. k. 245. s. köv. l. — A Jegyzőkönyv szerkesztői azonban nem teljesítették a rendek kívánságát és az ülést befejező jelenetek csak letompítva kerültek a jegyzőkönyvbe. Ez a körülmény az október 18-i országos ülésen újabb heves vitákra adott alkalmat.

³⁸ A főrendek javaslatát l. *Iratok*, III. k. 89. s. köv. l.

³⁹ *Proiectum de coord.* 16. l.

⁴⁰ A rendek a tárnokszékről szóló X. tc. 1. §-ában törölték el ezt a két törvénykezési fórumot. (V. ö. *Iratok*, II. k. 345. l.)

⁴¹ A tárnokszék kerületi tanácskozásaira olv. *Országgyűlési Tudósítások*, II. k. 587. s. köv. l., az országos ülésekre e kötet 102. s. köv. l.

158.

a)

1834 június 30

Kerületi ülés.

Tárgy: A végrendeletekről szóló XI. tc. 1. §-ának kiegészítő része: ősi javairól a városi polgár sem rendelkezhet szabadon.

b)

1834 július 1—4

Kerületi ülések.

Tárgy: A XI. tc. 2. §-a: a végrendelet ősi javakat illető része érvénytelen s ha végrehajtatott, megtámadható.

c)

1834 július 2, 3

A főrendek ülései.

Tárgy: A királyi tábláról szóló XII., a hétszemélyes tábláról szóló XIII. és a szóbeli perekről szóló XIV. tc.

a)

Posony, Július 4, 1834.

A KK és RR e napokbani kerületi üléseikben folyvást a *Végrendekezés* tárgyában tanácskoztanak. — Nevezetesen: miután (a mint előbbi levelemben is megírtam¹) nagy többséggel elhatározott, hogy az ősi javak, bárha ingók legyenek is, szabad végrendekezésnek alája nem eshetnek, BEZERÉDY indítványt tőn hogy ezen határozás legalább a királyi városokra ki ne terjesztessék, a mint hogy követeltséggel ki sem is terjesztethetik, mert az irott jegypénz iránt már azt határozták a RR, hogy ez az ősi javakból is kötelezhető,² következőleg hogy az ősiség elve a királyi városokra nem alkalmazható.

KRICSKÉ ezen indítványnak ellene volt, állítván hogy törvényeink értelmében az ősiségre nézve épen semmi különbség sincs a városi és polgári javak között. A jegypénz iránti végzést a mi illeti, ő ugyan annak is ellene volt, s országos ülésben is ellene lesz, de bár ha megállana is, mindenesetre nagy különbség van az irott jegypénz, s a testamentom között. Amazt a férj kötelezi hitvesének, ezek pedig egy testnek s léleknek tekintetnek, a mit tehát a férj hitvesének ad, azt tennen magának adja, a jobb kéz ajándékoz a balkéznek. Egészen más tekintetbe jön a testamentom, mely által a férj gyermekei s osztályossai rövidségével,

¹ L. előbb, 284. l.² L. előbb, 260. s köv. l.

gyakran érdemetlennek, sőt alávaló ágyasának is hagyhatná vagyonát. Minthogy tehát polgároknál ép az a polgári vagyon, mi nemeseknél a nemesi, a fentebbi határozásnak a királyi városokra is meg kell állani.

VAGNY ellenben figyelmeztvén az ingó javakra is kiterjesztett határozásra, meg van győződve, hogy már a nemesekre nézve is tovább terjesztetett az ösiség elve, mint eddig volt, annál kevésbé lehet azt a városokba is bevinni. Ő tehát a Bezerédy indítványát így módosítja: Rendeltessék ki a polgárok gyermekeinek részére a legitima, ez fogja kipótolni az ős örökséget, a mellékes atyafiakra nézve terjesztessék ki az örökösödés a szerzeményekre is, t. i. midőn végrendelés nem tétetett, ellenben a végrendelkezés szabadsága minden javakra egyiránt engedessék meg.

B. PERÉNYI ennek ellene volt, okúl adván, hogy nem akarja nemes és polgár között a törvény különböztetéseit szoporítani. — PRÓNY nem kételkedik, hogy ha minden különbséget el akarnánk nemes és polgár között törölni, Ugocsa követe lenne az első, ki ennek ellene mondana, úgy azt is el fogja ösmerni, hogy roppant különbség van belső természetére nézve a nemesi és polgári javak között.

RAGÁLYI: Ezen különbséget a szabad adásvevésre nézve igen is előmeri, de az örökösödésre nézve soha el nem ösméri, sőt állítja, hogy örökösödés tekintetében az utolsó koldus nyomorult vagyona egy tekintetbe jő a nemesi ingatlannal. Újabban is kéntelen kinyilatkoztatni, hogy azon zavar, mely a képzeteken uralkodik, egyedül csak annak következtetése, hogy az el nem idegeníthetés idaeájának substituáltatik az ösiség idaeája. Az örökösödés a maradék boldogságának eszköze, ha ezt elrontani nem akarjuk, a szerkesztetésnek állani kell nem csak a nemesre, nem csak a polgárra, de hazánk minden lakossára. Ő irtózik a proletariusoknak azon osztályától, mely a szabad rendelkezéssel felruházott apa által kitagadott gyermekek seregéből eredne.

PLATHY szintén azt hiszi, hogy a természeti szeretet rendje, mely az örökösödésnek alapja, úgy áll a polgárookra, mint a nemesekre.

DEÁK: A proletariusoktól vett okoskodás már csak azért sem áll, mert Sopron városa követe indítványához a gyermekek legitimáját hozzá kötötte. Továbbá szépen hangzik azon mondás: ne tegyünk különbséget polgár és nemes között, ámbár megvallom, hogy épen azon urak, kik most ezen thesist védik, nem igen így beszéltek sokakban, épen akkor, midőn a városok sürgetőleg kérték, hogy különbséget ne tegyünk.³ Én részemről igazán nem vagyok a különböztetésnek barátja, de midőn egy törvényt, melyet jónak látok, mindenkire nem terjeszthetek, legalább egy osztályra terjeszteni kívánom. Csodálnom kell egyébiránt, hogy Torna követe minket vádol zavart képzetekkel, épen minket, kik annyiszor kifejtettük, hogy más az el nem idegeníthetés, más az ösiség, én magam is többször ismétlem hogv amaz ennek nem is következménye, hanem csaláson alapuló monstnum.⁴ Én tehát a zavart képzetek alkalmaztatásába nem ereszkedem, hanem magam részéről tiszta idaeából kívánom, hogy a városokra szabad rendelkezés határozassék.

³ A törvényszékek reformjáról szóló országos bizottsági javaslat tárgyalása során, amikor a városi törvényszék hatáskörének megállapításával kapcsolatban a városban lakó nemesek fölötti bíráskodásról volt szó. (V. ö. *Országgyűlési Tudósítások*, II. k. 478. s köv. l.)

⁴ V. ö. e kötet 282. l. 21. jegyzet.

KÖLCSEY szintén nagyvön is elfogadja azon állítást hogy ne legyen nemes, és polgár között különbség. Igen is vegyük őket egy principiumra, de nem a rosszra hanem a jóra. Már pedig mi jobb? az e hogy vagyonunknak valóságos tulajdonossai legyünk, vagy csak usufructuariussai? mi jobb a békés, nyugalmas, biztos vagyon, vagy azon involutiók⁵ miriádja, melyek árvíz módra rohannak az ősiség idaeájából?

BORCSICZKY megmutatja hogy a jegypénz egészen egytermészetű a testamentummal, következőleg egymással homlok egyenest ellenkező tarka törvényt hozunk, ha itt a szerkesztetést a királyi városokra is kiterjesztjük.

BEZERÉDY Ragályinak felelvén azt állítja, hogy nem proletariusok fognak ezen intézkedésből eredni, hanem egy oly néposztály, mely keblének morális tehetségeire, és nem az ősiségnek minden ipart leverő képzetére fogja építeni élte boldogságát. Azért nincs minállunk az ön erővel emelkedő néposztály oly arányban mint másutt, mert az ősiségből eredő bizonyos örökség idaeája tunya elbizakodást csepegtet a szívekbe; s az ipart és előmenetelt első csirájában előli. — Ezen politicai nézetet SOMICS még bővebben kifejté, állítván hogy a városi tulajdon az, mely szegény hazánkban még az ipart, szorgalmat, és hitelt imígy amúgy tengeti. Vegyük be csak oda az aviticitást, s ennek gyönyörű gyermekét, a sequestrumot, majd meglátjuk, mire jutunk.

POSFAY, ki egyébiránt a k[irályi] városok közül csak nem egyedül pártolá Vághy indítványát, még is felelni kívánt azon gyakori emlegetésre, hogy nagy különbség van a nemesi és polgári vagyon között. Ő, úgy mond, törvény szerint fenálló más különbséget nem ösmér, mint azt, mely ama temmészet elleni idaeán épül, hogy a városi ház, városi fundus, és városi szőlőhegy mobilis, ellenben a nemes ember pénze, birkája s a t. immobilis (midőn t. i. fekvő jóság kiegyenlítésébe adatik.)

HAVAS: Hogy a városokban kiki bár ősi jóságát élteben szabadon eladhatta, s még csak előintésre⁶ sem volt szükség az igaz, és ez a szorgalomnak nagy hasznára volt; ellenben halála esetére szabadon nem rendelkezhetett örökségéről, s ily értelemben fen állott a k[irályi] városokban is az ősiség, a nélkül hogy a szorgalomnak legkevesbé is árthatott volna, mert iparkodnunk csak élünkben lehet, halálunkkal minden munkás hatásunk megszűnik. Nem is igen következtek ebből involutiók és perlekedések, mert a szokás tiszteletben tartatott, s ha fordult is elő több ezer végrendelés között egy pár törvénytelen, az rövid uton félretétetett. Ő meg van győződve hogy ezen szokásnak megváltoztatása a polgároknak jót nem szülne, kívált ha csak a polgári személyre, és nem a polgári vagyonra értetnék, vagy is csak a polgári személyt, és nem a bár mily kézen lévő polgári vagyont köteleznék, s azért a Vághy indítványának minden esetre ellene van, s ha elfogadtatnék, legalább ezen elvet praesalváltatni kívánja.

A 29-ik Juniusi vasárnapi szünet közbe jöttével, — Junius 28-án és 30-án e szerint vitattatván a fenforgó kérdés, végre csak ugyan az írott

⁵ Bonyodalmak, szövevények.

⁶ Az Admonitio, praemonitio, előintés, megintés, megkínálás, a *Hármas-könyv* I. 65. értelmében minden birtokeladást szükségképen megelőz; lényege az, hogy a tulajdonos köteles minden eladás, vagy elzálogosítás előtt felkínálni megváltásra a birtokot azoknak a rokonoknak, akik annak várományosai.

jegypénz iránti végzésnek egyenest ellenére voxok többségével az határoztatott, hogy az ősi bár ingó javakról még a királyi városokban sem szabad végrendelést tenni.⁷

b)

Julius 1-ő napján kerületi ülés. Elnökség Asztalos és Poszavec. — Következett a Testamentom iránti 2-ik §. mely így szól: *Testamenta, quibus talia quoque bona involuta sunt, de quibus testator disponendi activitatem non habuit, etiam post effectuationem, ratarumque acceptationem per successores condividendum invalidari poterunt, qui si intra 32 annos a divisione computandos litem eatenus suscitare intermiserint, actioni eorum praescriptum erit.*⁸

Ezen javaslat több rendbeli fontos elveket foglalván magában, több indítványokra szolgáltatott alkalmat. Nevezetesen Borsiczky javallá, hogy az ősiek iránt helytelenül alkotott végrendelés, ha e részben széltbomlik is, mindazáltal a szerzemények iránt megálljon. Továbbá hogy a 32 évnek ne említessenek, mert még nem tudhatjuk, mi fog a praescriptio felől határoztatni.⁹ Végre hogy a testamentombeli örökösödés, a mennyiben nem inactivum, rövid uton eszközöltessék.

Szabó pedig azt kívánta, hogy midőn a testamentom a ráták elfogadása, osztály, vagy más ünnepélyes cselekedet által megerősítetik, a megerősítő örökössei azt többé fel ne bonthassák.

BEZERÉDY: A testamentombeli örökösödés eszközzésére a plana successio módját tartja már az 1-ő §-ban megálapítottak következtetésében leghelyesebbnek, fennmaradván kinek kinek a törvénykezés rendes utja. Azonban a másik kérdésre nézve, t. i. megsemmisíthesse e a maradék atyának tettét, mellyel a testamentomot, s annál fogva az örökösödést elfogadja? legalább reméni, nem fogják a KK és RR terjeszteni, és sulyosítani az invalidationnak, és praepjudiciumnak systemáját.¹⁰ Felolvas egy Curialis decisiót (4. de invalid[atione] testam[entorum])¹¹ melly szerint maga a Curia is megkülönböztette a testamentom tételétől az örökösöknek abbani megnyugvását, s az örökösödésnek a szerinti elfogadását, és ezen megnyugvás és elfogadás ellen keresetet a maradéknak nem engedett. Kéri tehát a RR-ket hogy még magának bár igen is az invalidatio systemája mellett állott Curiának elvei felett is ne hozzanak oly törvényt, melly az atyának tettét nem csak az irrationabilitásnál, hanem pusztán az ősiségnél fogva még az örökösödést eszközölő egyezésekben is a maradéknak megsemmisítő actiója alá vetné. Bizik is a követ, hogy mind azok, kik bár a testamentombeli szabad rendelkezést ellenzették, de egyszersmind ismételve kinyilatkoztatták, hogy az élők közötti szerződéseket az invalidatio alól ki akarják venni, e helyen, midőn már nem a testamentom, hanem az örökösödés iránti egyezés inter vivos forog kérdésben, nyilatkozásaikhoz hívek maradnak, és

⁷ A határozatnak megfelelően a XI. tc. I. §-ának az országos bizottság által javasolt szövege (*Proiecta*, 22. I., v. ö. 284. l. 27. jegyzet) a következő résszel bővült: „dispositionibus his ad personas etiam civicae conditionis generatim extensis“ (*Diaet. Extraser*, 1834. CXIV.)

⁸ *Proiecta*, 22. I.

⁹ A tárgyalás alatt álló törvényjavaslat 35. cikke szól az elévülésről (*Proiecta*, 71. l.)

¹⁰ Invalidatio, hatálytalanítás, érvénytelenítés.

¹¹ *Plenum Tabulare*, 103. l.

megóvják a véghez ment örökösödést a maradék megrontó keresetjétől.¹² Indító okúl szolgál erre az adott szónak szentsége, melyly nem csak halálíg kötelez, és akár a hitel, akár az erkölcsiség, akár a fiúi pietás vétessék is tekintetbe, nem engedheti, hogy a fiú széltében megszegje azt, mit az apja kötött, s az atyai cselekedet kárhozas voltát törvény-szék előtt vitassa.

Ide járul a birtok bizontalansága, melyly eddig legalább csak az adásvevésre terjedett, de most már magát az örökösödést is érdekléné, annál nagyobb körü hatással, minél több a testamentom. Jó formán lassan lassan az ország legnagyobb része ily mód a bizontalanság, s invalidatiók átka alá kerülne, minek akár materialis, akár morális, fájdalom köztünk oly érezhető kárait calculálni sem lehet. Legszomorúbb pedig, hogy a jelen időnek mindennemü kifejlődésében és haladásban kitünő gyorsasága az invalidatióban fenforgó csalásnak kártékonyságát még inkább neveli. Hajdan 32 év alatt nem annyira változott még is minden állapot, és így a jószág bece is mint most; annál viszásabb volna tehát most a tractatusnak méltányosságát (rationabilitását) a 32 évvel előhaladt időnek mértékével nézni.¹³ Korunk mindenben, inkább szokik a gőz erőmivek sebességéhez, és valóban égbe-kiáltóvá válnék azon igazságtalanság, melylyet a később idő múlva történt invalidatiókra nézve minden el nem fogúlt ember általában elősmerni kénytelen.

A legfőbb okot pedig abban leli a követ, hogy a familiák közt az egyenletlenségnek magvát majdnem kiirthatlanul elhínténé. Egyik rész örökké félne, másik rész örökké agyarkodnék, s 32 év alatt csak találkoznék egy osztályos, ki perre tudná vinni a dolgot. Itt a generatiókra terjedő visszavonás, itt a generatiókra terjedő bizontalanság, hogy egy sem tudja igazán mi az övé, itt a mindenkire terjedő félelem, hogy még ő is úgy jár, mint szomszédja. Familiákból áll pedig a nemzet! Illy egyenetlen, visszavonó, belső agyarkodás, féltés, irigykedés, ellenségeskedés, perlekedésben élő, vagy inkább sorvadó familiák milly nemzetet fognak alkotni!! és az ily nemzetnek mi lesz a sorsa! Hoc fonte derivata clades in patriam populumque fluxit!!¹⁴ És ha szomorún el kell ösmérnünk, hogy nemzeti characterünkben az egyenletlenség, a viszátkodás egy sötét vonást formál, valjon célirányos e a helyett, hogy orvosláson iparkodnánk, még egy új kútfőt, egy csak igen is bő forrást, nyitni, melyből ezen gonosz a familiákon ált szegény nemzetünkra még bővebben áradjon. Hányszor bűnhődött már ezért nemzetünk? A Mohácsi, s más több rokon veszedelmek nem elég hatalmas indító okok e még? Kéri a RRket, ne hozzák e rövidke törvényt, melyly ily sok szomorú következesekkel fenyeget, és ha a praejudicium, és invalidatio systemáját nem mérséklük, legalább azt az örökösödésre ne terjesszék ki, és ezzel még vég nélkül kártékonyabbá ne tegyék.

12 orára országos ülés lévén rendelve, a kerületi ülés minden végzés nélkül oszlott el. Ezen 1-6 Julusi Országos ülést előbbi levelemben már terjedékenyen közlöttem.¹⁵

¹² V. ö. a végrendeletekről szóló tc. I. §-ának vitáival, e kötet s köv. I.

¹³ V. ö. e kötet 216. I. 27. jegyzet. A magánosok adásvételi ügyleteinél 32 év az elévülés határideje, amelyen túl már nem lehet pert indítani.

¹⁴ Horatius, Carm. Lib. III. 6.

¹⁵ V. ö. előbb, 284. s köv. I.

Julius 2-án kerületi ülés. — Elölülők Asztalos és Poszavec. — Folytatván még némileg a tegnap megszakitott vitatás, mi hamar voxolásra tétetett legelőbb is a következő kérdés: *Midőn a testamentóm nem csak szerzeményekről, hanem ősi javakról is rendelkezik, s e miatt megerőtlenítetik, felbomlik e egyszersmind, vagy pedig meg áll e a szerzeményekre nézve?* Ezen kérdésre 35 megye, az Egyházi rend, s a kerületek voxával 13 megyei vox ellen az végeztetett: *hogy igen is megáll.* — Azonban FEKETE már voxolás alatt egy esetet hozott fel, melly arra látszatott mutatni, hogy ezen végzés betű szerint véve bizonyos körülmények közt, igazságtalanságra vezethetne. Nevezetesen midőn egy bizonyos atya végrendeelésében minden ősi javait egyik fiának, a másiknak pedig minden (meglehet nagyobb értékű) szerzeményét hagyja, hogy ha a mostani végzés betű szerint alkalmaztatnék, az következne belőle, hogy a szerzeményekben örökösödő fiú az ősiekre nézve felbontathatná az atya testamentomát, s azokbul a fejenkénti osztály részbe járuló illetőségét elvenné, ellenben a szerzeményben testvérét nem részesítené, mert az ősiekre nézve felbontott testamentom a szerzeményekre nézve állani határoztatott.

A casuistica kimerithetetlen tengeréből meritett ezen egy eset a kérdéseknek, kétségeknek, és eseteknek egész tömkelegét vonta maga után, melly csak nem három napokig foglalatoskodtatá a kerületi rendeket. A többnyire casuisticus vitatások részletes közlése kevés érdekést nyujtana, igyekezni fogok elvekre vonva, a dolog érdemét (a mennyire felvehettem) közölni.

Legelsőnek azon kérdés támadt: valjon a fent előterjesztett esetben a szerzeményes örökös, mind a mellett, hogy az ősi javakból reá háromolhatott osztály része a szerzemények által feleslegesen is ki van pótolva, felbonthatja e az ősiek iránt tett testamentomot? RAGÁLYI úgy vélekedett, hogy igen is felbonthatja, mert az ősiről testamentomot tenni nem szabad, a törvénytelen dolgot pedig pártolni nem lehet, s ő nem is pártolja, és a következőkre soha se tekint. Épen ezért szigorún kívánná kijelenteni, hogy a ki ősi javakról rendelkezik, annak végrendeése még a szerzeményekre sem áll. Ugy hiszi, ez elrettentene mindenkit attól, hogy a törvénynek ellenére ősi javairól is rendelkezék, és minden nehézséget elhárítana.

Ennek ellenére azonban sok fontos tekintetek hozattak fel. Már csak az is figyelmet érdemlő, hogy a törvénytelen tett következése itt nem a törvénytelen cselekvőre hatna, mert ő megholt, hanem az ártatlan élőkre. Hozzá járul hogy az ősiség nem is mindég oly tisztán áll, hogy annak összefoglalása egyenest törvénytelenységnek mondathatnék, nem is mindég atya és gyermek között van a kérdés, lehet hogy az utolsó deficiens, kinek ősi adományos javai a fiscusra tartoznak szállani, minden egyéb vagyonát köz nemzeti czélokra hagyta, s minő szomorú következesek örölnének ki, ha a Fiscus kikutatván hogy ezen intézetbe valami csekély ősiség, p. o. egy gyűrű is be van foglalva, e miatt az egész testamentomot felbonthatná? de kivált aprób birtokosoknál, kik vékányi földenként, kaszás rétenként szerezgetnek, néha valóban a legjobb akarattal sem lehetne ősit és szerzeményt szabályosan elkülönözni, következőleg az összezavarást sem lehet vétekné, törvénytelenységnek mondani. Különben pedig legfőbb tekintet az, hogy az invalidatióra eddig sem volt elegendő ősiséget mutatni, hanem praejudiciumot is kellett bizonyítani, s így a most megállapított első §-ban sem mondták azt a RR, hogy az ősi javakról tett végrendeles

semmi esetben sem áll, hanem csak *in praejudicium legitimi successoris* téve nem áll. — RAGÁLYI ebben sem értett egyet. A praejudicium ugyan, gyakran nem szembetűnő, gyakran csak később s jövőendő körülmények által őrlődik ki, ő tehát továbbá is erőtelennek vitat minden testamentomot, mely ősiségről szől. — SZABÓ ellenben úgy vélekedik, hogy a kinek ősi része helyett juxta valorem civilem a szerzeményből tökéletes hason érték adatik, annak nincs praejudiciuma s ha nincs, a testamentomot sem bonthatja fel. Ez volt eddig is a Curia értelme, jól megjegyezvén hogy a valor civilis nem csak a physikai kiterjedést, hanem minden más tekintetet is magában foglal. — Ezen tekintetek következtében többféle javallatok tétettek, a casuisticai vitatásokból ki őrlődött nehézségek eloszlatására BORCSICZKY az 1-ő §. hasonlóságára kitétetni kívánta, hogy csak *in praejudicium legitimi successoris* tett végrendeles felbontható. — PRÓNAY a praejudicium említését ki akarná kerülni. — BEZERÉDY ezen ominosus szó kikerülésével is világosan kimondhatónak hiszi a dolog érdemét, t. i. hogy annyiban nem áll az ily végrendeles, mennyiben az örökösök törvényes osztály részét csonkítaná. — Itt a praejudicium szónak határozatlan értelme, s az ebből eredő bíró önkény megkorlátozásának szüksége ismét hoszas vitatásokra nyújtott alkalmat. Végtere szélesb eltérések után is csak ugyan a Fekete által felhozott esetre alkalmaztatólag, a körül pontosodtak össze a tanácskozások, hogy a ki nem az ősből, hanem kiegyenlítés-kép a szerzeményekből kapta ki törvényes rendes illetőségét, azon sérelem felett nem panaszkodhatik, kérdés tehát, van-e a praejudicium iránt további magyarázatra szükség, vagy pedig ennek hozzátételével megállhat a végrendeleseknek egy részben felbomlása, s másrészen állandósága iránti végzés? És ez volt azon kérdés, mely a kétnapi vitatások után Junius 3-án legelőbb szavazatra került. — TÖRÖK úgy vélekedett, hogy ezen kérdés más szavakkal annyit tesz: mi hozzunk-e törvényt, vagy pedig a bírónak önkénye legyen törvényszabály — mire nézve igen könnyűnek látta a feleletet. RAGÁLYI a praejudicium specifica magyarázatát oly munkának ítélte, melyből ki menni lehetetlen. DEÁK hasonlóképen, s ily magyarázatra reá sem állana, mert ha 300 egyes esetet felhoznánk, s elhatároznánk is, más 300 bizonyosan ellátás nélkül maradna, — annak magyarázatjára azonban, hogy értjük azt: hogy az ősi javak iránt felbontott végrendeles a szerzeményekre nézve fel nem bomlik, igen is reá áll. — A mint hogy voxok többségével csak ugyan el is határozottatott, hogy magyarázat tétessék. Mikép történjék ezen magyarázat? e részben vissza mentek a RR azon javaslatokra, melyek mindjárt a vitatások elején tétettek.¹⁰

NAGY PÁL nevezetesen, mihelyt voxolás által eldöntetett, hogy bár az ősi javak iránt felbomlik is a végrendeles, azért a szerzeményekre nézve megáll, felfogta Feketének casuisticus előadását, azt figyelemre méltónak rajzoló, s csak úgy gondolt a dolgon segíthetni, ha kitétetik, hogy a kitől a végrendeles felbontása miatt ősi javak esnek el, annak vesztesége a testator után elmaradott, s mint a thesiben felállítaték, a panaszkodó fél kezénél lévő szerzeményekből kipótoltassék.

DEÁK ugy viselkedett, hogy midőn az atya ősi és szerzeményes javait commassálván, gyermekei közé végrendeles által osztályt tesz, a közönséges törvény elvei szerint ezen végrendelesben mindég befog-

¹⁰ L. Borcsiczky, Szabó és Bezerédy javaslatait a július 1-i kerületi ülésben, 284. s köv. l.

laltatik az elfogadás feltétele (*conditio acceptationis*), melyből következik, hogy a ki a neki hagyott rátával meg nem elégszik, az a testamentom favorára nem hivatkozhatik, és valóban senkinek sem is juthatna eszébe olyas mit állítani hogy a végrendelet ugyan azon egy személyre nézve álljon is, és ne is álljon.

TARNÓCZY tehát hasonló elvből indulna, a nehézségeknek eloszlatása végett azt kívánja a végzéshez tétetni: hogy aki a végrendelet felbontása végett törvénykezéshez nyúl, az a reá háromolthatott kedvezéshez nem ragaszkodhatik. — Mihez még SZABÓ azon ragasztékot tette, hogy ezen kedvezések a testator akaratjának leginkább megfelelőleg, a többi végrendeleti örökösök közt felosztassanak. Voxok többségével Tarnóczynak véleménye lőn ezen ragasztékkal elfogadva.

Julius 4-én még mindig a voltak előlülése alatt tartatott kerületi ülésben, ugyan csak a 2-ik §-ust illetőleg, azon kérdés került napi rendre: hogy az *inactiva* végrendelet megakaszthatja e a törvényes örökösödésnek eszközzésbe vételét, és a sérelmet érző örökös mely uton tartozik az ily sérelmes testamentom ellen fellépni? — Erre nézve csak nem köz értelemmel abban állapodtak meg a RR, hogy az ily *inactivum* testamentom, mi előtt végrehajthatnék, az ősi javak *plana successio* törvényes útján leendő felosztásának ellene nem állhat, következőleg nem szükség ellene hoszú per útjára fakadni.¹⁷ Abban is megegyeztek a RR, hogy a kik a testamentom szerint megosztottak, s rátájokat elfogadták, azok többé ellene perre nem fakadhatnak. (A testamentom ellen t. i. mert az osztálybeli hibák, vagy sérelmek kiegyenlítésére, itt is mint a *plana successio* minden eseteiben felmarad az orvoslás szabadsága.) Még egy harmadik kérdés volt tehát hátra, t. i. midőn a testamentarius örökösök a szerint megosztottak, osztály részeit elfogadták, s halálokig birták is, mindezen megerősítés ellenére maradékaik invalidáltathatják e azon végrendeletet? — Ezen kérdést tárgyalta Bezerédynek fentebb közlött beszéde. Ennek ellenére sokan azt vetették, hogy ha igaz, hogy ősi javakról in praejudicium legitimi successoris végrendeletet tenni nem szabad, a sérelem orvoslásának útját apáink önkéntes cselekedete előttünk bé nem vághatja. — Ezt B. SZTOJKA oly világosnak hitte hogy botrányozását is jelenté, hogy lehet a már megállapított elveknek homlok ellenére azt csak kétségbe is venni.

Ellenben SZABÓ és DEÁK figyelmezteték a RRket, hogy itt már nem csak a testamentom invaliditíója forog kérdésben, hanem az örökösnek életbeni cselekedetje is, t. i. az osztály elfogadása, itt tehát két generationak tettét kellene invalidálni, már pedig az örökvallások iránt ekkorig is állott azon elv, hogy midőn a fiú attyának örökvallását megerősíti, az ellen az unokának többé keresete nem lehet. — BEZERÉDY ujjban is kifejti, hogy Verbőczy szerint az invalidationak alapja nem pusztán az ősiség, hanem a praejudicium, melyet Verbőczy ezen szavakkal fejez ki: csak a *svadente Diabolo* történt tettet lehet invalidálni,¹⁸ — már ha mi ezt egészen mellőzve s pusztán az ősiség idacájá-

¹⁷ Processus longae litis.

¹⁸ A *Hármaskönyv* I. 58. jelenti ki, hogy az apa nem idegenítheti el ősi fekvő jószágait és birtokjogait, s ehhez fűzi hozzá magyarázatul Werbőczy: Vannak ugyanis, akik gyakran szükségétől kényszerítve, de néha „nulla rationali causa adurgente sed gula duntaxat et crapula commensationeque monente, interdum autem damnabili invidia contra fratrem concepta instigante, pariter et diabolo cooperante“ törekszenek elzálogosítani vagy örökre eladni birtokaikat

bol indulva generatiokról generációkra fenhagyjuk a birtok háborgatásának szabadságát, olvas mit teszünk, mit a legsötétebb századokban sem jutott eszébe senkinek felállítani. — KÖLCSEY szintén a Curiának eddigi elveire hivatkozva, úgy nyilatkozik, hogy ha már a statusi életben az is hátra lépés, midőn valamely status megáll, s előre nem megy, mit kellessék arról mondani, a ki valóságos hátralépést tesz? Ő a conservativ elvekből indulva arra voxol, hogy két generációnak tettét a harmadik ne bolygathassa. — PALÓCZY példába felhózzván Oláh Miklós primásnak híres testamentomát, mely ellen most 300 évnek mulva invalidatorius pert kezdett egy valaki,¹⁹ figyelmezteti a RRket, minő bizontalanságba jönne csak nem minden birtok hazánkban a kérdésbe vetett elv felállításával.

BENE mind ezen fontos okok ellenére így nyilatkozott: Utasításom azt tartja hogy a maradék invalidálhassa a ráták elfogadásával megerősített testamentomot is; ennek ellenére engem sem a Curialis decisiók, sem Oláh Miklós testamentoma, sem a felvilágosodás előhaladása nem capacitálhat, s utasításomtul el nem mozdíthat. — Ez nagyon nyomos argumentumnak ítéltetett, s úgy látszik igen sokaknak kellett hasonló movens argumentummal (a mint Palóczy mondani szokta) kistafirozva lenni, mert vozoláskor csupán Sopron, Trencsin, Zala, Komárom, Somogy, Bars, Győr, Baranya, Tolna, Ung, Szatmár, Borsod, Csanád, Temes, összesen 14 megyék és a Szabad kerületek voxoltak arra hogy a ráták elfogadásával megerősített testamentom ellen a maradéknak *invalidatorius* keresete ne lehessen. — Következőleg igen szembe tűnő többség az *invalidatorius* keresetnek, a *praescriptio* törvényes (majdan meghatározandó) ideje alatt fenmaradását határozá. — Ezen határozás azonban Koledának, és Havasnak, Krieske által ellenzett indítványa következtében a k[irályi] városokra ki nem terjesztetett.

Mindezek szerint e következőkben állapotodott meg a 2-ik §. iránti határozás: „A mely végrendeletbe olyan javak is befoglaltattak, mellyek iránt a végrendeletet tevő szabad intézkedés hatalmával nem birt, azon testamentom ezekre nézve erőtelen, és végrehajtás előtt az ősi javak plana successio törvényes útján eszközlendő felosztásának ellent nem állhat, a végrehajtás és illetőségek elfogadása után azonban az osztózo feleknek ellene keresetjök nem lehet, de a nemeseknél (és nem a polgároknál) az osztályosok maradéki a *praescription*nak törvényes ideje alatt, törvény útján a megerőtlenítést (*invalidatiót*) kereshetik, úgy mindazáltal, hogy a ki ősi javakból törvényes részének megnyerése végett akár plana successio, akár *invalidatio* útján a végrendelet ellen perlekednék, mind azon kedvezésekről, mellyekre különben a testator rendeléséből a szerzeményes javakban számot tarthatna, lemondani köteleztessék, azon kedvezések a testator akaratjának leginkább megfelelőleg a többi örökösök között lévén felosztandók.”²⁰

¹⁹ Mivel a szónok előadásából nem derül ki sem a felperes, vagy alperes neve, sem a per tárgyát képező birtok, a királyi tábla pereinek mutatóiból nem lehetett a perre vonatkozólag bővebbet megállapítani.

²⁰ Testamenta, quibus talia quoque bona involuta sunt, de quibus testator disponendi activitatem non habuit, inactiva sunt, de quibus testator disponendi activitatem non habuit, inactiva sunt; et ante effectuationem divisioni bonorum aviticorum via planae successionis suscipiendae obstare nequent, post effectuationem vero, ratarumque acceptationem condvidentibus equidem actio haud competet, per successores nihilominus condvidentium nobilium (non item

Ezután által mentek a RR a 3., 4. és 5. §§-okra, mely alkalommal az Egyházi személyek végrendelkezési szabadsága iránt ismét nevezetes vitatás kezdődvén, — az jövő levelemben következni fog.²¹

c)

A fő RR *Julius 2-án* BEDEKOVICSNAK azon indítványát, hogy a királyi táblára nézve egy külön appellatorius, és külön első folyamodási tábla alkottassék, el nem fogadták, sőt annak se látták szükségét, hogy a perek összehalmozásának ideje alatt a Királyi tábla két senatusban ülhesen s ítélhessen, — mert úgy vélekedtek, hogy a Sedriákhoz, és Kerületi táblákhoz által vitt perekkel, nevezetesen a büntető perek vizsgálatának elvételével, a Királyi tábla elengedőleg meg legyen könnyítve. — *Julius 3-án* GR. MAJLÁTH indítványára, a Hétszemélyes tábla iránt is azon minden ítélő székre kiterjesztett elvet fogadták el, hogy a ki alsób ítélő széknél bíró volt valamely perben, abban a felsőbb ítélőszéknél nem bíraskodhatik. Az innen eredhető hiány potolása tekintetéből a Hétszemélyi táblát két taggal megszorítatni határozván. Ezután által mentek a szóbeli perekről szóló XIV. törvénycikkelyre, s annak 1-ő, 2-ik, és 3-ik §-át elfogadták azon változtatással, hogy a rendezett tanácsal még nem bíró községekben a bíró két tanácsbelivel 12 ftig ítélhessen ugyan, — de ezen felül 60 ftig az uraság engedelméből se ítélhessen.²²

Julius 2-án még az ösméretes tárgyú 10-ik izenet következtében módosításra hajlottak a főRR, melyben a törvényekre hivatkozást elfogadták, hanem azon kifejezést, mely az eddigi pontos gyakorlatról tesz említést, így módosítanák: *azokra melyeket az 1625 : 62. és 1723 : 7. törvények rendelnek, folyvást tartó figyelemmel lenni kívánunk.*²³ — Ezt *Julius 3-án* a Rhez által küldötték,²⁴ — *Julius 4-én* pedig az eddigi §§-ok szerkeztetésével foglalatostkodtak.

civium) intra legales praescriptionis annos a divisione computandos via iuris invalidari poterunt; ita tamen, ut is, qui scopo obtinendae ex avitis legalis ratae sive via successionis planae sive autem via iuris ad invalidationem processerit, eo ipso cunctis favoribus, quos secus ex dispositione testatoris in acquisitis consecutus fuisset, caeteros inter haeredes testamentarios modalitate intentioni testatoris maxime congrua exaequandis et partiendis inominasse renunciare teneatur.“ (*Diaet. Extraser*, 1834. CXIV.)

²¹ A vitákat olv. e kötet 302. s. köv. l.

²² A rendek által javasolt törvényszövegeket olv. *Iratok*, II. k. 348. s. köv. l., a főrendek módosító javaslatait uo. III. k. 95. s. köv. l.

²³ A főrendek 10. válaszenetének szövegét olv. *Iratok*, III. k. 19. l.

159.

a)

A 10-ik és 11-ik üzenetváltás után létrejön a megegyezés a két tábla között a január 3-i leiratra adandó válasz szövege tárgyában.

b)

1833 július 4, 5, 7, 8, 9

Kerületi ülések.

Tárgy: A végrendeletekről szóló XI. tc. hátralevő §-ai: a főpapok végrendelezési joga, a kegyes célra történő hagyományozás, a jobbágy végrendelezése.

c)

1934 július 5, 7

A főrendek ülése.

Tárgy: A szóbeli perekről szóló XIV. tc. vitájának befejezése.

a)

Posony, Julius 9-én, 1834.

A múlt 1833-ik esztendei Május 20-án tett országos felírás¹ következésében folyó esztendei Január 3-án költ királyi válaszra² feleletül adandó, s a két tábla között mindekkorig egyesülésre nem juthatott felírás végtére csak ugyan mind a két tábla hozzájárulásával megkésztült. Már több ízben jelentém, hogy ezen felírásból csupán a 7-ik szakasz 2-ik része volt egyesülés hijával. Ezen szakasz a RR javallata szerint így szólt: *A tartozó mérsékltségnek az országgyűlési tanácskozások közben való megtartására ismételve tett megintésünket annál fájdalmasabb érzéssel vesszük, mivel önnön ohajtásaink is abban sarkalván hogy az országos tanácskozások méltósága és a szóllásnak attol el nem szakítható teljes szabadsága szent és megbánthatatlan maradjon,*³ — ezen sorokat a fő RR is már régen elfogadták, de a szakasz bérekesztését elfogadni mind ekkorig nem akarták,⁴ melly is így szoll: *Mind azokat, mellyeket e részben a törvény megszabott, az 1625:62. és 1723:7. t. czikelyek által tulajdonított jusainknál fogva*⁵ *tetleg is gyakorlottuk, s az eddig divatozott szokás szerint ezután is gyakorolni fogjuk.* — Ezeket kilencz izenetjekben a fő RR mindég egyátaljában kihagyatni kívánták, a K és RR azonban folyvást tartó egyetértéssel ama törvényekhez állhatatosan ragaszkodván, végre a M[éltóság]os főRR 10-ik viszon ize-

¹ *Iratok*, I. k. 226. s köv. l.

² V. ö. *Országgyűlési Tudósítások*, II. k. 535. s köv. l., *Iratok*, II. k. 13. s köv. l.

³ *Iratok*, II. k. 40. l.

⁴ *Iratok*, III. k. 2., 5. l.

⁵ V. ö. e kötet 125. l. 29. jegyzet, valamint *Országgyűlési Tudósítások*, II. k. 555. l. 3. jegyzet és 559. l. 12. jegyzet.

netjökben annak kijelentésével hogy a RR elveiben teljességgel nem osztoznak, egyeség s időnyerés tekintetéből ily módosítást javallának „mind azokra mellyeket e részben a törvények, különösen az 1625:62. és 1723:7 t. czikelyek rendelnek, folyvást tartó figyelemmel lenni kívánunk, continuo intenti esse velimus.”⁶

Ezen 10-ik viszon izenet a K és RRnek Julius 5-én Poszavecz és Asztalos elnökségök alatt tartatott kerületi ülésökben felvételvé: SZÉLL javallatba téve: fogadtatnék el a FÖRR módosítása, azon változtatással hogy a continuo intenti esse velimus szavak helyett continuo inhaereamus tétessék, mi által a törvényből eredő jussokra való támaszkodás, s azokhoz való ragaszkodás elegendőleg ki lévén fejezve, úgy véli hogy az országgyűlésének azon törvényeken épülő hatósága is eléggé biztosított. — Ezen javallat közértelemmel elfogadtatván, a szerintén készült 11-ik izenet,⁷ szokottan közleiratra bocsájtaték, kerületileg jóvá hagyaték s Julius 8-án tartatott országos ülésből a FÖRRhez által küldetett.⁸ — Kik is azt nyomban tanácskozásba vévén, miután a TÁRNOK abban lelé ezen főtábla megnyugodhatását, hogy a RR javallata inkább a jövődőt, mint a multat látszatik érinteni, azt köz értelemmel elfogadták, s meg egyezésöket a RRnek nyomban tudtokra is adták, a mi hangos éljennel fogadtatott.⁹ — E szerint tehát Julius 9-én bevett szokás szerint a Felírás még egyszer kerületileg, utóbb pedig mind a két tábla országos ülésiben álnézetvén,¹⁰ végre elegy ülésben felolvastatott, s megpecsételtetett.¹¹ — És így most a rendszeres munkálatokon kívül a két tábla közt semmi más tárgy fen nem forog!!

b)

Folytatom már most a Polgári törvények XI-ik czikelyéről, t. i. a Végrendelésekről tartott kerületi tanácskozásokat.

Julius 4-én azok után, mellyek utóbbi levelemben foglaltatnak, következett a 3-ik §. melly azt rendeli: hogy a magvaszakadtához közelgető testvérnek ősi javakról tett végrendelését nem csak tanúkép aláíró, de azt nyilván is helybe hagyó testvért a testator magva szakadtából végrendelése ellenére örökösödés nem illeti, s élte napjáig azon testamentum fel nem bontható.¹²

Ezen szakasznak általános rendelete ellen nem volt senkinek észrevétele, de mivel azon elvet foglalja magában, hogy csak a testamentomot aláíró testvérnek haláláig fel nem bontható, miből viszont következik hogy azt halála után maradékai megerőtleníthetik, — POSFAY a maradéknak ezen megerőtlenítési jusát, már a 2-ik szakaszban végzés szerint

⁶ Iratok, III. k. 19. l.

⁷ Iratok, III. k. 20. l.

⁸ A küldöttség tagjainak névsorát l. a 225. formális országos ülés hivatalos jegyzőkönyvében, Jegyzőkönyv, VIII. k. 252. s köv. l.

⁹ A főrendek szóbeli válaszát hozó küldöttség névsorát l. Jegyzőkönyv, VIII. k. 253. l.

¹⁰ Az alsótábla július 9-i, 226. országos ülésének hivatalos jegyzőkönyvét l. Jegyzőkönyv, VIII. k. 254. s köv. l.

¹¹ Ezt az elegyes ülést július 10-én tartották meg. (Jegyzőkönyv, VIII. k. 256. l.) — A július 10-i felirat szövegét l. Iratok, III. k. 25. s köv. l.

¹² Proiecta, 22. l.

is,¹³ a királyi városokra nem alkalmazhatónak ítélte, kérvén azt csupán a nemesi javakra szoríthatni. — Indítványa elfogadtatott.¹⁴

§. 4. *A későbbi transactio által megerősített végrendeleteket a transigenseknek örökössei sem bonthatják fel.* Ez minden észrevétel nélkül jóvá hagyatott.

Az 5-ik §. arról rendelkezik, hogy a szerzetesektől kieszközlött kötések, kötelezések, és végrendeletek, nem különben az atyák vagy rokonok által az 1715:71-ik czikelyben¹⁵ a jószágot birható szerzetesek számára kimért osztályrészt tizedrészen felül ősi javakról kötött rendelkezések minden erő nélkül valók.¹⁶

TARNÓCZY ezen egész szakasznak ellene van, mert a szerzeteket, mint teljesen haszontalan corporatiókat egészen eltöröltetni kívánja.

FEKETE és PALÓCZY azon indítványt teszi, hogy a kik jószág biratás jogával fölruházott szerzetbe lépnek, azok az 1715:71-ik t[ör]vény által számukra kimért osztály részi tizedrészt se kaphassák természetben kezükhöz, hanem szedjék annak jövedelmét vitalitium képen éltök napjaiban, de haláluk esetére maradjon ezen osztályrészők atyafiaikra, és a szerzet magának az amortisatio törvényének következtében is abban soha és semmi esetre ne örökösödhessenek.

PRÓNAV pedig azt kívánja, hogy a ki szerzetbe lép, az sem egyenes örökösödés, sem végrendelet útján többé semmit se kaphasson, még az eddig divatozott tized részt vagy annak jövedelmét sem.

FRIMM (Egri kanonok): A boldogság képzetét személyességtől fügőnek tartja, s úgy vélekedik hogy a ki abban találja boldogságát hogy szerzetbe lép, már csak az által is nagy hasznót tesz atyafiainak, hogy osztály részének $\frac{9}{10}$ -ed részét nállok hagyni törvény szerint tartozik. Kéri a RRket hagyják meg számára legalább azon felmaradó $\frac{1}{10}$ részt hogy abból életének aprólékos szükségait fedezhesse, holta után pedig hagyják azt a megholt táplálásaért, ruháztatásaért jutalomkép a szerzetnek, hogy másokkal is hasonlót cselekedhessen

NAGY PÁL: 1715 óta nagyon megváltoztak a körülmények, meg kell tehát a törvénynek is változni. A szerzetek egyébiránt is kétfélék, vagy birtokosok, vagy koldulók. Egyik esetben sem szükséges, hogy a belépő valami javakat vigyen a szerzetbe. Nem a birtokos szerzeteknél, mert ezek úgy is szerfelett vannak dotálva, nem a koldulóknál, mert ott a szerzet institutiojával ellenkezniek valamit birni, kolduljon a mint regulája tartja.

Voxolásra tétetvén a kérdés: valjon elfogadtatik e a Posonyi indítvány, vagy megáll a szerkeztetés, 21 megye az Egyházi rend, és a Jász Kun kerület a szerkeztetésre voxolt, 22 megye s a Hajdu kerület elfogadta Feketének indítványát, az Elnökség tehát ezt mondá ki igen csekély többség szerinti végzésnek, t. i. hogy a szerzetesek ezentúl osztá-

¹³ V. ö. előbb 297. s köv. l.

¹⁴ A kerületi ülés, mivel nem terjesztette ki a rendelkezés hatályát a városokra, az országos bizottság javaslatát változtatás nélkül elfogadta. (*Diaet. Extraser.* 1834. CXIV.)

¹⁵ A törvénycikk meg akarván akadályozni, hogy a szerzetesek és apácák az ősi és szerzett, ingó és ingatlan javakból nyert részüket rendjükre hagyják, a szerzett javakból, ha csak a szülők másképp nem rendelkeznek, kizárja őket, az ősiekből pedig örökségük tizedrészét engedélyezi számukra, azonban legfeljebb 5000 frt. értékhatárig.

¹⁶ *Proiecta*, 22. l.

lyos illetőségek tized részét se kaphassák kezükhöz, hanem csak jövedelmét kapják vitalitium gyanánt.¹⁷

Ezen kívül SZÉLL indítványt tesz hogy az egyházi főszemélyek végrendekezési szabadsága e helyütt világosan elintéztessék.

Dókus pedig jelenti hogy Zemplén Rendei a népnevelést különös figyelembe vévén, a mint ezt annak idejében bővebben fogja a RR. méltánylatába ajánlani, e helyütt azt kívánják törvénybe iktattatni, hogy a főpapok, káptalanbeliek s a t. szerzeményeikről egészen szabadon ne rendelkezhessenek, hanem azoknak negyed részét a népnevelés fundusára hagyni tartozzanak.

DEÁK: Azt mit a Vas v[árme]gyei követ felhozott, valósággal ellátást kívánó nevezetes törvényhiánynak valja. Törvényes historiáját adja az Egyházi fő Rend végrendekezési szabadságának, megmutatja miként állott az fen Árpád házabeli királyaink alatt hazánk más polgáraihoz hasonlólag teljes épségében; megemlíti, mint hozatott az később homályba, s mint tartott ezen kétség és vizálgodás egész 1702-ikig, midőn Kolonics az Egyházi fő Rendtől fel nem hatalmazva egyeséget kötött a Fiscussal, melly az elhiresült Conventio Kolonicsiana név alatt ösméretes.¹⁸ Ezen conventio tehát az egyházi főRend végintézkedési szabadsága tárgyában törvényes ellátásnak nem tekintethetik, a mint hogy azzal maga az egyházi Rend sem volt megelégedve, sőt ellenmondása következtetésében az 1715-ki Diacta e tárgyban Commissiot is rendelt, melly azonban 120 évek óta sem adta bé jelentését, s így alkalmasint soha sem is fogja beadni. De továbbá azt sem lehet mondani hogy a Kolonics Conventioján épülő százados szokás tesz e részben törvény erejű szabályt, mert M[ária] Theresia 1776-ban Febr. 16-án költt parancsolatja által magát azon conventiót is igen sokakban megváltoztatta,¹⁹ úgy hogy jelenleg a dus gazdag jövedelmű főpapok végrendekezési szabadsága valósággal egyoldalú kormány parancson épülő törvényenkivüli állapotban helyeztetik. Szükség tehát ezen rendszeres törvényalkotás alkal-

¹⁷ A határozat pontos szövege: *Universi contractus et obligationes, testamentariaeque dispositiones a personis religiosum ordinem ingredientibus quocunque modo elicite vel per parentes etiam aut eorum consanguineos de bonis aviticis ultra ratae portionis decimalitatem sensu artic. 71. 1715. religiosis possidendorum bonorum capacibus emensam celebratae velut invigorasae per quemcunque iudicem seponi possunt; imo praecitati articuli dispositione eatenus alterata: religioso tali ex rata eiusdem portione provenientem decimalitatem genitor suus aut proximiores successores nec in pecunia exolvere, verum usque dies vitae puros dumtaxat attactae decimalitatis proventus subministrare tenebuntur, post decessum autem directum et utile decimalitatis possessorium omni in casu ad respectivos congenerationales recidet, provisione hac ad liberas etiam et regias civitates extensa. (Diaet. Extraser. 1834. CXIV.)*

¹⁸ Az egyezményt 1700 december 5-n kötötte Kollonics mint esztergomi érsek a királyi kincstárral s 1703 június 15-én került kihirdetésre. A megállapodás értelmében a főpapok, ha külön királyi engedélyt nem nyertek, csak szerzett vagyonuknak egyharmadáról végrendekezhettek, egyharmad azé az egyházné lett, amelyikben kimultak, egyharmad pedig a kincstárnak jutott a végvárok fenntartására. A conventiót az 1715:16. tc. is megerősítette ideiglenes érvénnyel addig, míg az országgyűlés által kiküldött bizottság javaslata alapján végleges törvény lép helyébe. (A Conventio Kollonicsiana szövegét közli Pray: *Specimen hierarchiae Hungariae*, I. k. 190. s köv. I., Katona: *Historia critica*, XXXVI. k. 227. s köv. I.)

¹⁹ Mária Terézia 867/1776. sz. alatt kiadott rendelkezését közli Nánássy Benjamin: *Testamentum a magyarországi törvények szerint*. Pest, 1798. 69. s köv. I.

mával felölök is, úgy mint a haza többi polgárai felől meghatározni, hogy szerzeményeikről minő mértékben rendelkezhessenek. A mi a szónok véleményét illeti, ő azt tartja hogy azon javak, mellyek az Egyházi Rend kezeinél vannak, a status javai, következésképp miként a vallás kiszolgáltatásának, népnevelésnek s más egyebeknek fedezésére, szóval *minő* célokra fordíttassanak? azt elintézni a status jussa, a mint e részben annak idejében elő fogja adni küldői kívánságát.²⁰ Annyi mindazáltal bizonyos, hogy a mit a törvényhozó hatalom mind ezen just, mind ezen célokat szem előtt tartva, egyenesen az egyházi férfiak élelmére kirendel, a mit ők életökben elkölthettek volna, az minden kétségen kívül az ő tulajdonjuk, s hogy midőn el nem költötték, arról szabadon ne rendelkezhessenek, hanem megkimélt szerzeményök egy részét a fiscusnak hagyni kényszerítenessenek, mi pedig még csak azt sem tudjuk, hogy az mire fordítatik, ez valóságos igazságtalanság, annyival inkább mert bár valaki az egyházi rendbe lépett is, nem szűnt meg honpolgár lenni, következésképp a minden polgárokkal közös rendelkezési szabadságtól meg sem is foszthatatik.²¹

FRIMM: Előre bocsájtván hogy a kisebb papság tökéletes szabadsággal tesz, és tehet végrendeletet, úgy mint a hazának bármely más polgárja, a mi a püspököket illeti, megvalja, hogy e tárgyhoz csak félve szólhat. Iure vel contra jus történik e, a mi a püspökökkel a végrendelek iránt történni szokott, azt bírálgatni nem akarja, mert maga Zalának követe is elősmérte hogy az 1715-ki országos biztosság maiglan sem tett jelentést, következésképp *sub iudice lis est*. Visza megy ezután ő is a historiára. Meg említi hogy Várda Pál a szerencsétlen 2-ik Lajos idejében Egri püspök,²² ki csak az által menekedett meg az ország püspökegri (1523) püspök, 1526-tól esztergomi érsek. Jeleit Mohácsnál érte köz veszélytől, hogy történetből az ütközetet megelőző napon a királynéhoz Budára követségbe küldetett, ezen Várda Pál tehát később Ország Primása lévén, a török ellen véghelyi oltalomnak Érsekújvárt felépítette, s ott folyvást őrkatonaságot is tartott. Teljesítették ezen országvédelmi gondoskodást az utánna következett primások is, sőt vacante sede maga a Camara is.²³ Így viseltetett ezen teher Pázmán Péter idejéig, ki a püspökök részére végrendekezési szabadságért folyamodott a Felséghez. Ferdinand 1625-ben December 11-én azt mondotta, hogy ám legyen, testáljanak szabadon, de a confiniumokrol meg ne felejtkezzenek,²⁴ s ez volt a bekkenő, ez volt az ürügy, melly a végrendekezés gyakorlásának akadályt vetett. 1685-ben Eger török kézből kimenekedvén, Fenyesy püspök,²⁵ ki idő közben Jászón, s Kassán

²⁰ Az *Ecclesiasticum Operatum* tárgyalásánál, amely a rendek által is elfogadott királyi proposíciókban a munkálatok között a nyolcadik helyen állt.

²¹ V. ö. Kónyi: *Deák Ferenc beszédei*, I. k. 93. s köv. I.

²² Várdai Pál († 1549) előbb királyi kincstárnok, majd veszprémi (1521),

²³ Az esztergomi érseki szék 1574–95. közötti betöltetlensége alatt az egyházmegye tizedei a kamarát illették s jövedelmük az érsekújvári vár fenntartására szolgált. (V. ö. *Országos Levéltár, Magyar Kamara, Benignae Resolutiones* 1578 máj. 23.)

²⁴ II. Ferdinánd diplomájának szövegét közli Péterffy, C.: *Sacra concilia ecclesiae romano-catholicae in regno Hungariae celebrata*. Posonii, 1742. II. k. 434. s köv. I.

²⁵ Fenesi György († 1699) 1687-től egri püspök, alatta került vissza a püspöki székhely Kassáról Egerbe.

lakott, régi püspöki lakába vissza kíváncsozott, de utközben meghalt, utódja Telekesy²⁶ panaszt tett, hogy ámbár Ferdinand a szabad rendelkezést megengedte, a Fiscus még is reá teszi kezét az elmaradott javakra. Ennek következtetésében kötöttetett a Kolonics Conventiója, mely szerint a püspökök csak egyharmad rész vagyonokról disponálhatnak, $\frac{1}{3}$ részt a véghegyek erősítése végett a fiscusnak, $\frac{1}{3}$ részt pedig az egyháznak hagyni tartozván. A püspökök ezzel nem valának megelégedve, így támadt az 1715-ki Commissio, mely maiglan sem referált, — s im ez a dolognak mostani helyzete. Ő a dolog érdemét tekintve csak arra emlékezteti a RRket, hogy ezen tárgy nagy összeköttetésben van azzal, mit a RR előleges sérelmeink sorában de taxatione beneficiorum Ecclesiasticorum felterjesztettek,²⁷ és nagy össze köttetésben van a Banderiáléval is,²⁸ az egész tárgyat tehát oda, hol rendszeresen előkerül, halasztatni kívánná.

TARNÓCZY: Hogy valamely tárgy midőn indítványba jő, a rendszeres munkálatra utasítatik, azt immár megszoktuk, de hogy valami a rendszeres munkából máshová utasíttassék, azt megfogni nem tudja, nem látja, minő elválaszthatatlan kapcsolatban lenne Zala indítványa a Banderiáléval. Holta után senki sem tart banderiumot, s itt a főpapságnak nem életbeni kötelességei, hanem végrendelkezési szabadságának törvényes lábra állítása hozatott indítványba.

ANDRÁSY a tárgyat nagyon szövevényesnek tartja. Általánosan kimondani hogy a fő papok szabadon rendelkezzenek, könnyű, de valjon tanácsos lenne e a nevelés fundusát²⁹ ezáltal egy oly jövedelemtől megfosztani, melyet e végre annak idején s helyén rendszeresen biztosítani lehetne? Így indítványilag tehát bajosnak itélné a tárgy eldöntését, s ha csak ugyan fel akarják a RR venni, ő csak két utat lát, t. i. vagy felírást tenni, hogy Ő felsége az 1715-ki országos comissiot fogamatba vétesse, minthogy annak végnélküli elmaradása országos sérelem, — vagy pedig a dolog initialása végett, bevett szokás szerint kerületi biztóságot nevezni.

NAGY PÁL: Zala vármegye követjének tökéletesen igaza van, hogy itt törvény hiány található, melyet pótolni kellek, ebből azonban még nem következik, hogy végrendelkezési szabadság adassék a papságnak, mert én azt praetendálok, hogy a papság kezénél lévő status javai jövedelmének törvény szerint oly bizonyos céljai vannak, hogy igazság szerint abból szerezni sem lehetne, sem kellene, hanem azon célokat pontosan fedezni. Europa nem tudja megfogni, hogy lehet az, hogy

²⁶ Telekesi István 1699-ben lett egri püspök; tevékeny részt vett II. Rákóczi Ferenc szabadságharcában, aláírta az ónodi függetlenségi okmányt is és ezért XI. Kelemen pápa megfosztotta püspöki székétől, amelyet csak 1711-ben nyert ismét vissza. 1715-ben halt meg.

²⁷ Az előzetes sérelmek között a IX. (*Iratok* I. k. 146. l.)

²⁸ Mivel a püspökök hagyatékának egyharmadát a véghegyek megerősítésére kell fordítani. — Azt az országos biztóságot, amelynek feladata volt a banderium állítás kérdésében reformjavaslatot dolgozni ki, az 1808:4. tc. küldötte ki. Munkálatait az 1827:15. tc. által kiküldött újabb biztóság fejezte be s ezek *Relatio subdeputationis regnicolaris in obiecto lustrae et exercitationis nobilium ac banderiorum ad mentem articuli 15:1827. exmissae* címen 1831-ben Pozsonyban jelentek meg.

²⁹ A fundus studiorum-ot, a tanulmányi alapot 1775-ben az eltörlött jezsuitarend vagyonából létesítette Mária Terézia, hogy a készülő tanügyi reformjainak anyagi alapjait biztosítsa.

mi nállunk egy hadvezér, egy főispán egy pár ezer forint fizetést kap, egy püspök pedig, ki talán dolgaihoz mérve kevesebbet érdemelne, száz ezerekre megy. Azonban ha jól a dolog mélyére tekintünk, s az intézet eredetét vizsgáljuk, ebben nem oly nagy az inconsequentia, mert azért adattak ama temérdek javak a főpapoknak hogy a köz nemzeti czélokat fedezzék, sőt az ország védelmének terhére is jobbadán ők tartozzanak teljesíteni. Ez már most nagyon megváltozott, nem libera dispositio-nak kellene tehát gondolkodni, hanem arról, hogy a főpapok az ő tiszte-séges congruájokon felül lévő jövedelmeiket az eredeti törvényes czé-lokra fordítsák, s kötelességüket teljesítsék.

BORCSICZKY: Trencsin Rendei már 1825-ben is kimondották hogy az Egyházi Rend javai a Status javai.³⁰ Kivánják azt is hogy az ország pri-másától kezdve az utolsó káplányig minden papnak kiszabassék a congrua, a többiről pedig az országgyűlése rendelkezze. Ha a maga congruájából valamit meg tud zsongorítani, ám tegyen felőle testamentomot, ámbár Trencsin vármegye biz azt nagyon szorosan akarja kimetszeni, s csak ad honestam subsistentiam szorítani. E nélkül azonban nem akarná megadni a szabad rendelkezést, s azért jobbnak látná az egész kérdést oda halasztani, ahol rendszeresen teljes kiterjedésében előkerül.

HERTELENDY (Torontál): Itt, s épen csak itt kívánja felvételni, s ke-rületi küldötségre bízni. Maga az 1715-ki 16-ik cikely azt mondja hogy addig is, míg a törvény rendelkezne, vagy a Kolonics Conventiója áll-jon, vagy pedig folyamodjék minden püspök Ő felségéhez végrendelke-zési engedelemért. Az első ellen maga az Egyházi Rend is panaszt tett az Ország előtt,³¹ a másik pedig a legnagyobb önkény, melyet a mostani rendszeres intézkedés alkalmával fenhagyni nem lehet.

PÁZMÁNDY: Az Andrássy indítványait érintve, abban hogy a 120 év előtt rendelt Commissio teljesítéseért representáljunk, meg nem egyezik, de a kerületi küldötség kirendelését pártolja. — Dókus hasonlóképen, mert a testamentomról rendszeresen intézkedvén az országnak minden polgáraitra nézve, lehetetlennek vélné a 120 évek óta provisorius állapot-ban lévő egyházi rendet elmellőzni.

BEZERÉDY ellenben így vélekedett: A Zalai követ javallata azon elvből tekintve, a melyből kiindult, t. i. hogy az Egyházi rend jövedel-meinek eredeti céljai fődözve legyenek, s a mi ezeken felül a papság-nak élelmére congrua gyanánt adatik, az szabad rendelkezés tárgya le-gyen, nagyon természetes; de maga ezen alap elv mutatja, hogy a dol-got itt elintézni nem lehet, a nélkül hogy mind azon czélok fődözéséről voltaképp gondoskodván, előre kiszabnók, mi és mennyi azon congrua? Ezt pedig az Ecclesiasticum és Banderiale rendszeres fölvétele nélkül célirányosan kiszabni alig lehet. A szónok tehát Kolonics Conventiójá-nak minden gyengesége mellet is inkább a mellet kíván meg-maradni, mint a köz czélokra való minden alkalmaztatás nélkül a rop-pant egyházi jövedelmekre szabad rendelkezést engedni.

NAGY PÁL: Ezen aggodalomban szintén osztozik. Mit javallhatna a kerületi küldötség? Vagy azt hogy a fő papok teljes rendelkezési sza-badsággal birjanak, már pedig ez az egész roppant egyházi jövedelmekre

³⁰ Borcsiczky-nak az 1826 febr. 1-i országos ülésben tett nyilatkozatait olv. az 1825/7-i országgyűlés *Jegyző-könyvé*-ben, I. k. 485., 498. s köv. l.

³¹ Az idézett törvénycikk Ferdinándnak a Kollonics-féle megegyezéssel explanált diplomájáról mondja: „tenore... per venerabilem clerum exposit in dubium vocato.”

kiterjesztve s a status céljaira való fordítást elmellőzve, senkinek véleményével meg nem egyeznék, a nélkül hogy a congrua ki szabassék; vagy pedig azt javallaná a küldötség hogy ne rendelkezhessenek, ez ismét igazságtalanság lenne, ha hogy congruára fognak szorítani, s többi jövedelmök a Status céljaira fordítani. Mindenek előtt tehát ezen kérdéseknek kell együt véve megfejtetni s elintéztetni.

(A vitatás folytatása másnapra halasztatott.)

Julius 5-én kerületi ülés, az előbbi elnökség alatt. Miután a 10-ik izenet iránti tanácskozás bérekesztetett, napirend szerint a tegnapi félbe szakadt kérdés folytatatték, melyre nézve még BORCSICZKY úgy nyilatkozott: hogy a tárgynak itteni felvétele magának az Egyházi rendnek sem lehetne kedvére, mert a kormány kénytelenítenék azon hasznokat, melyeket az egyházi javakból szedett és szedni fog, törvényesíteni, a mit csak az által tehetne, hogy az egyház jószágait Status javainak nyilatkoztatná, a mit ugyan a kormány mindekkorig világosan még soha ki nem mondott.

Voxolás sürgöttetvén, kérdésbe tétetett, valjon itt kívánják e a RR ezen tárgyat felvenni, vagy az *Eclesiasticumra* halasztani? — Az itteni felvételre szavaztak: Vas, Zala, Somogy, Bars, Bács, Abauj, Zemplén, Szatmár, Bihar, Békés, Csanád, Torontál, Esztergom vármegyék, 10 megye még ekkor jelen nem volt, — a többi 28 megye s a Jász Kún Kerület voxálal tehát az elhalasztás lőn végzéssé.

Voxolás közben SZLUCHA Borsiczkynek megígéré, hogy azon elvére, melly által az Egyházi javakat status javainak nyilatkoztatta, majd az *Eclesiasticumban* fog felelni. Erre BERNÁTH ily formán válaszolt: Hogy ha Fejér vármegyének követe addig élni fog (a mint szivemből kívánom) míg az *Eclesiasticum* előkerül, és az Úr Isten engemet is, az ő szegény szolgáját éltetni méltóztatik, nyilván megígérem hogy majd viszont felelni fogok arra, mit ő a Trencsényi követnek felelni szándékozik. Mire FRIM szintén ígéretet tett, hogy ő is majd belé fog szollani.

BÖTHY csak azért is kívánta volna a tüsténti pertractatiót, hogy a kerületi Biztosság oly munkát dolgozott volna ki, melyre a jövődöbeli intézkedést építeni lehetne.

Ezen kérdés e kép eldöntetvén, az ülésnek hátra lévő része, valamint (Julius 6-án vasárnapi szünet lévén) a *Julius 7-én, 8-án és 9-kén* Németh és Bene elnökségök alatt tartatott kerületi ülések is igen kevés érdekest nyújtanak. Az üléseknek nagyobb részét az eddigi végzések rostállása, s a végzések értelme feletti kétségeskedés közben, némelly el nem fogadott elveknek beszúrása iránti próba vitatások húzták ki. A következő §§ iránti végzések ezeken határozatnak:

A 6-ik §-ban csak annyi foglaltatott hogy a plébánosok és lelkipásztorok által alá írott testamentumok a kegyes hagyományok (pia legata) iránt csak azon esetben bírnak törvényes erővel, ha ezeknek aláírásán kívül azon kegyes hagyományokra nézve is, a törvényes solenitások nélkül nem szűkölködnek.³²

Erre nézve BORCSICZKY azt kívánta, hogy az Egyházi rend tagjai testamentumoknál tanúk egy átaljában ne lehessenek, mert emberek vagyunk, s a halálnak közelgő órájában sokra reá lehet venni a gyarló embert. — HERTELENDY és DÓKUS igen helyesnek látták hogy kegyes hagyományokban, s mintegy tulajdon ügyökben tanúk ne lehessenek,

³² *Proiecta*, 22. 1.

de midőn a testamentomnál semmikép sem érdekeltetnek, nincs elegendő ok hogy azt tanúkép alá ne írassék.

Hoszas vitatások folytak tehát a felett is, valjon oly esetben, midőn pium legatum is foglaltatik az egyházi személy által tanúsított végrendelésben, az egész testamentom eldőlt e, vagy csak a pium legatumot tárgyzatta része. — Továbbá PALÓCZY még két indítványt tett, t. i. hogy a kegyes hagyományok ne birjanak a külső solennitásokra³³ nézve privilegiált kivétel jussával, mert ezeknél nincs a kiváltságnak hasonló oka, mint a háboruban, ütközet előtt tett végrendeléseknek. Annak-okaért kívánja, hogy a kegyes hagyományokat alapító végrendelések is minden törvényes ünnepélyességgel felruházva legyenek. Kívánja továbbá, hogy a végrendelezés szabadsága ezekre nézve is csak a keresményekre szoríttassék, mert midőn a gyarló ember előtt immár tárva vannak az örökkévalóság kapui, s a mennyet teljes gyönyörűségében, a poklot pedig igen melege fűtöttnek festik előtte, sokat hajlandó tenni, a mit különben nem igen tett volna.

Mind ezen, mind más indítványok következtetésében, sok vitatások után végtére ezekben pontosult ösze a K és RR többségének akarata: A testamentumok, kegyes hagyományok iránt jövődöben csak akkor fognak birni törvényes erővel, hahogy a végrendelek erejére általában megkivántatik belső minéműségekkel, s külső ünnepélyességgel fel lesznek ruházva, annak okaért ősi, bár ingó, bár ingatlan javakból semmi esetre sem alapíthatók. Továbbá általános szabály gyanánt rendeltetik, hogy a hagyományosok közül senki, ha pedig kegyes hagyomány is forog kérdésben, bármelly vallásbeli egyházi személy sem írhatja alá a végrendeleket; különben (hibázván a törvény által megkivántatott tanú szám) a testamentom erőtelen lészen; hogyha azonban ezeken kívül más nemérdekelt (desinteressatus) tanú törvényes számmal aláírják; a testamentom egyéb részeiben megáll ugyan, de a kegyes hagyományok, vagy az aláírott legatariusok illetősége iránt még ezen esetben is erő nélkülűnek tekintetik.³⁴

A 7-ik §. mely a jobbágyok végrendelezési szabadságáról szöll,³⁵ az Urbéri munkában történt állapotás értelmében³⁶ lön elhatározva, ily formán: A törvényes örökös nélkül elhalt jobbágyokra nézve Verböczy

³³ A végrendelet belső kellékei: a végrendelező szabadon intézkedhetett, a vagyon szabad intézkedés tárgya volt, a hagyományosnak a vagyonra nézve elfogadhatási képessége van. A külső kellékeket, a formát és a végrendelezés külsőségeit az 1715:27. tc. állapította meg.

³⁴ Testamenta pia legata constituentia in futurum legitimum vigorem ita sortientur: si ad validitatem quorumvis testamentorum lege requisitis internis qualitibus et externis solennitatibus provisa fuerint, pia idcirco legata ex acquisitis dumtaxat liberae testatoris dispositioni obnoxiiis constitui; ad res interim sive mobiles sive immobiles avitas nunquam extendi poterunt; ad subscriptionem demum testamentorum (sub poena invigorisitatis) legatarii et testamenti executores absque discrimine, ecclesiasticae autem personae aut cuiusvis religionis ministri eo solum in casu, si testamentum pia legata involvat, in qualitate testium adhiberi nequeunt. (*Diaet. Extraser*, 1834. CXIV.)

³⁵ Az országos bizottság javaslata értelmében az örökösök nélkül elhunyt jobbágy „tantum de acquisitis suis habet liberam disponendi facultatem, nullatenus vero super avitis haereditatibus“. (*Proiecta*, 22. l.)

³⁶ A jobbágy végrendelezési szabadságát az urbéri VI. tc. 9. §-a biztosította. A keletkezését kísérő vitákra l. *Országgyűlési Tudósítások*, I. k. 356. s köv. l., II. k. 195. s köv. l., *Jegyzőkönyv*, IV. k. 247. s köv. l.

3-ik részének 30-ik czimje oda terjesztetik, hogy ezentul minden nemű szerzeményekről, legyenek azok akár ingatlanok akár ingók, teljes szabadsággal rendelkezessenek.³⁷

c)

Julius 9-én a törvényczikely hátra lévő része vitattatott.

A M[éltósá]gos fő RR. folytatván az ítélő székek elrendezése iránti tanácskozásait, — miután *Julius 4-én* a szóbeli perekről szóló XIV. törvényczikkely 1-ő és 2-ik §-ait minden változtatás nélkül, a 3-ik §-ust pedig oly módosítással fogadták el, hogy a rendezett tanáccsal nem bíró községekben 12 ftiig a földes úr se adhasson ítélhetési hatóságot, mert a jobbágyok ügyeiben bíraskodás a földes urnak nem anyira jusa, mint multhatatlan kötelessége, mellyről kénye szerint le nem mondhat. — *Julius 5-én* csupán az eddigi végzések szerkesztésével foglalatoskodtak, s *Julius 6-án* vasárnapi szünet lévén, *Julius 7-én* folytatták a szóbeli perek iránti törvényczikkely vizsgálatát. Mellyet a K és RR javallata szerint³⁸ e következő változtatásokkal fogadtak el:

Általános szabály gyanánt állítván fel azon elvet hogy ezen szóbeli bírószéktől a feljebvitel (birtokon kívül) minden esetben az első folyamodási ítélő székhöz történjék, a 6-ik §-ust, melly az egyházi adományosokról rendelkezik, aként módosították, hogy a tulajdon helybeli előjárók nélkül lévő egyházi adományosok szóbeli pereit az illető Collator által nevezendő személy ítélje, kitől azon Collatornak udvarbírájához appelláltassanak. A helybeli előjárókkal bírónál pedig 12 ftiig ezek, s azon felül 60 ftiig az illető praedialis szolgabírák ítéljenek, kiktől a feljebvitel a praedialis törvényszékre utasítatik. (Meg kell itt jegyezni hogy a praedialis sz[olga]bírák ítélő hatóságának eltörlésében a főRR is megegyeztek, azon szolga bírák pedig más politici hatósággal eddig nem bírtanak, és így a rendes ítélő hatóság megszüntetésével magokban megszűnnének, ha csak szóbeli bírakká nem rendeltetnek.)

A 7-ik §-ust úgy módosították, hogy k[irályi] városokban nem a tisztválasztás alkalmával e végre különösen választandó személyek, minf a K és RR kívánták, hanem a város bírāja két tanácsbelivel ítélje a szóbeli pereket.

Hasonló módosítást tettek a 8-ik §-nál is a Jászkun, Hajdú, és Szepességi XVI városokra nézve, mindenütt azt rendelvén hogy a szóbeli perek az illető város tanácsához appelláltassanak.

A 9-ik §-usnál meg nem egyeztek abban, hogy Turopolya mezején 60 fton felül is kiterjeszkedhessék a szóbeli bíraskodás, és 3 e végre választandó tagokat rendelvén szóbeli bírának, a feljebvitelt ezektől nem Zágráb vármegyének, hanem ugyancsak Turopolya mezejének törvényszékéhez utasították.

A 10-ik §-nál, melly a tenger mellékéről szól, nyilván kivétetni határozák azon pereket, mellyeknek kereskedési természetök, vagy a felek kiváltságolt állapotjánál fogva külön bíróságok van, s ezen kivétellel a szóbeli perek kirájául egy bírót két patricius tanácsossal rendeltek, ugy Fiuméra mint Buccarira nézve. A Vinodoli kerület nevezetjé helyett pedig Tengerparti Cameralis Kerület nevezetével kívánnak élni, s a §-nak végét, mellyben az rendeltetik, hogy ezen kerületben a sz[olga]

³⁷ *Diaet. Extraser.* 1834. CXIV.

³⁸ A rendek által elfogadott törvényjavaslatot I. *Iratok*, II. 349. s köv. l.

bíró s esküdt kötelelességeit a Kormányszéki biztos és annak titoknoka fogják teljesíteni, kihagyatni kívánják, tökéletesen egy cathegóriába vévén ezen vidéket földes uri hatóság alatt lévő bármely más községekkel.

A 11-ik §-nál a nemesek iránt ezen záradék helyett: „az 5-ik és 9-ik §-ban érintett esetek kivételén“ e következő záradékkal ohajtának élni: „a törvény által világosan kijelelt eseteket kivéven.“³⁹

Julius 8-án a Vásári bíróságról szolló 15-ik törvényczikkelyt némi, nem épen lényeges változtatással elfogadták. — *Julius 9-én* pedig a törvényhatóságok közt, vagy azok ellen támadt határbeli villongások, s egyéb keresetek bíróságairól szolló XVI-ik és a Királyi Kamara bíróságának eltörléséről alkotott XVII-ik t. cikkelyeket egyáltalában félre vetették.⁴⁰

*

Somsics és Poszavecز hazamentek, Dessöffy megérkezett.

160.

a)

1834 július 8

A főrendek ülése.

Tárgy: A vásári bíróságról szolló XV. tc.

b)

1834 július 9

A főrendek ülése.

Tárgy: (I.) A törvényhatóságok egymás elleni pereinek bíróságáról szolló XVI. tc.-t kihagyják a főrendek, (II.) a királyi kamarának a rendek által eltörlött bíróságát (XVII. tc.) meghagyják.

c)

1834 július 10, 11, 12

A főrendek ülései.

Tárgy: A szentszékekről és consistoriumokról szolló XVIII., XIX. és XX. tc.-ek vitája.

a)

Pozsony, Julius 12-én, 1834.

A fő RR folyvást az ítélő székek rendbeszedésével foglalatoskodván, *Julius 8-án* a Vásári bíróságról szolló XV. czikely felett tanácskoz-

³⁹ A főrendek által javasolt módosításokat l. *Iratok*, III. k. 97. s köv. l.

⁴⁰ A vitákról, amelyek tárgyai ezek a kérdések voltak, olv. részletesebben a köv. számban.

tanak.¹ — Elején mindjárt ÜRMÉNYI azon indítványt tevő, hogy mivel ezen bíróság felállítására a kereskedés tekintete szolgálat alapot, oly nemű perek lesznek előtte vitatandók, mellyek, kivált midőn az árúk minőségéről p. o. száz ezerekre menő gyapjűvételnél lesz szó, nem csak theoreticus tudományt, de kereskedési gyakorlatot is kívánnak, jónak látná tehát hogy más országok példájára is a Vásári bíróság ne pusztán a tanácsbeliek közül állitassék össze, hanem ahoz hittel lekötelezendő két kereskedő is alkalmaztassék. — Az ORSZÁGBIRÁJA fontos okokat lát ugyan az indítvány mellett szólni, azt mégis el nem fogadhatja, mert a bírósághoz alkalmaztatandó kereskedők közönségesen magok is hasonló kérdésben forognának, tőlök tehát részre nem hajló ítéletet várni annál kevésbbé lehetne, minthogy gyakran önérdékek kívánná, hogy a Vásári bíróság elítélése alatt lévő gyapjú, gubacs, hamuszir s a t. ára lenyomattassék. — A TÁRNOK hasonlóan vélekedett. Vannak ugyan hiányok, mellyekről az emberi institutiókat egészen kitisztítani nem lehet. Az ítélő székek előtt mi gyakran forognak oly esetek mellyekben orvosi szemléletre, épültek becsülésére s a t. van szükség; de azért csak nem mondhatjuk, hogy azon ítélő székek tagjai közt okvetlen seborvosoknak, vagy ácsnak, kőművesnek lenni kell, szükség esetén segítségül a bírák által különben is használtathatván.

Ezen észrevételek következtében tehát az Ürményi indítványa el nem fogadtatott ugyan, mind azáltal a 6-ik szakaszhoz, mellyben az rendeltetik, hogy a vásárosok közt szemrevétel, becsű, köz zár s más hasonló bírói intézetek általi rendelkezések tétele a vásári bíróság hatóságában fog állani, hozzá tétetett: hogy az e végre kiküldendő tanácsbeliekhez szükség esetében két kereskedő is csatoltassék. Mit is az Itélő mester ezen szavakkal fejezván ki: „*duo e statu mercatorum adjungentur*” — B. SZEPESYNEK az ORSZÁGBIRÁJA által jóvá hagyott észrevételére a *status* szó nem alkalmazhatónak ítéltetett, s helyébe *gremium* tétetett.

Ezen törvényczikkelyben egyébiránt még a következő módosítások történtek: A 11-ik szakaszban: hogy a tanúkat nem a bíróság, mint a KK és RR javallották, hanem eleve kiküldendő tanácsbeliek halgassák ki, a bíróság pedig meghitelesítse.

A 16-ik §-ban azt javallották a RR hogy midőn az eladott portékák kézhez vétel előtt ismét másnak adattak el, az utóbbi jó hitű vevőnek valóságos kézhezvétellel megerősített kötése fel nem bontathatván, a Vásári bíróság az illy álnok eladót csak a netalán előre fizetett somma, és az időközben támadott árbeli különbség megtérítésében fogja marasztalhatni, egyébiránt a feleket törvény útjára utasítandja.

Erre nézve a fő RR meg nem egyezhettek azon elvben, hogy a kézhezvétel által megerősített második eladás semmi esetben sem felbontható, hanem csak azt ítélték, hogy a vásári bíróság által fel nem bontható, nehogy tehát az árbeli különbség megtérítése az első vevőnek implementalis² keresetét megakadályozni látszassék, az országos szerkeztetést fogadták el, melly ily esetben csak törvényes utra utasítja a feleket.³ De a szerkeztetéshez, ahol az mondatik hogy *Contractus bonae fidei emptoris reali mercium apprehensione consumatus rescindi*

¹ A tc.-nek a rendek által megállapított szövegét I. Iratok, II. k. 354. s köv. l.

² Foganatosító.

³ *Proiectum de coord.* 37. l.

nequeat ezen szavakat: *per idem iudicium nundinale* tudniillik *rescindi nequeat* közbetétni, egyszersmind a K és RRket felszólítani határozzák hogy az árbeli különbség megtérítését elegendő büntetésnek nem nézhetvén, annak idejében az ily álnok eladónak keményeb megfenyítéséről gondoskodjanak.

Vége a 19-ik szakasznál, mely a földes uri hatóság alatt lévő, s rendezett tanáccsal nem bíró községekről rendelkezik, nehogy a bíraskodásbeli közbejövetel csak magára a földes urra szorítatni, tisztjei ellenben abból kizáratni látszassanak *Földes úr* szavak helyett *Földes uraság* kifejezéssel élni kívántak.⁴

b)

Julius 9-én következett a törvényhatóságok közt vagy azok ellen támadt határbeli villongások s egyéb keresetek bíróságairól szóló XVI. t. cz.⁵

Ennek első §-ában a RR azt javallották: hogy az ily határbeli villongások ideiglenes elintézésének az 1802: 23. czikelyben határozott módja⁶ jövendőre is fenálljon ugyan, de azon záradék mellet, hogy a nádori vagy báni bírák az érdeklött törvény útján akár *ex usu*, akár *e jure* leendő leitélése végett Ő felsége a közelébbi részre nem hajló vármegye törvényszékét rendelje bírónak.

B. Örvös: Ezen javallatot, szokása szerintén bőven idézett törvényekkel ellenkezésben látván, a Náadori hatóságot fentartani, s az egész szakaszt férevetni kívánta.

A TÁRNOK: Három esetet lát a szakaszban fenforogni. 1-ő az ideiglenes polgári elintézés (*interimialis politica accomodatio*), erre nézve nincs egyéb észrevétele annál, hogy az *interessatus* bírák kinevezésének tilalmát kimondani nem szükség, mert az magában értetik, ellenben oly méltóságnak, minő a Náadori, tekintetével ösze nem egyeztethetik. — 2. A törvényhatóságok közötti határ kérdéseket *per* útján *ex usu* mind ekkorig világos törvényeink szerint⁷ a Náador ítélte. Nem gondolná, hogy azon időben, midőn magok a KK és RR is legfőbb oltalmat helyeztetnek a Náadori hatóság fentartásában, annak tekintetét csorbitani kellene. — 3-ik eset a *juris per*. E részben azon alapul a RR javallata, hogy ők a Királyi táblának első bírósági hatóságát eltörlötték,⁸ A fő RR azonban meghagyták,⁹ ezen kérdés tehát magában megszűnik.

Az ORSZÁGBÍRÁJA hasonló értelemben szól. Annak okait, miért bízták legyen törvényeink a törvényhatóságok közötti határkérdések elitélését országunk Náadorára? e következőkben adván elő: 1. Mert az országnak ezen első tisztviselője nem csak a bírói hitet teszi le, hanem arra is esküt mond, hogy az ország rendeit (ezek közzé tartoznak pedig a törvényhatóságok) általában minden jusaikban fel fogja tartani.

⁴ A főrendek által javasolt módosításokat l. *Iratok*, III. k. 99. s köv. l.

⁵ A rendek által elfogadott szöveget l. *Iratok*, II. k. 359. s köv. l.

⁶ A tc. 4. §-a a két törvényhatóság közötti határkérdések elintézését a nádori, illetőleg báni biztosok köteleességévé teszi.

⁷ Ilyen törvények: 1618:71., 1635:19., 1647:127., 1655:86., 1659:65., 1715:40. tc.

⁸ A törvényszékek reformjáról szóló tárgyalások során, a VI. tc. 1. §-a, illetőleg a XII. tc. 1. §-a által. (V. ö. *Iratok*, II. k. 335., 347. l.)

⁹ V. ö. a főrendek módosító javaslataival, *Iratok*, III. k. 74., 94. l.

— 2. Mert itt nem magánosok tulajdonának eliteléséről van szó, hanem a porták mennyiségét s abból eredő terheket tárgyalta kérdésről. Az igazgatásnak ezen ága pedig minduntalan a Nádori hatósághoz tartozott.¹⁰ — 3. Mert a törvényszékeknél mindig lehet egy vagy más személy, ki magános körülményeknél fogva inkább eme, mint ama megye iránt kedvezéssel viseltetik, mint a Nádorról legkevésbé lehet feltenni.

GR. BATTYÁNYI IMRE és B. BEDEKOVICS az egész dolgot nem is ide, hanem a polgári törvények sorába tartozandónak s ott elő is fordulónak nyilatkoztatták.¹¹

A NÁDOR ezen vélemények szerint mondá ki a végzést, a következő jegyzésekkel: Az ideiglenes elintézés ezen operatumba teljességgel nem tartozik, mert az nem törvény útja, nem bírói foglalatosság, nem hozatik ítélet, s appellatája sincs, még csak a Nádorhoz sincs, mert ahhoz is csak jelentés tétetik. A RRnek azon megjegyzésére azonban, melyet az interessatus bírákról tesznek, kinyilatkoztatom hogy én egészen más-ként vélekedem. Nem bírói ítéletről, hanem politikai eligazításról lévén szó, ehhez nagyon megkívántatik a helybeli ösméret, és nem is a Nádor szokta közvetlenül azon bírakat nevezni, hanem az érdeklett megyék tettek vagy külön javallatot, vagy pedig köz egyetértéssel mintegy compromissumkép egyesültek. Nincs tehát a RRnek panaszra okuk, mert ezen kinevezések kívánságuk szerint történtek. Egyébíránt ha ezt ide tartozónak vélték a RR, miért nem szólottak a política repositióról is, hiszen ez iránt is tulajdon azon egy dietán lőn a törvény alkotva?¹² Nem szólottak pedig, mert bölcseken átlátták, hogy a politikai dolgok nem ezen operatum körébe tartoznak, annál fogva erről sem kellett vala szólniok. A per útjára nézve köz a főRR értelme hogy *ex jure* a Királyi táblánál, *ex usu* a Nádornál maradjon. Nem is látnám jónak hogy két megye közt egy hasonló hatású harmadik ítéljen, mert ez kedvetlen surlódásokra vezetne.

A 2-ik §. azt javallá hogy a fentebbi delegatiónak helye lészen a törvényhatóságok közt, vagy azok ellen előforduló, különben törvényes bíróság nélkül szűkölködő minden rendű egyéb keresetek eseteiben is. — B. ÖRVÖS ezen §-nak sem látta szükségét, mert világos az 1715:17. rendelete, hogy a hol nincs törvényes bíró, ott Ő felsége delegál.¹³ És így az egész törvényezikkely kihagyatni határozottatott.¹⁴

¹⁰ Az adóalapul szolgáló porták összeírását a nádor rendelte el s az összeírók is neki tettek jelentést munkájuk eredményéről. (V. ö. az 1827-ben elrendelt országos összeírás utasításával, az 1825/7-i országgyűlés *Írásai*, 780. s köv. l.) Az 1828-as összeírás anyaga az Országos Levéltárban, a nádori titkos levéltárban van. (*Exhibitae cosscriptionem regnicolarem ari. VII. 1825/27. ordinatam respicientia.*)

¹¹ Valószínűleg az említett országos bizottsági munkálat 54. cikkére utalnak, amely az erőszakkal kivetetteknek visszahelyezéséről szóló 1802:22., 1807:13. tc.-eket magyarázza. (*Proiecta*, 103. l.)

¹² Az 1802:22. tc.-re utal, amely elrendeli, hogy a birtokok erőszakos elfoglalóit szükség esetén karhatalommal is tartozik a vármegye eltávolítani és a jogos tulajdonost birtokába visszahelyezni.

¹³ A törvénycikk a delegált bíróságok ítéleteit, ha azok még nem kerültek végrehajtásra, érvényteleníti, kimondja azonban, hogy oly esetekben, amidőn a pernek nincs törvényes fóruma, az urakodó hatalmában áll a bírót kijelölni.

¹⁴ A főrendek módosító javaslatait a XVI. tc.-kel kapcsolatban I. *Íratok*. III. k. 100. s köv. l.

[II.] *Következett a 17-ik t. cz.* — mellyben az mondatik hogy a K[irályi] Kamarának a só eránti kihágások eseteiben némelly megyékben magának törvényen kívül tulajdonított (arrogált) bírószkodásának ezen túl sem léssen helye. Azon bírósága pedig, mellyet a tiltott portékákra, contrabandákra, és a kihágó só vagy harminczadbeli tisztekre nézve törvény szerint gyakorlott, eltöröltetik.¹⁵

GR. KEGLEVICS KORONA ŐR: A mi a só praevaricatio kérdését illeti, minthogy ez az előleges sérelmek sorában már több ízben felírásba ment,¹⁶ nem akarja mind azokat előhozni, mellyek a Kamara ezen bírószkodásának törvényességét, s mind a kincstári jövedelem biztosítása, mind a kicsapongók minéműsége tekintetéből helyességét bizonyíthatnák. Csak arra emlékezteti a főRRket, hogy Ő felsége e tárgyban már két ízben azt válaszolá, hogy ezen bíraskodás törvényen és szokáson alapul, s hogy némelly kerülők kicsapongásai az eltörlésre elegendő okot nem szolgáltathatnak.¹⁷ Az Ország Rendei ismételték a felírást,¹⁸ annakáért a resolútiótul várni kelletik. A §-ban említett többi tárgyakra nézve pedig magok a RR is előmerik, hogy a Kamara bíraskodása törvényeken épül.¹⁹ Az lehet tehát egyedül a kérdés, valjon szükséges, hasznos, és tanácsos e ezen törvényes ítélő hatalmat eltörölni? A Királyi kamara, a királyi jövedelmek administratioja véget alkotott törvényes kormányshéz (dicasterium), a korona jusainak őrije, kell tehát ezen rendeltetésének betöltésére törvényszeres hatóságának is lenni, és valóban van is, mint ezt az 1715: 15. s más törvények bizonyítják.²⁰ Ezen hatóságból ered a kicsapongók megfenyítése, s a harminczadi jövedelmek megoltalmazása. Ha tehát a RR javallata elfogadtatnék, úgy a kamarai rendszer gyökerestül feldúlatnék, a Sz. Korona hatósága a megyékre ruháztatnék, s a Kamarának azon soha kétségbe nem vett jusa, sőt kötelessége, hogy a kincstár törvényes jövedelmeit megovja, semmivé tétetnék. A Kamara bírószkodásának tehát fen kell tartatni. Javasolja ezt maga a procedura rendszere is. Igaz ugyan hogy ezen út csak sommás

¹⁵ *Iratok*, II. k. 360. l.

¹⁶ Az alsótábla 1807-ben ferve vette, hogy az ügyet a gravamenek első osztályába fogja áttenni, azonban, bár a főrendek hozzájárulását is megnyerte (az országgyűlés *Jegyzőkönyve*, 406., 420., 462., 501. l.) a feliratból mégis kimaradt az, így nem került az urakodó elé. Az 1825/7-i országgyűlésen 1826. ápr. 17-én felterjesztett előleges sérelmek közé sorolta a kérdést (az országgyűlés *Írásai*, 317. l.), az 1830-i pedig a gravamenek közt első helyen terjesztette fel. (Az országgyűlés *Írásai*, 551. s. köv. l.)

¹⁷ Az 1827. ápr. 11-i elutasító királyi leiratot l. az 1825/7-i országgyűlés *Írásai*-ban, 1117. l. Az 1830-i országgyűlés gravamencit annyira megkésve terjesztette fel, hogy azokra királyi leirat már nem érkezett. Az 1808. és 1811-i országgyűlés nem foglalkozott a kérdéssel, mint az az 1825/7-i országgyűlés (*Írásai*, 228. l.) érveléséből is kitűnik.

¹⁸ Az előleges sérelmeket felterjesztő 1833. márc. 30-i felirat. (*Iratok*, I. k. 178. s. köv. l.)

¹⁹ „sőt jövendőre azon bíróság is eltöröltetik, melly az 1609: 17., 1715: 13. és 15., végre az 1723: 13. törvény cikkelyek erejével ugyan azon Királyi Kamara által a tiltott portékákra, contrabandákra, és a kihágó só, vagy harminczadbeli tisztekre nézve igazgató széki uton eddig gyakoroltatott.“ (*Iratok*, II. k. 360. l.)

²⁰ Az 1715: 15. tc. 3. §-a kamarai bíraskodást a tiltott áruk és csempészések ügyében, valamint az 1609: 17. tc. által érintett kérdésekben érvényben hagyja. — A többi törvényt felsorolja az előző jegyzet.

ut, de épül az 1548: 29-ik^{a)} törvényen,²¹ a bévádoltnak nincs ártalmára, mert kevés idő múlva kikaphatja a lefoglalt portékát, azonban távol van minden hanyathomlok rohantatástól is. A vádlott fél kihalgattatik, s tisztök teljesítésére, és a törvények megtartására hittel kötelezett férfiak által ítéltetik, kiknek ítélete azonban nyomban végre nem hajtatik, 6 hét engedtetvén a Kamarához való folyamodásra, sőt ennek helybehagyó ítéletétől is szabad lévén a királyi székhöz járulás. Ezeknél fogva tehát ezen törvénycikelyt itt meg nem álhatónak, hanem a vám s adó tárgyainak rendbeszedését magában foglaló kereskedői munka²² körébe utasítandónak véli.

GR. MAJLÁTH főispán hasonló értelemben szólott, azon különbséggel, hogy a só eránti kihágások eseteinek megítélését is a K[irályi] Kamara törvényeken alapuló júsának állította. Felhozta e véget Sigmond 2: 20-ik, 3: 8-ik,²³ az 1548: 29. s más törvényeket,²⁴ hivatkozott a szakadatlan szokásra, hivatkozott a királyi fiscusnak azon 1790-ki postulatumára, hogy miután ezen bírószkodást a Camara emlékezetet meghaladó idők óta gyakorolja, némelly törvényhatóságok azt mind a mellet is kétségbe kezdik venni, azon hatóság törvénybe iktatassék,²⁵ hivatkozott végre a FÖRR 1825-ki e tárgybeli utolsó izenetére is, melyben nyilván kimondották, hogy a K és RR elveiben nem osztoznak, hanem a nemzeti boldogságot közelről érdeklő tárgyak is lévén az előleges sérelmek sorába foglaltatva, ezeknek felterjesztését hátráltatni nem akarják.²⁶ Így hasonlókép a contrabandális s a t. bíróság iránt is azt mutatja hogy miután a harminczadi jövedelmek a status szükségének fedezésére vannak a kormánynak által adva, azoknak biztosítását főkötelességei közé számítani tartozik a törvényhozás; nem biztosíthatnának pedig, hogy ha minden contrabanda elkobzás előtt a megyének ítélete alá lenne bocsájtandó, mert így a teljességgel ki nem kerülhető rögtönös lefoglalásnak helye nem lehetne. Hasonlókép nagyon szomorúnak tartaná a királyi kincstár helyzetét, hogy ha kicsapongó tisztjei disciplinaris vétségeinek megfenyítésében annyi hatalommal sem birna, mint egy földes úr.

B. PRÉNYI LAJOS maga egyedül ellenkező véleményben volt, s a RR szerkeztetését pártolá. A só praevaricatio iránti kamarai bírószkodás támogatására felhívott törvényekből épen ellenkezőt következtetvén, s azoknak csak a külföldi sóra terjedő értelmét mutogatván, állítja hogy

a) Az eredetiben tévesen; 1546: 20-ik.

²¹ A törvénycikk kimondja, hogy sőt csak a kamarákban lehet vásárolni s elrendeli: „Qui secus fecerint, puniantur: Fiatque inquisitio super his per camerarios et oficiales suae maiestatis super ipsis salibus constitutos“.

²² A Commerciale Operatum, amely az elévzendő munkálatok sorában a ötödik helyre került. (V. ö. *Iratok*, I. k. 208. l.)

²³ Az 1405. évi első decretum 20. cikke megtiltja a külföldi só behozatalát s ha már más kézbe került, a pénz visszatérítését rendeli el, a végrehajtással pedig a sókamarást bízta meg. Az ugyanezen évi második decretum 8. cikke a külföldi só elvételét a földesurak kötelességévé teszi, ha pedig ezek nem fogantatosítanak az elkobzást, felhatalmazza a kamaraispánokat, hogy büntetésből birtokaikat foglalják le.

²⁴ V. ö. a 19. és 21. jegyzettel.

²⁵ A királyi fiscus postulatumát, amely egyéb tárgyak mellett az egész sókérdés részletes megvilágítását adja, olv. az országgyűlés *Írásai*, 448. s. köv. l., a sóról 473. s. köv. l.

²⁶ A főrendek 1826 márc. 4-i izenetét l. az országgyűlés *Írásai*, 233. l.

azon bírósokodás törvényen nem alapúl. De szokáson sem alapúl, mert csak Jósef Császárnak 1781-ki decretumából veszi eredetét,²⁷ az előtt szokásban nem volt, mint ezt a megyék levéltárai s M[ária] Theresiának körparancsa bizonyítja, mely által az ily praeviaricatorok megítélésére a törvényhatóságok felszólíttatnak. Támaszkodik végre azon általános elvhez, hogy senki ön ügyében bíró nem lehet, s a RR szerkeztetését pártolja.

B. BEDEKOVICS megvalja hogy előtte sem minden kétséget kizáró tisztaságban áll az, hogy ezen hatóság törvényen alapulna, de kivált a korona jövedelmeinek biztosága tekintetéből oly fontos erősegeket lát mellette szállani, hogy szintén a RR javallatának elvetésére, s kamara bíróságának annak idejében leendő coordinatiójára szavatol.

Miután a Korona ör és Gr. Majláth véleményében még többen szállottak

a NÁDOR ekép fejezé be a tárgyat: Köz értelem hogy a javallott törvényczikkely kihagyassék, s a só, és harminczad iránti észrevételek illető helyre utasitassanak. A sóra nézve nekem még azon észrevételem is van: hogy itt csupán a már fenálló bíróságoknak meg, vagy nem tartásáról, módosításáról, vagy újak felállításáról lehet szó. Míg tehát a RR azon elvből indulnak ki, hogy a kamarának ezen bírósokodása csak arrogált hatalom, addig ezen tárgynak az ítélőszékek rendbeszedésében helye sem lehet. Ellenben ha elősmernék hogy ezen bíróság valósággal fenáll, s azt vagy eltörültetni, vagy módosítani javallanák, akkor már lehetne felőle itt is szállani, de még annak bár csak divat szerinti lételet is el nem ösmerik, míg just, és törvényességet feszegetnek, addig a kérdésnek e jelen munkában helye nem lehet.²⁹

c)

Julius 10-én ülés a Fő RR-nél. — Következett a Sz[ent]székekről szóló XVIII-ik t. czikely,³⁰ mellynek 1-ő s 2-ik szakaszait öszevéve tüzte ki a NÁDOR tanácskozás tárgyává. Ezen szakaszokban, a végintézetekből (azoknak külső formája iránt) származó, s a hitszegők ellen indítandó perek a sz[ent] székektől elvételnek s világi bírósághoz utasítatnak.

Általánosan megjegyzem: hogy a Szentszékek ezen perekbeni bírósokodásának további fentartását az Egyházi Rend tagjai egyedül védették, nevezetesen: Klobusiczky érsek, a Váczi, Nyitrai, Pécsi, Kassai, Segniai megyés és Jordánszky s Marics czimzetes püspökök. A világiak közül senki sem pártolá véleményöket. B. Örvös örömet kívánta volna az egész dolgot mellőzni, de különben szintén a világi bíróság mellett voxolt. Oda voxoltak még Az Országbirája, a Tárnok, a fő Lovász mester és Gr. Keglevics Korona ör, nem különben Gr. Majláth, Almássy, Lányi, B. Orczy, Gr. Zichy Ferraris, Szegedy főispányok, Ürményi gubernator és Gr. Batthyányi Imre.

²⁷ II. Józsefnek a sóvisszaélésekkel kapcsolatos két intézkedését l. *Országos Levéltár, Magyar Kancellária*, 3864., 4881/1781.

²⁸ V. ö. *Országos Levéltár, Magyar Kancellária*, 11.252/1779.

²⁹ A felszólalásokat összefoglalja az alsótáblához intézett főrendi izenet, *Iratok*, III. k. 102. s köv. l.

³⁰ *Iratok*, II. k. 361. s köv. l.

Legelső B. Ötvös szólott, ki a S[zent]székek birói hatóságának körét, terjedelmét, törvénykönyvi szokott buvárkodással Sz. Istvántól kezdve számtalan törvények idézésével kifejté. — Melly törvényekre nymban utánna a Váczi Püspök erősen támaszkodott, s a S[zent]székeket mind azon bírósági hatalomban, melyet 800 évek óta az országnak teljes megnyugvására legnagyobb pontossággal és lélekösméreti gyengédséggel gyakoroltak, fentartatni kívánta. Felveszi ezután a végintézkedés tárgyát. Annak okát, miért lettek legyen ezen perek a S[zent]székekhez utasítva, azon vallásosságban keresi, mellyel a haladók végakarattja, mintegy szent dolog iránt mindég viseltetett nemzetünk! (A számos invalidatorius perekre lett visszaemlékezés sokaknál nevetést gerjesztett.)³¹ Továbbá hogy az első 7 századokban nem is voltak testamentomot tárgyazta polgári törvényeink, hanem csak a Jus Canonicum szabályai használtattak. Igaz ugyan hogy 1647-ben a 15-ik cikely már elvévén a végintézetek belső ereje feletti bírósokodást a szentszékektől, csak a külső formalitásokat hagyta meg.³² Elösmeri hogy jusa van a törvényhozásnak ezek iránt is másképp rendelkezni, de nem lát elegendő okot a változtatásra, miután a polgári ítélő székek szerfelett is meg vannak terhelve. Ha azonban a töbtség csakugyan el akarná a RR javallatát fogadni, nem fogja magát elválasztani, csak azt jelenti ki, hogy a magyar főpapok munkásságukat a hazának jövőre is örömet ajánlják. De már a hitszegést (hamis esküt) a legnagyobb vallástalanságnak, s egyenest a vallást sértő bűnnek tekintvén, miután a polgárok szíveire inkább szelid tanítással, mint büntetésekkel kellene hatni, ezen nemű pereket is a szentszékeknél megtartatni kívánja.

ORSZÁGBIRÁJA: A testamentarius perek hogy tisztán polgári természetűek, kételkedni nem lehet. Miért valának a szentszékekre utasítva? igen világos, azért t. i. mert polgári törvények nem léteztek, pedig a keresztény Európának köz divatja, ott hol a törvény hiány volt, az egyházi törvényekhez folyamodni, mellyeknek magyarázatja tulajdonkép az egyházi rend kezénél volt. Hozzá járult, hogy a közép századokban többnyire csak az Egyháziak valának írástudók, s a végrendeletek is többnyire a káptalanokban szoktak letétetni. Ezek valának okai a biroi hatalom delegatiójának, és nem mintha vallásos szent tárgy lenne a testamentom. Megváltozván a körülmények, a rend és rendszer kívánják hogy a világi ügyeket világi, valamint az egyháziakat egyházi bíróság ítélje. A hitszegést a mi illeti, nem késik ugyan megvallani, hogy az esküvés mindenkinek religiójával, ha bár csak a természeti religiót higgye is, legszorosz kapcsolatban van. Ebből azonban a szentszékek bírósága épen nem következik. Valjon kevésbé szent dolog e, hogy a más tulajdonához ne nyúljunk? Azért a lopást, sőt a szentségtörést is nem a Sz[ent] szék ítéli. És ha a hamis esküt teljes irtózatosságában tekintjük, annak a polgári élet, személy, és vagyon bátorságára oly hatását szemléljük, mellynél fogva nem lehet meg nem győződnünk hogy kivált most, midőn naponként csökken az esküvés tekintete, e részben nem a szelid

³¹ Mivel a végrendelet belső kellékei között a legfontosabb az volt, hogy a végrendelező szabadon, minden befolyástól mentesen fejezte ki írásban utolsó akaratát (v. ö. előbb, 307. l. 33. jegyzet) az egyház javára tett intézkedéseket a visszamaradtak gyakran támadták meg azon a címen, hogy a papok a végrendelezőt halálos ágyán befolyásolták.

³² A törvénycikk végrendeleti perekben a *Hármaskönyv* II. 52. értelmében a világi bíróságot mondja ki illetékesnek, „salva duntaxat revisione solennitatis testamenti penes forum spirituale remanente”.

egyházi disciplina korlátjaira, hanem szigorú világi büntetésekre van szükség, melyekre a Sz[ent]szék ki nem ereszkedhetik.

VURUM püspök ezekre felelvén, különösen a hamis eskü tárgyára nézve a tolvajságtól vett hasonlatosságra azt válaszolja hogy a tolvaj vétkezik ugyan a kereszténység erkölcsi törvényei ellen, de nem oly vétket követ el, melly a vallást sérti!! — GR. CZIRÁKY közbe szólva a tiz parancsolatot említi. — VURUM: Est Lex moralis!! Nem mondja egyéb-iránt, hogy a hitszegésnek polgári fogamatjai is lévén, nem lehetne íránta a Sz[ent]székek hatóságát korlátozni, de ha egészen elvonattatnék, méltán tart: hogy azon vélemény kap lábra, mintha az eskü nem lenne vallásos szent dolog, úgy is nagyon megcsökkent már annak tisztelete, mióta beszélgetések, és pipaszó közben szokott végrehajtatni.

A PÉCSI és KASSAI PÜSPÖKÖK hosszas beszédekben mutogatták, hogy a Sz[ent]székek a szóban forgó perek elítélésének hatóságával mindeddig törvény szerint birtanak. — A PÉCSI püspök különösen beszédjét azzal kezdé: hogy miután a K és RR oly javallatot tesznek, melly a Sz[ent]székek hatóságának csonkítására van erányozva, engedjék meg a fő RR hogy némellyeket, bár azok már mások által előadattak legyen is, más formában ismételhessen. Mellynek előrebocsájtása után a törvények eddigi állását terjedékenyen kifejtvén, által meggy annak mutogatására hogy a világi bíróságok sem ocsóbban, sem gyorsabban nem szolgáltathatnak igazságot, mint a Sz[ent]székek, s nagyobb bizodalmat sem gerjeszthet egy is annál, mellyben püspökök, canonokok ítélnék. Hallunk is méltó panaszokat az ítélőszékek szerfeletti elfoglaltatása, s e miatti lassúságok iránt, de a Sz[ent]székek ellen hasonló panaszokat nem hallottunk, és így nincs elegendő ok a fennálló jótékony törvényes ellátást megváltoztatni.

TÁRNOK: Ha arról lenne szó, valjon a kérdéses perek ekkorig a Sz[ent]székek által ítéltettek e, — szintén hosszasan megmutogathatná hogy igen is, — vagy ha valaki kétségbe hozná, valjon jól ítéltettek e? hasonlóul számos példakkal képes lenne azon jóságot bebizonyítani. Itt azonban nincs egyebről szó, mint az igazság szolgáltatás rendszeres elintézéséről, a rendszer pedig megkívánja hogy a hatóságok egymástól voltakép elkülönöztessenek. A testamentarius pereket a mi illeti; azt mondják, meg kell hagyatniok a Sz[ent]székeknél, mert vallásos szent dolog az ember utolsó akaratja. Ugy de a Sz[ent]székek csak a külső formalitásról ítélték eddig is, és nem arról, a mi szent dolognak lenni állítaték. Azt mondják továbbá hogy a hitszegési pereket sem lehet onnan elvonni, mert hiszem! a mennyiben polgári fogamatjai vannak e bűnnek, úgy is nem az egyházi, hanem világi bíróság által ítéltetik. A Tárnok azonban úgy vélekedik, hogy midőn én valakit bűnösnek nyilatkoztatok, s nyilatkoztatom úgy hogy a büntetésnek okvetlen következnie kell, nem egyéb illusionál azt mondani, hogy nem én büntetem.

ALMÁSSY főispány, a gyakorlati törvénytudomány elveire támaszkodva igen veszedelmes dolognak állitá hogy egy tulajdon ügyben két különböző bíróság ítéljen. Mire JORDÁNSZKY megjegyzé: hogy ezt egészen kikerülni sohasem lehet. Mert az 1723: 9-ik t. cz. következtében, mindég fenmarad *Causa haereseos*.³³ Oly időket élünk, mellyben a

³³ A törvénycikk a hűtlenség eseteit sorolja fel a felségsértéstől kezdve s a bűnösök közt 6. helyen említi: „Dein publici haeretici, damnatae scilicet haeresi adhaerentes“.

keresztény vallás méltán félhet, hogy új meg új eretnkségek ne támadjanak. (Kacaj.) Nem nevetésre, hanem inkább sirásra méltó dolog ez mindenkinél, ki a vallást szíven viseli. Látjuk, legközelebb is mint hintetnek az eretnkségnek új meg új magvai, és hintetnek olyanok által, kiknek a vallást védeniök kellene. Adj Isten! hogy gyökeret ne verjenek, de ha vernének, az eretnkség elítélése csakugyan a Sz[ent] székekre, megbüntetése pedig világi bíróságra tartoznék!!

Ezen s több hasonló vitatások után a NÁDOR többség szerinti végzésnek jelenté, hogy a Testamentom külső solennitásait és a hitszegőket tárgyazta perek az országos küldötség szerkeztetése szerint a Sz[ent] székektől elvonatnak, s az illető világi első bírósághoz utasítatnak.

Julius 11-én országos ülés a Fő RR-nél. — Következett a Sz[ent] székekről szóló törvényczikkelynek 3-ik és 4-ik szakasza, mellyek által a házassági perekben előforduló jegybér, hozomány, menyegzői ajándék, közszerzemény, és élelembeli tartás kérdései szintén világi bíróság elítélése alá terjesztetni javasoltaték.

Ezen szakaszok ellenére a VÁCZI PÜSPÖK tön indítványt, okait abban pontosítván ösze: hogy *accessorium sequitur principale*,³⁴ — hogy ezen legislationnak egyik kitűzött célja az igazság szolgáltatás gyorsítása, a költségek kevesítése, s a felek bitosítása. A RR javallata pedig mindezekkel ellenkezik, mert egy perrel elvégezhető dolgot két perre utasít, honnan költség, s halasztás eredvén, a vizsgálkodó házaselek erkölcsisége, s gyermekeik nevelése szenved. Hozzá járul mindezekhez hogy a Sz[ent] székek törvényszünet alatt is ítelték a válópereket, hogy a vizsgálatok s tanúvallatások ingyen tétettek, és az ítéletek semmi, vagy igen csekély taxákkal jártak, — végre pedig hozzá járul, hogy ezen accessorialis kérdéseket, de kivált az élelmezés bár ideiglenes, bár állandó kiszabását, világi bíró a váló per körülményinek ösmérete nélkül el sem ítélné, annak vizsgálatát pedig ezen bírónak alája vetni a Sz[ent] szék függetlenségének sérelme nélkül nem lehet.

Ezekben határozódnak a K és RR csupán B. PRÉNYI LAJOS pártolta javallatának ellenére többek által tett előterjesztések. — Egyébiránt

a TÁRNOK figyelembe vétén hogy kivált a hozomány és közszerzemény kérdései gyakran fekvő javakat is tárgyazhatnak, s osztály levelek vizsgálatásával járnak, a szóban forgó accessorialis kérdéseket meghagyná ugyan a Sz[ent] székeknél, mindazáltal szabadságot engedne a meg nem elégedő félnek, hogy irántok polgári törvényes uton pert indíthasson.

Ezzel GR. BATTYÁNYI IMRE, és az ORSZÁGBIRÁJA egyet nem érthetnek, mert e szerint a Sz[ent] szék csak mintegy ideiglenes politicus uton ítelné azon kérdéseket, pedig alkotmányunk vezér elve hogy tulajdoni sajátság felett politicus uton határozás nem történhetik. Részükről tehát csak a törvényeinkben különben is felállított azon elvből indulva, hogy *de juri-bus possessionariis* a Szentszékek nem ítélné.³⁵ egyedül a hozomány, és együtszerzés (allatura és coaquisitio) kérdéseit kívánnák világi bírósághoz utasítani, minthogy az elsőnél a férj javaiba lett befektetés, az utolsónál pedig szintén birtoki kérdés forog fen.

³⁴ Hármaskönyv, II. 52., 3. §.

³⁵ Az 1462 : 3. tc. meghatározta az egyházi bíróságok hatáskörét, ismételtlen hangsúlyozza, hogy birtokügyekben nem dönthetnek (si non intentetur pro haereditate possessionaria adipiscenda, si non agitur pro possessionibus et praediis adipiscendis).

ALMÁSY főispán tulajdon azon elvből indulva még a hozomány kérdését sem venné el a Sz[ent]székektől, mert nem esik szükségeskép a *jus possessionarium* értelme alá. — Mire Az ORSZÁGBÍRÁJA úgy nyilatkozott hogy ő is csak azon eseteket értette, melyekben a hozomány nincs meg természeti valóságában, hanem a férj javaiba öntetett.

GR. MAJLÁTH végre így vélekedett: A mi a házassági hittel összeköttetésben van, azt a Sz[ent]székektől elvenni nem lehet. A jegybér adatik a házassági hűségért, az élelembeli tartás a hivtelen feleséget nem illeti, ezen két kérdést tehát a Sz[ent]székeknél hagyná. Ellenben a mennyaszonyi ajándék, hozomány, és együtszerzés nem épül ezen elven, ezek tulajdonai az asszonynak, melyeket tőle bárha hivtelen, bár ha házasság törő legyen is, megtagadni nem lehet; ezeket tehát annyival inkább elvéteni gondolá a Sz[ent]széktől, minthogy gyakran fekvő birtoki kérdést foglalnak magokban.

A NÁDOR többség szerinti végzésnek jelenté: hogy kivévén a férj jószágába befektetett hozomány, és a köz szerzemény kérdéseit, a többi accessorialis tárgyak a Sz[ent]széknél hagyatnak.

Következett az 5-ik §. mely szövege a botránkoztatás büntetéséről, azt javalván hogy ennek színe alatt az egyházi bíróságok sem testi vagy pénzbéli büntetéseket, sem bészaratást nem rendelhetnek. Az országos szerkeztetés annyiban különbözik hogy a pénzbéli büntetést nem említi, s a bészaratás tilalmát is csak *ad publica correctionis loca* szorítja.³⁶

Nehogy a Sz[ent]szék előtt folyó perekben elő fordulható *emenda* és *violatio* büntetése,³⁷ nem különben a büntető törvénykönyvben elő nem forduló némely kisebb, leginkább vallásbeli langyaságot tárgyazta vétkeknek egyházi szelid megfenyítése, s a fő papi disciplinaris hatóság gyakorlata kizáratva lenni ítéltessék, a főRR nem a K és RR szerkeztetését, hanem az Országos küldötségét fogadták el, sőt a végét ennek is kihagyatni ítélték, melyben t. i. az mondatik hogy a botránkozás fenytékéről a büntető törvénykönyvben lesz rendelés.³⁸ Oda nyilatkozván a főRR köz értelme hogy ezen rendelést annak idejében megtenni, nem pedig itt előre emlegetni kelletik.

A 6-ik §. bizonyos országos sérelem következtében³⁹ azt rendelé hogy azon személyek, kik legfelsőbb törvényszéki ítélet által nős paráznság miatt egymással kötendő házasságtól eltiltattak, a Sz[ent]székek által egymással egybekelésre nem bocsájtathatnak. Ezen szakasz nem ide tartozandónak, hanem a polgári törvények sorára⁴⁰ feljegyzendőnek ítéltetett.⁴¹

Julius 12-én a Sz[ent]székek belső coordinációjába bé nem ereszkedni, — az Evangelicusok, és Görög nem egyesültek Consistoriuma pedig e helyen halgatással egészen elmellőztetni határozatott.⁴²

³⁶ *Proiectum de coord.* 23. l.

³⁷ *Emenda capitis*, *emenda linguae*, főváltság, nyelvváltság; és *violatio sedis*, széksértés, egyaránt a bíróság megsértése miatt a helyszínen kiszabott büntetés.

³⁸ „verum talis suis in casibus actione publica ad praescriptum Codicis Criminalis per fora saecularia suo modo irroganda erit.”

³⁹ V. ö. Országgyűlési Tudósítások, II. k. 616. l., 14. jegyzet.

⁴⁰ A „*Proiecta legum civilium*”, amellyel éppen egyidőben foglalkoznak a rendek a kerületi ülésekben.

⁴¹ A főrendek által javasolt változtatásokat l. *Iratok*, III. k. 104. s. köv. l.

⁴² A július 12-i főrendi ülés tárgyalásairól részletesebben olv. a következő számban.

A KK és RR, miután a Testamentumokat elvégezték, a véghelyek ítélőszékeit coordinálták, Julius 12-én megkezdették a majoratusok iránti tanácskozást.

161.

a)

1834 július 12—15

Kerületi ülések.

Tárgy: A polgári törvénykönyv XII. §-a: a rendek többsége heves viták után kimondja a majoratusok és senioratusok megszüntetését.

b)

1834 július 12—14

A főrendek ülései.

Tárgy: A törvényszékek elrendezéséről szóló XXI. (a folyamatban lévő perekről). XXII. (a bírói parancsokról) és XXIII. (az ügyvédekről) tc.-ek.

a)

Posony, Julius 16. 1834.

A KK és RR 12-ik Juliusi kerületi ülésében béfejeztetvén a katonai véghelyek ítélőszékeinek rendbeszedése,¹ a napi rend vissza tért a polgári törvény javallatokra, nevezetesen a XII-ik t. czikelyre mely szól a *Senioratusokrol* és *Majoratusokrol*.² — E roppant fontosságú tárgyban imigy szóllott

KÖLCSEY: Midőn az országos küldötség az első szülöttségi s más ilyen jószágokról szól, azon elvből mondja magát kiindultnak lenni, mi szerint a szerző saját szerzeményéről teljes szabadsággal rendelkezhetik.³ Való, hogy ezen szabadságot törvényeink pártfogolják.⁴ De valónak kell lenni annak is, hogy a nemzetnek joga^{a)} van e pártfogást szűkebb határba szorítani, mihelyt az említett szabadság a társasági czélok akadályára fordittatik. Minden tulajdonnak kezdete a társaságos élet, minden tulajdon bátorságosítása hasonlóul csak a társaságos élet. Ki a társaságos életen kívül él, s valamit mint magáét megragadott, kénytelen leszen azt a legelső erősebbnek, kivel találkozik, által engedni, az alatt míg a társaság a maga tagját törvény s igazság által erőszak és gonosz-

a) E szám fogalmazványát Kossuth később magyarosítási szándékkal átjavította. Az eredetiben, s a másolt példányokban is mindenütt *jus* van még *jog* helyett.

¹ A kérdés részletes ismertetésével Kossuth adós maradt, csak az előző szám utolsó mondatában emlékezett meg róla. Az előzményekre v. ö. *Országgyűlési Tudósítások*, II. k. 651. l., valamint e kötet 272. l. 14. jegyzet.

² *Proiecta*, 24. s köv. l.

³ Az országos bizottság indokolásának ez a része így hangzik: „*ius porro instituendi maioratus in liberima adquisitionum disponendi facultate familiarumque conservatione radicaretur*“ (Uo.)

⁴ V. ö. 283. l. 24. jegyzet, és 212. l.

ság ellen megoltalmazza. Következik, miképen minden társaságnak joga a maga kebelében s védelme alatt szerzett tulajdon felől megkivánni, hogy az azzal élés a társasági főczélt, a társaság fentartását s virágzását ne csak ne rongálja, de előmozdítsa. Ezért minden nemzetnél lelünk törvényeket, mellyek által a polgárnak határ szabatik, hol és mint és meddig bánhat sajátjával szabadon. Rómában az ösiség neve ösmeretlen vala, ott végrendeleteket szabadon lehetett tenni, mégis a Lex Falcidia⁵ kiszabta a mennyiséget, minél kevesbet atya a maga gyermekének nem hagyhatott, s a kevesebbet nyert gyermeknek jogot adott attyának végrendelete, mint inofficiosum testamentum ellen keresetet indítani. Miért? mert a társaság fentartása az egyes háznépek, mint alkotó részek fentartásától függ s ezért annak joga s kötelessége van ezek fenmaradásáról gondoskodni s a szülők és gyermekek közti kölcsönös viszonyok tiszteletben tartását minden polgártól megkivánni, hogy az atyák nemzés, nevelés, és lehető biztos lábraállítást által a hazát új és új polgárokkal gazdagítsák, ne pedig nyomoruságra hagyott emberekkel terheljék. Ezen s ehhez hasonló szempontokból vévén a dolgot, miután a társaságnak az egyesek tulajdonára felvigyázási jogát elismertük, kérdém: nézheti e a magyar törvényhozási test hidegen azon rendelkezést, minél fogva bizonyos nagy terjedékű szerzemények birtokosai azokat nemzetiségök egyetlen egy tagjához időről időre kirekesztőleg kötik, s örökösök közül egyet boldogítván, a többi szeretetlenül magokra hagyják, s a hazának számos birtokos polgár helyett csak egyet ajándékoznak? Ezen rendelés legelőször is a háznépi legszentebb viszonyokat dülja fel. eltépi a szeretet köteleit atya és gyermek, testvér és testvér között. kik közül egyik bőség ölében puhálkodik, míg a többiek bár ugyan szív alatt származtak, nyomoruságban senyvednek el. Mert a nyomoruság, mint minden e világon az ember viszonyaihoz képest méretik, s ha szintén a napszámos magzata boldog lehetne is a sorsban, miben valamely nagy ház másod szülöttje él, de ez fog e mindég elég erővel bírhatni hogy elfeledje mind azon fényt, melly az első szülöttnek jutott, s mitől ő fosztva van. Azután mi lenne az országból melly csak néhány nagybirtokos sajátjává válnék. Nem holt birtokra, de a birtokot gyümölcsöztető kezekre van a hazának szüksége. Ugyan azon jószág több birtokos által mivelve hasonlatlanul több jövedelmet ad s így több szorgalmat is fejt ki, a nemzeti gazdálkodást, a népességet, s a köz virágzást emeli az alatt, míg nagy tömegekre halmozott javak a hazának nagyobb részben elveszve vannak, s a helyett hogy számos birtokos munkája által a köz életbe több elevenséget öntenének, lassú sorvadás felé hajolnak. Gondoljuk meg azt is, miképen a nemzeti jószágok nem csupán azért vagynak, hogy birtokosaik azoknak haszonvételét évről évre élvezzék. Rajtok fekszik azokon a teher, melly a köz oltalom és bátorságosítás ideájából önként foly: minden nemes tartozik a javakért. miket a hazai törvény által védve bír, szükség esetében fegyverre kelni, s a haza oltalmára kiállani. Mi jobb már, az e, ha egy atya több gyermekei egy nemzetség számos tagjai közül csak egyé a birtok s a kötelesség? vagy midőn az számosokra megy által. Mert birtoktalantól várhat e a köztársaság oltalmát? van e joga várnia?⁶ — Mindezekből

⁵ A Kr. e. 39-ben hozott törvény szerint a végrendelkező a hagyatéknak legfeljebb $\frac{3}{4}$ részét fordíthatta hagyományokra, $\frac{1}{4}$ rész az örökösöket illette.

⁶ Az országos bizottság indoklásában mindhárom érvt, amelyek a hitbizomány ellen szólnak, felemlítette. Kőlcsey azonban a sorrendet megváltozt

következik, hogy a törvényhozásnak lehet is, kell is a szerzeményről szabad rendelkezésnek korlátot szabnia s ugyan azért az első szülöttségi javakat az örökösödési rendre vissza igazíthatja, annnyival inkább, mert az illy javakra nézve tett intézetek nem a szerzeményről szabadon rendelkező természeti jogból veszik eredetöket. Tudják a KK és RR hogy ez intézetek legelőször az 1687:9. t. cz. által engedtetek meg, még pedig akkor csak az úgy nevezett fő Rendeknek.⁷ Már ha az intézet természeti jogból ered, miért kellett azt törvény által engedni meg? miért határozott reá a fejedelmi megerősítés? miért tiltott el a fő rendhez nem tartozó nemes, bár szerzeménye ennek is lehetett is, volt is? Jele, miképen itt valami egyebről, mint természeti jogról van szó, s épen itt tűnik előnkbe a tekintet, mellyet az országos küldötség elmellőzni látszott. Törvény és fejedelmi megerősítés kívántatott, hogy általok mint privilegium által a természeti jogon és társasági viszonyokon, s kölcsönös igazságon épült törvények az illy javakra s birtokosaikra fogatlanokká tétessenek: t. i. hogy a magát adóságokba süllyesztő elsőszülött, az igazságos jogokat követelő hitelezőnek kielégítése gyanánt birtokát által adni ne köteleztessék, hogy a hitelező kár és nyomorúság közepette várni tartozzék mind addig, míg a birtok haszonvételeből az elsőszülött táplálására szánt summák lehuzása után apródonként kielégittetik. Ez a kérdésben forgó intézetek alapja, s innen látni, mikép azok nem csak természeti jogon nem alapúlnak, sőt egyenesen a hitelezők természeti jogainak, a kölcsönös igazságnak, a társasági bátorságnak keresztül gázolásán épülnek, s már eredetökből bűnösök lévén, mit lehet méltóbbat kívánnunk, mint azt: hogy gyökerestül kiirtassanak. Lehet e elszenvednünk, hogy lehessen polgár ki roppant javakat bírjon, adóságokat halmozhasson, s azoknak kifizetésére javait még se tartozzék engedni? Innen van országunk legmélyeb süllyedésének forrása. Az elsőszülöttek adóságokba süllyeszték magokat, kül és belföldi tőkepénzeseket^{b)} ezeneként tettek szerencsétlenekké, alkalmat adtak az idővel más birtokosokra is alkalmazott sequestrumokra,

b) Eredetileg: capitalistákat.

tatta: „Equidem plura sunt tam sub politico, quam iuridico respectus quae abrogationem suadere videntur; cum enim nobilitas incumbentem sibi, in respectu defensionis regni, personalem insurgendi obligationem in casu legis suis sumtibus explendam habeat, possessionatarum familiarum numero, per acquisitiones potentiorum et coëmtis vel aliter comparatis bonis fideicommissa et maioratus efformantium, progressive diminuto, individuum quoque sustinendi onus executionis capacium, numerum diminui taliterque nationalem defensionem, praesidio fidissimorum adhaerentium coarctato debilitari oportebit. Institutiones porro maioratum ea proportionem, sua multiplicatae fuerint, etiam evolutioni industrialis culturae et productionis incremento obfuturæ videntur; testatur enim experientia, quod in minoribus possessoris, velut intensiore possessorum industria cultivatis, nisus productionis se latius exerat, quam in vastis dominiorum corporibus, quae amplitudine sua intensionem culturae excludunt, partim superfluum reddunt. Sub obtutu denique iuridico instituto maioratum, ipsi naturali iustitiae et legum spiritui, parem inter fratres divisionem exigentium, adversa esse videtur“. (Proiecta, 23. 1.)

⁷ A törvények azzal a bevallott céllal, hogy megakadályozza a mágnások tönkremenését és vagyonuk elkobzását, elrendeli: Ha bármely mágnás szerzett javaiból végrendeleti és a megyében kihirdetett intézkedésével, amely az uralkodó megerősített, hitbizományt és majorátust alapít, örököse a vagyont, elvesztésének terhe alatt, nem zálogosíthatja s nem is idegenítheti el, hanem csak jövedelmét élvezheti. A törvény hatálya nemesekre nem terjed ki.

nevünket és hitelünket egész Europa előtt megbecszteleníték. Ismerik a RR azon könyvet, mely a mostani Financz munkálatok fonákjáról iratott!⁸ s mely az egész nemzetre homályt hoz. Igazán vagy igazságtalanul, ítéljék meg a RR, de csak ugyan homályt hoz, s a kérdés alatti intézetekből fort reá az alkalom eredete. Lehet e tehát azokat védelmezni, s nem kell e inkább gyökeres kiirtásukat a haza és köz fenmaradás szeretetének egész lángolásával siettetni.

Maga az országos küldöttség is érzé, miképen a dolog jelen helyzetben nem maradhat, de félt a fenállókhoz nyulni, s csak jövőre szabott korlátot, az ezutáni elsőszülöttségeket 500 telek mennyiségére szorítván.⁹ De ha 500 teleknyi intézet nem káros, miért leszen káros ötezernyi, és ha ötezernyi káros, miért ne legyen káros ötszáznyi is? Hiszen a kár, a hiba, a bűn magában az elvben fekszik, azt kell tehát magát számkivetni, hogy természeti jogainkat népeességünket, szorgalmunkat, és virágzásunkat többé emésztő főregként ne rágja. Nincs is ok, mit az intézetek mellett felhozhatnánk, mint a nemzeti nevek fentartása. Ha az ország boldogsága legkisebb részben is nevekhez lenne kötve, akkor igen is ezen ok érne valamit. De ki mondja meg, ha az 1687 előtt eltűnt nemzeti nevek miatt szenvedett e az ország boldogsága? Vagy talán azóta oly nevek ragyogtak fel, melyek ha kitörültetnének, a nemzetnek végveszélyre kellene jutnia? Vagy talán azért kell a nagybirtokokat gondosan tartogatnunk, mert közhasznú alapítványok, intézetek azok által keletkeztenek? Fussuk végig a tapasztalás adatait emlékezetünkkel és látni fogjuk hogy jótékony intézetek azoktól eredtek, kik javaikat fáradással keresték, míg az elsőszülöttek a Hazáról nem gondolkozva rohantak keresztül az életen, s alapítványok helyett végtelen adóságokat s nyomorgó hitelezőket hagytak többnyire magok után.¹⁰ Vessünk egy pillantást a mult időre. Sok nagy nevet látunk ott tündöklenni melyek már nincsenek. Ki nem emlékezik a Gara névre, mely valaha Nátori székünkön fénylett volt.¹¹ E név emberei most az országnak az ég tudja melyik szegletében ekét tartogatnak, s magot vetnek a földbe. Hol a hézag, mely ama tündöklők lealkonyodtával eredett? Azok valaha tehettek jót, tehettek s tettek rosszat is eleget, s leszállások után csak úgy érezte magát a nemzet, mint az előtt. Ezek a mostani magvetők kitűntek ugyan a névkönyvekből, de népesítik a

⁸ A mostani fináncmunkálatok fonákja, különös viszonylattal a magyar privát kölcsönvételekre, részleges kötlevelek útján. Kassa, 1833. — A munka, amely egy évvel korábban Heidelbergben jelent meg németül, szintén névtelenül (*Die Kehrseite der modernen Finanzoperationen, mit besonderem Bezug auf die ungarischen Privatanleihen mittelst Partial-Obligationen*), éles kritikával illette a nagy hitbizomány-birtokosok kölcsönügyleit.

⁹ Az országos bizottság javaslata: „Cum moderati maioratus vel senioratus ad familiarum de rege et regno bene meritum conservationem plurimum conducerent, ideo institutus hactenus ad mentem articuli 50. 1723. fideicommissis in salvo permanentibus, pro futuro quoque liberum erit acquiritoribus modalitate praecitati articuli sive senioratum sive maioratum ex acquisitis suis ea lege constituere, ne bona praevia ratione eo applicanda numerum quingentarum colonialium sessionum, iuxta constitutionem hodierni urbarii assumendarum, inclusis etiam silvis, pascuis ac terris allodialibus excedant“. (*Proiecta*, 24. l.)

¹⁰ Grassalkovics A., Festetich K., Hadik J., Eszterházy J. nagyszabású kölcsönügyleteiről, amelyek e korban közismertek voltak, olv. előbb a 8. jegyzetben említett munkában.

¹¹ A Garai-családnak 1375–1460 között három tagja viselte egymásután a nádori méltóságot.

hazát, mivelik a földet, viselik a közterheket, s úgy lehet homályban több jót, mindenesetre pedig kevesebb rosszat tesznek mint a régi nagy Garák. Ismét mondom, nem nevekhez van a haza boldogsága kötve. Ez vagy amaz nemzetséget örökre fentartani akarni chimera! haszontalan veszedelmes előítélet. Jó hazafi, köz jóra dolgozó hasznos polgár parányi nevek közt is találkozók, s a köz jó csak jó polgárokat kíván, de mennél többet, kik között a birtok eloszoljon. Ki kezében legyen a birtok? az mindegy, de nem mindegy, hány kezében legyen. Mert birtok tartja fen a polgárt, és sok oly polgár, ki birtokkal bir, tartja fen a hazát. Tehát mivel a társaság céljai, a köz szorgalom, virágzat és védelmi rendszer úgy kívánják, mivel a hitelezők természeti jogai, s a nemzeti köz hitel szabaditást várnak, mivel a haza egészéről, magáról a nemzetről, nem pedig egyes nevekről illik gondoskodnunk, mivel törvényeinknek már egyszer a régi szennyből ki kell tisztulniok, én mind a jelenben fenálló elsőszülöttségi, s öregségi intézeteket eltöröltetni kívánom, mind azt ohajtom, hogy jövődre is megtilalmaztassanak, s törvényeink és alkotmányunk egész kiterjedésében ezen szörny többé ne is emlitéssék.¹²

[BOCSICZKY^{c)} hasonló értelemben nyilatkozván, köz ismertetü igazságnak tartá: hogy oly dolog ellen, melly nem kevésbé a természeti törvényel, mint a status céljával ellenkezik, argumentumokat találni nem nehéz, és alkalmasint nehezebben tudnának gyámokokra találni, kik a majoratusokat védelmezni akarnák. Miután tehát egyébiránt is e tárgyban alkalmasint kiki el van látva positivus utasítással, szavatozásra szölitja fel a RRket, s e végre a felteendő kérdések iránt javallatot is tesz

DEÁK: A fidei commissumok kérdése oly fontos kérdés, hogy azt a nyilvánosság tekintetéből is szükséges minden oldalról kifejteni, mielőtt szavazáshoz kezdenénk. Hiszen ha csupán azért, mert utasításink vannak, a legnagyobb tárgyakat is minden részről felvilágosítás nélkül pusztá szavazás által akarjuk eldönteni, a nélkül eldönteni, hogy a hozott törvénynek okait s alapját kifejtenénk, akkor valóban idő nyereség tekintetéből jobb lenne utasításainkat asztalra rakni, s az előülőket megkérni, hogy azokbul a többséget számlálják ki, — az ily törvényhozás azonban szomorú törvényhozás volna. Hazánkban a nyilvánosságnak legbiztosb, sőt csak nem egyetlen egy eszköze az országgyűlési tanácskozás, az itt világosságra hozott igazság elterjed a hazának minden részeiben s a tapasztalás bizonyítja, hogy mire a többség egyik országgyűlésen elhatározva nem vala, azt másik országgyűlésen csak nem köz akarat állapította meg, sőt nem egy példát hozhatnék fel, hogy a kerületi tanácskozásban elő hozott okok és kifejtett körülmények országos ülésig sok megye vélekedését jobbra változtatták. Ily fontos tárgyat tehát pusztá szavazás által, kifejtés és megvisszálás nélkül eldönteni annyi volna, mint a nyilvánosságot csorbitani. — A mi már a tárgyat illeti: Két okkal támogatja az országos küldötség azon véleményyt hogy a fidei commissumok tovább is fentartassanak, egyik: a szabad rendelkezés, másik némelly nemzetségek fentartásának tekintete. — A szabad rendelkezést és is nem csak fentartani, sőt tágitani óhajtom, de az oda nem terjedhet, hogy a rendelkező még a sirban is örök törvényt szabjon az élőknek és századokon keresztül oly törvényt, melly

c) A zárójelben lévő rész Kossuth fogalmazványában át van huzva, a másolt példányokban azonban megvan.

¹² V. ö. Kölcsény, VI. k. 147. s köv. I.

az ő hiúságának a Haza virágzását, az egész nemzet emelkedését, szóval a köz boldogságot alája vesse. Már őseink szükségesnek látták a szabad rendelkezést a nemzet köz ügyének tekintetéből megkorlátolni, és midőn tapasztalák, hogy sok javak az egyházi rendek s más morális testületeknek kezére kerülnek, onnan pedig sem az ország lakókra, sem a Királyi Fiscusra vissza nem jutnak, már I-ső Lajos alatt megalkoták az amortisatio törvényét,¹³ mely által leginkább a Királyi Fiscusnak örökösödése biztosított. És valjon a Fidei Commissumok nem szinte holt kezek e a nemzetre nézve? s nem kötelességünk e tehát azon intézetet, mely később idegen földről Hazánknak a tapasztalás bizonyossága szerint naponként súllyosodó kárával béhozott,¹⁴ törvényeinkből ismét kitörülni? A nemzetségek fentartásának tekintete sem ajánlhatja ezen intézetet adta fő Rendeinknek cserébe az aranybulla utolsó záradék-nemzetségek régi nevének megtartásából, nem az értéknek egynéhány kezekre halmozásából áll. Hazánk hajdani virágzásának korában Fidei Commissumok nem valának. 1687-ben I-ső Leopold hozta ezt bé a magyar Oligarchiának ajándékol,¹⁵ a külföldi feudalismusából eredett ezen intézetet adta fő Rendeinknek cserébe az aranybulla utolsó záradékaért, melyet mint veszedelmest akkor eltörölték. De a csere nemzetünkre sem sok hasznót hajtott, mert előbb belső háborúk, azóta ezen intézeteknek lassú mérge rontotta meg Hazánk lehető virágzását. Hajdan, midőn a főurak banderiumai tették legnagyobb erejét a Haza védelmére kiállott seregeknek, mert azok közönségesen számosabbak, és rendesebbek valának, mint a megyéknek hamarjában gyűjtött rendetlen seregei, még talán menthető volt arról gondoskodni, hogy az egyes nemzetségek fénye, s halmozott értéke megmaradjon, de mióta hazánk védelmének rendszere megváltozott, mióta ezen védelem ereje nem egyesek felette nagy gazdagságának, hanem inkább azon alapszik, hogy a Hazának minél több polgára legyen ön érdekei által is a Hon köz ügyéhez csatolva, mióta sok régi hatalmas nemzetségek gazdag örököse a hazát védő harczok veszélyeit, a hazát emelő köz munkaságot kerülve, hogy Berzsényivel szóljak, „sybaritismusba merült, s letépve fényes nemzeti bélyegét, Hazája rombolt védfalából rak palotát heverő helyének”¹⁶ — mióta a hajdan kornak körülményivel a fényes nemzetségek hajdani fontossága is elenyészett, nem látom okát, miért kelljen a puszta névnek Hazánk kifejlődését, a nemzet belső erejének s életének emelkedését, a hitelt, a nemzeti köz érdeket szükség nélkül feláldozni?

¹³ Az 1351-i decretum intézkedését, amely szerint a nemes — az aranybullával ellentétben — nem rendelkezik szabadon vagyonával, nem hagyhatja az egyházra, vagy bárki másra, ha nincs örököse.

¹⁴ A családi hitbizomány intézménye Spanyolországban fejlődött ki a legkorábban, onnan került át Olasz-, Francia-, és Németországba; célja az volt, hogy a vagyon egy kézben maradásával a család tartós politikai hatalmát biztosítsa.

¹⁵ A hitbizományok létesítését az 1687:9. tc. engedte meg először a főuraknak, ugyanez az országgyűlés ismerte el a Habsburg-ház fiágának az örökösödését (1687:2), az 1687:4. tc. pedig az aranybulla ellenállási záradékát törölte el. A hitbizományok engedélyezése és az uralkodóháznak nyújtott előnyök között az összefüggés forrásszerűen nincs megállapítva, a közvélemény azonban úgy tudta, hogy a kezdetben erős ellenállást tanúsító főurak megszéledülése az 1687:9. tc. következménye. Magyarországon az országgyűlés tárgyalásainak időpontjában összesen 26 nagy hitbizomány volt.

¹⁶ „A magyarokhoz” ismert sorai.

s azért a természet rendével s igazsággal ellenkező hazánkra káros Fidei Commissumok eltörlésére szavazok.¹⁷

Ezután SZÉLL Vas megyei követ szintén majoratusok és senioratusok általános eltörlésére, s a rendes örökösödésnek e mostani törvény közhíré tétele óta megnyílására nyilatkozott.

DOKUS (zemplényi követ) az eddigi majoratusokat megtartani, jövőre ujak alapítását 100 telekre szorítani, de a Senioratusokat egészen megszüntetni kívánta, mert ezek többnyire korosb személyek kezébe kerülnek, kik az iparkodásra már csak a miatt is kevés ingert érezhetnek, még kevesebbet pedig a miatt, hogy javaikban nem gyermekek, hanem sokszor ezeknek kirekesztésével egy távol atyafi örökösödik, s így a nemzeti szorgalom és gazdálkodás tekintetéből még amazoknál is sokkal kártékonyabbak.

ALMÁSSY (Heves) ellenben ezen intézeteket egész terjedelmükben fentartani kívánta. Okai ezek valának: a szerzeményesnek természeti rendelkezési szabadságát megszorítani nem lehet. A Fidei Commissum nem ellenkezik az igazsággal magára a familiára nézve, mert kinek kinek szabad szerezni, vagy nem szerezni, szabad szerzeményét idegennek is hagyni; mi panasza lehetne tehát a familiának? midőn ő csak az örökösödés rendjét határozza meg. De a hitelezőkre nézve sem igazságtalan, mert ezen Fidei Commissumok országszerte kihirdettetnek,^{d)} s ha még is ad valaki ily birtokosoknak pénzt, megérdemli hogy azt elveszítse. De továbbá nagyobb tagban nagyobb az ipar mezeje, s így a nagyobb tagu hitrebizott jószág több jövedelmet is ad, (hosszas nevetés) adhat legalább, a kinek pedig több jövedelme van, a köz czélokra is többet áldozhat. (Ismét nevetés). Ha ezen állítást a tapasztalás nem igazolja, nem a Fidei Commissum intézetében, hanem a Fidei Commissarius személyességében fekszik a hiba. De végre más nemzetek példája is mutatja hogy a Fidei Commissumok nem ártalmasak, mert folyvást divatosak,¹⁸ sőt a Romai törvényben is, ámbár ez az ősiségről semmit sem tudott, még is ősméretes a Fidei Commissum.¹⁹

(A vitatások többi részét és eredményét jövő számunkban.^{e)})

[PALÓCZY: Borsod vármegye, épen ellenkező értelemben van, mint különben igen szeretett szomszédja Heves vármegye, s röviden csak azt feleli, hogy a magános familiák fényénél a törvényhozás előtt sokkal előbb való a haza köz boldogsága, s ezt amannak alá rendelni^{f)} soha sem lehet. Az országokat nem a nagyjószágú familiák tarják fel, s nem is azok kormányozzák már ma és viszik elő a köz dolgokat. Az ész, tudomány, a nem mindennapi lélek, szóval az értelmi^{g)} erő és gazdagság már a mai előrehaladott időkben azon erkölcsi^{h)} rugó, melly az országokat, s ezek köz dolgait feltartja s elő viszi. És mivel az értelmi erő oly

d) Eredetileg: publicáltatnak.

e) Kossuth eredetileg valamilyen oknál fogva rövidebb számot akart hozni s itt befejezte a szöveget. A következő, zárójelben lévő rész át van huzva a fogalmazványban, a zárójel utáni rész pedig a 161. szám 4. befejezéséig csak a másolt példányokban van meg

f) Eredetileg: subordinálni.

g) Eredetileg az alábbi sorokban is: intellectualis.

h) Eredetileg: morális.

¹⁷ V. ö. Kónyi: *Deák Ferenc beszédei*, I. k. 94. s. köv. l.

¹⁸ A hitbizomány intézménye akkor még Nyugat-Európa legtöbb országában megvolt, csak Franciaországban szűnt meg, 1792-ben, Angliában pedig ki sem fejlődött olyan formában, mint a kontinens országaiában.

¹⁹ Az örökösödő rendelkezése eredetileg csak erkölcsileg kötelezte a hátramaradottakat, jogilag nem; a hitbizomány Augustus alatt fejlődött valóságos jogintézménnyé. (*Just. C. 6. 43. 1. l.*)

különös kincs, melyet csak a felemelkedett lélek gyűjthet, s csak nevelés és szorgalom adhat, azon kincs nem mindég tulajdona a nagy familiáknak, s így természetes dolog hogy értelmi gazdagságból senioratusokat, és majoratusokat senki sem állíthat fel, ámbár csak ez volna a hazát igazán boldogítandó *majoratus!* — Szathmár és Zala követéinek argumentumai mind feltaláltatnak a Borsodi utasításban, sőt vannak ebben még egész legio itt felhozatni nem hallott argumentumok. De maga az igazság harczolyán a majoratusok ellen, nem akarja a szónok rakásra halmozni az ezeknek igazságtalanságát kitűnő erősegek győzhetetlen légióit, országos ülésre hagyván fel a bővebb előterjesztést, most csak azt jegyzi meg: hogy a majoratus és senioratus legelsőbb nem az 1687:9. és 1723:50. által hozattatott bé, hanem más formában, s más név alatt a magyar oligarcha dymasták közt már az előtt is divatozott. A hatalmas *Ujlaky* ház, mely Bosniának egy vasallus királyt is adott, a szintén hatalmas *Zápolya* házzal oly egységre lépett, hogy a közülök hamaréb kihaló familiának javai a másokra száljanak.²⁰ És ámbár különben is már oly hatalmas volt a *Zápolya* ház, hogy midőn *Zápolya* a Nádor 2-ik Ulászló koronázásáról haza ment, vára kapujában nyájaskodva elébe futott 8¹⁾ esztendő fiának fejére téven kezét imigy szolt: *Gyermekek ha csak egy arasszal volnál magasabb, nem Ulászló, hanem te lennél magyar király.*²¹ 2-ik Ulászló még is elég gyenge volt az *Ujlaky* és *Zápolya* házak közt kötött egyeséget megerősíteni.²² Hová ragadta el később a nagy gazdagság a *Zápolya* házat? eléggé tanítják a XVI-ik századnak gyászos történetei, melyeket vérrel és könny hullatással irt le a Historia. Azonban nem terjeszkedik a szónok ez uttal mélyebben a tárgy fejtegetésébe, mert igaza van Trencsin követének hogy e tárgyban sokkal könnyeb okokat találni, mint azokat kiforgatni. Csak azt jegyzi meg tehát hogy mivel a Majoratusok és Senioratusok csupán gyűlölséget s irigységet csiráztatnak a familiákban, az ország pedig egyes familiák összefoglalásából állván, ott hol a nagy familiákat

i) Helyesen: 3.

²⁰ A kölcsönös örökösödési szerződést, amelyről Zsámboki János feljegyzése tudósít (Kovachich M. G.: *Scriptores rerum Hungaricarum minores*, Budae, 1798. I. k. 44. l.), Ujlaki Lőrinc és Zápolyai István nádor kötötte meg. A szerződés az utóbbi közbenjárását biztosította Ujlaki számára 1494-ben, amidőn II. Ulászló válóságos hadjáratot indított ellene. 1524-ben, amidőn Ujlaki utódok nélkül húnyt el, a Zápolyai-család igényt emelt az örökségre s azt a bíróság meg is ítélte neki, 1526 februárjában azonban Werbőczy, mint nádor a korona javára döntött.

²¹ Herberstein Zsigmond, I. Miksa és I. Ferdinánd diplomatája jegyezte fel a hírt, amint azt Laszki Jánostól, Kázmér király titkárától, a későbbi gneseni érsektől hallotta. Könyvének (*Commentarii rerum Moscovitarum*) ezt a részletét a magyar olvasóközönséggel Wagner Károly ismertette meg (*Analecta Scepusii sacri et profani*, Posonii et Cassoviae, 1778. IV. k. 33. s. köv. l.), majd Budai Ferenc (*Magyarország polgári históriájára való lexicon*, Nagyvárad, 1805. III. k. 548. l.) népszerűsítette ilyformán: „Zápolya István, ezt a maga, még akkor mintegy három esztendő fiát megölette és jobb kezét feje felébe tartván azt mondotta: „Ha most, ugymond, ennyivel nagyobb volnál fiam, magyar királlyá lennél”.

²² A megerősítésről Zsámboki nem szól. Más források szerint II. Ulászló valóban hozzájárult az egyezséghez, II. Lajos azonban ezt érvénytelenítette, mivel Ujlaki lázadása miatt jószágvesztésre ítéltetett és birtokait csak azzal a feltétellel kapta vissza hogy halála után a koronára szállanak. (Fraknoi V.: *Werbőczy István életrajza*, Budapest, 1899. 219. l.)

gyűlölség s irigység éleszti, az ország sem állhat erős lábon, mert annak az egyes polgárok szeretete, egyesülése legbiztosabb alapja, s nem megtagítani, hanem mentől szorosabbra fűzni kellett kötele, Borsod vármegye tehát ama veszedelmes intézeteket nemhogy ezutánra is megengedtetni kívánná, sőt inkább az eddig fenállók általános eltörlését is okvetetlen szükségesnek tartja.

ANDRÁSSY (Esztergomi követ): Az eddig már létező Majoratusokat a jövőben felállítandóktul igen különböző tekintetűeknek hiszi. A multat a mi illeti, ezeknek eltörlésében igen nagy bölcseséggel, s gondos vigyázattal kellene munkálódni, mert a status tudományban általánosan elfogadott axioma, hogy visszaható törvényt egyedül akkor lehet alkotni, midőn azt a Status különben ki nem kerülhető veszedelmének meggátlása kívánja. Már pedig bár mi roppant terjedésük legyenek is az országunkban fen álló majoratusok, még is nyugodtan megvalhatjuk hogy a statusnak összes ereje elég hatalmas a legnagyobb majoratus erejének is ellensúlyt vetni. Nem félhetvén tehát e miatt Hazánkat veszedelemtől, visszaható törvényt alkotni nem lehet. A jövődőt pedig a mi illeti, erre nézve azzal ostromolták az első szülöttségi intézetet, hogy ellene van az ország védelme rendszerének. Ugy de valamint a mostani védelmi rendszer alkotmányunk systemájával, úgy ezen systema is a védelem jelenleges kívánatival talán nem egészen egyeztethető. De mellőzve ezen tekintetet, csak azt kérdi: valjon a szegény nemes járulhat e költség tekintetében oly sikeresen a haza védelméhez, mint a gazdag dynasta? — Mondják tovább hogy a Majoratusok ellene vannak a nemzeti ipar előmenetelének. A szónok azonban ezt nem az egy pár telkes nemeseknél hanem a duzs gazdag oligarcháknál látta legfőbb polczon virággani. — Végre hasonlítást is tettek az amortisatióval. De a szónok nagy különbséget lát halhatatlan testületek és a Majoratus között. A közösen igazgatott jószág rosszab kart ígér, s a corporationalis hatalom végtelen nevedése political tekintetben is veszélyes lehetne. Ez a Majoratusoknál mind másként vagyon, ő tehát némelly korlátozással azoknak jövődőre is megtartására szavaz.

NAGY PÁL: Tagadhatatlan igazság, hogy az itteni vitatásoknak nem csak pillanatnyi következtését kell tekinteni, hanem 10, 20 év utáni hatását is számba kell venni. Minnyájan tudjuk, hogy sok ideoak, mellyeket 1825-ben még alig lehetett említésbe hozni, most az ország többsége pártolásával dicsekedhetnek. Azért én is azt tartom hogy e tárgyban bővebben kell szólni. Én a Majoratusok ellen nem tudok nagyobb argumentumot mondani, mint azt: hogy Sopron vármegyének rendei azon főispánnak előülése alatt, a ki 33 majoratusi uradalmat birt, s mely majoratusba Sopron v[árme]lyének 2/3-ad része inclaválva van,²³ azon határozást hozták, hogy a majoratusok örökre eltöröltessenek. Én, mint aristocratia követe cosmopolitica elvekből nem indulhatok, s az aristocraticus alkotvány elrontására soha sem fogok szavazni; de, miután a Constitutio gondoskodott, hogy hazánk fekvő birtoka a nemesség kezénél megmaradjon,²⁴ kérdem én: mi szükség egy két familiát kivenni a nemesség közül, s azt conserválgatni? Én valóban nagyon kérném az országos küldötséget, hogy ha már oly igen bele

²³ Eszterházy Miklós herceg (1765—1833) a több mint 400.000 holdas hercegi hitbizomány ura.

²⁴ A nemtelenek birtokképessegének megtagadásával. (V. ö. e kötet 209. s köv. l.)

szeretett a familiák conservatiójának ideájába, adja be nekem lajstromát azon familiáknak, melyeket conserválni a legislationnak örökös kötelessége. Még in specifico ki nem mutatja, melyek azon nemzetségek, kiknek fentartásától függ az alkotmány fenálása, én véleményemben soha sem osztozhatom; sőt azt tartom, hogy ha minden Majoratusokat el nem törünk, veszedelembé hozzuk a Constitutiót. Ennek oltalma a nemességben áll; ha csak a nemesség fen nem tartja, más bizony fen nem tartja. Én pedig tapasztaltam, hogy midőn insurgálni kellett,²⁵ volt a majoratusok által minden földbirtokból kiszorított olyan Soproni nemes, hogy kész lett volna nemességéről lemondani, mint sem hogy insurgáljon: mert távoztával háza népének koplalni kellett. Már pedig hiába, akár mit mondanak is az insurrectióról, még is csak lesz talán egy idő, midőn oly fejedelem kerül a thronusra, a ki respectálni fog törvényt és Constitutiót, s azt mondja: „Én teljesitem, mit az alkotmány parancsol; de ti is teljesítetek kötelességtöket! Védelmezzétek a hazát s alkotványt!” Ekor majd úgy áll a dolog, hogy birtokából kiki arányosan vesz részt a teherben, de személyére nézve, herczeg Eszterházy csak úgy insurgál, mint Nagy Pál, s hogy fog majd a védelem sora állni, midőn a minden nemesre nézve egyenlő személyes kötelességet a majoratusok miatt koldusbotra jutott szegény nemesség nem teljesítheti?²⁶ — Én tehát egyenesen constitutionalis elvből a már fenálló fideicommissumoknak is eltörlésére voxolok.

A vitatások folytatása másnapra halasztatott.

Julius 13-án vasárnapi szünet jött közbe.

Julius 14-én pedig országos ülés tartatott, melyben az ítélőszékek rendbeszedéséből még hátra volt Véghelyi bíróságok czikelye²⁷ a kerületi szerkeztetés szerint, szörül szóra helybenhagyatván, a főrendekhez által küldetett.²⁸

Julius 15-én pedig, Bencsik és Csepcsányi elnökségök alatt tartatott s következőekkel teljes nagy érdekű kerületi ülésben a majoratusok iránti tanácskozás folytatottatott s bevégeztetett. A vitatások részleteit, valamint az előbbi nap országos üléséről is némelyeket később: mert a nagyon érdekesnek vélt tárgy kimerítő előadása betöltte lapjaimat; most csak a kimenetel sorát sietek tudatni tisztelt levelezőimmal.

A két fő felekezeten kívül, melyiknek egyike, t. i. a majoratusokat vagy egész kiterjedésében, vagy az intézet káros kiváltságának elvét nem sértő csekélyebb korlátozásokkal fentartani, másika pedig végkép s általánosan eltöröltetni kívánták; — volt még egy harmadik is, mely oda nyilatkozott, hogy a majoratusokat a familia tagjainak örökösödési

²⁵ A napóleoni háborúk alatt összesen négyszer szőlították fegyverbe a magyar nemességet: 1797-ben, 1800-ban, 1805-ben és 1809-ben; a háborúban való tényleges alkalmazására azonban csak az utolsó esetben, a győri csatában került sor.

²⁶ Nagy Pál az országgyűlés kezdetétől a Banderialet tartotta a legfontosabb operatumnak s a tárgyalások sorrendjének megállapításánál is az első helyre hozta javaslatba. (V. ö. *Országgyűlési Tudósítások*, I. k. 48, 90. l.) A Banderiale végeredményben a tárgyalandó munkálatok között az utolsó helyre került.

²⁷ V. ö. e kötet 320. l. 1. jegyzet. — A törvényjavaslat szövegét I. *Iratok*, III. k. 385. s. köv. l.

²⁸ A vitáról a 230. országos ülés hivatalos jegyzőkönyve részletesen szól, közölve az alsótábla külöttségének névsorát is. (*Jegyzőkönyv*, VIII. k. 257. s. köv. l.)

sorára nézve megtartja ugyan, de semmi privilegalis természetet nem ad az ily javaknak, hanem más ősi javakkal tökéletesen egy categoriába helyhezteszi, úgy, hogy adósság fejében a hitelezők minden késedelein nélkül exequáltathassák, sőt a majoresco el is adhassa úgy, mint más ősi jószágot. — Ezen vélemény értelmében DUBRAVICZKY tön indítványt; — hasonlóan szólottak Pázmándy, Kocsi-Horváth, Markovics (Posega), Szalopek, nem különben Beöthy és Szucsics is, kik előre is nyilatkoztatták ki, hogy ha ezen vélemény nem győzne, közelébb ál küldöik akarátjához a fideicommissumoknak általános eltörlése, mint törvényt, igasságot, hitelt gázló privilegiált természetökben fentartása. Így állottak a jövőre nagy fontosságú végzésnek elementumai, midőn hoszas vitatások után, voxolás sürgettetett. Az elnökségi szavazatra ezen kérdést ajánlá. *Eltöröltessenek e általában a majoratusok?* — De sokan, kivált kik az érdeklött gyökeres megszorítást pártolák, aggodalmat éreztek ezen kérdés felett; — mire nézve, midőn némi tanakodás folynék, SZLUHA (ki egyébiránt — a mint gondolhatni — erősen védelmezé a majoratusokat) felszólamlott, hogy ő mindenekelőtti kérdésnek azt látja: *megáljon e a redactio, vagy nem?* mert ha a redactio megál, s e szerint az eddigi majoratusok fentartatnak, jövőre pedig 500 telek mennyiségig szintén megengedtetnek, magában megszűnik minden további kérdés; — ellenben ha megbukik a redactio, azoknak, kik ezt védelmezik, szabad kezök léssen a módosítások közül választani. Szluhanak ezen javaslatát azok, kik az általános eltörlés mellet szólottak, két kézzel fogadták; ellenben Andrassy és Aczél kikeltek ellene. — ANDRÁSSY csudálkozott, hogy pártolhat a másik fél ily általános kérdést, s nem gondolja, hogy valamit nyernének általa. — DEÁK annak jeléül, hogy részokról semmi speculatio nem fekszik a kérdéshez való ragaszkodás alatt, elégnek látja Esztergom követét arra figyelmeztetni, hogy Fejér megye követétől került az indítvány.²⁹ A kérdés tehát elfogadtatott, s ez által nem csak az eltörlés baráti, de még azok is egyesültek a redactio ellen, a kik csak igen csekély s épen nem lényeges módosítást kívántak, p. o. 500 telek helyett 100 telket s a t. úgy, hogy maga Andrassy is kénytelen volt a redactio ellen szavazni. — Minek következtében csupán Abauj, Szepes, Heves, Bereg, Ugocsa, Mármaros, Csongrád, Arad, Torontál, Nyitra, Fejér, Turóc és Szerém, összesen 13 megye pártolá a szerkeztetést. — B. SZTOJKA Marmaros részéről a szerkeztetésre voxolt ugyan, mert utasítása parancsolta; de miután maga a redactio motívatiója is nyilván elősmeri, hogy az intézet belső mivoltában rossz és káros,³⁰ kívánja, ne áljon meg a szerkeztetés: így majd tennen meggyőződését fogja követhetni. — Sáros és Baranya követei jelen nem lehettek; — és így a többi 35 megye, s a szabad kerületek voxával az határozatott, hogy a szerkeztetés nem ál.

Második kérdésnek már most ezt tette fel az ELÖLÜLŐ: *a mostan fenálló majoratusok megáljanak e, vagy pedig végkép eltöröltessenek?* — Ezen kérdésre nézve DUBRAVICZKY, PÁZMÁNDY s a velök egyetértők ismét megtették észrevételeiket, s kérték a RRet, hogy a megálást pusztán ne tegyék kérdésbe. De a többség úgy vélekedett, hogy először tudni kell, ha megál e a majoratus, azután következnek a másik kérdés, t. i. minő feltételek alatt ál meg? A kérdés tehát jóváhagyatván, a majoratusok megálására voxoltak: Poson, Nyitra, Liptó, Hont, Fejér, Moson, Eszter-

²⁹ Célzás arra, hogy mind az esztergomi Andrassy, mind a fehérmegyei Szluha a legszélsőbb konzervatív követek közé tartozott.

³⁰ V. ö. a 6. jegyzettel.

gom, Turócz, Szerém, Abauj, Zemplén, Zabolcs, Szepes, Gömör, Heves, Bereg, Ugocsa, Csongrád, Arad, Torontál, Krassó, Horvátország, összesen 22 megye; ezek közt többben, mint: Poson, Liptó, Gömör, Horvátország gyökeres megszorítással. Komárom, Bács, Bihar, Pozsega, Verőcze (s fentérintett 3-ik felekezet) voxaikat felfüggesztették. — PEST a dolognak ezen állásában, midőn küldői kívánságát ki nem viheti, utasítása czélzatának szellemében eltörlésre voxolt. — VESZPRÉM így: „Mint privilegialis jószág szűnjék meg, mint dispositio inter familiam maradjon. Másképp nem voxolhatok. Csináljon az elnökség voxommal, a mit akar.” — Ellenben a fenálló majoratusoknak is örökös eltörlésére voxoltak: Trencsén, Sopron, Vass, Nógrád, Zala, Somogy, Bars, Győr, Zólyom, Tolna, Árva, Ung, Szatmár, Borsod. (Több kárt tett a majoratus, mint a Templariusok szerzete! — el kell törölni!!) Torna, Marmaros (hangos éljen között.)³¹ Békés, Csanád, Temes v[árme]gyék; és így Pest megyével 20 v[árme]gye, s a Jászkun s Hajdu kerületek. — Így lebegett a dolog kétség között. Most BENCsik azokat szólítá fel, kik voxaikat felfüggesztették. — VESZPRÉM kijelenté, hogy ő országos ülésig nem voxol. — PÁZMÁNDY így szólott: küldöimnek czélzata az volt, hogy elvétetvén a majoratusok privilegiált természete, az adósságokért való bírói foglalások és eladások után országunk tőlök lassanként megszabaduljon. El nem érhetvén a lassu megszűnésre vezető módokat, utosításom lelkét követem, s eltörlésre voxolok. — Hasonlón voxoltak: Szucsics (Bács), Markovics (Pozsega), Szalopek (Verőcze) és Beöthy (Bihar). — E szerint 5 megye járulván még a fentebbi 20 megyéhez és két kerülethez, BENCsik így mondá ki a végzést: *A Majoratusok és Senioratusok örök időkre eltöröltetnek.*

Zajos éljen! kiáltások fogadták ezen elnöki jelentést, s örvendő zajgás kíséré a tereméből vitorult arczu képviselőit nemzetünknek, kik bajjal győzhetvén, reménylék, hogy az emelkedő közvélemény erősödve fogja fentartani, mit emez europai kérdésben végeztenek!!

b)

A méltóságos Főrendek, *Julius 12-én*, miután a Szentszékek coordinációjába be nem menni, az evangelicusok és görög nem egyesültek consistoriumait pedig itt egészen elmellőzni határozták — (miről majd bővebben)³² — folyamatban lévő pereknek e jelen törvényekben kiszabott illetőségekhez leendő utasításáról szóló 21-ik t. czikelyt helybenhagyták.

Julius 14-én a szerkeztetés rostálatával foglalatostkodtak, későbbben pedig a bírói parancsokról szóló 22-ik t. czikelyt a perlekedés rendsorára halasztották; — végre az ügyvédekről szóló 23-ik t. czikelyt keves változtatással helybenhagyták.³³

Julius 15-én ülést nem tartottak.

A Főherczeg nádor Bécsbe ment.

Vas vármegyének (Niczky helyett választott) új követe ZARKA helyét elfoglalta. — *Szentpályi* igen hoszas távollét után, — úgy MADOCsÁNYI is visszaérkeztek. — PILLER Sárosnak új követe megjött.]

³¹ V. ö. a máramarosi követ, Sztojka előbbi felszólalásával.

³² Kossuth ezt az ígéretét nem tartotta meg; a következő számokból hiányzik a főrendek e napokban tartott üléseinek részletes ismertetése.

³³ A szóbanforgó te-eknek a rendek által javasolt szövegét l. *Iratok*, II. k. 361. s köv. l., a főrendek változtatásait uo. III. k. 108. s köv. l.

162.

a)

A majoratusok és senioratusok eltörlését elhatározó július 15-i kerületi ülés beszédeinek utólagos ismertetése.

b)

1834 július 16, 17, 18

Kerületi ülések.

Tárgy: A majoratusok és senioratusok eltörléséről szóló törvényjavaslat szövegének vitája; a korábbi adósságokra érvényes lesz-e a törvény?

c)

A július 19-i végzések előzetes ismertetése.

a)

Posony, Julius 19-én, 1834.

Utóbbi levelemben ígértem hogy a *Majoratusokrul* szöllő, s ki-menetelére nézve már terjedékenyen közlött *15-ik Juliusi kerületi ülés* vitásaiból még némellyeket közleni fogok. Mit ezennel teljesítek is.

DUBRAVICZKY: Látván hogy az országos küldöttség maga is minő fontos okokat hozott fel a Majoratusok és Senioratusok eltörlésére,¹ valóban csudálkoznia kelletik, hogy fordithatott mind ezen okok ellenére ugy a végzésen hogy a fentartást javallaná. Mit annyival inkább sajnál, mert nem kételkedik hogy ha ezen Országos küldöttség az eltörlést initiálja, kedves viszhangra talált volna Országunk legnagyobb részében. Hozott fel az országos küldöttség a Majoratusok ellen több rendbéli gyámokokat, az ország védelmi rendszere, a nemzeti igaz kifejlődése, a természeti igazság tekinteteiből meritve. Mellyekhez azon egyet adja még: hogy ha meghagynának a Majoratusoknak és Senioratusoknak azon kiváltságolt természete, melly szerint valaki adóságot tehet, de azt sem maga, sem örökösei fizetni nem tartoznak, ez nem csak alig képzelhető anomalia lenne, de egyszersmind oly csalás is, mellyet a törvényhozás hogy pártolhat? meg nem foghatni. Hozzá járul hogy ily noli me tangere természetű magános birtok még aristocratiában is nagyon igazságtalan. Végre oda jelenti ki Pest vármegye Rendeinek kívánságát, hogy az első szerzeményesnek rendelkezési szabadsága fenmaradjon ugyan az örökösödés sorára rendjére nézve, de ezen jószágok privilegialis ereje végkép eltörültessek. Így reménlik hogy ha a Majorascók törvény oltalmával nem fognak csalhatni, egy félszázad alatt alkalmasint minden Majoratusok magokban megszűnnek.

¹ Az országos bizottság érveit olv. Kölcsey beszédében (320. s köv. l.), valamint az előző szám 6. jegyzetében.

BEZERÉDY: Practice tekintvén a dolgot, úgy látja hogy a Majoratusok még azon egyetlen egy czélt sem érik el, melyre irányoztattak. Ugyan is, nézzük: miként eszközlötték a nemzetségek fényét? valjon az örökös sequestrum szintén a nemzetségek fényéhez tartozik e? pedig alapításuk óta legtöbnyire azzal küzdenek! Mi jót szültek a Majoratusok, könnyen elszámálhatjuk, ha van is gyéren egy két ily eset, nem az intézetnek, hanem egy két szerencsés individualitás typusának kell azt tulajdonítani. Ellenben a rossz kártékony temérdekséggel árad el hazánk felett, s magából az intézetből forrásozik. A nemzeti igaz kifejlésének akadályát, a nemzeti hitel megrontását már többen említették, s e részben elég annyit említeni hogy bár mit mondjanak is, a Status nem képes azon rosztat orvosolni, melyet ezen tekintet szerez. De a Majoratusokból eredő temérdek rosszak között egy különös tekintetet érdemel, t. i. az *absentismus*.² Amaz ösmeretes *delenda Carthago* nagyon sokra, de kivált erre alkalmazható, mert alig van átok, mely súlyosabban nyomná hazánkat, mint a *physicus* és *moralis absentismus* átka. Miután tehát mind a *theoria*, mind a *praxis* azt mutatják, hogy ezen intézet magyar hazánkban káros, valjon mi tartóztathat, hogy a mit rosznak ösmerünk, azt el ne töröljük? és valóban figyelmeznünk kell, nehogy sokára haladjon az olyannyira szükséges gondoskodás, mert minden késedelem miatt jobban jobban öszebomlanak a viszonyok, s a segedelem módja mind inkább nehezedik. Azt vetik ugyan ellen hogy visszaható törvényt nem hozhatnak; de ezen ellenvetés teljeséggel nem áll. Visszaható törvényt nem alkotunk, senki jusát el nem vesszük, senki tulajdonát nem sértjük, csak jövődőre teszünk az örökösödés rendje felől intézkedést. És ha 1687-ben szabad volt a törvényhozásnak természeti igazság és ország törvénye ellenére oly változást tenni az örökösödésben, mely temérdek századokra előre hatólag sok törvényes örökösöknek jusát elzárta, mégpedig a Status céljával ösze nem egyeztethető iránnyal zárta el;³ hogy ne lenne a jelen törvényhozásnak jusa a felbomlott súlyegyent helyre állítani? Nem is mondjuk mi, hogy vegyük el a Majoratusokat a Status számára, hanem csak azt mondjuk, hogy a tulajdonosi jus, melyet most magáénak senki sem nevezhet, azoké legyen, kik az első tulajdonost törvény és természet szerint reprezentálják. — Teljes eltörlésre voxol.

HERTELENDY (Zala): Hasonló értelemben szólván, emlékezteti a RRket hogy ezen intézet azon időkben támadt, midőn ököl szabott törvényt, s erőszak ellen kiki tennen magában volt kénytelen oltalmat keresni, de miután az állandó katonaság béhozása óta³ ezen körülmény egészen megváltozott, a Status célja egy-két nemzetség fényében nem állhat, annál kevésbé pedig abban: hogy ezen hiu fényt a nemzeti köz érdekes kárával tartogassuk fen. Végre dilemmát állít fel a Majoratusok káros volta iránt, ha, ugymond, jó gazdák a majorescok, baj, mert végtére még az egész országot majoratussá teszik, ha pedig pazarlók, az is baj, mert ezerek csalásával külföldön vesztegetnek.

PRÓNAY: Az ellenvetéseket czáfogatva megmutatja, miképen nem csak jusa, sőt kötelessége a törvényhozásnak, hogy midőn a törvény következésében keletkezett *factumot* a Statusra nézve károsnak tapasztal, annak jövődőbeli fogamatját megszüntesse. Megmutatja, hogy a majo-

² A nagy hitbizományok birtokosainak állandó, vagy huzamos külföldön tartózkodása; mivel birtokaik jóvedelmét külföldön költötték el, mérhetetlen gazdasági kárt okoztak az országnak.

³ Az állandó katonaság felállításáról az 1715:8. tc. intézkedett.

ratusok eltörlése nem ellenkezik az alkotmány elveivel; mert 1687 előtt is állott az alkotmány, ámbár a majoratusi intézet ösméretlen vala. Sőt állítja hogy maga a majoratus ellenkezik az alkotmány lelkével, mert általa a constitutionalis jusok birtokából egy miatt sokan kizáratnak. Végre azon themának is fejtegetésébe bocsájtkozván, mennyire jó s tanácsos privilegiumokon épült alkotmánnyal bíró országban a privilegiumok eltörlésére fakadni; a *salvo jure alieno* záradék értelmét állítja fel demarcationalis vonalnak, s o 2-ik rész 12-ik czimjéből megmutatja, hogy a másoknak rettentő sérelmével öszekötött privilegiumok magának Verböczynek véleménye szerint is erőtelenek.⁴

KOCSI HORVÁTH Pest vármegyével egyenlőn szavazván, ama két ösméretes szabályt teszi előterjesztése alapjának: *Iustitia Regnorum fundamentum* — és — *Suum cuique*. S kérdi, megegyez-e ezen igazságokkal, hogy legyen a polgároknak egy osztálya, mely a hazának egy nevezetes részét birja ítélet napig, bár pazarló legyen is, a nélkül hogy adosságaiért vagyonához nyulni lehessen, míg más, kit szerencsétlenség ért, ad peram et saccum kikoboztatik?

RAGÁLYI: Más fél száz éve hogy fenáll a Majoratus hazánkban és nem győzők eléggé bámulni, hogy az 1825-iki országgyűlése volt az, mely legelsőben hallott az eltörlésre indítványt tétetni.⁵ Sokkal kisebb azon idő, mely ez óta lefolyt, sem mint hogy a köz vélemény e tárgyra nézve mindenütt voltaképp megtszitulhatott volna. Én az institutiokrul általában azt hiszem, mihelyt az értelem által felvilágosítatnak, opinionum commenta delet dies.⁶ És ámbár meg nem foghatom azon indifferentist, hogy sok megyék, talán mivel a majoratusok kártékony hatását közvetlenül nem egyenlőn érzik, az e feletti tanácskozássra tán ki sem terjeszkedtek; reménlem mindazáltal, hogy az értelem felvilágosítván a dolog alaptalanságát, nemsokára az egész kártékony intézet öszerogy. — Az országos küldötség felől helyes megjegyzést tőn Pest^{a)} v[árme]gye követje,⁷ én ott is megtettem a mit tehettem, de oda ütött ki a dolog, hogy *video meliora proboque, deteriora sequor*.⁸ Két tekintetből kell a Majoratusokat felvenni: 1-ör hogy egy atya századokra előrehatólag maradéki közzül csak egyet boldogit. 2) hogy mulandó javakra olly tulajdonságot ruház, melyet tőlök a Gondviselés megtagadott, t. i. az örökkévalóság tulajdonát. Hogy egy atya minden egyéb maradékai ki-rekesztésével olyakat boldogitson, kiknek erkölcsi becséről előre képzelete sem lehet, kik talán a legérdemetlenebbek, ez az intellectussal ellenkezik. Már csak azon atyát sem lehet jónak nevezni, a ki gyermekei között nagy különbséget tesz, hát mit mondjunk azokrul, kik századokra

a) Kossuth kéziratából itt egy lap hiányzik, ugyancsak hiányzik az egész 162. szám az összes eddig felhasznált másolatokból is. A hiányt a Magyar Tudományos Akadémia kéziratárban lévő, *Jogi, orsz. gyűl.* 8. t. 1. számú kéziratból pótoltuk, mely a hozzáférhető másolatok közül egyedül tartalmazza ezt a részt.

⁴ A *Hármaskönyv* II. 12. a privilégium megszűnésének nyolc módját sorolja fel. A negyedik: si privilegium in alternis enorme damnum redundat.

⁵ Somogy megye kérte, utólag beterjesztett gravamenében, a hitbizományok megszüntetését vagy az ország védelmi rendszeréhez alkalmazását, arra hivatkozva, hogy az intézmény a nemességet meggyengítve, ez egyre kevésbé tudja a lovas insurrectiók szolgálatot ellátni. Az országgyűlés a gravament vita nélkül a jogügyi és a publico-politici bizottság elé tartozónak nyilvánította. (Az 1825/7-i országgyűlés *Írásai*, 1157. s köv. l., *Jegyzőkönyve*, V. k. 415. l.)

⁶ *Opinionis commenta delet dies, naturae iudicia confirmat.* (Cicero, *De natura deorum* 2. 2. 5.)

⁷ L. előbb Dubraviczky beszédét.

⁸ Ovidius, *Metamorph.* 7., 20.

előre tesznek illy különböztetéseket? A Majoratusok alkotása óta lefolyt 150 évek olly példákat mutattak, hogy az első alapító, ha láthatná a következtetést, kétségkívül visszahuzná akarátját. Mutasson valaki csak egy példát, hogy a Majores képesek lettek volna a Fundator érdemeit nem mondom felülhaladni, de csak utól is érni! és ha nem tud illy példát mutatni, nyilván károsnak köll lenni azon intézetnek, mely a Majoratust nem ösmerő időknek érdemeire fel nem emelkedhetik. Sőt ugy mutatja a tapasztalás, hogy azok, kiket egy név hiuságban sinlődő atyának természet elleni rendelése kitagadott, több érdemeket tettek a Hazának, mint a Majorescók tevének. Nem is hiszem én, hogy csak a temérdek javak birtoka köthessen szoros kapcsolattal Királyhoz, Hazához. Midőn az Ausztriai ház hatalma roskadó félben volt, kik tettek Theréziánk koronájáért legtöbb érdemeket? Az Ausztriai ház által megfosztott Nádasdy ház,⁹ s a még akkor birtoktalan Hadik,¹⁰ kiket egy Majoresco sem ért utol.

Ez után áltmenvén a Szónok a beszédje elején felhozott tekintetek másodikára, azt mutogatja, hogy midőn a Majoratus egy nemzetségre akarja az örökös fény bélyegét ruházni, mások fölemelkedésének gyökerét vágja el, holott kétség kívül nem fénylenének a mostaniak, ha javaikban ennek előtte a Bánfyak, Ujlakyak s a t. nem fénylettek volna, kiknek Majorátusok nem vala. Megemlíti azt is, hogy a birtok el nem vesztetésének bizodalma minő ingert nyújt a pazarlásra, s hogy a pazarlónak vagyont adni kezébe annyi, mint a pazarlást törvény által előmozdítani. Osztozik azon tekintetben is, hogy a fen álló Majoratusok eltörlése nem visszaható törvény, senkit szerencsétlenné nem tesz, senki jutását el nem veszi, senkinek a törvénybe vetett bizodalma multra nézve meg nem csalja, hanem jövedőre terjeszti első pillanattól jótékony hatását. Biztosan is reményli a Szónok, hogy el fog dőlni azon intézet, mely az értelem helybenhagyását soha sem nyerheti, s mely lételének első órájától 150 év óta semmi jót nem szült.

BERNÁTH szintén meg van győződve, hogy *Opinionum commenta* delet dies, csak ezen axioma tekintetéből szöll tehát, mert szives ohajtása, hogy az *Opinionum commenta deletura dies* tisztán derüljön fel Hazánk egén, s tisztán boldogítva száljon le. Ha felvesszük, hogy 1687-ben alkottatott a Majoratust létesítő törvény, ha megemlékezünk azon panaszkodókra, melyeket Sopron, Győr, Vas v[ármel]gyék a Diaetának előterjesztettek, ha megemlékezünk: mint változott minden ugy szólván katonai szállássá, s minő menykövek dörögtek Hazánk felett, könnyű lessz itélnünk ama törvény eredete felől.¹¹ Megszületett tehát a 9-ik Czikkely *Ad praecavendam* a mint mondja, *excelsorum procerum ruinam*,¹² miben két veszedelmes elv rejtezik: 1. Hogy csak ezeknek

⁹ A Wesselényi-féle összeesküvésben részes Nádasdy Ferenc országbíró 1671-ben fej- és jószágvesztésre ítélték és kivégezték; unokája, Nádasdy Ferenc tábornagy, horvát bán (1708—1783) Mária Terézia háborúiban egész sor diadalmas csata hőse.

¹⁰ Az egyszerű köznemesi családból származó Hadik András (1711—1790) huszárhadnagyból lett tábornagy, gróf, az udvari haditanács elnöke, Erdély kormányzója és sok más előkelő közjogi méltóság viselője.

¹¹ A szónok nyilván Carafa rémuralmára és a török elleni háborút megvívó idegen hadseregek pusztításaira céloz.

¹² „Ad avertendam magnatum et procerum regni ruinam refracnandamque licentiosam attentari solitam bonorum abalienationem et prodigalitem iusto statutum est.”

fentartása fekszik a Status szíven, s nem az egész fenmaradásának édes gondjai. 2. Hogy bona privilegiis non aequaliter gubernantur, mert különbség van a mixta donatióval újabb időkben vásárlott, és azon javak között, melyeket pergamentjéről most is füstölög a hazaért ontott vér. Így született alkotvány sértő vissza éléssel az 1687-ki 9-k Czikkely mellynek ellenére atyáink még 1723-ban letették méltó panaszait.¹³ Familiák fényét hallunk itt emlegettetni. Ugyan Majoresco volt e Szilágyi, midőn Mátyást thronusra emelé? Nincs fény végett Majoratusra szükség, és visszáz fény az, mellyet csak Majoratus tartogat. Általános megszüntetésre voxol.

Igy voxol ZMESKÁL is, ki az igazsággal ellenkezőbb dolgot nem ösmer, mint a Majoratus, mert az nem csak a természeti jusokba, de a politicába is annyira bevág, hogy azt jól elrendelt Status egyáltalában meg nem szenvedheti.

SZLUHA látja ugyan hogy nagyobb tetzést nyernek az eltörlést kívánó nyilatkozások, de neki kötelessége ellenkezőn nyilatkozni. Fejér v[árme]lgye Rendei nem látják a Majoratust oly veszélyesnek, mint azt itt sokan festették. Sokszor veszélyeztették hazánkat azok, kiknek országunkban birtokjog sem volt. Zapolya példája¹⁴ tehát nem indíthat Különben pedig látjuk 1687 óta mennyire fejlett ki Hazánk minden tekintetben (nevetés), a mi nem történhetett volna, ha hogy a Majoratusok illy károsak lennének. Egyéb iránt épül ezen intézet a szerzemény iránti szabad rendelkezés jusán, a Status java pedig nem a birtok egyenlő felosztásában, hanem a polgárok erkölcsiségében helyhezteszik: végre ha rossz foganatját érezte volna Hazánk a Majoratusok intézetének. 1723-ban nem terjesztette volna ki a nemesekre is.¹⁵ Kívánja tehát, hogy mind az eddigiek fentartassanak, mind pedig jövődőre is 500 telek erejéig ujaknak alkotása a szerkesztetés értelmében megengedtessek.

TARNÓCZY: Midőn új törvény alkotásáról van szó, nem annyira a régi privilegiumokra, sőt nem is annyira az *avitae constitutionis compagesre*¹⁶ köll tekinteni, miént inkább a természetre, mert ha amaz szent, ennek még sokkal szentebbnek köll lenni. A természetben két törvény uralkodik: 1. Hogy minden változó, de azért 2. semmi el nem vesz. A Magyar Fidei Commissumok mind a kettővel ellenkeznek, mert a birtokot változhatatlanná tenni kívánják, ellenben a sajátságot egészen elvesztik, nem lévén senkinek ezen birtok sajátsága, mivel azt sirba vitte magával az első alapító. Esztergom követe¹⁷ bölcsen emlité, hogy csak azon esetben lehet visszaható törvényt alkotni, midőn a Status veszedelmezteszik. De valyon nem épen ezen eset van e kérdés alatt? lehet e tagadni, hogy a Majoratusok és Senioratusok mind a nemzeti ipar kifejlését, mind a nemzeti hitelt szigorú bilincsekkel fenyegetik? A szóló követ nyilván kijelenti, hogy azon törvényt, melly csak átkot árasztott hazánkra, nem csak törvény könyvünkől, de az emberi emlékezetből is kitörülni

¹³ Az 1723:50. tc. rendelkezéseiből lehet következtetni a panaszokra: A hitelezők nem károsíthatók meg, ezért a megyei közgyűlésen ki kell hirdetni és jegyzőkönyvbe kell vétetni a majorátus alapítását; a törvényeikk nem jelentheti a szabad rendelkezést biztosító alaptörvények korlátozását, ha pedig nemes akar majorátust alapítani, ő is folyamodhat az uralkodóhoz.

¹⁴ Utalás Paóczy beszédére, 326. l.

¹⁵ L. előbb a 13. jegyzet.

¹⁶ A királyi propositiók sokat idézett mondata. (V. ö. *Iratok*, I. k. 4. l.)

¹⁷ V. ö. Andrassy beszédével, 328. l.

kivánná, és soha meg nem szűnik ismételni: denique Carthaginem delendam censeo.

BÖTHY: Nehéznek vallja helyzetét, midőn ezen tárgyban, melyet Európa köz véleménye már különben is annyira megbélyegezett, illy sok jeles beszédek után kell szólania,^{b)} nem is kíván okot adni a szerénységre vádjára, s csak azt fogja előterjeszteni, mit követi állása parancsol. Meg kell még is jegyeznie, hogy midőn Fejér v[árme]lye követe¹⁸ olly hasznosnak és dicséretesnek rajzoló a Fidei Commissumok intézetét, logikai követeltséggel azt kelle várnia, hogy ezen jótékony intézet, melly egész hazánkra csak jót, fényt, áldást derít, a hazának minden polgárra egyenlőn kiterjeszteni és semmi korlátok közé nem szorítani kívándja. De ezen dicséretre válaszul elég legyen Európa köz véleményére hivatkozni, elég legyen Követ urat csak azokra is utasítani, mellyeket maga a Követ ur által olly álhatalatosan pártolt Országos Küldöttség is a Majoratusok és Senioratusok ellen olly méltán felhozott. És midőn csudálkozását el nem titkolhatja, hogy az Országos küldöttség mind ama fontos okokat egyetlen egy hiú nézetnek feláldozni képes vala,¹⁹ csak azt jegyzi meg: miképen ovakodnunk kell oly törvény alkotástól, melly elégedetlen embereket szül. Kit sorsa elégedetlenségre kényszerít, az a fenálló rendnek legelhatározottabb ellensége, a polgári társaságnak legveszedelmesebb tagja, mert mindennek eltörlésére kész. És valóban remélhetjük e hogy azon ember, kit az elsősültség praerogativája helyzetének minden jóvoltából kitagadott, hiv oltalmazója lehessen ama törvényeknek mellyek reá nézve oly igazságtalanul sanyaruk? Kivánta volna a szónok, hogy az Országos küldöttség ne hivatkozott légyen külföldi példára²⁰ épen csak oly tárgyban, melly külföldön is szeny, igazságtalanság s gyalázat. Különben pedig ha kik attól tartanak hogy a fényes nemzetségek semmivé lesznek, még a legrosszab esetre is megnyugtathatják magokat, mert proletariusnak születni nem oly nagy szerencsétlenség. Egy Washington, egy Franklin, egy Napoleon, — a történetek évröjzainak tündöklő fényei majorescok épen nem valának. — Ily megjegyzések után előadja utasításának tartalmát, melly abban áll, hogy jövendőre a majoratusok és senioratusok egészen eltöröltessenek, a multa nézve azonban, bár immoralis részét ezen intézetnek Bihar Rendei rögtön meg nem szüntetik is, de fulánkját elveszik, privilegialis természetét tökéletesen eltörlik, s más jószágokkal egészen egy karba helyeztetik. Hogyha azonban oly kedvetlenül fordulnának a körülmények, hogy küldőinek ezen kívánságát ki nem vihetné, mint sem hitelt rontó kártékony kiterjedésekben megmaradjanak, később lesz utasítása lelkét követve eltörlésre szavazni.

SÁRKÖZY emlékezetébe hívja a RRnek hogy mi forgott fen az 1687-ki országgyűlésen, t. i: a hereditaria successio,²¹ véleménye szerint ezért

b) A szöveg innen ismét Kossuth eredeti fogalmazványát követi.

¹⁸ Szluha előbbi beszédére utal.

¹⁹ Tapasztalás szerint, mondja az indoklás, „per successivas avitorum bonorum divisiones, progressu temporis, amplissimas quoque haereditates ita discerpi, ut florentissimae familiae fere ad classem proletariarum delaberentur”. (Proiecta; 24. 1)

²⁰ Az előző jegyzetben közölt szöveg folytatásául: „ac ideo per naturam insito clarae posteritatis desiderio cepisse adquirentes illud consilium, ut aliarum nationum exemplo, meritis et fatigiis suis conquisitorum bonorum suorum destinatione dignitatem familiae in seram aetatem proferrent”.

²¹ V. ö. előbb, 325. l. 15. jegyzet.

adatott oligarcháinknak jutalmúl a majoratus intézete, mely hasonlít az arany gyapjat őrző Colchisi sárkányhoz. Ellenkezik a sajátság idaeájával, mert a jószág senkié, ellenkezik a természeti igazsággal, mert csak egy testvért boldogít, ellenkezik a privilegiumnak nálunk divatozó értelmével, mert az alkotmányos jusokkal bíró nemzeti test massájából kiemeltetik, ellenkezik a józan politikával is, mert azon Garák, kik királyt vetettek fogságra,²² azon Rákoczyak, Tökölyek, kik az ország csendét felzavarták, kétség kívül durgazdag dynasták valának, ellenkezik végre a nemzeti szorgalom kifejlésével is, mert az ipar tág mezején a tulajdonnak édes idaeáját, csudákat tevő varázs erejét semmi sem képes ki-pótolni.

HAVAS több más ellenvetések czáfolása közben Sluchának azon állítására, hogy nagyon előre mentünk,²³ kérdi, valjon inkább nem siralmas dolog e hogy ily hátra maradtunk? s ha egy két tárgyban tettünk is némi előlépéseket, ez nem egyebet mutat annál, miképen az Isteni gondviselés oly boldog állapotba helyezettett, hogy ha polgári institutioinkban magunk nem vetnénk ily gátokat előmenetelünknek elébe, bizonnyal Európának első nemzetei között állanánk.

Vége GR. LAMOTTE: Nem akarja ismételni, mint gátolják ezen majoratusok a nemzeti szorgalmat, hány jólelkű hitelezőt tettek semmivé, mint ingerelnek pazarlásra, feslett életre, mint kergetnek nyargalva keresztül a világ gyönyörjein, míg végre elégületlenül hal meg az iszákos sorsához hasonló naponként erősb ingerszereket kívánó élet vesztegető: mint nevelik a gyermekek közötti egyenetlenséget, s mint gátolják magát a népesedést is, minthogy a kincsekbe fuladó elsőszülöttnek nyomorgó testvérei nem képesek egy becsületes nőt eltartani. Csak egy tekintetet ajánl a RR figyelmébe. A küldötség azt állítja, hogy aristocratiai szempontból kell a majoratust fentartani.²⁴ A szónok aristocratiai szempontból ép ellenkezőt következtet, mert a nemzeti aristocratia nem ama néhány kedvencz nemzetségből áll, hanem az egész nemességből, melynek bizonnyal kárára vannak ez intézetek, elannyira: hogy amaz ösméretes közmondások „nem jó nagy urral egy tából cseresnyét enni” és „nem jó azzal játszani, ki ellen csak veszteni lehet, de nyerni soha se” kétség kívül ezen állapotra leginkább alkalmazhatók. Minél fogva a Majoratusokat jövődre szintén eltöröltetni kívánja.

Illy vitatások után következett a már előbbi levelemben közlött voxolás rendje,²⁵ melynek resultatuma lön: hogy a Majoratusok minden különbség nélkül örökre etörültettek.

b)

Julius 16-án kerületi ülés. Elnökség az előbbeni.

CSEPCSÁNYI mint Elnök a tanácskozás tárgyát kívánván kitűzni úgy vélekedett: hogy általános eltörlés lévén határozva, a Majoratusok és

²² Garai Miklós volt a vezetője annak a főúri csoportnak, amely 1401-ben Zsigmond királyt Visegrád várában fogságba vetette.

²³ Szluha fehérmegei követ beszédét l. előbb, 336. l.

²⁴ A bizottság indokolása szerint a majoratus megfelel az alkotmány szelemének; „constat enim legum, de securitate avitarum haereditatum confirmanda laturum testimonio, conservationem nobilium familiarum regno semper curae fuisse, eius tamen sollicitudine adversos casus, cum interitu familiarum coniunctos praeverti non potuisse”. (Proiecta, 24. l.)

²⁵ L. 331. l.

Senioratusok iránt minden további kérdés megszűnik, s csak a végzés mikénti szerkeztetése felől szükség határozást tenni.

BORSICZKY ezeket vélé a szerkeztetésbe iktatandóknak: 1. hogy az 1687 : 9. és 1723 : 50. t. cikelyek eltöröltetnek.²⁶ — 2. Hogy a mostani birtokban lévő majorescok és seniorok halálokgig a jószágban benmaradnak, halálok után a majoresconak gyermekei egyaránt fognak osztozni, — a senioratus azonban különböző természetű lévén, s az egész nemzetség tulajdonának tekintődhetvén, ez áganként (per stirpes et lineas) fog az egész familia közt felosztatni. — 3. Ki kell azt is fejezni hogy a substitutio haeredis²⁷ tilalmaztatik, minthogy ez a tegnapi végzésnek természetes következése.

Ezek szerint határozottatván a törvény cikely szerkeztetése, a további tanácskozás ennek rostállása idejére halasztatott.

Palóczy kerületi jegyző elkészítvén a szerkeztetést, az *julius 17-én* köz leirat végett felolvastatott, *Julius 18-án* pedig vizsgálat alá vétetett, melly alkalommal a dolog érdemét mélyen tárgyzazó következő vitatások támadtak:

Legelsőben is REVICZKY megnyugtatóst kíván hogy a RR nem csak a majoratusokat és senioratusokat törölték el, hanem minden más ily természetű fidei commissumokat is. Ilyen az Arvai uradalom, melly Thurzónak két leánya után mintegy száz birtokos által közösen és feloszthatlanul biratik, s csak a jövedelem szokott felosztatni.²⁸ Erre azonban feleletül adatott: hogy az nem egyéb osztatlan jószágnál, melly semmi kiváltságolt természettel nem bir. Hasonlón volt a Földváry, Vataj nemzetségnek is osztatlan jószága,²⁹ s nem lehet kételkedni hogy a RR minden közös gazdálkodást megtiltani nem akarhattak, egy részről azonban a mint tagadhatlan: hogy a törvényhozásnak nem s állhat hatalmában azokat, kik osztozni nem akarnak, osztályra kényszeríteni, ugy a végzetek következésében az is igaz: hogy senkinek sincs hatalmában örökösei között az osztályt örök időkre eltiltani. Ennek kimondása azonban az osztály iránti szakaszra tartozik, itt elegendő ellátást tészen a substitutio haeredis tilalma.

Ezután a majoratusok és senioratusok mostani birtokosai *usufructarius* névvel lévén a szerkeztetésben nevezve, azon fontos kérdés fordult elő: valjon ezeknek életökben megtartják e ezen hitre bizott javak azon kiváltságolt természetöket hogy adósságokért nem exequálhatók? és ha ne talán az határozatnék hogy privilegiális természetöket már a mostani birtokosok kezeinél is elveszítik — fog e az értetödni azon majorescok és seniorok eddigi adósságaira nézve is, vagy csak azokra mellyeket a jelen törvény köz híre tétele után vesznek fel? Az első DUBRAVICZKY, a másikat DEÁK hozta indítványba.

²⁶ V. ö. e kötet 322. l. 7. jegyzet és 336. l. 13. jegyzet.

²⁷ V. ö. előbb, 273. l. 17. jegyzet.

²⁸ V. ö. Országgyűlési Tudósítások, II. k. 227. l. 40. jegyzet.

²⁹ A Földváry-nemzetség a XVII. század közepén élt Földváry György hat gyermekének férfi- és nőági leszármazottjait jelenti, akik osztatlanul tartották kezükben a cibakházi és dunavecsei uradalmakat. A Wattay-nemzetség tagjai a XVII. és XVIII. század fordulóján élt Wattay Pál pestmegyei alispán férfi- és nőági leszármazottjai voltak, köztük Királyfalvi Roth Johanna révén a Teleki-család egyik ága. A nemzetség birtokai Pilis és Pest megyében terültek el Pomáz központtal, ahol a „bonorum director” lakott. Ez mindég a Wattay-család egyik tagja volt.

DUBRAVICZKY t. i. ugy vélekedett: hogy bár igaz ugyan hogy az eddigi adósságokra nézve ezen fidei commissumok az 1687: 9. t[ör]vény általma alatt állottak,³⁰ ezen általom azonban ellenkezett az osztó igazság képzetével, azt tehát civilis foganatjaiban a multa nézve is meg lehet szüntetni.

Ezen indítványnak ellene vettetett, miképen kiki tudta légyen, hogy a majoratusi és senioratusi jószágokat adósságokért ezequálni nem lehet, ha ezt tudta, s még is oda adta pénzét köcsönbe, a mostani törvényhozás rajta annál kevésbbé segíthet, mert ha csak minden polgári viszonyokat bizontalanságba helyeztetni akar, lehetetlen végzésének visszaható erőt tulajdonítva azt határozni, hogy a mi eddig törvény szerint történt, az törvénytelen.

NAGY PÁL: Az eddigi adósságok iránt hasonló véleményben van. A Deák indítványát pedig a mi illeti, azt ugyan igazságosnak elősmeri, de emlékezteti a RR-eket hogy nem csak magok hozzák a törvényt, kell a törvényhozásban is bizonyos politicának lenni, s a jelen tárgyban azon kell törekednünk hogy a törvényt elfogadhatóvá tegyük, s annak érdekében a másik tábla mentől több tagjait bevonjuk.

SZABÓ: Nem akarná törvénybe tenni, hogy a majorescók ezentuli adósságai fizetendőek lesznek, mert ebből az következne, hogy az eddigieket nem kell fizetni. Pedig ha hogy a Publicatio fidei commissi egész kiterjedésében meg nem történt,³¹ ha jelenleg investitiók s egyebek által szaporítva többet bírnak a majorescok és seniorok, mint a mennyi eredetileg alapítva volt, ha hogy a familia törvény által parancsolt kötelessége szerint a vesztegetés idején korán meg nem gátolta; a hitre bízott javakat nem lehet elvonni az adósságok fizetésének kötelessége alól.

KÖLCSEY a Dubraviczky indítványát pártolá: A legislatio politicaja. ugymond, a törvényhozó test erejében áll. A másik tábla hihető gondolkozását sinór mértékeül nem vehetjük, s miattok a mi jónak itélünk, erejéből ki nem vetkezethetjük. Biznunk kell az idő erejében. Angliában is parlamentek, ministeriumok változtak, míg az emancipatio, míg a reform kérdései győzedelmeskedtek,³² de csak ugyan győzedelmeskedtek. Én előttem nagyon is furcsák az ellenvetések. Mondják: törvénytelen tettet követett el, a ki majorescónak kölcsönözött.³³ Én ezt tagadom, törvény erejére bizakodva adot ki ki kölcsön ezen embereknek, mer a törvény azt rendeli hogy roppant jövedelmek az adósságok fizetésére fordítassanak.³⁴ Kérdem azonban, történt e ez idején korán? s ha megtörtént is, miután már irtóztató summákra szaporodtak az adósságok, nem csonkították e meg a jövedelmeket eme pazarlók méltatlan hizlalására évenként kiszabott temérdek ezerekkel? Hát valjon midőn a törvénynek ezen gondoskodásához hozzá járult, hogy a partiálékát³⁵ első hitelü Pénzváltó há-

³⁰ V. ö. előbb, 322. l. 7. jegyzet.

³¹ A királyi privilegium nyerése után a hitbizományt előírt formák szerint egy éven belül ki kellett hirdetni mindazon megyékben, amelyekben hitbizományi birtok feküdt.

³² A katolikusokat egyenjogusító Emancipation Act 1829-ben, a demokratikus választójogért indított harc első eredményét jelentő Reform Bill 1832-ben vált törvénné Angliában. Mindkettőt hosszú harc előzte meg.

³³ Célzás a hevesmegyei Almássy beszédére, — l. előbb, 326. l.

³⁴ Valószínűleg az 1723: 50. tc. 1. §-ra gondol: „salvo tamen iure deductoque aere alieno ante maioratus institutionem et publicationem contracto“.

³⁵ Részleges kötleveleket.

zak, nagy tekintetű ministerek irtak alá, lehet e azt mondanunk? hogy az ily garantiára bizakodó hitelező tudta, miképen a majoresco nem szabad a maga javaival, s ha még is kölcsönözött, vesszen! mondhatjuk ezt?³⁶ midőn a köz vélemény leginkább ezen oldalát kárhoztatja a majoratusoknak, midőn törvényeink nyilván kiáltják, hogy az adós fizetni tartozik!! — Nincs itt más alternativa, vagy egy penna vonással semmivé kell tenni számtalan szegény háznépet egy két nagy úr igazságtalan oltalma miatt, vagy azt kell mondani: radicalis orvosságra van szükség, az eddigi törvény elégtelen, nem óvja meg a nemzeti hitelt, nem oltalmazza igazságtalanság ellen a hitelezők seregét. A hajdankornak leghatalmasabb nagy népe tudott segíteni, midőn a gazdagok kölcsönözéssel nyomták el a népet; itt is a népen kell segíteni, kiket a nagyurak kölcsön vétellel tettek semmivé, segíteni kell a népet, s általa az országos hitelen. Ösmerik a RR ama mondást, *fiat justitia et pereat mundus*, igaz: drága ár az igazságért, én nem is kívánok ily sokat, csak azt mondom: *fiat justitia et pereat fidei commissum*.

BEZERÉDY: A közhitel az administratio moralis erejének garantiája alatt adott eddig kiki pénzt a majorescónak, és mi valjon egy penna vonással a status nevében banquerottot mondjunk e nevökben? Vagy nyilván törvénybe tévén hogy fizetni nem tartoznak, rosszabbá tegyük a hitelezők sorsát, mint eddig volt? Ezt tennünk lehetetlen, különben a nemzet erkölcsiségének garantiája is kétségbe jön, hogy 150 évek leforgása alatt ily roppant szentségtelen igazságtalanságon nem segített.

SZABÓ figyelmezteti a RRket hogy a majorescoknál a földes uri hatalom alatt levő árváknak pénzei is kün hevernek,³⁷ melyek ugy szolván kegyelem kép voltak által véve, a földes uri inspectio tennen hatalmával, s az árvák vigyázatlan hitelezéssel épen nem vádolhatók.

DEÁK: Sopron vármegye követe indítványomnak igazságot elősméré, ha elősméri, miért kívánja a politicának alája vetni, holott előbb maga is alája vetette a politicát az igazságnak, midőn megegyezett, hogy a mostani birtokostól el ne vegyük a jószágokat, pedig a politica azt kívánta volna, hogy azonnali osztályt rendeljünk, így vontunk volna legtöbbeket a törvény érdekébe. De kinek is árt az én indítványom, midőn a multat hagyom az eddigi törvény állapotjában, s csak azt kívánom, hogy a most hozott törvény közhiré tétele napjától legyen kötelező! ez sekinek jusát el nem veszi, ha csak jusnak nem akarná valaki nevezni, hogy ezentul is szabad legyen csalni, az az adóságot tenni, és nem fizetni. Emlékezzünk, miképen az volt egyik fő oka a majoratusok eltörlésének, hogy tesszem ha 100 milliót érnek a magyarországi majoratusok, ezen 100 millió érték ki van véve a nemzeti hitel hypothecájának massájából. Teljeséggel nincs ok, a mely kívánhatná, hogy ezen kártékony állapot még 40—50 évig fentartassék.³⁸

ZARKA: A majoratusok privilegialis természetét eltörlő törvény erejét az eddigi adóságra nem terjeszthetni, mert hátra ható lenne. Ellenben a zalai indítvány helyes. A jelen törvény köz hirrre tételével minden majoratus megszűnik majoratus lenni, a jövődöbeli adóságek tehát az eltörlött intézet oltalma alá nem eshetnek. Egyébiránt Sopron követének

³⁶ A szóbanforgó visszaéléseknek számos, az országgyűlés idején közismert példáját sorolja fel a 323. l. 8. jegyzetében említett munka.

³⁷ Az úrbéri törvényjavaslat VI. tc. 6—8. §-ai értelmében is a földesúr a kiskorú árvák vagyonának gondozója. (V. ö. *Iratok*, I. k. 301. s köv. l.)

³⁸ V. ö. Kónyi: *Deák Ferenc beszédei*, I. k. 97. s köv. l.

azon aggodásában, hogy ki nem vivjuk az eltörölő törvényt, nem osztjuk. Bár mit tegyünk is, haszttalan ketsegtetés lenne azt hinni, hogy ezen törvényt a másik tábla tagjainak valaha acceptabilissá tegyük. És így alkalmasint meg kell ez uttall elégednünk, hogy itt lelkesen kivivtuk. Majd eljön az idő, midőn kedvezőbbek lesznek a körülmények, midőn a kormány in petitorio lesz³⁹ s ekkor semmi sem fog tartóztatni, hogy a nevedelő köz vélemény morális erejével győzzünk.

NAGY PÁL: Az angol reform példája rettent inkább, mint vonsz,⁴⁰ mert én nem akarnám hogy ezen jótékony törvény sikere hasonló késedelem phasisain menjen keresztül, hanem oly alakba kívánnám öltöztetni, hogy az úgy nevezett Cadetok, kiknek száma minden esetre nagyobb, mint a majorescoké,⁴¹ saját érdekjök miatt bejöjjenek javaslatunkat pártolni. Ha elfogadtatnék a Zalai indítvány, az lenne következtése, hogy a jelen törvény publicatiója után a majorescok és seniorok azon javakat el is adhatnák, ez nem csak minden Cadetokat elidegenítene a törvénytől, de azon célzásunkat is megsemmisítené, hogy ezen javak a természeti örökösödés rendje szerint sajátságkép a tulajdonos familia tagjainak kezébe kerüljenek. Csak akkor vesztetik el privilegialis természetöket ezen javak, midőn a törvénynek emez igazságos szabálya realisáltatik, különben az következne, hogy a senior, a kit már épen nem lehet tulajdonosnak tekinteni, azon javakat, mellyek halála után nem gyermekeire szállanának, hanem áganként lennének elosztandók, okvetetlenül eladná. Én azonban épen nem mondom hogy az adóságokat ne tartozzanak megfizetni, s mivel most csakugyan úgy áll a dolog hogy Herczeg Eszterházy fizeti az attya adóságait ha akarja, nem fizeti ha nem akarja, jónak látnám inkább azon rendelést tenni, hogy most törvény szerint publicáltassék, miképen a jószág használatában élők napjáig benhagyott majorescoknak adóságot tenni tilalmas, haláluk után pedig az örökösödés ki nyiljék ugyan, de a jövedelemből az adóságok mindenek előtt kifizetessenek.

BORSICZKY: Logica kell a törvénybe. Vagy azt kell mondanunk hogy az 1687: 9. t. cz. a jelen törvény köz hírré tételével egészen megszűnik, és a jószágokat azonnal osztályra kell bocsájtani, vagy pedig ha birtokban hagyatnak a mostani birtokosok, reájok nézve azon 1687-ki törvénynek egészen meg kell állani.

RAGÁLYI: Sok történt tetleg más statusokban is, mellyeket az értelem szabályai szerint védelmezni bajos. Volt idő, midőn Roma a nép adóságait egyszerre eltörölte, midőn a gazdagabbak vagyonát felosztatni rendelte,⁴² de ámbár ez tetleg megtörtént is, tagadom, hogy ezt

³⁹ Amikor a kormány az adó, vagy a katonaság létszámának felemelését kéri s ennek fejében engedményekre lehet szorítani.

⁴⁰ Célzás arra, hogy a 340. l. 32. jegyzetben említett reformokat csak hosszú, többévtizedes harcra lehetett sikerre vinni.

⁴¹ Az elsőszű ött fiú testvérei, akiket a hitbizományi törvény kizárt a birtokból.

⁴² A Lex Licinia-Sextia (Kr. e. 367.) *de aere alieno*, a már megfizetett kamatot levonta a tőkéből s a fennmaradó rész megfizetésére három évet tűzött ki; a Lex Poetilia-Papiria (Kr. e. 326.) megtiltotta az adós bebörtönzését, vagy a hitelező által való fogvatartását. — A gazdagok vagyonának felosztásával kapcsolatban a szónok a Lex Sempronia-ra gondolhatott, amely az ager publicusnak a gazdag patriciusok kezében való összehalmozódását úgy akarta megakadályozni, hogy 500 holdban maximalta az egy kézben megmaradható földet, a többet pedig kiosztotta a szegény földigénylők között.

tenni jusa van a statusnak, s ha lenne is, áldom a gondviselést, hogy hazánkban még ily rendkívüli eszközökre nincs szükség. Én nem acceptabilis törvényt alkotni nem szeretek. De még kevésbé szeretem a meghozott végzésről előre kijelenteni hogy semmi sem lesz belőle, mert ez nem egyéb, mint végezni, s végzésünk felett a botot előre eltörni. De én nem látom által hogy végzésünk meghagyva a mint van, acceptabilis nem lenne, s azt hiszem, magoknál a majorescóknaál is az fogja acceptabilissé tenni törvényünket, hogy holtok utánra az atyai szív előtt egyenlőn kedves gyermekeknek különbség nélkül megnyitánk a természet ellen bevágott örökösödés ösvényét. Egyébiránt annyi igaz, hogy a ki Herczeg Eszterháznak pénzt kölcsönözött, olyannak kölcsönözött, kinek javai törvény szerint nem voltak exequálhatók. Már pedig ha valakinek tetszik pénzét a Dunába vetni, én tagadom hogy a törvényhozásnak kötelessége legyen azt kihalásztatni.

Ezen vitatások után voxolás végett a következő kérdés lőn kitűzve: — *A mostan hozott eltörölő törvény köz hírré tételét megelőzőtt adósságokért lehet e a majoratusok és senioratusok massáját exequáltatni?*

BERNÁTH így voxolt: Ezen kérdés más szavakkal enyit tesz, akarunk e oly törvényt hozni hogy az 1687:9. törvény eddig sem állott, vagy pedig olyat hogy ezentul nem fog állani? Én úgy hiszem az elsőről szó sem lehet, mert jó volt, rossz volt, de csak ugyan a törvénykönyvben volt. — Posony, Baranya, Thuróc, Posega, Verőce jelen nem voltak. Sopron egyik részre sem voxolhatott, mert a mint kijelenté, ő az 1687-ki törvény lelkének értelmében is rendeltetést kíván tenni: hogy a jövedelemből kifizettségének az adósságok, de magát a massát nem kívánhatja sértetni.

Igenre voxoltak: Szathmár, Szepes, Bihar, Csongrád, Békés, Csanád, Temes, Torontál, Somogy, Győr, Veszprém, Tolna, Pest, Árva, Bács, nem több mint 15 megye, és így 29 voxal 15 ellen az határozatott: *hogy az eddigi adósságokra nézve fen marad az 1687. t[ör]vény rendelete, s ezekért a kérdéses javak nem exequálhatók.*

c)

Másnap ugymint *Julius 19-én* e következő kérdések döntettek el hosszas vitatások után.

1) *A Majoratusoknak és Senioratusoknak az 1687:9. és 1723:50. czikelyeken épülő privilegialis természetök mikor szűnik meg? a mostan birtokban lévőeknek halálával, vagy a jelen törvény kihirdetésével?* — 31 voxal 16 ellen végeztetett: *A mostani birtokosok halálával.*

2) *A Majorescok és Seniorok hitelezőinek kielégítése tekintetéből ezeknek életére nézve kell e valamely új rendszabás, vagy elég a törvénynek eddigi provisioja?* Végzés: *elég az eddigi törvényes provisio.*

3) *Ha még is az eddigi provisio mellett életökben ki nem fizettetnének, haláluk után minden fizetetlen adósságok el vesszenek e, vagy pedig kell kifizetésök felől gondoskodni?* 27 voxal 15 ellen végeztetett: *el ne vesszenek, szükség irántok gondoskodni.* A gondoskodás módja feletti tanácskozás következni fog.⁴³

⁴³ Olv. részletesebben a köv. szám a) pontjában.

Időközben u. m. *Jul. 16-án és 17-én a plana successio és a successio ab intestato* felett tanácskozáván a RR. BEZERÉDY indítványára elhatározzák, hogy a törvénytelen ágyból született gyermekeknek a törvényesek kára nélküli örökösödése felől itt fognak rendelkezni.⁴⁴

A fő Herczeg Nádor még vissza nem érkezett.

163.

a)

1834 július 19, 21

Kerületi ülések.

Tárgy: *A majoratusok és senioratusok eltörléséről szóló törvényjavaslat.* [I.] *A törvény a mostani birtokosok halálával lép életbe, adósságaik haláluk után kifizetendők* [II.] *A majoratusok örökösödése, subsitutio haeredis.*

b)

1834 július 16, 17, 21

Kerületi ülések.

Tárgy: [I.] *A polgári törvénykönyv XIII. tc.-e a testvéri osztályról.* [II.] *A végrendelet nélküli elhalálozásról szóló XIV. tc. 1. §-a: A törvénytelen gyermekek örökösödése.*

a)

Posony, Julius 23-án, 1834.

[I.] *A 19-ik juliusi kerületi ülés* végzéseit előbbi levelemben hírül adám. — Ezen ülésben ugyan is a mult napi tanácskozások folytában legelőbb DEÁKNAK indítványa¹ került napi rendre, melly szerint azt javallá: hogy ámbár a jelenleg birtokban lévő majorescok és seniorok benmaradnak is hitrebizott javaikban, ezek mindazáltal nyomban az eltörlő törvény köz hirrre tételével kiváltságolt állapotjokat veszítsék el, s az ezentul csinálendő adóságokért foglalás alá vétethessenek.

Az indítvány ellen a következő okok adattak elő:

NAGY PÁL úgy vélekedett hogy a jószágok természetének megváltoztatása, mielőtt azoknak kezeire kerülnének, kiket tulajdonosoknak kívánunk e javakban lenni, nagy ellenkezésekbe hozhatna; mert minden rend és törvény ellen az következhetnék, hogy a Fidei Comissariusoknak régib adósságai elvesznének, az ujabbak pedig kifizettetnének. Ohajtaná tehát a különböző érdekeket a szerint egyesíteni, hogy a kérdéses hitrebizott javak jövedelmei a jelenleges Fidei Comissariusok halála után is adóságok kielégítésére forditassanak. Ez által a törvény érdekében vonattatnának a majorescók, kikről feltehetjük, hogy az atyai

⁴⁴ E tárgyról részletesen a köv. szám b) pontja szól.

¹ V. ö. előbb, 341. l.

szív érzelménél fogva kedvesen fogadandják azon törvényt, mely egyenlőn kedvelt fiaikat egyenlő örökösödéssel boldogítja. A mellékes atyafiak helybehagynák, mert örökösödésük biztosítatnék, magok az örökösök sem ellenzenék, mert elegendő kedvezést kapnak a successio megnyitásával oly javakban, melyekben különben nem succedálnának; végre pedig örvendőve fogadná azon rendelést a hitelezőknek roppant serege, mely bár későre is, de csak ugyan bizonyosan megkapná, most bizonytalan kétségben lebegő tőkepénzeit.

ALMÁSSY: A Zalai indítványt károsnak véli a Fidei Commissariusokra, a familiára, és az eddigi hitelezőkre is, mert ezek most teljes joggal kívánhatják, hogy követeléseik a jövedelemből fizetessenek; mitől azonban menthetetlenül elesnének, ha későbbi adóságokért maga a tőkeérték exequáltatnék. De a Soproni javallat is igazságtalan arra nézve, a kire szállott volna a Fidei Commissum, mert nem elég hogy egész jószág helyett már csak illető részetskére szorítatik, de még adósággal is terheltenék, melyet ha az egész Majoratust megkapná, fizetni nem tartozott volna.

BERNÁTH: Az 1687: 9. t[ör]vénycikkelyben két fő dolgot lát határozva lenni: 1.) Hogy azon javak ki voltak véve az exequibilitás alól. 2.) Hogy osztály alá nem tartoztak.² — E két elv halálos sebet ejtett a régi jus privatum rendszerén, melyet most akarnak a RR orvosolni. Az első elv töben elvágta a hitel systemáját, mely szerint minden fundus a kölcsön pénznek hypothecája. A második gyökerestől ki forgatta az aviticitás principiumát, mert a hol ez divatozik, ott a Majoratus rémitő képtelenség. Ily mélyen rögzött nyavalának, ily halálos sebeknek orvoslásában meg kell emlékeznünk, hogy a százados tölgyet egy órában földre dönteni könnyű. De csak olyat is nevelni, mely holmi rongyos árnyékkal kínálkoznék a fáradt utazónak, időt kíván. Hagyjuk tehát az eltörölt t[ör]vény sikerét a birtokban lévő Fidei Commissariusok halála idejére, így meggátoljuk hogy a Majoratusok továbbá is az aviticitas daczára fennmaradjanak, behozzák az osztály elvét, s időt is engedünk a hitelezőknek hogy dolgaikat elrendelhessék.

PRÓNAY szintén úgy hiszi: hogy a kiörlődő zavarokból csak úgy bujhatunk ki, hogyha demarcationalis vonalnak a mostani Fidei Commissariusok halálát tesszük. Mert ha bár a Majoratusra nyomban felölthetnénk is az egyszerű aviticitas természetét, a Senioratusoknál hasonló nem tehetnénk, mert itt áganként kellenék majd a jószágnak a familiában felosztatni, a mostani Seniort tulajdonosi jussal felruházni annál kevésbé lehet, mivel ennél még csak gyermekei boldogításának indulása sem nyújtana biztoságot a vesztegetés ellen, sőt azt inkább előmozdítaná. — Ellenben

OCSKAY úgy vélekedik hogy az 1687: 9. t[ör]vényt eltöröltetni határozták a RR, már többé nem is végezhetik azt, hogy el nem töröltetik, hanem némelyekre nézve még 50 esztendeig erőben hagyatik. Az örökösödésnek kijátszása sem nyújthat e részben agodalomra okot, mert a kiket illetni fog az örökösödés, jusok lesz örökségüket a törvény engedte módokkal megóvni.

TARNÓCZY az eddigi s ez után tuli adóságok összeütközésétől sem tart, mert a jelen törvény kihirdetését megelőző adóságoknak bizonyító

² Az örökösök „nullam habeant quoad capitalem acquisitionis illorum summam impignorandi et abalienandi facultatem, verum duntaxat de iisdem bonis usum et fructum capere possint”. (V. ö. előbb, 322. l. 7. jegyzet.)

fundusa törvény szerint a jószág jövedelme, melynek a végre zárlat (sequestrum) alá kell vétetni,³ sequestrum alatt pedig adóságokat tenni nem lehet.

BEZERÉDY: Felvén a legroszab esetet, t. i. hogy a mostani Majorescók adóságokba merülnének, miután már elhatározták a RR hogy a következendő első generatio tekintetéből az elsőnek kezeit megkötni nem csak szükségtelennek, sőt károsnak ítélték, sem az igazság, sem a familia java tekintetéből nincs elegendő ok, mely az első generationak nagyobb kedvezést adatni javallana.

RAVAZDY: Azon kérdést, valjon a törvény kihirdetésével vagy a mostani élők halálával szűnjék e meg a hitrebizott javak kiváltságolt természetű? egészen identificumnak véli azzal: valjon a kihirdetett törvény kötelez e vagy nem kötelez?

Mindezek mellett azonban csupán Poson, Nyitra, Vas, Zala, Komárom, Somogy, Bars, Tolna, Pest, Bács, Abauj, Szatmár, Bihar, Békés, Csanád, és Horvát ország pártolták a Zalai indítványt, minéfgva elhatározatott hogy a Majoratusok, és Senioratusok csak a mostani birtokosoknak halálakor vesztik el azon kiváltságolt természetüket, mely szerint adóságokért bírói foglalás alá nem vétethetnek.

Nehogy azonban ezen végzésnek oly magyarázat adassék, mintha a Majorescok és Seniorok hitelezői pénzöknek visszafizetését épen nem kívánhatnák, PÁZMÁNY és DEÁK felszollították a RRket, gondoskodni a szoros igazság s az ország hitele tekintetéből is ezen hitelezők biztosításáról. — BORSICZKY semminemű újabb provisionak szükségét nem látta, mert elhatározatván hogy a mostani Majorescok haláláig fennmarad az 1687 : 9. és 1723 : 50. rendelete, annak az adóságok tekintetében is fen kell maradni.⁴

Ennek ellene vettetett, hogy az eddigi tapasztalás szerint még sem maradtak a hitelezők fizetetlen, mert a Majorescok részint tulajdon hitelők fentartása, részint különös beneficiált helyzetök érzete miatt csak ugyan ki szokták elődjeik adóságait fizetni, ezen morális biztosítás azonban immár megszűnik.

SZABÓ: Az érdekelt 1687 : 9. t[ör]vény célját lelkét épen nem úgy érti, mintha nem kellene az adóságoknak fizettetni, vagy a Fidei Commissariusoknak adott kölcsönzések semmit érők lennének, hanem úgy hogy az ilyes javakat a familiától elidegeníteni ne lehessen. mely végre törvényeszerint jus adatott a familia tagjainak, hogy mihelyt tapasztalják, miképen a Majoresco adóságokat csinál, tőle a Majoratust elvegyék és a sequestrált jövedelmekből az adóságokat kifizessék.

Sok vitatások, és igen különböző fejtegetések után azon kérdés tétetett voxolásra: *valjon a fidei Commisariusok adóságai tekintetében elegendő e az eddigi provisio?* Igen nagy és szembetűnő volt a többség hogy elegendő az eddigi provisio. — BORSICZKY nevezetesen úgy érté az eddigi törvényes állatást, hogy a Majoratust és Senioratust exequálni nem lehet, és így az adóságoknak veszni kell. — PRONY ellenben úgy: hogy a mostani birtokosok halálával csak oly természetűek leendvén ezen javak is, mint más ősi jószágok, executio tárgyaivá lesznek. Ily különböző ér-

³ Az eladósodott tulajdonos ősi vagyonát az 1723 : 48. tc. alapján zárlat alá vették és zárgondnok (sequestri curator) kezelésére bízták; a birtok jövedelméből a tulajdonos megkapta a szükségleteinek fedezésére megállapított összeget, a többi az adóságok kifizetésére fordították.

⁴ V. ö. előbb, 322. l. 7. jegyzet és 336. l. 13. jegyzet.

telem fejlődven ki a szavazásokból. BENCSIK mint előlülő oda jelenté a végzést, hogy az eddigi törvényes ellátásnak elegendő volta csak a mostani Majorescók életéig értetik, — ismét voxolásra téven fel azon kérdést: valjon ha ezen *provisio mellet is, mely t. i. a jövedelmeket sequestráltatni megengedi, a mostani birtokosok halálával még fizetetlen adóságok maradnának, el kell e veszniök, vagy szükség kifizetésök iránt gondoskodni?*

BORSICZY elvesztésre voxolt, így PALÓCZY is, mert az ily adóságokat kezdet óta semmit érőknek hitték. — BERNÁTH mint törvényhozó nem érezte magát kötelezettnek, hogy a gondatlan hitelező kártalanítása felől gondoskodjék. — TARNÓCZY és RAVAZDY kívánták volna hogy a család szándékkal adóságot tevő Majorescó maga tartozzék foglalás utján is elégtételt szolgáltatni, miután azonban ezt el nem fogadták, a RR, nem látják által, hogy lehet a fizetés terhét az ártatlan örökösökre hárítani?

Ellenben TÖRÖK: Semmi új gondoskodásnak nem látta volna szükségét, hogy ha meghagytak volna a Majoratusok eddigi állapotjukban, de miután ezen állapot egészen megváltozik, lehetetlen a hitelezőt büntetni az adós vétkéért. — KÖLCSEY ajánlja a RRnek hogy ezen dolgot nem pusztán magánosok közötti kérdés, hanem országos nézetek szempontjából tekintsék. JÁRMY szintén úgy hiszi, hogy favores ampliandi sunt. Erőltetett állapotban volt az ország, midőn az 1687:9. alkottatott. — A törvény hiányát kipótolni, a törvényhozás kötelessége.

SZABÓ: midőn az 1687-ki törvény következtében a Majoratusok felállitattak, változván a jószág természete, mindenek előtt *aes alienum deduci debuit*.⁵ Most eltöröltetvén a Majoratusok, ismét változik a jószág természete *ergo aes alienum peraeque deduci debet*. A familiának kötelességében állott felvigyázni, hogy a Majorescó adóságokat ne tegyen, ha fel nem vigyázott, viselje gondatlanságának terhét a Majorescó halála után.

Az adóságok elvesztése csak Nyitra, Trencsin, Bars, Hont, Szerém, Zemplén, Sáros, Ung, Gömör, Borsod, Heves, Torna, Ugocsa: Bihar; Máramaros voxolván, igen nagy töbsséggel az határoztatott, hogy a Majorescók életében kinem fizetett adóságoknak holtok után kell kifizettetni.

Július 20-án Vasárnap. Szünet.

Július 21-én Kerületi ülés. Elölülők Nagy Pál és Návoy.

Folytatván a tegnapelőtti tanácskozás, azon kérdés következett, — mikép történjék az adóságoknak mult ülésben elhatározott kifizetése.

Némelyek az utóbbi két végzésben összeütközést véltek találni, mások nem láttak ilyes összeütközést, mert a mostani Majorescók haláláig megmaradván a jószágok kiváltságolt természete, az ezen épült törvényes provisionak is meg kellett maradni, halálok után azonban megváltozván az egész dolog állása, az örökösök iránt annyiaval inkább szükség új rendelés tenni, hogy ingerök legyen a Majorescó vesztegetéseinek idején korán gátat vetni, különben gondatlanságok súlyával méltán terhelhetnek. Némelyek a fenforgó kérdésre azt kívánták határoztatni, hogy az adóságok kielégítése az investitiokból, fundus instructusból s mind azokból történjék, a mi az eredetileg alapított Fidei Commisum massájában nem foglaltatik. Ezeket azonban mások különben is exequálhatóknak vélték. Csak az lehetett tehát a kérdés, valjon a sequestrálandó jövedelmekből fizettesenek e ki a Majorescók és Senio-

⁵ Az 1723 : 50. tc. szavai. (V. ö. 340. l. 34. jegyzet.)

rok után elmaradott adóságek, vagy pedig magának a fundusnak executioja által is?

BERNÁTH: Ha srófba állítatik is ezen kérdés által, nem állhat el azon voxától, hogy az eddigi adóságekra nézve maradjon a jószág privilegiált állapotban. Az executiot igazságtalannak látja, a sequestrumoknak pedig halálos ellensége, s azt oly szörnynek tartja, hogy a ki okot ad reá, mint *publicus deceptor*, criminalis büntetést érdemel. Egyetlenegy módon lehetett volna ezen bajokon segíteni, t. i. azt határozni, hogy a Majoresco életében minden jövedelmek exequáltassanak. Ugy de azt szokták ellene vetni, hogy vitalitiumot⁶ csak kell rendelni a Majorescónak. E felett a szónok megbotránkozik. Ha engem, ugy mond, váratlan szerencsétlenség, s nem vétkes pazarlás tesz semmivé, adnak nekem s házam népének vitalitiumot? Két kezem erejére utasítanak. *In sinu meo feram sordidos natos et penates.*⁷ Miért birjon felettem elsőséggel, miért érdemeljen kedvezést egy nyilvános vesztegető, kit nem hizlalni, de büntetni kellene.

NAGY PÁL: A jövedelmek sequestratiojára voxolt, mert nem látta igazságosnak, hogy a ki maga teszi az adóságekát, az inexequabilitas oltalma alatt áljon, ártatlan örökősei pedig exequáltassanak.

Ellene vettetett azonban, hogy ha igazságtalanság az örökösökre executiot rendelni, sequestrumot határozni is igazságtalanság. A sequestrum különben is néha czélra teljességgel nem vezetne, midőn t. i. a jószág jövedelmeit a kamatok summája felül haladja, melly esetben a hitelezők kielégítve soha nem lennének, a familia pedig soha sem jutna birtokához, s csak egyedül a Sequestri Curator boldogítatnék.⁸ Bajos is lenne ép akkor, midőn a Majoratusok eltörültetnek, a sequestrum elvét örökösíteni, s még az ősi javakra is kiterjeszteni, mert ez még kártékonyabban hatna az ország hitelére, mint magok a Majoratusok. Továbbá ha már elhatározták a RR hogy lehet oly adóság, melly magát hitre bizott jószág fundusát érdekli, természetes következés, hogy annak kielégítésére birói foglalás kell, nem pedig zárlat, annyival inkább, mert rendes örökösödésre utasítván ezen jószágok, rájuk nézve is állani kell azon általános törvény szabálynak, hogy az örökösödés teherrel jár.

A mint hogy szavazáskor csupán: Abauj, Zemplén, Sáros, Mármaros, Csongrád, Anad, Sopron, Fejér, Esztergom, és Mosony voxolván a jövedelmek sequestratiojára, Ungh, Zolyom, Heves, Liptó pedig egyik részre sem voxolhatván, — Baranya, Tolna, Bács jelen nem léttében, a többi 30 megye, az egyházi Rend, s 2 kerület voxával az határozottatott: *hogy a mostani fidei Comissáriusok halálával elmarandó adóságekért, azon javak azonnal birói foglalás alá vétethetnek.*

(II.) Hátra volt még az örökösödés rendjének és sorának kérdése. — mire nézve HERTELENDY MIKSA a Majoratusokra is azt kívánta, hogy az alapítónak minden maradéki örökösödjének. Azonban ezen intézkedésnek alapja abban helyhezödvén, hogy a Majoratusok ősi természetű jószágokká változtatnak, oda ütött ki a köz megállapodás, hogy az örökösödés az utolsó Majoresco fiait illesse, kiknek nem létével

⁶ Életjárdék.

⁷ Pellitur paternis in sinu ferens deos et uxor et vir sordidosque natos. Horatius, Carm. lib. II. 18.

⁸ A kortársak általában jövedelmező foglalkozásnak tartották a zárgondnokságot s pl. Nagy Pál is azért vesztette el népszerűségét, mert a közvélemény szerint a kormány zsoldjába állt, amidőn elvállalta Pálffy Ferenc gróf vagyónak zárgondnokságát.

vagy magva szakadtával a rendes mellékes örökösödés nyiljk ki, azon törvény szabály szerint hogy a közelebbi fokon álló a távolabbat kizárja.

Végre még a Substitutio haeredis⁹ tilalmára nézve. Viréz figyelmezteti a RRket, hogy lehet eset, midőn a szerzeményes minden vagyont egyetlen egy gyermekére hagyja, ez azonban beteges, és halála esetére kívánná per substitutionem haeredis atyafiait boldogítani, vagy köz nemzeti czélokra alapítást tenni. De mind ettől eltiltatik a haeredis substitutio általános tilalma által, és így midőn arról kívántak a RR gondoskodni, hogy a haeredis substitutio örve alatt a Majoratusok ismét lábra ne kapjanak, csak a Fiscus örökösödésének utjait tágitották. Ezen észrevétel helyesnek ösmértetvén, BORSICZKY indítványára a végzés, más mivel nemzetek példája szerint oda módosítatott, *ut testator haeredem instituere, et huic unum* (de csak egyet, és nem többet) *substituere possit*.

E szerint minden oldalról meghányatván a Majoratusoknak és Senioratusoknak állapotja, a szerkesztés ezekhez alkalmaztatni határoztatott, s Palóczy által tolra vétetvén Julius 23-án megrostátatott.¹⁰

⁹ V. ö. előbb, 273. l. 17. jegyzet.

¹⁰ A törvényjavaslat végleg megállapított szövege: §. 1. Universi majoratus in sensu articulo 9. 1687. et 50. 1723. instituti prout etiam his analogi senioratus simpliciter abrogantur, omnise ulterior eorumdem institutio interdicatur. Dispositione proinde praecitatorum articulo 9. sub cautelis ab infra designandis extra vigorem posita circa legalem successionis ordinem in bonis majoratum et senioratum tam immobilibus quam mobilibus revocandum; depurationem item aeris alieni per eos, qui attacta fideicommissa tenuerant, contracti, sequentia decernuntur: §. 2. Qui de praesenti ex institutione praedecessorum iure primogeniturae aut senioratus actualiter fruuntur, bonis universis iure eodem in se devolutis ad dies vitae immanebunt; ut primum vero decesserint, bona eadem illico naturam et indolem reliquorum bonorum avitorum induent eamque retinebunt; consequenter bona majoratus inter filios decedentis aut his non existentibus inter fratres eiusdem decedentis et quidem modo et ordine quoad mutuum fratum in bonis avitis successionem per legem defixo in capita, bona autem senioratus inter respectivos congenerationales decedenti familiae seniori, communione iuris et sanguinis iunctos in stirpes dividuntur et iuxta legalem successionis ordinem uno condividentium subseque deficiente in superstites reliquos condividentes devolventur. §. 3. Omnis successio hac etiam in parte cum onere vadet, obligatio idecirco depurationis quorumlibet onerum legitime tamen liquidandorum per eos, quos bona iure primogeniturae aut senioratus rexpexerant, contractorum ad vires totalis successionis, in universos eorumdem successores ea ratione recidet, ut tam ipsa primitiva acquisitionis fideicommissorum capitalia, quam vero cuncta reliqua accessoria absque discrimine pro fundo depurationis attactorum onerum iudicialia quoque (si necessum fuerit) executione procurandae deservitura sint. Caeterum autem cum dispositio articulo 9. 1687. et 50. 1723. cum morte (ut praemisum est), bona majoratus aut senioratus de praesenti tenentium cessatura sit, contra hos aere alieno gravatos usque dum vixerint, provisio praecitatorum articulo 9. creditoribus porro quoque suffragabitur. §. 4. Quoad acquisita liberae dispositioni obnoxia inter proles modum successionis prout voluerint regulare, quin constituto etiam haeredi (vice tamen solum simplicis) e vivis alium haeredem substituere aut ad casum defectus heredis successionem donationi institui cuiuspiam publici adiacere, parentibus acquiritoribus porro quoque ea tamen lege admittitur, ne admissa hoc in obiecto libera modum successionis prolium regulandi activitas velut praecise ad primum dumtaxat successionis gradum restricta ad legalem successionis ordinem in ulterioribus descendendum gradibus pervertendum ullatenus extendatur, sed nec continuativa haeredum in gradibus iisdem ulterioribus substitutio locum amplius habitura sit. (Diet. Extraser. 1834. CXIV.)

b)

(I.) Ezen fontos tárgyat szakadatlan folyamatban imigy közölvén, már most vizsramegyek a szerkeztetésnek felolvasására, s dictaturára bocsájtatása napjain közbe jött tárgyakra. — Ezek között első volt a XIII. t. czikely, mely a *testvéri osztályról szöll plana successio*¹¹ esetében. Erre nézve a RR nem igen lényeges változtatásokkal elfogadták az országos küldöttség javallatát,¹² mely azon épül hogy plana successio esetében akár mely érdeklett fél kívánságára a megye által kirendelendő küldöttség rövid uton és szükség esetében hatalom karral is végre fogja az osztályt hajtani, fenmaradván a meg nem elégedő félnek egyszerű örökösödési, vagy osztályos perrel,¹³ törvény útján, de birtokon kívül vitatandó keresete.

(II.) Ez után következett *Julius 17-én de successione ab intestato szöllő XIV-ik törvényczikkely*,¹⁴ melynek napi rendre kerültével: BEZERÉDY felszólítja a RR figyelmét a törvényes ágyon kívül született szerencsétlen gyermekekre. — Az emberiség és mivelődés kifejlődésének története magában foglalja, ugymond, ezen szerencsétlenek sorsának engesztelődését is. Az előitéletek sötét századjaiban szégyen, nyomás, mindenféle polgári jusokbóli kizárás, és ezerféle rosz volt az, mit nékiek a polgári intézetek osztály részül juttattak. Lassan lassan azonban gondoskodni kezdenek felőlük a haladott kornak szelidebb erkölcei. leházak alapitattak, megszüntetett a becstelenség igazságtalan sulya, s a polgári jusokra alkalmasakká tétettek. Ideje hogy egy lépéssel előre haladjunk, s nem csak rosztul való oltalmat éreztessünk velök, hanem részesítsük a polgári jókban is, hogy valamint az Isten őket emberekké teremtette, úgy élhessenek a társaságos emberiség minden javaival. Nem kíván azonban nagy és hirtelen lépést a szónok, csupán azt óhajtja, hogy midőn törvényes ágyból született gyermekek nincsenek, a szerzeményekben ab intestato örökösödjenek annyok után minden esetre, attyok után pedig midőn az bizonyos és kétséget nem szenved. Ezen rendelés senkinek sem árt, kit a társaság által felszentelt kötelek közelebbi jusokkal felruháztanak; a Fiscusnak pedig ily kizárásokon kapkodni nem illik, annyival inkább, mert szerzeményre szorítja csak indítványait, melyből a végrendelés a Fiscust különben is kizárhatná, s csak azokat fogja e törvény illetni, kiket a véletlen halál meglepetése gátolt, hogy magzatjaikról nem gondoskodhassanak. Szokták ugyan ellenvetni, hogy ezen örökösödési jus a házassági érdekekkel összeütközik, s az erkölcstelenségnek egy fékjét elveszi; de az első ellenvetés már magában megszűnik, minthogy az indítvány csak azon esetekre szoritkozik, midőn törvényes ágyból származott gyermekek nincsenek, a másik pedig nem képes mélyeb pszichologiai vizsgálatot kiállani. A ki erkölcstelen, az a fajtalanság órájában magzatjának örökösödéséről nem gondolkozik, s azon gondolat, hogy mi történik szerzeményével, ha végrendelést nem teszen, indulatának hevét zabolázni nem fogja. Századok tapasztalásai szóllanak: hogy a halállal fenyegető kemény törvények sem valának képesek az indulat pillanatját

¹¹ Világos, meg nem támadható örökösödés.

¹² *Proiecta*, 25. s köv. l.

¹³ A hagyatéknak vérrokon örökösök közötti törvényes felosztását célzó perek. (Processus divisionalis.)

¹⁴ *Proiecta*, 28. s köv. l.

legyőzni, s foganatjuk csak az vala, hogy a fajtalanságot nem akadályozák, de magzat gyilkolást okoztanak. A szelidebb törvény nem fog a moraliásnak ártani, sőt az igazság és könyörületesség indító okain kívül maga az erkölcsiség alapjának erősítése is az indítvány mellett szóll, mert ennek leghatalmasab eszköze oly törvénynek alkotása, melyek által minden polgár engesztelődik, s hálára és jóindulatra ébresztetik a status iránt; ellenben az erkölcstelenség rugója minden intézet, mely a polgároknak bár melly nemét is arra kényszeríti, hogy magukat a társaság jóvoltból kitagadott száműzöttöknek tekintsék, s nem csak köteleseknek nem érezhessék magokat a status védelmezésére, de gyűlölséget is tápláljanak azon törvények iránt, melyek őket vétketlenül büntetik. Bátran teszi tehát indítványát a szónok, s kéri a RRket, kövessék a szeretet, s egyarányos jóindulat törvényét mely ártatlant nem büntet, kinek javát elfogultság nélkül előmozdítja, s ezzel az emberiség fő kívánatát teljesíti.

SÁRKÖZY ellenzé az indítványt. Ő minden lépésben az erkölcsiséget kívánja alapnak tenni, mellynek legerősb kapcsolása a házassági élet tekintete. Tapasztaltuk hogy a lelházak felállítása is három izre nevelé a törvénytelen ágyból származott gyermekek számát. A Tolnai indítványt elfogadni pedig annyit tenne, mint az erkölcstelenségre ujjal mutatni.

PALÓCZY nem csak pártolja Tolna követének indítványát, de egyenes utasításánál fogva még oda is terjeszti, hogy nem lévén törvényes ágyból született gyermekek, a szerelem gyermekei még az ősi javakban is örökösödési elsőséggel birjanak az oldalaslag atyafiak előtt. Ha pedig törvényes ágyból született gyermekek is vannak, az ősi javak ugyan ezeket illessék, de az anyai szerzeményekből a szerelem gyermekek is egyenlő részt kapjanak. Nem akar a szónok, sem küldői nem akarnak a feslett életnek apologiát tartani, úgy hiszi azonban hogy ha gyalázatos, és nem jutalmat, hanem fenytéket érdemel a fajtalan élet, büntetessenek maguk a bűnösök, nem pedig azok, kik szülei törvénytelen szerelmeskedéseinek ártatlan gyümölcsei. Ki kérhet számot e szerencsétlenségtől lételők kezdetéről? valjon a fatum megtudakozta e őket, ha lenni akarnak e? Akaratjuk ellen bukkantattak ők azon világba, melly születésökre előre polgári átkot mondott, s reájok a törvények pártfogását ki nem terjeszté! És valjon miért fosszuk meg őket ezen pártfogástól? Csak azért e, mert születésök szennye nagyon világos és nem oly szerencsések, mint azon sok ezerek, kiknek törvényes házasság ideje alatt ugyan, de ki tudja mi ágyban lett fogantatásukról nem lehet a vétket takaró vastag kárpitot lerántani!! Valóban minden igazságnál fogva megérdemlik a szerelem gyermekei, hogy balsorsukat már valahára vegye a törvényhozás pártfogása alá. Az ápolás és nevelés sokakból közülök jeles lángeszeket képezett. Hol állana most Franciaország, ha veszély teljes állásában egykoron nem oltalmazta volna, a híres *Marschal von Saxen*¹⁵ vitéz keze, kinek anyának, a szép *Königsmark* Grófnénak *Augustus* szász electorral, és lengyel királlyal lett egyesülésére nem adta reá az Anyaszentegyház papi áldását. Ellenben számos példa mutatja, hogy a nem nevelt s a polgári társaságból

¹⁵ Mórícz szász gróf (Maréchal de Saxe), II. Erős Ágost szász választófejedelem és Königsmark Aurora grófnő törvénytelen fia; francia szölgálatba lépett és az osztrák örökösödési háborúban fényes győzelmeket aratott az osztrákokon és angolokon.

kitaszított szerelem gyermekei vadult állapotjokból ostorai lettek gonoszságaikkal a polgári társaságnak, és százsoros rosszal fizették vissza az erántok gyakorlott figyelmetlenséget, s azon kevés jónak hiányát, melyet gondatlanul elmulasztott annak idejében reájok fordítani.

B. SZTOJKA eddig is megbotránkozott a törvényhozásnak gondatlansága felett, hogy figyelmét azon szerencsétlenekre ki nem terjeszté, kik szerencsétlenségöknek nem okai. Teljes lélekkel pártolja tehát az indítványt.

KÖLCSEY ellenben nem morális, hanem politikai tekintetből veszi fel a dolgot. Az örökösödés sora, ugymond, minden polgári társaságban meg van alapítva, de ennek alapja mindenütt a házassági kötés, mely vallásos formákkal is összekapcsoltatott, hogy annál ünnepélyeseb legyen azon köztudomás, mely az örökös származását kijeleli. Vigyáznunk kell tehát hogy a polgári társaság által oly bölcsen czélba vett nyilvánosságot mellesleges utakon meg ne homályosítsuk, s a társaságos szövetkezést első talpkövével házasság elveit más tekinteteknek alája ne vessük. Ezeknél fogva legfellyeb csak annyok után, s itt is csak törvényes gyermek nem léttében engedné meg az örökösödést.

NAGY PÁL mint Tolna. Nekem nincs, ugymond, e tárgyban utasításom, de nem is kérek, adott a természet és Isten törvénye utasítást, mely a gyermeknek azt mondja, szeressed apádat, anyádat, a szülőnek pedig: gondoskodjál gyermekekről. Én a Borsodi javallat igazságát is elösmerem, mer az ily gyermek is mind azon tulajdonságokkal jön a világra mint más, de ám legyen, nem akarok messze menni, s ott maradok, hogy a mely jószághoz valaki másnak, ugymint a törvényes gyermeknek, vagy osztályos atyafinak jusa van, abban ne örökösödjék, ellenben annyának szerzeményében minden esetre, attyának pedig csak akkor, ha valamely solennis actus által magáénak ösmerte.

BÖTHY: A természet törvénye szerint én is hiszem és vallom, hogy törvényes és törvénytelen ágyból született gyermek között különbséget tenni nem lehet, de követi állásomnál fogva ezen szabályt egész kiterjedésében én sem követhetem. És így voxomat a Sopronyi követéhez csatolom. Ha látnám, hogy a törvények szigorúsága csak egy csekély eszköze is lehetne az erkölcsiség fentartásának, másképp gondolkoztatnék, de a mint nincs még felállítva, hogy a halálra vezetett bűnös szemlélete a gonoszságtól valakit elrettentene, ugy még kevésbé lehet feállítani hogy a szerelem gyermekeinek örökösödésből kizárásuk csak egy gyarló leányt is az erkölcsiség tiszta ösvényéről félre lépéstől hátra tartóztatna, kivált miután a bűnnek ő csak felét, s felét én viselem, és így a vétek súlya is közös. Nézzük egyébiránt, hogy áll jelenleg is a dolog? Kik magos polczon állanak, oly kevésbé mentek az emberi gyarlóság félrelépésétől, mint én vagy akárki, de a lépés gyümölcsét nállok fény környezi, s magas állásu dicsőség. Ha engem is meglep a gyarlóság orája, az én gyermekem megvettette futkos a világon, számkivetett gyanánt tévelyeg, míg végre tán mostoha sorsa gyilkosságra készíti.

TARNÓCZY: A mult s a jelen idő példáit hozza fel. Jól tettek e őseink hogy Corvinus Mátyás halálával el nem felejtették a születés bélyegét? a RR ítéletére bizza. Annyi azonban bizonyos, hogy Franczia országban a szelid emberi gondoskodás minden szennyet letörölt eme szeren-

csétlenek életéről,¹⁶ s nem rossz lábon áll az erkölcsiség. Olasz országban ellenben megvetés életöknek bélyege, s rakvák az erdők rablókkal.

A kérdés a körül pontosult össze, ha valjon itt kell e felölök rendelkezni, vagy a publico politicumban? mire nézve sokban úgy nyilatkoztak, hogy a publico politicumra való az elhagyottak iránti közintézkedés, de az örökösödhetőknek successiója iránti rendelkezés annnyival inkább ide tartozik, hogy a szegény ember véres verejtékéből össze rakott házi pénztár ne legyen kéntelen a tartás terhét viselni. — Voxoláskor csak Somogy, Honth, Fejér, Zemplén, és Bereg vármegyék voxoltak a Publico Politicum idejére halasztásra, — és így véghetetlen többséggel elhatározottatott, hogy itt fog az ily gyermekek örökösödése iránt rendelkezés tételni. — A mint hogy *Julius 21-én* előb voxolás nélkül elhatározottatott hogy az anyának szerzeményeiben, midőn törvényes gyermekek nincsenek, succedál a törvénytelen ágyból született gyermek a fiscus előtt. Utóbb pedig igen csekély szó többséggel az atyára nézve is, hogyha magáénak elősmérte a gyermeket, hasonló határozottatott. — Ezt leginkább BERNÁTH védelmezé, mert legnagyobb igazságtalanságnak tartá, hogy kik egyenlőn részesek a tilalmas tetben, ne egyenlőn viseljék annak következtéseit is.¹⁷

Ezután tovább mentek a RR a XIV-ik tk. cz. vizsgálatában.¹⁸

Ad finem. Böthy néhány hetekre haza ment. A fő RR ülést még most sem tartanak.

¹⁶ Franciaországban az 1792 nov. 12-i törvény a házasságon kívül született gyermeknek a törvényes gyermekekkel egyenlő öröklési jogot biztosított szülőik után.

¹⁷ Az elfogadott szöveg, amelynek első mondata megegyezik az országos bizottság javaslatával (*Proiecta*, 28. l.), így hangzik: „Prout filii parentibus, ita parentes prolibus sine coniuge et liberis praemortuis in substantia tam mobili, quam immobili etiam post divisionem acquisita pleno iure succedunt. In defectu autem legitimorum descendentium illegitimae quoque proles deinceps in maternis acquisitis quidem semper, in paternis acquisitionibus verò, si per hunc recognitione fuissent, praecunctis aliis successionem nanciscuntur“. (*Diaet. Extrasser*, 1834. CXIV.)

¹⁸ Részletesen l. a következő számban.

164.

a)

1834 július 22

Kerületi ülés.

Tárgy: A XIV. tc. 2—11. §-ai: a végrendelkezés nélküli örökösödés részletei.

b)

1834 július 23, 24.

Kerületi ülések.

Tárgy: Két indítvány: [I.] Deák a végrendelet nélkül elhalt jobbágy utáni örökösödésről, [II.] Borsiczky a külföldre kerülő örökségek megadóztatásáról.

c)

1834 július 25

Kerületi ülés.

Tárgy: A polgári törvénykönyv XV. tc.-e: a házastársak kölcsönös örökösödése.

a)

Posony, Julius 26. 1834.

Julius 22-én kerületi ülés. Elnökség: Nagy Pál és Návoy. Miután a *Successio ab intestato* tárgyát illető XIV-ik törvenyzikkely 1-ő §-ára nézve előbbi tudósításaim szerint elhatározottat: hogy valamint a gyermekek szülőiknek, úgy a szülők maradék és háztartás nélkül elhalt gyermekeiknek még az osztály után szerzett minden nemű javaikban is kölcsönösen örökösödnek, sőt törvényes maradék nem léttében, a törvénytelen ágyból született gyermekek is annyok szerzeményiben mindég, attyokéban pedig midőn általa elősmértettek, minden mások esőtt örökösödnek,¹

következett a 2-ik §. mellynek első része azt javallá: hogy a közös atya által férfi ágat illető javakba befektetett javítások, és épületek, csak a fiu ágat illetik, s e részben a leányok mind addig semmi kielégítést nem kaphatnak, míg a férfi ág magvaszakadásával azon javak a fiscusra sem szállanak.²

Ezt BORSICZKY igazságtalan rendelésnek ítélvén, a leányág javára meg változtatni kívánta. — NAGY PÁL ellenzé: a ki, ugymond, akár királyi adomány, akár örök vallás³ útján csupán a férfi ág számára

¹ V. ö. az előző szám 17. jegyzetével.

² *Proiecta*, 28. l.

³ Örökvallás, *fassio perennalis* oly ünnepélyes intézkedés, amely által a birtokos nemesi fekvő tulajdonát másra átruházta. Ezt csak hiteles személyek és hiteles hely előtt tehetette meg, az örökvallási levelet (*litterae fassionales*) pedig a hiteles hely, pecsétje alatt, adta ki.

szerzett valamelly jószágot, ez által elegendő jelét adta, hogy abban s annak minden járandóságaiban leányait részesíteni nem akarta, már pedig a javítások és épületek a fundustól el sem is választható járandóságok, következésképp a leányág követeléseinek annyival kevésbé lehetnek tárgyai, mivel az érdeklett presumtiótul ellenkező akaratját végrendelet útján kijelenteni a szerzőnek szabadságában állott, mit azonban tenni elmulasztván újabb jelét adta, hogy e részben fiait akarta boldogítani.

SZABÓ pártolván a Trencsenyi indítványt, úgy vélekedik, hogy midőn valaki épít, leginkább saját kényelmének épít; azon presumptio tehát, hogy fiait kívánta leányai kirekesztésével boldogítani, annál kevésbé szolgálhat törvény alapul, mert ha gyanításon (praesumptión) építeni szabad, legtermészetesebb gyanítás az, hogy az atyai érzés gyermekei közt különbséget nem tesz. Azon ellenvetés sem áll tehát hogy az ily javítások csak járandóságok, melyek a fő értéknek természetét követik.⁴ Mert a fundus instructus is járandóság, de azért senkinek sem juthat eszébe, ebből is kizárni a leányokat. A mi pedig azon ellenvetést illeti, hogyha akarta leányait részesíteni, tehetett végrendelet; ez megfordítva is áll t. i. ha csak ugyan ki akarta zárni leányait, ezen akaratját végrendelet által kijelenthet; nem jelentette, s így állani kell az örökösödés természeti rendjének. Lehetne ugyan még ellenvetni, hogy a magyar nemes javakkal a haza védelmének kötelessége jár, melyet a leányok nem teljesíthetnek. Ugy de e szerint épen nem kellene mindkét ágat illető javaknak lenni a hazában, vannak pedig, s így ezen ellenvetés is annyival inkább elenyészik, mert férjeik szintén részesülhetnek a hon védelmében. Méltó tehát hogy a jószág testéből lett kizárásuk által már eléggé szerencsétlen leányok ezen újabb kizárás által még szerencsétlenebbeké ne tétessenek.

DEÁK hasonló értelemben szól, s figyelmezteti a RRket hogy nem mindig az első szerzőről van szó, kinek a szándékát az acquisitionalis záradék magyarázhatná, s hozzá járul: hogy ha van a törvényes rendelkezésben gyanításon építésnek helye, nincs szentebb gyanítás annál: hogy az atya a szeretetben s boldogító szándékban gyermekei közt nem tesz különbséget. Ez oly szent, oly erős praesumptio, hogy ellenkezőt csak ott lehet határozni, hol az atya ellenkező akaratját nyilván kijelentette. Hasonló nézetek vezérlették a RRket akkor: midőn a királyi adományoknak ama kétséges záradékát: *haeredibus et posteritibus*, mind két ágra magyarázandónak ítélték.⁵

BORSICZKY: Az a praesumptio, melyet a járandóság tekintetéből ellenem vetnek, csak olyan, mint ha azt mondanák hogy ha valakinek fogására akasztottam ruhámat, azt a fogas tulajdonosának hagytam. ALMÁSSY ezen praesumptiót is helyesnek ítélné, ha olyan fogásra akasztatnék a ruha, melyből azt levenni nem lehet. — RAGÁLYI készen lenne minden javakat két ágat illetőknek nyilatkoztatni, mint sem a fiu ágat illetőket örökös terheknek kitenni. — BERNÁTH is hasonlóan vélekedett, véleményét ezen példával támogatván: 24.000 fton veszek jószágot fiam számára, abba investállok 6000 ftot. Ha elfogadtatnék a Trencsenyi javallat, ezen 6 ezer ftot a fiuk minden osztály alkalmával tartozván leány testvéreiknek kifizetni; négy osztály alatt egész örökségüket pénzen vennék meg.

⁴ Accessorium debe sequi forum sui principalis. (Hármaskönyv, II. 52. 3. §.)

⁵ V. ö. e kötet 207. I. 2. jegyzet.

A BORSICZKY indítványa 38 voxal 8 ellen félre vettetett.⁶

A §-nak 2-ik része azt foglalta magában: hogy midőn ilyen javakban egyenes férfi maradék nem léttében a mellékes férfi rokonok örökösödnek, a deficiált férfi ágán lévő leányoknak tartoznak minden *hasznos és szükséges* (*utilium et necessariorum*) épületeknek árát lefizetni, mellynek a közelébbi mellékes ágal tett osztály után építettek.

PALÓCZY az *utilium és necessariorum* szavak kihagyását hozta javallatba, azt kívánván hogy a leányok ezen esetben minden nemű épületeknek árát különbség és birói önkénytől függő osztályozás nélkül megkapják, mert habár fel lehetett is tenni a szerző atyáról, hogy fiait inkább kívánta boldogítani, mint leányait, de azt csak ugyan semmi logica szerint sem lehet feltenni, hogy leányai boldogulásának távol mellékes atyafiai javát is elébe tette.

Palóczynak ezen indítványa 30 voxal 13 ellen elfogadtatott.

A 3-ik §. szerint minden falhoz ragasztott készülétek (*supellex és nem utensilia*) s minden, mi az épület egész voltához tartozik, a férfiakat, ellenben §. 4. a *fundus instructus*, házi butorok, gazdasági eszközök, és minden ingó javak a leányokat is illetik, kivéven a 99:1-ae értelmében⁷ a fegyvereket és könyveket, mellyek a fiukra, nem különben a kocsilovakat, és a megholt atya öltözetét, mellyek az özvegyre szállanak. — Nem különben §. 5. az ily javaknak már beszédett termése (*fructus collecti*) ugy a fizetetlen restanciák is mind két ágat illetők. — Itt sokan nem csak a *fructus collectos*, hanem *fructus pendentis*, a függő termést is mind két ágat illetőnek kívánták, de szavatolás utján kisebb számban maradtak.

§. 6. A férfi ágra rendelt javakba fektetett summákban a leányok csak akkor örökösödnek, midőn az első szerző rendelkezése azt öreájok is nyilván kiterjesztette.

A 7-ik §-nál arról volt szó, hogy a melly jószágok férfi, ennek kihalásával pedig leány ágra is szereztettek, kihalván a férfi ág, minő rendel örökösödjenek a leányok? némelylek, kik közt TARNÓCZY a *pragmatica sanctio*t is példába hozta, az utolsó deficiens leányainak, vagy kik hozzá legközelebb állanak, kívánták a távolabbaknak kirekesztésével megadni az örökösödést, a többség mind azáltal azt határozá, hogy ily esetben, az első szerzőtől leszármazó minden leányok, ágaként örökösödjenek.⁸

Egyébiránt a 7-ik 8-ik 9-ik és 10-ik §§. mellyek a *Curialis Decisiók* tengeréből meritett *casuisticat* (különös eseteket) foglalnak magukban, szórul szóra jóvá hagyattak. Nem különben a 11-ik §. is, melly örökösödési perben (*nisi sit successio antiqua*) az időközben vett haszonvételt is megítélni rendeli. — A 12-ik §. szerint nem tartozik a haszonvétel megtérítésével, a ki *investitiók* jusán lépett a birtokba, ellenben

⁶ Az országos bizottság javaslatából kimaradtak még a következő szavak: „*bonorumque ad fiscum regium devolutionem*“. (*Diaet. Extraser. 1834. CXIV.*)

⁷ A *Hármaskönyv* I. 99. értelmében az ingóságokat az özvegy és a gyermekek között egyenlő arányban kell felosztani, azonban a kocsvonó lovak és a jobbik ruha az özvegyé, „*arma vero militaria sine divisione filiis aut fratribus indivisis cedent*“.

⁸ Ez a határozat a 6. §. után mint új (7.) pont ily alakban került be a törvényjavaslatba: „*In bonis sexui masculino, eo autem deficiente sexui foemineo collatis post defectum masculorum universis a primo acquirentore descendentes foeminis observato iuxta stirpes instituendae divisionis ordine successio competet*“. (*Diaet. Extraser. 1834. CXIV.*)

(Noszlopy indítványa következtében) a ki investitiók nélkül maga hatalmával lépett a birtokba, s később építgetett, minden jövedelmet (lehuzván befektetett summái kamatját) megtéríteni tartozik.⁹

E szerint vége lévén a XIV-ik törvénycikkelynek, annak folytában két indítványok történtek. — BORSICZKY kívánta hogy valamint a külföldi kormányok lehuznak egy bizonyos részt azon örökösödési értékből, melyek Magyarországi lakost illetvén ide behozatnak, úgy az országok közt fenállani kellett viszonyosság tekintetéből részünkről is hasonló s valamely közcélra fordítandó leróvás rendeltessék.

DEÁK pedig figyelmezteti a RRket, hogy a jobbágyság fiai s leányai pedig nem csak vidékenként, de helységenként is annyira különböző, hogy tud esetet, mely szerint tulajdon azon egy helységben egyik földesurnak jobbágyságai közt a leányok legfeljebb csak egy tehenet, vagy egy mentét kaptak, a másikon pedig egyenlő osztály részben örökösödtek. Ő nem gondolná, hogy a királyi adomány természetéből eredő Juris inaequalitast a jobbágyságra is ki akarnák a RR terjesztetni, minden esetre ohajtja hogy e részben világos törvény alkottassék.

Az indítványok felett tanácskozás másnapra halasztatott.¹⁰

b)

[I.] *Julius 23-án kerületi ülés:* Elnökség az előbbeni. — Napi renden volt Deáknak tegnapi indítványa, a jobbágyság gyermekei közötti örökösödésről. Mondatott ugyan némelyek által, hogy most, midőn az országban lévő minden jobbágyság telkeknek usufructuatiója a jobbágyságoknak ajándékba adatik,¹¹ jusa van a statusnak mind a jobbágysági szolgálatok, mind a közterhek viselése tekintetéből az azokbani örökösödés iránt a leányok kizárásával is oly rendelést tenni, mely ama czéloknak legtisztábban megfelel. A többség azonban úgy vélekedett, hogy ezen tekintet nem szolgálhat okul az örökösödés természeti rendnek kiforgatására, hanem legfeljebb csak annyi következtetést vonhat maga után, hogy a telkek szerfelett apró részekre ne daraboltassanak. Ez iránt azonban már az urbariomban tétetett rendelés, melynek 2-ik cikkelyében §. 4. el van határozva azon mennyiség, a melyen alól még földes uri engedellemmel sem szabad a telket feldarabolni.¹² A status köz tekintete ezen tili megszorításokat nem kívánhat. Mivel tehát maga Verbóczy 3-ik részének 29-ik czimjében is teljességgel semmi különbség sincs téve a jobbágyság fiainak és leányainak örökösödési jusa

⁹ Az országos bizottság által javasolt 12. §. második része így hangzott: „verum qui bonis absque investitione possessis sive per aedificiorum constructionem sive alias meliorationes, pecunias infludit, deducto summae investitae interusurio et capitali perceptos fructus legitimis successoribus restituere obligatur“. (Proiecta, 29. l.) Ez a rész a határozat értelmében így alakult: „E contra qui possessorium sine investitionibus solum via facti capessivit bonumque tale subseque per aedificiorum constructionem aliasve immeliorationes inoneraverit, fructus omnes deducto dumtaxat summae investitae interusurio et capitali legitimis successoribus compensare obligatur“. (Diet. Extraser. 1834. CXIV.)

¹⁰ Borsiczky indítványa csak július 24-én került sorra.

¹¹ Az úrbéri törvényjavaslat I. c. 6. §-a által. (V. ö. Iratok, I. k. 261. s köv. l.)

¹² Az úrbéri II. tc. 4. §-a ezt a mennyiséget $\frac{1}{4}$ telekben állapította meg. (V. ö. Iratok, I. k. 270. l.)

között,¹³ mivel ennek következtében a szokás sok helyütt maiglan is minden nehézség nélkül e szerint divatozott, mivel végre az inaequalitas juris elvei mint privilegialis állapotbul eredők a jobbágyi birtokra egyáltalában alkalmaztatók nem is lennének, teljességgel nincs semmi ok, miért kellessék a természeti örökösödés rendjét oly korlátok és kizárások közé szorítani, melyeket még maga Verbőczy sem tartott szükségeseknek. — Ezeknek következtetésében tehát e következő elvek váltak a többség akaratjánál fogva végzése: 1.) Verbőczy 3-ik része 29-ik czimjének értelmében is a földes uri hatóság alatt lévő személyek minden nemű javaiban, a mind két ágon lévő gyermekek egyenlőn örökösülnek. 2.) ha valamely gyermek osztály előtt, s a leány nevezetesen kiházásitásokor a közös massából valamiben részesült, ez osztály részébe fog bétudatni, hacsak meg nem bizonyítja, hogy azt szülői életében ajándéku kapta. 3.) Midőn a jobbágy telkek felosztásának módja felől rendelkező 2-ik urbéri törvénycikkely 4-ik §-sa,¹⁴ vagy a felosztásra megkivántatott földes uri jóváhagyás megtagadása miatt az osztály részek természetében ki nem hasíthatnak, az osztályosok magok között a dolgot másképp el nem igazíthatván, eladás útján fog az osztály eszközölni.

Ezen elvek szerint szerkeztetvén össze Dessőffy kerületi jegyző a végzést, — ez Julius 25-én készült rostálat alá, melynek érdekeseb részét össze függés tekintetéből ide iktatom.

Verbőczy 3-ik része 29-ik czimjén építvén sokan a fentebbi határozást, Dessőffy annak elveit követte a szerkeztetésben, s e következőket iktatott belé:

A jobbágyok és földes uri hatóság alatti más személyeknek minden nemű ingó, és ingatlan, ősi és szerzeményes javai *inter proles earundem utriusque sexus aequali sorte, his vero non existentibus inter collaterales ab eodem stipite descendentes juxta legalem successionis ordinem deinceps dividuntur*.¹⁵ Itt tehát a szerzeményekben is örökösödés lévén adva a mellékes atyafiaknak ab intestato, ez ellen Juszt és mások mind azért, mivel végezve nem volt, mind pedig azért is, mivel a földes urnak örökösödését megcsorbitja, erősen kikelték.

A többség azonban a kérdést mindenesetre határozást kívánónak ítélvén,

BORCSICZKY a szerkeztetést védelmezé. Nem kételkedik hogy ha majd a kir. Fiscus successiója kerül napi rendre,¹⁶ a RR ott azt fogják határozni, hogy a szerzeményekben a Fiscus előtt örökösödjenek ab intestato az oldalaslag atyafiak. Itt is hasonlót kell tehát határozni, nehogy szemünkre vessessék, miképen a földes uri Fiscusnak örökösö-

¹³ Hármaskönyv, III. 29.: „Si rusticus filium genuerit, filiam quoque nondum emeritam habens, tunc uterque in rebus paternis tam mobilibus, quam immobilibus aequali iure succedit“.

¹⁴ Tehát ha a kihasítás által $\frac{1}{4}$ teleknél kisebb részek keletkeznének.

¹⁵ A Hármaskönyv idézett címének 1. §-a így intézkedik: Különbséget kell tenni ősi és apai vagyon között. Az ősiből a leányt egyenlő rész illeti meg. Az apai vagyon azonban, ha a leányt apja illően kiházásította, „mortuo patre ad filium devolventur et illo quoque decedente ad fratres et consanguineos suos ab eodem stipite derivatos condescendent“.

¹⁶ A tárgyalás alatt álló országos bizottsági munkálat 16. cikke szól „de successione fisci regii“. (Proiecta, 35. s köv. l.)

dési jusiaihoz oly tágon ragaszkodik,¹⁷ a minő kiterjedésben az törvényen nem is épül, s ha valahol divatozik is, csak vissza élésképen divatozik, ellenben midőn magunk hasznáról van szó, akkor a királyi Fiscus jussait szorongatni hajlandók vagyunk.

HERTELENDY (Torontál) hasonlóképp vélekedik. Miután a RR az örökösödésre nézve mindenütt, ahol csak lehetett a természeti szeretet rendjét kívánták alapul feállítani, s ennek következtetésében még a törvénytelen ágyból született gyermekeknek is örökösödést adtak, meg nem foghatná, mikép lehetne a mellesleges atyafiak előtt elsőséget adni az uradalmi fiscusnak, kit végrendelet által csak ugyan egészen kizárhat minden szerzeményeiből a jobbágy, miután teljességgel fel nem lehet tenni, hogy valaki inkább kívánta volna ab intestato az uradalmi fiscust, mint saját atyafiait boldogítani.

SZABÓ és VITÉZ a 3-ik rész 29-ik czimjéből nyilván megmutatják hogy törvény szerint eddig is a mellékes atyafiaknak kellett volna a jobbágyok között, és nem az uradalmi fiscusnak örökösödniök. Melly magyarázatot ugyan BENCsik helyesnek ösmér, de az uradalmi fiscus mellett szőlő ellenkező divathoz ragaszkodik, mellyet viszont SZABÓ törvény szegésnek és visszaélésnek, nem pedig oly szokásnak nyilatkoztat, amire törvényt építeni lehetne. — B. STOLKA azonban ugy vélekedik hogy Verbőczy törvénye inkább a collateralisok örökösödése ellen szöll, mert a 3-ik rész 30-ik czimjének 1-ő §-ban nyilván olvashatni, hogy ab intestato deficiált jobbágyinak minden szerzeményei a földes urra szállanak.¹⁸ — Török hibásnak tartja ezen törvény magyarázatot, mert igaz ugyan hogy a Marmarosi követ által felhívott törvény ugy szöll, a mint mondatott, szükség azonban azon törvénynek bévezető szavait is megolvasni, mellyek nyilván mutatják hogy csak oly jobbágyok defectusáról szöll, kik egészen magánosan, és egyedül állanak, s a kiknek semmi névvel nevezett törvényes örököseik nincsenek.¹⁹ Már pedig kik legyenek törvényes örököseik? azt az előtte lévő 29:3-ae magyarázza, t. i. a mindkét ágon lévő gyermekek, vagy ezek nem létében a mellékes atyafiak. Így együt véve kell a törvény értelmét taglalni, nem pedig egy pár sorokat az egésznek értelmétől elválasztva kiszemelni.

Azonban ezen magyarázat mellett is ZMESKÁLL, RAVAZDY és NOSZLOPY aképen adták szavazatjokat, hogy a jobbágyok szerzeményében, Verbőczy értelme szerint nem a collateralisok, hanem az uradalmi fiscus örökösödjék.

Szucsics tehát csudálkozását jelenti, hogy Árva, Bihar és Veszprém követjei mikép csavarhatják ki Verbőczyből azon értelmet hogy az uradalmi fiscusnak kell örökösödni, holott a dolog igen világosan ugy áll, miként azt Török kimagyarázta. — Mire

¹⁷ Az úrbéri törvényjavaslat VI. c. 9. §-ában, amely kimondja, hogy az örökösök és végrendelet nélkül elhalt jobbágy hagyatéka a földesurat illeti meg. (V. ö. Iratok, I. k. 303. l.)

¹⁸ Az idézett címnek nem 1., hanem 2. §-a mondja: „Si autem intestatus decesserit, omnia ipsius bona tam mobilia, quam etiam immobilia ad dominum terrestrem devolvuntur“.

¹⁹ Item rusticus, una et singularis persona existens nullumque post se haeredem et successorem legitimum relinquens super rebus suis mobilibus libere testari potest. Hereditates tamen, si avitae fuerint, omnino in dominum terrestrem devolvuntur.

RAVAZDY: Ezen valóban nem parlamentarizmus kifejezést visza adom Bács vármegye követjének s annak bizonságául hogy nem csavarás a mi értelmünk, felolvasom a 30-ik czim illető szakaszát. — Ezt olvasni is kezdé, de köz felkiáltás által unszoltaték hogy a Török által taglalgatott bevezetést is olvassa fel.

SZUCSICS: Én csak annyit felelek, hogy csudálkozni szabad, s épen nem ellenkezik a diaetális szokással, ha én érdemes követ ur előterjesztése felett csudálkozom.

Ezek szavatozás közben történtek. A kérdés így állott: *A jobbágyok szerzeményeiben, midőn egyenes maradvány nincs, és sem ascendentis,*²⁰ *sem házastársi örökösödés esetje fen nem forog, kit illet ab intestato az örökösödés? a mellékes atyafiakat e vagy az uradalmi fiscust?* A fiscus örökösödésére voxoltak: Szepes, Gömör, Heves, Bihar, Máramaros, Csongrád, Nyitra, Vas, Liptó, Veszprém, Fejér Esztergom, Mosony, Árva, Thurocz, Szerém, Horváth ország, összesen 17 megye, és az Egyházi Rend. — Jelen nem voltak Torna és Baranya. Következésképen a többi 30 megye s a két kerület voxával elhatároztatott, hogy a collateralis atyafiakat illeti az örökség.²¹

[II.] *Julius 24-én kerületi ülés.* Elnökség az előbbeni. — Napirenden volt: BORSICZKYNAK *de Jure detractus* tett indítványa.²² Ezen tárgyról az 1790-ki országos küldötség munkájában egy egész törvény czikely javallata foglaltatik, ily czim alatt: *de In et emigrantium successionis regulatione,*²³ melly most többeknek kívánságára egészen felolvasatott. — Az első három szakaszokban arról kívánt ama küldötség rendelkezni, hogy a kivándorlók, a kik Magyarországi ősi javakat eladni, ezeknek árán külföldön jószágokat venni, vagy pénzeiket szintén országunkon kívül kamatra adni szokták, a külföldi törvények oltalma alatt mindezekről szabadon rendelkezvén, Magyarországi osztályos atyok fiainak törvényes örökösödését kijátszák. Minek megakadályoztatása végett az javaltatik, hogy értékök kivétele különben meg ne engedessék, ha csak reversalist nem adnak magokru, hogy a magyar municipalis törvények ellenkező végrendeletet nem tesznek. Reciprocitást állítván fel a béköltözőkre nézve is. — Ezek után a 4-ik §. így szól: *Jus porro*

²⁰ Felmenő rokoni.

²¹ A törvényjavaslat 14. §-ának végleges szövege: *Decedentium ab intestato colonorum aliarumque iurisdictioni dominali obnoxiarum personarum universae res tam mobiles quam immobiles avitae iuxta ac acquisitae inter proles earundem utriusque sexus aequali sorte, his vero non existentibus, salva ascendentium et mutua coniugum successione, inter fratres et consanguineos ab eodem stipite derivatos juxta legalem successionis ordinem deinceps dividuntur, eo praestabilito: ut si aliquis dividendum ante initam divisionem ac in specie filia occasione emiritationis quidpiam ex massa communi participasset, id eidem in sortem haereditatis imputetur, nisi docuerit, hoc sibi per communes genitores aut eos, quibus succedit, in vivis condonatum exstitisse. Ubi autem ratae dividendum in immobilibus obstat art. 2. Urbialis §. 4. de ratione subdivisionis sessionum colonialium facta provisione aut ex obtutu denegati per dominum terrestrem in subdivisionem vel translationem sessionis assensus in nautra excindi nequirent, tales in aequivalenti emtionis ac venditionis, imo amica dividendum hac etiam in parte accommodatione non succedente, publicae quoque licitationis adminiculo designentur.* (*Diaet. Extraser.* 1834. CXIV.)

²² L. előbb, 357. l.

²³ Az 1791: 67. tc. értelmében eljáró jogügyi bizottság javaslatának XVI. cikke négy §-ból áll. (*Repraesentatio regnicolaris iuridicae deputationis, Proiectum legum civilium*, 16. s. köv. l.)

detractus quoad haereditarias domus Augustae Germanicas provincias si reciprocum observatum fuerit pro futuro sublatum esto, quoad exterarum autem ditiones et provincias strictissimum reciprocum observandum erit.

NÉMETH: A liberális gondolkozással és nemzetünk generositásával nem igen tudja ugyan ezen jus detractus összeegyeztetni és ha felírás utján eszközölhetnénk, hogy ő felsége örökös tartományaiban reánk nézve ezen lerovást szüntesse meg, s diplomaticai kötések utján más idegen kormányoknál is eszközölje, hogy valamint Hazánk nem gyakorolja ezen nem épen szép és emberi júst irántok, úgy ők se gyakorolják irántunk, azt a szónok nagyon ohajtaná, de miután nem igen látja eszközölhetőnek, viszonyosság tekintetéből kénytelen a 4-ik §-ushoz ragaszkodni, s az ennek következtetésében történendő lerovásokat valamely köz nemzeti célra az ország pénztárához csatoltatni kívánja, mert úgy véli, hogy ámbár országunk törvénye szerint maiglan a Jus detractusnak nálunk divatozni nem kellene, mindazáltal az értékjüket, vagy jövedelmöket Urunk kormánya alól kivívók alkalmasint szenvednek ily levonást, de abból Magyar Ország soha sem részesül. Végre megjegyzi, hogy az első három §§. elveiben egyáltalában meg nem egyezik.

SÁRKÖZY hasonlóképp nem teszi magáévá ezen §§. elveit. De követeltséggel a 4-ik §-ust sem pártolhatja, mert ez amazoknak egyenes következtetése. A jus detractus nem egyéb, mint mellelges uton a földhöz ragadt szolgaság eszközlése, mert ha másképp ki nem költözhetek, ha csak értékem egy részétől bucsut nem veszek, miután senki se mond le örömet a maga tulajdonáról, következik, hogy inkább ki nem költözöm. Látni való tehát, miképen akadályoztatik meg a szabad költözködés legszentebb természeti jusa, miként kényszerítetik az ember hogy tagja maradjon azon társaságnak, mellynek tagja lenni nem kíván. a viszonyosság elve, melly egyedül védelmezhetné az indítványt, szintén nem mozditja a szónokot, a mint szereti minden jóban követni más nemzetek példáját, úgy a mit rosznak, barbarizmusnak, a szelid civilisatióval ellenkezőnek lát, abban viszonyosság tekintetéből sem kíván utánozást. Ha Török országban egy keresztény agyon üt egy törököt, kétség kívül legalább két keresztényt lőnek meg helyette; de ugyan kívánhatnánk e viszonyosság tekintetéből mi is hasonló vadságra fakadni? Mind ezeknél fogva tehát a vallás és civilisatio által egyiránt kárhozott reciprocitásból nem indul, s törvény által kijelentetni kívánja hogy köttessenek diplomaticus tractatusok más nemzetek kormányaival ezen ember-telenségnek eltörlésére.

BEZERÉDY: Miután alkalmasint mathematicae áll, hogy sokkal több ember költözik hazánkba, mint hazánkba külföldre, nem gondolná hogy az idegen kormányok által gyakorlott jus detractusból hazánk összes értékére háramló veszteség a viszonyosság által kipotoltatnék. De ő úgy látja hogy ezen tárgyban a más nemzetekkel fenálló kötések tökéletes ösmérete nélkül törvényt hozni nem lehet. Vigyázzanak a RR, nehogy elveszítsék azon elvet, hogy mi alkotmányos szabad nemzet vagyunk, és így sine nobis de nobis tractatusokat kötni nem lehet. Minekünk tehát mint nemzeti törvényhozásnak, melly e tárgyban más nemzetekkel viszonyok iránt törvényt akar hozni, teljes jusunk, sőt kötelességünk megkivánni, hogy a kormány mind a külső nemzetekkel e részben kötött tractatusokat, mind pedig az Austriai ház örökös tartományaival gyakor-

latban lévő divatot tárgyzta indítványokat teljes kiterjedésökben diplomátice előnkbe terjessze. Mi véget a szónok felírást kíván.

BORSICZKY kijelenti, miképen Trencsin vármegye Rendeinek is forró kívánságuk hogy a Jus detractus megszűnjék. Erre azonban egyedül való mód a reciprocitás elvének tökéletes felállítása, mert csak vagy ez, vagy háboru lehet eszköze hogy az idegen kormányok az ekkorig nagy kárunkra viszonzosság nélkül ellenünk gyakorlott jus detractus megszűntessék. Ily formán javallaná tehát a szerkeztetést: *Jus detractus si reciproce cessaverit praefuturo suffertur, in quantum vero per exteros et haereditarias s[acratissimae] M[aiestatis] ditiones porro quoque desumptum fuerit, hic etiam desumetur, et cassae regnicolari inferetur.* — Ez által reménleni lehet hogy vég megszüntetést érhetünk el, mellyre egyéb iránt generositásunk mellet számot nem tarthatunk, mert a kormányok politicájában nincs gyengéb rugó a generositás példájánál. A Tolnai követ indítványa figyelmet érdemelne hogy ha minket illető más diplomaticus kötésekről lenne szó. De a Jus detractus iránti tractatusok a Helytartó tanács által minden megyével közöltettek,²⁴ azonban mint a német írásokkal szokott történni, gyűléseinkben nem igen nagy tekintetbe vétettek; ezen közlésre tehát a kormány méltán hivatkozhatnék, mire mi nem is tudnánk felelni.

Hoszasabb vitatások után a Borsiczky indítványa voxok többségével félre vettetett, s PRÓNAY javaslata szerint elhatároztatott, hogy a Jus detractus Magyar ország gyakorolni nem fogja.²⁵

c)

Julius 25-én kerületi ülés. — Elnökség: az előbbeni.

Miután a jobbagyok közötti collateralis successio kérdése, mint már fentebb megírá, elhatároztatik, következett a XV. törvénycikkely *De mutua conjugum successione*²⁶ — melynek 1-ő szakaszánál

DEÁK következő indítványt tön: Az országos küldötség véleménye épül az 1687:11-ik t. cikelyen, melly szerint a gyermektelen házastársak vi conjugalis successiois az ingó, nem különben ingatlan zálogos, és városi, minden esetre pedig szerzeményes javakban egymásnak örökösödnek²⁷ De valamint ezen törvény, úgy Verböczy 1-ő része 102-ik czimje szerint is²⁸ ki vannak a házastársi örökösödés alól zárva a peren-

²⁴ A jus detractus-ra vonatkozó normálékat l. Országos Levéltár, Kancellária 11972/1804 (Svájc), 3474/1818 (Parma), 3797/1820 (Németország), 3097/1822 (Szászország), 8589/1834 (Oroszország), 11715/1824 (Württemberg), 4283/1825 (Szardínia), 8974/1830 (Dánia), 16315/1834 (Franciaország) stb.

²⁵ A határozatot a 15. §. így foglalta össze: „Successio ab intestato observato legalis eius ordine etiam extra ambitum regni seu in ditionibus haereditariis seu in exteris degentibus cum intraregnanis successoribus pari ratione porro quoque absque ulla detracta competet“. (*Diaet. Extraser.* 1834. CXIV.)

²⁶ *Proiecta*, 31. s. köv. l.

²⁷ A törvénycikk megszüntette azt a méltánytalannak mondott szokást, hogy amíg az örökösök és végrendelet nélkül elhunyt férj zálogos és szerzett javait, valamint ingóságait felesége örökölte, addig ennek hasonló hagyatéka rokoni lett és kimondta a „mutua et reciproca successio“-t. (*Városi* javakat külön nem említi a törvénycikk.)

²⁸ A *Hármaskönyv* I. 102. szerint a férjnek házassága idejében szerzett javait nem örököli az özvegy, ha neve nem szerepel a fassionalis levelekben, hanem csak haszonélvezet illeti meg özvegyisége alatt.

nalis szerzemények, s ezekben az örökösödés nem a házastársnak hanem a kir. Fiscusnak tulajdonítva. Hogy a donationalis javakban miért nem adtak törvényeink helyt a házastársi örökösödésnek? meg lehet fogni, mert a királyi adományhoz kötött feltételnek tartatik, hogy az adományos magvaszakadtával megüresült javak az adományozóra vissza száljanak.²⁹ De mi oknál fogva lehet extradonationalis örökös című szerzeményekben³⁰ megtagadni a házastársi örökösödést? ezt lehetetlen megfogni. Verböczy azon okát adja megfoghatatlan rendelkezésének, hogy ha részesíteni akarta házastársát ily nemű örökös szerzeményekben, szabadságában állott az acquisitionalisba³¹ házastársának nevét betéttetni³² De igen szembetűnő, hogy Verböczy összezavarja a conjugalis successiot, a coquisitio idaeájával, valamint az is, hogy az általa felhozott ok épen nem alkalmazható a házasság előtti szerzeményekre.³³ Miután tehát minden bizonyossággal fel lehet tenni, hogy a gyermektelen, s ellenkező akaratját végrendelet által nem nyilvánító házastárs inkább férjet vagy feleséget, mintsem a királyi fiscust akarta boldogítani, kívánná hogy a házastársi örökösödés nem csak az ingó és zálogos javakra, de az extradonationalis örök című szerzeményekre is kiterjesztessék.

JÁRMY: A házastársi örökösödést úgy érti, hogy ennek helye van mindazon javakban, melyről a gyermektelen házastársnak szabadságában állott volna végrendelet tenni. Következésképen nem csak egyik vagy másik házastársnak tulajdon szerzeményét, hanem az örökségbe kapott, de szintén szabad rendelkezés alá tartozó javakat is, a házastársi örökösödés tárgyai közé számítván; csak általában úgy kívánná ezen §-ust szerkeztetni, hogy a miről szabad lett volna végrendeletet tenni, abban egyik házastárs a másiknak, (ha gyermek és testamentom nincs,) örökösse lésszen.

Deáknak indítvány a 26 Megye, s két kerület voxával 22 megyei vox ellen elfogadtatván, HERTELENDY javaslatára a szerkeztetés a szerint rendeltetett volna vétetni, mint azt Jármay kívánta. — Ennek azonban RAVAZDY ellene szólott, mivel ugymond a Szabolcsi követ az avitumot is be kívánta foglalni, ő pedig az aviticitást fel akarja tartani. — Azonban CLAÚZÁL és JÁRMY megmagyarázák, hogy senkinek esze ágában sem volt Conjugalis successiot adni a gyermekek, ascendensek, vagy osztályos atyafiak előtt az ősi javakban. Hanem van eset, midőn valakire ösiség

²⁹ A Hármaskönyv I. 10. fejtette ki, hogy a király az utódok nélkül elhunyt mágánok, nemesek és birtokosok „igazi és törvényes” örököse. „Omnia enim bona et jura eorum possessionaria ab ipsa sacra regni Hungariae corona... orig. nali ter dependent et ad eandem semper respiciunt devoluturque eorum possessore legitimo deficiente”.

³⁰ Tehát a vásárolt, vagy zálogba vett birtokban.

³¹ Litterae acquisitionales, instrumentum acquisitionale, szerzeménylevél, az az okirat, amely a birtok megszerzését bizonyítja.

³² A Hármaskönyv I. 102. folytatólag (v. ö. 28. jegyzet) mondja: Az ismét férjhez ment özvegy, hozományának megtérítése után, kizárható férje szerzett javainak hasznélvezetéből. „Qui enim per iura haereditaria uxori suae cupit comp acere, studeat nomen eius in emptionis et in fassionis seria ponere”. A zálogos birtokokból azonban az özvegy a gyermekek és osztatlan atyafiak módjára részesedik, mivel azok pénzért visszaválthatók, a pénz pedig ingóság-nak számít.

³³ T. i. hogy aki részelteni akarja feleségét a szerzett javakból, gondoskodik, hogy ennek neve bekerüljön az iratokba.

gyanánt szállottak bizonyos nem donationalis javak, azonban mégis szabad rendelkezés alá tartoznak, mert sem gyermeke, sem atya, sem osztályos rokona, ki abban örökösödhetnék, ily esetben tehát a végzés elve szerint is lehetetlen a conjugalis örökösödést megtagadni, miután az aviticitas elve csak a familiára nézve áll, familia azonban nincs, mert ha lenne, ekkor szabad rendelkezés alá nem tartozhatnék, következőleg házastársi örökösödés tárgya sem lehetne. — Melly magyarázat közönségesen jóvá hagyatott. RAVAZDY azonban megmaradt azon értelménél, hogy ősi javakban nem ad házastársi örökösödést.³⁴

Ezután a következő 2-ik, 3-ik és 4-ik §§. — *Julius 26-án* pedig a törvényczikely hátra volt részei kevés változtatással helybe hagyattak,³⁵ — s napi rend sora szerint következőn a királyi Fiscus örökösödésének fontos kérdése, KÖLCSEY kezdette meg a tárgy vitatását.³⁶

Bárczay hoszas távollét után megérkezett.

A fő Herczeg Nádor még is Bádenben van. Resolutiót remélünk az urbariom tárgyában.

165.

a)

1834 július 26, 28

Kerületi ülések.

Tárgy: A polgári törvénykönyv XVI. tc.-e: a fiscus örökösödése.

b)

1834 július 29

Kerületi ülés.

Tárgy: Végzések a fiscus örökösödéséről szóló XVI. tc. részleteit illetően.

a)

Posony, Julius 30-án, 1834.

A 26-ik Juliusi kerületi ülésben napi rendre kerülven a Fiscus örökösödését tárgyalta XVI-ik törvény cikkely;¹ e fontos tárgy feletti vitatásokat ily értelmű beszéddel kezdé meg

³⁴ Az elfogadott szöveg így hangzik: „§. 1. Alterutro coniugum sine proli-bus et ab intestato decedente in universa huius tam mobili quam immobili sub-stantia, de qua decedens liberam disponendi activitatem habuisset, superstes coniux succedet; imo si quaequam per genitores vel consanguineos decedentis apprehensa sunt, eadem repetendi ius habet, quo in casu mobilia una cum lite-ralibus documentis sub iuramento revelari et marito resignari debebunt“. (*Diaet. Extraser.* 1834. CXIV.)

³⁵ Az országos bizottság javaslatának 5. és 6. §-át, egyszersmind módosítva azokat az 1. §-ban kifejezett elvnek megfelelően, összevonta a kerületi törvény-javaslat, úgy hogy ez nem 12, hanem csak 11 §-ból áll. (*Proiecta*, 32. l., *Diaet. Extraser.* 1834. CXIV.)

³⁶ Olv. bővebben a következő számban.

¹ *Proiecta*, 35. s. köv. l.

KÖLCSEY: Előttünk a tárgy, melytől füg a nemesi birtoknak állandósága, vagy bizontalanságban maradása, a nemzeti hitelnek felállítása, vagy semmivé tétele. A királyi Fiscusnak örökösödése a feudális rendszerből veszi eredetét, mely szerint az uralkodó csak haszon vételét engedti által a javaknak, a tulajdon jogát pedig magszakadás esetére magának tartja. Ezen európai feudális rendszer őseink előtt idegen vala. Őseink, midőn el, vagy vissza foglalták e hazát, tribusokra valának oszolva, melyek, mint hadakozó népnél kellett, vezérek alatt állottak. A hadvezértől feudális adományt várni nem lehetett, de lehetett várni, hogy a közös erővel nyerendő föld köz osztályra bocsájtassék. Itt tehát feudumról szó sem lehetett, hanem inkább agrária törvényről, millyet Mózesnél, a régi Rómaiknál s lakhelyt hódítva nyerő más nemzeteknél szemlélhetünk. Megtörtént tehát a hódítás, és a status szükségének fedezésére szolgáló javak kiszakítottak. Ez után Árpád nemzetsége megkapta a maga osztály részét, úgy valamint a többi 130 tribusok. Ezen osztálynál arról ismét szó sem lehetett, hogy magszakadás esetére a Fejedelemre szálljanak a javak, mind azért, mert nem tőle eredtek, de kivált azért, mert nemzetet irtó revolutio nélkül képzelni sem lehet, hogy egy egész tribus kihalna, hamaráb pedig nem succedálhatott volna a Fejedelem. Ez a magyar birtoknak eredeti állapota, mely Erdélyben székely atyáinkfiainál maiglan is megtartotta eredeti típusát s ott a Fiscus örökösödése nem is divatozik, hanem magszakadás, és végrendeles hiánya esetében a szomszéd succedál.² A későbbi időkben ugyan törvény s alkotmány szelleme ellenére közikbe is bécsuszott a királyi adomány. De maiglan még soha sem volt eset, hogy a kir. Fiscus succedált volna. Ez után követvén a Donatiók alkalmával tett, de ide halasztott (148. és 149. leveleimben terjedékenyen közölt)³ indítványának fonálát: ujra megmutatja, miképen Szent István 2:5 törvénye szerint⁴ első királyunk alatt a Fiscus magszakadásból nem succedált, de sokat elajándékozván a Status javaiból, vesztegetésre hajlandó utói pedig ezen javakat csak nem egészen kimerítvén, mikép kevesedtek annyira, hogy már Kálmán alatt a köz szükségét nem fedezhetnék; és e miatt kéntelenítetéek Kálmán oly törvényt hozni: hogy a status elidegenített javai visza adassanak, s a Sz. István után kapott adományok magszakadás esetében a Fiscusra visza szálljanak.⁵ Nyilván kitetszik ebből: hogy Kálmán nem merete rendelését kiterjeszteni a még akkor fris emlékezetben volt első foglalási javakra, sőt még a Sz. István adományaira sem. A mint hogy híven megmaradván a magyarok előbbi szokásaiknál, ezen bátoratlan lépésnek soha sem is volt effectusa. 2-ik Andrásnak Arany bullája már merészeb lépést tett, mert a javak eredetének minden különböztetése nélkül örökösödést ad a királyi Fiscusnak, de csak ab intestato.⁶ És így teljes tiszteletben tartván, s hagyván a végrendeles

² V. ö. e kötet 221. l. 4. jegyzet.

³ V. ö. e kötet 185. l. s. köv. l.

⁴ Az idézett pont szerint mindenki szabadon hagyhatja javait feleségére, gyermekeire, rokonaira vagy az egyházra.

⁵ Kálmán I. decretumának 20. caputja intézkedik, hogy a Szt. István után nyert adományokat az apa után fia, majd testvére s ennek fiai örököljék, ha pedig testvér nincs, a királyéi legyenek azok.

⁶ Az aranybulla 4. cikke szerint a (királyi) serviens, ha nincs fia, birtokával, kivéve a leányt illető negyedet, szabadon rendelkezik, ha végrendelet nélkül hal el, közelebbi rokonai örökölnek, ha azonban nincs nemzetsége, a királyra száll a vagyon.

szabadságát, nem vala nagy a veszély e rendelkezésnek miatta. I-ő Lajos azonban 1351-ben a rendelkezési szabadságot is eltörölte, ő csak a Fiscus örökösödésére törekedett, de idegen növény lévén hazánkban a feudumnak ezen csemetéje, az ősi javakbani örökösödést, a nemzetségek fentartását használta bitegető maszlagul.⁷ Ellhitték a jó magyarok, meg lón téve a szembekötödsdi, s bejött a kir. Fiscus successiója. — Hoc fonte derivata clades in patriam populumque fluxit.⁸ Itt kapta eredeti magyar alkotmányunk a végső halálos döfést, a szabad nemzetből feudális szolgákat csináltak, senki többé magát vagyona tulajdonosának nem mondhatá, a magyar nemes pusztá usufructuariussá lón a vérrel szerzett, vérrel védett hazában, a szabad adás vevés századrol századra nagyob korlátok közé szorított, a nemzeti hitel semmivé tétetett, szóval az 1351-ki törvény gyász következzésekkel terhes kuforrása azon állapotnak, melyet siralmasan szemlélünk. Azonban még ez is csak a donationalis javakra terjedett. És mikép történhetik, hogy a tegnap szerzett javakban is a Fiscus, és nem a mellékes atyafiak succedálnak? megfogni nem lehet. Ezen bitorolt örökösödés nem épül az 1351. t[ör]vényen, nem épül a dolog természetén, mely azon sarkallik, hogy az adományosnak magva szakadtával vissza kell az adománynak térni az adományozónak kezéhez. És még is úgy szólván nagyob korlátok közé szorította a nemzet tulajdoni jusának kiforgatására intézett agyarkodás a nem királyi adománnyal szerzett javakat, mint a donationalékat, mert ezekben magszakadást kénytelen várni a királyi fiscus, amott az életben lévő testvér kezei közül ragadja ki a successiót, midőn a legtermészetesb praesumptio harczol a mellett, hogy a véletlen halál által meglepett testvér inkább rokonát, mint a Fiscust kívánta boldogítani. Látni való tehát hogy a Fiscus örökösödése in donationalibus, alkotmányunknak az 1351. törvény által eszközölt megrontása, in extradonationalibus pedig törvényen sem alapuló, ellenben a természettel ellenkező visszaélés. De ha áll azon törvényes axioma, hogy későbbi törvény újabb törvény által semmivé tétetik, miután minden fejedelem megesküszik az Aranybullára, a resistendi facultas záradékját nyilván kiveszi,⁹ de a szabad rendelkezést biztosító 4-ik czikelyt még soha egy fejedelem sem vette ki esküvése alól, igen világos hogy mostan országglátó királyunkig minden uralkodónk koronázaskori esküjével elrontotta az 1351-ki anticonstitutionalis törvényt. Könyörög tehát hogy a donationalis javak állapotját tegyék vissza a KK és RR az Aranybullának helyzetébe, eztradonationalis javakban pedig kövessék a természeti szeretet rendjét, s csak azon esetekben adjanak helyt a fiscus örökösödésének általában minden javakra nézve, midőn valaki magzatok, ascendensek, özvegy és collateralis atyafiak nélkül, végrendelést nem téve deficiál. Nem is tudja, miért nem fogadná el ezen törvény javallatot a kormány! 30 évi közép számvetésből meg lehet mutatni, hogy a Fiscusnak örökösödése nem hoz bé többet évenkénti nyomorult 50.000 forintnál? nem méltán lehet e kívánni, hogy ily csekélység a nemzeti birtok állandóságának, a nemzeti

⁷ Az 1351-i decretum bevezető része mondja, miután az aranybulla 4. cikkét hatálytalanította: A nemeseknek nincs joguk birtokukkal szabadon rendelkezni, „sed inter fratres proximos et in generationes eorundem ipsorum possessiones de iure et legitime, pure et simpliciter absque contradictione aliquali devolvantur“.

⁸ Horatius, Carm. Lib. III. 6.

⁹ Az 1687 : 4. tc. alapján. (V. ö. e kötet 325. l. 15. jegyzet.)

hitel megalapításának miatta feláldoztassék?, — de ha nem akarnánk áldozatot kívánni, nem lenne e méltó, hogy ama roppant hasznok tekintetéből kárpotlást szavazzunk!!

Hátra van még a Fiscus successiója ex nota infidelitatis.¹⁰ Voltak oly barbarus idők midőn firol fira kiirtattak a Felség sértő bűnösök nemzetségei, véres boszu foglalta el a büntető igazság thronusát, és borzadva kell emlékeznünk Visegrád tekintetében miképen a Zach nemzetiség a különben mivelte Anjou ház kormányja alatt irtóztatón kiirtatott. Már a jelen idők szelideb erkölcei megengedhetnék e hogy ily büntetést igazságosnak mondjunk? A szónok sok évek óta szerencsés volt magának azt felelhetni: hogy Magyar ország Rendjei azt igazságosnak nem mondhatnák. Kívánja tehát hogy a felség sértés vagy nota miatti confiscatio örökre eltörültessek. Ellenvethetik ugyan hogy csak saját rátáját veszi el a bűnös, ugy de ez nem ötét, hanem szerencsétlen nemzetségét sujtja, mert kit a vesztő helyre hurczolnak, annak nincs többé földi javakra szüksége. Hozzá járul még hogy ezen büntetés még a természetes örökösödés fonalát is megszakítja, mert bár kegyelmet kapjon is a bűnös, utóbb szerzendő javaiban előbbi gyermekei nem örökösödnek. Büntettetni kell a bűnösnek, de csak a bűnösnek, nem ártatlan rokonainak, és nem oly büntetéssel, melly embertelen boszu characterét viseli.¹¹

Julius 27-én Vasárnap. Szünet.

Julius 28-án kerületi ülés. Elnökség Borsiczky, Török.

Napirend: A Fiscus örökösödése tárgyának folytatása.

Legelső szóllott PRÓNAY: Kölcsyvel mindenekben egyetértőleg, t. i. csak azon esetben kívánván örökösödést adni a kir. Fiscusnak, midőn valaki ugy halt meg, mint nemzetségének legutolsó ivadéka, nem csak rokonok, de végrendelés nélkül is. Nem is kételkedhetik, hogy a jelen törvényhozásnak sokkal nagyobb, vagy legalább szintolly jusa van a Fiscus örökösödését magának alkotmányunk sarkalatos oklevelének, az Aranybullának értelmében is eltörülni, mint a minő jusa volt az 1351-ki törvényhozásnak azt az Aranybulla 4-ik czikelyének fenekestőli kifordításával behozni. De a felség sértésből következő Fiscalitás eltörlését sem véli alkotmányunk elveivel ellenkezőnek. Igaz ugyan hogy a Királyi Szék bátorságosítása ezen undok véteknek mentől keményeb büntetését látszatik megkívánni alkotmányunk értelmében is, de minden alkotványunk igazságra kell épülni. Merő kegyetlen igazságtalanság pedig hogy a fenyegeték sulya még az ártatlan maradékra is kiterjesztetik. Méltán is remélhetjük hogy ezen igazságtalan büntetésnek, a confiscationnak eltörlésétől Ő Felsége sem fogja megvonni helybehagyását. Kezeskedik ezért Europa előtt ösmeretes nagy lelküisége, s erkölcsisége, mellytől inditva, ama szerencsétlen emlékezetű Martinovics féle esetben, a vétkesek javainak confiscatióját elengedte;¹² kezeskedik az is, hogy

¹⁰ A hűtlenség fogalma és büntetése a XV. század előtt nem volt törvényileg határozottan körvonalazva; csak Mátyás alatt alakult ki az a gyakorlat, amelyet Verbóczy a *Hármaskönyv* I. 14-ben megfogalmazott. Ezen később az 1715: 7., 9., az 1723: 9. és 1791: 56. tc.-ek változtattak.

¹¹ V. ö. Kölcsy, VI. k. 167. s köv. l.

¹² A Martinovics-perrel kapcsolatban kivégzettek vagyona az ítélet szerint a kincstárra szállt. Sigray gróf hagyatékát azonban a király átengedte özvegyének és kiskorú gyermekeinek. Hajnóczyét pedig nővérének. Martinovicsnak ingatlan vagyona nem volt, ugyanúgy a többi elítéltnak sem. A kivégzettek ingóságait 1795 aug. 10-én a kincstár elárvereztette. (*Országos Levéltár, M. Kamara*

midőn örökös német tartományainak ön legfelsőbb hatalmával büntető törvénykönyvet adott, 1803-ki September 3-án költ létesítő parancsolatjában nyilván ezeket mondotta. *Die Folgen der Strafe sollen sich so wenig wie möglich auf die Nachkommen erstrecken.*¹³ Ez lévén Ő felségének saját jó szántából nyilvánított vélekedése, nem kételkedhetünk, hogy ezen gondolkozását annál kevésbé fogja megtagadni, mint hogy e részben dicső emlékezetű Attyának, a nagy 2-ik Leopoldnak példája is ösztönül szolgál.¹⁴

DUBRAVICZKY: Azon elvet hogy ahol sem végrendelés, sem törvényes örökös nem található, a Status publicusnak, vagy is a királyi Fiscusnak kell örökösödni, úgy véli, senki sem fogja tagadni. Ezt tehát mint kétségbe nem is vett dolgot, mellőzvé; a dolognak egyedül másik oldalát kívánja taglalat alá venni. Három féle tekintetben jelenik itt meg a Fiscus örökösödése. — 1-ő, melly adományos javakban magszakadásból ered, 2-ik, melly hűtelenség, és felségsértés büntetése gyanánt divatozik, 3-ik, melly az atyafiak közötti osztály után szerzett javakban ab intestado fenáll.

A mi az elsőt illeti: távolról sem akarja ugyan tagadni, a mit Kölseey mély tudománnyal, és combinációval előadott, de minden practica vizsgálatok mellett is csak ugyan tagadhatatlan hogy a Fiscusnak örökösödése donationalis javakban 1351 óta nem csak törvényesen létez, de követeltséggel is. Követeltséggel: mert valamint feltételül tétetik a királyi adományokban hogy az adományos nemzetség magvaszakadtával az adományozott javak viszakerüljenek a Koronára, úgy vissza is kell kerülniök részint a törvényes feltétel miatt, részint mert törvény szerint ismét más érdemes honfiaknak jutalomul kell ajándékoztatniok; a mi ezen fiscusi örökösödésnek egyedüli, s eredeti alkotmányos rendeltetése. Gyakori panasz hallatszik ugyan, hogy az adományozásnak divatba jött módja ezen eredeti rendeltetésnek, s a törvény értelmének egy átaljában meg nem felel;¹⁵ és ez oly ellenvetés melly a Szathmári követ által felhozott sajátságai és birtok biztonsági tekinteteken felül alkalmasint legsúlyosabb, azonban ezen méltányos sérelem orvoslására, mind az előleges tárgyakban,¹⁶ mind a királyi adományokrol törvényezikely javallatában meg vannak téve a szükséges intézetek;¹⁷ s minden visza élés, melly e részben tapasztalható, csak ugyan ellene nem áll azon elvnek, melly szerint az adományos nemzetség magva szakadtával vissza kell a Koronára szállani minden donationalis javaknak, hogy (a mi fő tekintet) ismét más érdemes hazafinak ajándékoztassanak. A Fiscus örökösödé-

Depari. Jurid. fons 48., positio 10—15.) 1804-ben Martinovics János ny. hadnagy folyamodott nagybátyja hagyatékáért, de kérését elutasították. (*M. Kancellária.* 4875., 7621/1804.)

¹³ A Ferenc által 1803-ban kiadott *Strafgesetz über Verbrechen und schwere Polizeiübertretungen* elég hosszú időre, 1852-ig nyugvópontra juttatta az osztrák büntetőjog reformjának Mária Terézia korában megindult folyamatát; jellege azonban éppen politikai vonatkozásban nem volt liberális, mert minden politikai mozgalmat s az államforma megváltoztatására irányuló kísérletet főbenjáró bűnnek tekintett.

¹⁴ Az 1791: 56. tc. szerint II. Lipót a rendek kérésére hozzájárult, hogy felségsértés esetében a birtok elkobzása csak a bűnös osztályrészsére szoríttassék.

¹⁵ L. a június 5—10-i kerületi ülések vitáit, e kötet 221. s köv. l.

¹⁶ Az 1833 április 26-án felterjesztett előzetes sérelmek között a XIII. foglalkozott ezzel a tárggyal. (V. ö. *Iratok*, I. k. 146. s köv. l.)

¹⁷ A kerületi ülés ide vonatkozó végzését olv. e kötet 223. l. és 226. l.

sének ezen részét tehát Pest v[ármegye] Rendei megtartani kívánják. — De egészen másképp áll a dolog, a felség sértés, vagy nota miatti confiscatióra nézve. Ez oly tiszta tárgy hogy iránta nincs szükségű hosszasan szöllani; igaz ugyan, régi törvényeken alapul ez is, de vétkezni gondolna mind a király, mind ezen tett ellen, ha kételkedhetnék hogy a századoknak hoszu igazságtalanságát egy nap meg fogja szüntetni. Kívánja tehát hogy valamint a büntetésnek ezen barbarus néme, ugy a fiscus successiojának 3-ik része, mely az osztály utáni szerzeményeket tárgyzazza, szintén végkép eltörültessek. Ez is igazságtalan törvény, s ilyet az idők hoszu sora sem képes igazságossá változtatni, különben is már ezen utolsó kérdés meg van előzve a fentebbi határozatokban, midőn t. i. a házastársi örökösödés minden szabad rendeletű javakra kiterjesztetett,¹⁸ midőn a törvénytelen ágyból született gyermekeknek örökösödés adott,¹⁹ végre midőn a jobbágyok successiója tárgyában már végzésé vált, hogy a collateralis atyafiak az uradalmi fiscus előtt örökösödjenek.²⁰

DEÁK: Legelsőben a Fiscusnak magszakadásból eredő donationalis javakbani örökösödéséről szólván, midőn annak eltörlését javalja, három szempontra figyelmezteti a RRket, melyekre minden törvényhozában tekintettel lenni kell: 1.) Valjon a hozandó törvény hasznos e a hazának? 2.) igazságos e? és 3.) alkotmányunkkal nincs e ellenkezésben? — Senki sem kételkedhetik hogy a Fiscus örökösödéséből ered azon viszás állapot, mely szerint a latens jus regium²¹ lehetősége miatt senki magát birtokában tökéletesen biztosnak nem érezi; mely bizontalanság annyira beszövetkezett minden viszonyainkba, hogy alig van valaki, a ki minden aggodás nélkül biztos sajátjának merné mondani birtokát. Nem is lehet tehát kételkedni hogy emez ipart, szorgalmat, köz hitelt rongáló bizontalanságnak megszüntetése a Statusra csak jót s hasznót árasztathatna. Lehetne ugyan ellenvetni hogy megszűnnék ama fluxus et refluxus bonorum, melyből az adományozás ered. De a legujabb idők kedvetlen tapasztalása bizonyítja, hogy a donationalis rendszernek nincs miért örülnünk, és ha megváltoznék is alkalmaztatási módjában az adományoknak, vagyis inkább drága eladásoknak eme rendszere, az abból eredendő haszon csekélyisége, a temérdek per, az örökös bizontalanság kárának tekintetét fel nem ütheti. Igazságos is lenne tehát az eltörlés; igazságos a magánosokra, mert senki jussát nem sértené, de nem lenne igazságtalan a Fejedelemlre nézve is, mert az ő megegyezése nélkül törvény nem alkottathatik. — Végre az alkotmány tekintetét a mi illeti, hogy ezzel nem ellenkezik az eltörlés, már Szathmár követe megmutatá,²² annak előterjesztését tehát egész kiterjedésében pártolja. Által meg ezután a fiscus örökösödésének más két ágaira, s ezekre nézve még erősebben véli állani az eltörlést javalló tekinteteket. A felség sértés vagy hűtlenség miatti jószág confiscatio ellenkezik az emberiséggel, a szelidséggel, a törvényhozás philosophiájával, mely ártatlant nem büntet, de ellenkezik magával az ösiség elvével is, mert elvágja az örökösödés fonalát. Reménli tehát, hogy midőn ennek eltörlését initialjuk, a Fejedelem sem fogja megegyezését vissza tartóztatni egy oly törvénytől,

¹⁸ L. az előző számban, 363. l.

¹⁹ V. ö. előbb, 353. l.

²⁰ Oly. e kötet 307. s köv. l.

²¹ L. e kötet 221. l. 4. jegyzet.

²² V. ö. Kőlcsey beszédével, 365. s köv. l.

melly egészen hasonlít ahoz, mellyet más tartományainak ő maga törvényül adott.²³ Végre a szerzeményekbeni örökösödést ab intestato a mi illeti, ennek a Pest vármegyei követ által elszámolt eddigi végzések után követeltséggel fentartatni többé nem is lehet;²⁴ hozzá járul még azon tekintet is, hogy midőn a férfi ágot illető jószágokba fektetett épületekről vala szó, a K és RR azon praesumptionál fogva zárták ki a leányokat minden részesítésből, hogy a jószágok természete arra mutat, miképen az atya inkább kívánta a fiait, mint leányait boldogítani.²⁵ Ha ezen gyenge praesumptio testvér gyermekek közt is törvényre indító okot szolgáltatathatott, még erősebben áll azon praesumptio hogy a véletlen eset miatt végrendelést nem tehetett acquiritor vérét rokonát inkább kívánta boldogítani mint a kir, Fiscust. Nem kételkedik tehát hogy e részben a természeti szeretet rendét veszik a K és R intézetökben alapnak s ha Szathmár követének javallatát egész kiterjedésében el nem fogadnák, legalább ezen két utóbbi részét a fiscus örökösödésének végképen megszüntetik.²⁶

PALÓCZY: Kölcsények beszédjére felelvén, Anonymusnak s más egyebeknek, a rég elmúlt századok homályait fejtegető épen nem pragmatica historiographiáin törvényhozói állásában építeni nem akar. Fekete színekkel festi az Aranybulla születésének időkorát, s nem hiszi hogy annak feldicsért 4-ik czikelye nagyon jótékony lett volna a maga következtéseiben, s ha csak azt tekinti is, hogy abban a leányok úgy szólván magzatoknak sem tekintetnek, s hogy az ott engedett szabad rendelkezés következtésében a fekvő javak nagy része klastromokra szállott. Lajos király 1351-ki törvényének köszönettel gondol tartozni, hogy ezen naponként szélesebbre áradó gonosztól a hazát megmentette, s oda vitte a nemességet, hogy gyermekeiről, atyafiairol emberib módon lett legyen kénytelen gondoskodni. Magas dícséretekkal halmoza tehát a Nagynak nevezett 1-ő Lajos királyt, s úgy hiszi hogy ezen hatalmas fejedelelemnél, ki Danczigtól Siciliáig, Posontul Várnáig, Brassotul csak nem Moskva kőfaláig uralkodott, alig ült a magyarra nézve igazságosab, nagyobb, jótékonyab Fejedelem a magyar Thronuson. Nem is látszik a szóló Követ igen nagy véleményel lenni az Arany bulla felől, úgy hiszi, némelly 1790-ki törvények alkotványos jótékonyaság tekintetében nagyon kiálják vele a concurrentiát, és sok is foglaltatik az Aranybullában, a mit képtelenség lenne maiglan is fenállónak hinni, ámbár a királyi hitlevelekben nyilván az eskü alól ki nem vétetik. Ellenben 500 évek szokása erősíté meg Nagy Lajosnak 1351-ki törvényét, meg van tehát győződve hogy ennek egy napon egy tolvonással eltörlése a kegyes óhajások körébe tartozik. És mivel a Fiscusnak örökösödését in donationalibus ex defectu különben is a Király és adományt nyerő nemes közötti Pactum Conventumnak tekinti, azt sértetlen fentartani, ellenben in extraditionalibus liberae dispositioni obnoxiiis, csak azon esetre szorítani kívánja, midőn valakinek negyed iziglen sem atyai, sem anyai ágon rokonai nincsenek, s végrendelést sem tett. Hasonlókép eltörli a

²³ A Ferenc által 1803-ban megerősített *Strafgesetz über Verbrechen* (V. ö. 368. l. 13. jegyzet.) I. 52—60. §. foglalkozik a hűtlenség büntetésével. A bűnöst az esetleg okozott károkért teljes vagyonával felelőssé teszi, vagyonának elkobzásáról azonban nem szól.

²⁴ V. ö. előbb, Dubraviczky beszédének befejező részével.

²⁵ L. e. kötet 354. s. köv. I.

²⁶ V. ö. Kónyi: *Deák Ferenc beszédei*, I. k. 98. s. köv. I.

Fiscus örökösödését ex nota, mellynek azonban büntetését kész az által sulyosítani: hogy a ki ezen undok vétékbe keveredik, veszítse el végrendelkezési szabadságát. Bizik az Istenbe hogy soha sem jó többé vissza a régi háborgásnak ideje, emlékezteti még is a RRket hogy a pártokra szakadt hazában minő általános zavar volt a confiscatio következtésében.²⁷ A ki gyengébb lévén meggyőzetett, notoriusá lőn, s javait az erősb fél elfoglalá, majd ismét a másik fél fordult felől, s ekkor emez volt a notorius. Törültessék el tehát ezen embertelen büntetés, melly különben is a büntető törvény elveivel semmi tekintetben sem egyezik.

(A folytatás következni fog,²⁸ most még csak egy beszédet közlök, melly sor szerint utolsó vala.)

NAGY PÁL: Én egészen máskép gondolkozom, mint Borsod vármegye követje, a ki nem gondolja hogy az 500 esztendő rosz törvényt egy tol vonással el lehetne törölni. Én biz úgy hiszem hogy el lesz törölve egy penna vonással, ha most nem is, de nem sokára. Igaz, igaz, ez az emendatio legum²⁹ nem igen jól indul kezdet óta, és én meg is vallom a Te[kinte]tes RRnek hogy nekem az egész törvényes tárgyhoz nem igen nagy kedvem van, és nem tudom azt úgy con amore tractálni. Mert még sok dolgok nincsenek az országban egészen tisztában, s ebből csak az lesz, hogy szerencsénkre a mit most végzünk, nem igen soká fog állani, és nem adok neki sok időt, hogy egy új Juridica deputatiót fognak kiküldeni. Most a mint állunk, a Fiscus successiója annyi mint az aviticitas, az aviticitas meg annyi mint a Fiscus successiója. És ez a két portéka minden viszonyainkba annyira bele van szőve, hogy ha az a kettő bukfenczet vet, minden reájok épült viszonyok is bukfenczet vetnek, ellenben míg azok állanak, addig bizon bajosan emendálunk. No ezt majd az egész ország által fogja látni, s ha átlátta, akkor bizon eltörlik egy tol vonással az 500 esztendő törvényt, ha még egyszer 500 esztendeig élt volna is. Így szokott az menni a világon. Mikor én 1807-ben azt mondtam, hogy a diák nyelvnek le kell a diplomatiái polczrul szállani, volt olyan öreg ur, kiről abban az időben igen sokat hittek, és nagy tekintetben állott, aki nekem azt mondta „Non loquatur talia stulta“,³⁰ ez volt a felelet, azonban én megint csak azt mondtam és 1825-ben is azt mondtam, hogy nem sokára kivetkezünk a deákosságból, még akkor is voltak nagy tekintetű urak, a kik velem nem voltak egy véleményben,³¹ s imhol ni! alig mult el egy decennium, már annyit felejtettünk az ezer esztendeig uralkodott diák nyelvből, hogy még egy decennium mulva majd magok a papok sem fogják érteni, mit mondanak a misében. (Nagy nevetés: FRIM erősen contradicál.) — Tudnék több ilyen példákat is mutatni. 1825-ben egy vármegye azt határozta hogy egy bizonyos törvénynek, ha meghozatik is nem fog engedelmesskedni. (Nógrád a jobbágy

²⁷ Valószínűleg a XVII. sz. végi vagyonekhozásokra céloz.

²⁸ A további beszédek olv. a következő szám elején.

²⁹ Az országos bizottságnak éppen tárgyalás alatt álló javaslatát emlegették *De emendatione legum civilium* címen.

³⁰ Horváth Mihály szerint (*Magyarország történelme*, VIII. k. 324. l.) az eset akkor történt, amikor Nagy Pál a só árával kapcsolatban az alsóbb néposztályok elviselhetetlen terheire hívta fel a figyelmet.

³¹ Nagy Pál ezen az országgyűlésen különösen a felvidéki szlovák megyék követivel és a horvát követekkel vívott kemény szócsatákat a magyar nyelvügyben.

telken lakó nemesek adója tárgyában.)³² S 1834-ben már maga is azon törvényre utasítást adott.³³ Még kevés esztendőök előtt ha valaki az aviticitas eltörlését emlegetni merészlette volna, sok megye gyűléséből talán az ablakon hajtották volna ki, s im most már nem csekély számú megyék utasításba adták hogy el kell törölni. Haladunk, haladunk és szerencsénkre a mit most még el nem törülhetünk, nem igen sokáig fog állani. Ezeket annak bizonságául hoztam fel, hogy midőn egyszer a köz vélemény valamelly dologra nézve megéri, azt többé 500 esztendőös régiség sem fogja tudni egy tol vonás ellen fentartani. No már a tárgyhoz szólva: A fiscus successiója azon időbül ered, midőn a Fejedelmek azt gondolták, hogy ők nem a végett vannak a világon hogy kormányozzanak, igazgassanak, hanem hogy ő miattok vannak a statusok e világon és ők mindennek urai, tulajdonosai. Az országot úgy nézhetik mint egy majort, az embereket pedig mint a majorban a birka sereget. Én tehát ezen csodálatos gondolkozáson épülő Fiscalisi successiót a maga három féle elágazásában úgy tekintem, mint egy három fejű sárkányt, melly hazánk szívéét úgy mardossa, hogy míg mind a három fejét le nem vágjuk, édes hazánk soha boldog nem lesz. Ezen három fejű sárkánynak a fisci successio authocratiai, a majoratus és senioratus olygarchiai, az aviticitas aristocratiai része. Lássuk, mennyire mehetünk vele a mostani körülményekben. — A successio Fisci ex defectu in donationalibus egészen egyre megy az aviticitással, a melly kérdést én még egészen eldöntve lenni nem tartok, addig tehát nem is voxolhatok, míg nem tudom az aviticitással mi történik.³⁴ A mi az acquisitumokat, az extradonationalékat illeti, én úgy tartom hogy a Status egyes individuumokból áll, a Status javát és kárát tehát az egyes individuumok javától s kárától elválasztani nem is lehet; és így azt hiszem hogy a Kormányt vagy Fiscusnak, vagy nevezzék a T[ekintetes] RR ahogy akarják, nem is lehet oly jusa, a melly kárára van a statusnak, s ha van ily jusa, az nem jus, hanem egy neme a despotismusnak. Én ösmertem egy katona fő tisztet Sopron vármegyében, szép szerzeménye volt, testvéreinek gyermekeit magánál tartotta, nevelte, ápolta, mint tulajdon gyermekeit, meg is írta tulajdon kezével a testamentomot hogy mindenében örökösének tegye, azonban mielőtt annak rendi szerint aláírhatta, solennisálhatta volna, véletlenül kimult guta ütésben, s eljött a királyi Fiscus és az urasághoz

³² Az esetre vonatkozólag olv. Országgyűlési Tudósítások, II. k. 539. l. az 5. jegyzetet.

³³ Az évszámot a szónok valószínűleg csak felületesen használja, mert az úrbéri törvényjavaslat vitája 1833 novemberében első menetében lezárult s így 1834-ben nem volt lehetőség esetleges pótló utasítás küldésére Nógrád vm. részéről. A kérdés részletes vitájában 1833 szeptember 24-én Nógrád követe, Prónay valóban a fenti értelemben szavazott. Az országgyűlés elején a követeknek adott megyei utasításokat l. az Országos Levéltárban, Nádori titkos levéltár, *Acta diaetalia 1832., Praeparatoria XVII. Instruções ablegatorum Comitatusum.* Az országgyűlés folyamata alatt érkezett pótló utasításokat l. uo. *Diaetalia extraserialis 1934. CLVI.*

³⁴ Az ösiség kérdésének az országos bizottság javaslata 27. cikkének tárgyalásakor kellett napirendre kerülnie, amely „de praemonitione fassionibus praemittenda” szól. A bizottság az aviticitas változatlan fenntartása mellett foglalt állást. Felfogására jellemző a 30. cikk indokolásának következő mondata: „Superius iam... insinuatum est, bona nobilitaria avita ultro etiam penes antiquissimam, conservationi familiarum innixam consuetudinem gubernanda esse”. (*Proiecta*, 64. l.) Ennek a cikknek a tárgyalására a kerületi ülésekben már nem került sor.

szoktatott szegény atyafiakat kiszórta a házból s mindentől megfosztotta; és ezen embertelen igazságtalanságot fognánk mi Status júsának nevezni? De hogy is áll a Fiscus successiója más országokhoz való viszonyban? Ha valami meggazdagult szerencse vadász Keletindiában meghalálozik, Anglia nem rohan az ő vagyonára, hanem az egész világon publicáltatja halálát és ha még oly távol fokon álló atyafia találta is, örökösé lesz, nálunk pedig itt bent a hazában szülötte földén nem succedál szerzeményben az atyafi. Ez valósággal botránkoztató dolog; hátra van még a nota infidelitatis. Már erről alig tudom, mit is kellessék mondani, ez már épen igen furcsa dolog és nem is illik a Kormánynak ily dolgokon kapkodni, mert a bizony csak úgy ütt ki, hogy midőn a nótoriusok elűtik a fejét, a hóhér elveszi a mi rajta van, a Kormány meg elveszi a mije azon kívül van, s így szépen megosztóznak. Ez embertelen egy dolog, mellyről lehetetlen nem hinnem, hogy eltörlésére intézett javallatunk szelid fejedelmünk előtt is kedves dolog ne legyen. — Végre még az Egri káptalan követjének ellenvetésére akarnék felelni;³⁵ feljegyeztem valahová a mit mondott, ha megtalálnám. — A mint hogy jegyzeteit által futva röviden válaszol s teljes eredetiségében egyáltalában tola nem fogható beszédjét végezvén a köz tetszésnek zajos nyilatkozásai közt leült.

Eként befejeztetvén a vitatások, voxolás utján e következő végzések történtek:

1.) Igen nagy szótöbbséggel határozatott, hogy az országos küldöttség szerkeztetése el nem fogadtatik.

2-ik kérdés. *Donationalis javakban birjon e a Királyi Fiscus örökösödési jusal ex defectu, úgy hogy az utolsó deficiens az ily javakról végrendeletet ne is tehessen?* — A végrendelesi szabadság mellett, a Fiscus örökösödése ellen csupán Ungh, Szathmár, Szabolcs, Csanád, Temes, Nógrád, Zala, Somogy, Győr és Tolna vármegyék szavaztak, Békés, és Verőcze pedig csak tiszta adományok³⁶ esetére kívánták a Fiscus örökösödését szorítani. Baranya és Zólyom jelen nem voltak, s így a többi megyék, az Egyházi Rend s a Szabad Kerületek voxával a Fiscus örökösödésének ezen neme továbbra is meghagyatott.³⁷

3-ik kérdés. *Minden névvel nevezett extradonationalis javakban, melyekről a deficiens szabadon rendelkezhetett volna, ab intestato ki succedál? a királyi Fiscus vagy a collateralis atyafiak?* 32 megye és a Szabad Kerületek voxával 15 megye s az Egyházi rend ellen határozatott: hogy a collateralis atyafiak.

4-ik kérdés. *A collateralis atyafiaknak ezen örökösödése szorítatik e bizonyos gradusokra, vagy a legtávolabbakra is kiterjed az örökösödésnek törvényes rendje szerint?* — Felkiáltással általi végzés: a legtávolabbakra is kiterjesztetik.³⁸

³⁵ Frimm előbbi közbeszólására.

³⁶ Pura donatio, amikor az adományos tisztán érdemeiért s nem pénz ellenében kapja az adományt.

³⁷ A kerületi törvényjavaslat 1. §-ának szövege: „Bona ex collatione regia per donatarium pro se et descenditibus impetrata in defectu legitimorum descenditium — huc non intellectis investitionibus et meliorationibus — successionem fisci regit respicient“. (*Diaet. Extraser.* 1834. CXIV.)

³⁸ Az említett javaslat a 2. §. szövegét két változatban tartotta fenn. Az áthúzott így hangzik: „Extradonationalia autem liberae dispositioni obnoxia seu perennali seu pignoris titulo et post divisionem quoque accuisita bona ab intestato sine prolibus deficientis; ita et universa eiusdem mobilis substantia.

5-ik kérdés. *A Successio Fisci ex nota infidelitatis et crimine laesae majestatis megmarad e vagy eltöröltetik?* — 28 megye s Szabad Kerületek voxaival 18 megye ellen eltörölés határozottatott.³⁹

b)

Julius 29-én a Fiscus örökösödésének kérdésében, az országos szerkeztetés vizsgálatát folytatólag e következők határozottatottak.⁴⁰

1.) Azon bizonyítványi köteleességekre nézve, melyeket az országos szerkeztetés a Fiscustól megkíván, az *antiquus* és *recens defectus*⁴¹ közötti különbség eltöröltetvén, s annak elhatározása hogy hány esztendőkre határozzatik a Fiscusra nézve a csupán per indítással félbeszakasztható praescriptiónak azon ideje, mellyen tul keresetet nem formálhat, illető helyre halaszttatván, — a 3-ik §-bol, valamint a praescriptiónak, ugy az antiquus defectusnak is említése kitöröltetik.

2.) A Fiscus virtualitásban nem succedál, az az: csak a *deficiens* kezénél találtatott, vagy zálogba vetett donationalis javakban örökösödhetik, nem pedig az invalidatorius, vagy egyéb keresetekben.

3. A Fiscusnak egy törvény alatt kelletvén az ország polgáraival állani, az oly sok sérelmekre okot nyújtott *via facti*, mellyet a magszakadási örökösödésekben a Fiscus ekkorig gyakorolni szokott, tilalmaztatik, és a Fiscus is akár *via planae successionis*, akár *via juris* csak oly uton, s módon keresheti a maga örökösödését, mint más privátusok. Következésképen az 1715 előtti keresetek iránt, melyeket eddig csak *via instantiae* (kegyelem útján) lehetett a Fiscus ellen követni, a törvénynek s birói ítéletnek rendes útja megnyitvatik.

4. Valamint magánosok között *plana successio* útjának csak akkor van helye, midőn az örökösödés in merito nem elleneztetik, hanem csak osztályról, s kiegyenlítésről van szó; ugy a kir Fiscus is csak azon esetben keresheti *plana successio* útján az örökösödést, midőn az in merito nem elleneztetik, különben per útjára köteleztetik, s ott a *deficiensek* nem csak birtokát, s magva szakadtát, hanem jusának erőségét is bizonyítani tartozik.⁴²

salva ascendentium et mutua coniugum successione, ad fratres et consanguineos cum deficiente ab eodem stipite derivato, observato legali successionis ordine, his vero nec in remotioribus gradibus existentibus, ad fiscum regium devolventur". A másik, amely az előbbi mellé a margóra került s így véglegesnek tekinthető: „§. 2. In cunctis extraordinationalibus bonis, prout et in universa mobili substantia ab intestato deficientis, salva ascendentium et coniugum legali successione, consanguinei iuxta propinquitatis gradum fiscum praecedunt". (Uo.)

³⁹ A határozat a törvényjavaslat 3. §-a lett: „In perenne iustitiae ac clementiae regiae documentum bonorum notorii confiscatio in casibus criminis laesae maiestatis aut notae infidelitatis locum amplius neutiquam sortietur". (Uo.)

⁴⁰ Az országos bizottság javaslatának 1. és 2. §-át, amiről Kossuth nem emlékezik meg, a kerületi javaslat, mint 4. és 5. §-t, változtatás nélkül átvette. (*Proiecta*, 35. l., *Diaet. Extraser.* 1834. CXIV.)

⁴¹ Régeinek nevezték a magszakadást, ha a kihalás óta 32 év mult el, újnak. ha ennél kevesebb. (*Planum Tabulare*, Dec. 23., 24., 25. ad dand. v. recipiend. *contradictionis rationem*.) Egyébként a rendi magyar magánjogban 100 év volt az a határ, amelyen túl a királyi kincstár jogai elévültek. (V. ö. *Hármaskönyv*, I. 23. és 78.)

⁴² Az 1—4. pont alatt felsorolt határozatok az országos bizottság javaslata 3. §-ának (*Proiecta*, 35. l.) helyébe mint a kerületi javaslat 6—8. §-ai léptek: „§. 6. Fisco regio ex defectu procedenti non sufficit defectum et possessorium

5. Azon okleveleket, melyekben a Fiscust nem illető javak is foglaltatnak, a leány ág nem tartozik a fiscusnak eredeti valóságban kiadni.

6. A fiscus győzedelmeskedvén a leányág ellen, mind addig, míg a leány ág vagy nem novisál, vagy a novumra kiszabandó időszak el nem telik,⁴³ ez a leveleket által adni nem tartozik, azon tul pedig a magánosoktul nyert oklevelet nem a Camarának, hanem az országnak levéltárába tétessenek, hogy a hazafiak használata alól elzárva ne legyenek.⁴⁴

A fő H. Nádor vissza még sem érkezett.

Pázmándy, Nagy Pál, Borcsiczky haza mentek, Niczky, Ghiczy, Marczibány, Rutkay visszaérkeztek.

deficientis docere, sed insuper etiam ius eius comprobare incumbit; acquisitione fisci hoc ex obtutu relate ad ea dumtaxat bona, in quorum possessorio deficiens occasione obitus praeexistit, quae item per familiam deficientem oppignorata sunt, locum habitura. §. 7. Facti via iam etiam quoad privatos sublata fiscus quoque regius eadem abstinere ac in prosecutione praetensae haereditatis seu hanc planae successionis seu iuris via requirat, ea omnia, quae relate ad caeteros regnicolas hoc sub obtutu novissime sancita sunt, observare tenebitur, prout autem fisco regio eatenus communia cum aliis praerendentibus suffragantur procedurae adminicula, ita vicissim regnicolae universim eosdem concernentia, speciatim etiam ante annum 1715 occupata iura possessionaria, abrogata §. 1. art. 9. 1715. provisione, deinceps citra viam instantiae quoque contra fiscum ordinario iuris processu vindicanda habeant activitatem. §. 8. Controversan caducitatem interim fiscus regius ordinaria tantum iuris via requirere potest et nec secus possessorium deficientis apprehendere eidem integrum erit, quam persolutis investitionibus, meliorationibus, aliisque, quorum complanatione legaliter obstringitur, caduco bono inhaerentibus oneribus". — Az országos bizottság javaslatának 4. §-a (*Proiecta*, 35. l.) a „tam antiqui, quam et recentis" szavak elhagyásával a kerületi javaslat 9. §-a lett. (*Diaet. Extraser.* 1834. CXIV.)

⁴³ Perújítás (novum simplex, novum cum gratia), a jogerős és végrehajtott ítéletek elleni jogorvoslat egyik formája.

⁴⁴ A határozatok értelmében az országos bizottság javaslatának 5. §-a, amely a kerületi javaslatban a 10. lett, kisebb stiláris módosításokon kívül oly módon bővült, hogy a *per faeminas* szavak után betoldatott: „ast concluso tantum novi iudicio aut si hic succumbentes amplecti intermitterent, exacta ordinariae praescriptionis periodo *extradari debent*, ad archivum regnicolare reponenda, nisi eadem instrumenta simul aliorum quoque foeminas tangentium bonorum factum in se complecterentur, quo in casu similiun literarum transumptum extradare sufficet." (*Diaet. Extraser.* 1834. CXIV.)

166.

a)

Néhány érdekesebb beszéd a július 26—29-i kerületi ülésekről, a fiscus örökösödésével kapcsolatban.

b)

1834 július 30

Kerületi ülés.

Tárgy: A fiscus örökösödéséről szóló XVI. tc. hátralévő (6—14.) §-ainak vitája.

c)

1834 július 31

Kerületi ülés.

Tárgy: A királyi városi fiscus örökösödése.

a)

Posony, augusztus 3-án, 1834.

Folytatása a Kir. Fiscus örökösödését tárgyzta kerületi vitatásoknak: — Palóczinak előbbi levelemben közölt beszédje¹ után szólott

HERTELENDY MIKSA: Mennyire ellen legyen a Status legszentebb céljainak a kir. Fiscus örökösödése? e részben a minden napi tapasztalásra hivatkozik; s botránkozását nyilvánítja a leskelődésnek s árulkodásnak ama rendszere felett, melly minden lehető magszakadás közeli-tését kísérni, s követni szokta. Azonban a régi századok homályaira törvényhozói ellátásainkat építhetni nem vélvén, azon időkre, midőn még Tribusokra volt a magyar nemzet felosztva, vissza menni nem is akar, csupán jelenleges állását kívánván a Fiscus örökösödésének törvényszeres taglalat alá venni; Ily szempontból indulva: 1. Ezen fiscalisi successiót magszakadásból, donationalis javakban fentartja, azon elvnél fogva, hogy a kormány tartozzék minden ilyes javakra érdemes hazafiaknak ingyen jutalmazására törvényeink értelmében fordítani. — Ellenben 2. a felség sértés vagy hűtlenség bünje miatt örökösödést eltöröltetni kívánja. Mert ámbár igaz ugyan hogy az ily bünösnek keményen kell büntettetni, de a ki gyalázatos uton, a vesztő helyen hóhér keze által vesztí életét, az iránt megengesztelődhetik a büntető igazság, s ha csak nemtelen bosszu characterét nem akarja magára öltetni, nagyobb büntetést reá már nem szabhat. Meg is van a szónok több más követekkel egyetemben győződve, hogy ennek eltörlésére intézett javallatunk emberszerető Királyunk szívében kedves érzést fog támasztani. — Végre 3. mi a szerzeményeket, s extradonationalis javakat illeti: valaminth a királyi adományal nyert javakban van alapja a Fiscus örökösödésének, úgy a többiekben egyáltalában nincs, sőt ezen successio nem

¹ V. ö. előbb, 370. l.

csak hogy az igazsággal ellenkezik; de oly javakat is juttat a kir. Fiscus kezére, mellyekhez még csak az érdemes hazafiaknak ajándékozás sincs feltétlenül kötötve, s így nem is szolgál egyébre, mint a különben is divatozó szerencsétlen depauperatio rendszere segéd módjainak szaporítására. Ezeknél fogva tehát mindenkben a szerint voxol, mint Pest vármegyének követe.²

SZLUCHA ellenben a Fiscus örökösödését úgy a mint eddig fenáll, továbbra is fentartani kívánja. A Koronának ezen jövedelmét a Kormány jusiai közé számítván, a status biztosága, s állandósága megerősítésének munkájában azon elvet tartja legalaposabbnak, hogy valamint a hazának, úgy a királynak is jusiai sértetlenül fentartassanak, különben egyik jusunak megtámadása a másikénak veszedelmét következtethetné. A régi századoknak bizontalan hitelü historiájánál, törvényhozói állásában többre becsüli az élő törvényt, s nagyobb tekintetet érdemlőnek hiszi azon nézetet, hogy a Status szükségéi nem kevesedtek és így az ezeknek fedezésére szolgáló jövedelmeket sem kell csorbitani. Ő tehát nem csak a donationális, de még minden más egyéb javakban is fentartani kívánja a kir. Fiscus örökösödését, mert ennél ártatlanab kuforrását a Status jövedelmének nem ismeri, s azokat praesumptiok, gyanúsítások tekintetéből feláldozni nem akarja.

ANDRÁSSY: Kölcsenyek beszédjét³ cáfolólag állítja hogy nemzetünknek eredetileg Tribusokra lett felosztása s a javak birtokának mind egy köz osztályból következtetett származása ellenkezik Verbőczynek értelmével, aki nyilván mondja, hogy *bona conferendi potestas* kezdet óta a Fejedelelemnél volt.⁴ Továbbá hogy a Fiscus örökösödése némileg a feudalismushoz közelít és a tulajdoni just a rendelkezési szabadság tekintetében korlátozza, ezt elősmeri, de hogy a magyar nemes a maga javaiban csak haszonszedő lenne, s a tulajdonnak minden egyéb jóvoltával nem élhetne, azt soha el nem ösmeri. Nem tagadja azt is, hogy a denunciatiok divatba jötte kedvetlen dolog, ezen azonban lehet segíteni a nélkül, hogy a Fiscus örökösödése megsértetnék, mihelyt t. i. a feljelentés jutalma eltöröltetik. Az iparnak és nemzeti hitelnek szempontjaiból tett ellenvetéseket csak egyvaldaluaknak és igen részleteseknek itéli, mint hogy a Fiscusnak örökösödése is teherrel jár. Az Aranybulla 4-ik czikelyéből, s a királyi eskü levelekből merített okoskodásokra pedig azt feleli, hogy az Aranybullában más egyebek is foglaltatnak, mellyek a kir. hitlevelekben eskü alól in specie ki nem vétettek, de azért még sem állanak, mert részint későbbi világos ellenkező törvények, részint a nemzet javára bejött divat által megváltoztattak. Ide tartoznak a Nádor és Országbirója biráskodásáról szóló czikelyek,⁵ ide tartozik különösen az Aranybulla 20-ik czikelye, melly egyenesen parancsolja

² Dubraviczky beszédét olv. az előző számban, 368. s köv. l.

³ Kölcseny beszéde az előző számban, 365. s köv. l.

⁴ A Hármaskönyv I. 3. 6. §. a középkori hatalomátruházási szerződés értelmében úgy tanította, hogy a keresztény hitre áttérve a magyarok Szt. Istvánt királyukká választották s ezzel „*omnis nobilitationis et ex consequenti possessionariae collationis, qua nobiles decorantur et ab ignobilibus segregantur facultas plenariaque potestas in iurisdictionem sacrae coronae regni huius et per consequens in principem ac regem nostrum a communitate et communitatis ob auctoritate simul cum imperio et regimine translata est.*”

⁵ A 8. cikk szerint a nádor nemesek ügyeit, ha fejük és jószáguk torog kockán, a király tudta nélkül nem intézheti el, a 9. cikk értelmében pedig az országbíró csak a királyi kúriában ítélkezhet.

hogy a tized (decima) nem pénzen, hanem természetben szedessék. A szónok valóban kíváncsi lenne hallani, miként fogná Szathmár követe ezen szintén egy királyi hitlevélben is ki nem vett czikelyét András bullájának védeni. Mind ezeknél fontosabbaknak tartja azon ellenvetéseket, mellyek a birtok bizontalanságának káros tekinteteinél fogva tétettek. Ugy de ha ezen tekintetek állanak a Fiscus örökösödése ellen, állaniok kell az ősiség (aviticitas) ellen is, és még is a RR többségének bölcsesége az ősiséget továbbá is meghagyatni határozza.⁶ Meg kell tehát amannak is maradnia, s általa a nemesi javak mindenkori ki s vissza folyásának fentartatni.⁷ Nehezeknek ösmeri az extradonationalis, vagyis szerzeményes javak tekintetét, de erre nézve is van egy észrevétele. Azon praesumptiot hogy kit kívánt legyen inkább a végrendelet nélkül kimúlt személy boldogítani? meg kell különböztetni az idő tekintetéből. A multa nézve ugyan is az a legtermészeteseb praesumptio, hogy a ki végrendeletet nem tett, az javait a törvény értelmében hagyni kívánta, ez pedig a fiscusnak ad mellékes rokonok előtt örökösödést. De a jövendőt is a mi illeti, ha oda szorítatnék a javallat, hogy egy két igit a collateralisok örökösödjenek, és nem a fiscus, talán nem lehetne a természeti szeretet rendjén épülő praesumptionnak ellene mondani. De a messze távolságú atyafiakra nézve másként áll a dolog, itt már nincs elegendő ok feltenni hogy valaki inkább kívánta legyen boldogítani azon személyt, ki iránt már nagyon gyenge a vér kapcsolata: mind sem a Fiscust, vagy is törvény értelmében szólva azon helyet: honnan a Fejedelem bölcs ítélete szerint érdemes hazafiaknak jutalmazására kell javainak fordítatni. (Zugás!) — Én csudálkozom hogy ezen kijelentésem kedvetlenül fogadtatik, holott nagy polgárnak tartjuk ama Rómaid, ki a polgári igazság szeretetének önön magzatját feláldozá,⁸ és mi annyi polgári erényt sem akarunk magyar hazánkfiairol feltenni, hogy inkább kívánnák érdemes honfitársaiknak jutalmazását eszközölni köz kézre, mint gyakran igen is érdemetlen atyafiakra hagyni szerzeményöket! (Ismét zugás.) Én a polgári köteleket szint oly erőseknek tartom mint a vér köteleit. (Az ismételve megújuló zugást BORCSICZKY mint elnök ezen szavakkal csillapítja le: Én úgy hiszem a mi nem tetszik, azt még nagyobb figyelemmel meg kell hallgatnunk, minthogy azt meg fogjuk czáfolni!) — Ezek után ANDRÁSSY beszédjét folytatván által megy a nota infidelitatis kérdésére, s a Fiscus innen eredő örökösödésének eltörlésében küldői részéről szintén megegyezik.

ZMESKÁLL ellenben a Fiscus örökösödését mindenekben védelmezi. A felség sértést és hűtelenségét oly iszonyu vétkeknek tekinti hogy az ezekből elrettentés végett mentől keményeb büntetést kívánna felállítani. Különben is, ha állana azon állítás hogy minden büntetés igazságtalan, mellynek sulya a bűnös gyermekeire is kiterjed, úgy halálra sem kellene a vétkest ítélni, mert a gyermekeket nagyobb csapás nem érheti, mint az, hogy attyok vesztőhelyen vesztí el életét. Egyéb iránt némelylek, ugymond, alkotmányunk régiségeit fejtegetve Árpád idejét látszanak vissza hozni akarni. De én azt hiszem, hogy ha bennünket az

⁶ A törvényjavaslatnak a végrendeletekről szóló cikke tárgyalásánál. (V. ö. e kötet 284. l.)

⁷ Fluxus et refluxus bonorum, a kincstártól az adományoshoz és vissza.

⁸ Junius Brutus, a római köztársaság első konzulja, a Tarquiniusok előzője. (Kr. e. 509.) Kivégeztette saját fiait, akik egy köztársaságellenes összeesküvésben vettek részt.

Austriai ház hatalmas keze nem oltalmazott volna, magyar hazánk földjét most is török patkó tapodná.

ALMÁSSY hasonló értelemben szólván, a magszakadásból eredő fiscalis örökösödés védelmére még azon tekintetet is felhossa: hogy ha ez eltörültetnék, az adományozó kir. Fiscusnak mind a mellet is hogy a kiváltságok (privilegia) szoros magyarázatuak, kevesebb jusa lenne mint az oly eladónak, ki amaz ösmeretes „nullum jus” záradék nélkül adta el jószágát, ennek szabad lenne a vevő magvaszakadtának esetére örökösödését feltartani, a Fiscusnak pedig szabad nem lenne.⁹ És ugyan ezen tekintet áll ellent a szerzeményekben collateralis örökösödésnek is, mert a fatens fentartott jusát semmivé tenni nem lehet. Különben is törvénykönyvünknek egyik alkotmányos sark elve hogy a collateralis örökösödés nem a természeti szeretet rendjén, hanem osztályon alapul, következésképp a mely javakban osztály nem volt, azokban collateralis örökösödés sem lehet. Végre mi a felségsértés, vagy haza árulás vétkéből eredő fiscalis örökösödést illeti; ha gyakorlatban általában el lehetne fogadni azon állítást, hogy minden büntetés igazságtalan, mellynek súlyát az örökösök is érzik, úgy a nagyobb hatalmaskodás díját, a byrsagiumokat s minden pénzbeli büntetéseket el kellene törölni, mert ezeknek súlyát is érzik az örökösök. De nem is lehet mondani hogy a büntetés ezen nemének, mely különben is csak a bűnösnek tulajdon rátájára van szorítva, törvényszeres alapjai nem lennének, mert czélja a büntetésnek: hogy a ki tulajdon személyének veszedelmeztetésével nem gondolna is, legalább azon kár által rettentessék vissza ezen büntől, melly tettéből gyermekeire háramland, rendeltetése pedig a büntetésnek abban áll: hogy hűség feltételéhez lévén a magyar nemzeti jószág birtoka köttetve, az a hűtelentől elvétessék, s más hűséges hazafi jutalmazására fordítassék.

SZALOPEK ellenben nem képzel oly embert, a ki igazságosnak állíthatná hogy a bűnért az ártatlan örökös is lakoljon; és ha megfontoljuk hogy lehet gazdag birtoku notorius, a kinek egyetlen egy fia van, kítől fenálló törvényeink szerint az egyéb birtoknak fele elvétetnék, lehetetlen meg nem győződni: miképen a már magában igazságtalan törvényt azon lágyítás sem védelmezheti, melly a confiscatiót csupán a bűnös rátájára szorítja.¹⁰ A szónok tehát valamint ezt, úgy a mellékes atyafiak előtt az extradonationalis javakbani örökösödését is a királyi Fiscusnak igazságtalannak tartja, következésképp eltörölni kívánja, — de az adományos javak iránt is úgy vélekedik: hogy a donationalis rendszer megváltoztával az örökösödés rendjének meg kell változni. Hogy azon javakban, mellyek tiszta adománykép conferáltattak, megmaradjon a kir. Fiscusnak örökösödése, az alkotmányi rendszerünk állapotjánál fogva követeltséggel lehet kívánni; ellenben a pénzért adott javakra nézve merő igazságtalanság, hogy a Fiscus, a ki cameralis becslés, vagy gyakran árverés útján az ily javaknak teljes értékét már megkapta, s ezen felül még sok mellelleges, de bár mi törvényes ellátás mellet is bé nem bizonyítható fizetésekkel terheli az impetratort, azon javakhoz többé

⁹ Nullum ius, nullamque iuris et dominii proprietatem pro se reservando etc. Ha valaki ily záradékkal látta el fassionalis levelét, akkor a birtok többé nem száll vissza reá, hanem a másik fél magtalan halála után a fiscusé lesz. A záradék nélkül ellenben a birtok, amelyet eleserélt vagy szolgálat jutalmául adott át, ily esetben ismét az övé. (V. ö. *Hármaskönyv*, I. 62.)

¹⁰ Amint az 1791:56. tc. tette.

valamely just formálhasson; vagy a régibb mixta donatioknál¹¹ az eredeti summa egyszerű visszafizetésével káratlaníthassa a magvaszakadt adományosnak leány maradékát, vagy végrendeleti örököseit, holott a p. o. három század előtt fizetett 100 ezer forint időhöz mért becse most 300 ezerrel sincs voltaképen vissza pótolva.

BEZERÉDY: Midőn magánosok közötti viszonyokat tárgyzta törvény felett tanácskozunk, méltán kell figyelmeznünk, hogy a privát jusokba ne ütközzünk, s jól elrendelt társaságban minden oltalomra méltán számot tartható magános tulajdont ne sértsük, de a vitatás alatt lévő törvénynél ily nehézségtől nincs mit tartanunk, mert a Fiscust nem lehet úgy tekinteni, mint egyes honpolgárt. A Fiscusnak jutát, tulajdonát a Statusétól elválasztani nem lehet, a Fiscusnak jó, s hasznos csak az lehet, a mi az egész Statusnak jó és hasznos; a jelen törvénynél tehát minden félelem, minden elfogultság nélkül tisztán, és teljes szabadsággal vizsgálhatjuk; hogy mit kívánjon a köz jó tekintete? Ily szempontból indulva egy oldalról 50, legfeljebb 60 ezer jövedelmet látunk, melyet a királyi Fiscus örökösödése évenként béhoz a Kincstárnak, és ez a haszon tekintete. Más oldalról egész légiókban áll a a belőle eredő kár tekintetének nyomadékos sulya. Ezen oldalon látjuk állani hogy a ki csak ma holnap birtokosnak nézheti magát javaiban; az szűkölködik az iparnak minden ingere nélkül, s mind az, a mit e kép tetlegesen és negative elvesztünk, elvesz a nemzeti érték köz massájából. Itt látjuk hogy azon ösze forrasztó kapcsolat helyet, melyben nemzetnek kormányával állani kellene; a köz érzés, a köz vélemény örökös oppositioiban van a királyi Fiscussal, vagvis a kormányval. Itt tűnik előnkbe azon morális tekintet is, hogy ezen oppositio következésében az utolsó deficiens mindenkép igyekszik a Fiscust kijátszani, s ezen igyekezetében a köz vélemény által elősegítetik; ide járulnak a birtoki bizontalanság s a nemzeti hitelnek ezzel együtt járó ingadozása, a temérdek perek, melyek a viszálykodás érzetét nevelvén nemzetünkben, a közös érdek kapcsolattal ösze csatolt nemzeti egészszé egybe olvadunk nem engednek; ide járulnak sok más ezekkel rokon tekintetek, melyek ösze véve oly tömérdék rosszak summáját teszik, hogy valóban csudálkozunk kell; miképen szenvedheti Magyar ország évenkénti nyomorult 50 ezer forint jövedelem miatt az átoknak ily nyomasztó sulyát? És ne is mystificáljuk magunkat a donationalis systéma jótékonyságával; megszűnt ez már az lenni, a mi eredeti institutiojában volt, t. i. az érdem jutalma, s vele az érdem szerzés ingere. Elrepült az intézet lelke, azt a sirból többé vissza nem idézhetjük, ne ragaszkodjunk tehát a holt testhez, melybe többé lelket nem önthetünk. De méltó figyelmet érdemel az is hogy magában az ezen lelkéből kivetkeztetett donationalis rendszerben is szabad a Fejedelemnek *legatariis cessionariis*¹² záradékkal adni királyi adományt, s eként a Fiscus örökösödéséről örökre lemondani; ha tehát a Fejedelemnek szabadságában áll kivételkép a jószágok refluxusának utját bevágni; hogy ne lehetne a köz jó tekintetéből ezen kivételt általános törvényszabály erejére emelni?

A mi végre a nemzet, s felség sértés bűnét illeti: e részben a javak confiscatioját nem is nézhetem büntetésnek, hanem nézem azon barbarus idő maradványának, midőn a polgári társaság tagjai örökös harcban lévén, egymást jure belli pusztították. Engedjék meg a RR

¹¹ V. ö. e kötet 223. l. 16. jegyzet.

¹² V. ö. e kötet 207. l. 2. jegyzet.

hogy e tárgyra nézve felolvassam egy jeles férfit szavait, melyeket válaszul ada egy Fejedelemnek, midőn a confiscatio iránt véleményadásra felszólították. — Ő válaszul *Arcadius* és *Honorius* embertelen törvényét, és *Mark Aurel* ember szeretettel teljes ellenkező értelmű levelének kivonatját küldé meg. — Az *Arcadius* és *Honorius* törvénye ekként szól:*

„Filii vero eius, quibus vitam imperatori specialiter lenitate concedimus (paterno enim deberent perire supplicio, in quibus paterni, hoc est haereditarii criminis exempla metuuntur) a materna, vel avita omnium etiam proximorum haereditate, et successione habeantur alieni, testamentis extraneorum nil capiant, sint perpetuo egentes ac pauperes. infamia eos paterna semper comitetur, ad nullos prorsus honores, ad nulla sacramenta perveniant; sint postremo tales, ut his perpetua egestate sordentibus sit et mors solatium et vita supplicium.

Ellenben *Mark Aurel* levele így szól: „Non unquam placet imperatore vindicta sui doloris, quae etsi justior fuerit, acrior tamen videtur. Quare filiis *Avidii Cassii* et genero et uxori veniam dabit. Quid dico veniam? Cum illi nihil fecerint. Vivant igitur securi scientes sub Marco se vivere, vivant in patrimonio paterno pro parte donato, auro argento vestibus fruantes, sint vagi et liberi et per ora omnium ubique populorum circumferant meae circumferant vestrae pietatis exemplum.”¹³

Ezekhez nem szükséges egyebet tenni azon emlékeztetésnél, hogy tekintsünk vissza a történetek évkönyveibe, és lássuk meg minő következtetéseket szült *Arcadius*-nak barbarus törvénye, minőt a böcs *Markus Aurelius* rendszabása. Melyeket ha megláttunk, nem fogunk többé kételkedni hogy minden érdekek egyiránt javasolják a büntetés azon nemének eltörlését, mely az ártatlan maradékot sujtja.

Engedjék meg végtére a RR hogy Esztergom követének felelhessek, ki a Fiscus örökösödését azzal védelmezé: hogy az ösiség már meg van állapítva. Midőn az aviticitásról vala szó, azt mondák, meg kell állania, mert a Fiscus örökösödésének egyenes következtetése;¹⁴ most viszont azt mondják a Fiscus örökösödését nem lehet eltörölni, mert megállott az aviticitás. Ugyan mondja meg már nekem valaki, ezen vitiosus circulusban melyik a principium, és melyik a következtetés? Melyik a fundamentum, és melyik az épület?

Ezek szerint a szónok szavazatját, mindenekben Szathmár követ-jével¹⁵ egyesítette.

FRIMM: Ezen tárgyat annyiival nagyobb fontosságúnak tartja, mint hogy ő felsége töb ízben nyilván kijelentette, hogy valamint az ország jussait sértetlen fentartani kívánja, úgy *nihil iuribus suis Regiis decerpi patietur*.¹⁶ Mutogatja, hogy a Fiscus successioja egyidős alkotmányunkkal. A bullára lett hivatkozásra feleletül adja: miképen abban sok

* Cod. L. IX. Tit. 8. I. 5. §. 1, (Kossuth jegyzete, a *Corpus Juris Civilis* megf. helyére vonatkozik.)

¹³ Sem *Marcus Aurelius* kiadott műveiben, sem a *Corpus Juris Civilis*-ben nem található az idézet; a szónok is másodkézből használja.

¹⁴ Az ösiséggel kapcsolatos viták ismertetése során (281. s. köv. l.) Kossuth nem említi ezt az érvet.

¹⁵ Kölessey beszédét olv. az előző számban, 365. s. köv. l.

¹⁶ „quemadmodum iura regni salva esse volumus, ita iuribus nostris regiis, legalique autoritati regiae nihil unquam decerpi passuri...” Az 1833 május 20-i feliratra 1834 január 3-án kelt rescriptum szavai. (V. ö. *Iratok*, II. k. 30. l.)

törvények vannak, mellyeket minden pragmaticai tudomány mellet is maiglan sem értünk, mások, mellyek nem állanak, mások ismét, mellyek sohasem is állottak. Ilyennek állítja a 4-ik czikelyt de libera disponendi facultate, s hivatkozik Kovacsicsra, miképen ezen jeles diplomaticus buvár több rendbeli diplomákkal megmutatta légyen, hogy azon czikely sohasem ment foganatba.¹⁷ És ez az oka, hogy azt Nagy Lajos király egy tol vonással eltörülhetette. A Fiscus örökösödését tehát ex defectu feltartani kívánja, de a felség sértés vagy nota büntetéséhez hozzá szólni tisztén kívül tartja, s kéri az Istent hogy ezen iszonyatos vétkek soha elő ne kerüljenek.

RAGÁLYI: Nem akarja vitatni, minő körülmények szülték Andrásnak aranybulláját, sem azt: melly okok birták reá őseinket, hogy azt 1-ő Lajos által megerősítenék. Elég legyen említeni, miképen ez is ujab tanuság arra hogy a nemzetek, ha birnak jusokkal szabadságokkal, jobban cselekszenek, ahogy azokat tetleg gyakorolják, mint sem hogy megerősítést keresve királyi resolutio alá bocsássák; mert im az Aranybulla 4-ik czikelyét épen azon király törölte el, a ki az Aranybullát megerősítette. A szónok általában nem védi a Fiscus örökösödését, de általában nem is ostromolja, s csak azon meggyőződését nyilatkoztatja ki, melly szerint ezen intézkedésben igen nagy akadály, hogy a Fiscus örökösödése 500 évek óta rendes ága a status jövedelmének. Már most tehát, midőn roppant állandó seregek tartása töbnyire pénztelenséggel küzködteti a kormányokat, egy Statusnak, melly ugy is nem igen nagy mértékben vesz részt a terhekben, lehet e oly törvényt initiálni? melly a Status rendes jövedelmét csönkítja? Ezen kérdés legalább igen gondos fontolgatást megérdemel. Szathmár és Tolna követi gyanítólag 50 ezer ftra tették évenként a Kormánynak ezen jövedelmét, én erről (ugymond a Szónok) bizonyost nem tudok, mert nem vagyok a Kormány titkainak avatottja, tudok mind azáltal egyes esetet, mellyben az örökösödés szabadságának a királyi adományon tul terjesztéseért egyetlen egy személy tán kétszerezve is lefizette az említett 50,000 ftnak tőkepénzét. De legyen ez amint van, én minden esetre elfogadhatóvá kívánván tenni javallatunkat, gondolkoztam, mikép lehetne a statusnak ezen jövedelmét kipótolni? Ennek egyik módja lehetne, hogy subsidium gyanánt fizetnök le egyszerre a káratlanítási summát; ugy de ennek ellene van ama status oeconomicai tekintet, hogy az ily általános fizetések a szempillantat szükségének fedezésére fordítván, egyszerre semmivé lesznek, s a Status jövendő szükségei födezetlen maradnak. Másik ut maradna, hogy örökösödésének bizonyos részét kiki adná által a Fiscusnak; ez ismét annyira ellenkezik nemzeti érzelmünkkel, s a köz véleménnyel; hogy azt kivihetlennnek kell mondanunk és így meg kell vallanom, hogy én legalább, a káratlanításra módot találni nem tudok. Legfeljeb tehát minden egyszerűséggel kérünk lehetne ő Felségét, hogy jövedelmének ezen ágáról országunk magános hasznai tekintetéből mondjon le. Meg kell vallanom azt is, hogy én a Fiscus örökösödésének káros voltát nem oly rendel látom, mint az előttem szollott követek. Nevezetesen legártatlanabbnak tekintem azon részét, melly a szerzemé-

¹⁷ Kovachich a te.-hez fűzött jegyzetében (*Vestigia comitiorum apud Hungaros*, Budae, 1790. 108. l.) azt nem tudja a rendelkezésre álló források alapján eldönteni, hogy a cikkben engedélyezett libera disponendi facultas egyformán kiterjed-e a szerzett, adományos és ősi javakra.

nyeket tárgyzassa ab intestato. Ezen része a Fiscus örökösödésének nem teszi birtokainkat bizonytalanná, s aránylag igen csekély számát érdeklí polgártársainknak, t. i. csak azokat, kik annak idejében el mulatták megtenni végrendelésöket. Ez tehát a status jövedelme nevezetesen kuforrásának nem tekintetvén, eltörlésében nem látok nagy nehézségeket s csak azt jegyzem meg, hogy ha csak egy két ágra akarjuk a collateralis örökösödést terjeszteni, alkalmasint sikert is érhetünk, ellenben mentől messzebbre terjedünk kívánságunkban, annál kevesebbet remélhetünk. A Fiscus örökösödésének másik részét, t. i. ex defectu in donationalibus, tulajdon azon tekintetekből, melyek előttem már bőven előterjesztettek, sokkal károsabbnak ítélem hazánkra; de a kárpótlás fenteb előterjesztett nehézségeinek miatta, eltörülhetőnek nem látom. A mi végre a nota infidelitatis kérdését illeti, itt már épen nem látom minő tekintetből lehetne a javak confiscatioját védelmezni? Ha nemzetünk történeteinek szerencsétlen emlékezetét elménkben megújítjuk, mély illetődéssel látjuk: miképen sok hazánkfiai csak azért lettek notoriusokká, mert birtokosok valának; az ármányos fortély és gonosz árulás számtalan ártatlanokat tudott vétek sulyába keverni csak azért, mert ezeknek javai az árulónak gazdag zsákmány gyanánt csillogtak szemébe. Ezt bátran megmondhatjuk Fejedelmünknek, mert kezénél vannak az irományok, állításom valóságát bizonyítandók. Midőn tehát a confiscatio eltörlését initiáljuk, javallatunk biztosítja ily árulók ellen a fejedelmi széket; engesztelő áldozatot nyújt ama szerencsétleneknek, kik az árulás és fortély prédáivá lettenek; és egy cseppet sem kételkedem, hogy a mit a szív, mit az értelem javaz, arra épített javallatunkat Felséges Királyunk is kedvesen fogadandja.

Most következét Nagy Pálnak már előbbi levelemben közlött beszéde,¹⁸ mely után voxolás sürgettetvén, Deák, Kölcsey, Bernáth és mások, kik az ellenvetésekre válaszolandók, magokat felíraták, a szóllástól elállottak; így következett tehát a már szintén előbbi levelemben közlött szavatozás, és végzések rendje.¹⁹

Voxolás közben PÁZMÁNDY rövid rajzolatját adá, a felség és honárulás büntetése módjának, miként t. i. eleintén az ily bünök elítélése úgy szólván törvény s bíró nélkül egyedül a Fejedelmek kényétől függöttek, később külföldi comissiók kezére kerültek,²⁰ s így fokonként, míg végtére kivívták öseink, hogy rendes törvény útján, rendes bírák által kell ítéltetniök,²¹ mely fokonkénti emelkedésből azon egyenes következést huzza, hogy már most logikai követeltséggel nem is lehet mást tenni, mint a confiscatiót, mint a barbarus időnek korunkhoz nem illő maradványát eltörlni. — BORCSICZKY pedig némi humorral azt muto-gatá, hogy a confiscatio, bár ha csak a bünösnek tulajdon rátájára legyen is szorítva, nem magát a bünöst bünteti, mert kinek a fejét elütik, annak már csak a mennyei javakra van szüksége, a földi javaknak elvesztését pedig nem is érezi.

A voxolás resultátuma úgy erről, mint a következett napról előbbi levelemből tudva van. — Én nem kedvetlen dolgot gondoltam tenni

¹⁸ Olv. előbb, 371. s köv. l.

¹⁹ L. 373. l.

²⁰ A szónok nyilván a legközismertebb ilyen esetre, a Wesselényi-összeesküvés részeseinek elítélésére céloz.

²¹ 1715:7, 9., 1791:56. tc.

tisztelt levelezőimnek, midőn a következő napok casuistici, s kevés érdekű vitásainak hoszas leírása helyett eme fontos nagy érdekű tárgy terjedékeny előadására fordítám lapjaim szűk körét.

b)

Julius 30-án kerületi ülés: Elnökség Török és Marczibányi. Folytatván a Fiscus örökösödéséről szöllő XVI-ik t. czikely hátralévő részei, az országos szerkeztetésnek 6-ik és 7-ik §-sainál²² e következő változtatások tétettek:

1. A 6-ik §. azt mondja hogy a deficiens adóságait szerzeményeiből, ha ezek nem elegendők, a leányának fizetendő inscriptitia summából²³ kell kifizetni, s csak akkor háramlanak a Fiscusra, ha mind ezekből ki nem telik az adóságok kifizetése, és a Fiscus magát az 1715:25. czikely útján²⁴ előre nem bitosította — Ezen §. Szűcs indítványára aként módosított, hogy a leányának járuló inscriptitia summát le rovás nélkül tartozik a Fiscus kifizetni, s őket az adóságok fizetésével nem terhelheti. Így az 1715: 25. czikelyre hivatkozás is kitörültetett.²⁵ — Továbbá PRÓNAY indítványára egy külön §-ban kifejeztetni határozott: hogy midőn a deficiensnek kétféle természetű javai maradnak, melyek t. i. egy részben a Fiscusra, más részben a leány ágra, vagy collateralisokra szállanak, az adósságoknak mindenek előtt a caducus javak²⁶ investitióiból kell fizettetni, mellyek vagy épen nem, vagy elégtelennek lévén, aránylag úgy a Fiscus, mint az atyafiak tartoznak a terhek fizetéséhez járulni.²⁷

2. Az utolsó deficiens által lefizetett ősi adósságokat, vagy a donationalis javakba fektetett leány ági vagyont csak azon esetben rendeli a 7-ik §. a Fiscus által megtéríteni, midőn a donationalis javakon fekvő investitiók s javítási summák azoknak fedezésére nem elegendők. A §-nak ezen megszorító része kitörültetett, s a megtérítés minden feltétel nélkül általánosan elrendeltetett.²⁸

²² *Projecta*, 36. l.

²³ A leánynegyedek általában nem természetben adták ki, hanem az öröklött javak negyedrésztét közbeccsüvel megállapították és készpénzben fizették. (V. ö. *Hármaskönyv*, I. 29.)

²⁴ A törvénycikk, hogy megakadályozza a fiscus önkénykedését, részletesen szabályozza, miként kell bírói úton érvényesíteni igényét.

²⁵ A határozat értelmében a kerületi javaslat 11. §-a így alakult: „Onera per deficientem boni proprietarium contracta praevis ex acquisita substantia subrahentur, quae non sufficiente aut non praexistente sexui foemineo competens huicque citra falcidiam praefereenter exolvenda summa inscripticia in computum depurationis pertrahi nequit, verum eum in casum onera talia cum successione in fiscum devolvitur.” (*Diaet. Extraser.* 1834. CXIV.)

²⁶ Caducitas a kincstárra háruló azon vagyonnak a neve, amelynek tulajdonosa minden végrendeleti örökös nélkül halt el, míg megszakadás esetén a végrendekezéstől függetlenül, az ősi és adományos javak szállnak a fiscusra.

²⁷ Ez az új pont, a kerületi törvényjavaslat 12. §-a, így hangzik: „Dum autem deficiens duplicis naturae bona relinquit, quorum quippe pars una in fiscum, altera vero in foeminas aut collaterales deficientis successores devolvitur, caduca vero bonorum in parte nullae vel insufficientes exstarent depurandis oneribus subseruitur investitiones, eo tum inhaerentia possessoris deficientis onera, servata valoris bonorum proportionem, tam per fiscum, quam et per foeminas aut collaterales successores supportanda erunt.” (*Diaet. Extraser.* 1834. CXIV.)

²⁸ A kerületi törvényjavaslat 13 §-ának végleges szövege: „Quodsi porro ultimus deficiens onera avita depurasset et ita respectu horum acquiritor evaderet

A többi §§-ban egész a 14-ikig (a kerületi szerkeztetés szerint 19-ikig) csak annyi változtatás történt, hogy a 9-ik §-ban *vidua aut filiae* helyett *successores* tétetett, mint hogy a collateralisok a szerzeményben is örökösödéssel ruháztattak fel, — a 11-ik §. mely a nota infidelitatis felől rendelkezett, el lévén már a confiscatio a 3-ik §-ban törülve, egészen, — a 14-ik §-ból pedig ezen szavak: *virtute articuli* 26:1715. kitörültettek.

c)

Julius 31-én kerületi ülés. — Elnökség az előbbeni.

Következett a *királyi városi Fiscus successiojának kérdése*.²⁹ — Mellyre nézve e következő indítványok s határozatok tétettek:

1. PALÓCZY és SZABÓ a földes uri hatóság alatt lévő fundusokon lakó nemesek iránt a 13. §-ban tett rendelkezés³⁰ hasonlatosságánál fogva azt kívánták, hogy a városi fundust bíró nemesek után a városi fiscus nem csak magában a fundusokban, mint a szerkeztetés mondja,³¹ de a *superaedificatumokban* és *investitiokban* is örökösödjék. Ezen indítvány elfogadtatott.

2. KOLEDÁ indítványa, hogy a városi és királyi fiscus közötti *successio*ra nézve a nemesség tegyen elhatározó vonalt, és minden nemtelen után a városi, minden nemes után (a városi fekvő értéket kivéve) a királyi Fiscus örökösödjék, — el nem fogadtatott, mivel az ugy nevezett *honoratio*rok sorsa még bizonytalan állapotban van.³²

3. HERTELENDYNEK azon indítványa hogy *jurisdictio civitatis ratione domicilii* legyen azon sinor mérték, mely a városi fiscus *successio*ját elhatározza, — szintén el nem fogadtatott, mert a szerkeztetésnek eme szavai: *Personarum quae in medium civitatis contribuunt* tulajdon azon értelműnek ítéltetett. — Ellenben

4. azon elv, hogy kir. városokban *donationalis* javak nem lévén, az utolsó *deficiens* ugy szerzeményeiről, mint ősi javairól szabadon rendelkezhetik, nem különben hogy *collateralisok*nak a Fiscus előtt a szerzeményekben adott örökösödést a k[irályi] városokra is kiterjesztetik; a szerkeztésbe világosan kitétni rendeltetett.³³

aut substantiam foeminas vel alios consanguineos concernentem bonis donationalibus (exceptis praecise fundis immobilibus civicis) fiscus regius succedit, deficientis praestandae obnoxius erit.“ (Uo.)

²⁹ Az 1649:16. tc. mint régtől fogva élő gyakorlatot erősítette meg azt a szokást, hogy az örökösök nélkül elhunyt polgárok javai „non in fiscum Suae Maiestatis regium, sed in fiscum civitatum devolvantur“, kivéve a hűtlenség bűnében elmarasztaltak vagyonát. A városi fiscus azonos volt az illető várossal.

³⁰ A törvényjavaslat e pontja szerint a jobbágytelken élő nemes ingóságát a királyi fiscus örökli, azonban a telek, az épületek és az *investitiók* a földesurat illetik.

³¹ Nobilibus omnibus in civitate degentibus et sine testamento deficientibus (exceptis praecise fundis immobilibus civicis) fiscus regius succedit (*Projecta*, 37. l.)

³² V. ö. Országgyűlési Tudósítások, II. k. 136. s. köv. l.

³³ A kerületi javaslat 20. §-a ezt a végső alakot nyerte: „In universa seu mobili seu immobili ab intestato deficientium civium, liberarum item et ignobilium, quae in medium civitatis contribuunt, personarum substantia, salva ascendentium et coniugum legali haereditate, consanguineos iuxta propinquitatis gradum et his dumtaxat non existentibus fiscum civitatis successio respiciet; liberis autem

E szerint vége lévén a Fiscus örökösödése tárgyának, SÁRKÖZY még indítványt tett, hogy ha defectus történik, a vármegye vegye gondviselése alá a javakat, s ország szerte közhiré tétetvén az esetet, csak akkor adja által a Fiscusnak, ha törvényes idő alatt senki nem jelenti magát, a ki örökösödési jussal bír. — Ezen indítvány elfogadtatott.³⁴

Altal mentek ezután a XVII. czikelyre *de inventis thesauris*, és 22 voxal 17 ellen azt határozták a RR., hogy a Fiscus ezentúl a talált kincsekből részt ne kapjon. — Augustus 1-ő napján folytatván e tárgyat, voxok többségével azt határozzák, hogy a talált kincseknek fele a találót, fele a földes urat illesse, de a kincs keresésre nem csak a földes ur, hanem, a haszonvevő (p. o. jobbágy) engedelmé is megkívántatik. — Továbbá PFANSMIDTNAK a bányászti örökösödés iránt tett indítványa maga idejére halasztatván — *Augustus 2-án de communicatione et repetitione literarum* szőlő XVIII. czikely] került napirendre.³⁵

iurisdictioni civicae haud obnixiis personis, prout et ab intestato deficientibus nobilibus omnibus (exceptis fundis immobilibus civicis, eorumque supraedificatis et investitionibus) in defectu coniugis et consanguineorum fiscus regius succedit.“ (*Diaet. Extraser.* 1834. CXIV.)

³⁴ Az országos bizottság javaslatának utolsó, 16. §-a, amelyről Kossuth nem emlékezik meg, változtatás nélkül került a kerületi javaslatba, mint annak 21. §-a, az imént, 4. pont alatt említett határozat pedig a kerületi javaslat utolsó, 22. §-a lett: „Quamprimum enatae cuiuspiam caducitatis casus concernenti iurisdictioni seu per respectivum fiscum, seu secus insinuatus fuerit, haec caducam eiusmodi substantiam sub sequestrum publicum sumere, denunciatum ab intestato defectus casum via consilii locumtenentialis regii regnotenus publicandum procurare, ipsam autem haereditatem tum dumtaxat praetendenti fisco resignare tenebitur, si exacto a die publicationis anno praetensa a concernenti fisco caducitas per neminem contraverteretur.“ (*Diaet. Extraser.* 1834. CXIV.)

³⁵ Olv. részletesebben a következő számban.

167.

a)

1834 július 31, augusztus 1

Kerületi ülések.

Tárgy: [I.] A polgári törvénykönyv XVII. tc.-e: a talált kincs tulajdonjoga. [II.] Indítvány a Fiscus örökösödéséről bányászati javakban.

b)

1934 augusztus 2, 4, 5

Kerületi ülések

Tárgy: A polgári törvénykönyv XVIII. és XIX. tc.-e: a birtokjogi oklevelekről és oklevélmásolatokról.

a)

Posony, Augustus 6-án, 1834.

A Fő Herczeg Nádor visza még nem érkezvén, a fő RR üléseket maiglan sem tartanak.

Tolnának volt köztisztelőtü érdemes követje. Csapó Daniel helyébe, (kinek követi tisztéről lemondását közönséges sajnálkozás fogadta) azon nemes megye Rendei Jeszenszky János másod alispányt választák.

A KK és RR naponkénti kerületi gyűléseikben folyvást a polgári törvények javításaival foglalatoskodnak. A tárgyak száraz volta mindazáltal e napokrukl keves érdekes tudósításokra nyújt alkalmat.

A XVII-ik czikelynél mely a *talált kincsekről* szól:¹ CSEPCSÁNYI indítványt tőn: hogy mivel a földes úr a rejtett kincset nem vette, de lételéről semmit sem is tudott, különben azt maga felvenni ei nem mulatta volna; a királyi Fiscusnak követelése pedig épen semmi alapon sem épülne, alkottassék oly törvény: mellynek következtésében a kincslelő tartozzék a megyének jelentést tenni, az pedig ország szerte közhirré tételről gondoskodni, hogy a netalán akadható tulajdonos értesítsék, ha pedig esztendő és egy nap alatt senki sem találkozik, a ki tulajdoni jusát bémizonyithatná, az egész kincs legyen a találóé, ellenben ha ez a megyének jelentést nem tenne, valamely közintézetü pénztár javára forditassék.

Ezen indítvány következtésében több követek előadván utasításait, mindenek előtt azon tárgy körül pontosultak ösze a tanácskozások, valjon a lelt kincsekből kapjon e részt a királyi Fiscus, vagy sem?

Ezen alkalommal BEZERÉDY és HERTELENDY MIKSA egyes eseteket is előterjesztettek, mellyek a Fiscusnak eddigi bánás módját nem a leg-szeb fénybe öltözteték, mert volt oly eset, midőn egy szegény szántóvető oly kincset lelt, melly most is fő ékességei közé tartozik a királyi

¹ Az országos bizottság javaslatának 1. §-a szerint minden talált kincs, legyen pénz, arany, ezüst, vagy gyöngy, akár polgári, földesúri, egyházi, kincstári, akár bérelt vagy zálogos birtokon került felszínre, ha 150 frt-nál értékesebb, harmadában a megtalálóé, harmadában a földesúré, harmadában a fiscusé; a 150 frt-nál csekélyebb értékű levonás nélkül a megtalálóé. (*Proiecta*, 37. l.)

Kincstárnak, s az tőle kecségtetéssel elvétetett, a nélkül hogy a megye közbenvetése után is valami jutalmat kapott volna.² Egy más esetben pedig a szegény együgyü találó, olcsón adván el a talált kincset, nem csak az egésznek elvesztésére, de még az olcsó eladásból a Fiscusra háramlott kárnak megtérítésére is kárhoztattatván, a kincs lelés mellett koldus botra jutott.

VÁSÁRHELYI hasonlókép értesíti a RRket hogy a professionatus kincskeresők a k[irályi] Kamara által mikép pártfogoltatnak, s a nép kárával számukra még assistentia is rendeltetik, a mint ezt Csanádban tapasztalni lehetett; minthogy a Historia azt mondja hogy Attila nagyértékű három koporsóba lett légyen eltemetve, a nép pedig azt hiszi hogy a temető helye Csanádban a Dombegyházi pusztán légyen.³

ALMÁSY a kir. Fiscust ezentúl is részesíteni kívánván a talált kincsekből, állításának támogatásul azon gyámokkal él; miképen az ily rejtett kincsek hajdani birtokossairól méltán fel lehet tenni, hogy deficiáltak, ex defectu pedig a kir. Fiscust illeti az örökösödés. — Mire TÖRÖK azt feleli: hogy ha méltán lehet magszakadást feltenni, még méltóbban lehet prescriptiot gyanítani.

DEÁK pedig azt adá válaszul: Ha defectusnak kell a felt kincsek esetét tekinteni, nehéz által látni, miért kapjon a Fiscus csak egy részt, s miért nem az egészt? Egyébiránt ha úgy tetszik Heves követének, ám legyen — tegyük azt egy cathegoriába a magszakadásból eredő Fiscalisi örökösödéssel, de így okvetetlen szükség lesz a Fiscusnak kötelességevé tenni, hogy a felt kincsekre nézve is nem csak magszakadást s a deficiensnek birtokát, hanem juris próbát is bizonyítani tartozzék, a mint ezt nékie magszakadásboli örökösödésére nézve a RR általánosan kötelességül tették.⁴

Voxolás utján döntvén el a kérdés, 22 megye s a kerületek voxával 17 megyei vox ellen az határoztatott: hogy a talált kincsekből a kir. Fiscus ezentúl részt ne kapjon.

Másnap, ugy mint *Augustus 1-ső napján* a tárgy folytattatván, azon kérdés tétetett fel tanácskozássra, valjon a földes ur kívánhat e részt a talált kincsekből?

BEZERÉDY kéri a RRket vigyázzanak hogy a tulajdon idaeája meg ne sértessék, mellynek egyik igen természetes forrása az *inventio*. Előre bocsájtván azt hogy a földes ur, ha nem akarja, nem tartozik földét túrni, vájni engedni, az engedelem pedig magános alku dolga, melly ki-rekesztőleg a szabad szerződések körébe tartozik, midőn valaki véletlen akad valami kincsre, p. o. a földmivelő szántás, vagy szőlő kapálás közben, ebből a földes urnak részt adni nem lehet, ha csak az *inventionak*, mint a tulajdon egyik természetes kútforrásának jusát megsérteni nem akarjuk. A véletlen eset hasznának s kárának egyenlő alapokon kell épülni. Ha én pénzemet véletlenül elvesztem, a föld urától kárpotlást

² Bizonyára a torontálmegyei nagyszentmiklósi aranyeletre céloz, amelyet Attila kincsének tartottak és neveztek. Ezt 1799-ben Nákó Kristóf egyik román jobbágya árokásánál találta s Bécsbe, a császári gyűjteménybe szállították. Ma is ott őrzik, a Kunsthistorisches Museum-ban.

³ Battonyától északra fekvő népes pusztá, földesura ekkor az Edelsbacher-család.

⁴ A tárgyalás alatt álló kerületi törvényjavaslat 16. cikkének 6. §-ában, amely az országos bizottság javaslatának 3. §-án alapul. (*Diaet. Extraser.* 1834 CXIV., *Proiecta*, 35. l. V. ö. e kötet 374. l. 42. jegyzet.)

nem kívánhatok; s neki a véletlen eset nem árt, és így abból sem kívánhat részt, a mit véletlenül leltem; mert kinek a véletlen eset nem árt-hat, annak nem is használhat. Vigyázzanak a RR, ne hogy azt vethessék szemükre, hogy földes urak hozták a törvényt, s mindenkor csak a földes uri érdekeket óvták.

Ennek, s DUBRAVICZKY indítványának következtetésében, szélesre ágazó vitatások kezdettek a felett eredni, szükséges e különböztetést tenni a föld mélyébe rejtett, vagy földszint heverő, a keresve talált, vagy véletlenül lelt kincsek között. — Melly nem épen érdekes vitatások fonalát Török mint elnök azon emlékeztetéssel meczette ketté: hogy tegnap, midőn a Fiscusrol vala szó, semmi különböztetésekre, semmi kétségeskedésekre nem találtak okot a RR, ellenben ma már a földes úri érdek kerülván napi rendre, nagyon figyelmesen keresgetik a különbségeket. Ezen észrevétel egyszerre véget vetett a vitatásoknak, s voxoltak a RR azon kérdés felett: *valjon a talált kincs egészen a találóé legyen e, vagy pedig a földes úr is kapjon belőle részt?* Csak Posony, Trencsin, Zala, Somogy, Honth, Mosony, Tolna, Verőcze, Szathmár, Békés megyék, az Egyházi Rend s a Kerületek voxoltak a földes úr kirekesztésére, és így igen nagy szó többséggel elhatározottat, hogy a földes úr is kapjon részt a talált kincsekből.

Második kérdésnek az tétetvén fel, hanyad részből áljon a földes ur ratalitása. Ámbár TARNÓCZY s némelly mások azon gyanut elhárítani kívánták volna, hogy a fiscustól elvett $\frac{1}{3}$ részt a földes urak magoknak kapják, mindazáltal igen nagy szó többséggel határozottat: hogy a *fundi dominus* (ez a törvény kifejezése) ezentul ne $\frac{1}{3}$ részt, hanem hason fél részt kapjon a talált kincsekből.⁵

Most már a *fundi Dominus* szónak értelme került vitatás alá. HERTELENDY (Torontál) a telek földben, mellynek haszon vételét az ország tulajdonkép általengedte a jobbágyságnak, magát a jobbágyot kívánja minden nemű haszon vételre és így a talált kincsekre nézve is tulajdonosnak tekinteni. Ennek ACZÉL ellene mond, mert értelme szerintén az usufructuatióval nem adatott által a föld tulajdona, már pedig a *fundi dominus* részesítése a föld tulajdonának idaeáján épül, különben majd a haszonbérelő is *fundi dominus* gyanánt tekintetnék.

OCSKAY és DESÖFFY a Hertelendy indítványát, GR. LA MOTTE s még némellyek az Aczél értelmét pártolák, különösen azt is okúl adván, hogy a jobbágyoknak csupán a termesztés általi haszon vétel legyen általadva. Ezt BEZERÉDY tagadja. Különben kavicsot, turfát sem lenne szabad a jobbágyoknak szednie, sem téglát vetnie. Egyébiránt utasítja az ellenvéleményűeket magára az országos küldötség munkájára, ahol is nem elég világosnak találattván a *fundi dominus* kifejezése, ez *actualis possessor* szavak által magyaráztatott,⁶ mellyek alatt a szólló követ mást nem érthet, mint a valóságos haszonvevőt. ACZÉL és SZLUCHA ezen magyarázatot elmés csavarásnak állítják, mire BEZERÉDY megjegyzi hogyha

⁵ A kerületi törvényjavaslat 1. §-ának szövege megegyezik az országos bizottság javaslatával (v. ö. előbb, 1. jegyzet), csak a felosztásról rendelkező rész módosult a határozat értelmében: „in una dimidia parte inventori, in altera vero fundi domino cedunt”. (*Diaet. Extraser. CXIV.*)

⁶ Az országos bizottság indokolása így hangzik: „Pro fundi vero domino actuali possessorem, seu is haereditarius seu pignoratarius sit, non tamen arrendatorem etiam, cui ceteroquin tantum ordinarii fundi proventus competunt, habendum esse, censet”. (*Proiecta*, 37. l.)

csavarásról kell szónak lenni, alkalmasint jobban kitűnik a csavarás abban, hogy midőn a Fiscusról vala szó, máskép, s most ismét egészen máskép magyaráztatik a törvény értelme s mindég jobban jobban látszik, hogy földes urak hozzák a törvényt.

Azonban felkiáltás után a *fundi dominus* kifejezés meghagyatott a szerkezetésben, oly értelemben: hogy a föld urának a valóságos birtokos tekintessék, legyen az bár *hereditarius*, vagy *hypothecarius*, de a haszon bérlő egyáltalában ide ne értessék.⁷

Mindazonáltal a 4-ik §-ban arról lévén szó, hogy a ki kincset akar keresni, tartozik a föld urának engedelmet kikérni, Deák indítványt tőn, hogy a valóságos haszon vevő (*actualis usufructuarius*) engedelmet is ki kellessék kérni, mert igazságtalanság lenne hatalmat engedni a földes urnak, hogy jobbágya földének, mellyről az adózik és szolgál, turkálása az ő megegyezése nélkül engedelmet adhasson. — SZLUCHA ugyan elegendőnek tartotta a kárpotlás megemlítését, de ellenvetettvén hogy az ily kárpotlást számba venni alig lehet, kivált ha meggondoljuk, minő szörnyű dolog, hogy a jobbágnak udvarára menjen valaki, ott kut mélységű gödröket ásson, mi által kárt ugyan nem, de meg nem fizethető bosszuságot s alkalmatlanságot okozna.

A Deák indítványa tehát felkiáltással elfogadtatott,⁸ úgy az is határozásba tetetett, hogy a ki sajátosági tulajdonát meg tudná a kincsre nézve bizonyítani, annak jussa mindenesetre sértetlen maradjon.⁹

ALMÁSSY még azon indítványt tette, hogy midőn historiai nevezettségű valamely régiség találtatik s azt a találó el akarná adni; a Nemzeti Museumnak más vevők előtt elsősege legyen. — PRÓNAV szívéből örvend a Nemzeti Museum gyarapodásának, de a javallott módot egy kissé nagyon kényszerítőnek, s a monopolium rendszeréhez igen közeli tőnek találja. K. HORVÁTH pedig nemzeti műveltség tekintetéből sem akarná, hogy minden ilyen kincs egy helyre halmozódjék. — Az indítvány tehát el nem fogadtatott.¹⁰

[II.] E szerint vége lévén a talált kincsekről szőlő törvényczikkelynek, felvétellett PFANSCHMIDNEK a bányászti tárgyakbani Fiscalisi örökösödésről benyújtott, s közleiratra bocsájtott javallata.

Torkos in thesi kíván a tárgyhöz szollani. Maria Theresia önként lemondott a bányászti javakban a Fiscus örökösödéséről, s azt negyed

⁷ A határozat az országos bizottság javaslata 2. §-ának elfogadását jelentette, amely tehát megegyezik a kerületi törvényjavaslat 2. §-ával: „Ne autem inter praetensos fundi dominos quaequam contentio oriatur, pro fundi domino actualis boni possessor considerabitur, seu sit haereditarius seu hypothecarius arendatoribus huc prorsus non intellectis“. (*Proiecta*, 38. l., *Diaet. Extraser.* 1834. CXIV.)

⁸ A határozat értelmében a kerületi törvényjavaslat 4. §-a így alakult: „Si quispiam thesaurum querere cuperet et a concernente fundi domino et ab actuali usus eius fructuario indultum impetrare tenetur“ (*Diaet. Extraser.* 1834. CXIV.)

⁹ Az országos bizottság is javasolta ezt, mégpedig a 2. §-nál: „ita tamen, ut illis, qui quoad inventum thesaurum proprietatem edocere potuerint, ius salvum relinquatur“. (*Proiecta*, 38. l.) A rendelkezést a kerületi javaslat az 1. §. végére iktatta be ily módon: „Iure eorum, qui respectu talium thesaurorum proprietatem edocere potuerint, in salvo manente“. (*Diaet. Extraser.* 1834. CXIV.)

¹⁰ Mind az országos bizottsági, mint a kerületi javaslatnak van 5. §-a is, amely az illetékes bíróságot jelöli ki s a kincs megtalálójának részét, ha ez el akarta volna titkolni, a feljelentőnek juttatja, ha pedig ilyen nincs, megosztja a fiscus és a földesúr között, illetőleg a kerületi javaslat azt egészen az utóbbinak ítéli oda.

izig az atyafiaknak áltengedé.¹¹ 1779-ben a szabad Bánya városok is hasonló lemondásra szóllítottak fel, de némelyek a felszolgáltatásra nem hajlottak.¹² Így került a tárgy 1790-ben törvényhozói elintézés alá.¹³ Miután pedig ezen tárgy a Bányászti Codexben egész kiterjedésében előfordul,¹⁴ és lehetnek oly esetek az örökösödés körében, melyek a bányászti viszonyokba ereszkedés nélkül el sem intézhetők; Szepes vármegye indítványát a Montanisticum operatumra¹⁵ halasztani kívánja.

PRÓNAY ellenben semmi akadályt sem lát, miért ne lehetne azon elvet itt általánosan kijelenteni, hogy miután a Bányászti jusok és vagyonok ingó javak gyanánt tekintődhetnek, mind azon szabályok, melyek a polgári ingó javakbani örökösödés iránt az egyenes maradék, házastárs, szülők, mellékes atyafiak és fiscusra nézve rendeltettek, a bányászti javakra is kiterjesztetnek.

PFANSCHMIDT meg fogna elégedni, ha hogy a RR bár csak ezen általános törvényszabályt is elfogadná. Minden nemű vagyona nézve tettek itt a RR intézetet, miért hagynák egyedül a bányászti vagyont törvényküli helyzetben? Annyival is inkább szükséges e részben is törvényt hozni, mert az örökösödés szabályait különösen a collateralis atyafiak és Fiscusra nézve a KK és RR tetemesen megváltoztatták, s ha nem terjesztenék ki intézkedéseiket a bányászti javakra is, az lenne következtetése, hogy ugyan azon egy személynek polgári természetű szerzeményiben a mellékes atyafiak, bányászti javaiban pedig a Fiscus succedálna.

BENYICZKY practicaí ösméretekkel kifejti, hogy a bányászti és polgári javak között igen nagy különbség van s emennek elveit általánosan amazokra is kiterjeszteni már csak azért sem lehet: mert az aviticitás ugy, a mint ez polgári értelemben minden következtetéseivel egyetemben vétetni szokott, a bányászti javakra egyáltalában nem alkalmazható. Azt sem lehet állítani hogy a bányászti vagyon törvényküli önkényes helyzetben állana, mert a Maximilianus Codex¹⁶ ideiglenesen ország törvénye által el van fogadva,¹⁷ s ha még is van némi önkény, az inkább a publico politícai és perlekedés rendszerei ágakban található, mint a ma-

¹¹ Az 1779 július 23.-án kelt rendeletet közli Schmidt, Fr. A.: *Chronologische systematische Sammlung der Berggesetze der österreichischen Monarchie*. Wien, 1836. XIV. Bd. 263. s. köv. l.

¹² Az 1779 december 24.-én kelt okiratot l. Schmidt, F. i. m. XIV. Bd. 292. s. köv. l.

¹³ Az 1791: 22. tc.-ben a király ígéretet tett, hogy a bányatörvényeket a rendek közös tanácsával fogja megreformálni.

¹⁴ A bányügyi országos bizottság által kidolgozott „Codex iuris metallici Hungarici” 122. cikke szól „de fiscalitatibus in metallico-montanisticis”. (*Relatio excelsae regnicolaris deputationis in re metallico-montanistica regni Hungariae articulo 9. 1827. exmissae*. Editio secunda. Posonii, 1831. IV. melléklet. 96. s. köv. l.)

¹⁵ Az előbbi jegyzetben említett bizottsági munkálat tárgyalását az 1832 dec. 20.-i királyi propositiók a hatodik helyen jelölték ki. (*Iratok*, I. k. 5. l.)

¹⁶ A „Maximilianische Bergordnung”-ot II. Miksa király hossza tárgyalások után, melyek még I. Ferdinánd idejében kezdődtek, 1573 febr. 16.-án hirdette ki. A rendtartás, amely eredetileg az ú. n. felsőmagyarországi hét bányavárosban volt érvényes s csak később lett otthonos a többi bányavidéken és Erdélyben is, a magyar bányajog fejlődését a hazai hagyományoktól eltérő útra terelte.

¹⁷ Az 1723: 108. tc. nem említi meg kifejezetten a Miksa-féle bányarendtartást, azonban kétségtelenül reá utal, amidőn elrendeli: „Iudicia montanistica, secundum privatas eorundem leges ultraseculum stabilitas, in suo esse manebunt”.

gános törvény (Jus privatum) körében. Egyébiránt igen természetesnek véli, hogy a bányászoknak mint ország polgárainak mindenekre nézve, melyek a bányászat artisticaei körébe szorossan nem tartoznak, a közön-séges hazai törvények alatt kell állaniok, s ezt különösen ki is jelen-tetni épen nem ellenzi, de nem itt, hanem a polgári törvénykönyv végén, minden viszonyokra nézve általánosan.

SZUMRÁK a bányászi örökösödés tárgyában azt véli legfőbb kérdés-nek lenni: miknek kell a bányászi javakat tekinteni? ingatlanoknak e vagy ingóknak, és olyanoknak e, melyek ősi természetet ölthetnek magokra, vagy melyek nem ölthetnek? A szólló követ véleménye oda megy, hogy művészségnek kell tekinteni, oly művészségnek, a mely szerencse játékkal van összekötve. A mi ma semmit sem ér, holnap milliókat érhet, s mit ma pár ezerekre becsültünk, holnap teher inkább, mint vagyon. Ily értékre általánosan kiterjeszteni azon törvényeket, melyek a polgári javakbani örökösödésről alkottattak, egyáltalában lehetetlen. A polgári örökösödésből osztály ered, osztályból nova divi-sio, rectificatio, s más egyebek, a polgári örökösödéssel össze van kötve az ösiség, ez bevág az elidegeníthetős tárgyába, mind ezek s más ezen hasonló tekintetek a bányászi szerencse játékra épen nem is alkal-mazhatók; az indítványt tehát az egész bányászi tárgy rendszeres fel-vételének idejére halasztatni kívánja.

A minthogy voxok többségével oda is halasztatott.

PALÓCZY még azon okkal is pártolván az elhalasztást, hogy az ország többi lakosira nézve is azon rendet követték a KK és RR munkálódá-sikban, melly szerint előbb az ítélő Székeket coordinálták, úgy fogtak a polgári törvények javításához.

b)

Augustus 2-án még mindég Marczibányi és Török, Augustus 4-én pedig (3-ikán vasárnapi szünet lévén) Zarka és Desöffy elnökségök alatt a Levelek közléséről és vizsakivánásáról (de communicatione et repetitione literarum) szólló XVIII-ik t. czik volt tárgya a kerületi tanácskozásoknak.

Itt az 1-ő §-nak egészen,¹⁸ a 2-iknak pedig igen csekély szóbeli vál-toztatással az országos küldötség szerkeztetése szerint lett megállapi-tásán kívül¹⁹ két külön §. rendeltetett szerkeztettetni, s ezekben kimon-datni: hogy midőn az osztályos atyafiak közül valaki kívánja, a levelek gondviselője tartozik áganként, vagy pedig az illető felek által válasz-tandó kules szerint kivetendő közköltésen, a familia által választandó tagok hozzájárultával, a közös leveleket regisztráltatni, s a megkészi-tendő Elenchust mindenik érdeklött tagnak (ha kívánná) kiadni. Hogyha pedig a gondviselés illetősége felett a felek között viszátkodás támadna, mihelyt a levelek a megye levéltárába tétetni kívántatnak, a megye

¹⁸ Az országos bizottság javaslatának 1. §-a megállapítja, hogy csak az osz-tályos atyafiak kívánhatják az oklevelek közlését, erre pedig azok tulajdonosai 500 frt. bírsággal kötelezhetők. (*Proiecta*, 40. l.)

¹⁹ Az országos bizottság javaslatának 2. §-a, amely azt az eljárást szabá-lyozza, amelynek során a felek felhasználhatják közösen őrzött okleveleiket, a kerületi javaslatban a 3. §. lett. Az eredeti szöveg mindössze annyiban változott, hogy a kerületi ülés a „plurium cointeressatorum” szavak közé betoldotta: *in id consentientium*, a „coram iudlium” kifejezést pedig *coram testimonio comitatus* szavakkal cserélte fel. (*Diaet. Extraser.* 1834. CXIV.)

azokat az érdekllett felek pecsétje alatt elfogadni, és a viszázkodás eligazításaig depositum gyanánt gondviselés alatt tartatni köteleztetik.²⁰

RAVAZDYNAK többször megújított indítványa hogy a férfi ág magvaszakadtával, a legidősb leányági maradékot illesse a levelek gondviselése, elmellőztetvén, — továbbá az országos Szerkeztetés 4-ik §-ussa azt rendelvén: hogy midőn valaki a kezeihez letett iroványokat azoknak kiket illetnek, birói megintés után sem akarja kiadni, 500 ft büntetéssel lakoljon, hogy ha pedig a pecsétnek, melly alatt kezeihez tétettek, vét-kes indulatú feltörése is reá bizonyíthatatnék, örökös evictio terhén kívül 1000 ft büntetésre fog ítéltetni; fenmaradván a leveleket elidegenítők, vagy meghamisítók ellen a büntető könyvben rendelt fenyíték.²¹

Ezen szakaszra nézve JUSTH aggodalma következtésében PRANSMIDT és SÁRKÖZY azon indítványt teszik, hogy a §-ban szabott büntetés ne csak azokra értessek, *qui deposita apud se*, hanem azokra is, *qui alio quocunque modo ad se devenita literalia instrumenta legitimis eorundem dominis extradare nolunt*. — Ezen javallatot némelyek nagyon általánosnak, és szerfelett tágasnak ítélték, mert lehet eset, hogy valaki nem épen minden igaz ok nélkül tartóztatja le mások leveleit. — E szerint némi vitatások eredvén az indítványnak el vagy nem fogadása felett, DUBRAVICZKY az országos küldötségi szerkeztetés motivatiojában foglalt stylust ajánlá²² s ez által mind a két részt megnyugtatta, — a szerkeztetés tehát így fog állani: *Qui privativa documenta legitimis eorum dominis praemissa judiciaria admonitione et ne fors bonificandorum bonificatione prestita, extradare renunt, ad instantiam s a t.*²³

Ugyan ezen §-ust illetőleg SZUCSICS nem látta elegendőnek az 500 ft büntetést, mert lehet eset, midőn valaki sok ezerekre menő hasznot csinál magának idegen levelek letartóztatásával — kívánná tehát hogy a *malitiosa detentio criminalis* büntetéssel is fenyíttessék.

Az indítványt sokan pártolák, nevezetesen HERTELENDY (Torontál) a nélkül hogy a büntetés nemének meghatározásába kívánná itten ereszkedni; csak azt ohajtaná, hogy valamint a §. szerkeztetésében mind azok, kik a leveleket elidegenítették, vagy meghibásították, a büntető törvénykönyv rendelete szerint fenyítendőknék mondatnak, ezen ellátás a *malitiosus detentorokra* is kiterjesztessék.

Az indítvány mellett szóllók nem minden esetben vélték elegendőnek és sikeresnek akár a pénzbeli, akár az örökös evictoratus büntetését. Nem az evictoratus, mert ennek csak a jószág védelmét, nem pedig a javak viszaszerzését tárgyalta leveleknél lehet sikere; de a pénzbeli büntetést sem, mert ha oly gyorsasággal megvétetnék is az 500 forint, hogy azt minden hónapban lehetne ismételni, még is elő adhatja magát a megátalkodott detentionnak esete, mihelyt a levél letartóztatása több jövedelmet nyújt az évenként legfeljebb tizenkétszer ismételtető 500 ft büntetésnél. Ily esetben a törvény maga látszatnék

²⁰ A rendelkezések a kerületi javaslat 2. és 4. §-ai lettek.

²¹ *Proiecta*, 40. l. — A jogügyi bizottság által kidolgozott büntető törvénykönyv a III. rész II. art. 15. §-ban szabja ki az említett fenyítéket. (L. a tárgyalás alatt álló bizottsági javaslat IV. mellékletét ily címmel: *Codex de delictis, eorumque poenis*, 54. l.)

²² Ez szóról-szóra úgy hangzik, mint a kerületi ülés által elfogadott szöveg, amely a következő sorokban olvasható. (V. ö. *Proiecta*, 38. l.)

²³ Az ily értelemben módosított pont a kerületi javaslatban a 6. §. lett. (*Diaet. Extraser.* 1834. CXIV.)

menedéket mutatni a rossz lelkűségnek; szükség tehát más büntetésről is gondoskodni, annival inkább, mert a megátalkodott letartóztatás a maga foganatjának következtéseiben gyakran károsab lehet a leveleknek elidegenítésénél is, mert az elidegenített leveleket vissza lehet vásárolni, de a letartóztatott leveleknek hasznát soha sem vehetni.

Mások ellenben, kik az indítványnak ellene voxoltak, helyesnek ítélték volna ugyan a rossz lelkű letartóztatónak bár mi súlyos büntetését is: de általánosan azért nem akarták elfogadni a személyes büntetés határozatát, mert lehetnek esetek, hogy a leveleknek más kezére jutása világos, azonban még sincs a ki nem adás vétkekkel összekötve, mivel történhet, hogy a levelek minden rossz szándék, sőt még vigyázatlanság nélkül is eltévedhettek. Annival inkább elegendőnek ítélték tehát a szerkeztetésben foglalt büntetést, mert a szerfeletti büntetéseknek, épen azért, mivel szerfelettiék, nem szokott foganatjok lenni.

Ezek szerint a többség Bács vármegye követének indítványát el nem fogadta.

Következett az 5-ik §., mely így szóllott: *Ne vero illis etiam, qui fundo poenam hanc persolvendi destituuntur, modus revelationem aut restitutionem Literarum effugiendi supersit, statuitur: ut Judex executione mediante a talibus^{a)} literas adimere debeat.*

Erre nézve BEZERÉDY indítványt tön, hogy ha már a Bácsi indítvány el nem fogadtatott is, legalább hagyassanak ki a §-bol ezen szavak: *qui fundo poenam hanc persolvendi destituuntur*, mert ezen egész törvénynek célja az hogy a más levelei vissza adassanak, ezt ítélet következtésében bírói hatalommal a lehetőségig eszközölni keli nem csak azok ellen, kik az 500 ft büntetést meg nem fizethetik, hanem a gazdagok ellen is, még pedig sokkal inkább a gazdagok ellen, nehogy a gazdagság törvény által, a törvény célja kijátszásának eszközeül canonsáltassék. — SZLUCHA azonban ép azért nem akar megegyezni a felhívott szavak kihagyásában mivel ezek nélkül azokra is értetnék a szakasz rendelete, a kiknek vagyonuk van. — Mire BEZERÉDY kérdi, valjon a gazdagnak szabad legyen e csalni, s más embert törvényt tulajdonától 500 ft díj mellett megfosztani, és azon elvet kívánja e Fehér v[ármegye] követe felálapítani, hogy a gazdagság privilegiumot nyújthat az erkölcstelenségre s a törvény kijátszására?

ACZÉL azonban úgy hiszi: Tolna követe csak azért tette indítványát, mert a Bácsi indítvány az előbbi szakasznál el nem fogadtatott. A §-ban így a mint áll, semmi sincs, a mi megütközésre okot nyújthatna, mert az már el van fogadva, hogy a levelek letartóztatásának 500 ft a büntetése, a kin tehát az 500 ftot meg lehet venni, arról már van gondoskodás, gondoskodni kellett tehát azokról is, kik a törvény szabta büntetést meg nem fizethetik.

De KOCSI HORVÁTH pártolván a Tolnai indítványt, szörnyűségnek nevezné az oly intézkedést, mely a szegény ember ellen hatalmat adna a bírónak, hogy házára rohanván, a sok ezeret érő levelet erőhatalommal is elvehesse; a vagyonosabnak pedig megengedné, hogy nyomorult 500 ftok letételével a kiadás terhe alól megmenekedhessék. És valjon kiváltsági levelet akarunk e adni a gazdagoknak minden törvénytelen-ségre? vagy meg akarjuk engedni, hogy a szegény nemes embernek házáat a bíró megtámadhassa, a gazdagét pedig nem? A gazdagab aris-

a) Az eredetiben: tali renitente. (Proiecta. 41. l.)

toctatiát akarjuk e legyezni, s ily igazságtalan praecementiákkal a nemesi jusok egyenlőségét felforgatni? — BENYICZKY hasonló értelem-ben szól; és szorosán azon szempontot kívánja szem előtt tartatni, hogy a törvénynek czélzása a letartóztatott leveleknek tulajdonosi kézhez juttatása; mellyre ha gazdag úgy mint szegény ellen a lehetőség körében hatalom nem adatik az exequens bírónak, az az előbbi §-nak értelme csak úgy fog állani, mintha a rossz lelkű letartóztatónak 500 fton el akarnánk mások leveleit adni — SZENTPÁLY hasonlóképp azt feleli, hogy bár mit beszéljenek is Fejér és Arad v[árme]gyék követei, az a mit Bezerédy mondott, *szóul* szóra kiforgathatatlan szent igazság. — TARNÓCZY pedig még azt adja hozzá, hogy ha ezen §-nak rendelete általános ki nem terjesztetik; az fog belőle következni, hogy a ki az 500 fton megfizetheti, annak, bár asztalán lássa is az exequens bíró kitárva a letartóztatott levelet, még sem lesz hatalmában azt elvenni, s a tulajdonosnak vissza adni, hanem az 500 ft executiója után eltávozni tartoznék.

Ámbár tehát RAGÁLYI az egész §-ust haszontalannak tartá, mert meg nem foghatja, miként fogja az exequens bíró végrehajtani a jó előre biztos helyre dugott leveleket; — mindazáltal Bezerédynek indítványa voxolás útján 26 voxal 15 ellen elfogadtatott.

Augustus 5-én kerületi ülés. Örvös TAMÁS felfogván a tegnapi végzés fonálát, a mint helyesnek itéli hogy a letartóztatott levelek elvétele általánosán törvénybe tétetett, úgy szükségesnek vélné hogy a letartóztatás miatt szintén mindenkit egyenlőn fenytő büntetés határozassék, mert a levelek kiadattatása magában még nem büntetés.

RAGÁLYI alkalmat vőn magának ujlag kijelenteni, hogy a tegnapi végzés szerint megállapított §. képtelenség, mert könnyeb lenne a gombos tőt egy szekér szénában megtalálni, mint a jólevele hirül adott bírói foglalás elől láb alól eltett irományokat exequálni

BEZERÉDY válaszol: A lehetőség határán túl a törvény hozó nem mehet. Megtörténhetik hogy 50 foglalás közül negyven alkalommal nem fog lehetni végre hajtani, de tizszer csakugyan fog lehetni, már ez is nyereség. Az országos szerkeztetés is lehetőnek hitte a foglalást, mert arra hatalmat adott a bírónak, de abban volt a méltó botránkozás hogy csak a szegény, és nem a gazdag ellen is adta ezen hatalmat. Nehézséget tenni minden intézet ellen lehet; de kötelességünk a nehézségeken segíteni, nem pedig nehézségek miatt az üdvességes czéllal felhagyni. Elösmeri a szónok, hogy ez egyike lesz a legnehezebb bírói foglalásoknak, de hiszen más nehéz foglalások is vannak, midőn p. o. in specie kijelelt drágaságokat, könnyen láb alól eltehető ingó javakat kell exequálni. Teszünk a mennyit tehetünk, de tennünk mindent a mit tehetünk kötelesség, és minden esetre nem nyugodhatunk meg azon ellátásban, melly csak szegény ellen nyújt oltalmat az igazságnak, gazdag ellen pedig nem védelmez.

RAGÁLYI kinyilatkoztatja, hogy ő szegényre és gazdagra nézve egyiránt képtelennek tartja a végzést, s csak arra kéri a RRket, hogy a foglalásnak végrehajtására szabjanak módot, mert ha határozatlan önkényt engednek a bírónak, hogy házat és személyt egyiránt végig kutathasson, oly abszurdításokat fogunk tapasztalni, milyeket mivel országban megszenvedni nem igen lehet.

Erre azonban feleletül adatott, hogy az executio felől annak idejében rendszeresen előkerül az intézkedés. MADOCZÁNYI pedig azt felelé

Torna követének, hogy ha fel akarja a tegnapi végzést forgatni, úgy ne is hozzanak a RR törvényt *de repetitione literarum*, hanem csak *de solutione 500 fl[ore]norum*. — A többség tehát a tegnapi végzésben továbbá is megnyugodott. De többek által megújítván azon indítvány, hogy azok iránt is tétessék valamely ellátás, kik nem birnak az 500 ft büntetés megfizetésére elegendő értékkel, MADOCsÁNYI emlékezteti a RRket hogy ő s vele többen pártolák tegnap a Bácsi indítványt, de nem tetszett elfogadni; ő tehát most kinyilatkoztatja, hogy mint sem olyan ellátás határozatassék, melly ismét csak a gazdag és szegény közötti különböztetésre czélozna; készeb minden ujab sanctionak ellene voxolni. — Többen szintoly értelemben voxoltak, hogy ha újabb provisio határoztatik, az gazdagra szegényre egyaránt kiterjesztessék. Voxolás útján tehát a további provisio szükségesnek találtatván, MARCZIBÁNYI indítványára elhatároztatott, hogy a levelek letartóztatásáért kiszabott 500 ft büntetés oly móddal és renddel exequáltassék, a melly mód és rend érték hiánya esetére is, valamint az adósságok, úgy minden nemű birságok iránt el fog határoztatni.²⁴

A törvénycikkelyből hátra volt két §-usok,²⁵ nem különben a Transumptumokrul szőlő XIX. törvénycikkely²⁶ egy két szó változtatással helybe hagyatván, által mentek a RR az osztályrol szőlő XX-ik törvénycikkelyre.

²⁴ A kerületi javaslat 7. §-ának végleges szövege: „Ne vero modus revellationem aut restitutionem literarum effugiendi supersit, statutur, ut iudex executione mediante a renitente literas adimere debeat; quod illos autem, qui fundo poenam praecedente §-o dictatam persolvendi destituuntur, norma relate ad eos, qui contracta debita, violentiales item ac alias birsagiales poenas solvendo non sunt, sancita observetur“. (*Diaet. Extraser.* 1834. CXIV.)

²⁵ A bizottsági javaslat 6. és 7. §-a, melyek a kerületi javaslatban a 8. és 9. §. lettek, a nem-nemeseknek is biztosítják a jogot, hogy hozzájussanak az érdekeiket védő oklevelekhez, továbbá kimondják, hogy az ifjabb testvértől, ha megegyezés értelmében őrzi az okleveleket, bátyja azokat nem követelheti vissza. (*Proiecta*, 41. l.)

²⁶ A törvénycikkjavaslat kilenc pontban szabályozza az okleveleknek átiratban való kiadását. (*Proiecta*, 41. s köv. l.)

168.

a)

1834 augusztus 5, 6

Kerületi ülések.

Tárgy: A polgári törvénykönyv XX. tc.-e: az örökösödési osztályról.

b)

1834 augusztus 7

Kerületi ülés.

Tárgy: Reviczky indítványa az árvai közös uradalom, s általában a közös uradalmak feloszthatóságáról.

a)

Posony, August. 9-én, 1834.

Miután Augustus 5-én a Levelek közléséről és visszakívánásáról, nem különben a Transsumptumokrol szolló XVIII-ik és XIX-ik törvény cikkelyek bérekesztettek,¹ következett a XX-ik t. cz. Az Osztályrol.²

Ennek 1-ő §-ban az foglaltatik, hogy a melly javakban előbbi osztályt nem tud a leányág bizonyítani, azokban egyszerű osztályos perrel örökösödést nem eszközölhet, sőt ezen perben az ily javakat tárgyzta iroványokat sem tartozik a férfiág revelálni.³

ALMÁSSY azon indítványt tette hogy a § kezdetén, melly így szoll: *in bonis, in quibus foeminae praehabita divisionem docere non possunt*, mondassék: *in bonis avitis*. — Indítványa azonban szó töbsséggel félrevetettet.

KOCSI HORVÁTH: A gazdálkodási szorgalom gyakorlati nehézségei tekintetéből, utasításánál fogva törvénybe tétetni kívánta; hogy a nemesi javaknak osztályok által szerfeletti feldarabolása tilalmaztatik. — Ezen indítvány nem pártoltatott.

DUBRAVICZKY végre emlékezteti a RRket Verbőczy 1-ő része 27-ik czimének rendelkezésére, melly szerint ha valaki örökösödésképen már valósággal reá háramlott, de még fel nem osztott javakbani rátáját idegennek eladta, a vevő csupán az eladónak felperessége alatt követelhetette vett rátájának kihasítását;⁴ honnan az következett, hogy az eladó idő közben meghalálózván, a pernek vége szakadt s a vevő szerencsésnek valhatá magát, ha pénzét vissza kaphatta. Ezt igazságtalan rendelkezésnek vélik Pest vármegye Rendei s kívánják, hogy a vevőnek jusa legyen illetőségét tulajdon felperessége alatt kiszakitatatni. Jól tudja a szónok hogy az osztály csak örökösödésen épülhet, és revela-

¹ V. ö. az előző számmal.² *Proiecta*, 43. l.³ Felfedni.⁴ A Hármaskönyv I. 27. azt az elvet tárgyalván, hogy oly birtokot, amelyet valaki még csak akar per útján visszaszerezni az igénylő magtalan halála esetében a király nem adományozhatja el. az 5. és 6. §-ban kifejti, hogy az, aki ily peres birtokot vásárolt, sem az eladó életében, sem annak holta után nem perlekedhet a saját, hanem csak az eladó neve alatt.

tioval⁵ van ösze köttetve, mely csak vért illethet: azért nem is osztályra, hanem csak *ad excisionem ratae* kíván a vevőnek engedelmet adatni s az 1-ő rész 27-ik czimjét eltörültetni.

Ezen indítványnak vitatása másnapra halasztatott, s *Augustus 6-án* Zarka és Desöffy elnökségök alatt tartatott kerületi ülésben napirendre tűzetvén,

Gr. LA MOTTE: Csak annyiban pártolá az indítványt, a mennyiben magának az eladónak jusa lett volna osztályt kívánni; mert vannak esetek, midőn az atya mint szerző oly rendelést tett, hogy a javak mindenkoron osztatlan állapotban maradjanak s csak a jövedelem osztásék fel az illető örökösök között; milly forma rendelés megtörténhetik, mert ezt fidei commissumnak mondani nem lehet. Vannak más esetek, midőn bizonyos industrialis czél eszközlése tekintetéből a közbirtokosok társaságba egyesülnek s javaikat közösen adminisztrálják, ilyen p. o. a Rima Brezói Coalitio, mellynek vas hámorai, a köz nemzeti ipar előmenetelének egyik legnevezeteseb jelenségei közé tartoznak.⁶ Ily esetekben lehetetlen megengedni, hogy egy vesztegető cladása következtében a vevőnek jusa legyen akár a szerzeményes atya rendelését, akár pedig, s még kevesbé, a nemzeti közvirágzásra is mélyen ható egyesületeket rátájának kihatása által felforgathatni.

DUBRAVICZKY Gömör követének ezen aggodalmát eloszlatandólag kinyilatkoztatja: hogy csak oly esetekre kívánja indítványát értetni, midőn valaki olyantul vett osztatlan birtokot, a kinek magának szabadságában állott volna osztályt követelni, s rátáját kiszakitatni, mert senki másra több just nem ruházhat, mint a mennyivel maga bir. — Így hasonlókép SZÉLL aggodalmának megnyugtatóására azt is kinyilatkoztatja, hogy indítványát a virtualis jussokra sem kívánja kiterjeszteni.

Azonban HERTELENDY (Torontál) ezen megszorítások után sem pártolhatja az indítványt, mert helyesnek véli törvényeinknek azon rendeletét: *quod lites pretio venundari non possint*.⁷ Tettek és tesznek a K és RR gondos intézkedést,⁸ hogy minden osztályos atyafi igen rövid uton képes legyen osztály részének kivágatását eszközölni. Vágassa ki maga, s azután adja el. Hogyha pedig leginkább az adás vevésbeli summa biztosítására kívánta Pest követe indítványát irányozni, ugy erről az adóságok fejezetjénél legalkalmasabban lehet gondoskodni.

OSKAY, MARCZIBÁNYI és RAVAZDY szintén ellenzik az indítványt. Akár mi névvel neveztessek is azon kihatás, mellyre a vevőnek hatalom adatni kívántatik, az csak ugyan nem egyéb mint osztály, osztályra

⁵ Revelatio litteralium instrumentorum, a tulajdonjog alapját képező oklevelek felfedése, megismertetése a vevővel.

⁶ Rimabrezó gömörmegyei falu, az egykori Kishont kerület központja. Fényes Elek szerint (*Magyarország geographiai szótára*, Pest, 1851. I. k. 168. l.) vas-hámoraiban készült a megye legjobb vasa. A Rimai Coalitiot 1811-ben alapította Sturmann Márton, a Coalitio alapvagyonát a báró Luzsénszky, gróf Forgách, Kubinyi, báró Prónay, Török, Farkas, Jankovich, Heincz stb. családok birtokai alkották. 1852-ben belőle és néhány hasonló vállalkozásból alakult a Rimamurányi Vasműegyesület, amely 1881-ben a salgótarjáni vasfinomítóval egyesülve a Rimamurány-Salgótarjáni Vasművek R.-T.-t alkotta.

⁷ Werbőczy mint régi közmondást idézi: *Lites pretio venundari et coemi non possunt*. (*Hármaskönyv*, I. 27. 5. §.)

⁸ A tárgyalás alatt álló törvényjavaslat 13. cikkében, amely „de divisione inter fratres in casu planae successionis suscipienda“ szól. (V. ö. e kötet 350. l.)

pedig idegennek felperességet adni nem lehet. Különben is, midőn valaki osztatlan rész jószágot veszen, csak a jövedelmet vette meg, és nem az osztályt, s különös kedvezéseket annál kevésbé érdemel, mivel az 1723 : 47. t. cz. az osztatlan javaknak eladását semmit érőnek nyilatkoztatja.⁹

Ezen Marczibányi által tett s Ravazdy által pártolt észrevétel következtetésében, az 1723 : 47. t. cz. értelmének magyarázatja felett némi vitatások eredtek, minthogy DEÁK, BEZERÉDY, SZÉLL és Gr. LA MOTTE az említett törvényben kifejezett, nem a még osztatlan állapotban lévő tulajdon résznek, hanem a közös és így másokat is illető osztatlan jószágnak eladására értették, s azon törvénynek más egyebekkel is lett öszevetéséből megmutatták, hogy a közös jószágnak eladása csak annyiban nem ér semmit, a mennyiben más osztatlan testvér illetőségét is tárgyzazza, ellenben az eladó tulajdon részére nézve csak oly tekintetbe jó, mintha már osztálykép kihasított rátáját adta volna el.

Egyébiránt DEÁK, BEZERÉDY, K. HORVÁTH, SUCSICS és KOLEDÁ az indítványt pártolák. — Midőn az örökösödés már kinyílt — ugymond — én a magam részének valóságos birtokosa vagyok, s mint ilyen tulajdonommal, megtartván a törvény által kiszabott rendeleteket, szabadon bánhatok, és el is adhatom. Ha pedig eladhatom, neveléséges lenne oly törvényt alkotni, melly az eladást megengedi, de módot nem nyújt az eszközzésre. A kinek mi jussa van, azt másnak által adhatja, és szerencsétlenség lenne az igazságot száraz formalitásoknak feláldozni. Azt mondani, hogy a ki osztatlan részt vett, csak jövedelmet vett, nem egyéb, mint megtiltani, hogy valaki ipar és szorgalom által a jövedelmet szaporíthassa. Egyébiránt az eladhatás elvét maga az 1-ő rész 27-ik czímje is elősméri, mert az eladó haláláig keresetet enged,¹⁰ már pedig merő képtelenség az igazságosnak esmért követelést oly történeti esettől, minő egy embernek halála, felfüggeszteni.

Szavazat után 40 vox pártolá Pest v[árme]gye indítványát, és így az roppant többséggel elfogadtatott.¹¹ — Egyébiránt a törvényczikelynek többi szakaszai minden nevezetes vitatás nélkül helybehagyattak, tartalmuk abban határozatván: hogy a kiházasítás minősége a szülők szabad akarattól függ, s így valamint osztály részbe nem számíthatatik, úgy bár magát illendően kiházasítottnak nem lenni panasznál is valamely leány, potlékot osztály alkalmával nem követelhet. — §. 3. A szerzeményes atya életében s tudtával gyermekei között történt szerződések, végrendelet hija esetében, a szerzemények iránt erősek, és vissza nem vonhatók.¹² — §. 4. Midőn valamely idegen virtualis jusokat veszen,

⁹ A törvénycikk, hogy megakadályozza az ősi javaknak a régi családok romlását okozó elpredálást, osztály alá csak az ily javak jövedelméből szerzett birtokokat bocsátja s egyszersmind eltiltja a közös birtokok elidegenítését vagy akár csak megterhelését is.

¹⁰ „ille, cui bonorum ipsorum venditio facta... fuerit... nomine eiusdem venditoris causam ipsam dirigere et prosecui debet“. (5. §.)

¹¹ Az indítvány ily formában lett a kerületi törvényjavaslat 4. §-a: „Si quispiam condidendum legitimo secus divisionem petendi iure et activitate gaudens ratam e bonis talibus, n quorum actualis possessorii communione constituitur, sibi legaliter competentem extraneo ante initam divisionem vendat, emptori huic extraneo ad realem ratae vendentis excisionem procedere integrum est“. (Diaef. Extras. 1834. CXIV.)

¹² Mind az országos bizottsági, mind a kerületi törvényjavaslatban a 2. és 3. §.

megnyilván azokban az örökösödés, az eladó osztályossai ellen osztályos perrel nem indulhat. — §. 5. Az osztálybol eredő kölcsönös evictio kötelességének tulajdon azon perben kell eleget tenni, melly által valamelyik osztályos fél rátája csonkítást szenvedett.¹³

E szerint vége lévén a t. czikelynek, REVICZKY, kinek megyéjében fekszik az Árva vármegye 22/24 részét tevő, s Thurzó végrendeletére következtetésében temérdek leány ági örökösök által maiglan osztatlanul birt Árvai uradalom;¹⁴ az ily osztatlan javaknak feloszthatását a Majoratusok iránti végzés¹⁵ következtetésében is indítványba hozta a következő szerkeztetést javalván: *Bona quaecunque ob causam hucdum indivisa uno vel altero e compossessoribus, ad similiū divisionem fundamento titulorum 40. 41. 43. 45: lae¹⁶ procedentē, nec testamento, nec antiquo, etsi privilegiali usu obstare queuntibus divisioni subjacebunt. Et si Fiscus Regius in idmodi indivisis bonis ratam quampiam, quae aliunde dictamine artificio 31 : 1599, 75 : 1659 et 103 : 1723¹⁷ bene meritis patriae civibus conferri debent actualiter possiderer; illa inomisse segregabitur.*

Gr. LA MORTE in thesi nem ellenzi ugyan a feloszthatást, de ismét emlékeztetbe hozza a magános kötések és társasági egyesületek következtetésében közösen adminisztrált jószágokat s nehogy egy békétlen embernek nyughatatlankodása káros felbomlásokat okozzon, csak azon esetben kívánna az osztályt megengedni, midőn azt az illető felek többsége óhajtja.

A javallat közlelratra bocsájtván, vitatása más napra halasztatott.

b)

Augustus 7-én kerületi ülés. Elnökség: az előbbeni. — Előbb a levelekről szöllő t. cz. szerkeztetése¹⁸ rostáltatván, Dókus indítványt tőn hogy a levelek letartóztatása iránti rendelkezés¹⁹ nyilván a kir. Fiscusra is kiterjesztessék. Ez elfogadtatni látszaték ugyan, azonban a szerkeztetési kitételben némi nehézség adván magát elő; Virréznek azon észrevételére, hogy a kir. Fiscus egyenlő törvények alatt áll az ország lakosival, s így az általánosan hozott törvény ötet is kötelezi; iránta különös említést tenni szükség feletti dolognak ítéltetett.

¹³ A két pont a kerületi törvényjavaslatban az 5. és 6. §. lett.

¹⁴ Thurzó György nádor († 1616) végrendeletében az árvai uradalom öröklését oly módon állapította meg, hogy a birtok abban az esetben, ha fia, Imre, fiúutódok nélkül hal el, a leányoké és leszármazottjaiké lesz, meghagyta továbbá, hogy az uradalom nem osztható fel, hanem csak jövedelméből részesülhetnek aranylagos az egyes ágak s végül elrendelte, hogy a birtokok igazgatási a legidősebb leányt illeti férjével együtt. Az uradalom a XIX. sz. első felében hat mezővárosból és 75 faluból állott.

¹⁵ L. a tárgyalás alatt álló törvényjavaslat XII. cikkét. (E kötet 320. s köv. l.)

¹⁶ A Hármaskönyv I. 40. és 41. az ősi jószágoknak és az apai háznak, a 43. a testvérek szerzett javainak felosztásáról szól, a 45. pedig kifejti, hogy az osztózásnak nem per útján kell végbe mennie.

¹⁷ Az 1599 : 31. tc. a rendek panaszát és kérelmét tartalmazza, hogy az uralkodó jogtalanul ne vegye el senki birtokát, a törvényesen hozzá kerülőket ne tartsa meg magának, hanem azokat érdemeseknek adományozza el, az 1659 : 75. tc. elrendeli, hogy a király a fiscusra hárult javakat az érdemeseknek ingyen adományozza, az 1723 : 103. tc. pedig a ország benépesítéséről szólva ígéri, hogy a király a fiscalis birtokok adományozásánál az érdemesekre méltó tekintettel lesz.

¹⁸ A törvényjavaslat XIII. cikkének tárgyalásáról olv. 350. l.

¹⁹ V. ö. 392. l. 18. és 19. jegyzet.

Következett már most az Árvai indítvány vitatása.

PRÓNAY az ily osztatlan jószágokat fidei comissumoknak egyáltalában nem tekintheti, sem magára a familiára sem az idegenekre nézve. A familiára nem, mert a jövedelem közre bocsájtatik; az idegenekre sem, mert az ily javak adósságért exequálhatók úgy, valamint exequalni lehet valakinek regale beneficiumbeli²⁰ proportionalis illetőségét, a nélkül hogy a physikai kihasításról avagy csak szó is lehetne. És ez bizonyos, hogy lehetnek javak, mellyek természetben fel sem is oszthatók, a nélkül hogy ezen osztatlanság akár a hitel tekintetében károsnak, akár igazságtalannak mondathatnék. De az indítvány általános elfogadását magok az industrialis tekintetek sem javasolják, mert ámbár a mezei gazdálkodás sok ágaira nézve hasznos a kisebb tagokra osztályozás, de általánosan, mindenre ezt sem lehet mondani, mert az erdőkre nézve p. o. bátran lehet állítani, hogy ha kisebb tagokra osztatnak, mint sem hogy az erdészi culturát elfogadhatnák, a feltagolás káros, és ezért az 1807-ki törvény, melly a legkisebb birtokosnak is just ad erdőbeli rátájának kihasítására,²¹ kétség kívül az erdőknek nem conservatiojára, hanem pusztítására vezetett. Még inkább állanak pedig ezen nézetek oly esetben, midőn a különben földmivelői szempontból nézve keveset érő jószág jövedelme különös industrialis ágazattal: p. o. vashámorokkal, vagy gyárokkal van öszeköttetve. Mivé lennének ezek, ha minden egyes közbirtokos kívánságára feldaraboltatnának? Különben is a felosztással töbnyire csak a gazdagabbak nyernének, a kisebb rész birtokossai pedig semmivé lennének. Figyelmezteti végre azon politicus tekintetre is a RRket hogy a jobbágyság állapotja közönségesen jobb szokott lenni az ily osztatlan javakban, miről a Vataj nemzetség javai,²² s azokban a jobbágyság állapotjának osztály előtt, s osztály után öszehasonlítása eleven bizonságot ad. Oly kiterjedésben tehát, mint ahogy tétetett az indítvány, azt nem pártolhatja; hanem hogy ahol sem a familia közötti transactio, sem pedig socialis szerződés ellene nem áll, a jószágoknak osztatlan állapotban maradása, vagy felosztása az illető tagok többségétől függjön, s ha ez osztályt határozna, a kisebb rész annak ellent ne állhasson; ennyiben a szónok is megegyezik.

BEZERÉDY a közös administratio elveit különböző tekintet alá jövőknek itéli. — 1-ő tekintet: midőn valaki úgy regulázza jószágait hogy azok soha fel ne osztathassanak, hanem a törvényes örökösödés rendje szerint örök időig közösen administráltassanak. — 2-ik tekintet: midőn társasági szerződésen, p. o. actiákra összeállot társaság egyezésén épül a közös admistratio. — 3-ik végre, midőn az egy bizonyos czélnek elérésére lőn alakitva, melly czélt csak úgy lehet elérni, hahogy a javak teste fel nem daraboltatik.

A 2-ikat a mi illeti: contractus contrahentibus legem ponunt;²³ ez tehát, valamint a 3-ik is, midőn p. o. vashámorok fentartása tekintetéből az erdők feloszthatatlanok, az Árvai indítvány alá egyáltalában

²⁰ Az ú. n. királyi haszonvételek, amelyek a földesurak jövedelmi forrásai voltak, a következők: italmérési és koresmáltatási, húsmérési, malomtartási jog, vám- és révjog, vásárjog, az egyházi tized haszonbérleti joga.

²¹ 1807 : 21. tc. 10. §.

²² V. ö. c kötet 339. l. 29. jegyzet.

²³ Kinek-kinek írott törvénye a maga kötése. — A szokásjognak ez az ősi elve írott törvényben az 1653-ban összegyűjtött Approbatæ Constitutiones III. R. XI. Cz., 2. cz. ében jelenik meg, latinul pedig az erdélyi 1792 : 2. tc.-ben.

nem eshetik és ezeknek egyes tagok kívánságára felosztását senki sem pártolhatná. De az elsőre nézve lehetetlen az indítványt nem pártolni. A melly nézetek harczoltak a fidei commissumok ellen, harczolnak a feloszthatatlanság ellen is. A tulajdon itt is sértve, a sajátunkkal és szabadsága itt is korlátozva, az ipar és szorgalom itt is gátolva van. Nem is véli a szónok hogy a felosztással a csekélyeb birtokos veszi-tene, mert ha általában minden közös administratio-ra is el lehet mon-dani azon magyar közmondást: *közös lónak túros a háta*, kétség kívül az ily közös jószágokbani csekély birtokosokra alkalmazni lehet azt, hogy nem jó nagy urakkal egy tából cseresnyét enni. Az erdő törvény iránt is úgy vélekedik a szónok, hogy az erdők elpusztulását nem any-nyira a felosztás, mint a közös birtokkal járó közös administratio eszközle.

DUBRAVICZKY mint Pest v[ármegye] követje s alispánya kötelessé-gének tartá a Vataj familia jószágain élő jobbágyok állapotja iránt megjegyezni, hogy rosszab állapotban vannak e osztály után, mint osztály előtt, azt nem mondhatja, annyit mindazáltal mondhat, hogy nin-csenek törvénytelen állapotban. Egyébiránt az indítványt ő is oly érte-lemben pártolá, hogy az valahogy az egyesületek felbonthatására ne értessék. — Mire BENYICZKY szó szaporítás előzése tekintetéből jelenti, hogy ezt Árva követje is így kívánja értetni, s azért szerkeztetési javal-latát is megváltoztatta.

OCSKAY és SZLUCHA Nográddal egyetértőleg, ALMÁSSY pedig az indítványt egészen ellenzőleg szólottak. A közös administratio kárat-lan voltára nézve példába hozatott a káptalanbeli jószágok állapotja. Emlékezet történt a jobbágyokra nézve is eltiltott szerfeletti apró szét-tagolás felől²⁴ s utánna tétetett: miképen a törvényhozásnak gondos-kodnia kell hogy az elszegényedés elő ne mozdítassék, már pedig álta-lánosan elfogadtatván az indítvány, kevés idő alatt nem a birtoknak több kezekre osztása, hanem épen ellenkező eszközöltetnék, az t. i. hogy az egész birtok egy két hatalmas kézre szorúlna, s a felosztás egyedül a földmérőknek hozna némi hasznót. kárt ellenben a familiák-nak. De csudálkozását is jelenté Almássy hogy épen azok, kik a ren-delkezés szabadságát még az ősi javakra is kiterjeszteni kívánták, most annak még a szerzeményekben is megszorítására szavaznak.

RAGALYI ellenben az indítványt legszélesb értelemben pártolja. A káptalanbeli jószágok állapotjának dicséretes voltát magában is oly gyenge lábon álló dolognak hiszi, hogy inkább annak lenne támogató argumentumokra szüksége, mintsem hogy másokra argumentumul szol-gálhatna; s meg van győződve, hogy ha ezen javak propagativus örö-köst magok után hagyható magánosok tulajdonai lennének, régen fel is osztattak volna és sokkal több hasznót is adnának, mint most adnak. Az egyesületek, szövethatások ide egyáltalában nem alkalmazhatók. A birtok ezeknél nem cél, hanem csak eszköz lehet bizonyos industria-lis célnak elérésére; különben hogyha az ily társaságok jószág szer-zést vennének célul, nagyon kételkedik: nem lehetne, sőt nem kel-lene e ellenök is az amortisatio törvényéhez²⁵ folyamodni? a paraszt

²⁴ Az úrbéri törvényjavaslat II. cikkének 4. §-a mondotta ki, hogy a job-bágytelek nem osztható fel negyedénél kisebb részre. (*Iratok*, I. k. 504. l.)

²⁵ Az 1598 : 55. tc. volt ez, amely megtiltotta a püspököknek és protestánsok-nak, hogy világi birtokot maguknak és egyházuknak a királytól adományul kér-jenek, bárkitől pénzért megvásároljanak vagy zálogba vegyenek.

s a törvényhozás figyelmét minden esetre ki nem kerülhetnék. Mondanak valamit, mintha újab időben a Rimai Coalitio is hasonló célra látszatnék dolgozni: azonban még panasz nincs ellene, s a szónok nem szokott ott, ahol nincs, panaszt keresni. Minden esetre úgy hiszi hogy az ily társaságok pénz alapon épülnek s a tagoknak nem is lehet egyébb-hez jusok mint pénzők vizsakivánásához. Az indítvány ellen egyébb-iránt nem sokat nyom azon ellenvetés hogy az ily osztatlan jószág tulajdona a birtokosoknak, mert adósságaikért el is foglalható. Az Árvai uradalom (mint mondják) 22/24 részét teszi az egész megyének és van e benne akár melyik közbirtokosnak csak annyi jusa is, hogy ott lak-hasson? bizonyára nincs, s meglehet idegen kegyelméből bérlett ház-ban hajtja fejét nyugalomra, míg az ő tulajdonában gazdagon fizetett idegen parancsol. Hiában is fél Nitra követe a szerfeletti felosztást követendő elszegényedéstől; mert azon közbirtokos, kinek p. o. az Árvai uradalombul $\frac{1}{4}$ teleknél több nem jutna, hogyha ezt maga birná, maga mivelhetné, magában lakhatnék, még is igen nagy mértékben boldogabb lenne, mint midőn ugyan azon $\frac{1}{4}$ teleknek más igazgatásá-tól függő jövedelmét szedi, s fejét sem hajthatja le tulajdon hajléká-ban. Ha egész honunkban csak az Árvai uradalom egyedül lenne is ily helyheztetésben, azon megyének ily nevezetes része, minden esetre megérdemlené a törvényhozásnak oly nemű ellátását: hogy felmentes-sék ama természet elleni állapot alól, mely a tulajdonost megfosztja tulajdonától s idegenné teszi tulajdon honnában, tulajdon földéről számkivetí. — A jobbágyság sorsát a mi illeti, senki személyességében sem vélték a RR elegendő kezességet találni, ezért gondolkoztak felőle az urbéri tárgyban, különben ha személyességben kellene a jobbágyság biztosítását keresni, kétség kívül nagyobb biztonságot találhat oly földes urnál, ki örökösseire fogja javait áltbocsájtani, mint oly gazda tisztnél, kit csupán a fizetés érdeke, s hivatalának ideiglenes viszonyai kapcsol-nak hozzája.

DÓKUS: A mint igazságtalannak vélné, ha az határozatnék: hogy minden osztatlan birtoknak, vagy akarják az illető felek, vagy nem, fel kell osztatnia; úgy az osztály megtiltását sem mondhatná igazságosnak s a vélemények egyeztetése tekintetéből Gömör követével egyetértőleg közép utra voxol, t. i. hogy az illető felek többségének kívánságára az osztály megtörténhessék.

MARCIÁNYI: Nem akar béereszkedni annak vitatásába hasznos legyen e a Majoratusoknak eltörlése? annyit minden esetre állít, hogy a hasonlítás hiányos, mert a kérdésben forgó osztatlan javak nem bir-nak el nem idegeníthetés privilegiumával. A tulajdon idaeáját a mi illeti: különbséget kíván tétetni az absoluta és feltételes tulajdon között, s úgy vélekedik hogy p. o. az Árvai uradalomnak birtokosai csak oly tulajdont birnak, mely az első szerző végrendeléseben kijelentett fel-tételnek van alája vettetve, azon első szerző által kiszabott feltételnek, kinek épen tulajdonosi jusánál fogva szabadságában állott volna azt is rendelni, hogy a ki osztályt fog e javakból kívánni, az illető részét azonnal veszítse el. A jószág igazgatásának káros vagy hasznos voltára általános szabályokat felállítani hasonlóan nem kíván; mert ezt körülményektől függőnek itéli, és a mint tud esetet hogy a magános bir-tokos igen rosszul gazdálkodik, a közös jószág igazgatása pedig leg-szembevetőbb iparral és sikerrel folytatatik, úgy tud ellenkező esete-ket is. Az indítványt tehát annál kevésbé pártolhatja, minthogy az min-

dennemü szerződéseket, privilegiumokat egy tol vonással semmivé tétetni kíván, a mi ha megtörténhetnék, nem lenne többé kötés, nem lenne birtok hazánkban, melyet biztosnak s állandónak tarthatnánk.

DEÁK: Szintén nem kíván ereszkedni annak vitatásába valjon jó s hasznos legyen e a Majoratusok eltörlése, vagy sem; annyit tud hogy a többség végzett,²⁶ s Trencsinnek egyik követe utasításánál fogva is egyik legmelegebb védője volt a végzésnek, sőt a substitutio haeredis eltörlésére Trencsin vármegye Rendei figyelmezteték a hazát,²⁷ miért a szónok köszönettel is tartozik. — Hogy az ily osztatlan birtok tulajdona bizonyos feltételhez van kötve, igaz; de hiszen a Majoratusok is végrendelesi privilegiált feltételeken épültek, még is szükségesnek vélték a RR azokat eltörölni. Kik az ősi javakra is kiterjeszteni kívánták a végrendelezési szabadságot, nem kívánták azt oly korlátlanul, ahogy az a Status javával össze nem férhet. A végrendelek felől általában a szónok e principiis juris universalis úgy vélekedik, hogy az nem más, mint az élet utolsó pillanatjában kinyilatkoztatott akarat, hogy kinek kívánja javait általadni, s így mintegy substitutioja az általadásnak; a kinek tehát általadni lehetetlen, annak testálni sem lehet; és ezért képtelenség az, midőn valaki századok múlva születendő ivadékok birtokát kívánja végrendelege által a sírból kormányozni. — A közös administratio hasznos voltát az embereknek csak két neme védelmezheti; egyik, mely a közösből más kárával igazságtalan hasznot húz, másik, kinek személyes iparkodása kisebb, mint a közös administratioje. De a más kárával boldogulni nem akaró s az igazság mezején ön erővel előre haladni szerető emberek a közös administratiót nem védelmezhetik. A regale beneficium kiszakíthatatlanságától vett erőseget²⁸ szintén súly nélkülinek találja. Vannak dolgok, melyekben természeti osztály lehetetlen, azokban tehát ily osztályt kívánni is képtelenség, így p. o. az örökösödésbe maradt egyetlen egy lónak két örökös között kétfelé vágását csak a balgatagság védelmezhetné, és ha e részben elegendő törvényes ellátással nem dicsekedhetünk, pótolnunk kellene a törvény hiányát, s világosan eltiltanunk hogy ha van oly balgatar ember (mert vannak a világon balgatar emberek), ki egy malom osztályáról a malom kereket két felé vágatni kívánná, azt ne kívánhassa. Ezekből azonban épen nem következik, hogy mivel a regale beneficiumot természetbe kihasítani, a lovat vagy malmot kétfelé vágni nem lehet; a közös jószág birtokosságainak is örökre meg legyen kezök egy természet és status elleni végrendeleg által kötve, s a tulajdonos soha sajátjának birtokába ne léphessen. Az indítványt tehát pártolja oly értelemben: hogy a ki osztályt kíván, annak rátája kihasításék, a többiek bíriják, ha nekik úgy tetszik, közösen. Meg valja azonban hogy minden vélemények között a javallott közép út, t. i. az osztályosok többsége akaratjától felfüggesztés az, melyet a legalptalanabbnak tart; vagy áll az osztatlanságot rendelő végrendeleg, vagy nem áll, ha áll, úgy kell neki 99 köz birtokost egy ellen, mint egyet 99 ellen védelmezni; ha pedig nem áll, úgy egyes embernek tulajdonosi júsát mások akaratjának subordinalni nem lehet.²⁹

MADOCÁNYI szintén az indítványt pártolá, s Marczibányinak azt felelé: hogy alkalmasint azért védelmezi a közös administratiót, mivel

²⁶ V. ö. e kötet 331. l.

²⁷ L. Borsiczky felszólalását a június 26-i kerületi ülésben, e kötet 273. l.

²⁸ Prónay érvelését olv. előbb, 401. l.

²⁹ V. ö. Kónyi: *Deák Ferenc beszédei*, I. k. 100. s köv. l.

történetesen közös javainak mostani administratiójával meg van elégedve.³⁰

SZÉLL és K. HORVÁTH az indítványba tett tárgy és a Majoratusok között nagy hasonlatosságot találnak, melynek egységi alapját Széll abban keresi, hogy valamint a Majoratusoknál az alapító végrendelése volt az, melyet megszüntetének a RR, úgy itt is hasonló végrendelés forog kérdésben. Ő mindazonáltal úgy érti az indítványt, hogy csak azoknak lehessen osztályt kívánni, kik vér kapcsolattal bírnak, nem pedig idegeneknek is. — K. HORVÁTH e tárgyat oly hasonlónak hiszi a Majoratushoz, mint tojást a tojáshoz, sőt ha van a kettő között különbség, csak az van, hogy ez még nagyobb tojás. Mert igaza van Torna követének, hogy az ily osztatlan javak birtokossai idegenek Israelben s nincs tulajdonokban annyi helyök, hová fejöket nyugalomra hajthatnák.

MARCZIBÁNYI a Deák észrevételei által magát megsértetnek érzé. A mennyiben, ugymond, vádolni látszik, mintha utasítással ellenkezőleg nyilatkoztam volna a Majoratusok felől: e részben ugyan számadással csak küldőimnek tartozom; mindazáltal akár mikor kész vagyok privative Zala követjét capacitálni hogy küldőim az eddigi Majoratusokat sértetlen megtartani kívánják, s kérem legyen meggyőződve hogy utolsó lehettemig küldőim utasításának leghivebb magyarázója leszek. Minthogy továbbá magamnak is vannak közösen adminisztrált javaim, tehát Zala követének véleménye szerint nekem is vagy oly embernek kellene lennem, ki más kárából hasznót húzni szeret, vagy ki magános iparjában, a közös administratiót utólni nem képes. Az elsőre nézve, minthogy a jus bonae existimationis minden embernek természeti jusa, kérem Zala követjét hidje el, hogy más kárán boldogulni nem szokásom, s hidje ezt mind addig míg ellenkezőről nem fog meggyőződni. A magános ipart pedig a mi illeti, erre is megfelel életem nyilvános rendje, mert magános birtokaim is vannak, Liptó követének igaza van hogy én közös javaim mostani administratorával meg vagyok elégedve; de ha nem lennék is, abbol nem az következne, hogy osztályt, hanem az, hogy más administratorot kívánnék. Végre Veszprém követének megjegyzem hogy a Majoratussal tett hasonlítás alaptalan, mert ezt csak egy tag bírja osztályossai kirekesztésével, a közös javak jövedelmében pedig minden örökös osztozik.

DEÁK ki a felfedezett privát körülmények felől alkalmasint semmit sem tudott, kijelenté hogy távolról sem kívánt sérteni, s ha Trencsin követe magát még is megsértetnek vélné, mind a becsület szabályainál, mind itteni állásánál fogva kötelességének tartja tőle engedelmet kérni.³¹ — K. HORVÁTH pedig őszintén megvalja miképen meggyőzetett legyen, hogy van különbség a Majoratus és feloszthatatlan javak között; t. i. azon különbség hogy amott egy, itt pedig száz majoresco van.

HERTELENDY MIKSA: Nem annyira a jus universale szabályait, mint a hon érdekét s polgár társaink boldogságát kívánja szem előtt tartani. Az indítvány igazságát belső érdemére nézve maga is elismeri, de figyelmébe ajánlja a RRnek hogy a mit végezni fognak, az eddigi végzésekkel összeütközésbe ne jöjjön. Nevezetesen az van határozva, hogy a vég-

³⁰ Marczibányi Antalnak Kamenicán (Szerém m.), Tornyan (Csanád m.) és Nemeskocsócon (Trencsén m.) voltak birtokai, az utóbbi helyén, amire a felszólaló is céloz, másokkal közbirtokosságban.

³¹ V. ö. Kónyi: *Deák Ferenc beszédei*, I. k. 102. l.

rendelést tevő első *acquisitor* gyermekei között tett egyeség felbonthatlan; továbbá az is végeztetett hogy egyszeri *substitutio haeredis* megengedtetik.³² Ezekre figyelmeztvén midőn egyes osztályos tagnak kívánására is elhatározzuk az osztályt, szükség hozzá tenni: *nisi testamentum relate ad primam substitutionem, aut contractus relate ad contractus obstaret.*

RAVAZDY ellenben az indítványt kereken ellenzi. — Kérdi, valjon oly országban, hol épen azon osztálynak, mellynek kezében van a *representatio*, jussai *privilegiumok*on épülnek, lehet e gyászok következtetése nélkül azt mondani: hogy *nec antiquo licet privilegiali usu obstarere queunt?*³³ Ő erre soha reá nem áll, mert küldőitül utasítása van hogy minden *privilegiumot* sértetlen feltartani igyekezzék. A kérdésben forgó osztatlan javak jövedelmei adóságért *exequalhatók*, a familia tagjai kizárva nincsenek, és így sem igazságba, sem törvénybe nem ütköznek. A felosztást pedig politikai tekintetek sem javasolják; mert ámbár valónak hiszi a követ hogy *Salus publica suprema lex esto*, de itt a *Salus publica* felosztást nem kíván. Az Arvai uradalom ^{23/24} részét teszi Árva vármegyének, és az ottani jobbágyság adóval nem tartoznak, ellenben tartoznak a többi ^{2/24} részt bíró földesurak jobbágyságai. Minek oka abban fekszik, hogy az uradalom jobbágyságai ad *beneplacitum Domini* regulázott *contractualisták*, s csak 4 ftot fizetnek és 12 napot dolgoznak. A mi kétségkívül megszűnnék, mihielyt felosztatnék az uradalom.

Szóllottak még ANDRÁSY az indítvány mellet, — ACZÉL pedig ellene. — Végre *voxolás* utján 38 megye s a kerületek *voxával* 9 megye s az egyházi rend ellen, az árvai indítvány *in thesi* elfogadtatott.

Másnap pedig úgy magyaráztatott, hogy itt csupán örökösödési osztályról, nem pedig egyesületekről vagy *coalitiokról* van szó. — A szerkeztetés is ehez módosítatott. — Melly tárgynak s az új osztályról szóló cikkelynek végzetével által mentek a RR a következő t-czikelyre de *Proportione* s *Augustus 9-én* annak 6 első §§-ait nem kevés vitatás után szórul szóra *elfogadták*.

Török és Hertelendy (Zala) haza mentek. Bük és Szilassy visza érkeztek.

169.

1834 augusztus 8, 9

Kerületi ülések.

Tárgy: [I.] A közös uradalmak feloszthatóságára vonatkozó határozat nem érvényes az egyesületekre és részvénytársaságokra. [II.] A polgári törvénykönyv XXI. és XXII. tc.: az új osztály, közbirtokosságok arányos felosztása.

Posony, Augustus 13-án, 1834.

[I.] Miután utóbbi tudósításim szerint Árva követének az osztatlan javak feloszthatása iránt tett indítványa *Augustus 7-én in thesi* igen nagy szó többséggel elfogadtatott;¹ — a következtetett napi kerületi ülésben

³² A tárgyalás alatt álló törvényjavaslat XII. cikkének 4. §-a tartalmazza az említett határozatokat. (V. ö. előbb, 349. l.)

³³ Reviczky indítványának szavai. (V. ö. 400. l.)

¹ L. fentebb, az előző szám végén.

BEZERÉDY szállítá a RR figyelmét, nehogy a végzés szerkeztetése által az egyesületek lelke s alapja megsértessék. Ha valahol, hazánkban bizonyosan minden erővel törekednie kell a törvényhozó hatalomnak is, hogy az egyesülés előmozdításék, mert csak így lehet a nemzeti jólét előhaladásának tág mezején oly czélokat elérni, melyeknek kivitelére eldarabolt egyes magános erők elégtelenek. Szükség tehát kifejezni hogy a tegnapi végzés csupán az örökösödés elvén épülő osztályt tárgyalja; és amint jó, hasznos és igazságos: hogy az elődök által rendes örökösödés helyett esetlenül állapotra kárhóztatott javaknak birtoki közössége akár melly illető tag kívánságára megszüntethessék; ugy ez a társasági kötésekre és egyesületekre egyáltalában ki nem terjesztethetik.

DEÁK és MADOCsÁNYI hasonló értelmében szólván különösen megemlítik hogy a vitatás alatt lévő törvénycikkely osztályról szól, osztályról t. i. törvényes értelemben; melly vér és jog közösségén (in communione juris et sanguinis)² épül. Maga Árva vármegye] követje sem értette tehát az örökösödési osztályon túl indítványát, mert javallatában az 1-ő rész 41., 43., 45. czimjeire³ hivatkozik, mellyek egyedül ily örökösödési osztályról szólnak.

Ezen nyilatkozások következtetésében mindazok, kik értelmöket kifejezték, megegyeztek abban: hogy a tegnapi végzést távolról sem kell a társasági egyesületekre érteni, s a további vitatások nem is annyira a tárgy érdeme, mint inkább a szerkeztetés minősége körül forogtak, mert némelyek az egyesületek iránt kifejtett értelmet világosan kitételni kívánták, mások ezt sem szükségesnek, sem a maga helyén lévőnek állították, mások ismét mint p. o. HERTELENDY MIKSA ugy vélekedtek, hogy miután közönségesen megegyeznek a RR azon értelemben hogy az egyesületek a végzés alá nem értetnek, nincs ok, melly eme köz értelem világos kifejezését ellenzhetné. — Azonban MARCZIBÁNYI, és SZÉLL minden nehézségeket eloszlatathatónak ítélték az által, hahogy a szerkeztetésnek eme szavai — *Bona quacunque ob causam hucdum indivisa* így cseréltetnek fel: *Bona hucdum indivisa* továbbá *Compossessor* helyett *condivisional* tételik. Mert így igen világos lesz: hogy csak örökösödési osztályt foglal a végzés magában, s ott is csak oly eseteket, mellyekben semmi nemü törvényes akadály ellent nem áll, értvén t. i. a contrahenszekre nézve kötelező erővel bíró szerződéseket; a mennyiben ezek a kötelezők személyeire nézve mostani törvényeink által is meg fognak engedtetni. — Ezen előadások annyira megnyugtatták az ellenkező felekezetet, hogy SZLUCHA nyilván kijelenté, miképen sok vitatásoknak lett volna eleje véve, ha hogy ezen magyarázat tegnap előrebocsájtaték. — E szerint tehát már arra nézve sem volt szavatolásra szükség, ha valjon minden egyes tagnak hatalmában lesz e osztályt kérni, vagy csak a többségnek? és miután szintén közönséges lett az állapotás: hogy a kir. Fiscus ily javakbani rátájának (mint mellyet p. o. az Árvai uradalomban Tököly pártütése következtetésében bir)⁴ sequestratiójáról, és érdemes

² A törvényjavaslat következő cikke alkalmazza ezt a kifejezést, mondván, hogy új felosztás „nonnisi in communione iuris et sanguinis foventibus suffragatur”. (*Proiecta*, 44. l.)

³ V. ö. 400. l. 16. jegyzet.

⁴ Thurzó György egyik leányának, Katalinnak férje Thököly István volt, akinek hasonló nevű fiát a rokonság 1653-ban az árvai uradalom igazgatójává választotta meg. 1670-ben, amidőn kiderült, hogy Thököly részes a Wesselényi-féle összeesküvésben, Lipót király elrendelte elfogatását és javai elkobzását. A fiscus ekkor lett az árvai közbirtokosság tagja.

hazafiaknak leendő ajándékozásáról, itt ezen czikelyben különös említést tenni annyival kevésbé lehetne, mivel az adományozási kötelesség felől rendelkezni nem az osztály tárgyára tartozik, s történt is már felőle illető helyütt gondoskodás;⁵ a felosztást pedig a kir. Fiscus sem fogja gátolhatni, mivel annak kívánására minden egyes tag felhatalmaztatik; az Árvai javallat ezen részének kihagyásával, ily formán lőn a szerkesztés meg állapítva: *Bona hućdum indivisa uno vel altero e condividentibus ad similium divisionem fundamento titulorum 40., 41., 43., 45. 1-ae procedente, nec testamento, nec antiquo etsi privilegiali usu obstare queuntibus, divisioni subjacebunt.*⁶ — A mult napokban elfogadott Pest vármegyei indítvány értelmében⁷ magában értetődvén: hogy a ki ily javakban nem virtualis, hanem valóságos tulajdoni jussal bir, s mint ilyen, osztályt követelhet, ezen tulajdonát a törvény rendszabásai idegenre is által ruháztatja.

Némi érdekekkel látszatik még az e tárgybeli tanakodások között birni azon egy két szó, melly a Rima Brezói Vashámorok egyesülete állapotjának felvilágosítására szolgál. — RAGÁLYI t. i. úgy fejezvé ki magát, hogy az ily industrialis coalitióknak mindég pénz az alapjuk, Gr. LA MOTTE értesíté a RRket, hogy a Rimai Coalitionak alapja nem pénz, hanem fekvő birtok, t. i. a Báro Luzsénszky erdős jőszága, mellyhez más jőszágok csatoltattak, s így lőn lehetségesé, hogy az egyesület erdejét 80 turnusra fel lehetett osztani, melly szerint a hámorok fa dolgában soha megszorulni nem fognak, s már eddig is oly tökéletességre mentek, hogy nevezetesen vas abroncsaik a Styriait ha meg nem haladják, velők bizonyára minden tekintetben megmérkőzhetnek. — Ezen felvilágosításra RAGÁLYI megjegyzé, miképen mindemellett is megmarad azon thesisnél, hogy a társasági coalitióknak pénz az alapja; — B. Luzsénszkynek jőszága is pénzt representál, mert annak fejébe neki bizonyos számú actiák (részvények) adattak, mellyeknek értéke pénzre van reducálva, kik csupán pénzel állottak bé. Altalánosan igaz tehát, hogy a ki társaságba lépett, az bétét értékét tetszése szerint visza nem veheti; és így B. Luzsénszkynek sem lehetne soha jusa jőszágát visza venni, ezt kihasíthatni és phycicus értelemben osztályt kívánni, ha csak a társaság fel nem oszlik; jusa van ellenben, úgy neki mint minden más részvényesnek, a maga actiáját szabadon eladni, másra ruházni, vagy elajándékozni. És ez az, a mi a társasági tulajdon természetét a magános tulajdontul megkülönbözteti.

[II.] Ezek után PALÓCZY azon indítványt tette, hogy midőn valaki attyának életében szárnyra kelvén, élelemkép szerzeményt s ősit is kap; ez ősi osztály részébe számitassék, a szerzemény ellenben csak akkor, ha megbizonyítatik, hogy nem ajándék gyanánt adatott. — Ezen indítvány azonban a törvények rendszabályai mellet feleslegesnek találattván, által mentek a RR az *uj osztályról szőlő XXI-ik t. czikelyre*, melynek némelly eddig nem egészen világos casuisticai elvekre terjedő tartalmát az országos küldötség szerkesztése szerint⁸ jóvá hagyák.

⁵ A tárgyalás alatt álló törvényjavaslat I. cikkének 7. §-ában. (V. ö. e'öb, 223. s köv. l.)

⁶ Az elfogadott szöveg a kerületi törvényjavaslat XX. cikkének 7. §-a lett. (*Diaet. Extraser.* 1834. CXIV.)

⁷ Dubraviczky aug. 5-i indítványát olv. előbb, 397. l.

⁸ Az országos bizottság tizenegy pontban terjesztette elő javaslatát. (*Proiecta*, 44. l.)

Ehez képest elhatározottatott, hogy: új osztályt csak az követelhet, a ki vér és jus közösségével bír. Tisztán ingó javakban az új osztálynak nincs helye, van ellenben midőn az első osztályba a jószágok tekintetében *respectu qualitatis juris* hiba csúszott bé, p. o. ha egyik osztozó félnek semmi ingatlan, vagy semmi örökség nem jutott; ellenben a mennyiségben vagy összehasonlítási értékben gyökeredzett sérelmek *rectificatio* útjára tartoznak. — Az osztályos javak *commassatio*jába (mellynek, kivéven az elidegenített részeket, meg kell történni (a használat által viseltessé lenni szokott ingó javak nem tartoznak. A költséges épületeket nem csak megtarthatja a valóságos birtokos, de sokszor megtartani köteleztetik is; egyébiránt az első osztály óta közbe jött javítások megtérítetnek, de az idő közti haszonvételel megítélésének új osztályban nincs helye.⁹

Következett azután a XXII-ik t. cz.: *De proportionem communium territorii beneficiorum ex usu*. — Ezen tárgy igen hoszas vitatásokra nyújtott alkalmat, részint mivel a közbirtokosság érdekeibe mélyen bévág; részint mivel a magános tulajdont is tetemesen érdekli, részint végre mivel e fontos tárgyban az 1715:69-ik czikely 3-ik §-usán¹⁰ kívül eddig alig van törvényes ellátás; és a *proportionalis* perek elvei többnyire csak ítélőszéki szokás útján jöttek divatba.¹¹

A t. czikelynek első §-ussa azt határozza meg hogy mi légyen az arányítás tárgya? t. i. minden *beneficium*ok, melyek közösségre tartoznak, és pedig mind azok, a mik mostanság is közös és *simultaneus* használatban birattatnak, mind pedig azok is, melyekről meg lehet bizonyítani, hogy egyik vagy másik közbirtokos által a közösség alól elvonattak; bár ha magános használatjuk az elévülés (*praescriptio*) idejét¹² túl haladná is.¹³

Ezen §-us iránt SZÉLL azt hozta indítványba hogy a *praescriptio* említése kitörültesse; s kívánta, hogy közbirtokosok között a *Commune* *beneficium*ok iránt is helye legyen a *praescriptio*nak. Indítványa a birtok biztosítás ösméretes elveinél fogva DEÁK, DUBRAVICZKY, s még némelyek által pártoltatott. — De igen nagy többséggel jóvá hagyaték az országos küldötségek vélekedése, mely szerint az osztatlan közös javak, úgy a vér, mint a közbirtokosok között *praescriptio* alá nem tartozhatónak határozatnak.¹⁴

Augustus 9-én még mindég Zarka és Desöffy elnöksége alatt tartott kerületi ülésben, a *proportio* kolcsa felől intézkedő 2-ik, 3-ik, 4-ik, 5-ik és 6-ik §§ együt vétettek tanácskozás alá.

⁹ A kerületi törvényjavaslat pontosan egyezik az országos bizottságéval. (*Diaet. Extraser.* 1834. CXIV.)

¹⁰ A törvényeikk a többek tulajdonában levő várak, kastélyok, kuriák, malmok és más épületek kijavítása érdekében megújítja a korábbi törvényeket, intézkedik a vonakodók által okozott károk megtérítéséről és az 1563:19. tc.-ben általánosságban kijelölt eljárást rendeli el, ha kétség merül fel, mily arányban illeti meg a mészárszékek, erdők és más jövedelmi források haszná a közbirtokosokat.

¹¹ Mindezt a törvényjavaslat indokolása is elmondja. (*Proiecta*, 45. l.)

¹² A kisebb királyi jogok elévülésének ideje 100, az egyháziaké 40, a nemesieké 32 év, a polgáriaké és jobbágyiaké pedig egy év és egy nap volt. (Kelemen Emericus: *Institutiones iuris privati Hungarici*, Pestini, 1814. 1017. s köv. l.)

¹³ *Proiecta*, 47. l.

¹⁴ A kerületi törvényjavaslat szövege pontosan megegyezik az országos bizottság által előterjesztett javaslatla. (*Diaet. Extraser.* 1834. CXIV.)

Ezek szerint az arányítás első kolcsának rendeltetnek: népesített helyekben a postfundualis appertinentiákkal bíró régi sessiók,¹⁵ melyekről nem lehet megbizonyítani hogy valaha telkek nem lettek volna. Az appertinentiák elszakítása nem árt hogyha bébizonyíthatatik.¹⁶ A telkek száma, s minősége birói össze számítás szerint, tanú vallomások, s az usus kivilágosítására szolgáló egyéb bizonyítványok szerint fog meghatározatni. — 2-ik kolcs a ramalítás és ratalítás, midőn t. i. osztályosok közt foly a per.¹⁷ — Ha ezek nem alkalmazhatók, 3-ik kolcs gyanánt kijeleltetik azon arány, mely szerint a közbirtokosok a regalis jusokban, közös Beneficiumokban, vagy terhekben köz akarattal történt felosztás szerint részesültek. — Végre midőn oly zavart a birtok állapotja, hogy ezen kolcs sem szolgálhat vezérül, a föld mérői kézzel felveendő belső birtok (intravillanum), kihagyván a közös gyeptől történt fogásokat, és belsőségé fordított egyéb extravillanumokat, fog kolcs gyanánt szolgálni.

Ezen javallatot SZÉLL, DUBRAVICZKY, SÁRKÖZY, FEKETE, MARCZIBÁNYI, BEZERÉDY, DEÁK, mint elégtelent, és minden előfordulható esetekre igazsággal nem alkalmazhatót erősen megtámadták; kívánván 5-ik kolcs gyanánt kinek kinek belső s külső privativus birtokát együtt felvételni, egy tagban kivágatni, s ha még valami közös lenne, azt is ezen birtoki arányhoz alkalmaztatva fel osztlatni.

Általánosan meg kell itt jegyezni hogy a Tiszai vármegyék (csupán Csanádot kivéve) egy szívvvel lélekkel ragaszkodtak azon ideához hogy a régi telkek szolgáljanak kolcs gyanánt az arányosító perekben.

A fenteb nevezett követek leginkább ezen okoknál fogva harczoltak az országos küldötség véleményé ellen: Minél inkább érezzük annak szükségét, hogy a proportióra nézve már valami kielégítőt tegyünk, annál inkább kell vigvázni a kolcs megálapításának nehéz kérdésében. Azon kolcsok, melyeket az országos küldötség javallatba teszen, legtöbnyire eddig is divatoztak, de annyira elégtelenek valának a kiörlődni szokott nehézségek eloszlására, hogy a szólló követek tapasztalásra támaszkodva kéntelenek felfedezni, miképen megyéikben temérdek proportionalis perek kezdődtek, 20, sőt 30 évekig is folytattattak, végre a kolcs ki nem süthetése miatt legnagyobb részben hajótörést szenvedtek, úgy hogy töbnyire csak azok mehettek foganatba, melyekben barátságos egyesség jött közbe. Innen örökös zavar, a birtoknak örökös biztalansága eredett, s a közbirtokosságban élők arra kárhoztatvák, hogy javaikkal teljes szabadsággal nem bánhatnak, azt tetszésök szerint nem használhatják, s iparjuk, szorgalmuk más kényének vetve sorvadoz. A honnak köz érdeke kívánja hogy ezen szomorú állapoton vala-

¹⁵ A jobbágytelkek belső állománya, az intravillanum mindenütt egy hold volt, a hozzátartozó szántók és rétek, a postfundualitas állománya azonban megyénként és a föld minősége szerint változott. Az osztályozást feltünteti az úrbéri törvényjavaslat tabellája is. (*Iratok*, I. k. 491. s. köv. l.)

¹⁶ Pro norma seu clavi proportionis in populos locis deserviant antiquae, postfundualibus appertinentiis provisae sessiones, de quibus, quod aliquando sessiones haud fuerint, probari non potest; quod si vero e sessione antiqua appertinentiae avulsae fuissent, dummodo harum avulsio et quorsum facta applicatio per praetendentem doceatur, illa tamen clavim ingreditur. (*Proiecta*, 47. l.)

¹⁷ Az ugyanazon őstől leszármazó örökösöket ugyanis a közös jövedelemből aránylagosan több vagy kevesebb rész illette meg aszerint, hogy hányadizi rokonok voltak s águkban hány testvér között oszlott meg birtokuk.

hára segítsünk, a mi csak az által fog megtörténhetni, ha oly törvény hozatik, melly a proportiót minden kigondolható esetben lehetővé teszi. Az eddigi törvény, s annak hiányait pótolgató szokás lehetővé nem tette, mutatja ezt a tapasztalás, mutatja azon Curialis decisio, melly azt rendeli, hogy midőn a birtok igen zavart, s tisztára nem hozható, ott proportio sem lehet;¹⁸ már pedig a hon java kívánja hogy mindenütt legyen, kell tehát oly clavisrol gondolkozni, melly a legzavartab esetben is lehetővé tegye, hogy a közbirtokos már valahára tudja mi az övé, s a mi az övé, azt más kétértelműtől függetlenül tetszése szerint használhassa. Ezen céloknak, az eddigi szokást követve javallott clavisok meg nem felelnek. — 1-ő ezek között az antiqua sessio. Vannak sok, kivált curialis helységek,¹⁹ mellyekben telkek soha sem is voltak, vannak mások mellyekben 2 vagy 3 régi telek van, de azóta százakra nőttek a házhelyek, vannak ismét mások, mellyek emberemlékezetét felül haladó idő előtt, de lassanként nem egyszerre népesítettek meg, egyik földes úr szerencsésebb, vagy ügyesebb volt, és sok télket népesített, másik maga használta birtokát; mind ezen s a casuistica tág mezején könnyen feltalálható ezer más esetekben az antiqua sessio kolcsul annyival kevésbé szolgálhat, mert sok helyütt még csak nevérol sem ösméretes; ha pedig ösméretes is, elannyira különböző s határozatlan értelmű, hogy megmondani teljes lehetetlen, mit értett légyen a törvényhozás, kivált a régiebb törvényhozás sessio név alatt. Érzette ezen nehézséget az országos küldötség, mert a meghatározás módjait oly bizonytalanoknak alapítá: hogy a birói önkénynek végzetetlen tágas mező nyílik.²⁰ De még e mellett is elégtelennek látta javallatát, mert csak ugyan több kolcsokat is javallot, de a mellyek mindazáltal szintén részint nem alkalmazhatók, részint igazságtalanok. — A namalitás ahol kisüthető és alkalmazható, legjobb, legigazságosab kolcs, ezt tehát a szőlő követek is elfogadják, de nem mindég s nem mindenütt lesz használható. — A közös beneficiumokban részesülés szintén nem alkalmazható, mert vannak helységek, mellyekben a közös beneficiumokat kiki úgy használta, a mint tudta s akarta. — A közterhek pedig ha mindenütt esetben lennének is, maiglan nagyon kéjleges módon szoktak hazánkban kivettetni; s különösen a subsidiumok nem realis birtokhoz, hanem a jövedelem idacalis calculusához mérve, és sok megyékben nem egyes birtokhoz alkalmazva, hanem azon egy személynek az egész megyében található javaira aversionalis²¹ szám vetés szerint szoktak kivettetni. — Végre pedig az intravillanumot, s csak az intravillanumot felvenni szintén igazságtalan kolcs lenne, mert vannak esetek, kivált a török háborúk által annyit szenvedett megyékben, hogy a régi intravillanumnak

¹⁸ Sect. III. Ad proportionem usus. 929. (Dec. 8.) Si in una eademque possessione plures sint compossessores et status intravillani eorumdem possessorii sit ita confusus, ut individuale sessionum constitutum ex actis processualibus erui non possit, tunc Pars I. absolvi solet, quia iuxta articulum 69.1715. status intravillani possessorii deberet pro norma et clavi eruendae proportionis deservire, si proinde illius quantitas non constat, tunc communia beneficia, eidem appropriationari non possunt. (*Planum Tabulare*, Posonii 1817. 192. l.)

¹⁹ Főleg Északmagyarországon; lakói nemesek, kivéve a kúriákban szolgáló cselédek és önálló gazdálkodást nem folytató zselléreket.

²⁰ Az országos bizottság indokolása nem ennyire határozott. Csak azt mondja, hogy törvényes szabályozás hiányában „fere cuncta processus proportionalis principia usu duntaxat iudiciorum stabiliri debuérunt.“ (*Proiecta*, 45. l.)

²¹ Általános.

nyoma sincs, újabb időben pedig egyik közbirtokos sok földet foglalt kertjéhez, udvarházához, vagy telkeket népesített, más pedig, ki talán ott nem lakott, semmi vagy igen kevés intravillanumot foglalt. — És így szükség oly kolcsrul gondoskodni, melly ott is alkalmazható legyen, hol a többi kolcsokkal boldogulni teljességgel nem lehet. A proportionalis kolcs felőli gondoskodás mindég a körül forgott, hogy képző jele talál-tassék fel a valóságos birtoknak, ezért folyamodtanak a telék ideájához, minthogy a régi háborus világban jobbágy fő szerint számított az emberek tehetősége, az tartatott legbecseleseb tulajdonnak, s azért méltán praesummálni is lehetett, hogy a telkekkel eredetileg egyenlőn osztotzanak a közbirtokosok; egyébiránt is a föld mérés tudománya nem lévén kimivelve, egy egész határnak felvétele s általa a valóságos birtok kiszámítása roppant nehézségekkel járt; azonban változván a körülmények a tapasztalás azt mutatja, hogy a telkek nem mindég egyenlőn osztódtak, más részről pedig a trigonometria igen könnyűvé tette a föld mérést; nincs tehát ok többé, melly miatt képző jeleket keresgessünk, midőn nehézség nélkül felvehetjük a mit képeznek, t. i. a valóságos birtokot. — Kívánják tehát, hogy ez méressék ki minden közbirtokosnak egy tagban, s ahoz arányoztassék a még közös határbeli haszon vételeknek felosztása. Ugy látszik ugyan, hogy a közösből tett fogások ezen javaslatnak némileg ellenére lennének; de hiszen a belső-ségben (intravillanumban) is történtek fogások, s valamit ebből, úgy az extravillanumból is ki lehet hagyni, s a felosztandó közöshöz számítani mind azt, a mi közösből foglaltnak bizonyíthatatik.

Ezeknek ellenére DOKUS, B. SZTOJKA, RAVAZDY, PRÓNAY, SZLUCHA, ÖTVÖS TAMÁS, RAÁLYI, BERNÁTH és mások a szerkeztetést pártolák, s a fent előadott ellenvetések czáfolására e következő okokkal éltek: A szerkeztetésben javallott kolcsok az igaz hogy nagyobb részint eddig is divatban voltak, de még sem voltak mind divatban. Mert nevezetesen az utolsó kolcs, melly szerint az oly zavart birtokokban, mellyekben az előre bocsájtott három kolcsal semmire sem lehet menni; az egész intravillanum javallatik kolcsúl vétetni, törvény szerint legalább még eddig nem divatozott; és ez volt ama hiány, melly miatt azt állítá az ellenrészről felhozott Curialis decisio, hogy ahol nagyon zavart a birtok, ott proportiót behozni nem lehet. Az eddigi szokás szerint tehát lehetséges volt olyan eset is, midőn a proportiót behozni nem lehetett, de az országos küldötség javallata ezen hiányt kipótolá, mert az ítélő széki divat által behozott kolcsokhoz még egyet adott,²² s pedig olyat adott, melly legroszab esetben is lehetővé teszi a proportiót. Az eddigi törvény hiány e szerint pótolva lévén; hiában állítatik hogy még is lesz eset, mellyben a javallott kolcsoknak egyike sem alkalmazható: mert intravillanuma csak ugyan minden helységnek van és ha sem a régi telkek, sem a ratalítás és ramalítás, sem a közhaszonvételek és közterhek részesülésének aránya vezérül nem szolgálhatna (a mit ennyi subsidiumok²³ fizetése, közös kerülők tartása, s más egyebek közbejötté után képzelné is alig lehet) legroszab esetre felmarad az intravillanum föld mérői felvétele kolcsnak, s e szerint országunknak legzavartabb szegletében is lehetséges a határbeli köz haszonvételek arányosítása.

²² A belsőségnek negyedik kulcs gyanánt ajánlott felmérését.

²³ A Napoleoni-háborúk alatt többször is megajánlott subsidiumot a nemesek jövedelmük arányában fizették (pl. az 1807:2. tc. 1. §. értelmében az évi tiszta jövedelem hatodrésztét), aminek alapfeltétele volt vagyonuk számbavétele.

Egyébiránt oly dologban, melly minden esetre sok gyakorlati nehézségekkel jár, ellenvetések tenni igen könnyű; de jobbat javallani nem csak nehéz; de lehetetlen is: mert ugyan mit javallanak azok? kik a szerkeztetés kolcsaival nincsenek megelégedve? az egész actualis birtokot kívánják kolcsul felvétetni; de hiszen ez annyit tesz, mint proportiót nem akarni. A proportiónak czélja s rendeltetése épen az hogy a ki a közösből igazságtalanul foglalt, azt közre bocsájtani tartozzék, és így ugy szólván az actualis birtok az, a mi tárgyát teszi a proportiónak. Következésképen az actualis birtokot kolcsul venni annyit tesz, mint disproporcióra építeni a proportiót, s nem csak jóvá hagyni mind azt, a mit egyik hatalmasab közbirtokos a közösből elfoglalt, s ugy szólván elrablott, hanem még abból is, a mit ekkorig el nem rabolhatott, amaz igazságtalan birtokához mérni az osztályt, s igazságtalanságot kettős igazságtalansággal tetézni. — Azt mondják ugyan, hogy foglalás történt az intravillanumban is, azt tehát valamint ebből, ugy az extravillanum calculusából is ki lehet hagyni. Ez magában igaz, de amint tagadni nem lehet, hogy hazánkban az intravillanumok század részét sem teszik az extravillanumnak, ugy az is igaz hogy az intravillanumban történt foglalások század részét sem teszik az extravillanumban törtéteknek, s minden esetre az egész helység szemeláttának ki lévén téve, sokkal könnyebben bizonyíthatók. Jelenthetik egyéb iránt a követek, hogy megyékben, nevezetesen Zemplén, Ung, Szabolcs, Bihar s a többi Tiszai megyékben a ramalitáson kívül különösen a régi telkek kólcsa volt az, melly szerint még a legnehezebb esetekben is szerencsés sikerrel végre hajtottak az arányosító perek; azt tehát nem csak jónak látják, de a commassationalis rendszabással (melly alább következend)²⁴ összeköttetve, különösen az igazság, tulajdoni sajátság, békés állandó birtok, szabad hasznáadás, s gazdagabbak elnyomása elleni oltalom tekintetéből tovább is megtartani ohajtják. Kik ellenkező értelemben vannak, csak commassatiót kívánnak proportio nélkül, de elfelejtheznek, hogy a közhatárbeli foglalásokat a tegnapi végzés szerint is még csak praescriptio után sem lehet a köz osztály alól elvonni, annál kevésbé lehet tehát azt megengedni, hogy commassatio öve alatt elvonassanak; a szólló követek ellenben szintén kívánják a commassatiót törvénybe tenni, de proportióval ösze köttetve s kinek kinek csak azt, a mi az övé, kívánják egy tagba kiadatni, nem pedig azt is, a mit mástól elfoglalt. — Következőleg a szerkeztetésben lévő kolcsok minden eseteket elegendőleg elátván, a javallott toldalék pedig nem proportióra, hanem disproporcióra vezetvén, azt egyáltalában el nem fogadhatják.

DEÁK megvalja hogy miután Vas vármegyének a praescriptio iránt tett tegnapi indítvány²⁵ el nem fogadtatott, azon javallat, melly az egész külső belső actualis birtokot kívánja kolcsnak megállapítani, egyik legerősebb alapjától lőn megfosztva. Egyébiránt a proportiónak kettős tárgya lehet: 1. hogy a mi még közös az felosztassék, 2. hogy a mi a közösből felfogatott, az is köz arányos osztályra bocsájtassék. Ezen kettős különböző dolgok ösze csatolásából eredett nehézségek okozták a proportionalis perek nagy részének hajótörését. Ő tehát kívánta volna a két tárgyat egymástól oly formán elválasztani: hogy a még közös birtoknak felosztását, a foglalások vizsgálgatásának nehézségeit mel-

²⁴ A commassationról a 10. §. intézkedik. (L. alább, 415. l.)

²⁵ Széll Imre indítványát l. előbb, 409. l.

lőzve lehessen az actualis birtok összetagolásával ösze kötni; fen maradván kinek kinek azon szabadsága hogy a birtokot eredeti arányra akarván vissza vinni, e végett pert indíthasson; de ez a commassatiónak, s a még közös határ részek felosztásának ellent ne állhasson. Végre csak arra figyelmezteti a RRket hogy ha valaki állítja (a mint sokan állítják) hogy vidékjökön az orsz[ágos] küldötség által javallott kölcsok szerint az arányosítás eddig is jó sikerrel gyakoroltatott, azt tehát kívánják a commassatióval ösze köttetni; ám legyen, kívánságukat teljeséggel nem ellenzi, csak azt kéri hogy megyéje, s több megyék iránt is hasonló engedékenységgel viseltessenek s engedjék meg hogy azon esetekben, melyekről ujabban is kéntelen állítani, hogy a szerkeztetés kolcsai alá nem vonhatók, lehessen egy ötödik kolcsal élni, s ezáltal a proportiót minden esetben lehetővé tenni.

BEZERÉDY és SÁRKÖZY ismét és ismét felállottak véleményök támogatására, s Bezerédy végre arra kérte a RRket, hogy ha másként el nem fogadják kívánságukat, alkossanak Tolnára, s egy két más megyére kivételi törvényt, úgy a mint Békés, Csanád és Csongrád iránt alkottak az urbarialis legelő tárgyában.²⁶ — A töbség azonban igen nagy különbséget látott a két eset között, — amott urbarialitásról volt szó, mellynek constitutivuma az egész országban igen különböző, s azon földes uraknak kik önként ajánlkoztak hogy több legelőt kívánnak adni jobbagyaiknak, ezt a helybeli körülmények következtében méltán meg lehetett engedni, de itt nem magános urbarialis viszony, hanem jus privatum forog kérdésben, mellyre nézve igen veszedelmes dolog lenne kivételi törvényeket tenni, különben a kisebb számban lévő megyék minden tárgynál hasonló kívánhatnának s végtére nem Magyar országnak alkotnának törvényt, hanem minden megyének külön törvénykönyvet. — Ezek következtében tehát voxolás sürgettetvén,

DUBRAVICZKY és FERETE csak arra kérték a RRket hogy maradjanak meg a szerkeztetésben foglalt kolcsok s azoknak minden esetben elsőségök legyen, a javallott ötödik kolcs pedig csak azon esetekre alapítható meg, mellyekre a többiek egyáltalában nem alkalmazhatók. De a töbség ezt is ellenzé, képzelhetlenné állítván oly esetet, mellyre a szerkeztetésnek ha nem első három, leg aláb negyedik kolcsa alkalmazható nem lenne; ily helyheztetésben tehát még egy ötödiket is a szerkeztetésbe tenni, nem egyéb lenne mint a bírói önkény mezejét tágítani, mert előre látható hogy hol a hatalmas felperes hasznát látná az 5-ik kolcsnak, a négy első soha sem lennének alkalmazhatók.

Végre tehát voxolván a RR, a régi telkekről szóló 2-ik és 3-ik §-ust 39 megye, s a kerületek voxával 8 megye ellen, az országos szerkeztetés szerint elfogadták. — A ramalitásról szóló 4-ik és a köz terhekről intézkedő 5-ik §§-kat voxolás nélkül jóváhagyták. — A 6-ik §-ra nézve MARGIZIÁNYINAK azon javallata tétetett voxolásra, hogy ahol a birtoknak zavart állapota miatt a már megállapított clavisok nem alkalmazhatók, ott ne csak maga az intravillanum, hanem az extravillanus birtok is ösze véve kolcs gyanánt használtassék, előre bocsájtván, hogy a mit foglalásnak bizonyítani lehet, az a felosztandó massához csatoltassék. — A kérdésre nézve OCSKAY figyelmezteti az indítványt

²⁶ Az úrbéri törvényjavaslat a három megyében az egyes jobbagytelkekhez tartozó legelő nagyságát 22 holdban állapította meg. (*Iratok*, I. k. 513 l.)

tévőt, hogy ekkorig ha valaki néhány köblös szántóföldet²⁷ adott el másnak, oly bizodalommal cselekedte, hogy ez által neki sem a határbeli legeltetéshez, sem a korcsmáltatáshoz s egyéb földes uri haszonvételekhez just nem ad; már minő igazságtalanság következne abból, ha az indítvány elfogadtatván, az ily egykét köblös földet bíró nemföldes úr előállana, s földje után legelőt, rétet, erdőt, korcsma, mészárszék részt kívánna. Ez tenne igazán semmivé minden osztályokat, ez forgatná fel a birtokokat, ez rontaná földig a szegény nemes compossessorokat. Különben is mellyik Isten lenne képes azon igazságos arányt eltalálni, mellyben állanának a közös beneficiumokbani részesítés tekintetében a külső s belső birtokok egymáshoz?

Szavatolván a RR, Marczibányi indítványa 27 megye az egyházi Rend, s a Hajdu kerület voxával 19 megye s a Jász Kun kerület voxá ellen félre vettett, s a redactio helybehagyatott.²⁸

Augustus 10-én vasárnap szünet.

Augustus 11-ik, 12-ik, s 13-ik napjain. Prónay és Hertelendy Miksa elnökségök alatt tartatott kerületi ülésekben a proportio tárgya folytattatván a szerkeztetés igen kevés változtatással egész a 15-ik §-usig helybe hagyatott. Legelőbb ugyan is voxok többségével elhatározatott, hogy a mult ülésbeni szavatolások által megállapított kőcsokon kívül, semminémű más arányosító kőcsra szükség nincs, — utóbb DEÁKNAK a 7-ik §-usnál megújított azon indítványa, hogy az egész actualis birtok ösze véve, legaláb a pusztákban vétessék kőcsnak, minthogy azokban intravillanum különben sincs; ámbár itt már többek által pártoltaték, még is kisebb számban maradt. — A 8-ik §. melly szerint egy Curia két, legfeljeb három telekbe rendeltetik számítani, hacsak bé nem bizonyítatik hogy több telkekből van összeálítva; ezen értelemben világosabban szerkeztetni határozatott. — A többi §-usok, nevezetesen a lehetőleg egy tagban kihasítást rendelő 10-ik és 11-ik szakaszok a legelőre is (hogy ha kiterjedése megengedi) kiterjesztve, a köz véleményben már minden ellenvetéseken diadalmaskodott axioma gyanánt fogadtattak s csak a módok iránt volt némi vitatás. Az erdőnek erdősi mivélést el nem fogadható kis részekre fel nem osztása iránt ZEMPLÉN részéről tett indítvány az erdő tárgyának rendszeres felvételére halasztatott. — A szőlők pedig és gyümölcsös kertek közre bocsájtás alól kivétettek, csupán a fundusra nézve (ha és a mennyiben közösbül fogattak) rendeltetvén bészámítani.²⁹

*

A fő H[erceg] Nádor vissza még sem érkezett.

B. Sztojka, és Asztalos, Marmarosnak köz tiszteletű volt követjei az országgyűlésetől végkép elbucsúztak. A helyeikbe választott új követek megérkeztek.³⁰

²⁷ A szántóföldet aszerint is szokás volt számítani, hogy hány köből vetőmag szükséges bevetéséhez.

²⁸ Az országos bizottság javaslatának 2—6. §-ai ily módon változtatás nélkül kerültek be a törvényjavaslatba. (*Diact. Extraser.* 1834. CXIV.)

²⁹ A tárgyalásokról olv. részletesebben a következő számban.

³⁰ A két távozó követ helyébe Várady Antalt és Maritz Pétert küldte a vármegye.

170.

1834 augusztus 11, 12, 13, 14

Kerületi ülések.

Tárgy: A közbirtokosságok arányos felosztását tárgyzó XXII. tc. további §-ai: a felosztás kulcsa, a puszták, korcsmáltatási jog, szőlők, gyümölcsösök, legelő, erdők kérdése, ki kívánhatja az arányosítást, a végrehajtás módja.

Posony, August. 16-án, 1834.

A határbeli közös beneficiumok arányos felosztásának az országos küldöttség által javallott négy rendbeli kolcsai¹ voxok többségével lévén elfogadva,² — Augustus 11-én Pronay és Hertelendy (Torontál) elnökségök alatt tartatott kerületi ülésnek mindjárt kezdetén DUBRAVICZKY S DEAK indítványokra azon kérdés lőn szavatolásra kitűzve: vajon ott, hol a megállapított 4 rendbeli kolcsok közül egy sem alkalmazható, a belső s külső birtok, úgy a mint birattatik ösze véve, (lehúzáván mind az által a foglalásokat) szolgálhat e kolcsul a még közös állapotban lévő határ részeknek és beneficiumoknak felosztásában?

Ellene vettetett az indítványnak hogy a feltétel gyanánt kifejezett eset nem is képzelhető, mert a már megállapított 4-ik kolcs³ még a legzavartab állapotú helységben is alkalmazható; újabb intézetre tehát szükség annál kevésbé van, minél inkább gyanítható hogy ezen javallott kolcs elfogadtatván, a birói önkénynek tágas mező nyílnék a többi kolcsok elvetésére. Már a 4-ik kolcsnak is csak akkor lehet helye, midőn sem a régi telkek, sem az osztályosság elágazása, sem a köz jóvoltokban s terhekben részesülés aránya ki nem süthető, ily zavart állapotban még is könnyebb és helyesebb a belső birtok szerint munkálódni, mint a zavart még egy egész tenger zavarral tetézni. De még az is következne az indítványból, hogy a ki tölem néhány hold szántóföldet vett, ez után minden regale beneficiumokból és közhaszonvételekből arányos részt követelne, mi a közbirtokosság és földes uraság minden elveivel ellenkeznék. A valóságos birtok különben is csak ott szolgálhatna kolcsul, ahol helyes aránnyal biratik, ily helyütt pedig nincs arányosító perre szükség; ahol ellenben aránytalanul biratik, ott a birtok nem kolcsa, hanem tárgya az arányosító pernek. — Az indítvány tehát 26 megye voxával 21 ellen félrevettetett.

Szavatolás közben SZENTPÁLY kinyilatkoztatja, miképen ő arányosítás alatt azt érti; hogy a határnak nem csak közre hagyott, hanem privative birt részeit is fel kell a belső birtok aránya szerint osztani. SZÉLL ezen nyilatkozásra hivatkozik, mint annak bizonságára: mennyire különbözzenek a tárgy alapos elve fölötti képzetek, minthogy ő az Ugocsa követ véleményével homlok egyenest megütköző véleményben van. — PRONAY úgy hiszi, a különbség magában megszűnik, mihelyt azon

¹ Olv. feltebb, 410. l.

² A szavazásról olv. előbb, 415. l.

³ Ennek értelmében „intravillanum cuiuslibet possessorium, exmissis occupationibus e communi cespitate factis ac aliis etiam extravillanis in intravillana conversis, manu geometrica dimensurandum erit et resultans exinde calculus pro regulatione communium beneficiorum quotientem dabit“ (*Proiecta*, 47. l.)

fő szabályt szem előtt tartandjuk, hogy a proporciónak vezér elve a törvényes, és nem a törvénytelen usus. Mert ebből önként következik hogy bár privative birok is valamit, mihelyt bébizonyítatik hogy ez közösből történt foglalás, vagy hogy azon haszonvételnek gyakorlásához az egész közbirtokosságnak jusa van, nem lévén ilyesekben helye az elévülésnek (praescriptionak),⁴ proportio alá vagyok azt kénltlen bocsájtani; ellenben a melly magános birtokrul ilyesmi nem bizonyítható, azt proportio alá vonni sem lehet. — DEÁK emlékezteti a RRket hogy a vitatás alatt lévő t. cz. 1-ő szakaszában alap gyanánt ezek vannak megállapítva: *objectum proportionis constituunt cuncta beneficia ad communionem spectantia* bár közösen használtassanak, bár egy vagy más közbirtokos által a közösség alól elvonattak.⁵ Ezen alap szabálynak annyira tisztán és sértetlenül kell fentartatni, hogy én mint valóságos birtokos, ususom törvényességének bébizonyítására teljeséggel nem is köteleztethetem (értvén t. i. a mást kizáró magános vagyont, mellynek birtokában az én használásom, más használlásával együtt meg nem állhat, nem pedig a királyi jusokat, p. o. bor mérést) hanem a ki birtokomat arányos felosztás alá vonni kívánja, az tartozik bizonyítani, hogy én a közösből foglaltam, mert *praesumptio militat pro possessore*,⁶ s ezt birtoki czimjeinek felfedezésére szorítani nem lehet. Annyival inkább így kell pedig a proportiót érteni, mert lehet hogy én közbirtokos társamtól sok évek előtt száz és száz hold földeket vettem, melylyeket tölem proportio utján elvenni kétségen kívül nem lehet, de engem birtoki czimjeim felfödözésére sem lehet kényszeríteni, hanem mind azon birtoknak (nem zárván ki mind azáltal a commassatiót, és tagos osztályt) a proportio alól ki kell vétetni, mellynek közösből lett foglalása az ellen részről nem bizonyíttatik; ha csak a közbirtokosok barátságos egyeség utján mást nem végeznének.

Ezután több más apróbb érdekű indítványok között: PALÓCZY kívánja meghatároztatni, mit ért a törvény az arányosítás kolcsaul szolgálendő sessio „telek“ értelme alatt? Ezen indítványnak ellene vettetett, hogy a sessio oly idealis felosztása a helységeknek, mellynek értelmét törvényben általánosan meghatározni nem lehet, mert a helységek körülményeihez képest országunknak még azon részeiben is nagyon különböz, mellyekben ezen kolcs eddig is divatozott. A szerkeztetésnek definitioja cz: Antiqua sessionak vétetik mind az, a minek ház hely utáni járandóságai (postfunduales appertinentiae) vannak, s mellyről nem lehet bebizonyítani, hogy valaha telek nem lett volna.⁷ Ezen definitio annyival inkább elegendő, mivel szerintén eddig is igen sok arányosító perek szerencsésen végre hajtattak; s ahol ezen definitio a dolgot tisztába nem helyheztheteti, ott a telkek kolcsának helye úgy sem lehet, hanem a többi kolcsok segítségéhez kell folyamodni. — DEÁK

⁴ Az országos bizottság javaslata alapján az aug. 8-i kerületi ülés mondotta ki, hogy az elévülés nem vehető figyelembe.

⁵ „et quidem tam ea, quae actu in communi et simultaneo usu possidentur, quam etiam illa, quae a communione per quemcunque compossessorem avulsa probari potuerint.“ (*Proiecta*, 47. l.)

⁶ A praesumptiora vonatkozólag l. 208. l. 4. jegyzet. Kelemen meghatározása szerint „praesumptionis nomine venit: *Opinio prudens ac firma, de eo, quod in similibus adjunctis plerumque evenire consuevit.*“ (*Institutiones iuris privati Hungarici*, Pestini, 1814. 1460. l.)

⁷ L. 410. l. 16. jegyzet.

azonban jelenti hogy megyéjében egyedül urbarialis telkek ösméretesek, azon idealis sessiok pedig névről sem ösmértetnek. És így ő, s véle mások sokan épen nem értik a telek értelmét, ha már haza menvén, s minthogy részt vett a törvényhozásban, ezen törvény értelme felől megkérdezettvén, azt megmagyarázni képes nem lesz: hogy lehet kívánni hogy mások, kik a törvényhozásban részt nem vettek, tisztában legyenek a törvény értelme felett. Meglehet, ugymond, hogy a mi gyengeségünk oka ezen nem értésnek, de miután az országban sok gyenge emberek is vannak, a törvénynek pedig olyannak kell lenni hogy értelme kétséget ne okozzon: kéri a RRket, alkossanak oly törvényt, melly ne legyen kitéve az ügyvédek csavarásainak, s a bírák önkényének.

A többség azonban a szerkeztetésben kijelölt ösmértetéseket elegendőeknek találá. — Nem szükség itt az igen új alkotásu *urbarialis*, sem pedig a már Verbőczy által is emlegetett *nobilitaris* vagy *colonialis* telek⁸ értelmének magyaráztatásával vésződni; mert a szerkeztetés kirekesztőleg sem *urbarialis*, sem *nobilitaris* telket nem ért, hanem világosan kimondja hogy oly telket ért, mellynek postfundualis appertinentiái vannak, s mellyről bizonyítani nem lehet hogy valaha telek nem lett volna. Ilyen telek pedig lehet *urbarialis*, lehet *nobilitaris*; bővebb magyarázatra szükség nincs. — Ebben a többség megnyugodván, az indítvány el nem fogadtatott.

Következett a 7-ik §. Ez a pusztákba (*praediumokba*) behozandó arányosításra nézve úgy rendelkezik, hogy itt is a netalántán bébizonnyitható telek szám, vagy pedig a ramalitás, vagy végre a köz haszonvételek és terhek felosztásában gyakorlott szokás szolgáljon kolcs gyanánt.⁹

DEÁK, BEZERÉDY, DUBRAVICZKY itt ismét indítványba hozzák az egész actualis birtoknak kolcs gyanánt felvételét. Megmutatják hogy a helységekre elegendőeknek itélt kolcsok a pusztákban gyakran épen nem alkalmazhatók. Nem a régi telkek, mert vannak puszták, a mellyek soha népesült helységek nem valának; nem a ramalitás, mert meglehet hogy egészen idegen jusból ered a compossessorok birtoka; nem a köz haszonvételek és köz terhek, mert meglehet hogy amazok épen nincsenek, vagy ha vannak p o. a legelés, fajzás, makkoltatás, minden arány nélkül zavartan használtatnak; a köz terhek pedig, milyenek a subsidium s más ehez hasonlók, nem hold számra szoktak helységenként kivettetni, hanem (nem csekély rendetlenség uralkodván még e részben hazánkban) bizonyos idaealis számvetés szerint a jövedelem szokott telek számra reducáltatni, s a fizetendő illetőség e szerint nem minden helységre, pusztára külön, hanem ugyan azon egy személynek az egész megyében lévő vagyonára kivettetni. A mi a helységeket illeti, ott midőn az előszámlált kölcsokkal boldogulni nem lehet, felmarad az utolsó segéd mód, t. i. az intravillanumnak felvétele; de ez a pusztákra épen nem alkalmazható, s azért a szerkeztetésben sincs a pusztákra kiterjesztve, mert ezeknek nincs intravillanuma. Itt tehát semmi segéd

⁸ A Hármaskönyv I. 133. szerint a sessio nobilitaris közbecsűje három márká, a sessio jcbagonalis-é egy.

⁹ „In praediis pari ratione quotalitas possessorii adminiculis §. 3. et 4. designatis erit demonstranda, his vero deficientibus pro clavi proportionis deserviet usus §. 5. circumscriptus aut vero sessionum numerus olim in antiquae cooniae loco praexistentium seu judicialiter, prout iacent, connumerandarum seu geometricae dimensurandarum.“ (*Proiecta*. 48. l.)

mód sem marad, s a proportio sok helyekre lehetetlenné tétetik. Különben is miért vétetik helységekben kolcsnak az intravillanum? azért: mert e közt s a külső birtok közt különbség van, és azért, mivel a törvény az intravillanumot sark birtoknak, a külsőséget pedig appertinentiának tekinti; ezen nézet a pusztáknál egészen megszűnik, mivel ott a birtoknak ezen különbsége fen nem forog. Kérik tehát a RRket hogy a pusztákra nézve fogadják el kolcsnak az actualis birtokot oly esetekben, midőn a többi kolcsok nem alkalmazhatók.

RAVAZDY erőltetéssel vádolja az indítványtevőket. Egyébiránt úgy ő mint SZLUCHA, RAGÁLYI és mások itt is az indítvány ellen szólnak: Actualis disproportionált birtokot proportio clavisának venni, ugymond, annyit tesz, mint arányosítás helyett a disproportiot még nagyobbítani. Hol a puszták úgy birattatnak, mint helységek appertinentiái, ott appertinentiák gyanánt fognak nézettetni. Egyébiránt lehetetlen hogy legroszab esetben legalább egy közös kerülő ne találkoznék, kinek fizetésében a közbirtokosok bizonyos arány szerint részesültek, a mi kolcsyanánt fog használtathatni.

BERNÁTH és FRIM pedig azt felelik: hogy a hol nem lehet ex usu tisztába hozni a dolgot, ott nincs más mód, mennyenek a felek ad viam juris.

VITÉZ ellenben: a mint ellene voxolt az indítványnak, midőn a helységek iránt lőn felhozva, mert nem képzelhetett esetet, melyben a proportio e nélkül lehetetlen volna, úgy a pusztákra nézve igen is képzelheti a lehetetlenség esetét. Az indítványt tehát pártolja.

BENYICZKY hasonlóképen. Figyelmezteti a más értelemben lévőket, miképen magok azt mondják: hogy elegendő a köz terheket kolcsnak venni, már pedig mitől és mi szerint viseltetnek a köz terhek? bizonyosan csak az actualis birtok szerint. Az indítvány tehát belső érdemére nézve épen semmi különbséget nem tesz a dologban, hanem csak helyes igazságot eszközöl, mert a közös terhek kivetésénél nem tekintenek arra, valjon foglalásból ered-e valakinek birtoka, ellenben az indítvány szerint mind az, a miről foglalást bizonyítani lehetne, arányos osztály alá vétetnék.

Az indítvány azonban 25 megye, az Egyházi Rend s a Hajdu kerület voxával 21 megye s a Jász Kún kerület ellenére itt is félre vettetvén, a szerkeztetés jóvá hagyatott.¹⁰

Augustus 12-én s 13-án a proportionalis törvénynek többi §-ussai felett folytak a tanácskozások. — A 8-ik §.¹¹ világosb értelem okáért a szerént rendeltetett szerkeztettetni: hogy minden nemesi udvarház (curia) rendszerint két, legfeljeb három telekbe számítassék, ha csak bé nem bizonyítatik hogy több telkekből legyen ösze állítva.¹² — A 9-ik §. által a házankénti bormérés eltöröltetvén, egyébiránt a csapszék haszonvétel is arányos felosztás alá vétetni rendeltetik.¹³ — Erre nézve

¹⁰ *Diaet. Extraser.* 1834. CXIV.

¹¹ Curiae autem nobilitares, nisi probetur eadem a pluribus conflatas esse, in regula ad duas et pro ratione adjunctorum ad summum tres sessiones assumuntur. (*Proiecta*, 48. l.)

¹² A kerületi javaslatban ez a pont így alakult: „Quaevs curia nobilitaris in regula ad duas et pro ratione adjunctorum ad summum tres sessiones assumuntur; nisi probetur eadem e pluribus sessionibus conflata esse.“ (*Diaet. Extraser* 1834. CXIV.)

¹³ *Proiecta*, 48. l.

BUSÁN ellene volt a korcsmáltatási jus egyesítésének, s kívánta hogy ezt minden földes úr tetszése szerint gyakorolhassa. — SÁRKÖZY pártolá, mert a korcsmáltatást úgy tekintette mint a birtoknak mellékes haszonvételét; mellyel tetszés szerint élhet a tulajdonos. — BERNÁTH pedig MARCZIBÁNYIVAL egyetértőleg a szakasznak azon első pontját, melly az indiivduails korcsmáltatást általában eltörli, kihagyni vélelé, mivel lehet eset hogy valakinek jusa volt a korcsmáltatást házanként gyakorolni, használati jusát proportionalis perrel pedig elvenni senkinek sem lehet. A minék midőn az vettetnék ellene, hogy a korcsmák sokasága az erkölcstelenséget neveli, Bernáth feleletül adá: hogy ő nagyon szeretné ha minden korcsma helyett egy erkölcs nevelő intézetet lehetne állítani, s ez tulajdon azon jövedelmet hozná be, mellyet a korcsmák adnak, de ilyes dolgok a lehetetlenségek sorába számíthatók.

A többség azonban különösen a kényelmes fogadók építésére eleendő értékkel nem bíró kisebb birtokosok tekintetéből is az arányozás mellett maradott, igazságtalannak vélvén hogy a korcsmáltatásnak közös jövedelméből egyik földes úr a másikat úgy szólván egészen kirekeszthesse.¹⁴ — A házankénti korcsmáltatás ellen PALÓCZY különösen még azon tapasztalási adata is figyelmeztetvén a RRket, hogy ilyes helyütt Israel nemzetsége elszaporodván, a föld népe közönségesen tönkre szokott jutni.

A 10-ik §. azt rendeli: hogy a proportio sikereztetésére szükséges az egész határt commassálni, magában értetődvén hogy a postfundualis appertinentiák nem lehetvén proportio tárgyai, az illető birtokosoknak ismét tulajdon azon mennyiségben, vagy hason értékben, s a mennyire lehet egy tagban fognak kivágattatni.

A commassatio érdemére nézve DOKUS figyelmezteté a RRket hogy a szőlők, mint kiegyenlítést épen nem szenvedhető különös industrialis birtokok commassatio és tagos osztály alá nem tartozhatnak, kívánván azokat világosan ki is vétetni; melly indítványt KÖLCSEY a Tiszai vármegyékben lévő, s a szőlőkkel e részben egy cathegóriába helyhezhető szilvásokra és gyümölcsösökre is kiterjesztett. Némellyek mint p. o. RAVADY ellene volt az indítványnak, s úgy vélekedtek, hogy miután már valaki száz esztendeig birt egy szőlőt termékeny jó helyütt, igazság hogy annak használlásában már a másik földes úr is részesítessek, ki eddig oly szerencsés nem vala; ámbár ő nyilván kijelenti hogy Zemplén vármegyének elhiresült szőlő hegyeit épen nem irigyl. — ANDRÁSSY ellenben úgy vélekedett, hogy az indítvány már magában a szerkeztetésben tagadhatlanul ben értetik; mire BERNÁTH azon megjegyzést teszi, hogy már csak ezért is szükség világos említést tenni az indítványrol, mert vannak kik nem úgy látják a dolgot, p. o. Bihar vármegye követe, a ki egyébiránt talán inkább irigyené Esztergom követének individualitását, mint Zemplénnek necárt termő hegyeit. De a szőlő követ Esztergom érdemes követének individualitását Ungh vármegye Rendeinek törvény gyanánt elő nem mutathatja, s magát az érdemes követet törvény helyett magával haza nem viheti.

¹⁴ A kerületi javaslat szószerint megegyezik az országos bizottság által előterjesztett szöveggel. (*Diaet. extraser.* 1834. CXIV.)

Szó többséggel tehát a szerkeztetésnek harmad napra történt rostállása értelmében is az végeztetett: hogy az egyvégtében fekvő szőlők, szilvások, és gyümölcsös kertek, melyekről nem lehet bizonyítani hogy közös területen épültek, ha csak egyébiránt a határ összetagolásának természeti fekvésök miatt akadályúl nem lennének, a commassatio alól kivételnek.¹⁵

A 11-ik §. azt rendeli, hogy ahol a kiterjedés megengedi a legelő is fel fog a köz birtokosok között osztatni. BEZERÉDY a legelőnek felosztását nem akarta a kiterjedés feltételének alája vetni, mert úgy vélekedett, hogy az egyenesen folyik a tulajdon ideájából, mely nagy és kis birtokra nézve különbség nélkül azt kívánja: hogy illető tulajdonát kiki magánosan, s más kényétől függetlenül használhassa. — PALÓCZY felcietül kérdé: mikép fogná Tolna követe a legelőt felosztani oly nemesi helységekben, mint minő Borsod vármegye kebelében találkozok, ahol egy házhelynek $\frac{1}{142}$ -ed részét három testvér osztatlan állapotban birja? — A Tolnai indítvány el nem fogadtatott.¹⁶

A 14-ik §. így szól: „Épségben maradvány az erők conservatiójáról alkotott 1807: 21. t. cz.¹⁷ a legeltetés, makkoltatás, és más haszonvételek kit kit csak kivágandó¹⁸ erdő részében fognák illetni“.

DÓKUS jelenti, hogy Zemplén Rendei az erdőt 200 hold kiterjedésnél kisebb rátákra természetben felosztatni jónak nem látják. mert ezt tekintik azon legcsekélyeb mennyiségnek, melyet az erdőszség szabályai szerint lehet pusztulás nélkül használni.

MADOCZSÁNYI hasonlót kíván, s emlékezteti a RRket hogy a felföldi fenyves erdők állapota más erdőtől egészen különböző tekintetbe jön, — ezekben a legelőt lehetetlen egy helyre állandóan szorítani, mert a sarjadéknak árt a legeltetés, a felnőtt fenyves erdőben pedig nincs legelő. Ezen erdők teszik a felföldnek egyetlen egy kincsét, melyly hogyha a forestalis culturát el nem fogadható részekre osztatik egészen elpusztul s pusztultával a föld népe is ugyszólván egyedüli kérésétől megfosztatik.

¹⁵ A kerületi javaslat végleg megállapított szövege, a tárgyalásokon elhatározott betoldásokat aláhúzással jelölve, a következő: „Ad effectum proportionis necessaria est *extravillanorum* totius terreni atque adeo antiquarum etiam postfundualium appertinentiarum commassatio, *exceptis vineis, prunelis et pomariis in una contiguitate protensis, quae e respectu situs commassationi reliquorum extravillanorum impedimento non sunt et de quibus id, quod in plage e communi occupata plantatae sint, doceri non potest*; eo aiióquin subintelleto, quod subinde tenuta haec, tamquam obiectum adproportionationis constituere nequentia, respectivis possessoribus in eadem iterum quantitate vel aequivalenti et uno, quantum fieri potest, corpore excindi, reliqua vero universa territoria ia beneficia iuxta stabiliendam clavim dividi *respectiveque utriusque ordinis quottalitates cuilibet compossessori pro privato usu assignari debeant*.“ (Diet. Extraser. 1834. CXIV.)

¹⁶ Az országos bizottság javaslatának 12. §-át, amely a jobbágyok szántó, rét és legelő részének kihalását és biztosítását rendeli el, stílis változtatással, 13. §-át pedig, amely az utólag alakított jobbágytelek kérdését tárgyalja, szöszierint fogadta el a kerületi ülés, (Proiecta, 48. l. és Diet. Extraser. 1834. CXIV.)

¹⁷ A törvénycikk 19 pontban részletesen intézkedik az erdővédelem felől.

¹⁸ Helyesebben: kihalandó.

KÖLCSEY: Béereszkedik annak mutogatásába, hogy az 1807-iki törvény az erdő conservatio czéljának nem csak meg nem felel, sőt inkább a pusztulást előmozdítja. Különösen pedig a privát erdőkben elkövetni szokott kicsapongásokra ellátása nincs is kiterjesztve.¹⁹ Az ily erdőkben történő kicsapongások ekkorig a 3-ik rész 33-ik czímje következtetésében²⁰ a tetten kapott jobbágy szekerének, s marhájának elvételeivel szoktak büntettetni, mit a szokás nemes ember ellen is kiterjesztett, de siker nélkül: mert ez magát többnyire erőhatalommal vonja ki a büntetés alól, melly esetben azután hosszas privát violentialis per²¹ az orvoslásnak egyetlen egy módja, ez nem felel meg a czélnek, a földes urnak engedett ön hatalom pedig ellenkezik a törvényhozás tekintetével. Ő nem látja által, hogy ha tolvaj az a ki lovamat el lopja, ha pedig a lopás erőszakkal egyesül akkor rabló, miért ne nevezzük tolvajnak, vagy rablónak azt, a ki fát lop?

PRÓNAY ezen észrevételeket az erdők conservatiójának majdan a nemzeti gazdálkodás sorában előfordulandó tárgyára²² tartozandóknak véli, — itt azonban, nehogy előre is jóvá látszassék hagyatni az 1807-ki törvényt, annak említését a szakaszból kihagyatni gondolná. — De feleletül adatván, hogy ha ezen törvény idővel megváltoztatnék, a viszalépés jusámál fogva²³ majdan itt is kitörültethetik; a szerkeztetés úgy a mint áll jóvá hagyatott.

Augustus 14-én kerületi ülés. Elnökség az előbbeni.

Folytatattván még a proportionalis törvénycikkelyből hátra volt szakaszok,²⁴ a 16-ik §-ban²⁵ DUBRAVICZKY indítványára világosabban betéteztett hogy arányosítást kívánni minden egyes közbirtokosnak jusa van,²⁶ — DEÁK indítványára pedig, hogy a közbirtokosok beidézésére

¹⁹ A törvénycikk 18. §-a ugyan testi büntetés és a kár megtérítésének terhe alatt tiltja a jobbágyoknak, hogy az erdőt önkényesen kiirtsák, azonban világosan községi erdőkről intézkedik, amint ez kitűnik további felhatalmazásából, hogy az eféle területet a földesúr minden ellenszolgáltatás nélkül visszaveheti.

²⁰ A Hármaskönyv III. 33. 5. §. szerint a jobbágy ily esetben elveszti mindenét, ami nála van, továbbá köteles homagiumot fizetni.

²¹ Nemesek közti „violencia“ vagy kisebb hatalmaskodás esetében, ami a perek leggyakoribb válfaja (*Kelemen* i. m. 1221. s. köv. I.), az alispán volt a bíró.

²² A kereskedelmi albizottság közgazdasági javaslatainak 7. articulusa szól „de sylvis et earum defectu supplendo.“ (*Relatio sub-deputationis commercialis circa objecta oeconomiae publicae*. Buda. 1829. 23. s. köv. I.)

²³ A rendek fenntartották maguknak a jogot, hogy a bizottsági munkálatok tárgyalása során a már elfogadott határozatokra az újabbakkal való egyeztetés céljából a végső királyi megerősítés előtt még visszatérhessenek. (V. ö. *Iratok*, I. k. 230. s. köv. I.)

²⁴ A nem említett 15. §., amelyek a kerületi ülés változás nélkül fogadott el, megállapítja, hogy abban az esetben, ha az egyik közbirtokos jobbágyokat telepített le a közös földön, a telkek az ő tulajdonában maradnak ugyan, azonban birtokos társait kárpótlás illeti meg. (*Proiecta*, 49. I.)

²⁵ Ius proportionem petendi compossessoribus competit, pro talibus autem habendi sunt ii, qui in quocunque beneficio communem reservando aut actualement eorum, quos in intravillano repraesentant, usum docere possunt et in lite hac proportionali oppositione non admissa, expensae a proportionem possessorii communes esse debent. (*Proiecta*, 49. I.)

²⁶ A határozatnak megfelelően a szöveg így módosult: „Ius proportionem petendi cuivis compossessori competit.“ (*Diaet. Extraser.* 1834. CXIV.)

nézve az 1807:21-ik t. cz. 12-ik §-usa az arányosító perekre is kiterjesztetik.²⁷

Ezen §-usban arról is lévén említés: hogy proportionalis perben az oppositio²⁸ meg nem engedtetik, a költségek pedig birtok aránya szerint közösen viseltetnek — ALMÁSY jelenti: hogy Heves v[ármegye] Rendei a régi sötét időknek jelen századunk szellemével ösze nem férhető durva maradványát, — az oppositiót — egészen eltörölni kívánják, nehogy tehát az arányosító perre nézve kimondatván hogy helye nincs az oppositionnak, ez által más perekben indirecte megállapítani látszassék, kívánja annak megemlítését kihagyni s e tárgyat egész terjedelmében a perlekedési rend szakaszára halasztatni.²⁹ A különben közös költségekre nézve pedig világosan kitétetni: hogy midőn nem tudván a felperes aránytalan használatot bizonyítani, a proportiónak helye nem található, ekkoron minden költségeket maga tartozzék viselni.

DUBRAVICZKY kívánta, maradjon ben annak megemlítése, hogy e perben nincs helye az oppositiónak; mert ha általánosan eltöröltetik, a vissza lépés jusanál fogva ki lehet majd törölni itteni említését, különben legalább itt fog a kivétel állani. — Ebben a RR megnyugodtak. — SZENTPÁLY a szegényebb közbirtokosoknak is módot ohajtván nyújtani a költséges proportionalis per elindítására, kívánta: hogy a per költségek fedezésére a regale beneficiumok jövedelmei sequestráltassanak. — Ezen indítvány el nem fogadtatott.

PALÓCZY figyelmezteti a RRket, hogy van eset, midőn a proportio behozatott, de valamelly határbeli beneficium közre hagyatott, vagy a határnak felmérése avagy tagos osztály nélkül lőn az arányosítás behozatva, vagy végtére a birtok azóta ismét zavarba jött; kívánja tehát hogy ezeknek orvoslását, szóval a már be végzett proportionalis pernek a mostan megállapított elvekhez alkalmaztatását eszközlésbe venni minden közbirtokosnak jusa legyen. Ne hogy azonban a perlekedésnek ezen megújításával vissza élés történjék; ha csupán vexa³⁰ végett látszatnék a per indíttatni, a Felperes ne csak ne kívánhassa költségeinek arányos vissza térítését, de az alpereseknek kárpotlással is tartozzék.

Ezen indítvány következtetésében DUBRAVICZKY azt kívánta hogy a proportioba becsúszott kisebb hibák megigazítására, vagy pedig a köl-

²⁷ Az országos bizottság által javasolt szöveghez a kerületi ülés tehát a következő mondatot csatolta: „Quoad evocationem vero compossessorii dispositio articuli 21. §. 12. anni 1807. ad proportionales quoque processus extenditur.” (Uo.) — Az említett törvénycikk szerint a közbirtokossági erdő miatti perben csak a tényleges birtokosokat kell megidézni, azok számára ellenben, akik bármi módon jogot formálnak rá, elég helytartótanácsi körlevélben kihirdetni a per határnapját. Ők a perbe, végleges befejezéséig, bármikor beavatkozhatnak, ha azonban ezt elmulasztották, a végrehajtást ellenállással nem akadályozhatják.

²⁸ A perorvoslat középkori módja, célja pedig a végrehajtás megakadályozása. A tényleges fegyveres ellenállásból alakult ki, azonban a XVIII. században a végrehajtást szenvedő fél már csak kardnak vagy botnak a felmutatásával jelentette ki, hogy opponál. A szimbolikus ellenállásra a végrehajtás elmaradt s az opponáló fél a bíróság megidézte, hogy okát adja ellenállásának.

²⁹ Az oppositiót a jogügyi bizottság a perrendtartás reformjáról előterjesztett munkálatának XXVI. sectiojában (372—396. §.) tárgyalja. (*Proiectum ordinis processualis, per régnicolarem deputationem articulo 8:1827. exmissam, elaboratum.* 57. s köv. l.)

³⁰ Zaklatás.

csönös elszántogatások által ismét némi zavarba jött birtoknak a már meglévő határ föld abrosz szerint ujabbi rendbehozására pert indítani szükség ne legyen, hanem ez a plana successio³¹ hasonlatossága szerint rövid politica uton eszközöltessék.

BERNÁTH és DEÁK a proportionalis perbe ne talán becsuszott hibákat megkülönböztetni szükségesnek vélik. A perben történt hibát, p. o. midőn valaki megmutatja hogy a ramalitás roszúl számított, s ez által magát a proportio kolcsát veszi vitatásba, az ily hibát perrel lehet csak megigazítani; az executiokon történhetett hibákat szintén csak azon az uton fog kellene orvosolni, melly a birói végrehajtás hibáinak orvoslása véget általánosan ki lesz rendelve. Végre a mit executio után egyik birtokos a másiktól elfoglalt, vagy elszántogatott, az többé nem proportio tárgya, hanem a violentialis és repositionalis törvények³² ellátása alá tartozik, mellyeket ha mostani helyheztetésekben a RR célirányosaknak nem vélnének, annak idejében megváltoztatni hatalmukban lesz.³³

DUBRAYICZKY azonban az általa felhozott esetben rövideb uton kívánna igazságot eszközölni, mert a repositionalis törvényt célirányosnak nem tartja. — Véleményében PRONAY és SÁRKÖZY is osztottak, állítván: hogy minden foglalásokat a legrövidebb uton kívánának orvosolni. — Ezen ohajtásban TARNÓCZY is megegyezett, de épen azért mivel minden privativus birtoki foglalás ellen legrövideb utat kíván; a közbirtokos és nem közbirtokos által véghez vitt erőszakoskodás, vagy vigyázatlan foglalás orvoslása közt különbséget tenni, vagy a közbirtokosokrul itt külön rendelkezni, annál inkább nem akar, minthogy az a mit egy magános ember, más magános birtokából elfoglal, a csupán közös határbeli haszonvételeket tárgyzható proportionak tárgya nem is lehet. — Voxok többségével tehát elhatároztatott, hogy az ily foglalások a repositionalis tárgyban határozandó intézet alá essenek.

Most már PALÓCZY indítványa következésében FEKETE azt hozta javallatba hogy midőn a proportio béhozott, vagy a kolcs felől semmi kezdés nincs, foglalások pedig fen nem forognak: ilyes esetben a commassatiónak és tagos osztálynak behozatala végett pert indítani szükség ne legyen; hanem ez a plana successiohoz hasonló rövid uton végrehajtsák.

Hogy a már béhozott proportiónak a jelen törvényben megállapított elvekhez alkalmaztatását, nem különben a commassatiónak és tagos osztálynak oly helyekben is, hol a proportio már megtörtént, behozatalát kívánni szabad, sőt hogy ennek eszközzésére a közbirtokosok többségének megegyezése sem szükséges, hanem bár melly egyes compossessornak akarátja elegendő; e részben úgy szólván közönséges volt a RRnek megegyező értelmök; csupán azon út felett mely-

³¹ A tárgyalás alatt álló törvényjavaslatnak „de divisione inter fratres in casu planae successionis suscipienda” szóló XIII. cikke úgy rendelkezett, hogy a testvérek és unokatestvérek közti osztályt nem bíróság, hanem a megye közgyűléséből kiküldött bizottság ejti meg. (*Proiecta*, 26. l.)

³² Az erőszakos birtokfoglalások jóvátételét a megyei hatóság bekapcsolásával az 1802:22. és 1807:13. tc. (de repositione violenter eiectorum) szabályozta.

³³ Amidőn a törvényjavaslatnak 52. és 54. cikke (De violentia et eius poena. Articuli 22:1802. et 13:1807. de repositione violenter eiectorum conditi, uberius explanantur) tárgyalás alá kerülnek. (*Proiecta*, 98., 103. l.)

lyen a commassationának ily esetben végre hajtani kellessék, folytak némi vitatások. — Kik a rövid political utat pártolák úgy vélekedtek, hogy perre s bíróra csak akkor van szükség, midőn enyim s tied forog kérdésben, ellenben midőn a határbeli haszonvételeknek arányosításáról szó nincs, hanem csak arról, hogy a mit már bíróilag megítélve kiki magáénak nevez, az aként rendeltessék el, hogy tennen birtokának mindenki szabad tetszése szerénti hasznát vehesse; ez nem per, nem birói ellátás tárgya, hanem inkább egy oly köz hasznú intézet, mely a még egész Európában nem létező Codex agricolaris hiányát pótolja, s mellynek behozatalát a legkevesb nehézségekkel járó, leg-rövidebb uton eszközölni minden köz érdek egyaránt javasol. Nemzetünkben különben is önként nyilatkozik azon irány, hogy a per útjára tartozó ügyek küldötségek közbenjárásával rövideb uton intéztessenek el; mely önként fejlendező nemzeti szellemet inkább előmozdítva vezetni, mint elfojtani kellene. Különben is az ily commassationalis osztály miután kölesrol, birtok elvételről s más hasonlókról szó nincs, egy részről semmi nemü birói kérdést nem foglal magában, más részről pedig ha per útjára utasítatnék is, csak ugyan a törvényszék küldötjei által a hely színén lehetne végrehajtható, jobb tehát azt minden kerület nélkül egyenesen ide utasítani, annyival inkább: mert per útján a bíró csak a felett ítélni, ha valjon lesz e helye a commassationnak, vagy nem? e felett pedig ítélnie nem lehet, mert meg van határozva hogy commassationnak és tagos osztálynak meg kell lenni, mihelyest azt egy közbirtokos kívánja.

Más oldalról ellenben azon ellenvetés történt: hogy a commassatio minden esetre oly dolog, mely a tulajdon idaeájába bevág; azt tehát csak így könnyedén egy political küldötség hatalmával elintézni annál kevésbé lehet, mert az épületek, javítások becslése, a diverticularis szélftagolás,³⁴ a minőségnek mennyiséggel kiegyenlítése s más ehez hasonlók oly fontos kérdések, mellyek a legtökéleteseb kihallgatást és legpontosab eljárást méltán megkívánják. Mind ezekre pedig birói hatalmat adni egy gyűlési küldötségnek, mellyet megegyezésem nélkül neveznek, mellyet bírámnak nem nevezhetek, mert választásában részt nem vettem, s mellynek határozatjától mind e mellet is még csak felsőbb bíróra se hivatkozhatok, ily ellátást rendelni az igazság, és a tulajdonnak minden önkény ellen méltán várt oltalma meg nem engedik, a szükség pedig nem kívánja, mert hatalmukban fog állani a RRnek oly intézeteket tenni, hogy a commassatio per útján is mihamaréb végre hajtathassék. — Ezek szerint Feketének indítványa 16 voxal 22 ellen kiseb számban maradván, abban történt a megállapodás: hogy a commassationnak, és az illető ráták lehetőleg egy tagban kivágatásának ugyan csak proportionalis per útján, akármellyik közbirtokos kívánságára elhatároztatni, s a megállapított elvek szerint végrehajtani kelletik, oly helyeken is, mellyekben az arányosítás már béhozott, vagy hol az arány kolcsa felett a közbirtokosok közt semmi kérdés fen nem forog.³⁵

Augustus 15-én ünnepi szünet.

Békésnek új követe, Szombathelyi Antal megérkezett.

³⁴ A dülök felosztása.

³⁵ A határozatot Pálóczy mint a törvénycikk-javaslat 17. §-át így fogalmazta meg: „Commassatio respectivarumque ratarum, quantum fieri potest, in uno corpore excisio illis etiam in locis praeattacta proportionalis processus via

171.

a)

1834 augusztus 16, 18

Kerületi ülések.

Tárgy: [I.] Indítványok az arányosítást tárgyazó XXII. tc.-kel kapcsolatban. [II.] A polgári törvénykönyv XXIII. és XXIV. tc.-e: a curialis beneficiumok megszüntetése.

b)

1834 augusztus 19

Kerületi ülés.

Tárgy: A polgári törvénykönyv XXV. tc.-e: a papi lized kérdése.

a)

Posony, August 20-án, 1834.

August 16-án kerületi ülés. Elnökség: Hertelendy és Prónay.

[I.] BEZERÉDY az arányosítás tárgyának bérekesztése folytában indítványt tesz: hogy a melly helységben semmi nemű közös haszon vétel nincs, s az egész határ magánosan ugyan, de széltszórt darabokban használtatik; ily helyheztesben nem lévén az arányosításnak semmi nemű tárgya, szabad legyen commassatiot és tagos osztályt, praescindálván a prozentiótul, béhozni. Melly indítványának támogatása végett jelenti, hogy több helységeket tud, mellyek az említett helyheztesben vannak, következőleg ha indítványa el nem fogadtatnék, a tagos osztály béhozatalának jovoltától örökre megfosztatnának.

RAGÁLYI: Egyáltalában meg nem egvezik hogy akár melly közbirtokosnak kényszerítő szabadság adassék a commasationnak proportio nélküli behozatalára. Különben is lehetetlennek tartja hogy találkozhatnék oly helység, mellyben proportio nem volt, és még is semmi felosztandó közös haszon vétel ne lenne. Ő tehát úgy látja, hogy miután elesett némely követeknek azon kívánsága, melly szerint az actualis birtokot is arányosító kolcsnak akarták felállítani,¹ most ismét már hatodizben egy új maskarában jelenik meg azon többször elvetett indítvány.

Ezen maskara szóért CIAUZÁL tetszést nyert beszédjében rövólag felelt Ragályinak: midőn, ugymond, itt valaki mint képviselő tetleges

quocunque compossessorum desiderante decernenda, conformiterve ad praestabilita eatenus principia in effectum deducenda erit, in quibus proportio iam introducta est aut ubi circa clavim proportionis inter compossessores nulla occurrit controversia, eo ceterum diserte declarato, quod commassationi simili atque segregationi reflexe ad idem terrenum simplici duntaxat vice locus dari possit.“ (*Diaef. Extraser.* 1834. CXIV.)

¹ Széll, Dubraviczky, Sárközy, Fekete, Marczibányi, Bezerédy, Deák indítványát olv. előbb, 410. l.

dolog gyanánt állítja hogy tud esetet, melyben arányosítás alá tartozható semminemű közös haszonvétel nem találtatik, s ily esetre is lehetővé kívánja tétetni a tagos osztályt; ezt maskarának nevezni helytelenség; s bár Torna követe állítja is hogy ő nem tud ily esetet, abból még teljeséggel nem következik hogy nincs oly eset, s én a Tolnai követ positivus állításának mindég hinni fogok. Egyébiránt is azt praetendálni, hogy bár nincs tárgya a propositionnak, még is proportionalis perrel keressük a tagos osztályt; annyit tesz, mint kívánni hogy a hetedik égből hűljön le valami, a mit proportionálni lehessen.

ACZÉL és MARCZIBÁNYI Ragályi mellet szólottak. — Az első nem veszi ugyan kétségbe Tolna követének positivus állítását, de megjegyzi, hogy ha oly kifejezés történik, mely által valaki magát megsértetve érzi, kiki képes magának elégtételt eszközölni, s egy harmadiknak abba beavatkozni nem kellene. — MARCZIBÁNYI pedig magáévá teszi Ragályinak kifejezését, s állítja, hogy az indítványt méltán lehetett maskarának mondani. — Ellenben RÉPÁS a Clauzál értelmében úgy nyilatkozik, hogy midőn valamely követ tetleges dolgot állít ön tudomásánál, s küldői akaratjánál fogva, bárha egy másik követ nem tud is hasonló esetet, az állítás mindég igaz marad. — RAGÁLYI megjegyzi, hogy sokszor kis szó nagy különbséget teszen. Ambár valamely határban nincs semmi közös, nem következik hogy a proportiónak sincs helye, mert a magános birtok között sok foglalás lehet, a mit commassatio, s tagos osztály előtt arányos felosztásra kell bocsájtani.

DEÁK a tárgy érdemére nézve oda nyilatkozik, hogy a tegnapi előtti végzés² után meg lehet nyugodni. Mert meg lévén állapítva: hogy commassatiót lehet ott is kívánni, hol az arány kolcsa felől semmi kérdés sincs, hahogy a commassatiót kívánó felperesnek az alperes proportio kívánatát vetné ellene, még kell mutatnia hogy van valami, a mit arány szerint fel kell osztani, s ekkor helyes hogy a tagos osztály arányosítással legyen összekötve, különben ha ilyes felosztani való közösség nem bizonyítatik, kétség kívül egy bíró sem fogja a felperest elmozdítani a commassatiótul.

Vége az indítványt tevő követnek megnyugtatóására PRÓRAY mint elnök felolvassa a tegnapi előtti végzésnek ma közíratra bocsájtandó, s a következő napi ülésben rostállat alá kerülendő szerkeztetését,³ melyben az indítvány végzés gyanánt ben foglaltatik. — Mire csak ugyan napi rend szerint tovább ment a tanácskozás. Ösze függés tekintetéből ide csatolom az *Augustus 18-ki* ülésnek azon részét, mely ezen szerkeztetés rostállását tárgyalta.

DESÓFFY ugyanis mint kerületi jegyző a t. cz. 17-ik szakaszát akép szerkezteté, hogy a commassationnak és tagos osztálynak akármely közbirtokos kívánságára ott is meg kell történni, s a megállapított elvek szerint végre hajtadni, ubi proportio jam introducta est, *aut ubi circa clavim proportionis inter compossessores nulla occurrit contra-versa*. Világosan kijelentvén hogy a commassationnak ugyan azon határban csak egyszer lehet helye.

MARCZIBÁNYI ezen szerkeztetésnek elhuzott szavait, különösen pedig az elkülönöző *aut* szótskát a végzéssel ellenkezni állította, s összekapcsoló *et* ragasztékkal kívánta felcseréltetni, különben a szerkeztetés

² L. előbb, 422. l.

³ Ötv. 425. l. 35. jegyzet.

tetés magában foglalná Bezerédynek indítványát, melyet a RR el nem fogadtak.

Azonban MADOCsÁNYI, PRÓNAY és BEZERÉDY válaszul adák, hogy a Tolnai indítvány el nem vettetett, hanem ép ezen szerkeztetés felolvasásával lenyugosztaltatott. Különben is épen nincs miért felakadni a szerkeztetésben, mert ha van valami a határban, a mi proportio alá tartozhatik, ennek arányos felosztása akár mely allperesnek kívánóságára kétségen kívül ösze fog a commassatióval csatoltatni. És ez biztosításul szolgál majd hogy a commassatio mindég csak a törvényes használatú birtokban fog megtörténni. Más oldalrol ellenben DESÖFY jelenté hogy ha kitörültetnék az aut szótska, a Bánát egészen ki lenne rekesztve a commassatio jóvoltából, mert ott proportio soha sem volt, de soha nem is lehet, mert a birtok kezdete óta a határoknak minden nemü részei privative felosztva használtatnak, s ott a közösbül foglalni, s ez által a közhaszonviteleket aránytalan lábra tenni nem is lehetett. — A kérdés voxolás által lön eldöntve, s előbb ugyan 30 megye az egyházi Rend, s a kerületek voxával 13 megyei vox ellen határozattá lön: hogy a disjunctivus különböztetés meghagyassék: — utóbb pedig RACÁLYI így javalván a szerkeztetést módositatni: *aut ubi circa clavim proportionis inter compossessores nulla occurrit controversia, et juxta hanc clavim jam totum terrenum subdivisum est* ezen módositás csak 10 megyei voxot nyert, következésképen a jegyzői szerkeztetés 33 megye s a kerületek szavazatjával helybe hagyatott.

Volt még a proportio és commassatio tárgyában DEÁKNak egy indítványa, t. i.: Nagy és fontos tekintetet érdemel a tagba szakítandó rátáknak kivágása. Meg van ugyan határozva hogy a diverticulumok különbsége szerint a minőség mennyiséggel egyenlitéssék,⁴ de ez gyakorlatban nincs nehézség nélkül. Meg kell emlékezni hogy a commassationalis törvény nem annyira az osztó igazságon épül, mely kinek kinek tulajdonát sérthetetlennek tartja, s melynek elvei szerint én bizonyos törvényes tulajdonú földemet kezemből kiereszteni nem is lennék köteles, hanem épül inkább a jobblét, s gazdálkodási és szorgalmi elő menetel elvein, s ily tekintetben a commassatiót mint egy kénszerített cserének lehetne mondani. Ily tekintetből indulva a nagy kiterjedésű határoknak kisebb birtokossaira, a szegényeb nemességre áldás helyett könnyen romlás következhetnék ezen törvényből, melyből hazánkra általában oly sok jót reménlünk, ha csak a gazdálkodási lehetőségre nem leszünk figyelemmel a kihasításnál. Azon nagybirtokosnak, kinek rátája száz meg száz holdakra megyen, nem tesz különbséget, közel vagy távol kapja e azt a helységtől, csak kapja egy tagban, mert meg fogja érdemleni, hogy rátája közepén majort építsen, s oda concentrálja gazdálkodását. ellenben a szegény birtokos, kinek egész birtoka 10 holdra telik, bár ha távolság tekintetéből 20, vagy 30 holdat kapna is, de a helységtől mértföldnyi távolságra kapna, a szó teljes értelmében megromlik, mert gazdálkodása terhes, sőt lehetetlen lesz. Ez okozta eddig is hogy a kisebb nemesség ellene volt a commassationak, most többé ellene nem lehet, mert kötelező törvény hozatott. Szükség tehát hogy az igazsághoz méltányosság is járuljon, a kötelező törvény elfogadhatóvá tétessék, s áldást hintsen egyaránt mindenkire, ne pedig csak a nagyobb birtokosokra. Azt

⁴ A törvénycikk-javaslatnak erről szóló 10. §-át olv. előbb, 421. l. 15. jegyzet.

javalja tehát: hogy a határnak diverticulomok szerinti osztályozása a távolság, s minőség kiegyenlítésének tekintetben tartásával a perben megtörténvén, az egyes ráták kihasítása ne sors vonás, hanem a birtok megfordított rendje szerint választás által történjék, úgy: hogy a legkisebb birtokos első válasszon, és így tovább, a legnagyobb birtokos pedig utolsó legyen a kihasítás sorában. Melly javallatnak helyes voltát az is igazolja, hogy az eddigi commassatiók többnyire ezen elv szerint történtek.

[II.] Ezen indítvány midőn megtéetett, napi rendre nem került. *Augustus 16-ikán* pedig BEZERÉDY által megújítván unva lévén már a tárgy feletti hoszú vitatások, *továb, tovább* felkiáltással elmellőztetett, s a RR által mentek a XXIII-ik t. czikelyre, melly szől: *de sublatione Curialium beneficiorum*. Ennek 1-ő §-usára nézve⁵ meg kell jegyezni, hogy a curialisták ellen a földes uraknak az 1598:35. törvényből⁶ eredő keresetje alól nem csak a sör és pálinka főzés, de a mézárszék is nyilván kivételtett. — Továbbá Gr. DRASKOVICS H[orvát] Ország követe ezen szakaszban világosan kitéetni kívánta: hogy a bormérésre privilegiummal fel nem ruházott, s ezen curialis haszon vételt még is széltiben bitorlani kezdő parochusok ellen a földes úrnak eltíltó keresetje van. Mivel azonban a parochia mint parochia curialis jovoltokkal nem bir, következőleg a plébános curialis haszonvételeket nem is gyakorolhat, ha csak privilegiált curiát nem bir, ezen esetben pedig más curialistákkal egyenlő tekintetbe jó: — a töbtség Horvát Ország kívánságát szükség felettinek ítélte.⁷

A 2-ik §. így szóllott: *Oppidis privilegiatis educillum, macellum, venatio, aucupium, braxatorium, aliaque idgenus dominalia jura non competunt, nisi per privilegium specificè iisdem collata sint, et penes talismodi privilegia in usu praemissorum beneficiorum praeexistissent.*

Erre nézve PFANSMIDT kívánta: hogy a községek által nem csak privilegium, hanem a földes urral kötött szerződés, vagy urbarium útján nyert regale beneficiumok is megerősitessenek. — Ezen indítványt sokan készek lettek volna pártolni, de ellentállott az urbarionnak 5-ik czikelyében hozott végzés, melly egyenesen azt rendeli: hogy az urbéri örökös kötések az ily földesuri jusokra ki nem terjedhetnek.⁸ — PALÓCZY tehát indítványt tőn, hogy mivel az urbéri munkálatsban⁹ a földes uraknak, és jobbágyoknak, s községeknek minden nemű kölcsönös jusaik, és köteleességeik szabályosan el vannak intézve, ezen

⁵ Az országos bizottság javaslata értelmében a húsmérés, sörfőzés, pálinka-égetés, sőt a bornak hordószámra való eladása sem esik az 1598:35. tc. hatálya alá, következésképen a földesurak ezek megszüntetésére a kurialista közbirtokosok ellen keresetet nem indíthatnak. (*Proiecta*, 49. 1.)

⁶ A törvénycikk szerint a király, az urak és a nemesek birtokain a bormérés, a szokott időben házankint történik — vagyis a jobbágyoknak joguk van hozzá — azok a nemesi kuriák azonban, amelyek bormérését régi privilegiumok biztosítják, megtartják kiváltságukat.

⁷ A kerületi javaslat szövege szerint egyezik az országos bizottság előterjesztésével. (*Diaet. Extraser.* 1834. CXIV.)

⁸ Az országgyűlésnek az urakodóhoz felterjesztett urbéri törvényjavaslata az V. art. 2. §-ában mondotta ki: „a királyi adományból származott úri haszonvételek ezen örökös urbéri kötéseknek tárgyai nem lehetnek.“ (*Iratok*, I. k. 530. l.)

⁹ Vagyis az előbb említett törvényjavaslatban.

egész §, melly csak zavart okoz, annyival is inkább kitörültessék, mivel némileg az urbarialis végzéssel ellenkezésben is van, mert az urbéri V-ik t. cz. 1-ő §-usában az urbér béhozatalát megelőző régi szerződések, a befoglalt tárgyaknak különböztetése nélkül, örökre állandóaknak, és soha kétségbe nem vehetőknél határozottak.¹⁰ — Ezen indítvány következtetésében 25 megye s a kerületek voxával 18 megye voxá ellen a szakasznak kitörültetése elhatározott.

Augustus 17-én vasárnapi szünet.

Augustus 18-án kerületi ülés. — Elnökség: Deák, Markovics (Krassó). — Legelőb a Commassationalis tárgy iránti szerkeztetésnek fent előterjesztett rostállása volt a napi renden;¹¹ utóbb pedig folytatatték a Curialis beneficiumok eltörléséről szörlő t. cz. vizsgálata. — A 3-ik §. csupán a birtoki test azon urainak (corporis dominis) ad a curialisták ellen keresetet, a kik eredetileg gyökeres privilegialis jussal birják a jószág testét, nem pedig azoknak kik a közbirtokosok részjószágait egymás után öszevásárolták.¹² — CSEPCSÁNYI és BÜK ezt az adás vevés elveivel öszeütközőnek vélték, mert a mint igazságos hogy senki másra több just nem ruházhat, mint mennyivel maga bir, úgy az is nagyon természetes, hogy a melly jussal bir a gyökeres privilegiummal felruházott birtokos, mind azt a vevőnek által is adhatja; különben maga eladván jószágát, a fassionarius pedig nem élhetvén a curialisták elleni keresetével, ezen jus egészen elveszne. Ámbár azonban ezen előadásnak in thesi igazsága elősmértetett, mindazáltal célirányosnak ítéltetett, hogy a törvény inkább a szegényeb nemeségnek kedvezzen, mint a különben is elég boldog nagybirtokosoknak, a Borsodi, és Békési indítvány tehát voxok többségével félre vetetett, ellenben NÁVOY indítványára elfogadtott: hogy ad sublationem curialium beneficiorum intézendő pert csupán a praescriptio törvényes időszakának lefolyta előtt lehessen kezdeni.¹³ — De MARCZIBÁNYINAK azon indítványa, hogy a privilegiummal nem bíró curialistának bormérési jusa az 1598-ik 35. t[ör]vényben foglalt eset hasonlatosságánál fogva¹⁴ is egészen el ne vétessék, hanem csak ház sor rendjére szorítassék, voxok többségével el nem fogadtatott.

Következett már most a XXIV. t. cz. *de metis ex usu et privilegio*.¹⁵ Melly is csekély érdekű vitatások után, minden közbe vetett indítványok félretételével, az országos küldötség szerkeztetése szerint mindenben jóvá hagyott.¹⁶

¹⁰ *Iratok*, I. k. 629. s köv. l.

¹¹ A törvényjavaslat XXII. cikke 17. §-ának tárgyalására vonatkozólag olv. fentebb, 425. l.

¹² *Proiecta*, 49. l.

¹³ Az országos bizottság javaslata ily módon ezzel a kifejezéssel bővült: „intra legales praescriptionis annos.” (*Diaet. Extraser.* 1834. CXIV.)

¹⁴ Az 1598:35. tc. utal az 1559:51. tc-re, amely az esztergomi káptalan panaszára, hogy egy Zudár László nevű nemes Garamszentbenedeken az apáttól nyert régi kiváltságára hivatkozva bort mér, a nemest nem tiltja el teljesen, hanem arra szorítja, hogy a káptalan többi jobbjának módjára, amikor a sor reá kerül, éljen jogával.

¹⁵ Az országos bizottság tizenegy pontba foglalva részletekbe menő javaslatot tett a birtokhatárok ügyében. (*Proiecta*, 51. s köv. l.)

¹⁶ V. ö. *Diaet. Extraser.* 1834. CXIV.

b)

Augustus 19-én kerületi ülés. Elnökség Deák, Markovics. — Napi rendre került a XXV-ik t. cz. melly a *Papi tizednek* nagy érdekü tárgyáról, *de decimis clericalibus ex usu et jure* rendelkezik.¹⁷

Legelső szóllott KÖLCSEY: Rövid emlékezetet téssen a dézma eredete felőli véleményekről, s azt minden esetre tagadhatlan axiómának állítja, hogy valamint a törvényhozó nemzet adta a dézmát, az Egyházi rendnek, úgy jussa is van a nemzetnek elítélni, valjon nem érkezett e már el azon idő pont, mellyben minden esetre a nemzet rendelkezésétől függő adománynak elvételét a köz jó, s nemzeti köz érdekek sürgetve kívánják. Emlékezteti a Rket mind azon fényes előadásokra, mellyek az urbariom tárgyában a kilenczed ellen történtek¹⁸ s mellyek egyenként és összesen a dézma ellen is, sőt még nagyobb mértékben szöllanak.¹⁹ A dézma fenállásából önként két kérdés következn, t. i. hogy minő földekből és miként adassék? ezen kérdések minden esetre oly tömérdek nehézségekkel vannak összekapcsolva, hogy Szathmár Rendei nem tudtak ezen nehézségek felfejtésére más módot találni, mint a dézmának általános eltörlését, mellyet is a szegény nép felsegállése tekintetéből indítványba hoz.

MARCZIBÁNYI: A tizedet csak úgy tekinti, mint a régi homályos századok durva szüleményét. A nép adózásai minden nemének van alapja, van a jobbágyi adózásoknak, mert a földes ur földének használatáról adatnak, van a köz adó viselésének, mert ily feltétellel adták által a földes urak jobbágy telkeiket.²⁰ De a dézmának semmi nemü alapja nincs, fizettetik minden ok, minden igazság nélkül egy harmadiknak, ki a földnek nem tulajdonosa, s a természet verejtekében sem osztozott. Ellenkezik a magyar birtoknak alkotmányos szabadságával, mert a dézma nem egyéb, mint onus fundo inhaerens;²¹ annak okáért bár privilegiumon épüljön is, annyival inkább el kell törölnetnie, mert minden privilegium csak annyiban állhat, mennyiben az örök igazság elveivel össze nem ütközik. Különben is minden privilegiumok a törvényhozó nemzet intézkedése alá tartoznak, s a mellyek igazságtalanoknak, a köz jó kívánatival ellenkezőknek találat-

¹⁷ Az országos bizottság által javasolt törvénycikk hét pontból áll: 1. Nem jár tized azon jobbágyföldéről, amelyek nemesi kézre visszakerültek, a visszavett földek kárpótlására szolgáló földek ellenben tizedkötelesek. 2. Természetben s nem pénzben kell a tizedet fizetni, ha a tized birtokosa igazolni tudja, hogy valaha természetben kapta azt meg. 3. A hely birtokosa, aki a tizedet bérli, nem kérheti az 1647-i állapotnak megfelelő bérösszeg megállapítását, ha újabban több éven át nagyobb összeget fizetett. 4. A tizedbérlet első sorban a jobbágyot illeti, kivéve, ha örökös szerződések másképp rendelkeznek. 5. A klérus a természetbeni fizetés megtagadása miatt a tized kétszerezését nem veheti meg azon, aki jóhiszeműen hosszabb időn át pénzben tett eleget kötelezettségének. 6. Irtványok után a klérust nem illeti meg a tizedszedés joga. 7. A tized megtagadása miatt mind a nemesek, mind a nem-nemesek ellen indított perben a megyei törvényszék illetékes. (*Proiecta*, 54. l.)

¹⁸ Az úrbéri IV. tc. 2. §-ának tárgyalásai során. (V. ö. *Országgyűlési Tudósítások*, I. k. 311. s köv. I., II. k. 88. s köv. I.)

¹⁹ Ua. II. k. 100. s köv. I.

²⁰ Ez az állítás történetileg helytelen s nem egyéb, mint a tényleges állapot visszavetítése.

²¹ A nemesek sarkalatos jogait, különösen az adómentességet biztosító 1741:8. tc. hangsúlyozza, „ne onus publicum fundo quoquo modo inhaereat.”

nának, azokat eltörölni jusunk, sőt kötelességünk. Mondhatnák ugyan ellene, hogy ki fogja az eltörlés miatt veszteséget szenvedő papokat kármentesíteni? ő tagadja hogy kármentésről gondoskodnunk kellene, de ha kellene is, a Statusnak erre elég módja van. Legcélirányosbnak vélné, hogy a hivek magok tartsák papjaikat, a mint legigazságtalanab hogy a dézmát sokhelyütt ép azok fizetik, kik azon egyházi férfiakra lelki segedelmével nem élnek. — És így ő is örökös eltörlésre voxol.

SZÉLL ellenben emlékezteti a RRket, hogy ámbár tömérdek törvényeink vannak a papi dézmáról, még is egy törvény sem veszi kétségbe hogy az egyházi rendnek jusa van a dézma szedéshez s csak a szedés módja felől intézkednek törvényeink.²² És miután csak azon Status lehet boldog s boldogító, mellyben mindenkinek jussai egyiránt tiszteletben tartatnak; és miután akármelly intézet, ha jó lenne is, de igazságos soha sem lehet, míg más kárával történik, Vas v[ármel]gye Rendei a dézma szedés jussát megtartják, de a beszédés módjára nézve azt kívánják, hogy a természeti dézma általánosan eltöröltessék, a praearendatio jusa mindenütt a jobbágyságnak adassék, és a már eddig kötött örökös szerződések aránya s hasonlata szerint a dézmának megváltása egész hazánkban közönségessé tétessék.

ANDRÁSSY: Oly tárgynak megszüntetését halván indítványba tétetni, melly már csak azon czélnak szentsége miatt is, mellyre rendelve van, nagy tekintetet érdemel, megvalja hogy a dézma eltörlésének kívánsága annyival inkább fáj, minthogy onnan ered, honnan védelmet méltán várt, s remélt. Megsérti ezen kívánság a tulajdonnak szentségét, mellynek szabad alkotmányi nemzeteknél minden sértés felett, állandó biztonságban kell helyheztetve lenni, különben önkény lép a szabadságnak helyébe. A szónok úgy vélekedik a szabadságról, hogy az nem egyéb, mint személyünknek, s tulajdonunknak sérthetetlen biztossága felől a törvénybe vetett bizodalom. Ahol ezen bizodalom megcsal s a társaság bár melly tagjának, vagy osztályának elegendő oltalmat nem nyújt, ott az alkotmány épülete töben ingadoz. Vagy talán a dézma nem tulajdona az egyházi Rendnek? sőt oly tulajdona, melly a tulajdon szerzés legerősb, leggyökeresb alapján nyúgoszik, t. i. törvényen és privilegiumon. És ha tulajdona ez az Egyházi Rendnek, talán azért nem érdemel oly tiszteletet, mint más tulajdon, mivel nem egyes embernek, hanem egy morális testületnek tulajdona? de ez különbséget vagy nem tehet, vagy a dézma mellet áll a különbség ereje, azon czél szentségének tekintetéből, mellyre rendeltetett. Ugyan is a dézma nem annyira az Egyházi rend élelmére, mint a vallás öregbitésének, s a népnevelésnek üdvességes céljaira van eredetileg rendelve. (Zugás — az elnökség csendet kér.) Ha valaki ezen állításon felakad, azt, úgy mond a szónok, számtalan törvényeink világos tartalmára utasítom, s azt teszem utánna, hogy ha netalántán a dézma törvényeink érzékeny sérelmével nem mindég és mindenütt azon célra fordítatott, mellyre törvénykönyvünk világos rendszabása fordítatni rendeli, ez nem az intézet hibás voltára, hanem törvényszegésre mutat, itt kell segíteni; a törvénynek teljesítést kell szerezni, nem pedig eltörlést szavazva, a tulajdont, s általa a constitutionalis lét biztonságát megsemmisíteni. Mert valóban csudálkozással hallottam, hogy a dézma

²² Így az 1411:5., 6., 1464:24., 1471:3., 1474:16., 1486:40—43., 1495:37—45., 1498:51, 52, 54. tc.

alkotványunk elveivel ellenkeznék, miután az alkotványos szabadság minden szabályainál fogva bátran állithatom, hogy nem a dézma, hanem a dézmának eltörlése ellenkeznék alkotványunkkal. És hogy ha netalántán politikai tekintetek a tulajdonnak sérthetetlenségétől eltérni javálnának, ha ne talán az adózó nép sorsa áldozatot kívánna; akkor azt vallom örök igazságnak, hogy az áldozat arányos legyen és kirekesztőleg egy osztályra ne szoríttassék. Örömet el is fogadom ezen szempontból a kilenczedre hivatkozást. Azon teremben szóllok, hol a kilenczed, bár a tizednek ellenébe vethető gyámokok ellene még erősen szóllottak, meghagyatott;²³ és meghagyatván, kértem a RRket, nem vonnánk e homályos fátyolt magunkra, ha az vettethetnék szemünkre, hogy midőn ön jövedelmünk forgott szóban, tulajdonunk sérthetetlenségéhez ragaszkodánk, s az adózó nép felsegíllésének tekintete bennünket áldozatra nem bírhatott, most ellenben a másét könnyedén ajándékozzuk? Hogy a dézma régi, s úgy nevezett homályos századokból veszi eredetét, nem tagadom; de az a kérdés, vajon nem épen jó oldala e ez ama századoknak? Én kíváncsi vagyok, hogy az egyházi rend mentve legyen az élelem súlyos gondjaitól, s így jobban és könnyebben megfelelhessen magas rendeltetésének; ezen célból tehát jónak, s üdvességesnek hiszem a régi századoknak eme maradványát. Csudálkoznom kelletik azon állításon is, hogy legcélirányosb lesz, ha magok fognak a hívek papjaik élelméről gondoskodni. Én szerencsétlen statusnak hiszem azt, ahol ez így van, ott a nép tehernek nézi papjait, s én ilyes intézet nyomára a világnak egy törvénykönyvében sem akadok, s csak azt látom, hogy a szóba hozott gondoskodás csak ott divatozik, hol a status nem gondoskodott, s a magánosok kéntelenek valának egyesülni a törvény tetemes hijányának pótolására. El nem titkolhatom végre csudálkozásomat: hogy a privilegialis tulajdon ellenére az örök igazság elveit hallom felhozatni egy oly követ által, ki a nemesi privilegiumoknak mindenkor erős védje szokott lenni. Én magam is constitutionális kötelességemnek ösmerem a nemesi privilegiumokat védeni, de őszintén meg kell valanom hogy azokat az örök igazsággal összeegyeztetni képes nem vagyok. A mi végtére a dézma váltság iránti indítványt illeti, ez csak akkor lehetne a népre nézve jótékony, ha igen csekély fizetésre szoríttatnék, de ezen esetben szint úgy sértené a tulajdont, mint az eltörlési — ha pedig hason értékű megváltás rendeltetnék, ez a népre inkább káros, mint hasznos lenne, s különben is itt az országgyűlésen el nem határozathatnék. Annakokáért a dézmának megtartására szavazok.

PALÓCZY: Borsod v[ármegye] a papi dézmának végképen való eltörlését adván utasításul, mielőtt ezt követi kötelessége szerint okokkal támogatni indulna, el nem mulaszthatja, hogy Esztergom követének észrevételeire melegebben ne feleljen. — Ugyan is a papi dézma dolgának kedves oldalról való rajzolatása közben emlegeté Esztergom követe a szent célt, mellyre rendeltetett: t. i. a nevelés fentartását, és gyámolítását. Vigyázzon azonban követ úr hogy szaván ne fogják, mert azon indító ok egyenesen azt mutatja: hogy a papi dézmát el kell venni, s eredeti rendeltetése szerint az iskolák fundusául

²³ Mind az 1833 ápr. 16-i kerületi ülésben, mind pedig az aug. 22-i országos ülésben egyedül Borcsiczky foglalt állást a kilenced váltság nélküli elengedése mellett. (*Országgyűlési Tudósítások*, I. k. 304. s köv. I., II. k. 90. s köv. I.)

adni. Fenakadt továbbá azon követ úr az örök igazság emlegetésébe, s a privilegiumoknak elsőseget ad, úgy de az örök igazság annyit tesz, mint örökülvaló, ez pedig régib minden polgári positivus törvénynél, és Szent Istvánnak minden privilegiumánál. Végre benyomást látszott okozni azon argumentuma hogy a nemesi rend a kilenczedet el nem engedte. Ugy de egészen más az, mikor a jobbágy földes urának adózik, kitől oly világos feltétel mellet nyert urbarialis telket, hogy attól szolgáljon s kilenczedet adjon, s egészen más az is, hogy a Clerus azoktul szedi a dézmát, kiknek rend szerint semmit sem adott, és semmit sem ad, s így ott arat állandóul, a hol sem szántott, sem vetett. — Egyébiránt:

Már azon régi időkben is, midőn még a keresztény vallás jótékony fénye nem világított e földön, azok, kik az oltárnál szolgáltak, tudtak gondoskodni hogy az oltárból éljenek. Innen eredtek a dézmák is. Már az ó Testamentomban is Levinek papokbul álló nemzetsége szedte a tizedet, de megosztóván Israel 12 nemzetsége Kanahán földével, Lévi maradéki a magok részét ki nem vették, s így ott a dézma nem volt egyéb, mint a másoknak engedett jószág substitutumuma. — Különben is ezen intézet a Theocraticum Regimen alatt divatozott, mai időben pedig az Isteni jóltevő gondviselés uralkodik ugyan a földön, de a Theocraticum regimennek vége van, s azon theocraticus országlás, melly még Tibethben és Japánban uralkodni mondatik, alig ha többé által fog vándorolni Európába. — Ez után a szónok szokott historiai járatossággal előterjeszti a dézma systemájának Európában Nagy Károly idejében eredetét. Melly onnan eredett hogy Carolus Martellus idejében a frankoknak csak nem egész országa a papok kezében volt. Carolus Martellus tehát, kinek a lombardusokkal és görögökkel viselt háborúi miatt nagy szüksége volt a francus lovagokra s fegyveres szolgálókra, a papok jószágát 3-ik Gergely Pápa kéntelen elnézése mellett mind elszedte.²⁴ Mikor azután unokája, Nagy Károly a thronusra került, látván hogy a papok nagyon szegények, a dézmát adta nekik, s jó példával akarván előre menni a maga földeit is dézma alá vetette.²⁵ A dézma tehát itt is jószág helyett adott kárpotlás volt. Későbbben azonban sok jószágot is szerzett a franczia Clerus, míg 1789-ben dézmáját s jószágait együtt elvesztette.²⁶ — Hazánkban Sz. István király adta a dézmát a papoknak.²⁷ De hiszen mit is nem adott volna oda nekik Szent István!! Hogy ezen királyunk a gyenge lábon állott kereszténységet őrizte, s ápolgatta, azt igen jól tette, de valjon a papok ajándékoztatásában nem ment e túl

²⁴ Martell Károly († 741) korában a frank egyház még nem volt alávetve Rómának, s így a pápa nem is szólhatott bele abba a valóban nagyméretű szekularizációba, amelyet Károly végrehajtott, hogy költséges háborúit folytathassa. Csak Károly halála után sikerült III. Gergelynek a frank egyházat Rómahoz s a pápasághoz kapcsolni.

²⁵ Nagy Károly a szászok részére 775–790 közt kiadott capitularejában elrendelte, hogy a fiscusnak bármilyen címen fizetett adók, bírságok tizedrésze az egyházat illeti s ugyanúgy mindenki köteles jövedelmének tizedik részét az egyházaknak és a papoknak adni.

²⁶ A francia nemzetgyűlés 1789 aug. 4. nov. 3-i decretumainak 5. cikke rendelkezett: „Les dîmes de toute nature... possédées par les corps séculiers et réguliers, par les bénéficiers, les fabriques et tout gens de main-morte... sont abolies.”

²⁷ II. decretum 52. caput.

a mértéken?; feleljen meg Sz. Adalbert püspök, ki a magyarokat keresztény vallásra térítette, s a ki maga intette Sz. Istvánt: ne adjon már többet a papoknak, mert végtére majd magának semmije sem marad.²⁸ És valjon változatlanul igazságosak e Sz. István rendelkezései? Nézzük Somogy v[ármegye] példáját: Kupa pártot ütött, s ezt rosszúl cselekedte, Sz. István királynak hogy a pártútót megbüntette, igazsága volt, — de hogy Somogy vármegye lakosságait arra büntette hogy örök időig dézmát adjanak a Sz. Mártoni apátnak,²⁹ ebben már igazsága nem volt. Mert ámbár Somogynak akkori lakossai mint pártútók büntetést érdemlettek is, de a mostani lakosok, kik közül alkalmasint egy sem származik azon pártútóktól, mi okon viselhetik 800 év múlva az oly régi véteknek súlyos büntetését? megfogni annál kevésbé lehet, mert azon principiumot még csak nem is hallottuk: hogy *Poenā inhaeret fundo*. — A tudós jesuiták, kik annak idejében hatalmas logicusok voltak, szerettek azon mondással élni: *Quod oritur moritur*. Igaz tehát szerintem hogy minden hosszúnak vége van egyszer, és így a papi dézmának is csak el kell már egyszer töröltetni. — Ennek ha eredetét tekintjük, a Clerus azt három tekintetből kapta: 1. Az egyházi szolgálatért, — 2. a banderiumok tartásáért, — 3. a falusi szegények plébánosok felsegílléséért. — A banderiumokat jó formán már azt sem tudjuk, hogy miből állottak, birtoki czimul tehát többé nem szolgálhatnak. Az egyházi szolgálatot a mi illeti: ugyan 300 évek óta mi jussal szedi dézmáját a Clerus, hazánk népességének fele részét tevő protestánsoktól, s nem egyesült ó hitűektől? kik egyházi szolgálatjával nem élnek, s élni nem is akarnak? És ha azt vetik ellen, hogy *Eclesiae nihil potest decedere*, ott a törvény, ott van Sz. István privilegiuma, valjon minek hívtak hát bennünket organica diaetára? — A vallás tárgya feletti vitatások alatt szerette az Egyházi Rend Irlandot emlegetni, mint ez elnyomtatásnak eleven paradigmáját.³⁰ Igen is, nem nagy bölcsesség kíváncsítik hogy átlássuk, miképen égbe kiáltó igazságtalanság hogy az Irlandi catholicusok dézmát adnak az Anglicana Ecclesia papjainak, — de már több, mint emberi bölcsesség kíváncsítik annak megmutatására: hogy a mi túl a tengeren égbe kiáltó igazságtalanság a catholicusokra, az Europa száraz földén, s jelesen Magyar Országban a protestánsokra nagy igazság. — De magokra a catholicusokra nézve is igazságtalan a papi dézma, mert többnyire azon tehetetlenek által fizettetik, kik úgy is már sokféle más, alig viselhető terhek alatt sinlődnék. — A mi végre a szegények plébánosok kármentesítését illeti, ezen tiszteletre méltó emberekről igen is kell gondoskodni. De az Ecclesiasticumban elő fordulandó ezen gondoskodás miatt³¹

²⁸ Szent Adalbert már 997-ben vértanúhalált halt a poroszok földjén; szent István korának forrásaiban sem szerepel a fenti adat. (V. ö. a köv. jegyzettel.)

²⁹ Szent István, kisebb legendájának elbeszélése szerint, Somogy egész népét a pannonhalmi monostornak akarta ajándékozni, azonban a magyar urak rábeszélésére, „hogy a szegény nép le ne roskadjon a szolgaság terhe alatt és el ne pusztuljon szülőföldjéről”, megelégedett azzal, hogy a termés tizedét kapja a monostor.

³⁰ V. ö. Országgyűlési Tudósítások, I. k. 403., 407. l.

³¹ Az egyházi bizottság „de dotatione parochiarum” szóló törvényjavaslatát olv. *Opinio excelsae regnicolaris deputationis per artic. 8-vum 1827. ordinatae, super objectis ecclesiasticis et fundationalibus*. Editio secunda. Posonii, 1831. s köv. l.

a dézma kérdését is oda halasztani nem lehet, mert ha csak ugyan várakozni kell valakinek, könnyeb egy pár száz plébánosnak, mint néhány millió szegény embernek várakozni. — Különben is e tárgyat másuvá halasztani mind azért nem lehet, mivel az urbéri tárgyban végzés gyanánt lőn kijelentve hogy a dézma kérdése itt fog ex thesi el intéztetni,³² mind azért, mivel az elhalasztással könnyen ama vitiosus circulusba eshetnénk, hogy az Ecclesiasticumban majd azért nem rendelkezhetnénk felőle, mert itt már törvény van a dézmáról alkotva, de végre azért sem, mert a vallás tárgyabeli vitatáskor a Clerus által oly álhatatos ragaszkodással felhivogatott 1791:26. t. cz. 6-ik §-usa azt rendelve hogy a protestánsok stolát és lecticáét a catholicus papoknak fizetni többé ne tartozzanak: a károsított plébánosok fogyasztásának kipotolását máskorra halasztotta,³³ s ezzel példáját adta, hogy mit a törvényhozás jónak, igazságosnak, és sürgetősnek lát, annak halogatásával nem köteles. Itt is tehát a dézmát egy átallában eltöröltetni, az abból élt szegényeb plébánosoknak élelméről pedig majd a maga helyén rendelést tétetni kíván.

(A vitatások folytatása következni fog. Végzés az nap nem történt.) — Aug. 20-án ünnep.

172.

a)

Az augusztus 19-i kerületi ülésben, a tized kérdésében elhangzott beszédek folytatólagos ismertetése.

b)

1834 augusztus 21, 22, 23

Kerületi ülések.

Tárgy: A tized kérdésében hozott végzések előzetes rövid ismertetése.

a)

Posony, Aug. 23-án, 1834.

(Folytatása a dézma kérdését tárgyalta 19-ik Augustusi kerületi ülésnek.)

PRÓRAY: A dézmát szintén nem tekintheti magános tulajdonnak, mert felőle a törvényhozás mindég szabadon rendelkezett, és a leg-

³² Az alsótábla 1833 aug. 23-i országos ülése Pázmándy indítványára mondta ki, hogy a tized kérdésében a jogügyi bizottság javaslatának tárgyalásakor fog dönteni. (Országgyűlési Tudósítások, I. k. 102. l.)

³³ A törvénycikk idézett pontja szerint a protestánsok a törvény kihirdetése után negyedévre stolát vagy lecticaet nem kötelesek fizetni, arra vonatkozólag pedig, hogy a katolikus lelkészek milyen kárpótlást kapjanak elvesztett jövedelmeikért, az uralkodó a helytartótanácsot meg fogja hallgatni, azonban már most kijelenti: soha sem fog hozzájárulni, hogy kártalanítás címén akár az adózó népre, akár a királyi kincstárra valami teher háruljon.

szükségesnek vélt czélokra fordította, de különben is a tulajdon egyik legfőbb ösmértető jelével, a szabad rendelkezéssel annyira nem dicsekedhetik az Egyházi Rend ezen dézmára nézve, hogy midőn egyéb javait annak adhatja haszonbérbe, a kinek akarja, a dézmát tartozik annak adni, kit törvényeink haszonbérleti elsőséggel felruháztanak.¹ Nem érezkedik egyébiránt a dézma legelső eredetének fessegetésébe, de azt kétségbe nem vehetőnek állítja, hogy minálunk Sz. István törvényéből veszi eredetét; azt hiszi tehát hogy azon törvényhozó nemzet, melly látván az Egyházi Rend élelmétől való gondoskodás szükségét, ennek fedezésére a tizedet kirendelte, megszűnván immár az adományra indító okot szolgáltatott szükség, ezt vissza is veheti. István első királyunk idejében ugyan is nagyon bizontalan volt a kereszténység behozatalában fáradozott érdemes férfiak élelme, javaiknak jövődelmét a katonás világnak rabló szelleme nagyon kétségessé tette, szükség volt tehát annak bizonyos kútfőt rendelni, s a dézma rendeltetett; de miután az önkény s fosztogatás idejére biztosb társasági lét következett, miután az Egyház szolgálai temérdek javakkal gazdagon dotáltattak, a törvényhozás nyomban másképp kezdett a tized felől rendelkezni s meghagyta ugyan a Clerusnál, de a katona tartást kötelességül melléje csatolta, mint ezt többek között Ulászló 5:24., az 1547:35., s az 1555:5. t[ör]vények² bizonyítják. Sőt arra is vannak elég példáink hogy a Clerustól el is vetetett, s más czélokra, nevezetesen vár erősítésekre fordított. Így 1555:15., 1598:32., melly a mi több egyenesen a kormány önkényére bizza.³ Ezen s más számtalan törvényeink kételkedni nem hagynak hogy nemzetünk a dézmát soha sem tekintette a Clerus tulajdonának, sőt arról idő s körülmény kivánnati szerint mindenkoron szabadon rendelkezett. Csak az lehet tehát a kérdés: valjon szükséges e az eltörlés? Valamint eleink belátták ezen szükségét, midőn a tizedet elvették a papság élelmétől és más czélok fedezésére fordították, úgy mi még jobban belátván a szerfelett gazdagon dotált állapotot, azon szükség felől nem kételkedhetünk. De nem csak szükséges, hanem igazságos is az eltörlés, mert védelmi rendszerünk az 1715:8. törvény által gyökerestől megváltozott,⁴ most azon terhet, melyet ezen beneficiumért hajdan a papság

¹ Ezek a törvények, mint az 1546:55., 1547:35., 1548:60., 61., 1609:18., 1622:70. tc. a földesuraknak biztosítják a tizedbérleteknél az elsőbbséget.

² Az 1504:24. tc. elrendeli, hogy a bandériumos és más, tizedbirtokos egyháziak tartsák készen csapataikat s azokat, ha a királyi haderő nem elegendő az ország védelmére, küldjék oda, ahol szükség van rájuk, az 1547:35. tc. 2. §. szerint tizedjövödelmeiket a főpapoknak, káptalanoknak és konventeknek, mindennapi szükségleteik kielégítésén kívül, csapataik ellátására kell fordítaniok, az 1555:5. tc. a tizedbirtokos egyháziak kötelességévé teszi, hogy a törökkel szomszédos váraikban vagy máshol katonákat tartsanak.

³ Az 1555:15. tc. elrendeli, hogy az egri püspökség tizedeit mindenki a királyi megbízottak kezéhez szolgáltatassa be, mivel az uralkodó azokat, Eger, Sáros és Murány vára fenntartására rendelte, az 1598:32. tc. helyteleníti az egri tizedek elvonását, mivel a papoknak nincs miből élniök és kéri a királyt, hogy egyezzék meg a káptalannal.

⁴ A törvénycikk kimondja, hogy az uralkodónak továbbra is joga van a nemesek insurrektióját és a bandériumok kiállítását elrendelni, mivel azonban ez a haderő nem elegendő az ország megvédésére, s így szükség van rendes katonaságra, amely viszont fizetés nélkül, ez pedig adó nélkül nem biztosítható, a subsidiumok és adók kérdésében a rendekkel együtt országgyűlésen kell határozni.

viselt, már az adózó nép viseli, igazságos tehát, hogy a ki a terhet hordozza, az arra rendelt beneficium is azé legyen. — Annak okáért eltörlésre voxol.

POGÁNY ellenben a dézmát igazsággal el nem vétethetőnek nyilatkoztatja. Ha elvesszük, ugymond, hogy fog a birtok biztossága állani, hogy fog az annyira ohajtott nemzeti hitel felállapítatni? midőn senki sem lesz bizonyos, valjon törvényes tulajdona nem fog e nationalisáltatni. Különben is, miután a 9-ed megtartatott, a dézmát részrehajlást, és személyes indulatoskodás gyanúja nélkül el sem vehetjük. A kilenczed volt a nagyobb, a súlyosab teher, a dézmán országunk nagy részében megváltás utján könnyítve van, el annyira: hogy bizton el meri mondani, miképen a nép sokkal könnyebben megadhatja a dézmát ezen könnyített állapotban, mint ahogy el lehetne nálla nélkül az abból élő néhány plébános.

SZLUCHA: A magyar Clerusnak ezen jusát törvényeken, privilegiumokon, és 8 százados gyakorlattal megerősített birtokon gyökeresedő tulajdonának hiszi, s azért szükségesnek sem látja, hogy eredete az Ó Testamentombul,⁵ vagy Nagy Károly császár decretumából mutogatassék. El annyira szentnek, és sérthetetlennek tekintették őseink a Clerusnak ezen tulajdonát, hogy még 1609-ben is, midőn különös szükség az Egri püspök tizedjét elvételni parancsolák, annak kipótolásáról gondoskodtak a 10-ik czikelyben.⁶ Mondják ugyan hogy banderialis kötelesség volt a dézma használatához csatolva, az pedig már megszűnt, s így a dézmának is meg kellett szünni. Ugy de ha nem emliti is hogy a banderialis állapot elrendelése még systematicus felvételre váratkozik,⁷ bizonyos: hogy a királynak, a nemességnek javaihoz is szinte azon kötelesség volt csatolva. És valjon ki merné állítani, hogy annak megszűntével el lehet venni a nemesség javait? már pedig ha ezt nem lehet, az Egyházi rendét sem lehet, mert ezeket ő a nemesekével tökéletesen egy természetűeknek tekinti s attól tart, nehogy a dézma elvételével úgy járjunk, mint ama kertész, ki a négy ágú fának egyik ágát levágja, hogy a háromnak annál több éltető erőt juttasson, de nem vigyázván magát az anya eret is megsértette, s a levágott ág után az egész fa kiszáradt.

CSEPCSÁNYI: Tagadhatatlan lévén hogy a papi dézma még Sz. István idejéből veszi származását, s hogy eddig régi törvény, s abból eredő jus szerint a papokat illette, azt mutogatni kár, mert senki sem hozza kétségbe, de meg kell vizsgálni azon törvénynek czélját, s indító okát. Adatott a dézma elébb az Isten dicsőségére, s később a papok

⁵ Mózes törvénye szerint tizedet kell adni a termésből, szarvasmarhából és aprójószágából, a tized Jehováé, ő azonban átengedi a levitáknak a frigszekevény szolgáltatásért. (Lev. 27., 30., 32. Deut. 14., 22., 23. Num. 18., 21., 24., 26.)

⁶ A törvénycikkben a rendek elismerik, hogy az ország felső részei végső pusztulásra jutnának, ha az egri káptalan tizedeit, a korábbi rendelkezésnek megfelelően, ismét egyházi célokra fordítanák, kéri tehát az uralkodót, hogy addig is, amíg a káptalan visszanyerheti jövedelmi forrását, Nagyszombathan jelöljön ki számára ideiglenes székhelyet, ellátásáról pedig kegyesen gondoskodjék.

⁷ Az országos albizottság banderialis munkájátát (*Relatio sub-deputationis regnicolaris in objecto lustrae, et exercitationis nobilium, ac banderiorum ad mentem articuli 15. 1827. exmissae*. Editio secunda. Posonii, 1831) az 1832 dec. 20-i királyi propositiók a tárgyalás sorrendjében az utolsó helyre tették. (*Iratok*, I. k. 5. l.)

élelmére.⁸ Most már ezen okok nem állanak, mert az Isten nem kívánja hogy neki a szegény ember véres verejtékével tömjénezzünk, hogy pedig a Magyar Országi papság dús gazdag jövedelmekkel bír, s a szegény embernek ezen keserves áldozatjára nem szorúlt, azt kiki tudja. De ugyan miért is vagyunk ezen organicus országgyűlésére össze hívá? Azért e hogy a régi slendrián törvényeket csak azért, mivel régiek, megerősítsük, vagy pedig hogy a jelenkor szelleméhez alkalmaztassuk, javítsuk, s a rosszakot eltöröljük? Valóban a miatt ugyan constitutionknak legkiseb baja sem lesz, hogy ha régi szennyeitől, s foltyaitól megtisztogatjuk. Nem tartja ugyan a szónok hogy a tizedbeli jövedelem a banderialis kötelességhez lenne szabva, de ha úgy volna is, már ezen ok sem áll, nem mennek már a püspökök háborúba, hanem az insurrectionalis és subsidionalis költségeket úgy viselik, mint más földes urak.⁹ Békés vármegye Rendei remélik hogy a Papi Status engedély gyanánt önként lemond ezen jusrol, reménlik pedig annnyival inkább, mert midőn az urbariomban concessiokrul vala szó, a Papi Status azokra nem igen szavazott. A midőn azonban eme felszólítási kötelességét teljesíti, csudálkozással kellett hallania hogy a földes urakra homályos fátyol háramlík, midőn a kilenczedet el nem engedték és más status javaiból kívánnának concessiókat adni. Ha az urbariomban nyújtott engedélyeket tekintjük, nem oly csekélyek azok, mint első tekintettel látszanak. Csupán Békés vármegyét tekintve, az ugar dézmának, konyha adózásoknak, méh, bárány tizednek elengedésével, hosszú fuvar felváltásával¹⁰ Békés vármegye esztendőnkénti jövedelmeképen bizonyos számvetés szerint 100 ezer pengő forintot veszít. Ez jövedelem és interes, mennyit veszít még a tőke, mennyivel alább száll a jószág értéke? Azonban Békés Rendei ezt nem csak nem sajnálják, sőt bátran hivatkozhatik a köztanácskozásokra, s a köz tudomásra, hogy még nagyobb áldozatok tételére is jó szível készek voltak. (Tetszés.) Ha volna is tehát valamely homályos fátyol, az bizonyára sokkal homályosabban illetné ép azon megyét, melynek követe ezen szemrehányást tette, mint Békés vármegye lelkes Rendeit. — Továbbá a köz igazsággal is ellenkezésben látja a szólló követ, hogy olyan ember, ki azon papnak szolgálatjával nem él, ki tőle soha semmi jót nem vett, s nem is veszén, az ő pompájára adózzék. Kívánja végre Békés vármegye a papi dézmát elengedtetni egyformaság tekintetéből is, mivel azon megye oly boldog, hogy kebelében a dézma sem természetben, sem váltságban nincs divatban, s ezen jótékonytságot egyformán kívánná a többi megyék lakossaira is kiterjeszteni. Hallotta végre egy követ úrtól hogy szerencsétlen ország az, hol a papot a szegény ember fizeti. Szeretné a szónok, hogy ha majd szó leszen, honnan fizetődjenek az elnyomatott protestánsok papjai? oly szerencsés lehetne, hogy azon követ itt ezen a szerencsétlenségen segíteni kívánna. Igen is Békés Rendei is szerencsétlennek hiszik az oly szegény embert és ugyan azért ohajtanak rajta segíteni, s kívánják hogy a papi dézma örök időkre minden bonificatio nélkül eltöröltessék.

⁸ V. ö. előbb, az 5. jegyzettel.

⁹ V. ö. 1805:1. tc. 6., 7., 8. §., 1808:2. tc. 11., 12. §.

¹⁰ Az országgyűlés úrbéri törvényjavaslatának említett rendelkezéseit a IV. cikk 2., 4., 7. §-ai tartalmazzák. (Iratok, I. k. 522., 527. l.)

HERTELENDY (Torontál): Igaznak valja hogy a magyar törvényt szerben sok hiba létezik s hogy a szokáson épülő jusokkal sok balra magyarázat s vissza élés történt; ez századok óta erősen hitt, de búsan is érzett igazság. És azért valamint azt, a min constitutionalis létünk alapúl, fentartani kötelesség, úgy makacsúl ragaszkodni a régihez csak azért mert régi, s minden újat elvetni csak azért, mivel új: egy törvényhozásnak sem lehet iránya. Midőn az urbéri munkálat vala tanácskozás alatt, a szólló követ azon szerencsés helyzetben volt, hogy megyéje lakosinak boldogabb állapotját országunk többi részeire is kiterjeszteni kívánhatta;¹¹ most is hasonlóan szerencsés helyzetének örül, mert megyéjében a dézma ösméretlen dolog;¹² s ezen boldogságot is kívánja hazánknak minden lakosával közölni. Igaz ugyan hogy a papi tized Sz. István törvényéből veszi eredetét, mert ott olvashatjuk: hogy kinek az Isten tizedt ad, adja tizedikét az Istennek. De valjon a tizedik századnak emez általános elvéből ki lehet e húzni hogy a szegény földmivelő tartozzék véres verejtékkel nyert természetményének tized részét a papnak adni? méltán kételkedhetünk. A tulajdontul vett okoskodást Esztergom követe a mint felhozta, úgy maga meg is czáfolta, nyomban megvalván hogy a tized nem az egyházi rend tulajdona, hanem a nevelés, és vallás öregbítésére rendelt jövedelem. A tized eltörlésével tehát a tulajdon nem sértetik. De homályos fátyol sem vonatik a kilenczedet megtartó földes urakra, mert egészen más, midőn a jobbágy ura földének használatától adózik, és egészen más, midőn ura földjéből keserű munkával nyert gyümölcsének tized részét egy harmadiknak adni kénytelen, kinek soha jótéteményét nem tapasztalta, sőt tán soha sem is látta. Különben is, ha igazság hogy a tized az egyházi rendnek tulajdona, miért nem kapja azt a Bánságban, a Jász, Kún, Hajdú Kerületekben? és ha ezen helyekről nem kapja, miért ne közölnénk ezen igazságos szabadságot az országnak többi lakosival? most, épen most, midőn a jobbágy jobb sorsa felőli gondoskodást királyunk is legelső munka gyanánt különös figyelmünkbe ajánlá.¹³ Meg is feleltünk e czélnek, mennyire tölünk ki telhetett, jól mondá Békés követe, hogy az urbérben sok jövedelmekről, melyek nem csak törvényes, de igazságos tulajdonunk is voltak, önként lemondottunk, és azon megyék, melyek legtöbbet veszítenek, legszivesebben járultak ezen engedményekhez. Illő, sőt szükséges hogy eltörlővén a dézmát, melynek igazságos alapja különben sincs, s melyre a gazdag egyházi rend úgy sem szorult; a szegény adózó nép job létét sikeresen előmozdítani el ne mulasszuk.

KOLEDA Buda városának rémitő terheltetése felett panaszkodva, bizonyos állandó mennyiséget határoztatni kíván. — VÁGHY a természetbeni tized káros voltát status gazdálkodási tekintetekből mutoztatja, — DUBRAVICZKY eltörlésre nyilatkozik, — NÁVOV fel szollítja a papi rendet, hogy miután a tizednek eredeti rendeltetése megszűnt,

¹¹ L. Hertelendy felszólalását a telekvétel korlátozásával kapcsolatban I. Országgyűlési Tudósítások, I. k. 589. l.

¹² Temes, Torontál és Krassó megyében az urbárium szerint fizettek ugyan tizedet a jobbágyok, azonban kilenced helyett, azaz ott a decima jobbágyi szolgáltatás volt. (Pauly C.: *Constitutio rei urbarialis regni Hungariae*. Viennae, 1817. 233., 390. l.)

¹³ Az országgyűlés tárgyait kitző 1832 dec. 20-i királyi javaslatokban. (Iratok, I. k. 4. l.)

s hasznát immár főbnyire nem annyira maga, mint a haszonbérlok szedik: a tizedről önként mondjon le.

SZIRMAY jelenti hogy Zemplén Rendei nem csak a 10-ednek, de az uri kilenczednek is természetben adását kötelező törvény által általában megszüntetni kívánják, s a dézmára nézve különösen oly forma megváltást javallanak, mint ez a Tiszaí részeken már sok helyütt divatozik.¹⁴ És minthogy a dézmának eredete banderialis kötelesség, mellynek rendszere immár egészen megváltozott, kívánják hogy ama pénz váltásnak béke idejében is egy negyede, háboru idejében pedig fele a concurrentialis pénztárba fordításáé,¹⁵ a természetbeni tized szedésből élő papok élelméről pedig illető helyüt¹⁶ gondoskodás történjék.

BEZERÉDY imigy vélekedett: Ha a valóságos tulajdon jövedelmeit a tisztviselőség accessoriumaitól (járandóságaitól) voltaképp megkülönböztetjük, sok nehézség el fog a dézma kérdésében enyészni. A tisztviselőnek kétség kívül van jusa járandóságához, de csak addig mig azon járandóság fenáll, azt pedig a törvény a mint rendelte, úgy meg is változtathatja. Ha ezen idacát szemünk előtt tartjuk, nem fog a dézma annak tetszeni, a mit tulajdonnak nevezünk, különben sem tartották tiszteletben a tulajdont, minthogy utóbbi időkben a dézma haszonvételét legnagyobb részben másnak adták által, vagy pedig az következnek: hogy azon czélokat, mellyeket a dézmára nézve kijelöltenek, ugymint a nevelést, haza védelmét s a t. azoknak proprietásul engedték, kiknek a dézma átadva vala; a mit csak senki sem fog állítani. Már csak az is, hogy különös köz czélra volt rendelve, mutatja: hogy a dézma nem tulajdon, hanem valóságos adó. Egy neme a köz adónak, melly a régib idő szelleme szerint bizonyos nemiségben bizonyos czelokra vala rendelve, és czélra fordítás véget bizonyos személyeknek átadva. És így itt is csak az adónak, és azon különös czeloknak elveiből lehet a tárgyhoz szólni. — Kérdés tehát, jó e ezen adó? Hogy a dézma rossz neme az adónak, mutatni nem kell, mert ezt a Status gazdálkodás tudománya, maga a természeti elmének el nem fogult ereje, és a tapasztalás minden kérdésen felül emeli. De a dézmának, mint az egyházi rendü köz tisztviselők járandóságának egy különös rossz oldala is van, t. i. azon gyűlöletesség, azon sokféle terhelő s bosszantó baj, mellytől senki sem képes a dézma adást megmenteni; melly a dézmát igen *odiosus* adóvá teszi, s a törvény ezen odiumot a lelki pásztorok idacájával ösze kapcsolja. Temérdek roszt

¹⁴ Minden bizonnal erre a szokásra hivatkozik az országos bizottság indokolása, elmondva, hogy számos törvényhatóság, statutum alapján, a tizedet, a házipénztárból megváltja a jobbágyság számára („in nonnullis iurisdictionibus ex statuto, communi Statuum consensu perlato, invaluerit, ut decimae ex cassa domestica pro rusticis redimantur.“ *Proiecta*, 53. l.), amihez magyarázatképpen meg kell jegyeznünk, hogy a megyei házipénztárakat a jobbágyság adója táplálta.

¹⁵ Az 1808:2. tc., amely a következő évi nemesi felkelés felől intézkedett, az insurrectiók kiadások fedezésére pénztár felállítását rendelte el. (23. §.) A pénztárt azok befizetései táplálták, akik bizonyos kulcs szerint, vagyonuk és jövedelmük arányában, kötelesek voltak a kiadásokhoz hozzájárulni („quibus obligatio concurrendi incumbit.“) A nádor 1811-i jelentése szerint az egész bevétel 14,795.752 forintot, a kiadás pedig 14,495.752 forintot tett ki (Fényes E.: *Magyarország statisztikája*, Pest, 1834. III. k. 149. l.)

¹⁶ Az egyházi bizottság javaslatának tárgyalásakor. (V. ö. előbb, 435. I. 31. jegyzet.)

szül ezen hamis tekintet a dézmát adó classisban. A szegény nép nem képes azt megkülönböztetni hogy adót ad, csak azt nézi, hogy termésének tized részét a pap elveszi. Nem kell e tehát iparkodnunk hogy a vallás malasztjának kiszolgáltatóit ezen odiumtól megmentsük? valóban a szónok nem arra kéri az Egyházi Rendet, hogy mondjon le a tizedről, hanem kívánja hogy ösmérje el, miképen a törvényhozás ezen odiumnak megszüntetésével az ő magas rendeltetésének tisztaságáról gondoskodott, mellyet a dézma feláldozásával oltsó áron veszzen meg. — Miután tehát a dézma nem tulajdona az egyházi rendnek, hanem köz adói járandóság, mit a theoria s törvényeink hoszú sora így tart, — miután továbbá ez az adónak legviszásab, legkártekonnyabb neme, mit az egész mivel világnak egyet értése bizonyít: a kérdésnek első részére úgy nyilatkozik hogy a dézmának minden színben, s tekintetben meg kell szűnni. Sokat könnyít e részben hogy a dézma eredeti rendeltetésétől elvonatott, s a földes urak találtak módot ezen adózásnak valódi jövedelmét magokhoz vonni, a Clerusnak sok helyüt csak kis része, s mint egy csak képző jele maradván. Ha tehát áldozatrol lehetne szólni, mondhatnók hogy a földes uri kar hoz nagyob áldozatot, mert ezen jövedelem legnagyobb részének ő van birtokában. Azonban itt áldozatrol szó sem lehet, mert a dézma szedés csak árenda lévén, a földes uri karnak tulajdona soha sem lehetett, s az ő jusok csak addig tarthat, míg az egyházi tisztviselők ezen járandóságát a törvényhozás meghagyja. — A kérdés második részére, t. i. a Clerus provisiójára nézve kijelenti, hogy a dézma eltörlésével a szükséges ellátást csonkitni épen nem szándékozik, s erről, midőn az egész systema összesen felvételik, a leghelyesb rendszert ohajtva igen is gondoskodnak Tolna v[ármegye] Rendei. Addig is azon kérést intézi az egyházi rendhez, hogy a dézmárolí önkényes lemondással tegye a dolgot könnyebbé, s vidámabbá.

FRIM Egri Kanonok előre bocsájtja hogy egyházi, világi, s természeti törvényeknél fogva tartozik lenni *Cicero pro domo sua*. Figyelmezteti a RRket hogy nagyon eltávoznak a tanácskozás alatt lévő törvényjavításnak eredeti céljától, mellyet ezen szavakban tűz ki az 1791: 67. t[ör]vény: *ad pleniorum possessorii securitatem*.¹⁷ Mert im hová jutánk: *ad totalem possessorii ablationem*. — Által menvén ezután szorosban a dézma tárgyára, állapítja: hogy annak az Egyházi Rendet illető birtoka szintűgy királyi adományon, privilegiumon épül, mint más akármí. A privilegium eltörlésére pedig törvényes uton csak e következő okok vezérelhetnek: 1. *Si quis abutatur privilegio*, ugy de az egyházi Rend nem abutált tized szedési privilegiumával, mert az eredetinek már harmad részét is alig birja. — 2. *Si quis non utatur privilegio*. A Clerus azonban élt vele szakadatlanúl, s ezentúl is kíván élni. — 3. *Si quis renunciet*. Ugy de a Clerus nem renuncíál, nem is renuncíálhat, mert keze nem csak egyházi, de világi törvények által is kötve van. — 4. *Si revocetur*: Azonban sok fergeteg vonúlt el már hazánk felett, de a tized szedés privilegiuma nem csak soha nem revocáltatott, hanem még 1609-ben a Bécsi, 1622-ben a Linczi béke-

¹⁷ A törvénycikk a jogügyi bizottság feladatai közt említi oly javaslatok megszerkesztését, „*quae forte ad pleniorum possessorum securitatem procurandum ... pertinebunt*.”

köteések alkalmával is megerősítetett,¹⁸ így 1791-ben is, midőn a 26-ik czikely stola fizetés alól felmentette a protestánsokat, de a tized adás köteleességét sértetlenül meghagyta.¹⁹ — 1. Végre megsemmisíthetik a privilegium, *si in enorme damnum aliorum vergeret*. A mit szintén nem lehet a tizedről mondani, mert többnyire nagyon csekélység, a mi ezen czim alatt az egyházi rendnek fizettetik. — De nem csak privilegiumon épül a papi tized, hanem törvényen is alapúl, s így azon hatalomtul ered, melytől a kilenczed vette eredetét, csak annyiban különbözvén ettől, hogy 3 századdal régib, s erősebb; mert a tized Sz. Istvántól, a kilenczed Nagy Lajostul származik. Mind ezen hasonlatosság mellet is azonban a kilenczed meghagyatott, s miután meghagyatott, minő logica szerint lehet állítani, hogy a kilenczed meg nem rontja a népet, de a tized megrontja. Nem kell ettől tartani, csak más szerfeletti terhek ne nyomják a szegény adózót. Csak egyedül ő ne csinálja az utakat, s hidakat, s vámot még is csak ő fizessen, csak állitassék a törvénynek hatalmas oltalma alá, s bizonynal el nem fog pusztulni, a mint Nagy Lajos alatt el nem pusztult. Ekkor a már divatban volt tizedhez még az uri kilenczed is hozzá csatoltatott, s még sem volt Magyarország soha boldogabb, mint Nagy Lajos alatt, mi onnan is világos, hogy ezen időből származik amaz ösméretes közmondás: *Extra Hungariam non est vita*²⁰ s a t. — A királyi dízma, mielőtt Sz. István által a Clerusnak adatnék, a király tulajdona volt. Mutatja ezt maga a név, mutatja amaz ösméretes historiai adat hogy mi előtt Kupával, Somogynak pártos vezérével meg ütköznek, fogadást tett: hogy a Somogyi tizedet a Pannonhegyi Apátságnak adja.²¹ A magok tulajdonát ajándékozták tehát királyaink az Egyházi Rendnek, azt tehát senki el nem veheti. Ő Felsége elvenni bizonyosan soha sem fogja, mert megesküdött, hogy *Ecclesias in iuribus et privilegiis conservabit*.²² Azt mondották ugyan némelly követ urak, hogy az Egyházi Rend nem tulajdonosa a tizednek, mert arról szabadon nem rendelkezhetik. Ugy de valjon H[erceg] Eszterházy a maga Majoratusi 36 uradalmáról, a k[irályi] városok nemesi jussal birt javaikról, sőt ő Felsége is a Coronalis uradalmakról rendelkezhetnek e szabadon? bizonyosan nem, de azért senki sem állithatja, hogy nem tulajdonosai az említett javaknak. Ha tehát úgy az egyházi mint a világi javak egyforma törvényes praesidium alatt állanak, nem lesz e veszedelmes könnyedén egy tollvonással, egy voxolással az egyiket eltörlení? s nem

¹⁸ Sem a bécsi, sem a nikolsburgi béke, amelyre az 1622-es évszám utal, nem erősíti meg a tizedszerzés jogát. Az 1609:18. és 1622:70. tc. (v. ö. előbb, 437. l. 1. jegyzet) a tizedbérlet régi gyakorlatának fenntartását hangsúlyozzák, függetlenül a békekötéstől. Ellenben a linzi béke, amint az 1647:5. tc. törvénybe iktatta, az országgyűlés feladatává tette a tizedbérletről szóló 1548:61. tc. megújítását és a végrehajtásáról való gondoskodást (11. §), amely kötelezettségüknek a rendek a 95. tc.-kel eleget is tettek.

¹⁹ Az 1791-i vallásügyi törvény nem tesz említést a protestánsok tizedfizetési kötelezettségéről, azzal azonban, hogy nem menti fel őket alóla, hallgatólagosan érvényben tartja a régi gyakorlatot.

²⁰ V. ö. Országgyűlési Tudósítások, II. k. 331. l. 2. jegyzet.

²¹ Ez az adat nem szerepel a Szent István korára vonatkozó legendákban és krónikákban.

²² Ferenc király koronázási esküjének szövegét az 1792:2. tc. iktatta törvénybe.

fog e belőle az 1647:31. törvény²³ ama jóslatának teljesülése következn: *Ordine Ecclesiastico confuso, necesse est reliquos etiam ordines confundi.*

Ezután által megy a szónok némi egyes állítások czáfolgatására. — El nem ösmeri hogy élelmi szükség miatt adatott volt István király által a tized, mert 1000-ik esztendőben a magyar Clerusnak már jószágai voltak. Elösmeri ellenben hogy a védelmi rendszer 1715 óta sokban megváltozott, de kérdi valjon ez képes volt e reá birni a Rket hogy a kilenczedet eltöröljék? pedig ennek hasonló rendeltetése volt, mert Lajos király nyilván mondja hogy a végett állítja fel a kilenczedet: *ut Regnicolae eo fidelus possint nobis famulari.*²⁴ — Mit téssen pedig a *famulari* szó? Sz. István király világosan megmagyarázza Imre herczeghez intézett eme szavaiban: *illi tibi non serviant, sed militent.*²⁵ — Továbbá Irlandnak példájával él annak megmutatására, hogy országunk távol van az ottani igazságtalanságtól, mert ott 8 millió lakos közül nincs több 500.000 protestánsnál, s ezen számnak is csak fele anglicanus, még is a 7½ millió catholicus ezen 250.000 protestáns lakosok papjainak tartozik dézmát adni. Végre a köz ösméretű törvények tartalmának előszámlálásával megmutogatja, miként nincs Sz. István törvényében semmi szó a dézmátoli kötelességekről, minő kötelességeket csatoltak hozzá a régibb törvények, hogy szedetett hajdan és miként változott idő szakonként a dézma szedésének módja, s az 1553:8. t. cz. szavaival végzé a dézmának, mint egyházi tulajdonnak sérthetetlenségére intézett beszédjét.

SÁRKÖZY: A dézmát is csak átkozott feüdümből eredetnek látja, melyből kivergődni nem tudunk, eredett t. i. a francusok Capituláréjából, s adatott a papoknak, mert jószágok nem vala.²⁶ De mi nálunk okosabbak valának a papok, mert a dézmát is megtarták, s a jószágokat is. Kezdetben úgy látszik, senki sem volt alóla kivéve: Albert király idejétől azonban előbb a nemesek, utóbb a papok, később még a ráczok, minden schismaticusok és a falusi bírák is kivétettek,²⁷ rendelkezett továbbá a törvényhozás szakadatlanúl hogy miből,²⁸ s hogy mikép adassék?²⁹ meghatározta hogy hová forditassék,³⁰ a mi

²³ Sem az idézett, sem az esetleges elírás folytán szóbajöhető más tc-ekben nem szerepel ez a mondat.

²⁴ 1351. decretum 6. art.

²⁵ Inté'mek, 4. caput.

²⁶ V. ö. 434. l. 25. jegyzet.

²⁷ Az 1439:28. tc. mondotta ki, hogy a nemesek, akár vannak jobbágyaik, akár nem, tizedet nem kötelesek fizetni, az 1458:10. tc., a régi szokásra hivatkozva, biztosította a papok tizedmentességét, az 1481:3. tc. hangsúlyozta, hogy a ráczok, majd az 1495:45. tc., hogy rajtuk kívül a rutének, oláhok és más schismaticusok tizedfizetésre nem szoríthatók, mivel a Krisztus tulajdonául felajánlott dézma csak az ő híveitől, nem pedig a tőle elszakadt emberektől szedhető s mert az említett népek a király, a vajdák, s bánok biztosítása mellett telepedtek meg, végül az 1495:42. tc. állapította meg a falusi bírók tizedmentességét azon a címen, hogy a dézmálóknak ők adnak szállást.

²⁸ 1481:1., 1498:51. tc.

²⁹ Így az 1411:5., 1464:24., 1486:40., 41., 43., 1495:37., 38., 39. tc.-ek.

³⁰ Az 1498:15. tc. szerint az előkelőbb egyháziak, régi szokás szerint, tized-jövedelmek és birtokaik arányában bandériumokat kötelesek kiállítani.

együtt véve világosan mutatja, miképen a dézma soha sem volt a papi Rend tulajdona, hanem az adónak egy neme, melyet időszakonként változtatott az ország. Ezen adó eredetileg az Isten dicsőségére való kirendelve, és így, ha netalántán az örökös szerződések példájára váltásban meghagyatnék, eredeti céljára, t. i. az Isten dicsőségére kellene fordítatnia, de minden vallásnál egyiránt. Ő azonban kivált a természetbeni dézmát általánosan eltöröltetni kívánja.

DESEÖFFY: Hálával nyilváníttja Temes Rendei nevében az uralgó háznak azon atyáskodó gondoskodását hogy a török járom alól felszabadult Bánságban a dézmát tetleg általában eltörülte. Melly jóvoltát Temes megyének az egész országra kiterjeszteni ohajtván, a dézmának örökre való megszüntetését annnyival inkább kívánja, mivel a hozzá kötött banderialis kötelesség már régen megszűnt.

MADOCÁNYI: A dézmát szintén adónak tekinti, s minden esetre olyannak, mellyről a törvényhozás mindég szabadon rendelkezett, s melly nem csak az adózásnak minden józan elveivel ellenkezik, de az egyházi Rend iránti bizodalmat sem neveli, s nemzeti szorgalom kifejlését pedig egyenesen gátolja. Liptó Rendei tehát általánosan kötelező törvény által parancsolt igen mérséklett megváltást kíván. — Frimnek Irland állapotjától vett példájára azt feleli, hogy a mi ott igazságtalanság, nálunk is az. Továbbá azon mondására az Egri kanonoknak, hogy Nagy Lajos alatt volt Magyar Ország legboldogabb, mert akkor jött divatba azon köz mondás: *Extra Hungariam non est vita*, feleletül kérdi: valjon kikre érti ezen közmondást, azokra e kik akkoron Lajos törvénye által just kaptak a néptől kilenczedet szedni, vagy pedig azokra, kik kötelességet kaptak kilenczedet adni? Végre ha úgy hiszi az Egri káptalan követe, hogy az egyházi Rendnek tized iránti privilegiuma azért *non vergit in enorme damnum aliorum*, mert némelly megyékben egy pár száz forintal megváltatik, önként következik, hogy ahol egypár száz forintal meg nem váltatik, ott *vergit in enorme damnum plebis contribuentis*. Kívánja tehát oly korlátok közé szorítatni ezen privilegiumot, ut *nullibi vergat in damnum contribuentium*, ekkor nem fog ellene szólni.

TARNÓCZY imigy nyilatkozik: Az Egyházi Rend a maga javait nem birja mint tulajdont, nem birja mint polgár, nem mint ember, nem mint pap, hanem csak úgy, mint tisztviselő, kinek fizetése felől a nemzet szabadon határozhat. Az Egri káptalan követe, úgy mond, maga elősmeri, hogy dézma szedési privilegiuma megszűnnék, ha revocáltatnék, — értvén t. i. ha ő Felsége által revocáltatnék. Ha ezt elősmeri, kéntelen elősmerni azt is, hogy a törvényhozó nemzet méginkább eltörülheti azt, mert a Felségnek több jusa nem lehet, mint az egész törvényhozó hatalomnak, mellynek a király csak egy részét teszi. — Azon jóslatot is emlité követ úr, hogy *confuso clero, necesse est reliquos etiam ordines confundi*. Én, úgymond a szónok, hiszem: hogy a hit erős kapcsolat a Statusban, de vallom azt is: hogy a hit teljes méltóságában fenálhat a nélkül, hogy az egyházi rend szerfelett dúzs gazdag jövedelmekkel a pazarlásig legyen halmozva. Irland példája, igaz, nagyon szomorú. De hát valjon mi mindenüt, s mindég hátra moradjunk e, s nemzetünknek egész polgári életében soha egy fénypont se legyen, melly másoknak példa gyanánt szolgálhatna? — A szónoknak egyéb iránt utasítása, hogy az örökös szerződések a jobba-

gyokra által ruháztassanak,³¹ s ahol még nincsenek, ott a már meg-lévőkhez alkalmaztatva köttessenek. Különben oda fog voxolni, hová küldői czélzata, s önnön lelki ösmérete szerint 9 millio polgártársaink java kívánja.

K. HORVÁTH: Szerencsétlennek vallaná azon hazát, mely a régi idők rablánczai által magát annyira lekötve érezhetné, hogy a régi századok szabályaitól az emberiség javára, a kornak szükségéhez alkalmazva eltérnie szabad ne legyen. Nem veszi ő kétségbe hazánk hajdani törvényhozóinak bölcsességét, sőt tiszteli azon körülményekben bizonyított férfiúi elszánásukat, s mély béléltásukat, de tagadja hogy a törvényhozó testnek kezei örök időkre kötve lehetnének. Egyéb iránt ha e tárgy a Banderialére nem halasztatnék, a mit szeretne, hogy a jövedelem a kötelesséhez irányoztathassék, a természetben adást megszüntetni, sőt az örökös szerződéseket is a jobbágyokra által ruháztatni kívánja.

(A vitatások folytatása más napra halasztatott.)³²

*

Reménlem nem teszek kedvetlen dolgot tisztelt levelezőimnek, midőn e nevezetes kérdést ily terjedékenyen közlöm, bár e miatt a napok sorában egy kettővel elmaradjak is.

*

Augustus 20-án ünnep.

b)

A 21-ik Augustusi kerületi ülést többnyire kölcsönös czáfolgatások húzták ki a dézma tárgyában, míg végre szavatolásra tétetett azon kérdés: *valjon kívánják e a RR hogy a papi dézma akár természetben, akár máskép szedefett, általánosan megszüntessék, s végkép eltörültessek?* — Ezen kérdés Nemre dőlt 32 megyei voxal, csak 16 megye s a Kerületek szavazván általános eltörlésre.

Augustus 22-én a dézma kérdése folytatott, — e következő végzésekkel:

1. Kívánják e a RR hogy a természetbeni tized mindenütt megszűnjék, s a *reluito*³³ kényszerítőleg kötelező törvény által parancsoltassék? — Végzés: 34 megye s a Kerületek voxával 14 megye ellen: igen is kötelező törvény által kényszerítőleg parancsoltassék a megváltás.

2. SZIRMAY indítványára az Elnökség senki által nem ellenzett határozásnak jelenté: hogy ezen megváltást parancsoló törvény kötelezőleg értetik általában minden tizedre, akár azt maga az egyházi rend, akár pedig privilegium jövetkezésében földes urak által birassék.

3. Azon szabály, mely szerint meg kell történni a megváltásnak, itt a diaetán határozottassék el, vagy a megyékre bizassék? — Nem egé-

³¹ Azokról a szerződésekről, amelyek alapján a földesurak bérelték jobbágyaik tizedét, az országos bizottság javaslata megemlékezik, elsőbbséget biztosítva számukra: „4. §. Praearendatio decimarum colonis prae aliis omnibus competit, salvis tamen perennibus eatenus initis conventionibus.“ (Proiecta, 54. l.)

³² L. a következő számban.

³³ Megváltás.

szen egyenesen történvén sokak által a felelet, a voxok számát volta-kép meg nem irhatom, de a többség azt végezte: hogy a *megváltás kolcsa itt határozassék el, az applicatio pedig a vármegyék által történjék.*

Augustus 23-án a megváltás kolcsa felett folytak a tanácskozások.

1. POSONY vármegye azt javallá, hogy 10 esztendei dézma jövedelemből számitassék ki diametraliter a hasonmértékű (aequivalens) váltság. — Ezen indítvány mint még a természetben adásnál is terheesebb, csak 10 megye által pártoltatván, 36 megye voxával félre vettetett.

2. VESZPRÉM vármegye bizonyos procentuaciónak elengedését javallá a tizedet adózó nép javára. — TORNA v[ármegye] pedig az országos összeírásban kiszámított tiszta jövedelmet javallá kolcsúl felvételni. — Mind a két indítvány voxolás nélkül félre vettetett.

3. HONTH k[övette] megyéje divatja szerint minden telektől 5—8 ezüst frt javallott. — Ezt LIPTÓ úgy módosította, hogy itt bizonyos maximum és minimum határozassék, s abból körülmény szerintén a megyék válaszsszanak. — VAS v[ármegye] a dézma váltság iránt kötött örökös szerződéseket javallá kolcsúl felvételni. — Ezekre nézve 13 megye a maximum és minimum, 33 megye pedig a personalis szerződések mellett szavazott.

4. TORONTÁL javallá, hogy mivel 1647-ben a dézma váltság iránt kötött summáknak feljeb emeltetése törvény által eltiltatott, csupán az 1647 esztendő megelőző régi örökös szerződések nem pedig az újabbak is vétessenek dézma váltsági kölcsnek. — Ezen indítvány 28 megye voxával 18 ellen elfogadtatott.

5. 36 voxal 6 ellen az határozatott, hogy nem minden megyében különösen, hanem itt az országgyűlésén általánosan az egész országra számitassék ki az említett perennalis szerződésekből, hogy dézma váltság fejében mennyi fog egy dézma alá tartozó telek vagy hold után fizettetni. A követek felszólítják megyéiket hogy a kebelekbéli régi perennalis szerződéseket a dézma alatt lévő föld mennyiségének sommájával küldjék be a RRknek. Ebből egy küldötség ki fogja dolgozni a clavist. A RR szükség esetében praecclusi határnapot fognak határozni, úgy hogy a melly szerződés addig bé nem küldetik, az nem fog a kolcs kiszámításában felvételni.

6. Ha még is lenne ezen kölcsnél is lágyab tractamentum valahol, bár ha ujab szerződésnél is, az maga valóságában meghagyatik.³⁴ — A további kérdések, t. i. mitől nem fizettetik ezen megváltott dézma is? s a t. következni fognak.

✱

Zmeskáll. Gr. La Motte, Vásárhelyi, Bene, Ragályi haza mentek Somsics és Tolnának új követe Jeszenszky³⁵ megérkeztek.

³⁴ Az aug. 21—23-i tanácskozások részletes beszámolóját olv. a 173. és 174. számban.

³⁵ Csapó, Dániel utóda.

173.

Az augusztus 19., 21., 22., és 23-i kerületi ülésekben a tizeddel kapcsolatban elhangzott viták részletesebb ismertetése: [I.] Eltöröltessék-e a tized? Végzés: nem. [II.] Kötelező legyen-e a megváltás? Végzés: igen. [III.] A megváltás kulcsáról az országgyűlés, vagy a megyék határozzanak? Végzés: az országgyűlés.

Posony, Augustus 27. 1834.

[I.] Egész terjedelmökben közlöttem ugyan a dézma tárgyának napi rendre kerültével közbe jött első napi vitatásokat, s a következő napok végzéseit, meg kell még is némellyeket jegyeznem, melyek a közlöttek nyomában előadtak:

PFANSMID a dézmának megtartása mellet szolván felhozta: hogy a szepességi nemesség, miután 200 esztendőig folyvást tartó viszálykodásban volt a dézma miatt, 1764-ben az országgyűléséhez folyamodott, kérvén magát az illető Clerusnak ezen a nemesi kiváltságokkal ellenkező követelésétől feloldoztatni.¹ És ámbár a szepességi nemességnek ezen kívánságát a nemesi rendnek hazánk minden részeiben egyenlő privilegialis szabadsága erősen támogatta legyen is, az Ország Rendei mindazonáltal oly szentnek és sérthetetlennek tekintették a Clerusnak dézma szedési privilegialis tulajdonát, hogy a felvetett kérdésnek elítélésébe bocsájtkozni teljeséggel nem akartak, és Szepes vármegyének Rendeit a törvény útján utasították.² Igaz ugyan hogy a Főtörvényszék ítélete felmenti Szepes megye nemességét, a nemesi kiváltságokkal ellenkező dézma adás kötelességétől,³ mindazáltal 1764-ki törvényhozó őseinknek fényes példája megtanítá Szepes Rendeit, hogy kinek kinek tulajdonát királytól koldusig sérthetetlen tiszteletben tartsák, s nem is gondolja hogy a dézmát teljes kárpótlás nélkül eltörölni kívánhatnák a K és RR, midőn Anglia, az emlegetni szeretett hires Anglia magát az emberiséggel ellenkező rabszolgaságot is csak úgy törölte el, hogy a rabszolgák tulajdonosinak 200 millio ft kárpótlást rendelt.⁴ Miután pedig a kárpótlás ideája hason értéket foglalna magában, annak meghatározása pedig itt nem történhetnék, a megválasztást Széchenyink gondolatja szerint is⁵ szabad alkura bízni kívánja.

¹ Az ügy Szepes megye panaszára már 1722-ben szerepelt az országgyűlés előtt, 1751-ben viszont a szepesi káptalan panaszára foglalkozik vele az országgyűlés, míg végül 1765-ben a törvény útjára utasítja a feleket. (*Országos Levéltár, Archivum Regnicolare*, Lad. M. Fasc. V. 61., Fasc. EE. 205, 210, Fasc. KKK 86.)

² „Ad forum productionis privilegiorum“ az 1765:14. tc.-kel.

³ 1769 június 3.-án kezdődött meg a per és 1773 szeptember 20.-án hirdette ki a hétszemélyes tábla a megye javára szóló ítéletet. (*Országos Levéltár, Curiai Levéltár, Processus Tabulares* Nr. 4065.) Az ítélet foganatosisát ellen a szepesi káptalan repulsióval élt, mire a megye „ad dandum repulsionis rationem“ 1774 február 28-án újabb pert indított, amely 1775 szeptember 2-án ismét a megye javára szóló ítélettel végződött. (Uo. *Processus Tabulares* Nr. 4107.)

⁴ Az angol kormány 1830-ban felszabadította a korona tulajdonában lévő rabszolgákat, 1833-ban pedig szabad bér munkássá deklarálta a gyarmatok 800.000 rabszolgáját s az ültetvényeseket 20 millió forinttal kártalanította.

⁵ A *Hitel*-ben Széchenyi nem tett különbséget földesuri kilenced és egyházi tized közt, fejtegetései pedig annyira általánosok voltak, hogy Gr. Dessewffy József *Taglalat*-jában joggal következtethette, hogy a kárpótlás nélküli megszüntetés híve. (*Gróf Széchenyi István összes munkái. II. k. Hitel. A Taglalat és*

Ez után még GHICZY szólott, s a dézma váltság iránt már ekkorig kötött szerződéseket (kivéven mindazáltal a bankó világban kötötteket) épségben hagyni kívánta. — Mire a vitatások folytatása más napra halasztatott.

Augustus 20-án ünnep szünet jöven közbe, — August. 21-én szintén Deák, és Markovics elnökségök alatt a vitatások folytatattak. Ezen napot többnyire kölcsönös czáfolgatások húzták ki. — Első szólott

MARCZIBÁNYI az Esztergom v[árme]gyei és Egri káptalani követek ellenvetéseit⁶ czáfolgatva. — Elhiszi ugyan, hogy a dézma hasznos maradványa a régi századoknak, de csak a papoknak hasznos. Ellenben azt hogy szerencsétlen azon ország, mellyben a lakosok magok fizetik papjaikat, el nem ösmeri. Hazánkban 3—4 millió ember hasonló helyzetben van, azért még is csak nem lehet szerencsétlennnek mondanunk. Sőt nyilván valja: mi képen nagyobb bajnak és szerencsétlenségnek hiszi azt, midőn a hivek éppen semmi viszonyban, semmi össze kötétesben sem állanak papjaikkal, mert ott ezeknek érdeke egészen el van választva a köz érdektől, honnan minő bajok következhetnek? kiki könnyen számitgathatja. Abban sem tart egyet Andrássyval, hogy ha nem fordítatott a dézma a kitűzött célra, ebből a kötelesség teljesítésére szorítás, nem pedig eltörlés következik; sőt úgy hiszi hogy ha valamely administrator századokig nem, vagy rosszul teljesítette a maga kötelességét, legméltoz jusa támad a törvényhozásnak tőle a beneficiumot elvenni. Sajnálja végre hogy az Egri káptalan követe úgy szólott, mint Cicero pro domo sua, sajnálja, mert azt tanulta hogy természet, status és kereszténység törvénye szerint mindenki, de leginkább az Egyházi Rend tartozik az igazságot védeni, az igazságtalanságot elnyomni, bár tennen magára kár, bár haszon következzék belőle.

ANDRÁSSY: A Cicero pro domo kifejezést oly értelemben veszi hogy az Egyházi Rend mostani tagjai tartoznak az utánok következőknek jussait is védeni, s miután a dézmának az egész Egyház a tulajdonossa, egyes papok pedig csak haszonvevők, az egésztől lemondani senkinek hatalmában nincs. — Felvén továbbá a dézma ellen szólott követek előadásait, azokat rendre czáfolgatja. Különösen megemlíti, hogy az ujab Europai constitutioknak ujab idaeai igaz ugyan status vagyonának tekintik az Egyházi Rend javait, de nálunk ezen elvet mind addig, míg új constitutiót nem alkotunk, felállítani nem lehet, a mint hogy 1807-ben is, midőn azon idaea nálunk legelsőben meg említett⁷, köz visszatéttséssel fogadtatott. Nem is gyengíti az Egyházi Rendnek tulajdonosi jussát azon körülmény, hogy a dézmához különös kötelesség van csatolva, s azt egy vagy más pap talán nem teljesítette, mert hiszen a nemesi birtokhoz is hozzá van a hon

a Hitellel foglalkozó kisebb iratok. Szerkesztette és bevezetéssel ellátta ifj. Iványi-Grünwald Béla. Budapest, 1930. 351., 564. s köv. l.) Válaszul Széchenyi a Világban kijelentette, hogy a kárpótlás nélküli eltörlést „szinte mennyekbe kiáltó igazságtalanságnak” tartja, a megváltás módjául pedig a felek szabad meg egyezését ajánlotta. (Szily K.: *Gróf Széchenyi István munkái*. Budapest, 1904. II. sorozat. I. k. II. rész. 89. s köv. l.)

⁶ Andrássy és Frimm felszólalásait olv. 432. és 442. l.

⁷ A kérdés az 1807. évi országgyűlés naplójában nem szerepel, vsz. kerületi ülésben kerülhetett szóba.

védelmének kötelessége csatolva, de azért hogy az utóbbi 30—40 évek alatt ezen kötelesség tán nem egészen teljes mértékben teljesítetett, ki merné állítani, hogy el lehet venni a nemesség birtokát!! Nagy vissza tetszést okozván a szónoknak ezen mondása, megjegyzé, hogy arra ugyan nehéz, vagy éppen lehetetlen lesz a felelet. De azt sem ösmeri el, hogy a Magyar Egyház szerfelett gazdagon lenne dotálva, mert hivatkozhatnék a leghíreseb Statisticus írókra, kik megmutatják, hogy a Magyar Clerus a legroszabbul dotáltak között harmadik helyen áll, s közép számvetéssel nem esik több jövedelem egy főre 1400—1500 ft-nál, midőn Angliában minden főre 34.000 ft jut. Azon állítást tehát, hogy az Egyházi Rendnek nincs a tizedre szüksége, minden számvetés nélküli pusztá monásnak nyilatkoztatja.

RAGÁLYI: Oda voxol, hogy mivel a tized jövedelméhez kötött bandlerialis kötelesség megszűnt, szünjék meg a tized is. Egyébiránt beszédje elején mindjárt felveszi Andrássynak a nemességtől vett s czáfolhatlannak állított argumentumát. Megfeleltek, úgy mond, már erre atyáink diplomaticus uton, soha senki ellen mondasával nem gyengített 1790-i felírásukban, midőn azt mondák: *Victi Caroli benigno regimine, obliti injuriarum, labentem jam jam Theresiae Thronum copiosi sanguinis effusione sustentarunt.*⁸ Hivatkozik a legközelébi francia háboruk idejére, mint ösmérte légyen meg királyunk, hogy a magyar nemesség most is oly kézséggel teljesítette kötelességét, mellynél nagyobbát soha atyáink se mutattak. És ha nem volt is tökéletesen felkészülve, annak bizonyly a magyar nemesség nem oka, hanem azok okai, kik huzamos idő óta elvonták a katonai gyakorlásoktul. De ily gyakorlatlan állapotban is megfelelt a felkelő sereg azon czélnak, mellyre kiállítatott, mert felalására csak hamar béke következett. Ha valjon a fegyverben állás imponált e ennyire, azt nem vitatja, de az csak ugyan igaz, hogy mi sem sikereseb, mint midőn azt látja hogy a meghodítani szándékozott ország lakosságának tömege, polgári alkotványához hiv ragaszkodással viseltetik.

SÁCHY szombathelyi káptalan követe, nem szól mint Cicero pro domo sua. Mert ámbár az Isteni Gondviselés egyházi karba helyeztette légyen is, igaz hazafi, és nemes lenni meg nem szünik. Ezen szempontból szól tehát s a dézmát mint privilegialis tulajdont védelmezi, állítván hogy azt eltörölni annyit tenne, mint minden privilegiumokat, s így a nemesi Rendnek privilegiumait is ingadozásba hozni, s hiszi, hogy míg az Isten a magyar nemességet privilegialis állásában megtartja, a dézmának eltörlése mindég igazságtalan lesz.

ACZÉL az Esztergomi követ előadásait nem látja megczáfolva lenni. Nem vitatja, mennyire terjeszkedhetik az alkotványba becsúszott hibák orvoslása végett összehívott diaetának hatósága, csak arra tesz emlékeztetést, hogy az Egyházi Rend egyenlő privilegiumokkal bir a Nemesi Rendel, ezen privilegiumok összevéve teszik Constitutióink alapját, melly alap ellen az 1741:8. czikely szerint az országgyűlése nem is rendelkezhetik.⁹ — Tagadjuk, ugymond, hogy a dézma tulajdona lenne az Egyházi Rendnek, s még is felszóllíták az Egyházi Rendet: hogy mondjon le jövedelméről. Ha nem tulajdona, le sem is mond-

⁸ Az 1790/91-i országgyűlés felirataiban nem szerepel az idézett mondat.

⁹ A törvénycikk, amelyre az országgyűlés folyamán a felszólalók ismételtlen hivatkoztak, azokat a törvényeket, amelyek a rendek alapvető jogait és kiváltságait biztosítják, tárgyalás alá sem vehetőnek nyilvánítja.

hat, minek tehát azon felszólítás? — A szőlő követ igen is tulajdonnak tekinti a tizedet, de nem általános tulajdonnak, hanem feltételhez és kötelességhez csatoltnak, épen úgy mint a minő tulajdon a nemesi birtok. — Desőffynek felelve tagadja hogy Ő Felsége töröltte volna el Banátusban a tizedet, mert a török birtok alatt dézmát bizonynyal nem adtak, a mi tehát nem volt, azt eltörölni sem lehetett. És ámbár Békés követének mondása szerint a püspökök már háborúba nem mennek, — nem is oda valók, — mind az által, a haza védelmének kötelességét az 1715:8. czikely következésében megváltozott rendszer szerint valamint a nemesség, úgy ők is teljesítik, s a törvényesen kiszabott insurrectionalis és subsidionalis terheken kívül azon célra még különösen is fizetnek.¹⁰ Továbbá az 1791:26. czikely által eltörölt stolaris és lecticalis jövedelmektől vett hasonlítást erőteljelenek nyilatkoztatja, mert amazok privát jövedelmet tettek, a tizednél pedig köz czélokra fedezése forog fen. Bizik a nemzetnek azon characterébe, melly az alkotvány iránti hív ragaszkodásban mutatkozik, és ha valaha, épen most tartja szükségesnek, hogy a privilegialis karzatok egymás jussai fentartására egyet értsenek; most, midőn Europa példája szerint, a sötétben lappangó hydra az az: liberalismus, min-dennek elnyelésére törekszik.

Erre voxolás közben TARNÓCZY megjegyzé: Mi okra nézve keresi Arad követe sötétségben a liberalismust? Meg nem foghatom. A liberalismus nem rejtezik sötétségbe, úgy tartom itt e teremben nincs sötét, s én a liberalis nevezettel magam magamat tisztelvén, kérem Arad követét, ne keresgesse sötétben a liberalismust, itt e világos teremben fordítsa reám szeméit, s kívánom egyébiránt bár a hydrának száz torkával birnék, hogy hazám boldogságát akadályozó minden elő ítéleteket egymás után elnyelhetnék.

Szóllottak még a dézma megtartása mellett Németh (Posonyi követ) és Almásy. — Mentől olcsób megváltás mellet SZALOPEK, ki egyéb iránt axiomának valja, hogy a Statusi feltételhez kapcsolt tulajdonról rendelkezni, s a feltételnek megszűnésével végkép el is törölni, a Statusnak tagadhatlan jussa. — Végre pedig általános eltörlésre szóllottak PRÓNAY, SZENT PÁLY, JÁRMY, PÓSFAY, KRISKE és HASKE. — Voxolás közben DEÁK utasítása szerint megtartásra voxolt, de terjedékenyen kifejté hogy az Egyházi Rend minden javait Status tulajdonának kell tekinteni. — Ezekon kívül a czáfolgatások során még köz tetszést nyert elmésséggel szóllott

PALÓCZY: Fejér v[ármegye] követe,¹¹ ugymond, a négy ágú termő fátol kölcsönözött parabolával kívánta a RRket capacitálni. A magyarok napkeleti nemzet lévén, szóbeszédben szoktak ugyan parabolákkal is élni, de a törvényhozás fontos munkálodására nézve azt tanultuk a logicában: hogy *Similitudo non est argumentum*. Az Egri fő káptalan követe igazságtalanságnak vallá, hogy Irlandban 7¹/₂ millio catholicus 250 ezer protestáns papjainak dézmát fizet, s az ottani catholicusok elnyomattatása felett panaszkodott. A szőlő követ maga is igazságtalannak vallotta, és valja, hogy az Irlandi catholicusok

¹⁰ A katolikus püspökök, apátok és prépostok papi segedelem. subsidium ecclesiasticum címen fizetett s eredetileg a várak építésére szolgáló adójáról van szó. Fényes Elek szerint (i. m. III. k. 17. l.) mintegy 50.000 frtot tett ki.

¹¹ Szluha felszólalását l. előbb, 438 l.

azoknak fizetnek dézmát, kiknek egyházi szolgálatjokkal nem élnek, s ez még akkor is igazságtalanság lenne, ha Írlandban a protestáns lakosok száma lenne 8 millio, a catholicusoké pedig 200 ezer. De abban fekszik az argumentum ereje, hogy a mi Írlandban szörnyű igazságtalanság a catholicusokra nézve, hogy lehet Magyarországon a protestánsokra nézve igazság? Még nem akadott, s nem is fog ember akadni, ki ezt megfejténé. És valjon ki az oka, hogy az Írlandi catholicusok annyira sanyargattatnak a dézma által? felelet, az Anglia reformatiójakor élt catholicus Clerus. A csiklandós vérű 8-ik Henrik öszeháborodván a pápával, igyekezett Angliába behozni a reformatiót, de ily nagy tetnek kivitelére tehetetlen vala. Leánya, az okosabb Ersébeth egy parlamenti végzés által assecurálta az akkori catholicus Clerust, hogy ha a néppel együtt által megy is a reformata vallásra, rangját, méltóságát, s minden javait, és jövedelmeit megtartja.¹² Sim minő csuda történt!! Az egész Clerus bevette a reformatiót, de jövedelmei közül az Írlandi dézmát sem bocsájtotta ki. — Ugyan csak az Egri követ hoszasan mutogatá hogy meg kell a papi dézmának maradni, mert Szent István privilegiumán s régi törvényeken sarkallik. Ennek mutogatásában kár volt fáradozni, mert azt senki sem tagadja. De nem az a kérdés mi volt eddig? hanem: mi legyen ezután? S most, midőn a hazát boldogító javításokat kívánunk behozni, mindég csak a XI-ik homályos század kor szellemében maradunk? vagy arra vigyük vissza az előre siető időket? De ha annyira tetszik a XI-ik század lelkéhez ragaszkodni, emlékezzünk meg, hogy a dézma privilegiumának alkotója, Sz. István király 1038-ban halt meg. VII-ik Gergely pápa pedig, ki 1078-tól 1087-ig ült Sz. Péter székében,¹³ Sz. László királyunk idejében fosztotta meg a papokat feleségeiktől.¹⁴ Nálunk is a Szabolcsy Synoduson rendelék elszedetni a papok feleségeit. Midőn tehát Sz. István a papoknak adta a tizedet, még akkor házas emberek voltak, kik a hazának fiaikat, vitézeket nemzettek, s neveltek, a dézma tehát házok népe tartására is szolgált, de azt többé csak azért sem birhatták volna igazságosan, s birhatják ezután is, mivel feleségök, s gyermekeik tartásának gondjaitól VII-ik Gergely pápa által felmentettek. Szepes Vármegye utasításának meghallása nem volt a szónok előtt váratlan, s azt mint utasítást mélyen tisztelvén, nem is rostálgatja, de a Szepesi követ előadása volt váratlan, mert már már azt volt a szónok várni kéntelen: hogy Szepes v[árme]gye szinte szánakozik s búsul a Septemviralis táblának azon ítéletén, melly a Szepességi nemességet a dézma alól felmentette; pedig be örült, midőn az akkori Országbirájának¹⁵ különös okosságából, egyetlen egy előlülői voxal ezen teher alól feloldoztatott. Azon argumentummal is élt Szepes követe hogy a dézma tárgyát oly kemény diónak tekintették őseink, mellybe az 1764-ki diaeta sem mert bele harapni, és Szepes vármegyét a törvény útjára utasította. A szónok csudálkoznék ha ezt nem cselekedte volna azon diaeta, mert két magános felek közt forgott a jusnak kérdése, s az törvény útjára tartozott.

¹² Erzsébet (1558—1603) alatt vált teljessé az angol egyház elszakadása Rómától.

¹³ Helyesen: 1073—1085.

¹⁴ Szt. László 1092-i (I.) decretuma elrendelte, hogy azok a papok, akik másodszor léptek házasságra, özvegy, vagy férjétől elhagyott nőt vettek feleségül, váljanak el, az első és törvényes házasságban élőket azonban addig, amíg a pápa dönt, meghagyta nők állapotukban. (I. és 3. caput.)

¹⁵ 1773 januárjától galántai Fekete György gróf volt az országbíró.

Végre még a szerezsen rabszolgák felszabadítására Anglia által kirendelt kárpotlást is erőszául használta Szepes követe, a dézma megtartására! — Igen is I-ső Augustusban ülte a nemes lelkű *Wilberforcenak*¹⁶ nemes hazája azon ünnepet, mellyen, törvényhozó teste végzéséből, s 200 millio ft feláldozásával minden anglus birtokokban egyszerre hullottak le 800.000 szerezsen sklávokrul azon rablánczok, mellyeket eddig is az emberiség gyalázatjára hurczoltanak. Egy nagy nemzethez illt eme fényes tet, illt ezen áldozat, és sokkal tündöklőb fényel is fog az örökre ragyogni Anglia évrázjaiban, mint a Trafalgari, s Vaterlói véres győzedelmeknek pompás emlékjelei. De hol van it a dézmával keresett hasonlatosság? Amott csak ugyan volt annyi ok a kárpotlásra, hogy a rabszolgáknak szűklelkű gazdái saját pénzekön vásárlották azokat, de a Clerus mi juson kívánhat kárpotlást a dézmaért, mellyet hajdan aján-dékba, s oly kötelességek terhe mellett kapott, mellyeket már rég nem teljesit, s némely részben nem is teljesithet? — ezt fejts meg Szepes követe annyival inkább, mert a szónok nem olvasta ama híres decimalis perben, hogy Szepes Rendei kárpotlást ajánlottak volna a Clerusnak.

Utoljára még Esztergom követének felel: A szónok egy cseppet sem kételkedik abban, hogy midőn 1807-ki diaetákon az mondatott: hogy az Egyházi javak a Status javai, ezen mondás Esztergom vármegyében csudálkozást és talán ijedséget is okozott; de ámbár azon időben a szónok már szolgált, legkisebbé sem tapasztalta, hogy az említett mondáson Borsod vármegyében csudálkoztak volna. — A nemesség miként teljesitette honvédelmezési kötelességét? erről sem kedvezőleg szólott Esztergom Követe. Ezen ellenvetésre feleletül kérdi a szónok: ki az oka hogy első Leopold idejétől a magyar nemesség lováról leszállítatott, s fegyveréből kivetkeztetett? ki az oka hogy a hon oltalmára kikészítve s gyakorolva nincs? felelet: nem a magyar nemesség. Ki adta ellenben az állandó katonaság tartására az 1715:8. czikelyben kirendelt roppant javakat? ki tartotta meg M[ária] Theresiának ingadozó thronusát? felelet: a magyar nemesség, mellyről az Esztergomi követnél sokkal kedvezőbben ítelt Montesquieu, midőn ezeket írja: Austriát s M[ária] Theresiának ingadozó thronusát a magyar nemesség tartotta meg, s megmutatta Austria és a világ előtt, hogy nagylelkűleg tud megbocsájtani, s meghalni!!¹⁷ És hogy ne mindég ezen fényes epochát emlegessük, azok, kik a diplomacia titkaiban járatosbak, jobban tudhatják, de Napoleon és Savary¹⁸ hátrahagyott írásai is bizonyítják, hogy a Campo formioi békekességnek¹⁹ megkészlését az 1797-ki insurrectio respectállása okozta.²⁰ — Végre azt is mondá egy követ úr hogy csak oly törvényeket hozha-

¹⁶ Wilberforce William († 1833) egész életét a rabszolgakereskedelem eltörlésért indított harcnak szentelte s az angol parlamentben előharcosa volt a rabszolgák felszabadításának.

¹⁷ V. ö. *Országgyűlési Tudósítások*, I. k. 485. l. 8. jegyzet.

¹⁸ Savary Jean Marie René († 1833) Napoleon tábornoka s rendőrmínisztere, rovigoi herceg, 1801—1833. az algériai hadsereg főparancsnoka. Emlékiratai (*Mémoires*, I—II. k.) 1828-ban Párisban jelentek meg.

¹⁹ Az 1797 okt. 17.-n megkötött campoformioi békében Ausztria lemondott németalföldi tartományairól, Milanoról és Mantuáról, kárpotlásul pedig Isztriát, Dalmáciát és Velencét kapta meg.

²⁰ Savary emlékirataiban (*Memoiren des Herzogs von Rovigo, als Beiträge zur Geschichte des Kaisers Napoleon*, Leipzig, 1828.) a leobeni fegyverszünetről szólva (18. s köv. l.) nem tesz semmi utalást a magyar nemesi felkelésre, amelyet a napoleoni háborúk során akkor szölytöztak először fegyverbe.

tunk, mellyek alkotványunk alapját nem sértik. A szónok bizonyossá teszi azon követet, hogy Borsodnak sok ezer nemessei s a szőlő maga is, mint az ő méltatlan követjök, végső lehelletig készek oltalmazni a Constitutiót, de abban hogy a diszes állásban különben is untig elégséges javakkal bíró dús gazdag Clerustol elvétetessék a dézma, mellyet az inséggel küzdő, s majdnem éhel haló szegénység véres verejtékü természetményéből szed, — ebben ugyan Borsod vármegye Constitutiót meg-rázó kérdést sem keres, sem találhat.

Ezen két napig tartó hoszas vitatások után a kérdés voxolás végett így lőn felállitva: *Eltörültetik e a papi tized minden váltság nélkül általános, vagy nem?* Bernáth fekvő beteg lévén, Ungh v[ármegye] jelen nem lehetett. — TARNÓCZYNak küldői csak árnyékát kívánván a dézmának meghagyatni, voxát felfüggesztette. — Általános eltörlésre voxoltak: Szathmár, Szabolcs, Borsod, Torna, Ugocsa, Bihar, Békés, Csanád, Temes, Torontál, Krassó, Trencsin, Nógrád, Somogy, Pest és Tolna, összesen 16 megyék, és a kerületek, a többi 32 megye tehát azt határozza hogy el nem törültetik általános de közülök sokan előre is általánosán kén-szerítő megváltásra nyilatkoztak.

[II.] *Augustus 22-én kerületi ülés.* Elnökség Deák, Markovics. Folytattatik a dézma kérdése.

Deák felszóllítja a RRket, voxoljanak azon kérdés felett: *valjon törvény által kötelezőleg parancsoltassék e a tized természetben adásának eltörlése s megváltása, vagy nem?*

Guzmics Izidor: Szerzetének aggodalmát nyilatkoztatja s kívánja hogy legaláb ott, hol már a 9-ed megváltatik, a dézmának természetben szedése megengedtetessék. Azon költségek, úgy mond, mellyek szerzetjének szép, de költséges rendeltetésével járnak,²¹ minden költségeit kimerítik. Különben is a mi az Egyházi Rend javainak szaporodásáról mondatott, az szerzetjére nézve megforditva áll, mert hajdan több jövedelmet húzott s keveseb köz terhet viselt. Most meg van ugyan állapotjával elégedve; mert ámbár kincseket nem halmozott, de köz hivatalra rendelt tagjait ellátta úgy, mint azt a czél, a dicső nemzet méltósága s a liberalitás kívánta. Ha azonban a dézma megszoritatik, költségeit nem viselheti. Ajánlja a RR figyelmébe a tanító szerzetnek ezen állapotját, hiszi ugyan hogy mindenki, s minden időben tartozik áldozni a közjóra, de a szükség parancsol. Egyébiránt tudja hogy szerzetének valamint léte, úgy jobb léte a nagy lelkü nemzetnek, s az Apostoli Királynak kezeiben van.

A Bakonybéli apát ezen szerény előadására az válaszoltatott, hogy a nevelés költségeinek fedezéséről annak idején s helyén gondolkodni az ország Rendei legszenteb kötelességöknek fogják ösmerni.²²

Ez után az Elnökség által felterjesztett kérdés elfogadtatván, a kén-szerítő törvénynek ellenére, és így a természetbeni tizedelés váltságának szabad alku útjára biztatására voxoltak: Sopron, Zala, Fejér, Esztergom, Mosony, Túróc, Szerém, Sáros, Szepes, Gömör, Heves, Mar-

²¹ A bencés rendnek ekkor Nagyszombatban, Pozsonyban, Sopronban, Kőszegen, Győrött, Komáromban, Esztergomban, Pápán voltak gimnáziumai.

²² A tanulmányi bizottság munkálatának első szakasza foglalkozik a közoktatási intézmények anyagi alapjaival. (*Opinio excelsae regnicolaris deputationis motivis suffulta, pro pertractandis in consequentiam articuli 67: 1790/1 elaboratis systematicis operatis articulo 8. 1827. exmissae, circa objecta rei literariae.* Posonii, 1830. 5. s köv. 1.)

maros, Arad és Bihar, összesen csak 14 vármegye. — Ungh és H[orvát] Ország jelen nem volt és így a többi 34 megyék és a Kerületek voxával általánosan megváltást parancsoló törvény határozottatott.

A következő vitatásoknak érthetése végett meg kell jegyeznem, hogy RAVAZDY ekép voxolt: Az urbéri tárgyban előfordulván a tized kérdése, azt kívánták volna Bihar Rendei, hogy a praecarendatio a jobbágságnak adassék, s ez általánosan kiterjesztessék.²³ Később a Juridicumban azon utasítást adták: hogy a papi tized egyáltalában eltörültessek. Tegnap e szerint adta megyéje szavazatját, de az többséget nem nyert; úgy látja tehát, hogy a RR többsége a papi tizedet proprietásnak tekinti, mivel pedig küldői minden tulajdont sértetlen fentartatni kívánnak, oda voxol, hogy a megváltás szabad alkura bizassék.

[III.] Azonban csak ugyan kényszerítő megváltás határozottatván, most már a felett folytak a tanácskozások, hogy mi legyen a megváltás clavis. E részben több indítványok tétettek. — SZÉLL azt kívánta hogy az örökös szerződésekből dolgoztassék ki egy közép számvetés. — BALOGHY Hont v[árme]gyének szerződését ajánlá, mely szerint dézma váltság fejébe egy egész telektől 5 — legfeljebb 8 pengő xr fizettetik. — SZUCSICS azt kívánta, hogy ha a jobbágyok a Clerussal meg nem egyezhetnek, a vármegye határozza el a megváltást. — DÓKUS szintén, de a régi szerződéseket annyiban épségben hagyatni ohajtotta, hogy az új alku azoknál terhesebb ne lehessen. — ELLENBEN HERTELENDY (Törontál) nem akarta a dolgot vármegyékre bízni, mert ámbár az 1647:95. tilalmazza hogy a tized bérleti summák feljebb ne emeltessenek,²⁴ tudjuk még is minő visszaélések csúsztak be, mert a megyékben nem volt elegendő energia. — EHEZ VÁCHY azt adta hogy ha a vármegyére bíztnék, nagy lenne az önkény, s a nép nem egyenlőn terheltetnék. Ha a Honthi indítvány magában nem tetszenék, vétessenek fel más megyék is, melyekben ily megváltás divatozik, s azokból diametralis calculus dolgoztassék. — FÉKETE ellenben a dézmának 10 esztendei jövedelmét kívánta felvétetni, s az abból kidolgozandó diametralis számvetéssel a váltságot hason értékben (in aequivalenti) elhatároztatni. — ERRE nézve BENYECZKY kifejté a dézmának azon alapelve természetét, hogy annak básiául felvenni azon jövedelmet, mely szorgalom után szaporítatott, annyit tenne mint az industriát taxálni, a mi minden adónak, de leginkább a dézmának természetével ellenkező fonák képzelet. — BÁRCZAY az országos összeírásban²⁵ kivetett tiszta jövedelmet ajánlá kolcsnak. — SZABÓ pedig felteszi, hogy az 1834-ki törvényhozó test nem akar terhesebb intézkedést tenni, mint volt az 1647-ki és így az akkori örökös kötésekét kívánná egy választ-

²³ Az urbér ügyében készült kerületi törvényjavaslat IV. cikkének 2. §-a emlékezett meg a tizedről: „ha tsak a tized törvény útján el nem törülthetnék“ (Iratok, I. k. 285. l.), ezt a záradékot azonban az országos ülés elhagyta. (Országgyűlési Tudósítások, II. k. 106. l., Iratok, I. k. 519. l.) Bihar megye felfogását az országos ülésben Beöthy ismertette. (Országgyűlési Tudósítások, II. k. 101. l.)

²⁴ Az 1647:95. tc. megújítja a tizedbérletről szóló régibb törvénycikkeket, „hoc tamen declarato, ut pretium consuetum ac limitatum decimarum maneat in eo statu, in quo nunc est et nequaquam imposterum augere liceat.“ Ha bérlo Szt. György-napig nem teszi le az összeget, ugyanennyiért a földesur léphet helyébe, kivéve azon tizedeket, amelyek privilegium vagy szokás erejénél fogva várakhoz tartoznak, továbbá amelyeket a királyi kincstár a végvidéken szokott bérelni.

²⁵ Az 1828-i országos összeírásban, amelyet az 1827:7. tc. rendelt el.

mány által összeszedetni, s azokból közép számot kidolgoztatni. — Ezen indítványok közül egyik egyet, másik mást pártolt.

SZOMBATHELYI (Békés): Miután azon elv lőn az előbbi végzés alapjául felállítatva, hogy a dézma az adónak egy neme, természetesen következni vélte, hogy annak itt kell általánosan, s lehetőleg uniformiter elhatároztatni. Egyébiránt mint hogy küldői a dézmát egész minémiségében igazságtalan adónak tekintették, s egészen eltöröltetni kívánták, önként következik, hogy mindent, a mi terhesebb a semminél, szintén igazságtalannak tekintenek. De elüttetvén alap utasításától, kéntelen ahhoz közelítőleg oda voxolni, hogy a váltásági szerződéseknek leg könnyebbike vétessék kolcsúl, s mivel eddig a Honthinál könnyebbet nem hallott, azt elfogadja, megjegygezvén, hogyha valaki még könnyebbet fedezne fel, ahhoz fog járulni.

Sokan azok közzül, kik általános eltörlést kívántak, hasonló értelemben nyilatkoztak. De RAVAZDY honni nyelvének grammaticáját a deákkal együtt tanulván, a megváltás alatt mást nem érthet, mint azt hogy a dézmának tőke ára egyszerre lefizettség, s ujabban is kinyilatkoztatja hogy a kényszerített megváltást igazságtalannak tartja, mert bevág a proprietásba. Most látja: hogy haszonberről, még pedig kényszerített haszonberről van szó, s a végzés következtében oda voxol, hogy azt mind két rész kihalgatásával a megyék határozzák el. Mert igazságtalanságnak vélné, hogy egy Thuróczi telektől annyi váltáság bér fizettség, mint egy Békésitől.

KÖLCSEY ezt, s a Bihari követnek előbbi voxát illetve így felelt: Tanult e az érdemes követ magyar grammaticát, én nem tudom, s mint-hogy mondja, kétségbe sem veszem, sőt örvendek rajta s kívánom hogy ezen dicséretes tudomány tanulását szép előmenetellel folytassa. De én grammaticai tudományomra hivatkozni itt szükségesnek nem látom, mert azt tartom: e tárgynak nem a grammatica hanem a logica szabályai szerint kell elvégeztetni, ezek pedig azt tanítják, hogy el nem érhetvén az általános eltörlést, melyre Bihar követével egyetértőleg voxoltam, ahhoz kell állanom, a ki az eltörléshez legközelebb van, melyhez ekkorig a Honthi indítvány közelítvén legjobban, azt elfogadom.

MARCZIBÁNYI: Miután tegnap Bihar követe²⁶ utasításánál fogva is eltörlésre voxolt, s nem találta hogy az eltörlés bevág a proprietásba, meg nem foghatja: mi oknál fogva állithatja ma, hogy a megváltás sérti azon tulajdont, melyet az eltörlés nem sértett volna.

PRÓNAY: Távól legyen töllem hogy abba kívánnék ereszkedni, miképen magyarázza akár mely követ a maga utasítását, mert én az utasításokat, s a követnek magyarázati hatalmát nagy tiszteletben tartom; mindazáltal meg kell vallanom, hogy harmadik országgyűlésén van küldőim kegyes bizodalmából jelen lenni szerencsém, de egész diaetális praxisom nyomán sem tudom akár a grammatica, akár a logica szabályai szerint megfogni, miképen magyarázhatja egy követ úgy a maga utasítását? hogy midőn küldői a dézmát egészen eltörölni hagyják, ha ezt el nem érheti, semmi könnyítést se fogadjon el, hanem az egész terhet mostani állapotjában megtartani kívánja.

RAVAZDY: Nem gondolná hogy akár a grammaticalis, akár a logicalis tudomány feszegetése ide tartoznék. Miként magyarázta legyen utasítását? arról számadással csak küldőinek tartozik, s helybehagyásukról

²⁶ Ravazdy szavazatát l. előbb, 454. l.

nem is kételkedik. Ismételvén egyébiránt miket előbb mondott, hozzá teszi hogy ő a többségnek azon végzését, mely szerint a dézmát tulajdonnak nézvén el nem törültetni határozta, tiszteletben köteles tartani, s utóbbi voxát ahoz is alkalmaztatta. — DEÁK előülölőleg kéri a RRket, hagyják minden követet szavazati szabadságában, s bízzák kire kire, hagyd lássa, miként fog küldöinek felelni. Egyéb iránt megjegyzi, hogy a ki a törvényt forgatta, tudni fogja, hogy nem csak a praestatióknál,²⁷ de a büntetéseknel, emendáknál, nagyobb hatalmaskodás díjánál is gyakran elő fordul a megváltás,²⁸ a nélkül hogy a redemptio vagy relutio szükséges képen hason értéket jelentene.

Aczél a Honthihoz hasonló javallatot, a dézma kijátszására célzóknak nevezni. — MARCZIBÁNYI ezen szemrehányást a törvényhozó gyűlekezetben el nem fogadja, s úgy hiszi, hogy a mely megyék kényszerített megváltásra adtak utasítást, azért cselekedték: mert nem remélték hogy az eltörlés egyszerre keresztül mehessen, s lassan akarták a Clerust hozzá szoktatni ahoz, a minek úgy is meg kell történni. Némelly követeknek azon ellenvetésére pedig, miképen fel sem lehet tenni, hogy a megyékre bizott elhatározás mellett a népnek terhelhetése történhetnék, azt feleli: hogy azt csak akkor fogadhatná általános szabálynak, ha magának a népnek is szava lenne a gyűléseken.

Ezekén kívül HAVAS indítványt tesz: hogy mivel a kir. városok hasonló privilegialis jussal birják a magok városi birtokát, mint a nemesek, a papi tized alól felmentessenek. — Erre DEÁK megjegyzi: hogy a váltság módjának elhatározása után fog majd azon kérdés következni, hogy kik tartoznak, s kik nem tartoznak tizedet fizetni.

SZIRMAY figyelmezteti a RRket, hogy van eset hogy ezen papi dézmát nem maga a Clerus, hanem földes urak birják. Kívánja tehát a redactioba betétni, hogy a mit most a RR végeznek a tized felől, az általánosan értetik minden dézmára, akár kinek kezében legyen is. — Ezen indítványt köz felkiáltás látszott helybehagyni mire DEÁK megjegyzi: Azon tizedről, melyet a földes urak, különösen e jure terrestriali kilenczed helyett birnak, itt szó nem lehet, ez a 9-ednek substitutum, s arról van az urbáriomban rendelkezés;²⁹ de ahol akár privilegiumnál fogva, akár miképen a földes urak in specie a papi tizedet, már akár másképen, akár természetben, akár váltságban birják és szedik, az kétség kívül az itt teendő intézkedés alá tartozik, mert a RR nem egy személyre, hanem általában a dézmára tesznek rendszabást. — Ezen előlölői kijelentésnek senki ellene nem mondott.

Egyéb iránt a fenfőrgő kérdések közt az lévén a fő elágazás, valjon *itt, vagy a megyék által történjék e a váltság kölcsának elhatározása?* azon jegyzék előrebocsájtásával, hogy bármi határozottassék is, a kiszabandó kölcsnál lágyabb szerződéseknak az urbéri végzés hasonlatánál

²⁷ Szolgáltatásoknál.

²⁸ A nyelvváltás, emenda linguae 100 frt. (Hármaskönyv. II. 72.), a feyváltság, emenda capitis főurak és főpapok esetében 400, nemeseknél 200, jobbágyoknál 40 frt. volt (1495: 19. tc.), a nagyobb hatalmaskodás büntetése a jószágvesztés, ez azonban megváltható.

²⁹ Ezt a tizedet az urbéri törvényjavaslat (IV. cikk 2. §.) így írta körül s felőle ilymódon rendelkezett: „Végre hol a föld terméséből nem ugyan az egyházi rend jussaihoz tartozó, hanem a földes uri jussal járó tized név alatti tartozás van dívatban, ott ezen tized egészen a kilenced meg vétele eránt meg állapított elvekhez alkalmaztassék.“ (Iratok, I. k. 519. l.)

fogva is³⁰ sértetlen kell maradni, — ugyan csak az a kérdés lőn voxálásra kitűzve. A voxolás rendjét tisztán felfogni nem lehetett, mert nem egyenesek valának a feleletek. — De a végzés így lőn kijelentve: *A Clavis itt fog elhatároztatni, az applicatio pedig a megyékre bízatik.* — Minő szavazati rendel lőn Augustus 23-án az 1647 előtti örökös szerződésekből kidolgozandó közép calculus kölcsnek megállapítva, már előbbi levelemben megírtam.³¹

Augustus 24-én vasárnapi szünet.

Augustus 25-én PRÓNAY azon indítványt tette hogy Ulászló 2:45. czikének hasonlatánál fogva, melly által a tized alól az oláhok, oroszok, és minden schismaticusok kivétettek, a protestánsok is kivétessenek.

Történtek más indítványok is, t. i. Pest, Somogy és Torontál részéről, hogy a praediumok, jövendőben teendő népesítések, és azon helyek, mellyekben eddig dézma nem adatott, ezután is mentek maradjanak. Továbbá VÁGHY és HAVAS részéről, hogy a kir. városok felmentessenek. — Ezek közül 3 napi élénk vitatások után August. 27-én PRÓNAY indítványa került még csak voxolásra, s 26 Megye s a Hajdú K[erület] voxával 19 megyei vox ellen diadalmaskodván elfogadtatott.³²

174.

a)

Részletek az augusztus 23-i kerületi ülés tárgyalásairól a tized megváltásának kulcsával kapcsolatban.

b)

1834 augusztus 25, 26, 27

Kerületi ülések.

Tárgy: A protestánsok a tizedváltság fizetése alól örökre felmentetnek.

c)

1834 augusztus 30

Elegyes ülés.

Tárgy: Az úrbéri törvénycikkekre érkezett királyi resolútió felolvasása.

a)

Posony, August. 30-án, 1834.

Azoknak nyomában, mellyeket a dézma tárgyának általános vitásairól közlöttem, csupán a 23-ik Augustusi végzéseket¹ szükség egykevéssé körül írom.

³⁰ Az úrbéri törvényjavaslat (V. cikk 1. §.) szerint „azon régi kötések, mellyek az úrbéri rendszabás béhozatala idejét felül mulják, ennekutánna sem vétethetnek kérdésbe”. (*Iratok*, I. k. 529. s köv. l.)

³¹ L. előbb, 447. l.

³² Az aug. 25—29-i tárgyalásokról a 174. és 175. szám számol be rész'etesen.

¹ Olv. előbb, 447. l.

Miután nem csak a dézmának parancsoló törvény által rendelt megváltása, de a váltság kolcsának is az országgyűlése által leendő megálapítása elhatároztatott, — DEÁK mint előlülő a többek által javallott kolcsok közül legelőbb POSONY vármegye indítványát, mint legmeszebre terjedőt tette voxolásra, melly abban állott, hogy a papi dézma tiz esztendei valóságos jövedelme számba vétetvén, abból a közép jövedelem kiszámítassék, s ez legyen a hason értékű (aequivalens) megváltásnak kolcsa. — Ezen kérdést ANDRÁSSY így magában feltétetni ellenzé, hanem más valamelly indítvánnyal kívánta ellentételben szavazat alá bocsájtatni. — Azonban a kérdés csak ugyan elfogadtatott, s miután PRÓNAY, TARNÓCZY, DEÁK és ZARKA oly értelemben szólottak, hogy a megváltásnak ezen neme sok tekintetelnél fogva terhesb lenne magánál a természetbeni tizednél is de PILLER is oda nyilatkozott hogy a megyéjében² divatnál (hol mint egy 24 xr esik egy telekre) terhesbet el nem fogadhat, — a Posonyi indítványt csupán Sopron, Esztergom, Mosony, Árva, Thúrócz, Szepes, Heves, Csongrád és Arad megyék pártolák, és így az igen nagy töbsséggel félre vettetett.

Ez után VAS vármegyének a dézma váltsági örökös szerződések iránt tett indítványa következtében — DUBRAVICZKY csak azon örökös szerződések iránta kolcsul felvétetni, mellyek az 1647-ki törvény idejét megelőzték, a későbbi szerződéseket azonban azokra nézve, a kik kötötték, szintén teljes erőben hagyni szándékozott. Erre HERTELENDY (Torontál) megjegyzé, hogy a dézma tárgyában alaposnak kell az 1647-ki 95. törvényt tekinteni, ez a váltság iránti szerződések feljeb emelését eltiltotta,³ a későbben kötött szerződéseket tehát csak annyiban lehet, és kell törvényeseknek tartani, mennyiben ezen törvény lélkével nem ellenkeznek, vagy is az 1647. esztendőt megelőző szerződéseknel nem terhesebbek. Mert ha terhesebbek, nem csak kolcsul nem szolgálhatnak, de meg sem is állhatnak, és egyedül az 1647 előtti kötésekre alapítható kolcshoz kell idomíttatniok, — ellenben ha lágyabbak lennének némelly újabb szerződések, azok törvényeseknek tekintődhetnek s az illető felekre nézve meg is kell állniok, mert az 1647-ki t[ör]vény csak a felemelést tilalmazá, nem pedig a leszállítást, az az csak a súlyosb nem pedig a lágyabb szerződéseket. — Ezeknek következtében kérdésbe tétetett, valjon: az örökös szerződések fognak e kolcsul vétetni, vagy pedig Honth v[árme]gyének Liptó által módosított javallata szerint maximum és minimum határoztatni? ez utóbbira voxoltak: Szathmár, Marmaros, Békés, Trencsin, Nógrád, Zala, Liptó, Bars, Somogy, Honth, Veszprém, Bács és Szerém. — Itt tehát ismét nagy töbsséggel a dézma váltsági örökös kötések határozattak kolcsul vétetni. — Következett immár azon kérdés: valjon csak az 1647 előtti örökös szerződések, vagy pedig az utóbbiak is szolgáljanak clavisul? — PRÓNAY az utóbbiakra is voivolván azt adá okul: hogy nincs semmi datuma, mellyből meggyőződhetnék, hogy az 1647 előttiak jobbak lennének. — Mire czáfolatúl DEÁK röviden kifejté, mennyire emelkedett azóta nem csak az industria, de a pénz sokasága is, úgy hogy az 1647 előttieknek lágyab voltáról kételkedni sem lehet. — Jelen nem voltak Ungh, Zólyom, Fejér, Esztergom. Általánosan minden szerződésekre voxoltak: Posony, Sopron, Trencsin, Vas, Nógrád, Liptó, Komárom, Veszprém Baranya, Mosony, Árva, Túróc Zemplén, Szepes, Heves,

² Sáros megye.

³ V. ö. előbb, 455. l. 24. jegyzet.

Csongrád, Arad, és Horvát Ország. — A többi 28 megye s a Hajdú kerület voxával tehát csak az 1647 előtti örökös szerződések határozattak kolcsul felvételni.

Utolsó kérdés vala, hogy *valjon ezen kolcsot minden megye maga számára külön fogja e kidolgozni, vagy pedig itt fog az országnak minden 1647 előtti szerződéseiből a váltság bér kolcsa kiszámítani?* Ezen kérdésre SZALOPEK megjegyzi hogy az ország dolgát egyes megyékre bízni annál kevésbé lehet, mert a megyéknek módjuk sem lenne az országban szerződéseket ösze gyűjteni. És valóban csak, Szepes, Heves, Arad, Nyitra, Sopron és Túróc voltak ellenkező értelemben, 38 megye pedig itt határozá megtétetni a kidolgozást. — Erre az ELNÖKSÉG megjegyzi hogy ezen végzést a szükséges adatok megszerzése végett minden követ közölje küldőivel. JUSTH azt válaszolja, hogy a kerületi állapotásnak nincs végzési, nincs kötelező ereje. — Most BEZERÉDY élénken szóllott a kerületi üléseknek diplomatiái állása, s tekintete mellett, mire már a napi rendtől eltérő vitatások valának, keletkezendők, de az ELNÖKSÉG figyelmezteté Túróc követét hogy azt nem mondotta, mintha a circularis végzés kötelezné a megyéket hogy okvetetlen tartoznak a kebelőkbeni szerződéseket felküldeni, de nem kétli hogy minden követ engedni fog a kerületi RR felszolgáltatásának, s erre viszont a megyék önként beküldik képviselőik gyülekezetének a szükséges segéd eszközöket, minden oda tartozó adatokkal, nevezetesen a dézma alatt lévő földek mennyiségével s azon felvilágosítással, hogy mennyi szokott volt a váltsági summából telek, vagy hold számra kivettetni. Azt pedig bátran kimondja, hogy a kerületi RR ezen állapotását küldőivel tudatni minden követ tartozik, mert minden követ kötelessége (bár melly véleményben volt is) a többség végzésének hódolni, s annak sikerezését előmozdítani. — MARCZIBÁNYI még is figyelmezteti a Rket hogy a melly megyék a kerületi üléseket eltörlni, vagy mellyek a dézmát természetben megtartani kívánták, vagy magok belső állapotját felfedezni nem akarják, könnyen késedelmeskedhetnek a béküldésben, s megakaszthatják a végzés sikerét. — DEÁK azonban megjegyzi hogy ettől nem tart, s ilyes mit egy megyének közönségéről sem lehet feltenni, különben is ha majd jónak látják a RR, szabhatnak praelusi terminust, úgy: hogy a melly örökös szerződések akkorra bé nem érkeznek, azok természet szerint nem fognak számba vétetni. — Ebben a RR megnyugodtak, s a béküldendő szerződések összeszedése, és azokból a kolcsnak kidolgozása végett titkos szavazattal küldőtséget nevezni határozván, a héti elnökség bucsú vételével az ülés eloszlott.

Augustus 24 Vasárnapi szünet.

b)

Augustus 25-én kerületi ülés. Elnökség: Vitéz, Madocsányi. — A végzeteknek nyomán legelőbb azon kérdés adta magát elő: hogy miután az 1647 előtti szerződéseknek oly törvényes erő tulajdonított, mely szerint az ország minden részeire kolcsnak határozottattak, önként látszatik folyni, hogy azoknak sérthetetlenül kell maradni; azonban ha csak három ilyes szerződés küldetnék is bé, s azokbul dolgoztatnék ki a diametralis calculussal a kolcs, már természetes, hogy a három közül egy könnyeb, egy pedig terheseb lesz a kolcsnál. A könnyebre nézve nincs nehézség, mert már általában el van határozva, hogy minden örö-

kös szerződés (legyen az új, vagy régi), ha lágyab a megállapítandó kolcsnál, teljes erőben marad, — de mi történik a súlyosabbal? Ezen kérdésre nézve 22 voxal 19 ellen az határozottatott: hogy az 1647 előtti örökös szerződés, légven bár súlyosab mint a kidolgozandó kolcs, még is megáll, ellenben az 1647 utánniakra nézve 29 voxal 16 ellen az végeztetett, hogy ezek ha súlyosabbak, meg nem állanak, ha nem, az általános kolcs alá esnek.

E szerint vége lévén a dézma általános fő kérdésének, következett a tárgynak második ágazatja, t. i. valjon nem kívánnak e a RR ezen már csak váltságban fizetendő dézma alól is bizonyos tárgyakat, avagy személyeket ki venni, azokon kívül, kik és mellyek már eddigi törvényeink által kivétettek.⁴ Több indítványok tétettek, s együt vitattattak, én mennyire lapjaim köre engedi rendszeresen elkülönözve fogom elő adni.

PRÓRAY: Felolvassa Ulászló 2-ik Decret[uma] 45-ik czikelyét,⁵ melly előre bocsájtván hogy *decimae sunt in patrimonium Christi dedicatae*, az az némileg az Egyházi Rend élelmére is rendeltettek, azt határozza ut a modo de caetero, a Rascianis, Ruthenis, Valachis et aliis schismaticis, nullae penitus decimae exigantur. Oka ezen (későbbben is soha el nem töröltt) törvénynek hogy ezek nem éltek a Cath. Egyházi Rend szolgálatjával s lelki segedelmével, s így igazságtalannak is látták őseink, hogy annak élelmére adózzanak. A mi ezekre igazság, nem kevésbé igazság mind azokra is, kik későbbben a Catholica Egyháztól elszakadtak, nevezetesen a protestánsokra, ezeknek is fel kell tehát mentetni, ők annyival inkább, mert hogy a hazának azon 3 millio polgárai, kik papjaikat magok fizetik, gyermekeiket a Statusnak minden segedelme nélkül magok költségein neveltetik, még egy idegen egyháznak tagjait is fizessék, azt igazságosnak állítani nem lehet. Ajánlja tehát a protestánsoknak tized alóli felmentésökre irányzott indítványát a RR igazság szeretetébe annál erősb bizodalommal, minthogy nem ujitást ajánl, hanem egy oly igazságot, mellynek súlyát már 1495-ki törvényhozó őseink is elősmerték, s bizik a RRknek s a Fejedelemnek bölcsességökbe, hogy a 19-ik században hátra lépést tenni nem fognak.

ANDRÁSSY a tulajdonnak idaeáját vetette az indítványnak ellene. 3 okbul kívánták, ugymond, a tizedet részint megszüntetni, részint korlátozni: 1. Hogy a papság élelmére nem szükséges, mert elegendő jószágokkal bir, 2. hogy nevelésre nem szolgál, mert ennek szükségei nem a tizedből fedeztetnek, 3. hogy a banderialis kötelesség is megszűnt. — Már ha mind a három alapja megszűnt a dézmának, kérdi: valjon még is miért nem törülte el azt a többség? Felelet: bizonyosan azért, mert a tulajdonnak legalább árnyékát elősmerte. Ezen szempontbol véve a dolgot pedig különbséget nem tehet hogy protestans, vagy nem protestans fizeti. — JUSTH szintén el nem fogadván az indítványt, ellene veti a Bécsi. és Linczi békekötéseket, s állítja hogy a Cath. Clerus tizedje ezek által is megerősítetett. — FRIM kényes természetűnek valván az indítványt, leginkább a törvényekből szól ellene. Hivatkozik Mátyás 1-ő⁶ D[ecretum] 4-ik czikelyére annak bizonságaul hogy a ráczok és oláhok mint török szökevények nem örökre, hanem csak mig megszokják a Magyar

⁴ L. ezeket a törvénycikkeket 444. l. 27. jegyzet.

⁵ Az 1495 : 45. tc.-re a tárgyalások során a felszólalók többször hivatkoztak.

⁶ Helyesen: V.

Országí lakást, mentettek fel a dézma alól,⁷ — és ámbár Ulászlónak az indítványt tevő követ által fel hívott törvényében örökre látszatnak is felmentetni, de mellé van az indító ok téve: t. i. *praesertim quod per suam Majestatem ita sint vocati et assecurati*. — Innen van hogy a Berettyói, Besztercei és Laksági⁸ oláhok megtagadván a Váradi püspökségnek járó tizedet, ezen kérdésnek elitélése az 1723:85. t. cz. által ő felségére bízott.⁹ Innen van az is: hogy az elpusztult Bánságnak népesítését gyarmatok által kelletvén eszközölni, édesgetés végett királyi kegyelemből azon kedvezés is adatott a megszállóknak hogy tized alól mentek lesznek.¹⁰ Egyéb iránt 1791-ben a vallás tárgyában meghúzatott az örökös demarcationalis vonal, s a 26-ik czikelyben felmentettek a protestáns urak mind a stolaris és lecticalis fizetések, mind pedig a Cath. Egyház részére kiszolgáltatandó munkák alól,¹¹ de dézmátoli fölmentésekről szó sem vala, ellenben 1791-ben hozatott azon törvény, hogy Sua Maj[es]tas Ecclesias Dei in iuribus et foundationibus suis conservabit.¹² — Végre még FEKETE azért nem pártolá az indítványt, mivel nem ide tartozik, hanem a Banderialéra, hol a dézma célja, s rendeltetése el fog intéztetni.¹³

Ellenben az indítvány mellett szóllottak HERTELENDY, a ki ezen igazságtalan adót, mellynek semmi bási sa nincs s mellynek rendeltetése mindég ingadozott. a protestánsokrul levenni kívánta. — SZOMBATHELYI, ki a protestánsoknak dézmáltatását pusztán a maga mesztelenségében hangosan kiáltó igazságtalanságnak nyilatkoztatta. — Pártolták még JÁRMY, VÁGHY és KOLEDÁ, — pártolá SOMSICS: Vagy a hon védelmének kötelessége, vagy pedig a néptanítók élelmé, s a nevelés lehet, úgy mond, a dézmának alapja. Ha az első: úgy valóban 3 millio s annyi száz ezer hazánkiai jobban képesek annak megfelelni, mint az Egyházi Rend, s midőn a védelmi kötelességek szerkezetéről lesz szó, az ország bizonyosan fel fogja tudni azt illő arány szerint osztani. Ha pedig a második, akkor valóban minden vallásbeli különbség nélkül egyenlőn kellene a dézma jövedelmének a nép nevelésére, s néptanítók élelmére fordítatni. Ugy de protestáns atyánkiai magok viselik ezen egész terhet a Statusnak minden segedelme nélkül, mi jussal lehetne tehát mások terhet is

⁷ Az 1481:4. tc. tizedmentességet biztosít a rácoknak és schismaticusoknak, azonban hozzáteszi, hogy nem kell őket örök időkre kiváltságoltaknak tekinteni, hanem csak néhány évre, ameddig az ilyesféle menekültek Magyarországon megtelepednek s példájukra a török uralom alatt élők, látva privilegiumaikat, kedvet kapnak a bevándorlásra.

⁸ Bihar megyének a Sebes-Körös és Berettyó közt, a Gyepes patak mentén elterülő vidéke, amely a megye legrégibb románlakta területe. A „Lakság” elnevezésre az első okleveles adat 1446-ból ismeretes.

⁹ A több mint egy évtizeden át húzódó bonyolult kérdést levéltári források alapján ismerteti Málnási Ödön: *Gróf Csáky Imre bíbornok élete és kora (1672—1732)*, Kalocsa, 1933. 101. s köv. l.

¹⁰ V. ö. 440. l. 12. jegyzet.

¹¹ A törvénycikk (6. §), amelyre a felszólalók ismételten hivatkoztak, eltörli a stólat vagy lectialet, akár késpénzben, akár terményben vagy munkában volt szokás teljesíteni, továbbá kimondja, hogy templomok, parochiák, iskolák építésére vagy javítására sem a katolikusok a protestánsoknak, sem fordítva nem tartoznak kézi vagy szekeres munkát adni, az ily tárgyú szerződések pedig érvénytelenek.

¹² Az 1791:23. tc. mondja ezt ki, a király főkegyúri tisztére hivatkozva.

¹³ Az országos albizottság által kidolgozott banderialis munkát (v. ö. 438. l. 7. jegyzet) 61. s köv. l. szól „de decimis”.

nyakokba vetni? Maga az 1791:26. cz[ikkely] is bizonyítja Nógrád követe indítványának igazságát, mert a stolát s munka napszámokat eltörölte,¹⁴ mivel a protestans nép nem él a Cath. Egyház szolgálatjával; hasonló ok áll a dézmának eltörlésére is, hasonló oknak pedig hasonló következtést kell maga után húzni. — Végre a Bécsi Pacificatiobul sem lehet leg kisebb ellenvetést is meríteni, mert abban nincs egyéb a decimákról mint az: hogy a Tiszán tul Bocskay, Tiszán innen pedig a király fogják a dézmát szedni.¹⁵ — DEÁK Frimnek felelve megmutogatja, hogy törvényeink nem ideiglenesen, nem is csak az aként lett meghívatas okánál fogva vették ki dézma alól az oroszokat és oláhokat, hanem ezen szabadságuk több törvények, név szerint az 1500-ki 4-ik,¹⁶ 1569:28., 1574:4-ik czikelyek¹⁷ által megerősítettett, s ez utólsóban a felmentés oka is hozzá tétetett eme szavakban: *Postquam eas* (t. i. decimas) *ipsi suae Religionis Episcopis, et Sacerdotibus dare soleant*, vagy is mivel papjait magok tartják s fizetik. Egyéb iránt ha meggondolja a szónok, hogy 1495-ben, melly Magyar Országnak bizonnal nem fény epochája, mellyben a miveltség nem állott szerfelett magas fokon, mert vannak adatink, hogy ország zászlósai azon időben írni nem tudtanak,¹⁸ még is igazságosnak látták őseink, hogy a magok papjait, ezt az oly gazdagon dotált papságot más vallás tagjai ne fizessék, pirulnia kellene, ha mi 1834-ben nem fognánk legszentebb kötelelességiünknek tartani hogy protestans atyánkfiait felmentsük azon nyomasztó súlyú igazságtalanság alól, mellynél érzékenyebben alig fáj valami, t. i. hogy más vallásnak hatalmas papjait, kiknek szolgálatjával nem élnek, véres verejtekü szerzeményökből tartani köteleztetnek. — Teljes lélekkel pártolja az indítványt.¹⁹

Augustus 26-án kerületi ülés. Elnökség az előbbeni. — Folytattaték a tegnapi megszakított vitatás.

KÖLCSEY: Nem gondolja ugyan hogy az Egri káptalan követe diplomatie kívánt volna e tárgyban a *protestans urak* kifejezéssel élni, mind azáltal meg kell jegyeznie: hogy itt a protestans urakról semmi szó, hanem a szegény adózó népről van szó, melly a kérdésben forgó adót más szín alatt különben is fizeti. — Mivel továbbá Esztergom követe a tulajdon idacáját használta ellenvetésül, meg kell azt is jegyeznie: hogy alig ha tisztában vagyunk felőle hogy mi a tulajdon? A dézma a nép által fizettetik az Egyházi Rendnek egy oly földtől, melly nem az Egyházi Rendé, s így az nem egyéb, mint oly jövedelem, mellyet a nemzet a maga birtokából az Egyháznak engedett. Mivel pedig ezt alkotmányos nemzet adta, vagy is oly nemzet, melly maga szokta a

¹⁴ L. előbb 436. l. 33. jegyzet.

¹⁵ Quod personam domini Bocskay eiusque contentationem concernit, 2. §. (Corpus Juris Hungarici.)

¹⁶ A törvénycikk mást tárgyal s nem szól sem tizedről, sem oroszokról. Ellenben a 29. tc. (4. §) a Nagyorosziban lakó királyi rutének tizedmentességét biztosítja.

¹⁷ Az 1569:28. tc. megtiltja a városokba menekült nemesek, továbbá a rutének és vlachok tized alá vetését, az 1574:4. tc. kimondja az utóbbiak adófizetési kötelezettségét, tizedmentességüket azonban biztosítja.

¹⁸ Az 1491-i pozsonyi béke oklevelét Báthori István országbíró helyett fia, Guthi Ország László és Rozgonyi László helyett pedig Bakócz Tamás írta alá, mivel „scribere ignorant“.

¹⁹ V. ö. Kónyi: *Deák Ferenc beszédei*, I. k. 102. s köv. l.

maga adóját meghatározni, természetesen következik hogy a dézma nem egyházi tulajdon, hanem adó, a kormánynak fizetni szokottal egy tekintetbe jövő adó, melyről örökre fentartotta rendelkezési jusát nemzetünk, különben a mely órában ezen jusa megszűnnék, egy-szersmind alkotmányos nemzet is lenni megszűnnék, mert adója felől nem rendelkezhetnék. — Áltfutja ezután mind azon törvényczikke-lyeket, melyek bizonyítják hogy a nemzet a dézma felől folyton ren-delkezett,²⁰ s kivételeket és változtatásokat tett, előadja az oroszok és oláhok felmentésének az 1574:4. czikelyben foglalt azon okát: hogy püspökjeiket, papjaikat magok fizetik, s hasonlati erősséget von a pro-tesztánsokra, kik mellet, ugymond, még az is szól, hogy midőn a dézma az Egyházi Rendnek adatott, akkoron az egész nemzet egy valláson volt, s a maga vallása papjainak adta természetménye tizedjét. De el-következtenek azon idők, midőn a nemzet vallás dolgában megszakadt. Annak előtte úgy voltak országunk lakosai tekinthetők, mint testvérek, kik az atyai háznál osztatlan lakoztanak, de ezen testvérek a refor-matio után atyai házuknál többé meg nem fértének, osztozniok kellett volna tehát, mint természet, s ország törvénye szerint testvérek osz-toznak, kik számba veszik, mi maradt reájok őseikről, azt felosztják, s egyik az ősi háznál marad, a másik pedig elviszi örökségét, s házat épít magának. Idők viszontagsági miatt a protestánsok ily osztályai nem dicsekedhetnek, számüzettek az atyai háztól, örökségükből ki-tagadtattak, s nem csak hogy mind azokból, melyeket közös őseink iskolákra, s lelki pásztorok fizetésére alapítottak, részt nem kaptanak, de még tulajdon szerzeményökből is az atyai ház fentartására adózni kényszerítették. Minő küzdségek valának az atyai házba visszavétel vé-gett? nem szükség rajzolni. Eljött végre az 1790-ki idő szak, melyben a visszavétel némileg megtörtént. Ekkor a protestánsok nem emleget-ték letartóztatott osztály részöket, s nem kívántak egyebet, mint azt: hogy oskoláikat magok költségén fentarthassák, szabad gyakorlatú val-lásuknak papjait magok fizethessék, s a más vallás papjai fizetésének terhétől felmentessenek.²¹ Fel is mentettek stola, lecticale alól, de ha ezen felmentés igazságos volt, méltán kérdhetni, miért állott meg fél úton a törvényhozás? miért nem tett hasonlót a dézmára nézve is? A protestánsok megtették azon áldozatot, hogy magok viselik ama ter-heket, melyeket az egész Statusnak kellene viselni? minő jussal lehet tehát dézma alatt hagyatniok? holott a stola eltörlésének elve magá-nak a tizednek eltörlését is következteti. — Végre felfogván Posony v[árme]gye követének azon ellenvetését, hogy e tárgy a Banderiálére tartozik, előre is ellene mond azon czélzatnak hogy a dézma bande-riális költségek fedezésére forditassék, mert miután az olygarchia legyő-zetvén, a félelmet gerjesztett győzedelmes kisebb aristocrata kezéből a fegyver kiragadtatott s a hon védelmének kötelessége az adózó nép soraiból szedett, az adózó nép által fizetett rendes katonaság seregére háritatott, alig lehetne nagyobb igazságtalanságot képzelni mint azt:

²⁰ Az 1493:28., 1458:10., 1481:4., 1495:45., 1500:29., 1569:28. tc.-re hivatkozott. (Kölcsey, VI. k. 160. l.)

²¹ A protestáns rendek 1790 jún. 22.-n nyújtották be kívánságaikat az országgyűléshez. Ezek között a tizedről nem tettek említést, csak a stola, lecticale fizetése és a munkakötelezettség alóli felmentésüket kérték. (Irinyi József: Az 1790/1-ki 26-ik vallásügyi törvény keletkezésének történelme. Pest. 1857. 34., 205 s köv. l.)

hogy a nemes embert illető rendkívüli honvédelem költsége is a szegény adózó természetményének tizedéből fedeztessék! Azon hiedelem nyilvánításával végzi tehát beszédjét: hogy a RR ott, ahol lehet, a nemzet egy részének könnyítését a mint hazafi kötelességöknek ösmerik, úgy törvényhozói bölcsességeknek is fogják tartani.²²

JESZENSZKY: Nem kívánja bővebben fejtegetni, mikor és miért nyerte a Clerus tizedi jövedelmét, mert tudjuk hogy az a kereszténység behozatalával egykorú, s hogy nemzetünk a Clerusnak mint Status tisztviselőinek élclmezésén kívül, a nemzeti védelem s egyéb közszükségek fedezése végett is adta. A napfénynél világosabban meg van mutatva hogy a tized, adó neme, melyről rendelkezni, azt megváltoztatni, vagy egészen el is töröltni az Ország Rendeinek hatalmában van Ezen elvből indulván, kívánja: hogy a protestánsok a dézma alól felmentessenek. Senki sem tagadhatja, úgymond, hogy a protestáns papok is a Status tisztjei, kiknek élelmökrül gondoskodni a Statusnak kötelességében áll, s azt legsikeresebben teheti itt, midőn azt rendeli hogy a protestánsok a tizedet tulajdon papjaikra fordítsák.

SZENTPÁLY: A szembetűnő igazság minden mutogatásaival felhagyva egyszerűn kérdi, hogy lehet azt kívánni, hogy a szegény protestáns paraszt tizedet adjon azon catholicus papnak, kinek szolgálatjával nem él, kitől lelki vigasztalást nem veszen, sőt ép ellenkezőt is hiszen, mint amit ez tanít? és még is tizedet adjon azon roppant gazdaságú Clerusnak, melly a Krisztus paripája helyett Andalusiái mén lovakon járva büszkélkedik?!

A kir. városok követjei közül a kik csak szóllottak, nevezetesen Havas, Koleda, Krieske, Mukics, Szántó, Haske, minnyájan az indítványt pártolák.

Ellenben MARCZIBÁNYI: Igazságtalannak nézi ugyan a tizedet, s azt általában el is töröltetni kívánta, de nem akarna oly törvénnyel menni haza megegyezésével, melly a dézmát csak az ország szegény lakosai egyik felekezetének nyakában hagyná. Vagy Banderium a dézmának alapja s rendeltetése, és ez, bár mit mondjon is ellene Szathmár követe, minden esetre még a diaeta rendelkezésétől függ. Vagy oskolák fentartása az alap, s ekkor sem lehet különbséget tenni, mert a Status költségén tartott oskolákba járás mindenkinek egyiránt szabad. Végre vagy a papság élelmének fedezésére kell a dézmának szolgálni, s ekkor nem a protestánsok felmentése következne, hanem inkább az: hogy a tizedet kiki a maga papjának fizesse. — Az indítványt tehát nem pártolja.

ACZÉL: Fő törvényhozói kötelességnek valja, hogy a constitutionális állás, és mindenkinek azzal egybekötött személy- s vagyonbeli bátorsága fentartassék. Ő ebből, s nem cosmopoliticus elvekből indul. Akár tulajdonnak, akár Status vagyonának tekintessék is a tized, a töbtség által csakugyan el nem töröltetett, a köz cél szükségének fedezésére szolgáló költségek alól tehát magát senki ki nem huzhatja. — A schismaticusokrol felhivott cikelyt semmit sem bizonyítónak véli, mert az ott felmentett oroszok és oláhok dézma mentésé feltételével voltak lakásra hiva. Különben hahogy a colonisatio feltételeit általánosan kiterjesztteni kellett, kérdi a RRket, miért nem tetszett a Bánsági urbariomot az egész országra kiterjesztteni? A stolának 1791-ben történt eltörléséből merített argumentumra azt feleli: hogy ezt elenyész-

²² V. ö. *Kölcsey*, VI. k. 154. s köv. l.

tették az Ország Rendei, mert az nem volt egyéb, mint magános jövedelem, de a dézmát nem bántották, mert meg valának győződve, hogy az a hon oltárára adatik. — Végre még politicalai nézetből kérdi a RRket: reménlik e hogy meg fog a század gondolkozásával egyezni, ha egy kis részt akár melly, bár vallásos tekintetből is, a haza oltárára megkívántatott áldozat részvételéből kivonnának. Im! Irland példája tanuságul szolgálhat, mert épen most irják az ujság levelek,²³ hogy az alsó ház által javallott dézma Bill,²⁴ a felső házban 65 vox többséggel félrevetettet. Ő a Nógrádi indítványt úgy tekinti, mint egy oly casualiter előcsúsztatott körülményt, melly által az egyeség s harmonia nem csak fel nem állitatik s erősítetik, sőt mellynek alatta vallásos felekezeti alatto-mos szellem lappang, s viszálykodások felmelegítésére vezet.

ANDRÁSSY pedig még azon ellenvetést is teszi, hogy a protestánsokat dézma alól kivenni, annyit tesz, mint törvény által ingerelni a lakosokat, hogy a dézma viselés terhével járó vallásrol más, mentebb, szabadabb vallásra térjenek.

Miután még RAVAZDY az indítvány mellett, SZLUCHA pedig ellene szóllottak, a más indítványokkal is egybefűzött vitatások folytatása más napra halasztatott.

Augustus 27-én kerületi ülés. Elnökség az előbbeni.

RÉPÁS emlékezteti a RRket, hogy midőn Baranya utasításba adá, hogy a dézma megváltassék, s a fenálló szerződések nyomán megállapítandó kolcs szerint kiszabandó dézma váltásá a hon védelmére, nevezetesen az insurgálni tartozó szegényebb nemesség segedelmére fordítassék, ezen megyét többé nem illeti azon szemrehányás: hogy a protestánsok a Cath. Clerusnak fizetnének, mert a dézmát a Clerustól elvétetni kívánja, s azt csak úgy tekinti, mint a jobbágyi birtoktul fizetett adót, mellyben közvetve már a földes urak is résztvettek. Az adónak pedig egyenlőnek kell lenni. Baranya Rendei sok rendbeli materialis engedélyekkel, és polgári jusokbani részesítéssel is ohajtanak a népen segíteni, s azért reménlik, hogy a felőlük ily kegyesen gondoskodó hazának javára továbbá is örömet fogják ezen csekély terhet viselni. — Az indítványt tehát nem pártolja. — OCSKAV szintén. Azon elvre nézve hogy igazságtalan a dézma fizetése olly személy által, melly nem él a papnak szolgálatjával, kérdi: valjon a vegyes házasságokban nem élnek e a protestánsok is catholicus papok szolgálatjával, és miután a vegyes házasságok következtében a dézmás birtokok majd pápista, majd protestáns kezekre kerülnek, mikép lehetne az elkülö-

²³ A két egykorú magyar lap, Kulesár István *Hazai és Külföldi Tudósításai*, valamint Helmezy Mihály *Jelenkor*-a az év februárjától rendszeres tudósításokat közölt külföldi lapok nyomán az irországi tizedtörvény javaslatának az angol parlamentben folyó tárgyalásairól.

²⁴ Az angol-ír ellentétek egyik főoka az a körülmény volt, hogy a túlnyomóan katolikus többségű Írországbán a katolikus parasztok is tartoztak tizedet fizetni a protestáns papoknak. Az O'Donnel vezetése alatt álló ír néppárt már kiharcolta a katolikusok egyenjogusítását (Catholic Emancipation Bill) s új harcot indított a tized megszüntetése érdekében. Az ír paarsztok megtagadták a tized beszolgáltatását, mindenfelé zavargásokra került a sor, míg végül az angol alsóház törvényjavaslatot nyújtott be az irországi tizedkérdés rendezésére. Az 1834 február 4-én benyújtott tizedbill negyven százalékkal csökkentette volna a tizedet s a maradékot sem a papság kapta volna meg, hanem a földesurak földbérként. A javaslat azonban augusztus 11-én a lordok házában elbukott.

nöző vonalt felállítani? Statusi intézkedésekben az igazságnak pusztán theoriai elveiből elindulni nem lehet. Ezentúl a jobbágy telek haszonvételét pénzen fogják a jobbágyok vásárlani, még is megtartottuk a jobbágyi adózásokat,²⁵ az adózó nép csinálja az utakat, még is vámot fizet, katonáskodik, és semmi különös jótéteményt nem kapott érte? Ha csak az elvont igazság elveit tekintenénk, mind ezeket egyszerre meg kellene változtatni, a mit tenni csak ugyan lehetetlen.

POPOL (N[agy] Váradi káptalan követe): Tagadja hogy a dézma szedés, dézma adás tárgya a törvényhozás körébe tartozhatnék. *Jus decimas conferendi*, ugymond, *est Jus regium Majestaticum*, ezen just a Felség mindég maga gyakorlotta: *in communionem Juris SS et OO Regni nunquam vocavit*, abba tehát a RR-nek semmi közük, sőt a királyi just sértetlenül fentartani köteleztetnek.

DEÁK veszedelmesnek állítá, hogy ha ezen elvek felelet nélkül hangzanának el, azért megjegyzi: hogy a királyi jusok eredete felől egészen más véleményben van, mint a Nagy váradi káptalan követe, s azt hiszi hogy nem a Fejedelem ad a nemzetnek jussokat, hanem a nemzet ad a Fejedelemnek, mert a nemzet minden jusoknak forrása. Hogy azon jusokat, melyeket a Király bilaterális kötéseknel fogva bir, nemzetünk mindég tiszteletben tartotta, mutogatni nem kell, ellenben hogy a dézma felőli rendelkezést a nemzet mindég maga gyakorlotta, következtetésképen a Fejedelemnek által soha nem adta, azt szintén temérdek törvényeink bizonyítják.²⁶

SZUCSICS küldőinek a vallás tárgyában adott utasítását veszi szavazatja alapjául, s minthogy azon tárgyat egészen pártolnia, s a Horvát országi durva municipalitást is megszüntetni parancsolák, küldőinek lelkéből szóllani gondol, midőn az indítványt pártolja.

PALÓCZY: El nem mellőzheti, hogy némelly ellenvetésekre ne feleljen. Legelőbb is ellene mond azon gyanításnak, mintha a nógrádi indítvány oda lenne irányozva, hogy a protestánsok a dézmát ezentúl önnön papjaiknak fizessék. Ennek most és mindég nyilván ellene mond. Épen a gazdag papság nagy hatalma, s ennek hajthatatlan keménységgel gyakorlása, a pompa és fényűzés volt azon egyik fő ok, mely miatt a protestánsok a Catholica Egyház kebeléből elszakadtanak, s (egy két tag figyelembe sem jöhetvén) vissza térni soha sem is fognak. Azon papjaikat, kik a vallást és erkölcsiséget ékes szóllású bölcseséggel, s életök példájával tanítják, szeretik és becsülik, de meggazdagodásukat nem ohajtják, s bennök parancsoló uraikat is szemlélni, sem kívánják, sem fogják. — Továbbá Trencsin követe el akarta ugyan a dézmát általában törölni, de nem akar oly törvénnyel haza menni, mely csak egyik részt oldozná fel az egészben igazságtalan teher alól.²⁷ Ugyan mit ítélne Trencsin követe azon bírórul, ki két fogolynak azt mondaná: ti ugyan mind ketek ártatlanul ültök a fogságban, s kivált egyiktöknek letartóztatása régen igazságtalan, de mivel együt hozattatok be, együt szenvedtetek, szenvedjetek ezután is együt, míg majd egykor ha eszembe jut s reá érek, együt bocsátalak ki benneteket!! Nem tartozik egyéb iránt a szónok criticája alá, miként magyarázza Trencsin követe álta-

²⁵ L. az urbéri törvényjavaslat I. cikkének 6. §-át és a IV. cikket. (*Iratok*. I. k. 483. s köv., 518. s köv. I.)

²⁶ V. ö. Könyi: *Deák Ferenc beszédei*, I. k. 103. l.

²⁷ Marczibárcyi felszólalásait olv. e kötet 457. és 460. l.

lános eltörlést parancsoló utasítását, de a szónok el nem érhetvén az egész eltörlését, nyilván ki mondja: hogy Borsod v[árme]gyének hazafiúi szíve tábláján sokkal kellemesben fognak visza hangzani azon sok száz ezer evangelicusok és nem egyesült ohitüek áldásai, kiket voxával a papi tized alól felszabadítani segített, mint az országnak az említett nyögös teher alatt hagyandó minden lakosai panaszainak keserves jajjait!

Az evangelicusok felmentése ellenzésében legélesb kifejezésekkel csapkodott Aradnak követe, annak tehát ellenvetéseit a szónok rendről rendre felszedi. Legelsőben is azt mondá: hogy az ősi alkotmányt fel kell tartani. De figyelmezzon az Aradi követ, hogy a Zephyr nem orkan, s ha valamely különben szilárd épületről az esti szellő gyege fuvallása egy két korhadtt sindelyt leszór is, melly már magától is lehúllandó vala, nem kell mindjárt földindulást kiabálni. És valjon mit ért Arad követe az ősi constitutio nevezetje alatt, és miben keresi annak alapját? A szónok azon kötésben keresi, mellyet eleink a paizsokon felemelt Árpáddal kötöttek, s mellyben a dézmárol semmi sincs, ott van ellenben, hogy a nemzet a Fejedelem tanácsházából, vagy is a törvényhozásból kirekesztve soha se legyen, s ezen törvények szerint kormányoztassék.²⁸ Pedig *Privilegia sunt vulnera legum*. Talán csak nem abban fogja tehát Arad követe alkotmányunk fentartását keresni: hogy ezután is néhány millio szegény paraszt tartsa fel tizedi adózásával a bőségesen dotált papságot? talán csak nem fog abban alkotmány sértést keresni, hogy a törvényhozás most is rendelkezett azon dézmárol, mellyről hajdantol fogva mindég rendelkezett? Nem, valóban nem ezekkel sértetik meg a constitutio, hanem azzal, mit az Aradi, és Nagyváradi követek akarnak, kik t. i. az Egyházi Rendet, az országnak különben első Statusát, mind személyére, mind javaira nézve a hazai törvényhozás hatósága alól kivonni akarják, ez igazán az anticonstitutionalis szándék, ez anticonstitutionalis lélek és cselekedet!! — Azt is szemünkre veté Arad követe, hogy mit generosuskodunk a máséval, s miért nem terjesztettük ki egész országra a Bánátusi urbariomot? Borsod vármegye az engedélyek megadásában mindég az elsők között volt, s most is fáj hazafiúi szívének, hogy mind azokat, mellyeket a jobbágyságnak adni ohajtott, meg nem adhatta. De miért nem adhatta meg? Azért, mivel Borsod, s a vele egyet értett megyék levoxoltattak azon többség által, mellynek állandóan egyik tagja volt Arad vármegye. És ime most ép Arad vármegye lobbantja szemére a RR táblájának hogy az engedményekben fősvénykedett, azon Arad vármegye, melly untalan arra voxolt, hogy a szegény jobbágy a nyulakat és őzeket urbéri vadászaton tovább is hajházza! azon Arad vármegye, melly még azt sem akará megengedni, hogy a szegény jobbágy kőkényt, és vad körtvét szedhessen az erdőben!!²⁹ Szemükre veték azt is: hogy a papi

²⁸ Anonymus: *Gesta Hungarorum*, VI. caput. De iuramento eorum.

²⁹ Az urbéri III. tc. tárgyalásakor Arad megye követe valóban az erdei gyümölcszedés eltöltására szavazott. (*Jegyzőkönyv*, III. k. 194. l.) az urbéri vadászattal kapcsolatban azonban nem ilyen egyszerű a helyzet: a kérdés országos ülésbeni tárgyalásakor Arad megye követe azok között van, akik hallgatásukkal a vadászat *eltörlése* mellett szavaznak, amikor pedig a rendek a főrendek javaslatára visszállítják az urbéri vadászatot, közvetítő és enyhítő javaslatot tesz. (Ua. V. k. 174., 185. l.)

dézma a vallásos tárgyak között elő nem hozatott!³⁰ Igen is nem hozatott, mert a dézma nem dogma, sem része a vallásnak. De előhozatott a Juridicum rendszeres munkában, a hová tartozott, s elő hozatott annál nagyobb jussal, mert midőn a Braganczai házbol³¹ származott Fejedelem, kinek „Leghűségesebb“ czimet adott a Római Szék, jussal rendelkezik a papi jószágokrol,³² ehez az apostoli constitutionalis magyar nemzetnek, apostoli királyával még nagyobb jusa van. Minden törvény alkotásnak iniciatívája pedig a Statusok táblájának jussai közzé tartozik. — Arad követe továbbá a Nográdi indítvány alatt alattomos religiobeli szellemet gyanít. Ez arra mutat, hogy a protestantismust nem ösmeri. Ennek éltető lelke s kifüggesztett czimere: a nyilvánosság. A casuistica philosophia s mentalis reserváták alattomos szellemű tudományait a protestantismus nem tanítja, de tanítja együtt a többi keresztény felekezetekkel azon egyszerű morált: „Féljed az Istent! tiszteld a királyt, felebarátodat pedig szeressed, mint tennen magadat“. — Azt is mondá Arad követe, hogy a javallott felmentés nem fog egyeséget s egyenlőséget terjeszteni. Ha Követ úr előtt az egyeség practica definitója abban áll, hogy miután a protestánsok 300 évek óta igazságtalanul fizették a papi dézmát, csak fizessék még 1300 esztendeig is; úgy ezen definitioban a szónok vele soha egy értelemben nem lehet. — Megemlíté végre Arad követe, hogy az Irlandi dézma bill a felső házban elesett. *Köszönöm követ urnak hogy e szót kimondotta.* Igen is elesett, s jól fontolja meg követ úr: azon dézma Bill esett el, melyet maga a kormány vitt a Parlamentbe, s egyre pártoltak a korona liberalis tanácsadói, kik azért, hogy liberalisok, Europa itélő széke előtt nem hydrák. Igen is el esett a dézma Bill; de nem a nemzet képviselői miatt esett el, hanem a nagy dynasták, s azon Anglicanus Clerus miatt, melly újabb példával bizonyítja, hogy a Clerusban, ha gazdag és hatalmas, bár melly symbolicus könyvet forgasson is kezében, a világ akár melly zónája alatt, az úgy nevezett *L'esprit de corps* mindenütt egyforma. De ne örüljön Arad követe ezen elesésnek, előbb utóbb diadalmaskodni fog az, mint az Emancipatio, a Reform, a rabszolgaszabadítási Billek³³ diadalmaskodtak. Ezt is kivívja az idő, s az Irlandusok ezen igazságos ügye diadalmán az Emberiség egykor örülni fog. Különbén pedig az Aradi követ szokván leggyakrabban mondogatni, ne ugráljunk páldaként által a Calaisi tengerszoroson, a szónok felszólítja követ urat: kövesse önnön tanítását, s fogjon velünk kezét, hogy a szabadságával s nagy embereivel méltán büszkélkedő Britanniának épen most tetlegi példát nyujthassunk arra: hogy a magyar Statusok táblájához jöjjenek nagylelkűséget, s igazságot tanulni!

³⁰ Valószínűleg arra utal, hogy az alsótábla izenete, amely a protestánsok 14 pontba foglalt vallásügyi sérelmeinek orvoslását javasolta (*Iratok* I. k. 6. s köv. I., *Országgyűlési Tudósítások*, I. k. 192. s köv. I.), a tizedről nem emlékezett meg.

³¹ A Braganza-ház, Portugália uralkodó családja, IV. János személyében 1640-ben lépett trónra.

³² V. János portugál királynak 1748-ban XIV. Benedek pápa adományozta a rex fidelissimus, leghűbűbb jelzőt s egyszersmind széleskörű kegyuri jogait is elismerte.

³³ A katolikusok egyenjogusítása (1829), a választójogi reform (1832) és a rabszolgák megváltása (1833).

Ezek után Esztergom követe ellenvetéseikre felelget a szónok, — feleletjének terjedelmes közlését lapjainknak bár különben is már megtoldott köre nem engedi. Legnevezetesebb volt az, mit feleletül adott azon allectionalis okoskodásra, hogy a dézmától mentiség vallás csemlésére fogja ingerelni a catholicusokat. — Ez, úgy mond, sem arithmetice, sem diplomatrice, sem moraliter nem áll, — nem arithmetice mert a protestáns által fizetett papbér két háromannyira megyen, mint a leszállított dézma váltság; nem diplomatrice, mert az Esztergomi követ által leczifrában magyarázott *temere* szóval jól körül sánczolták a transitust;³⁴ de moraliter sem, mert a catholica szent hit morálja sokkal bölcsőbb tanítókkal dicsekedhetik, sem minthogy halgatóik egy két kéve dézma miatt őket elhagynák, s a catholicus papok sem oly aluszékony vagy gyáva pásztorok, kik őrizésük alól a nyájat oly könnyen szökdösni engednék. Esztergom követének ezen ellenvetése tehát alig ha kedves lesz a papság előtt, különben is inkább az következnék belőle, hogy a félelmesen gyanított zelotypia megelőzése végett egészen el kell a dézmát törölni. Végre még csudálkozását jelenti a szónok: hogy az Egri, és Váradi gazdag káptalanok követei elannyira ragaszkodnak a dézmához, holott az Evangéliom az igazságoknak emez örökös tárháza egyhelyütt azt tanítja: hogy édes Idvezítőnk egy gazdagnak azon kérésére: „Uram taníts megengemet, hogy juthassak el a mennyek országába“, így felelt: „Menj haza, add el marháidat, s minden jószágodat, oszd el azoknak árát a szegények között, s kövess engemet“.³⁵

A felelgetések viszont felelgetéseket vonván magok után, a vitások nagyon hosszúra terjedtek. — Különösen PRÓNAY nagyon érzékenyen vette Aczélnak azon mondását, hogy az indítvány alatt alattomos szellem lappang. Ezen vádat messze taszítja magáról, messze meggyéjéről. Ő Arad követét alattomossággal vádolni soha sem fogja, hasonló figyelmet kíván. — Ellen argumentumot szívesen fogad, sőt pusztá negatívával is meg kell elégednie, de tagadja hogy akár kinek jusa legyen alattomosság vádjával, más characterét sérteni. Három diaetán van jelen a szónok, hallott legszabadabb indítványokat tétetni a kormány ellen, de alattomosság vádjával egy sem illettetett és sajnálkozva kell tapasztalnia, hogy most, midőn leginkább az adózó nép javáról van szó, emberiség s igazság érzetéből származott indítványaik hol alattomosság, hol sötétben lappangó hydra nevével illetetnek, s közinkbe az egyenletlenség magva hintetik. A vélemények surlódása nem árt, sőt használ a hazának, de a legkárhózatosb félre magyarázatokkal nemzet és fejedelem közzé bizodalmatlanságot hinteni vétek; s félni lehet hogy ezen bizodalmatlanságból fog egy veszedelmes hydra támadni.

Végre csak ugyan voxolásra tétetvén a kérdés, ha valjon elfogadtatik e a Nógrádi indítvány? Ellene voxoltak: Posony, Nyitra, Sopron, Trencsin, Győr, Baranya, Fejér, Esztergom, Mosony, Arva, Thúróc, Szerém, Zemplén, Sáros, Szepes, Heves, Bereg, Csongrád és Arad, összesen 19 megye. Komárom és Marmaros voxaiat felfüggesztették, — Honth, Ungh, H[orvát] Ország s a Jász Kún Kerület jelen nem voltak, — s így a többi 26 megye, s a Hajdu Kerület voxával elhatározottat, hogy a Protestánsok a Papi dézma alól örökre felmentetnek.

³⁴ Az 1791:26. tc. 13. § arra hivatkozva, hogy az áttérés ellenkezik a katolikus vallás elveivel, hogy az vigyázatlanul ne történjék meg (ne is *temere* fiat), elrendeli, hogy az efféle eseteket az uralkodó elé kell terjeszteni.

³⁵ Máté 19, 21; Márk 10, 21; Lukács 18, 22.

Augustus 28-án és 29-én a többi indítványok e szerint döltek el. — A királyi városoknak dézma alóli fel mentésökre tett indítvány 23 voxal 18 ellen félre vettetett. — A PEST V[ÁRME]GYEI indítvány, hogy a praediumokból, ha eddig dézma adatott volna is, jövődöben nem fog adatni, 28 voxal 17 ellen elfogadtatott. — Továbbá Somogynak indítványa, hogy a jövődöben történendő impopulatiók dézma alá nem esnek, és a TORONTALI indítvány, hogy minden helyek, mellyeknek dézmálási ususában eddig nem volt a papság, továbbá is dézma szabadnak törvény által kijelentessenek, köz értelemmel elfogadtatott. — Ez után a dézmáról szöllő többi §§ rostáltattak.

c)

Augustus 30-án 9 hónapi várakozás után³⁶ elegy ülésben menydör ges, és villám hullás között az urbarialis resolutio³⁷ kihirdettetett!!³⁸ Nehéz munka keblem érzésit legyőzni, hogy tollamba ne folyjanak!! — A materialis concessiók elfogadtattak, sőt a tüzi fajzás, és az irtásokra nézve az 1807. epocha felállítása hozzá adatott. De a robottok supererogatiója ellen a RR által kiszabott különös büntetés félre vettetett, a jobbágy ellen minthogy pénze nincs, más büntetés szabásra szöllitatnak a RR. — Mindenben conventio, — via urbarialis, — consilium inspectiója. — Az uriszek egész erejében meg tartva. — Az örökös kiváltsági kötése k, és a VIII-ik art[icu]lus el nem fogadva!!!³⁹

³⁶ Az urbéri törvényjavaslatot 1833 nov. 19-n terjesztette fel az országgyűlés. (Országgyűlési Tudósítások, II. k. 400 l.; Iratok, I. k. 479. s köv. l.)

³⁷ Az 1834 aug. 28-i királyi resolutiot l. Iratok, III. k. 29. s köv. l.

³⁸ A 231. országos, elegyes gyűlés hivatalos jegyzőkönyvét l. Jegyzőkönyv, VIII. k. 274. l.

³⁹ A resolutio tartalmát l. a kerületi tárgyalások ismertetésénél. (479. s köv. l.)

175.

a)

1834 augusztus 28, 29

Kerületi ülések.

Tárgy: Indítványok a tizedkérdéssel kapcsolatban: a kir. városok, puszták, eddig dézsmálatlan helyek tizedmentessége, plébánosok fizetése.

b)

1834 augusztus 30, szeptember 1

Kerületi ülések.

Tárgy: A papi tizedről szóló XXV. tc. szövegének megállapítása.

c)

1834 szeptember 2

Kerületi ülés.

Tárgy: [I.] Kölcsey felszólalása a királyi resolúcióval kapcsolatban a törvények magyar nyelve érdekében. [II.] Az úrbéri törvénycikkekre érkezett királyi resolúció vizsgálata: az I. tc. 1—3. §-ait érintő megjegyzések.

a)

Posony, Septemb. 3-án, 1834.

Azon terjedékeny közlések után, melyeket a dézma tárgyában lapjaimnak három egymás után következett számjai magokban foglalnak, nem akarván unalmat szerezni, csupán némelly végzések rendjét kell még némi értesítéssel közölnöm.

Már megírtam hogy a kir. városoknak papi dézma alóli fölmentésekre Havas által tett, s VÁGHY által újlag felfogott indítvány el nem fogadtatott.¹ — A kívánt fölmentésnek alapja leginkább abban határozatik: hogy akár az egyházi személyek élelve, akár a nevelés, akár a honvédelmének kötelessége tekintessék is a tized czéljának s rendeltetésének; a királyi városok mind a háromnak tetemes költségeit különben is magok viselik. — Az indítvány ellen leginkább két ellenvetés történt: 1. Hogy miután az adózó nép általában fel nem oldoztatott a dézmának, vagy legalább a dézma váltság szerénti árnyékának fizetésétől, a boldogabb helyzetű k[irályi] városokat kivenni követeltséggel nem lehet. 2. Hogy a k[irályi] városok egy régi törvény által sincsenek kimentve. — Az elsőre feleletül adatott, hogy ha azon követek, kik ez alkalommal a jobbágyokon és k[irályi] városi polgárokon fekvő terhek össze hasonlításában oly súlyosnak és szánakozásra méltónak festik a jobbágy állapotját, ezeket egy héttel előbb is méltó tekintetbe vették, s voxaikat az általános eltörlésre szavazott 16 megyékkel egyesítették volna,² nem kellene azon szemrehányást tenniök, hogy az adózó nép

¹ Az aug. 25-i indítványról olv. e kötet 458. l.

² Az aug. 21-i szavazásról olv. e kötet 454. l.

a dézma alól fel nem mentetett. Egyéb iránt miután csak ugyan fel nem mentetett, a dézma kérdése vissza esik törvényeink lelkének alkalmaztatására, melly a nemeseket kivevő Albert király óta folyton oda mutat, hogy a tulajdoni, sőt nemesi jussal birt javak dézma alá nem tartoznak;³ a nemesi testületet⁴ képző k[irályi] városok polgárai pedig szintén szabad jussal birják javaikat, s így annyival inkább fel kell mentetniök, mert a dézma nem jó oly tekintetbe, mint más egyéb köz adó, melly alól valakit kivenni annyit tesz, mint illető teher részét mások nyakába hárítani. A dézmánál ez nem így van; a k[irályi] városok felmentésével mások nyakába teher nem háramlik, hanem az illető tized megszűnik. A 2-ik ellen vetésre pedig DEÁK azt adá feleletül hogy régi törvényeink rendszabásai nyomhatnának valamit, sőt mindent, ha birói széket ülnénk, de törvényhozók előtt semmit sem nyomhatnak. — KÖLCSEY pedig így felelt: Valahányszor itt indítvány tétetik, veszik a törvénykönyvet, abból mint valamely varázs könyvből reánk olvasnak egy két régi cikelyt, s azt mondják: nem lehet elfogadni indítványukat, mert ez előtt 4—500 évvel mást határoztak őseink; s im ez azon varázs, mellyel okainkat széltsz oszlatni vélik!! De megfélejtkeznek hogy tulajdon azon törvénykönyvben van a nemzetnek törvényhozó hatalmát biztosító 1791: 12-ik törvénycikely is⁵ melly ama varázst semmivé teszi. Nem a halott betűkből, hanem a jelen és jövő életből kell tehát meríteni törvényhozói munkálódásunk indító okait, figyelmeznünk kell nem mindég arra: mit az iskolákban tanultunk, s nem is arra, mire othon a törvény betöltésével foglalatoskodva tekinteni köteleztetünk, hanem arra hogy törvényhozói magas állásunkban nem csak jussunk, de kötelességünk is, a nemzet, s idő körülmény kívánsághoz alkalmazva javítani. — Én nem vagyok megelégedve a kir. városok belső szerkezetével, s annak állapotjában sok gyökeres javítást óhajtok; de még is ki kell jelentenem hogy ő tőlök várom nemzetem valahai boldogabb léte kifejlődését. Ott lehet majdan egy népszerű s biztos garantiákra épített constitutiót alapítani, melly az iskolált állásu nemességet ama sok millio lakosokkal kapcsolatba hozza, melly kapcsolat nélkül a magyar aristocratia szünetlen és szabadúlatlan fog az olygarchia jármában szülni. Igyekezünk kell tehát a városokat magunkhoz közelebb vonni s levenni rólok a haszontalan, helytelen terheket, hogy mi után különben is úgy az adózási, mint a nemesi terheket viselik, mindazokat, miket a köz jó s köz érdek megkíván, annál inkább s könnyebben visel-hessék.

A kir. városok követjei rendre elszámolák azon számos ezerekre menő terheket, mellyeket papjaiknak fizetésökre, s helybeli iskoláikra az Egyházi Rendnek minden segedelme nélkül fordítanak. — KRISKE különösen panaszkolva említi, hogy a tizedből s egyéb jövedelmeiből évenként 20—30 ezerre menő Lőcsei plébános még csak a helybeli templom építésének költségeihez sem járul, sőt a XVI városok egyikének kir.

³ A nemeselek tizedmentességét biztosító törvénycikkek: 1439 : 28., 1492 : 50., 1500 : 29., 1547 : 36., 1563 : 71., 1638 : 59.

⁴ Helyesen: személyt. A közfelfogás szerint: „Magistratus et cives colectivo nomine sumti, pro vero et indubitato regni nobile censeantur.” (Podhraczký József: *Magyar ország karainak s rendjeinek szavazati joga a köz gyűléseken.* Buda, 1847. 45. s. köv. 1.)

⁵ A főhatalomnak a király és a nemzet közötti megosztásáról.

kinevezéstől függő plébánosa, legfelsőbb parancs által köteleztetvén a helybeli templom felhajtásához bizonyos mennyiségben járulni, Révay püspök⁶ attól eltiltotta, s az investitúrát megtagadta mind addig, míg tulajdon azon Kir. Felső, kinek legfelsőbb Parancsa eként sértve vala, a püspököknek ezen tettét helyben hagyta.

MUKICS: Megemlíti hogy sok kir. városok maiglan is menttek a dézmától; az egyformaság a többiekre is hasonlót kíván. Továbbá ha azért adatott az Egyházi Rendnek a tized, hogy a banderialis kötelességet teljesítse; miután az ország rendes védelmét 1715 óta mások viselik, ebből inkább az következne, hogy az Egyházi Rend adjon tizedet a kir. városoknak, mint ezek a banderiumot nem tartó papságnak. Ha ellenben a dézma nem egyéb, mint egy neme az adónak, akkor a Constitutionale Jus Publicum elvei szerint csak úgy lehet helye, ha a törvényhozó test vi cognitae necessitatis azt szükségesnek tartja; nem kételkedik pedig: hogy ha ezen *necessitas* megvizsgáltatnék, kivált miután a városi papokra nézve behozatott a *salariale systema*,⁷ ezen adót a RR szükségesnek nem találnák. Hozzá járul hogy a kir. városok nem csak úgy mint nemes személyt képző testületek, hanem egyes polgárikaik is tulajdoni joggal bírják városi fekvő javaikat, tulajdontul pedig csak az Országának lehet adózni, ellenben hogy egy törvényhozási részvétellel bíró országos Rend (Status) egy másik Statusnak adót fizessen; az a Jus publicum elvével merőben ellenkezik. Végre egy politikai szempont is forog fell az Egyházi Rend részéről: t. i. tanácsossab egy részben engedni, nehogy az egészt elveszítsék.

PALÓCZY: Kérdi, minő erősek hozatnak fel a királyi városok kívánsága ellen? felelet: szokás szerint a XI-ik és XII-ik századok privilegiumai; azon századoké, melyeket *homályos századok* nevezetjével bélyegzett meg a Historia, de a melyeket némelyek *arany századoknak* szeretnek nevezni. Arany századok valának azok igen is, de nem a nép jó lettére, nem a pallérozódásra, s tudományokra nézve. Napkeleten fénylett akkoron a cultura, Nyugoti Európában legfeljebb a Spanyol Országi maurusok és arabsok, s a mindég tudós, és tolerans Benedictinus Szerzet falai között találtak menedék helyet, az egyebűt tüzzel vassal üldözött szép tudományok: Hazánkban pedig a Janus Pannonius név alatt ösmeretes Cesinge János Pétsi Püspök csak a XV-ik században énekelhette magáról hogy ő volt első Magyar országon — *Patrias qui primus ad oras, duxit laurigeras ex Helicone deas*.⁸ És ezen századok szellemének áldozzuk fel a kir. városok előmenetelét!! — Volt egy régi század, midőn egy szerzetes (a mint mondá) látást látván azt jövendőlte: hogy egy bizonyos napon eljő az utolsó ítélet, s a világnak vége lesz. Erre nagy rémulés következett, kiki hogy az örökké való bíró előtt irgal-

⁶ Gr. Révay János 1788—1806. volt szepesi püspök.

⁷ Az 1791-i országgyűlés által kiküldött egyházi bizottság javaslata még a régi állapotot rögzítette meg: „Cum in liberis regisque civitatibus, maioribus item oppidis ac pagis etiam nonnullis parochi proventus potissimum et fere solum in stolis consistant, talia loca has ineunda horum intuitu cum parochio (accedente etiam superioritatis annutu) conventionione parato redimant.“ (*Protocol-lum concessuum excelsae regnicolaris deputationis in ecclesiasticis et fundationalibus per articulum 67. anni 1791. ordinatae*. Posonii, 1826. 34. l.)

⁸ IANUS PANNONIUS „De aegrotante in castris“ c. elégiájába foglalt sírversében. A pontos szöveg: „Hic situs est Janus, patrium qui primus ad Histrum. Duxit laurigeras et Helicone deas.“

mat találhasson, a klastromoknak ajándékokat vitt; egyszer fel virradt a jövődöntő nap, az utolsó ítélet elmaradt, a világnak vége nem lett, de az összehalmozott ajándékok a klastromoknál maradtak! s illy szellemű századok törvényeinek áldozzuk fel k[irályi] városaink boldogsága gyarapodását!! oly szellemű századoknak, melyekben nem csak a tehetősök, de még a Fejedelmek, s Hérosok is holtok után magokat valamely szerzetes Rend forma ruhájában temettették el, s melyeknek egyikében, még pedig már a XVI-ikban V-ik Károly császár, kinek lábai dobbanására Europa megrázkódott, s megrendültenek Tunisz és Algier haramiáinak rejtek barlangjai, önként leszállván azon roppant birodalom thronusáról, melynek tartományiban a nap soha le nem nyugodott, magát hogy *medítalhasson* (mire igaz, bőséges materiája is volt) Spanyol országban a Sz. Justinus klastromában novítus szerzetesnek íratta be? — Más-képen gondolkozik már most a világ, másképen Borsod vármegye, mely a kir. városokat, bár mit mondjanak is eme régi századok törvényei, virágzásuknak hazafiúi szíves ohajtása mellet a papi dézma alól ezennel feloldozza.

A többség azonban fel nem oldozta: mert a k[irályi] városok kívánóságát csak 18 megye pártolá: név szerint: Szathmár, Szabolcs, Borsod, Torna, Ugocsa, Bihar, Békés, Csanád, Temes, Torontál, Krassó, Nógrád, Zala, Somogy, Pest, Tolna, Posega, Verőcze és a sz[abad] kerületek.

A dolognak ily módon lett eldöntésével ismét megújult a k[irályi] városok egyenkénti voxa iránti óvakodás harca,⁹ mely közben PFANSMID, és KRISCKE között, némi személyeskedés is történt.

Ezután DUBRAVICZKYnek bizonyos eddig tapasztalt visszaélések következtében tett azon indítványa, hogy a Földes úr által tulajdoni czímmel birt praedialis, és allodialis birtoktul dézma ne adassék, ha bár ez előtt adatott volna is, 17 vox ellen 28 voxal elfogadtatott.

HERTELENDY (Torontál) mint már megírtam, azon indítványt tette: hogy a mely helyek dézmáltatásának ususában nem volt eddig az Egyházi Rend, azok törvény által jövődőre is dézma szabadoknak jelentesenek.¹⁰ — Ezen indítványra az adott alkalmat, hogy FRIM a protestánsoknak dézma alóli felszabadításuk tárgyában szólván, olyasmit említett, mintha a Bánátusi gyarmatok csak kir. kegyelem által lennének, mint egy ideiglenesen, s míg az országban divatozó terheket megszokják, a tized alól felmentve. — HERTELENDYben ezen szavak aggodalmat szültek, s nehogy a Bánási nép állapotja királyi önkénnytől függő létnek mondatathassék, kívánta a Bánátusnak dézmátoli mentségét törvény által örökös biztoságba helyeztetni. — PALÓCZY pártolá, mert magának is aggodalma van, hogy a dézma alól törvénnyel feloldozott orosz, rác, és oláh gyarmatokat, a venerabilis clerus szintugy beiktatta clericalis scontrójába, mint scontróban tartja azon sok titularis prepostságokat és apátságokat, melyeknek pusztá neveik is lapokat foglalnak el az országos schematismusban.¹¹ — Hertelendynek indítványa tehát, ugy a Somsicsé

⁹ Az országgyűlés folyamán több ízben heves viták zajlottak le a városi és megyei követei között a városok szavazati jogát illetően. (L. különösen a városi törvényszékkel kapcsolatos vitákat, *Országgyűlési Tudósítások*, II. k. 471. s köv. I. és e kötet 46. s köv. I.)

¹⁰ Hertelendy aug. 25-i indítványáról olv. előbb, 458. l.

¹¹ *Schematismus inclviti regni Hungariae partiumque eidem adnexarum cum schematismo literario eiusdem indice subnexo pro anno 1836*, Buda a címzetes apátokat 12—28., a prépostokat 35—41. l-on sorolja fel.

is, hogy a jövődöben benépesítendő helyek az adótul mentek legyenek, köz értelemmel elfogadtatott; ellenben JESZENSZKYnek és SZENTPÁLYnak azon indítványa hogy a jobbágy telken lakó nemesek tizedet adni ne tartozzanak, 13 voxal 26 ellen kisebb számban maradt.

Voltak még a következő napokban némelly apró részletű indítványok is. — Így RAVAZDY indítványba tette, hogy a mitől uri kilenczed nem jár (mint p. o. méh, bárány dézma, mely a mostani urbaniom által eltöröltetett)¹² abból tized se adassék. Mivel azonban már általános megváltási költségek kidolgozása van megálapítva, a többség úgy vélekedett: hogy az apró dézma, úgy az őszi s tavaszi ugar földek dézmálási viszonyainak kérdése magában megszűnt, annak mindazáltal törvénybe tétele szükségtelen. — BEZERÉDY két indítványt tett: 1. Hogy az Egyházi Rend ne maga szedje bé a tized váltságot, hanem a megye pénztárába fizetessék, s a Clerus onnan vegye kezéhez. — Ezen indítvány voxok többségével el nem fogadtatott. — 2. Szem előtt tartván: hogy vannak plébánosok, kik a dézmabeli sedecimából¹³ élnek, minthogy ezen hivatal oly fontos és tiszteletre méltó, oly nemes rendeltetésű, hogy midőn a RR a természetbeni tizedelést eltörölték, ezen néptanítók élelmét csonkitani kétségen kívül nem akarták, sőt rendes jó subsistentiájokrul gondoskodni bizonynyal kötelességöknek ismerik: kívánja tehát kijelenteni, hogy a tized iránti provisio addig fogamatba nem fog menni, míg ezen plébánosoknak nem kármentéséről (mert a tized nem tulajdon s így kármentésről szó sem lehet), hanem magas rendeltetésökhöz szükséges gondtalan jó subsistentiájokrul gondoskodni nem fognak. A többség nem találta ugyan szükségesnek az indítványt törvénybe tenni, de nem azért, mintha belső érdemében ellenkezett volna, hanem azon oknál fogva, mivel ezeknek subsistentiájokrul ellátást tenni elannyira természetes kötelessége a Statusnak, hogy azt itt a dézma tárgyában kijelenteni részint felesleges, részint nem a maga helyén lenne, magában értetődő: hogy ha az Ecclesiasticum Operatum (hová ezen kérdés rendszeresen tartozik)¹⁴ fel nem vétetnék, valamint az urbéri rendbeszedés tárgyánál előre kijelentették a RR, hogy hasonló esetben a véle szoros összeköttetésben lévő proportio tárgyát excerptim is felvették volna,¹⁵ úgy itt is, a mi csak összefüggésben van a tizeddel, azt minden esetre elintézik.

Megjegyzésre méltó hogy TARNÓCZY az indítványt elfogadván, mint-hogy ANDRÁSSY, PFANSMID és más némellyek is az indítványra voxoltak, de kárpotlás tekintetét emlegették; TARNÓCZY szükségesnek tartá magát kimagyarázni, nehogy Andrássyval egy véleményen lenni képzeltessek. Kijelenti tehát hogy ő midőn az indítványt elfogadta, kárpotlásról, vagy

¹² Az urbéri törvényjavaslat IV. cikkének 4. §-ában. (*Iratok*, I. k. 522. l.).

¹³ A tized Magyarországon általában a püspököt és káptalanját illette meg, negyedrésze azonban a helybeli plébánosnak járt, mint az első esztergomi zsinat 65. pontjából is kitűnik. A plébános része az újonnan alapított egyházaknál egyre csökkent s helyenkint már csak a quarta negyedét tette ki. Ez volt a sedecima, amelyet IV. Béla 1255-ben biztosított a plébánosoknak. (Endlicher St.: *Rerum Hungaricum Monumenta Arpadiana*, Buda, 1849. 487. s köv. l.)

¹⁴ Az egyházi albizottság jegyzőkönyvének „de erectione et dotatione parochiarum utriusque ritus catholicarum” szölv részében tette meg javaslatát. (*Protocolium consensuum sub-deputationis regnicolaris in ecclesiasticis et fundationalibus, ad mentem articuli 8-vi 1827. ordinatae*. Pesth. 39. s köv. l.)

¹⁵ A közösen birtokolt javak, jogok és jövedelmek felosztása, amelyet a rendek a polgári törvénykönyv tervezetének — tc.-ében szabályoztak. (A tárgyalásokat l. e kötet — s köv. l., a tc.-tervezetet *Diaet. Extraser.* 1834. CXIV.)

küldőire, avagy a szegény adózó népre hárítandó új teherről nem is álmodott, hanem elfogadta az indítványt, nehogy valaki malitiából azt foghassa a RRre, hogy nem akartak a plébánosok subsistentiájáról gondoskodni; ő pedig akar gondoskodni, s kívánja, hogy a gazdag püspökök és canononokok szerfeletti jövedelmeinek helyesb felosztása fordították a plébánosok éelmének javítására. — Ezen elvnek ANDRÁSSY ellene mond, de PRONAY által az 1723 : 71. törvényre¹⁶ utasítatik.

b)

Ezek szerint a hoszasan vitatott de érdekes dézma tárgyának állapotját tökéletes világosságba helyezheti, az *Augustus 30-án és September 1-ő* napján megrostált szerkeztetés, mely eként lett megállapítva.

Articulus 25. De decimis.

§. 1. Decimae, huc non intellectis iis, quae jure Dominii terrestialis nonae loco veniunt,¹⁷ seu per Clerum seu per quemcunque et quocunque titulo desumantur, nusquam amplius in natura exigi poterunt, verum eadem ubique e summa decimalium ante annum 1647 scripto aut usu in regno subsistentium, et per art[icu]lum 95. ejusdem anni stabilitarum Conventionum resultante diametrali pretio juxta limitationem Art[icu]lo T. eatenus institutam, per oneri huic subjectos redimentur; specifica autem cujuslibet loci vel individui¹⁸ praestationis quantitas, secundum praedefixam clavim per concernentem jurisdictionem eruetur.

Erre nézve meg kell jegyezni, miképen Aczél nem is kételkedett hogy a RR nem értik ezen §. hatása alá azon tizedet, melyet a földes urak, kilenczedén kívül, jure donationali szednek, minden esetre kívánta hogy a kilenczed és tized összeolvasztásából eredett földes uri quinta praesalváltassék. De a RR köz értelemmel kijelentették, hogy a tizedet, bár azt a földes úr szedje is (mint ahogy itt ott a kilenczeddel együtt quinta gyanánt szedi), nyilván a szakasz rendelete alá értik, s értik pedig nem csak a dolog természeténél fogva, mely a birtokos személye miatt különbséget nem szenvedhet, de értik annál fogva is, mert Szirmay indítványa következtében a dolog világosan el is volt határozva. — MARCZIBÁNYI különösen kijelentette hogy ő maga is bir ily tizedet, királyi adománynál fogva, de nem képzelheti, mi jusson kívánhatná azt tovább megtartani, miután a Clerus kezénél lévő dézmának természetben adása eltöröltetett.

És így megmaradtak a RR azon kifejezés mellett, *per quemcunque et quocunque titulo desumantur*. Még kell továbbá jegyezni, hogy a szerkeztetésben megemlített art[icu]lus T. azon cikely, mely a kerületi küldöttség által kiszámíthatni rendelt kölcsöt fogja magában foglalni.

§. 2. Illis tamen in locis in quibus ante annum 1647 pactatae decimales Conventiones praesto sunt, respectiva conventionione defixum relictionale pretium supputatis legalibus exemptionibus,¹⁹ porro etiam indis-

¹⁶ A törvénycikk felhatalmazza a királyt, hogy lefoglalhassa és az egyházak restaurálására fordíthassa azon prelátusoknak, egyházi javadalmasoknak a jövedelmét, akik a gondjaikra bízott egyházi birtokokat, épületeket pusztulni hagyják.

¹⁷ *Diaet. Extraser.* 1834. CXV. stiláris eltéréssel: „Decimae non iure domini terrestialis nonae loco venientes.”

¹⁸ *Diaet. Extraser.* 1834. CXV.; a *vel individui* szavak hiányzanak.

¹⁹ *Diaet. Extraser.* 1834. CXV.: a *supputatis legalibus exemptionibus* szavak hiányzanak.

criminatim observabitur, imo post provocatum annum initae conventiones²⁰ quoque, si nunc constituto limitationali pretio favorabiliores sunt, quoad praestationis mensuram²¹ vigorem suum retinebunt, onerosiores interim juxta praestabilitam diametralem clavum reducuntur.

Ezen szakaszban a *supputatis legalibus exemptionibus* szavak SZALOPEK indítványára fogadtattak el, azon oknál fogva, nehogy az 1647 előtti szerződések teljes erejökben megállapítván, ez oda magyaráztassék, mintha a protestánsokkrul s praediumokrul levett dézma teher a többi dézmát adók nyakába háramlanék. Oly értelemben állanak t. i. azon szerződések, hogy a kötött summa össze vettétvén azon telkekkel, földekkel, mellyektől eddig fizettetett, kiszámitatik, mennyi esik egy telekre, vagy holdra? e szerint felvettetik, mennyi járulna a protestánsok kezénél lévő, és eddig dézma alatt volt praedialis földekre? ezen summa az egész summából levonatik, s a kik még dézma alatt hagyattak, csak a felmaradandó, vagy is önmagokat illető summát fogják fizetni.

§. 3. Omni decimarum exarendatione, prout et jure Dominorum terrestrium praearendationis²² in sequelam praemissorum suapte cessaturis.²³ Contractus, per praearendantes decimarum hactenus initi, ductuque praecedentis §-i vigorem suum retenturi, in eos qui praestationi huic obnoxii sunt, transvestiuntur.

Ezen szakasznak szüksége onnan eredett, mert lehet eset, hogy valamely földes ur olcsóbban arendálta ki a tizedet, mint a mennyit tartozand az illető nép a most megállapított váltság kolcs szerint fizetni. A RR tehát nem látták igazságosnak, hogy az ezen különbségből eredő haszon a földes urakra háramoljék. Különösen kitűnt e részben Somogy vármegye Rendeinek igazság szeretete, kik 6000 ftért praearendálják az egész Somogy vármegyei tizedet, praearendationalis szerződésök az 1729 : 45. czikely által²⁴ világosan meg is erősítettett, s annak következtében törvény szerint szedik az egész megyének könnyen egypár száz ezer forintnyi értékű természeti tizedjét; mindazáltal nem csak a természeti tizedeléshez, de még a praearendationalis kedvezéshez sem ragaszkodtak, sőt a dézmát általában eltöröltetni kívánták, s kívánságait lelkes követjeik által elő is terjesztették.

§. 4. Ex spiritu art[icu]li 45 : 1495. prout Rasciani, Rutheni, Valachi, et alii Schismatici, ita Evangelici quoque utriusque confessionis regnicolae a praestatione decimarum in futurum immunes pronunciantur. (Nógrádi indítvány.)

§. 5. Quibus in locis aut partibus Regni nulla decimarum desumptio actu viget, praestatio haec introduci amplius non poterit, imo nec colonias

²⁰ *Diaet. Extraser.* 1834. CXV.: imo aetate provocati anni tardiores conventiones.

²¹ *Diaet. Extraser.* 1834.: a quoad praestationis mensuram szavak hiányzanak.

²² *Diaet. Extraser.* 1834. CXV.: A prout et jure dominorum terrestrium praearendationis szavak hiányzanak.

²³ *Diaet. Extraser.* 1834. CXV.: cessatura. Innen a szöveg így hangzik: „e contractibus per praearendantes decimarum hactenus initis reflexe ad diametralem pretium resultans beneficium neitiquam in arendatorum, verum in eorum, qui praestationi huic obnoxii sunt, favore cedet“.

²⁴ A törvénycikk megerősíti a Pálffy Miklós nádor előtt 1726 dec. 13.-n kötött szerződést, amelynek értelmében Somogy megye a pannonhalmi főapátnak a tizedek fejében évi 6500 frtot fizet.

deinceps ubicunque illocandas oneri huic subicere integrum erit. (Torontáli és Somogyi indítvány.)

§. 6. Ab allodialibus praedialibusque terris decima non competit, etiam si praestatio ejus hactenus praevisisset. (Pesthi indítvány.)

A 7-ik, 8-ik §§. arrol rendelkeznek, hogy a földes úr által jobbágyi kéztől vissza vett, nem különben az irtóvány földektől dézma nem jár. — Végre a 9-ik §-ban a bíróság illetősége foglaltatik.²⁵

c)

September 2-án kerületi ülés. Elnökség Dókus és Ghiczy. — Napi rend: Az Urbér tárgyában 1833 esztendei November 30-án felterjesztett 8 t. czikkelyekre,²⁶ 1834 Augustus 28-án költt s Augustus 30-án publicált Királyi Válasz.²⁷

KÖLCSEY: Mielőtt a RR ezen kir. válasz pontonkénti vizgálatába bocsájtkoznának, emlékeztetést tőn, hogy ez országgyűlése kezdetével első törekedések volt a RRnek honni nyelvünknek törvényes polczra állítását eszközölni.²⁸ Emlékeznek a RR, mennyit kelle küzdeniök, mig kivivhatták, hogy azon felírásuk a Királyi Székhez jutott, mely által törvényeinknek magyar nyelven alkotását szorgalmazták,²⁹ — emlékeznek arra is hogy már másod izben hasztalan sürgeték a királyi választ.³⁰ Ez ugyan mai napig sem érkezett meg, de a napi renden lévő kir. Resolutio még is némi választ foglal magában, mert általában csak a latin szerkeztetéshez lévén alkalmazva,³¹ s a szintén felterjesztett magyar szerkeztetés halgatással elmellőztetvén, az Ország Rendei legméltób kívánsága figyelemre nem méltattatott, s ámbár világosan felterjesztették a KK és RR hogy ha valaha, épen most a rendszeres törvények alkotásánál van magyar nyelvű törvényre szükségünk, s félő hogy ha ezeket ismét Látiumnak holt nyelvén alkotjuk, nemzetiségünk valódi kifejlése századokra hátralöketik; még is a kormány, a mint látszik, magyar törvényről tudni sem akar. Mi ennek az oka? nehéz lenne kitalálni, habár annyi időt forditanánk is reá, mint a kormány ezen sok tekintetben kedvetlen Resolutio kidolgozására fordított. Mert ugyan is magának a kormánynak érdeke azt látszatik kívánni hogy egy nyelv egyesitse nemzetünket, különben elvégre csak ugyan ama fenyegető éjszaki hatalom vas karjába veszünk. A világ-

²⁵ §. 7. „Ex appertinentiis posfundualibus per rusticos possessis et ad manus nobilitares iure proprietatis receptis decima non pendetur a tempore receptionis; dum tamen terris colonialibus decimae obnoxiiis aliae curiales aut allodiales vel exstirpaturae substituuntur, hae decimationis oneri subiectae sunt. §. 8. Ius decimandi in terris exstirpatitiis non competit et si quis in fundis, quos domino a colonis suo modo recipere integrum est, decimam esto longaevo tempore antea praestitam denegat, poenae dupli non obnoxiiabitur, §. 9. Quemadmodum contra nobiles, ita etiam contra ignobiles decimam denegantes coram foro comitatensi procedendum erit.“ (Diaet. Extraser. 1834. CXIV.)

²⁶ Iratok, I. 479. s köv. I.

²⁷ Iratok, III. k. 29. s köv. I.

²⁸ Már az 1832 dec. 23-i kerületi ülésben hangzott el felszólalás a magyar nyelv ügyében. (Országgyűlési Tudósítások, I. k. 28. s köv. I.)

²⁹ Az 1833 márc. 30-i felíratot I. Iratok, I. k. 156. s köv. I. (V. ö. Országgyűlési Tudósítások, I. k. 53. s köv. I.)

³⁰ Az 1833 júl. 27-i és 1834 máj. 28-i felíratokkal. (Iratok, I. k. 319. s köv. I., III. k. 9. s köv. I.)

³¹ Az úrbéri törvényjavaslat az országgyűlés magyar és latin párhuzamos szöveggel terjesztette fel.

nak boldog és boldogtalan, szabad és szolga népei tulajdon nyelvökön olvashatják törvényeiket, s talán csak mi vagyunk egyedül nem csak Európában, de az egész világon, kiknek törvényei egy idegen, s a mi több, holt nyelven hozatnak. Mit mondana Bécsnek utolsó polgára, ha az öt kötelezendő törvények s kormányának mindennapi rendelkezései, melyeket, hogy engedelmeskedjék, értenie kell, holt nyelven iratnának! s im csak egyedül mi vagyunk széles e világon ily boldogtalan helyzetben, és miért? alkalmasint csak azért, hogy a törvénynek megértése továbbá is egy különös tudomány, egy különös nép osztálynak tulajdona legyen, s a nemzet tömege soha se értse, mi az ő jusa, mi az igazság? hanem mindenben másnak magyarázatára szorúljon. Mig ez így marad, soha szabadok nem leszünk, mert minő szabadság ez? mely csak azt sem engedi, hogy a nemzet tulajdon nyelvével élhessen. El meri bátran mondani, hogy mi a nyelvre nézve szolgaságban vagyunk, s oly szolgaságban, mellynél lealacsonyítóbbat, léleköldöklőbbet nevezni sem lehet. Ujitsuk tehát a felírásra való válasz elején kívánságunkat, hogy már valahára nyelvünkön írott törvényünk legyen, melyet a nemzet értsen, s értvén be is tölthessen.

SOMSIČS és mások ezt köz kívánságnak nyilatkoztaták, mire rokon érzelmű felkiáltás következvén Kölcsénynek indítványa köz értelemmel elfogadtatott.³²

[II.] Következett már most a Resolutionnak részletes felvétele. — Az Elnökség jelenté: hogy Palóczy és Dessewffy kerületi jegyzők a RR megbízása következtetésében aként osztották fel a munkát magok között, hogy a négy első cikkelyeket Dessewffy, a négy utolsót pedig Palóczy fogja referálni. Most tehát Dessőffy olvasá az első pontot, mely:

*Az 1-ő törvény cikkely rubrumát*³³ tárgyalja. — Erre nézve azt javalja ő Felsége: hogy miután a szabad költözködés már ennek előtte megállapítva s nem csak a RR javallatának rubrumában említett jobbágyoknak (Colonis) de minden nemű alattvalóknak (subditis) megengedtetve lenne,³⁴ a rubrum eként változtassék: *De modo et ordine in casibus migrationis subditorum observando, ejusque consecrariis.* — Ez köz értelemmel elfogadtatott.

Az 1-ő §-nak praecambulát, t. i. *Ut in sequelam art. 35: 1790/1. mutuae inter Dominos terrestres et Colonos correlationes legali et stabili ratione definiantur, statutum est*, minthogy általános kifejezésével túl terjed az ezen 1-ő törvény cikkelyben foglalt tárgyon, Ő Felsége kihagyatni kívánta.³⁵ — A RR MARCZIBÁNYINAK némi ellenzése után, BERNÁTH-nak azon észrevétele mellet hogy ezen szavak az egész Decretum elő szavában megemlíthetnek; ezen kihagyásban is megegyeztek.

Az 1-ő §. így kezdődött: *A jobbágy, vagy zsellér telkek haszonvételeből folyó jobbágyi kapcsolat az elköltözött jobbágyra nézve magától*

³² Az alsótábla izenetének és feliratjavaslatának Kölcsény indítványa szerint megfogalmazott bevezető szakaszait olv. *Iratok*, III. k. 116., 143. s köv. l.

³³ Ez így hangzik: „De libera migratione colonorum, ejusque consecrariis. (*Iratok*, I. k. 481. l.)

³⁴ Az 1791: 35. tc. biztosította a szabad költözést „omnibus colonis aut subditis“.

³⁵ A kihagyást az alsótábla 1833 júl. 16-i országos ülésben már a personalis is javasolta. (*Országgyűlési Tudósítások*, I. k. 565. l.)

megszűnvn. — A Felség ezt is kihagyatni tanácsosbnak vélte mind azért, mivel sem elegendő világos, sem a dolgot ki nem meríti.³⁶

PALÓCZY ellenzé a kihagyást. Ezen szavaknak célja az vala, hogy kimondassék, miképen a kötelességeit teljesítő jobbágy szabad ember, és senki által le nem tartóztathatik. Combinálván a RR ezen resolútiót, tudni fogják, hogy a materialis engedélyeket nem csak elfogadta a kormány, de meg is bővítette, ellenben mellyek morális jogokra, political jusokra, a nép felemelésére czéloztak, mind vagy elvetette, vagy bizonytalan időkre elhalasztotta, bajos tehát a munka elején mindjárt egy morális szabadság kimondását elhagyni. — BEZERÉDY hasonló kép vélekedett. Ezen szavaknak a jobbágyság egész alakjára befolyása van. Ártani nem árthatnak, ellenben a dolognak valódi elő terjesztésére szolgálnak, és így ki nem maradhatnak. — Ellenben SZABÓ egy részről tökéletlennek tartja a kérdéses kifejezést, mert ha tartozásainak leróvása nélkül költöznek el a jobbágy, a kapcsolat meg nem szűnhetnék, más részről pedig a jobbágyság javára sem elegendőnek itéli, mert ha nem költözik is el a jobbágy, teljesítvén mindazonáltal kötelességeit, minden tetteire nézve tökéletesen szabad ember. — Szóllottak még K. HORVÁTH, és MARCZIBÁNYI, mind ketten a kihagyás mellet, minthogy az igen természetesen áll, hogy a ki jobbágy lenni megszűnik, annak jobbágyi kapcsolata is megszűnik. A kihagyás tehát elfogadhatott. — Egyébiránt a §-nak többi része a resolútió által is jóvá hagyatott.

A 2-ik §. iránt két észrevétele van a Kormánynak: 1. Hogy ezen kezdő szavak: *rectus migrationis ordo deposcit ut* mint feleslegesek ki hagyatassanak; ezen kihagyásban a RR is meg egyeztek. 2. Azt kívánta: hogy a jobbágy költözni akaró szándékának bejelentésére nézve az 1791:35. cikely³⁷ rendelete maradjon meg, ne pedig 1-ő September tüzesék ki végső határnapúl, mint a RR kívánták. — Erre nézve a RR továbbá is maradtak a magok véleménye mellet, sokkal jobbnak, s mind földes urra, mind jobbágyra nézve könnyebnek ítélvén, ha őszel teszi a jobbágy felmondását, és Gergely napkor költözik el, mint ha bétakarított termésével őszkor tartoznék jöltözködni.³⁸

A 3-ik §. elejét, melly így szóllott: *Ha a földes úr elbocsájtó levelét, mellyet csak az 1-ő szakaszban érintett okbul tagadhat meg, ki nem akarná adni,* — a Kormány így kívánta módosítani: *Si Dominus terrestris mox atque subditus migrare volens in sensu § 1-i et 2-i incumbentes sibi obligationes expleverit, dimissoriales extradare nollet.* — Ez DEÁK és NAGY PÁL némi ellenzése után (kik a javallatnak a 2-ik §-ussal öszevetésében vitiosus circulust találtak) elfogadhatott. — A szakasznak többi részét, mellyben az foglaltatik hogy ily esetben a jobbágy dimissorialis nélkül is, magának az alispánnak bizonyítványával elmehet, a Kormány ugyan elfogadta; mind az által ahol arról van szó hogy az alispán tartozik a dolog folyamatját *fine superrevisionis* a gyűlésnek fel-

³⁶ *Iratok*, III. k. 30. l. — A kifogásolt szavak elhagyását arra utalva, hogy nem helyes a törvénycikket mindjárt a jobbágyi kapcsolat megszűnésével kezdeni, az 1833 szept. 12-i főrendi ülés is kívánta, a kerületi ülés szept. 23-án azonban a kívánságot elutasította. (*Országgyűlési Tudósítások*, II. k. 139., 214. l.)

³⁷ A törvénycikkek értelmében a jobbágy szándékát, hogy el akar költözni, Szt. Mihály-nap körül köteles bejelenteni földesurának s azután Gergely pápa napján (márc. 12.) távozhat el.

³⁸ Őszi költözésről nem volt szó, a resolútió a bejelentés régi időpontjának megtartását kívánta. (*Iratok*, III. k. 30. l.)

jelenteni, a *superrevisio* szót *revisio* szóval kívánta felcseréltetni.³⁹ A RR azonban úgy vették fel a dolgot hogy az elbocsájtó levelet megtagadó földes úr cselekedetét az alispán revideálja, és így ennek factumát természetesen a gyűlés *superrevideálja*; azon aggodalom által vezéreltven tehát, nehogy a kormány javallotta módosításból azon ösméretes *re interea integre servata* következzen, vagy is az alispánnak s gyűlésnek tette a Helytartótanács *superrivisiója* alá bocsájtatván, addig a jobbágnak költözése akadályt szenvedjék, 31 voxal 17 ellen a magok szerkeztetése mellett maradtak.

Ezen munkálat *September 3-án* folytattaték: A legnevezetesebb két végzés: hogy a kormánynak azon kívánsága, zárattatnának ki a compossessorok is a jobbágy telek haszonvételének megvásárlásából; el nem fogadtatott, — továbbá hogy a 6-ik §-nak azon szavaiból, melly a jobbágy telek usufructuatióját megvásárló vevőnek kötelességévé teszi hogy minden *determinanda* köz terheket viseljen, — a *determinanda* szó a szerkeztetésből kihagyassék; ezt a RR szintén el nem fogadták, hanem a *determinanda* szót *Articulo T. determinata* kifejezéssel cserélték fel.⁴⁰

*

Balogh, Nagy Pál, Ghéczy, Szent Iványi hoszasb távollét után megérkeztek, Sárközy haza ment.

176.

1834 szeptember 2, 3, 4, 5

Kerületi ülések.

Tárgy: A királyi resolútió által az úrbéri I. tc. 4—12. §-aival kapcsolatban javasolt módosítások megvitatása.

Posony, Septemb. 6-án, 1834.

Folytatása az Urbarialis Resolutio tárgyában Ghiczzy és Dókus elnökségök alatt *September 2-án* kezdett kerületi üléseknek.

*Az 1-ő t. cz. 4-ik szakassza arról szól: hogy ha valamely földes úr a költözni akaró jobbágyot még is tartóztatná; az allispány az ily jobbágyot, a letartóztatás által (*per factum detentionis*) okozott károk és költségek megtérítésével rövid uton szabadságba helyezze; ezen kívül a letartóztató 200 ft. díjjal büntetessék, s ennek fele a megye házi pénztárát, fele a letartóztatott jobbágyot illesse, s a t.¹

Erre nézve a kir. resolútió 3 rendbéli észrevételt tett: t. i. 1. hogy *factum detentionis* helyett *detentio* tétessék, 2. hogy azon szavak, melyek a 200 ft. büntetésnek a köz pénztár, s jobbágy közt felosztását rendelik, kihagyassanak, 3. hogy a szerkeztetésben *Colonus* helyett *subditus* szó használtassék.² — A 3-ik köz akarattal elfogadtatott, a 2-ik ellenben

³⁹ *Iratok*, III. k. 30. l.

⁴⁰ A vitáról részletesebben a következő szám szól.

¹ *Iratok*, I. k. 482. s. köv. l.

² „cum refusione damnorum et expensarum per detentionem causatarum auditisque debite partibus erundarum, via summaria libere dimittendum procurat, actione insuper, ad desumptionem poenae 200 florum locum habitura, vice autem versa subditum citra domini terrestris aut in casu praeattacti §-phi 3-tii vice-comitis testimoniales recipere etc. etc.”, továbbá voci „colonus” vox „subditus” substituatur.“ (*Iratok*, III. k. 30. l.)

hasonlóan köz akarattal el nem fogadtatott, helyesnek ítéltetvén BERNÁTHnak azon észrevétele, hogy a büntetés két részre osztásának alapja nem abban helyeztetik, mintha ez kárpótlásnak tekintetnék, hanem abban: hogy a jobbágyság személyes szabadsága is oly szent, melyet díjzó büntetés nélkül sérteni nem szabad.³

A mi végre az elsőt illeti, ANDRÁSSY mindegynek tartá, akár *detentio* akár *factum detentionis* tétessék, s mivel mindegy a Resolútiót el nem fogadja. DEÁK ellenben kérdé hogy ha mindegy, miért veszítsünk időt a szóváltásokkal? annyival inkább, mivel VITÉZ az egész dologban csak annyi különbséget látott hogy *factum detentionis* pleonasmust foglal magában, s így rosszúl, a *detentio* pedig jól van deákul. — De NÉMETH figyelmezteti a RRket hogy több fekszik a dologban, mint pusztán a jó deákság. Mikor e tárgy országos ülésben vitáztatott, némelyek azt kívánták, hogy a letartóztatásból eredő mindennemű kárt rövid úton⁴ tartozzék a földes úr megtéríteni, — a többség azonban másképp végezett, t. i. a *lucrum cessans*, és *damnum emergens*⁵ kérdéseit mint törvényes utra tartozandókat elmellőzvé, csupán azon károknak rendelte megtérítését rövid utra, melyek közvetlenül *e facto detentionis* erednek.⁶ A kir. Resolutio ezen végzést forgatja ki sarkából, ő tehát azt el nem fogadja; mert a földes úr vagyonát törvényes biztoság nélkül szűkölködő *politicus* eljárásnak alája vetni nem akarja. — SOMSIK azonban feleletül adá: hogy ő ellenben oly törvényt nem akar hozni, mely a szabad ember letartóztatását csak oly könnyedén tekinthető csekélységnek határozza; annál fogva épen, mivel némelyek oly értelmet tulajdonítanak a RR szerkesztetésének, mintha rövid úton a letartóztatott jobbágy teljes tökéletes kárpótlást nem nyerhetne, a kir. resolutio módosítását örömet elfogadja. — Hasonlóan szólott DUBRAVICZKY is, mire szavazat útján 33 megye s a kerületek voxával 15 megye ellen, a kir. resolutio elfogadtatott oly értelemben, hogy a letartóztató Földes úr mindennemű kárt via summaria tartozzék megtéríteni.

A csoportos költözködésről szóló 5-ik szakaszban a dolog érdemének legkisebb változtatása nélkül csupán világosabban kívánta Ő Felsége kitételni: hogy a törvényhatóságok már az 1791:35. czikely rendelete szerint is tartoznak az ily esetekre felvigyázni.⁷ — Ez elfogadtatott.

A jobbágy telek haszonvételének szabad adása bevételéről szóló 6-ik szakasz iránt azt javasolja ő Felsége, hogy tulajdon azon okoknál fogva, melyek arra birták az Ország Rendeit, hogy az usufructuatio megvételét a földes úrnak meg ne engedjék, a vétel szabadságából a compesses-

³ A bírságpénz felének a jobbágy részére juttatását az országos bizottság javasolta s ellene az alsótáblának nem volt kifogása, a főrendek pedig az egészet a jobbágyoknak óhajtották adatni. (Országgyűlési Tudósítások, I. k. 567. l. II. k. 140. l.)

⁴ Via summaria.

⁵ *Lucrum cessans* est *damnum emergens* — a megakadályoztatott nyereség annyi, mint a megesett valószínű kár. (Georch Illés: *A honny törvény*. Pest, 1808. II. könyv 2. kötet, 19. l.)

⁶ Az alsótábla 1833 júl. 16-i országos ülésének tárgyalásáról olv. Országgyűlési Tudósítások, I. k. 567. s köv. l.

⁷ A rendek törvényjavaslatukban az 1791:35. tc.-re így hivatkoztak: A földesur azonnal tegyen jelentést az illetékes hatóságnak „ad exigentiam art. 35. 1790/1.” (*Iratok*, I. k. 483. l.) A resolutio ily módosítást kívánt: „competenti iurisdictioni detegat, haec vero, quae secus etiam ad exigentiam articuli 35 1790/1. his eventibus invigilare tenetur etc. etc.” (*Iratok*, III. k. 31. l.)

sorok szintén kirekesztessenek.⁸ — A kir. Resolútiót különösen NAGY PÁL pártolá. A földes úr kizárásával, úgymond, már elősmértetett hogy szükséges az adózó fundust tiszta evidentiában tartani; ez meg nem történhetik, ha a compossessoroknak szabad vétel engedtetik, mert ezek egymás közt egyeségre lépven, egymás leple alatt az egész helységet depopulálhatnak, s földes uri kézre kerithetnék. Különben is sok ütközésekre adna alkalmat hogy ha a köz birtokosi gyülekezetekben, melyeknek végzései magát a jobbágyságot gyakran igen is érdeklik, a közbirtokosok egy személyben földes urat, s jobbágyot is képeznének. — Ellenkező értelemben szóllottak KÖLCSEY, JÁRMY, PALÓCZY, BERNATH, SZENT PÁLY, DESÖFFY, DEÁK és FRIEBEISZ. A szegény nemesség legszegényeb részének sorsa forog itt, úgymond, kérdésben. Az adózó fundus tisztában tartásának zavarából (ha már állana is hogy e részben valamely zavart tehetne a vevőnek személyessége) csak úgy lehetne kibúni, ha szoros elválasztó vonal húztnék nemes és jobbágy birtok között úgy, hogy nemes ember jobbágyi telket ne is vehessen. Ezt azonban a RR kétség kívül nem akarják; minthogy pedig kivált a szegény nemesség legörömostebb s legis nagyobb haszonnal veszen ott egy kis birtokocskát, hol már magának is van valamije, minthogy továbbá a compossessorok vételi szabadsága elleni felhozható okok a szomszéd helységek birtokosainak kizárása mellet is szóllának, a javaslat végre csak oda vezetne, hogy a nemesség egészen kizártnék a jobbágy telkek haszonvételéből; mely célzásnak a szóllók annyival inkább ellene mondanak, mert (a mint JÁRMY mondá) már az is képtelenség, hogy lehet országunkban oly osztálya a népnek, mely bár pénze legyen, fekvő vagyont még sem szerezhet; annál nagyobb képtelenség lenne tehát a birhatás jusát még azoktul is elvenni, kiknek az ekkorig tulajdonuk volt. Hozá járul hogy a resolutio javaslata tömérdek zavarokra vezetne, mert megtörténhetnék hogy egy birtoktalan nemes jobbágy telekre szálván, később ugyan azon helységben vagy a jószág birhatás nemesi jogánál fogva, vagy örökösödés útján nemesi birtokot szerezne? Mi történnék már ilyes esetben? talán ki kellene vándorolnia? ez expatriatióra vezetne, pedig nincs gyűlölteseb az expatriatióra vezető törvénynél. Mindezekhez még az is járul, hogy ép a köz birtokosok lehetnek a legdrágábban fizető vevők; következtetésképen a vevők számának össze szorításából az adózókra is inkább kár mint haszon háramlanék. — Hogy az urbariomban csak úr és jobbágy között lehet szó, a közbirtokos jussainak magyarázgatása pedig ide nem tartható nemesi jusok sértésébe vág, — hogy a depopulatio félelmét elenyészteti azon rendszabás mely szerint a jobbágy telkeknek haszonvételét csak meghatározott számig szabad ugyan azon egy személynek megvásárlani,⁹ — továbbá hogy az adózó birtoknak össze zavarását elegendőleg akadályoztatja az adózás kötelessége, ezzel járó évenkénti összeírás, az adás vevésnél megkívántatott inprothocollatio,¹⁰ s a sz[olga]birák felvigyázása; végre hogy a földes úrnak ezen szabad adás vevésből kizárását javasolta a közte, s jobbágya között fenálló szövetkezés, leginkább

⁸ A törvényjavaslat szerint „proprio domino terrestri, communitatibus item exceptis” adható el a jobbágytelek haszonvétele (*Iratok*, I. k. 484. l.), amit a resolutio így kívánt megváltoztatni: „dominis terrestribus concernentium locorum, communitatibus item”. (*Iratok*, III. k. 31. l.)

⁹ Az urbéri törvényjavaslat I. cikkének 10. §-a a maximumot vásárlás esetében négy telekben állapította meg. (*Iratok*, I. k. 486. l.)

¹⁰ Erről a törvényjavaslat I. cikk 7. § b) pontban szól. (*Iratok*, I. k. 484. l.)

pedig a telek eladására kívánt jóváhagyásával ön hasznára könnyen gyakorolható visszaélés tekintete; mind ezek pedig a compossessorok ellen nem alkalmazhatók.

Ezen okoknak következtetésében tehát a kir. Resolutionnak ezen javaslata 20 megye voxa ellen 28 megye voxával el nem fogadtatott, s a jobbágy telek vétel szabadsága a compossessoroknak továbbá is megengedett.¹¹

September 3-án kerületi ülés.

A tegnap vitatott 6-ik §. iránt még egy észrevétele van a kir. Resolutionnak, t. i. hogy ahol a jobbágy telek haszonvételeinek vevőjéről szólván az Ország Rendei ezeket mondják: „qui simul etiam omnia cum hac usufructuatione conjuncta tam dominalia, quam *determinanda* publica onera supportare obligabitur“, — Ó Felsége a *determinanda* szót kihagyatni kívánja.¹²

BALOGH: Én a *determinanda* szótul semmi esetre el nem állok, mert Bars v[ármegye] Rendei a jobbágy telekre szállandó nemeseket a személyes köz terheknek alája vetni nem akarják, mi legyen pedig a személyes, mi a realis teher? következtésként mellyek legyenek azok, a miket szegény nemes társaink is viselni tartozandnak? ez még további intézkedéstől függ. Az érdeklött szónak kívánt kihagyása nyilván mutogatja, mi legyen a Kormányinak irányzata; minden materialis concessiókat elfogad, hogy oka legyen az ország Rendeit a jobbágyi vagyontul nagyobb adónak felajánlására sürgetni; ellenben a moralis engedélyektől nagyon idegenkedik, mert irtózik a nemzetnek felvilágosodásától. De hogy is lehetne az más kép? miután 21 ifjunak a pallérozódás ösvényén előmentelétől is annyira tart¹³ hogy ne tartana a népi tömeg felvilágosodásától? Én azonban mind ezekben semmi veszélyt nem látok. Ellenben először életemben tapasztalom hogy a kormány oly resolútiót bocsájtott ki, t. i. az előttünk lévő urbáriális resolútiót, melly a világon senkit, bár miként gondolkozzék is, ki nem elégít. — De ezekre nézve majd pontonként elő fogom adni véleményemet, most a *determinanda* szónak megtartására voxolok.

PALÓCZY hasonló értelemben szólván, a világosság okáért felolvassa, mikép állana a szerkeztetés ha a *determinanda* szó kihagyatnék, — állana t. i. így: *omnia tam dominalia, quam publica onera supportare obligabitur*. Vagy is: hogy a jobbágy telekre szállott nemes minden nemű

¹¹ A rendek izenetét l. *Iratok*, III. k. 117. l.

¹² A felsőtábla 1833 szept. 12-i ülésén Br. Eötvös Ignác főpohárnokmester indítványára hozta ezt a határozatot, amely a jobbágytelken élő nemések adófizetési kötelezettségének kimondását jelentette (*Országgyűlési Tudósítások*, II. k. 141., 165. s. köv. l.). A felsőtábla javaslata értelmében a vásárló „tam dominalia, quam publica onera supportare obligabitur“. (*Iratok*, I. k. 324. l.) Az 1833 szept. 24-i kerületi ülés hosszú vita után hajlott a módosításra, azonban Prónay indítványára a felsőtábla által ajánlott szövegbe beiktatta a *determinanda* kifejezést, amihez az okt. 7-i országos ülés is hozzájárult. (*Országgyűlési Tudósítások*, II. k. 220. s. köv., 283. l.)

¹³ Az ifjak kaszinója Kölcsény, Deák és Wesselényi kezdeményezésére 1834 júliusában alakult Pulszky Ferenc és Lovassy László vezetésével. A szabadelvű társaságban a kormány kezdettől a forradalmi eszmék melegágyát látta s végül perbe is fogta legkiválóbb tagjait, A Kossuth elleni perben is szerepelt az a vádpont, hogy káros befolyást gyakorolt az országgyűlési ifjúságra.

személyes és reális köz terheket viselni tartoznék, a minék ő egyátallában ellene mond.

DUBRAVICZKY: Szintén megegyezik ugyan, hogy a pusztá kihagyást elfogadni nem lehet; úgy hiszi mindazon által, hogy a *determinanda* szó nagyon határozatlan kifejezés, mellyel haza menni nem lehet. Kétségen kívül valónak tartja: hogy a köz terheknek kérdésben forgó neveit meghatározni a Contrib[utionale-] Commissariaticum körébe tartozik,¹⁴ azt is hiszi hogy a Fejedelemlnek bizonyosan akarattjában van ezen munkát felvételni,¹⁵ de ha még is valamelly előre nem látható akadály miatt e jelen országgyűlésen fel nem vétethetnék, akkor bizonyosan excerptim is el kell ama kérdést döntenünk, mellyek legyenek a jobbágy telek haszon vételével járó köz terhek? — és így minden esetre határozott törvényel fogunk e részben haza menni. Ezen tekintetnél fogva jobbnak látná ha a *determinanda* szó helyett ezen kifejezéssel élnének a RR: *articulo T. determinata* — javasolja ezt maga a törvényhozási *stylistica* is, mellyel a határozatlan *determinanda* szó össze nem fér, de hozzá járul az is, hogy midőn a *determinanda* szó először javallatba tétetett, a fő RR ezt oly óvással vették: hogy a jelen törvény csak akkor lehet fogadatos, miután a kérdésben lévő köz terhek iránt tökéletes határozás fog tétetni, a mi megtörténvén természet szerint a *determinanda* szó helyébe *articulo T. determinata* leszen iktatandó.¹⁶ — Ezen észrevételben pedig a KK és RR már akkoron is nyilván megnyugodtak.¹⁷

BEZERÉDY elfogadja Pest v[ármel]gye indítványát, mert a *determinata* szó positive szól, s nemcsak jobban biztosít, de azon helyzetbe teszi az országgyűlést hogy a terhek meghatározása felől szükségeskép és minden esetre végezzen.

HERTELENDY (Torontál) hasonló értelemben. Nagyon örvend hogy a Resolutio figyelmeztetése alkalmat nyújt azon *precarius*, és határozatlan állapotot megszüntetni, mellyre a *determinanda* szó könnyen vezérelhetne; miután ez még csak azt sem foglalja magában, hogy ki fogja ama terheket *determinálni*. Az *articulo T.* kifejezés az ország rendelkezési hatalmát tartja fel; és így magának a nemességnek biztosítása kívánja, hogy a Pesti indítvány elfogadtassék, vagy legalább *comitialiter determinanda* kifejezés használtassék.

NAGY PÁL: Nem sokat gondol a *determinata*, vagy *determinanda* szóval, valamint azon sem igen törődik hogy tegnap a *compossessorok*-nak is megengedettett jobbágy telket venni. Nem törődik pedig azért, mert nem hiheti hogy a kormány e kettőre valaha reá álljon, mert más-kép maga dolgozna a *contributionalis fundus*nak elenyésztetésén. Reméli tehát hogy ezen két feltétel semmivé fogja tenni az *usufructuatiót*, ezen

¹⁴ Az adóügyi bizottság javaslatát l. *Opinio excelsae regnicolaris deputationis pro pertraciandis in consequentiam articuli 67: 1790/1 elaboratis systematicis operibus articulo 8. 1827. exmissae, de objectis ad deputationem contributionalem commissariaticam relatís, deprompta. Editio secunda. Posonii, 1831.*

¹⁵ Az 1832 dec. 20-i királyi proposíciók az adóügyi munkálat meg tárgyalását a harmadik helyen jelölték ki. (*Iratok*, I. k. 5. l.)

¹⁶ A felsőtábla 1833 okt. 10—12-i üléseiben hozta ezt az óvást. (*Országgyűlési Tudósítások*, II. k. 287. l., *Iratok*, I. k. 288. s. köv. l.)

¹⁷ Az 1833 okt. 18-i kerületi ülésben elhangzott aggodalmakat és megnyugtató felvilágosításokat olv. *Országgyűlési Tudósítások*, II. k. 312. l.

chymerát, melynek a szónok barátja soha sem lehet.¹⁸ Ezután ámbár megvalja hogy már többé nem szükséges arról szólni, mennyire igazságos legyen hogy a ki jobbágy telket veszen, az minden hozá kötött terheket is viselni tartozzék, — mindazonáltal a tárgyba még is hoszasan béereszkedik s beszédjét azzal végzi, hogy neki mindegy, akár determinata, akár determinanda, ő azt kívánja hogy a mint Sopronban divatozik, a jobbágy telken lakó nemes excepta dica capitis minden nemű más terheket viselni tartozzék.

ALMÁSSY ellenben a jobbágy telken lakó nemes adóztatásának igazságtalanságát mutogatja, s a determinata szóhoz ragaszkodik, RAVAZDY-val együtt, ki kötelességének ösmeri a nemesek adóztatásának minden alkalommal ellene mondani. Örülne egyéb iránt, ha most fel nem vették a Commissariaticum, mert annak elintézéseig nem fizetnének adót a jobbágy telken lakó nemesek.

CLAUZÁL emlékezteti a RRket, miképen 1825-ben ő felsége is meg egyezett hogy a jobbágy telken lakó nemesség az országos összeírás munkálatjának fölvételéig adót nem fog fizetni.¹⁹ Ezen végzéssel ellenkezésbe jönni nem akar, s azért szorosan ragaszkodik a *determinanda* szóhoz, melynek értelmét azon 1825-ki végzés nyomán a kormánynak nyilván tudtára adatni kívánja, t. i. hogy e tárgy excerptim nem pertractálható s az adó-biztosi munkával ösze kötött országos összeírás elintézéseig a jobbágy telken lakó nemesek adófizetésre nem köteleztethetnek. — NAGY PÁL emlékezteti Csongrád követét, hogy azon 1825-ki végzés csupán a már most jobbágy telken lakó nemesekről szóll, nem pedig azokról, kik a jelen urbariomban megengedett szabad adás vevés következtében fognak jobbágy telekre szállani.

BERNÁTH: Ha azt látná, hogy mind azon terhek, melyeket adózó népünk a hadi pénztárba fizetett summán felül visel, törvény által lennének meghatározva, nem csudálkoznék, hogy Sopron követe, kít különösen azért tisztel, mert mindenkor szorosan ragaszkodik a törvényességhez, azon terheket a nemesek nyakába is háritani szándékozik; de miután mind ketten igen jól tudják hogy a katona szállásolás, élelmezés, fourage, maga a házi pénztár, út-hid csinálás, rabórzés, fa fuvarozás s más e félek a jobbágyra nézve sincsenek törvény által elhatározva;²⁰ nagyon csudálkozik, hogy a nemest is alája akarja vetni ezen önkényes terheknek.

Általában véve, kik előbb a mellet dolgoztak hogy a jobbágy telken lakó nemesek adót ne fizessenek, azok most a *determinanda* szónak megtartását sürgették.

SOMSICH ellenben sem ezt, sem a Pesti javallatot el nem fogadja, sőt a kir. resolútiót e részben utasításával egészen megegyezőnek nyilatkoztatván, kívánja: hogy ki a jobbágy telek haszonvételét megveszi, legyen bár nemes, vagy nemtelen, minden nemű terheket tartozzék viselni. — Így nyilatkoztak: Szalopek is, és a Honthi Balogh.

¹⁸ Nagy Pál előző nyilatkozatait olv. Országgyűlési Tudósítások, I. k. 141., 571. s köv. l.

¹⁹ Az 1826 szept. 13.-i királyi resolutio biztosította az adómentességet a következő országgyűlésig, amely határozni fog az adózás megkezdésének időpontjáról. (Az 1825/7.-i országgyűlés Irásai, 711. s köv. l.)

²⁰ A jobbágyi kötelezettségekről és terhekről l. Fényes: Magyarország statisztikája, II. k. 102. l.

DEÁK figyelmezteti a RRket, hogy a *determinanda* szó nincs egyedül a nemesekre szorítva, hanem általában kiterjesztve mind azokra, kik jobbágy telket vesznek. A K és RR végzésének az volt lelke s akaratja, hogy az urbér addig ne sanctionáltathassék, míg a köz terhek magokra a nemtelenekre nézve is meg nem határozatnak. Ezen óvást most is újitja, késznek nyilatkozik ezen munkába azonnal is bémenni, de mivel az nagyobb részét a Commissariaticumnak magában foglalja, s így sokkal terjedtebb, mint sem hogy így közbe vetve elintéztethetnék; egyezőnek találván egyébiránt e részben a RR értelmét, csak azt látja kérdésnek, melyik kifejezés helyesb in stylo, törvényhozási nyelven szólva; ezzel pedig sokkal inkább meg tudja egyeztetni a Pesti indítványt, miután az csak ugyan áll, hogy a terhek meghatározása felől minden esetre hozunk törvényt még e jelen országgyűlésen — még pedig ha az Urbariom nem együtt s egyszerre sanctionáltatnék az Adó-biztosi munkával, hozunk úgy: hogy azt per excerpta is fel fogjuk venni, a mint fel vettük volna a Proportio tárgyát az urbéri regulatiovali öszeköttetése miatt,²¹ habár a Juridicumot²² rendszeresen ez úttal nem pertractálhattuk volna is.

E szerint mind ösze csak négyen szölván a kir. Resolúciónak elfogadása mellet, ennek el nem fogadását az ELNÖKSÉG végzésnek jelenté, s kérdésbe tette, valjon kívánnak e a RR megmaradni a *determinanda* szónál, vagy elfogadják Pest vármegye indítványát? A kérdésnek Ötvös TAMÁS, és BERNÁTH által azon szempontból történt ellenzése után: hogy itt egyébről már szó nem lehet csak arról, valjon elfogadtatik e a kir. resolutio vagy nem? csak ugyan szavazatra került a dolog, s Pest v[árme]lyének indítványa igen csekély szó töbsséggel végzéssé vált.

Ezen végzést DESÖFFY kerületi jegyző tolra fogván, motiváció gyanánt ezen kifejezésekkel élt: A KK és RR a személyes, és a telken fekvő terheknek miségéről, s különbségéről nem csak a jobbágy telkeket bíró nemesekre, de magokra a jobbágyokra nézve is, *minden esetre* még a jelen országgyűlés lefolyta alatt kívánnak rendelkezni.²³

Eme szerkeztetésnek *September 5-én* történt rostállása alkalmával élénk harcz kerekedett a *minden esetre* szó felett. Sokan azt vélték hogy ezen szó alatt olyas mi lappang, mintha per excerpta is készek lennének az Ország Rendei ezen kérdést fel venni; holott a Commissariaticum munkálat a nép könnyebsége tekintetéből el annyira fontos, hogy annak egész kiterjedésében felvételét minden kép biztosítani kelletik. Már pedig ha kivesszük azon kérdést, melynek elhatározását a kormány kívánni kéntelenítetik, a munkának többi része, nevezetesen a katona tartásnak minden egyebeknél sulyosab terhü kérdése napi rendre soha sem kerül és ha urbarialis engedélyeinket a Kormánynak tetsző adó tárgybeli excerptákkal öszecsatoljuk: a Kormánytól méltán várt igazságos engedélyek elmaradása felől aggódhatunk. — Ezen okoknál fogva tehát a *minden esetre* szót kihagyatni kívánták. — Mások ellenben ahöz szorososan ragaszkodtak, mert meg valának győződve hogy a kérdésben forgó terheknek elhatározása nélkül az Urbariom nem sanctionáltathatik, már pedig hogy ha előre láthatatlan s elháríthatlan akadályok

²¹ Az arányosítástól az urbéri törvényjavaslat VII. cikkének 6. §-a szól. (*Iratok*, I. k. 540. s köv. 1)

²² A jogügyi bizottság „de proportione communium territorii beneficiorum ex usu“ szóló javaslatának vitáját olv. e kötet 409. s köv. 1.

²³ Az alsótábla izenetében: *Iratok*, III. k. 117. l.

miatt az adó biztosi munka egész kiterjedésében fel nem vétethetnék, nem akarnák köszönet helyett a népnek azon átkát vonni magukra, hogy az adó-biztosi munkának fel nem vétele miatt urbariom nélkül menjenek haza.

A kérdés szavazatra tétetvén, a többség azt határozá, hogy a *minden esetre* szónak a szerkeztetésben meg kell maradni.

Következett a 7-ik §. Ennek *b)* pontjára nézve, melyben az Ország Rendei azt végezték volt: hogy a béjegyzés taxája (vagy is az úgy nevezett laudemium) még oly helyeken is eltörültesse, ahol ennek szedése eddig gyakorlatban volt:²⁴ Ő Felsége ezeket kívánta hozzá tétetni: *salva relate ad hucdum initos contractus urbariales, hac in parte subsequenteris Art[icu]li 5-ti dispositione.*²⁵

PALÓCZV és SOMSICS a kir. resolutionnak elfogadását ellenzették, s a laudemium fizetésének az egész országra általánosan eltörölését továbbá is sürgették.

PÉCHY ellenben a szerződéseket sérthetetleneknek tekinti, s a resolutionhoz ragaszkodik. Így Szluha, Marczibányi, Németh, Szabó, Vitéz, Justh és Madocsányi a szerződéseket szoros magyarázatúaknak nézik, s miután (SZABÓ értelme szerint) különben is csak azon szerződések állanak, melyek in complexu, és így a laudemium fizetésével egyetemben könynyebbek az úrbéri tractamentumnál,²⁶ ezeket veszedelmeztetni nem akarják, veszedelmeztetni vélnék pedig, hogy ha egy részben a törvényhozó hatalom által megsemmisítenének, mert ekkor a földes úr többi részeinek is megsemmisítését kívánhatná.

Ellenben CLAUZÁL így vélekedett: A laudemium fizetése nincs viszonyban az úrbéri szolgálatokkal, hanem egyedül a jobbágy telek haszonvételének szabad adása vevésével. Ahol ezt a földes úr ennek előtte megengedte, jó szántából való kegyelemben részesíté jobbágyait, oly engedélyt adott nekik, mellyel törvény szerint nem tartozott; ezért tehát viszon fizetést kívánhatott, és szerződés által is köteleztethetett. Most a dolog egészen máskép áll. A szabad adás vevés nem úri kegyelemtől függő engedély többé, hanem törvényes jusa a jobbágyágnak, ezen just a törvény általánosnak s minden teher vagy fizetés nélkül valónak nyilatkoztatja; meg kell tehát szünni minden fizetésnek, mellynek csak addig lehetett helye, míg a szabad adás vevés kegyelem, nem pedig

²⁴ *Iratok*, I. k. 484. s köv. l. — A laudemium eltörölését ott is, ahol az eddig szokásban volt, az 1833 szept. 25-i kerületi ülés határozta el először. (*Országgyűlési Tudósítások*, II. k. 225. l.), az okt. 8-i országos ülés azonban a personalis indítványára, hogy ott, ahol privilegium vagy kölcsönös szerződés biztosítja, továbbra is megmaradjon a szokás, ellenkezőleg döntött (uo. 284. l.). Mivel a főrendek a mellett foglaltak állást, hogy a laudemiumról ne történjék említés (uo. 287. l.), az alsótábla okt. 28-i országos ülése ismét megtárgyalta a kérdést s most a szept. 25-i kerületi ülés határozatát fogadta el (uo. 333. l.). A felsőtábla okt. 31-n az országbíró indítványára a szerződések épségben tartását kívánta (uo. 350. l.), a rendek ellenkezésére (uo. 360., 372. l.) azonban nov. 11-n elállott javaslatától. Mint az országbíró megjegyezte: „Ha a rendek a többi ellenkezősekhez még ezt is hozzá kívánják tenni, azt nem hátráltatja.” (Uo. 382. l.)

²⁵ Az úrbéri törvényjavaslat V. cikke érvényben hagyja az urbárium behozatala előtt kötött szerződéseket (*Iratok*, I. k. 529. s köv. l.) tehát a resolution, mint a personalis, majd a főrendek kívánták, egyes esetekben érvényben akarta hagyni a laudemium fizetésének szokását.

²⁶ A Mária Terézia-féle úrbéri szabályzat megállapításainál. — Az örökös szerződésekről az úrbéri törvényjavaslat V. 1. § szól. (*Iratok*, I. k. 529. s köv. l.)

jus vala. Megszűnik pedig s meg is szűnhetik a nélkül, hogy a szerződések egyéb pontjaikban legkevésbé gyengítenének. — Ezen alapos nézethez PRONAY azt adá hogy a provisionak minden esetre átlánosnak kell lenni. Ő a laudemiumot megtartatni kívánta, de miután ez eltöröltetett, nem akart semmit tudni a népnek egy részét nyomó olyas kivételekről, melyek csak egy két nagy úrnak kedveznének. — Hozá járult NAGY PÁLnak azon észrevétele, hogy nem minden szerződés, melly a régi urbariomhoz hasonlítva lágyabnak látszik, lágyab az új urbariomhoz hasonlítva. Melynek következtetésében TARNÓCZY tagadhatlan igazságnak vallá: hogy ámbár valamely jobbágság a régi körülményekhez képest hasznosnak látta légyen is urbéri szerződésekre lépni, nem fosztotta meg magát mind azáltal ama reménységtől, hogy ha még kedvezőbbet rendelne a törvény, ezen kedvezésben részt vehessen.

NAGY PÁL egyéb iránt úgy vélekedett: hogy *ordo est anima rerum, és uniformitas est anima ordinis*. — Az urbariom sem egyéb mint az 1791: 35. czikely²⁷ által törvényesített szerződés, azért mégsem lehet tagadni, hogy a csirkét, apró dézmát, ugar kilenczedet jusunk volt eltörölni vagy talán úgy kívánnák egy némelyek a szerződések szentségét magyarázni, hogy ha valamelyikben hatalom adatnék a földes úrnak, bizonyos esetekben jobbágysaira ön hatalmával 24 botot veretni, ezen hatalom a 8-ik t. czikely ellenére tovább is fennmaradjon? No bizon! köszönöm én igen szépen az ilyen contractust!!

Ezen állítások közül annak, hogy az urbariom is contractus, MARCZIBÁNYI, és MADOCÁNYI ellene mondtak, Nagy Pálnak más alkalommal mondott azon szavaira támaszkodva, hogy köszöni ő az olyan contractust, mellyre nézve a feleket meg nem kérdezték, ha tetszik e nékiek elfogadni.

A kérdés szavazat utján döntetett el. Kétséges volt a kimenetel, a voxok igen egyenlően szaporodtak mind két részre, — végre BÁRCZAY és RAVAZDY (kik egy kissé kifordulván a teremből, szavazat végére jöttek bé) a dolgot eldöntötték s 24 voxal 22 ellen az határozatot, hogy a kir. Resolutio javaslata el nem fogadtatik, következőleg a laudemium fizetése továbbá is általában eltöröltetik.

A szóban forgó 7-ik §-hoz még ezeket is kívánja Ő felsége ragasztatni: *Subditus facultate liberae venditionis uti volens si secus omnibus articulo hoc praescriptis conditionibus ex asse satisfacit, usufructuationis beneficium dum et quando, et etiam extra tempus §. 2-o attactum²⁸ in eumentem transferre potest*. Ezen ragaszték köz értelemmel elfogadtatott.²⁹

A 8-ik § c) pontjára nézve, ahol t. i. az mondatik, hogy az adás vevések az urbéri rendbeszedést, következőleg a netalán még közös legelőnek elkülönözését vagy megszorítását (*restrictionem*) nem fogják akadályozni, a kir. Resolutio azt javallá hogy a 3-ik czikely 3-ik §ában a legelőről foglalt intézkedés értelmében,³⁰ innen a *restrictio* szó kihagyassék.³¹

²⁷ Az idézett törvénycikk Mária Terézia urbéri szabályzatát az 1792-ben tartandó országgyűlésig érvényben hagyta. „absque ulla exinde contra leges regni fundamentales formanda consequentia“.

²⁸ Szt. Mihály és Gergely pápa napja között.

²⁹ *Iratok*, III. k. 117. s. köv. l.

³⁰ A jobbágyságokhoz tartozó legelő kérdését szabályozza. (*Iratok*, I. k. 510. s. köv. l.)

³¹ *Iratok*, III. k. 31. l.

PÉCHY ezt szoros összefüggésben látván a felhívott 3-ik czikkellyel a kérdést függőben hagyatni kívánta. — A többség mind azáltal ezen elhalasztásban meg nem egyezett.

September 4-én és 6-án folytatvatván a napi renden lévő tárgy, mindenek előtt az eddigi végzéseknak izenetbe foglalt szerkeztetése rószaltatott — mellyre nézve a dieta elejére való némi visza emlékezés tekintetéből³² ezeket jegyzem meg:

Kölseynnek utobbi levelembe közlött indítványát³³ eként érinté a ker[ületi] jegyző: „Nem titkolhatják el a KK és RR érzékeny fájdalmutakat, midőn az urbéri törvények alkotásában legújabban költt királyi leírásban foglalt Fejedelmi választ ismét egy holt, s nem az anyai ajaktól tanult nyelven szerkeztve, a felterjesztett törvény czikelyek magyar foglalatját pedig figyelmeztetés nélkül hagyva látván, magokat többszörözött kérelmek czéljától mintegy tetleg elűtve tapasztalják“ s a t.³⁴

Erre PÉCHY megjegyzé: hogy ámbár erősen ohajtja hogy mind a kir. leírásoknak, mind törvényeinknek magyar nyelven alkotását mihamaréb elérjük, miután azonban még jelenleg meg nem változtatott törvényeink szerint a Kormány nem köteles leírásait magyarul írni, kinyilatkoztatja, hogy a kir. válasznak deák nyelven lett szerkesztetése néki nem fáj, s a KK és RRnek sem fájhat, mert törvényeinkel nem ellenkezik. Annakokáért az izenetnek illető sorait kihagyatni kívánja.

Azonban kívánsága pártolás nélkül elhangzott, s a Desöffy szerkesztetése jóvá hagyatott.

Folytatván ezek után a RR tanácskozásainak fonalát, a következőket végeztenek.

A 8-ik §. c) pontjában a *restrictio* szó voxok többségével benhagyatott.³⁵

A 10. §-nál azt kívánta ő Felsége hogy az egy személy által ugyan azon helységben ösze vásárolható telkek száma iránti korlátozás úgy a mint a RR javallották, megálljon ugyan; mindazáltal Temes, Torontál és Krassó megyékben, nem különben az országnak egyebb részeiben is, ahol t. i. ekkorig korlátlan adás vevés lett volna szokásban, ezen divat továbbra is fentartassék.³⁶ — A többség mindazáltal nem érezvén hatalmában lenni, hogy az országos végzés ellenére hazánk minden részeiben megengedje a korlátlan adást vevést; különbséget tenni nem akarván, a királyi javallatot 26 voxal 18 ellen félre vetette.

³² A magyar nyelv kérdéséről olv. *Országgyűlési Tudósítások*, I. k. 28. s köv. l.

³³ L. előbb, 479. l.

³⁴ *Iratok*, III. k. 116. l.

³⁵ A rendek indokolása szerint, „az osztó igazság szabályai azt kívánják, hogy valamint a földes úr a meghatározandó legelői illetőség kiadásával tartozik, ha szinte a jobbágy abban mind eddig a földes úr használata által megszorított volt is; úgy a jobbágy is ellenkező esetben, ha t. i. a legelő használatát járandóságán túl terjesztette, abban erányos megszorítást szenvedni köteles legyen.“ (*Iratok*, III. k. 118. l.)

³⁶ A korlátlan telekszerzés mellett az országos bizottság tagjainak egy része különvéleményben foglalt állást s felfogásukat mind az alsó-, mind a felső-táblán sokan osztották. (*Országgyűlési Tudósítások*, I. k. 173., 589. s köv. l. II. k. 189. s köv. l.)

A 11-ik és 12-ik §§-okra nézve javallott, s inkább szó, mint érdembeli módosítás elfogadtatott,³⁷ — a 12-ik § a) pontja iránt tett azon észrevétel: hogy a jobbágyi terhek viselésére saját vétke nélkül tehetetlené lett jobbágyinak *accommodum pro restaurandis viribus condignum respirium concendatur* szintén elfogadtatott ugyan, mind azáltal nem akarták a RR, ezen *respirium* idejét pusztá önkényre bízni, s a nélkül hogy a földes úri kegyességnek korlátot vonni kívánnának, egy esztendőre, mint engedni szükségeskép tartozott időre határozták.³⁸

A 13-ik s 14-ik §§-ra tett kisebb érdemű észrevételek³⁹ szintén elfogadtattak, nem különben az is, hogy a pusztá telkek megszállítására *sensu art[ificuli] 18 : 1723.⁴⁰ quod quasvis sessiones desertas intendendum erit.*

Ezek után a 2-ik t. cz. iránt tett észrevételek következtek, s September 6-án a K. és RR: ezen törvényczikelyt egészen be végzették (Bővebben jövő levelemben.⁴¹

A M[éltósá]gos Fő RR September 6-án igen gyér számmal összegyülekezvén, az Ítélszékek rendbeszedéséből hátra volt czikelyek közül a Szűn napokrul és Bírói taxákról szóló 24-ik s 25-ik czikelyeket⁴² bevégezték.⁴³

Pótlólag megjegyzem: hogy Szucsics haza ment, Péchy és Petrovay megérkeztek.

177.

1834 szeptember 9

Kerületi ülés.

Tárgy: Bernáth előterjeszti Ung megye panaszát alispánjának hatalmaskodásával és a törvénytelen praesidialisokkal kapcsolatban. Végzés: a rendek nem kívánnak felírni ez ügy miatt.

Posony, September 10-én, 1834.

September 7-én vasárnapi, 8-án pedig ünnepi szünet jöven közbe, September 9-én a KK és RR Tarnóczy és Roskoványi elnökségük alatt szokottan kerületi ülést tartottak, melyben, miután a közeli napok végzéseinek szerkeztetése megrostáltatott,

³⁷ A resolutio a 11. §-nál, amely a zálog címén tett adásvételeket érvényteleníti (*Iratok*, I. k. 487. l.) az *institutae* szónak *instituendae*-val való felcserélését kívánta, továbbá a 12. § bevezetésének (Ut et migrandi colonorum libertati reciproca dominorum, colonos sibi et publico graves amovendi activitas conservetur et una sortii quoque colonorum consulatur.“ (*Iratok*, I. k. 487. l.) elhagyására hívta fel a rendeket, mivel abban „nulla positiva dispositio contineatur“. (*Iratok*, III. k. 31. l.)

³⁸ *Iratok*, III. k. 119. l.

³⁹ A resolutio a 13. §-nál a *deputatio* szó helyébe a *legalis testimonii fisci*que *magistratus* kifejezés beiktatását kívánta, a 14. §-nak a hasznavehetetlen telekről szóló részét pedig bővített fogalmazásban módosította. (*Iratok*, III. k. 32. l.)

⁴⁰ A törvénycikk a puszták benépesítését rendeli el s intézkedik a régi lakóhelyükre visszatérők befogadásáról, az elpusztult helységek kedvezményeiről s a jobbágyok védelméről.

⁴¹ Ölv. részletesebben a 178. számban.

⁴² *Iratok*, II. k. 376. s köv. l.

⁴³ A tanácskozások eredményeit a főrendek izenete tünteti fel. (*Iratok*, III. k. 111. s köv. l.)

BERNÁTH: Minthogy az utasítás a követre nézve szoros magyarázatú, ezen oknál fogva kikérvén a RR figyelmét, a napi renden lévő urbarialis tárgytól eltérő indítványt tevőleg imígy szökött: Küldőimnek feszült helyzete, melyet már egy egész esztendő felül muló békével türnek, tovább nem halasztható szoros köteleességemé teszi, hogy a RR elébe indítvány formában terjesszem azon sérelmet, melyet Ungh Rendei sem (ítéletök szerint) egyenesen törvényeink út mutatásából folyó feljelentés, sem a Nádori törvényes közben járás útján ez ideig orvosolhatni szerencsések nem valának — Mult 1833-ik Augustus 4-én, épen vasárnapon történt: hogy Ungh megye első alispánya Horváth Simon úr, magához vévén a megye tömlöczeire felügyelő, s a rabokra szakadatlan felvigyázattal lenni köteles Várnagyot, Baranya helységébe¹ kiment, ott Turánszky Kálmán alsz[olga]bírónak udvarára felhajtattott, s a tulajdonost otthon nem találván, annak bizonyos gazdasági Conventionatus tisztjét, kire csecsemő árva leánykájának gondviselése is bízva volt, publicus erőhatalommal elfogatta, azután több cselédjeit urok ellen eskű alatt vallatta, ugyan azon s még más két helybeli nemesi curiákat a bámuló népnek nem kevés botrányozására vasárnapon örökkel körül vétette, s végre az elfogatott gazda tisztet a várnagnak által adván, őrizet mellett nem tudatik hová elkísértette. Nagy megilletődések között terjedett ezen tetnek hire a megye rendének köz tudomására. A nemesi sarkalatos jusoknak hivatalból, s a megyei hatalomnak vakmerő bitangolásával történt illetén tapodtatása, a nemesi ülések iránt annyi századok óta fentartott tekintetek elenyésztetése tisztelt küldőimnek annyival inkább fájdalmas vala, mivel az illetén durva erőszak veszedelmes példa gyanánt áll azon vidéken, hová a szomorú emlékü év köz esméretü veszélyei, melyek Zemplént, szeretett szomszédunkat érték:² hogy hasonló vad rommal ált nem harapództak, csak különös isteni gondviselésnek tulajdonítható. Fájdalmas szívvél jelentek meg tehát küldőim ezen köz botrányozást és elkeseredést okozott bitang hatalmaskodásra nyomban következet közgyűlésekre,³ s minden egyéb tárgyak előtt ezen sérelemnek orvoslását kívánták eszközölni. Tartoztak ezzel önbiztoságuknak annyival inkább, mert a nemesi curiaknak ezen erőhatalmaskodó véletlen meglepője a megye fő tisztviselője, s jelesen az vala, kire a kormányzás leginkább azért bizatik, hogy minden történeteket akadályozni tartozzék, melyek a békés polgároknak alkotmányos és polgári jusaikat sérthetnék. Egyes polgárok erőszakitételei ellen védhet a bíró, s törvényhatósága hatalma, de hol az egyes polgár jusa a végrehajtó hatalom köz erejével dúlatnak fel, ott még árnyéka is elenyésztett a köz bátorságnak. Mindenek előtt tehát forma szerinti tudósítás megszerzése kívántatott a nehéztelt erőszakos attentatum valósága felől, s e miatt a személyében érdeklett alispánnak egy kis időre a gyülekezethől eltávoztása sürgettetvén, ő a gyűlést el akarta oszlatni, de a RR ennek, s más mulaszthatlan köz figyelmü tárgyaknak miatta alkotmányos köteleességeknek vélték a gyűlést helyettes alispányuk törvényes előlétele alatt folytatni, s eltávoztván az első alispán, legelőb is egy ünneplés választotságot neveztek vizsgálat végett: melly által tökéletes világosságra jöven a tör-

¹ Ungvártól délre fekvő falu.

² Az 1831-i kolerajárvány nyomán támadt jobbágyfelkelés Sáros, Szepes, Zemplén és Abauj megyére terjedt ki.

³ A közgyűlést augusztus 21-én tartották.

vénytelen hatalmaskodás minden körülményei, az a panaszlott alispánnal közöltetni rendeltetett azon hivatalos emlékeztetéssel: hogy tettének okait, s egyéb mentségét készek a megye Rendei őszinte figyelemmel megérteni, s tekintetbe venni. De ezen mérséklett bánás módra azt felelé: hogy a RR gyülekezetét köz gyűlésnek el nem ösmeri, s a közlöttkre felelet adással magát kötelesnek nem ösmeri — Küldőim ezen reménten válasz után is a legszelidebb utat választván, törvényeink utmutatása szerint legelőb is Ő Felségéhez folyamodtak,⁴ teljesen reménlvén, hogy oly erőhatalmaskodó tisztviselő ellen, ki a szelidebb módok elválasztásában ily botránkoztatól megbotlott, leggyorsabb orvoslatra fognak igazságos ügyökben találni. Azonban a válasz gyanánt vett kir. leírásban⁵ az első alispán ellen felterjesztett rendetlen tettek egy kisedd szóval sem említetvén: ujolagi figyelmeztetés végett azon alispánnak ezen törvénytelenségét más hivatalbeli rendtelenségeivel s elfelejtett, vagy elmellőzött kötelelességeinek a megyére káros elmúasztásával együtt, főispányi elnökség alatt Martius 17-én tartott köz gyűlésökből orvoslás végett újra felterjesztették,⁶ mellynek sükereztetését a megye tisztelt főispánya jegyző könyvbe iktatott lelkes igérettel ajánlván, hogy a kívánnatot igazságának egész ki terjedésében támogatá, küldőim legkevésbé sem kételkednek. Folyamodtak egy uttal országunk Fenséges Nádora törvényes közbenjárásáért is,⁷ ki a kérésnek kegyesen helyt adván a tárgy mibenlétéről a bépanaszlottak hallásával is szükséges tudományt venni, s leghathatós közbenjárásával kétség kívül mind azt megtenni méltóztatott, a mi e tárgy további halasztásának okait általában kirekeszti. És még is esztendő mult már el, s a második is gyorsan elő halad, mióta eme botránkoztató sérelem orvosolatlan. Mit szenved a köz dolgok folytatása? az igazság kiszolgáltatása illy administratio alatt, — a RR előtt bölcsen tudva lesz, elég említeni: hogy Martius óta Augustusig köz gyűlés nem tartatott, s ép akkor nem tartatott, midőn a törvényhozó test a legérdekeseb rendszeres tárgyak felett tanácskozik, s a képviselők rendszeren küldik tudósításait; megvém Rendei pedig gyűlések nem tartása miatt egyetlen organumoktul megfosztatván, azon törvényes jussaitól vannak megfosztva, mellyeket a képviselő rendszer utóbi változása alkalmával nyilván fentartottak gondos őseink!! Méltán fájhat, hogy a köz dolgokat elintéző köz gyűlések azért nem tartatnak, mert az előlülő iránt elenyészett megvém Rendeinek minden bizodalma, mint ezt Ő Felségének is bejelentették. Ily kedvetlen körülményekből magára a kormányra is csak alkalmatlanságok származhatnak, mert gyakorlatban a dolgok rendszer folytatását erősen zavarják, s mindenkor a szegény adózó nép kárával és szenvedésével szokott vége lenni. Ezek így feljelentetvén, a mint Isten, világ látja hogy csak a köz jó hátra maradásával folytatódhatnak, úgy magának a Kormánynak is ily politicus botlásokkal küzdeni kívánatos nem lehet. És még is a törvényekre hivatkozásra épített

⁴ A közgyűlés feliratát, a közgyűlés jegyzőkönyvét és a lefolyásáról szóló jelentést l. *Országos Levéltár, Kancellária*, 11,318, 13,459, 14,480/1833.

⁵ Az 1834 január 9-én kelt leirat megdorgálta a megye rendeit a közgyűlésen történtek miatt. (*Országos Levéltár, Kancellária*, 587/1934.)

⁶ A március 17-i közgyűlés feliratát, amelyben a rendek Horváthot hivatali visszaélésekkel s közpénzek hűtlen kezelésével is megvádolták, l. *Országos Levéltár, Kancellária*, 4349/1834.

⁷ A megyének a nádorhoz intézett folyamodását l. *Országos Levéltár, Nátori tilkos levéltár, Diaet. Extraser*. 1834. XXXII.

folyamodás sem menté meg küldöimet eme zsibbasztó helyzetből, holott a tisztválasztó szék határ ideje is elhaladott, s a tisztí kar nevezetes része eddig is helyettesítés által van kiegészítve. De továbbá mivel az alispán a véle közlött vizsgálatra nem felelt, csak gyanakodás által jutottak küldöim azon még szomorúbb valósághoz: hogy azon erőhatalmaskodás felsőb parancs következtében lőn elkövetve, s mint hogy ily parancsolatról törvényes uton, az az közgyűléseikben semmi tudományt nem vettek, nyilvános hogy az úgy nevezett praesidialis parancsolat adott erre alkalmat. És ez már az, a mi országos sérelemnek valóságos kútfeje!⁸ — A Praesidialis parancsok divatosítása élet erében szakítja széjjel az 1790/1 : 10. czikkely] hatóságát s constitutionalis jótékonyosságát,⁹ s az organicum dicasterium, a Helytartó tanács tehetősége körébe tartozó minden kormányzásban az ilyesek által kijátszhatik, minek bém bizonyítására csak az előterjesztett példa is bőven elegendő. Oly hatóság, mely szerint egyes személy titkos, vagy rejtett adatokból ítélhessen, s ezen ítéletet ismét egyes személy minden hiradás nélkül köz erőhatalommal foglalásba vegye, alkotványunkkal össze ép úgy nem egyeztethető, mint a tűz a vízzel. — Öregbité küldöim aggodalmát, hogy azon Praesidialis parancsolat egy a bal sors által honjától megfosztott lengyel személy iránt keletkezett. Küldöim már azon felsőbb intézetekben is sérelmet találtak, melyek szerint azon időben, midőn a köz szánakozást érdemlő lengyel nemzet alkotványaért küzdő ügye eldőlt, békés lakjaik a hontalanok üldözése végett, ok nélküli kutatásokkal nyugtalanítottak. Ungh vármegye Rendei mind azokat, kik felséges fejedelmünknek, s így édes hazánkknak is ellenei, ön ellenségeknek tekintik, s velők a szerint is bánnak; de hogy oly külföldieknek, kik Fejedelmünk, s édes hazánk iránt magok viseletők által épen nem gyanúsak, szolgálatjokkal egységes s pénzbeli fizetés mellet szabadon ne élhetnének; ezt kötelességöknek egy átaljában el nem ösmerik; és ám bár ezen itt már megfordult pontot felmelegíteni épen nem szándékom, azt mindazáltal, avagy csak azért is elő kelle terjesztenem hogy világosan ki tessék: mi képen a kérdéses Praesidialis parancs, mind alapjára, mely szerint egy békességesen gyakorlott just akar elenyésztetni, mind formájára, mely szerint tör-

⁸ A szónok gyanúja alapos. Ilyen elnöki iratok 1833 május 11. 20. és 22-i kelettel mentek ki a Lengyelországgal szomszédos megyék alispánjaihoz, utasítva őket, hogy a megyéjük területén található lengyel menekülteket fogják el és toloncolják Gaiciába. (*Országos Levéltár, Kancellária, Praesid.* 452., 469., 497/1833.) A szóbanforgó lengyel menekültet egyébként Sciakovszky néven emlegetik az előző jegyzetekben idézett okmányok, ugyanakkor néhány kancelláriai elnöki leirat korábban többek között egy Zwierkowsky Valentin nevű lengyelre hívja fel a hatóságok figyelmét, aki Franciaországból Svájcban át Lengyelországba igyekszik, hogy ott forradalmi tevékenységet folytasson. (*Uo. Praesid.* 501., 516., 529/1833.) Ezekután nem csodálható, ha a kancellária 1834 jun. 12-én két összefoglaló jelentésben dicsérőleg emlékezett meg Horváth alispánról; e jelentés alapján, amely a nádor (4948/1834), a főispán (4348/1834) és az alispán (4725/1834) véleményének a alapján készült, a király úgy döntött, hogy a megye feliratára nem kell válaszolni, a főispánt pedig utasítani kell, hogy a megyék egymásközi levelezését hasonló ügyekben akadályozza meg, tartson tisztújítást és állítsa helyre a rendet megyéjében. (4649/1835). Tudni kell azt is, hogy Ausztria és Oroszország között a szökevényekre nézve kölcsönös kiadatási szerződés volt érvényben. (V. ö. 499. l. 21. jegyzet.)

⁹ A törvénycikk biztosítja Magyarország függetlenségét s hangsúlyozza, hogy saját törvényei és szokásai, nem pedig más tartományok módjára kell igazgatni és kormányozni.

vénnyel biztosított institutiókat csorbitja, valóságos sérelem. — Valamint tehát küldőim ezen feszült helyzetekről constitutionalis egy anya szülte testvéreit, az ország megyéit értesítették, s hathatós pártfogásukat kikérték, úgy azon határtalan bizodalommal szöllítják fel alázatos tiszteletü kérelmünk által a T[ekintetes] RRket, mellyel ezen nagy tekintetü gyülekezettől, mint hazánk atyáitól a köz boldogság eszközlését csüggedhetlen reményekkel várják, méltóztassanak küldőim törvényes hatóságát zsibbasztó illetén helyheztetésének mentől előbbi orvoslását felírásukkal sikereztetni; nekünk pedig kegyesen megengedni hogy a már ösze szedett nehézségek, és kívánatok sorához azon kívánatot csatolhassuk, hogy még ez országgyűlésen törvény által határoztassék el az alispányoknak azon hatalmuk, mi szerint a gyűléseket eloszlattaknak lenni kijelenthessék, s minden e részbeli visza élés, és önkény korlátoztassék. Édes hazánkban eddig úgy tekintettük az alispányokat, mint oly érdemes honfiakat, kiket a köz bizodalom ezen diszes hivatalra meghíván, annak tiszta lélekkel, s okos mérséklettel való folytatásában a nemzet alkotványának ön magában létező biztoságát szemlélte. Hol áll a törvény hatóságok alkotmányos jusa, ha a gyűléseknek még kezdetök előtt eloszlatása fog gyakoroltatni? Hol áll ezen diszes hivatalhoz a nemzet bizodalma? Végtére pedig mint képviselő, kinek hazám constitutionalis jusaira felvigyázni legszenteb kötelességem, egész tisztelettel figyelmeztetem a T[ekintetes] RRket, hogy alkotmányunkkal ugyan soha sem férhet ösze a Praesidialisokkal való kormányoztatás, de azon időben, midőn a nemzet törvényhozó testje által gyakorolja törvényhozási jussait, a Prasidealis parancsolat nem egyéb, mint a törvényhozó hatalomnak a köz véleményben való lealacsonyítása.

MARCIÁNYI: Vakmerő tetnek, s botránkoztatónak valja ugyan, midőn egy köz bizodalommal választott tisztviseelő azon hatalmával, mellyet a megye Rendeinek kegyességéből nyert, a nemesi jusok sértésére gyalázatosan visza él, de sajnálja és csudálkozik: hogy azon megye, melly ezen sérelmet ily érzékenyen érzi, azon törvényes hatalommal, mellyel az orvoslásra s büntetésre bír, nem élt. — Az alispán mindezekre nézve tulajdon azon törvényes provisiónak van alája vetve, mellynek alatta vannak a többi polgárok. Ezen törvények végrehajtása Ungh megyének hatalmában van, kellet volna vétkes alispányát actio alá vetni,¹⁰ suspendálni. Ezt megtörténtnek nem látja; s ha csak a törvényhatóságok hatalmát sérteni s mintegy azt kijelenteni nem akarja, hogy az alispánok nincsenek a közönséges törvénynek alája vetve; országos felírásra nem szavazhat, s az alispán elleni vádat országos sérelemnek el nem fogadhatja. Ha Ungh vármegye az illető törvényes lépést megteszi, s ennek hatását a kormány csak legkevésbé is gátolná, akkor egy sem lesz a RR között, ki Unghnak sérelmét országos sérelemnek ne venné; de míg ezen eset előnkbe nem adatik, az indítványt nem pártolhatja.

PRÓNAY: Az alispán tettének megbirálását egyenesen a megye jussai közé számítván, abba nem ereszkedik. Ellenben ha Unghnak azon gyanuja: hogy ez Praesidialis parancsból eredett, valósul, s ide nem mint gyanú, hanem valóság gyanánt feladatik, azt constitutionk sérelmének kiáltani soha meg nem szünik, de országos felírásra, ily diplomaticus

¹⁰ Actio fiscalis-nak, ügyészi keresetnek volt helye oly politikai vétségek-nél, amelyek nem számítottak bűnügyeknek.

tetre adatok kellenek, s ha azokat megszerzik Unghnak követei, szives örömet kezdet fog velök. Végre az elnököknek gyűlés oszlató júsát a mi illeti; ámbár a korlátokat ált hágó alispánt rendre igazítani szintén a megye jussai közé számítja, mindazonáltal a Publico Politicum előfordultával e részben világos törvény alkotását szintén kívánandja.¹¹

Nehogy ugyan azon egy dolog ismétlése unalmat szerezzen, s helyt vesztegessen, általában megjegyzem, hogy az alispán tette bírálgatásának ide nem tartozása felől csak nem közönséges volt az értelem. Így nyilatkoztak részint meggyőződésükből, részint utasításukból is: Deák, Bárczay, Dubraviczky, Kölcsey, Somsich, Palóczy, Jeszenszky, Zarka, Ocskay, Tarnóczy, Kocsi, Horváth, minnyájan úgy vélekedvén: hogy a hivataltos hatalmával visza élő alispánt, úgy mint más akármelly vétkest megítélni, s büntetni törvény útjára tartozik, őt törvényes korlátok közé szorítani a Megyének hatalmában van; és vannak az ily attentatumok iránt törvénykönyvünkben rendelkezések,¹² azokat kell teljesíteni. A megyék ezen büntető hatalmának tetleg is gyakorlott jusa (a mint ZARKA mondá) nagyobb garantiát nyújt a municipalis institutióknak, mintha a Kormányra bíztnék, mert (KOCSI HORVÁTH szerint) ha a Kormány ma vétek miatt suspendálhatna egy alispánt, megtörténhetnék, hogy hólnap ártatlannal is hasonlóan tehetne. Egyébiránt sérelmet felterjeszteni csak a kormány ellen lehet, minden egyes tisztviselő, bár mi magas polczon álljon is, sokkal kisebb pont, mint sem hogy büntetése végett az ország sérelemkép panaszkodhatnék. De ha Ungh megye törvényeink rendeletét követve vétkes alispányának büntetésére hatalmával élni fog, s ennek gyakorlatában a kormány részéről akadályra talál, a dolog sérelemmé változand, s egy sem lesz az ország Rendei közül, ki azt ne pártolná. PALÓCZY ezeket adta hozzá: a mi Ungh v[ármegye] alispányának előadott impertinens tettét illeti, csudálkozik Borsod v[ármegye]: hogy Unghnak lelkes Rendei őt nyomban nem compescálták.¹³ Borsod nem érzi magát oly nagynak, hogy Ungh tetteit bírálghathatná, de kijelenti, hogy hasonló esetben másképp bánt volna alispányával, s bizonyny ez folyamadott volna Bécsbe és nem a vármegye.

Ellenben DESÖFFY utasításánál fogva az Unghi indítványt egész kiterjedésében pártolá, SZENT PÁLY hasonlóképen, mert abban lát sérelmet hogy a végrehajtó hatalom, ámbár ismételtén megkérve, eme feszült állapotot meg nem szünteté.

MAJTHÉNYI pedig (ki épen most érkezett hazulról) különösen az alispánt tárgyazta pontra nézve kíván felírást tenni. Tagadni nem lehet, úgy mond, hogy a megyékben sok visza élés divatozik, s ő maga is alispán lévén, állítja, hogy ennek okát, s a legfőbb hibát az alispányokban találja, mert mihelyest bé ülnek az alispányi székbe, magokat többnyire (kevés kivétellel) a Kormány vak eszközeinek tekintik. Egyéb iránt még az is

¹¹ A közjogi bizottság javaslatának III. része „*Coordinatio comitatum, cum adnexis projectis ex articularum*” címmel tárgyalja a megyei szervezet reformját s kimondja, hogy közgyűlést, amelynek feladata az alispán ellenőrzése is, negyedévenként kell tartani. (*Opinio excelsae regnicolaris deputationis motivis suffulta, pro pertractandis in consequentiam articuli 67:1790/1 elaboratis systematicis operatis articulo 8,1825/7 exmissae circa objecta ad deputationem publico-politicam relaia*, Posonii, 1830. III. rész, 5., 10. l.)

¹² Az 1495 : 17. tc. az ispánt, alispánt, szolgabíró, ha a megye kiküldő levele nélkül foganatosítanak végrehajtást, fejtálságban marasztalja el.

¹³ Nem fékeztek meg.

nagy kérdés, valjon tanácsos lenne e az előlülöt minden gyűlésen actio alá vetni? és ha tanácsos lenne is, minthogy a kérdéses tett Praesidialisból eredetnek állítatik, a Kormánynak ezer módja lenne ön tettét manuteneálni, s az actio alá vetett alispánt a Curia által dicsőségesen absolváltatni, És valjon nem enunciólták e magok a RR a Tagen dolgában, miképen az actio maga még nem elég arra, hogy valaki székétől, hivatalától megfosztassék,¹⁴ könnyen azon anomália következhetnék tehát, hogy Ungh v[árme]gyének fiscalis actio alatt lévő alispánya lenne. Meg van győződve hogy azon bírák, kiknek függetlenül állniok s törvény szerint itélőnek kellene, a kormánytól függésben vannak,¹⁵ de azért nem lehet a törvény útjáról elvonni, a mi oda tartozik.

MARCZIBÁNYI sajnálja hogy Honth követő az alispányokat különös provisio alá tartozó classisnak tekinti, és ha attól fél hogy a fiscalis actio útjára befolyással lesz a kormány, csudálkozik, miért kíván repraesentálni, mert hiszen ez úton még nagyobb befolyása lesz. — SOMICS nem hiszi hogy a kormány oly erkölcstelenségre vetemedhetnék, minő a bírói eljárásnak megvesztegetése, de a bírákba is többet bizik, minden esetre ezen figyelmeztetést ad Publico Politicum praenotálja magának. — ZARKA ellenben vissza emlékezvén a devaluationalis dolgokra, fájdalommal valja, hogy azon bírák, kiknek függetlenül állniok s törvény szerint itélőnek kellene, a kormánytól függésben vannak,¹⁵ de azért nem lehet a törvény útjáról elvonni, a mi oda tartozik.

Második kérdés volt: ha valjon Ungh v[árme]gye követének a Praesidialis iránt tett említése oly alakban fekszik e hogy miatta repraesentálni kellessék? — TARNÓCZY nagyon veszélyesnek tartaná, ha a nemzet oly dolog miatt, melyre nyilvános jusa van azt mondani, hogy a Praesidialist el nem fogadom, s melly egy végrehajtó tisztviselőnek is a büntetés ellen evictiót¹⁶ nem nyújt, ily dolog miatt magát most ad Petitorium¹⁷ helyezettetné. — K. HORVÁTH azon véleményben van, hogy lehet oly Praesidialis, mellynek kibocsajtása a kormánynak köteleességében áll; így p. o. maga is persequálta ily praesidialis következtetésében a *Strada fűszler*¹⁸ név alatt ösméretes gyujtogatokat, s gyilkosokat, s úgy hiszi ezt tevén, köteleességét teljesítette.

DEÁK ellenben a Praesidialisoknak napról napra nagyobb mértékben széltharapódzó divatosítását el nem halgathajta. Ha ez így halad, s a Helytartó tanács hatósága a megyék elmellőzésével Praesidialisok által gyakoroltatik, úgy vége van alkotmányos létünk ama biztosításának, hogy *per Patentes non gubernabimur*.¹⁹ A praesidialisok már már oda vitték a dolgot, hogy az alispányok, a megyéknek valóságos fejei, kor-

¹⁴ Az alsótáblának Tagen nagyváradi prépost ügyében 1833 febr. 25-én hozott határozatát olv. *Országgyűlési Tudósítások*, I. k. 210. l.

¹⁵ Az 1811-i devalvációt követő valorizációs perek elintézésénél a magyar hatóságok, felsőbb rendelethez, az u. n. bécsi skálát vették irányadónak, amely az 1811. évi devalvációs pátens mellékleteként 1799-től kezdve havonta feltüntette a magántartozásoknak az új, devalvált pénznemben kifejezett értékét.

¹⁶ Kezességet, szavatosságot.

¹⁷ Birtokon kívül való perlekedés.

¹⁸ Utonálló, csavargó.

¹⁹ Az 1791:12. tc.-ben az uralkodó kijelenti: „nunquam per edicta seu sic dictas patentes, quae alioquin in nullis unquam regni iudiciis acceptari possunt, regnum et partes adnexas gubernanda fore,” s ily pátenset csak akkor ad ki, ha a törvénnyel egyébként megegyező dolgokban eredményesen egyedül ezen az úton lehetne a kihirdetést megvalósítani

mány tisztviselőivé által változtatnak; senki sem tudja mi rendelet szerint, minő adatokból munkállódnak; innen a békés polgári lakok, nemes curiák invasiója, személyeknek lefoglaltatása, az alkotmány által biztosított személy s vagyon sérthetetlenségének lábbal tapodása, s más egyebek. Így haladva azzá fogják tenni az alispányokat, mitől őseink és mi is méltán irtódtunk, t. i. a polgárok gondolatának titkos örjeivé, s a legméltóságosabb hivatal alávaló poroszló helyzetére alacsonyittak. — E részben tehát most kíván repraesentálni.²⁰

BÁRCZAY hasonlóan kikél a Praesidialisok ellen. Az alispán, ugymond, a Statusok embere, nem a Kormány önkényének vak eszköze; s lealacsonyittatik a nemzet méltósága, ha szabadon választott főbbik tisztviselőit a Kormány alacsony poroszlókká, hajdúkká, fogdmegekké változtatja.

KÖLCSEY hasonló értelemben szólván, kérdi, mi különbözteti hazánk municipalis institutióit Európának hasonló institutióitól? bizonyára az; hogy minálunk a kormány nem parancsolhat a megyék elnökeinek végrehajtást, mint a mikép parancsol a Francia kormány a Departementek fő és al Praefectusaival, hanem minden parancsát kényszerrel a törvényhatóság testületéhez intézni, mellynek hatalmában áll azt discutálni, s ha törvénytelennek találja, félre tenni s ellene repraesentálni. Hová leszünk, ha municipalis institutióink ezen gyöngyétől, a divatositni kezdet praesidialisok megfosztanak? — Annál fontosabbnak tartja pedig e tárgyat, mivel az Ungh megye által előadott tett számüzött lengyelek miatt lőn elkövetve. Európának minden ujságai hirdették azon egyezéseket, mik néhány fejedelmek közt a szökevények kölcsönös kiadatások véget ténének.²¹ Igen is illő a vétkesnek megbüntettetni, de vagynak tettek, mik bizonyos országban s bizonyos nép osztálybeli emberek által vétkeknek mondatnak, s miket más ország, s más osztálybeli emberek azoknak lenni meg nem ösmernek. Ilvenek nagy részben a politicalai vétségek, ilyen vala a lengyel nép tette is, mellyet Péterváratt halált érdemlő bűnnek kiáltottak, s mellyet Europa nagy töbsége ártatlannak vallott. Ártatlannak vallotta a szónok is, s vallották vele a RR csak nem minnyájan, midőn Bars lelkes követének indítványára, a lengyel ügy tanácskozás alá vétett.²² És nyilván mondja: hogy ártatlanoknak valja a lengyeleket még most is, mert nekik alkotmányi szabadságuk mellett²³ felkelni polgári kötelességük volt, e kötelesség intette őket szerencsét és szerencsétlenséget nem nézve küzdeni, s készen lenni győzelemre vagy halálra, bár harczmezőn, ellenséges kard által, bár hóhérpádon pallos által, bár számkivetésben nyomorúság által. S ime most reájok nézve egész Europa egy nagy tömlöcczé lett mellynek minden szegletében a poroszló karjait

²⁰ V. ö. Könyi: *Deák Ferenc beszédei*, I. k. 104. l.

²¹ Ausztria és Oroszország először 1808 március 25-én kötöttek kölcsönös kiadatási szerződést a szökevényekre nézve. (Bittner J.: *Chronologischer Verzeichniss der österreichischen Staatsverträge*. Wien, 1909. II. Bd. Nr. 1507.) Ezt a szerződést megújították és kiegészítették 1810-ben, 1815-ben és 1822-ben. (Uo. Nr. 1533., 1692., 2190.) Hasonló szerződéseket kötött Ausztria bűnözőkre és katonaszökevényekre vonatkozólag 1828-ban Svájjal, 1829-ben pedig Badennel és Toscanával. (Uo. Nr. 2291., 2302., 2304.)

²² Balogh indítványát az 1833 nov. 20-i kerületi és nov. 23-i országos ülésben terjesztette elő. (*Országgyűlési Tudósítások*, II. k. 401. s köv., 416. s köv. l.) Kölcsey beszédét olv. uo. 403. s köv. l.)

²³ A kongresszusi Lengyelország I. Sándor cértől 1815 nov. 27-én nyert liberális szellemű alkotmányt.

feljök kinyújthatja, ime hazánkban is a vendégszeretet karjaiból kiragdatnak s összefogatásukra Praesidialisok által a mi alkotványilag választott tisztviselőink fordítanak. Ezen tekintetektől indítva nyomban feliratot kíván.

SOMSICS beszédjét azzal kezdé, hogy ámbár még megyéjének e tárgyban utasítását nem vette, de lelketlenségnek tartaná rész vétel nélkül halgatni, s voxát minden esetre subordinálván küldői akaratjának, a Praesidialisok iránt nyomban felirást kíván. — Emlékezteti a RRket hogy ezek tökéletesen hasonlítanak a francia *Lettres de Cachet* nevű parancsolatokhoz,²⁴ s emlékezteti arra is hogy ezek valának a Francia Revolucionnak főbbik okai. A mi hazánkat illeti, nem csak az fájhat, és méltán fájhat, hogy ily praesidialisok alkotványunk ellenére kiadatnak, de különösen fájhat az is, hogy mi magunk közt akadnak oly gyalázatos emberek, kik azokat végrehajtani nem átalják. Valahányszor tehát ezen Praesidialisok szóba jönnek, mindég kötelességének tartandja teljes erővel felszömlamlani, s ha mást el nem érhetne, legalább azon czélt elérni ohajtja, hogy a végrehajtók fejére itt nyilván kimondott gyalázat kit kit az ily törvénytelen rendelés végrehajtásától vissza tartóztasson.

MAJTHÉNYI hasonlóképp jobbnak vélné ugyan, és kívánatosnak, hogy Praesidialisok ki ne bocsájtassanak, de megvalja, nem ezen oldalról fogná a dolgot, hanem a végrehajtók büntetésénél. — Kocsi HORVÁTH pedig kívánta volna hogy a megtámadott szolgabírónak lett légyen annyi bátorsága, mennyi igazságtalan megtámadás ellen kellek, most nem lenne intézkedésre szükségünk. — Még PALÓCZY, és JESZENSZKY a Praesidialisok ellen szintűgy élénken szollotak. — Voltak azonban némellyek, kik úgy vélekedtenek, hogy e tárgyat több más hasonlókkal egyetemben az országos sérelmek sorába kellek utasítani, mire MARCZIBÁNYI megjegyzé, hogy ezek későn fognak napi rendre kerülni, s ha már az Unghi alispánynak oly appetitusa van hogy csak úgy fogatja az embereket, ki áll jót, ha nem jut e eszébe valamely követ társunkat, vagy collegáját is elfogatni; s ha megtenné, ezt is a sérelmekre utasítaná e a RR? A tárgyra nézve azonban osztozott PRÓRAYNAK és DUBRAVICZKYNEK véleményökben, kik oda nyilatkoztak, hogy maga Ungh követe is csak gyanú kép emlité a Praesidialis parancsolatot; az ország pedig pusztá gyanú következtében diplomaticus lépésre nem fakadhat, hanem tökéletes adatokra van szüksége, különben compromittálódhatnék.

Az indítvány 3-ik része a gyűlésnek idő előtt próbált elosztatása, s a gyűléseknek rendszeren nem tartása miatt sérelem vala. — E részben az elsőre nézve sokan hajlandóknak nyilatkoztatták magokat, hogy annak idején helyén az elnöki hatóság világos törvényekkel körül irassák. A másodikra nézve szintén csak azon esetre ajánlották pártfogásukat, ha Ungh követe hitelesen előterjeszti, hogy gyűlés azért nem tartatott megyéjében, mert a Kormány tilalmazta. Ekkor, de csak ekkor sérelem, különben a megye ön maga segíthet a vissza éléseken, a mint hogy jusa is lett volna egyik gyűlésről a másiknak határnapját előre kiszabni. — Ezen kérdésben PÉCHY (a ki egyébiránt az alispányi hatóságról in Publico Politicis kíván szólni),²⁵ s ott is csak alispányi kötelességet, nem pedig

²⁴ A XVIII. századi Franciaországban használt elfogatási parancsok, amelyekkel az államhatalom, vagy befolyásos egyének ellenfeleiket minden törvényes forma mellőzésével száműzetésbe, vagy börtönbe küldték.

²⁵ A közjogi bizottság munkálata (v. ö. előbb, 11. jegyzet) nem foglalkozik külön az alispán jogkörével.

hatalmat ösmérend) emlékezteté a RRket, hogy Heves megye ügyében már hasonló elvből indultanak,²⁶ mire ALMÁSY kötelességének ösmérte nyilván kijelenteni, hogy Heves megye Rendei, a köz gyűlésnek több hónapokig lett nem tartását, a fenforgott körülményeknél fogva, sérelemnek nem veszik.

Utolsó tárgy volt végre a tisztujtó szék tartásának halogatása. — E részben ugyan ZARKA felirást kívánt, de PALÓCZY sokkal kisebb pontnak nyilatkoztatott egy fő ispánt, mint sem hogy ellene a nemzet folyamodáshoz nyulhatna. Tegyük meg Ungh Rendei, a mit tenniök kelletik, sürgekk a restauratiót, ha sikeretlen lesz sürgetésök, folyamodjanak a kormányhoz, kinek a főispányokat törvény iránti engedelmességre szoritani kötelessége; s ha ez sem használna, akkor folyamodjanak az ország gyűléshez, és bizonynyal pártfogásra találandanak.

BERNÁTH némelly ellenvetésekre felelvén különösen Pest követét s első alispányát felszóllítja, mondja meg maga, hány praesidialist kapott a lengyelek üldözésére? — Mire DUBRAVICZKY azt feleli, hogy a lengyelek üldözésére egy praesidialist sem kapott, a mellyeket pedig egyébiránt kapott, azok iránt úgy intézte dolgait, hogy megyéjével soha ütközésbe nem jött.

Voxolás sürgettetvén, s a további részletes végzések fenhagyatván, mindenek előtt azon kérdés lön kitűzve: *akarnak e a RR Ungh inditványa következésében mindjárt repraesentálni?* — Igennel voxoltak hol egy, hol más tárgyhöz szoritva, — Posony, Vas, Zala, Somogy, Honth, Tolna, Ungh, Szathmár, Szabolcs, Torna, Ugocsa, Temes, a töbsség tehát repraesentálni nem kívánt, úgy nyilatkozot mind az által hogy ha a szükséges adatok elő terjesztetnének, akkoron repraesentálna.

Úgyan ez napon a fő RR bérekesztették azon két t. czikelyt, melly még az ítélő székek rendbe szedéséből hátra volt, u. m. a hütelen tanácsosokrul, s a véghelyekről,²⁷ — Egyikét sem fogadták el. (Bővebben jövő levelemben.)

Septemb. 10-én a KK és RR az urbér 3-ik t. czikelyében, az irtások felett tanácskoztak, s azt, hogy az 1807. év álitassék fel a visza váltás epochájának, s mint ő felsége javallá, 34 voxal 11 ellen félre vetették.²⁸ Meg jöttek: Marics, Majthényi, Rudics, Petrovics. Haza mentek: Szlucha, Szél

²⁶ Az 1834 febr. 19-i kerületi ülés döntött úgy, hogy nem fordul felirattal az uralkodóhoz, amiért Ragályi Tamás megváasztását követően hosszabb ideig nem volt Heves megyében közgyűlés. (*Országgyűlési Tudósítások*, II. k. 670. l.)

²⁷ *Iratok*, III. k. 4. s köv., 385. s köv. l.

²⁸ Olv. a következő számban.

178.

a)

1834 szeptember 9

A főrendek ülése.

Tárgy: A törvényszékek elrendezéséről szóló XXVI. és XXVII. tc. (A hűtlen tanácsosokról és a véghelyek bíróságairól.) A főrendek mindkettőt szükségtelennek tartják és elvetik.

b)

1834 szeptember 6

Kerületi ülés.

Tárgy: Királyi módosítások az úrbéri II. tc. 1—7. §-aival kapcsolatban; vita az alsószlapon vármegyék hovatartozásáról.

c)

1834 szeptember 10, 11

Kerületi ülések.

Tárgy: A resolúció által javasolt módosítások vitája; a III. tc. 1. §-a: az írtások kérdése.

a)

Posony, Septemb. 13. 1834.

Futolag érintém utóbbi lecelemben,¹ hogy a M[éltósá]gos főFF azon két t. czikelyeket, melyek az Itélő Székek rendbeszedésének munkálatából meg vizsgálatlan valának *September 9-én* tanácskozásba vették. Én pedig elsőben a K és RR által Somsicsnak indítványára² alkotott azon törvény czikkelyt, melly a hűtlen tanácsosokat, kik t. i. az ország alkotványa sértésére vezető tanácsokat adnak a Királyi Felségnek, mint végrehajtó hatalomnak, nem különben a törvénytelen parancsolatok aláíróit, vagy teljesítőit az országosan egybe gyűlt KK és RR. bíróságának alája veti.³

Legelső szóllot a tárgyhoz az EGRI PATRIARCHA ÉRSEK, röviden oda nyilatkozván, hogy ezen vétkek a királyi Felség sértésnek és hűtelenségnek, az 1791 : 56. czikely értelmében⁴ a királyi Curia ítélete alá tartozó bűneitől külön tekintetbe nem jöhetvén, különös törvény alkotására nincs szükség.

Gr. MAJLÁTH Zempl[éni] főispán a tárgyhoz terjedékenyebben hozzá szóllott. Előrebocsájtá, miképen az alkotványos nemzetek kezdet óta

¹ L. előbb, 501. l.² Somssich indítványát a febr. 28.-i kerületi ülésben tette meg. (*Országgyűlési Tudósítások*, II. k. 693. l. V. ö. e kötet 225. l. 21. jegyzet.)³ *Iratok*, III. k. 4. s köv. l.⁴ A törvénycikkben az uralkodó ígéretet tesz, hogy a felségsértési és hűtelenségi pereket az ország rendes bíróságaitól nem vonja el s elismeri a királyi tábla illetékességét.

azon voltak, hogy institutióiknak biztosító kezességet találjanak. Ezen kezességet a közép századok idejében a subsidiumoknak megtagadásában keresték, később hogy a nemzet által választott tisztviselők az alkotmány elleni parancsoknak engedelmeskedni ne tartozzanak, miglen végre a Ministerek felelőssége lőn elvül felállítva. Őseink is kerestek alkotmányuknak garantiát, s azt a gravamenek felterjesztésében, és különösen a törvényhatóságoknak azon jussában, mely szerint a törvénytellennek vélt parancsolat ellen repraesentálhatnak, — keresték s találták. Már Montesquieu azt tanítja, hogy a polgári alkotványok hasonlóak az öltözethez, melyet a test alakzatához kell alkalmazni, így kell az alkotványt is a nemzet belső s külső körülményihez, a garantiát pedig az alkotmány mivoltához alkalmaztatni.⁵ Azon szabad nemzeteknél, melyeknél a Ministerek felelőssége divatozik, a végrehajtó hatalom egészen a Ministerek kezében van, minálunk a Királyi Felségre van által ruházva, és ez helyheztetésünket nagyon különbözővé teszi, különben is méltán kételkedhetünk, ha valjon több biztosságot nyujtana e azon rendszer, mely szerint a felsőbb parancsnak kiki vakon engedelmeskedni tartozik, mint az: hogy Törvényhatóságaink végrehajtás előtt bémutatásokat tehetnek. A szónok ezen utóbbiban több biztosságot talál, ámbár más oldalról magános véleménye szerint megvalja, hogy legfőbb garantiának tartja a Fejedelem vallásosságát, s a nemzet moralis erejét. — Egyéb iránt a RR javallatában 1-ör az foglaltatik, hogy a diaeta legyen a bíró, — ez meg egyezni látszik ugyan Ulászló törvényével,⁶ de akkor még az igazság szolgáltatás ágazatja rendszerezve nem volt, most a királyi Curiában bírjuk fő törvényszékünket, és valamint igaz hogy a törvényhozónak foglalatossága igen különbözik a bírótól, mert amaz törvényt hoz, ez pedig, egy része lévén a végrehajtó hatalomnak, a törvényt alkalmazza; úgy tagadhatatlan hogy épen nem tanácsos a Statusi hatalmakat össze zavarni. 2-ör kinevezik a RR mellyek légyenek a javallott törvény alá eső esetek.⁷ De ez túl halad a jelen munkálat körén, ha minden oldalról elintéztetik, ha pedig el nem intéztetik, akkor elégtelen és félszeg marad. De gyakorlatba sem vehető a RR javallata, mert azt hogy ki adta légyen a tanácsot? tudni nem lehet, a parancs aláíróit feleletre húzni szintén nem lehet, mert a kormányzések voxok többségével szokván határozni, az elnök által kijelentett végzés nem mindég az elnök akarátja, s az alá író mást is írhat alá, mint a mire voxát adta, részint pedig voxal sem bír, mint a titoknokok — nem elég pedig azt ellen vetni, hogy az ártatlan meg nem ítéltetnék, mert ily esetekben a vád is büntetés neme, és le nem törölhető mocskot hágy maga után. Hát még mi következne azon elvből hogy a végrehajtónak kell büntetni? mi nálunk a felsőbb parancsok végrehajtásába gyakran az utolsó biztosok, sőt falusi bírák is befolyanak; engedelmesség lehet csak a status műszerének mozgonya, s kétség kívül megakadnának kerekai, ha minden végrehajtó tisztviselőnek jusa lenne engedelmesség helyet a parancsoknak bírálgatásába ereszkedni. Ebből bal magyarázat által egy részről anarchia következne, más részről a magános boszú indulatának mások által hazafiuság örve alatt eszközölésre utat nyitván, köz erkölcselenségre vezetne, mint ezt Arcadius bar-

⁵ A *De l'esprit des lois* I. könyve 3. cikkelyében.

⁶ Az országgyűlés bírói jogköréről az 1504:1. és 1507:7. tc. szólnak.

⁷ Az alsótábla javaslata szerint a törvény hatálya alá tartoznak azok, akik az uralkodónak az alkotmány felforgatására vagy megsértésére vezető tanácsot adnak, törvénytelen parancsokat írnak alá, vagy ilyeneket végrehajtanak.

barus rendelete⁸ s Francia Országnak egy bizonyos időben a pusztá gyanúnak is halállal vagy deportatioval leendő büntetésére alkotott törvénye borzasztó példákkal igazolja. Annak okaért az egész törvényt szükségtelennek, sőt veszedelmesnek nyilatkoztatván, azt egészen elmelőztetni kívánja.⁹

A TÁRNOK hasonló értelemben szóllott. Dicsőségének tartja ugyan Ő felsége azon tanácsnokinak sorában állani, kik parancsolatokat írnak alá, de kinyilatkoztatja, hogy nem önség vezérli a Statusok javallatát ellenzeni, mert minden tettéről kész számot adni. — A tárgynak elsőben alakját ostromolja, s a javallatot így a mint áll, az egész procedura meghatározásának hijányával, félszegnek nyilatkoztatja. Utób pedig a dolog velejére térvén felhossa: hogy a királyi tanácsnokok esküvel kötelesek, ennek egy része a titok tartás és halgatás, melly nélkül igazgatást képzelni sem lehet, — emlékeztetést tesz hogy a legszabadab nemzeteknél sem tartoznak a Ministerek oly tárgyrol nyilatkozni, melly még függőben van. Csak haszontalan hir szárnyalláson lehetne tehát az actiót építeni, vagy esküszegésen. Különben is az alkotvány, s hazafiság felett nagyon változók a tekintetek, a mi 1825-ben haza sértésnek tartatott volna, ma már sokak által hazafiságnak, a mi egyik táblánál jónak és constitutionalisnak, a másiknál rosznak, és anticonstitutionalisnak tartatik, s mind a két részt egy indulat, a honszeretet lelkesíti, csak a vélemények különböznek. A tanácsot tehát büntetni nem lehet mert az legjobból eredhetett csak a valóságos tett lehet büntetésnek tárgya. — Büszkének valja magát, midőn a nemzet becsületére nyilván valhatja, hogy Ulászló 6-ik D[ecretuma] 7-ik t[ör]vénye¹⁰ foganatba nem ment s menni soha nem is fog, mert a magyar nemzet denunciatiókban soha sem fogja a köz jót keresni. — Különben is a Felség nevében keletkező parancsok a Felségtől jönnek, a tanácsnokok csak szolgálói Ő Felségének, a gravamenek is egyenesen Ő Felségéhez szállanak, s ebben van a mi garantiánk, a Király tartozván sérelmeinket orvosolni. Az aláírást a mi illeti, ugyan mit mondanának a RR azon megyei notariusrol, ki a vármegye végzését alá írni nem akarná? vagy azon szolgabírórol, ki a végrehajtást megtagadná? ámbár nem titkolhatjuk hogy néha a megyék is tesznek törvénytelen végzéseket. — Már pedig a megyék csupa alatvalóknak állanak, még is engedelmességet kívánnak tisztviselőiktől, hát a Felség, a ki Urunk és Királyunk, kiből minden imperium egyesülve van, hasonlót ne kívánhasson? vagy minden alatvalónak jusa legyen taglalgatni a kir. parancsot, ha valjon meggyőződésével egyezik-e? Így a magánosok véleménye a királyi parancson felül állana, így rend, biztonság, kormány, igazgatás összebomlanék. Nem védi a szónok a törvénytelen parancsokat, van a törvényhatóságoknak jussok repraesentálni, de hogy egyes tisztviselők ne tartozzanak engedelmeskedni, ez annyit tesz, mint anarchiát tanítani.

Ezek szerint a NÁBOR köz véleményből végzésnek jelenté, hogy a RR javallata, alkotványi rendszerünkkel össze nem egyeztethető lévén,

⁸ V. ö. előbb, 381. l.

⁹ Az 1793 szeptember 17.-i, gyanusak ellen hozott törvény.

¹⁰ Az 1507:7. tc. köteletségévé teszi a királyi tanács ülnökeinek, hogy a legközelebbi országgyűlésnek jelentsék be azoknak a nevét, akik a tanácsban az ország szabadsága, java és statutumai ellen fellépnek, hogy mint az állam és a szabadság elárulóit s megzavaróit vagyonukban és személyükben megbüntethessék őket.

úgy érdemére, mint helyére, s formájára nézve el nem fogadtatik. — A *véghelekről* szóló törvénycikkely¹¹ pedig, mivel már e tárgy az előleges sérelmek közt fel lévén terjesztve,¹² királyi választól füg, szintén köz értelemmel, minden taglalgatás nélkül félre vettetett.¹³

b)

Folytatom már most az urbér tárgyában költt királyi válasz iránti kerületi tanakodásoknak *September 9-én* az Unghi indítvány által megszakitott fonalát.

Az 1-ő t. czikelyt tárgyzta vitatások érdekesebb részeit terjedékenyen közlöttem.¹⁴ — A 2-ik törvény cikkelynél (mellynek vizsgálata legnagyobb részben *September 6-án* bérekesztetett) csupán a következő tárgy nyújtott élénk vitatásra alkalmat: Ő Felsége azt kívánja hogy a telek állomány classificationalis lajstromából¹⁵ ezen nevezet: *Districtus Banaticus* kihagyassék, s helyébe: *Temes, Torontál, és Krassó* megyék egyenként megnevezve közvetlenül Zólyom megye után, a többi megyék sorába iktatassanak.

HERTELENDY (Torontál): Nehogy a kérdéses lajstromban látható különböztetés *Temes, Torontál és Krassó* megyékre nézve vagy valamely lényeges különbséget, vagy precarius létet vonjon maga után, a kir. Resolúciónak javallatát örömet elfogadja azon változtatással, hogy azon megyék nem Zólyom után, hanem betű rend szerint a többi megyék sorába iktatassanak. Azonban nagyon helyesnek találván a Resolúciónak ezen figyelmeztetését, hasonló okokbul, hasonló következményt húz, és kívánja hogy valamint a *Districtus Banaticus*, úgy *Inferior Sclavonia* nevezet is mindenüt, ahol előfordúl, kitörültsessék, s helyébe *Posega, Verócze, Szerém* vármegyék névszerint megnevezve tétessenek.

A *Banatus* iránt tett indítvány minden szó nélkül elfogadtatott. Ellenben *Alsó Tót Ország* nevezete élénk vitatásokra nyújtott alkalmat. Meg kell itt jegyezni, hogy ezen nevezetben áll ama kapcsolat, melly az illető 3 megyét Horvát Országhoz csatolja. Ezen csatlakodáshoz melegen ragaszkodtak mindig Horvát ország követei, ellenben SZALOPEK, VERÓCZE v[ármegye] követe minden elő fordult alkalommal élénk erővel ostromlá ezen assimilatiót, s *Posega, Verócze és Szerém* megyéket nem Tót, hanem egyenesen és közvetlenül Magyar Országi megyéknek állítá. E dolog-

¹¹ *Iratok*, III. k. 385. s köv. I. (A *Jegyzőkönyv*, VIII. k. 257. I. szerint az *Iratok* III. kötetében a CLXXII. szám alatt kellene lennie, itt azonban az 1834 aug. 28-i urbéri resolutio található.)

¹² Mint a VI. praefentialis sérelem. (*Iratok*, I. k. 176. s köv. I.)

¹³ *Iratok*, III. k. 114. I.

¹⁴ L. előbb, 479. s köv. I.

¹⁵ A táblázat felsorolja a megyéket és feltünteti, hogy osztályonként hány hold szántó és mennyi rét tartozik egy-egy jobbágytelekhez. (*Iratok*, I. k. 491. s köv. I.) A felsorolás Abaújtól Zólyomig betűrendben halad, majd a három horvát megye — *Körös, Varasd, Zágráb* — következik, azután *A sószlavónia*, végül pedig a bánáti kerület. Az utóbbi két csoportban a telekilletőség nincs megyénként külön-külön feltüntetve.

¹⁶ A resolutio „ad tollendam inter textum legis, praeattactamque tabellam differentiam et exinde oriri queuntem ambiguitatem” kívánta a változtatást. (*Iratok*, III. k. 32. I.) A törvényjavaslat szövege ugyanis nem bánáti megyéket említett, hanem *Temes, Torontál és Krassó* megyét. (*Iratok*, I. k. 490. I.)

nak érdeme azonban a Publ[ico-] Politicumra tartozván,¹⁷ magának a nevezetnek is megváltoztatása tavaly Augustus hónapban, midőn egy országos ülésben szóba jött, elmellőztetett.¹⁸ Most HERTELENDYnek, a királyi resolutio következtetésében tett indítványára újra szóba jöven, élénk harcz kerekedett belőle.

PÉCHY, ANDRÁSSY ismét és ismét felállottak az indítványt formájára nézve ellenzeni, állítván: hogy miután Verőcze követének hasonló kívánsága már egyszer országos ülésben elvetetett, az Alsó Tót Országi nevezet országos felírásba ment,¹⁹ s Ő felsége által is elfogadtatott, többé vitatás tárgya nem is lehet. Hasonló értelemben valának Justh, Torkos, Ocskay, Németh. De ezen nézetekben Deák, Prónay, Jeszenszky, Bezerédy, Bernáth, Ötvös T., Szentpály és Somsics épen nem osztoztak. Nincs e tárgyban egyéb országos végzés, ugymond, mint az hogy a kérdéses megyék politicai tartozandóságának diplomaticai fejtegetése a Publ[ico-] Politicumra van halasztva. Nem is czéljok ezen fejtegetést itt megelőzni, de épen azért hogy meg ne előztessék, kívánják Alsó Tót Ország nevezetét elmellőztetni; amit annyival inkább tehetni, mivel a kir. Resolutio maga önként figyelmezteté a RRket hogy jobb lesz a megyéket egyenként nevezni, s elkülönözö általános nevezettel nem élni. Ezt a Bánátra nézve javallatba hozván a kir. Resolutio, az egész principiumot tractatus tárgyává tette, s a RRnek teljes jussok van azt mondani: hogy igen is elfogadják a javallott elvet, s azt nem csak Temes, Torontál, és Krassó, de Posega, Verőcze és Szerém megyékre is alkalmazni kívánják. — BEZERÉDY különösen ezt annál szükségesbnek találta, mivel eddig az Alsó Tóth Országi megyék után állottak a lajstromban mint egy ör gyanánt Banatusi megyéink s ezen állás amazokat a magyar megyékkel kapcsolatban tartotta: most pedig betű rend szerint lévén iktatandók a többiek sorába, már Posega, Verőcze és Szerém egészen elkülönözték, a mi országunk épségének jövőndő alkalommal ártalmára szolgálhatna. — NÉMETH ugyan azt hitte, hogy Alsó Tóthország nevezetét a Bánáti nevezet megszünése miatt változtatni szint annyit tenne, mintha az urbéri 8-ik t. cz.²⁰ el nem fogadása miatt az első czikelyt sem akarnók elfogadni. — Azonban TARNÓCZY nyilván kimondá, hogy ő biz ezek közt is elválaszthatlan kapcsolatot lát, elannyira hogy ha az 5-ik²¹ és 8-ik t. cz. meg nem állana, ő ugyan a maga részéről azt mondaná, ne álljon az 1-ő is, ne adjunk adót, ne adjunk katonát, ne adjunk semmit.

De legélénkebb volt a vitatás mint mindég, úgy most is SZALOPEK, és BUSÁN között.

SZALOPEK tudván hogy a dolog érdemének diplomaticai fejtegetése másuvá tartozik, abba ez úttal nem kíván ereszkedni, nyilván kijelent-

¹⁷ A kérdés valószínűleg a bizottság első, *Coordinatio comitiorum* c. javsálatának tárgyalásakor került volna szönyegre. Ez ugyanis foglalkozik (II. c. 8. §.) a szlávón és horvát megyék országgyűlési szavazatával és helyével.

¹⁸ Szalopek az alsótábla 1833 aug. 14-i országos ülésében kifogásolta, hogy Szlavóniát Alsótótországnak nevezi a törvényjavaslat, holott Felső-tótorszag nincsen, Bernáth pártfogó indítványát azonban, hogy Alsótótország helyett mondjanak Szerém, Pozsega és Verőcze megyét, a rendek a personalis javaslatára mellőzték. (*Országgyűlési Tudósítások*, II. k. 61. l.)

¹⁹ A tárgyalás alatt álló, 1833 nov. 19-n felterjesztett urbéri törvényjavaslatban.

²⁰ A jobbágyoknak személy s vagyonbeli bátorságáról. (*Iratok*, I. k. 545. s köv. l.)

²¹ Az urbéri kötésekről. (Uo. 529. s köv. l.)

vén: hogy annak idejében napfénynél világosabban meg fogja mutatni, miképen *Posega, Verőcze és Szerém* megyékhez Horvát Országnek semmi köze, mert azok egyenesen magyar vármegyék. Itt azonban csak azt jegyzi meg hogy a megyéknek egyenkénti megnevezése senkinek nem árt, mert sem az nem mondatik hogy Magyar, sem az, hogy Tót Ország-hoz tartoznak, ellenben a Sclavonia nevezetnek behagyása magát a dolog velejét tetemesen anticipálná. Egyébiránt a ki ezen megyéknek Magyar Országhoz tartozása felett kételkednék, olvassa meg az 1498: 16. czikely²² ott fogja találni, hogy ezen megyék nem Sclavonia név alatt, hanem Bács, Tolna s más megyékkel, inter Comitatus Partium inferiorum jelennek meg. Emlékezzék meg azon törvényre, melly ezen megyéknek az országgyűlésen ülést, és voxot ad eme szavakkal: *Comitatus Posega, Verőcze et Szerém votum et sessio dietalis jure postliminii restituitur*.²³ Kellott tehát annak előtte is itt lenniök, mert *postliminio restitutae sunt*. És valóban Verőcze megyének úgy mint megyének a magyar törvényhozásban rég ülése s voxa volt, midőn még Horvát Ország csak Oratorokat küldött a magyar nemzethez.

Busán ezen beszédben ellenkezéseket vesz észre. Verőcze követe azon kezdé beszédét, hogy a dolog érdemének fejtegetése ide nem tartozik, és még is raptare volendo benevolentiam SS et OO mutogatásokba esztekdedt. Ő sokkal inkább tiszteli a RR tanácskozásának rendszerét, sem mint hogy a napi rendet ide nem tartozó vitatásokkal zavarná. Csak az e tárgybani országos végzésre emlékezteti tehát a RRket, s azokra mellyeket azon alkalommal mondott volt.²⁴ Egyéb iránt Verőcze követét Pygmaeusnak nyilatkoztatja, ki a horvátok egyesületét s magyarok iránti ragaszkodását oly kevésbé képes felzavarni, mint a melly kevésbé képesek a tenger hajjai meg törni az erős szirteket.

Ezen mondás zajgással fogadtatott, s voxolás után 26 megye 20 ellen a Torontáli indítványt elfogadván, határozattá lőn: hogy *Alsó Tótország* nevezete helyett, az érdeklött 3 megyék mindenütt névszerint megneveztessenek, nevezetesen pedig a lajstromban a többi megyék sorába, nyomban Zólyom után iktattassanak.²⁵ — Busán: Látván, ugymond, hogy a szavatolás resultatuma szokás szerint Horváth Ország sérelmére ütött ki, kijelenti hogy ezen végzésben soha meg nem egyezik. — Voxolás közben némellve az egész kérdést stylus dolgának nyilatkoztaták. Ocskay kérdé, hogy ha pusztán stylus dolga, miért vitattatik ily hévvel? Mire PRÓNAY tagadja hogy pusztá stylus forogna kérdésben. — Azon tüzes részvét, mellyet H[orvát] Ország követe nyilvánosít, ellenkezőre mutat, kétség kívül argumentumot akar magának Magyar Ország jussainak csorbitására előkészíteni; de erre ugyan a RR soha sem fognak neki alkalmat nyújtani.

²² A tc. a telekkatonaság felől intézkedik s kimondja, hogy 36 jobbágytelek után kell egy jól felfegyverzett lovas katonát kiállítani, kivéve az alsórészek bizonyos megyéit, nevezetesen Pozsega, Valkó, Szerém, Bács, Csongrád, Csanád, Zaránd, Torontál, Arad, Temes és Békés megyét, amelyek 24 telkenként egy huszárt tartoznak adni.

²³ Az 1751: 23. tc. szerint a rendek a királynő hozzájárulásával kimondják, hogy a három megye az országgyűlésekre meghívatra „inter reliquos regni huius comitatus sessione et voto postliminio gaudere possint”.

²⁴ Országgyűlési Tudósítások, II. k. 61. l.

²⁵ Iratok, III. k. 119. l.

Ezen 2-ik t. czikelyben a királyi válaszbán tett kisebb érdekű észrevételek elfogadásával.²⁶ September 6-án a KK és RR bészárólag a 7-ik §-usig haladtak.

September 7-én vasárnap, — 8-án ünnep. September 9-én az Unghi indítvány forgott napi renden, mellyet előbbi levelemben²⁷ terjedékenyen közlöttem.

September 10-én kerületi ülés. — Elnökség Tarnóczy, és Roskó-ványi. Következett az urbéri 2-ik t. cz. 8-ik §-ussa a zsellérekéről. Itt a *Resolutio Inquilinare constitutum* helyett *Urbariale sessionum inquilinarium constitutum* kifejezéssel kívánt élni; továbbá ezen kifejezést: hogy csak azon zselléri állományok hagyassanak mostani valóságukban, *quae jam urbariale tabellam ingressa sunt*,²⁸ kihagyatni kívánta — De voxok többségével mind a két javallat félre vettetett.²⁹

Következett a 3-ik t. cz. s ennek 1-ő §-ussa az *Irtásokról*. Ennek első sorait Ő Felsége ily módon kívánja kifejeztetni „*Cunctas exstirpaturas postfundalitate haud ingressas, aut originarie uniceque pro subsistentia subditorum haud destinatas, subditi eousque donec via urbariali recipiantur, erga depensionem terragii vel census hucdum consueti usuabunt.* Továbbá kívánja Ő Felsége hogy az irtásokra nézve az 1807-ik esztendő elválasztó időszaknak határozottassék,³⁰ oly módon, hogy a most nevezett esztendő előtt tett irtásokat vissza váltani s a jobbágyoktul elvenni egyáltalában szabad ne légyen, az 1807 utánniakat pedig csak azon esetben, ha (a mint fenteb mondatott) postfundalitate haud sunt ingressae, aut originarie uniceque pro subsistentia subditorum haud destinatae.”³¹

Ezen nagy tekintetű kérdések tárgyában RAVAZDY legelsőben azt tette indítványba, ne fogadtassék el a *via urbariali* kifejezés, hanem maradjon meg az Ország Rendei által megállapított *via juris*.³² Azomban szavazat utján 31 voxal 15 ellen, e részben a Resolutioban javalt módosítás elfogadtatott.

Már most mindenek előtt az epocha kérdésének kellett eldöntetni, s e részben a kérdésnek mikép leendő fel állításáról nem kevés vitatás jött közbe. NAGY PÁL és RUDICS első kérdésnek azt kívánták: valjon szükség e az irtások visszaválthatására nézve valamelly epochát felállí-

²⁶ A törvényjavaslat II. cikkének 3—7. §-ában a *resolutio* hét, részben stiláris módosítást kívánt. (*Iratok*, III. k. 32. s köv. l.) A rendek a javaslatok közül hármát csak további változtatások feltételével voltak hajlandók elfogadni. (*Iratok*, III. k. 119. s köv. l.)

²⁷ L. előbb, 492. s köv. l.

²⁸ A 8. § szövegének megállapításakor az alsótábla ezzel a mondattal háritotta el, hogy a kuriális zsellérekre is kiterjedjen a törvénycikk kedvezménye. (*Országgyűlési Tudósítások*, I. k. 617. s köv. l.)

²⁹ A rendek, indokolásuk szerint, azért nem fogadhatják el a reso'utiót, mivel egyrészt nem minden zsellérbirtoknak van külső telki tartozéka, másrészt a módosítással „sem az urbéri és földes uri telkeken lakó zsellérek közti határvonatot felállítva, sem az ezen hiányt szükségkép követendő bírói önkényt valamelly biztosbb alapra szorítva nem találják”. (*Iratok*, III. k. 120. s köv. l.)

³⁰ Az 1807:21. tc. 18. § ugyanis eltiltotta a jobbágyokat, hogy földesuri engedély nélkül erdőt irtsanak.

³¹ *Iratok*, III. k. 34. l.

³² A *Via iuris* kifejezéssel, amelyet az 1833 aug. 1-i országos ülés Niczky indítványára fogadott el (*Országgyűlési Tudósítások*, I. k. 626. l.), a főrendek a törvényjavaslat tárgyalásakor semmiképen sem voltak megelégedve és ismételtén a *sua forma* kitéltet ajánlották. (Uo. II. k. 212., 351. l., *Iratok*, I. k. 390. l.)

tani? kívánságuknak azon okát adván, hogy némely megyék az 1807-ik, mások az 1790-ik esztendő³³, mások ismét az Urbariom behozatalát³⁴ kívánják epochának alapítani, ha ezen megyék ösze véve többséget tesznek, akkor tagadni nem lehet, hogy az ország többségének vezér elvé az: hogy epochára szükség van, — már pedig ha elkülönözve tétetnének fel a kérdések, p. o. leg először az, vajjon az 1807-ik epocha elfogadtatik e? ezen kérdésre nem csak azok, kik epochát nem kívánnak, de az 1790-est vagy az urbariom idejét kívánók is nemmel voxolnának, s eként minden kérdésre nézve magok közt is megszakitván, az ország többsége kisebb számban maradna. — Ellenben Vrréz és Bernáth ép abban találnának sérelmet, ha egy felekezet ellen három felekezet egyesítenék, mert e szerint az epocha ellen voxolók, kik minden esetre többen vannak, mint akár mellyik rész a másik 3 közül, kisebb számban maradna, s három absoluta minoritás, egy absoluta majoritás ellen győzedelmeskednék.

Végre csak ugyan így tétetett fel a kérdés: *elfogadtatik e a Resolutio által javallott 1807-ki epocha*,³⁵ *vagy nem?*

Szavatlós közben MARCZIBÁNYI nemre voxolván azon elvből indult, hogy az irtás föld a földes urnak tulajdona, melyet tőle elvenni nem lehet, s erészben az 1807-ki törvény különbséget nem tehet, mert ha soha sem alkottatott volna is az irtást tilalmazó 1807-ki törvény, még is állott volna magában azon igazság, hogy a máséban irtani nem szabad; de különben is az irtást maga az 1791 : 35. czikely által ideiglenes törvény erejére emelt Urbariom is világosan tilalmazza.³⁶

DEÁK ily formán szóllott: E tárgyban két fő tekintetet kell a törvényhozásnak szem előtt tartania. 1-ör hogy minden irtás a földes urnak valóságos tulajdona. 2-or hogy az irtásoknak általános viszáltása sok ezer munkás ház népet élelmének egyetlen egy forrásától megfosztva az inség örvényébe taszítva, s a tulajdonosi jusnak korlátlan használlása hazánk boldogságát veszélyeztetné. — Ezen második tekintet koránt sem példa nélküli a magyar törvényhozás történetében. Mert őseink gondos figyelme is kiterjedett arra mindenkoron, hogy a földes urak tulajdonosi jusának korlátlan használlása, hazánk népének legszámosabb és leghasznosab osztályát, a szegény adózó népet nemzetünk köz kárával inségre ne juttassa, s alig van a jobbágyi adózásoknak valamely neme, melynek időkénti szoros meghatározását törvényeinkben ne lelnénk. Így az 1514. és 1548-ban 52 napra határozott

³³ Ezek felfogását az 1833 aug. 1-i országos ülésben Borsiczky azzal indokolta, hogy 1791 előtt nem volt törvény, amely tiltotta az irtásokat, el'ebben az 1791 : 35. tc., bár ideiglenesen, törvényerőre emelte a Mária Terézia-féle urbéri szabályzatot. (*Országgyűlési Tudósítások*, I. k. 619. s köv. l.)

³⁴ A helytartótanács 1767 jan. 23. bocsátotta ki az urbéri rendeletet. (Pauly C.: *Constitutio rei urbanae regni Hungariae*, Viennae, 1817. 351. s köv. l.)

³⁵ Az 1807. évrnek határidőül való kitézése mellett az urbéri törvényjavaslat alsó táblai tárgyalásakor többek között Balogh, Beöthy, Kölcsey, Nagy Pál is felszólaltak. (*Országgyűlési Tudósítások*, I. k. 623. s köv. l.)

³⁶ VIII. pont 1. §.: „Subdito absque indulto dominii sui poena amittendae mercedis et refundendorum damnorum extirpaturas imposterum facere licitum non sit.“ (Pauly i. m. 372. l.)

robot³⁷ 1553-ban 40 napra szállítattott.³⁸ Így a füst pénz 1514-ben,³⁹ a kilenczed 1492-től kezdve számtalan törvényekben,⁴⁰ sőt 1715-ben maga az urbéri adózások közé nem számítható hegyvám is⁴¹ hol meghatározottatott, hol megszorítottatott, de a mi több 1715-ben a 101-ik czikelyben a jobbágyok fizetetlen jobbágyi adózásainknak fele része alól is felmentettek.⁴² Mind ezek s más számtalan törvények, — maga az urbariom és a puszták népesítését parancsoló 1723 : 18. czikely is⁴³ — nem egyéb lévén, mint a sajátági jusnak megszorítása, nyilván mutatják: hogy ősünk soha sem késtek a korlátlan használatának gátot vetni, valamilyen azt a szegény adózónak sorsával szorosan ösze szót nemzeti közboldogság szükségessé tette. Most sem az a kérdés tehát: van e jusunk ősünk nyomdokát e részben követni, hanem csak az, ha jelen körülményink között az irtások visszaváltásának általános megengedése nem szűl e veszélyes következtetéseket honunkra? Mert midőn honunk boldogságának sülyedésétől félhetünk, a támadható rosznak törvények által gátot vetni nem annyira jusunk, mint kötelességünk. — Ezeknek előre bocsajtásával rövid rajzát adja a tárgy felett folyt országos tanácskozásoknak, ismétli akkoron senki által sem pártolt utasításának tartalmát,⁴⁴ mely szerint nem regulázott helyeken a vissza váltandó irtások negyed részének, sőt szükség esetében felének, sőt többnek is, a lakosok közt kiosztatni kellene. Megemlíti hogy akkoron Vas vármegye követe is tett egy indítványt,⁴⁵ oly értelműt: hogy a jobbágyok élelmére szükséges irtások vissza válthatók ne legyenek, melyre midőn a szállítványok (colonisatiók) is szóba jöttek, a Vas vármegyei indítványon alapítva született azon országos határozás: hogy az *eredetileg* és *egyedül* a jobbágyok élelmére szánt irtásokat vissza váltani ne lehessen,⁴⁶ mely végzés azonban az alapnak felvett vasi indítvány lelkétől annyira eltávozott, hogy igazán reá illenek a Római költőnek ama szavai: „Amphora coepit institui, currente rota sed urceus exit.”⁴⁷ Vas követe az élelemre szükséges (necessariae) irtásokat kívánta visszaválthatlanoknak nyilatkoztatni, a végzés azokat vette ki, melyek élelemre szánvák

³⁷ Az 1514 : 16. tc. a jobbágy szolgálati kötelezettségét heti egy napban állapította meg, ez 1548 : 34. tc. ugyanígy minden birtokos jobbágyét, érintetlenül hagyván azonban Szlavónia régi szokását.

³⁸ Az 1553 : 11. tc.-ben.

³⁹ Az 1514 : 15. tc. értelmében minden jobbágy, akár telkes, akár zsellér legyen is, földesurának évente egy aranyforintot fizet, mégpedig felét Szent György, — felét Szt. Mihály-napkor, ott azonban, ahol súlyosabb terhe, ez nem kisebbedhet.

⁴⁰ A kilenced felől a következő törvénycikkek intézkednek: 1492 : 47, 48, 49, 1495 : 44, 1498 : 41, 1500 : 27, 29, 1507 : 15, 1514 : 18, 1518 : 27.

⁴¹ Az 1715 : 97. tc. a hatalmaskodást sújtó büntetés terhe alatt eltiltja a szőlőhegyek földesurait, hogy növelni merészeljék, a régi szokáson túlmenően, a ius montanum-ot, ha csak a művelés alatt álló terület nem növekszik.

⁴² A tc. egyrészt megtiltja a földesuraknak, hogy jobbágyaiktól beszedjék az elmúlt zavaros időkben elmaradt szolgáltatásokat ha ezeket törvénytelen uraik már megvették rajtuk, másrészt elengedi a még meg nem fizetett tartozások felét, másik részük fokozatos lerovására pedig időt engedélyez.

⁴³ V. ö. 492. l., 40. jegyzet.

⁴⁴ Deáknak az 1833 aug. 1.-i országos ülésben elhangzott indítványát olv. Országgyűlési Tudósítások, I. k. 621. s. köv. l.

⁴⁵ Niczky indítványát olv. uo. 619. l.

⁴⁶ Országgyűlési Tudósítások, I. k. 626. l.

⁴⁷ Horatius, *Ars poetica*, 21, 22.

(destinatae). Ha ennek értelme csak az irtványokra telepített egész szállítványokat foglalja magában (mint némelyek magyarázták), akkor czél nem éretik, mert hazánkban sok helység található, melyben az urbér behozatalakor 3—4 telek volt csak, most azonban ugyan azon helységben csupán irtásokon sokszor több, gyakran egypár száz szorgalmas háznép találja élelmét.⁴⁸ Ezen háznépek nem egész szállítványok, ha tehát tőlök az irtások elvétnének, sok ezeren élelem nélkül, éhséggel, inséggel lesznek kénytelenek küzdeni, a legnépesebb faluk elpusztulnak, s hazánk a köz jót előmozdító számos iparkodó polgár helyett ugyan annyi nyomorulttal terheltetik, mert ahhoz kevés reménünk lehet, hogy ők a gazdag alföld termékeny térmezején földet nyerjenek. Ha pedig szórul szóra véve magyaráztatik az országos végzés, akkor nem lesz irtás, melyet vissza váltani lehessen, mert nincs oly föld a hazában, melyet a jobbágy nem azért irtott *eredetileg*, nem azért irtott *egyedül*, hogy rajta élelmet találjon. Az országos szerkeztetés tehát kétszeresen káros, mert kétes értelme a kormányzések önkényére nyit utat, s ezen önkénytől függesztli fel úgy a földes urak értékét, mint a jobbágyok sorsát, pedig valamint legnagyobb áldás a világos és határozott törvény, úgy legnagyobb átok bár mely nemzeten a bíróságok önkényét megállapító kétes rendelkezés. Ha az foglaltatnék a végzésben: hogy az irtásokra telepített szállítványoktól az irtásokat elvenni ne lehessen, mert ezeknél az irtások birtoka mintegy természetes feltétele a telepítésnek, hogy továbbá azon egyes jobbágyok, kik telekföldet nem bírván, egyedüli irtásokból élnek, azoktól meg ne fosztassanak, különben élelem nélkül maradva, honunk köz kárával, sőt talán a polgári társaság fő céljainak kockáztatásával inségre jutnának; azoktól ellenben, kik telek földet bírnak, és így az irtások élelmökre nem elkerülhetetlenül szükségesek, a földes úr minden irtást vissza válthasson, mivel itt semmi győzhetetlen föbb tekintet a tulajdonosi jusbol származó szabad használat korlátozását nem parancsolja; kész volna a szónok elfogadni a javallatot, s ha remélhetné hogy a RR ezen országos állapodásnak határozott, és biztosító magyarázatot fognak adni, bizonyosan nem nyulna a Resolutio által javallott epochához, de a jelen körülmények között inkább elfogadja az epochát az *originarie, uniceque* szavak kihagyásával, mint sem hogy az önkényt erős lábra állító homályos értelmű országos javallatban megnyugodjék. — Igaz hogy egy részben az epocha is önkényen épül, de azt a törvény fogja egyes kimondásban gyakorolni, és ha meghozatik a törvény, annak a rendelete többé nem önkény, hanem állandó bizonyos sinór mérték, az országos javallat ellenben az önkényt a végrehajtó és bírószkodó föbb hatalom kezébe adja, mely azt minden egyes esetről különösen ismételve, és hol igazságtalan kedvezéssel, hol fájdalmas sujtással gyakorolhatja, pedig mint sem hogy a bírónak és föb hatalomnak szenvedhetlen önkényét megállapítsa, inkább eltűri azt, mellyel más biztos alap hiányában a törvény valamit elhatároz, jól tudván hogy e félekénél az önkényt tökéletesen elkerülni éppen nem is lehet. P. o. a hatalmaskodás díja miért éppen 100 ft⁴⁹ a tőke

⁴⁸ Az 1833 október 11-i országos ülésben Boreziczky említi, hogy Trencsénben vannak telkek, amelyek 64 részre vannak felosztva s ugyanannyi család él rajtuk.

⁴⁹ Hármaskönyv, II. 67. 1. §.

törvényes kamatja miatt 6 forint száztól,⁵⁰ és nem 7, vagy épen 12 mint Rómában?⁵¹ a tökéletes kor miatt épen 24 esztendő?⁵² mind ezek első megállapításukkor némileg önkényen épültek!! — És így addig míg küldöitül elüttetett első utasítása helyébe mást venne, az 1807-ki epochát, mely legalább az ezen esztendő utáni irások visza válthatását a földes uraknak is megmenti, s a jobbágyot is inkább biztosítja, ezennel elfogadja.⁵³

Hasonló értelemben, vagy is az 1807-ki epocha elfogadására, némelly (még közlendő)⁵⁴ vitatásokkal csupán 11, név szerint Sopron, Zala, Somogy, Honth, Baranya, Szathmár, Szabolcs, Ugocsa, Csongrád, Békés és Csanád megyék voxolván, a Resolutio e részben el nem fogadtatott.

Szeptember 11-én azon kérdés lön szavatolásra föltéve, *valjon más valamelly epochát kívánnak é a RR felállítani?* Mire a fentebbi 11 megyék Szabolcson kívül minnyájan, azon kívül még Temes, Torontál, Trencsin, Bars, Mosony, Pest, Tolna, Bács, Posega, s így öszvesen nem több mint 19 megyék *igennel* voxolván, az epocha el nem fogadtatott, a RR többsége minden magyarázat nélkül megmaradván az originalice, és unice kifejezésnél.⁵⁵

Szeptember 12-én országos ülések tartattak, melyekben a Fő RR által küldötték⁵⁶ a KK és RRhez, az Itélő Székek el rendezése tárgyában készített válasz munkálatjokat,⁵⁷ — mely is sajtó alá adatott.

Szeptember 13-án kerületi ülés. — A RR egész a legelő kolcsát illető szakaszig haladtak, — legnevezeteseb végzésök: hogy mivel a Resolutio azon helyeken, hol a jobbágyok a gabonábolí pálinka főzésnek ususában voltak, ezt tovább is megengedtetni kívánta, a RR elfogadták ugyan a principiumot, de különböztetéseket tenni, s békeháborító kutatásokra alkalmat nyújtani nem akarván, ezen szabadságot az egész országra kiterjesztették.⁵⁸

Hertelendy haza ment. Gyertyánfy, Borsiczky, Vay megjöttek.

*

⁵⁰ Az 1647:144. tc. engedélyezte a 6%-ös kamatot, azt pedig, aki többet számított, mint uzsorást az 1723:120. tc. tőkéje és a kamatok elvesztésével sújtotta.

⁵¹ Iustinianus előtt a kamat maximuma 12% volt, míg ő a kereskedőknél 6%-ban, másoknál 8%-ban állapította azt meg.

⁵² A *Hármaskönyv* I. III. szerint a férfiak teljes korukat 24. évükben érik el.

⁵³ V. ö. Kónyi: *Deák Ferenc beszédei*, I. k. 105. s köv. l.

⁵⁴ Olv. a következő számban.

⁵⁵ *Iratok*, III. k. 121. l.

⁵⁶ A főrendi küldöttség tagjainak névsorát l. az aísótábla szept. 12-i, 234. országos ülésének hivatalos jegyzőkönyvében. (*Jegyzőkönyv*, VIII. k. 274. s köv. l.)

⁵⁷ *Iratok*, III. k. 50. s köv. l.

⁵⁸ Olv. részletesebben a köv. számban.

179.

a)

1834 szeptember 10, 11, 13

Kerületi ülések.

Tárgy: A kir. resolutionnak az úrbéri III. tc. 1—3. §-át módosító javaslatai: irtások, bormérés, pálinkafőzés, legelő felosztása.

b)

A szeptember 15-i kerületi ülés végzése a legelőfelosztás kulcsa tárgyában.

a)

Posony, September 17-én, 1834.

A KK és RR folyvást az Urbér iránti királyi válasszal¹ foglalatostkodván, *September 13-áig* Tarnóczy és Roskoványi, azután pedig Somics és Bernáth elnökségök alatt e mai napig a 3-ik t. cz. 4-ik §-áig, vagy is a tüzi faizás elintézéséig haladtak e következő rendel:

Az irtások tárgyát a mi illeti, Deáknak utóbbi levelemben közölt előadására² ANDRÁSSY feleletül adá, miképen ő egyáltalában el nem fogadja azon elvet hogy inkább a törvényhozás vágjon be egyesek tulajdonába, mintsem hogy némi önkényt a bíró gyakoroljon. Ez utóbbit, úgy mond, egészen kikerülni majdnem lehetetlen, s különben is töbnyire csak azon bíró gyakorolhat önkényt, ki vagy nem érti a törvényt, vagy kinek characteré nem tiszta; de midőn a törvényhozás maga bevág a tulajdon szentségébe, ezen önkénynek alkalmaztatására, a legbecsületesb bíró is kényszerítve van. Szép és dicső feladatnak valja ugyan hogy a nép subsistentiájáról gondoskodjunk, ennek azonban a tulajdon sérthetlenséget feláldozni nem akarja s azt minden körülmények közt szentnek tartatni kívánja, és ennél fogva Zala követének a mult időkből felhozott példái által sem indítatik ellenkezőre, mert mit e részben őseink cselekedtenek, az is sérti a tulajdon szentségét, következésképen követést nem érdemel.

A tulajdonnak sérthetlenségén kívül még két ok lőn a Resolutio által javallott epocha ellen fel hozva: Dókus t. i. csak oly engedélyekre nyilatkoztatá készeknek küldőit, mellyeknek megadásában minden földes úr arányos részt veszen, p. o. a füst pénz elengedésére; ellenben semmi olyasra nem állhat, a mi ismét csak a már különben is annyi áldozatokat tett felsőb vidéki földes urakat nyomná. — Vitéz pedig látván hogy sokan azért hajlandók epochára voxolni, mert ezt jobbnak látják az *originarie* és *unice* kifejezésnél, megjegyzi: miképen egyáltalában nem vagyunk azon helyzetben hogy a kettő között választhatnánk, mert a kir. Resolutio kívánja ugyan hogy az 1807 előtti irtásokat visza váltani teljességgel ne lehessen, de azért nem mondja hogy az 1807 utániakat visza váltani lehet, mert ezekre nézve elfogadja, az *originarie* és *unice*

¹ *Irtatok*, III. k. 33. s köv. l.

² L. előbb, 509. s köv. l.

kifejezést, s az Ország Rendeinek azon végzését, melly szerint az eredetileg és egyedül a jobbágyok élelmére szánt irtásokat elvenni szabad nem léssen, többé tanácskozás alá nem tartozható végzés erejére emeli; következésképen nem arról van szó, hogy job e az 1807-ki epocha az *originarie* és *unice* kifejezésnél, hanem arról: valjon megmarad e a RR a magoké mellet, vagy annak súlyát, még az 1807-ki epocha hozzátoldásával is nevelni kívánják.

Ezekre feleletül adatott: hogy az epochára voxolók (nevezetesen Deák) nyilván ki jelenték: miképen az epochát csak az *originarie* és *unice* szavak kihagyásával fogadják el, s meg vannak győződve, hogy ezen világosítás által az 1807 utáni szállítványok sorsát kétesse nem teszik, mert nem hihetik hogy 1807 után csak egy colonia is települt volna hazánkban a nélkül, hogy lételét vagy írott, vagy szóbeli, de gyakorlattal erősített kötéssel biztosítaná.

KÖLCSEY az epochára voxolván, figyelmezteté a RRket azon morális veszteségre, melly a földes urakra a nép véleményében háramolhatnak, ha magunkat bár mely nemü engedélyben a Kormány által felülmúlni engednők, s megszenvednők, hogy a Kormány nálunknál több liberalitást mutasson.

PALÓCZY ellenben örömet kíván ugyan a liberalitásban minden példát követni, de ez úttal megválja, a Kormánytul liberalitást nem tanulhat. A Kormánynak minden liberalitása abból áll, hogy más zsebéből kíván ajándékot adni a népnek, hogy azt tőle más uton ismét elvehesse. Mert ha liberalis akart lenni, miért nem fogadta el a RR által javallott morális engedélyeket, mellyek a nép felemelését, függetlenítését, s fentebbi erkölcsi becsét vették irányzatba?³ ámbár mind ezek egy fillérébe sem kerülnének. De azt mondják: áldozzák fel a RR az irtásokra nézve tulajdonosi jussaikat, mert *ratio status publici* kívánja. Őrizkedjünk e veszedelmes elvtől, okunk van reá, mert keserves tanúságot adott az 1811-ki Staatsbanquerot.⁴ Igazság a polgári társaságnak alapja, ő ezen elvnel kíván maradni, ez pedig kinek kinek a magáét megadni kívánja; a mint maga az Evangelium is csak azt tanítja: hogy szeressük felebarátunkat, mint önmagunkat, és nem parancsolja hogy felebarátunkat magunknál jobban szeressük.

BERNÁTH hasonlóképen róvás alá veszi a Resolutio irányzatát. A RR, úgymond, tartós alapokra kívánván a nép boldogságát építeni, materialis engedélyeiket morális engedélyekkel, politicalai jussokkal öszekötötték. A kormány amazokat nem csak elfogadja, de itt-ott a mi zsebükből még többet is szeretne az egyenes, és mellékes adóval⁵ zsarolt népnek adni; — a morális engedélyeket pedig itt elveti; kétség kívül tehát majd a Commercialéban⁶ fogja eme hijányt kipótolni, s igazságos materialis

³ A törvényjavaslatnak „de subditorum personali realique securitate“ szülő VIII. cikkére (*Iratok*, I. k. 545. s köv. l.) utal, amelyet a resolutio elutasított. (*Iratok*, III. k. 49. l.)

⁴ Az 1811 febr. 20-i pátens a forgalomban lévő 1060 millió frt. papírpénz értékét 1/5-ére, 212 millió frtra szállította le s ugyancsak devalválta a mintegy 80 millió frt névértékű rézpénzt is.

⁵ Egyenes adónak a hadi adó és a megyei igazgatás költségeit fedező házi adó számított, melékesnek pedig az ú. n. deperdita, amely a katonaságnak természetben beszolgáltatót cikkek hatóságilag megállapított és piaci ára közötti különbözetet jelentette.

⁶ A kereskedelmi bizottság munkálatának megtárgyalását az 1832 dec. 20-i királyi propositiók az ötödik helyen jelölték ki. (*Iratok*, I. k. 5. l.)

engedélyek helyett ott majd moralisokat ad, t. i. megparancsolja: tanítsák mindenütt az arithmeticát, hogy az emberek jó kereskedők lehessenek, és ez léssen minden engedély, melyet majdan a Kormánytól várhatunk.

Somsics azonban csudálkozik hogy némelyek a földes uri tulajdon fentartása tekintetéből ragaszkodnak a szerkeztetéshez; mert ebből azt kellene következtetni, hogy ha megáll az Ország Rendeinek állapotása, majd minden irtást ki fogunk válthatni, ez azonban koránt sem így van, mert szerkeztetés szerint egy irtást, még a tegnap irtottat sem lesz szabad kiváltani, mellynek kiváltását a Helytartó tanácsnak nem lesz tetszésében megengedni. Somogy Rendei szintén földes uri tulajdonnak nézték az irtásokat, de ámbár csak nem az egész megye eredetileg irtásokra települt, a Helytartó tanácsnak korlátlan önkénye miatt mindazáltal egyetlen egy irtást sem válthattak jobbágyaiktól kezökhöz, ha csak meg nem bizonyítotott, hogy nyilván és világosan a visza váltás feltétele alatt volt az irtás megengedve. Utasításba adták tehát Somogy Rendei, hogy követjeik a földes uri just reclamálják, látván azonban hogy az *originarie* és *unice* kifejezéssel ismét csak róka bőr huzatik az önkényre, és senki sem fogja tudni, mit nevezzen magáénak, mi légyen valóságos tulajdona ezen bizonytalanságnak, s önkénynek megszüntetése tekintetéből epochára voxol.

PÉCHY a róka bőr kifejezést sértőnek nézte, s kijelentvén hogy küldőire azon homályt háritatni nem engedi, mintha ők oly törvénynek alkotásához járultak volna, melly által róka bőr húzatik az önkényre. Somogy követét szelidségre szöllítá fel s kívánta, hogy ilyes kifejezések-től megkiméltessék. — Erre némi zaj kerekedett, Somsics felelni kívánt. de minthogy ez voxolás közben történt, szükség vala sort tartani, s ezt tartván, legelőb BERNÁTH tevő azon megegyezést: hogy Somogy követe Pest vármegyét távolról sem érdekelte, hanem a szerkeztetés feletti nézeteit általában fejté ki, s minthogy azt önkényre vezetőnek ítélte, ha már hasonlatossággal kell élni, valóban az önkényt szelidebb állathoz hasonlítani alig lehet, s ha bár nem épen rókához is, de minden esetre valami vad, és ravasz állathoz kell hasonlítani.

Somsics feleletül adá, hogy parificatióval élt, minek példáját többé országgyűléseken tapasztalhatánk. Előadása sértést távolról sem foglalt magában. Egyébiránt ami azt illeti, hogy Pest követe által szelidségre s illendőségre utasítatik, azt töle egy általjában el nem fogadja, mert benne sem törvényes előlölőjét, sem professorát, sem leczkéztetőjét el nem ösmeri. Ha pedig Pest követe a kerületi gyülekezetnek barátságos tanácskozásait oly szoros korlátok közé kívánja szorítani hogy itt a tartózkodás nélküli szivesség, és szabadabb nyilatkozás ne uralkodhassék, akkor felszöllítja a RRket a kerületi üléseknek pártfogására. Elég szorító korlátok között vagyunk, legalább itt szólhassunk szabadon, s tartózkodás nélkül. — Péchy felállott, de a Somsics beszédére következett hangos tetszés s minthogy az ülés vége felé volt, a követeknek oszlani kezdése, és zajos zúgás miatt szóhoz soká nem jöhetett. Végre TARNÓCZY mint elnök csendességet eszközölt, megjegyezvén egyszersmind hogy ha akár egy, akár más részről olyas mit venne, vagy vett volna észre, mi a ház méltóságát sérthetné, bizonynyal el nem felejtkezett volna elnöki kötelességéről. — Erre Péchy legelőb is a Praesidiumnak felelt, s egyenesen tagadá, hogy a kerületi elnökség valami rendre utasítási authoritást tulajdonithasson magának. Utób pedig Somsicsnak válaszolva magyarázá hogy szem előtt tartván küldői becsületét, a róka bőr kifejezést szó nélkül ne hagyhatá.

NAGY PÁL ily formán szóllott: Mi nem rágtsigáljuk előre nyolcz napig othon a beszédeket mint a francziák vagy németek, hanem in promptu kell székeinkről felállanunk, s a tárgyakhoz hozzá szóllanunk; ily helyzetben ha minden szóba aggatódzgatni akarnánk, egy sincs közöttünk, magamat sem veszem ki, de bizon Pest vármegye követét sem, hogy ne élt volna oly kifejezésekkel, mellyekbe méltán, s méltábban bele lehetett volna akadni mint a róka bőrbe. Egyéb iránt több tekintetet csak nem fog Pest követe magának tulajdonítani akarni, mint mennyivel az előttünk volt törvényhozásoknak tartozunk, még is bizon édes jó apáink hoztak oly törvényt nem egyet, p. o. a Só tárgyáról szólló czikelyt,⁷ mellyről méltán el lehet mondani, hogy csak róka bőr van általa az önkényre húzva. És így valóban kár, minden szóba belé akadni. — Erre zajos tetszés következvén, TARNÓCZY ekép nyilatkozott: Sopronnak érdeemes követe, s a köz vélemény már felelvén helyettem, nincs mit szóllanom. Mire az ülés eloszlatatván, oszlás közben PÉCHY felkiáltott, hogy ő a köz véleményt csak a követektől fogadja el.

Ezek az 1807-ik epocha iránti voxálás közben történtek. — Másnap, midőn arról vala szó, ha valjon más valamely epochát kívánnak e a RR felállítani? — RUDICS figyelmezteti a RRket hogy ha valamely elvlasztó időszakot fel nem állitanak; a népnek egész létele bizontalanságba jön, s ha már enyire ragaszkodnak a tulajdon képzetéhez, legjobb lesz Sz. István idejére visza menni, mert hiszen eredetileg egész hazánk alkalmasint irtásokra települt, Bács megyének legalább minden bizonnyal jelenleg kies pusztái, mellyek hajdan rengeteg erdők valának, vannak helyégei urbariom nélkül, mellyeket ha ephoca nem alapítatik az irtások visza váltása iránt, csak földes uri kegyelem, vagy a kormány székek önkénye menthet meg az elpusztulástól.

NAGY PÁL pedig ily formán szóllott: Hogy az irtás kiváltásának megszorításával ismét csak a népesebb felföld birtokossai vesztenének, ez tagadhatatlan, de hiszen minden urbarialis engedélyekkel így vagyunk, s egész Contributio nalis rendszerünk csupa zavar. Ha nekünk egy idegen azt vetné szemünkre: hogyan van az hogy nállunk a nemes ember adót nem fizet? s mi azt felelnők: dehogy nem fizet! nem jön ugyan minden nap nyakára az adó szedő, de vagyonának egy nevezetes részét semel pro semper kijelelte, s a Contributio terheinek fedezése végett által is adta,⁸ mert az adó beszédésének kellemetlenségeitől meg kívánt menekdni. A kérdezősködő idegen ezt kétség kívül igen okos institutióknak fogná találni. De ha tovább menvén azt kérdi, valjon mindenki egyenlő arányos részben adott e ama fundushoz? s mi azt feleljük: Isten őriz! de hogy egyenlő! egyik sokat, másik semmit!! már nagyon fog csudálkozni, s ha még meghalja hogy a semmit nem adónak életét s vagyonát is amazoknak költségén védelmezik; már ekkor az eléb okosnak vélt institutiót nem igen fogja okosnak találni. — És mi az oka hogy ez így van? felelet: mert a puszták impopulatióját parancsoló törvénynek⁹ elég nem tétetik, minthogy a kormány nem ügyel a végrehajtásra. És miért

⁷ Az 1791:20. tc. sok panaszra adott alkalmat a rendeknek, mivel fenn tartotta a királynak a lehetőséget, hogy a só árát, hivatkozva a rendkívül sürgető viszonyokra, az országyűlés megkérdése nélkül felemelhesse.

⁸ A „de insurrectione et contributione” szóló 1715:8. tc. számított oly törvényes rendelkezésnek, amely az állandó katonaság eltartásához szükséges adóalapot kijelölte.

⁹ Az 1723:18. tc.-nek.

nem ügyel? felelet: egyedül azon mocskos alacson haszonkeresés miatt, hogy a maga pusztáit impopulálni nem akarja. A kormány szeretné hogy az irtás megmaradjon a jobbágnál s ha okos, szeretnie is kell: jól teszi hogy pártfogolja a contributionalis fundust, mert az azon gőz, mely a status machináját mozgásban tartja. De nézzük meg csak, mit csinál a kormány mint földes úr? mikor dobra ütteti a conferálandó jószágokat, a gazdag zsidók és görögök édesgetésére soha meg nem felejtkezik a licitationalis hirdetésben¹⁰ kitétetni, hogy az eladandó, vagy is drága pénzért conferálandó jószágban a jobbágság még nincs regulázva, az az itt még a parasztot tönkre lehet tenni; mely utmutatást zsidó s görög uraimék hiven követni soha nem is mulasztják el, s utolsó hajszálig ugyan mindent elvesznek, a mit a szegény embertől el lehet venni. — No ha már valamely elválasztó határ lineát nem vonunk, csak az lesz a követke-zése, hogy a nemesi birtok a jobbágyéval örökös zavarban marad. Én akarom tudni, mi hová tartozik, s kérem a RRket. voxoljanak in genere, ha szükséges e valamely epochát felállítani? különben ha specialis kérdésekkel megosztanak bennünket, kéntelenek leszünk perünket elveszteni.

Ezen kérdés voxolás végett el is fogadtatott: azonban valamint az 1807-ki epocha csak 11 úgy az epocha általában csak 19 (utóbbi levelemben¹¹ névszerint meg nevezett) voxot nyert.

Szóba jött ez után, ha valjon szükséges e az *originarie* és *unice* kifejezést megmagyarázni. — Deák és Prónay a magyarázatot szükségesnek tartották, de mindketten merőben ellenkező iránnyal. DEÁK t. i. úgy kívánta magyaráztatni, mint az utóbbi levelemben közlött beszédében¹² elő terjesztette, PRÓNAY ellenben úgy: hogy csupán az irtásokra szállított coloniák lettek volna általa megmentve, minden egyéb irtás pedig visszaválthatónak nyilatkoztatva. — PÉCHY hivatkozott az országos napló könyvben olvasható magyarázatra,¹³ s ennek segítségével a törvényt eléggé világosnak ítélte. A többség is mellőzvé minden magyarázatot, az országos szerkeztetés mellett maradt.

A mi továbbá azon föld vagy haszon bért (*terragium* vel *censum*) illeti, melyet a jobbágyok a telek utáni állományba bé nem számított, s eredetileg és egyedül a jobbágyok élelmére nem szánt, és így a földes úr által visza váltható irtásoktól addig míg urbéri uton visza nem váltattak, fizetni kötelesek lesznek, e részben is különbözött a királyi válasz az országos szerkeztetéstől. — Az Ország Rendei t. i. abban állapodtak meg, hogy ezen *terragium* vagy *census* a földes urral kötendő szabad egyezés útján alapitassék meg,¹⁴ a királyi *Resolutio* pedig az eddig fizetni szokott *censust* hagyta meg.¹⁵ — RUDICS, NAGY PÁL és NÉMETH attól

¹⁰ Az ilyen hirdetmények (*Kundmachung auf Anordnung der hochlöbl. königl. Ungarischen Hofkammer, die im Königreiche Ungarn zur Allerhöchsten Verleihung bestimmten Cameral-Güter betreffend*) időről-időre a hivatalos Wiener Zeitung mellékletében (Amtsblatt) jelentek meg.

¹¹ L. előbb, 512. l.

¹² L. előbb, 509. l.

¹³ V. ö. Jegyzőkönyv, II. k. 458. l.

¹⁴ „erga depensionem terragii vel census penes liberam cum dominio initam vel ineundam conventionem usuabunt“. (*Iratok*, I. k. 506. l.)

¹⁵ „erga depensionem terragii vel census hucdum consueti usuabunt“. (*Iratok*, III. k. 33. s köv. l.) — A törvényjavaslat legelső tárgyalásakor, 1833 márciusában, a kerületi ülésben Boreiczky ezt a szöveget javasolta: „penes depensionem census hucdum praestari soliti“, azonban egy szavazattal kisebbségben maradt. (*Országgyűlési Tudósítások*, I. k. 217. l.)

tartottak, hogy szabad egyezésre bizni a dolgot, annyit tesz, mint a földes úr önkényét törvényesíteni. Így soha sem lenne az irtások kiváltása végett urbarialis perre szükség, mert a földes úr annyira emelhetné a fizetést, hogy a jobbágy később lenne a befektetett munka bérének elvesztésével az irtás föld művelésétől elállani, mint a kívánt terragiumot fizetni. — Némi vitatások után DEÁK a két különböző, de egymással össze nem ütköző módot egyesíteni javallá, mert azon esetre, ha nem sikerülne a földes urral kötendő egyezés, a dolog határozatlanul csak ugyan nem maradhat. Ezen indítvány voxok többségével elfogadtatván, abban lett a megállapodás, hogy az irtásoktól fizetendő bér szabad egyezés útján alapíttassék meg, *hac vero non succedente* (mint a Resolutionban javallatik) *erga depensionem terragii vel census hucdum consveti*, fognak az irtások, addig míg ki nem váltatnak, használtatni.¹⁶

Azt is kívánta a Resolutio, hogy a kiváltani czélzott irtások becsü ára (ahol t. i. törvényesen rajtok fekvő summáknak megtérítése fen nem forog) előlegesen nem a megyei törvényszék által vizsgáltassék meg, a mint az Ország Rendei javallották,¹⁷ hanem *in omnem casum urbariali via sint revidenda et Consilio L[ocum]tenentia Regio; re interea integre servata substernenda*. — Ez elfogadtatott.

Vége még azon kérdés volt az irtások tárgyából hátra: mily uton fog az ezen törvény kihirdetése után uri engedelem nélkül tett irtás (mindenesetre a befektetett munka bér elvesztésével) vissza vétetni. — Az Ország Rendeinek szerkeztetése úgy látszik, a földes urnak *via facti* hatalmat engedett a vissza vételre, mert egyszerűn így szökött: *recipere valeat*.¹⁸ A kir. válasz ezt ekép módosította: *via urbariali recipere valeat*.¹⁹ PRÓNAY a RR szerkeztetését pártolá, nem látván igazságosnak, hogy a földes úr, tennen engedelme nélkül bitangolt földének vissza vételéért bíróhoz legyen folyamodni kénytelen. — SOMSICS és TARNÓCZY ellenben a Resolutionnak elfogadására nyilatkoztak, emlékeztetvén a RRket, miképen eltörölték legyen az uri széknak urbarialis bírósokodását,²⁰ mert botránsokoztató dolognak ítéltek, hogy az úr tennen ügyében bírásokodják; már pedig, a Nográdi követ kívánsága még önkényeseb önhatalmsokodást foglal magában, mert egyedül magának a földes urnak kívánja azon bírósokodási hatalmat megadni, mellyet a RR töbsege uri szék által gyakorolva is botránsokoztatónak talált. — Ezen véleményre azonban kevesen hajlottak és így miután PEST VÁRMEGYE KÖVETJE indítványt tett, hogy a földes úr *in concursu legalis testimonii et fisci magistratualis* vehesse vissza az ily irtásokot, ezen indítványhoz azok is, kik a Resolutiot pártolák, hozzá álván az voxok töbsegevel elfogadtatott. A törvényes bizonság és tisztai ügyész foglatatosságának meghatározása végett NAGY PÁL indítványára hozzá tétetvén: *quorum erit invigilare, ne seu ex postfundualibus appertinentiis, seu exstirpaturis ante latam hancce legem factis; hac modalitate* (minthogy a postfundualitásban ment irtások épen nem, a törvényt megelőző más irtások pedig csak urbéri uton vissza vált-hatók) *quidpiam recipiatur*.²¹

¹⁶ *Iratok*, III. k. 121. l.

¹⁷ „in omnem casum per sedem iudiciariam comitatus praevis sint revidenda“ (*Iratok*, I. k. 506. l.)

¹⁸ *Iratok*, I. k. 507. l., Országgyűlési Tudósítások, I. k. 628 l.

¹⁹ *Iratok*, III. k. 34. l.

²⁰ A törvényjavaslat VII. cikkével. (*Iratok*, I. k. 537. l.)

²¹ Az alsótábla országos ülésében még módosította a Nagy Pál által javasolt szöveget. (*Iratok*, III. k. 122. l.)

Következett a 3-ik t. cz. 2-ik §-ussa, melly szóll az *urbarialis bormérésről*. Ennek első szakaszát ő Felsége elfogadta, mind az által a szakasz végéhez ahol az mondatik: *hogy a bormérés mindég csak magában a helységben, s nem azon kívül, vagy sátor alatt engedtetik meg*, e következőket hozzá adatni kívánta: *Nihilominus communitates occasione annualium privilegialium nundinarum, quae sub tempus urbanialis educilli servantur, in usu educillationis in loco etiam tali, qui iam extra pagum in cespite situatur, exercitae praeexistentes, in usu hoc porro etiam conservantur.*²² A kir. válasznak ezen ragasztéka ellenzés nélkül elfogadott. — Kivánta azt is Ő Felsége hogy a Sclavoniai Urbariomban foglalt azon engedelem, melly szerint a Sclavoniai megyékben minden különbség nélkül, akár van helyben szőlőhegy, akár nincs, az urbanialis bormérés Sz. Mihály naptól Sz. György napig volt megengedve, továbbá is fenntartassék.²³ — Ezt SZALOPEK ellenzé, a régi urbariomnak eme rendeletét ellenkező szokás, és későbbi resolútiók által megváltozotttnak állítván, — de DUBRAVICZKY minden esetre nagyob tekintetre méltónak ítélte az 1791:35. czikely által ideiglenes törvény erejére emelt urbariomot, mint a kormánynak önkényes későbbi resolútióit, vagy a törvényesített urbariommal ellenkező nem annyira szokást mint visza élést; a Kir. választ tehát e részben elfogadtni javallotta; a mint hogy köz felkiáltás útján el is fogadtatott.

A bor mérés többi pontjaira nézve nem volt a kir. Válasznak egyéb észrevétele mint az: hogy a 3-ik szakasz végét e képen kívánta kifejeztetni: *inductione vini ad casum infirmitatis, et nuptiarum in minori quoque quantitate admissa*. A mi szint úgy kedvezőb lévén a jobbágy-ságra, mint az országos szerkeztetés,²⁴ nagy szó többséggel elfogadtatott.

Ezen szakasznak a *pálinka főzést* tárgyazta utolsó fejezete iránt két rendbeli módosítást javallott a kir. Resolútio. 1.) A bévezetést, melly így szóll: *Ut praeparatio, et epocillatio liquorum praecise ad jura dominalia pertineat, et sub poena contrabandae subditis vetita sit, e reflexione nihilominus melioris subsistentiae iisdem exustio etc. etc.*²⁵ mint feleslegest kihagyatni kívánta, a mi el is fogadtatott. 2.) A KK és RR csupán gyümölcsből, törkölyből, és burgonyából engedték volt meg a pálinka főzést, gabonából pedig egyedül azon mennyiséget nem ellenzéék hozzá vétetni, melly az élesztésre okvetetlen megkívántatik. A kir. Resolútio ezt helybe hagyá, de hozzá tétetni kívánta: hogy a melly vidékek ekkor a gabonából pálinka főzésnek használatában voltak, azoknak ezen beneficium jövődre is megengedtéssék.²⁶

PRÓNAY: A kir. Resolúciónak ezen rendeletét hálával fogadja, s kívánja hogy a gabonából pálinka főzés, előbbi gyakorlatra való tekintet nélkül a jobbágy-ságnak általában az egész országban megengedtéssék. — Somics, Bárczay, Palóczy pártolák, Dókus, Ötvös Tamás ellenzették. —

²² *Iratok*, III. k. 34. l.

²³ A három szlavón megye részére az urbéri szabályzatot Mária Terézia 1756 márc. 15-n bocsátotta ki. A bormérésre vonatkozó pontot l. *Pauly* i. m. 626. l.

²⁴ A törvényjavaslatból hiányoztak az *et nuptiarum* szavak. (*Iratok*, I. k. 509. l.)

²⁵ Uo.

²⁶ A gabonának pálinkafőzésre való felhasználását az alsótábla 1833 aug. 6-i országos ülésében egy szónyi többséggel engedélyezte, mivel azonban a főrendek szept. 17-n mereven elutasították a határozatot, a szept. 26-i kerületi

NAGY PÁL úgy vélekedett hogy nem is lehet a Nógrádi indítványt el nem fogadni. Hol eddig szabad volt a jobbágyoknak gabonából is pálinkát főzni, török kormányhoz illő törvény lenne azt mondani, hogy ezentúl ne égethessenek, hanem rothadjon el gabonájok. Ahol pedig gyakorlatban nem volt, ott is szabad lévén az élesztésre szükséges gabona mennyiséget használni a pálinka főzéshez, ebből csak örökös zavar, és gyűlöletes kutatások erednének. — PÉCHY azt vetette ellen hogy a gabonából pálinka főzésnek általános meg nem engedése már a Resolutio által is elfogadott országos végzés, melyet többé változtatni nem lehet. — DEÁK ellenben figyelmezteti hogy a Resolutio ezen végzésen változtatást tett, s azt ismét országgyűlési tractatus ösvényére vonta. Hogy azokat, kik az égetésnek gyakorlatában voltak, abból kivetkeztetni nem lehet, ezt azon elv parancsolja: hogy a jobbágyságnak sorsa rosszab karba ne tétessék mint volt, ezt tehát el kelletik fogadni. Úgy de innen viszont igen kellemetlen surlódások következnek, ha hogy az engedély általánossá nem tétetik. Mert nem elég hogy az élesztésre megkivántatott mennyiség örökös kutatásokra ad alkalmat, de még a felett is szünetlen vizsgálatok, s koczódások lesznek, ha valjon volt e gyakorlatban a jobbágyság vagy nem? s minő volt ezen gyakorlat? általános e, vagy csak részletes, nyilvános e, vagy csak titkos s földes uri engedelemmel tudomással, vagy a nélkül gyakorlott? mind ezek még inkább össze bonyolítják ama viszonyokat, melyeknek kiegyenlítésén kellene munkálódnunk. Nem lehet tehát a nehézségeken másképp segíteni, mint úgy, ha az engedély általánossá tétetik, s azokra is kiterjesztetik, kiket eddig talán csak szívtelen nyomorgatás fosztott meg gyakorlatától.

Szavatozásra így tétetett fel a kérdés: *Kévánnak e a RR előbbeni végzések mellett megmaradni, vagy nem?* Ezen kérdésre voxok többségével módosítás határoztatott. 2-ik kérdés vala: *a resolútió fogadják e el, vagy a Nógrádi indítványt?* Trencsin, Liptó, Túróc, Abauj, Sáros, Szepes, Bereg, Csongrád, Krassó egyiket sem akarván elfogadni nem voxoltak, Pesth, Árva, Zemplén, Torontál, Horvát Ország a resolútióra szavaztak, és így a többi 29 megye s a Hajdu kerület voxával a Nógrádi indítvány elfogadtatván, a pálinka főzés általában mindenből, és mindenütt megengedettetett.²⁷

Következett a legelőről szólló 3-ik §. Ennek első fejezetjére nézve a kir. Resolutio két rendbeli változtatást javallott: 1.) Az ország Rendei azt határozták hogy a legelső elkülönözésének (*segregatio pascui*) mindenütt szükségesképp meg kell történni, valahol csak azt a helyzet, s kiterjedés megengedi, és *Dominus terrestris, aut unus e compossessoribus, aut denique major pars colonorum desideraverit*, a Resolutio csak egy szót kívánt ugyan változtatni, t. i. az elválasztó *aut* szótskát *et* ragasztékkal akarja fel cseréltetni ily formán *aut unus e compossessoribus, et major pars colonorum desideraverit*,²⁸ de igen szembetűnő hogy ezen

és okt. 9.-i országos ülés a törvényjavaslatnak a király elé került szövegét állapította meg. (*Országgyűlési Tudósítások*, II. k. 27., 225. s köv., 234., 284. l. — V. ö. még uo. 314. s köv., 351., 361., 374. l.)

²⁷ A kerületi ülés által javasolt szöveg: „Exustio, non tamen epocillatio cremati ipsis nihilominus tantum subditis e racemis, fructibus, vino eiusque faecibus, e frugibus item et quibusvis terrae nascentiis seu pro necessitate propria seu pro exercendo per urnas quaestu admittitur”. (*Iratok*, III. k. 123. l.)

²⁸ Az e.özményekre, amint a szöveg kialakult, l. *Országgyűlési Tudósítások*, I. k. 281. s köv. l., II. k. 27. s köv. l.

egy szó változtatással az egész dolog fekvése tetemesen megváltoznék. 2.) a RR azt kívánták hogy a legelőnek ezen elkülönözése *Praemittenda quoque pro re nata, omnium tenutorum commassatione* hajtassék végre, a Resolutio ellenben ezen soroknak kihagyásával a Commassationak említését is kihagyatni kívánta.

Ezen két észrevételre nézve PÉCHY a Resolutio ellen szóllott, mire a RR felkiáltás útján minden ellenvetés nélkül előbbeni végzésökhöz szórul szóra ragaszkodván, a Resolutio javallatát félre vetették.²⁹ — Ellenben a 2-ik, 7-ik, 8-ik és 11-ik fejezetekre tett, épen nem lényeges, sőt egyedül stylistikai módosítások³⁰ ő Felsége kívánsága szerint elfogadtattak.

b)

Ezek bérekesztőleg *September 13-áig* történtek. *September 14-én* vasárnapi szünet, *September 15-én* Somsics és Bernáth elnökségök alatt a legelő kérdése folytattatott; nevezetesen: minő kolcs szerint kell a jobbágyi legelőnek kiadatni? — Emlékezni fognak tisztelt levelezőim,³¹ hogy az ország Rendei az elkülönözhető legelőt kiterjedésére nézve két osztályra különböztették, t. i. a bőséges, és az elegendő legelő osztályára. Minémüségére nézve hat osztályt állítottak, u. m. 1-be a sík és könnyen felszántható, 2-be a felszántható ugyan, de már a nedvességet kevésbé tartó, és így nem oly fü termő dombokon lévő, 3-ba a berkes és erdős, 4-be a posványos, és székes, 5-be a homokos és köves, 6-ikba végre a kő sziklás helyeket számítván. És ezek szerint ott, ahol bőséges legelő található, az 1-ő és 2-ik osztályból 8 holdat, a 3-ik és 4-ikből 12-öt, az 5-ik és 6-ikból 16-ot határoztak egy jobbágy telek után kiszakitatni. — Ahól pedig a gazdálkodás rendje kevesebb vonó marhát kíván, szűkebbek a határok, de még is elegendő a legelő, ottan a minémüségnek fentebbi osztályozatai szerint minden egész teleknek 4, 6, és 8 hold legelőt adadni kívántak. (Békés, Csanád, és Csongrád megyékre a minimumot 16, a maximumot 22 holdakra határozván.)³²

Ő Felsége ez iránt abban nyilatkoztatja ki a maga véleményét, hogy ezen határozás idaealis calculuson épül, s méltán aggódhat, hogy a szerint a jobbágyok sok helyütt érzékeny veszteséget szenvednének. Minthogy tehát a helybeli körülmények elannyira különböző volta mellett általános szabályokat határozni nem lehetne, s csupán a helyszínén teendő vizsgálatokon, és földmérői munkálatokon építhető tetleges

²⁹ A részletes indokolást olv. *Iratok*, III. k. 123. s köv. l.

³⁰ *Iratok*, III. k. 35. l. — Lényeges változást jelentett a 7. bekezdésnek a resolutio által javasolt módosítása. Az országos bizottság ugyanis plébánosoknak, protestáns lelkészeknek és pópáknak egyaránt biztosította a legelőilletőséget, (*Proiectum*, 22. l.) az 1833 márc. 31-i kerületi ülés azonban a pópa szót elhagyta és a „cuiusque ritus parochi et utriusque confessionis ministri” kifejezést iktatta a szövegbe. (*Országgyűlési Tudósítások*, I. k. 294. l., *Iratok*, I. k. 278. l.), amit a felső tábla 1833 szept. 17-i ülésében tovább módosított s *utriusque ritus parochi-t* mondván (*Országgyűlési Tudósítások*, II. k. 230., 235. l.), a görögkeleti pópákat kizárta a kedvezményből. Ezeket most a resolutio a „catholicorum utriusque et Graeci non uniti ritus parochorum ministrorum item” kitétellel (*Iratok*, III. k. 35. l.) ismét bevonta a többi lelkész közé.

fogadtattak.

³¹ V. ö. *Országgyűlési Tudósítások*, I. k. 289. s köv. l., II. k. 32. s köv. l.

³² *Iratok*, I. k. 511. l.

adatok nélkül a mértéket kiszabni még kevésbé lehetne, következésképp a gyakorlati kivihetőség tömördek nehézségekkel járna. Ő Felsége jobbnak látná, hogy a legelő kihasításának s elkülönözésének kérdése megyei küldöttség közbejöttével, úr és jobbágy között meg próbálandó, s minden esetre re interea integre servata a megye törvényszékének, s onnan a Helytartó tanácsnak bémutatandó szabad alku kötésre bizassék; mely ha nem sikerülne, az egész dolog, s maga a practicabilitás kérdése is urbarialis uton pertractáltassék, ahol is szem előtt kell tartani, hogy a legelőre nézve (melly különben is az urbér béhozatalakor a classificatio alapját tevő beneficiumokba beszámítot) a jobbágy-ságra veszteség ne háramoljék.

A tárgy első alkalommal szerfelett is megvitatva s kimerítve levén,³³ most kevés vitatások történtek, a resolútiót ugyan, mint a Kormányzók önkényére tágas utat nyitót, kevesen pártolák, azonban a részint igazságtalannak, részint kivihetetlennek vélt országos végzést is módosítani kívánták. Első alapos kérdésnek tehát az tétetett fel: *Megmarad e az Országos Szerkeztetés, vagy módosítatik?* Melly kérdésre 26 megye s a Hajdú kerület 23 megye s a Jászkun kerület ellen a redactio meg tartására nyilatkozván, további tanakodásra szükség nem vala, s a kérdésnek egészen vége szakadt.³⁴

Következett a *Tüzi faizás* kérdése, — melyre nézve igen hoszas tanakodások után az határozatott, hogy a jobbágyoknak a tüzi faizás, úgy a mint a Theresianum Urbariomban rendeltetik,³⁵ továbbá is megadassék.³⁶

Vitéz, és Tarnóczy hazamentek. Fekete, Brezovay Poszavec megjöttek.

180.

a)

1834 szeptember 15

Kerületi ülés.

Tárgy: [I.] *A legelőfelosztás kulcsa körüli vita a kir. resolútió javaslatával kapcsolatban.* [II.] *A jobbágy tűzifaellátásáról (III. tc. 4. §.) új határozatot kér a kir. resolútió.*

b)

1834 szeptember 16, 17

Kerületi ülések.

Tárgy: *A jobbágy tűzifaellátásával kapcsolatos határozat módosítása.*

a)

Posony, Septemb 20-án, 1834.

[I.] Az urbarialis legelő kihasításának kolcsa iránt az országos végzés, s a kir. Resolutio közt fenforgó különbséget előbbi lapjaimban előterjesztvén,¹ miután *September 15-én* voxok többségével elhatározta-

³³ Az 1833 márc. 23.—30.-i kerületi, aug. 8.-i országos ülések tárgyalásairól olv. *Országgyűlési Tudósítások*, I. k. 289. s köv. I., II. k. 32. s köv. I.

³⁴ *Iratok*, III. k. 124. s köv. I.

³⁵ II. pont 4. §. (Pauly i. m. 354. I.)

³⁶ Olv. részletesebben a következő számban.

¹ L. előbb, 521. s köv. I.

tott, hogy a KK és RR ez országos végzés mellett maradnak, s azt sem a Resolutio értelmében, sem másképp nem módosítják, szükség volt a jegyzői tol vezérlete tekintetéből némelly támogató okokat előterjeszteni. E végett az országos végzés mellet szavazók közül RUDICS, MARCZIBÁNYI, PRÓNAY, előadásaiban a resolutio el nem fogadásának elkövetkezendő okai foglaltattak: — Azon elv, mely a jobbágytelki állományhoz ekkorig nem számított köz legelőt a földes uri jussok ellenére urbéri tartományok sorába veti, sem az alkotmány szerkezetével, sem a tulajdon sérthetetlenségével meg nem férhet; következésképen a KK és RR egyáltalában el nem fogadhatják a legelő elkülönítésének urbéri uton kívánt elitélése vezér elvéül javalt azon állítás valóságát, hogy az urbér behozatalakori osztályozat alapjául vett egyéb jótékonyaságok közé számítotttnak lenni mondott legelői haszonvétel eddig használt kiterjedésénél kisebb mértékre soha sem lenne szorítható.² Ha tekintetbe vétetik, mi bizontalan az urbér behozatalakori legelői használat állapotja? s már csak a népesedés s telkek számának gyarapodása tekintetében is mi számtalan változásokon ment keresztül, tagadni nem lehet: hogy a kir. válaszban felállított új, eddig nem hallott, és sem a törvényekben sem az urbérben nem gyökerezett elvnek felállítása csak zavarokra, nyomozásokra, önkényes magyarázatokra, s a földes úr és jobbágy közt örökké tartandó viszálykodásokra nyujtana alkalmat. Ezt tehát a legelő kolcsa elitélésének tárgyában urbéri úton bíraskodandó felsőbb hatóságoknak vezér elvül kitűzni nem lehetvén, más elvet pedig a kir. Resolutio fel nem állítván, azt elfogadni annál kevésbé lehet, mentől inkább ohajtják a KK és RR ezen egész urbéri munkálkodásban minden igyekezetöket arra fordítani, hogy az urbéri szövetkezések világos törvény által elhatároztatván, a földes úr s jobbágy között kölcsönös kötelezések és jukok között valahára már oly bizonyos határ vonal húzassék, mely a jobbágy sorsát minden surlódások elmellőzésével tökéletesen biztosítsa, s egyszersmind a kormánynak, közigazgatásnak és földes urnak s önkényét kirekessze. Ezen gondoskodással (mellyben hogy ő Felsége is osztozik, nyilván kijelentette)³ a királyi választ összeegyeztetni egyáltalában nem lehet, mert a legnagyobb érdekü urbéri tárgyat továbbá is minden törvényes rendszabás nélkül hagyatni, s a küldöttségek s bíróságok határnélküli önkényére bízati kívánja, sőt ezen gyakran sok tekintetektől, s mellékes befolyásoktól függő, s még gyakrabban egymással ellenkező önkényt még a különben törvényes intézkedést sem kívánó egyezésekre is kiterjeszteni, s így a jobbágyot alkudozási tehetőségéből kivetkeztetni, az egyezés valóságos természetét pedig tökéletesen elenyésztetni szándékozik.

Ezen fontos okokon felül CLAUZÁL még azt igyekezett bém bizonyítani: hogy a kir. Resolutio magokra a jobbágyokra nézve is csak tetszőleg

² „omne segregationis qualiter instituendae negotium ac proinde ipsa etiam practicabilitatis quaestio via urbana, id pro generali principio secutura, ne subditis per segregationem ex praehabito beneficio pascui, velut etiam iam occasione primaevae introductionis urbanae in beneficia basim classificationis constitutientia imputato, quidpiam decedat, pertractetur“. (*Iratok*, III. k. 36. l.)

³ Az 1832 dec. 20.-i királyi proposíciók előadására utal: „quae inter dominos terrestres subditosque intercedunt, correlationes positiva eandem lege determinantur, sicque, obligationibus et iuribus reciprocis plene definitis, communi prosperitati consulatur“. (*Iratok*, I. k. 4. l.)

kedvező, valósággal pedig ártalmas. Számtalan esetek vannak már az alföldi nagy latifundiumokon is, hogy a földes úr szám nélküli birkanyjáinak miatta kéntelenek a jobbágyok a szomszédban legelőt bérelni. Már miután a Resolutio egyedül azon elvet ohajtja vezérül vétetni, hogy a jobbágyság mostani állapotja a legelőre nézve meg ne szorítassék, nyilván való hogy ezen elv a jobbágyon nem segít, mert ahol földes urának birkái a legelőből már kiszorították, ott jövőre is kiszorítva maradna, ez pedig a RRnek atyáskodó szándékával egyáltalában össze nem hangzik. Akkor lett volna nem csak liberalis, de ön magával is össze hangzó a Kir. Resolutio, ha miután már azt állítja hogy a legelő alapúl szolgált az urbéri classificationál; azt javallotta volna hogy ahol nincs elegendő kiosztandó legelő, ott a határ classificatioja, s ennél fogva a telkek minősége is lefeb szállitassék. Ezt azonban a kir. Resolutio nem teszi, és így a jobbágyoknak nem kedvező, maga magával pedig ellenkezik.

RUDICS ujabbán is ellene mond azon elvnek, mely szerint a legelőt nem annyira különös beneficiumnak, mint inkább urbéri constitutum forma járandóságnak látszatnak némellyek tekinteni; állítván maga részéről, hogy a legelő csak különös jótékonyság, nem pedig mulaszt-hatatlan tartozás, következőleg azt oly kiterjedésben, mint azt itt ott az úr kegyelme, vagy elnézése ekkorig használtatni engedte, továbbra is meghagyni egyáltalában nem köteles. Magok a kormánysszékek is, mellyek az urbéri tárgyakban legfelsőb felügyelési uton bíráskodtak, mind ekkorig csak oda irányzották intézkedéseiket; hogy a jobbágyoknak a helybeli körülményekhez alkalmazva elegendő legelőjük legyen.⁴ s innen következett: hogy a köz legeltetés elkülönözése, néha ugyan a földes úr, de ismét a jobbágyság eddigi használatának megszorításával ment végbe, a mi királyi válasz most felállítani czélzott elveivel ellenkeznék.

NAGY PÁL igen könnyű dolognak látja a Resolutio ellen okokat felhozni, e czélra maga is akár mennyivel szolgálhatna, és megsem is foghatja, miképen gondolkozhatik a kormány elannyira fonákul, hogy e tárgyban továbbá is a Helytartó tanácsnak önkényét akarja divatoztatni, melly önkény az eddigi regulatióknál sok községek a contributionalis fundusnak, és így magának a kormánynak is nagy kárával már semmivé tett. Azonban nem elég okát adni annak hogy a Resolutiót el nem fogadjuk — ki is fogadhatná azt el? De annak is okát kell adni, miért ragaszkodunk a magunk végzéséhez? s ez már nehéz dolog. Ha felvesszük a csirkét, tojást, s más azon adózásokat, mellyeket a Tel[kinte]tes RR kegyesen elengedtek a jobbágyoknak,⁵ ezt megbecsüljük, hogy mit ér az egész országra fel véve; más részről fel vesszük, mennyit veszít a legelőre nézve általunk felállított kolcs miatt, bizonyos, hogy vesztesége 25-ször felül haladja a nyereséget, kérjük tehát ő Felségét hogy ezt méltóztassék által látni.

PRÓNAY kéri Sopron követét, mondjon egy példát a történetek évrázsaiból, hol az aristocratia csendes törvényhozás utján, succussio nélkül csak ennyi engedélyeket is adott volna a népnek, mint a KK és RR a most alkotott urbériomban adni kívánnak? Hol van a jobbágy lágyab, szelideb tractamentum alatt, mint e szerint minálunk lesz? A magasztalt Austriában bizonyára nincs. Pirúlni soha sem foghat ezen

⁴ Ily rendelkezéseket ismertet Pauly i. m. 296. s köv. l.

⁵ A törvényjavaslat IV. cikkének 4. §-ában. (Irá'ok, I. k. 522. s köv. l.)

intézkedésért Sopron követe, s bizonynyal a leg szigorúb külföldi is kedvezőb ítéletet hozand munkálodásunk felett, mint minőt az, hazánkiától nyert vala.

RUDICS is felel, hogy azon önkény, melyet a Helytartó Tanács gyakorlott, nem a Kormányshéknak, hanem magának Ő felségének önkénye, mert egy úrbéri per sem állott meg a Consiliumnál.

BERNÁTH elősmeri hogy mi magunknak is van érdekünk e dologban, t. i. hogy áldozatinkkal az úr s jobbágy közötti surlódások megszüntessenek, a Kormány ellenben azt akarná, hogy még a legelő elkülönözésének lehetősége is az ő ítéletétől függjön, azt akarná hogy örökös per legyen úr és jobbágy között, hogy abban bíraskodhassék, köztünk pedig az ön javára fordítandó bizodalmatlanságot tenyésztesse.

ANDRÁSSY Nagy Pálnak azt felelé hogy a K és RR végzésének gyámokait a kormány a napló könyvből megértheti. Mindazonáltal jónak tarták a K és RR hogy a felírásban ezek is megérintessenek. Nevezetesen: hogy az Ország Rendeinek javallata nem a levegőből meritett idealis calculuson, hanem az eddigi gyakorlati tapasztalások adatain épül,⁶ s ezekhez képest a legelő elegendőségét állitván vezér elvül, a jobbágyot még ott is biztoságba teszi a legelő elvesztésétől, hol a földes úrnak aránytalan használata miatt eddig szükségét szenvedett, s a Resolutio szerint továbbá is szenvedni kénytelenitnék. Maga a határozott kulcs is részint az eddigi urbéri rendbeszédeselekhez, részint a rétekre szánt mennyiséghez. lévén alkalmazva, gyakorlatban minden esetre keveseb önkényt enged, s az osztó igazság szabályain alapulván erősebben biztosítja a jobbágyokat, mint a visszaélésekkel teljes eddigi használat aránytalanságán és sokszor káros, mindég veszedelmes önkényen alapuló királyi javallat. Különben is a legelő iránti intézkedést a KK és RR annyira helyheztesítik a legelő nagyobb kiterjedésében, mint inkább annak a többi tartozmányokkal egyetemben lehetőleg egy tagban kivágásában, elkülönözött művelhetésében, s a termékenységgnek nevekendő szorgalom által nagyobb nagyobb mértékre emelhetésében.

DESÖFFY kerületi jegyző ösméretes ügyességű s ritka szorgalmú tolvitelében mindezen előterjesztésekben foglalt okoknak használására utasitott.⁷

[II.] Következett a 3-ik t. cz. 4-ik §-ussa, vagy is a jobbágyokat illető erdei jótékonyságoknak, s ezek között legelsőben a tűzi fajzásnak kérdése. Erre nézve az volt az Ország Rendeinek Ő felségéhez felterjesztett véleménye: Hogy a melly határban erdővel bir az uraság, és a jobbágyok eddig fajzás hasznával éltek, tovább is élni fognak oly móddal: hogy a földön fekvő száraz fát, ennek fogyatkozásában pedig az uraság számára levágott fák gallyait, gyökereit, és hegyeit, bizonyos meghatározott napokon tűzi szükségökre szabadon szedhetik.⁸

Erre a kir. Resolutio azon észrevételt teszi hogy a fajzás beneficiuma, mellynek a jobbágyok tetleges használatában vannak, s melly sok helyütt lényeges alapját tette a helységek classificatiojának, a RRnek javallata által igen megszorittatnék, Ő Felsége semmi tekintetben sem kívánja roszítani a jobbágyok állapotját, s azért felszólítja a RRket,

⁶ A törvényjavaslat ebben a részben az országos bizottság megállapításait vette át. (*Proiectum*, 22. s köv. l., *Országgyűlési Tudósítások*, I. k. 289. s köv. l.)

⁷ A részletes indokolást, amely a felszólalók érveit foglalja össze, olv. *Iratok*, III. k. 124. s köv. l.

⁸ *Iratok*, I. k. 514. s köv. l.

hogy e tárgyról bővebben tanácskozzanak, — maga részéről e tárgyat is a legelőnél javallott alkukötésre bízni, ennek nem sikerültével pedig a jobbágyságot előbbi használatukban meg hagyatni kívánván.⁹

Hogy a RR javallata a jobbágyság fajzásának régi urbáriom szerinti beneficiumát¹⁰ nagyon megszorítaná, tagadni annyival kevésbé lehet, minthogy csak száraz fára, s az uraság számára levágott fák gallyaira, s gyökereire szorítatván, az urbáriomnak azon engedélyéből pedig, hogy ahol dült fa nincs, ott gyümölcstelen élő fát is vág hassanak, egészen ki vetkeztetvén; nagyon szembe ötlő hogy ezentúl csak ott bírnának fajzással, hol a földes úrnak úgy tetszenék hogy birjanak.¹¹ BORSICZKY nevezetesen azt látta hogy a régi urbáriomban biztosított fajzás helyett fázást adtak a RR, miből a 9 hónapi fütéssel élő havasok vidékein majd zenebona következhetnék. — PRÓNAY mindazáltal állítá hogy a RR javallata nagyon közelit a régi urbáriomhoz, és semmi féle módosítást sem akart elfogadni, — mire DEÁK a fenforgó különbséget élénken megmutatván, e miatt PRÓNAY neheztelés hangján válaszolt, s DEÁKtól hideg mérsékletesség hangján kapott feleletet. — Somsics nehezen hiszi, hogy a RR hajlandók lennének a Resolutionnak azon elvét magokévé tenni, mintha a fajzás beneficiuma alapját tette volna az urbéri classificationnak; mindazáltal kész oly módosításra hajolni, mely a jobbágyság fajzását biztosítsa, de az erdőszésg szabályainak se árton, egyszersmind pedig a földes ur tulajdonát is megmentse azon sérelemtől, mellyet szenvednie kellene, hogyha erdejére nézve mindenkoron a törvényhatóság tulajának alája vettetnék. — Dubraviczky, Aczél, Géczy, Bárczay, Deák különbféle módosításokat javallottak. Kocsi HORVÁTH azt tartá, hogy a RR szerkeztetése szerint a fajzásra nézve rosszabb lenne a jobbágnak sorsa a Sz. Irásban említett azon ebnek sorsánál, mely az úrnak asztaláról lehulló morsából él.¹² — PALÓCZY pedig minden argumentumok között legerősebben látja módosításra szöllani azon körülményt, hogy magok a M[éltósá]g Fő RR is, azok a fő RR, kik még a kökényt s vad körtvét is magoknak akarták megtartani,¹³ még is kijelentették, hogy a fajzás dolga úgy csak ugyan bajosan fog megmaradhatni, mint a miként azt ezen tábla javallá.¹⁴ — Voxolásra tétetvén a kérdés, ha meg marad e az előbbi redactio, vagy módosítatik? 31 voxal 18 ellen módosítás, és a tárgy iránti bővebb tanácskozás határoztatott.

b)

September 16-án Kerületi ülés. Elnökség Bernáth, és Somsics. — Napi renden volt a tüzi fajzás gyakorlatának meghatározása.

⁹ Iratok, III. k. 36. l.

¹⁰ A Mária Terézia-féle urbárium (II. pont 4. §) biztosítja a jobbágyságot, hogy saját használatukra igénybe vehessék a kidőlt vagy elszáradt fákat, ezek hiányában az élőfákat, ha azok nem gyümölcstermők. (Pauly i. m. 354. l.)

¹¹ A törvényjavaslat azonos az országos bizottság előterjesztésével (Modificationes, 7. l.). Elene az alsótábla 1833 aug. 12-i országos ülésében többen felszólaltak. (Országgyűlési Tudósítások, II. k. 49. s köv. l.)

¹² Lukács 16, 21, a példázat a koldus Lázárról szól.

¹³ V. ö. Országgyűlési Tudósítások, II. k. 240. l.

¹⁴ A főrendek csak az épületfa használatában kívántak engeményt adni a jobbágyságot, ellenben a tűzifa kérdésénél nem kifogásolták az alsótábla javaslatát. (Iratok, I. k. 332. l.)

BALOGH megjegyzi hogy oly jótékonyság a tüzi fajzás, mellyel az úr a maga jobbágyának tartozik, s melly az urbér behozatalakori osztályozatban is alapúl vétetett, ebből egyenes igazság szerint az következnek hogy az Alföldön, ahol erdő nincs, földel tartoznék a földes úr ezen hiányt kipótolni. — Erre RUDICS felelt hogy az Alföld gazdagon ki pótolta ezen hiányt buja földének nemcsak kilenczedelő szántó földben, de adózással nem terhelt rétben is bőséges kiadásával.

Egyébiránt a zápor bőséggel hullott indítványoknak főb árnyékolatai ezekben állottak: — PÉCHY a kilenczed megváltása tárgyában tett rendelés hasonlatosságánál fogva,¹⁵ mindenek előtt a törvényhatóság közbenjöttével barátságos egyezést próbáltatni, ennek nem sikerültével pedig a jobbágyság illetőségét körülmény szerintén ől vagy szekér számra szintén a vármegye által meghatározatni javallá. — SOMSICS nem ítélte helyesnek a kilenczedtől vett hasonlatosságot, mert ott az egyezés nem sikerültének esetére tudjuk, mi a tartozás, itt ellenben nem tudjuk. Ezen indítványnak egyébiránt úgy ő, mint mások azt vetették ellene, hogy azt elfogadni annyit tennie, mint törvényes határozás helyére önkényt állítani. — Némellyek ugyan ezen ellenvetést az által igyekeztek kiegyenlíteni, hogy az ől vagy szekér szám illetőségnek maximumát, és minimumát itt javallották megállapítani, de feleletül adatott: hogy a fajzás elannyira körülményektől függő dolog, mely szerint azt itt mennyiségre szabni teljes lehetetlen. — RUDICS még inpracticabilisnak is tartá ezen meghatározást, mert p. o. ha csak 4 szekér fa számíthatnék is egy családra, miután Trencsin követeinek állítása szerint ott egy telken 64 család is lakik, egy teleknek tüzi fa járandósága évenként 256 szekérre ütne, — Dókus pedig a maximum és minimum meghatározásából még majd azt is következhetőnek vélte hogy a fajzás mulhatlan illetőség, s ahol erdő nincs, ott a földes úr drága pénzen tartoznék jobbágyának fát venni.

Ezen indítvány tehát, kivéven az egyeség megpróbálását, melly később végzésbe ment, kevesek által pártoltatván, voxolás nélkül elmelőztetett.

Második indítványt BALOGH tévé, SOMSICS pedig meg ujítja, t. i. hogy a jobbágyságnak egy bizonyos erdő rész semel pro semper kihasítassék.¹⁶ — Kevesen ezt is pártolák, s pártolván, a segregatióknak mindenben kívánatos voltára hivatkoztak. — BALOGH nevezetesen hozzá tévé: hogy a kivágott erdő résszel a jobbágyság szabadon élhessenek, minden superinspectio nélkül, s azt, ha tetszik, ki is vágassák. — Ezen indítványnak ellene vettetett: 1.) Hogy szintén önkényre vezetne, mert itt erre nézve is lehetetlen volna bizonyos mennyiséget határozni. 2.) Eddig a jobbágyának csak a fában volt bizonyos használat, az indítvány pedig oda czéloz, hogy a földben is condominiumot kapjon. 3.) A föld kihasítása elve már a 9-ed váltságnál is félre vettetett.¹⁷ 3.) Az 1807-ki törvény

¹⁵ A törvényjavaslat IV. cikke ajánlja, hogy mindenütt, ahol csak lehet, kössenek a jobbágyság és a földesurak egymással egy vagy több évre egyességet, amely meghatározza, hogy kilenced címén tiszta gabonában, vagy gabonában és szalmában vagy más módon mily kötelezettséget kell teljesíteni.

¹⁶ Somssich az alsótáb a 1833 aug. 12.-i országos ülésében tette meg először javaslatát. (Országgyűlési Tudósítások, II. k. 49. l.)

¹⁷ A törvényjavaslatnak a 15. jegyzetben idézett szakasza határozottan lezögezi, hogy a kilenced megváltásánál „a jobbágy telki tartományok részének természetébe való kihasítása” mint megoldás nem jöhet szóba. (Iratok, I. k. 518. l.)

világosan úgy tekinti az erdőt, mint a Status kincsét,¹⁸ ezen nézettel pedig a használatnak korlátlan engedelme ellenkeznek, már pedig 5.) az erdő kihatása minden földes uri felügyelés mellet is erdő pusztításra vezetne, mert a szabad adás vevés behozatalával megszűnt a conservationnak azon ingere hogy a telek s annak minden haszon vétele firol fira fog szállani; az erdő pusztítását pedig megengedni annál inkább nem lehet, mert a fajzás beneficiuma nem csak a most élő jobbágvyokat, hanem a jövődőséget is illeti, melly e szerint egészen kijátszatnék, igen természetes lévén, hogy a szabad adás vevésnek miatta kiki mentől hamarébi kivágáson iparkodnék.

Ezeknek következésében az erdő rész kihatásának javallata sem találván nevezetes számú pártfogókra, szintén elmellőztetett.

MARCZIBÁNYI úgy vélekedett: hogy akár meddig tanácskoznak is a RR, jobbat nem fognak találni a régi urbariom rendelkezésénél, melly szerint a jobbágvyoknak magok szükségére dült és száraz fát, s ennek nem létében gyümölcstelen élő fát is szabad vágni, az uraság által kijelelendő hetenkénti napokban.¹⁹ — Ennek ugyan Somsics ellene vetette hogy ellenkezik az erdőszség szabályaival, és a földes urat tulajdonára nézve szerfelett korlátolja, mert úgy látszik, mintha tartoznék erdőt tartani, bár ha hasznosbnak itélné is a kenyér természetét, a mi mind a tulajdon sérthetetlenségével, mind a szorgalommal ellenkezik. — Mind azáltal a Trencsényi indítványt sokan pártolák, s úgy vélekedtenek hogy nem lehetetlen azt az erdőszség szabályaihoz alkalmaztatva körül írni.

NAGY PÁL valamint a legelőre nézve is azt tartotta, hogy nem 3 — de 300 féle legelő van az országban, úgy ezen különféleséget az erdőre nézve még nagyobb mértékben látja fenforogni, el annyira: hogy az illetőségnek itteni meghatározását teljes lehetetlennek itéli. Így gondolná tehát a dolgot elintézhetni: Már eddig is sok hely van az országban, ahol vagy conventio, vagy urbarialis ítélet által el van a kérdés határozva, s a tüzi fa meghatározott mennyiségben adatik (p. o. Sopronban sok helyütt 8 öl egy telekre.) Ezen esetek tehát maradjanak elhatározott állapotban. Ahol pedig ilyes elhatározás még nincs; mint hogy azt hiszi hogy a most alkotott urbariomot nem elég lesz törvénybe tenni, hanem annak behozatalára mindenütt küldötségek fognak kineveztetni, ezen küldötség próbálja meg a barátságos alku eszközölni, s ha nem sikerül, vegye fel az urbariomban kijelelt principiumot, azt alkalmazza a helybeli körülményekhez, s a dolgot egyszersmind az erdőszség szabályaihoz mérve elintéztvén, határozza meg az illetőséget, s annak használatába a jobbágyságot be is helyeztesse, fenmaradván a meg nem elégedett félnek urbarialis uton kereskedhetési szabadsága. Ezen indítványt az is látszatván javallani, hogy a barátságos alku előrebocsájtásában semmi nemü más mód, még maga az erdő rész kihatása sincs kizárva.

MARCZIBÁNYI az eddigi alku kötések és ítéletek sérthetetlenségébe megegyezik, a barátságos alku kötések próbatételét nem ellenzi, de abban, hogy egy küldötség politicus uton bíraskodhassék az úr tulajdona felett, s ennek csak birtokon kívül legyen jusa sérelmének orvoslását per útján keresni, egyáltalában meg nem egyezik.

¹⁸ Az 1807 : 21. tc. „de conservatione silvarum“.

¹⁹ V. ö. a 10. jegyzettel. Oly megszorításról, hogy a jobbágvy csak bizonyos napokon juthat fához, az urbárium mit sem tud.

És a küldötségnek ama határozó munkálódása, s a jobbágyságnak azonnali használatba helyeztetése volt a két indítvány közötti lényeges különbség, melyet MAJTHÉNYI és PRÓRAY tisztán kifejtettek, csakhogy Majthényi a Sopronyi indítványt lelkesen támogatva, Próray pedig erősen ostromolva.

E két indítvány körül pontosulván ösze a töbség nyilatkozása, az voxolásra tüzetett. Szatmár, Bihar, Békés, Csanád, Torontál, Somogy, Győr egyikre sem szavaztak, — Horvát Ország jelen nem volt, Borsod, Ugocsa, Arad, Posony, Sopron, Vas, Zala, Liptó, Bars, Honth, Veszprém, Baranya, Zolyom, Mosony, Pesth, Szerém, összesen 16 megyék a Sopronyi javallatot pártolák, s így a többi 26 megyék voxával a Trencsényi indítvány lőn elfogadva, t. i. hogy a tüzi fajzás iránt a Theresianum urbariom határozása mennyen törvénybe. Mindazonáltal PATAY voxolás közben kijelentvén: hogy ezt minden esetre csak azokra érti, kik a tüzi fajzásnak ususában vannak, s mások csak az usust, mások ellenben az urbarialis tabellában²⁰ történt, vagy nem történt feljegyzést vévén sinór mértékül, igen kitetszett, hogy a sokakat minden eddigi materialis urbéri kérdéseknél jobban érdeklenni látszó tárgy még eldöntve nincs.

September 17-én kerületi ülés. — Elnökség az előbbeni.

SOMSICS mint elnök a tegnapi szavazás közben tett rendelkezések következtetésében, e következő kérdéseket tüzi ki tanácskozás végett: 1.) Bémenjen e a szerkeztetésbe, hogy a fajzás iránt úr és jobbág között a barátságos egyezés megpróbáltassék?²¹ 2.) hogy a jobbág yok nem mindenütt kívánhatnák fajzást, hanem csak ott, ahol eddig is ususában voltak? 3.) hogy csak a hétnek a földes uraság által meghatározandó bizonyos napjaiban legyen szabad fát szedniök?²²

Az első tárgynak, t. i. a szabad egyezésnek törvénybe tételét PRÓRAY ugyan szükségtelennek látá, de nem ellenzé. JUSTH csak azon esetre nem ellenzé, ha csupán megengedőleg, s nem kötelezőleg fog említeni. — Kocsi HORVÁTH s mások úgy tekinték a barátságos egyezést, mint melly által az urbéri perek három negyed részének eleje véteik. — Annak tehát törvénybe tétele elfogadtatott.

MARCZIBÁNYI úgy vélekedett hogy a szó töbséggel elfogadott Theresianum urbariom illető pontjainak tisztán s minden mellékesen felvetett indítvány félretételével törvénybe iktatása leg czélirányosab.

FEKETE ellenben emlékezteté a RRket, hogy vannak helységek, mellyeknek határában nincs erdő, de az uradalomnak más szomszéd határbeli erdejében fajzással birtak; ezen beneficium az urbariomba²³ is béiktattatott, s a határ osztályozatának alapjául szolgált. Ezen helységek a Theresianum urbariom szerkeztetésének pusztán kívánt tör-

²⁰ Az urbarialis tabellák, amelyeket a Mária Terézia-féle urbérrendezés alkalmával helységenként készítették el a királyi biztosok, 16 rubrikájukban feltüntették a jobbág yok nevét, birtokállományát és kötelezettségeit. A 10. rubrika felirata „Ligna focalia per orgias — tűzre való fa” volt. (Pauly i. m. 454. s. köv. l.)

²¹ Amint a resolutio kívánta. (Iratok, III. k. 36. l.)

²² Mindkét feltételt az urbéri törvényjavaslat hangsúlyozta. (Iratok, I. k. 514. l.)

²³ A helységek urbáriumait négy példányban kellett kiállítani. Az egyik a földesuré, a második a jobbág yoké lett, a harmadik a megye levéltárába került, a negyediket a helytartótanácsnak kellett felküldeni. (Pauly, i. m. 345. l.)

vénybe iktatásával a faizás jóvoltától megfosztatnának a nélkül hogy a classificatioból eredett hiány kipótoltatnék.

BALOGH emlékezik, hogy tegnap, midőn a Trencsényi indítvány elfogadtatott, Patay a végzést csak azon helységekre kívánta értetni, melyek a faizásnak gyakorlatában vannak. Ő (Balogh) a végzést így érteni soha sem fogja, mert igazságtalannak vélné, hogy azon földes úr, ki eddig akár az urbér behozatalakori rendszabás tiszteleténél fogva, vagy akár kegyességből a faizást nem ellenzette, jó akarhatja jutalmául örökös terhet szenvedjen, a szigorú kegyetlen földes úr ellenben ember-telen keménységeért állandó immunitást nyerjen.

BORSICZKY a tegnap elfogadott Trencsényi indítványnak tiszta alap-ját abban fejezi ki, hogy a melly helységnek urbariomába a faizás jótékonyága béiratott, annak ezen beneficium továbbá is competál, s bár ha egy óráig sem lett légyen is használatában, urbéri uton vissza kell helyheztenie. Az urbariom lévén tehát e tárgynak már elfogadott alapja, Posony követének aggodalma megszűnhet, mert a melly helységnek urbariomába bejegyeztetett az extraterritorialis faizás azzal kétségkívül továbbá is élni fog. — NAGY PÁL ezen magyarázatban megnyugszik. Az urbariom lévén a végzés alapján elfogadva, nem a mostani, talán visszaélésekkel teljes gyakorlatot, hanem az urbariom által felállított helyzetet szükség tekintetbe venni. FRANSCHMID ezt elfogadja, de csak a lehetőség köréig, mert vannak esetek, hogy p. o. a Camara több helységeket birván együt, azok közös faizást gyakorlottak, később azonban a helységek külön conferáltatván, egyik földes úrnak jobbágysai a más földes úr erdejében fajzást igazsággal nem gyakorolhatnak. — NAGY PÁL meg van ugyan győződve, hogy a Camara tett ily mocskos eladásokat, de több just senkinek nem adhatott, mint mennyivel maga birt, a faizás kiszolgáltatásának kötelessége tehát a birtokos változása miatt meg nem szűnhet, s ha ezen terhet a Camara nem adta tudtára az impetratornak, csalárdul cselekedett, s kétségkívül kárpotlással tartozik.

Hoszasb vitatás után kérdésbe tétetett, valjon a fajzás beneficiumát csak azon jobbágyok kívánhatják-e, kik annak használásában vannak, vagy pedig mind azok, kiknek urbéri tabellájában a fajzás beneficiuma fel van jegyezve? 39 voxal 10 ellen az utóbbi elv lőn elfogadva, akár lettek légyen a jobbágyok használatában a faizásnak, akár nem.

DUBRAVICZKY már most azon kérdést vetette fel: mi történjék ott, hol az urbér behozatalakor volt erdő, be is iratott az urbéri tabellába, de már most nincs? Ő ily esetben nem lát egyéb módot annál: hogy ahol a classificatioban alapúl szolgált a faizás, most pedig már nincs erdő, ott a classificatio alá bszállitassék, s a hiány földel, réttel kipótoltassék, vagy pedig a telek mennyisége, következőleg a praestatiók devalváltassanak.

Ezt PRÓNAY, JUSTH, PETROVAY és mások nagyon ellenzették, — sokan különös argumentumúl használták hogy a faizás nem constitutivum, mások hogy az erdő pusztitást közönségesen magának a jobbágy-ságnak kell tulajdonítani, mások végre hogy a classificatio leszállitása impracticabilis; s ezeknél fogva RAVAZDY és OCSKAY ily helyütt legfeljebb az ölfa vágásnak és hordásnak kötelességét²⁴ vélték megszüntethetőnek.

²⁴ Erről a törvényjavaslat IV. cikkének 8. §-a intézkedett, kimondván, hogy minden egész tekes jobbágy, akit megillet az urbéri telek állományába

DEÁK: Tagadja hogy a tűzifaizás kiszolgáltatását, az ölfá vágás corelativumának elannyira lehetne felvenni, hogy ennek megszüntetésével a földes úr kényétől függne a faizást megszüntetni. — Nem úgy áll a dolog hogy a földes úr azt mondhatná: „nem kívánok ölfá vágást, és így faizást sem adok“, hanem így áll: „tartozom faizást adni, ti pedig tartoztok ölfát vágni, s hordani“. A vármegyék és helységek classificatioja különféle elveken épül. A megyék osztályzatában a népesség, kereskedés emporiumok s a t., a helységekében pedig a helybeli körülmények vétettek tekintetbe, elannyira, hogy ha két helység közül caeteris paribus az egyiknek még fajzása is volt, ez beneficiumnak tekintetett; s e miatt a helység felsőbb classisba helyheztődvén kevesebb földet, rétét kapott telek utáni állományába. Megszűnván már most ama beneficium, melly minden esetre a jobbágyságot illette, következőleg a földes úr kényétől nem függetelt, igen természetes és igen igazságos, hogy a csorbának pótoltatni kell, ez pedig csupán a Pesti indítvány szerint fog megtörténhetni, a mi ha nehéznek látszik is, de gyakorlatban épen nem kivihetetlen.

BERNÁTH emlékezteti a RRket, hogy a classificatiohoz²⁵ nem nyulni igen fontos tekintetek javasolják, nem mozdították azt a RR helyéből akkor is, midőn a vármegyék tabelláját felterjesztették,²⁶ ámbár meg voltak győződve, hogy az egész Systematicum operatumban nem lesz tökéletlenebb munka ezen tabellánál. A mi extraserialeiter jön bé a classificationalis tabellába, az nem constitutivum, annak tehát elveszésével mindég új meg új classificatiót parancsolni merő zavar, merő képtelenség, mellyből majd az következne, hogy ahol a jobbágyság korcsmaja ország út mentében feküdt, az útnak más felé vételéből a jövedelemben eredett hiányt a földes úr tartoznék pótolni; vagy ahol halászattal birt a jobbágyság, de most a gőzhajó elkergette a halakat, itt is kármentéssel lenne köteles a földes úr. Tagadja hogy a faizás, melly nem egyéb extraseriale beneficiumnál, alapúl szolgált volna a classificatióban, s kérdi, mit csinálnának a RR azon számtalan helységekkel, mellyek faizással birtak, s még is 3-ik classisba tétettek, valjon egy új classist kívánnának e számukra teremteni? Ő tehát, ha már kell valami kárpótlásnak lenni, egyedül arra áll, hogy az ölfá vágásnak s hordásnak corelata kötelessége megszűnjék, de ez is csak azon helyeken, hol maga a földes úr volt oka az erdő elpusztulásának.

NAGY PÁL a compensatiót különféle alakokban ismét és ismét előterjeszté, s erősen védelmezé, mindazáltal 26 megye voxával 20 ellen

tartozó erdőkben a faizás használata, tartozik egy ölfát összeválni és behordani, a házas zsellér pedig félőlet. (*Iratok*, I. k. 527. l.)

²⁵ V. ö. a 505. l. 15. jegyzettel. A Mária Terézia-féle urbéri rendezés alkalmával a királyi biztosok elnöklete alatt működő bizottságok minden helységet, beneficiumaik és maleficiumaik számbavétele után, osztályba soroltak. Az osztályok megyénként különböztek, számuk pedig 3—5 volt. A szerint, hogy a helység melyik osztályba került, kellett megállapítani és biztosítani az egy-egy jobbágytelekhez tartozó szántóföld- és rétilletőséget. Pl. az Abaúj megye első osztályába tartozó faluban a teki szántóföld nagysága 22 hold volt, a második osztályában 24, a harmadik osztályában 26, míg Hont megyében a csoportok így következtek: 18, 20, 22.

²⁶ A táblázatot, amely megyénként feltünteti, hogy az egyes osztályokban mekkora a szántóföldi illetőség s mily nagyságú rét tartozik a telekhez, az országos bizottság urbéri munkálata (*Proiectum*, 5. s köv. l.) és a törvényjavaslat II. cikke egész terjedelmében közli. (*Iratok*, I. k. 491. s köv. l.)

az határoztatott, hogy ahol az úrbér béhozatalakor a fajzás bément a tabellába, de már most (akár ki vétkével) erdő nincs, ott a jobbágyság recompensatiót nem követelhet, hanem csak az ölfa vágás és hordás kötelessége szűnik meg.

A következő napokban még mindég e tárgyal foglalatoskodtak a KK és RR.

181.

a)

1834 szeptember 18

Kerületi ülés.

Tárgy: Az úrbéri törvénycikkekhez fűzött királyi módosító javaslatok vitájának folytatása. A III. tc. 4. §-a: a jobbágyság épületfa-járandósága, makkoltatás.

b)

1834 szeptember 19, 20

Kerületi ülések.

Tárgy: A jobbágyság tűzifa-járandóságáról szóló §. új szövege körüli vita.

c)

1834 szeptember 22

Kerületi ülés.

Tárgy: A III. tc. 6. §-ával kapcsolatos királyi javaslatok: a nádlás, a boltnyitás joga.

a)

Pozsony, Septemb. 24. 1834.

September 18-án Somsics és Bernáth elnökségök alatt tartatott kerületi ülésben, az urbér tárgya feletti tanácskozások napi rendjén következett a III-ik t. cz. 4-ik §-ának az épületi fáizásról szóló 2-ik szakasza.¹ Emlékezetbe hozom, hogy az Ország Rendei e részben jövődre nem egyébre kívánták a földes urat kötelezni, mint arra: hogy helybeli folyó áron engedjen épületi fát a jobbágyoknak, s ezt is csak ház, és istálló fedélre (a zszindelyt kivéven) és csak ott, hol ez az erdei rend sérelme nélkül megtörténhetik.² A kir. resolutio ellenben valamint a

¹ *Iratok*, I. k. 514. l.

² A határozatot az alsótábla 1833 aug. 13-i országos ülése nem egyhangúan hozta meg. (*Országgyűlési Tudósítások*, II. k. 52. s köv. l.) A főrendek szept. 17-i ülésükben szintén ellenezték, javaslatukat azonban, hogy az épületi fajzás maradjon meg ott, ahol eddig szokásos volt (uo. 238. s köv. l.), a rendek szept. 23-i kerületi és okt. 10-i országos ülésükben nem fogadták el. (Uo. 234., 285. l.)

tüzi faizásnál, úgy itt sem kívánta a jobbágyok sorsát az eddiginél rosszab karba helyeztetni; minden esetre bőven tanácskozára szöllib-ván fel az ország Rendeit.³

FRANSMIDT, PRÓNAY, BERNÁTH, az országos szerkesztés megtartása mellett szöllibtakk; okul adván, hogy miután a jobbágy telek haszonvételének szabad adása vevése megengedetett, sőt a földes úr a jobbágy épületjeiben lévő tulajdonát is oda ajándékozta, s a jobbágyok mindezt saját tulajdonuk gyanánt eladhatják;⁴ továbbá miután a jobbágynek telkéről való elmozdítása törvényes eseteiben is épületjeinek becs árát megfizetni a földes úr jövendőben köteles lenne,⁵ ezek által az eddigi állapot egészen más ábrázatba öltöztetett, s a földes urat arra, hogy épületre való fát ezentul is ingyen adni tartozzék, többé igazságosan kötelezni nem lehet.

Ellenben BORSICZKY és NAGY PÁL az épületi fajzás jótékonyágát a jobbágyok számára továbbá is fentartani kívánták, a szabad adás vevés behozatala miatt ellenkező véleményre csak azért sem inditathatván: mert e miatt a földes úr legkisebbet sem vesztett a jobbágyi adózásokból s tartozásokbul, igazságos tehát, hogy ha mindent megkap jobbágyától, a mit az előtt kapott, ő is mindent megadjon neki, a mit eddig adni tartozott. Mire JUSTH azt felelé: hogy a földes ur temérdek vesztett földes uri jussaiból, az usufructuatio szabad adása vevésének miatta, mert elvesztette a telek collatiójának jusát, sőt ha igazat kell mondani, elvesztette a telek proprietását.

DEÁK figyelmezteti a RRket hogy az országnak nagy részében a telkeknek csekély belső értéke miatt századokig sem fog közbe jönni egy eladás esete; s ha ezen mostoháb vidékeken elpusztul a jobbágy háza, készen lesz elvándorlani, mint azt pénzen felépíteni. Ennek következtében BUSÁN a jobbágyokat addig, míg eladás nem jön közbe, az épületi faizás jótékonyágaiban javallá meghagyatni. — NAGY PÁL pedig a lehető önkényes vissza élésekből a földes urra háromolható terheletés megelőzése tekintetéből nem ellenzé szabályosan törvénybe fétetni: minő kiterjedésű épületeket tartozik épületi fával ellátni. A RR töbsege mindazáltal, valamint a kir. resolutiót, úgy ezen egyeztető módosításokat is félre vetve, 32 voxal 18 ellen az országos végzés mellett maradt.⁶

Ezután a Plébánusokat tárgyzta 3-ik szakaszban a resolutio által javallott szóbeli változtatás elfogadtatván;⁷ A makkoltatás iránt azon

³ *Iratok*, III. k. 36. I.

⁴ A törvényjavaslat I. cikkének 6. §-a értelmében. (*Iratok*, I. k. 483. I.)

⁵ A törvényjavaslat II. cikkének 7. §-a szerint. (*Iratok*, I. k. 505. I.)

⁶ *Iratok*, III. k. 127. I.

⁷ A változtatás igen lényeges volt, mivel a görögkeleti lelkészeknek is biztosította a fajzást ott, ahol az eddig szokásos volt. Ezt a kedvezményt az országos bizottság „parochis, utriusque confessionis ministris, popis item et ludimagistris” adta meg (*Modificationes*, 7. I.), a kerületi ülés azonban, hogy a görögkeleti papokat kivonja a kedvezményezett csoportjából, a törvényjavaslatot így változtatta meg: „Parochis utriusque ritus, ministris item utriusque confessionis et ludimagistris”. (*Iratok*, I. k. 514. I. A tárgyalásokról Kossuth nem emlékezett meg. V. ö. *Országgyűlési Tudósítások*, I. k. 295. I.) Az 1833 aug. 13-i országos ülés elé már az a szöveg került, amelyet az országgyűlés, miután a főrendek sem kifogásolták, az uralkodó elé terjesztettek. (*Országgyűlési Tudósítások*, II. k. 54., 240. I.) A resolutio óhajára most megváltoztatott és elfogadott szöveg így hangzik: „Parochis catholicorum utriusque et Graeci non uniti ritus, ministris item utriusque confessionis et ludimagistris.” (*Iratok*, III. k. 37. I.)

észrevétele volt a kir. resolutionnak, hogy mennyiben a RR javallata az eddigi urbariommal,⁸ különösen pedig a Bánátival⁹ és Sclavoniaival¹⁰ nem egészen egyezne meg, s a jobbágyoknak ezen haszonvétele jövőre korlátoztatni látszanék, az e részbeni intézkedés egészen a régi urbariomokhoz alkalmaztassék. Ezen különbség abban áll, hogy a mostani országos végzés, miből Magyar országra nézve más idegeneknél 6 xral olcsóbban enged a jobbágyoknak makkoltatást; ezt csak *restrictive ad terrenum incolatus*, és csak tulajdon szükségökre, nem pedig kereskedés végett engedi meg.¹¹ Miről a régi urbérben semmi sem foglaltatik. BALOGH és NAGY PÁL előre tartván azon önkénytől, melyet a földes ur a jobbágyok tulajdon szükségének meghatározásában gyakorolhatna; szám szerénti határozást kívántak. JESZENSZKY az adózási tabellát¹² javasolta vezérül vétetni. Amaz első módosításnak ellene vettették, hogy a háznép számától s egyéb körülményektől függő szükségét általában meghatározni lehetetlen, emennek: hogy az adózási tabellának sinór mértéke magokra a jobbágyokra lenne káros, mert tudjuk, minő hitelességgel szokott vitetni.¹⁴ Ezen módosítások tehát elmellőztetvén s azon kérdés, ha valjon a régi urbérben foglalt szerkesztetis iktatassék e törvénybe, vagy az országos RR törvényjavallata? voxolásra bocsájtatván: 28 voxal 20 ellen az országos szerkesztetés Magyar országra nézve jóvá hagyatott.

⁸ II. pont 7. §: „Glandinatio colonis in territorio incolatus sex cruciferis minore, quam alii extranei solvunt, pretio admittatur, in praedialibus vero sylvis beneficio hoc glandinationis fruentur erga censum cum dominio pactandum.“ (Pauly i. m. 354. l.)

⁹ A bánáti urbárium szerint a földesur, ha van tölgyerdeje, a makkoltatást jobbágyainak a nagyobb sertés után 6, a kisebb után 3 krajcár díj ellenében megengedi, ebben a kedvezményben azonban nem részesülhetnek sem más földesurak jobbágyai, sem azok, akiknek saját területükön makkos erdeik vannak. Makkoltatásra csak annyi sertés fogadható el, amennyi három hónapig ételmet talál. Ellenkező esetben a földesúr köteles a jobbágy kárát megtéríteni. (Pauly i. m. 198. l.)

¹⁰ A szlavóniai urbárium szerint a makkoltatás a földesúri erdőkben a jobbágyoknak nem tiltható meg, azonban ott, ahol legalább négy hétre elegendő a makk, a nagyobb sertés után 12, a közepes után 9, a kisebb után 6 krajcár jár census címén a földesúrnak. Az alattomban behajtott vagy csalárdul bejelentett sertések után a büntetés nem elkobzás, hanem a census kétszeres megvétele. (Pauly, i m 628. l.)

¹¹ Mindkét megszorítást az országos bizottság javasolta: „Glandinatio colonis in sylva dominali, restrictive tamen ad terrenum incolatus sex cruciferis levioze pretio, quam extraneis ad propriam necessitatem et neutiquam quaestus causa admittitur.“ (Proiectum, 24. l.)

¹² Az országos bizottság, majd nyomában a kerületi ülés javasolta, hogy a szlavyon megyékben a jobbágy saját sertései gyanánt legfeljebb csak tízet makkoltathasson, azonban az 1833 aug. 14-i országos ülés ezt a megszorítást kihagyta. (Proiectum, 24. l., Országgyűlési Tudósítások, II. k. 58. s köv. l.)

¹³ A helységek adóajlstromát, az ú. n. dicalis conscriptiot vagy rovatos összeírást.

¹⁴ Ennek a közfelfogásnak adott hangot Fényes Elek is, amidőn idézve a sárosmegyei bizttságnak az adóvisszalésekről tett megállapítását, amely szerint a dicalis conscriptionnak „köztudomásra levő hibás volta, mely az erkölcsiségnek legnagyobb kárára szolgabírák önkényére és az adózók hazug előadására van hagyatva, minden felsőbb vizsgálat és ellenőrzés nélkül történik“, hozzá tette, hogy a legtöbb vármegye adókezelése megegyezik a Sáros megyében szokással. (Magyarország statisztikája, III. k. 21. s köv. l.)

A Bánéti és Tóthországi urbariomoknak illető pontjait pedig a RR közléiratra bocsájtatni határozván, miután ez megtörtént; törvény javallatjokat a Temes, Torontál, Krassó, nem különben Posega, Verőcze és Szerém megyékben divatozott urbérhez alkalmaztatták; de azon záradéktól hogy a földes ur a jobbágyok kereskedésbeli sertéseinek befogadására köteles ne legyen, ezen 6 vármegyékre nézve sem állottak el; részint mivel az urbáriom értelmét a szokás mindenütt ekép magyarázta, részint mivel az igazsággal megegyeztetni nem lehetne, hogy némelly egyes jobbágyok felesleges használlata miatt a földes ur, sőt magok a jobbágyok is fogyatkozást szenvedni kéntelenítenének. Végre a Bánátusi megyékre nézve még azon világosításban is megnyugodtak a KK és RR, hogy a földes ur csak azon esetben tartozzék kárpotlással a jobbágyoknak, midőn ezek a már törvény erejére emelendő urbariom által megengedett 3 hónapi időszak alatt azért szenvednek fogyatkozást a makkoltatásban, mivel a földes ur idegen sertéseket fogadott.¹⁵

b)

September 19-én kerületi ülés. Elnökség az előbbeni. Napi renden volt a tűzi faízás iránti szerkeztetés rostállata. A szerkeztetés ekép kezdődött: *Ubi sylva dominalis in territorio loci adest, et subditi beneficio lignationis hactenus usi sunt, aut ubi lignatio occasione introducti urbarii in beneficia basim classificationis constituentia imputata est s at.* Minthogy itt az usus is alapul vétetett,¹⁶ MARCZIBÁNYI és PRÓNYAY azt a végzéssel merőben ellenkezőnek nyilatkoztatták, emlékeztetvén a kerületi jegyzőt, miképen voxok többségével lett legyen eldöntve, hogy a tűzi faízás beneficiumának követelésére nem az usus, hanem egyedül az urbéri tabellába történt beiktatás adand egyedül just a jobbágyoknak.¹⁷ TÖRÖK és MAJTHÉNYI tagadták, hogy a jegyzői szerkeztetés ellenkeznék a végzéssel, s legfeljebb csak annyit engednek meg, hogy egy még el nem határozott kérdésre terjeszkedve tul ment a végzésen, mert az ugyan el van határozva hogy a hol a fáízás az urbarialis tabellába bément, ott tovább is illetni fogja a jobbágyokat, akár voltak ekkorig gyakorlatában akár nem, s ennyiben végzés, hogy az ususra nem kell tekinteni; ellenben a hol bé nem ment ugyan az urbariomba, de a jobbágyok még is használatában vannak; mi történjék ily helyeken? arról még szó sem volt, s ők kéri a RRket hogy ezen kérdés tanácskozára bocsájtassék, s voxolásra tűzessék.

Sok, a közlésre kevés érdekest nyújtható vitatások folytak tehát. a végzés értelme felett, melyet PATAY és RAVAZDY világosan úgy értettek s a szerkeztetésben is kitétetni kívántak; hogy ahol a tűzifaízás beneficiuma az urbariomban fel nem jegyeztetett, ott bár ha eddig használatában lettek volna is a jobbágyok, ezentul meg fog szüntetni. Az e kérdés feletti vitatásoknak NAGY PÁL és BALOGH azon nyilatkozással vetettek véget, hogy bár mely örömet pártolnák is Arad és Honth indítványait, kéntelenek elősmerni: hogy az ususnak tekintetbe nem vételét a többség már elhatározá.

¹⁵ Iratok, III. k. 127..l. A teljes szöveget l. uo. 217. s köv. l.

¹⁶ A kifejezést a jegyző az eredeti törvényjavaslatból („usi fuissent”) vette át. (Iratok, I. k. 514. l.)

¹⁷ A szept. 17-i határozatot olv. 532. l.

De igen sok más észrevételek is tétettek a szerkeztetésnek ellene, mellyel sem a földes uri jusokat tágítani, vagy legalább meg nem szorítani, sem a jobbágyok állapotját könnyíteni, vagy legalább biztosítani törekvő fél nem volt megelégedve, s azért többen aprólékos részletes módosításokat, PRÓNAY és NAGY PÁL pedig egész szerkeztetéseket hoztak javallatba, magában értetődően hogy a tüzi faízás tárgyában tett nyilatkozásaik szellemében igen különböző iránnyal; és ugyan csak a NAGY PÁL javallatában fordult elő egy pont, melly körül későbbben a vitatások össze pontosultak. Felvévén ugyan is az erdőre nézve létező különböző eseteket, különösen két esetre nézve világos ellátást ohajtott a törvénybe iktatni, t. i. 1-ör ha az urbáriumba feljegyzett erdő időközben elpusztult, de később ismét felneveltetett, ezen ujlag nevelt erdőből a jobbágyság reklamálhassa faízási beneficiumát, 2-ör ahol mostanában is elpusztult állapotban van az erdő, arra nézve iktatassék törvénybe hogy az 1807-ki 21-ik törvény rendeletének van helye,¹⁸ t. i. az elpusztult erdő plágának zárlat alá kell vétetni, s köz felvigyázat alatt felneveltetvén, a jobbágyságot faízásbeli beneficiumába visza helyeztetni.

A mi az első indítványt illeti, azt is ellenzették, s messzevágónak nyilatkoztak ugyan némelyek, nevezetesen PRÓNAY, mindazáltal a többség felkiáltása következtében az ELNÖKSÉG végzés gyanánt kijelenté, hogy azt a KK és RR a szerkeztetésben befoglaltatnak lenni érték. De már a második indítványt illetőleg

SOMSICS mint elnök először azt jegyzé meg: hogy Sopron követe itt ismét sequestrum színe alatt csak a compensatio köteleességét akarja becsusztatni, mellyet azonban a többség már félre vetett. Egyébiránt maga részéről kijelenti, hogy a sequestrum idaeáját halálban gyűlöli, s azt a tulajdon szentségével megegyeztetni semmikép nem tudja; a Sopronyi indítvány értelmét pedig más szavakkal abban találja: valjon tartozik e a földes ur ama szolgáltságát viselni, hogy azon plága, mellyen valaha erdő volt, de most már szőlővé, gyümölcskerté vagy buzatermő földé változtatott, az uri tulajdonnak és a nemzeti szorgalomnak rab-bilincsbe szorításával, a vármegyének zárlatos lefoglalása alá vétessék. s akaratlan, kelletlen erdővé változtassék.

RUDICS, PETROVAY, PRÓNAY, DÓKUS, OCSKAY az indítványt erősen ellenzik, részint a compensatiónak helyt nem adó előbbeni végzés tekintetéből, részint mivel az 1807-ki törvény a compossessoralis földes uri erdőkről szól, bár éppen a törvényjavaslat (IV. cikk 8. §) külön szól oly erdőkről, amelyek nem részei az urbéri telkek állományának (*Iratok*, I. k. 527. l.) s ezzel elismeri, hogy vannak abbatartozók is.

¹⁸ A tc., megújítva az erdőpusztítás megakadályozásáról szóló 1791:57. tc.-et, részletesen szabá yozza, miként vegye a pusztulásnak indult erdőt a megye sequestrum alá, rendeljen ki zárgondnokot s ez hogyan járjon el.

¹⁹ A jobbágytelek külső állományába a törvényjavaslat szerint csak szántó-föld és rét tartozott, bár éppen a törvényjavaslat (IV. cikk 8. §) külön szól oly erdőkről, amelyek nem részei az urbéri telkek állományának (*Iratok*, I. k. 527. l.) s ezzel elismeri, hogy vannak abbatartozók is.

²⁰ A helységek osztá ybasorolásánál az erdő kitterjesztését nem vették figyelembe. (*Pauly*, i. m. 407., 410. l.)

sem cselekedte, és még is némelyek most már compossessorrá, condivisionalissá kívánják tenni a jobbágyot, s ötöt, kinek eddig csak a dült fákhöz, s a fák gallyaihoz volt némi jussa, most már az erdő plágának, magának a földnek condominiumába akarják bévinni; és pedig be akarják vinni a gyűlöletes sequestrum útján, egy oly törvénynek megerősítésével, melyet a tapasztalás rosznak, s cél-iránytalanoknak mutatott, miután tagadni nem lehet, hogy épen sequestrum alatt pusztultak el hazánknak legszebb erdői.

NAGY PÁL az ellenvetéseket czáfolólag tagadja hogy indítványa a földes uri tulajdont csonkítaná, mert tagadja, hogy az erdő, akár publicus tekintetből, akár pedig a jobbágyságnak abból járó beneficiumainál fogva a földes urnak oly magános tulajdona lenne, vagy lett volna valaha, hogy azzal tetszése szerint pusztítólag bánhatna, s pusztítása által a jobbágyokat azon beneficiumtól önkényesen megfoszthatná, mely minden esetre beneficium, és így akár ki mit mondjon is, alapul szolgált az osztályozatban. Az 1807-ki törvény meglehet hogy hiányos, (ámbar az erdő pusztítások bizonyosan nem azon törvény értelmében, hanem lelkének ellenére történtek), de azért ha hiányos is, nem az következik, hogy töröljünk el minden provisiót, bocsájsuk szabad prédára az erdőket, tegyék ki korlátlan önkénynek az adózó nép beneficiumait, hanem inkább az következik, hogy a törvény hiányait kipótolni törekedjünk.

BORSICZKY: Csak azt látja hogy a kik ellenzik a Sopronyi indítványt, azok a fajzást pusztán és egyedül grationálévá, kegyelem dolgává akarnák által változtatni. Lássák meg a RR mit cselekesznek, s mik lesznek a dolognak következései!! A földes ur levágatja az erdőt, s ekép megfosztja jobbágyait a tüzi fátol, fáizás helyet fázást advan nekik, utóbb hozzá fog a legelő segregatiójához, a levágott erdőből kiszakított minden telek után 4 hold földet, a jobbágyok legelőjét is elveszi,²¹ s így egy csapással erdőtül, legelőtül fosztja meg. A nemzeti szorgalom tekintete nagyon fontos tekintet, de igazságos ellenben hogy ezt kiki csak úgy gyakorolja, mi szerint más embert illetőségétől meg ne fosszon. Egyébiránt azt sem lehet ellen vetni, hogy a jobbágy fogna zárlatot tétetni az ur erdejére; mert a megye fogja azt tenni, mely ezen hatalommal az 1807. t[ör]vény²² erejénél eddig is birt, s melynek legszenteb kötelessége a jobbágyoknak pártját fogni, hogy illető beneficiumaiktól meg ne fosztassanak

Egyébiránt hogy a Somsics által felhozott azon ellenvetésnek helye ne legyen, mintha a KK és RR virágzó gyümölcs és szőlő kerteket, vagy gazdag buza földeket akarnának ismét erdőkké változtatni, BORSICZKY, MARCZIBÁNYI és DUBRAVICZKY a Sopronyi indítványt oda módosították, hogy az csak oly elpusztult erdő plágákra értessek, melyek mivelés alá nem vétettek, sem bé nem plántáltattak, sem földmivesi használatra nem fordítottak, hanem csak mintegy pusztán elhagyatva s elpusztítva hevernek. Maga NAGY PÁL is, látván az ön indítványának ellene tornyosuló akadályokat, késznek nyilatkozott a Trencsényi indítványhoz állani, melynek tehát el, vagy nem fogadása csak ugyan voxolásra tétetett.

²¹ A törvényjavaslat az egyes jobbágytelkekhez tartozó legelő felső határát 16, az alsót 4 holdban állapította meg. (Iratok, I. k. 512. l.)

²² 1807:21. tc. 1. §.

Azonban BALOGH az ekép megszorított kérdést nevetségesnek tartja, — mert szerintén a dolog így áll: van két plága, melyen hajdan erdő volt, a jobbágyságnak mind a kettőből fáizás competált, mind a kettő elpusztult; most a jobbágyság elveszett beneficiumának helyreállításáról lévén szó, az mondatik: hogy a melly földes ur buza földet csinált ön haszna tekintetéből az erdőbül, az nem tartozik az erdőt helyre állítani, aki ellenben búzával még bé nem vetette, az tartozik. — Ennél fogva valaminth ő úgy Somsics is, ki sequestrumokra soha és semmi tekintetben szavazni nem kíván, a feltett kérdésre nem voxoltak.

DEÁK azt tapasztalja hogy a RR úgy jártak ezen tanácskozással mint a *Juste milieu*²³ közönségesen járni szoktunk, t. i. hogy az igazságot eltévesztjük, s egyik félt sem elégítjük ki Azt nem akarták a RR kimondani hogy a fáizás jótékonyága az urbér osztályozat alapjául szolgált, mert ebből természetesen következett volna a compensatio kötelessége; ezt tehát kimondani nem akarták, ellenben hogy a fáizás csupán az ölfa vágásnak correlativuma, s ahol a földes úr ezt nem kívánja, ott a fáizás megszűnik;²⁴ ezt a RR ki mondani nem merték; — közép utakat kerestek tehát, s im az lett belőle, hogy a *Juste milieu* senkit ki nem elégít. Azonban miután ily szorongató helyzetben látja magát lenni, hogy az eldöntő elvek közül nem választ-hat, később a sequestrumot (mellynek, mint a tulajdon természet elleni korlátozásának egyéb iránt sok tekinteteknél fogva ellensége) elfogadni, mint a jobbágý fáizását biztosítás nélkül hagyni.

BERNÁTH: Megvalja, most hallotta először életében hogy az 1807-ki 21-ik törvény urbarialis törvény. Soha nem volt abban szó a parasztrol. hanem compossessorokrul, különben a sequestrált erdők jövedelméből is részesítettek volna a jobbágýok, a mi soha sem történt. A felterjesztett kérdés iránt pedig azt hiszi: hogy az nem egyéb, mint a recompensationának felelevenítése, s ő nem kételkedik hogy már előre agyában van a Sopronyi követnek azon második kérdés: hogy addig is, míg az erdő sequestrum alatt megnő; mi adassék pótlásul a jobbágýnak? Mire előre is kijelenti, hogy semmi. Az indítvány alapjául felállított elvekből irtóztató zavarokat gondol következni. Maga a szőlő követ némelly Unghoz közel fekvő megyékről tetleges tapasztalása után mondhatja, hogy bár sok erdő van is még kebelökben, de több kiirtott erdőkön épült falu, szőlő, rét és szántóföld. Ungh vármegye is 70.000 embert számolt az urbér béhozatalakor sikságain, a többi rész ezen megyében is az urbér béhozatala óta kiirtott erdők plágái zárlat alá vétetnének. 67 ezer embernek a kezébe koldus bot adatnék. — Különben is a sequestrumban egyebet nem lát, mint örökös gátját az igazság szolgáltatásának; oly eszközt, melly az adóságot halasztja, de módot nem szolgáltat a kifizetésre, utat nyit a csalásra, s a fél holtat addig tartja biztatással, míg a pondrók meg nem emésztik. Illy oldalai vannak ennek az erdőre nézve is, — temérdek erdőink pusztitattak már el általa, s alatta többé bizonynal fel sem elevenednek. Ezeknél fogva

²³ A *Juste-milieu*, helyes közép elve, Pascalnak ez a gondolata az 1830-i júliusi forradalom után Lajos Fülöp uralmának politikai jelszavává lett.

²⁴ A törvényjavaslat IV. cikkének 8. §-a szerint, a favágás és behordás azokat a jobbágýokat terheli, akik az urbéri telkek állományába nem tartozó erdőkben részesülnek a fajzás előnyeiben. (*Iratok*, I. k. 527. l.)

bár minő sequestrális indítványát akár Sopron követének, akár kinek másnak a teremtet világon soha el nem fogadja.

KÖLCSEY a szavazatra bocsájtott indítvány elfogadását az első Sopronyi indítvány elfogadásából egyenest következni látja; mert ha az, a ki idő közben felnevelte az erdőt, tartozik tüzi fát adni jobbágynak, bizonyosan tartozik az is, a ki még fel nem nevelte, s csak ez után fogja felnevelni; úgy de ha az indítvány el nem fogadtatik s ez által erdő nevelésre nem kényszerítetik, soha sem fogja felnevelni, mert reá nézve kedvezőbb a fel nem nevelés, és így a milyen igazság hogy a jobbágyot illetőségétől megfosztani nem lehet, oly igazság hogy az indítványt el kell fogadni. Egyéb iránt ezen élénk vitatásokat onnan eredeteknek hiszi: hogy valahányszor a *proprietas* szót megemlítjük, mindég fonák képzetet kötünk össze vele. Tulajdon csak társaságban lehet, csak társaság által védelmeztethetik, következésképen minden magános tulajdonnak és tulajdoni használatnak alkalmaztatni kell magát a társaság céljaihoz. Ez azon fő tekintet, melly társaságos életben egyedüli vezér lehet a magános jusok gyakorlatinál. Ezen elvből indult ki a föld kerektségén minden törvényhozás; ezen elvhez alkalmaztatta magát a magyar törvényhozás is, és miután az eddigi vélemény a nemzetségek javainak firol fira szállását a társaság céljaira nézve szükségesnek vélvén, az aviticitás elvét felállította, s azt mondá: ember, ha prédálsz, zár alá jösz! adós ha ősi javaidat szerfelett terheled, zár alá jösz! és zár alá jött! — Így az erdőkre nézve is azt mondá a társaság: nekem szükségem van reá hogy az erdők conserváltassanak, és így kiki csak úgy fogja erdejét használni hogy ezen célzt meg ne sértse, különben zár alá jön, és zár alá jött. Ha tehát tisztán magános individualis tulajdon felett is ennyire gyakorolja a társaság legfőbb eminens jusát: hogy ne gyakorolhatná a kérdés alatt lévő tárgyban, midőn oly erdőkről van szó, mellyek nem kizárólag a földes uraké, mellyeknek birtoka a jobbágyi illetőség kiszolgáltatásának feltételéhez van ragasztva; mellynek használatában a jobbágy is részt vett, s mellyről most is azt mondják a RR: hogy tartozik az úr jobbágynak fát adni. Lehet e tehát ezen erdőket oly magános földes uri tulajdonnak állítani, hogy azoknak használatából a jobbágyot akár mikor, kéj és tetszés szerint kijátszani szabad legyen? Az egész jobbágyi birtok csak oly tulajdon; mellyet a legislatio folyvást a maga provisioja alatt tart, s mellyből az urnak csak oly tulajdoni használat szabad, milyet a törvény megenged. Ezeket szükségesnek tartá a tulajdon ideájára nézve megjegyezni; valamint azt is, hogy oly kevésé lehet jusa a földes urnak jobbágysait a tüzi faizás beneficiumától megfosztani, mint a minő kevés jusa van jobbágynak telek utánni földet allodialisálni. Ugy de azt mondják: az erdő conservatio céljára roszul választott mód a Sequestrum; mert sequestrum alatt pusztulnak erdeink. Igaz pusztulnak, de bizonyára nem a systema értelmében, hanem a systema ellenére. Itt is csak úgy van a dolog, mint sok más egyekben: Apáink már akkor, midőn az 1807-ki törvényt meghozták, gondolkoztak egy hátulsó ajtócskáról, mellyen rendeletének szigorúsága alól kibúni lehessen. Már 1807-ben is akadt itt olyan ember, a ki így gondolkozott: „honnan pénzelek, ha erdöm zárlat alá jön?” Ezen gyengéd érzelmű kétségeskedők számára tehát bétették a törvénybe ama gyönyörűség clausulát, melly az úgy nevezett *moderatus usus* zárlat alatt is meg-

engedi;²⁵ és ez pusztította el az erdőket, nem pedig a Sequestrum. — Ezeknek utánna még kifejti ama Status gazdálkodási elveket, melyek az erdőknek mint a nemzeti kereskedés naponként becsesb kincsének gondos ápolását, a köz hatósági felügyelés alatt tartását javasolják, s velős előterjesztését az indítvány elfogadására adott szavazatjával rekeszti bé.

Utánna még PALÓCZY szóllott; a tulajdonra nézve fejtegetett elveket azon általános szempontból czáfolólag: hogy a társaságok a tulajdonnak nem megrontására, hanem biztosítására állottak össze, s hogy a társaságnak jusa van ugyan szükség esetében egyesek tulajdonát elvenni, de csak kárpótlás, vagy minden tagoknak arányos részesítése mellett, s minden esetre csak akkor, midőn a társaság másképp meg nem menthető.

A voxok így állottak: Bars, Somogy, Temes nem voxoltak. — Beregh és H[orvát] Ország jelen nem volt. — Sopron, Trencsin, Vas, Zala, Liptó, Komárom, Honth, Győr, Baranya, Zólyom, Esztergom, Mosony, Pesth, Árva, Posega, Verőcze, Szerém, Szathmár, Csongrád, Békés, Csanád, Arad, Torontál, Krassó, összesen 24 megyék, és a sz[abad] kerületek az indítvány elfogadására, a többi 21 megyék ellene szavaztak, és így voxok többségével elhatározottak: hogy az időközt elpusztult oly erdőknek helyreállítása, a jobbágyok fáizási beneficiumának biztosítása végett törvényes zárral eszközöltessék, melyekben ez előtt az urbéri fajzásnak helye volt, s más az erdei intézettől különböző gazdasági czélszatokra nem fordítottak.²⁶

September 20-án kerületi ülés. Elnökség az előbbeni. — Folytatván a tűzi fáizást tárgyalta szerkeztetésnek tegnap végre nem hajthatott hitelesítése; tömérdek vitatások után végtére is nem annyira megnyugováson, mint idő kimélésen alapúlt, s a további észre vételeknek sokak által országos ülésre tett fentartásával előre ostromlott végzés szerint ekép lón a szerkeztetés megállapítva: „Ubi sylva dominalis in occasione introducti urbarii, aut per subsequas regulationes additum est, ibi focalis lignatio subditis et servis Communitatum ex aridis et humi jacentibus lignis, statutis in septimana per Dominium diebus ordinique Sylvanali conformiter, horum vero in defectu erga specialem Domini assignationem, e vivis etiam arboribus (glahdes et fructus ferentibus exceptis) pro propria eorum necessitate competet;^{b)} liberum territorio dominali^{a)} adest, et beneficium focalis lignationis subditis attamen erit Dominis terrestribus intuitu beneficii hujus cum subditis penes influxum concernentis Co[m]itatus aversionales etiam conventiones inire; hactenus initis vigorem deinceps quoque retenturis. — In illis autem locis, in quibus nulla jam sylva dominalis actu existit, subditi

a) in territorio loci (Iratok, IIg. k. 216. l.)

b) statutis in septimana per dominium diebus, horum vero in defectu erga specialem domini assignationem, e vivis etiam arboribus (glahdes et fructus ferentibus exceptis) ordini sylvanali conformiter pro propria eorum necessitate competet. (Uo.)

²⁵ A sequestrum alá vett erdőkben az 1791 : 57. tc. engedte meg a mérsékelt használatot a megye által meghatározandó mértékben (salvo permanente moderato usu per comitatum determinando). Az 1807 : 21. tc. éppen mert, mint mondja, az erdők a mérsékelt használatnak színe alatt nem ritkán a zárlat idejében mennek tönkre, hogy a használat, amelyet biztos határokkal alig lehet szabályozni, a pusztításra ne nyújtson alkalmat, az erdőtulajdonosokat eltiltja a favágástól s erre a zárgondnokot hatalmazza fel.

²⁶ Iratok, III. k. 126. s. köv. l.

lignationem praetendere non poterunt, at casum in hunc correlata beneficio huic sectionis, et convectionis orgialium lignorum praestatio, etiam si hucdum praevisisset, abolenda erit; illarum tamen sylvarum cultivationi ope legalis sequestri prospiciendum erit, in quibus subditis lignatio vi urbarii competeat quidem, sed quae subin ita desolatae sunt, ut focali subditorum necessitati, aut prorsus, aut saltim spectata conservationis sylvarum providentia amplius non subserviant, subditique e sequestratis taliter sylvis lignationem post debitam^{c)} earundem succrestentiam praetendere valebunt. Si nihilominus praecindicatae sylvarum plagae iam penitus exstirpatae, et seu in agros, seu in vineas, seu quoscunque^{d)} a sylvarum destinatione differentes oeconomicos usus transformatae sunt, tales sub ictum provisionis hujus non recident, et reflexe ad has, Dominium^{e)} nulla amplius praestandae focalis lignationis obligatione tenebitur.²⁷

c)

September 21-én vasárnap szünet.

September 22-én kerületi ülés. — Elnökség: Majthényi és Kölcsény. — Folytatván a napi renden lévő tárgy feletti tanácskozás, Ő Felsége által a 3-ik t. cz. 6-ik §-ussa iránt tett azon észre vétel, hogy a Bánsági jobbágyok a régi urbariom értelmében²⁸ továbbá is fentartassék azon szabadságban, melly szerint a nádlás végett kijelelt tavakban halászniook szabad volt,²⁹ GYERTYÁNFY által támogatva elfogadtatott.³⁰

Második nevezetes tárgy volt a *bolt nyitás júsának* kérdése. — Ezt az Ország rendei minden korlátozás nélkül a földes uri curialis jusok közzé számították;³¹ mit Ő Felsége maga is elfogadott ugyan, mind azért nehogy a nemzeti kereskedelem emelkedése a földes uri önkénynek legyen alája vetve, szükségesnek ítélte hogy a boltnyitás a jobbágyoknak megengedtesék, úgy mint azonáltal hogy ezért a földes úrnak bizonyos itt törvény által meghatározott taxát tartozzanak fizetni, úgy a mint ez a Bánsági megyékben eddig is divatozott.

GYERTYÁNFY ezen divatot a Bánsági urbariom illető pontjainak felolvasása mellett bővebben előterjeszté, melly is abban áll: hogy a boltos kereskedelem 4 osztályokra különöztetik, s a földes úrnak fizetendő taxa az első osztálytól 20, a másodiktól 15, a harmadiktól 10, a negyedik-től 5 ftokban határozatik.³²

c) Kimaradt: duntaxat (Uo.)

d) in quoscundue (Uo.)

e) dominus (Uo.)

²⁷ Az országos ülés elé került szöveget olv. *Iratok*, III. k. 126. s. köv. 1.

²⁸ VI. fejezet 3. pont. (*Pauly*, i. m. 165. l.)

²⁹ *Iratok*, III. k. 37. l.

³⁰ A határozat az átdolgozott törvényjavaslat 8. §-ába olvadt be. (*Iratok*, III. k. 222. l.)

³¹ *Iratok*, I. k. 517. l.

³² Az első osztályba tartoznak a jó és közepes minőségű posztóval, selyemmel, különlegességi áruval kereskedők, akik áruikat gyárakból, raktárakból első kézből szerzik be, a 2. osztályba tartozók kevésbé finom árukkal kereskednek, nem főútvonalak mentén laknak, a vásárokat látogatják, a 3. osztályúak fa usi boltosok, akik más kereskedőktől vásárolnak, a 4. osztályúak pedig házalók, akik országos és heti vásárokat járnak. (*Pauly*, i. m. 278. l.)

Némelyek úgy vélekedtek hogy a Resolutionnak észrevétele szabad-ságot adott a Rendeknek előbbi végzésüktől egészen eltérni, és a bolt nyitás jusát a jobbágynak minden taxa nélkül megengedni. A mit mindazok, kik tagadták hogy a bolt nyitást a földes uri jusok közé számítani lehetne, erősen sürgettek; ezek sorában állott leginkább TÖRÖK és BÜK, ki az egész Corpus jurisra mint evictorára provocált hogy a bolt nyitás a földes uri jusok közé nem számítható. Így vélekedett BALOGH is, ki egyéb iránt épen nem látta szükségesnek mutogatni, hogy jussa legyen e a földes urnak vagy nem, mert midőn concessiók adásáról van szó, mindég a jusokat emlegetni képtelenség.

Azonban a többség e részben kezét már a resolutio által is elfogadott országos végzéssel megkötötve érezvén, a minden taxa nélküli bolt nyitásra csak 11 megyék voxoltak, ellenben az előbbeni országos végzést is csak 14 megyék pártolák, — és így végzésé lőn hogy a jobbágynak bizonyos taxa fizetés mellett szabad lesz boltot nyitni. A taxák mennyiségére nézve elfogadtatott ugyan a Bánáti urbariom szerinti 3 első classis, de a 4-ik BALOGH indítványára egészen eltöröltetett, mint-hogy az állandó boltot nem tarto, hanem portékáit csak házalva áruló személyekről szől, itt pedig nem az árulást hanem csak a bolt nyitást lehet taxáltatni. — Világosan elhatározottat az is, hogy a természetnyeknek bár kisebb mennyiségben árulgatása ezen taxáltatásnak szintén nincs alája vetve, úgy nem különben: hogy a jobbágynak ha magok boltot nem nyitnának is, az illető taxa lefizetése mellett bolt nyitás véget szobáikat akárkinek bérbe adhatják. Végre pedig BERNÁTH indítványára az is elhatározottat, hogy ahol a most megállapított taxáknál kisebb taxák divatoznának, ezen szokás továbbá is fentartassék.³³

September 23-án kerületi ülés. — Ezen ülést leg inkább a nádlásnak kérdése húzta ki. — SZOMBATHELYINEK DEÁK által támogatott indítványára elhatározottatván: 1.) hogy a nádlás beneficiumában a jobbágynak eddigi szokás szerint meghagyatnak, 2.) hogy ahol privativus nádallási használat végett egy bizonyos nádas plága a jobbágynak számára kiszáritatott, s ezen nádas későbbben akár mikép kiszáritatott, ott a jobbágynak a kiszáritott földnek birtokában maradjanak. — De BALOGHnak azon indítványa, hogy kiszáritás esetében ott is kapjanak compensatiót, ahol különös darab nádas számukra kihatva nem volt; egyetlen egy vox többséggel el nem fogadtatott. — *September 24-én* a IV-ik t. czikelyben a len és kender pontjáig haladtak a RR.³⁴

*

Megérkeztek: Török és Böthy. Haza mentek: Aczél, Prónay, Ravazdy, Andrassy.

³³ A határozat értelmében megfogalmazott pont a törvényjavaslat új. 7. §-a lett. (*Iratok*, III. k. 127., 221. s köv. l.)

³⁴ A szept. 23-i és 24-i tárgyalásokról olv. részletesebben a következő számban.

182.

a)

1834 szeptember 23

Kerületi ülés.

Tárgy: Az úrbéri III. tc. 6. és 7. §-ához fűzött királyi javaslatok:
a földesúri privilégiumok; a jobbágy nád-járandósága.

b)

1834 szeptember 24, 25, 26.

Kerületi ülések.

Tárgy: Az úrbéri IV. tc. 1—5. §-ához fűzött királyi javaslatok: módosítások a földesúrnak járó jobbágyi adózásokon.

c)

Előzetes rövid beszámoló a szeptember 27-i kerületi ülésről:
az örökváltság.

a)

Posony, September 27. 1834.

September 23-án Kölcsey és Majthényi elnökségök alatt az úrbér iránti k[irályi] válasz felett folytatva tartott kerületi tanácskozásban következett a III. t. cz. 6-ik §-nak folytatása. — Ezen szakasz azt foglalja magában hogy a jobbágyok az elszámolt úrbéri haszonvételeken felül másokat nem gyakorolhatnak. — Ezen nem gyakorolható jusok közé számíttatik a bolt nyitás jusa is, melly iránt a RR végzését már utóbbi levelemben közlöttem.¹ Itt van emlékezet a vadászat, halászat, madarászat tilalmáról is, mellyet az Ország Rendei contrabanda, és kártérítés büntetésének vetettek alája,² a kir: Resolutio azonban a contrabandát elegendőnek itélvén, a kártérítést kihagyatni kívánta;³ a mit némellyek ellenezvén, Nagy Pál kérde: hogy ugyan minő kárt képzelnek még a lelőtt vad, vagy madár elkobzásán kívül? Ha csak azt nem akarják kiszámítani, hogy a lelőtt nyúl hányat fiadzott, a madár mennyit tojt volna a földes urnak!! A RR többsége megegyezett a királyi válasz által javallott kihagyásban. Itt foglaltatik továbbá az is hogy a vásár, piac, vám és révbeli jussokat sem bitangolhatják a jobbágyok. — Erre nézve a k[irályi] resolutio bitangolhatják (usurpare) szó helyett exercere kifejezéssel kívánt élni; valamint azt is megemlíteni javallotta, hogy ezen jusokkal privilegium nélkül nem élhetnek a jobbágyok. A KK és RR elfogadták az exercere kifejezést, de a privilegiumnak megemlítését némellyek elfogadni nem akarták, részint mivel lehetnek oly esetek az országban, hogy némelly községek ezen jusoknak privilegium nélkül is

¹ V. ö. előbb, 541. l.

² Iratok, I. k. 517. l.

³ Iratok, III. k. 38. l.

gyakorlatában vannak, részint mivel nem akarták ama publico-]politico kérdés megelőzni, mennyire terjedhet a földes uri tulajdonnal összekötő privilegiumok osztogatásának hatalma.

A többség azonban a kir. resolútiót e részben is elfogadta,⁴

Továbbá ahol az mondatik a szerkeztetésben, hogy ha valamely jobbágys földes uri engedménnyel valamely *Curialis Regalis* jussnak lenne birtokában, azt a földes úr a rajta fekvő pénzeknek megtérítése mellett vissza veheti; Ő Felsége kívánta, hogy a *Curialis* szó kihagyassék, s ezen visza vétel csak *urbéri úton*, és *re interea integre servata* történhessék. — A KK és RR ezen utóbbi észrevételt elfogadták, de a *Curialis* szó kihagyásában meg nem egyeztek. — Ellenben a kir. válasznak azon észrevétele hogy a Sclavoniai megyékben divatozó malom taxák (addig, míglen azon malmok visszaváltatnának) fel ne emeltethessenek; nem csak elfogadtatott, hanem POSZAVECZNEK indítványára ezen taxáknak a régi urbáriomban foglalt meghatározása⁵ ide által is iratni rendeltetett.⁶

A 7-ik §. így szóllott: *Ezen s az előtti czikelyben felszámlált urbéri jótétemények csak az illető helységek határán belől illetik a jobbágyokat; következőleg a határon kívüli haszonvételekre semmi követelést nem tehetnek, kivéven azon helyeket, mellyek lakossainak akár az urbér behozatalakor, akár az urbéri rendbeszedés alkalmával valamely jótétemények a határon kívül is kijeleltettek, és az urbéri könyvbe béiktattattak.*⁷ — Erre nézve Ő felsége az elhúzott bé vezető szavakat kitörültetni, a végéhez pedig ezeket hozzá adatni kívánta: *Vel iidem secus etiam in actuali, non reclamante Dominio exercito usu constituerentur.* — A KK és RR voxok többségével a kir. választ el nem fogadván, előbbi szerkeztetésök mellet maradtak.⁸

Hátra volt még a nádlás kérdése,⁹ mellyre nézve kívánta Ő Felsége, hogy valamint a IV-ik t. cz. 8-ik §-ában megemlítetik a 40 kéve nád

⁴ A határozatot Kossuth tévesen jegyezte fel. Az okt. 16-i országos ü és elé került izenet-tervezetben ugyanis, amely a kerületi tárgyalások eredményeit tartalmazza, a rendek kívánják, hogy „a szerkeztetésbe közbe vetetni javalt következendő szavak *citra privilegium* minthogy a szerkeztetés következő sorai-ban a királyi kiváltságok említése különben is elő fordul ki hagyattassanak“. (*Iratok*, III. k. 128. l.)

⁵ A szlavón urbárium I rész 11. pontja szerint a kanalas malom földesúri cenzusa 1 frt, más közönséges vízi malomé kerekenként 2 frt, dunai és drávai malomé 8 frt. (*Pauly*, i. m. 628. l.)

⁶ Az új törvényjavaslat III. cikkének 8. §-ba. (*Iratok*, III. k. 223. l.)

⁷ *Iratok*, I. k. 517. l.

⁸ A határozat feljegyzése nem pontos, mivel a kerületi ülés a bevezető szavak kihagyásához hozzájárult. A királyi resolútió által befejezésül javasolt rész elutasítását a rendek azzal indokolták, hogy előbbi felvilágosításaikban már bőven kimerítették az okokat, „mellyekre nézve a KK és RR többnyire határozatlan, sok önkényes magyarázatokra alkalmatosságot szolgáló, de különben is leg gyakrabban a földes ur további engedményétől függő eddigi használatot a jelen törvényes intézkedések alapjául egyáltalában nem vehetik“ (*Iratok*, III. k. 128. l.)

⁹ A nádlásról a törvényjavaslat III. cikke nem emlékezett meg. A resolútió a III. cikknek a fajzasi beneficiumról szóló 4. §-ához kapcsolódva kívánta, hogy oly módon, mint a faellátás, biztosíttassék a nádlás is a jobbágyoknak. (*Iratok*, III. k. 36. s köv. l.)

kivágásának kötelessége,¹⁰ úgy itt a viszonyban álló nádlás haszonvétele is világosan törvénybe iktassék. — Ezt CLAUZÁL és SZOMBATHELYI indítványára minden ellenzés nélkül elfogadták a KK és RR; nem különben a nádlás beneficiumának körülírása hozatván szóba, abban is megállapodtak, hogy a jobbágyság eddigi szokás szerint hagyassanak meg a nádlás haszonvételeiben; de voltak e tárgyban némelly más indítványok is nevezetesen:

CLAUZÁL törvénybe tételni kívánta hogy a nádlásnak törvény által a jobbágyság különös haszonvételei közé lett számítása, a vizek regulációjának, s mocsárok száritásának akadályt nem tehet. — Ezen indítvány a többiek sorában mintegy elmellőztetvén, Clauzál a halgatást jóváhagyásra magyarázta, s harmad napon midőn a szerkeztetés rostaltatnék, annak béiktatását sürgette. — Mire

Böthy a vizek regulációjának tárgyát nem ítélte az urbariomba tartozandónak; különben is ezen megemlítés olyas mit foglalna magában, mintha a jobbágyságoknak különben hatalmukban állott volna az ellenkezés: melly suppositum nagyon megtisztelné ugyan a jobbágyságot, de a valósággal épen egyezik, miután őket még csak kérdezni sem szokták hogy hasznosnak vagy károsnak tartják e a vizek lecsapolását. — CLAUZÁL ellenben állítá, hogy tud esetet, mellyben a jobbágyság, nádlási haszonvételeknek a mocsárszáritás miatti megszűnése iránt panaszsképp folyamodtak a Helytartó Tanácshoz, s a földes urnak alkalmatlanságot okoztak; — egyébiránt is jónak és szükségesnek véli, hogy minden nemű jobbágysági viszonyok itt az urbariomban voltaképp elintézve legyenek.

NAGY PÁL ezt maga is helyesnek valja a viszonyokra nézve; de itt e tárgyban nem csak semmi viszonyt nem lát, hanem a legnagyobb egyoldalúságra akad. Vannak vidékek, p. o. a Fertő mellyéke, hol a jobbágyság úgy szólván csak nádból él; ha már itt a nádasok kiszáritatnak; a jobbágyság élelmét veszíti, a nélkül hogy a kiszáritott plágából csinált rétnék hasznában részesítenék. Ha rétet adnánk neki, ezt ő is jobban szeretné, mint a mocsárt, de minthogy nem adnak, ő bizony nem örül a kiszáritásnak, ha mindjárt paradicsomot teremtenek is a mocsár-bul. A szónok hiszi hogy ily terjedelmes plágák kiszáritásánál a méltányosság talán reá fogja birni a földes urakat, hogy valami kárpotlást adjanak alkukötés szerint a jobbágyságoknak, s azért egy általjában meg nem egyezik, hogy a Csongrádi követ javallata törvénybe tétessék.

A minthogy voxok többségével az indítvány el is mellőztetett.

Ezután SZOMBATHELYI azon indítványt tette, hogy valamint elhatározták a RR, hogy ahol urbarialis fáizás fejében egy bizonyos erdő rész kiszákitatott, s a jobbágyságoknak magános használat végett általadatott; bár ha az erdő kivágatott is, a földet mind azáltal megtartják a jobbágyság,¹¹ úgy a nádlásnál is, ha már annyira szerencsés nem lehetne hogy a RR kiszáritás közbejöttére, minden esetre kárpotlást rendelnének, kívánja legalább hogy ahol egy bizonyos nádas plága privativus nádallás végett a jobbágyságoknak kiszákitatott; ha ez kiszáritatnék, a földnek birtokában maradjanak; a nádlás beneficiumával viszonyban lévő 40 kéve nád kiszolgáltatásnak kötelessége minden esetre felmaradván.

¹⁰ A törvényjavaslat idézett pontja szerint ott, ahol a földesur a nádlást engedélyezi a jobbágyságoknak, ezek neki telkenként 40 kéve nádat kötelesek kivágni. (*Iratok*, I. k. 528. l.)

¹¹ A határozatot olv. fentebb, 532. l.

Ezen indítványt DEÁK pártolá, JUSTH tagadá hogy az erdőre nézve olyas valami végeztetett volna s nem is végeztethetett, mert a jobbágy-nak tüzi faizás competál, nem pedig az erdő földnek birtoka. — Tagadá-sában azonban senki sem osztozott.

Az indítványt egyéb iránt RUDICS csak oly értelemben nyilatkozott késznek pártolni, ha hogy a jobbágyok költségén történt a kiszáritás. Ezen nézetet POPOL (N[agy] Váradi kanonok) felfogván állítá: hogy a nádlást nem lehet a faizással hasonlításba hozni, mert a vizek kiszáritása a földes uraságoknak, jobbágyaik hozzá járulta nélkül temérdek költsé-geibe kerül. Mire BEZERÉDY a tapasztalásra hivatkozva nyilván ki mondja, miképen a vizek regulációjához munkájával, s gazdasági fogla-latosságainak hátramaradásával annyit contribuált a szegény adózó nép, hogy ennek ellenében a földes urak által fizetett néhány ezer forint tekintetbe sem jöhet. — Ezen ellenvetés tehát elmellőztetett, úgy annak is meghatározása, mennyiben tartozzék a jobbágyság a vizek regulatiójá-nak költségeihez járulni, annál inkább nem a maga helyén lévőnek ítél-tetett, mivel hahogy a mocsár száritás urbarialis regulatioval köttetik össze, a regulatio költségeinek minő arányban viseléséről van e jelen munkálatban általános rendelés.¹²

Továbbá PÉCHY csak oly értelemben akarta az indítványt elfogadni, hahogy a nádas urbarialis illetőségbe adatott a jobbágy-nak, MARCZIBÁNYI pedig csak azon esetre, ha a jobbágyság bizonyos nádasnak használatát magánosan, s a földes úr kirekesztésével gyakorolta. Mire nézve OCSKAY azt vitatta, hogy ahol oly feltétel alatt adatott bizonyos nádas a jobbá-gyoknak, hogy mindenik 40 kéve nádat tartozzék a földes úrnak kiszol-gáltatni; ezt nem lehet magános használatnak mondani. — SZABÓ ellen-kező értelemben volt, úgy BÖTHY is, kik ezen 40 kéve nádat nem közös használatnak, hanem oly adózásnak tekintik, mint minő a szántó földektől kilenczed.

Végte-re az indítvány el, vagy nem fogadása voxolásra tétetvén, BERNÁTH, hogy világosan megértessek, s a dolog holmi szörszálhasogatá-sok által zavarba ne jöjjön, e kép voxol: Ahol akár urbariom, akár alku-kötés, akár pedig régi szokás által egy bizonyos mocsáros plága a jobbágyságnak magános használatú nádlás végett kivan szakítva; akár jobbágyságnak magános használatú nádlás végett ki van szakítva; akár nem; s ha igen, akár azon tulajdon, akár pedig más földes uri nádasok-bul szokta légyen azt kiszolgáltatni, a kiszáritott nádas földé minden esetre a jobbágyot illesse.

Erre sokan hivatkozván, a többség akarátja e szerint lön végzésnek kijelentve, hozzá tétetvén hogy a viszonyban lévő 40 kéve nád kivágá-sának s behordásának kötelessége minden esetre felmarad úgy hogy ha természetben nem teljesíthetnék, hanem értük váltságát a törvény-hatóság meg fogja határozni.¹³

Ezeknek következtetésében BALOGH emlékezteti a RRket, miképen azt végezték légyen a faizás tárgyában, hogy az elpusztult erdő seques-trumba vétessék s ujra felneveltessék,¹⁴ hahogy még szántóföldé nem

¹² A törvényjavaslat VII. cikkének 8. §-a értelmében a felmérés költségeit a fő desur viseli, ha ellenben a jobbágyok kívánják a regulatiót, őket terheli a kézi- és szekeres munkák kiszolgáltatása. (*Iratok*, I. k. 541. s köv. l.)

¹³ *Iratok*, III. k. 220. l.

¹⁴ A határozatnak szept. 20-án megállapított szövegét olv. fentebb, 540. l.

változtatott. A szoros logica azt hozná ugyan magával hogy a nádlás iránt is hasonló intézettel biztosítassanak a jobbágyok; de mivel nevetséges képtelenség lenne azt határozni, hogy a kiszáradt nádasok ismét víz alá vétessenek, s a száraz föld mocsárrá változtassék; kívánja tehát törvénybe tétetni, hogy nem csak oly helyütt, hol a jobbágyok különös kiszakított nádat használtak, hanem ott is, ahol promiscue éltek a nádlás jóvoltával, hogy ha kiszáritás által ezen jóvoltot elveszítik, számukra kárpótlásul a kiszáritott földnek egybizonyos része kiszakitassék. A mit annyival inkább igazságosnak ítél, mivel a kárpótlás igazságára nézve épen semmi különbséget sem lát azok közt, kik jobbágyaiknak egy bizonyos nádat magános használatra kijelelték, és azok között, kik az egésznek közös használatában megtartották jobbágyaikat.

Ezen indítvány sokak által pártoltatott, mind azonáltal szavazat utján 20 voxal 19 ellen félre vettetett.¹⁵

b)

September 24-én kerületi ülés. Elnökség az előbbeni. — Következett a IV-ik t. cz. a jobbágyoknak földes uri adózásairól.

A bévezető pontnak ime szavait: *Cum omnis terrae proprietates ad dominium spectet*,¹⁶ a királyi resolutio ekép kívánta meg megváltoztatni: *Cum terrae, quam subditi excolit, proprietates ad Dominium spectet*.¹⁷ — A javallott változtatás elfogadtatott, s az *et quidquid terrarum rusticus excolit ex concessione dominali promanet* nyomban következő kifejezésnek szintén a Resolutio által javallott kihagyásával csak a következő kifejezés maradt a szerkeztetésben: *Justitiae et aequitati consentaneum est, ut ab illis datiae et praestationes dominis obveniant*.

A füst pénz fejében fizetni szokott 1 ft adózásra nézve ezen kifejezést kívánta Ő Felsége használtatni: *pro singillativo intravillano sessionali fundo, hac in parte in concreto semper taxando*. Ezt a KK és RR el nem fogadták, s maradtak a *titulo census annui florenum unum solvet* kifejezéseknél, azon oknál fogva: mert akár az urbér értelme, akár az ezt magyarázó szokás eddigi gyakorlata tekintessék is, minden esetre bizonyos, hogy ezen adózás már füst pénz nevezetére nézve is nem a belső telki, vagy zselléri illetőségekre, de jelesen a házakra volt kivettette. Midőn azonban a k[irályi] választ e részben a KK és RR el nem fogadják, nyilván kijelentik: hogy a mennyire az országnak némely részeiben netalán a királyi válasz tartalmáva legybehangzó, vagy a most megállapított fizetésnél kedvezőbb szokás livatoznék; az tovább is megtartassék.¹⁸

Továbbá Ő Felségének azon kívánságában, hogy Slavoniában az eddigi szokás, melly szerint a zsellér ugyan 1 ftot, de a jobbágy egész telektől 3 ftot, fél telektől 1 ½ forintot, s így aránylag lejjebb tartozott

¹⁵ A nádlásról szóló határozatokat a kerületi ülés külön pontban foglalta össze s mint 5. §-t illesztette be törvényjavaslatába. (*Iratok*, III. k. 220. l.) Mivel a boltokról szóló pont is új paragraphus lett, az átdolgozott törvényjavaslat III. cikke nem hét, hanem kilenc pontból áll.

¹⁶ *Iratok*, I. k. 518. l.

¹⁷ A bevezetést, főleg az *omnis* szót már az első tárgyalásnál többen — köztük Kölcsey, Deák — feleslegesnek találták. (*Országgyűlési Tudósítások*, II. k. 78. l.)

¹⁸ *Iratok*, III. k. 128. l.

fizetni,¹⁹ továbbá is fentartassék, a KK és RR megnyugodtak, valamint abban is, hogy a füst pénz fele része Sz. Mihály, másik fele pedig Sz. György napkor fizetessék.

A 2-ik §-hoz mely arról rendelkezik, hogy a jobbágy tartozik földes urának kilenczedet adni, Ő Felsége ezeket kívánja hozzá tétetni: *nisi eadem (t. i. nona) e praevigente hactenus usu in aequivalenti praestatur, aut plane immunitas praestationis hujus stipulata haberetur, aut usu veniret*. Ezen toldalék elfogadtatott.

Ez úttal azonban azon 2-ik §. második fejezetére nézve, mely a hetedet és nyolczadot, ahol tizedi adózás nélkül divatozott, továbbá is megállapítja,²⁰ észre vették a KK és RR hogy ezen határozat a kilenczednél terheseb adózást fogadván el, résszerint a 9-ed iránti törvényekkel²¹ megütköző, résszerint pedig (mennyiben t. i. a tizedet is magában foglalná) az úrbéri intézetnél túl terjeszkedő, minthogy a jobbágyinak köteleztetése a világos törvények által kiszabott kilenczed mértékén túl nem hághat; s ezen határozat azzal sem lenne megegyeztethető, mit a K és RR későbbben a Juridicum munkálatban a tized iránt végeztenek:²² az adófizető sorsának biztosítása tekintetéből is itt látják helyét azon nyilván fentartott vizsalépési lehetőségnek, mely szerint az előbbeni határozatok megütközések esetében a későbbiekhez, vagy ezek viszont amazokhoz alkalmazhatók. Mihez képest ezen pont szerkeztetését aként vélik megváltoztatandónak: hogy ahol kilenczed helyet 7-ed vagy 8-ad volt kötelezve, jövendőben csak 9-ed fog szedetni, ahol pedig ezen 7-ed vagy nyolczad 9-ed és 10-ed helyett, vagy 10-eddel együtt szedetett, ott szintén 9-ed fog szedetni, a 10-ed pedig azon rendelethez fog alkalmaztatni, mely iránt a törvénykezési munkában határoztatott.²³

Továbbá a §. 3-ik fejezeténél, melyben t. i. az foglaltatik, hogy ahol 9-ed megváltása iránt alkukötések nem köttetnének, ott az eddigi szokás megtartassék; a Resolutio még világosan megérintetni kívánja: hogy Temes, Torontál és Krassó megyékben az extrasessionalis fundusoktól divatban lévő úgy nevezett industrialis 30 xr taxa,²⁴ nem különben a kerti veteményeknek s káposztának tizedtől mentse is jövedőre fentartatik. — Ezt a KK és RR is elfogadták.

Abban is megegyeztek a KK és RR hogy az első fejezetnek azon része, mely a 9-ed váltság iránt egyeségeket kötni enged, külön pontba foglaltassék, és ezen szavak *ubicunque demum id fieri potest* kihagyassanak,²⁵ de a királyi válasz még a szerkeztetésnek azon részét is kihagyni kívánta, mely által a törvényhatóságoknak köteleességükbe tétetik, hogy ezen hasznos intézetet előmozdítsák. — A RR azonban maradtak

¹⁹ A szlavón urbárium I. részének 1. és 2. fejezetét olv. *Pauly*, i. m. 624. s köv. l.)

²⁰ A rendek annakidején azért hagyták meg ezt az adózást, mivel a 7. vagy 8. kevesebbet tett ki, mint a 9. és 10. (*Országgyűlési Tudósítások*, II. k. 106. l.) A törvényjavaslat szövege is, természetesen, nem hetedet és nyolczadot említ. (*Iratok*, I. k. 519. l.)

²¹ 1351 : 16., 1402 : 47, 1500 : 27, 1507 : 15. stb.

²² A tized kérdését a polgári törvénykönyv reformjának tárgyalásakor aug. 19-én vitatták meg a rendek kerületi ülésekben. (V. ö. e kötet — s köv. l.)

²³ *Iratok*, III. k. 129. l.

²⁴ A 30 krajcárt holdankint kellett fizetni. Az extrasessionalis vagy industrialis telkek közé tartoztak a káposztaföldek és gyümölcsösök. (*Pauly*, i. m. 31. l.)

²⁵ Az újonnan megfogalmazott szakaszt olv. *Iratok*, III. k. 225. s köv. l.

tulajdon szerkeztetésök mellett, mert csupán a törvényhatóságoknak kötelességül tett sikeres közben vetéstől remélhető a célba vett ohajtás foganatja.

Végre a len és kender tárgyról szóló 4-ik fejezethez hozzá tétetni kívánta a k[irályi] válasz, hogy ahol len és kender urbarialis földeken nem termesztetik, ott a fonásnak nincs helye. — Mely toldalék a KK és RR által is elfogadtatott.²⁶

September 25-én kerületi ülés. Elnökség az előbbeni. — A mult napi végzések hitelesítése alkalmával *Rudics* indítványba tette, hogy ámbár a 7-ed és 8-adnak kilenczedre ált változtatása elhatároztatott, ahol mindazáltal a földes urak pusztáikat ezen világos feltétel alatt népesítették (a mint a szónok ön magát is ezen esetben lenni mondotta), s a települő jobbágyság ezen feltételt önként elfogadták, ott a kötések szentsége fel ne bontassék. — *Deák* feleletül az V-ik cz[ikkely] azon rendelkezésre hivatkozék, mellynél fova a contractuale tractamentum csak azon esetre birhat erővel, ha minden részeit együt véve lágyab az urbéri tractamentumnál.²⁷ — Az elnökség Bács v[ármegye] követének indítványát a tegnapi végzéssel merőben ellenkezőnek nyilatkoztatá; miben a KK és RR is megnyugodtak s a IV-ik t. cz. iránti tanácskozásait folytaták.

Következett e részben a szüretéről szóló 3-ik §., mely iránt azonban a dolog érdemét legkevésbé sem változtatva csupán szóbeli módosítást javalván a kir. resolutio, az elfogadtatott.²⁸

A robotról szóló 5-ik §. első fejezete iránt leginkább *Posega, Verőcze és Szerém* megyéket tárgyalta a kir. válasz észrevétele. — Ezen megyékben t. i. ekkorig csupán 24 marhás napot tartozott a jobbágy robot fejében ingyen dolgozni,²⁹ ellenben hatalmában állott a földes úrnak akár mennyi napokat supererogálni, minden marhás napszámot 24, gyalog munkát pedig 12 xrral fizetvén.³⁰ Ezen supererogatio hatalmát Ő Felsége megszorítani kívánja, oly formán: hogy ezen túl a Slavoniai jobbágy sem tartozzék mind ösze 52 marhás napnál többet dolgozni, abból mind azáltal eddigi szokás szerint csak 24 napot ingyen, 28-at pedig 24, és illetőleg 12 xr napi bérért.³¹

SZALOPEK: Előre bocsájtván hogy a Slavoniai földes urak sorsa az eddigi rendeletek szerint már mindenben rosza lesz, mint eddig volt; a királyi válasz javallatának el nem fogadására intézett előadását azon elven építi, hogy a Slavoniai földes urak azért kívánhattak ingyen robot fejében 24 napot, mivel viszont szabadságokban volt határtalanul supererogálni. Ezen beneficiummal állott viszonyban a robotok kisebb száma. Most már ha jónak látják a K és RR hogy ezen határtalan hatalom

²⁶ A törvényjavaslat úgy intézkedett, hogy a jobbágy vagy kilencedet ad, vagy telkenként hat fontnyi fonást végez. (*Iratok*, I. k. 519. l.) A főrendek 1833 szept. 13-i ülésükben a fonás szokásának teljes eltörlését javasolták, a rendek azonban a megváthatás mellett döntöttek. (*Országgyűlési Tudósítások*, II. k. 244., 285. l.) A resolutio elfogadásával tovább csökkent a fonás szolgáltatás alkalmá.

²⁷ V. cikk 5. §. (*Iratok*, I. k. 531. l.)

²⁸ Azon pont stílusának módosításáról volt szó, amely a szüret idejének kitűzését egyes megyékben, a régi szokás alapján, a földesurra hagyta. (*Iratok*, I. k. 522. l., III. k. 39., 129., 228. s köv. l.)

²⁹ V. ö. *Pauly*, i. m. 624. s köv. l.

³⁰ V. ö. *Országgyűlési Tudósítások*, II. k. 123. l.

³¹ *Iratok*, III. k. 41. l.

korlátok közé szoríttassék, azt nem ellenzi; de igazságosnak látja, hogy a korlátlan supererogationak elvesztett jótékonyágáért némi pótolék adassék, mely végett azt hozza javallatba, hogy a robotra nézve ezen 3 megyék a Magyarországi többi megyékkel egyenlő karba tétessenek.

Somsics: Ezt egy átaljában el nem fogadja. Lehetetlen a Sclavoniai urbariornak józanon azon magyaráztot adni, hogy szerintén a supererogatum határtalanul meg lett volna engedve; mert ki gondolhatna képtelenség nélkül olyas törvényes provisiót, mely szerint a jobbágyot minden héten 6 nap ur munkára kergetni szabad lenne? A Sclavoniai urbariom csak azt mondja: hogy az egész telkes jobbágy 24 marhás napot fog földes urának dolgozni, hogyha pedig a földes úrnak többre lenne szüksége, minden napért 24 xrt tartozik fizetni. Ezt kétségkívül csak a legembertelenebb visza élés volt képes aként magyarázni, hogy a robot szám nélkül szabad, az igazgató fő kormányshékek pedig minden előfordúlt alkalommal aként magyarázták ezen határozatlan rendelkezést hogy a robotoknak supererogatummal együtt nem szabad 52 napot meghaladni.³² A kir. resolútiót tehát annyival is inkább el kell fogadni, mert az eddigi felsőbb intézetekkel tökéletesen egybehangzik. Nem is áll azon ellenvetés: hogy miért kellene a Sclavoniai földes úrnak hasonló telekért csak 24 robot napot kapni, mivel 1737-ben, midőn a Sclavoniai urbariom (ha ugyan annak lehet nevezni) béhozottatott,³³ a 24 napi robot egyik feltétele volt a telepítésnek, mert kétségkívül különös kedvezésekkel kellett a veszély teljes török határszélekre a népet édesgetni.

NAGY PÁL égbe kiáltó dolognak tartván az eddigi divatot, mely szerint a Sclavoniai jobbágy minden héten 6 nap robotban dolgozott, 7-ik nap pedig ismét robotban földes urát a templomba vitte: a Resolútiót annyival inkább elfogadja, mert a Sclavoniai földes urak más különös adózásokkal is bírnak, ilyen p. o. a 3 ft füst pénz³⁴ a Magyarországon divatozó 1 ft helyett.

SZALOPEK ezen 3 ft fizetésben is a jobbágy hasznát találja fel, mert Sclavoniában a kilenczed természetben nem szedetik, hanem két ftal váltatik meg, s ezen fentebbi 3 ftba bé van számítva; úgyhogy a 9-ed váltság is sokkal olcsóbb Sclavoniában, mint akár hol egyebütt az egész hazában.

Voxolván a KK és RR, igen nagy szó töbsséggel a Resolútiót elfogadták.

Továbbá kívánta Ő Felsége, hagyassék ki a szerkeztetésből a KK és RRnek ama javallata, mely szerint szabadságában állott volna a földes úrnak a vonó marhával bíró zsellértől megkivánni, hogy két gyalognapszámja helyett egy marhás napot dolgozzék.³⁵ — MARICS azon oknál fogva ragaszkodott a RR végzéséhez, mert a zselléreknek is legelő adatni rendeltetett. — BÖTHY azonban úgy vélekedett hogy a kiszabott $\frac{1}{8}$ rész teleknyi illetőségen nem igen lehet marhát nevelni. Csak különös

³² A resolútió követelése valóban nem volt új, mivel már az 1808—1810. évi urbéri rendelkezések tiltották, hogy a földesur 28 marhás vagy 56 kézi robotnál többet kívásson jobbágyaitól a 24, ill. 12 krajcáros térítés ellenében. (Pauly, i. m. 637. s köv. l.)

³³ III. Károly 1737-i urbéri szabályzata, mely a jobbágy és földesur viszonyát rendezni próbálta, nem gyökereződött meg s ezért került sor az 1756. márc. 15-i rendelkezés kiadására. (Pauly, i. m. 623. s köv. l.)

³⁴ Pauly, i. m. 625. l.

³⁵ Íratok, I. k. 523. l.

mellékes iparkodás által juthat tehát a zsellér marhához; nem tanácsos pedig az igyekezetet terhelni, különben elfojtatik. — Ezen kérdés is szavazat útján döntetvén el, a Resolutio elfogadtatott, következőleg az határozatott, hogy a zsellért marhas robotra kényszeríteni nem lehet.³⁶

Tulajdon ezen §-us 3-ik osztályában kívántak a KK és RR arról rendelkezni, hogy a jobbágyok munkája bérbe ne adassék, kivált olyan embereknek, kik azt a mezei gazdálkodástól, s így a jobbágyok szokott szíves foglalatosságától különböző, s azért kétszeresen terhes, ember-telen munkákra fordítják; azt határozták tehát: hogy ahol a földes úr helybéli vagy más bérbe adott jóságainak művelésére nem fordíthatja jobbágyainak robotjait, minden marhas nap 20, gyalog nap pedig 10 xrijával fog a jobbágyok által megváltatni. — Erre Ő Felsége azon észrevételt teszi, hogy a jobbágyok robotjaiknak megváltására akaratok ellen ne kényszerítenek.³⁷ — Azonban CLAUZÁL és MADOCÁNYI azt bizonyítgaták, hogy ez csak színlett liberalizmus. Töbnyire a Cameralis helységekben szokot a robot arendába adadni, ott szoktak az emberi kéz bérbe adásával kereskedést üzni. Kedvezést adtak tehát a RR az adózó népnek, midőn megengedték, hogy a földes úr fel nem használhatván maga a robotokat, azok urbáriális áron megváltathassanak. — A RR tehát maradtak tulajdon végzésök mellett, s visszaemlékezvén, minő erős harczal lehetett csak ezen kis kedvezést is kivívniok,³⁸ nehogy újabb taglalgatásba ereszkedéssel végsőket veszedelmeztessek; bővebb világosításokba mind a mellett sem ereszkedtenek, hogy a szerkeztetést sokan homályosnak tartották.³⁹

A robot munka kiszolgáltatásának módjára nézve abban állapodtak volt meg a KK és RR: hogy a jobbágy tulajdon annyi marhával tartozék földes urának dolgozni, mint a mennyivel rendesen magának dolgozik. Ő Felsége ellenben azt kívánta, hogy a szántásra nézve tartassék fen az eddig helyenként divatozó szokás; egyébiránt minden más egyéb munkánál csak két marhas munkát legyen szabad kívánni. — PFANSMID a KK és RR végzését pártolá, minthogy különben a hegyes vidékeken vagy éppen nem vehetnék hasznát a földesurak jobbágyaik munkájának, vagy pedig magok a jobbágyok szenvednének kárt marháikban. A kérdés voxolásra tétetvén 26 voxal 22 ellen, a KK és RR előbbi végzésök mellet maradtak.⁴⁰

September 26-án kerületi ülés, az előbbeni elnökség alatt. Folytatattván a napi renden lévő tanácskozás, a kir. Resolutionnak azon észrevétele, hogy midőn más helységből kell a jobbágyoknak robotra járni,

³⁶ *Iratok*, III. k. 130. l.

³⁷ „eam esse altissimam mentem regiam: ut norma adusque praeuigens secundum quam coloni inuiti ad aere parato reluendas operas stringi nequent, porro etiam manuteneatur“. (*Iratok*, III. k. 40. l.)

³⁸ Az első kerületi törvényjavaslat még felhatalmazta a földesurat, hogy jobbágyainak felesleges robotját bérbeadhassa. (*Iratok*, I. k. 290. l.) az alsótábla 1833 aug. 30-án ily megváltásnál elsőbbséget adott a jobbágyoknak (*Országgyűlési Tudósítások*, II. k. 124. s. köv. l.), a főrendek pedig szept. 19-n hozták a határozatot, amelyet azután a rendek is elfogadtak, hogy a robotot a jobbágyok meg fogják váltani. (Uo. II. k. 261., 237. l.)

³⁹ A törvényjavaslat szövege: a jobbágyi munkák „urbéri áron ... a jobbágyok által meg fognak váltatni“ (singulae ... operae ... per colonos reluenter) kétségtelenül nem fedi azt az értelmet, hogy a jobbágy köteles megváltani robotját.

⁴⁰ *Iratok*, III. k. 130. l.

csak azon esetben tartoznak a jövetnek beszámítása nélkül a munka helyén napköltekor megjelenni, ha másfél óránynál távolabrol nem hajtának. Az országos végzés két órányira tette volt ama távolságot. — Voxok többségével a kir. Resolutionnak ezen változtatása, nem különben az e pontra tett többi aprób érdekü észrevételek is felkiáltással elfogadtattak.⁴¹ — Ellenben az 5-ik fejezetnél tett azon észrevétele a kir. Resolutionnak, hogy a sürgetős munka alkalmával megengedett robot kettőztetésre csak úgy lehet a jobbágyot kötelezni, hogy egy nap marhás, két nap pedig gyalog munkát tegyen;⁴² voxok többségével el nem fogadtatott, okúl adatván: hogy a sürgetős munka természetében fekszik a marhás, és gyalog napok egymásiránti kiegyenlítése, mert kaszálláskor csak gyalog, hordáskor pedig csak marhás napokat fog a földes úr kívánni, kit egyébiránt is nem lehet arra igazsággal kötelezni, hogy midőn gyalog munkára van szüksége, p. o. kaszálláskor, marhás napot tartozzék elfogadni; de magára a jobbágyra is terhesebb lenne némelly esetben a kir. Resolutio, mert szerintén 3 napot veszítene, a munka kettőztetés hetében a helyet hogy sokszor a földes úr két nappal (marhával lolgozva) be érné.⁴³

Kivánta azt is Ő Felsége, hogy a házas, és házatlan zsellérekre a napszám kettőztetésének kötelessége ki ne terjesztessék.⁴⁴ — Ezt DEÁK pártolá, mert épen a sürgetős munkák ideje azon idő szak, mellyben ezen szegény emberek egész esztendei élelmöket munkájokkal megkereshetik; különben is ha megengedtetnék a munka kettőztetés, lehetlenné válnék a § azon rendeletének teljesítése, hogy a robotnak legalább $\frac{1}{4}$ része téli hónapokra maradjon. — Voxok többségével a Resolutio elfogadtatott.⁴⁵ — Nem különben elfogadtatott az is, hogy *Temes, Torontál és Krassó* megyékben eddigi szokás szerint a munka kettőztetés utáni hét a jobbágyoknak szabadon hagyassék.⁴⁶

A 6-ik sectióra nézve, mellyben az rendeltetett hogy a tartozott robotra megjelenni makacsul elmulasztó rest jobbágy költségére szabadságában áll a földes urnak kétszerezett napszámot pénzen fogadni: — a kir. resolutio ezt csak egyes napszámra kívánta szoritatni. — DEÁK, SOMSICS és BEZERÉDY ellenzék, részint mivel nem lehet rosszab elvet avagy csak képzelni is annál, hogy a törvénybe mintegy inger tétessék a kötelesség elmulasztására; de leginkáb azért, mivel Ő Felsége ezen javallatával viszonyba teszi a Supererogatumra kénszerítő földes ur büntetését is, s ezt is csak egyszerű munka bér megtérítésére szorítja, mire a szólló követek egyáltalában nem álhatnak, meg lévén győződve, hogy az ur s jobbágy közötti bizodalmatlanságnak, viszálkodásoknak

⁴¹ Így az, hogy a bánáti megyékben a jövetel, távolságra való tekintet nélkül beszámít a munkába.

⁴² A törvényjavaslat heti kétnapi marhás robot igénybevételére hatalmazta fel a földesurat. (*Iratok*, I. k. 525. l.) A resolutio csak megismételte a Mária Terézia-féle urbérszabályozás végrehajtásakor a királyi biztosoknak adott utasítást. (*Pauly*, i. m. 450. l.)

⁴³ *Iratok*, III. k. 130. s. köv. l.

⁴⁴ A zsellérekrol a törvényjavaslat nem emlékezett meg. A resolutio megfelelt a gyakorlatnak, hogy a zsellértől nem kívánható meg a robot megkettőztetése. (V. ö. *Pauly*, i. m. 256. l.)

⁴⁵ A határozat értelmében a szakasz ezzel a betoldással bővült: „Házás és házatlan zsellérek azonban a munkát illy kettőztetésére nem szoríthatatnak.” (*Iratok*, III. k. 232. l.)

⁴⁶ *Pauly*, i. m. 276. l.

s czivakodásoknak eredeti kutfeje legnagyobb mértékben a supererogatiókból ered. — A kérdés voxolásra tüzetvén, csak 9 vox pártolá a kir. resolútiót, a RR tehát előbbi végzésök mellett maradtak. ALMÁSY indítványára hozzá tétetni határozván, hogy a kiszabott duplumot nem tiszta büntetésnek kell venni, hanem ilyes alkalommal egy nap a jobbágy robot illetőségébe fog beszámíthatni.⁴⁷

c)

Ezen napon és *September 27-én* a IV-ik törv. cz. feletti tanácskozás bérekesztetett. — A végzéseket jövő levelemben folytatni fogom.

Feszült várakozás nézett egyébiránt a 27-ik Septemberi tanácskozásnak elébe, napi rendre kerülendő lévén az urbéri kötésekről szolló V-ik t. cz.

Ezen egyik legfontosabb tárgya az Ország Rendei végzéseinek!! Ő Felsége azon javallatot, melly a jobbágyoknak megengedi, hogy magokat minden praestatioiktul örökösön megválthassák, el nem fogadta; s egész terjedelmében a Juridicumra kívánta halasztani. A minő váratlan volt a kir. válasznak ezen része, oly annyira nevelé a feszült érzetet, hogy időközben némelly megye (p. o. *Zemplén*) előbbeni határozatja ellenére, a kir. resolútió elfogadására adott utasítást. — Azonban a KK és RR 33 megye voxával 14 megye az Egyházi Rend és a Jász Kún kerület ellen, jótekonny végzésök mellett tántorithatlanul megmaradtak, sőt az 1-ő s 3-ik §-ban némi javításokat fogadtak el, — de az örökös kötésekről szolló 2-ik §. tisztán megállott, s én fentartván a bőveb közlést, most csak BERNÁTH szavait teszem ide, ki így voxolt *most és mind-örökké maradjon a Redactio, Istenem, úgy legyen. Amen!*⁴⁸

Otskay, Bük, Dókus haza mentek. Bentsik megjött.

⁴⁷ *Iratok*, III. k. 233. l.

⁴⁸ A tárgyalásokról olv. részletesebben a következő számban.

183.

a)

*Kiegészítések a szeptember 26-i kerületi ülés tárgyalásaihoz:
vadászat, mesteremberek robotja.*

b)

1834 szeptember 27

Kerületi ülés.

*Tárgy: Királyi módosítások az úrbéri V tc.-kel kapcsolatban:
[I.] Az urbarium előtti örökös kötések. [II.] Az örökváltság.*

c)

1834 szeptember 29

Kerületi ülés.

Tárgy: [I.] Jeszenszky előterjesztése Tolna vármegye nevében a duna-szentgyörgyi nemesekről. [II.] Az ideiglenes urbarialis kötésekkel érintő királyi javaslatok.

a)

Posony, October 1. 1834.

Azok után, melyeket a 27-ik^a Septembéri kerületi ülés felől már előbbi levelemben közlöttem,¹ következék az *urbéri vadászatról szolló* 6-ik §. Itt az Ország Rendei csak általában határozták hogy a jobbágyok urbéri munkáikon felül, jövettel menettel három napi vadászati szolgálatot tenni köteleztetnek.² A kir. Válasz ellenben szabályosabb meghatározottsággal kimondja, hogy ezen 3 napi vadászatot egy egész telektől kell érteni, a kisebb telkü jobbágyok pedig aránylag tartoznak ezen szolgálatot teljesíteni, nem különben 8 zsellérek részéről is egy személy köteleztetik megjelenni.³ — DUBRAVICZKY ohajtaná (ha ne talán-tán a kir. resolutio által az utat megnyitva lenni gondolnák a KK és RR) hogy az urbéri vadászat egészen eltöröltessék. JESZENSZKY és PALÓCZY pártolák, úgy BALOGH is, ohajtván hogy materialis engedély tekintetében is legalább egy pontnál haladnák felül a kir. Resolutiót. MARCZIBÁNYI azonban sokkal csekélyebbnek tartá az egész tárgyat, mint sem hogy miatta a királyi válasz által is megerősített országos végzéstől elállván, talán hoszasb vitatkozásokra alkalom szolgáltatassék, s az urba-

a Helyesen: 26-ik.

¹ L. fentebb, 553. l.

² *Iratok*, I. k. 526. s köv. l.

³ *Iratok*, III. k. 41. l. — Az urbarialis vadászatot az első kerületi és országos tárgyalás alkalmával a rendek egészen eltörölték és csak a felsőtábla követelésére állították vissza. Nagy Pál, mint a resolutio is kívánta, a kötelezettség mértékét a jobbágytelekhez viszonyítva akarta megállapítani, azonban az alsótábla többsége a zsellérekre is érthető *subditus* szóval cserélve fel a *colonus* megjelölést, még általánosabbá tette a terhet. (Országgyűlési Tudósítások, I. k. 332. s köv. l., II. k. 133. s köv., 264., 285. l.)

riomnak létesítése hátráltassék. — A többség ezen észrevételt magáévá tévén, a szóban forgó szolgálat eltörlésének kérdésébe vizsgálni nem kívánt, de a kir. Resolutiót voxok többségével elfogadta. Valamint azt is: hogy *Temes, Torontál és Krassó* megyékben az urbéri vadászat kötelességének helye ezentul sem lészen.⁴

A 7-ik §-ban a hosszú fuvar kötelessége jövődöre eltörültetvén, helyébe két napi két marhás robotot tettek az Ország Rendei minden egész telek után a jobbágyok kötelességévé. — A kir. Resolutio ebben megegyezik, ugyan, mindazáltal a hosszú fuvar helyett szolgálendő munkák közül a szántást kivesszi. — A KK és RR igen kevés szó többséggel előbbi végzésök mellett maradtak.⁵

Az ölfá vágás és hordás kötelességéről szóló 8-ik §. iránt 3 rendbeli észrevétele volt a kir. válasznak: 1-ő hogy a telkes jobbágy csupán behordani tartozik egy ölfát (ahol t. i. fáizás jovoltával bir) nem pedig öszeválni is, mert ez két zsellérnek kötelessége. — 2-or hogy *Temes, Torontál és Krassó* megyékben az eddigi szokásnak jövődöre is fentartásával ezen szolgálatnak helye ne legyen.⁶ — 3-or hogy a Sclavoniai megyékben is fentartassék az eddigi szokás, melly szerint a marhával nem bíró lakosok által öszevágott ölfát,⁷ azok, kiknek marhájok van, behordani tartoznak ugyan, de ezen kötelesség lakásuk határán túl ki nem terjesztetik. (Magyarországra nézve 2 mértföld a kiszabott távolság.) — A kir. Válasznak első észrevétele voxok többségével, a 2-ik és 3-ik pedig egyes akarattal elfogadtatott, nem különben Ő Felsége felszólítása következtében⁸ az is itt e helyen bővebben meghatározatott hogy a nádlás jóvoltával élő jobbágy 40 kéve nádat vágni s behordani, minden zsellér pedig 20 kéve nádat vágni tartozik.⁹

A 9-ik §. azt rendelvén, hogy a telki tartozmánnyal nem bíró műveszek, mesteremberek, kalmárok és kereskedők robotjaikat kész pénzüll megválthatják, s ezen váltáság mennyisége, ha egyezés útján tisztába nem hozathatnék, urbéri uton fog meghatározatni. — Ezt Ő felsége is elfogadta ugyan, mind azáltal kívánta, hogy miután a Bánsági, és Sclavoniai megyékben erre nézve bizonyos mennyiség lenne meghatározva (t. i. egy gyalog napért amott 10, itt 12 xr, marhás napért pedig kétszer annyi),¹⁰ ez jövődöre is fentartassék.¹¹

Somsics indítványba tette hogy ezen határozás, mellyet ő felsége is jónak lát, különben a Bánátra és Sclavoniára nézve is jóvá nem hagyná, az egész országra kiterjesztessék. — Ezen indítványt Rudrs erősen pártolá. A mesteremberek voltak (ugymond) ekkor a földes

⁴ V. ö. *Országgyűlési Tudósítások*, I. k. 332. l., II. k. 129. s. köv. l.

⁵ *Iratok*, III. k. 131. l.

⁶ V. ö. *Pauly*, i. m. 391. l.

⁷ Telkenkint szintén egy ölet. (*Pauly*, i. m. 625. l.)

⁸ A resolutio a III. ckk 5. §-ával kapcsolatban s utalt arra, hogy a nádlás kérdését szabályozni kell. (*Iratok*, III. k. 37., 42. l.)

⁹ A törvényjavaslat ily értelemben megfogalmazott pontját l. *Iratok*, III. k. 235. l.

¹⁰ A bánáti és szlavón urbárium rendelkezéseit l. *Pauly*, i. m. 273., 277., 629. l.

¹¹ Az alsótábla 1833. szept. 2-i országos ülésében *Temes* megye követe már javasolta, hogy a bánáti urbárium rendelkezése maradjon érvényben, azonban a rendek akkor elutasították indítványát. (*Országgyűlési Tudósítások*, II. k. 137. l.)

úrnak valóságos fejős tehenei. Ugy taxálta őket, a mint akarta, s ha sokallották taxáltatását, az ügyes asztalost, vagy más mesterséget űző személyt kapálni, kaszálni hajtotta. — Mások ellenben a népességnek, és így a munka becsének is nagyon különböző volta miatt általános határozást igazságosnak nem ítélték MIRE NAGY PÁL azt felelé, hogy nagyon csalatkoznak, akik azt vélik, hogy az országos szerkeztetés mellet módjok lenne a mesterembereket szerfelett taxálni, mert a robot megváltása nem kötelesség, hanem szabadság, és így a szerfeletti taxát el nem fogadja a mesterember, hanem megmarad a robot mellett, s 16 xron fogad maga helyébe napszámost. A RR mind azonáltal voxok többségével előbbi végzésök mellett maradtak Magyarországra nézve. — SZALOPEK azonban még Slavoniára nézve is ellenkezett a Resolútiót elfogadni, okúl adván hogy az urbariomban említett 12 xr robot váltság öszeköttetésben áll egy más taxával, mellyet különösen tartoztak a mesterségtől fizetni.¹² Most azonban minden ilyes taxáltatások a 11. §-ban eltöröltetnek¹³ és így legalább a robot váltságnak kell szabad alkura bízati. — NAGY PÁL tagadta az állított öszeköttetést. DEÁK pedig a mesterség taxáltatását minden esetre visszaélésnek nyilatkoztatja, mert habár tetszett is a RRnek elhatározni hogy a bolt nyitás a földes uri jusok közé tartozik, mindazáltal még ekkorig soha nem hallotta hogy a csizma varás is földes uri jus lenne. — Ezeknek következésében a királyi válaszbani kivétel úgy a Bánsági, mint a Slavoniái megyékre nézve, voxok többségével elfogadtatott.

b)

September 27-én kerületi ülés.

Elnökség: Kölcsény, Majthényi. — Folytattatván az urbariom feletti tanácskozás, következett a IV-ik t. cz. 11-ik §-usa, melly eltörülván minden egyéb szolgálatokat, taxákat, földes uri monopoliumokat és vevés-beli elsőséget; azon esetre hogy ha a jobbágy uri munkára törvényes járandóságán felül kényszerítenék, a földes urat minden okozott kárnak megtérítésén felül a supererogált munka azon idejekori folyó árának kétszeres megtérítésére, s ily tilalmas kényszerítés esetében annyiszor. mennyiszer az álhágás történik, 200 ft büntetésre kárhoztatja.¹⁴ — A kir. válasz ezt annyiban kívánta változtatni, hogy a robotra meg nem jelenő jobbágy büntetése iránt már előb a 6-ik §-usnál¹⁵ tett észrevételének viszonyossága szerint, a földes úr is nem kétszerezett, hanem csak egyszerü munkabért tartozzék fizetni.¹⁶ — A KK és RR mindazáltal valamint amott el nem fogadták Ő feségének javallatát, úgy itt is előbbeni végzésök mellett köz akarattal megmaradtak.

Végre még a 12-ik §-nál a kir. Resolúciónak azon észrevétele, hogy ahol a Curialis fundusokra és praediumokra telepített, s *tenuta quae-*

¹² Opifices et quaeitores in pagis et oppidis commorantes, iuxta incundam moderatam conventionem ab opificio et quaestu domino terrestri praestanda praestabunt. (Pauly, i. m. 629. l.)

¹³ L. alább a szept. 27-i kerületi ülés ismertetésénél.

¹⁴ Iratok, I. k. 528. s köv. l.

¹⁵ Helyesen az 5. §. 6. bekezdésénél. (L. fentebb, 552 l.)

¹⁶ A rendek eredetileg a robotváltság háromszorosában marasztalták el a földesurat, s csak a felsőtábla ellenkezésére csökkentették a birságot a díj kétszeresére. (Országgyűlési Tudósítások, II. k. 147 s köv., 319. l.)

piam usuantes zselléreknek tartozásai pusztán egyezéstől függőknek nyilatkoztatnak, a *tenuta quae* *piam* szavakhoz ezen szó *allodialia* hozzátétessék, némi ellenzés után elfogadtatott.

[L.] Következett már most az *V-ik t. cz. Az Urbéri kötésekről.* — Kölcsönös megállapodás következtetésében Desóffy, ki ekkorig a tollat s előadást vitte, jegyzői székét Palóczynak által adta.

Olvastatott az 1-ő §. mely így szól: *Azon régi kötések, melyek az urbéri rendszabás behozatala idejét felülmulják, ennek utánna sem vétethetnek kérdésbe, a mennyiben pedig bizonyos feltételekhez lennének szabva, csak ezek elmúltával lesznek a törvény útján felbonthatók.*¹⁷

Ő felsége ezen szerkeztetésre nézve két rendbéli észrevételt tett, 1-ör hogy az urbér behozatalának idejét felülmúló szerződésekkel egyetemben azok is minden kérdés alól menteknek határozottassanak, melyek bár későbbiek, hanem *via urbariali adusque stabiliti sunt*.¹⁸

DUBRAVICZKY ebben sem talál a jobbágyokra nézve elegendő biztositást, hanem kívánná, hogy minden eddig kötött urbéri szerződések, akár megelőzték az Urbariom behozatalát, akár nem, s akár megerősítették urbéri úton, akár nem, ha csak időhöz és feltételekhez kötve nincsenek, többé kérdés alá ne vétethessenek. — BEZERÉDY pártolá Pest v[ármegye] indítványát, — NAGY PÁL hasonlóképen. Meg sem is foghatja, miért legyen kevesb erejű az urbariom behozatala után kötött szerződés? holott ha e részben tehetne valami különbséget az urbér behozatala, az utánna kötötteknek még erősebbeknek kellene lenni, mert az urbariom előtt sem úr, sem jobbágy nem tudhatta, mi legyen valóságos illetősége, következtetésképen nem volt a kötést mihez arányozni; ellenben az urbariom behozatala után már úr is, jobbágy is biztosban köthetett, mert ki ki tudta, mit kívánhat és mivel tartozik azon esetre, hahogy nem sikerül az egység.

Ezen észrevételek fontosságát sokan elősmerték, mindazáltal nem vélték tanácsosnak, a Felség által is jóvá hagyott országos végzésen túl terjeszkedni, és így csupán a körül pontosultak össze a vitatások, ha valjon elfogadtatik e a kir. válaszban foglalt tágitó toldalék, vagy nem? — SOMICS és NAGY PÁL a resolútiót pártolák, — nem is gondolják hogy a kir. válasz ellenzésével magokra a földes urakra is nagy kedvezés háramlanék, mert ha hogy az urbáriom utáni szerződések még azon esetben is felbonthatók lennének, midőn már urbéri úton megállapítottak; úgy azon regulatiók is a felbonthatók sorába tartoznának, melyekben p. o. az irtás kérdése¹⁹ mostani határozatunknál kedvezőbben dőlt el a földes urakra nézve.

Török említésbe hozza hogy van megyéjében egy népes Cameralis község, melynek régiebb perennalis szerződése urbéri úton, a községnek minden ellenzése mellett is félrevetett, s a helység más kötésre kénszerített, mellyet azonban elfogadni nem akart s addig, míg előbbi kötésének felelevenítését törvény útján eszközölhetné, készebb volt magát urbéri tractamentumnak alája vetni.²⁰ A Resolútiót tehát el nem

¹⁷ *Iratok*, I. k. 529. s köv. 1.

¹⁸ *Iratok*, III. k. 43. l.

¹⁹ Az irtásokról a törvényjavaslat II. cikkének 3. §-a szól. (*Iratok*, I. k. 503. l.)

²⁰ Ezt az esetet Török már az 1833 szept. 4-i országos ülésen is ismertette. (*Országgyűlési Tudósítások*, II. k. 153. l.)

fogadhatja, mert általa ezen községnek igazságos keresetét gátoltatva látná.

Arad követének ezen aggodalma, BORSICZKYnek oly értelmű aggodalmával egyetemben, hogy vannak esetek, midőn a temporaneus szerződések is minden igazság ellenére urbéri uton a Helytartó tanács örökösökké változtatta — a 3-ik §-usra tartozandónak,²¹ s ott eloszlatatónak nyilatkoztattatván, szavatozás végett kérdésbe tétetett, *ha valjon elfogadtatik e a kir. Válasznak fentebbi javallata?* mire csupán 10 megye szavazván az előbbi országos végzés megtartására, a kir. válasznak ezen része igen nagy szó töbséggel elfogadtatott.

Ő Felségének 2-ik észrevétele abban határoztatik, hogy a feltételekhez szabott kötéseknek csupán azok elmúltával lehető felbontását nem törvény útján (*via juris*) hanem *via urbariali* kívánja eszközölni.²²

Ezt SZABÓ azon okra nézve pártolá, mivel minden urbéri kérdéseknek elintézését magok a RR is urbéri útra tartozandónak határozták. — BORSICZKY azonban ezen észrevétel által a kir. Válasznak elfogadására egy átaljában nem inditathatik, miután itt nem pusztán urbarialis kérdés forog fen, hanem a szerződésnek belső ereje, mely felett csupán per útján s csak törvényes bíró ítélhet. — DEÁK hasonlóképp vélekedik, SOMSICS pedig még azt adja hozzá, hogy a királyi válasznak ezen javallatára méltán csudálkozik, miután a 2-ik §-ban maga ő felsége is meg egyezett, hogy az örökös urbéri kötések tárgyát nem tehető Curialis Regalis jusok az egyezett földes úr örökösseinek keresete mellett csak törvény útján legyenek visszaszerezhetők.

A KK és RR szózatolással vetettek véget a kérdésnek és 31 megye s a Kerületek voxával 16 megye voxa ellen a királyi választ félre vetvén, a *via juris* mellet maradtak.

[II.] Következett az *elhiresült* 2-ik §.²³ mely által az Ország Rendei nem csak azt kívánták megengedtetni a jobbágyoknak, hogy tartozásaik kiszolgáltatása iránt a törvény által kiszabott mód helyébe örökös kötésekkel telessenek; hanem arra is szabadságot engedtek, hogy bizonyos általános summa fizetésével magokat minden tartozásoktól örök időre megválthassák. Ő Felsége ezen örökös megváltó szerződésekre azt jegyzi meg, hogy az urbarialis törvény körébe már csak azért sem tartozhatnak, mert itt el nem intézhető sokféle törvényes kérdésekkel vannak össze köttetésben.²⁴ — Voltak még a kir. válaszban némelly apróbb ér-

²¹ Az örökös szerződések felbonthatásának eseteit sorolja fel. (*Iratok*, I. k. 530. s köv. l.)

²² A *via iuris* kitételt a főrendek által javasolt *sua via* kifejezéssel szemben az alsótábla harmadik urbéri izenetében indítványozta s fogadtatta el. (*Iratok*, I. k. 398., 417. l. *Országgyűlési Tudósítások*, II. k. 320. l.)

²³ Az V. cikk 2. §-ának szövegét l. *Iratok*, I. k. 530. l.

²⁴ „meritum similium conventionum ad sphaeram legis urbarialis iam ex indole sua et quidem tanto minus pertinere, quod illud, proprietate terrae iuxta praecedentis articuli IV. praebulum, dominis terrestribus realiter et diserte in futurum etiam praeservata, multiplices iuris quaestiones, quae hoc loco pertractari nequeunt, involvat.” — A 2. §. szövegét a resolutio így kívánta megállapítani: „In futurum vero liberum erit subditis ratione duntaxat praestationum, laborum et datiarum seorsivos perpetuos contractus — iure inspectionis regiae maiestatis, via consilii locumtenentialis regii salvo permanente — inire, iure nihilominus curialia regalia obiectum eiusmodi perpetuorum urbarialium contrac-

dekü módosítások is a §-nak elfogadott többi részeire. — Az ELNÖKSÉG egyenként kívánta volna mindezeket felvételni, de hangosan nyilatkozott a RR akarátja, hogy az egészre akarnak, minden további vitatás elmellőzésével szavazni, és szavaztak is a következő módon: Nyitra, Liptó, Veszprém, Fejér, Esztergom, Árva, Bács, Thúrócz, Posega, Szerém, Zemplén! Marmaros! Torontál vármegyék, Horvátország, az Egyházi Rend és a Jászkún kerület a királyi válasz mellet, s az országos szerkeztetés ellen szavaztak; — ellenben: Posony, Sopron, Trencsín, Nógrád, Zala, Komárom, Somogy, Bars, Győr, Honth, Baranya, Zólyom, Mosony, Tolna, Pesth, Verőcze, Abauj, Sáros, Ungh, Szathmár, Szabolcs, Szepes, Borsod, Heves, Torna, Ugocsa, Bihar, Csongrád, Békés, Csanád, Arad, Temes, Krassó, összesen 33 megyék a szerkeztetés mellett szavazván KÖLCSEY mint elnök így mondá ki végzést: szerencsésnek érzem magamat kijelenthetni hogy az igen nevezetes többség az országos szerkeztetés mellett marad. (Sokszorozott éljen.)

Voxolás közben, mely komoly egyszerűséggel, s minden szóvaltoztatások nélkül folyt vala, midőn Pest v[árme]gye felszólíthatnák, DUBRAVICZKY, ugymond, csak egy kis észrevételem van — BERNÁTH: Egy szó se legyen. — DUBRAVICZKY: Nem a dolog érdemének ellene, hanem mivel a redactioiban az foglaltatik hogy *seorsivos contractus inire*,²⁵ kijelentem, hogy én ez alatt nem csak egyes jobbágysokat, hanem egész közösségeket is értek örökös váltsági kötések szabadságával felruházva lenni.

Köz felkiáltás: Minnyájan úgy értjük!! Erre mondotta az után BERNÁTH a sornak reá kerültével: Most és mindörökké maradjon a redactio, Istenem úgy légyen, Amen!!²⁶

Szó lévén felőle, hogy minő okokkal kívánják a RR ezen végzésöket támogatni, — DEÁK megjegyzé, hogy elég, sőt felesleges okok is találhatnának az országos naplóban s azon izenetekben, melyeket az előadó kerületi jegyző maga készített volt.²⁷ Azokhoz tehát a resolutio ellenvetésének megfelelőleg csak azt kívánná hozzá tételni: miképen abból, hogy a földnek tulajdona a földes uré, nem csak nem következik hogy iránta jobbágysaival kötésre nem léphetne, sőt egyenesen az következik, hogy mivel tulajdonos a földes úr, szabadságában is áll szerződésre lépni — továbbá hogy ide az urbariomba, és csak egyedül ide való ezen tárgynak elhatározása, mert itt intéztetnek el a jobbágnak minden viszonyai, s az uri törvényhatóság még ezen örökös kiváltakozás mellett sem szüntetvén meg, a jobbági kapcsolat minden esetre fen marad, következőleg ezen egész tárgy az urbéri intézkedés köréből ki nem emelhető.²⁸

Melly nézetek felkiáltás útján helybe hagyatván, ámbár az ELNÖKSÉG szóba hozá a kir. Válaszban foglalt részletesb módosítások felőli intéz-

tuum esse non poterunt et si causa quo talibus involverentur, hac in parte actione successorum contrahentis dominii terrestris via iuris revindicari possunt, stante de caetero contractu perennali urbariali". (*Iratok*, III. k. 43. l.)

²⁵ A törvényjavaslat szerint a jobbágyoknak szabad a jövőben „külön külön örökös kötések" tenni. (*Iratok*, I. k. 530. l.)

²⁶ L. fentebb, 553. l.

²⁷ Olv. *Jegyzőkönyv*, IV. k. 90. s köv. l., V. k. 196. és 335. s köv. l. Az izeneteknek a tárgyra vonatkozó szakaszai: *Iratok*, I. k. 373. s köv., 417. s köv., 457. s köv. l.

²⁸ Deák érvelése helyet nyert az izenetjavaslatban. (*Iratok*, III. k. 133. s köv. l.)

kedést,²⁹ a RR mindazáltal mindent mellőzve ismételt felkiáltásokkal ismét, és ismét előbbi szerkeztetésök mellett tisztán megmaradtak s által mentek a 3-ik §-usra, a hogy elszámáltatnak azon esetek, melyekben az örökös kötések felbonthatók. — Az Ország Rendei ide számították azon esetet, ha bém bizonyíthatnék hogy valamely ideigleni kötések akár az urbéri rendbeszedés alkalmával, akár annak következtében a földes úr akarátja s ellenmondása ellen örökösöknek jelentettek ki, vagy nem tekintetvén az uraság ellenmondására, köz hatalommal parancsoltattak. Ezt a királyi Resolutio a szerkeztetésből kihagyatni kívánta. — PFANSMID, SZABÓ, DUBRAVICZKY pártolák, mivel ellenkezésben vélték lenni ezen redactiót az 1-ő §-sal, melyben rendeltetik: hogy az urbéri úton megerősített szerződések többé kérdésbe nem vétethetnek. — SOMSICS ebben ellenkezést nem talált, mert amott általános rendszabás van fel állítva, itt pedig egyes kivétel foglaltatik. — Némellyek tehát vissza emlékeztvén a Török és Borsiczky által említett aggodalmas esetekre,³⁰ a szerkeztetés mellet maradtak, mire NAGY PÁL megjegyzé, hogy a szerkeztetést ő is megtartja, úgy mindazonáltal, hogy a jobbágyok részére is teljes viszonyosság határoztatván, hozzá tétessék: miképen a felbontásnak akkor is helye leszen, *dum contractus perpetui invitis subditis sunt pro temporaneis declarati, et subditi sive ad urbariale, sive aliud praevio Contractuali gravius tractamentum additi.* — Ezen viszonyosság igazságosnak találtatván, a resolutioban foglalt némi módosításoknak elmellőzésével oda nyilatkozott a RRnek csak nem köz akarátja, hogy Sopron követének toldalékával a szerkeztetés mellet maradjon.³¹

Mindazáltal a 3-ik pontnál, mely az idő közben lehetetlené vált feltételeket magában foglaló szerződéseket is felbonthatóknak nyilatkoztatja, Ő Felsége hozzá tétetni javalja, hogy valamint ezen, úgy a *contractuale tractamentum* minden egyéb eseteiben, az ily feltételek helyébe másokat kell substitualni; az *urbarialis bánásmódnak* többé semmi esetre helye nem lehetvén. — Ezt NAGY PÁL, RÉPÁS, DUBRAVICZKY pártolák, mert lehet eset, midőn p. o. az van a szerződésben, hogy a jobbágyok tartoznak egy bizonyos szállót megmivelni, azonban a szálló időközben megszűnik szőlő lenni, s a feltétel lehetetlené válik; de belőle bizonytal nem következhetik, hogy az *urbariale tractamentum*nak helyre lehet állítatni, mert a szerződés lelke minden esetben abban határozatik: hogy az urbéri *tractamentum*nak többé helye nem leszen. A kérdés *voxolásra* tüzetett, s a többség elfogadta a kir. válasznak ezen javallatát, NAGY PÁL indítványára hozzá tétetni határozván, hogy a feltételek substitutiója urbéri uton történjék; magában értetvén, hogy csak a *perennalis* kötésekről van szó ezen §-ban.³²

²⁹ V. ö. a 24. jegyzetben közölt szöveggel.

³⁰ L. fentebb, 557. s köv. l.

³¹ A Nagy Pál által indítványozott mondat ily fogalmazásban került a törvényjavaslatba: „*Puncto huic eo diserte subiuncto: quod vice versa iis etiam in casibus si quippe invitis peraeque ac reclamantibus subditis contractus perpetui in temporaneos mutati vel plane subditi, non obstante eorumdem reclamacione, contractibus perpetuis rescissis, tractamento urbariali subiecti fuisse docerentur, iisdem via iuris perinde salva maneat.*” (Iratok, III. k. 238. s köv. l.)

³² A határozatot új, 4. §. gyanánt fűzték a rendek a törvényjavaslatához: „*Si contractus perpetui aut etiam temporanei condiciones tractu temporis impossibiles redditas in se complecterentur, hoc duntaxat ex incidenti, invalidatio aut rescissio eorumdem locum non habebit; verum utroque in casu, loco*

c)

September 28-án vasárnapi szünet.

September 29-én kerületi ülés. Elnökség: Szücs és Vay.

[I.] JESZENSZKY küldöinek egyenes meghagyásából következő előterjesztést teszen: A Mohácsi veszedelem után elpusztult Duna Sz[ent] György határát Tolna vármegyében megszállották némelly nemesek. Később az eredeti földes urak előkerülvén, tulajdonukat vizsakivánták, de a települt nemesek szerencsések valának velők részint haszonbérletti, részint zálogos szerződésekre léphetni, mellynek következtetésében helybe maradván, immár 250 nemes családból álló népes községre szaporodtanak. Most azonban már az eredeti földes urak örökössei is megszáporodván, jószágukat ki akarják váltani, s minden órán azon helyzetbe kerül 250 nemes család, hogy élmétől megfosztva, lakásából is kiháborgattatik. Folyamodtak tehát Tolna v[ármegye] Rendeihez, vetnék magokat közbe Ő Felségénél, hogy számukra valamelly Cameralis pusztai településre kimutattassék, készeknek nyilatkozván a jobbágyi kötelességeket akár kötés, akár urbariom szerint teljesíteni. Tolna v[ármegye] magát a Felségnél e végett közbe veté,³³ de bizonyosb sikert remélni az ország Rendeinek hatalmas pártfogásától, s azért meghagyta követeinek, hogy a K és RR hathatós közbenjárását ezen 250 nemes család részére kikérjék, mit is szóló követ ezennel teljesít.

DUBRAVICZKY pártolá az indítványt, DEÁK hasonlóképen. Több példákat idéz elő annak megmutatására, mikép nem példátlan dolog a magyar törvényhozás évrázsaiban, hogy egyes folyamodók kérelme is pártfogoltatott.³⁴ De törvényesnek is találja a kérelmet, miután az 1723: 18-ik czikely a pusztákat népesíteni rendeli,³⁵ és sokan említték már e teremben, miképen az idézett törvénynek fogantára nézve főképen a kir. kamara tartoznék jó példával elő menni.

ANDRÁSSY ezen indítványt az országos kérelmek (postulatumok) sorába tartozónak itéli. Különben ha most, midőn az egész ország boldogságát tárgyazta rendszeres munkák vannak napi renden, egyes megyéknek magános kérelmei extraserialiter felvételtnének, a dolognak sem eleje, sem vége nem lenne. Ő maga is sok ilyes kérelmeket terjesztene elé a Duna áradásai miatt naponként veszélyesb helyzetben lévő megyéjebeli helységek részéről.

similium conditionum aliae via urbariali substituendae erunt lisque substitutis perennales quidem contractus perpetuitatem tractamenti contractualis porro quoque retinebunt, contractibus autem temporaneis, usque effluxum pactati temporis, standum erit. (Iratok, III. k. 135. s. köv. 239. l.)

³³ Tolna vármegye rendjeinek feliratát, amely lényegében a fentieket mondja el, l. Országos Levéltár, Kancellária, 12,342/1834. A kancellária pártolólág továbbította az ügyet a kamarába, az azonban csak a Bánátban tudott volna számukra letelepedési helyet kijelölni. (604/1835.) A dunaszentgyörgyiek nem fogadták el ezt a megoldást, hanem a helytartótanács előtt úrbéri per útján próbálták megvédeni telkeiket a közbirtokosok igényeivel szemben. (Az ügy további részleteire l. Kancellária, 9161, 16044/1838 és 5022/1843.)

³⁴ Legismertebb az 1715: 67. tc., amely mások mellett Jókay János örökösinek perében intézkedik.

³⁵ A törvényeikk büntetés terhe alatt kötelezi a földesurakat elszéledt jobbágyaik visszafogadására.

BÖTHY: Arra nem adhatja ugyan szavát, hogy a tárgy miatt nyomban külön felírás tétessék, de a postulatumok sorába³⁶ se taszítja; hanem csupán azt kívánja bevett comitalis divat szerint bé várni, ha lesz e Tolna vármegye felírásának sikere? és ha nem lesz, azonnal meg-egyezik, hogy úgy ezen, mint minden más, akár Esztergom, akár más megye részéről előterjesztendő hasonló kérelem külön felírás által is pártfogoltassék.

SOMSICS: A Bihari követ által említett országgyűlési szokást csupán a sérelmekre, és nem a kérelmekre nézve ösmeri divatozónak; a Kormány válaszáától tehát várni, s azon szegény emberek sorsát pártfogás nélkül hagyni annál is inkább nem akarja, mert a kormánysszékek büroaucratia rendszere következtében évek mulnak el, míg Resolutio szokott érkezni.

BEZERÉDY: Ujabban ajánlja megyéje kérelmét a RR pártfogásába. Példákat hoz fel az 1825/7-ki, 1830-ki ország gyűléseiről, melyeken szintén igen sürgetős tárgyak feletti tanácskozások között, kevesb figyelmet érdemlő egyes eseteket, p. o. a Soproni bor sequestrumot is méltónak ítélték az Ország Rendei különös felírassal pártfogásukra.³⁷ Kéri a RRket hogy a puszták népesítésének elvét tetleg is sikeresíteni méltóztassanak; javallja azt nem csak a nemzeti oeconomia tekintete, de azon principiumnak is létre hozása; hogy a Kincstár javai status javai, s az irántoki intézkedés az Ország Rendei elébe tartozik. A szegény nemesség nyomorúlt helyzete különben is annál inkább figyelmet érdemel, mivel bár mint takargassuk is institutióinak hibáit, az egyenesen Systemánk következtése. Ne vonják tehát meg a RR pártfogásukat oly 250 nemes család felsegállításától, kik természetűi erejüket a Status javára örömetst sikeresitenék. Ezen kérelem senkinek érdekében nem ütközik, senkinek nem árt, sőt a közönségnek is használ, mert élelmet nyújt több száz dolgozni akaró embernek, kik különben szűkölködés miatt a köz csendet háborítható tettekre is vetemedhetnek.

RUDICS egészen másképp tekinti a dolgot. Nemes emberekről van szó, olyanokról, kik institutióink szerint ekkorig legalább egyedül élhetnek a társaságnak ama jóvoltával, hogy magoknak fekvő vagyont szerezhetnek. Itt az országháza előtt naponként látunk csoportozni oly szegény adófizetőket, kik telekre szállani kívánván, magokat illető helyütt jelengetik. Ezeket figyelemre egyikünk sem méltatá, egyikünk sem szállítá fel az ország Rendeit kérelmek pártfogására s most, midőn nemesekről van szó, siessünk e félbe szakítani munkálódásunkat, hogy számukra jobbágy telkeket eszközöljünk? a ki nemes, az élhet a törvénynek, s alkotmánynak minden javaival, szerezzen magának birtokot. A Tolnai indítványt tehát annál kevésbbé pártolja, mert arról van szó, hogy 250 jobbágy telektől adó nem fizettetnék, (a mint ezt Bács v[ármegye] a kebelébeni szokás szerint kívánja) vagy pedig ha fizetnék is, nemes kezekre kerülne az adózó fundus, melynek mívelé-

³⁶ A gravameneket és postulatumokat, öt osztályban csoportosítva, a báró Eötvös Ignác elnöklése alatt működő bizottság 1834 március 15-én terjesztette az országgyűlés elé. (*Iratok*, II. k. 57—308. l.)

³⁷ Az 1825/7-i országgyűlés 1827 augusztus 6-i feliratát Sopron megye panasza ügyében, hogy hg. Esterházy lackenbachii provisor a lepecsételte Schweitzer József derecskei jobbágy boroshordóját, l. az országgyűlés *Írásai*ban, 1649. s. köv. l.

sére az alkotmányi jusok jóvoltából kirekesztett temérdek szegény adófizető kezek találatnak hazánkban.

BALOGH hív kíván maradni philanthropicus nézeteihez, és egyedül az emberiség sugallatára, egyedül arra tekintve, hogy szűkölködők felsegéllése forog kérdésben; az indítványt pártolja.

BORSICZKY ellenben sem most, sem ily alakban a postulatumok sorában sem kívánja pártolni. Mit is akarnak Tolna vármegye Rendei? valjon a puszták népesítését parancsoló törvény őket is nem kötelezi e? vagy nincsenek e megyéjükben terjedelmes puszták, melyeknek népesítése törvényes kötelességökben áll? Miért engedik tehát meg hogy Sz. György helysége depopuláltassék? s miután azon 250 familia jobbágy telekre is szállani késznek nyilatkozik, miért nem eszközlik vagy azon helységnek urbéri rendbeszedését, vagy más pusztának megtelepítését? s miért kívánnak a Kir. Camara mögé bújni, egy őket is hasonlóan kötelező törvényes tartozás teljesítésében? valóban ha felírásról lehetne szó, a szónok csak oly felírásban egyeznék meg, mely által a kormány felszólíttatnék, hogy végrehajtó kötelességénél fogva Tolna vármegye Rendeit az 1723: 18. törvény teljesítésére szorítsa.

DEÁK felelget az ellenvetésekre. Akarja hinni hogy Bács követe csak amúgy véletlenül ejtette ki azon szemrehányást, mintha csak azért pártoltatnék az indítvány, mert a privilegiált nemesi classis tagjairól van szó. Különbben épen meg nem foghatná: honnan merítette Bács v[ármegye] követe a szónok, és vele egy értelemben lévő ellen eme szemrehányást; a jelen országgyűlési tanácskozások folyamatjából bizonynyal azt nem merítette. — Egyébiránt depopulatio itt kérdésben nem forog, mert Curialis helységről van szó, melynek csupán birtokosai változnak; és ha repraesentálni kellene a miatt hogy az 1723: 18. törvény nem teljesítetik; ezen vád kétség kívül kevésbé érhetné Tolna v[ármegye]t mint más megyéket, mert Tolnában 300 lélek esik egy négyszeg mértföldre.

Végre még MAJTHÉNYI kifejtgetvén az 1825-ki s 1830-ki eseteknél fenforgott azon lényeges különbséget: hogy ott egyebek tulajdonára nézve a kormánysszékek által elkövetett törvénytelen lépések, s így sérelmek, nem pedig kívánatok forogtak kérdésben; az indítványt azért sem pártolja, mert utasítása van semmi mellékes tárgyakba nem ereszkedni.

Ezek után voxolásnak indulván a RR, a többség fentebb kifejtett különböző nézetei szerint a napi rendre voxolt s Tolna v[ármegye]ének csak 9 voxot nyert indítványa ez úttal félre vettetett.

[II.] Által mentek tehát a KK és RR napi rend szerint az urbéri V-ik cz[ikkely] 4-ik §-usára, mely az ideigleni urbarialis kötésekéről szóll. Itt némi stylistikai módosításokon kívül két hozzáttételt jával a kir. válasz: 1.) hogy ezen ideiglenes kötések törvényes bizonyság előtt köttessenek, 2.) hogy a határozatlan időre kötött temporaneus szerződéseknél, melyekben a felmondásra nincs idő határozva, mind két részről egy esztendő előleges felmondás legyen megtartandó.³⁸ — Ezek elfogadtattak ugyan, de NAGY PÁL a lehetetlenné vált feltételek iránt tegnap tett határozást az ideiglenes kötésekre is kívánta kiterjesztetni, úgy hogy ezeknél is substitutiónak legyen helye, s a kötött esztendők lefolyta előtt ne lehessen a contractuale tractamentumot megszüntetni.

³⁸ Iratok, III. k. 44. l.

KÖLCSEY pártolá, mert a kötött esztendők lefolytaig szint oly természetűeknek kell tekintenünk az ideiglenes kötéseket, mint az örökösöket. MARCZIBÁNYI ellenzé, nem akarván a kötés szabadságát kényszerítőleg elvonni a kötő személyektől; s ez által a szerződésekre hajlandóságot akadályoztatni. — A KK és RR mindazáltal tegnapi végzésök logikai következtetésében Sopron követének indítványát voxok többségével felfogadták.³⁹

Következett az V-ik §. melyben az esztendőnkénti adózások iránt kötendő szerződések solennitási szabvák, t. i. hogy törvényes bizonság előtt, a combinatorium előrebocsájtásával (ne hogy terhesebbek legyenek az urbariomnál) s ő felségének a Helytartó tanács útján gyakorlandó felügyelése mellet köttessenek. — A kir. Resolutio ezen §-ust azon értelemhez szabva módosítá, mely szerint örökös kiváltsági szerződéseket megengedni nem akart. Tágabb utat kívánt nyitni a Helytartótanács felügyelésének,⁴⁰ s nevezetesen azt kívánta: hogy mind a perennalis, mind pedig 12 esztendőnél hosszabb időre kötött szerződések végre hajtás előtt a Helytartó Tanács elébe terjesztessenek.

SZABÓ és SOMSICS a királyi választ el nem fogadhatónak itélték. Ez ahoz van alkalmazva hogy örökös kiváltságozási kötések meg nem engedtetnek, a mihez a RR nem járultak, s remélni járulni soha nem is fognak. Mind ezen solennitások csak az esztendőnkénti praestatiók iránt kötendő szerződéseket tárgyzhatják. Az örökös kiváltságozás irántiak amazoknak rájárára nem húzathatnak. Ezeknél combinatoriumnak, Helytartó tanácsi beavatkozásnak, törvényes bizonság jelenlétének szüksége fen nem forog. Mert mennyire becsülje valaki a szabadságot? azt kinek kinek önnön érzetére kell bizni, s ennél semmi tutelarialis hatóság befolyásának helye nem lehet. Ily értelemben van az Ország Rendének szerkeztetése alkotva, a mellett tehát meg is kívánnak maradni. — A minthogy a KK és RR igen nagy szó többséggel előbbi szerkeztetésök mellett meg is maradtak.⁴¹

September 30-án a községek belső igazgatásáról szolló VI-ik t. cz. tanácskozába vétetett, s egészen bérekesztetett, kivéven a községek előljáróinak választását, és az 1-ő §. 4-ik sectiójának a Resolutio által javallott kihagyását, — mert ezekre nézve a KK és RR, előbbi végzésök mellett megmaradtak. Ő felségének eme t. cz. iránt tett részint a községek igazgatását javító, részint szerkeztetést világosító egyéb észrevételei mind elfogadtattak.

October 1-ő napján Ő felségének neve napjára felírás határozatott. Egyébiránt a földes uri törvényhatóságokról, és úrbéri perről szolló VI-ik t. cz. felvétetett és bérekesztetett. Azon végzés mellett, hogy úrbéri perekben az uri szék bíró ne lehessen, a KK és RR 27 voxal 16 ellen állhatatosan megmaradtak, — továbbá Ő felsége felszollításának következtetésében, az úrbéri kicsapongások büntetéseinek szabályosab meghatározására a fentebbi elv megtartása mellett küldöttséget rendeltek.⁴²

³⁹ A határozat értelmében kerültek a törvényjavaslatnak a 32. jegyzetben olvasható szövegébe az aláhúzott szavak.

⁴⁰ A helytartótanács felügyeleti jogának hangsúlyozását a törvényjavaslat tárgyalásakor az 1833 szeptember 6-i országos ülésben a personalis éppen úgy kívánta, mint a felsőtábla október 20-án. (*Országgyűlési Tudósítások*, II. k. 175. 266. l.)

⁴¹ *Iratok*, III. k. 136. l.

⁴² A szeptember 30-i és okt. 1-i tanácskozásokról olv. részletesebben a következő számban.

184.

a)

1834 szeptember 30

Kerületi ülés.

Tárgy: Az úrbéri törvénycikkekre adott királyi válasz vitájának folytatása: a községek belső igazgatásáról szóló VI. tc.

b)

1834 október 1

Kerületi ülés.

Tárgy: Az úriszékről szóló VII. tc.-hez fűzött királyi módosítások vitája.

c)

1834 október 2

Országos és kerületi ülések.

Tárgy: Ünnepi felirat a király névnapja alkalmából.

d)

1834 október 3

Kerületi ülés.

Tárgy: [I.] A jobbágy személyes jogait biztosító VIII. tc.-hez továbbra is ragaszkodnak a rendek. [II.] Arad királyi várossá emelésének ügye.

a)

Posony, October 5-én, 1834.

Az Urbéri VI-ik t. czikelyt tárgyalta kir. válasz¹ feletti tanácskozás többnyire felolvasásból és felkiáltás általi végzésekből álván, annál kevesb közlésre valóra szolgáltatott alkalmat, mentől inkább többnyire csak világosítók valának a kir. válasznak legnagyobb részben elfogadott észrevételei, kivéven a következőket:

Az 1-ő §-ban általános egyenlő szabályt határoztak az Ország Rendei, melly szerint a községek előjáróinak ezentúl választatniok kellene; nevezetesen kijelentették hogy a község birájának földes uri kijelelés (candidatio) mellett, az esküdtek pedig és kis biráknak földes uri kijelentés nélkül történendő választásához minden helybeli lakosnak, teljes jobbágyinak úgy mint házas, és házatlan zsellérnek egyenlően szava lesz.² — Ó Felsége Temes, Torontál és Krassó megyék iránt az

¹ *Iratok*, III. k. 44. s köv. l.

² *Iratok*, I. k. 532. s köv. l.

esküdtek kinevezése tekintetében az eddigi szokást fentartani,³ úgy a választás módjára nézve az egész ország iránt csak annyit kíván kijelentetni, hogy ez mindenütt az ekkorig divatozott szokás szerint történjék.⁴

KÖVÉR a Bánáti dolgok iránt azon felvilágosítást adja, hogy ott ekkorig magok az uradalmi tisztek szokták volt az esküdteket kinevezni, s ezen hatalommal gyakran a nép bizodalmára épen nem tekintve elannyira önkényesen éltek, hogy miatta fegyveres erő közbejöttére is alkalmat szolgáltatott békételenségek történtek. Nem kételkedhetnek az Ország Rendei, miképen a Bánsági lakosok is megérték már annyira, hogy előljáróikat ők is úgy, valamint az országnak többi lakosai magok választhatják. Kéri tehát a KK és Rket, méltóztassanak az országos szerkeztetést megtartani, a köz pénzek biztosítása tekintetéből azon egyetlen egy hozzá tétellel: hogy a helybeli bíróságira urbarialis birtokkal bíró személyeket tartozzék a földes ur candidálni.

A KK és RR köz akarattal, minden változtatás nélkül előbbi végzésök mellett maradtak. Mire az elnökség toll vezérlet végett némely okok előadására szólítván fel a KK és Rket, BALOGH azt mondá, hogy ha Ő Felsége elegendőnek találta a nemzeti akarat ellenére pusztán azt mondani: *velle suam maiestatem*⁵ a Nemzet még inkább mondhatja: *velle SS et OO* s más egyéb okra nincs szükség. BORSICZKY azonban fő ok gyanánt azt hozta fel, hogy a községek előljáróinak választása iránti szokás nagyon különböző, sok helyütt viszályokkal teljes, sok helyütt örökös czivódásoknak, s békétlenségnek valóságos kútforrása, ily szokást tehát most, midőn rendszeresen dolgozva, minden viszonyokat állandó lábra helyeztetni, s a jobbágyok jussait minden önkény ellen biztosítani kelletik, törvény erejére emelni, a törvényhozás céljával merőben ellenkeznék.⁶

Ugyan csak az 1-ő §. 3-ik fejezetje iránt azon változtatást javálja Ő Felségének királyi válasza: hogy a helység jegyzőjének netalántán szükségesnek vélt elbocsajtása nem a földes úrnak, s magistratualis tisztnak hatalmával (mint az Ország Rendei kívánták) ha nem a földes úr tudtával ugyan, de maga a község által történhessék. — Ezen módosítást a KK és RR elfogadták.

A 4-ik fejezet arról szóllott: hogy azon községek, mellyek előljáróikat s jegyzőiket minden földes úri befolyás vagy jóváhagyás nélkül szabadon szokták választani, szokásukban jövőre is meghagyatnak. Ezt Ő felsége az 1-ő §. 1-ő fejezetje iránt tett észrevétele következtésé-

³ „Electo novorum iuratorum vel confirmatio antiquorum pendet... a domino“. (Pauly i. m. 155. l.)

⁴ A resolutio határozottan megmondotta, hogy az esküdteket is a földesúr hozza javaslatba, azzal pedig, hogy a választást „per communitatem“ kívánta gyakoroltatni, a zselléreket kizárta a választók közül.

⁵ A „*velle Suam Maiestatem Sacratissimam*“, „*esse voluntatem Sua Maiestatis Sacratissimae*“, stb. kifejezések többször is előfordulnak a királyi resolútióban.

⁶ A törvényjavaslat indokolása Borsiczky érveit ismétli, a zsellérekre vonatkozólag pedig megjegyzi, hogy a rendek „főképen azt vették figyelembe, hogy minden sorsu és helyzetű lakost, ki a helybeli előljáróknak tőlük való köteles függéssel tartozik, ezeknek választásába való befolyásától kizárni nem lehet s ki ki az által is választott előljáróknak leg önkénytebb szokott engedelmeskedni“. (Iratok, III. k. 137. l.)

ben mint feleslegest kihagyatni javallotta. A KK és RR ellenben valamint Ő felségének amaz észrevételét el nem fogadták, úgy itt is előbbi szerkeztetésök mellett maradtak.

A Királyi válasznak ezen törvényczikkelyt tárgyzta egyéb észrevételei elfogadtattak; el nevezetesen az 5-ik §-nál az is, hogy ha valamely helységnek számadásait a földes úr rendesen megvizsgálni elmulatná; a vármegye illő rendelkezést fog tenni, hogy azon számadások megvizsgáltassanak, *de a földes úr költségére.*

b)

October 1-ő napján kerületi ülés. Elnökség: Vay és Szücs, következett az urbéri VII-ik t. cz. *Az uri törvényhatóságról és urbéri perről.* Ennek bévezető szakaszában az Ország rendei csupán a jobbágyoknak egymásközt való, vagy idegeneknek a jobbágyok ellen indítandó pereire nézve hagyták meg az Uriszékeknek bíraskodási hatalmát; az úr és jobbágy közötti kérdésekre nézve pedig eltörlötték.⁷ Ő Felsége ellenben az uriszéket addigi hatóságának egész kiterjedésében fentartani kívánta.⁸ Mivel e tárgy a két tábla közötti vitatások alkalmával már igen bőven kimerítettek,⁹ a RR mostanában egyszerű voxolás útján siettek a dolgot eldönteni. A voxok így állottak: Sáros, Gömör, Beregh, Mármaros. Nyitra, Trencsin, Komárom, Fejér, Mosony, Esztergom, Pesth, Árva, Bács, Thúrócz, Verőcze és Szerém, összesen 16 megyék, az egyházi Rend, és a Jászkún kerület, a kir. válasz értelmében az uri székeknek teljes épségökben fentartására szavaztak. Ellenben Zemplén, Szathmár, Szabolcs, Borsod, Heves, Torna, Ugocsa, Bihar, Csongrád, Békés, Csánád, Arad, Temes, Torontál, Krassó, Posony, Vas, Nógrád, Zala, Somogy, Bars, Győr, Baranya, Veszprém, Zólyom, Tolna és Posega összesen 27 megyék s a Hajdu kerület, az előbbi országos végzés megtartására voxoltak. Ülés elején lévén a dolog, a többi 7 megyék még voxoláskor jelen nem voltak. És így igen nevezetes szó többséggel *a KK és RR előbbi végzésök mellett álhatalatosan megmaradtak.*

Továbbá az 1-ő §. iránt tett pusztán stylistikai észrevétele Ő Felségének elfogadtatván;¹⁰ a mi a 2-ik §-ust illeti (melly az urbarialis perek-ről szól) ezt Ő Felsége azon előre bocsájtott értelmében kívánta változtatni, melly szerint az uri szék hatóságát ezen nemű perekre is fenhagyatni javallotta. A KK és RR azonban már magát az alapelvet el nem fogadván, a reá rakott építményt sem fogadhatták el s előbbi végzésök mellett ezen §-usra nézve követeltséggel megmaradtak.

A 3-ik §. arról szól hogy a rendes, folyó, és semmi kétséget nem szenvedő jobbágyi tartozásoknak megvétele véget a földes úr perre fakadni nem köteles, hanem azoknak teljesítésére jobbágyait földes uri hatóságánál fogva a helybeli előljárók jelenlétében *citra tamen perso-*

⁷ *Iratok*, I. k. 537. s köv. l.

⁸ *Iratok*, III. k. 46. l. — Ugyanezt javasolta az 1833 szept. 12-i országos ülésben a personalis s ugyanezt kívánták a főrendek is. (*Országgyűlési Tudósítások*, II. k. 201., 272. l.)

⁹ V. ö. *Országgyűlési Tudósítások*, I. k. 411. s köv. l., II. k. 199. s köv. 297., 325. s köv., 357. s köv., 375. s köv., 386. l.

¹⁰ A resolutio csak a szórenden változtatott s egy-két fölösleges szót hagyott ki a törvényjavaslat szövegéből.

nalem laesionem szoríthatja. Ő Felsége ezen törvényjavallatot, különösen azon részét is, mely a jobbágyokat személyeiknek önkényes sértésétől biztosítja, elfogadja, s az egész különbség, melyet a tárgyra nézve javall, csak abban áll: hogy a KK és RR ezen önhatalommal megvehető jobbágyi tartozásoknak különböztető jelül azt állították fel: *Si Dominus terrestris in continuo usu desumptionis simulum obligationum jam praexistisset*. Ő Felsége pedig még ezeket kívánja hozzá adni: *Si praeterea circa easdem nulla hactenus ex parte colonorum querimonia proposita, sequaciter res nondum ad statum controversiae deducta fuit*.¹¹

Ezen hozzáttételt PÉCHY, MARCZIBÁNYI és ANDRÁSSY ellenzék, okúl adván hogy soha sem fog lehetni egy jobbágyi adózás teljesítésére is szorítani a jobbágyot, mihelyst tudni fogja, hogy egy pusztá esedező panasz levél által a dolgot controversiába hozhatja, s a földes úrnak hatóságát megállíthatja.

Ellenben SOMSICS, DEÁK, FEKETE a resolútiót védették, mert sem az igazsággal, sem a K és RRnek már megállapított végzéseivel nem vélték megegyeztethetőnek azt: hogy peres ügyben a földes úr maga magának nem csak bírāja lehessen, de még a bírói ítéletől függő dolgot önhatalmával executió is kezdhessen. Különben is a kir. válasz javallatában foglalt *hactenus* szó minden aggodalmat eloszlat, mert ez igen világosan magában foglalja, hogy midőn az uri munka kiszolgáltatásának szokásában volt jobbágy robotra hajtatik, a kötelesség teljesítését el nem tolhatja magától azon ürügy alatt, hogy panaszra készül fakadni.

A kérdés voxolásra tétetvén, 26 voxal 19 ellen a királyi válasz javallata elfogadtatott.

Ő felségének ugyan ezen pontra nézve következő észrevételei valának: 1-ör azon constructióbul, mely a fent említett folyó jobbágyi tartozásokra nézve azt rendeli hogy a földes úr: *ad processum contra refractarios coram Jure promovendum non obligatur* — a *coram Jure* kifejezést kihagyatni kívánta. — Ez szintén elfogadtatott. 2-or a §-us második részében, ahol az mondatik hogy a jobbágy urbéri tartományaiból, haszon vételeiből, vagy más javaiból kivettetvén, szolgabíró által viszahelyeztessék. Ő Felsége ezen ellátást csak oly jobbágyi javakról kívánta érteni, *mellyeket akkorig békességesen használtak a jobbágyok*¹² s csak azon esetre, midőn *via facti* vettetnek ki a földes úr által; kívánta továbbá hogy a szolga bíró mellet *esküdt társa is megemlítsessék*. A KK és RR Ő Felségének mind ezen észrevételeit elfogadták. Ellenben azon javallatot hogy a reponens sz[olga]bíró a köz gyűlésnek, és nem a törvényszéknek adja bé jelentését, szó többséggel félre vetették, s a törvényszék mellet maradtak. Kivánta még Ő Felsége a §. végéhez ezeket is tétetni: *salva in utroque casu recursus aut urbariali via*. Ezen javallat következtetésében NAGY PÁL elhatározatni sürgette, ha valjon az ily summarius visza helyeztetés esetében lészen e helye a feljebb vitelnek? Mire BORSICZKY azt felelé: hogy summarius ellátás lévén, feljebvitelnek helye nem lehet, hanem szabadságában áll a meg nem elégedő félnek birtokon kívül a törvény keresetét elő mozditani. Ebben

¹¹ *Iratok*, III. k. 47. l.

¹² „*si subditorum quispiam ex tenuis et beneficiis urbarialibus pacifice huc-dum usuatis via facti exturbaretur*“. (Uo.)

a KK és RR megnyugódtak, s annak következtetésében a *recursus* fenhagyását is, PALÓCZY indítványára a szerkeztetésből kitörültetni határozzák.

A 4-ik §-us iránt, mely az urbéri viszonyból eredő pereket minden esetben bírtokon belől feljebb vitetni rendeli, a királyi válasznak azon javallata fordul elő: fejeztetnék ki, hogy az urbariomtul különböző jogcimből eredő perek nem urbéri útra, hanem a törvénynek rendes útjára tartoznak. Ezt a KK és RR elfogadták ugyan, mind azáltal NAGY PÁL úgy vélekedett hogy az örökös urbéri szerződések, bár urbéri viszonyokból erednek is, de azért midőn invaliditójukról van szó, már az V-ik t. czikely alkalmával tett végzés szerint is,¹³ nem urbarialis, hanem egyenesen törvényes útra tartozhatnak, mert ily esetben a szerződésnek mint kölcsönös kötésnek belső ereje forog kérdésben. Ezt tehát minden balértelem eltávoztatása tekintetéből a szerkeztetésbe világosan bététetni kívánta. A mi helyesnek találtatván, FEKETE javallata szerint így fog törvénybe iktatni: *Si causae e privilegio aut ab urbario distincto iuris titulo promanent, aut invalidationem Contractuum pro objecto habeant, in ordinaria iuris via (appellata usque Supremum forum intra dominium admissa) pertractandae erunt.*¹⁴ — A §-nak második része pedig a kir. válasz javallata szerint eképen fog módosítani: *Causae vero, quae, quaestiones ex urbario vel in huius nexu initis contractibus promanentes pro objecto habent* (a királyi válasznak itt következő imében szavai *coram sede Dominali qua foro primae instantiae suscitandae* az előbbi végzés következtetésében kitörültetvén) *ultra quoque in graduali via, consilii Regii Locumtenentialis perinde intra Dominium revisioni subiacebunt.*¹⁵

Az 5-ik §. az urbarialis vétségekről szólván, a személyes sértéseket, s azoknak megboszúlását a büntető törvénykönyvre utasítja,¹⁶ mind azon más urbarialis vétségeket pedig, melyek iránt a többi urbéri t. czikelyekben részletes büntetés fel nem állítatott, *poena dupli*¹⁷ büntettetni rendeli. Ezt Ő Felsége a felterjesztett minéműségében el nem fogadja, hanem felszólítja az ország Rendeit, hogy az urbéri kihágások eseteit specifice kijeleljék s büntetéseket javalljanak, gondosan ügyelvén, hogy az adózók gyengítésére vezető pénz büntetések mennyire lehet, kikerültessenek.

FEKETE a személyes sértések büntetéseit szintén jónak látná itten elhatározni, s hogy ha a kir. válasznak ezen irányzatában a RR többsége

¹³ A törvényjavaslat V. cikke 1., 2. és 3. §-a a régi és új örökös kötések felbontását a „törvény útján“ teszi lehetővé. (*Iratok*, I. k. 530. l.) s ezt a rendelkezést a szept. 27-i kerületi ülés megismételte. (L. fentebb, 558. l.)

¹⁴ A végleges szöveg, némi módosítással, így hangzik: „*Si causae ex privilegio aut ab urbario distincto iuris titulo promanent vel vero ad invalidationem contractuum urbarialium suscitatae sint: hae in ordinaria iuris via, appellata usque supremum forum iudicium intra dominium admissa, pertractandae erunt.*“ (*Iratok*, III. k. 248. l.)

¹⁵ Végleges fogalmazásban amint az országos ülés elé került: „*Causae vero, quae questiones ex urbario promanentes pro objecto habent, aut ad implementum initorum contractuum urbarialium praerectae sunt, coram sede iudiciaria comitatus, qua foro primae instantiae suscitandae, in graduali via consilii regii locumtenentialis perinde intra dominium revisioni subiacebunt.*“ (Uo.)

¹⁶ A jogügyi országos bizottság által kidolgozott büntetőtörvénykönyv II. részének II. osztálya szól: „*de delictis, quae iura connata hominis laedunt.*“ (*Codex de delictis, eorumque poenis*. 38. s. köv. l.)

¹⁷ Az okozott kár kétszeresében.

megnyugodnék, a részletes munka kidolgozása véget küldötséget nevezetni javalna. — NAGY PÁL ellenben úgy vélekedik hogy bár mennyi tünődés után is nehéz lesz az országos szerkeztetésnél jobbat találni, a személyes sértések minden lehető eseteit pedig részletekre szabályozni épen lehetetlen. — DEÁK arra szintén egyátaljában reá nem áll, hogy a mi szorosan a földes úri viszonyok határai közé nem tartozik, az ide vonassék; de hogy az egész urbéri munkálatban elszórt egyes urbéri vétségek ösze szedessenek, s büntetésök elvekre szedve itt ujolag kijelentessék, azt nem ellenzi, úgy mindazonáltal hogy azon már megállapított principium szolgáljon itt is vezérül, melly szerint a földes úr ön ügyében bíró nem lehet. — BALOGH szintén reá áll ugyan az egyes esetek specificatiójára, de az alkalmaztatás minéműségére nézve szorosan ragaszkodik a szerkeztetés elveihez. Somsics ellenben a kir. választ azon elven látja épülni, hogy az úri szék a jobbágyi viszonyokra nézve bírói hatalommal birjon. Ezt a KK és RR félrevetették, a községek municipalis hatósága ellenben oly lábra hogy az a jobbágyok minden napi apró kihágásait megítélhesse, nincsen felállitva; ha tehát a RR a kir. válasz által javallott részletességekbe ereszkednek, méltán fél hogy ezen szín alatt a földes úr magános bírószkodási hatósága találna becsúszni: mire a szónok alkalmat szolgáltatni egyátaljában nem akarván, a Resolutiót el nem fogadja.

Voxolás utján mind az által elfogadtatott ugyan a Resolutio, de a szavatozás közben történt nyilatkozások következtében az Elnökség aként jelenté ki a végzést: hogy a kir. válasz a Zalai követ értelmében fogadtatik el. Azonban némellyek a megszabandó büntetés végrehajtásának hatalmát a földes urra bizni kívánván, DEÁK kijelenté hogy csak azon feltétel alatt fogadta el a Resolutiót, hahogy a RR szerkeztetésének azon elve, melly a bírói eljárást megyei küldötségre és szolgabíróra bizza, vezérül használtatik, különben ha némellyek a földes úri büntető hatóság helyre állításának értelmében vennék a végzést, később az országos szerkeztetésre voxolókhoz által menni. — RÉPÁS hasonló nyilatkozást tön. Mire NAGY PÁL, FEKETE SÖT PÉCHY is azon megjegyzést tévék, hogy az uriszék hatósága iránt tett végzés után annak helyreállításáról többé szó sem lehet, annál kevésbé pedig arról: hogy maga a földes úr gyakorolja azon hatalmat, mellyet uriszék által sem véltek a RR gyakorolhatónak.

Ezeknek következtében a határozásba ment munka kidolgozására titkos szavazat utján küldötség nevezetni rendeltetett, oly meghagyással hogy azon választmánv magát a Zalai követ által kijelentett vezér elv sinór ösvényéhez alkalmaztassa.

Egyéb iránt Ő Felségének a t. cz. többi pontjaira nézve tett kevés érdekű aprólékos észrevételei elfogadtattak.¹⁸

c)

October 2-án rövid kerületi ülés tartatott, mellyben Ő Felségének neve napjára a tegnapi kerületi ülésben elhatározott örvendő felírás

¹⁸ A lényegtelen, stílusmódosító javaslatokat valóban elfogadták a rendek, azonban a fontosabb változtatások elől elzárkóztak. Így elutasították alapos indokolás kíséretében a 7. §-sal kapcsolatban azt a kívánságot, hogy a remanentiális földekből alakított telkek legelőilletőségét a földesúr saját birtokából is kénytelen legyen kiadni. (Iratok, III. k. 48., 140. s. köv. l.)

javallata¹⁹ megrostáltatott. Egyszersmind a tegnap választatni rendelt küldötség szavazati többség szerint kineveztetett. — Utóbb országos ülések tartatván, az örvendő felírás szokott mód szerint felküldetett.²⁰

d)

[I.] *October 3-án Kerületi ülés.* Elnökség: Vay, Szücs. Következett az Urbéri VIII-ik t. cz. — Ennek tartalma sokkal inkább, s méltán is elhíresült már hazánknak minden részeiben; sem-minthogy azt ismételni szükségesnek tarthatnám.²¹ Ő Felsége ezen t. cz. lelkét nem csak ellenzésbe nem veszi, sőt nyilván legfőbb törekvései közé számítja azt: hogy alattvalói összesen és egyenként minden önkény ellen biztonságban legyenek.²² Mindazáltal úgy vélekedik hogy amit az Ország Rendei ezen törvényczikelyben javallanak, túlhág az urbéri törvények sorompóin, s a többi rendszeres munkák körébe utasítandó; nem lévén egyéb hátra a kérdés alatt lévő tárgy érdemének rendje szerint, mint az: hogy a VII-ik t. cz. 5-ik §-usa iránt tett királyi felszólításnak²³ az ország Rendei mihamaréb megfeleljenek.

Ezen tárgy is sokszori vitatások által már bőven kimerítve lévén,²⁴ a felolvasás után nyomban voxolás sürgettetett A mi meg is történt, a következő resultatummal: Krassó vármegye, és Horvát Ország jelen nem voltak. A kir. válasz elfogadására szavaztak: Abauj, Sáros, Szepes, Gömör, Beregh, Marmaros, Torontál, Trencsin, Vas, Liptó, Fejér, Moson, Esztergom, Bács, Thúrócz, Posega, Szerém, összesen 17 megyék, az Egyházi Rend és a Jász Kún kerület Ezek között SZEPES és FEJÉR oly kijelentéssel, hogy némi módosítással készek lennének az országos szerkeztetést megtartani, de mivel nem módosításról van szó, hanem csak a kir. válasznak vagy a redactionnak tiszta megtartásáról, inkább a Resolutióhoz állanak. — Ellenben az Országos Szerkeztetésnek állandó megmaradására szavaztak: Zemplén, Ungh, Szatmár, Szabolcs, Borsod, Heves, Torna, Ugocsa, Bihar, Csongrád, Békés, Csanád, Arad, Temes, Poson, Nyitra, Sopron, Nógrád, Zala, Komárom, Somogy, Bars, Győr, Honth, Baranya, Veszprém, Zólyom, Tolna, Pesth, Árva, Verőcze, összesen 31 megyék s a Hajdu kerület.

SZIRMAY oly kijelentéssel voxolt: hogy küldői ezen törvényczikelyt az egész munka koronájának tekintik. — KÖLCSEY: hogy az V-ik

¹⁹ *Iratok*, III. k. 115. l.

²⁰ A 235. országos ülés hivatalos jegyzőkönyvét, a küldöttségek névsorával együtt, l. *Jegyzőkönyv*, VIII. k. 275. s köv. l.

²¹ *Iratok*, I. k. 545. s köv. l.

²² „... paternus unice salutis et felicitatis populorum divinitus sibi crediturum, sacratas curas suas eo semper direxisse, ac in posterum quoque directuram esse, ut quisque subditorum suorum, atque ideo numerosa etiam rusticorum classis in concreto, sicut et singillatim, non solum in sua erga dominos terrestres correlatione, sed quavis alia quoque ex parte, contra omne arbitrium tuta, in rebus et in persona debita perfruantur securitate ...” (*Iratok*, III. k. 49. l.)

²³ A resolutio az említett helyen kapcsolatban felszólítja a rendeket, „ut negotio hoc in ulteriorum deliberationem sumpto, excessus urbanales et urbanales praescriptorum transgressionis casus specificiter denotent, eisdemque commensuratas poenalitates proponant”. (*Iratok*, III. k. 47. l.)

²⁴ V. ö. *Országgyűlési Tudósítások*, I. k. 466. s köv. l., II. k. 275., 304. s köv. 328. s köv. l.

t. cz. nélkül az egész urbariomot egyébként nem tekintené, mint az aristocratia önkénye által béhozott szolgasági regulamentumnak. — SZENTPÁLY utasításával így a mint fekszik, sem a szerkeztetés, sem a kir. válasz meg nem egyezik; s a választásra nézve bajosnak állítá helyzetét, választania mindazáltal kelletvén, még is inkább a szerkeztetésre szavazott. — Bőrhny hasonlóképen, miután tegnapi végzésök szerint, az urbéri kihágások részletes büntetése felől a K és RR haladék nélkül rendelkezni kívánnak; a szerkeztetésre voxolt.

És így igen nagy szó többséggel az országos szerkeztetés álhathatosan fentartatni határozottatott. Szóba jött ez után a végzésnek motivációja. ezt sokan a kerületi jegyző ügyes tollára bizatni kívánták, annyival inkább: mivel az e tárgyban váltott izeneteket vezérül használhatja.²⁵ — BALOGH itt is azon argumentummal kíván élni, hogy a VIII-ik t. cz. a nemzet kitünő többségének akarátja. Nem kell, úgymond, több argumentum, mert a nemzetnek akarátja lehet a törvénynek egyedüli kútfeje. Egyéb iránt csudálkozik, hogy a kormány ezen t. cikelyt nem ide tartozónak nyilatkoztatja, miután a községek belső igazgatásáról szőlő 6-ik t. cz. csak ugyan inkább nem az urbéri törvények sorába való, s még sem tett ellene kifogást a kormány, mert általa az adónak beszédése biztosítati. Ez a kormánynak egyedül irányzata, mindenben csak az adó fundusát nevelni, biztosítani törekszik, a többivel nem gondol. — DEÁK pusztán a nemzet akarátjára hivatkozást egészen tanácsosnak nem látná, egy az: mert ezen indító, vagy is inkább alkotó ok minden törvénynél áll; más az, hogy ahol a törvényhozó hatalom kétfelé van osztva, nem jó hasonló provocációkkal élni. — BALOGH azt feleli: hogy neki ezen hivatkozásra utmutatást adott a kir. resolutio, mellyben igen gyakran olvashatni ama kifejezést: *velle suam Majestatem*.²⁶ Ugy hiszi hogy ha a kormány okúl vetheti a maga akarátját, a nemzet ezt még nagyobb jussal teheti. Egyébiránt valamint elősmeri hogy midőn a kormány ki meri a maga akarátját jelenteni, ez erőség — úgy midőn a nemzet hasonló tenni nem mer, ez gyengeség.

SOMICS kívánná hogy a RR végzésének bokros támogató okai között az különösebben kiemeltetnék: hogy ha mind addig, míg a 9 operatum keresztül nem megyünk, hazánk 8 millió lakosa továbbá is a földes úrnak, ispányának, hajdujának, szolgabírónak, vármegye pandurjának, plebánosoknak, s más minden embernek önkénye alatt fog nyögni; ez nem igen fog megegyezni a Status céljával.

NAGY PÁL szintén elhiszi hogy mind Ő felségének, mind az Ország többségének erős akarátja, hogy mind a 9 operatum nyomban felvételék, de Europa helyzetéből eredhető külső akadályokat (hogy más egyebet ne emlitsen) elhárítani csakugyan hatalmukban nem áll. Szükség tehát a jobbágyság sorsát itt biztosítani. Nem is kívánunk mi egyebet, mint azt, a mi Ő felségének örökös tartományaiban már rég divatozik,²⁷ bizton kimondhatjuk tehát reményünket, hogy Ő Felsége nem fog olyas mit kívánni, mi szerint ezen hűséges nép, melly az utóbbi háboruk alkalmával százezerenként ontotta véré a királyi szék oltalmáért, s talán bővebben ontotta, mint más akár melly nemzet, továbbá is ily

²⁵ V. ö. *Iratok*, I. k. 384. s köv., 430. s köv., 465. s köv. 1.

²⁶ V. ö. előbb, 566. l. 5. jegyzet.

²⁷ Az örökös tartományokban II. József 1781 szeptember 1-i rendelete (Untertanstrafpatent), biztosította a paraszt személyes jogait, kiemelvén őt a földesúr büntető bíraskodása alól.

lealacsonyított embertelen állapotban maradjon. Nem kívánunk privilegiумokat, nem kérünk praerogativákat, nem czélzunk ujításokat, csak azon igasságot sürgetjük a magyar nép számára, mellyel a Cseh, a Morva, az Austriai eddig is birt. Ezt bizonynyal Ő felsége a magyar néptől meg nem vonhatja.

Egyébiránt ezen elő terjesztéseken kívül szó volt még arról: valjon most készitessék-e el a kir. válasznak adandó felírás javallata, vagy pedig (minthogy ez különben is csak az Izenet fordításából szokott állani) akkorra halasztassék, midőn a táblák között megkészi az egyeség? — Némi szóváltás után a kerületi jegyző urak ösméretes szorgalma a felírás nyombani elkészítése újabb munkájára felszólíttatott.²⁸ — S e szerint kivéven némi szerkesztési rostállatot, és a VII. t. cz. 5-ik §. iránt kiküldött (munkálódását két három napok alatt okvetetlen be végzendő) küldötség javallatát²⁹ a kir. válasznak kerületi pertractatiója egy hónap alatt bérekesztetett.

[II.] Török engedelmet kér a RRtől egy sérelem előterjesztésére, melly nem annyira megyéjének különös, mint a hazának közös sérelme; s nem kételkedik hogy a K és RR, kik törvényt alkotnak, melly szerint a törvénytelen parancsok kiadói büntetessenek,³⁰ pártolni fogják Arad rendeit, midőn a törvénytelen parancsolat végrehajtását gátolják. — Tudva van a RR előtt hogy az 1687 : 17. t. cz. a királyi városok szaporítását megszorította;³¹ valamint már az 1608 : 6-ik [ör]vénynek is azon rendelete, hogy kir. városok csak *articulariter* nevezetessenek;³² melly szó alatt a törvényhozásnak nemzetünkkel közös hatalmánál fogva, bizonyosan nem értették azt őseink, hogy a Király maga hatalmával teremthessen királyi városokat. Ennek következtetésében emlékezni fognak a K és RR arra is, minő végzés történt 1825/7-ben Verőcze vármegyének, Eszék királyi várossá³³ lett neveztetése miatti panaszára; t. i. hogy míg Eszék városa a királyi városok sorába nem inarticuláltatik, addig a megyei törvényhatóság alá tartozik, s Verőcze v[ármegye] élhet a maga

²⁸ Az izenetjavaslat, amelyet a kerületek tanácskozásai során kidolgoztak, hogy az országos ülés elé terjesszék, magyar nyelvű. (*Iratok*, III. k. 116—142. l.) A felirattervezet, amely mindenben megegyezik vele, párhuzamosan magyar és latin szövegű. (Uo. 143—194. l.) Mindezekhez járul a törvényjavaslat átdolgozott teljes szövege. (Uo. 194—260. l.)

²⁹ A javaslat tárgyalását l. a 186. számban.

³⁰ V. ö. e kötet 225. l. 21. jegyzet.

³¹ A tc. megtiltja, hogy a városok száma, amely az ország felszabádítása következtében oly nagy lett, hogy a negyedik rend a többi szinte felülmúlja, tovább növeltesék, eleve érvényteleníti a jövőben a tc. ellenére történő recipiálást, s csak kivételképen engedi meg, hogy az uralkodó egyik-másik hely iránt, a köz érdekében, országgyűlésileg (*articulariter*) kegyet gyakoroljon.

³² A koronázás előtti 1608 : 6. tc. 3. és 4. §-a addig, amíg a koronázás után az ország az uralkodóval tanácskozva határozni fog, függőben hagyja, hogy Modor, Bazin, Szentgyörgy és más városok, amelyekről a decretumokban nincs említés, helyet és szavazatot nyernek-e az országgyűlésen s megtiltja, hogy a jövőben a király a magyar tanács nélkül mezővárosokat felszabáditson. törvényes hatalmával.³³ És ámbár mind ezeknek Ő Felsége előtt tudva

³³ Eszék kir. várossá emeléséről az uralkodó 1809-ben adta ki diplomáját, s 1812-ben felszólította a rendeket a becikkelyezésre. Az 1825/27-i országgyűlésen Horvátország, Szlavónia és Dalmácia postulatumainak sorában 46. sz. alatt szerepel Eszék becikkelyezésének ügye, a bizottság azonban elutasítja felterjeszté-

lenni kellett, még is most országgyűlése alatt, mintegy daczára a törvényhozó hatalomnak, s annak megmutatásául, hogy élő törvényeinket a haza színe előtt nem átalja megszegni, Arad városát kir. várossá kinevezte.³⁴ A beiktatást ugyancsak Arad vármegye főispánya mint kir. biztos vitte végbe; ki is a most nevezett várost inarticulatio előtt a megye kebeléből a megye tudta, hire nélkül kiszakította, sőt az adó kivetésének is egyedül az ország Rendeit illető jussába ereszkedvén, Arad vármegye portáit megszorította, mert ekkor 11 porta terhet viselte Arad mező városa, most a kir. biztos 8 portára állapította illetőségét, s ez által 3 portát Arad vármegye adófizető népének nyakába róvott. Így a forspont kiszolgáltatásának terhe alól is felszabadította Arad városát s ennek helyébe a só Gludováczig való szállításának ekkor ősmeretlen terhet hárította. Ezek szerint három rendbéli sérelem forog fen ez ügyben: 1-ör azon köz hazai sérelem hogy az ország Rendeinek hozzá járulta nélkül a kir. városok száma megszorított, 2-ör hogy a megyei törvényhatóság épsége megsértetett, 3-ör hogy Arad vármegye portái diaetán kívül felemeltettek.³⁵ — Midőn ezeknek orvoslására a KK és RR pártfogását kikéri, meg kell azt is említenie, miképen nevelte légyen Arad megye Rendeinek méltó megilletődésüket azon körülmény is, hogy épen azon megye főispánya, kinek egyéb iránt kötelességében állana a kormányára bizott megyének adófizetőit minden törvénytelen terheletés ellen pártfogolni, nevezetvén beiktató királyi biztosnak: ez által oly helyzetbe tétetett, hogy magát a megyétől nem csak elszakítani, de sőt annak, s adófizetői érdekének ellene dolgozni kényszerítetett.³⁶ Melly tetemes sérelmeknek orvoslását egy külön felírás által nyomban eszközölni kívánja.

BENCsik: Mi előtt a tárgy érdeméhez szözlana, felvilágosítást kér Arad vármegye követétől, valjon repraesentált e e tárgyban megyéje Ő felségéhez? s eként teljesítette e azon kötelességet, melyet törvényeink a sérelmeknek ide feladása előtt teljesíteni rendelnek?

sét. mert ellenkezik az 1687:17. tc.-kel s a kir. városok coordinációja utánra utalja. (Az országgyűlés írásai, I. k. 563. l.) A sérelmek közt felterjeszti ellenben Verőce megye panaszát, hogy a kancellária megsemmisítette alispánjának ítéletét, amelyet Knezevich Kázmér nemesnek és Sandits Uros eszéki pogárnak a város ellen indított perében hozott. (Uo. 1278. l.)

³⁴ Arad kamarai mezőváros évtizedek óta igyekezett megszerezni a szabad kir. városi rangot. A király 1795-ben 200.000 forintban állapította meg a váltságösszeget, amelynek nagyrészét a város 1804-ben meg is fizette. Sok sürgetés és közbenjárás után 1826-ban a kamara 336.000 forintra emelte a váltságösszeget, de ennek fejében átadta városi és környéki javait. Végre 1834 márc. 28-án a király valóban a szabad kir. városok sorába emelte Aradot. Elhatározását a helytartótanács útján június 24-én közölte a várossal, míg a szabadságlevél kelt 1834 április 12.

³⁵ A porta a XVIII. sz. elejétől nem jelentett meghatározott adóalapot, hanem elméleti adóegységgé vált. Magyar- és Horvátország 1791-től összesen 6346¹/₂ portát tett ki. Ennyi részre osztotta fel az országgyűlés a megajánlott adót s határozta meg, hogy egy-egy vármegye, kerület, vagy királyi város hány ilyen eszmei porta után tesz eleget fizetési kötelezettségének. A törvényhatóságok a reájuk eső adó szétosztásáról és behajtásáról a maguk hatáskörében, az ú. n. dikális összeírások a'apján gondoskodtak.

³⁶ A főispán, gr. Orczy Lőrinc, aki a diploma kieszközlése körül sokat fáradozott Bécsben, mint királyi biztos aug. 21-én ünnepélyes külsőségek között iktatta be Aradot a királyi városok sorába.

Török különbséget tesz a sérelmek között. Midőn az igazgató kormányzások ellen fordul elő valamely sérelem, igen is helves hogy mielőtt ide panaszkép feladatnék, elhárítása a végrehajtó hatalomhoz intézett felírás útján sürgettesék. De midőn maga a kormány követ el sérelmes tetteket, s azokat végre is hajtattja, ekkor ellene csak a törvényhozó nemzet elébe lehet orvoslás végett fordulni.

Rudics előre bocsájtja hogy bizonynyal nem czélja magát a kormány jogai védelmezőjéül felvetni; meg kell még is vallania, miképen azt itt diplomatische kifejeztetni nem akarná, hogy Ő felsége az Ország Rendeinek hozzá járulása nélkül privilegiumokat nem osztogathatna. Nevezhet ő felsége nemes embereket, ad indigenatust, osztogat privilegiumokat, így nevezhet kir. várost is; csak az a különbség hogy az ily város mind addig nem birhat királyi városi joggal, vagy is az Ország Rendei sorába nem tartozik, mig nem inarticuláltatik. Ez lévén a felelet Arad vármegye indítványának első részére; a mi másik két részét illeti; hogy ha Arad vármegyének e részben némi helyes sérelme van, annak megvizsgálása a szokott gravaminalis küldötségi utra tartozik.

Török újlag is az 1608-ki és 1687-ki törvényekre hivatkozva egyenesen tagadja, hogy Ő felségének jusa lenne királyi várost nevezni; miután azon törvények nyilván mondják hogy az ily kinevezés csak *articulariter*, következőleg a törvényhozó hatalom által történhetik.³⁷ Egyéb iránt is nagy a különbség egyes nemes embernek, vagy indigenának, és egy kir. városnak neveztetése között; amott egyes ember aján-dékoztatik meg nemzeti jusokkal, itt az alkotmányos institutiók alapját tevő megyei törvényhatóság épsége sértetik, és egyes község külön *iurisdictio* hatalmával felruháztatik.

DEÁK felolvastván az 1687:17. törvényt, mellyben világosan az foglaltatik, hogy Ő felsége *absque Consilio Hungarico* királyi várost ne nevezzen;³⁸ tulajdon ezen törvénynek szavaiból ki fejt, miképen az lett légyen oka őseink eme tilalmazó rendeletének, hogy a kir. városok mód nélküli szaporodásuk által a vármegyék ellenébe túl nyomó súllyal ne birjanak. Kivánná tehát a szónok különös felírás által is kijelenteni, hogy a Felség figyelemben tartván az 1687:17. rendeletét, az ország Rendeinek hozzá járulása nélkül a kir. városokat ne szaporítsa; de hogy ha ezt nem látnák is a RR nyomban szükségesnek, minden esetre kijelenti, hogy Zala vármegye részéről Arad városát törvényes értelemben kir. városnak mind addig el nem ösmeri, mig inarticulálva nem lesz. Egyébiránt van még az előadásnak egy magános sérelmi oldala, t. i. a porta önkéntes elosztása, s a megyei adó alóli kivétel, melly a megyének kihalgatása s hozzájárulása nélkül történt. Ez gravaminalis küldötségre tartozik, s ott a többi sérelmek sorában előadatván illő tekintetbe fog vétetni.

RUDICS Arad városának minémüségére nézve Bács vármegye részéről is hasonló nyilatkozást tesz ugyan, kijelenti még is, miképen a felolvasott 1687:17. törvényből épen nem következik, hogy a kir. városi privilegiumot az Ország Rendei hozzá járulta nélkül Ő felsége nem osztogathatna, mert csak a Magyar Tanács meghalgatásáról, nem pedig az Ország Rendei hozzá járultáról teszen említést. A mi egyéb iránt az adó

³⁷ Az *articulariter* kifejezés hiányzik ugyan az 1687:17. tc.-ből, azonban ennek értelme kétségtelenül egyezik az 1608:6. tc.-ével.

³⁸ Az *absque consilio hungarico* kifejezés nem az 1687:17. tc.-ben, hanem az 1608:6-ban fordul elő.

felosztását illeti, hahogy az Országos KK és RR róvtak volna Arad mező városára 11 portát, annak a kir. biztos által 8 portára lett leszállítását valóságos sérelemnek vallaná; de miután csak maga Arad vármegye tette önkényesen ama repartitiót, országos sérelemnek el nem ösmeri.

ANDRÁSSY Esztergom vármegye részéről is kinyilatkoztatja ugyan, hogy Arad városát oly kir. városnak, mint a követjeik által itt jelenlévők, el nem ösmeri, s ilyennek bizonyosan senki sem is ösmeri el; de más részről azon értelemben sem osztozhatik, hogy ő felsége inarticulatio előtt privilegiumot nem adhatna. Ezen állításának támogatásául felolvassa azon 1715-ki törvényt, melly által Sz[abad] kir. Debreczen városa inarticuláltatott, s mellyben indító ok gyanánt nyilván megemlítetik, hogy Ő felsége. tekintetbe vévén Debreczen városának bokros érdemeit, már ennek előtte privilegiummal felruházva volt.³⁹ Hogyha Ő felsége Arad városát a törvényhozó test részesévé tenni, s az országgyűlésen üléssel és szavazatal birónak nyilatkoztatni akarná tennen hatalmával, ez lenne valóságos sérelem; ez azonban nem történt, nincs tehát panaszra ok. A privilegiumnak pedig állani kell, magában értetvén azon minden privilegium erejére okvetetlenül szükséges záradék: *salvo jure tertii*.

A vitatások folytatása következni fog. A dolog resultatuma az volt, hogy Arad vármegye indítványa ez úttal el nem fogadtatott.

Ez után PALÓCZY indítványára, a nemzetet minden tekintetbe erősen érdeklő, s már köztudomás szerint hazánk nagy érdemű fiának, Széchényi Istvánnak (kinek megemlítése hangos éljennel fogadtatott) közre dolgozása mellett munkába vett Dunai szabályozás (regulatio) miben léte felől, körülményes felvilágosítás közlésére a Kormány különös felírás útján felszólíttatni határoztatott.⁴⁰

October 4-én Ő felsége neve napján Ünnepi Isteni Szolgálat tartatván, ülés nem vala. October 5-én vasárnapi szünet.

185.

1834 október 3

Kerületi ülés.

Tárgy: [I.] Arad királyi várossá emeltetésének vitája befejeződik.
[II.] Palóczy indítványa az Alduna szabályozásának kérdésében.

Posony, October 8. 1834.

[I.] Folytatása Arad városának királyi várossá lett emeltetése tárgyában Arad vármegye részéről October 3-án sérelemkép tett indítvány vitatásának.¹

³⁹ Az 1715 : 108. tc. biztosítja Debrecennek mindazokat a kiváltságokat, amelyeket Lipót királytól adományul nyert, továbbá helyét és szavazati jogát a rendek közt. A kiváltságlevelet, amelyre a tc. hivatkozik, Lipót 1693 április 11-én bocsátotta ki s benne Debrecennek Nagyváradszék ostroma idején teljesített szolgálatait emelte ki.

⁴⁰ Olv. részletesen a következő számban.

¹ A kérdés előzményeit l. az előző számban, 572. s köv. l.

VÁGHY: Sajnálja hogy Arad városa ellen épen Arad vármegye részéről tétetik panasz, sajnálja pedig azon oknál fogva, mert épen ezen nemes megye volt az, melly a nevezett városnak királyi városá emeltetése iránti igyekezetét nem csak nem ellenzette, sőt mindég pártolta, s ajánló közbevetésével hathatósan elő is mozdította. És ha bár az iktatás végrehajtásában történt volna is valami, a mi nem helyyesen történt s Arad vármegyének netalán méltó sérelmet okozott, annak orvoslását minden bizonnyal eszközölni lehetett volna a nélkül hogy ily formában tétetnék panasz, melly forma ugy Ő felségének privilegiumokat osztogatható fenségi hatalmába, mint illetőleg minden kir. városok alkotmányos létébe is be vág. — A szólló követ elősmeri ugyan hogy az 1687-iki 17-ik törvény tartalma a kir. városoknak szaporítását tilalmazza, de emlékezteti a RRket ugyan azon törvény czikely 2-ik §-usára is, melly az előre bocsájtott tilalomnak utánna teszi *nisi Sua Mat/ies/tas e peculiari gratia* valamelly várost érdemei tekintetéből kir. városá emelne.² A szaporítás tilalma a törvényhozásban szavazat aránytalansága tekintetéből történt, s e részben van az inarticulationnak feltételével az ország Rendeinek jusa biztosítva, nem pedig Ő felségének privilegiumokat osztogató hatalma szorítva. És valóban mind Debreczen városának Esztergom követe által felhívott példája, mind többnyire minden királyi városnak (kivéven azokat, mellyeknek eredetét a magyar történet irat időszakát meg előző régiség homálya fedi) eredete nyilván bizonyítja, hogy mielőtt valamely város a királyi városok sorába törvény által béiktattatott volna, megelőzőleg kellett kapnia királyi privilegiumot; s ezt a dolog természete is így hozza magával. Kéri tehát a RRket, ne sértsék meg a dolognak ezen természetes és törvényes fekvését, különben a kir. városok legnagyobb részének alapos létele is sértenék. Ha hogy egyébiránt a beiktatás munkájánál valami olyas történt, a mi meglehet hogy valóságos sérelem, az a maga útján minden bizonnyal e nélkül is orvosoltathatik.

BALOGH: A kormánynak minden tettét, melly országgyűlése alatt törvényt sért, aként tekinti, mint az egybegyűlt törvényhozó nemzet ellen intézett gúnyt és satyrát, s azért valamint az eddig feladott sérelmeket mind pártolá, úgy logikai követeltséggel ezt is pártolja, és minden jövőendőben feladandókat is pártolni fog.

TÖRÖK: Igaznak valja ugyan hogy megyéje pártolá Arad városának kiszabadítása iránti igyekeztetét; pártolá mindazáltal oly értelemben hogy ezen felszabadítás a törvények által kiszabott, nem pedig törvénytelen uton történjék, sem oly értelemben hogy az Ország Rendeinek részvéte kizáratassék, és nem is oly értelemben hogy ezen felszabadításból a különben is elviselhetlen terhek alatt szenvedő kebelebeli adózó népre törvénytelenül új meg új teher haramolják. A mi különösen az Ország Rendeinek jussait illeti: hogy a kir. várost nevezni inarticulatio, és így nemzeti megegyezés nélkül nem lehet, e részben a felhívott törvények oly világosan szóllanak, hogy Bács vármegye követének ellenök intézett azon észrevétele is, mintha ott csupán a Magyar Tanács (Consilium Hungaricum) meghalgtatásáról, nem pedig az Ország Rendeiről lenne szó, épen semmit nem nyom; mert minnyájan tudjuk, hogy az idézett törvények alkotásakor a mostan ugy nevezett Magyar Helytartó

² Nisi sua caesarea et regia maiestas, magnis meritis, publica utilitate mota, specialem gratiam uni vel alteri loco articulariter faciendam esse compererit.

Tanács még nem létezett,³ azt tehát érteni sem lehetett, tudjuk továbbá azt is, hogy a magyar diplomatiának régibb időbeli stylusa szerint az országgyűlése közönségesen Tanács névvel neveztetett. Egyéb iránt ugyan csak Bács követe azon állításának, mintha Arad vármegye önkényesen, és nem kebelbeli adófizetők sorsára egyenlőn ügyelő igazsággal vetett volna ki Arad mező városára 11 portát, ünnepélyes tagadással ellene mond. Esztergom követét pedig (ki állítja hogy a privilegiumnak meg kell állani *salvo jure tertii*) kérde, ha valjon lehet e csak képzelni is erősb sérelmet ezen záradéknak? mint midőn egy megyének integritása és consistentiája egyoldalú kormánytett által megsértetik, s törvényhatósága megkisebitetik? végre pedig, mivel némelly követ urak oda utasítják megyéjét, hogy törvényes jurisdictiójának épségben tartására éljen a maga hatalmával; kijelenti ugyan, hogy ösmervén Arad vármegyének szabályos határozatú végzéseit, egy cseppet sem kételkedik, hogy megyéje a maga törvényes hatalmát fen fogja tartani, de kéri egyszersmind a RRket, vegyék méltó tekintetbe az ily lépésektől elválaszthatatlan surlódásoknak mindég kedvetlen, gyakran pedig gyászos következéseit és ne késsenek mind ezeket a feladott igazságos sérelmeknek békés uton orvoslásával megelőzve elhárítani.

NAGY PÁL meg van győződve hogy megyék részéről királyi városok ellen az 1687-ki törvényre hivatkozgatni nem igen tanácsos. Ott van azon törvényben hogy azért szorítatik meg a királyi városok számának szaporodása, mert országgyűlésén a vármegyék felett már már praeponderálni kezdettek.⁴ Ez világos jele annak, hogy a királyi városoknak voxa azon időben egy kissé másképp állott, mint most.⁵ De e tárgyba nem akar most bővebben ereszkedni, annyit mindazáltal tagadhatatlannak vall, hogy megváltozván körülményeink, most már a királyi városoknak szaporodása sok tekinteteknél fogva igen kívánatos. Egyéb iránt abban, hogy Ő Felsége Arad városának privilegiumot adott, nem csak sérelmet nem lát, sőt hogy ez sérelem lenne, egyenesen tagadja. Ha azt mondotta volna Ő felsége Arad városának, hogy nyert privilegiuma következtében azonnal küldjön követeket az országgyűlésére, ez lenne sérelem, nem pedig az hogy a földes uri hatalom alatt lévő embereket szabadokká tette. A mi a megyei törvényhatóság alól lett kivételt illeti, erre csak azt feleli, hogy általában minden privilegium törvény sértés, így egyes embernek nemesítése is jurisdictiót sért, mert bár ha jobbágy telken laknék is, az adótul legalább tennen személyére, és nemesi birtokára nézve menté tétetik, de azért még sem tagadhatjuk a királynak nemesítési hatalmát. Ellenben a terhek kivetése hogy ha egyenetlenül, aránytalanul történt, valósággal sérelem, s e részben kötelessége Arad vármegyének a végrehajtó hatalomtul orvoslást sürgetni, mit ha nem találna, adja

³ A helytartótanács felállításáról és szervezetéről az 1723 : 97—103. tc.-kek intézkednek.

⁴ Quandoquidem numerus liberarum regiarumque civitatum regni Hungariae per gloriosam recuperationem plurimorum similium locorum in tantum auctus sit, ut idem quartus status cacteros non solum adaequaret, verum fors etiam superaret. (1687 : 17. tc.)

⁵ A kérdést, amelyre a felszólaló céloz, pár év mulva Jászay Pál, a jeles történetíró külön tanulmányban fejtette ki, történeti adatokkal igazolván, hogy a XVI. század végén és a következő első évtizedeiben a városok szavazatait egyenkint (singillatim) vették számba. (A sz. k. városok szavazatjoga országgyűléseken. Pest, 1843.)

fel az országgyűlésére panaszát, és akkor bizonyval pártfogásra találand. Egyébiránt leginkább azért kelt fel a szónok, hogy a jelen eset és az indigenatus közt tett parificatio⁶ felelet nélkül ne maradjon. Hogy a kormánynak jusa van érdemei tekintetéből valamelly Communitást felszabadítani, vagy a honnak egyes nemtelen polgárát nemessé tenni, ezt igen is elismeri; de hogy idegent, légyen az bár a legérdemesebb is, indigenává tenni jussa lenne, ezt kerekdeden, és örökön örökre tagadja. Ez kirekesztőleg az Ország Rendeinek jusa, ez egyedül a mi elítélésünk-től függ, és a kormánynak legfeljeb csak oda terjedhet hatalma, hogy szabadságában áll a folyamodó idegent az Ország Rendeinek ajánlani.

BORSICZKY Arad vármegyének indítványát egyáltalában nem támogathatja s kérdi, valjon mit is akar valódilag Arad vármegye? Az ellen csak nem fakadhat panaszra hogy Ő felsége Arad városát királyi városá tette, mert hiszen maga repraesentált mellette, most tehát képtelen inconsequentia nélkül többé nem mondhatja hogy tulajdon kérelmének teljesítése országos sérelem. Vagy talán abban véli panaszát fenforogni hogy Arad városa tennen törvényhatósági hatalommal ruháztatott fel? ugy de a K és RR mind az urbariomban, mind pedig az ítélőszékek rendbeszedésének tárgyában hatalmat kívánnak adni minden egyes földes úrnak arra, hogy a községet jurisdictionalis hatalommal felruházhassa;⁷ már tehát minő követeltséggel mondhatnók ő Felségének, hogy ezen just ugyan minden egyes nemes embernek megadjuk, s kívánjuk is hogy éljen vele, de hogy ha ő felsége tulajdon azon just gyakorolni kívánja, ez már gravamen. A mi végtére a királvi biztos igtatási munkálodását illeti: hogy ha az adónak felosztásában Arad vármegye magát megsértetnek érezi, hogy ha ne talántán a kir. biztos azon bizodalomnak, mellyel a kormány, s meglehet maga a megye is iránta viseltetett, meg nem felelt; a dolog rendje azt hozza magával, hogy a kormánynál keresen ellene orvoslást Arad vármegye s csak ezen lépés sikeretlensége esetében folyamodjék az ország Rendeihez.

Miután még TÖRÖK ezen ellenvetések is az által igyekezett eloszlatni, hogy a kir. biztos munkálodását egyes részleteiben is Ő Felsége privilegialis levele következtésében történtenek lenni állítá; a kérdés szavazatra tetetett, — mindazáltal tisztán és feltétel nélkül csak Bars, Abauj és Békés vármegyék pártolák Arad kérelmét, Somogy, Verőcze, Szathmár és Tolna pedig csak a megye kölcsönös értekezése nélkül történt porta felosztás tekintetében, így Ugocsa is, de csak oly feltétel alatt, ha ezen önkényes portafelosztás már a kormány által helybe hagyatott. A többi vármegyék részint egyáltalában nem pártolák, részint magános megyei felírás előrebocsájtását kívánták, részint pedig a szokott gravaminalis pertractatio ösvényére utasították, és így Arad vármegye kívánsága igen nagy szótöbbséggel félre vettetett.⁸

⁶ Bács megye követének, Rudits Józsefnek kijelentését l. 575. l.

⁷ Az úrbéri törvényjavaslat VI. cikkének 1. §-a biztosítja a szabad bíró- és jegyzőválasztás jogát, azoknak a községeknek, amelyekben ez a szokás korábban is élt (*Iratok*, I. k. 533. l.), a törvényszékek reformjáról szóló II. tc. 7. §-a pedig megengedi a földesuraknak, hogy községeknek a rendezett tanács felállítására jogot és a vármegye jóváhagyásával bírói hatóságot engedjenek. (*Iratok*, II. k. 326. s köv. l.)

⁸ A kérdés a sérelmeket összegyűjtő országos bizottság jelentésének tárgyalása során, 1835 július 5-én országos ülésben újból előkerült.

[II.] Ez után PALÓCZY lépett fel következő indítványával: Mit foglaljon magában Borsod vármegyének a Buda Pesti Hid dolgában kiadott utasítása? ennek előterjesztését a maga idejére halasztván, előre kijelenti hogy megyéje e részben is kész a hon boldogsága iránt minden áldozatra; de bátor Borsod v[ármegye] a kereskedés gyűjtő pontjától, Pesttől s a Dunától nagyon messze van, s mióta kivált az éjszaki borkereskedés csaknem egészen hasra esett,⁹ magának semmi kereskedése sincs, kívánja még is a Buda Pesti hidon kívül, köz boldogság tekintetéből az Ország figyelmét még egy különös tárgyra fordítani. Hazánk kereskedésének jobb lábra állítása a hajózható vizek szabályozásával, s gátló akadályok elhárításával eszközölhető. Bár mit beszéljenek is a régiséget mindenben dicsérni szeretők, ezt csak ugyan sokkal felül haladja a jelenkor. Új aera nyílik az emberiség előtt, mióta Fulton és Bell Henry a gőz erejét hajózásra használni megtanítottak. A vizeken s már a Dunán is fel s alá repülő gőz hajókra méltóbban illik ama felülírás, melyet a Romai kevélység Trajanus hidjára irt vala: „Virtus Romana quid non domat, sub jugum ecce rapitur Danubius”.¹⁰ — Dunánkon már Posonytól Zimonyon alólig is lehatnak a gőz hajók,¹¹ s ha hogy ezeknek segedelmével a Fekete, és Marmora tengerekkel, Constantináppollyal és a Levantei kereskedelemmel ösze kötheti magát hazánk, hol van azon mérész politicus, ki ennek végtelen hasznait, most még csak felszámítás alá is venni bátorzkodnék? Ezen nagy cél elérését főképen azon Duna szoros gátlván, melly Orsován alól örvényes szirtjei közt minden hajóst veszélyel fenyeget; tudjuk hogy ama sziklák elhánytatása iránt javallatokat tettek, s már munkába is vétettek. Ott fáradozik Gr. Széchenyi István¹² (hangos éljen!) hazánknak ama jeles fia, ki előtt, midőn a köz boldogság gyarapításáról van szó, egy áldozat sem drága. Részt vettek ebben sok Bécsi actionariusok, bele avatkozott a kormány is, s még Angliából is erő műveket s művészeket hozatott. Miből fedeztetnek eme fontos vállalat költségei, most még nem vizsgálhatja Borsod v[ármegye], csak azt kérdi, valjon ezen hazánkat oly annyira érdeklő nagy munka az egész ország tudtára, a úgy szólván szeme láttára folyhat e a nélkül: hogy az országnak ép együtt ülő képviselői róla még tudomást is vegyennek? holott tagadhatlan hogy a kereskedés földi, s vízi főbb utainak, a vámoknak, s harminczadóknak dolga Országgyűlése elébe tartozik! Es

⁹ Lengyelország felosztása, a lengyel kereskedőosztály széttölése és a monarchia sorvasztó vámrendszere következtében az egykor oly virágzó magyar-lengyel borkereskedelem a XIX. század elejére csaknem teljesen megszűnt.

¹⁰ Az aldunai húszpillérű, közel 1100 m hosszú köhidat Traianus második dák háborújának első évében, Kr. u. 104-ben építette Apollodorus.

¹¹ Andrews és Prichard angol hajóépítők, az Első Dunagőzhajózási Társaság alapítói, 1828 április 11-én nyertek kizárólagos szabadelmat a Duna osztrák szakaszára, 1831-ben pedig a magyar szakaszra. 1830 szeptember 4-én volt az első dunai gőzhajó, a „Franz I.” próbaútja Budapestig, 1831-ben pedig Belgrádig, majd az Aldunáig. 1832 elején kapcsolódik be Széchenyi a Társaság munkájába s eredményesen beszéli rá a főurakat részvények vásárlására.

¹² Széchenyi 1830 június 24—október 22 között tett először nagy tanulmányutat az Aldunán, hogy a hajózás akadályait és azok eltávolításának lehetőségeit tanulmányozza. Miután, 1832 elején, kapcsolatba került az Első Dunagőzhajózási Társaság egyik alapítójával, John Andrews angol hajóépítővel, 1833 júniusában a nádor felkérésére elvállalja az aldunai szabályozás kir. biztosságát. Ez év nyarat az Aldunán tölti, 1834 tavaszán Angliában jár kotrógépekért Váserhelyi Pálal, nyarán pedig ismét az Aldunán van Anderson amerikai vízimérnökkel.

ha gondoskodásunkat akkorára halasztjuk, midőn unokáink korában valamikor a kereskedési és publico-politicum munkálat felvételük,¹³ nem következhetik e hoszas halgatásunkból, hogy idő közben a munka bevégeztetvén majd szemünkre vetik, mi képen a dologhoz nem is szóllottunk, sem költséget nem adtunk, s a kereskedésből mi magyarok vagy kizáratunk, vagy kötség térítés színe alatt hajóink oly vámok alá vétetnek, mellyek a magyar kereskedést többé tén le nem rázható béklyókba verik. Hogy tehát ez meg ne történjék s oly Navigations Acta ne adassék kezünkbe, millyet a Britannus három ágú szigony a tengereken hatalommal tölt a világ nyakára.¹⁴ szükségesnek látná Borsod vármegye, hogy a Dunai hajózás akadályainak elhárítását tárgyzó intézetek a Dieta befolyásával történjenek, s ennek folytában az eddigi intézetek miségéről, ezek sikeréről, a tett s teendő költségekről, s minden ide tartozó körülményekről az illető hiteles adatok közlésével az országgyűlése tudositassék, még pedig minél előbbre, nehogy az idő s munka haladtával a nemzeti avatkozás nehezítessék, s a nemzet több több szövevényekkel bajlódni kéntelen legyen. Ezen indítványt Borsod vármegye sok ezer nemesei azon előleges nyilatkozással ajánlják, hogy ha a törvényhozás szükségesnek látandja, részükről minden áldozatra is készek lesznek, csak boldoguljon a haza!

NAGY PÁL pártolá az indítványt, mivel bár miből fedeztessenek is a költségek, az országnak ahoz minden esetre szava van, és tudnunk kell, van e elegendő ok, hogy azon sziklákra annyi milliók forditassanak? mert ezen munkát a török birodalommal való tractatusnak kell megelőzni, nehogy idővel akár onnan, akár a kormány részéről a szabad kereskedésnek akadályok tétessenek. Kivánja tehát hogy mindenekre nézve a kormánytól felírás utján informatio kéressék.

ANDRÁSSY azt, hogy a költséghez minden esetre szavunk lenne, csak úgy ösmerné el, ha ministeriumunk responsabilis lenne. Ő minden esetre örvend, midőn látja hogy a kormány a Duna szabályozására költ, s fél hogy a felírásból új országos terhek következhetnének. Minden esetre PÉCHYVEL együtt szükségesnek tartja, hogy mi előtt az indítványba ereszkednének az RR, azt küldőikkel előre közöljék.

BORSICZKY nem látja által, hogy az informatio kérésből már terheket lehetne kövfekeztetni. Azt pedig, hogy Ministeriumunk feleletes nem lenne, egyenesen tagadja s tagadását azzal is támogatja, hogy a RR már törvénycikkelyt is initiáltak a hűtelen tanácsosok büntetése iránt.¹⁵ — KÖLCSEY pedig ép azért látá szükségesnek informatiot kérni a kormánytól hogy a dolgot küldőivel közölhesse, s tőlök utasítást kérhessen, különben sem ő nem tudja, mire kérjen utasítást, sem küldői, mire adjanak.

¹³ A tárgyalásra kerülő munkálatok sorában az előbbi az ötödik, az utóbbi a negyedik helyen áll. (*Iratok*, I. k. 5. l.)

¹⁴ Anglia a XVII. és XVIII. század folyamán egész sor törvénnyel (*Navigation Act*, 1660, 1663, 1696, 1706, 1722; 1733) szabályozta gyarmatainak az óvilággal és egymással folytatott kereskedelmét. Ezek a törvények, amelyek csak angol hajókkal s csak angol kikötőn keresztül engedték meg a kereskedelem lebonyolítását s megtiltották bizonyos árucikkeknek bizonyos országokba való ki- és bevitelét, vetették meg Anglia világkereskedelmi elsőségének alapjait.

¹⁵ V. ö. e kötet 225. l. 21. jegyzet.

TÖRÖK attól fél hogy felírásunk által inkább gátolni fogjuk a czélt, mint előmozdítani. Az ország aedilis directiójának munkálódása sehol sem sikerül,¹⁶ s meg van győződve, hogy mit az ország Rendei magok vesznek fel, az lassabban megy mint a privát vállalat. — TORROS hasonló értelemben lévén emlékezteti a RRket, hogy a Comissionalis vízi regulatiók¹⁷ mellett roszab karban vannak vizeink, mintha nem regulázatnának.

DEÁK figyelmezteti a RRket hogy az indítvány meg van téve; azt tehát el nem fogadni annyit tenne hogy mi nem akarunk tudni a dologról, vagy annyit hogy nincs jusunk a kormányt megkérdezni, vagy annyit hogy a dolgot csekélynek, s érdektelennek találjuk, és újabb jelét adjuk ama részvétlenségnek, mely nálunk eddig is minden nagyszerű vállalatokat előlt. Meg van győződve a szónok, hogy ha áldozatra lesz szükség, örömmel áldozunk a köz ügyért.

ANDRÁSSY pedig elősmeri ugyan hogy a köz ügyért áldozatokra is készeknek kell lennünk, de úgy hiszi, kapunk is kell az alkalmon, midőn a bőkezűségről különben nem igen ösméretes kormányt ily költségeket viselni látjuk.

A kérdés voxolásra tétetvén, csak Anad, Liptó, Fejér, Mosony, Esztergom, Tolna, Pesth, Thúrócz és Szerém vármegyék szavaztak az indítványnak ellene; és így igen nagy szó többséggel elhatározottatott; hogy a szükséges informatio megadására a kormány felszólíttassék. — Mindazáltal SZÉLL voxolás közben már előre óvást tett, hogy ebből valami ajánlás ne következze, példáját Veszprém, Arva és Posaiga követték.

Ez után NAGY PÁL panaszra fakadt hogy a *Tűz kár mentő társaság*,¹⁸ a *Spaar Cassa*¹⁹ és *Versorgungs Anstalt*²⁰ utján sok pénz megy ki az országból. — Indítványa elmellőztetett.

*

Utóbbi tudositásaim October 5-éig terjedvén, *October 6-ik és 7-ik* napjai a közlésre tárgyat nem nyújtanak, minthogy a RR csupán az urbarialis törvények magyar stylusának hitelesítésével foglalatoskodtak.²¹

Széll, Siskovics és Gr. La Motte megérkeztek.^{a)}

a) Az utolsó ív hátlapján Kossuth megjegyzése: *Ezen levél 5 lapból áll.*

¹⁶ 1783-ban állította fel II. József Bécsben az Allgemeine Ober-Hofbau-direction-t, amelynek működése valamennyi Habsburg-országra kiterjedt. 1788-ban decentralizálta az intézményt s így jött létre a „Directio in hydraulics et aedilibus per regnum Hungariae partesque eidem annexarum“. Ennek székhelye Budán volt, s működését a kamara irányította.

¹⁷ A „Directio in hydraulics et aedilibus“ kebelében 1811-ben a hajózási és vízszabályozási ügyek intézésére külön „departamentum navigationis“ alakult, ez küldött ki bizottságokat esetenként a vízszabályozások végrehajtására.

¹⁸ Magyarországon az országgyűlés idején az 1831-ben alakult Trieszti Általános Biztosító Társulat (Assicurazioni Generali) fejtett ki nagyobb méretű tevékenységet.

¹⁹ 1827 óta működött az Erste Österreichische Sparkasse néhány fiókja hazánkban.

²⁰ Az Erste Österreichische Sparkasse létesítette 1825-ben az Allgemeine Versorgungs-Anstalt-ot, amelynek működése a takarékpénztár működésével együtt Magyarországra is kiterjedt.

²¹ Az úrbéri izenetjavaslatához mellékeltek a rendek a törvényjavaslat teljes — magyar és latin — szövegét (*Iratok*, III. k. 194. s köv. l.), amint azt a királyi resolutio tárgyalása közben a kerületi ülésekben átdolgozták.

186.

a)

1834 október 8

Kerületi ülés.

Tárgy: Az úrbéri kihágások megállapítására kiküldött bizottság javaslatának 1. §-a: a rest és hanyag jobbágy büntetése.

b)

1834 október 9

Kerületi ülés.

Tárgy: A bizottság javaslatának 2. §-a: a földesurat személyében megsértő jobbágy büntetése.

a)

Posony, October 11-én, 1834.

October 8-án kerületi ülés. — Elnökség: Noszlopy és Jekelfalusy. *Napi rend:* az urbéri kihágások eseteinek összeszedése s büntetése tárgyában kirendelt küldötség munkálata.¹ — Ennek bevezetésében hivatkozás történik az urbéri törvénycikkelyekben némelly kihágások iránt már tett rendelkezésekre, hová tartozik: hogy a robotra meg nem jelenő jobbágy kettős munka bérrel büntettetik, s más egyebek, mellyek megemlítésének előrebocsájtásával, imígy szóllott a küldötség javallatának 1-ő §-ussa:

„Subditus laborem dominalem segniter aut plane cum damno Domini perficiens, si e testimonio in labore, aut secus praesentium eveniat, quod iterate licet admonitus, poenali huic facto pertinaciter inhaerit; praeter amissionem bonificationis eiusmodi incongrui laboris, poena insuper unius diei simplicis aresti per Dominum terrestrem, aut auctoritate huius fungentem plecti poterit. — Nobilitari praerogativa gaudente subdito in vicem aresti, ad duplicati laboris praestationem modalitate Art[icu]li IV. §. 5-o declarata, adstringendo.“

SOMSIKS: Ezen szakaszban a földes urat tulajdon ügyében önkényes biráskodás, és büntető hatalmával látván felruháztatni, azt az uri szék iránt történt országos végzéssel,² nem különben a jobbágy személyét minden önkényes sértés ellen biztosító, s már ismételve igen nagy szó töbséggel megállapított VIII-ik t. czikkellyel homlok egyenest megütközni véli, annál fogva el sem is fogadhatja, hanem a biráskodást itt is, mint

¹ A bizottságot az október 1-i kerületi ülés küldte ki. (L. előbb, 570. l.) A bizottság javaslata a kerületi ülés által elfogadott formájában az úrbéri VII. tc. 5. §-a lett. (*Iratok*, III. k. 249. s köv. l.)

² Az október 1-i kerületi ülés elutasította a királyi resolutio kívánságát, hogy továbbra is az úriszék hatáskörébe tartozzanak a földesúr és jobbágya közt felmerülő ügyek (567. l. s ezzel az országgyűlés határozatát, amint a király elé terjesztett törvényjavaslat kifejezte (*Iratok*, I. k. 537. l), továbbra is érvényesnek tekintette.

alább a személyes sértéseknél szolgabíróra bízni, a büntetést pedig arestom helyett általában nem csak a nemes, de a nemtelen jobbágyra nézve is, a robotra meg nem jelenés iránt tett végzés³ hasonlatánál fogva két napi munkára határozatni kívánja.

DEÁK hasonló elvekből indulván az indítványt annyival inkább pártolja, mert nem foghatja meg, minő arány lenne az oly határozásban: hogy a robotra épen meg nem jelenő jobbágy két napi munka bért fizessen, (a mint már ez a IV-ik t. czikelyben ekép van megállapítva,) a rosszul dolgozó jobbágy pedig napját is elveszítse, s még testileg is sanyargattassék a büntetésnek egy oly nemével, melly a mivelődés előrehaladtával a legalacsonyítobbak egyikének tekintetik, és sanyargattassék az ön ügyében felhevült indulattal biráskodó földes ur önkényes hatalmával, melly ellen a 8-ik t. cz. által biztosítani akartuk a jobbágy személyét.⁴

PFANSCHMIDT ellenben a földes uri hatóság oltalmára szóllott, de előre bocsájtván, minő büntetés volt a kérdésben forgó kihagyások eseteire a régi urbariomban felállítva;⁵ szem előtt kívánván azt is tartani, hogy a büntetés célja a büntöli elrettentésben áll, az arestomot célirányosnak nem találja, mert meg van győződve, hogy ezt kivált a felvidéki parasztság, értelmiségének alacsony fokánál fogva, inkább pihenő napnak, mint büntetésnek tekintené. Helyesbnek tartja tehát hogy a rosszul dolgozó jobbágy a régi urbariom utmutatása szerint is egy, két, három napi munkával büntetessék, de ismételt vétség esetében szintén a M[ária] Theresia urbariomban kiszabott büntetést; úgy mint a 24 botot) fentartatni ohajtja.

PETROVAY: A szerkeztetést védelmezvén, nem gondolja, hogy ez a VII-ik vagy VIII-ik czikellyel ellenkeznék. Ugyan is a folyó jobbágyi tartozások megvételére, s a robotra meg nem jelenő jobbágynek két napi munka bérrel büntetésére nézve a földes uri hatóság mind a mellett is meghagyatott, hogy az uri székek birói hatalma az ur s jobbágy közti viszonyok iránt eltöröltetett; annyival inkább fel kell tehát azt itt is tartani, mert ép itt van a rögtönös orvoslásnak legsürgetősb szüksége, mellyre nézve ha akkor, midőn a jobbágy rosszul szánt, a földes urat szolgabíróhoz utasitanánk, bizton el lehetne mondani: *Dum Roma delibet, Saguntum perit.*⁶

CLAUZÁL hasonló értelemben van. A szóban forgó §-ust azon oknál fogva nem véli a VIII-ik czikellyel ellenkezni, mert midőn ebben az rendeltetik, hogy a jobbágy személye törvény útján kívül el nem fogattathatik, mellé van téve: *exceptis casibus lege definitis* és im! itt van ezen

³ A törvényjavaslat IV. cikke 5. §-ának ilyen értelmű végzését (*Iratok*, I. k. 526. l.) a szeptember 26-i kerületi ülés újból megerősítette. (E kötet 552. l.)

⁴ V. ö. Kónyi: *Deák Ferenc beszédei*, I. k. 108. l.

⁵ A Mária Terézia-fele urbárium VIII. pontjának 3. és 4. §-a szerint a vétkes jobbágy nem büntethető sem pénzbírsággal, sem testi fenyítéssel, hanem egy-két, legfeljebb háromnapi kézi robot teljesítésével, büntetése kitöltésére azonban szántás, aratás, kaszálás, szüret idején nem szorítható. Ha azonban vétkes mégis testi büntetést tesz szükségessé, akkor ez egészséges, erős testalkatú férfi esetében legfeljebb 24 botütés, nőnél pedig ugyanannyi korbácsütés lehet, az idősebb és gyengébb szervezetű pedig, esetleg csak kenyérre és vízre fogva, elzárható. Azonban a börtönbüntetés, kivéve a súlyosabb eseteket, három napnál hosszabb időre nem terjedhet. (*Pauly*, i. m. 371. s. köv. l.)

⁶ A mondas Livius XXI. könyve (c. 7. l.) alapján terjedt el.

kivett eseteknek egyike. De a földes ur hatóság sem ejtheti aggodalomba a RRket, mert ennek önkényét hatalmasan mérsékli azon ellátás, hogy csak akkor büntetheti jobbágyát a földes ur, midőn a jelenlévők bizonyítják hogy rosszul dolgozott.

BORSICZKY: Semogy követének azon indítványára, hogy az arestom helyébe dupla munka tétessék büntetésül, soha reá nem áll. Véleménye szerint nincs veszedelmeseb dolog, mint oly büntetést felállítani, melyből a büntetőnek haszna van; a robot duplázásból pedig haszna van a földes urnak s így csak az következne belőle, hogy büntetés ürügye alatt a veszedelmes supererogatiók ismét becsusznának.

BUSÁN hasonlókép a sz[olga]birói biráskodás inpracticabilitásának elveiből támogatja a szerkeztetést, de ismételt vétség esetében a botozást! feltartani kívánja.

RUDICS sem botnak, sem börtönnek nem barátja, de barátja azon igazságnak, hogy a magáé kinek kinek megadassék. Valamint a földes ur tartozik kiadni a jobbágy illetőségét, úgy az is teljesítse a maga kötelességét, s ha nem teljesíti, rögtön büntetessék, de a büntetésnek olyannak kell lenni, mely egy részről a büntől retentsen, más részről az önhaszonleső földes urnak, embertelen gazda tisztnek, vagy zsaroló arendásnak okot ne szolgáltatasson arra, hogy jobbágya munkájában gáncsot keressen, s napszámját szaporítani törekedjék. A küldtség javallatát tehát, mind a büntetésre, mind a bíróságra nézve helyesnek itéli; mert képtelenségnek vélné a földes urat minden egyes robot miatt szolgabíróhoz utasítani, vagy épen forspont és diurnumok fizetésével terhelni. A kik szeretnek külföldi példákra hivatkozni, emlékezzének, hogy ott minden földes urnak van egy Justicianiusa;⁷ ez minálunk nincs, ha csak nem akarják tehát a RR hogy a f[öldes] ur hatóság tökéletes eltörlése mellet a jobbágyi kötelességek behajtása lehetetlen legyen, parancsolják meg, hogy minden földes ur tartson egy szolgabíró, vagy pedig hagyják meg a küldtség javallatát.

GR. LA MOTTE: A szerkeztetésnek ezen szavait: *si e testimonio praesentium eveniat* kihagyatni kívánta, mert sokszor senki sincs jelen, sokszor a jobbágyok magok ellen bizonságot nem tennének, különben is a rossz munka maga is bizonság, más egyébre szükség nincs. Egyéb iránt ezen kihagyással a küldtség javallatát elfogadja. A felhozott ellenvetéseknek azt vetvén ellene, hogy az ártatlanul büntetett jobbágynak fennmarad a földes ur ellen regressusa; továbbá a munkáról elmaradás, és rosszul dolgozás közötti hasonlítás iránt maga részéről jobb szereti, ha valaki elmarad a munkáról, mintha rosszul dolgozik; mert amazon lehet segíteni, ennek kárai gyakran a természetésre is kiterjedvén felszámíthatlanok, s így a rossz munkás nagyobb büntetést is érdemel.

DEÁK épen azon elvből indul, melyet a Bács követe felállított, de ellenkezőt következtet belőle. Valamint a földes ur csak törvényes bírása által kényszeríthetetik arra, hogy megadja, a mivel jobbágyának tartozik, úgy azt hogy az uriszek iránt tett végzés, nem különben a 8-ik t. cz. megállapítása után, a földes urnak hatalom adassék, mely szerint ön ügyében felhevült indulattal vétkesnek ítelt jobbágyát önkényesen büntethesse, sem a viszonyos igazsággal, sem a törvényhozási munkálatban

⁷ Az ú. n. patrimonialis bíróságokon a földesúr — Németországban a Gerichtsherr vagy Erbrichter — nem maga ítélkezett, hanem jogban jártas tisztviselője, a iustitarius. Ennek alkalmazásánál a XIX. században a földesurat már csak az ajánlási jog, a ius praesentandi illette meg.

szükséges követeltséggel egyeztetni nem tudja. Ezen összeütközés bővebb kivilágosítására emlékeztetőbe hívja a RRknek azon országos tanácskozásokat, melyek a VIII-ik t. cz. és a VII. czikelynek azon rendelete felett folytának, hogy a földes urnak csak jobbágysai személyének sértése nélkül engedtetik meg a folyó jobbágyi tartozásoknak ten hatalmával behajtása;⁸ különösen pedig emlékezteti a RRket, hogy az árestom köz értelemmel a személy sértések és testi büntetések sorába számítottak s ezek iránt a jobbágyok minden földes ur önkény ellen biztosítottak. Hogy lehet már ezen emberiség, miveltség, erkölcsiség, s igazság javallotta intézkedéssel megegyeztetni, hogy a legszelidebb érzetű jobbágyot, ki munka közben megáll, a tapasztalatlan fiut, ki néha akaratján kívül rosszul szánt, a megöszült öreget, ki fáradt tagjait kevésbé pihenteti; az indulatos földes ur, vagy durva gazda tisztje rögtön önkényesen börtönre vettesse, börtönre, mely gyilkosokat, gyujtogatókat, uton rabló meg rögzött gonosztévőket illet! Maga Gömör követe szükségesnek látja hogy az ártatlan jobbágy földes urának önkénye ellen biztosításék, s ezen biztosítást a regressusban véli feltalálni. Ugy de épen ez mutatja hogy az arestom igazságtalan büntetés neme a jelen esetben, mert az elvesztett becsületet fizetéssel ujrapiótolni nem lehet, a kiállott arestomot ki nem állottá tenni teljes lehetetlen; ezen még a talio büntetése sem segítene, a regressus pedig és a reexecutio merő képtelenség. Ellenben ha munkára ítéltetik a rest vagy rossz munkás, itt a regressus s a kárpotlás lehető. Előbbi véleményétől tehát az sem mozditja el, hogy a rossz munka a semmi munkánál károsbnak mondatik, mert a rosszul dolgozó jobbágy, a munkárol elhajtattván, a földes ur kára elegendőleg ki lesz pótolva, ha egy kevés rossz munka helyet dupla napszámot kap. Végre a jelenlévők bizonsága megemlítésének kihagyását sem fogadhatja el, mert büntetni ítélet nélkül, ítélni pedig bizonyítvány nélkül merő önkény lenne, s hatalmaskodás.⁹

NAGY PÁL: Eddig a pandur bottal állott a dolgozó jobbágy háta möggett, még is tapasztalásból mondhatjuk, hogy sok jobbágyok pipázással, s állongással töltötték a robot nagyobb részét, most eltöröljük ama durva eszközt, mely lealacsonyító volt, de még is a legrestebbet is munkára unszolta; s ha semmi módot sem hagyunk a földes ur hatalmában, mely által restül, vagy rosszul dolgozó jobbágyát serkenthesse, az egész urbért nevetségessé tesszük. Ha hogy a földes ur olyas mit tartoznék adni a jobbágyoknak, a minek meg nem adása, vagy rosszul adása rögtönös orvoslást kívánna, mint p. o. ha robot közben enni tartoznék adni a jobbágyoknak, s emberhez nem illő étket adna neki, kétségen kívül kellene oly hatóságot felállítanunk, mely a [földes] urat kötelességének teljesítésére nyomban szoríthassa. Így van a dolog más részről a robottal is. Elkerülhetetlenül szükség a földes urnak módot adni, mely által jobbágyát rögtön kényszeríthesse, hogy munkáját becsületesen teljesítse, és szántás közben ne állongáljon minden pillanatban pipát gyujtogatni, különben kinevetnék a jobbágyok a földes urat. Ennél fogva ragaszkodik a szerkeztetéshez. A munka dupláztatás iránt maga is úgy vélekedik, hogy ez supererogatumra vezetne. Az arestomot tehát a jobbágy haszná tekintetéből is helyesb büntetésnek itéli és szem előtt tartván a nép

⁸ V. ö. Országgyűlési Tudósítások, II. k. 203. s köv. I., Jegyzőkönyv, IV. k. 300. s köv. I., V. k. I. s köv. I.

⁹ V. ö. Kónyi: Deák Ferenc beszédei, I. k. 109. s köv. I.

gondolkozását, nem vélné, hogy ez annyira lealacsonyító terhes ember-telen büntetésnek tartatnék, mint a minőnek állítatik. A regressust egyébiránt lehetetlennek erre nézve sem találja, mert elrendelhetjük, hogy az ártatlanságát bém bizonyító jobbágy kárpotlásul valami fizetést kapjon. A katonaságnál szabadságában áll a tisztnek alattvalóját bé-záratni, de azért ennek fen marad keresete, ha ártatlanságát bé tudja bizonyítani.

BALOGH ellenben arra hogy a földes ur önkénye bíraskodjék, soha rá nem áll. Ez satyrája lenne a VIII-ik articulusnak s anyit tenne, mint a földes urnak egyik kezéből kivenni a botot, s másik kezébe adni. Igaz, van már az urbariomban ezen kívül is sok anomalia, de ez másképp nem is lehet, mert rendelkezünk a jobbágy sorsa felett a nélkül hogy meg kér-deznénk, ha tetszik e neki ezen rendelkezés? pedig látjuk hogy a concessiók az urbariom mellett nem igen testvéreileg állanak. De a szónok nem jött ide satyrakat csinálni, hanem az emberiség javára szolgáló tör-vényeket hozni, satyra lenne pedig, ha egy czikelyt a másikkal ellen-kezésbe tennők. Mire BREZOVAY kijelenti, hogy bár örömmel járult légyen is a 8-ik t. cz. alkotásához, de ha ez ellentállana annak, hogy a jobbágyi tartozások beszédethessenek, úgy azon törvényczikkelyt igen czéleránytalannak tartaná.

SOMSICS újlag és újlag felállott a földes uri önkényt s az arestom büntetését ostromlani. Ezt criminalis büntetésnek s azért egy privát tartozás teljesítésébeni hibára nem alkalmazhatónak s különben is csak azon nagy oligarcháknál végrehajthatónak tekinté, kiknek ezen undok czélra kész fogházaik, s familiai tömlöczeit vannak. A szegényeb nemes-ség nem élhetne a törvény rendelkezésével, s a legnagyobb károkat is orvos-lás nélkül szenvedné, pedig a törvényhozásnak talán csak szentebb köte-lessége a szegényebbekről gondoskodni, mint a dus gazdagok önkényét nevelni s durva bánásuk módját oltalmazni. Ha némellyeknek aggodal-muk van hogy a munka kettőztetés büntetése supererogatumokra ve-zetne, ezen aggodalmat eloszlathatja az, hogy az ítéletet, (melly külön-ben is biztosságot fog kívánni) disinteressált személy, u. m. a szolgabíró fogná hozni, ha pedig (a mit végső pontig ellenezni fog) a földes uri ható-ság fogadtatnék el; ezen esetre örömet reá áll, hogy a büntetés örve alatt supererogatumokat hajházó f[földes] ur 200 ftokkal, vagy akár mivel büntetessék.

GYERTYÁNFY hasonló értelemben szólván úgy hiszi, hogy a jobbágyi tartozások bé nem hajthatása iránti aggodalmon más utakon módokon lehet segíteni, és legroszab esetben is ezen aggodalom a törvényhozás által kitűzött magash czéloknál tekintetbe nem jöhet.

KÖLCSEY: Ha 200 évvel ez előtt hozatott volna ily törvény, nem volna rendes dolog, de a mai világbol a régibe vissza lépés előtte csudá-latos. Sopron követe a botozást maga is el kívánja törölni, még is czél-jával ellenkezőleg az arestomot pártolja, holott ez is testi büntetés, nem lesz e tehát ezekben a principiumoknak valóságos össze ütközése? és nem fogunk e oda vissza lépni, mit a régi urbér csak az el nem kerülhető ese-tekre, csak a javíthatlan jobbágyra rendelt.¹⁰ Emelni akarjuk a föld

¹⁰ Az urbárium VIII. pontjának 4. §-a (v. ö. fentebb az 5. jegyzettel) ily ma-gyarázattal kezdődik: „Quamvis autem... rustici nec in parata pecunia, nec in corpore puniendi sint, quia tamen eveniret nonnunquam, quemadmodum oris sui libertate aut corpore deliquit, vel secus per poenalem 3 dierum laborem coerceri nequiret, ita ut eundem in corpore castigare oporteat“ (Pauly, i. m. 372. l.)

porábul adózóinkat, és még is egy legcsekélyeb körülmény előállításával a földes uri önkényt a legalacsonyítób büntetés nemére felhatalmazzuk!! Hogy Magyar Országban, hol a poroszlónak hatalma volt minden órán a jobbágy nyaka közzé verni, némelyek csak bottal hiszik a népet kormányozhatónak, s a kezdet nehézségénél fenakadnak; az igaz, de mit tehetünk mi arról, hogy őseink azt a mi jó, emberi, és szükséges, már egy század előtt meg nem tevék? Annyi csak ugyan tagadhatlan, hogy midőn az uriszek hatósága az urbarialis viszonyokra nézve eltörültetett, már felállítva lőn azon elv hogy a földes ur ön ügyében bíró nem lehet. Elösmeri a szónok hogy a földes urnak adni kell valamely módot a jobbágyi tartozások behajtására; de figyelmeztvén a most előrebocsájtott elvre, ezen dologban a földes ur úgy mint bíró egyáltalában fel nem léphet, hanem csak úgy mint tulajdonos. És így nagyobb hatalommal a törvény által fel nem ruháztatik, mint a mennyi elegendő, hogy jobbágyának rest, vagy rossz munkájából eredhető kárát megtéríthesse. Ilyen mód az, hogy vagy ne vágja rovásra a rossz munkát,¹¹ vagy fogadjon rosszul dolgozó jobbágyának költségére magának bár duplán is nap-számot. Edig úgy lép fel a földes ur mint tulajdonos; de hogy még jobbágyát börtönre is vethesse, azt megengedni teljes lehetetlen, mert ez már büntetés, a büntetés ítéletet kíván, ítéletet csak bíró hozhat, a földes ur pedig ön ügyében sem az igazság, sem az uri szék iránti végzésnél fogva nem lehet. Nem tagadja a szónok, hogy fájdalom! vannak még hazánkban oly alacsony gondolkozású nyomorult emberek, kik későbbek tömlözcöt, sőt botot is szenvedni, mint fizetni, vagy dolgozni. Nem is lehet ez másképp oly hazában, hol századokig a botsystema uralkodott. De még is népünket általában ezen alacsony gondolkozással vádolni nem lehet, s még azokat is, kiket vádolni lehet, ki kell vennünk ezen baromi helyzetből, szoktatnunk becsületesebb érzelmekre s közelébe vezetnünk az emberi méltóság érzetének jótékony világához; ezt kívánja honunk java s boldogsága, ezt a törvényhozásnak magas feladása, mert tagadni nem lehet, hogy az ember olyan, ahogy bánnak vele. Bánj vele baromul, és barom marad a nép ezred évig is, midőn szomszédjai már a miveltség magas fokára emelkedtenek. Tagadja tehát hogy munka helyébe arestomot rendelni a nép javára szolgálna, sőt kipótolhatlan kárára vezetne, mert tovább is nyomorult, lealacsonyított baromi gondolkozásban vesztegelnék; a szónok pedig emelni, s az emberi méltóság érzelméhez szoktatni akarja a jobbágyságot, ebben fekszik az ő valódi haszna, nem pedig abban hogy munka helyet börtönnel lakoljon. Sopron követe végre jónak látá az ártatlanul büntetett jobbágy regressusának lehetősége iránt a katonai fenyték példájára hivatkozni. A szónok őszintén megvalja, hogy a katonaság állapotját éppen nem szereti, s annak a szolgálai vak engedelmességnek, és machina forma lételnek teljességgel nem barátja; és így nem csak hogy a polgári viszonyokat ahhoz alkalmazni éppen nem akarja, sőt annak idején s helyén minden igyekezetét arra fogja fordítani, hogy a katonaság is emberib bánás mód, s más eszközök által szorosban fűzessék a polgári érdekekhez, s a vak rettegetssel engedelmeskedő szolgából hazai polgár alkotassék. És ámbár ezek szerint a polgári szabad életet ama machinai léthez hasonlítani soha sem fogja, elösmeri még is, hogy lehetnek esetek, melyekben a katonas-

¹¹ A jobbágy munka ellenőrzésének kezdetleges formája volt, hogy a földes-úr, vagy az ispán a jobbágy kötelezettségének elvégzését az ú. n. rovásbotra véste fel.

ságnál a börtönözés inkább megállhat, akkor, midőn polgári életben legocsmányab baromi bánás. Annyi minden esetre áll, hogy a tömlőczre vett szabadság, a megsértett becsület érzése pénzrel nem fizethető. Ennek elvesztével meghalt, csonkultával senyved a polgári élet, és compensationnak az arestomnál helye soha nem lehet, mert bár az igazságtalanul tömlőczöztetett jobbágy elégtételére maga a földes ur záratná is be magát, az elveszett napot Isten se pótolhatja vissza többé, és factum infectum fieri nequit. Az arestomozást tehát egy átaljában el nem fogadja. Vagy érzi a jobbágy ezen büntetésnek nyommasztó súlyát, s ekkor pótolhatlan az elvesztett szabadságnak napja; vagy nem érzi, sőt tár. pihenésnek fogja tekinteni, s ekkor erkölcs rontás, baromi érzés esz- köze és nem büntetés.

Voxolás sürgettetvén, 1-ő kérdésnek az tétetett, *ha valjon földes uri hatóságnál hagyassék e ezen esetben a büntetés hatalma, vagy köz tisztviselőre bizassék?* 33 voxal 13 ellen földes uri hatóságnál hagyatni határoztatott, úgy mint a küldötségnek fent irtt javallatában foglaltatik.

2-ik kérdés: *arestommal büntetessék e a szóban forgó urbéri vétség, úgy amint a küldötség javallá, vagy kétszerezett napi munkával?* 26 megyei voxal 21 megye s a kerületek ellen arestom határoztatott büntetésül, ámbár Somsics és Sz. PÁR ismételve figyelmeztették a RRket, hogy egyforma viszonyban áll földes ura iránt a nemes és nemtelen jobbágy; egyforma a bűn, még is a nemtelen jobbágy arestommal büntetetik. midőn a nemes ember csak dupla munkával adózik. Ha erre nézve elégnek látják a munka kettőztetés büntetését, amarra nézve is elégnek kell lenni, s egyenlő vétséget egyenlő büntetéssel lehet csak a 19-ik században büntetni. Azonban miután a földes uri hatóság lön büntető bírál megállapítva, nehogy a büntető személy ön hasznát találja a büntetésben s ez által kicsapongásokra ingereltessék, a jobbágyra nézve még BALOGH is helyesbnek ítélte az arestomot.

3-ik kérdés volt LA MOTTENAK azon indítványa hogy a restül vagy rosszul dolgozó jobbágy büntetésére a jelenlévők bizonyoságtétele szükséges ne legyen, ezen indítvány azonban voxolás nélkül felkiáltással félre vettetett. — Ellenben FEKETÉNEK indítványa, hogy ezen büntetést másra által változtatni ne lehessen, elfogadtatott, és mivel PFANSCHMIDT voxolás közben azt mondá hogy ahol nincs a földes urnak tömlőcze. ott a jobbágy kalodában állhatja ki az arestomot, ez ugyan már midőn mondatott is, köz viszatetszéssel fogadtaték, mindazáltal SOMSICS szükségesnek találá a szerkeztetésbe nyilván betétni, hogy arestom mellett a jobbágynek személyét semmikép sem szabad sanyargatni; a mi szintén elfogadtatván, ezen hozzátételekkel, és SISKOVICSNAK világosab értelem tekintetéből tett szóbeli módosításával, a §-nak szerkeztetése úgy a mint áll, helybe hagyatott.¹²

¹² A törvényjavaslat VII. cikkének 5. §-ában az 1. pont, a tanácskozások eredményéül, a következőképen módosult, a változtatásokat és betoldásokat aláhúzással jelölve: „Subditus labore dominali segnitur aut plane cum damno dominii perficiens, si e testimonio in labore aut secus praesentium eveniat, quod eadem die iterate licet admonitus, poenali huic facto pertinaciter inhaeserit: praeter incongrui huiusmodi laboris non imputationem, poena insuper unius diei simplicis aresti, nullo in casu in alterius corporalis vel cuiuscunque poenae speciem

b)

October 9-én kerületi ülés. Elnökség az előbbeni. — Következett a tegnapi nap renden volt munkáját 2-ik §-usa, mely a küldötség javallata szerint így szól:

„Subditus cuiuscunque urbarialis praeverificationis reus, in specie vero iussis Domini sui terrestres vel huius hominis pertinaciter obsistens, eundemque contumeliis plane aut quacunque personali iniuria afficiens per Districtualem Iudicium facta insinuatione citra moram constituendus, reque debite investigata, et realitate delicti comperta, unius usque trium dierum aresto plectendus; si autem qualitas reatus graviorem exposceret animadversionem, Iudicio Sedrali submittendus erit, contra nobilem subditum hoc in casu Iuris duntaxat via locum habere queunte.“

Erre nézve SISKOVICS azon észrevételt tette, hogy a személyes sérteések az urbarialis viszonyokkal semmi összeköttetésben nincsenek, következésképpen ezen egész §. a büntető törvénykönyvbe tartozik. — Mire DEÁK azt felelé, hogy a régi urbariomban volt ezen vétségekről rendelés téve,¹³ azokat tehát ellátás nélkül hagyva halgatással mellőzni annál kevésbé lenne tanácsos, mert ezen rendelkezés által egy uttal elenyésztetik azon ellenvetés is, melyet a VIII-ik articulusnak szoktak volt ellenevetni, t. i. hogy a földes ur ki lenne téve jobbágyságai gorombaságainak és személyes sértegetéseinek. — A mint hogy csak ugyan 38 voxal 11 ellen az intézkedés itt az urbariomban megétetni rendeltetett. — Ezután

Gr. LA MORTE kívánja hogy a földes urnak kezében tartassék fel némi hatalom, mely által magát jobbágyságainak gorombaságai és személyes sértegetései ellen tennén hatóságával biztoságban tarthassa s magának rögtön elégtételt szolgáltatthasson, különben a jobbági függés tartaléka egészen felbomlik és kivált négy szem között mindenféle méltatlansággal illetheti a jobbági földes urát, a nélkül hogy büntetett-hetnék, mert a mi négy szem közt történt, azt bizonyítani nem lehet.

DUBRAVICZKY ellenben azt: hogy valaki büntetessék a nélkül hogy a vétek reá bizonyítatnék, a morális lehetetlenségek sorába számítja. — DEÁK hasonlóképen azt az igazság szolgáltatásnak minden elveivel elannyira ellenkezőnek véli, hogy e részben bővebb mutogatásokra szükség sem lehet. Felhossa még is példába hogy nemes ember személyéhez más nemes ember sem nyulhat actus majoris potentiae büntetése nélkül,¹⁴ de bár mi szentnek és sérthetlennék legyen is ez által a nemes ember személye kijelentve, de azért ha a sérelem bé nem bizonyítatik, büntetésnek helye ott sem lehet. — LA MORTE azonban különbséget lát egymástól független szabad emberek közötti sértés, és azon eset között, midőn a sértő subordinált állapotban van a megsértett fél iránt. Itt nem

transformandi, per dominum terrestrem aut auctoritate huius fungentem p'ecti poterit; nobilitari praerogativa gaudente subdito in vicem aresti ad duplicati laboris praestationem, modalitate artic. IV-ti §-o 5-o declarata, adstringendo“. (Iratok, III. k. 249. l.)

¹³ V. ö. fentebb a 10. jegyzettel.

¹⁴ A nagyobb hatalmaskodás régiebb eseteit — nemes házának megrohanása, nemes megölése, megverése, megsebesítése, ok nélküli letartóztatása, s birtokfoglalás — a Hármaskönyv II. 42—45. §. sorolja fel, az újabbakat az 1723 : 10. tc. A büntetés a felperesnek fizetendő homagium lerovása után az alperes személyét illető birtokok elkobzása, úgy azonban, hogy az ingatlanok visszaválthatók. A birtokok ²/₃-részben a bírót, ¹/₃-részben a felperest illeték. (Kelemen, i. m. 1210. l.)

csak a sértés megbosszulását, de a függés és uri tekintet fentartását is szükség figyelembe venni, a mi lehetetlenné válik, ha csak a földes urnak legalább annyi hatalom nem adatik, hogy gorombáskodó jobbágyát 24 órára bezáráthassa, nem ellenzvé, hogy ha ezen büntetést elegendőnek nem találja a földes ur, magistratualis hatalomhoz legyen kéntelen folyamodni. — BREZOVAY igaznak valja ugyan hogy bizonyítatlanra büntetést szabni nem lehet, de más részről a törvényhozás kötelességei közé számítja oly intézetekről gondoskodni, hogy a bűn még a legtitkosb esetben is lehetőleg büntetlen ne maradjon.

PFANSMID hoszasan szól azon elv mellett, hogy a jobbágy minden nemü kicsapongásainak büntetésében földes ur legyen az első bíró. Igen szerencsésnek tartja hazánkat az eddig divatozott patriarchalis kapcsolat mellett, nem akarja a földes urat a szolgabíró tömlöcztartójává tenni, sem a szolgabírót, ki eddig engesztelő angyal gyanánt szokott járásában fel tűnni, faluról falura ostorozva járó szörnyeteggé által változtatni. Ő egyébiránt magokra a jobbágyokra nézve is kedvezőbnek véli a földes urnak bíraskodását, mert tapasztalás bizonyítása szerint is a földes ur sohasem szűnik meg jobbágyainak szelid attya lenni, holott ellenben a szolgabíró, azon befolyásnál fogva, melyet a panaszkodó földes ur restauratio alkalmával bírhat, a parasztnak sokkal szigorub bírása lenne. — Erre

CLAUZÁL azt feleli: hogy ha oly magasztalásra méltó jószág a földes urnak Szepes követe által kidicsért patriarchalis kegyelme, úgy kár a RRnek ezen törvényekről tanakodni, s helyesb üdvességesb lenne a jobbágy sorsát mindenben csak ezen atyáskodó patriarchalis gondoskodásra bízni. Egyébiránt a szónok eloszlatatlan anomaliát lát abban, hogy Szepes követe nem akar a szolgabírónak büntető hatalmat adni, nehogy őt faluról falura járó szörnyeteggé tegye, még is tulajdon azon hatalmat a földes urra kívánván ruházni azt akarja, hogy minden földes ur örökké helyben veszteglő, s annál rettentőb szörnyeteg legyen.

A földes uri hatóságnak az itt szóban forgó vétségekre is leendő kiterjesztése ellen legerősb argumentumul szolgálván az: hogy senki maga ügyében bíró nem lehet, erre mind azok, kik a földes uri hatalom mellett szólottak, feleletül adák hogy az előbbi szakaszban is tulajdon ügye forgott fen a földes urnak, még sem vétetett el tőle a bíraskodás. Mire NAGY PÁL kifejté: minő különbség forog fen a tegnapi eset, és a mostani között. Amott a különben el nem hárítható károsodás és azon körülmény hogy a jobbágyi tartozások megvétele lehetetlené ne tétesék; elkerülhetetlen szükségűnek tette a rögtönös elégtételt; itt ellenben nem csak hogy nincs reá szükség, de sőt ép a személyes sértéseknél forog fen az indulatoknak ama felhevülése, melyeknek büntető hatalmat engedni nem lehet. — KÖLCSEY hasonlóképp hiszi, hogy ha valahol, leginkább a személyes sértéseknél kívánatos ama minden bírónál szükséges, de a megsértett félnél soha fel nem találtatható tulajdonság: a hideg vérűség.

PETROVAY ellenben állítja hogy a küldötség javallatának principiuma meg nem egyezik Constitutióunk elveivel. A mi alkotványunk monarchico aristocratica, az aristocratiának tehát tiszteletét, becsületét minden sértés ellen rögtönös büntetéssel szükség feltartani, ha aristocratica alkotványunkat fentartani kívánjuk. — Erre

DEÁK imigy felelt: Hogy az önkény s igazságtalanság mikép védelemzheti az aristocratiát, meg nem foghatom, sőt a történetek évrájai

hangosan kiáltva bizonyítják, hogy ahol megbukott az aristocratia, mindenütt azért bukott meg, mert önkényt, s igazságtalanságot gyakorlott. És valóban a nagyobb rész ellen önkényt gyakorolni, tulajdon tetszésünket állítani a részre nem hajló igazságnak helyébe, már magában magvát hordja a megbukásnak, és enyészetnek. A kik tehát a monarchico aristocratica alkotványt fentartatva látni ohajtják, azoknak tennén érdekjökben iparkodniok kellene, hogy a népnek legcsekélyebb osztálya se szenvedjen önkényt, s igazságtalanság alatt, nem pedig oda törekedniök, hogy a népnek legszámasabb osztálya felett némelly keveseknek ön ügyében felhevült indulata bíraskodjék. Én nem akarom nemzetemre ama szennyet ruházni, hogy lehet hazánkban ember, kit nem bíró, nem törvény, hanem a magát megsértetnek vélt félnek ingerlett szenvedelme ítéli.

Somsics hasonló értelemben szól. Azt tudja a Statusok történeteinek lapjaiból, hogy az aristocratia némi kiváltságokkal, s különös jusokkal birni szokott, de hogy önkényes bíraskodást gyakorolhasson a polgároknak többi osztályai felett, ezt még életében soha sem hallotta az aristocratia jussai közé számítatni. — Ghéczy szintén oda nyilatkozik hogy az aristocratia ő is kívánja fentartani, de az emberiség, és a jelen század szelleméhez alkalmaztatva, nem pedig azon sötét századok lelkében, melyekben ökök és erőszak szolgált igazság helyett.

A kérdés voxolásra tüzetvén, csupán Ungh, Szepes, Gömör, Heves, Beregh, Marmaros, Fejér, Esztergom, Thuróc, Szerém és Horvát ország voxoltak e jelen szakaszban fenforgó esetekre nézve az ur hatóság fentartására. És így igen nagy szó töbséggel nem ugyan kirekesztőleg a szolgabíró, hanem köz tekintetű tisztviselőség (Magistratualis auctoritas) rendeltetett bírónak. — Azért mondtam hogy nem kirekesztőleg a szolgabíró, mert Nosziropy felszöllítá a RRket, ne tekintsék a földes urnak személyében lett megbántását oly csekélységnek hogy az egy két, legfeljeb három napi arestommal elegendőleg megboszultnak látszasék; nagyobb büntetésre pedig egyes szolgabíró kényének hatalmat szintén ne adjanak, ha nem különböztessék meg az eseteket oly formán, hogy a §. elején említett urbarialis praevaricatio és a földes ur eránti engedetlenség eseteire maradjon meg a szolgabírónak hatósága (sőt MAJTHÉNYI kívánsága szerint könnyítés tekintetéből az a vármegye eskütjeire is kiterjesztessék) de a *contumelia* és *personalis injuria* büntetése, mint már nagyobb tekintetű vétség, a megyei törvényszék elítésére bizassék. — A mi köz akarattal elfogadtatott, s a §. ahhoz módosíthatni határoztatott.¹⁵

October 10-én és 11-én a K és RR ezen munkálódást folytatták s be is rekesztették.

¹⁵ A határozat értelmében az 590. lapon közölt szöveg úgy módosult, hogy *per districtualem iudlium* helyébe *per iudlium aut iurassorem* került, az *eundemque contumeliis plane aut quacunqve personali injuria afficiens* kitétel pedig ily formában: *dominum terrestrem aut huius hominem contumelia plane vel personali injuria afficiat*, pont vége felé a *si autem* és *qualitas reatus* szavak közé ékeződött, azaz ily vétkes felett nem a szolgabíró, hanem a megyei törvényszék ítélkezett. (Iratok, III. k. 249. s. köv. l.)

187.

a)

1834 október 9

Kerületi ülés.

Tárgy: Az úrbéri kihágásokról szóló bizottsági javaslat 3. §-a: a jobbágy által a földesúr, vagy más jobbágy földjén okozott károk megtérítése.

b)

1834 október 10

Kerületi ülés.

Tárgy: A fenti javaslat további pontjai: a kárttevő jobbágy büntetése.

c)

1834 október 11

Kerületi ülés.

Tárgy: A javaslat utolsó pontjai: [I.] A földesúr cselédje által okozott károk megtérítése, a kárttevő cseléd büntetése. [II.] Az engedély nélküli makkoltatás és gubacsszedés büntetése.

a)

Posony, October 15-én, 1834.

A KK és RR tanácskozásainak utóbbi levelem végével megszakított fonalán következik az urbéri kicsapongások iránti Deputationalis javallatnak 3-ik pontja, mely némelly aprób érdekű vitatások után a küldöttség szerkeztetésének csekély módosításával eként lőn megállapítva:

„Damna omnis generis per subditum in sylvis territorialibus, satis vineis, aliisque terris ac pratis dominalibus patrata, prout et eo, quae per subditos ad invicem committuntur, si haec citra dolum aut culpam gravem illata sunt, Dominus terrestris medio disinteressatorum, alterutra parte ita cupiente etiam e vicinis communitatibus requirendorum rei peritorum, in concursu primorum loci aestimari faciet, cognitaque facti realitate damnum patrantem subditum, ad praestandam praevia ratione eruti damni resarcitionem, diurnorumque ac expensarum aestimatoribus obvenientium persolutionem autoritate Dominale executionis queque medio in praesentia eorundem loci primorum stringere potest; appellata ab hocce ejusdem judicio, si quantitas totius damni summam quoque medio in praesentia eorundem loci primorum stringere potest; Dominium^{a)} admissa!”

Az ezen javallatnak ellene tett indítványoknak legfőbbike volt BALOGHNOK azon észrevétele, hogy az itt szóban forgó károknak meg-

a) A kerületi törvényjavaslat szövegében betoldva: ad Sedriam Comitatus.

térítésére nézve nem forog fen a rögtönös kármentésnek azon halaszthatlan szüksége, melly az első §-nál reá birta volt a RR többségét, hogy a földes urat ön ügyében bíraskodni engedjék. Kivánta tehát hogy a földes úr hatóság ezen károkra önhatalmú megvételére ki ne terjesztessék. Ennek RUDICS azt vetette ellene hogy épen az itt szóban forgó károknál multhatatlanul szükséges a haladék nélküli kár becslés, különben a megtérítés lehetetlen volna. DEÁK azonban válaszul adá, hogy a kár becslés igen is nyomban megtörténhetik, sőt meg is kell történnie, s Bars követének indítványa nem is ezt ellenzi, hanem csak arról szóll, hogy ha nem akarná a jobbágy maga jószántából a felbecsült kárt megtéríteni, annak foglalássali megvétele, mint már bíraskodási munkalat, köz tisztviselőre és ne a földes urra bízassék, a mi valóban helyes is, mert csak ugyan tagadhatlan hogy e részben semmi kár, vagy veszelem nem következik egy két napi várakozásból. — De BENCsik azt veté az indítványnak ellene, hogy minden kigondolható esetek közt főképen a jelenlévő az, mellynél legkevésb alappal lehet a földes úri hatóságot megtámadni, miután a szóban forgó károk miatti elégtétel tárgyában egyedül a becslés az, mellyet bíraskodásnak, s mintegy ítéletnek lehet mondani, ezt pedig nem maga a földes úr, hanem desinteressált lakosok hajtják végre, s azon változtatni a földes úrnak hatalmában nincs. — DEÁK azonban feleletül adá, hogy van más birói része is ezen foglalatosságnak, t. i. annak megítélése, hogy ki tette légyen a kárt. — Mindazonáltal Baloghnak indítványa voxok többségével félrevetettett ugyan, de még is már négyel szaporodott azon szavazatok száma, melyek az 1-ő §-nál a földes uri hatóság ellen adattak.²

b)

October 10-én kerületi ülés. Elnökség: Noszlópy és Jekelfalusy.

A napi renden lévő tárgy következő pontja ekép szóllott:

„Illorum autem damnorum, quae gravi culpa, aut dolo, fraudulenta item nonae, vel in vicem hujus usuvenientis decimae occultatione, et per quascunque urbarialium praescriptorum transgressiones Domino per subditos aut respective per hos ad invicem illata fuissent, discussio ad activitatem districtualis Judlium pertinebit, qui negotio in praesentia primorum loci debite investigate, doloque aut graviori culpa, damnificationis item realitate compertis, damnum patrantem subditum, ultra eadem ratione eruendi damni expensarumque resarcitionem in poena quoque unius usque trium dierum aresti convincet, hujusque sui decisi effectum, si damnum in concreto sumptum 60 fl[ore]nos non exsuperaret, salva solum extra Dominium ad Sedriam appellata, ultra hanc summam autem secuta duntaxat revidendae per sedriam Co[m]mitatus sententiae suae approbatione procurabit.“

Erre nézve PFANSMID azon indítványt teszi hogy a két jobbágy közötti kár tételek kérdésének elitélése s a vétkes jobbágyinak megbüntetése nem a szolgabíróra, hanem annyival inkább a földes urra bízassék, mivel ámbátor az urbarialis kérdésekre nézve eltörültetett is az uriszék, a jobbágyok magános pereire nézve mind azáltal első bíróságnak továbbá is meghagyatott.³

² V. ö. előbb, 589. l.

³ V. ö. az úrbéri VII. tc. bevezetésével, Iratok, I. k. 537. l.

SOMSICS ellenben a szerkeztetést védelmezvén úgy hiszi hogy bár meghagyatott is az uri székek két jobbágy közötti biráskodása, mind azáltal távol volt a RR értelmétől hogy az uriszékek büntető hatalmat adjanak, annál kevésbé adhatnak tehát magának a földes úrnak ilyes hatalmat.

FEKETE ezt ugyan maga sem kívánja, de épen azoknak következtetésében, melyek az uriszék iránt végeztek, oda módosítja Szepes követének indítványát: hogy a kárnak felbecsülése rögtön megtörténjék ugyan, de úgy a kár kielégítésének eszközzése, mint a büntetés elrendelése s végrehajtása ne magára a földes uraságra, de nem is a szolgabíróra, mint a szerkeztetésben javaltatik, hanem az uri székre bízassék.

SZENTPÁLY azonban jobnak látta volna a két jobbágy közötti kérdéseket ide nem závarni, mert ezek nem urbarialis excessusok, a jelen munkálatba pedig csak azok tartozhatnak. — Ezen vélemény mind azáltal támogatásra nem találván, Szepes követének indítványa a redactióval ellentételben szavazatra tüzetett. A redactiót tisztán csak 14 megyék pártolták, annak tehát megbukása világossá lőn, de a másik részre voxolók közül igen sokan nem Pfansmidnak hanem Feketének (amattal nagyon különböző) értelmében szavaztak, mellynél fogva nyilván látszott, hogy ha azok, kik a redactiót pártolva kisebb számban maradtak, Feketéhez állanak, ez fog győzni, s Pfansmid indítványa megbukik. Ennek következtetésében legelőb Balogh, utánna Deák, Somsics, és (csupán az egy Gyertyánfit kivéve) mind a 14-en által mentek Posony követének véleményére, a mit is látván PFANSMID, ezen indítványt igen megszorítólag igyekezett magyarázni, azt állítván, hogy Posony követe csak az arestom megítélését kívánta uri székre bízni, nem pedig a kár megtérítését is, melyet a földes urnál ohajtott meghagyatni, annyi-val inkább, mivel az ítélő székek rendbeszedésében is adatott a földes úrnak 60 ftig summarius biráskodás hatalma.⁴ — FEKETE azonban válaszul adá, hogy ő legjobban fogja tennen maga tudni a maga véleményének értelmét, s azért ujabbán is kijelenti, hogy nem csak a büntetés megtérítését, de a kár megvételét is az uri székre kívánja és nem a földes úrra bízani, s csak a becslést ohajtja desinteressált személyek által nyomban megtétetni. De BORCSICZKY (a ki egyébiránt eredetileg is Szepes indítványára szavazott) kijelenté hogy ő, ezt ily értelemben el nem fogadja, hanem úgy, a mint azt Pfansmid magyarázta volt. — MIRE DEÁK megjegyzé, hogy ezen épen nem csudálkozik, miután Trencsin követe eredetileg a Szepesi indítványra szavazott. Mindazáltal a végzés értelme nem attól függ, miként érti a Posonyi indítványt Trencsinnek követe, mert ő Szepes vármegyével egyetemben a kisebb számban áll, a szónok pedig kívánja hogy az elnökség jelentse ki többség szerint a végzést. — ERRE NOSZLOPV kijelenté, hogy a redactio pártolóinak által menetele után a Posonyi indítványt szembetűnő többség fogadja el. — Azonban a Szepesi indítvány pártolói, s kivált ANDRÁSSY (de a praesidialis nyilatkozás előtt) a többség értelmét nem vélték világosnak lenni, s új voxolást sürgettek; a miből némi keserűség is kezdett vitatás közben eredni. — PALÓCZY ezeket mellőzván, szorosan a dolog érdeméhez szökölt. Pfansmidnek utóbbi előterjesztésére azt adván válaszul: hogy a summarius biráskodástul vett hasonlítás nem áll, mert itt nem a kár mennyisége a fő dolog, hanem a culpa gravis vagy dolus megítélése,

* A bíróságok rendezéséről szóló törvényjavaslat XIV cikkének 3. §-a értelmében. (Iratok, II. k. 349. l.)

s így bűn feletti biráskodás, melynek azután következése a kártérítés; ő pedig soha sem hallott még oly esetet, hogy p. o. a tolvajsággal vádolt emberen először vegyék meg a kárt, úgy ítéljenek felette, ha bűnös-e?

Némi vitatások után NOSZLOPY előbbi praesidialis kijelentésének ellenére a kérdést csak ugyan újra szavazat alá bocsájtotta. Mire BALOGH így szavazott: Én ugyan nem tartanám magamat kötelesnek egy már eldöntött kérdés felett újra voxolni, de millió jobbágyság sorsáról lévén szó, e mellet csekély személyem tekintetbe sem jöhet, erőszakot veszek tehát magamon, s a Posonyi indítványra voxolok. — SOMICS így: Nekem se most, se máskor nem kell az uriszék, de még kevésbé kell az auctoritas dominialis, s ily helyzetben lévén, két rossz közül a kisebbet választom, s a posonyi indítványra szavazok. — BÖTHY hasonlóképen: Én, úgy mond, chemiát nem tanultam, s az ily resolutiokhoz nem értek, hogy a jobbágyság erszénye a földes uré, személye pedig az uriszéké legyen.

Ezek szerint ezen ujobbi szavazatot utján is 27 voxal 19 ellen a Posonyi indítvány fogadtatván el, a szerkeztetésnek elhúzott sorai kitörültettek,⁵ s helyökbe a szakasz végére ezen toldalék ragasztatott: „Si vero damna hujus generis per subditos ad invicem committuntur, eadem judicio sedis dominialis obnoxia, ibidemque superius defixa modalitate ac poena vindicanda erunt“.⁶

Kérdé most az ELNÖRSÉG, ha van e még a RRnek ezen két pontokra nézve valami észrevételök?

SISKOVICS látván hogy a szerkeztetésbeni esetek közé az erdőben tett károk is beszámítatnak, emlékezteti a Rket Verbőczynek azon rendeletére, hogy az erdőben kárt tévők *amissione rerum penes se habitatum* büntetessenek.⁷ Ugy látszik tehát, hogy midőn a földes úr tulajdon jobbágyságai által tett erdőbeli károknak megboszulására nézve a KK és RR más szabályt határoznak, Verbőczynek ama rendelete csak idegen kártevőkre állana. Minden esetre meg lehet kívánni, hogy az erdőbeli kártételek kérdése in complexu intéztessék el, következőleg az erdők említése innen kihagyassék, vagy ha benmarad, a büntetés Verbőczynek még változást nem szenvedett törvényéhez alkalmaztassék. Nem is áll ellent ama tegnap hallott ellenvetés: hogy a Theresianum urbáriumban van e tárgyról rendelkezés, következőleg itt sem lehet azt halgatással mellőzni;⁸ mert igen gyakran tapasztaltuk már, hogy az urbáriomra csak akkor szoktunk hivatkozni, mikor tetszik, mikor pedig nem tetszik, azt mondjuk hogy minket nem kötelez.

DEÁK: A régi urbáriomot annyiban tartottuk, vagy legalább igyekeztünk szem előtt tartani, hogy a jobbágnak sorsa mostani rendelkezésünk által a réginél rosszabbatba ne tétessék;⁹ pedig azon urbáriom az erdő praevaricatióra nézve a földes úrnak tulajdon jobbágyságait kiveszi Verbőczynek néha szerfeletti, s annál fogva igazságtalan, másszor ismét kijátszásra okot s alkalmat szolgáltató, s így céliránytalan büntetése

⁵ V. ö. előbb, 594. l. az aláhúzott mondatlalt, amelynek következtében a jobbágyságok egymás közötti pereit az illetékes szolgabíró elé kerültek volna.

⁶ A módosított szöveget l. *Iratok*, III. k. 250. s köv. l.

⁷ A jobbágyság, ha erőszakosan erdőt vágna vagy abban a fákat lehántaná s ezen rajtakapják, „omnia bona sua secum habita amittet, et insuper in homagio suo, pro violentia, vincitur“ (Hármaskönyv, III. 33. 5. §.)

⁸ Deák tette a szóbanforgó megjegyzést. L. előbb, 590. l.

⁹ Az úrbéri törvényjavaslat tárgyalásai során a rendek állandóan hangoztatták ezt az elvet.

alól.¹⁰ Helyesen történt tehát hogy a küldötség erre figyelemmel volt, de van is ennek gyakorlati oka, mert a jobbágyoknak fáizása lévén, s e miatt az erdőben gyakrabban megfordulhatván, ama súlyos büntetés terhe reájok gyakran méltatlanul is háritathatnék.

ANDRÁSSY ellenben a Baranyai követ indítványát azon juris criminalis principiummal védelmezé, hogy kinek helyzete a lopást könnyíti, annak erősen kell büntettetni, ezért vannak a házi tolvajok nagyobb büntetésnek alája vetve.

FEKETE azonban a lopást nem látja hasonlításba tétethetőnek a jobbágy erdőbeli praevaricatiójával, — különben is a szerfeletti büntetések gyakorlatban célirányosaknak épen nem mutatkoznak, s közönségesen végrehajtás nélkül maradnak, honnan büntetlen állapot szokott következni, s így a szerfelett kemény büntetés (minő a Verböczyé e tárgyban) ösztönöz inkább a vétékre, hogy sem rettentene.

BORSICZKY szintén a szerkeztetést pártolá. Két féle, úgy mond, a tulajdon: *absoluta* és *conditionata*. Az erdő oly *conditionata* tulajdon, melyhez feltételül van szabva a fáizás kiszolgáltatásának kötelessége, melynek használatával hogy ha kárt tesz a jobbágy az erdőben, ez nem lopás, hanem a törvényes használatban gyakorlott visza élés.

Ezeknek következésében Siskovicsnak indítványa, úgy LA MORTE-nak is azon kívánsága, hogy a *culpa* szó mellől, a *gravis* szó kitörültessek, mert ez criminalis pertractatio szükségét vonja maga után, el mellőztetett s a szerkeztetés jóvá hagyatott.

A következő pont így szól: „Vice versa si Dominus subdito suo damnum inferat, concernens Judlium praemissa in praesentia primorum loci investigatione, tentandaque amica negotii accomodatione haud succedente, Dominum terrestrem si comperta damnificatio citra culpam gravem Domini terrestri commissa est, in simpla, si vero culpa gravi aut dolo interveniat, in dupla, reflexe ad subditos stabilita ratione eruendi damni resarcitione, expensarumque aestimationis compensatione via summaria convinct, latum interim decusum suum omnem in casum ante executionem fine revisionis, Sedriae Co[m]ita[tus] referet, necessitate id exigente, adhibito etiam brachio effectui mancipandum“.

Ezen szerkeztetés PFANSMIDNAK a summarius út ellen intézett kikelését mellőzve, e szerint helybe hagyatott,¹¹ de a cselédek által okozni szokott mezőbeli károk iránt (mellyekről csak úgy közbe vetőleg volt e szakaszban emlékezet) FEKETE indítványára egy külön pontban rendelkezés tétetni határoztatott.

c)

[I.] *October 11-én^{b)}* az előbbi előlülőség alatt tartatott kerületi ülésben, mi után szokot mód szerint a tegnapi végzések szerkeztetése felolvasztatott, s köz leirat alá bocsájtatott volna, — a félbe szakadt tanácskozások fonalát követék kerületi Rendeink, melynek következésében

b) Innen a szám végéig idegen kéz írása, Kossuth aronban erősen átdolgozta a fogalmazványt.

¹⁰ A Mária Terézia-féle urbárium VIII. pontjának 8. §-a szerint „subditus sylvas succidens aut decorticans ad damnum resarciendum obligetur ac insuper poena 3 dierum manuali labore perficiendorum puniatur“. (Pauly, i. m. 373. l.)

¹¹ Több stílárius eltéréssel a törvényjavaslat 5. §-a 3. részének d) pontja lett. (Ira[ot]ok, III. k. 252. l.)

az Urbéri kihágások öszveszedésére kiküldöt kerületi deputatiónak következő pontja latoltatott:

„Quoad servitores universim statutur: ut hi damnum, quod inscio hero, incuria, aut negligentia propriaque in persona committunt, ex conventa servitii mercede, aliisque facultatibus suis compensare teneantur; si vero damnum tale gravi eorum culpa, vel dolo aut fraude patratum est, eum in casum servitores quidem nobiles, in dupla damni resarcitione superius constituta ratione per Judicem Nobilium; ignobiles vero, praeter simplam ejusmodi damni refusionem, in poena insuper unius usque trium dierum aresti stabilita, quoad subditos Judicatus procedura, convincendi erunt, quae poena tunc quoque locum habebit, dum servitor ignobilis commissum citra gravem culpam per se damnum refundere nequit. Illa nihilominus damna, quae servitores per pecora et pecudes heri sui inferunt, omnem in casum per ipsum herum cum regressu ad servitorem compensabuntur.“

Ezen emlékeztetés mindjárt több elv által megtámadtatott. Jelesen ellenzették azt SISKOVICS, GRÓF LAMOTTE, és SZIRMAY azért, mivel általa a nemes szolga dupla, a nemtelen pedig csak egyszerű bírságba büntetni rendeltetvén, ezen különbséget rosznak tekinték, — de impracticabilitast is láttak a rendelkezésben, mert azon szegény nemes cseléd, kinek egyszeresen sincs miből a kárt megtéríteni, még kevésbé fog kétszeresen fizethetni. Hogy pedig ily esetben, kivált midőn a cseléd bér már előre ki van fizetve, a gazdára háramolják a kárpótlásnak súlya, annyival inkább igazságtalan lenne, mert a semmivel sem bíró, s így büntetéstől sem félo cseléd ezen rendelkezés által a gondatlanságtól vagy éppen malitiától visza nem tartóztattnék, s urára, ki a papiroson lévő puszta regressussal kéntelenitetnék megelégedni, száz és száz ftokra menő károkat háritana; a mi practicus életben más részről a szegény nemes szolgák élhetése módját is úgy megszoríthatná hogy egy olly nemes sem kapna szolgálatot, kinek a lehető regressusra fundusa nem lenne. — A mi pedig a nemtelen cselédek iránti szerkeztetést illeti, a feljebb mondottak szerént ez is részint lehetetlenséget, részint a gazdának szolgája tettéért való büntetését foglalja magában. A szerkeztetés ugyan tsak a marhák által tett károk megtérítését regressus mellett a gazdának nyakába csapja, ezt ugyan a szerkeztetés csak könnyítésnek s a leg-ritkábban előfordúlható esetnek látszik tekinteni, de a rosz cselédnek, a gondatlan szolgának, az álmot s nyugalmat szerető ifjonecznak önkényes kedve ezt a leggyakoribbá s talán tsaknem minden napivá is teheti, vagy ritkasága mellett is nagyobb csapást okozhat, mint sok más száz mindennapi esetek. Ha tehát a Rendek tzélirányos törvényt kívánnak hozni, figyelmeznők kell, hogy a gazda ne légyen szolgája önkényének kitéve, a rosz tet büntetése is eszközöltethessék, mi csak úgy történhetik, hahogy a nemes cselédek is úgy mint a nemtelenek, a magokébul lesznek kötelesek az okozott kárt s költséget (de csak egyszerün s nem duplán) megtéríteni, nem fizethetés esetében pedig testileg büntettetni. — Ezen véleményyt BORSICZKY is hajlandó volt elfogadni, azon hozzá tétellel, hogy a büntetésnek nem csak akkor legyen helye midőn a kártékony szolga nem képes az okozott kárt megtéríteni, de átaljában mindig, midőn eltökélt gonosz szándékból eredett a károsítás.

FRIM: Az 1802-ki^{c)} 24-ik t. cikkelyt¹² veszi cynosurának, s kívánja, hogy ha a szolgál ura meghagyásából, vagy inkább tudtával teszi a kárt, — salvo ad ipsum servum regressu, az úr fizesse, azon esetre pedig, ha gazdájának tudta s hire nélkül tette, mivel ártatlanul büntetni a gazdát nem akarja, elfogadja Trentsény javallatát.

LA MOTTE pedig azt javallotta hogy ha a tet nagyobb büntetést érdemlene 3 napi arestomnál, — a kárt szolgálja le a megkárosító. — SOMSICS ezen közben figyelmezteti a Rendekezt a kiküldött deputatio elveire, melly itt nem azon károkat érdeklí, mellyeket a ház mellett szolgáló tselédek ezüstnek ellopásával, kanalaknak elvesztésével s más illetén tetteikkel okozhatnak, hanem tsak olyan károkat ért, mellyek a gazdálkodáshoz szükséges cselédek által a tilalmasoknak, réteknék, búzának kiétetésével, s más több illy módokon vétetnek; már ha az illy károk az előterjesztett vélemények szerint fognak büntettetni, úgy a kár soha sem fog megkerülni. Mert valjon lehet e kívánni hogy a megkárosított ember kárpotlás gyanánt vegye a kártékony szolgának 3 napi arestomozását? Ily rendeletekkel csak az industria büntettetnék s a határbeli kártételekre ut nyitattnék. A gazdálkodási s mezei viszonyok természeténél fogva is helyesb tehát ily esetekben azt tekinteni, kié lett légyen a marha, melly által kár okoztatott? s kárpotlásra (salvo ad servum regressu) magát a marha tulajdonosát kötelezni, a szolgát pedig arestommal büntetni.

DEÁK: A küldöttség tsak általánosan érintené itt a kárt, mert annak sok nemei, előszámlálását czéliránytalannak s nem is helyén valónak tekinté, az általa előterjesztett javallat pedig az eddig elé divatozott hazai törvényeink során alapúl,¹³ mellyek szerint midőn a nemes ember cselédje más rétjébe, búzájába hajtotta ura ökreit és onnan behajtattott, akár tudott a tet felől valamit az úr akár nem, még is meg kellett a kárt salvo regressu fizetnie. Legjobb e részben ez után is a már eddig divatozott törvények nyomain menni, igaz ugyan hogy így a szolgál sok kárt tehet gazdájának, de még sem olly annyira, mint némelleyek a tapasztalással ellenkezőleg gondolják. Mert eddig is fizette a nemes ember béresse által ökreivel tett károkat, még sem lehetett száz fős csapásokról hallani. A szerkeztetést tehát annyiával inkább pártolja, mivel különben a földes ur minden kárának megtérítése felől biztosítva lenne, ellenben a száz terhektől nyomott adózó nép, kárának megtérítése helyet, földes ura vásott cselédjének 3 napi tömlöczöztetésével beérni kéntelenítenék.

PALÓCZY: Gömör követének véleményét oeconomicus tekintetben sem fogadhatja el, mert ön véleménye szerint a szőlő nem jósol köszönetet a büntetés fejében szolgáló tseléd szolgálatáért. Egyébiránt is ki fogja a gazda könyvét megvizsgálni hogy ki van e már fizetve a kárt tévőnek conventiója? s lélek szerint el lehet e nézni hogy a 3 napi talán tsak nyugvásnak tekintendő arestom légyen a szegény ember kárának egyedüli pótoléka? már lessz így réteinkből, vetéseinkből, kivált a Tisza vidékén, hol alig nyílik a tavasz, már is száz meg száz tilalom törések, vetés étetések mindennapi szokott foglalatosságok, s jókor reggel a

c) Az eredetiben tévesen: 1807-ik.

¹² A tc. a vadászatról és madarászatról szól s 10. §-ában úgy intézkedik, hogy a vadtenyésztő úr a vadkárokért tartozik elégtételt adni, azt pedig, aki az ő külön engedélye nélkül vadászván kárt okoz, miután a kárt megtéríttette vele, megfelelő büntetéssel köteles sújtani.

¹³ Így a Hármaskönyv III. 33. 3. és 4. §-a, 1729 : 42. tc.

falukban azzal ditsérik a gazdák az Istent hogy éjjel mitsoda károk tétettek? Tudni kell azon körülményt is hogy a kárt tévők marháikat nem csak szabadon, hanem kötő fék száron, lovon ülve, bunkós botokkal felfegyverkezve szokták legeltetni, s mihelyt vész látnak szaladnak, meg nem lehet fogni, vagy ha meg lehetne is, a kerülő nem olly könnyen szenteli fel fejét a bunkós botnak. Már tsak itt is hogy fog büntettetni a kárttévő. De tovább megy, s emlékezteti a Rendekeztetést az itélő székek elrendelésébeni tanácskozásokra, s kérdi mi vólt ott főbb ellen vetésök azoknak, kik a nemesek szolgáljait, a városi tanács bírósága alá adni nem akarták? az, hogy azokat a nemesek familiájához számíták, s attól elszakítani nem akarák,¹⁴ s hát már illyen hamar megváltoztak vólna a körülmények? s most, midőn a szegény jobbágyok kárainak megtérítése forog kérdésben, már többé nem tartoznak a nemes ember familiájához cselédjei? Ezeknek következtetésében a szerkeztetést annyi- val inkább pártolja, mivel a gazda tiszt által elkövetett nagyobb érdekű violentiák büntetését is, salvo regressu a földes úr tartozik viselni; ezen kisebb, de a szegény jobbágyságra nézve annál érzékenyeb károk megtérítése alól tehát magát szintén ki nem vonhatja.

RUDICS a javallatot hasonlóan igazságtalannak tartja, mintha az rendeltetnék, hogy az adósságot nem az a ki tette, hanem egy harmadik tartozzék fizetni.

ANDRÁSSY: A tárgyat nem tekinti constitutionalis kérdésnek s így nem a hazai törvények nyomán, hanem az igazság szerént kíván törvényt hozni. Hiszi továbbá, hogy a kérdést legkönnyebben el lehetne dönteni, ha az állapittatnék meg (mit a szalai követ úgy néz, mint meghatározottat) hogy a szolga urának repraesentansa, s így az minden vétkérről felelni tartozik; de ezen javallat úgy állana, mint az erőszak valóságos maradványa; az Egri Fő Káptalan követje által elő hozott 1802-ki^{d)} törvény pedig tsak a vadak által tett károkról szól, ide tehát nem applicálható és így nem akarván olly törvényt hozni, melly által a gazda szolgája gonosz tette kényének kitetetnék, s földig rontathatnék, — azonban a Bácsi hasonlatosságot is valónak látván — hogy ez bé ne tellyesednék, Baranya és Gömör követeivel tart.

DEÁK Esztergom követét helyesen mondá megtzáfolni azt, mit a szólló soha nem mondott, nem mondotta ugyan is a szolgát ura repraesentánsának, hanem tsak a marhát mondotta az úrének lenni, melyet mint magát kíváltani köteles. Jussom van ugyan is nekem egy tsendes házi gazdának azt praetendálni hogy szomszédom marháját őriztesse s nekem kárt ne tétessen, valamint visszónosan néki is van jussa azt kívánni, hogy én az ő marháját ne úgy nézzem, mint valami vadakat, hanem mint az ő tulajdonát; melyekel minthogy nem úgy bánok mint vadakkal, ő sem nézheti vetésemet, rétemet ollyan országosnak, melyet lerontani szabad. Állana ez még akkor is, habár vadas kertekből kiszabadúlt valóságos vadak tennék is kárt, ez vólt megállapitva hazánkban már 1802-ben^{e)} s ez divatozik Ausztriában, s más országokban is, annyi- val inkább kell tehát állani, midőn a földes úr ökrei, nyájai, gulyái étetik le a szegény ember vetését.

d) Az eredetiben tévesen: 1807-ik.

e) Az eredetiben tévesen: 1807-ik.

¹⁴ Az erre vonatkozó vitákat .. Országgyűlési Tudósítások. II. k. 495. s köv. I. és e kötet 66. s köv. I.

Ily vitatások közben a kérdés csak a körül forogván, valyon a javallat szerént az úr fizesse e a marha által tett károkat, vagy a tseléd? ez voxolás alá botsájtatott, s mivel csak Nyitra, Baranya, Fejér, Esztergom, Ung, Szepes, Gömör, H[orvát] Ország kívánták a szolga tselédre háritani a fizetést, a küldöttség javallata CSONGRÁD követe azon észrevételével, hogy ha a kár három napi arestomnál nagyobb büntetést kívánna, a Sedria ítéljen illendő fenytéket, elfogadtatott.¹⁵ — Melly után a következő szakasz olvastatott:

„Subditi nobilitari praerogativa gaudentes reflexe ad illata per se, seu D[omi]nis suis terrestribus, seu sociis subditis cujuscunque speciei damna, quum poenae aresti via hac summaria subjici haud possint, illi prorsus judicaturi, procedurae, poenalitatieque obnoxii erunt, quae relate ad subditis suis damna inferentes D[omi]nos terrestres, superiore puncto defixa sunt“. Ezen szakasz köz felkiáltások által fogadtatván el,¹⁶ tovább mentek a Rendek.

[II.] „Damnis quae clandestina glandinatione, aut gallarum collectione Dominio per subditos inferuntur, specificè erui nequeuntibus, reflexe ad haec praeter poenam unius usque trium dierum aresti, superius constituta ratione infligendam, — in specie a quolibet, pro glandinatione clandestine impulso setigero, soluti per alios census duplae desumtioni, quoad gallas vero adrepertae quantitatis confiscationi locus erit.“

Ezen szakasz is elfogadtatott azon hozzátétellel, hogy a lopott mak a gubacs lopással hasonló tekintetbe jöjjön, s ha a confiscatio már lehetetlen lenne, a kár minden esetre megtérítessék.¹⁷ — A következő, s utolsó szakasz PRANSMID azon indítványának, hogy a kegyetlenkedés esetére nézve a földes úr ellen itt kimondott criminalis actio meg ne említették, mivel az büntetésének meghatározásával egyetemben a büntető törvénykönyre tartozik, — ugy SZÉL azon indítványának is hogy az *indebite* szó kitörültessék, nagy szó többséggel lett elmellőzésével, ellenben SOMSIČS által a fiscalis actioban elhatározandó büntetés világos kiszabására intézett indítvány elfogadásával, eként lőn meg állapítva:

„Quemadmodum autem D[omi]no terrestri contra subditos casu praemissorum, pertinaci renitentiae aut malitiae junctorum excessuum, praevaricationum, atque damnificationum iterato recurrente, ad amotionem modalitate Art[icu]li 1-i §-o 12-o praescripta,¹⁸ procedere integrum est, ita D[omi]nus etiam terrestres, damna subditis suis positivo studio iterato inferens, aut subditum *indebite*, vel ultra mensuram praedefixa procedurae norma stabilitam, poena afficiens, actore fisco Magistratuali in poena pro ratione qualitatis excessus ab 50 f[lore]nis usque 200 f[lore]nos judicialiter defigenda, inque una medietate laeso, in altera vero cassae Co[m]mitatus domesticae cessura convincendus, in casu vero saevitiei criminali quoque actione ad praestandam laeso satisfactionem adstringendus, commensurataeque delicto poenae subjiciendus erit;

¹⁵ A módosított szöveget, mint a törvényjavaslat 5. §-a 3. részének *f*) pontját, l. *Iratok*, III. k. 252. s köv. l. Ebből kimaradt a bizottsági javaslat (l. 598. l.) következő része: „quae poena tunc quoque locum habebit, dum servitor ignobilis commissum citra gravem culpam per se damnum refundere nequit“.

¹⁶ Mint az 5. §. 3. részének *e*) pontja.

¹⁷ Az ilymódon kibővített szöveget mint az 5. §. 3. részének *c*) pontját, l. *Iratok*, III. k. 251. l.

¹⁸ Az idézett pont a jobbágnak az úrbéri telekből való elmozdithatásáról intézkedik. (*Iratok*, III. k. 200. l.)

graviorum per subditos, aut servitores patratatum excessuum, damnificationumque vindicatione ad activitatem sedriae pertinente.¹⁹

October 12-én vasárnapi szünet.

October 13., 14. és 15-ik napjain Siskovics és La Motte elnökségök alatt tartatott kerületi ülésekben az urbariom iránt már be végzett munkálatnak országos ülésbe vitele előtt a kerületek kezdeményi joga tekintetéből elkészíttetni szükséges, de csupán az izenet deák fordításából álló felirási javallatnak,²⁰ a törvény czikelyek fordításának,²¹ s a Duna regulációja tárgyában határozott izenet²² szerkeztetésének rostálatával foglalatostkodván a KK és RR, közlésre méltó tárgy elő nem fordult.

188.

a)

1834 október 16

Országos ülés.

Tárgy: Megkezdődik az úrbéri kerületi javaslat vitája: [I.] A latinnnyelvű királyi resolutio és a magyar nyelv kérdése. [II.] Királyi észrevételek az I. tc. 1—5. §-aira.

b)

1834 október 17, 18

Országos ülések.

Tárgy: Az úrbéri törvényjavaslat I. tc. 6. §-a: közbirtokosok vehetnek-e jobbágytelket?

a)

Posony, October 18-án, 1834.

A KK és RR 6 napokban reggi 9 órától 1-ig kerületi, azontúl országos üléseket tartanak, amott a naponként folyvást dictáltatni szokott urbéri felírásnak¹ stylusát rostálgatják, imitt pedig ugyan csak a K[irályi] Resolutio következtében kerületileg kidolgozott urbéri javallatot² vették országos tanácskozás alá. — És pedig

[I.] October 16-án a 236-ik országos ülésben Siskovics mint idő szerintén kerületi elnök, bényújtja úgy az úrbér, mint a Duna szabályozás tárgyában megállapított kerületi javallatot. — MAJTHÉNYI küldői paran-

¹⁹ V. ö. *Iratok*, III. k. 253. s köv. l. — A kerületi ülésben megállapított pontok a Kossuth ismertetésétől eltérő sorrendben alkották az úrbéri VII. tc. 5. §-át.

²⁰ *Iratok*, III. k. 143. s köv. l.

²¹ A kerületi módosítások alapján készült új úrbéri törvényjavaslat szövegét l. *Iratok*, III. k. 194. s köv. l.

²² A felirattervezet szövegét l. *Iratok*, III. k. 275. s köv. l.

¹ A feliratjavaslatot l. *Iratok*, III. k. 143. s köv. l.

² Az izenetjavaslatot l. *Iratok*, III. k. 134. s köv. l.

csából megújítja a napló könyv hibás volta iránti panaszát,³ MADOCsÁNYI pártolja, oda jelentvén ki mindketten kívánságaikat, hogy a napló könyv mindég nyomban más nap meghiteltessék, s ez által a végnélküli igazítások megszűnjének. — Ezen indítvány elmellőztetvén, a RR kívánsága következtében az Urbér vétetett tanácskozás alá, s nevezetesen olvastatott a Kölcey indítványára köz akanattal állapított bé vezető szakasz, mellyben a KK és RR érzékeny fájdalomukat nyilatkoztatják, hogy a királyi válasz ismét nem anyai ajaktól tanúlt, hanem a holt latin nyelven szerkesztetett.⁴

A KIR. SZEMÉLYNÖK látván hogy ezen pont mást nem foglal magában, mint ami már az 1833-ki 30-ik martiusi felírásban⁵ felterjesztetett, a tárgy érdemét nem ellenzé, sőt kinyilatkoztatá hogy örvendezni fog, ha ezen kívánság Ő felségének helybehagyását megnyeri; mindazáltal az érzékeny fájdalom említését annyiban nem találja szokott diplomatiái irásmóddal megegyeztethetőnek, a mennyiben ezen kifejezéssel csak ott szokás élni, ahol törvénysértés miatti sérelem, nem pedig ott ahol csak kívánság forog kérdésben.⁶ — Erre azonban BENCsIK és RUDICS részéről feleletül adván: hogy a Nemzet eme köz kívánságának nem csak tekintetbe nem vétele, s az ezt tárgyzta felírásnak, ily húzomos idő óta válasz nélkül hagyása, de a jelen kir. Resolutionnak ismétli deák szerkesztése által mintegy tetleg tapasztalt elütése is, a nemzetnek méltán fáj, a KIRÁLYI SZEMÉLYNÖK említett észrevételét tovább vitatni nem akará; a tárgynak azonban vége nem szakadt, mert JUSTH röviden ugyan, de PFANSCHMID már hoszab beszéddel kijelenték, hogy ezen fájdalomban nem osztoznak, s a felírásokban, királyi válaszokban, és törvény czikelyek alkotásában eddig divatozott szokást annyival inkább fentartatni kívánják, mert a Szepesi követ félig meddig ocsárlólag emlité hogy a nyelv nem csak intensív művelését, de extensív terjesztését is szemügyön kellett volna tartani, e részben pedig még semmi sem történt. holott e nélkül a magyar nyelvet diplomatiái pólczra emelni akarni annyit tesz, mint némelly vidékeket, név szerint Szepes megyét, a köz dolgokbani részvétből kizárni.⁷ — Ezen véleményben osztozott a Posegai MARKOVICS, HASKE a sürgetést nem a maga helyén lévőnek vélte, BUSÁN pedig a czélba vett magyarosítás ellen küldőinek viszatetszését tolmácsolá.

TRsZTYÁNSZKY (Pécsi kanonok) még bővebben szóllott e tárgyan. A sürgetést itt e tárgynál ő is nem csak a maga helyén nem lévőnek tartja, de minthogy szemrehányás hangján szóll, igazságtalannak is nevezé. Honi nyelvünket diplomatiái használatra még eléggé ki nem mivelt-

³ Majthényi a június 2-i országos ülésben tett részletesen megindokolt indítványt az országgyűlési napló és a kerületi ülések naplója ügyében. (E kötet, 196. l. (Jegyzőkönyv, VIII. k. 232. s köv. l.)

⁴ A kérdés kerületi vitáját olv. e kötet 479. s köv. l.

⁵ A számos izenetváltás után megszerkesztett feliratot l. *Iratok*, I. k. 156. s köv. l.

⁶ Az izenetjavaslat legelső szavaira utal: „A nemzeti kívánságok egyik legfőbbike a honni nyelvel minden kormányi állapotokban szabad a megszorítás nélkül élhetés”. (*Iratok*, III. k. 116. l.)

⁷ A *Jegyzőkönyv* szerint (VIII. k. 279. l.) hangsúlyozta, hogy megyéje törekszik a magyar nyelvet a lakosság körében elterjesztetni, azonban nagy akadály, hogy csak az tudja elsajátítani, akinek módjában van fiatal korában távoli magyar iskolába menni, a Magyar Tudós Társaság pedig nem törődik a magyar nyelvnek a tótok közti meghonosításával.

nek s törvény alkotásra nem egészen alkalmasnak hiszi; hivatkozik ennek, bizonságaúl magokra a napi renden lévő törvénycikkelyekre, melyekről állítja hogy sok helyütt roszúl vannak fordítva, ennél fogva a magyar stylus a latinnal mindenben meg nem egyezvén, és így tökéletlen lévén, magyar kir. választ annyival inkább nem várhatánk, mert a jobbágy telki állomány lajstromát a RR is csak deákul terjeszték Ő felsége elébe,⁸ s különben is minden más nemü, de különösen a szóban forgó törvényekre nézve méltán tekintetbe vette Ő felsége hogy oly nyelven alkottassanak, mely a valódi értelem kifejezésére tökéletesen alkalmas.

Ezen előterjesztésért káptalani követ úr nem csekély számú válaszadásokban részesült. — Legelsőben DEÁK elmésen vissza torlasztván okoskodásait, kérdé: valjon azok, kiknek számára alkottatnak leginkább az urbarialis törvények, akkor fogják e tökéletes értelmöket megérthetni, ha latinul lesznek alkotva? Továbbá: ha netalán hibák csúsztak bé a magyar fordításba, erre nézve igen kedvesen vette volna a szónok, hogy ha akkor, midőn a RR kerületi üléseikben a fordítással foglalkozkodtak, káptalani követ úr ott megjelent, s a hibák elmellőzésére munkás kezet nyújtott volna, minek következtében az is tudva lenne követ úr előtt, hogy az állományi lajstrom magyarra már szintén le van fordítva.⁹ — RUDICS is felelvén a Pécsi követnek, a törvényhozó test színe előtt ünnepélyesen tagadja, hogy honi nyelvünk diplomatiái használatra eléggé alkalmas nem lenne, s állításának bizonságaúl hivatkozik az országos tanácskozásoknak magyar ajkú folyamatára, s a hasonlókép csak honi nyelven változtatni szokott izenetekre s egyéb országos munkálatokra. — TRSZTYENSZKY megjegyzi hogy az előtte szóllók csak egyik oldalát fogták fel előadásának. — Mire viszont RUDICS ne hogy az előadásnak másik része is czáfolatlan maradjon, felveszi a Pécsi követ azon állítását, mely szerint a törvénycikkelyek magyar szerkesztését tökéletlennek nevezé; s erre feleletül csudálkozását jelenti azon követ úr különös bölcsessége felett, hogy a mit az egész országgyűlése helybehagyott, azt ő egyes személy léttére tökéletlennek látja.

BÖTHY: Magyar törvényhozók sorában szükségtelennek tartja a magyar nyelv oltalmára szóllani. Mind azonáltal nem csudálkozik ugyan hogy Thúrócz és Szepes követjei megyéjük állapotjánál fogva a holt latin nyelvű törvényalkotáshoz ragaszkodnak; ámbár 43 évek lefolytával¹⁰ ezen ragaszkodást is szerénység ellen valónak, s visszaélésnek nevezhetné;¹¹ de hogy azon Pécsi Magyar Káptalan követje, mely oly dús gazdag jótéteményeivel él a magyar honnak, munkálatunkat tökéletlennek nevezi csak azért, mivel édesanyai nyelvünkön alkotánk, s így oly kifejezéssel kél ki a magyar nyelv felemelkedésének ellene, mely sem

⁸ *Iratok*, I. k. 491. s köv. l.

⁹ A kerületi ülésekben átdolgozott törvényjavaslat, nyilvánvalóan helykímélés céljából, még csak utalt a tabellára ily szavakkal: „Következik az osztályzat táblája“ (*Iratok*, III. k. 303. l.), az uralkodó elé 1835 február 26-án felterjesztett törvényjavaslat azonban már egész terjedelmében közölte azt előbb magyarul, majd latinul. (Uo. 461. s köv. l.) — V. ö. Kónyi: *Deák Ferenc beszédei*, I. k. III. l., a *Jegyzőkönyv* (VIII. k. 282. s köv. l.) bővebb szövegével.

¹⁰ Az 1790-1-i országgyűlés nyelvmozgalma és az 1791:16. tc. volt az első kezdeményezés, hogy államnyelvvé a magyar legyen.

¹¹ A törvények latinul szerkesztését szorgalmazni „nem csak a szerénység ellen van, sőt a nemzet töredelmességével való vissza élés“. (*Jegyzőkönyv*, VIII. k. 284. l.)

ennek, sem az országgyűlésének méltóságával nem egyeztethető, e felett valóban megbotránkozik.

PALÓCZY is hozzá szólna a tárgyhoz, elősmeri ugyan hogy Cicero és Tacitus idejében a latin nyelv miveltebb vala, de tökéletesen hiszi, hogy ha Cicero most feltámadna, nehezen értené meg a deák nyelven alkotott urbéri törvénczikkelyeket.

SZIRMAY nem csudálkozik, legalább meg tudja fogni, ha a kormány gátolja kívánságunkot, de hogy a magyar törvényhozó teremben, a magyar nemzet képviselői közt akadhat oly követ, ki a honi nyelv felemelésének ellene szöll, e felett valóban szégyennel telve pirúlnia kelletik.

BALOGH: A magyar nyelv ellen hallott kikelésekre semmit sem felel, mert legjobb feleletnek látja azt, hogy viszhangra sehol sem találnak. — KÖLCSEY hasonlóképp örömmel tapasztalván, hogy a magyar nyelv ellen szöllők kikelése *vox clamantis in deserto*, beszédjeiket érdemök szerint felelet nélkül elhangzani hagyja.

Ezek a Pécsi Káptalan követének előadását tárgyzták; egyébiránt az izenetnek felolvasott szakaszában azon kifejezés foglaltatván, hogy Ő Felsége a magyar nyelv iránti nemzeti forró kívánatnak, *törvénybe iktatását kegyelmesen megengedni méltóztassék*,

BALOGH: Ugy találja, hogy midőn a törvényhozó hatalom a nemzet és a fejedelem közt egyenlő részekbe osztva van,¹² a *megengedni* kifejezés egyik rész szerfeletti felemelésével a másik részt lealacsonyítja. És így azt *megegyezni* kifejezéssel, mint a nemzet és király közt fenforgó viszonyoknak sokkal inkább megfelelővel felcseréltetni kívánja. — DEÁK, BÖTHY, SZIRMAY pártolák, s midőn a Pécsi követ előterjesztése a tárgyat némileg megszakítaná, SZOMBATHELYI azt ismét felmelegíté, s Török, Clauzál, Vay, Somsics, Zarka és Návay által pártoltatott. Az ELNÖK ellenzé, s az izenetben foglalt kifejezést a felírásokban, s diplomákban használtatni szokott írás móddal megegyezőnek állitá. De CLAUZÁL és TÖRÖK a Personalis által példa gyanánt felhozott törvénczikelyi bevezetésekből ellenkezőt következtettek, mert *annuente* és nem *indulgente Sua Majestate* kifejezéssel szokott élni az országgyűlése.¹³ — ANDRÁSSY legkiseb észrevételt sem tett volna a Barsi követ által szóba hozott kifejezés ellen, hogyha eredetileg, t. i. a felírás szerkesztése alkalmával tétetett volna bé, de miután ez meg nem történt, a javallott kieserélést Fejedelmünk iránt tartozott tiszteletünkkel nem véli egyeztethetőnek.

KÖLCSEY: Gyermek korától úgy tanulta, hogy a nemzetnek jusa van initiálni valamelly tárgyat, mellyből mindazáltal a fejedelem hozzájárulta nélkül, valamint viszont, a királyi propositiókból is, a nemzet megegyezése nélkül törvény nem lehet. Ez viszonyos állásba helyezteti a törvényhozó hatalom eme két alkotó részeit, nem pedig esedezési lábra a nemzetet. Igaz ugyan, hogy régib törvényeink gyakran az esede-

¹² Az 1791: 12. tc. értelmében.

¹³ A *Jegyzőkönyv* szerint (VIII. k. 281., 283. l.) a personalis nem hozott fel törvéncikk-bevezetéseket példának, hanem csak azt mondta, hogy „az országrendei a fejedelem eránt viseltető köte es hiv tiszteleteknél fogva felírásaikban mindenkor a Bars vármegye követe által felfogott kifejezésekkel éltek” s hogy „atyáink is minden felírásaikban ezen és hasonló kifejezésekkel éltek”. Csak a vita további folyamán (287. l.) hivatkozott arra, hogy a kifogásolt kifejezés „mind az eddig bé vett szokással, mind pedig a koronázási diplomák foglalatjával megegyez”.

zésnek alázatos hangján szóllanak, de ez nem polgári alkotmányunk következtetése, hanem inkább a közép századok lelkének hozzánk is behatott typusa. Akkoron a nemzetek még vagy nem bírtak constitutióval, vagy ha bírtak, csak az uralkodók ajándékából bírtak.¹⁴ Mi más helyzetben voltunk, és vagyunk. A magyar constitutio senkinek nem ajándéka, csupán Istennek, a ki nemzetet teremtett, hogy magának constitutiót adhasson. Ezen alkotmányos nemzet törvényhozói hatalma gyakorlásában esedező hangon nem szólhat azon hatalomnak másik fél részéhez; annál fogva Bars követének indítványához a szónok is szorosán ragaszkodik.

Látván az előlülő KIR. SZEMÉLYNÖK, hogy a vitatások mesze vágó irány alakát kezdik magokra öltetni; azoknak elejét venni kívánván, közép út gyanánt elfogadhatónak vélte MARCZIBÁNYINAK azon indítványát, hogy az Országos felírásokban használtatni szokott *acceptare dignetur* kifejezés betű szerint megtartatván, *megengedni* szó helyét *elfogadni* tétessék, miben a KK és RR is megnyugodtak.

[II.] Felolvastatott ezután az Urbéri első törvénycikkely 1-ő 2-ik 3-ik, 4-ik és 5-ik §§-ait tárgyzta kerületi állapotadás. (Lásd 175-ik számú levelemet.¹⁵) Ezek között a költözni akaró jobbágy szándékának kijelentése végett kiszabott 1-ő szeptemberi határ nap iránt, a KK és RR kerületi végzésök mellett ujabbban is majdnem köz értelemmel (csak Noszlopy s még vagy ketten szólván ellene) megmaradtak. Ellenben a kir. resolutionnak azon javallatát, hogy a 3-ik §-ban, midőn arról tétetik említés, hogy a letartóztatott jobbágyanak szabad elköltözés végett biztonság levelet adó alispán a gyűlésnek jelentést tenni tartozik; ezen jelenítés, nem *fine superrevisionis*, mint az ország Rendei javallották,¹⁶ hanem csak *fine revisionis* történjék; — ámbár ezen kir. javallat a kerületi ülésben 31 voxal 17 ellen félrevettetett volt,¹⁷ most voxok többségével elfogadtatott. ALMÁSY és TORKOS különösen azon oknál fogva pártolván a kir. javallatot, hogy a *superrevisio* azon értelmet foglalja magában, mely szerint már e felett más vizsgálatnak nincs helye: pedig megtörténhetnék, hogy a jobbágyanak nem csak a földes úr s alispán, de maga a vármegye gyűlése is megtiltaná az elköltözést; mely esetben a *superrevisio* szó, minden feljebbi folyamodás útját bevágná a szegény jobbágy előtt, a mi kétség kívül távol van a RR szándékától. Ehez járult még hogy a magyar szerkeztetésben (mellyet a RR szeretnek eredetinek tartani) csak *bővebb megvizsgálás* kifejezés használtatik,¹⁸ a mi inkább közelit a *revisio* mint sem a *superrevisio* értelméhez. Mindazáltal DUBRAVICZKY, midőn ezen most említett okkal élt a kir. javallat támogatására, világosan megjegyzé: hogy senkinek sincs szándékában a *superrevisio* szó megváltoztatásának valamelly oly értelmet tulajdonítani, mintha minden költözködés esetének, mi előtt megtörténne, a Helytartó Tanács elébe kellene terjesztetnie.

¹⁴ „de az (t. i. a kérés) nem a magyar constitutio lelkéből, hanem az európai szokásból eredett, mert Európa nemzeteinek nem volt constitutiója, a mi szabadságok volt, azt a fejedelemnek ajándékozták, később pedig ezek ajándékozták a nemzeteknek a constitutiót.“ (Jegyzőkönyv, VIII. k. 289. l.)

¹⁵ A szóbanforgó pontok kerületi vitáit és végzéseit l. e kötet 480. s köv. l.

¹⁶ Az első törvényjavaslatban. (Iratok, I. k. 482. l.)

¹⁷ V. ö. e kötet 482. l.

¹⁸ Iratok, I. k. 482. l.

A kir. válasznak ezen szakaszokat tárgyzta többi észrevételei (mint annak idejében közlöttem) kerületi ülésben elfogadva lévén, ez úttal is senki által sem ellentettek.

b)

October 17-én 237. országos ülés. Következett az 1-ő t. cz. 6-ik §-ussa, melly a jobbágy telkek haszonvételének szabad adása vevéséről rendelkezik. — Az Ország Rendei csupán a jobbágy tulajdon földes urát, és a községeket rekeszték ki a vétel szabadságából. Ő Felsége tulajdon azon okoknál fogva, mellyek a földes urra nézve ezen megszorításra vezérленek, a közbirtokosoknak (compossessoribus) sem kívánja megengedtetni, hogy tulajdon azon helységben jobbágy telek haszon vételét vásárolhassanak. A KK és RR kerületi ülésekben előbbi véleményök mellet maradtak. (Lásd 176. sz. leveletem.¹⁹)

A KIR. SZEMÉLYNÖK Ő Felsége javallatát elfogadtatni ajánlá: különben azon jótékonyság, melly ezen szakasz által a jobbágyság részére eszközöltetni irányoztatott, egy átaljában nem lesz biztosítva. — Magok a KK és RR is, ugymond, kívánatosnak nyilatkoztatták, hogy a nemesi birtok a jobbágytul lehetőleg mindenekben elkülönöztessék²⁰ Ezt azonban teljes lehetetlen lesz eszközölni a nélkül: hogy a közbirtokosok a jobbágy telek haszonvételének megvásárlásától eltiltatnának; mert bár megtörténik is valamely helységben a legelőnek elkülönözése, ez a jobbágyon semmit sem segít, ha hogy valamelly közbirtokos egyszersmind jobbágy is lévén, marhájával a jobbágyi legelőt széltiben lelegetteti; melly bajon és nehézségen az individualis segregatio²¹ azért nem fog elegendőkép segíthetni, mivel ez a RRnek tulajdon értelmök szerint is nem mindenütt eszközölhető. Hozá járul ama publico politicus tekintet is, hogy a nagyobb számú compossessoratusokban többnyire kevés számú jobbágy telkek találtatván, a nemtelen lakóság kétségkívül depopuláltatni, s az ily helységek minden felvigyázat mellet is kisebb nagyobb mértékben curialisáltatni fognának, és e szerint a jobbágy házak lassanként elpusztulván, a telkek pedig a nemesi telkekkel összeolvastatván, ezen körülmény magára a proportionalis clavisnak²² különben is sok nehézségekkel járó kidolgozására is temérdek zavart szülő hatással lehetne.

BORSICZKY hasonló értelemben nyilatkozott. Nem is indíttatik ellenkezőre a kerületi izenetnek azon okai által hogy különböző tekintetbe jön a compossessor a földes urtól, minthogy ez a telek eladására kívánt jóváhagyással ön hasznára könnyen visszaélést gyakorolhatna; és hogy a compossessoroknak ki nem rekesztése a vevők számát, következőleg a telek haszonvételének becsét is neveli.²³ Nem az első ok: mert a ki

¹⁹ L. előbb, 485. l.

²⁰ A rendek az úrbéri III. tc. 3. §-ában mondják, hogy „...a nemzeti ipar előmozdítása tekintetéből a jobbágyi legelő a földes urtól... elkülönöztetni rendeltetik”. (Jegyzőkönyv, I. k. 510. l.)

²¹ A közös legelőnek a telkek arányában való felosztása és az egyes jobbágycsaládok kezébe adása.

²² Azon kulcsnak, amelynek alapján a közös jövedelmeket a közbirtokos nemes családok felosztják egymás között.

²³ Az izenetjavaslat érvelését olv. *Iratok*, III. k. 117. l.

földes úr lévén, magának a teleknek is tulajdonosa, kétség kívül nagyob igazzal kívánhatná, hogy tulajdonának megvételéből ki ne rekesztessék; azonban más fontos tekinteteknél fogva csak ugyan kirekesztetett; de nem indittatik a második ok által is, mert a vevők száma nem a legfőbb tekintet, különben magokat a földes urakat sem kellett volna kirekeszteni. A szólló követ meg van győződve, hogy a kerületi szerkeztetésből nem haszon háramlanék az adózó népre, hanem oly *allez changéz*, melly a jobbágy telkek nagy részét nemesi kézre játszaná.²⁴

PFANSMID szintén a kir. resolutoria szavazván, ez ellen csak szinlett oknak lenni véli a vevők számának megszorítását; mert gyáva embernek kellene azon közbirtokosnak lenni, ki nem tudna elegendő befolyással birni, hogy az idegen vevőket elrettenthesse; nem is foghatja meg a szónok, hogy lehetne a földes urat arra kényszeríteni, hogy egy közbirtokost, kivel már különben is ellenségeskedésben van, még jobbágyának is kéntelenitessék befogadni.

FRIM kanonok is a kir. resolútióra szavazott, más különben már csak abban is nagy anomáliát látna, hogy a földes úr a maga sajátját nem használhatja, a compossessor pedig használhatná, de még nagyob anomáliát látna abban, hogy a compossessor egyszemélyben úr és jobbágy is legyen. Ezekhez járul még: hogy a szegény adófizetők a közbirtokosokkal ki nem állhatnák a concurrentiát, hogy a birtoktalan nemesek sorsa nehezítenék, s végtére hogy eddig is kevés egyetértés volt a compossessoratusokban tapasztalható, s ez még ritkább lenne, ha hogy a köz birtokosok egymás iránt jobbágyi viszonyokban is állhatnának.

BENCsik: A Contributionalis fundus biztosítására magát a királyi javallatot sem tartja elegendőnek, s nyilván kitétetni kívánja; hogy a jobbágy telken lakó nemes ha örökösödés, avagy vétel útján tulajdon azon helységben nemesi birtokot vesz, amazt eladni köteleztessék.

BALOGH ezen véleményt ugyan elmellőzi, de valamint kívánta volna, hogy el lévén már a jobbágy telek haszonvételével járó terheknek viselése általánosan határozva; maga a földes úr sem legyen a jobbágy telek bevételétől eltiltva s e szerint véget vessünk ama gyűlöletes demarcationalis vonalnak, melly a polgári karzatokat egybe olvadni nem engedi; úgy mi után a földes urak a vétel szabadságából kirekesztettek, azt inconsequentia nélkül a közbirtokosoknak sem véli megengedhetőnek.

Ellenben ezeknek ellenére

DUBRAVICZKY a kerületi szerkeztetéshez ragaszkodott, s gyámokul kifejté a tulajdon földes úr és más közbirtokos közt fentforgó különbséget. Legfontosab ellenvetésnek látná a legelő elkülönítésének tekintetét, de úgy véli, hogy ezt vagy az individualis segregatio, vagy ahol ez nem volna lehetséges, a marhák számának meghatározásával lehet segíteni.²⁵ A depopulatio ellenvetése pedig bár mi fontos legyen is, a szabad adás vevés elveinek megszorítására és a szegényeb nemesekről gondoskodás elmellőzésére nem vezérelhet.

²⁴ Előadása szerint „az A. köz birtokos megveszi a B. köz birtokos jobbágyának telkét, ez ismét amazét; így, midőn egy ideig egymásnak, úgy mondván, jobbágyai voltak, azon jobbágy telkeket elcserelik s allodializálják.” (Jegyzőkönyv, VIII. k. 297. l.)

²⁵ „Ha megengedi a helybéli környúlállás, minden jobbágy elkülönítteti a maga legelőjét; ha pedig ez meg nem történhetik, marha számra fogják elhatározni, ki mennyit legeltethet.” (Jegyzőkönyv, VIII. k. 301. l.)

A PERSONALIS feleletül adá: miképen maga Pest követe is elősmeri, hogy a compossessoroknak adandó vételi engedelem miatt szükség lenne a köz legelőn tartható marhák számát meghatározni, ez nem egészen kívánatos intézet, de legyen bár jó vagy rossz, minden esetben törvényt kellene felőle alkotni, a R pedig ilyesmit nem javallanak.

KÖLCSEY a kerületi szerkeztetést pártolá. Hazánkban, úgymond, oly temérdek közfalakkal vannak a polgári társaság osztályai elkülönözve, hogy valóban csudálkoznunk kelletik, ha minden lépésünkben egész testünkkel egy elkülönözö korlátba nem ütközünk, és még is nem hogy ezen elkülönözéseket vagy egészen eltörölni, vagy legaláb kiegyengetni törekednénk, sőt inkább örökösíteni iparkodunk. Kétféle a birtok hazánkban, majorsági, és jobbági. Majorságot a népnek azon legszámosb osztálya, melyet törvényeink *misera contribuens*nek neveznek,²⁶ nem birhat. Ha most a RR meg akarnák a dolgot fordítani, s azt mondani, hogy viszont jobbági birtokot nemes ember teljességgel ne birhasson; ezt bár ha gondolkozásom elveitől távol lenne is, legaláb meg tudnám fogni, s logikai követeltségét látnám benne ama törekvésnek, hogy a nemesség mint Istennek választott népe örökre elkülönözve maradjon. De miután a RR ezt nem teszik, mi oknál fogva kívánják a köz birtokosokat a jobbági telki haszonvétel vásárlásából kizárni? meg nem foghatom. Mert a jobbági telken lakó nemes is fel lévén nemesi fekvő vagyont birhatás jogával ruházva, később akár örökösödés útján, akár másképen compessossorrrá is válhatik, a majorsági s jobbági birtoknak öszezavarása tehát ki nem kerülhető.²⁷

Szóllottak még a redactio mellett: Gr. LA MOTTE, a ki azt hiszi, hogy a depopulatiotul való félelemnek oda kellett volna a RRket vezérlelni, hogy az usufructuatio adás vevését épen meg ne engedjék. — RUDICS depopulatiot csak akkor tud képzelni, midőn a telek pusztán marad, nem pedig midőn nemes ember száll reá. — SOMICS azt hiszi hogy a ki telkét eladja, az még nem vándorol ki az országból, s e miatt a statusok történeteire hivatkozik, annak bizonságaúl: hogy a házas zsellérek számának szaporodása depopulatióra még egy országot sem vezetett. Végre Sz. PÁLY teljességgel meg nem foghatja, miképen fordúlhat meg rögtön a dolog annyira, hogy ekkorig csak a nemesség maga birhatott fekvő vagyont, ezentúl pedig csak ő maga nem fog jobbági telket birhatni; s ezen megszorítás ép akkor háramlik reá, midőn igen sok vármegyék nemessége késznek nyilatkozott a népet magához emelni, s őt jussaiban részesíteni.

Ezek szerit 24 megye, az Egyházi Rend, a Turopoljai Kerület, és a kir. városok közül Kassa, Posony, Kőszeg, Lőcse a Kir. Resolutionnak elfogadására, vagy is a compossessorok kirekesztésére nyilatkozott. — Mit az ELŐLÜLÖ, mint többség akarátját, végzésnek is jelentett, ellene csak 22 megye, s Győr városa szólván. (A kerületi ülésben 28 voxá¹ 20 ellen merőben ellenkező volt határozva.²⁸)

A Stylus iránti némi vitatások után abban állapotván meg a KK és RR, hogy az elfogadott Resolutionnak tulajdon szavai: *Dominis terrestribus concernentium locorum et Communitatibus exceptis*²⁹ tétesse-

²⁶ A „misera plebs contribuens“ kifejezés közhasználatú volt a XVIII. század elején; a törvényhozásban az 1751:37. tc.-ben fordul elő első alkalommal.

²⁷ V. ö. a *Jegyzőkönyv* (VIII. k. 304. s köv. l.) részletesebb szövegével.

²⁸ L. e kötet 485. l.

²⁹ V. ö. *Ira'ok*, III. k. 31. l.

nek a szerkeztetésbe.³⁰ DEÁK szükségesnek vélte elhatároztatni: mi történik azon esetben, midő a jobbágy telket bíró nemes ember örökösödés, vagy végrendelés útján tulajdon azon helységben nemesi birtokhoz jut? — Némellyek kétségkívül valónak hitték, hogy ily esetben jobbágyi birtokát is megtarthatja. FEKETE ellenben ezt a hozott törvény kijátszására vezetőnek állítá. Azonban MARCZIBÁNYI még azon esetre is kiterjeszté az indítványt, midő a jobbágy telken lakó nemes, bírói foglalás útján jut nemesi jószág birtokába. ÖTVÖS TAMÁS pedig oly kiterjedésben teszi magáévá Zala követének indítványát, hogy a jobbágy telken lakó nemes ne csak örökösödés, de adás vevés útján is szerezhessen jobbágy telkének megtartása mellet magának tulajdon azon helységben nemesi birtokot. A PERSONALIS oda nyilatkozott, hogy hajlandó lett volna az örökösödésnek esetjeit ritkaságuk tekintetéből kivétel gyanánt törvénybe iktattatni, de látván hogy a felvetett kérdés igen messze terjedő kivételekre vezet, kéri a RRket, maradjanak a mellet, a mit már elvégeztek. — Mire felkiáltás következvén, a Resolutio szavai minden további magyarázat nélkül benmaradtak a szerkeztetésben, a nélkül hogy meg tudnám mondani, mi légyen a Zalai követ által felvetett kérdés iránt az ország Rendeinek értelme.³¹

October 18-án 238-ik országos ülés. — Következett ugyan csak az 1-ő t. cz. 6-ik §-usának második része, mely a kerületi szerkeztetés szerint azt rendeli hogy a jobbágy telek haszonvételének megvásárlója *omnia cum hac usufructuatione conjuncta, tam dominalia, quam Art[icu]lo T. determinata publica onera supportare obligabitur*. Az első országos végzésben az *Art[icu]lo T. determinata* szavak helyett *determinanda* szó foglaltatott. Ő felsége ezen szónak egyszerű kihagyásával kívánta az Országos szerkeztetést elfogadni. (Lásd 176-ik számú levelemet.³²)

A PERSONALIS ohajtotta volna hogy a Királyi Resolutio elfogadtasék, de miután mind a *determinata* szóból mind pedig az izenet, és felírási javallat tartalmából³³ nyilván valónak látja hogy a KK és RR mindenesetre még ezen az országgyűlésén okvetetlen elhatároztatni kívánják, mellyek légyenek a jobbágy telek haszonvételével járó közterhek, a kerületi szerkeztetésben szívesen megnyugszik.

ÖTVÖS TAMÁS kéri a RRket hogy ezen alkotványi rendszerünkbe mélyen bé vágó kérdés felett ujlag tanácskozzanak. Jussuk van erre az Ország Rendeinek, mert a Királyi Felség az országos javallatot úgy a mint fel volt terjesztve, el nem fogadta, sőt a *determinanda* szónak kihagyásával az Ország Rendeinek szándékán s akaratján messze túl terjedve jobbágy telket vásárlandó szegény nemes társainkat minden-

³⁰ Borsiczky aggodalma szerint a *dominis terrestribus concernentium locorum exceptis* kifejezés úgy magyarázható, hogy „a földes urak csak saját jobbágyaiktól nem vehetnek telkeket, más jobbágyoktól pedig ugyan azon helységben, a kiknek ők nem földes urai, vehetnek” s ezért szükségesnek vélte az *et compossessoribus* szavak beiktatását, a többség azonban Deák nyomán a *resolutio* fogalmazását fogadta el. (Jegyzőkönyv, VIII. k. 308., 310. l.)

³¹ Deák két felszólalását, valamint Kölesey pártoló öadását, amelyben felhívta a rendek figyelmét, hogy Deák indítványának elutasítása esetén „a jobbágyi birtok is tellyes esz bizonytalansággal, akkor pedig a jobbágy telek sem mit sem fog érni”, olv. Jegyzőkönyv, VIII. k. 311., 313. l.

³² A kérdés kerületi vitáját l. előbb, 485. s köv. l.

³³ *Iratok*, III. k. 117., 146. s köv. l.

nemü köz terheknek különbség nélkül alája vetni kívánja.³⁴ E szerint a végzés megszűnt mi reánk nézve is kötelező erővel birni, s a tanácskozás mezeje minden megszorítás nélkül nyitva van. Alkotványos nemzeteknél, melyek a törvényhozó hatalmat az uralkodóval megosztva bírják s gyakorolják, kölesönös alkudozáson épül a törvényhozás munkálata, s ezen alkudozás a magánosok közötti alkudozással tulajdon azon egy szabályon alapúl; mellynek egyenes következése, hogy egyik alkudozó fél a másik által kikötött feltételt el nem fogadván, a kötelezés ereje megszűnik, s új alkudozásnak van helye. Így van a dolog a jelen esetben is, kéri tehát a RRket, tanácskozzanak ujabbán a tárgy felett, s mentsék meg szegény nemes társainkat minden szolgálai terhektől. Ezt kívánja alkotványunk alapos rendszere, ezt kívánja más számtalan törvények között az 1723-ik 6-ik t. cz.,³⁵ mely egyszerre s egyidőben alkotott az 1723:1-ő s 2-ik törvényekkel.³⁶ De ha soha egy hasonló törvényünk nem lenne is, magas politikai tekintetek javasolják, hogy el ne szakítsuk magunktól ama szegényeb atyánkfiait, kik bár kevésbé részesültek is a sors ajándékiban, de érdekjökben velünk egyesülve valának, s ezen közös érdeknél fogva minden közös veszélyben teljes kézséggel osztoznak. Egyesülésben áll a nemzetek ereje. Alig melegitnek külön külön a napnak sugárai, de összepontosítva érczet olvasztanak. Így társaságban is a közös érdek által egyesített sok kis erő egy óriási erővé nevededik, míg elválasztva mindenik gyenge s erőtelen. Kéri tehát ujabbán a RRket, hogy a jobbágy telkeken lakó 30.000 nemes érdekét magunktól el ne szakítsák; maga részéről minden esetre elhatározottan kijelentvén, hogy oly törvényben, melly a nemes embert bár mi helyzetben legyen is, valamelly szolgálai tehernek alája vetné, soha meg nem egyezik.

A PERSONALIS nem kíván a tárgy érdeméhez szóllani, mert ez már 1825-ben is bőven kimerítetett,³⁷ s eldöntetett. Csupán a kir. resolutioból vont következtetés megczáfolása tekintetéből megy tehát vissza a két tábla között a kérdésben forgó t. cz. iránt folytatott tanácskozások sorára,³⁸ s megmutatja hogy magára a principiumra nézve, t. i. hogy a ki jobbágy telki haszon vételt veszen, bár ki légyen is az, tartozik a köz terheket viselni, úgy a két tábla, mint az ország és Ő Felsége között tökéletesen megvan az egység,³⁹ s csupán a viselendő terhek részletes meghatározása van a rendszeres munkálat tekintetéből felfüggesztve, Ezen elvre nézve a *determinanda* szónak Ő felsége által javallott kiha-

³⁴ „Sőt még a további tanácskozástól is kizárni látszana az ország gyűlését.” (*Jegyzőkönyv*, VIII. k. 316. l.)

³⁵ A tc. szerint az uralkodó a földesurakat és mindazokat, akik nemesi kiváltságot élveznek, mentesíti az adófizetéstől.

³⁶ A két tc. a Habsburg-ház nőágának örökösödési jogát iktatja törvénybe (*Pragmatica sanctio*.)

³⁷ Az országgyűlés 1826 június 16-tól csaknem két hónapon át vitatta ezt a kérdést. (L. az országgyűlés *Jegyzőkönyve*, II k. 610. s köv., III. k. 1. s köv. l.)

³⁸ A kérdés korábbi vitáira l. *Országgyűlési Tudósítások*, I. k. 601. l., II. k. 215. s köv. l., 277. s köv. l., 312. l., 331. s köv. l. és e kötet 485. s köv. l. *Jegyzőkönyv*, II. k. 323. s köv. l., V. k. 52. s köv., 282. s köv. l. — A tárggyal kapcsolatban váltott izeneteket l. *Iratok*, I. k. 324. s köv., 388. s köv., 409. l.

³⁹ „...contextum §-phi huius, ex quo nihilominus vox: *determinanda* exmittenda erit, per altetatem Suam Maiestatem Secretissimam, velut alias etiam, semel atque iterum benignae declaratae menti Ejus conformem, benigne probari”, mondja a királyi válasz. (*Iratok*, III. k. 31. l.)

gyása semmit sem változtat, s azt legkevésbé sem sérti, következésképp a mi a törvényhozó hatalom mindkét részének megegyezésével végzésbe ment, az már többé tanácskozás tárgya nem lehet.

JESZENSZKY úgy vélekedik: hogy az alkotmányunk alapos törvényeibe gyökerezett nemesi jussoknak legalaposb része, hogy a nemes adót nem fizet. De azért nem érdekelheti hazánk nemességét azon szemrehányás, mintha ő a köz terhek viselésében nem részesülne, mert tudva vannak a K és RR előtt mind azon terhek és kötelességek, melyeket a nemesi Rend viselni szokott. Szívesen adózik ő életével a Hazáért, szívesen viseli a Hon oltalmának édes kötelességét, s ennél több áldozatot magános polgártól egy status sem kívánhat, kivált ott, hol a hon oltalmának megkívántatott költségek az e végre kijelelt dús gazdag statusi jövedelmekből bőségesen kitelnek.⁴⁰ De ha még is a kincstár állapotjának szabályos kimutatása és szoros vizsgálata után e részben valamelly fogvatkozás tapasztaltatnék, készebbek Tolna vármegye Rendei oly intézetekről gondoskodni, hogy a hiány fedezéseihez egyenlő arányban minnyájan hozzá járuljunk, mint sem megengedni, hogy a tanácskozás alá vett t. cz. javallatában foglalt különböztetés által alkotmányunk alapjai feldúlassanak. Midőn tehát a jobbágy telekre szálló nemeseket minden adó alól felmentetni kívánja, reménlvén hogy ezen indítványa pártfogásra találand, a szerkeztetést csupán a nemtelen jobbágyokra érti s ezekre nézve a *determinanda* kifejezéshez ragaszkodik.

A vitatások folytatása következni fog. — Azoknak resultatuma oda ütött ki, hogy a kerületi szerkeztetés igen tetemes szó töbséggel helybe hagyatott. Megújult egyszersmind Zolyom vármegye indítványára Beregh vármegye által az országgyűlése ellen Ő felségéhez intézett vádoló fel írásnak emlékezte, mellyre nézve sok megyék ellenmondásukat megújítván, sőt Honth v[ármegye] hasonló merészletet büntetésére törvényt is alkottatni sürgetvén, a KK és RR ismét köz akarattal napló könyvbe iktattaták, hogy a mit e tárgynak Szabolcs indítványára történt felvétele alkalmával Julius 1-ő napján Deák mondott volt, azt ujjolag is minnyájan magokéva teszik.⁴¹

⁴⁰ Fényes Elek szerint, aki Magyarország bevételeit kerekén 23 millió. kiadásait 16 millió frtra becsülte, az állandó katonaság 6,828.000 frtba került, amivel szemben a koronai és kamarai uradalmak 1,600.000, a sómonopólium 4,984.440, a bányásza és pénzverési jog 1,096.400, a harmincad és vám 4 millió, a hadi adó 4,395.244 frtot jövedelmezett. (*Magyarország statistikája*, Pest, 1843. III. k. 32. l.)

⁴¹ A részletes beszámolót l. a következő számban.

189.

a)

1834 október 18

Országos ülés.

[I.] További viták a jobbágytelket vásárló nemesek megadóztatásával kapcsolatban. [II.] Újból előkerül Bereg megye feliratának ügye.

b)

1834 október 20, 21

Országos ülések.

Tárgy: Királyi módosítások az úrbéri első tc. hátralévő §-aihoz.

a)

Posony, October 22-én, 1834.

(Folytatása a 18-ik Octoberi 238-ik országos ülés vitásainak, a jobbágy telek haszonvételeivel járó köz terhek viselésének tárgyában.)

[I.] BREZOVAY szívesen pártolná Bereg és Tolna követjének¹ indítványát, hahogy az országos végzés engedné, s fogja is pártolni minden esetben, midőn idő s alkalom nyiland rá; a dolognak mostani helyzetében azonban a *determinanda* és *determinata* szóra nézve nem igen aggódik, mert mind a kettő azon biztosításra céloz hogy a kérdéses terhek még ezen az országgyűlésén szabályosan meg fognak határozatni. De éppen az szült küldőiben legnagyobb aggodalmat, hogy ámbár mind az e tárgy feletti országos tanácskozások folyamatja, mind magának a törvénycikkelynek Ő Felsége által is (egy szó kivétellel) jóvá hagyott szerkeztetése czáfolhatlan bizonságot nyujtanak, hogy a kérdésben forgó országos végzés csak azon nemesekre értetett és értethetik, kik a jobbágy telki haszonvétele szabad adása vevésének e jelen törvényben foglalt engedelménél fogva *ezentul* fognak a jobbágy telekre szállani, azokra ellenben, kik eddig a nemeseket minden adó alól felmentő törvények oltalmának alatta szállottak jobbágy telkekre, teljességgel nem értetett, de nem is értethetett; a jelen izenet-mindazáltal midőn arról szól: hogy a kérdéses terhek miségéről, és különbségéről nem csak a nemesekre, de magokra a jobbágyokra is minden esetre még ezen az országgyűlésén kívánnak rendelkezni az Ország Rendei, nem a *jobbágy telket* vásárlandó, hanem általában a *jobbágy telkeket* *biró* nemeseket említi.² Nehogy tehát ezen kifejezésből valamelly visszaható erő következtessek, a *telkeket* *biró* szavakat *telkeket* *vásárlandó* szavakkal kívánja fel cseréltetni. — Kívánja továbbá azt is, hogy a kérdéses közterhek ne neveztessenek jobbágy telken *fekvő* terheknek,

¹ Ötvös Tamás és Jeszenszky János.

² „A Karok és Rendei a személyes és a telken fekvő terhek miségéről és különbségéről nem tsak az érintett telkeket *biró* nemesekre, de magokra a jobbágyokra nézve is, minden esetre még a jelen ország gyűlés lefolyta alatt kívánnak rendelkezni.” (*Iratok* III. k. 117. l.)

különben alapos törvényeinkkel ellenkezőleg *onus inhaeret fundo*,³ hanem inkább eme kifejezés használtassék: *jobbágy telkek haszonvételeivel járó köz terhek*.

A KIR. SZEMÉLYNÖK megjegyzé, hogy itt a végzést sem ő, sem más akárki nem érti másrol, mint a jobbágy telket vásárlandó nemesekről, mert e jelen törvényben csak ezekről lehet szölni, azokról, kik már jelenleg jobbágy telken laknak, az Ország Rendei még 1825-ben végeztenek;⁴ mindazonáltal midőn a KK és RR a jobbágy telek haszonvételehez kötött köz terhekről in complexu fognak intézkedni, lehetetlen hogy intézkedésekbe a már jelenleg jobbágy telken lakó nemeseket is, még pedig az 1825-ben adott moratorium alkalmával⁵ hozott végzés következtében is bé ne foglalják, s tanácskozásaitak ezekre szintén ki ne terjesszék. Ha tehát Heves követjének indítványá ezen tanácskozás utját akarhá bevágni, azt maga részéről egyátaljánban el nem fogadja.

Ezen elhíresült usufructuationalis 6-ik §. már igen sokszor forogván tanácskozás alatt, s általam mindenkoron terjedékenyen közöltetvén,⁶ nem tennék érdekes dolgot, ha minden egyes kijelentésekre kiereszkedve, ugyan azon egy dolgot minden egyes követ szavaival sokszorozva ismételném; általában tehát csak azt jegyzem meg, hogy azon követek is, kik ismételve kijelenték, hogy semmi olyas törvénynek alkotásában, melly a nemeseket bár melly szín alatt adó alá veti, tetleges részt venni nem fognak (mint Böthy, Rudics, Palóczy, Siskovics s mások) legroszab esetre a Hevesi követ indítványához ragaszkodtak; és minnyáján, kik a jobbágy telken lakó nemesek adóztatásának ellene voltak, oda intézték törekedéseket, hogy ezen közterheknek meghatározása legaláb rendszeres pertractatoria halasztassék, s a Contrib[utionale-]Comissariatium operatum többi részei közül kiszemelve semmi esetre fel ne vétessék;⁷ melly végre inkább a *determinanda*, mint sem a *determinata* szóban gondoltak biztosítást találni.

Ellenben voltak több megyék, mellyek magának a kir. resolutionak elfogadásával, s így a *determinanda* szónak is kihagyásával oda voxoltak, hogy a ki jobbágy telekre száll, legyen az nemes, vagy nemtelen, minden azzal járó terheket tartozzék különbség nélkül viselni. — Ide tartoznak: Somogy, Zólyom, Temes, Torontál, Arad, Árva, Bars, a Jász Kún kerület és (Győrt kivéve) a király városok.

Egyébiránt a vitatásoknak hátralévő érdekeseb része itt következik:

PALÓCZY: Ama rövid, de hatalmas erőségnek, a *maradjon* szónak hangoztatásába gyakran be szokott ugyan folyni maga is, most azonban elébe szabott követi kötelességeinek szentségénél fogva anyival inkább

³ V. ö. e kötet 431. l. 21. jegyzet.

⁴ A jobbágytelken lakó nemesek adózásáról szóló 1826 aug. 11-i végzést és a szept. 13-i resolútiót l. az 1825/27-i országgyűlés *Írásiban*, 663. s köv. l. 711. s köv. l.

⁵ Az előző jegyzetben említett resolútió az adómentességet biztosította a legközelebbi országgyűlésig, amelynek határoznia kellett volna az adózás megkezdésének időpontjáról.

⁶ V. ö. az előző szám 38. jegyzetével.

⁷ Az adóügyi országos bizottság javaslata a negyedik helyen szerepelt az elvégzendő munkálatok sorában. (*Íratok*, I. k. 5. l.) A javaslatainak első, „De projecto generalis tributi pro dotatione cassae militaris destinati in iurisdictionis repartitionis, eiusdem dein in communitates et individua contribuentium per ipsas iurisdictiones faciendae subrepartitionis” szóló részének tárgyalásakor kellett volna napirendre kerülnie a jobbágytelken élő nemesek terhei meghatározásának.

bé nem folyhat, mivel valamint az Africai Scipio temetésekor Metellus mondá maga négy fiainak: Menjétek Scipio temetésére, nagyobb polgár temetésén soha sem lesztok;⁸ úgy a szónoknak is ápolgatnia kell politicus halálához közelgető egy oly nagy haldoklót, mellynél nagyobbab ápolgatni soha sem fog, s kinek, ha bár életét ne talán meg nem tart-hatná is, halála órájának ütését a lehetőségig késleltetni szoros köteles-ségében áll. Örömet vissza menne Bereg és Tolna követjeivel a szónok is magának azon elvnek vitatásába, hogy a jobbágy telken lakó nemes-ek köz terhek alá ne vettessenek, de tiszteletben kelletvén az országos végzést tartania, kéntelen magát azzal vigasztalni, hogy: *fata volentem ducunt, nolentem trahunt*.⁹ Borsod vármegye még tavaly nyilván kimon-dotta hogy ily törvény alkotásában munkás részt soha sem veszen,¹⁰ de a többség akaratját feltartóztatni nem áll hatalmában; örömmel járul a jobbágy telkek haszonvétele szabad adásvevécsének meghatározásához is, mert ezen engedményből a Hon boldogságának hajnal hasadtát remélné, de ha tudta volna, hogy mihelyt ez el fog határozatni, a kárpít tüstént félre rántatik, s külsőleg bibor színű szőnyeg alatt az rejtődzik: hogy a szegényeb sorsú nemesség polgári létele gyökerébe vágó terhek viselése alá vonattassék; valjon több megyékkel egyetemben más uta-sítást nem adott volna e, — s valjon ezen 6-ik §. léteznék e a diéta asz-talán? Szabad legyen a szónoknak kételkednie. Arról pedig: hogy ezen törvénynek a jelenleg jobbágy telken lakó nemességre is vissza ható erő tulajdonítassék, a szónok előre annyival inkább gondolkozni sem tudott, mivel a két tábla kölcsönös egyet értéssel kifejezé, hogy ezen törvény-nek kötelező ereje csak akkor veszi kezdetét, ha majd a közterhek minősége maga helyén rendszeresen elintéztetik, s maga a kir. válasz is csak az adás vevés jövőendő eseteiről szól. Hogy lehet tehát ezeknek s a törvényes nemesi szabadság eddig fenállott oltalmának ellenére ama rendelkezést vissza ható erővel felruházni? s hogy lehet ezt a törvény oltalma iránti köz hiedelemmel (fides publica) megegyeztetni? ezt fejtse meg valamely szerencsésebb Oedipus.

Azonban a napi rend a kerületi Izenetnek azon mondása körül forog, hogy bár ha mielőtt a hátralévő rendszeres munkák elintéztet-nének, előre nem látott esetek miatt a diéta eloszlattnék is, a job-bágy telkek haszonvételevel járó terhek minősége minden esetre még ezen az országgyűlésen el fog határozatni. Ebben a követ utasításá-nak azon általános elvénél fogva sem egyezhet meg, hogy minden Rend-szeres munkák csak együt, s egyszerre terjesztessenek királyi meg erő-sítés alá,¹¹ s így a kerületi izenetben emlegetett különös törvényczikely, a Borsodi követ megegyezésével (és reménli nem marad maga) soha sem fog felterjesztetni; — de nézzük csak, a közterheknek per excerpta célzott meghatározása oly könnyű munka e? s oly hasznos lesz e a

⁸ V. ö. Plinius, *Nat. Hist.* I. VII. 144. és Valerius Maximus, *Factorum et dictorum memorabilium libri novem*, I. IV. c. I. 12.

⁹ Seneca, *Epistolae*, 107. 11.

¹⁰ Borsod megye ilyen értelmű utasítását Palóczy az 1833 október 26-i or-szágos ü. ésben olvasta fel. (V. ö. *Országgyűlési Tudósítások*, II. k. 332. l.)

¹¹ Az az országgyűlés a királyi propositiókra adott válaszában állította fel azt az elvet, hogy az első három munkálatot együttesen terjeszti fel szentesít-ésre. A király ezt nem fogadta el, mire a rendek 1833 április 23-i kerületi ül-ésükben elállottak kívánságuktól. (V. ö. *Iratok*, I. k. 161., 197., 201. l. *Országgyű-lési Tudósítások*, I. k. 319. s. köv. l.)

hazának, mint a minő könnyű volt a szándékot kijelenteni? Vigyük bár haza egy per excerpta alkotott t. czikelyben a köz terheknek summás Cathecismusát; ezzel örömet s vigasztalást sem az adózó népnek, sem a szegény nemességnek haza nem viszünk. Az adózók majd így szólnak: eme köz terhek nem ujságok előttünk; régi terheinknek egyikét sem látjuk elhagyva, s rajtunk mit sem segít hogy a jobbágy telkeket bíró nemések in consortium malorum hivatnak; mert csak 220.000 hold van a ő kezeiknél, s ez az országra nagy különbséget nem teszen. M't segített hát rajtunk terheinknek summás elszámálása? A katonai regulamentumból, administratioból, transenna tartásból, katona szállások s istállók építéséből, az adó beszédéséből, köz pénztárak manipulációjából, s itt ott meglopásból, a gyakran esztendei rendes adónkat felül múló deperditákból jólétünket állandóan rongálva reánk háromló súlyok miként orvosoltattak?¹² elég lesz e felelnünk: igaz, emlegetett bajaid kártékonyan rongálják boldogságodat, de orvoslásuk rendszeres intézkedést kíván, addig tehát csak szenvedjed sanyarú terheidet! Valóban csekély öröm, csekély vigasztalás!! Hát a jobbágy telket bíró szegény nemesség ama kérdésére: új terhet háritván reánk, régi terheinket miért hagyátok rajtunk egészen? a kettőt együt csak nem viselhetjük, hiszen régi terheink azért valának reánk háritva, mert ez ujabaktól mentek valánk? Mit felelünk s mit amaz ellenvetésre: hogy van ugyan elég nyoma törvény könyvünkben hogy a nemesség itt ott adó alá vonatott, de ezen törvénytelenység az egész nemesi rendre ki volt terjesztve, s mindég is törvénytelenység volt, s oly idő szakban is történt, midőn p. o. Corvinus Mátyás vas kezekkel tartotta a kormány gyeplőt;¹³ de megorvosolták eme sérelmeket fejedelmeink s az ország Rendei, meg az 5-ik 6-ik czikelyek 1723-ban,¹⁴ mellyekkel együtt készült a Pragmatica Santio, meg az 1805: 1-ő t. cz., melly az armalistákat minden taxálattából ép azért mentette fel, hogy a nemesi felkelés kötelességeit annál alkalmasoban teljesíthessék.¹⁵ Ezen törvény az Ulmai veszély után hozatott;¹⁶ a nemesség ekkoron, s ismég 809-ben fegyvert fogott, utálattal veté meg az arany hegyeket ígérő ellenség hitegetéseit, s vére

¹² A földesúrral szemben fennálló kötelezettségeken és az állami adón kívül a jobbágy vállaira neheztek a katonai — állandó és átvonuló (transennalis) — beszállások terhei, amelyeket ekkor még mindig az 1715. évi regulamentum militare szabályozott, a piaci áron alul szabván meg a kenyér, zab, széna, stb. árát, valamint a vármegyei házipénztár (cassa domestica) fenntartása és a megyei közmunkák (útésinalás, hídépítés, vízszabályozás stb.) különböző fajtái.

¹³ Kovachich Márton György és József kiadványaiból ekkor már ismereteseek voltak Mátyás azon decretumai, amelyek, mint az 1467., 1468., 1470., 1472. és 1475. évek, a nemesség alsóbb rétegeit, a jobbágytelekre húzódót is, adófizetésre kötelezték, illetőleg azokat ismét fokozatosan mentesítették. (V. ö. Kovachich Josephus: *Sylloge decretorum comitialium incltyi regni Hungariae*, Pesthini, 1818. I. k. 190. s köv. l.)

¹⁴ Az 1723: 5. tc. szerint a nemes idézés és törvényes ítélet nélkül nem tartható le s vagyonában nem károsítható meg, a 6. tc. pedig az adómentességet biztosítja, ugyanakkor azonban az armalistákat a házipénztár terheinek viselésére kötelezi.

¹⁵ Az idézett tc. 17. §-a hatálytalanította az 1723: 6. tc.-nek az armalistákra vonatkozó rendelkezését.

¹⁶ Napoleon 1805 őszén Ulm mellett megverte és elfogta a Mack tábornok parancsnoksága alatt harcoló osztrák sereget. A magyar nemesi felkelést ekkor szőlítették harmadszor harcba, alkalmazására azonban a pozsonyi béke következtében már nem került sor.

ontásával oltalmazá a királyt és Hazát, mert érettök harczolva szabadságiért, s tennen legszenteb érdekeiért is gondolt harczolni, legdrágább örökség gyanánt kívánván jusait maradékira ált bocsájtani. S mit a harczban el nem veszített, békében veszítse el? és reá iljék ama mondas: *Moenia (Belgrádi) fortia pace cadunt?*¹⁷ — Elég lesz e mind ezekre felelnünk hogy az 1723: 6-ik s 1805: 1-ő törvények most sem törültettek el, de a régi, s új terhek kiegyenlítése rendszeres pertractatiót kíván, ez az Isten tudja mikor felveendő Banderialéra tartozik,¹⁸ s addig csak viselje mind régib, mind ujab kötelességeit a szegény nemesség!! valóban az is csekély öröm, csekély vigasztalás.

De mind ezekre amaz Achillesnek vélt válasszal felelnék: hogy az adózó, nép a Status terheit már nem bírja, s ama statusi maxima, a ratió status publici azt kívánja, hogy a köz terhek viselésében mentől többen részesüljenek, és hogy ha előre rendelés nem tétetnék, az urbéri telkek haszonvételeit többnyire nemesek vévén meg, az adó fundusaúl rendelt fekvő javak nagyon megfogyasztatnának. — Ugy de a ratio status elége legitimálta már magát a világ előtt hogy nem mindég igazságos bíró, s nem állunk még ott, hogy valamelly migratorium seculum¹⁹ forma támadással a nemesség igen vágyakoznék jobbágy telkekre költözni; s minden esetre tán tanácsosb lenne bevárni, hogy az usufructuatio szabad adása vevésének engedélye minő következtetésekkel fog kifejlődni? s így a törvényt majd tapasztalásra, nem pedig theoriára építeni. De vegyük a RR legfőb feleletül, hogy amaz Achillesi erőség fegyverének éle Borsod vármegyét nem foghatja. Soha sem volt Borsodnak czélja s akarátja, hogy a status minden nemű köz terheit csak az adózó népre hárítsa. Utasításban adta ugyan követjeinek,²⁰ hogy a sarkalatos törvényektől s azokon alapuló nemesi jusoktól bár mely ártatlannak látszó szín alatt eltávozni ne merészeljenek, de utasításba adta azt is: mondják meg magyar egyenességgel a magyar Diaetának: hogy ha lélekösmeretesen meg vannak az Ország Rendei győződve arról, hogy az adózó nép a Status köz terheinek viselésére egy átaljában elégtelen, s ha meg vannak arról is győztetve, hogy országunk systemájában tovább nem halasztható orvoslást kívánó gyökeres baj és hiba van, ne hagyjuk össze roskadni hazánkat, segítsünk úgy, hogy mivel az ország most fenálló systemája fejedelem s nemzet közti szent kötéseken sarkallik, s a publica fides garantiájának oltalma alatt nyúgoszik, s ama kötéseken tágitni, vagy szorítani csak ujabb kötés útján, s akkor is csak úgy lehet, ha hogy ujabb kötésünk a fejedelem, nemes rend s a nép kölcsönös érdekei, hasznai, s veszteségeinek egybevetéséből folyván ki, mind a hárman egyaránt teszik az áldozatot, s mind hárman együtt nyerne, s együtt vesztenek, nyujtassék tökéletes garantia az eránt, hogy ezen ujab nemzeti kötéshez a meg nem tartásnak csak árnyéka sem járulhat; így ám jerünk segítsünk a Hazán!! de hogy csak a szegény

¹⁷ Belgrádot II. József török háborújában Laudon tábornok 1789 október 9-én elfoglalta, azonban II. Lipót a szisztovai békében (1792) kénytelen volt harc nélkül visszaadni a szultánnak.

¹⁸ A Banderiale az utolsó helyen állt a tárgyalandó munkálatok sorában. (*Iratok*, I. k. 5 l.)

¹⁹ Népvándorlás.

²⁰ V. ö. Záhony B.: *Borsodmegye országgyűlési utasításai a reformkorban*. Miskolc, 1929. 26. l. — A vármegyék követi utasításait I. Országos Levéltár, Nádori Titkos Levéltár, *Diaetalia Extraserialia*, 1832/33: I—II.

nemességet áldozzuk fel, ezt Borsod v[árme]lgye nem csak igazságtalannak, sőt veszedelmesnek is hiszi, mert ha statusi hajónkból, melyly sülyvedezni mondatik, csak azon olcsób portékákat hányjuk ki, melyeket a Romaiak *levis sarcinának* neveztek, megkönnyítendjük ugyan a hajót, de a benmaradott drágább portékákkal együtt előbb utób annál könnyebben csapják azt sziklához a habok!! És valjon oly igen sietős és mindenekfelett elsőséggel bíró dolog e a terhek minőségéről rendelkezni, hogy per excerpta felvételre már fontosbat találni sem lehet? hát abban áll legfőb maximánk, hogy adórul, katona tartásról, forspontrol, töltés csinálásról, levél hordásról gondoskodva, mennél több fizető embert teremtsünk törvényeikkel? s nem fontosabb e avagy csak a nép értelem s erköcsbeli tökéletesítése is, hogy ennek segedelmével a tömlöczök ürüljenek, s a büntető igazság pallosához nyulni mentől ritkábban kellessék! de ezek a neveléstől, ez pedig a Literarium, és Ecclesiasticum Operatumok felvételétől függvén, ezeknek per excerpta felvételére még csak egy indítványt sem hallottunk. Mindezeknél fogva a fenforgó tárgy egész érdemét, illető helyüt, úgy mint az adó biztosí, s részint köz polgári operatumokban rendszeresen kívánja felvételni,²¹ más különben amelly órában megszületik amaz *ignota quantitas*, u. m. a kerületi izenetben emlegetett *Articulus T.*, a szegény nemesség politikai lételének vég órája s ütni fog, s leszáll országunknak ama theatrumárul, melyen 8 századokig meg nem mozdítva állott, leszáll pedig azon bús felsohajttással, melyet a haldokló Turnusrol mondott Aeneisnek halhatatlan írója: *Vitaque cum gemitu fugit indignata sub umbras.*²²

Rudics: Örömmel vélte a KK és RR kebleit eltelni, midőn a királyi terjesztvényekben e jelen országgyűlésének azon czélt látta kitűzetni: *ut rogandis legibus prosperitas publica, salva avitae constitutionis compage in omne Aevum tuta praestetur.*²³ Teljes lélekkel osztozott ezen örömben a szónok is, mert sarkalatos törvényeink sértetlen tartását fejedelmünknel is akarásban lenni vélte. És valjon melyek ama sarkalatos törvények? Azok melyek kir. hitlevelekbe is iktatva biztosíták az ország nemességét, hogy adót fizetni soha sem fog, s melyeknek im most elrontásán törekszünk. Azonban mentől szivesb részt vett a szónok amaz említett örömben, annál inkább el kellett szomorodnia, midőn a tanácskozás alatt lévő királyi válaszbán azt olvasta, hogy ő Felsége a jobbágy telekre szállandó nemesek adóztatására alkotott törvény-czikelyi szakaszt, *velut alias etiam semel atque iterum benigne declarare menti Ejus conformem*²⁴ kegyelmesen elfogadja; méltán elszomorodott e felett a szónok, mert a királyi hittel erősített törvények lelkével nem tudja meggyeztetni, hogy Felséges királyunknak többször nyilatkoztatott szándéka ezen törvényeket elrontani. És valjon kit érdekel a célzott terhelő intézkedés? ama kisebb nemességet érdekl, mely hazánk egyik lelkes írójának bizonságtétele szerint is a nemzeti erőnek valódi veleje, melyly a veszély napjaiban mindég hív őrije volt hazánknek, s melyly nagy részben a büszke várak hajdani hatalmas lakóinak maradéka, de idők viszontagságánál fogva foszlányokba öltöz-

²¹ A tanulmányi bizottság javaslata a 7., az egyházié a 8., az adóügyié a 3., a közpolitikaié a 4. helyen állott a tárgyalásra váró munkálatok sorában. (*Iratok*, I. k. 5. l.)

²² Vergilius, *Aen.* XII. 952.

²³ V. ö. *Iratok*, I. k. 4. l.

²⁴ V. ö. előbb, 611. l. 39. jegyzet.

ködvé, az ujab olygarchák földjeit szántani kéntelen.²⁵ A szónok tiszteli őseink bölcs gondoskodását, előre látták ők, hogy sokat, mit a maradék állandó jóvoltára kívántak építeni, az idő szellemének kérlelhetlen vas foga el fog rontani ezért alkoták az 1741:8-ik cikelyt, s általa a nemesség adó alá vethetésének kérdését még az országos tanácskozások tárgyai közzül is kivették. Nem akarja ő bölcs őseink siri nyugalmát háborgatni.

Ez után meleg panegyricát tart a magyar nemesség érdemeinek, hivatkozik történetünk évrájazaira, amaz europai nevezetre, mely a magyar nemességet kereszténység védfalának nevezni méltatá, hivatkozik a magyar nemesség lelkesedésének 1741-ki fényes feltünésére, s a híres Montesquieunek, törvények lelkeről irtt híres munkája előbeszédében az alkalomra mondott magasztalásait a magyar (bár nem egészen hiv) fordításból felolvassa.²⁶

BORSICZKY: Az előtte szólott Borsodi s Bácsi követek gyámokainak czáfolásával foglalatoskodott. — Nem gondolná, hogy a KK és RR végzése által amaz alkotmányos törvény sértetnék, mely biztosít *ne onus inhaereat fundo*.²⁷ Ennek értelme ne megyéb mint az, hogy a jobbágy adózásiért a földes úr mint a jobbágyi fundus tulajdonosa jót állani nem tartozik, s a törvénynek ezen biztosítás kétség kívül jövedőre is sértetlen marad, ebből azonban az hogy a nemes, ha jobbágy telekre száll, adót fizetni ne tartozzék, teljeséggel nem következik. Trencsinben kezdet óta viseli ezen nemesség a köz terheket s ki merné e miatt állítani, hogy Trencsinben *onus inhaereat fundo*? Vagy talán úgy kívánnák némellyek a törvényt magvarázni, hogy mind azon szolgálát s adózás, melyet nemes jobbágyától a földes úr megkíván, a nemesi kiváltsággal épen nem ellenkezik, s nem is *onus*, ellenben mit a Hon szükségének fedezésére a királynak kell fizetni ez már *inconstitutionale onus*? Valjon az akarják e hogy a földes urat feljebb emeljék, mint a Hazát, s a királyt? A szónok valóban nem gondolja, hogy sarkalatos jusainknak s a nemességnek temetésén lennének,²⁸ sőt erősen hiszi, hogyha jóvá nem hagynók a szerkeztetést, akkor lennének temetésén ama több millio adófizetőknak, kik 800 évek óta életüket s vérüket a nemességnél nem csak szám szerint, de aránylag is bővebben, s 1715 óta nem együt a nemességgel (mint annak előtte) de főnyire magában álván a harez mezején, úgy szólván egyedül ontották a Hazáért. Azt

²⁵ A Jegyzőkönyv (VIII. k. 325. l.) szerint: „azon szegény nemességnek adó alá vetése tehát fejedelmünk szándékával meg egyez, mely közül soknak eldődei hajdan várakat lakva, érdemlett borostyán füzérrel diadalmasan azokba visszatértek, hol most unokáik más kényyének engedelmeskedve, annak telkeit mint jobbágyok sirva szántogattyák s hajdani birtokokból tsupán nemzetségek híres nevét és ősi szabadságokat meg tartván, abban még is ezen maradvánnyal nyugottan temetkezhetnek“. A Jegyzőkönyv szövege szerint beszéde későbbi részében hivatkozott „honnunk egy lelkes írójára“, aki szerint „törvényeinkbe sok bujodsi lévén, a gazdag és dus törvényes kötelessége alól könnyen ki bujván, otthon kényelmesen létezett, míg a jobbágyi telken lakó szegény számos nemesség szeretett szabadságáért a csata mezőn életével áldozott“.

²⁶ A szóbanforgó idézet nem a *De l'esprit des lois* e öbeszédében, hanem a VIII. köny IX. fejezetében van; eredeti szövegét l. *Országgyűlési Tudósítások*, I. k. 485. l. 8. jegyzet. A Jegyzőkönyv (VIII. k. 326. l.) közli a felolvasott részletet.

²⁷ V. ö. e kötet 431. l. 21. jegyzet.

²⁸ Célzás Palóczy előbbi beszédének bevezető mondatára.

mondá Borsod követe, hogy a nemesség csak oly kemény fejedelem alatt fizetett adót, mint Mátyás király, ki vas kezekkel igazgató a kormány gyeplőt. Erre sokat lehetne mondani, lehetne a Dunai megyék nagyobb részének szakadatlan szokására hivatkozni, de mind ezeket mellőzve talán igen könnyű lenne megmutatni, hogy épen Borsod vármegyének jobbágy telken lakó nemessége is, nem csak a kegyetlen Mátyás, de a szelíd I-ő Ferencz alatt is fizetett adót egész 1825-ik esztendőig, s csak ekkor szünteté meg, midőn a tárgy országgyűlésén szóba jött.²⁹ Azt is mondá Borsod követe, hogy gondolkozzunk inkább a nép erkölcsi, s értelmi műveléséről; ezen gondoskodásra a szónok örömet kezet nyújt, s megyéje sem fog soha Borsodnak megette mesze elmaradni. De úgy hiszi, ha csak erről gondoskodunk, s egyebet semmit sem teszünk, ama deperditák s az adózó népnek Borsod követe által szivrehatólag rajzolt egyéb terhei könnyebedni nem fognak, ellenben ha megengednők hogy a nemesség mindég több több telket vegyen ki adó alól, naponként nehezedenének. — Bács követe Montesquieunek a magyar nemesség magasztalására irtt dicséretét hozta emlékezetünkbe. A szónok azon dicséretnek érdemlett valóságát nem tagadja: de a nép ügyében szólván, egy más nagy hírű franczia írónak s a Nemzeti Convent híres szónokának ama szavait teszi ellenébe: *Szabadok akartok lenni! s nem tudtok lenni igazságosak!*³⁰ szónok úgy tartja: hogy csak azon szabadság lehet tartós és állandó, melly igazságon alapúl, s igazság nélkül amaz aristocrataknak idő szakába esnénk, kiktől Foy Generál³¹ azt mondá: hogy szorgalom nélkül vagyont, s ész nélkül hivatalt szeretnének szerezni.

KÖLCSEY szintén azon megyék sorában állott, kik a nemesek adóztatásának ellene szavaztak s Borsiczkynek Abbé Sieyes igazságroli mondasából meritett okoskodására így felelt: Én őszintén megvallom, hogy Magyar országnak adó systemáját hijánosnak tartom, s hiszem: hogy ha ennek restauratiojához kívánt volna Trencsin követe szóllani, sok olyast előhozhatott, mi az igazsággal igen is megegyeznék, s minek támogatására méltán mondhatná: ha szabadok akarunk lenni, legyünk igazságosok. De midőn ama hijánok restauratiójába nem ereszkedik, midőn csak annyit akar mint a mennyit akar, az igazságra gyámolúl nem helyesen hivatkozik. Én valóban úgy hiszem, hogy Trencsin követe, Foy Generálnak csipős, de lelkes szavait csak akkor fogja méltán a magyar nemességnek szemére vethetni, ha székéről felálland, és megyéjének egész nemességét minden különbség nélkül adó alá nagy lelkién fel fogja ajánlani. Mig így nem áll fel székéről, ama csipős szavakat kevés jussal hangoztathatja, s addig én tulajdon fegyverét ellene fordítva, tulajdon szavaival felelek: *szabadok akartok lenni, s nem tudtok lenni igazságosak.*³²

Ellenben Somsics ezen pontra nézve a kir. resolutiót pártolván, részletesen kifejti azon (már másszor is közlött³³) argumentum erejét: hogy

²⁹ V. ö. Záhony B. i. m. 15. l.

³⁰ Sieyes Emmanuel Joseph († 1836) mondása.

³¹ Foy Maximilien Sébastien († 1825) Napoleon hadvezére, a spanyol hadjáratban játszott kiemelkedő szerepet.

³² Kölcsey felszólalását a *Jegyzőkönyv* (VIII. k. 335. l.) szintén enebb fogalmazásban közli.

³³ Az érvet a kérdés vitái során állandóan emlegették a jobbágytelken lakó nemes megadóztatásának hívei. (V. ö. *Országgyűlési Tudósítások*, II. k. 216., 278. l. és e kötet 486. s. köv. l.)

a földes úr maga személyének adótuli mentsége végett adván által adó alá jobbágy telkeit, s az adó viselés könnyítése tekintetéből hajolván engedélyekre, merő igazságtalanság kívánni, hogy ezen engedélyeket s az adónak felajánlott fundusát más valaki elvegye, s a hozzájuk kötött feltételt, az adó fizetést ne teljesítse.

Egyébiránt a Montesquieu magasztalásaira megjegyzi, miképen 1741-ben az szolgált a magyar nemzetnek legnagyobb dicsőségére, hogy nem tekintvén a VI-ik Károly alatti áldozatokra, ismét portalis felkelés fejébe 20.000 embert ajánlott.³⁴ Az ekkoron felállított sok ezredek (közöttök a most Posonban táborozó Alexander gyalog ezred³⁵) együtt küzdöttek a nemességgel Theresia thronusaért; s az érdem becsüllése, s háladatosság meg kívánják hogy midőn a nemességet magasztalással említjük, amazoknak érdemeiről is meg ne felejtkezzünk.

Gnéczy pedig Rudicsnak felelve, megvalja ugyan hogy a nemesség tartá fen alkotványunkat, de meg van arról is győződve, hogy ha azon nemességet, melly a status tudósok szerint nem egyéb mint éke, s disze a nemzetnek, a valóságos erő, s velő, t. i. a parasztság nem támogatja, mai időben az aristocratia többé fel nem álhatna.

Ezen feleleteket PALÓCZY és RUDICS viszon felelet nélkül nem hagyák.³⁶ VAY pedig egyenesen fel szállítja Trencsin követét, fogjon vele kezét, mert Szabolcs vármegye részéről egyenesen kijelenti, hogy készebb a Status szükségének pótlásához minden különbség nélkül hozzá járulni, mint a nemességet maga magában elkülönözni, s csak a szegénység sorsuakat feláldozni. — Erre viszont BORSICZKY feleletül azt muto-gatá, hogy a birtokos nemességnak adótuli mentsége nem igazságtalanság, mert az birtokának nevezetes részét, semel pro semper adó fundusaúl kijelelte.³⁷ — Mire azonban SISKOVICS egyenesen tagadja, hogy hazánkban az adónak fundusa állandóul törvény által meg lenne határozva, s annak helyét sem látja, miután a status szükségek fedezésére feleslegesen is bő köz jövedelmek forrásai³⁸ szolgálnak. — Szóllottak még Noszlópy, Návoy, Clauzál, Böthy, Csepcsányi, Patay, Desőffy, Szent Pály s mások, kik voxaikat egyszerüen kijelenték, Frim, Kricske, Haske és Szánthó, általában úgy látszott, kik a szerkeztetést pártolák, nem akarták részletes vitatásokkal az e kérdés felett támadni szokott kedvetlenségeket feleleveníteni, s többnyire minden nyilatkozásra *maradjon*nal feleltek. — BALOGH azonban így szólt: különböző czélból a kormánnyal egy úton találkozom. Mi legyen a kormány czélja? nem vizsgálom, enyim a nép java, s én hiszem hogy nem a magyar nemesség temetése, de a magyar nemzet regeneratiója fog ezen törvényből

³⁴ Az országgyűlés a nemesi felkelés mellett az 1741: 63. tc.-kel 21.621 főnyi portális gyalogságot is megajánlott a háború céljaira.

³⁵ Az ezred, melynek hadkiegészítő központja Pozsony volt, 1814 óta I. Sándor orosz cár nevét viselte; a 48-as magyar honvédseregben sok dicsőséget szerzett.

³⁶ Felszólalásukat olv. *Jegyzőkönyv*, VIII. k. 337. s köv. I. Palóczy kitért a köznép értelmi színvonalának emelésének fontosságára is. Lelkesen fejtegette, hogy vasárnapi iskolák a mezőgazdasági, kémiai, mechanikai ismeretek közvetítésével hatékonyan támogathatnák a népet jövedelme fokozásában s rámutatott, hogy a gőzhajózás a Duna partján levő falvakat az előfogatok kiszolgáltatásának terheitől mily nagy mértékben mentesítette.

³⁷ A szükségjavú 1715: 8. tc.-ket volt szokás így felfogni.

³⁸ V. ö. 612. l. 40. jegyzet.

következni, ezen törvényből, melyet én a liberalizmus próba kövének tartok, s azért fájlalom hogy a mi felett könnyeket hullat Borsodnak lelkes követe, kivel oly örömet szokam máskor egyet érteni, a felett én ez úttal szívemből örvendek!!

Utolsó szóllott Korpona városának követe PALKOVICS így: a *determinanda* szóhoz ragaszkodni annyit tesz, mint a jobbágy telket bíró nemesség adóztatását ad Graecas Calendas elhalasztani. — Vivat Resolutio Regia!

A Kir. SZEMÉLVNÖK mint már megírtam,³⁹ többség szerinti végzésnek jelenté: hogy a Kerületi állapotás minden változtatás nélkül jóvá hagyatik, s a *determinata* szó megmarad.

[III.] Ezen tárgyan kívül GHÉCZY előterjeszti, mi képen Beregh vármegye ő felségéhez az urbéri 1-ő t. cz. 6-ik § ellen intézett (Szabolcs indítványára már a RR előtt is fennforgott⁴⁰) felírásában (mellyet megyéjével is közlött) oly méltatlan vádakkal s kifejezésekkel illeté az országgyűlést, s az említett cikely alkotásában részt vett törvény hatóságokat, hogy Zolyom azokra nem csak nem halgathat, sőt ünnpélyes ellen mondasát a napló könyvbe iktatni parancsolá. — Erre SOMSICS, és KÖLCSEY emlékezteté a RRket hogy midőn Julius 1-ő napján ezen tárgy Szabolcs indítványára országos tanácskozás alá vétetett, ők mind ketten azoknak sorába tartoztak, kik felállottak, a tárgyhoz szóllandók, azonban Deák sor szerint első szólván, a RR által ismételve hangoztatott *minnyájunk!!* kifejezéssel helybe hagyott beszédjében a dolog érdemét annyira kimeríté, hogy ők a szóllástól ugyan el állottak, de csak oly feltétel alatt, ha napló könyvbe megy, hogy a mit Zalának követe előterjesztett, az minnyájoknak közös véleménye, ez a *minnyájunk* felkiáltásnak ismétlése követé, és senki ellene nem mondott, a napló könyvből azonban a köz véleménynek eme kifejezése kimaradt.⁴¹ Azt tehát ez úttal, meg ujtják, a napló könyvbe iktatni kívánják. Ezen előterjesztést most is a *Minnyájan* fel kiáltás követé.⁴² — MAJTHÉNYI utasításánál fogva a köz resensushnak eme nyilatkozásával meg nem elégedhetett, hanem törvényt kért alkotni, hogy jövődben ily méltatlan, s alkotványos országban mind formájára, mind érdemére nézve helytelen felírások büntetlenül ne történhessenek. — CSEPCSÁNYI és JÁRMY pártolák — ÖRVÖS TAMÁS kéré a RRket hogy a már elvégzett tárgyat ismét fel ne vegyék. — Mire a RR Zolyom, Somogy és Szathmár követeinek előterjesztéseit minnyájan elfogadván, s magokéva tévén, az ülés eloszlott.

October 19-én vasárnapi szünet.

b)

October 20-án, 21-én s 22-én a 239-ik, 240-ik és 241-ik országos ülésekben az urbéri 1-ő t. cz. hátralévő részei, és a 2-ik törvénycikely

³⁹ V. ö. 612. l.

⁴⁰ V. ö. e kötet 285. s köv. l.

⁴¹ V. ö. e kötet 288. l. Az óvás azonban ennek ellenére nem szerepel a július 1-i országos ülés jegyzőkönyvi ismertetésében. (V. ö. *Jegyzőkönyv*, VIII. k. 250. l.)

⁴² „Ezt közönséges *mindnyájan* felkiáltás követvén, a KK és RR Beregh vármegye tettéből eredett fájdalmas érzéseket ki je entvén valamint ezt, ugy helybe nem hagyásokat és ellent mondasokat a napló könyvbe be iktatni kívánták.“ (*Jegyzőkönyv*, VIII. k. 341. l.)

feletti tanácskozások töbnyire a kir. resolutio javaslatának (kevés kivétellel) elfogadásával bérekesztettek, a következő rendel:

Az 1-ő t. cz. 7-ik §-ánál az Ország Rendei azt javallották hogy a laudemium név alatt ösméretes béjegyzési taxa még az oly helyeken is végkép eltörültessék, ahol eddig szokásban volt.⁴³ — A kir. resolutio ezt elfogadta, de hozzá tétetni kívánta: *salva relate ad hucdum initos Contractus urbariales hac in parte subsequentis Articuli V-ti dispositione*,⁴⁴ t. i. hogy ahol contractuson épül a laudemium, de azon contractus ezen fizetéssel egyetemben lágyab az urbéri tractamentumnál, ott az urbarialis kötés megálljon. Ezt a KK és RR kerületi ülésökben el nem fogadták, s laudemiumnak általános eltörléséhez ragaszkodtak,⁴⁵ most azonban a Kir. resolutiót voxok többségével elfogadták.⁴⁶

Ellenben a 8-ik §-nál, a hol az mondatik, hogy „*emptiones et venditiones regulationem, consequenter segregationem aut restrictionem pascui non impediunt*”, — Ő felsége a *restrictio* szót kihagyatni kívánta, mire azonban a RR valamint a kerület ülésben,⁴⁷ úgy most is nem állottak.⁴⁸

A 10-ik §-nál, mellyben meghatároztatik, hány jobbágy telket szabad egy személynek venni, ő felsége hozzá tétetni kívánta, hogy Temes, Toronál és Krassó megyékben, nem különben az országnak szabad adás vevés gyakorlatában lévő más részeiben és községeiben, *actu vigens sessiones colonicales irrestrictae acquirendi usus dehinc etiam manuteneatur*. Ezen királyi javalat a kerületi ülésben félrevetették,⁴⁹ most azonban elfogadtatott.⁵⁰

A 11-ik, 12-ik, 13-ik s 14-ik §§ iránt tett királyi észrevételek, valamint a kerületi ülésben, (lásd 176-ik számú levelemet⁵¹) úgy itt is elfogadtattak. De a jobbágyság elmozdításainak eseteiről szóló 12-ik §-nál *Colonus* szó lévén a szerkeztetésben, ne hogy ennek oly értelem tulajdonítassék, mintha a terhek viselésére nem ön hibájából, hanem szerencsétlenség által elégtelenné lett jobbágyoknak engedett egy esztendei respirium a zsellérekre nem értetnék: a *colonorum* kifejezéshez *et inquilinorum urbarialium* kifejezés hozzá tétetett.

⁴³ *Iratok*, I. k. 484. s köv. l.

⁴⁴ *Iratok*, III. k. 31. l.

⁴⁵ V. ö. e kötet 489. s köv. l.

⁴⁶ A vita ismertetését l. *Jegyzőkönyv*, VIII. k. 343. s köv. l.

⁴⁷ V. ö. e kötet 490. s köv. l.

⁴⁸ A lényegét Rudics felszólalása így fejezte ki: „ittaz mondatik: hogy ha a jobbágy a legelő használatát járandóságán túl terjesztette, abban megszorítást szenvedni köteles legyen; e pedig annyival igazságosabb, minthogy az oly helyeken, a hol a jobbágyságnak elegendő legelője nincsen, azt az uraság is pótolni tartozik”. (*Jegyzőkönyv*, VIII. k. 350. l.)

⁴⁹ L. előbb, 491. s köv. l.

⁵⁰ A vitáról a *Jegyzőkönyv* (VIII. k. 351. s köv. l.) részletesen beszámol. Vay szabolcsi követ a kerületi javaslat mellett érvelve kijelentette: „Inkább szereti, ha egy német mészáros vagy kereskedő falut vesz és megneemesedik, mint ha egynéhány gazdag sváb a szegény népnek nyomorgatására több paraszt fundusokat veszen össze és paraszt olygarchiává válik, mert hogy ez csak ugyan existál, a dus zsebibe tartja a gyengébbeket, tagadhatatlan”. (361. l.) Egyébként eddig terjednek az október 20-i országos ülés tárgyalásai.

⁵¹ L. e kötet 491. s köv. l.

A II-ik t. czikelynél többnyire a kerületi szerkezetés jóváhagyatott, — de a zsellérekről szóló 8-ik §-nál a királyi resolutio elfogadtatott. (Bővebben jövő levelemben.)

190.

a)

1834 október 21, 22
Országos ülések.

Tárgy: [I.] A szlavóniai megyék hovátartozásának kérdése. [II.] Az úrbéri II. tc. 3—5. §-ai-hoz fűzött királyi módosítások.

b)

1834 október 23
Országos ülés.

Tárgy: Az úrbéri III. tc.-hez ajánlott királyi módosítások;
az írtások kérdése.

a)

Posony, October 25-én, 1834.

[I.] Utóbbi tudósításaim az urbéri II. t. czikelyig terjedtek. Itt legelőbb is azon tárgy fordult elő: hogy Ő Felsége az urbéri osztályozat lajstromában *Districtus Banaticus* helyébe *Comitatus Temes Torontál et Krassó* kifejezést használtatni kívánván,¹ ezt a kerületi RR nem csak elfogadták, de az *inferior Slavonia* kifejezés helyébe is az okok egyenlőségénél fogva *Comitatus Posega, Veröcze et Szerém* nevezetet alkalmaztatták.²

A PERSONALIS nem vélte az állított okegyenlőséget valósággal fenforogni, sőt igen lényeges különbséget látott, mert Temes, Torontál és Krassó megyék egészlő részét teszik Magyar Országának, s Banalis törvényhatóságot nem ösmérnek. Ellenben az Alsó Tóth országi 3 megyéknek vissza csatolása 1715-ben Horvát ország Rendei által sürgettetett,³ s midőn 1741-bn az 50-ik czikelyben incorporáltatának, Banalis jurisdictio alá vettettek, s Horvát Országához csatoltattak.⁴ Nem akar ugyan ama publ[ico-] politicus kérdésnek vitatásába ereszkedni, hogy

¹ A törvényjavaslat II. cikkének 1. §-ában. (*Iratok*, III. k. 32. l.)

² A kerületi vitákat I. e kötet 505. s köv. l.

³ Az 1715 : 118. tc.-ben az uralkodó Horvátország és Szlavónia rendjeinek Magyarország rendjeitől is támogatott kérésére hozzájárult, hogy bizottság tárgyalja meg Alsószlavónia visszacsatolásának kérdését.

⁴ A tc. szerint Alsószlavónia azon területe, amely a szentkorona joghatósága alá visszakerül, „jurisdictioni regni et bani, clementer annuente Sacra Regia Maiestate... subordinabitur“, a főispánokat pedig az uralkodó ki fogja nevezni.

Magyar vagy Horvát Országhoz kell e ama megyéknek tartozniok,⁵ azt minden esetre állítja, hogy a gyökeres vitátást megelőzve, a jusnak kérdését itt az urbáriomban eldönteni annál kevésbé lehet, mivel a 86-ik Országos ülésben Verőcze követének indítványára e tárgy már szóba jöven, a KK és RR az határozzák, hogy a kérdésnek publ[ico-] politicus eldöntéséig a jelenleges állapotnak fen kell maradni.⁶

BUSÁN: Ezen okokat ismételve azt is megemlíti, hogy vannak több t. czikelyek, melyek Alsó Tótország nevezettel élnek, nevezetesen az 1715:118., 1723:88., 1741:18. és 50. t. cz.⁷ — továbbá hogy ezen megyék a három társ ország gyűléseibe, dietalis követjei választásába s utasítás kidolgozásába befolyanak, s úgy a köz polgári, mint törvényes harminczadói, nevelési, és insurrectionalis tárgyakban báni hatóság alatt állanak.⁸ Kéri tehát a RRket, ne sértsék így közbevetőleg Horvát Ország jusait, s engedjék a kérdést maga helyére halasztatni. — MARRKOVICS (Posega) és JOSIPOVICS (Turopolya) hasonlóan nyilatkoznak — POSZAVECZ pedig, ha ez el nem fogadtatnék, legalább kéri a RR-ket, ne éljenek a Bánságali egyenlőség gyámokáival, mert ez egyáltalában nem áll.

SZALOPEK maga sem akar a publ[ico-] politicus kérdésnek vitatásába ereszkedni, csak azt kérdi: valjon a megyéknek egyenkénti megnevezése árt e valakinek? Valóban a szónok már végtére maga sem fogja tudni, miként nevezze a kérdéses megyéket, mert törvényeinkben gyakran az alsó Tót Országi nevezet toldalékával, gyakrabban a nélkül neveztetnek, így az 1351:12., 1478:7., 1498:16-ik czikelyekben ama toldalék nélkül, s a magyar megyékkel keverten említetnek,⁹ így

⁵ V. ö. *Országgyűlési Tudósítások*, II. k. 582. l. 11. jegyzet.

⁶ Szalopek a kérdést első ízben az úrbéri II. tc. vitái során, amidőn a sertések makkoltatásáról volt szó, hozta elő (*Országgyűlési Tudósítások*, II. 61. l.), másodsor pedig a törvénykezési munkát tárgyalásakor, a báni tábláról szóló tc.-kel kapcsolatban. (Uo. 582. l.) A kir. resolutio kerületi tárgyalása alkamával ugyancsak heves vitára került sor. (E kötet 505. s. köv. l.)

⁷ L. előbb a 3. és 4. jegyzetet. Az 1723:88. tc. megállapítja azt a bizottságot, amelynek feladata elsősorban a varasdi generalatus, másodsorban Lika és Korbávia, valamint, az 1715:128. tc. értelmében, Alsószlavónia visszacsatolása s gr. Pálffy János bán elnöklete alatt tagjaiul gr. Draskovich Jánost, gr. Csikulini János kir. kamarást, Rauch Ádám Dániel vicebánt, Malenich Miklós alezredest, a varasdi és körösi alispánt küldi ki. Az 1741:18. tc.-ben az uralkodó ígéretet tesz a Partium, Zaránd megye, a bács-, bodrog-, csongrád- arad-, csanád-, zaránd-megyei katonai helyek, a temesi, szerémi és alsószlavóniai kerületek visszacsatolására, aminek fogantatására a biztosokat az ország részéről a nádor, Szlavónia részéről a bán nevezi ki, mindketten a maguk rendjeivel egyetértésben. A biztosok feladata a temesi, szerémi és alsószlavóniai kerületekben a határörvidék céljaira alkalmas területet kijelölni s ennek lakosságát az adófizetőktől különválasztani.

⁸ „Alsó Tót Ország a harminczadi, egyházi és tudományos dolgokban Horvát, Tót és Dalmátországgal kapcsolatban áll.“ (*Jegyzőkönyv*, VIII. k. 382. l.)

⁹ Az 1351:12. tc. szerint a kamaranyereséget a Dráva és Száva folyók közti nemesek, valamint a pozsegaiai és valkóiai az ország többi nemesével együtt kötelesek fizetni, az 1478:7. tc. öt évre felmenti a köztörvényszékek tartásának kötelezettsége alól az ország valamennyi megyéjét, kivéve Pozsega, Valkó, Szerém, Barnaya, Csanád, Temes, Zaránd és Temes megyét, mivel ezekben a büntettek megsokasodtak, az 1498:16. tc. általában 36 porta után kívánja meg egy huszár kiállítását, kivéve Pozsega, Valkó, Szerém, Bács, Csongrád, Csanád, Zaránd, Torontál, Arad, Temes és Békés megyét, amelyek 24 kapu után kötelesek azt megtenni.

1524-ben név szerint hívtak országgyűlésére, midőn Horvát Ország csak Oratorokat küldött,¹⁰ így neveztetnek az 1715-ki 92-ik czikelyben,¹¹ s az 1751:23-ik czikelyben ülést s voxot egyenként nyertek a diaetán,¹² s még 1791-ben is keverten ültek a magyar megyék között. A Banalis hatóságot a mi illeti, ez törvényes institutio, ítélő bíróság kinevezése, melly just senkinek nem ad, s just senkitől el nem veszen, valamint hasonlókép érintetlen felmaradhat a jusnak publico politicus kérdése, mind a mellet, ha bár az osztályozati lajstromban¹³ a dolog rendje szerint egyenként fognak is a megyék megneveztetni. Annak-okaért a Circularis szerkesztetéshez ragaszkodik.

Még ANDRÁSSY és PÉCHY a kerület végzése ellen, MARCZIBÁNYI mellette szólottak; a KK és RR közönséges felkiáltással kerületi szerkesztések mellett maradtak.¹⁴

[II.] Egyébiránt ezen II-ik t. czikelynek 3-ik 4-ik és 5-ik §-usai iránt a királyi resolutioban foglalt csekélyebb érdekű észrevételek úgy, a mint a kerületi ülésekben részint elfogadva, részint módosítva valának,¹⁵ helybehagyattak — nevezetesen:

A 3-ik §-bol, melly azt rendeli, hogy ha valamely irtvány a telki állományba foglaltatott oly annyira, hogy természetét és *nevezetét* elvesztvén, már az állománynak részét tenné, az ettől többé el nem szakitathatik — a kir. resolutio javallata szerint a 3-ik t. cz. első szakaszávali összehangzás tekintetéből, ezen szavak és *nevezetét* kitöröltettek.

A jobbágy telki állományok felcserélésének tilalmáról szolló 4-ik §-usra elfogadtatott ugyan a kir. válasznak pusztán stylistikai módosítása, de a törvény világos rendelete ellen történendő, s eddig történt esetek között a betudásra nézve különbséget látván a KK és RR, a szerkesztetést eként módosították: *Az eféle jobbágy telki állományoknak felcserélései vagy elosztásai, a mennyire ezek a földes úrnak kijelentett megegyezése nélkül eddig történtek, maga útján, a jövődre netalán eszközöltettek pedig sommás uton, törvényes biztonság s tisztí ügyész közbenjöttével a földes úr által felbontathatók.*¹⁶

A szakasznak többi részei: t. i. hogy „jövődre földes uri megegyezéssel is csak felére, vagy negyed részre szabad a telket felosztani, de az eddig kisebb mértékre történt elosztások mostani állapotjokban

¹⁰ A feljegyzés nem pontos. A *Jegyzőkönyv* (VIII. k. 383. l.) szerint: 1525:26-ba rendeltetik, hogy az alsóbb részek vármegyei, jelesen: Temes, Torontál, Bács, Valkó, Szerém és Pozsega az alsó részek vigyázására ugyan oda haza maradhatsanak; mindazonáltal bizonyos követeket rendelni tartoznak (t. i. a Hatvanba meghirdetett országgyűlésre).

¹¹ tc.-ben az uralkodó megígéri, hogy a rendeknek Pozsega, Verőce, Szerém, Valkó, Csongrád, Csanád, Arad, Békés, Zaránd, Torontál, Szörény megye visszacsatolására irányuló kére mért bizottsági tárgyalás után el fogja intézni.

¹² A tc. az uralkodó beleegyezésével Szerém, Verőce és Pozsega megyének az ország többi megyéje között helyet és szavazati jogot ad, „salva in reliquo regni Hungariae et banali iurisdictione”.

¹³ Abban a kimutatásban, amely az úrbéri törvényjavaslat II. cikkében a jobbágyte ek nagyságát megyénként állapította meg. (*Iratok*, I. k. 491. s köv. l.)

¹⁴ Eddig terjednek az október 21-i országos ülés tárgyalásai. (*Jegyzőkönyv* 365. s köv. l.)

¹⁵ Az említett pontokkal kapcsolatos kerületi vitákat olv. előbb, 508. s köv. l.

¹⁶ *Iratok*, III. k. 151. l.

megmaradnak“ a régi szerkeztetés szerint jóváhagyattak. Mindazáltal a végső pontnak azon rendeletéből mely a negyed részen alól eldarabolt telek haszonvételének áruba bocsajtására csak azon esetre enged földes úri megegyezést, ha hogy ezen adás vevés által a jobbágy telki részeknek ösze kapcsolása is eszközöltetik; Temes, Torontál és Krassó vármegyék eddigi szokásuk fentartásával a királyi resolutio javallata szerint kivétettek.

Az 5-ik §-nál, mely a földes úri jóváhagyás nélkül közbe jött zálogítások semmvétételére s az állományok visszaszerzésére hatalmat ad a földes urnak, Ő felsége ezen visszaszerzést *reluitio* szóval kívánta kifejezni, minthogy azonban ez a visszafizetést is magában foglalná, a KK és RR helyesbnek látták *revindicatio* kifejezéssel élni.

A 7-ik §. hatalmat ad a földes urnak, hogy szüksége vagy könnyesége úgy kívánván, jobbágyával tökéletes hasonérték és kármentés mellett *urbéri uton* cserét tehesse. — Ezt Ő felsége csupán *Urbarialis* helyekre kívánta szoritatni, mivel vannak oly *contractualis* helyek, melyekben csak szabad adás vevés, nem pedig kényszerített csere útján szerezhethet ilyest a földes úr. — Ezt a KK és RR elfogadták, s MARCZIBÁNYINAK azon kívánságát, hogy *contractualis* helyekre nézve legalább azon esetre tétessék kivétel, midőn a [földes] urnak korcsma állítás végett van jobbágyának valamely fundusára szüksége, — a bormérésnek a 3. t. cikelyben előfordulandó kérdésére¹⁷ utasították; mivel azonban a csere eszközzésére kijelölt *urbéri ut* a jobbágynek már elegendő biztosítást nyújt, s a legfelsőb instantiát is magában foglalja, nehogy az uriszek látszassék megálapítatni, e következő szavak: *ea tamen ratione, ut negotium casu in omni ante realem effectum sedi Jud[icia]riae Co[m]mitat[us] fine decisionis referatur, Jure inspectionis Regiae Majestati via Consilii Locumtenentialis salvo permanente*,¹⁸ a szerkesztésből kitorúttak.¹⁹

A §-usnak ő felsége által javallott azon toldaléka pedig, hogy Temes, Torontál és Krassó megyék a jobbágyok közötti cserére nézve eddigi szokásukban meghagyatnak, elfogadtatott.

A zselléri állományokról szóló 8-ik §. az Ország Rendeinek állapotása szerint így kezdődött: *praeexistentibus inquilinaribus constitutivis, quae jam urbanalem tabellam ingressa sunt, ultro etiam in statu actuali, qui occasione suscipiendae regulationis urbanalem pro Cynosura deserviet, relictis* etc. Nehogy az urbéri tabellákba itt ott becsuszott hibák ezen szakasz üdvességes céljának ártalmára legyenek, Ő Felsége így kívánta a szerkesztést módosítani: *praeexistentibus urbanalem sessionum inquilinarium constitutivis in statu actuali etc. relictis*.

A KK és RR kerületi ülésökben ezen királyi javallatot el nem fogadták, kijelentvén: hogy miután nem minden zselléri állomány külső telki tartozmányokat is foglal magában s miután az urbéri zsellérek valóságos állapotja, és az abban közbe jött fogyatkozások egyedül az urbéri lajstromokból²⁰ s azokhoz tartozó végrehajtási jelenté-

¹⁷ A törvényjavaslat III. cikkének 2. §-a hatalmazta fel a földesurat, hogy csere vagy egyezség útján telket szerezhessen korcsma számára. (*Iratok*, I. k. 509. l.)

¹⁸ *Iratok*, I. k. 505. l.

¹⁹ A szakasz első részének kihagyását Klauzál, a másodikét Nagy Pál javasolta. (*Jegyzőkönyv*, VIII. k. 393. s köv. l.)

²⁰ Az *urbarialis* tabellákra vonatkozólag I. 529. l. 20. jegyzet.

sekből tudattathatnak ki, Ő felsége módosítására a KK és RR annál kevésbé hajolhatnak, minthogy azzal sem az urbarialis és curialis zsellérek közti határ vonalt felállítva, sem az ezen hijányt szükségeskép követendő birói önkényt valamelly biztosb alapra szorítva nem találják.²¹

Ez volt a kerületi állapotás,²² most azonban élénken megújult a kérdés feletti vitatás. — A PERSONALIS ajánlá a RRnek, fogadná el a királyi resolútiót, mert ha csak azon zsellérek sorsa biztosítatik, kik az urbarialis tabellába bémentek, ugy a hibából s hamisságból bé nem dictált, s azóta is szaporodott ezer meg ezer zsellérek sorsa önkénynek, s örökös bizontalanságnak lesz kitétetve.

Kik a szerkesztetéshez ragaszkodtak, azon elven építék véleményököt, hogy csak az urbarialis zsellér hely az, melyet a földes úr a zsellérnél meghagyni köteles, urbarialis zsellér pedig csak az, ki az urbarialis tabellába bément. Ezen definitiót MARCZIBÁNYI adá, s mindnyájan kik a szerkesztést pártolák, (20 megye) ahoz ragaszkodtak, a királyi válasznak célzatát oda irányoztatva lenni állítván, hogy a curialis zsellér helyek is urbarialis fundussá változtassanak, s adó alá vettessenek. — BREZOVAI azonban nem gondolja ugyan ezt fekünni a királyi válasz alatt, minthogy az is csak urbarialis zsellérekről beszél, hanem csak abban látja a különbséget, hogy a kerületi szerkesztetés meghatározza, ki légyen urbarialis zsellér,²³ a királyi válasz pedig ezt határozatlan hagyja, s a kormányzések önkényére bizza.

A többség mindazáltal részint a Personalis által előhozott oknál, részint azon elvén fogva, hogy az adó fundusa meg ne csonkitassék, s e miatt a nemesség, úgy mint 1715-ben történt,²⁴ ujjabb fedező áldozatokra ne kényszeritessék, részint pedig a zselléreknek, mint a status bár melly materialis előmenetelére nézve leghasznosabb munkás néposztálynak figyelmet érdemlő helyzete, részint végre a népesedés előmozdítása tekintetéből, a királyi resolútiót többnyire mint igazságos intézetet, Somsics pedig mint concessiót pártolá. — A pártolók sorában állván PÁZMÁDY és NAGY PÁL is az urbarialis zsellérségnek a Trencsinyi követétől merőben különböző definitióját adták, t. i. hogy urbarialis zsellér mind az, a ki zsellér telken lakván attól adót fizet. — BALOGH így szavazott: a királyi válasz elfogadásának örülni fog a kormány, mert az adó fundusa nevedkedni, biztosodni fog, de örülni fog kézimunkájuk után élő sok ezer polgártársaink tiszteletre méltó néposztálya is, s én különböző célból a kormánnyal ismét egy uton találkozom, s Trencsinnek az urbarialis zsellérről adott definitiójára válasz gyanánt kérdem, nem lehetne e a dolgot megfordítani úgy: hogy Curialis zsellér csak az, kivel a földes úr különös contractust kötött? Somogy követe inkább engedélynek, mint igazságnak tekinti a kir. resolútiót s felszólít bennünket, tegyünk önként áldozatot, én kinyilatkoztatom, hogy minden concessiót, melly a népnek adatik, igazságnak

²¹ A szeptember 10-i kerületi ülés tárgyalásait l. fentebb, 513. l.

²² *Iratok*, III. k. 120. s köv. l.

²³ Az t. i. akinek állománya az úrbéri tabellába fel van jegyezve. (*Iratok*, III. k. 120 s köv. l.)

²⁴ Az 1715: 8. tc. értelmében,

tartok, s a resolútióra voxolok. — S ez voxok többségével csak ugyan el is fogadtatott, PFANSMIDTnak s MARCZIBÁNYINak ismételt sürgetése, hogy az urbarialis zsellér definitiója szabályosan meghatározottassék, elmellőztetvén.²⁵

b)

October 23-án 242-ik országos ülés, következett az urbéri 3-ik t. cz. s ennek első §-usa az irtásokrol. — Tudva van hogy Ó felsége az irtások visszaválthatására nézve az 1807-ik esztendő t. kívánná elválasztó idő szakúl felállítatni.²⁶

A királyi SZEMÉLYNÖK senkit sem hisz kétségeskedhetni, hogy a subsistentia módjainak csökkenésével a népességnek is csökkenni kell; pedig az adózó nép létének biztosítására irányzott urbéri intézkedésben mindent gondosan szükség távoztatni, mi a népesedés kevesítésére vezérelhetne. Kéri tehát a RRket, ne tekintsék annyira a szigorú igazságot, mint azon politicalai tekintetet s a közjólétet, melyet a gondos törvényhozásnak mindég szem előtt kell tartani; ne áldozzák ezt fel a RR a törvénytudomány elvont elveinek, melyektől csak bírónak nem szabad eltávozni, s fogadják el a minden surlódásoknak véget vető 1807-ki epochát.

Ennek ellenére azonban hangos *maradjon!* hallatszott.

KÖLCSEY fájdalommal halja a RR ajkairól a hatalmas *maradjon*-t zengeni, s így sajnálva látja, hogy véleményével kisebb számban fog maradni, azonban lélekisméretének megnyugtatóására még is szóllania kell, hogy kötelessége teljesítetlen ne maradjon. Nincs nagyobb baja az országnak, mint a homályos értelmű törvények, s merné állítani: e baj alkotmányos országban még nagyobb, mint olyanban, mely önkéjü uralkodó által igazgattatik. Mert ez utolsóban a törvény homálya miatt elakadt bíró minden időben kérhet az autokratortól világosítást, s ez saját mindenhatósága szerint azonnal adhat azt. De alkotmányos országban, hol a törvényhozás a republicai formák lassúsága miatt hosszú időt kíván; ha homályos törvény egyszer hozva van, annak igazítása s világosítása, bár szükségesnek ismértetik is, ezen akadályok által késleltetik, s évről évre, embernymrul embernymra halasztatik. A pörök azonban egymás után támadnak, a pörölő felek bírói ítéletet kívánnak, s a bíró hogy ítéletet mondhasson, kénytelen a homályos törvény magyarázatába ereszkedni. Ennek bizonságára idegen népek példáját felhozni nem szükség, hazánk maga számos példát ad. Könyveink telvék homályos törvényekkel, a nemzet látta e hibát, s már 2-ik Ferdinand alatt igazításrol gondoskodott.²⁷ Formáink lassúsága miatt a dolog nem ment. M[aria]

²⁵ A vitát, amelynek során Deák és Kölcsey is felszólalt a resolútió mellett, részletesen ismerteti a *Jegyzőkönyv*, VIII. k. 397. s köv. l. A lényegre éles fényrel rávilágítanak Deák szavai: Ha a rendek nem fogadják el a resolútiót, „a zsellérek földön futóvá tétetnek, nem tsak a nem regulázott, de meri mondani hogy még sok regulázott helységekben is“. Sok helyen végbe ment ugyanis a regulatio „in effectu, de nem sythematische mivel a sedria némely helyekre nézve a regulationalis pert csak imigy amugy reveideálván, az uri szék ítéletét helybe hagyta a nélkül, hogy tabel a készült vona“. (Uo. 398. l.)

²⁶ *Irtások*, III. k. 34. l. A kerületi tárgyalásokról olv. fentebb, 513. s köv. l.

²⁷ Helyesen: III. Ferdinánd alatt. (V. ö. e kötet 250. l. 13. jegyzet.)

Theresia alatt újra elkezdtek a munkát,²⁸ s a formák akkor is akadályt vetének. 1790-ben új munkák parancsoltattak, ugyan azok 1825-ben ismét elő vétettek,²⁹ s ime több mint késszázadi hasztalan készület után, csak most vagyunk az ohajtva várt igazítás kezdetén. Annyi idő alatt birói ítéletre a homályos törvény nyomán is szükség volt, s meg kellett történni, hogy a bíró nem lévén mihez nyulnia, maga fogott a magyarázathoz. Ily magyarázat következtései a nagy halmazra gyűlt Curialis decisiók,³⁰ s épen az urbéri tárgyban a H[elytartó] Tanács temérdek intimatumai,³¹ s mind ezek nem csak azért veszedelmesek, mert a pörlő feleket birói önkéj alá vetik, hanem azért is, mert magán az ország polgári alkoványán nagykövetkezésű sebet ejtenek. Ugyan is törvényhozó nemzetnek mondjuk magunkat, az 1790-ki híres neves cikelyben kikötöttük magunknak nem csak a törvényhozás és eltörlés, de a törvény magyarázás jusát is,³² s ime e just, mit a fejedelemmek nem engedünk, törvényeink homályos voltával a Curiának, s a végre hajtó hatalom eszközének a H[elytartó] Tanácsnak kezeikbe tesszük. — Már most ha e mondottak után a kéz alatti törvényjavallatra fordítjuk figyelmünket, kénytelenek leszünk megvallani, miképen az, úgy a mint a kerületből ide béhozott, egyike lesz azon cikelyeknek, melyek a bírót önkéjes magyarázgatásokra szokták vezetni. Kérdés: minő irtásokat szabad a földes úrnak a földmivestől kiváltania? ha felelnők: minden irtás kiváltható! a törvény veszedelmes ugyan, de világos lenne. Ha mondanók: egy irtás sem kiváltható, ezt is mindenki megértene, sőt ha azt végeznők: hogy csak a telek tartozmányba már beszámllált irtások kiváltása tiltatik, még ennek értelme is bár nem helybehagyható, azonban elég tiszta lenne. De a törvényjavallat azt mondja, hogy a telek tartozmányba beszámllaltakon kívül még azon irtásokat sem szabad kiváltani melyek *eredetileg és egyedül* a jobbágy élelmére vannak szánva.³³ Ezt a szónok nem érti, de a földes úr, s a jobbágy sem fogják érteni, a bíró pedig kéje szerint ad neki magyarázatot. És ki lesz a bíró? a H[elytartó] Tanács, vagy is a végrehajtó hatalom. Meg lesz így sértve a 90-ki híres törvény cikely, s ki nyújt reá okot? mi magunk, kik homályos törvényt hozunk, s kik a homályt nem akarjuk felvilágosítani. — Vegyük bár a szerkezet felhozott kiejtéseit egyenként. Mit tesz az az *eredetileg*? Száz év előtt tiz háznép megtelepedett egy erdőben, s irtásokat tett, most a tiz helyett százat lelünk. Hányra illik

²⁸ L. előbb, 250. l. 18. jegyzet.

²⁹ Az 1791: 67. tc. által kiküldött bizottságok reformmunkáitainak felülvizsgálását és átdolgozását az 1827: 8. tc. rendelte el. Az új javaslatokat tárgyalja az országgyűlés.

³⁰ B. ö. e kötet 169. l. 15. jegyzet.

³¹ Az Országos Levéltár, *Helytartótanács, Urbariale departamentum*-gyűjteményében találhatók. Egyes lényegesebb, elvi jellegű rendelkezéseket ismeretnek Pfahler és Pauly i. munkái is.

³² Az 1791: 12. tc.-ben az ura kodó elismeri, hogy „leges ferendi, abrogandi, interpretandi potestatem... legitime coronato principi et statibus ac ordinibus regni ad comitia legitime confluentibus communem esse, nec extra illa exercere posse“.

³³ A két szó — *originarie et unice* — utólag, országos ülésben, Niczky javaslatára került a szövegbe 1833 aug. 1-én; értelmezésük körül heves viták folytak, valahányszor a törvényjavaslat napirendre került. (V. ö. *Országgyűlési Tudósítások*, I. k. 618. s köv. l., II. k. 210. s köv., 231. s köv. l. és e kötet 510. s köv. l.)

ezek közül az *eredetileg* szó? Ha csak tizre, akkor mi leszen a lakhelyéből kikergetendő kilenczvenből? ha mind a százra, min fogja magát a bíró alapítani? holott az *eredetileg* szó a tiz elsőre s tiz utolsóira egyforma jelentésben ki nem terjeszthető. — Vegyük az *egyedül* szót. Feltevé hogy van egy jobbágnak tiz hold irtása, s egy hold telektartozmánya. El lehet e irtását venni, mivel az nem egyedüli birtoka? s ha nem kell a törvényt oly betű szerinti értelemben venni, mennyit lehet az irtáson felül birnia, hogy a törvény értelme beteljék? Ezt ismét csak a bíró önkéje fogná elhatározhatni. És hasonló eset leszen, ha mind a két szavat együvé foglaljuk is; mert akkor vagy minden irtásra magyaráztathatik, vagy egyre sem. Egyre sem, ha betű szerint vesszük, mindenre, ha betű szerinti értelmén magunkat túl tesszük. Nincs tehát más mód: határozzunk egy bizonyos időt s mondjuk, hogy az azt megelőző irtások kiváltás alá nem eshetők, az utóbbiak pedig kiválthatók. Csak így lehet a bírói önkéjt elzárni. Ilyen határidő három jöhetne választás alá: az urbér béhozatala,³⁴ 1790, és 1807. A két elsőb régisége miatt e tárgyban, hol több élő bizonság, mint irományok fognának előjönni, nem elég aalkalmatos, s ugyan azért máskor is³⁵ az 1807-ki évet ohajtá határnak rendeltetni. — Előre tudja a szónok, hogy a tulajdon sértetlenségéből húzott, s már százszor decantált erőseget fordítandják ellene. Nem akar a tulajdon természetének philosophi fejtegetésébe ereszkedni, csak azt kell megjegyeznie: hogy midőn e teremben nemesi tulajdon miatt tétetik ellenvetés, az különösnek látszik előtte. Ha az adózó nép küldöttsége jőne előnkbe s így szólana: Mi jusun hoztok tulajdonunk felett végzéseket? A házakat hol lakunk, a földeket, miket mivelünk, magatok tulajdonának mondjátok, minket csak haszonbér-lőknek tartatok, s még a haszonbérlet feltételeit is, noha kölesönös a tartozás, egyedül magatok határozzátok meg. Többet tesztek, mert a mit tulajdonunknak lenni nem tagadtok is, arra tetszések szerint terheket róvtok, ökreinket miken szántunk, lovainkat miket magunk szerzünk, sőt fiainkat leányainkat, és saját fejeinket is adó alá vetitek. Mi lehet annyira tulajdonunk mint az élet, s im azt is határozásaitok tárgyává teszitek, vérünket saját ellenségeitek által ontatjátok!!! Ha így szólana az adózó nép küldöttsége, kétli, ha tudnánk e helyesbet felteni ama locus communisnál: jámbor atyámfiai, tetszett Isten ő k[egyelm]es] felségének nekünk adni az Országot, a hatalmat, és a dicsőséget; nyugodjatok meg szent akaratján. Itt, igen is itt nyomhatna valamit a tulajdonról vett ellenvetés. De máskép van a dolog a nemesi tulajdonnal. A KK és RR kétségkívül az egész nemesség képviselői, s annál szorosabban, mert attól nem csak választattak, hanem utasításokat is vettek. Midőn tehát a nemesség tulajdonáról itt szó tétetik, nem lehet mást mondani, mint azt: nemesség végez saját magáéről, s magáéről végezni nem csak nem tulajdon sértés, sőt inkább a tulajdonnal szabadon élhetés. Hogy illy végzésekben nem mindenki egyez meg, az semmit sem jelent. Többség a szabadságnak alapja. Mi az egész érdekével a többség által egyezőnek találtatik, azt egyesek külön véleményének feláldozni nem lehet. Egyeseknek adandó veto az alkotmány sirja lenne, mint letaposott lengyel szomszédink siralmas példával bizonyították. A nemzet többsége határozta: hogy minden irtást a jobbágy-

³⁴ Mária Terézia 1767. évi úrbéri rendelete, amelyet az 1791: 35. tc. ideiglenesen érvényben hagyott.

³⁵ V. ö. Országgyűlési Tudósítások, I. k. 624. l.

tol elvenni nem lehet. Most hát már csak arról van szó hogy az, a mit elvenni nem lehet, törvény által kijeleltessék. Hogyan fogjuk kijelelni? úgy e hogy homályos legyen, s a bírónak önkéjű magyarázatokra adjon alkalmat, mint a szerkezet? Vagy pedig hogy világos, hogy tiszta legyen, s a bíró kéntelenítessék azt betű szerint érteni? A szónok ez utolsót ohajtja, s ennek következtében a királyi választ pártolja.³⁶

A PERSONALIS kijelentés hogy ámbár Szathmár követének voxával egyet ért, de argumentációjában sem repraesentativus rendszerünk hiányaira, sem az *originarie* és *unice* szavak magyarázatára nézve nem osztozik. Az *originarie pro subsistentia subditorum destinata exstirpatura* az, melyet a földes úr erre destinált; és az *unicét* a mi illeti, Ó kárhóztatná azon bírót, ki azt grammaticalis, bötű szerinti értelmén túl terjesztené.³⁷ — Ennek ellenére BALOGH úgy nyilatkozott hogy ő épen megfordított helyzetben áll a Personalissal, mert utasításánál fogva a kerületi szerkeztetésre szavaz, s így Kölceynek voxával egyet nem ért, ellenben argumentációjával tökéletesen egyet ért.

Azonban Kölceynek fentebbi beszédje számosab kikeléseket szenvedett. — Marczibányi azt mondá, hogy ha oly igazságtalannak tartaná képviseleti rendszerünket (repraesentativum systemánkat) mint a minőnek azt Szathmár követe rajzoló, egy pillanatig sem maradna követi állásában. Kijelenti azt is, hogy ötöt küldői a törvények s alkotvány fentartására küldötték ide. — ANDRÁSSY hasonlóan nyilatkozván kijelenti hogy tehetsége szerint igyekezni fog az alkotványt feltartani, s csudálkozik hogy Szathmár követe, ámbár gyakran szóllott a constitutio mellett, azt most még is megtámadja. Egyébiránt elősmeri hogy az urbéri rendelkezés alatt már több ízben sértetett a földes úr tulajdona, de innen épen nem akarja következtetni, hogy csak tovább is sértessék. — SISKOVITS és PETROVAY oly értelemben vették Szathmár követének állítása rendjét, mint ha azt igyekezett volna megbizonyítani, hogy az urbéri intézkedésben a KK és RR nem sajátjokrul, hanem a jobbágy tulajdonáról rendelkezének, s ezen értelemre nézve ellenkezőt igyekeznek megmutatni. — Végre PÉCHY öszekötvén Kölcey beszédjének legelső szavait, beszédje végének azon részével, mellyben az adófizetők terheit számlálgatá; azt unconstitutionalisnak tartja, s küldői részéről meg nem egyezését nyilatkoztatja,

NAGY PÁL nem akar a repraesentatio systemájáról szóllani s azzal mind addig meg is van elégedve, még Isten elérnünk engedi, hogy a parasztság is repraesentálva lesz. Nem is igen lehet panasza az adófizetőknek az ellen, a mint a nemesség által repraesentáltatnak. Mennyi sérelmeket, sanyargatásokat szenvedett 1825 előtt a magyar nemesség, s még is ezen országgyűlésen saját sérelmeit félre tévé, s minden mások előtt a parasztok jusainak védelmére állott fel,³⁸ s azokat oly hiven védelmezé, hogy Európának egy aristocraticus alkotványú nemzete sem képes hasonló példát mutatni, s itt az urbáriomban is, bár különböző

³⁶ V. ö. Kölcey, VI. k. 195. s köv. l.

³⁷ „az *unice* szó pedig betűszerént úgy értendő: ha a jobbágynek más állományi birtoka vagyon, akkor az irtások tőle visszavehetők: a bíró tehát tudni fogja mit kell megítélni, így annak önkényétől tartani nem lehet.“ (Jegyzőkönyv, VIII. k. 414. l.)

³⁸ Azáltal, hogy követelte a törvényten ujoncozás abbahagyását, az adó leszállítását az 1811-i országgyűlésen megajánlott mennyiségre és a törvénytelenül beszédett többlet beszámítását a következő évek adójába.

vélemények találtnak, de csakugyan vannak, kik oly melegen védik a nép jusait, hogy magok sem védhetnék hivebben. De Szathmár követe nem is szólt a systema ellen, hanem azt mondá, hogy saját tulajdonunkról intézkedünk, s így jusunk van arról a nép javára rendelkezni, de kötelességünk is, mert mi adjuk a nép nyakába a terheket, adunk kell tehát neki annyit, hogy azokat viselni képes legyen. Gyakran hallott it concessiókat emlegetni, ő ezt tréfának veszi, és semmi concessiót el nem ösmér. Austriában hogy ha csak egy hold földet ad is a földes úr jobbágynak, azt concessiónak nevezheti, mert ha bár tulajdon kezénél maradna is azon föld, attól ő is egyaránt adót fizetne. De mi azt mondjuk a jobbágnak: Te védelmezd az országot (ámbar mi tartoznánk azt védelmezni) és fizesd, és tartsd is a katona sereget, építs vármegye házáat, hogy abban gyűléseket tartsunk, s tisztviselőinknek szállása legyen, s bár mi perlekedünk is, fizesd bíráinkat, építs főmlöczöt a nemes latornak is, és tartsd benne a nemes latort is, csinalj utat, s fizes vámot rajta, ássad a canalist, s ha lélekvesztő kompomra akadsz, ismét fizess,³⁹ — no ha mind ezt megkívánjuk az adózóktól, nevezhetjük e concessiónak, ha valamit adunk nekik? Adunk kell hogy viselhesse terheit, mert mi magunk viselni nem akarjuk. A szónok nyilván kimondja hogy semmi terhet sem tart igazságtalannak, ha elég értéket adunk mellyből azt viselni lehet. Mert a jobbágyot aredatornak nézi, s így nézve mind egy neki akár kinek fizesse az arendát, de ha fundusát nem szaporítjuk, az arendát meg untig emeljük, majd azt mondja: hoho!! köszönöm az arendát. A szónok tehát Szathmár követének előadását nem csak elfogadja, de folytatja is, és azt tartja hogy a kerületi szerkeztetés minden szava, az irtások tárgyában önkényre vezet. Vegyük bár fel csak ezen szavakat is, hogy a *reclamante Dominio* tett irtásokat ingyen szabad visza venni, már mit tesz az a *reclamante*? Azt e hogy a földes ur kiabált, de a jobbágy csak irtott, a földes úr lármázott, de a jobbágy nem gondolt vele s mindég csak irtott, a földes úr terragiumot vett az irtástól, de azért mindég lármázott kiabált a mezőn, a jobbágy pedig folyvást csak irtott. Már ki hidje ezt lehetőnek, ki úr s jobbágy viszonyait ösméri.⁴⁰ No azután a RR szeretnének mindent elkülönözni, mindent külön birni, állítsanak tehát elválasztó időszakot az irtásokra, hogy mi hamaréb tudhassék, mi a magoké, s mi a jobbágyé, különben azokbul a gyönyörű dolgokbul, a szép lóherbül, a nemzeti oeconomiából s a t. bizony még egy századig is semmi sem lesz. A szónok akarja hogy legyen, s azért az 1807-ki epochára voxol annyival inkább, mert meg van győződve, hogy ha meg áll a kerületi szerkeztetés, csak az irtások visszavételével tizszer annyit veszít az adózó nép, mint a mennyi úgy nevezett concessiót kapott.

MAJTHÉNYI szintén epochára voxolván, a tulajdonnak emlegetni szeretett idejára azt feleli, hogy a köz jó, s a nép fenmaradása oly magas tekintet, mellynek minden mást alája kell vetni. Egyébiránt úgy a mint Szathmár követe, a szónok is hijányokkal teljesnek tartja repraesentativ állásunkat, de az ország is annak tartja, mert rendszeres munkát

³⁹ V. ö. előbb a 616. l. 12. jegyzettel.

⁴⁰ „Hol az az irtás föld, a mitő a paraszt semmit sem contribuált, talán valamely erdőbe, a mély mértföldekre terjed, és va lyon az irtás fő dektől in recognitionem iuris dominalis fizetni és rec amante domino fizetni, nem anomalia, nem nevetség-e?“ (Jegyzőkönyv, VIII. k. 419. l.)

dolgoztatott ama hiányok kipótolására. De azért, mivel rendszerünk hiányos, követi állásáról nincs kedve lemondani, és ha Szathmár követi le akarna mondani, első lenne a szónok, a ki kérné hogy ne tegye, mert lemondásával ugyan egy hiány sem orvosoltatnék.

KÖLCSEYnek nem szokása ugyan czáfolgatni, s most is halgatva vesztegelne, ha némelly előadások reá homályt nem vetnének, pedig a homályt semmiben és így magán sem szereti. Nincs nehezebb dolog, mint valakit ex tempore czáfolni, mert midőn valaki czáfolni akar, megkívánhatni, hogy a szólónak nem csak szavait, de ideáinak fonalát is kövesse. A szónok koránt sem tartja előadásait köz figyelmet érdemlőknek, de ha valaki czáfolni akarja, attól legalább megkívánhatja, hogy beszédjét figyelemre méltassa. — Pest követé, ugymond, beszédem elejéről egy két szót felfogott, s áltugrott beszédem végére, s így oly ideákat kötött össze, melyeket ha így adna számba a napló könyv, pirulnom kellene logicám felett. Pest követé úgy járt, mint ama német utazó, ki Parisba kocsira ülven, elaludt, s midőn Strasburgba érvén felébredt, a mit itt látott, a Párisi rubricába jegyezte. Így Baranya s Ungh követei⁴¹ is olyasmít adtak számba a mit nem mondtam. Mert én nem mondtam hogy a jobbágyság tulajdonáról rendelkezünk, hanem azt mondtam, hogy ha erről rendelkeznék, az ellenvetés állhatna, mert a jobbágyság nincs jelen, mivel azonban a magunk tulajdonáról rendelkezünk, s általunk az egész nemesség jelen van, nem áll az ellenvetés, mert saját tulajdonáról Isten és ember törvénye szerint kiki szabadon rendelkezhetik. Igen dicsérem én Trencsin, s Esztergom követének constitutionk melletti igyekezetöket, de ők sem követék ideáim fonalát, pedig nem épen úgy vette fel a dolgot, a mint én magyarázgatám. A statusok, valamint a testek, különféle evolutiók alá tartoznak, s menniök kell előre a tökéletesedés ösvényén, és így a mi századok előtt jó lehetett, meglehet nem jó többé. De én a Constitutiót szentnek tartom, s mindég is annak fogom tartani, tartom pedig constitutionnak azt, hogy a nemzet össze gyűlhet s jusa van törvényeket hozni magának. Azonban a magyar constitutiót, addig is, míg a status szükségel, s a természet örök rendje szerint tökéletesednék, úgy a mint áll is tisztetem, s ha a kormány, vagy más akárki ellenséges lépést akarna tenni ellene, felhívom Trencsin s Esztergom követeit, száljunk együtt a pályára, küzdjünk együtt a constitutióért, s ha én hátra maradok, száljon reám gyalázat.⁴²

A PERSONALIS megjegyzé hogy ezek a napi renden túl hágnak, s egyébiránt is mi legyen a magyar constitutio, azt törvényeink világosan kimagyarázzák, s megmondják azt is, hogy az 1741 : 8. czikkelyj a törvényhozó nemzet tanácskozása alá nem is tartozhatik.⁴³

Erre Török kijelenti azon meggyőződését, hogy a constitutio elveinek átváltoztatása is a nemzet jusai közzé tartozik, s ha küldői ilyes mit adnának utasításba, a mi ilyes változtatásra czélozna, semmi olyast nem tennének, a mire jusok nem lenne. — Somsics szintén kijelenti, hogy Szathmár követének elveit inconstitutionalisoknak épen nem tartja,

⁴¹ Siskovics és Petrovay.

⁴² V. ö. *Jegyzőkönyv*, VIII. k. 423. s köv. 1.

⁴³ A feljegyzés homályos. Nem az idézett tc. nem vehető ugyanis tanácskozás alá, hanem ez tiltja meg, hogy a rendek jogai, kiváltságai, így adómentessége, vita tárgyává ne legyenek.

Egyébiránt a Resolutio javasolta epocha ellen a már számos ízben közlött ellenvetések ismételtettek, t. i. hogy az irtás nem urbarialis föld, s a mit a nemesség adó fundusaúl nem szánt, azt megegyezése nélkül tőle elvenni nem lehet, — hogy már maga az *originarie* és *unice* szavak elfogadása is túl hág a szoros igazságon, s emberiség tekintetéből adott concessio, s könnyű a kormánynak más zsebéből nevelni a concessiókat. Végre hogy az 1807-ki törvény nem urbarialis törvény,⁴⁴ s a jobbágyság által kiirtott föld úgy tulajdona volt a f[öldes] urnak 1807 előtt mint után, azt tehát tőle elvenni nem lehet s a t.

A voxok így állottak: általánosan epochára voxoltak: Honth és Bács. Az urbariom behozatalának epochájára Trencsin és Somogy. 1791-re Tolna, Posony, Fejér és Temes. 1807-re csak Szathmár, Ugocsa, Sopron és Bihar és így igen nagy többség lévén az epochának ellene, a ker[ületi] szerkezet szórul szóra megállott.⁴⁵

October 24-én a gabonábuli pálinka főzés, mely kerületileg általánosan megengedetett, most a Resolutio értelmében csak azokra szorítatott, kik eddig is ususában voltak.

October 25-én a legelő elkülönözése tárgyában a régi országos végzés továbbá is megmaradt.⁴⁶

191.

a)

1834 október 24

Országos ülés.

Tárgy: [I.] Az irtások vitájának befejezése. [II.] Az úrbéri III. tc. 2. §-a: a jobbágyság bormérése és pálinkafőzési joga.

b)

1834 október 25

Országos ülés.

Tárgy: Az úrbéri III. tc. 3. §-ával kapcsolatos módosítások vitája: a legelő elkülönítésének módja.

c)

A jobbágyság tüzfahasználati jogáról szóló 4. §. vitáinak előzetes ismertetése.

a)

Posony, Octob[er] 29-én, 1834.

[I.] October 24-én 243-ik országos ülés. Az irtványok visszaváltatása kérdésének utóbbi levelem szerintén lett eldőltevel, következett e tárgyban az utolsó szakasz, mely a jövőben, földes úri engedelem nélkül teendő irtások tilalmáról szól. A régi országos végzés az

⁴⁴ Az 1807:87. tc., amelynek 18. §-a tiltja az irtást, az erdők fenntartásáról szól.

⁴⁵ Jegyzőkönyv, VIII. k. 434. l.

⁴⁶ L. részletesen a köv. számban.

ilyes irtásokat minden bér megtérítés nélkül a földes úr által egyszerűn visszavehetőeknek határozta. A királyi válasz csak urbéri uton kívánta a visszavételt megengedni,¹ — A kerületi végzés ezen javallatot el nem fogadta, annyiban még is módosította az előbbi határozást, hogy a visszavételre törvényes bizonságnak, s tiszti ügyésznek jelenlétét rendelte, kik arra fognak felvigyázni hogy ezen az úton sem az urbéri állományból, sem a jelen törvény kihirdetésénél régiebb irtásokból valami el ne szakitassék.²

VAY ezen contrölleriat a földes uri tekintet csökkenésére vezetőnek, ellenben a jobbágyra nézve szükségtelen gyámságnak tartá, mert annyi esze csak van a jobbágynek, hogy régibb irtványait maga sem hagyja ily könnyedén elvétetni. — ROSKOVÁNYI csak az adózó fundusnak evidentiában tartására kívánta a törvényes bizonság jelenlétének körét szorítani. — ÖTVÖS TAMÁS, GR. LA MOTTE, SISKOVICS és JUSTH hasonlókép a régi országos végzésben minden ellenőrség nélkül felállított földes uri hatóságot pártolák. — A KK és RR azonban felkiáltással kerületi végzésök mellett maradtak.³

[II.] Következett az urbarialis bormérésről szóló 2-ik § (a III-ik t. czikelyben). Ez kevés vitatás után a kerületi szerkezet szerint megállapítatott (lásd 179-ik számú levelemet⁴) s által mentek a RR a *pálinka főzés* kérdésére. — Tudva van hogy az ország Rendei csak gyümölcsből, törkölyből, s burgonyából engedtek pálinka főzést a jobbágyoknak, nem ellenzván annyi gabonát hozzá vétetni, mennyi az élesztésre megkívántatik. Ő Felsége azonban ezeken felül még gabonából is megengedetni kívánta, de csak azon helyeken, hol a jobbágyok annak eddig is használatában voltak.⁵ — A kerületi RR ezen szabadságot, t. i. hogy a jobbágyoknak gabonából is szabad legyen pálinkát főzni, az országnak minden lakosaira, lettek legyen bár eddigelé használatában, vagy nem, kiterjeszteni határozzák, részint egyenlőség tekintetéből, részint mivel annak kinyomozása: hol és minő szokás divatozott, meggyőzőhetlen nehézségekkel lenne összekötve, s annál számosib perpatvarkodásra szolgálna alkalmúl, mentül különbözőbb s változékonyab volt e részben a szokás, mind az egyes községek, mind a külön külön közbirtokosokhoz tartozó jobbágyok által, itt engedménnyel, amott elnézéssel gyakorlott, s ép ez által is sok féle magyarázatokra okot szolgáltató használat tekintetében.⁶

A Kir. SZEMÉLYNÖK ezen kerületi végzést, mennyiben az a kir. resolution túl terjed, nem pártolá. Hogy a kik gyakorlatában voltak a gabonából pálinka főzésnek, attól meg ne fosztassanak, ezt magával hozza azon elv, hogy a jobbágy sorsa rosszabbá semmiben ne tétessék, s ennyiben biztosítást nyújt a kir. resolutio; de az engedélyt általános kiterjesztéssel bővíteni, a jobbágyra nézve nem szükséges, a földes urra nézve pedig nem igazságos. Az urbariomban talán nem lehet a legnagyobb egyenlőséget legnagyobb jónak mondani, mert a vidékek körülményei

¹ Iratok, III. k. 34. l.

² A kérdés kerületi tárgyalásait l. előbb, 518. s köv. l.

³ Jegyzőkönyv, VIII. k. 437. l.

⁴ E kötet 519. s köv. l.

⁵ Iratok, III. k. 35. l.

⁶ A kerületi tárgyalásokat l. e kötet 519. s köv. l. A kerületi javaslat indokolása: Iratok, III. k. 122. l.

nagyon különbözök. E tárgy az egész országot nem igen érdekli, hanem leginkább azon felvidéki földes urakat, kiknek a pálinka főzés csak nem egyedüli jövedelmét teszi, melyet egy tolvonással megszüntetni s a jobbágy jovoltáért a földes urak élelmét semmivé tenni annál kevésbé igazságos, minél nagyobb tekintetet érdemel a felvidéki nemességnek azon helyzete, hogy birtokának nagyobb részét impopulálván, adózó kézre juttatta.

A Personalissal egyetértve a Királyi Resolútióra voxoltak: Gyer-tyánfy, Szücs, Várady, Széll, Patay, nem különben GHÉCZY: ha utasítása el nem fogadtatnék, mely csak földes uri engedelem mellett akar pálinka főzést engedni. Továbbá: Frim Kanonok és Löcse, s Bártfa városok követei. Ellenben Borcsiczky, Eötvös Tamás, Plathv, Petrovay, Brezovay, Szilassy, Justh, Reviczky, Siskovics, Busán, Roskoványi, Bencsik, Szirmay, Pfandsmidt, Jármy, Noszlopy, Poszavec, Bene, Török és Rudics (összesen 20 megye) a régi országos végzéshez ragaszkodtak, sokan mind azáltal úgy jelentvén ki magokat, hogy ha ez el nem fogadtatnék, későbbek a királyi resolúcióhoz, mint sem a kerületi végzéshez állani. — Okaik e sokszor kimerített tárgyban most is csak e következők valának: M[ária] Theresiának urbarioma a szesz italok égetését egyenesen a földes uri jusok közzé számítja,⁷ tulajdona tehát az a földes úrnak, mely már az által is súlyos sérelmet szenved, hogy burgonyából főzni a jobbágnak megengedtetik, de gabonára is kiterjeszteni az engedelmet annyit tenne, mint a felvidéki földes urakat, kik értékök nagyobb részét a statusnak már feláldozták, utolsó tulajdonoktul megfosztani; különösen ajánlják tehát a RR figyelmébe azon tekintetet, hogy ezen engedélynek súlya ismét csak a felső vidéket érné, hol a jobbágyság pálinka főzésének tilalma urbarialis regulációknak is tárgya volt,⁸ melyeket a kerületi végzés mind felforgatna. Midőn tehát az egyrészről a [földes] uri jusok kijátszására vezet, más részről a jobbágyságnak sem eszközöl valószínű hasznát, részint mivel csak némelly gazdagabb jobbágyság élne vele,⁹ részint mivel részegeskedésre s erkölcstelenségre tág utat nyit, pedig a felföld lakosinak már jelenleg is egyik legveszélyesebb hibája a szesz italoknak szerfeletti kedvvelése. Ezekhez járul még az erdő conservatiónak tekintete, és az előbbi országos végzés szentsége, melytől ellépni annál kevésbé lehet, minthogy a Felső azt félre nem vetette, sőt elfogadta s csak bővítette. Ezen okoknak ellenére az egyenlőség semmit se nyom, részint mivel különböző körülményekhez képest az nem is kívánatos, részint mivel másut, p. o.

⁷ Az urbárium VI. pontjának 4. §-a szerint „omnis cremati et cerevisiae educillatio ac liquorum praeparatio praecise ad iura domania pertineat“. (Pauly i. m. 367. l.)

⁸ Az urbarialis regulatio, úrbérszabályozás a Mária Terézia-féle urbárium rendelkezéseinek végrehajtását jelentette, amidőn a jobbágy lakóhelyének minden előnyét és hátrányát tekintetbe vették a kiküldött biztosok.

⁹ Ezt Bártfa követe emelte ki: „Bizonyos hogy tsupán a gazdagabb jobbágyság közül foghat egy vagy kettő a pálinka égetéshez, ebből pedig mi jót várhatunk a többi jobbágy gazdáira? bizonyosan nem egyebet, tsak hogy azon egy pár pálinkát égető gazda a szorultságba lévő szomszédja természetmennyét igen tsekély áron (kivált novemberbe, midőn a jobbágnak adóját végképen szorultságból le tennie kelletik), meg fogja venni, és így a többségre szomorú helyzetetést, élelembeli hiányt... eszközölné.“ (Jegyzőkönyv, VIII. k. 451. l.)

a kilenczednél s tizednél nem tetszet az egyenlőség, ámbár azt a felvidéki megyék álhatatosan kívánták.¹⁰

Ezen okoknak czáfolására s a kerületi végzés támogatására következők hozattak fel:

DUBRAVICZKY: Nem vélte az előbbi országos végzés által a RR kezét megkötötten lenni, mivel Ő Felsége mást mond, mint a mit az ország Rendei mondtak, még pedig olyast mond, a mi ha elfogadtatnék, kiegyenlíthetlen zavarokra nyújtana alkalmat. Mert meglehet hogy egy törvényhatóságnak egyik helységében, vagy ugyan azon egy helység egyik compossessorának jobbágynál magában az ország felső részében is szabad volt a pálinka főzés, a többiekénél nem, ily helyüt tehát nem az urbarialis helyheztesítésre nézve országunkban fenforgó vidéki különségek szülnék a jobbági jussok egyenetlenségét, az minden esetre kölcsönös irigységére, békételenségre, kedvetlen nyomozásokra, s ki nem kerülhető zavarokra vezetne. Továbbá azt hogy a szesz italok készítése kirekesztőleg a földes uri jusok közé számítatnék, egyenesen tagadja, részint mivel azt egy törvény sem tulajdonítja a földesurnak, részint mivel a régi urbariom 2 ft fizetés mellett a jobbágyoknak is általában megengedi, a nélkül hogy törköly vagy gyümölcs, burgonya vagy gabona közt különbséget tenni csak álmodhatott volna is.¹¹ — Végre az erkölcsiségtől vett ellenvetésre, már rég meg van felelve, t. i. hogy a jobbágyot eltítani a pálinka főzéstől csak annyit tesz, mint a földes úrnak monopoliumot adni az erkölcselenség terjesztésére, s kirekesztő jussal felruházni hogy csak az ő korcsmájában legyen szabad lerészegedni.

NAGY PÁL hasonló okokkal harczolt a kerületi szerkezet mellett, nem gondolta hogy a pálinka főzés engedélye csak a felvidékeket érdekelné, sőt inkább érdekli az alsó vidékeket, mert jó termés idején ott rothad a gabona Békésben, emporium híjánva miatt — a marha hizlalás lehet tehát ott a jobbágynek egyedüli jövedelme, és így módot kell neki szolgáltatni hogy a gabonát pálinkára változtatva könnyebben elszállíthassa, vagy pedig a hizlalás segédelmével lábon elhajíthassa Pestre. De hogy is lehet olyas mit képzelni, hogy a jobbágynek még azt is kiszabjuk, mit csináljon gabonájával, melyet földmérői kézzel szűken kimért földjén véres verejtékkel termesztett!! Hogy az előbbi országos végzés merő képtelenség, azt a folyó esztendő nyilván bizonyítja, mert ha valamiből el kellene tiltani a pálinka főzést, ezidén bizonynyal burgonyából kellene eltítani, mert annak magva se maradt, s a gabona még caeteris paribus legjobban termett. Végre a moralitástól vett ellenvetésre azt feleli, hogy ezt csak akkor fogadná el, ha hogy

¹⁰ Plathy lipiói követ érvelése: „Miért nem fogadtuk el a kilenczednek és a tizednek általános megváltását, a melyre a Theresianum Urbarium is utat nyitott? ez pedig egyedül egy olyan concessio lett volna, melynek jótékonyágába minden vidéknek jobbágjai részesülhetnek“. (Uo. 444. l.) Ujabb felszólalásában így részletezte a tényleges állapotot: „Hiszen a kilenczed és tized adásában is hasonlóan nem egyenlő a szokás“, mivel ugyanabban a helységben az egyik közbirtokos jobbágya a kilenczedet természetben adja, a másiké négy frtjával megváltja, mert ezt a megoldást választotta az urbárium behozatalakor, azután némelyik telektől heted vagy nyolcad dézsma jár, más telkek pedig minden váltáság nélkül mentesek a papi dézsmától: „és még is mind ezekre a mostani szokást meg tartani jónak találtuk“. (Uo. 459. l.)

¹¹ IV. pont 7. §: „Ab oia crematoria, si hac subditus realiter et effective usus fuerit, solvet domino terrestri annuos duos florenos“. (Pauly i. m. 362. l.)

a földes ur korcsmaiban a szegény jobbágy nyakára méreg drága pénzen reá toltt pálinka nem részegítene.

PALÓCZY: A moralitástól vett legrendesebb ellenvetést ép olyl nyomosnak tekintli, mintha valaki panaszzra fakadna az ur Isten ellen, hogy bő terméssel megáldotta ezidén a szőlő hegyeket. Elhozta ugyan a szél, s az ujság levelek annak hírét hozzánk is, hogy egy távoli világ részben a szeszcs italokkali élés megszüntetésére társaságok alakultanak,¹² azonban hogy akár Liptó, akár Thurócz, akár Ungh vármegyékben, vagy egy földes úr erkölcsiség terjesztése tekintetéből korcsmáját bezáratta volna, ennek még hírét nem hallottuk. De azt mondják: nem lehet a földes urat jusától megfosztani, a szónok azt tartja, hogy ha valahol eddig nem engedett jobbágyainak pálinkát főzni a földes úr, ő fősztá meg jobbágyait olyl justol, mellyet tőlök a törvény el nem vett. Végre pedig mi a végzés szentségét illeti, jusson a RRnek emlékezetébe, hogy az általános engedelem itt e táblán már előbb is kersztül ment, s később a fő RR ellenzése következtésében igen csekély szó töbsséggel dőlt el,¹³ Ó Felségének egy lépéssel tovább menő választát tehát méltán úgy lehet tekinteni, mint egy intést arra, hogy előbbi végzésünkét ujra felvegyük.

CSEPCSÁNYI Thurócz követének azon mondására hogy alföldön a pálinka főzés nem igen divatoz, feleletül megjegyzi, hogy Statisticus calculussa egy kissé sántikal, mert Békésben is van oly pálinka főző gőz machina, melly 50 ezer ftba került, s csak a mellette álló olasznak 1500 ft fizetése van,¹⁴ s Békésben bizonynyal több gabonából főznek pálinkát, mint a mennyi Thuróczban terem. — Erre JUSTH választúl adá: hogy azon gőz machina alkalmasint nem jobbágy birtokában van, s ő Békés követének a termés bőségéről nyujtott felvilágositását, a porták kiigazitásánál¹⁵ fogja tudni használni. Mire DEÁK megjegyze: hogy a porták rectificatiója nem ilyes előterjesztéseken, hanem más adatokon fog épülni, Békésnek követe különben sem mondá: hogy jobbágy termesztí azon sok gabonát, melly ott pálinkává főzetik.¹⁶

A Kir. SZEMÉLYNÖK ismét, és ismét erősen vitatván hogy a pálinka főzés földes uri jus, erre PÁZMÁNDY megjegyze: hogy akár mint forgasuk is a régi ubariumot, azt belőle soha ki nem kovácsoljuk, hogy a jobbágynak gabonából, s épen csak gabonából nem lett volna szabad pálinkát főzni. — Ennek nyomán JESZENSZKY a ker[ületi] végzés oltalmára azt hozta fel, hogy az törvényes, a földes urnak nem káros, a jobbágynak pedig jólétére szükséges.

DEÁK: Nem ösmér nehezebb feladást, mint a tulajdon sérthetetlenségénél fogva védeni a pálinka főzés tilalmát, mert tagadni csak nem lehet hogy a gabona, mellyet vett, vagy termesztett, tulajdona a jobbágynak. Azt mondani tehát, mintha a f[öldes] ur tulajdonának szentsége megkivánná, hogy a jobbágy a maga tulajdonával ne élhessen, vitiosus circulus. Az áldozatnak állított egyenletlenségére vegyék feleletül, hogy az ugar dözma eltörlésénél szintén ezen ellenvetés tétetett

¹² V. ö. Országgyűlési Tudóstítások, II. k. 20. l. 4 jegyzet.

¹³ V. ö. Országgyűlési Tudóstítások, II. k. 27., 227., 233. s köv. l.

¹⁴ Valószínűleg Wenckheim József újkígyósi uradalomban.

¹⁵ Az adó alapjául szolgáló porták számának megállapítása s a megyék teherbíró képességének arányában va ő elosztása az országgyűlés hatáskörébe tartozott. (V. ö. előbb, 574. l. 35. jegyzet.)

¹⁶ V. ö. Jegyzőkönyv, VIII. k. 461. l.

némely alföldi megyék részéről,¹⁷ azt azonban a RR még is elhatározzák, így egyenliti ki magát a kölcsönös aránytalanság. — Egyébiránt a szónok ugyan azon okoknál fogva, mellyeket már többen ismételték, a pálinka főzést kirekesztő földes uri jusnak egyáltalában el nem ösmeri, de hogy ha az lenne, úgy azt mondani, hogy ahol a földes úrnak akár engedékenysége, akár elnézése, akár nem tudása mellett ezen jusnak használatába a jobbágy becsuszott, ott a földes úr veszítse el jusát; ezt mondani törvényhozásban talán nem is lehet, és így mind a három véleményt közt ép a resolutionnak van legkevesebb, vagy úgy szólván esmmi alapja, mert ha nem földes uri jus, meg kell a jobbágyinak engedni, ha pedig jus, azt bitangoló usus el nem veheti. Ezen helyzetben tehát annál inkább a kerületi szervezetre szavaz, mert e tárgyban egyesek által gyakorlott usus forogván fen, ennek kitudása sokkal nehezebb lenne, mint p. o. a dézma, vagy urbarialis korcsma tárgyában, mellyekben az ususra szintén tekintet vala,¹⁸ de lehetett is, mert egész helységeket érdekelvén, annak kitudása perpatvarkodó kutatásokra alkalmat nem szolgáltatott.¹⁹

Ezen előadások között gyakran hangzott a hatalmas *maradjon* s úgy látszott mintha e szerint a kerületi állapotást végzésnek lehetne jelenteni, de a PERSONALIS nem concludált, s egyenkénti nyilatkozásokat látszatott kívánni. A kerületi szerveztetés, vagy is általános engedelem mellett szólottak tehát: Dubraviczky, Nagy Pál, Palóczy, Deák, Szent Iványi, Csepcsányi, Jeszenszky, Pázmándy, Bárczay, Kölcsey,²⁰ Somsics, Andrassy, Majthényi, Kövér, Markovics (Krassó), Farkas, Szalopek, Vásárhelyi, Fekete, Szentpály, Böthy, összesen 21 megye és Posony, Kassa, Késmárk, Korpona városok. — A resolutio mellet állott 6 megye, két királyi város és a káptalanok. — A régi országos végzés mellett 20 megye, Bars jelen nem volt. Fejér és Mosony halgattak. A PERSONALIS kérdé, vajlon azok kik a régi országos végzésre szavaztak, kisebbségben maradván, minnyájan által mennek e a resolutiohoz? — Vay, Török és Rudics kijelenték, hogy ily egyenetlen, kutató, s önkéjre vezető törvényre nem állanak, s elesvén szavazatjaiktól, készebbek a kerületi végzéshez állani, és így ide összesen 24 megyék, a resolutiora pedig 23 megyék szavaztak, — ekkor felállott Marics s kijelenté, hogy utasításátol kéntelen lévén elállani, a Resolutiora voxol. Mosony és a Jászkun Hajdu kerüetek végig halgattak, következképen a Királyi városok egymást elidálván, a megyék pedig egyenlőn állván, minthogy az Egyházi Rend is a kir. resolutiora szavazott, a Personalis ezt végzésnek jelenté,²¹ s az ülés eme váratlan resultatummal eloszlott.

¹⁷ Az ugarkilenced vitáit I. Országgyűlési Tudósítások, II. 107. s köv., 244. s köv., 249. s köv. I.

¹⁸ Az úrbéri III. tc. 2. §-ához a rendek a kir. resolutio kívánságára tették hozzá, hogy azok a községek, amelyek eddig országos vásárok alkalmával a községen kívüli gyepen is mérhettek bort, ebben a szokásukban megmaradnak. (Iratok, III. k. 34., 122., 209. l.) — Az úrbéri IV. tc. 2. 3. és 4. pontja a tizedet illetően megtartja az eddigi szokást azokon a helyeken, ahol annak beszédésére az általánosná kedvezőbb gyakorlat alakult ki. (Iratok, I. k. 519. l.)

¹⁹ V. ö. Könyi: Deák Ferenc beszédei, I. k. 114. s köv. I.

²⁰ Felszólalására (Jegyzőkönyv, VIII. k. 462. l.) jellemzőek befejező szavai: „Vagy nem elég sok jus van mellyel a paraszt nem bír? ha a parasztot ebben megzorítjuk, a földes ur önkényes monopoliumot fog gyakorolni, és uj bizonyoságát adjuk annak, hogy magunk nemesek gyakoroljuk a törvényhozó tehetőséget”.

²¹ Jegyzőkönyv, VIII. k. 464. s köv. I.

b)

October 25-én 244-ik országos ülés. — Következett az urbarialis legelő elkülönözésének kérdése. (3-ik §. a III-ik t. czikben, lásd 179. számú leveletem.²²) — Ö Felsége a helybeli körülmények különböző volta tekintetéből azon kolcsot, melyet legelő kiosztás végett az ország Rendei ajánlottak, el nem fogadá, s minden általános szabályt ideoalis számvetésen épülőnek ítélte, az egész dolgot megyei küldöttség közbe jöttével s felsőségi felügyelés mellett, úr s jobbágy között alkukötésre bízni, különben pedig urbéri úton elintéztetni javalván.²³ — Ezt a kerületi RR el nem fogadák, s előbbi végzésök mellet maradtak.

A kir. SZEMÉLYNÖK három fő tekintetet kívánt szem ügyre vétetni. 1-ör hogy a jobbágyságnak helybeli körülmény szerintén elegendő legelő adassék, 2-ör hogy sorsa sehol az eddiginél rosszabbá ne tétessék, 3. hogy a nemzeti oeconomia az elkülönözés által előmozdítassék. — Az elsőt a mi illeti, magok a RR elősmerték hogy a legelő elegendőségének kérdése helybeli körülményektől függ s ezért Csongrád, Csanád és Békés megyékét az általános rendszabás alól kivéve, külön ellátás alá helyhezítették.²⁴ De ily különböző körülmények más megyék egyes helységeinél is fenforoghatnak, sőt minden bizonynal fen is forognak, miért nem érdemelnek tehát ezek is hasonló tekintetet? s ha érdemelnek, nyilván következik, hogy különbözők lévén a legelő mennyiségét elhatározó adatok, az egész országot egy cinosurára vonni nem lehet. — 2-ör vannak megyék, hol úgy szólván más jövedelme nincs a jobbágyságnak, mint melyet a marha tartás nyújt. Ezek helyekre nézve magában elrendelődött a dolog, nagyobbak a határok, terjedtebb a legelő. Hogy ha ezen vidékek a más jövedelmekkel is bíró helyekre alkalmazott kolcs cathegoriájának alája vettetnek, kételkedni távolról sem lehet, miképen ezen különben jótékony célzatú intézkedéssel a jobbágy sorsa nem hogy javúlna, sőt rosszabodni fog. 3. A nationalis oeconomia-nak egyik nevezetes ága a barom tartás, ennek elősegítésére ugyan hatalmas eszköz lehet a legelőnek elkülönözése, de hogy ha miatta nagyot vesz a jobbágyság eddigi legelőjéből, veszteségét az elkülönözés kipótolni nem fogja, s csökkenni fog a marha tenyésztés, ez által pedig nem csak a jobbágy jóléte, de maga a nemzeti gazdálkodás is csorbitatik. Legnagyobb tekintetet érdemelnek e részben amaz alföldi ropant helységek, melyek hahogy a RR javallata szerint fognak reguláztatni, 50—60 ezer holdnyi pusztákat nyernek a földes urak, s azokat bizonynal nem egy könnyen impopulálják, a mi nemzeti szorgalom tekintetében is igen fontos, figyelmet érdemlő dolog. Ezt akadályozza meg a kir. resolutio, azt tehát elfogadtatni ajánlja.

Török elfogadja, s hivatkozik a tapasztalásra, hogy az eddigi regulatioknál többet nyert a jobbágyság a kir. válaszbán javallott mód szerint, mint a RR szerkeztetésben kitűzött maximum utján. Arad vármegye legnagyobb részben már keresztül ment az urbarialis regulatiokon, s egyetlen egy helység sincs kebelében, hol a jobbágy kevesebbet kapott volna 8 hold legelőnél egy telek után, a melly mennyiség az

²² A §. kerület vitáit I. e kötet 520. s köv. l.

²³ *Iratok*, VIII. k. 35. s köv. l.

²⁴ Az urbéri törvényavaslat a három megyében minden házhely után 22 hold legelőt állapított meg, ha pedig ennyi nem telik ki, Csanád és Békés megyében legalább 16 holdat. (*Iratok*, I. k. 513. l.)

országos javallat szerint maximumát teszi a bőséges legelő első s 2-ik osztályának, ellenben vannak helységek, melyekben 80 hóld legelő is adatott egy telek után, a mi szerkeztetés szerintén többé nem történhetné, s így a jobbágy sorsa javítás helyett, rosztatnék.

ANDRÁSSY a legelőnek állapotját hazánkban elannyira különbözőnek tartja, hogy annak felosztására tökéletes módot találni bizonyosan nem tudunk, s bár melyik állitassék is fel, könnyeb azt ostromolni, mint védelmezni. Esztergom v[árme]gye, midőn eredetileg az országos küldötségnek diaetalis végzése is vált javallatát²⁵ elfogadá, azon hiedelmén építé véleményét, hogy az nem idaeais számvetésen, hanem valóságos adatokon alapúl. Most a resolutio is ellenkezőt bizonyít, s Aradnak követe is egészen különböző adatot hoz a RR tudomására, az országos végzést tehát többé követeltséggel nem védelmezheti. Küldői szintén 3 elvet kívánnak e tárgyban szem előtt tartani, 1-ör hogy a jobbágy sorsa ha nem javítatik, legalább ne rosztatassék, s ezt Arad példája szerint is inkább a helybeli körülményekhez alkalmaztatott intézkedéssel, mint általános szabállyal lehet eszközölni. 2-ör hogy a [földes] uri tulajdon ne sértsessék. Erre nézve senki sem fogja tagadhatni, hogy a legelő nem tisztán a földes úr tulajdona, hanem közös a jobbágyokkal, és így csupán a demarcationalis vonai meghatározása foroghat kérdésben, melly ismét csak a gyakorlat fonalán, helybeli körülményekre ügyelve lehet a tulajdonnak legkevesb sérelmével eszközölhető. 3-ör hogy az önkény, mennyire csak lehet kikerültessek. Meggondolva, mondá, hogy a *mennyire csak lehet*, mert minden önkéjt tökéletesen eltávoztatni e tárgyban teljes lehetetlen. Azonban ha tagadhatlan is, hogy a resolutio által kitűzött úton tágas mező nyílik az önkéjre, de az is igaz hogy ezt a helybeli körülmények, a kölcsönös aiku méltányossága, s közhatósági közbejárás nagyon mérséklendik, ellenben az országos végzés szerint csak magának a legelő bősége, vagy elegendősége meghatározásának kérdésére is temérdek önkéjnek lesz helye. Ez tehát semmikép sem lévén kikerülhető, a másik két elvnek fogyanatosítását pedig inkább eszközölvén a kir. resolutio, azt elfogadja. — GYERTYÁNFY hasonlóan szavaz. Ha van tárgy az urbariomban, melyet egy rámaára húzni nem lehet, a legelő kérdése bizonyosan oda tartozik. És így a jobbágyok joblétét a földes úr jusainak fentartása mellett úgy véli legjobban eszközöltethetni, ha hogy helybeli körülményekhez alkalmaztatva fog a legelő elkülönözése megtörténni.

ZARKA: Ugy hiszi, hogy az országos szerkesztés nem volt elegendő, tekintettel a gyakorlatra, következőképen a jobbágy sorsát igen sok helyütt rosszabbá tenné, mint eddig volt. De nem is igazságos azon szerkeztetés, mert a maximumot kiszabja, s így meghatározza azon mennyiséget, mellynél bár mi nagy legyen is a határ, s terjedelmes a legelő, többet adni nem tartozik a földes úr, igazságos lenne tehát hogy a minimumot is legalább compensatioval biztosítsa a jobbágy számára. Ezt azonban nem teszi a szerkeztetés, a szóló követ tehát szintén a resolutiora voxol.

DEÁK: Küldőinek e tárgyban fő elve: hogy ha több legelőt nem adhat a földes úr, annyit minden esetre adni tartozzék, mennyi a telek műveléshez szükséges marha számnak kitartására megkíváztatik. Ennek az országos szerkeztetés meg nem felel; de a marha tartásból élő

²⁵ *Proiectum*, 5. s köv. 1.

vidékekre sem eszközli ama célzt, mellyet eszközölni kíván, mert a maximumot egy telek után 8 holdra határozza, (a 16 hold csak equivalentens gyanánt rendeltetvén azon vidékekre, mellyeken 16 hold sem ér fel nyolczal) melly mennyiségen a marhatartás nem nagy gyarapodásra számolhat. Ezen célznak azonban a kir. válasz még kevésbé felel meg. Ugyan is azt tenni törvénybe, hogy ur s jobbágy egyezzenek, haszontalan, henye rendelés. Ennek nem sikerültével pedig az eddigi használatot venni sinór mértékül, határozatlan dolog. Mert mit ért *prae habitus usus* alatt a kir. válasz?²⁶ Hogyha azon usust érti, melly az urbér béhozatalakor divatozott, úgy ezt a nélkül, hogy tudnók hány hold volt akkoron a jobbágyság közlegelője, s mennyi marhája volt úgy a földes urnak, mint jobbágnak? meghatározni annyival inkább nem lehet, mert sok helyütt a telkek száma a közlegelőnek felszántogatásából szaporodott. Az urbáriomkori legelő kiterjedése tehát célra nem vezetne, a földes úr s jobbágyság által akkoron tartott marha számnak meghatározást pedig részint teljes lehetetlen, részint pedig mint változó, célra szintűgy nem vezet, s nem is lenne azt mire építeni, ha csak a dicális összeírásra²⁷ nem építenők, a mit ugyan szépen megköszön a jobbágyok nevében. Ha pedig a regulationalis per kezdetekori usus nézetnek: nem említvén azt hogy a népesebb megyékben, kivált ott, hol a birka tartás virágzik, ezen usus a jobbágyságra nézve már most sem igen kedvező, mindenesetre ama querimonialis helyeken, mellyek a legelő szűke miatt már eddig is panaszkodtanak,²⁸ segítve nem lenne, s a szónok nagyon tart attól, hogy az előttünk lévő királyi válasz elfogadására számolva az usus naponként szoritatni fog.²⁹ Közelsünk tehát a mennyire ily különböző körülmények közt lehet az igazsághoz, s a fölzott intézkedés vezér elveihez, és így az országos szerkeztetésben e kettőt kívánná megváltoztatni: 1-ör ahol oly szűk a legelő, hogy a minimum sem telik ki a jobbágyok számára, ott addig a földes úr marhát ne tarthasson, míg a jobbágyok vonó marhájának a legelő biztosítva nem lesz, 2-ör hogy a marha tartásból élő helységekre a megállapítottnál nagyobb maximum határozassék. Ezen módosításokkal az országos szerkeztetés mellett marad.

NAGY PÁL felfogván Zarkának észrevételét, az országos szerkeztetés meg nem maradhatására már csak azon egy hiányt is elegendőnek itéli, hogy az országos végzést e következő alapra látja építetve lenni: Ahol több legelőt bir a jobbágy, mint a mennyi határozott maximumunk szerint competál, azt el kell tőle venni, ahol pedig nem bir annyit, mint a mennyi minimum szerintén competál, azt nem kell

²⁶ V. ö. 523. l. 2. jegyzet.

²⁷ Az adókiivetés céljára történt összeírásba ugyanis bizonyára a meglévőnél kevesebb marhát igyekeztek felvétetni a jobbágyok.

²⁸ „a királyi válasz által olly helységen, hol most is per folyik a legelő miatt, segítve nem lesz, ott maradnak, a hol voltak, a panaszos helységek.“ (Jegyzőkönyv, IX. k. 9. l.)

²⁹ „ezen királyi válasz érkezte óta a földes ur erre számítván, szaporítja a marhája számát, hogy praescribáljon, usust csináljon, a mit ismét meg nem köszön a nép — de még az a nehézség is fent forog, hogy nem tudni, mi számításba kell venni a földes ur marháját, mert tapasztaljuk, hogy annak számát gyakran változtatja, hogy azt egy legelőről által hajtattja a más helység legelőjére? nem tudja a deputatio, — fel ossza e az üdöre, vagy átalyánosan vegye?“ (Uo.)

neki megadni. — Kérdi a szónok, valjon intézeteink megfelelnek e a minden ajakon pengetett fényes reményeknek, s pompás várakozásoknak? Nequaquam. A KK és RR naponként forogván a nép között, látták, tapasztalták hogy az nem képes többé terheit viselni, s ezért hajlandóknak látszóttak némi jótétemények megadására, mert kedvencz kifejezésével élve: meggyőződtenek, hogy az arendator már nem bírhatja többé az arendát, és így vagy több földet kell neki adni, vagy kevesebb arendát kívánni. De ha már ezen theoreticus meggyőződést practice applicáljuk, úgy fogjuk találni, hogy a kitűzött czélnak egyáltalában meg nem feleltünk, mert ha választás adatnék a szónoknak, mit kíván inkább birni: azon massa földet e, mellyet az irtások s legelő tárgyában alkotott végzés által hazánkban a jobbágyság elveszit? vagy pedig az országbani legnagyobb birtokot? minden kétségeskedés nélkül az elsőt választaná. Halgassunk tehát azokkal a csirkékkel, tojásokkal, s egyéb aprólékokkal, mert ezekkel bizon ama nagy problémát meg nem fejtettük!!³⁰ De azt szokták ellenvetni: hogy könnyű a kormánynak más zsebéből ajándékozgatni!!³¹ A szónok úgy tartja, hogy a kormánynak fő kötelessége az adó fundusának fentartására fordítani minden kitelhető igyekezetét. Mert a status szükségzeit fedezni kell, azonban a só árát, harminczadót s más indirectus adókat in infinitum nevelni csak nem lehet, a bányák, cameralis jószágok igen bizonytalan kútfői a status jövedelmének; a contributio fundusa tehát az, mellyre legbizonyosabban támaszkodhatik a kormány, s méltán rosz néven vehetnénk, ha ennek fentartására gondosan nem ügyelne, s innen magában következik hogy az adó fundusának oly tetemes megcsönkítésára, minő a legelő iránti javallatunkból következnek, a kormány soha reá nem állhat. De kételkedik is a szónok, valjon veszedelem nélkül lehetne e azt végrehajtani. Ekkorig nem igen örömet nyúltak urbéri regulatiókhöz a földes urak, mert nem lévén viszonyaik törvény által elhatározva, a dolog kimenetelét előre számba nem vehették, s kimélték a költséget. Most azonban meghozatik a törvény, ki-ki tudja, mit nyert, mit veszít a regulatióval, habet Moysem et prophetas, neki tódul egyszerre az egész ország, irtványokat s legelőt regulázni, ám lássák meg a RR mikép fogják a végrehajtást eszközölhetni; a szónok ezen foglalatosságot nem örömet vállalná magára, s azt minden esetre tudja, hogy ekkorig is nem egy megyében volt már militare brachiumra szükség!!³² — Ezek után által megy annak mutogatására, hogy hazánkban a legelőnek nem 6, hanem 600 classisa is van s kérdi, mit akarnak a RR e jelen intézetökkel? felelet: a legeltetésnek eddig közösen gyakorlott coususát elkülönözni — s ismét kérdi, minő consistentiában volt az elkülönözendő cousus? felelet: egyes hatalmasbagnak viszaélőket ide nem értve, rendszerint minden mezei gazda annyi marhát hajt nyaratszakán legelőre, a mennyit télen ki tud tartani, tartja pedig

³⁰ A komolyabb reformok ellenzői igyekeztek nagy engedménynek feltüntetni az urbéri IV. tc. 4. §-át, amely megszüntette az ú. n. konyhai adózásokat.

³¹ A rendek egyrésze az országgyűlés elején gyakran hangoztatta, hogy a kormány a birtokosok rovására akar könnyíteni a jobbágyon, hogy ő maga annál nagyobb adóterheket háríthasson rá. (V. ö. *Országgyűlési Tudósítások*, I. k. 38., 39., 47. l.) Maga Nagy Pál is ezen a nézetten volt. (Ua. 102. l.)

³² Ilyen esetekről az urbéri törvényjavaslat tárgyalása során többször megemlékeztek a rendek. (V. ö. *Országgyűlési Tudósítások*, I. k. 632. l. 11. jegyzet, II. k. 207. l.)

marháját télen földének, rétjének terméséből. És így a legelső elkülönítésének nincs bizonyosabb kolcsa, mint a föld s rét aránya. Ez kizár minden bizonytalanságot, s kirekeszti a Helytartó Tanácsnak is elannyira panaszlott arbitriumát, mert mathematicus calculuson épülven, oly bizonyos kolcsot nyújt a legelő kiosztására, mint minő bizonyosságot ad ama vámoló machina Angliában, mely úgy van alkalmaztatva, hogy midőn egy terhes szekér a hidra lép, egy mutató a vámos szobájában azonnal kimutatja, mennyit nyom a szekér terhe.

Azonban ezen s még némelly csekély számú nyilatkozások ellenére mindég hangosan hallatszván a hatalmas *maradjon*, ennek következtében a kerületi szerkesztetés újlag is végzésnek jelentetett.³³

October 26-án vasárnapi szünet.

c)

October 27-én 245-ik országos ülés. Napi renden volt a tűzi fáizásnak kérdése, mely a kerületi tanácskozásokban több napokat húzott ki. (Lásd 180-ik és 181-ik számú leveleimet.³⁴) — Az országos végzés által a jobbágynak tűzi fáizási beneficiumát nagyon megszorítva, sok helyekre nézve csak nem egészen elenyésztetve, másutt ellenben úgy szólván általában a földes uri önkéjnek kitétetve látván Ő Felsége, e tárgyban bővebb tanácskozásra szöllítá fel az ország Rendeit; maga kívánságát oda nyilatkoztatván, hogy a fáizás dolga úr s jobbágy között közhatósági közbejárás mellett szabad alkukötésre bizassék, ez pedig nem sikerülvén, a jobbágyok azon fáizási haszonvételben, mellyel akkorig urbariom és gyakorlat szerint éltek, minden tekintetben megtartassanak.³⁵ — Mit határoztak légyen ennek következtében a kerületi RR? azt 181-ik számú levelemben, magának az elég hosszú szerkesztetésnek is közlésével, terjedékenyen megírtam.

A kir. SZEMÉLYNÖK nem osztozik a kerületi izenetnek azon kijelentésében, mely a tűzi fáizást csupán a jobbágy sorsa jobbítására szánt oly földes uri engedménynek tekinti, mi egyszersmind a favágás és behordás kötelességével is viszonyos, hanem tekinti azt a jobbágy telekhez kötött jótékonyágnak. Ezen vezér elvnek következtében ajánlja a RRnek, fogadják el a kir. resolútiót, mely nem egyebet foglal magában, mint azt hogy a M[aria-] Theresianum urbariom által biztosított jótékonyágtól³⁶ a jobbágyok meg ne fosztassanak.³⁷ És így semmi új engedélyt nem ad, hanem csak a régi urbariomot kívánja fentartatni. Ennek rendeletét a kerületi javallat két tekintetben megszorítja. 1-ő megszorítás: hogy csak azon helyeknek adja meg a fáizás beneficiumát, ahol ez vagy a régi urbéri tabellába bément, vagy későbbi regulatio alkalmával béhozott. M[ária] Theresia urbariomának 4-ik pontja pedig

³³ Jegyzőkönyv, IX. k. 11. l.

³⁴ L. e. kötet 525. s. köv. l.

³⁵ *Iratok*, III. k. 36. s. köv. l.

³⁶ Az urbárium II. pontja 4. §-ának szövege: „Lignatio focalis, ubi sylvae praexistunt, e deciduis aut aridis lignis et in horum defectu ex ipsis etiam vivis arboribus, non tamen fructiferis ad propriam duntaxat necessitatem subditis licita sit. (Pauly, i. m. 354. l.)

³⁷ „... Sua Maestas Sacratissima... subditos in eo, quo hucdum iuxta urbaria et praevigentem consuetudinem fruebantur, lignationis usu, omni in respectu porro etiam conservari... benigne ve it.” (*Iratok*, III. k. 36. l.)

általánosan azt rendeli, hogy ahol erdő van, ott tartozik a földes úr fáizást adni a jobbágyoknak. — 2-or a Theresianum urbariumnak ezen 4-ik pontja öszeköttetésben van a 6-ik ponttal, melly azt rendeli, hogy ahol a határban nincs erdő, ott a földes uraság más szomszéd erdejéből is tartozik a jobbágyoknak fáizást adni.³⁸ Ezen kettőt együvé foglalva kívánná az előlülő kir. Személynök a resolutio értelmében törvénybe iktattatni.

Ennek ellenére 16 megyék a régi országos szerkeztetéshez ragaszkodtak, 8 megye a kerületi végzés mellett kívánt maradni. — Ellenben 17 megye itt is a segregatiónak üdvességes elvét követve, bizonyos maximumot és minimumot kívánt határoztatni s e szerint a jobbágyok tűzifaizását részint egy darab erdő rész kivágásával, részint bizonyos öl vagy szekér szám meghatározásával állandó lábra helyezettetni ohajtotta. A resolutióra eredetileg csak 7 megye szavazott. A voxoknak ily sok felé lett ágazásában a PERSONALIS kijelenté, hogy azok, kik semmi excisiót nem akarnak, ösze véve többséget tesznek, felszólítja tehát, a meghatározott mennyiségre voxolókat, hogy a dolog ezen állásában szándékjokat újra nyilatkoztassák. Ennek következtében mindenféle általmenetek történn, azok, kik excisióra voxolván kisebb számban maradtak, a jobbágyra nézve mégis hasznosbna válték a kir. resolutiót, mint akár a kerületi, akár s kívált az országos végzést. És így a resolutio, mellyet eleintén legkevesebben pártoltak nyert többséget.³⁹

October 28-án Az ekép megváltozott végzésnek szerkeztetésével foglalatostkodtak a KK és RR.

October 28-án az ekép megváltozott végzésnek szerkeztetésével kiszolgáltatását eltörlő régi végzésök mellett maradtak, — a makkoltatást pedig némileg módosították.⁴⁰

192.

1834 október 27, 28, 29, 30

Országos ülések.

Tárgy: Viták a III. tc. 4. §-a körül: a jobbágy tűzifa és épületfa járandósága.

Posony, November 1-ő napj[án]. 1834.

Következik a tűzi faizást tárgyzazta 27-ik Octoberi Országos tanácskozás folytatása.

BORCSICZKY a kir. válasznak azon értelmét, hogy a jobbágyok tűzi fáizása a régi urbariom értelmében jövődöben is megadassék, pártolja. Legfontosabb ellenvetésnek látszik lenni a kerületi izenetben felállított azon elv: hogy a fáizás csak a jobbágy sorsa jobbitására szánt oly engedély, mellyet az ölfavágás, és hordás viszonyos kötelességének megszüntetésével el lehet enyésztenni. Ezen elvnek valóságát azonban

³⁸ „Si focalis lignatio in proprio territorio ob exilitatem sylvarum non suffecerit, haec etiam in aliis dominii sylvis proportionate tamen admittatur.“ (Pauly. i. m. 354. l.)

³⁹ V. ö. Jegyzőkönyv. IX. k. 38. l.

⁴⁰ E két nap tárgyalásait l. bővebben a köv. számban.

a szónok el nem ösmeri, különben hasonló okok hasonló következtetést vonván magok után, azt is állíthatnók: hogy ahol a földes úr vaját nem kívánt jobbágyaitól, ott a vaj adással viszonyban álló legelőt megtagadhatta volna. Ez azonban teljességgel nem áll, valamint szintén soha sem mondhatta a földes úr: nem kívánok ölfá vágást, s hordást, és így tüzi faízást sem adok. Hanem tartozott tüzi faízást adni, a jobbágy pedig ölfát vágni, s hordani. A szónok tehát oly beneficiumnak tekinti az urbéri faízást, melly a telkek osztályzatának alapjául szolgált, és így a régi urbáriom rendeletét nem csak jövődőre is fenntartatni, de még azt is törvénybe iktatani kívánja, hogy ahol az urbéri faízás kötelességével terhelt erdőt a földes úr kivágatta, addig is míg az törvényes zár alá vétetvén ismét fel nőne, az illető jobbágyság telkei egy osztállyal lejjeb szálítassanak, s így veszteségek némileg kipótolassék.

SOMSICS ellenben nem akar itt azon kérdésnek vitatásába bocsátkozni, ha valjon telek állományi constitutivum e az urbéri faízás, vagy az osztályozat alapjául szolgált jótékonyosság, hanem csupán az e tárgynál figyelembe jöhető három vezér elvet veszi fel. 1-ő elv hogy a jobbágy faízása biztosítassék, 2-ik hogy a földes úr tulajdonnak szabad használata ne csonkítassék, 3-ik hogy az erdőknek mint nemzeti kincsnek conservatioja előmozdítassék. A kerületi szerkeztetés nem biztosítja a jobbágyság faízását, mert csupán száraz és dőlt fákat, ezeknek nem léttében pedig csak specialis assignatio mellet enged élő, de sem makkot, sem gyümölcsöt nem termő fákat használtatni. Ellenben midőn más részről azt rendeli, hogy az elpusztult erdőt a földes úr zár alá vétetni tartozik,¹ a tulajdon szabad használatának élet erét sérti, mert semmi sem ellenkezik annyira a tulajdon ideáéjával, mint a sequestrum, melly az ipar és szorgalom előmenetelét örökös bilincsekbe szorítja, s a földes urat arra kárhoztatja, hogy a melly földterületet ő művelés alá venni akarna, azt idegen felvigyázat alatti zárlatban vesztve hagyni kénytelenítessék; a mi oly elviselhetetlen teher, hogy sok földes úr később lenne minden urbárialis jövedelméről lemondani, mint sem ezen szolgáltatást szenvedni. Hozzá járul azon kifejezésnek is bizonytalansága, hogy a jobbágyság tulajdon szükségére tartozik csak a földes úr fát adni. Ez nagyon határozatlan alapja mind a jótékonyosságnak, mind a kötelességnek, s egyik részt sem biztosítja, mert a szükség ideáéja nagyon különböző. A mi pedig végre az erdő conservatiojának tekintetét illeti, erre már épen fonákul ügyel a kerületi szerkeztetés, mert azt látszatik megengedni, hogy a jobbágyság hetenként, és így nyaratszáján is szabadon járjanak az erdőre, a mi az erdőségnek minden kigondolható elveivel erősen ellenkezik. A kerületi szerkeztetés tehát koránt sem felel meg a vezér tekinteteknek, de a resolutio által javalt régi urbáriom rendeletét sem lehet elfogadni, minthogy az nem egyéb, mint bizonytalan önkéj s határozatlan állapot. Ezeknél fogva tehát e tárgyban is az elkülönözésnek idvességese elvét

¹ Az urbéri III. tc. 4. §-át Nagy Pál javaslatára bővítette ki a szept. 24-i ker. ülés azzal a rendelkezéssel, hogy „olgy erdőknek műveléséről azonban törvényes zár útján kell gondoskodni, mellyekben a jobbágyság Urbér szerent ki volt ugyan jelelve a faízás, de a mellyek későbbben annyira lerontattak, hogy a jobbágyság tüzi faízására vagy egyáltalában, vagy csak az erdő megtartási gondosság tekintetében többé nem használható“. (V. ö. e kötet 536. s köv. l., *Iratok*, III. k. 216. l.)

követvén azt kívánja, hogy a jobbágyság erdőbeli haszonvételére egy bizonyos maximum határoztassék, s ahhoz képest tekintetbe vétetvén a népesség, az erdőnek kiterjedése, minémisége, s egyéb helybeli körülmények, a jobbágyság számára egy bizonyos erdő rész kihasználtassék, mellyre nézve fenhagyatván a földes ur inspectio, többi erdeje pedig minden további szolgátság és közhatósági beavatkozás alól felmentetvén, mind a három fentérintett tekintetnek meg lesz felelve. A mi ha el nem fogadtatnék, ők vagy szekér számra kívánja a jobbágyság fáizási illetőségét meghatároztatni, de önkényre, bizontalanságra és sequestrumokra soha reá nem áll.

Ezen vélemények ellenére PETROVAY, ÖTVÖS TAMÁS, és SISKOVICS a régi országos végzéshez ragaszkodtanak, melly szerint csupán földön fekvő száraz fára, ennek fogyatkozásában pedig az uraság számára levágott fák gallyaira, gyökereire, és hegyeire szorítatnék a jobbágyság tüzi fáizása. Mind a hárman azon elvből indultak, hogy az urbialis fáizás sem constitutivum, sem osztályzati alap; mert hasonló mennyiségű és tulajdonságu telek földtől erdő haszonvétel nélkül is hasonló szolgáltatokat tesznek a jobbágyság. Nem egyéb tehát a fáizás, mint a jobbágyság jobb létére, ott ahol erdő volt, adott jótékonyság, mellyre nézve habár megengednék is, hogy osztályozatkor az némi tekintetbe jött, a classificatio különbsége mindenesetre csak két holdat teszen, s ezért szenvedje a földes úr a fáizás kötelességével öszekötött örökös szolgátságot? melly egyrészt a földes ur tulajdon szabad használatát gátolja, más részről aránytalan teher, mert nem minden földes urakat illeti egyiránt, harmadik részről pedig az urbéri viszonyoknak minden mértékét haladó igazságtalanság is, mert a tüzi fáizás, úgy a mint a kerületi szerkeztetésben vagy királyi válaszbán körülíratik, sok helyütt a jobbágyság minden szolgáltatának s adózásának értékét felül haladná. M[ária] Theresia urbériomának behozatalakor könnyű volt fajzást adni, mert az erdő sok volt, a népesség pedig csekély, most ellenben az erdő naponként ritkul, a népesség megfordított arányban naponként nevededik, úgy hogy elegendő fáizást sok helyütt többé már adni nem is lehet. Erősen kikelnek végtére a sequestrum idacája ellen, mellyre nézve SISKOVICS egész Europa tapasztalására hivatkozva állítja, hogy az nemzeti szorgalom tekintetében is káros, mert a melly országban erdő zárlat divatozik, ott kivitelre gabona nem terem.

PLATHY ott, ahol dőlt, és száraz fa nincs, a levágandó élőfa kijelelését a földes úr tetszésére bízni, vagy pedig az illetőség meghatározását urbéri utra utasítani s erre úgy a földes urnak, mint a jobbágyság szabad keresetet engedtetni javall, s ezt szeretné a kerületi szerkezethez hozzá tételni, a zárlat iránti rendelést pedig azon oknál fogva kihagyatni: mert meg van győződve, miképen az erdő conservatio tárgyát nemzeti gazdálkodás tekintetében oly fontosnak tartják a K és RR, hogy arról a kereskedési munkálatban bizonyonnyal rendszeresen fognak intézkedni.²

SZÉLL úgy vélekedik: hogy a kerületi szerkeztetés a jobbágyság fáizását nem biztosítja, mert ahol se dőlt, se száraz fa nem található, az élő fák pedig mind csak mak és gyümölcstermők, (pedig könnyű lenne az erdőt ily állapotba helyeztetni,) ott a jobbágyság fáizása

² Az országos bizottság munkálata (*Opinio excelsae Regnicolaris Deputationis motivis suffulta... circa obiecta ad Deputationem Commercialelem relata*, Budae, 1830). III. részének (*Obiecta Oeconomiae Publicae*) 6. articulusa szól „De sylvis et earum defectu supplendo“.

megszünnék, s a földes úrnak fenhagyott kijelölés azt különben is önkénynek vetné alája. Ennél fogva kívánná az urbarialis fajzást bizonyos mennyiség meghatározásával biztosítani, ennek maximumát itt meghatározni,³ a kisebb quantum applicatióját a törvényhatóságokra bízni; a sequestrumnak pedig még csak említését is minden esetre kihagyni.

Midőn ezen véleménynek az vettetnék ellene, hogy teljességgel nincs semmi alap, melyre a kívánt meghatározást építeni lehetne, Török azt felelé, hogy a legelőnél meg tudták a maximumot határozni, ámbár annak még bizonytalanabb alapja van, mint a fáizásnak. Bizonytalanabbnak mondá, mert fát csak tüzelésre tartozik az úr adni, bár mi széles terjedelmű legyen is erdeje, ellenben legelőt, ahol van, nem csak vonó marha számára, de szaporításra is köteles engedni. Van tehát a meghatározásnak alapja, s a szerint Arad vármegyében többnyire már meg is van a fáizás határozva, egy egész telekre esztendőnként 26, fél telekre 22, negyedrésze 18, octavalistára pedig és zsellérre 12 szekér számítatván. — SZALOPEK ellenben ezen gradationnak alapját teljességgel nem képes belátni, minekutánna a fáizásnak urbarialis jótékonysága soha sem méretett a telek arányához, hanem a szükséghez, és lehetőséghez. Ő tehát a kir. resolutiora szavaz. Így szavazott GYERTYÁNFY is, mire DUBRAVICZKY megjegyzé, hogy pusztán a resolutiora szavazni talán nem is lehet, mert a kir. válasz ép arra szállítja fel a RRket, hogy e tárgyról bővebben tanácskozzanak, s valami bizonyost határozzanak. — Az előlülő kir. SZEMÉLYNÖK ezt igaznak valja ugyan, de emlékezteti a RRket hogy több is van a kir. válaszban, t. i. Ő Felségének azon nyilván kijelentett kívánsága, *ut res lignationis liberae conventioni relinquatur, hac vero non succedente, subditi in eo, quo hucdum juxta urbaria et praevigentem consuetudinem fruebantur lignationis usu omni in respectu porro etiam conserventur.*⁴ A mi más szóval annyit tesz hogy a M[aria-] Theresianum urbariom rendelete továbbá is fentartassék.

NAGY PÁL ily értelemben szállott: A fáizás és legelő alapja e a jobbágy telkek urbéri osztályzatának? s ez viszont alapja e az adófizetésének? arra kár okokat keresni, mert ezt tagadni nem lehet. Igaz ugyan hogy a fáizás, telki állomány gyanánt, földmérői kézzel nincs kívágva, de csak ugyan oly jótékonyság az, melly nem füg a földes ur önkényétől, sőt competál a jobbágynek, mert adót kell fizetnie, s evégett élnie kell. már pedig körülmény szerintén fáizás és legelő nélkül oly kevésbé élhet, mint levegő nélkül. Egyébiránt e tárgyra nézve meg kell az eseteket különböztetni. Első eset: ahol van erdő. Erre nézve a szónok úgy vélekedik, hogy M[ária] Theresia urbariomának rendelete szerint, hogy ha nincs a határban elegendő erdő, tartozik a földes úr más erdejéből is módjával fáizást adni.⁵ Ennek jövődjére is fentartását kívánja azon elfogadott elv: hogy a jobbágy sorsa rosszabbá ne tétesék. — (Ezen sokszor előforduló elvre nézve itt megjegyzem Siskovicsnak és Gr. LA MORTENAK azon feleletét: hogy a jobbágy sorsának jobb, vagy rosszabb létét nem egyes tárgyból különösen, hanem az egész urbéri állapotból összevéve kell megítélni, melly szerint lehet hogy ha

³ Maximum gyanánt te'kenkint négy öl fát javasolt. (Jegyzőkönyv, IX. k. 16. l.)

⁴ Iratok, III. k. 36. l.

⁵ Az urbárium II pontja 6. §-ának szövegét olv. 646. l. 38. jegyzet.

valamit elveszítene is a jobbágyság régi beneficiumaiból, azért sorsai nem roszabodnék, minthogy ezen veszteséget más engedélyek kipótolják.) — Második esetnek állítá fel NAGY PÁL: Ahol volt erdő, de már nincs.⁶ Ezen eset ismét háromféle lehet: a) ahol elfogyott az erdő, de megint felnőtt, b) ahol elpusztult, és szántóföld, vagy másképp művelt plága lett belőle, — c) ahol elpusztult az erdő, és se fel nem nőtt, se más földművelési célra nem fordítatott, hanem most is elpusztult állapotban van. — Ezen 3 eset közül a kerületi] szerkezet csupán az utolsórul gondoskodik, midőn azt mondja hogy az ilyes pusztá erdőt sequestrumba kell venni. Ugy de miért nem terjesztik ki ezen igazságos határozatot a 2-ik esetre is, t. i. midőn a földes ur azon erdőt, melyben jobbágyaival osztozni tartozott, elfoglalta s maga hasznára fordította? Vagy pedig ha ezen esetben a jobbágyok fáizásának biztosítása tekintetéből nem tartozik erdőt nevelni, miért tartozzék a 3-ik esetben? azért e, mivel restebb, s kevesebb szorgalmú volt a földes ur. (Ezen két eset közti különböztetést BALOGH is a legabszurdusabb képtelenség névével bélyegezte.) De a RR érezték annak igazságát, hogy a temérdek teherrel küzdő jobbágyot az ő beneficiumaitól földes uri önkéj szerint megfosztani nem lehet, a harmadik esetre tehát sequestrumot rendelték, ha ezt igazságosnak látták, hasonlót kell a 2-ik esetre is rendelniök. Nincs is a szónoknak az ellen semmi ellenvetése, ha a földes úr a maga privát competentiaját vagy elpusztúlva hagyni, vagy búzával vetni akarja. Ám legyen, — fiat! — de annyit, mennyi a jobbágyok fáizására megkívántatik, csak ugyan tartozzék implántálni. Ezt hozza magával az igazság. Ami pedig az első esetet illeti, erre nézve szinte nem tudja megfogni, hogy ha ez előtt fáizás illette a jobbágyokat, az ujlag felnevelt erdőből miért ne illesse? talán azért, mert a földes úr gondviselése alatt nevedezett az erdő? de hiszen az első erdőnek conservatiójára sem a jobbágyság tartott erdőmestereket! Kivánja tehát hogy ezen 3 esetek között a jobbágy jótékonyására nézve különbség ne tétessék, s ezen toldalékok mellé a kerületi szerkezetéhez, ugyan csak a régi urbariom értelmében az is hozzá tétessék: hogy a fáizás nem csak ott competál, ahol bément az urbéri tabellába, vagy későbbi regulatio alkalmával biztosítatott, hanem ott is, *ubi beneficium lignationis per subsequum usum addictum est*. Az urbéri tabellának is csak az usus szolgáltat alapul, s urbariom előtt, vagy után jött e a jobbágy ususa ezen jótékonyásnak? ez különbséget nem tehet, s ha tesz, még inkább az urbér utáni usus áll erősebben, mint az előbeni.

DEÁK: Ha vissza menünk az urbér behozatalának idejére, az ösméretes 9 kérdő pontok között találjuk azon kérdést is: minő beneficiuma van a helységnek? hogy ezen beneficiumok között a fáizás nem utolsó helyütt áll, s hogy két egyenlő helyzetű helység közül az, a melynek

⁶ A Jegyzőkönyv (IX. k. 17. l.) szerint Nagy nem állított fel ily kategóriát — nem is állíthatott, mivel a b) ponban önmagával jutott volna ellenkezésbe —, hanem egyszerűen „más eseteket” említett.

⁷ Mária Terézia urbéri rendeletének végrehajtása során az összeíróknak minden községben kilenc kérdőpontra kellett feleletet kapniok. E kérdések: 1. Van-e a községnek urbáriuma, 2. ha nincs, van-e valamilyen szerződése s mióta, 3. ha az sincs, a fennálló szokás mióta van meg, 4. mik a község haszonvételei, 5. mik az egésztelkes gazda haszonvételei, 6. mennyi a robot egész telek után, 7. mi a helyzet a kilenced körül, 8. hány pusztá telek van a községben, 9. örökös jobbágyok-e a község lakói? (Pauly, i. m. 406. s köv. l.)

még fáizása is volt, fentebbi osztályba tétetett s telek utáni állományába amannál két holdal kevesebbet kapott; mind ezt tagadni nem lehet. Ahol tehát a telc osztályát feljeb rúgó fáizási beneficium megszűnt, minden kétségen kívül igazságos, hogy a constitutumnak eme fogyatkozása kipótoltassék. Ennek előrebocsájtásával ott, hol a fáizás vagy az urbéri lajstromba beiratott, vagy késői regulatio által megadatott, azt tovább is megadatni kívánja, mert ily helyüt a fáizás alapúl szolgált az osztályozatban; ahol pedig nem ment bé a tabellába, de a jobbágyok ususában vannak, őszintén megadatni akarja, azon elvnel fogva, hogy a jobbágy sorsa ne rosszítassék. Kérdésbe jöhetne: mit kellessék tenni azon helyeken, ahol most már nincs erdő? hogy ha a hajdani erdő terület jelenleg már p. o. szőlő tőkével van béültetve, ezt kívánni, s erdőt nevelni helyébe ellenkeznék a nemzeti gazdálkodás szabályaival, a jobbágyokat azonban kármentetlenül hagyni szintén nem lehet, menjünk tehát az urbéri osztályzat nyomán, s a szóban forgó beneficiumtól megfosztott helységnek szállítsuk le osztályát, vagy jobbágyi adózásait. Végre minthogy a fáizást oly kötelességnek nézi, melyet a földes úr megadni tartozik, kívánja hogy adjon ki egy meghatározott mennyiséget akár évenként öl vagy szekér számra, akár pedig egyszerre egy bizonyos erdő rész kívágásával.⁸

PÁZMÁNDY: Azon kérdést: constitutum e a fáizás avagy nem? practicus hasznúnak lenni nem gondolja, mert az mindenesetre áll, hogy ahol eddig tartozott fáizást adni a földes úr, ott jövődőben is tartozik. Azonban a régi urbéri rendelkezésben igen nagy hiány az, hogy ezen tartozásnak mennyisége nincs meghatározva. Érzette Ő Felsége is ezen hiányt, s azért szállítá fel a RRket bővebb tanácskozásra, tőlük várván helyesb, s határozottabb intézkedést. Ennek mindön egy részről megfelelni kötelesség, más részről szükség oly szabályt alapítani, melly mind a két félnek nyugodalmát, s a kedvetlen surlódásoknak megszüntetését eszközölné. Már pedig ezt csak egy bizonyos quantitás meghatározásával lehet elérni, és így a szónok is meghatározásra szavaz.

BEZERÉDY pedig kijelenti, miképen küldőinek szándéka oda megy, hogy a fáizásra nézve a földes urat semmi kötelező tartozás ne terhelje, és az csak mint ennek tetszésétől függő favágás bére tekintessék. Ezen javallat azonban, bár több ízben elő lett légyen is terjesztve,⁹ a KK és RR által mindég elmellőztetvén, s így a követ utasítását el nem érhetvén, arra kéri a Rket hogy ha kötelességet ruháznak a földes urra, ezen kötelességnek legalább szabott mértéke legyen, s meghatározása birói önkéjtől ne függjön, továbbá, hogyha tartozó használat engedtetik a jobbágyoknak az erdőben, az sem közös, sem határozatlan ne legyen, melly hazánkban jelesen az erdőkre nézve is oly kártékonynak mutatta magát. És így azokhoz kénytelen magát csatolni, kik a járandóságnak, (mellyet a követ már hiában ellenez) egy vagy más mód, de elkülönözött meghatározását kívánják.¹⁰

⁸ V. ö. *Jegyzőkönyv*, IX. k. 18. l.

⁹ Bezerédy az 1833 aug. 12-i országos ülésben terjesztette elő ilyen értelmű javaslatát, Kossuth azonban nem emlékezett meg róla. (V. ö. *Jegyzőkönyv*, III. k. 156. s köv. l.)

¹⁰ A vita további folyamán, amelyet Kossuth már nem ismertet, mások között Kölcsény is hosszasan felszólalt, visszautasítva az állítást, hogy az erdő elpusztul, ha a földesúr kiszakíttatja a jobbágyok számára. (*Jegyzőkönyv*, IX. k. 25. l.)

Hogy ezen előterjesztések végső resultátuma gyanánt a királyi válasz lett légyen elfogadva, azt már előbbi levelemben megírván,¹¹ ismételéssel helyt foglalni nem akarok.

October 28-án 246-ik országos ülés. — Felvétellett a tegnapi végzésnek Plathy Itélő mester által tolra vett, s közleiratra bocsájtott szerkeztetése. Mellyel azonban egyik rész sem volt meglegedve, sokan azt a végzésen túl terjeszkedőnek, mások ellenben a végzést ki nem meritőnek állítván.¹² Egyébiránt fő kép 3 elv körül forogtak az egész napnak vitatásai, t. i.:

A kir. SZEMÉLYNÖK így érté a végzést: A resolutio el van fogadva. Ez a Theresianum urbariomot hagyja helybe. Ezen urbariomban pedig az foglaltatik, hogy ahol a földes úrnak erdeje van, ott tartozik a jobbágyságnak fáizást engedni. — Az előlülőnek ezen magyarázatából az következnek, hogy ahol erdeje van a földes úrnak, ott fáizást kapnának a jobbágyok, bár ha eddig annak gyakorlatában sem urbariom, sem szokás szerint nem lettek volna is. Ezen értelemről azonban a RR többsége nagyon szabadkozott, s a Theresianum urbariom rendeletének megerősítését nem progressive, hanem csak oly értelemben vette, hogy a jobbágyok sorsa rosszabb karba ne tétessék, mint a mellybe azon urbariom következésében helyhezettve vala; ellenben hogy ahol erdő van, de a jobbágyság a fáizásnak sem az urbéri tabella, sem későbbi regulatiók, sem gyakorlat által használatba nem jött, hogy ily helyütt is köteleztetnék a földes úr fát adni jobbágyainak, ezt egyáltalában el nem fogadták. — Sőt Somsics még szorítóbb érttlmet kívánt a végzésnek tulajdonítani. A KK és RR, úgy mond, elfogadták a resolutiót. (A szónok t. i. nem nyilatkoztatta ki magát azoknak sorában, kik a meghatározott mennyiségnek kisebb számban maradtával, a kir. válaszhoz állottak.) Ha elfogadták, kötelesek magokat annak értelmében alkalmaztatni. A resolutio pedig csak azon ususban kívánja a jobbágyokat fentartatni, „quo hucdum juxta urbaria, et praevigentem consuetudinem fruebantur”.¹³ A szónok tehát szorosán ragaszkodván eme copulativa ragasztékhoz, csak azon jobbágyokra kívánja a végzést értetni, kiknek fáizásuk az urbariomban is ben van, és annak gyakorlatában is vannak. — DEÁK pedig a végzést ép ellenkező értelműnek állítja, s látván a különböző magyarázatokat, világosság okáért disjunctiva, nem pedig copulativa particulával kívánt élni a szerkeztetésben, annak oly értelmet tulajdonítván, hogy mind azon jobbágyoknak competáljon a fáizás, kiknek 1-ör urbarialis tabellájukba ez beíratott, akár vannak jelenleg használatban akár nem, 2-or a hol ezen beneficium későbbi regulatiók által megadatott, szintén nem tekintvén a jelenleges gyakorlatra, 3-or a hol a jobbágy ususában van a fáizásnak, akár beíratott az urbéri tabellába vagy későbbi regulatióba, akár nem.

¹¹ L. előbb, 646. l.

¹² A határozatot Plathy így fogalmazta meg: „Ubi subditi in usu lignationis focalis consentiente dominio fuerant, aut ubi secus etiam in territorio loci sylva dominalis adest, ibi subditis lignatio focalis gratuita competit”. (*Jegyzőkönyv*, IX. k. 40. l.)

¹³ *Iratok*, III. k. 36. l.

¹⁴ Jár-e fa a jobbágyoknak és mennyi? A királyi resolutio e'fogadása után kétségtelenül jár mindazoknak, „a kiknek az urbariumba kijeleltetett, vagy gyakorlatba voltak; mert a királyi válasz szerint ha az egyik helység panaszkodik, hogy nints bent az ususba, pedig őt illeti, abba visszatétetik, — a másik panaszkodik, hogy a fáizás használatába bent van, de az uraság ki akarja ütni,

Ily különbözők lévén a magyarázatok, azokhoz képest sokak által igen különböző szerkeztetések is hozattak javallatba, s rendre el is vettettek, és a vitatások terjedékenyen haladtak, a nélkül hogy még csak egy concentracionalis pont is mutatkoznék. (Ez természetes következtetése az országos tanácskozásoknak, minthogy itt, úgy mint a kerületi ülésekben szokás, a vitatásokat egyszerűített kérdésekre öszevonni, s így szavazatra feltenni nem lehet. És itt mutatkozik a kerületi üléseknek egyik megbecsülhetetlen practicus haszna, mert nélkülök az Operatumokban előmenni teljes lehetetlen volna.) — Végre a többi javallatok között leginkább a Torkosnak szerkeztetése látszott többséget nyerni, ki a Deák értelmét elfogadván, azt stylusba foglalta.¹⁵ Ennek elfogadását Siskovics nem ellenzette, de oly feltétel alatt: hogy csak a territorialis¹⁶ erdőkről értessék. A többség azonban megmaradt azon értelemnél, hogy ahol a felvett elvek szerint extraterritorialis erdőkben volt a jobbágság fáizása, ennek gyakorlatában a végzés szerint meg kell maradnia. Mindazáltal megegyezett a többség, hogy itt az extraterritorialis erdők ne említessenek, de nem azért, mintha ezekből is nem kompetáhatna fáizás a jobbágyoknak, hanem csak azért, mert ezekről alább egy különös pont fog előfordulni.¹⁷ Siskovicsnak második ellenvetése volt hogy valamikép bé ne csusszék azon elv a szerkeztetésbe, mintha a fáizás megszűnésével valamely compensatio terhe háromolnék a földes urra. Kivánta tehát a szerkeztetést csak azon helyekre szorítani, *ubi sylvā dominalis adest*, s ez NAGY PÁLNAK s másoknak ismételt ellenzése mellett is elfogadtatott.

Azonban volt még az ítélő mester által feltett szerkeztetésnek, a Torkos javallatában is ben hagyott egy része, t. i. hogy ahol a fáizás dolgát szabad alkukötés útján elintézni nem sikerül, ott az urbarialis uton intéztessék el. Ezt JUSTUS és mások szintén ellenzéék, állítván, hogy erről szó sincs a végzésé vált királyi válaszban. Ezt azonban mint elkerülhetetlenül szükségest, s a resolutio által felhívott tanácskozásnak, és így magának a resolutionnak is egyenes resultatumát a többség megtartotta.

Melleyeknek következtetésében a KK és RR oly értelemben vevén a kir. választ, hogy ez részint felsőbb köz tekinteteknél fogva, részint pedig a földes ur tulajdon, s a jobbágyok sorsa ezentúli biztosítására nézve az urbéri fáizásnak mostani változó haszonvételét, a helybeli körülményekhez alkalmaztatott, egyszersmind pedig állandó szabályok szerint elhatározatni kívánja; ezen értelemben következőleg állapíták meg a szerkeztetést:

„*Ubi sylvā dominalis in territorio loci adest et subditis juxta urbaria, vel subsequas urbariales regulationes, aut praevigentem usum beneficium lignationis addictum habetur, ibi eisdem gratuita focalis*

az ebbe megerősítetik. — a harmadik, hogy az urbéri rendbeszedés nékie a fáizást megadta, de az uraság még be nem eresztette abba, ezt a földes ur be eresztetni tartozik; így a királyi válasz nem copulativa, mert abban az urbarium is, gyakorlat is külön is említve”. (*Jegyzőkönyv*, IX. k. 45. l.)

¹⁵ Szövegét l. *Jegyzőkönyv*, IX. k. 53. l. (V. ö. uo. 46. l.)

¹⁶ A falu határában fekvő.

¹⁷ A törvényjavaslat III. c. 4. §-ának 7. pontja mondja, hogy a jobbágy csak abban az esetben jár túzi fáizás a határon kívüli erdőben, ha azt az urbarium behozatalakor, vagy későbbi rendbeszedés alkalmával megkapta. (*Iratok*, III. k. 218. l.)

lignatio porro quoque competit Cujus intuitu cum interventu exmittenda per universitatem Co[m]ita[tus] deputationis, libera dominium inter et subditos ineunda erit conventio, qua non succedente, objectum lignationis focalis solita urbariali via, praemissis conformiter defigetur, usque cujusmodi, causae finalem decisionem, subditos in usu illo quo adusque fruebantur, conservare oportebit."¹⁸

October 29-én 247-ik országos ülés, következett az épületi fáizás kérdése. Erre nézve továbbá is azon véleményben voltak a KK és RR kerületi üléseikben, hogy az a telkek és házak szabad adás vehetésének megálapítása után az eddiginél külön tekintetbe tűnik elő, és így megmaradtak előbbi országos végzésök mellett, mely szerint csak annyi köteleességet kívántak e részben a földes urra hárítani, hogy hol az uraságnak territorialis erdejében annyi épületfa találhatik, hogy abból az erdei rend sérelme nélkül eladni lehet, az uraság csupán a jobbággyi ház és istálló fedelére (a sindelyt mindazáltal ide nem értvén) szükséges fát, helybeli folyó áron engedni köteleztessék!!¹⁹

Az előlülő kir. SZEMÉLYNÖK emlékezteti a RRket a tüzi fáizásra nézve elfogadott azon elvére a kir. resolutionnak, hogy a jobbággyi sorsa az eddiginél rosszab karba ne helyeztessék, mely hasonló erővel harczolván az épületi fáizás mellett is, a kir. resolutionnak említett elvét e részben is elfogadtatni ajánlá.

BORCSICZKY ott, ahol urbariomba van iktatva az épületi fáizás, vagy annak különben is gyakorlatában voltak a jobbággyok, azt továbbá is megadatni nem ellenzi. Nem is látja helyes ellenvetésnek az usufructuatio szabad adása vevésének engedélyét,²⁰ mert ha megszűnik az épületi fáizás beneficiuma, ez csak ösztönt fog magában foglalni, hogy a jobbággy mihamaréb igyekezzék telkének eladásával a ház árát magáévá tenni és így nem a telek megtartását, hanem eladását fogja eszközölni.²¹ — FEKETE szintén úgy vélekedett, hogy az épület fáizás megtagadása mellett csak azon jobbággy fog nyerni, aki telkét, s ingyen kapott fából épített házát eladja; aki ellenben telkét el nem adja, annak sorsa tetemesen megrosszúl, a régi urbariornak rendeletét tehát annnyival inkább fentartatni kívánja, mert NÉMETH előterjesztése szerint van Posony vármegyében oly uradalom, hol a jobbággyok részére épületi fáizás véget egy erdő rész különösen kivágotott; s így elvétetvén a jobbággyoktól ama beneficium, 30 ezer hold föld esne vissza az uradalom kezére.²²

NAGY PÁL: Miután egy személynek szabad lesz több telkek usufructuatióját is megvenni, ha valamely jobbággynak tetszenék két három fundust ösze vásárolni, s azon kastélyt építeni; hogy erre ne tartozzék

¹⁸ *Jegyzőkönyv*, IX. k. 57. l., ugyanott a magyar szöveg is.

¹⁹ A kerületi ülés tárgyalásait I. e kötet 532. s köv. l.

²⁰ A kerületi izenet- és feliratjavaslat hivatkozott erre. (*Iratok*, III. k. 127., 164. l.)

²¹ A *Jegyzőkönyv* (IX. k. 58. l.) szerint: „mert ha a jobbággy eladja az usufructuatióját, eladja azzal azon fát is, melyet neki a földes ur az épületekre adott — és azon fa tovább is a földes ur jobbággyáé marad”.

²² „Megyéje részéről tud olly uradalmat, hol az uraság a jobbággyok épületi fáira 3000 (!) jügerumot kiszabott, ha tehát az épületi fa letartóztatik a jobbággyoktól, ezen helységebe a jobbággyi telkeket senki sem fogja felvállalni, és ez által a földes uraság 3000 jügerumot nyerni fog.” (*Jegyzőkönyv*, IX. k. 66. l.)

neki a földes úr fát adni, az igen természetes. De hogy miért ne tartoznék egy közönséges szobából konyhábol, kamarából, istállóbul álló paraszt házra fát adni, ha eddig tartozott? ennek ugyan szeretné a szónok okát hallani, mert ő mást nem tud, mint azt: *sic volo sic jubeo*. S ha csak ugyan nem akarjuk a jobbágyokat megtartani eddigi jótékonyágaikban, s az irtvány, legelő, fáizás úgy marad, a mint javaljuk, úgy legalább ne mystificáljuk magunkat, ne pengessük szánon örökké, hogy akarunk a jobbágyoknak concessiót adni; mert a szónok valóban nem mondhat mást ezen új urbariomra, mint azt: *jobban lesztek szegények*.

BALOGH hasonlókép a kir. resolutiora szavaz, s nem is látja igazságosnak, hogy a jobbágy az usufructuationnak miatta előbbi beneficiumaiból valamit elveszítsen, miután a földes úr e miatt az urbéri adózásokból és szolgálatokból semmit nem veszít. Az usufructuatio engedélyével a jobbágyanak szabad adása vevése adatott mindazon haszonvételeknek, melyek a telekhez tartoznak, és így az épületi fáizásnak is, mert ez is a telekhez tartozott, ezt tehát most elvenni annyit tesz mint az usufructuatioból egy jó darabot elcsipni.

DEÁK nem kételkedik hogy az usufructuatioval kétség kívül jótékonyaságot akartak a RR adni a jobbágyoknak. Nem felelne meg tehát a czélnek azon intézkedés, mely az ország egy részének hasznára leendő, ha e miatt az ország más részének nem a pusztá reménységben létező, hanem bizonyos haszna elvétetnék. Vannak hazánkban vidékek, melyekben az usufructuatio gyakorlatban divatozni soha, vagy legalább még egy századig sem fog. Ott jelenleg is elhagyogatják a telkeket, ezentúl már romolják el a ház s a földes úr ne adjon fát annak felépítésére, kétségkívül minden telkek pusztán maradnak. Igaz ugyan hogy itt ott az épületi fáizás jótékonyágával egy két jobbágy vissza élhetne, de meg lehet azt Sopron követének javallata szerint egy közönséges paraszt házra szorítva korlátozni, s egyszersmind hozzá tenni, hogy az ezen felül adott fának árát eladáskor a jobbágy megtéríteni tartozzék.²³ — BÖTHY hasonló elveken építvén véleményét, annak biznyságaul hogy az usufructuatio nem mindenütt megy effectusba, hivatkozik megyéje példájára²⁴ s az úrbér által is biztosított bizonyos jótéteményt egy kétes reménység csillogó sugára miatt el nem vesz. — Így KÖLCSEY is,²⁵ kinek véleménye szerint azt mondani, a mi szerkeztetésben van, t. i. hogy ha van a földes úrnak eladó fája, azt a jobbágy folyó ár szerint kész pénzen meg veheti, a legkeserűbb sarcasmus, melyet képzelni lehet.

Ellenben ALMÁSY s GR. LA MOTTE a szerkeztetésre szavaztak, mert igazságtalannak vélték, hogy a telekről elköltözni akaró jobbágy a ház építéssel speculatiót üzzön. BENCSIK elszámálja a földes uri jusoknak azon vesztésegeit, melyek a szabad adás vevésből következni fognak. Ide számítja azt, hogy az akár mikori elköltözhetés megtágítja a jobbágyi kapcsolatot, s a jobbágy nem fog úgy dolgozni, mint eddig dol-

²³ V. ö. *Jegyzőkönyv*, IX. k. 60. l.

²⁴ „ott most is vannak helységek, hol a jobbágy telkeket ingyen sem akarják felvenni.” (*Jegyzőkönyv*, IX. k. 61. l.)

²⁵ „A kerületi szerkeztetést nem csak süükségtelennek, de boszaníónak is tartja.” (Uo.)

gozott. Továbbá hogy a földes uri collatio megszűnt,²⁶ az uradalmi fiscus örökösödése elenyészett,²⁷ s a jobbágyság végrendekezési szabadsága kiterjesztetett.²⁸

SISKOVICS pedig nem tud oly rossz földet képzelni hazánkban, melyet eladni nem lehetne, mire DEÁK csak azt jegyzé meg: hogy a Baranyai követ igen szerencsés megyének követe, ha megyéje körülményeinél fogva ilyes mit hinni oka van.

Végre még BUSÁN azon különböztetést kívánta tenni a dologban, hogy míg az usufructuatiónak szabad adása vevése nem megy fogamatba s a telek el nem adatik; addig, de csak addig maradjon meg az épületi faízás beneficiuma a jobbágyságnál. — Mire NAGY PÁL kérdé: mi különbséget teszen ez a dologban? A KK és RR megajándékozták az usufructuatio szabad adása vevésének úgy nevezni szokott engedélyével a jobbágyságot; ezen pillanattal tehát minden jobbágyság egyforma, él e azon engedéllyel vagy nem él, eladja e telkét vagy nem adja, ez a földes urra nézve különbséget nem tesz, mert szabad eladnia. Az sem áll, hogy a jobbágyság speculatiót üzhetne a ház építéssel, mert nem tartozik az úr fát adni, míhelyt kér a jobbágyság, hanem csak akkor tartozik ha megtekintetvén az épületet, a javításnak, vagy építésnek szükségét találja, mire nézve tökéletesen mindegy, akár 30 esztendeig egy kéznél marad, akár pedig egy esztendő alatt 30 kézen megyen a ház keresztül. Egyébiránt hogy épen nem oly csekélység ezen beneficiumnak elvétele, mint azt némellyek gondolni látszatnak, jelenti hogy neki hivatalos tudomása van arról, hogy egy bizonyos úrnak uradalmaiban esztendőnként harmincz ezer pengő ft értékre megy a jobbágyságnak épületi faízásuk.

Azonban a resolutiora csak 18 megye s a kir. városok szavazván, a kerületi szerkeztetés felkiáltással jóvá hagyatott. Valamint hasonlókép a Bányai és Alsó Tótországi megyék némelly észrevételei után a makolkoltatásról szolló pontnak szerkeztetése is, melyből azonban a *necessitate* szó kitörültetett.²⁹

October 30-án a jobbágyság extraterritorialis jóvoltairol szolló pont,³⁰ különösen a faízást illetőleg, tulajdon azon kifejezésekbe öntetett által, melyek a territorialis erdőkre nézve használtattak, minthogy az elfogadott elvek szerint nem akartak a RR e kettő között különbsé-

²⁶ Azáltal, hogy a jobbágyság eladhatja telkének haszonvételeit.

²⁷ A polgári törvénykönyv tervezetének tárgyalása során DEÁK indítványára az 1834 július 23-i kerületi ülés mondta ki, hogy a végrendelet és gyermekek nélkül elhalt jobbágyság szerzeményi vagyonát nem a földesúr, hanem az oldalági rokonok öröklik. A határozat a törvényjavaslat XIV. cikkének lett 14. §-a. (V. ö. e kötet s köv. l., *Diaet. Extraser.* 1834. CXIV.)

²⁸ Az urbéri törvényjavaslat VI. cikkének 9. §-a kimondja, hogy a jobbágyság a szerzett, akár ingatlan, akár ingó javairól szabadon végrendekezhet. (*Iratok*, I. k. 537. l.)

²⁹ A kerületi javaslat szerint a szlavón megyékben a jobbágyság census fejében „*pro propria eorundem necessitate et non quaestus gratia*” legeltethetnek. (*Iratok*, III. k. 218. l.) A törvényjavaslat szövegét az országos ülés hosszas vita után így módosította: „*relate ad proprios dumtaxat non tamen quaestus gratia assumptos sabellicos ea ratione*” etc. (*Jegyzőkönyv*, IX. k. 74. l.)

³⁰ Az urbéri törvényjavaslat III. cikke 4. §-ának 7. pontja. (*Iratok*, III. k. 218. s köv. l.)

get tenni.³¹ Továbbá a nádlást tárgyzta pont³² szintén a faizásra nézve megállapított elvekhez alkalmaztatott.³³ S ez alkalommal BALOGH emlékezteté a RRket hogy a tüzi fáizás jótékonyága minden eddigi végzéseiben a községek szolgálira is ki volt terjesztve, ezeknek megemlézése azonban feledékenységből a szerkeztetésben elmellőztetett. — Somsics tagadta hogy ez feledékenységből történt volna, s ragaszkodott azon értelemhez, hogy a község szolgálinak tüzi fáizást nem tartozik adni a földes ur. — A többség azonban Balogh véleményében osztozván, a szerkeztetést pótolólag kiigazítatni határozá.³⁴

October 31-én a bolt jusra nézve maradtak a RR azon taxák mellett, mellyeket kerületi ülésekben a Bánát hasonlatosságánál fogva az egész országra kiterjesztettek. Ugy a III-ik Art[iculus] 9-ik §-usánál is elfogadták a kir. resolutionnak azon javallatát, hogy a határon kívül használt beneficiumokra nézve nem csak az urbariom, de a későbbi actualis usus is tekintetbe vétessék. Ezután által menván a IV-ik t. czikelyre, a füst pénzről szóló első §-ust aként módosították, hogy quilibet seu colonus, seu inquilinus *distincta domo proprio provisus*, tartozik 1 ft füst pénzt fizetni.³⁵

November 1-ő napján ünnep.

³¹ Az országos ülésben megállapított szöveg értelmében a jobbágyságot a határokon kívüli erdőkben semmi beneficium sem illeti meg, „ha csak a tüzi fajzás haszonvétele a jobbágyságnak illy határkivüli erdőkben az urbér behozatalakor vagy későbbi rendbeszedés vagy eddigi gyakorlat szerint nem engedtetett, mert ez esetben a ki jelelt határ kívüli erdőkben ezentul is fogja illetni a jobbágyságot a tüzi fajzás“. (Jegyzőkönyv, IX. k. 80. l.)

³² A törvényjavaslat III. cikkének 5. §-a. (Iratok, III. k. 220. l.)

³³ A vitát részletesen ismerteti a Jegyzőkönyv, IX. k. 82. s köv. l. Kölcsény is felszólalt, hitet tévén a mellett, hogy „nem abban találja a nemzeti szorgalmat, hogy nagy darab földek legyenek egynek birtokában, hanem inkább abban, hogy sok emberé legyen a föld“. (Uo. 90. l.)

³⁴ A Kossuth által fentebb (653. l.) közölt szövegbe pótlásul bekerültek tehát a *prout et servis communitatum* szavak a *subditis* szó után.

³⁵ Ölv. bővebben a köv. számban.

193.

a)

1834 október 31

Országos ülés.

Tárgy: Az úrbéri III. és IV. tc.-hez fűzött további királyi változtatások vitái: [I.] a boltnyitás joga, [II.] a határon kívüli haszonvételek; [III.] a IV. tc. bevezetése és I. §-a: a füstpénz.

b)

1834 november 3

Országos ülés.

Tárgy: A IV. tc. 2. §-a: a rendek a heted és nyolcad kérdésében a kerületi végzés ellenében visszatérnek korábbi határozatukhoz.

a)

Posony, November 5-én, 1834.

[I.] *October 31-én a 249-ik országos ülésben, a folyamatban lévő tanácskozás során következett az úrbéri III-ik t. cz. 6-ik §-ában előforduló boltnyitás jusanak kérdése, melyre nézve Ő Felsége azon javallatot tette volt, hogy a nemzeti szorgalomnak és kereskedésnek ártalmára közbejöhethő határtalan önkéj meggátlása véget, a Bánáti úrbér hasonlatára osztályok szerint bizonyos mérséklett taxák határozottassanak.¹ — Ezen legfelsőbb észrevétel érdekes voltárol meggyőződven a kerületi RR, ily értelmű szerkeztetést hoztak javallatba. (Lásd 181. számú levelemet.)²*

„A bolt és ettől kívánható haszonbér megvehetés jusa a földes úr igazai közé tartozik, hogy azonban e haszonbér önkényes megvételéből a nemzeti szorgalomra és kereskedésre kár ne következze, nyilván kijelentetik, hogy minden jobbágy különbség nélkül mind telki, mind zseléri illetősége helyén boltot nyithat, s azt akár tulajdon portékáinak eladására használhatja, akár pedig haszonbérbe is más akárkinek kiadhatja ugyan, mind a két esetben azonban a következő rendeletbeni 3 osztályhoz képest megállapított bért fogja fizetni. Jelesem: Az *elsőrendű* boltoktól, mellyekben t. i. jelesb és középszerű posztók, nem különben selyem, s a gyárakból s lerakóhelyekből első kézből bevásárlott egyéb nemeseb portékák tétetnek ki eladásra, és honnét az ily portékák a házalló kereskedőknek adattatnak el, esztendőnként 20 ftkat. A 2-ik rendű boltoktól, mellyek csekélyeb értékű portékákkal felkészítvék, és országos uton kívül esnek, hol t. i. ritkább az eladhatási alkalom, s a boltnak tulajdonosa az 1-ő rendű kereskedőkhöz nem hasonlithatik ugyan, de vásárookra eljár, esztendőnként 15 ftkat. A 3-ik rendű, vagy is falukon lévő boltoktól, mellyeknek tulajdonosai vásárookra járnak ugyan, de selyem vagy más nevezeteseb portékákkal nagyobb mennyiségben nem kereskednek, s portékáikat is a vidéki kereskedőktől szokták beszerezni,

¹ *Iratok*, III. k. 37. l.² L. e kötet 541. s köv. l.

esztendőnként 10 ftkat. Azok kik nyitott bolt nélkül házról házra úzik a kereskedést, ezentúl minden taxa fizetéstül mentek lesznek. Az országnak azon részeiben pedig, hol a fellyebbi határozatnál könnyeb boltbeli taxák állandókép divatoznak, a szokás továbbá is fen fog tartatni.³

Ezen szerkeztetés felolvastával PÉCHY annak el nem fogadására nyilatkozott, állítván hogy merőben ellenkezik azon országos végzéssel, melly a bolt nyitást földes úri jusnak lenni megálapítja,⁴ pedig ha földes uri jus, azt itt korlátozni nem lehet. Ezen végzést, úgymond, Ő Felsége is elfogadta, következőleg oly engedelmet adni a jobbágyoknak, hogy tetszik vagy nem tetszik a földes uraságnak, mihelyt a taxát lefizetik, azonnal specialis engedelem nélkül is boltot nyithassanak, a végzéssel ellenkező, s a földes uri jus felforgatására vezető intézkedés.

BORCSICZKY nagyon szeretné azon törvényt, vagy urbéri rendszabást látni, mellyből Pest v[ármegye] követe képes lenne megmutatni, miképen a földes ur curialis jusai közé tartozik egy boltos zsidót a faluba béállítani, azt tetszése szerint nyúzni, s jobbágyait kényszeríteni, hogy minden szükséges árukat ettől legyenek kénytelenek drága pénzen vásárolni? Ha jövődöben földes uri jus lesz a boltnyitás, az bizonyára csak e jelen országgyűlésének végzésében veszi eredetét, s csak olyan jus lesz, a minőnek itt körülíratik, és ha bár tulajdona lenne is a földes úrnak, még sem állana, hogy azt korlátok közé szorítani nem lehet. A pálinka főzés, bor mérés szintén uri tulajdon, még is megkorlátoltott, sőt maga a jobbágy telek is a földes uré, még sem áll hatalmában annak haszonbéri járandóságait kéje szerint emelni. És így kifejtván a nemzeti szorgalom és szabad kereskedés közhasznú jótékonyágának nézeteit, a kerületi végzés megtartására szavaz.

JUSTH: Elösmeri hogy lehetnek e tárgyban visszaélések, s gyanítja hogy alkalmasint ezek nyújthattak alkalmat a kir. válasz tartalmára; ezen visszaélések tekintetéből nem is ellenzi meghatározatni, hogy különösen mi légyen az, a mi a bolt nyitás júsának valóságos tárgya? de ennek taxáztatásában meg nem egyezik. Javallata szerintén biztosítva lesz a jobbágy, hogy a mit (p. o. tennen természetményeit) árulnia szabad, abban a boltjus örve alatt nem fog gátoltatni, más részről pedig a földes úr tulajdona is sértetlen marad. Különben hogy ha ez korlátoztatni fog, nem látja által, miért ne lehetne a földes urat tulajdon major-sági földcinek használatában is megkorlátozni, miután ez is csak oly tulajdona mint amaz, s a tulajdonnak sérthetlenségében nincs tárgy okozta különbség. Igaz ugyan, hogy törvényt nem mutathatunk, melly a boltnyitást földes uri jusnak mondaná, de olyat sem tudunk mutatni, melly azt a jobbágyok jusai közé számítaná; az egész országnak közönséges gyakorlata pedig, számos privilegium, s ezen diétának végzése is a földes úr mellet harczol, ellenben a jobbágy telekbeli tulajdonnal tett hasonlítás a boltjus korlátozására gyámokot nem nyújthat, mert amazz adófundusául ajánlotta fel az ország nemessége, ezt ellenben soha sem.

³ *Iratok*, III. k. 221. s köv. l.

⁴ A szentesítésre felterjesztett urbéri törvényjavaslat III. cikkének 6. §-a szerint „az elő számlált urbéri haszonvételeken felül a jobbágyok sem a vadászat, halászat, madarászat és bolt jussait el foglalás és kár meg nem térítési büntetés alatt nem gyakorolhatják, sem a vásár, piac, vám, és révbeli jussokat nem bitangolhatják“. (*Iratok*, I. k. 517. l.)

GR. LA MOTTE: Azért sem látja jónak a kerületi szerkeztetést, mert a szerkezetben felállított osztályzatok vidéki különbségek miatt egyenlő általános tekintetbe nem jöhetnek. Továbbá kérdi a RRket hogy ha oly fontosnak vélik a szabad kereskedés ügyét, miszerint azt excerptim⁵ még az urbariomban is biztosítani szükséges, miért nem intézkednek inkább a királyi városok felől, holott ezekben van a szabad kereskedés akadályainak valóságos fészke.⁶ Egyébiránt nyílt szívvvel megvalja: hogy itt, hol a földmivelő nép viszonyairól s boldogságáról van szó, annak engedélyeket adni nem ellenkezik; de hogy húzó vonó zsidók, vagy jöttment speculansok java miatt kelessék, vagy lehessen a földes uri jusokat csorbitani, azt el nem ösmeri. — SISKOVICS pedig még azt is kérdésesnek tartja, valjon a boltnyitás általános szabadsága emelni fogja e inkább a kereskedést, vagy azt eszközteni hogy boltok éppen ne legyenek? kivált midőn a kereskedésnek ama szabadsága nincs a kir. városokra is kiterjesztve. Különbön pedig ha taxáknak csak ugyan határozatni kellene, véleménye szerint ezen határozás nem a kereskedés nemén s tárgyán, hanem a befektetett summa mennyiségén épülhetne. — Ezeknek ellenére BUJANOVICS megjegyzé hogy a kir. városokban szabad a kereskedés, s nem boltnyítási taxa, hanem kereskedéstüli köz adó szokott csak fizettetni. Egyébiránt is a kir. városok nem jobbágyok, azokról tehát itt intézkedni nem lehet. A kereskedést pedig nem földes uri, hanem közönséges nemzeti jusunak tartja. — Ellenben POSZAVECZ csak földes uri engedelem mellet kívánta a bolt nyitást megengedni, s a szatócsokat és házálló kalmárokat is taxa fizetés alá vettetni.⁷

E szerint a kerületi szerkeztetés ellen összesen 16 megye szavazott, mellette (de ha egész felmentést el nem érhetne, a taxák lejjebb szállítását sürgetve) csak PALÓCZY szólott, a többiek *maradjon*-nal feleltek a kerületi végzés ostromlóinak, s ez KÖLCSEYnek némelly pusztán stylaris igazításai mellett⁸ jóvá is hagyatt.

[II.] Következett a III-ik t. cz. 9-ik §-ussa,⁹ mely azt rendeli, hogy a határonkívüli haszonvételekre csak azon helyeken tehetnek a jobbágyok követelést, melyekben az urbér behozatalkor, vagy későbbi rendbeszedés alkalmával valamelly jótétemények az illető határon kívül is kijelöltettek, és az urbéri könyvbe is iktattattak. Ezekhez a királyi resolutio még hozzá tétetni javallá: *vel subditi secus etiam in actuali, non reclamante dominio exercito usu constituerentur*.¹⁰ — Mely hozzátételt a kerületi RR el nem fogadták, mivel a töbnyire határozatlan, sok önkéjes magyarázatokra alkalmat szolgáló, s leggyakrabban a földes ür

⁵ A kereskedés kérdéseinek a commercialis bizottság munkálatának tárgyalása során kellett szerves összefüggésükben előkerülniök.

⁶ A városok statutumai valóban gátolták a szabad kereskedelem és ipar fejlődését azért, hogy a po'gárjog megszerzését és a céhtagságot magas taxához kötötték, a grémiumokon és céheken kívüli kereskedést és iparüzést elnyomták és számos iparágat, így a bormérést, sör- és szeszfőzést, monopolizáltak.

⁷ „Tudva lévén, hogy ezen kereskedők némellykor egy nap alatt többet adnak el, mint rendes botosok hetenként vagy holnaponként.” (Jegyzőkönyv, IX. k. 101. l.)

⁸ Javaslatait olv. uo. 102. l.

⁹ Az eredeti törvényjavaslatban ez a pont a 7. § volt (Iratok, I. k. 517. l.) s csak a resolutiót tárgyaló kerületi ülésben lett a 9. §. (Iratok, III. k. 223. l.)

¹⁰ Iratok, III. k. 38. l.

további engedményétől függő eddigi használatot a jelen törvényes intézkedés alapjául venni nem akarták.¹¹

A PERSONALIS azonban a kir. választ elfogadtatni ajánlá. Vannak ugymond helységek, mellyekbe az urbariom maiglan sincs béhozva, vagy ha béhozott is, az csak patriarchaliter, felsőb vizgálat nélkül történt. Ezen helyek határon kívüli sok jótékonyságoknak lehetnek használatában, elveszítsék e azokat, minthogy urbéri könyvükbe nem iktattattak, mivel urbéri könyvük soha sem is volt? Az urbér végrehajtására kiadott legfelsőbb utasításban világosan ki van téve, hogy ha valamely pusztának birtokában lennének a jobbágysok, az conscribáltassék,¹² már tehát M[ária] Theresia rendelete biztosítá a jobbágysok használatát, s mi mind azt a mi urbéri könyvbe nem iktattatott, törvény által elvenők? Más helyeken továbbá urbéri panasz adván magát elő, a jobbágys ekkorig magán nem segíthetett, urbéri pert földes ura ellen nem kezdehetett, hanem pusztá panaszra kellett fakadnia, mellyre első lépés gyanánt, a szolgabíró közben járása mellet barátságos alku következett, s hogyha ily uton bizonyos extraterritorialis haszonvételek kiadásával a panasz elenyésztetett, ez felsőb vizgálat alá többé nem ment, urbéri könyv nem készült, s a szolgabírónak azon jelentése: hogy a panasz megszűnt, az egész dolognak véget vetett, itt is elveszítsék tehát a jobbágysok határonkívüli haszonvételeiket? Valóban a kerületi szerkezet sok helységet semmivé tenne, sok helyüt pedig az urbérnak behozatalát sajnálendő surlódásoknak vetné alája, és így a királyi választ elfogadtatni ajánlja.

Ellene szállottak Reviczky, Szent Iványi, Siskovics, Noszlópy, Justh, Bencsik, Somsics, Patay, Roskoványi, Madocsanyi, Clauzál, Szilassy, Jármay és Busán többnyire azon építvén ellenzésüket, hogy a kegyelemből engedett használatot kötelességé változtatni nem lehet. Azonban DEÁK és NAGY PÁL ismételve megjegyzék, hogy itt nincs olyan miről szó, a mi pusztán s világosan csak kegyelemből függött.¹³ A többség ismételt felkiáltással a királyi válasz elfogadására nyilatkozott, a mi e szerint végzésbe is ment.¹⁴

[III.] Eként vége lévén a III-ik t. cziknek által mentek a RR a IV-ik t. czikelyre: *A Jobbágysok földes uri tartozásairól*. Ennek következő bevezetési szavait: *Cum omnis terrae proprietates ad Dominium spectet*, a kir. resolutio aként változtatá: *Cum terrae quam subditus excolit proprietates ad Dominium spectet*. Ezen változtatás némi ellenzés mellet, valamint a kerületi ülésben¹⁵ úgy most is elfogadtatott.

Ellenben a füst pénzt (census domalis) tárgyazta első §-ban a királyi resolutio e következő szavakkal akara ezen jobbágys adózást kifejez-

¹¹ A kerületi tárgyalásokat l. e kötet 544. l.

¹² V. ö. Pauly, i. m. 7. s köv. l.

¹³ A Jegyzőkönyv (IX. k. 102. s köv. l.) a 9. § vitáját ismertette, Nagy Pál felszólalásáról nem tesz említést, Deák helyett pedig Zala vármegye 2. követét szerepelteti, holott Deák március vége, Sz. Horváth hazatérése óta Zala megye l. követe. (V. ö. e kötet 8. l.)

¹⁴ A határozatot olv. uo. 106. l.

¹⁵ A kerületi ülés tárgyalásait l. fentebb, 547. l.

tetni: *Quilibet tam colonus, quam inquilius domiciliatus, titulo census annui pro singillativo^{a)} sessionali fundo, hac in parte in concreto semper taxando florenum unum etc.*¹⁶ — Ellenben a kerületileg ujobban is jóváhagyott országos végzés nem a fundushoz kötö ezen fizetést hanem csak általában mondá: *Quilibet tam colonus quam inquilius domiciliatus solvet florenum unum*, utánna tévén hogy ha valamely jobbágy több belső telket bír, mindeniktől külön fizet 1 ftot.¹⁷

A két szerkeztetés közötti különbség nagyon szembevetendő. — A PERSONALIS ajánlá a kir. resolutió elfogadását. Emlékezteté a RRket. miképen itt ismételve mondva volt, hogy vannak vidékek, hol 20, 30 család is lakik egy jobbágy telken,¹⁸ ily helyütt a személyenként megkivánt 1 ft. fizetés felül haladná a jobbágyi praestatióknak egész értékét. Azok azonban, kik az országos végzéshez ragaszkodtanak, okúl adák, hogy ily helyütt a sok családnak sok fát ad a földes ur, mellynek értéke a füst pénzt bizonynyal felüti.¹⁹ Mire DEÁK megjegyzi, hogy ezen hibás véleményre alkalmasint ezen praestatióknak divatban lévő magyar nevezete adott alkalmat. De azt megezáfolja a tapasztalás, mert az úgynevezett füstpénz ott is fizettetik, ahol fát nem ad a földes ur, és így nem correlatuma a faizás jovoltának. De magok a RR sem nézték ezt soha ily correlatumnak, mert midőn azt határozzák hogy a faizás megszűnésével szűnjék meg a viszonyban lévő ölfa hordás, egynek sem jutott eszébe a füst pénz megszüntetését is említeni. Ő tehát a kir. resolutióra szavaz,²⁰ valamint szintén BALOGH is, ki csupán fundustol járónak tekintvén eme fizetést, azt tartaná igazságnak hogy csak az egész telkes jobbágy fizessen 1 ftot, s így lefelé számolva 8 zsellér szintén egy ftot. — RUDICS ellenben nem tartja ugyan hogy faizástól járna az úgy nevezett füst pénz, de nem is a fundustol, hanem egyenesen a háztól, s nevezetét is alkalmasint a kéménytől, mint házjelétől vehette. Ő tehát a régi urbariom értelmében azt kívánja hogy továbbá is mint *census domalis* háztól értessék.²¹ Fundustol érteni nem is lehet, különben tudnunk kellene, mily kiterjedésűnek kell a fundusnak lenni, hogy egy ft. füst pénz fizetessék tőle? a mi különösen a zsellérekre nézve eddig meghatározva nem vala, most pedig, miután 150 □ ölre határozott egy zsellér ház helynek illetősége,²² ha fundustol értetnék a fize-

a) Kimaradt: *intravillano*.

¹⁶ *Iratok*, III. k. 38. l.

¹⁷ A kerületi vitákat I. e kötet 547. s köv. l., a kerületi ülésben megállapított szöveget *Iratok*, III. k. 224. l.

¹⁸ Az 1833 okt. 11-i országos ülésben, az úrbéri vadászattal kapcsolatban említette Borcsiczky, hogy Trencsén megyében vannak telkek, amelyek 64 részre vannak osztva s ugyanannyi család lakik rajtuk. (*Országgyűlési Tudósítások*, II. k. 285. l.)

¹⁹ La Motte érvelése: „a hol ház vagyon, vagyon ott tűz-pad is s a hol több ház vagyon, egy funduson több tűzi fa emésztetik, mint a hol csak egy vagyon és minekutánna az 1 forint semmi ára azon fának a mit egy kémény vagy tűz-pad esztendőnként elfogyaszt, nagyon igazságos, hogy a földes urnak minden háztól 1 forint füstpénz járjon“. (*Jegyzőkönyv*, IX. k. 107. l.)

²⁰ V. ö. uo. 108. l.

²¹ A Mária Terézia-féle urbárium IV. pont 1. §: „*Colonus non minus ac inquilius propriam domum habens titulo census annui solvet indistinctum domino terrestri fl. l.*“ (*Pauly*, i. m. 361. l.)

²² Az úrbéri törvényjavaslat II. cikkének 8. §-ában. (*Iratok*, I. k. 505. l.)

tés, majd az következniük belőle, hogy a melly zsellérnek 1500 □ ölnyi terjedelmű fundusa van, az 10 ftot fizetne.²³

NAGY PÁL elhatározottan egyik értelemre sem nyilatkozott, hanem ismét és ismét csak azt sürgette hogy logica legyen, s követeltség a törvényben, mert a szerkeztetés maga magával ellenkezik, midőn elején személytől érti a fizetést, később pedig azt rendeli, hogy a kinek több fundusa van mindeniktől külön fizet. — Így különbözvén az értelmek, a voxok elannyira egyenlőn valának a kir. válasz és szerkeztetés közt megoszolva, hogy alkalmasint Nagy Pál szavazatja elhatározó súllyal birhatot volna, ő tehát végtére csak ugyan úgy nyilatkozott, hogy indítványa el nem fogadtatván, inkább a resolutiora szavaz. Ennek hallatára azonban MARCZIBÁNYI s mindazok kik a szerkeztetésre voxoltanak, kinyilatkoztatták, hogy ők a Nagy Pál indítványához állanak, s ez által Nagy Pált magát is a resolutiohoz által nem menni kényszerítették, s ekkor, kivált miután a resolutióra voxolók közül is PÉCHY, és TORRÓs a sopronyi indítványhoz állottak, ez mint többség akarajta végzése vált s e következőleg lőn kifejezve: *Quilibet seu colonus seu inquilinus distincta domo propria provisos solvet fforejnum unum*.²⁴ — A szerkeztetésnek egyéb részei, nevezetesen hogy ahol ezen adózás a belső helyekre volt szorítva, vagy pedig a fent határozottnál könyeb bér divatozott, ez jövendőre is fentartassék, helybehagyatván.

November 1-ő napján ünnep. — November 2-án vasárnap szünet.

b)

November 3-án 250-ik országos ülés. Következett az uri kilenczed pontja. — Ez iránt Ő felsége s az ország Rendei közt megvolt az egyesség. Azonban 182-ik számú tudósításom szerint, ezen szakasznak 2-ik fejezetére nézve, melly a hetedet és nyolczadot némelly esetekben meghagyja,²⁵ észrevették volt a kerületi RR hogy ezen határozás a kilenczednél terhesb adózást fogadván el, a 9-ed iránti törvényekkel megütköző, és azzal is ellenkezik, mit a K és RR kerületileg a papi tized iránt a Juridicumban már megállapítottak,²⁶ és így az országgyűlése elején fentartott regressus hatalmánál fogva²⁷ ezen pontot aként módosították, hogy ahol 9-ed helyet 7-ed vagy nyolczad volt kötelezve, jövendőben csak 9-ed fog szedetni, ahol pedig 9-ed és 10-ed helyett, vagy 10-eddel együtt szedetett, ott szintén 9-ed fog adatni, a tized pedig azon

²³ A zsellértelekre vonatkozólag a felszólalók megjegyezték, hogy az Bács megyében 150 négyszögölnél „többnyire nagyobb“, Arad megyében pedig 800 négyszögölet is kitesz. (Jegyzőkönyv, IX. k. 109. l.)

²⁴ A pontos szöveg: „Quilibet tam colonus, quam inquilinus urbarialis distinctam domum propriam tenens titulo census annui florenum unum etc.“ (Uo. 112. l.)

²⁵ „A hol eddig a jobbágyi földektől 7 vagy 8 tizedi adózás nélkül divatozott, az ott továbbra is megállapittatik.“ (Iratok, I. k. 519. l.)

²⁶ A polgári törvénykönyv tervezetének vitája során a rendek a papi tized kötelező, az országgyűlés által meghatározandó kulcs szerinti megváltását határozták el s a protestánsokat felmentették fizetése alól. (A vitákat I. e kötet ... s köv. l., a megállapított szöveget, mint a polgári törvényjavaslat XXV. cikkét, Diet. Extraser. 1834. CXV.)

²⁷ V. ö. alább, 31. jegyzet.

rendelethez fog alkalmaztatni, melly iránta a törvénykezési munkában határozatott.²⁸

Ezen viszalépési változtatás kétségkívül az adózó nép javának érdekében történt, a PERSONALIS azonban, ki eddig a resolutio erányzatát követve, többnyire minden materialis engedélyt támogatót, ezuttal a RR által javallott jótékony változtatásnak ellene nyilatkozott. Mind azért, mivel a viszalépés gyakorlatát itt helyén nem látja, mind azért, mivel a papi tized urbarialis rendelkezés alá semmi esetre sem tartozik, s itt csak a földes úrnak fizetendő terragium jöhet szóba, mellynek meghatározását elannyira szabadosnak véli az előlülő Personalis, hogy bátran felhívja a RRket, mutasson neki valaki oly törvényt, melly tilalmazná, hogy a jobbágy kilenczednél terhesb adózásra magát ne kötelezhessen. Eredetileg marhájából, s úgy szólván mindenéből 9-edet adott volt a jobbágy, melly adózás alól a teleknek nagy részét felmentette az urbariom,²⁹ s így bár 7-edet adjon is a jobbágy urbéri szántóföldeiből földes urának, sorsa minden esetre jobb, mint az előtt volt. Egyébiránt az alföldön királyi adománnyal conferáltattak sok puszták, oly feltétel alatt, hogy 7-ed adózás mellet megnépesítesse.³⁰ Melly telepek birtokossaira nézve igazságtalan lenne a RR végzete, és így semmi tekintetben sem véli elegendő okát feltalálhatni annak: hogy a felírásba ment s Ófelsége által is jóvá hagyott végzés megváltoztassék.

ANDRÁSSY a dolog érdemét mellőzve szintén, s csupán csak a regressus gyakorlati tekinteteiből ostromlá a kerületi végzést. A KK és RR, ugymond, azon oknál fogva kívánnak regressussal élni, mivel kerületi ülésekben olyas mit állapítottak meg a papi dézma tárgyában, mellyel a kérdésben forgó országos végzés ellenkezni látszik. Ugy de az egész országgyűlési, különösen pedig a mostani tapasztalás igen szembe-tűnőleg bizonyítja hogy a kerületi állapotások épen nem változtathatlanok. Ő tehát annyiaval inkább nem látja helyét a regressusnak, mert reméli, hogy papi tized kérdése országos ülésre kerülván, ama kerületi végzés az egyházi tulajdon sérthetlensége tekintetéből is meg fog változtatni.

SISKOVICS: A dolog érdeménél fogva sem egyezhet meg eme kerületi változtatásban, mert törvényeink csak azt mondják hogy legalább 9-edet kell venni a jobbágytól, de egy törvényünk sincs, melly tilalmazná hogy többet venni szabad ne legyen. — PÉCHY a regressusnak csak ott látja helyét, hol a két táblának már országos végzésbe ment conclusumai közt megütközés tapasztaltatik, s ily esetre is csak oly értelemben fogadta el Ő felsége a regressus szabadságát, hogy a későbbi határozás alkalmaztassék azon előbbihez, mellyet már Ófelsége is

²⁸ A kérdés kerületi tárgyalásait olv. e kötet 548. s köv. l.

²⁹ A Mária Terézia-féle urbárium V. pontjának 1. §-a: „Ab omnibus terrae nascentibus, exceptis tamen hortensibus sessionalibus — apibus item et agnellis et haedis in illo anno procreatis nona a colonis in natura praestabitur“. (Pauly, i. m. 362. l.)

³⁰ Erre a tényre a felszólalók ismételtlen utaltak, így Rudics, Justh, Palóczy (Jegyzőkönyv, IX. k. 115., 117., 123. l.). A personalis később is visszatért a tárgyra. (Olv. alább, 667. l.) — Egyébként kamarai uradalmakra telepített jobbágyok is többnyire hetedet fizettek kilenced és tized helyett. 1785/86-ban pl. a bácskai kamarai uradalmakba áttelepülő kúnságiak feltételei közt is szerepel, hogy „ex frugibus et agnellis solum septimum administrare tenebuntur“. (Az uralkodói rendeletet közli Nagy Kálózi B.: Jászkúnsági reformátusok beköltözése Bácskába II. József korában. Budapest, 1943. 42. l.)

elfogadott. Ő tehát a Personalis előterjesztéséhez annál inkább ragaszkodik, mivel a 7-ed és 8-ad általános eltörlésével mindazon szerződéseket, melyeken amaz adózások épülhetnek, felforgatni nem akarja. — RUDICS visza menván az országgyűlése elején fenforgott tanácskozások sorára, a két tábla kölcsönös izeneteinek, a felírásoknak, s Ő felsége válaszainak összevetéséből azt mutogatja, hogy a regressusnál fogva³¹ a későbbi határozatot kell az előbbihez alkalmaztatni, nem pedig viszont, mint a mikép jelenleg a RR cselekedtenek.

Ezen előadásokat ismételtén *maradjon* felkiáltás kíséré; azonban Esztergom, Baranya, Pesth, Fejér, Bács, Gömör, Marmaros, Csongrád, Thuróc, Szabolcs, Árva, Heves, Szerém, Ungh, H[orvát] Ország, Szepes, Bereg, Zolyom, Sáros, Verőcze, Nyitra, Győr, Posony, Torontál, Mosony, Zemplén, összesen 26 megye egymásután felállongálván, a régi országos végzés megtartására szavaztak.

Ekkor állottak fel Deák és Somsics a kerületi végzést védelmezendők, s DEÁK legrosszab esetre azon óvását a jegyző könyvbe iktattatni kívánja: hogy bár mi végeztessék is itt, sem ez, sem pedig a kir. válasz meg ne köthesse a K és RR kezét, hogy a papi tized iránt majd azt végeztessék teljes szabadsággal, a mit jónak fognak látni.³² — Ezt helybehagyó felkiáltás követé, s a PERSONALIS maga is kijelenté, miképen ő jelenleg csak azon elvre támaszkodik, hogy itt csupán földes uri terragiumról van szó, s a tized kérdése nem ide való.

SOMSICS a regressus szabadságának értelmét a Rudics véleményével egészen ellenkezőleg veszi, mert *regredialni* grammaticae sem azt teszi, hogy a későbbi határozás alkalmaztassék az előbbihez, hanem hogy visza menván az előbbenihez, ez alkalmaztassék a későbbihez. Egyébiránt úgy hiszi hogy a dízma kérdését e tárgyban egészen elmellőzni teljes lehetetlen, magában azon előbbi országos végzésben is, melyhez a többség ujólag ragaszkodni látszik, sőt az országos küldötség javallatában is szó van a tizedről.³³ Végre emlékezteti a RRket Zsigmond király kilenczedről törvényének azon magyarázatára, mely e kérdésnek vitatásakor itt fenforgott,³⁴ miképen közönségesen megegyeztek a RR hogy azon törvény óta 9-ednél terhesb adózást a jobbágyoktól venni nem szabad. Méltán kérdi tehát, valjon most homlok egyenest ellenkezőleg kívánják e a RR azt magyarázni? Erre a PERSONALIS feleletül adá, hogy itt az urbér béhozatala utánni impopulationalis szerződések állandóságáról van szó, melyek a kiadott királyi adományoknak feltételei valának. Az urbért megelőző septimalis szerződések³⁵ pedig keresztül mentek az urbáriom behozatalkori vizsgálaton.

PALÓCZY: Épen nem ellenkezik azon értelemmel, hogy ha valamely földes úr a maga majorsági földet mivelés végett ki osztja, szabad

³¹ A szóbanforgó izeneteknek, felírásoknak és válaszoknak a regressusra vonatkozó részeit l. *Iratok*, I. k. 80., 89., 106., 117., 121., 124., 162., 197., 201., 205., 209., 213., 230. l.

³² V. ö. *Jegyzőkönyv*, IX. k. 121. l.

³³ *Proiectum*, 26. l., *Modificationes*, 8. l. Ez a szöveg kerü't át annakidején az urbéri törvényjavaslatba. (*Iratok*, I. k. 519. l.)

³⁴ A kilenced körüli további viták során nem Zsigmond, hanem Nagy Lajos törvénye (1351:6. tc.) forgott gyakran szóban a fentemlített értelemben. (V. ö. *Országgyűlési Tudósítások*, II. k. 88. s köv. l.)

³⁵ Tehát azokat, amelyekben a kilenced és tized helyett egyesítve heted fizetésére kötelezik a jobbágyot.

alkukötés útján, nem csak 7-edét, de harmadát, negyedét is kikötheti magának. Ellenben hogy ha valaki népesítés feltétele alatt nyert királyi adományt s ennek következtében impopulált pusztáját mint urbarialis birtokot adó alá bocsájtotta, egyszersmind alája is vetette magát mindazon rendelkezéseknek, melyeket az adó fundusa iránt tenni jónak ítélend a törvényhozó hatalom. Úgy de azt mondják: a papi dízma kérdését nem lehet az urbariomba keverni, a szónok azonban felelet gyanánt kérdi: valjon a földes úr miért keverte azt össze az urbarialis praestatiókkal? Miután azonban az uri kilenczed a papi tizeddel egygyé olvasztatott (mert legtöbnyire ezen olvasztásból erednek a 7-edek), a két tárgy iránti végzésnek egymással csak ugyan összehangzásba kell hozatni. Már pedig akár azt végzik a RR hogy a papi tized természetben adatni megszűnjék, akár hogy továbbá is fentartassék, mindenesetre meg kell a kerületi szerkeztetésnek maradni, mert a földes uri praecarendationak kérdése a változtatást magának az országos küldötségnek javallata szerint sem kerülheti ki.³⁶ Miután pedig a ker. szerkeztetben csak az foglaltatik, hogy a jobbágy 7-ed helyet 9-edet adjon, a 10-ed pedig azon renDELETEHET alkalmazzassék, melly iránta a törvénykezési munkálatban határoztatik,³⁷ s ezen határozás minősége itt teljességgel nem anticipálatik, annak minden esetre meg kell maradni.

NAGY PÁL a regressust se nem úgy érti, hogy az előbbi végzést a későbbihez, sem úgy hogy a későbbit az előbbihez kellessék alkalmaztatni, hanem úgy: hogy a RR-nek júsok, sőt kötelességek a végzéseket úgy, a mint jónak látják, össze simítani s az ellenkezéseket kiegyenliteni. Egyébiránt ha visza emlékezünk Lajos királynak a 9-edet béhozó törvényére, s ott azt olvassuk, miképen azért hozta légyen bé a kilenczedet *ut honor noster augeatur, et regnicolae eo fidelius possint nobis famulari*,³⁸ a 9-edet igazság szerint egészen el kellene törölni, mert nem gondolná hogy akár ő felsége a maga udvari fényét, vagy becsületét, azt az úgy nevezett *honor nostert* már most abban keresné, hogy a szegény nép 9-edet fizessen, akár pedig a nemesség csak azért *famulálna fideliter* Ő Felségének, mert jobbágyaitól 9-edet szed. És így a Personalisnak azon észrevételét. mintha a kilenczedről szözlő törvény csak olyan lenne, melly szerint többet venni szabad lenne, egyáltalában tagadja, különben a Personalis értelméből majd az következnek, hogy Felséges királyunknak honorja annál inkább nevedkednék, s mi annál hűségesebben famulálnának neki, mentől többet szednénk el a jobbágytól, úgy hogy a királyi székeknek akkor lenne legnagyobb fénye, s mi akkor szolgálnánk leghűségesebben, ha a szegény jobbágy véres verejtékkel természetett gabonájának nem 9-ik vagy 10-ik részét, hanem mind a tiz részét elszednők. (Hangos és tartós kaczaj magok a követek között is.) Egyébiránt sohase mystificálja magát azzal akárki is, hogy az a tized így, a mint áll, továbbá is csak folydogálni fog, tekintsünk egy kissé szél a világban, s igen kézzel fogható példákra akadunk, mellyek azt

³⁶ Az országos bizottság javaslata, amelyet a rendek első törvényjavaslatuk megszerkesztése alkalmával elhagytak, így hangzik: „Ubi... a terrae nascentis praestatio sub nomenclatione decimae, non quidem ad iura clerici pertinentis, verum domino e terrestri iure obvenientis, usuenit, ibidem haec decima principiis quoad desumptionem nonae praestitutis de pleno conformabitur”. (Proiectum, 26. 1.)

³⁷ Iratok, III. k. 225. 1.

³⁸ Az 1351. decretum 6. cikke.

tanítják hogy ahol a papi tized még természetben folydogál, katonai erőt kell a bészedésre fordítani, mellynek költségei többbe kerülnek, mint mennyit az egész tized ér. Az a papi tized tehát semmi esetre így a mint áll, meg nem maradhatván, a kerületi végzést megtartani szükséges.

A PERSONALIS ismétli hogy itt az urbariom behozatala utáni impopulationalis szerződésekről van szó, ő teljesen meg van győződve, hogy miután Ő Felségének thronusa igazságon épül, a földes urak iránt is oly igazságosnak kell lennie, mint a parasztok iránt, mert azok is szintúgy jobbágysai Ő Felségének.

PÁZMÁNDY úgy vélekedik hogy a terragialis praestatiót a dézmától elválasztani semmikép sem lehet, mert csak ugyan azon épül az egész dolog, hogy ahol 7-ed van divatban, azért ad a jobbágy 9-ednél többet, mert nem ad külön 10-edet. Ő tehát nem lát egyéb módot a zavarboli kimenekvésre, mint azt, hogy vegyék fel a RR a 10-ed dologát, s együtt vigyék az urbariommal repraesentatióba. — SZENTPÁLY hasonlóan vélekedett.

Ezen előadások között NAGY PÁL és PÁZMÁNDY is, midőn a regressusrol szóllottak, annak legelső indítványba hozatalát egyik is, másik is magának látszott tulajdonítani,³⁹ mire MAJTHÉNYI megjegyzi hogy a regressust mind Sopron mind Komárom követei magok szülőtjöknek mondván, ő az atyai örömeket annál inkább a Sopronyi követnek attribálja, mivel a regressus értelme felől vele tökéletesen egy véleményen van. Pázmándynak fentebbi előadására pedig SISKOVICS azt válaszol, hogy a 7-ed századik esetben sem azért szedetik, mert a földes úr így alkudott meg 9-ed és 10-ed helyébe, hanem a heted mint heted magában úgy áll, mint impopulationalis szerződések által biztosított urbéri praestatio.

MARCZIBÁNYI azon különböztetést teszi, hogy ahol a földes úr egyéb praestatiókat nem szed, hanem csak hetedet veszen, ott igen is meglehet, hogy azt 10-ed nélkül szedé, de ahol az urbéri praestatiók megvannak, s azon felül még heted is szedetik, ott valóban tized ezen adózásnak alapja, mászt állítani nem lehet. És hogy 7-eddel együtt az urbéri kötés terhesb az urbariommál, azt tagadni lehetetlen, valamint azt sem hogy ily terhesb urbéri kötések a Helytarto Tanács által eddig követett elvek szerint is meg nem álhatnak. Ha tehát itt a többség csak ugyan az előbi országos végzéshez ragaszkodik, a szónok legaláb kívánja, hogy azon ovás mellyet Zala v[ármegye] követe naplókönyvbe iktatatott, az izenetbe és felírásba tétessék, s eként a RR biztosítva legyenek, hogy ha a papi tized iránt országos végzéssel a mostani állapotnak változtatását határoznák, akkoron ezen §. ahhoz alkalmaztatva fog módosíthatni.

BALOGH: A personalisnak mostani mondásait nem képes azon gyakran kijelentett elvével megegyeztetni, hogy a jobbágy sorsát jobbá kell tenni, nem pedig rosszítani. Egyébiránt hogy Sopron követe lelkes előadásában helyes értelemben hivatkozott Lajos király törvényire, mu-

³⁹ Pázmándy volt az első, aki az 1833 január 12-i országos ülésben azt ajánlotta, hogy „részenként mennyen ugyan a felírás, de úgy, hogy ha a környüállások úgy hozandják magukkal, a vissza lépésnek is legyen helye“. (Jegyzőkönyv, I. k. 98. l. Kossuth nem említi felszólalását.) A kerületi ülésben már megszövegezett feliratjavaslatba csak ekkor került be a regressusra vonatkozó mondat. (V. ö. Országgyűlési Tudósítások, I. k. 97. s. köv. l.)

tatja Ulászlónak későbbi törvénye, melly azt mondja: *nulla res florenti condom Hungariae statui magis nocuisse videtur oppressione colonorum, quorum clamor jugiter ascendit ante conspectum Domini.*⁴⁰

A PERSONALIS ezen két utóbbi előadásra megjegyzi, hogy ezen törvény után sem fog egy jobbágy is hetedet fizetni, a ki eddig nem fizetett, és így sorsa nem roszíthatik. Az impopulationalis contractusok pedig mind fel voltak a Helytartó Tanács elébe terjesztve, ott combinatorium készült, s ha helybe hagyattak, bizonyára 7-eddel együtt lágyabbak az urbéri tractamentumnál. — Egyébiránt a PERSONALIS nyilvános többség szerinti végzésnek jelenté, hogy a kerületi végzés helybe nem hagyatik, s marad az előbbi országos határozás.⁴¹ — Most DEÁK ezen conclusum következtetésében Marczibányinak a felírásba iktatandó óvás iránti indítványát pártolja. — A PERSONALIS kérdé, valjon csak oda terjed e ezen óvás, hogy a 10-ed iránti intézkedés itt nincs praecurpálva, vagy pedig oda is, hogy a most ujólág jóvá hagyott országos végzés amaz intézkedéshez fog alkalmaztatni. Erre MARCZIBÁNYI kijelenti, hogy óvása erre is kiterjed, a mennyiben t. i. az itt szóban forgó 7-ed és 8-ad a tizeden épülne. — Ezen magyarázat után a PERSONALIS az óvást nem pántolá, mert azon sarkallik a RR végzése, hogy a kérdésben forgó 7-ed földesuri terragium, és nem 10-edden épül. Reméli tehát hogy a többség meg fog a maga végzése mellet maradni. Azonban nem csak a minoritásban maradott követek közül igen sokan, de azok közül is, kik a kerületi végzés ellen szavaztak, Ötvös Tamás, Vay, Szirmay és Ghéczy a Trencsényi óvás elfogadására nyilatkoztak. — Mire PÉCHY hevesen felszóllamlík: hogy miután ő az országos végzésre szavazott, ha csak maga magával, és kijelentett utasításával homlok egyenest ellenkezni nem akar, az óvást el nem fogadhatja, és így nem úgy mint Beregh, Szabolcs, Zemplén és Zólyom, kik vele együtt a kerületi szerkesztetés ellen szavaztak, s most még is az óvást elfogadták, hanem tisztán az óvás ellen voxol. Ezen előadásra a követek részéről is hangos zúgás következett, s ama négy megyék követei felállván, midőn a sor rájuk került, első szóllott lelkes férfiassággal

ÖRVÖS TAMÁS: Én, ugymond, Pest követének szóllási s véleményi szabadságát és követi jusát elösmerem, de magamnak is hasonló just követelek és megpraetendáлом Pest v[ármegye] kövététől hogy abba, miként tartom és jónak utasításomat magyarázni? magát távolról se avassa. Én (úgy mond élénk lelkesedéssel, jobját ég felé emelvén) számadással Istenemnek, s küldőimnek tartozom, s ezeknek megis fogok felelni, másnak senkinek, és az egész földkerekségén legkevésbé Pest v[ármegye] követének. (Erre nem csak a karzatrol, s az auditorium soraiból, de a követek asztalaitól is hangos éljen, és sokszorozott helybehagyás következett.) — Most pedig csendes csillapult indulattal szóllott

VAY: Szeretném, ugymond, tudni, ki tette Pest v[ármegye] követét censorunkká? és szeretném látni jusát, mellynél fogva magát, enunciatíóink censorává felvetni merészli. Én kinek kinek követi jusát tiszteltem, és azért mindig örömmel kihalgatom, akár mint voxol Pest v[ármegye] követe, de kijelentem azt is, hogy mindég igen nagyon fogok

⁴⁰ Az idézett mondat nem II. Ulászló törvényéből, hanem a jobbágyok szabad költözését visszaállító 1547:26. tc.-ből való.

⁴¹ Vagyis az uralkodóhoz felterjesztett törvényjavaslat rende kezelése. (Iratok, I. k. 519. l.)

örülni, ha Pest v[árme]gye követével soha egy véleményen lenni kén-
telen nem leszek — Erre minden oldalról, és minden asztaltól megújult
a kacaj és helybenhagyás, SZIRMAY és GHÉCZY ezen feleletekhez ragasz-
kodtak. PÉCHY igyekezett előadásának oly értelmet adni, hogy sérteni
nem kívánt, egyébiránt tudván hogy Szaboles követe a maga köteles-
ségét mindég hiven teljesíti, meg van győződve hogy ha küldői véle
egy véleményen lenni parancsolandják, azt is mindég örömmel fogja
teljesíteni. — Mire VAY szárazon csak enyit mondott: én előbbi mon-
dásom mellet maradok.

A többség elfogadta a Trencsenyi óvást, s annak tolra vétele némi
vitatás után kerületi ülésre vitetett.⁴²

*

November 4-én Felséges Királynénk nevenapja miatt ülés nem
vala.⁴³

194.

a)

Kossuth szerkesztői üzenete.

b)

1834 november 5, 6, 7, 8

Országos ülések.

*Tárgy: [I.] Az úrbéri IV. tc. hátralévő pontjai: viták a robot szolgál-
tatása és megváltása körül. [II.] Az úrbéri V. tc. 1. §-a a régi úrbéri
kötésekről.*

a)

Posony, November 8-án, 1834.

Folyó hónap 5-ik, 6-ik és 7-ik napjain bérekesztetvén a KK és RR
országos üléseiben az urbéri IV-ik t. cz. feletti tanácskozás; az első
négy törvénycikkelyek a Fő Rendekhez nyomban által küldetni ren-
deltettek, s November 8-án, miután a felírás magyar szerkezetű javal-
lata a közbe jött módosításokhoz alkalmazottan kiigazítaték, csak ugyan
által is küldettek,¹ s a Fő RRnél felolvastattak, és közleiratra bocsáj-
tattak.

E szerint előttünk lévén az V-ik cikelynek feszült kebellet várt
2-ik szakassza, mellynek áltához buktához annyi remény, s aggodás,
annyi várakozás csatlakozik; előre látható hogy a hólnaputáni (hétfői

⁴² A határozatot a personalis így mondotta ki: „A többség egyedül azon
esetben, hol a 7-ted vagy 8-czad a 9-czed és 10-zed fejébe adatott — kívánták
a trencseni óvás által fentartani a regressust — a többire nézve pedig az előbbi
országos határozatot egész kiterjedésében elfogadták“. (Jegyzőkönyv, IX. k.
134. l. V. ö. a köv. szám 2. jegyzetével.)

⁴³ I. Ferenc negyedik neje Karolina Augusztá, I. Miksa bajor király leánya
volt.

¹ A küldöttség tagjainak névsorát l. Jegyzőkönyv, IX. k. 171. s köv. l.

10-ik Novemberi) ülés sokkal több érdekest fog nyújtani mintsem hogy azt lapjainknak szabott köre mind felvehetné; s azért a mult napi szárazabb tárgyú üléseknek sommás foglatját félívbe foglalom, hogy jövő levelemmel egy és fél iven több érdekest közölhessek.

b)

[I.] *November 5-én* előbb kerületi ülés tartatott, s azon óvás, mely a dézma kérdése iránt mult napon elhatároztaték, tolra vétetett, utóbb pedig országos ülésben megrostáltatott, s kevés vitatás után megállapítatott.²

Következett ezután országos tanácskozás rendén a IV-ik t. cz. 2-ik szakaszának 3-ik pontja, mely a kilenczed megváltására nézve úr s jobbággy között nem csak szabad egyezéseket tétetni ajánl, de ezen hasznos intézet előmozdítását a törvényhatóságoknak kötelességül is teszi. A királyi válasz az előmozdításnak eme rendeletét nem kívánta említeni,³ s ezen értelmet most is, valamint a kerületi ülésben,⁴ némelly megyék azon oknál fogva pártolák, mert a közhatóság beavatkozásában némi kényszerítést véltek észrevenni, a KK és RR azonban szerkeztetésök mellet maradtak, mert a törvényhatóságoknak kötelességül tett sikeres közbevetéstől reméllék leginkább a czélba vett ohajtás fogantját.

Ezen 2-ik szakasznak többi pontjai, úgy a hegyvám, és szüretelés tárgyáról szolló 3-ik és az úgy nevezett apró dézma és konyha adózások eltörléséről alkotott 4-ik §§. a szerkeztetés szerint helybe hagyatván. — A robottokrul rendelkező 5-ik §-ban legelőbb is az Alsó Tót-országgy megyék kívánták magokra nézve ama régi szokást fentartani, mely szerint jobbággyaik csupán 24 igás napi robottal tartoztak ugyan, ellenben 8 — és illetőleg 4 garas fizetés mellet szabad volt akár mennyi napokat supererogálni. (Lásd 182. számú levelemet.) Észrevételöknek azonban valamint a kerületi ülésben, úgy itt sem adatott hely,⁵ s maradtak a RR Ó Felsége válaszábanak értelmében is abéli határozatjoknál, hogy a Slavoniai jobbággy se tartozzék 52 napnál többet dolgozni, 24-et t. i. ingyen robot fejében, s 28-at a szokott napibérért. — Így hasonlóképen Nógrád és UngH megyéknek is ama kívánságuk, hogy a marhával biró zsellér földes urának tetszése szerint marhás robotot dolgozni

² A törvényjavaslat átdolgozott szövegét olv. *Jegyzőkönyv*, IX. k. 135. l. Szóró'-szóra egyezik az 1833. nov. 19-én felterjesztett törvényjavaslattal. (*Iratok*, I. k. 519. l.) Az óvást a *Jegyzőkönyv* a nov. 8-i ülésnél, a feliratjavaslat módosításánál közli.) „Szükségesnek találjuk azon óvást, hogy midőn a tized tárgya országosan el fog határozatni, az innét eredhető kedvezés azon jobbággyokra is, a kik a telki állományokhoz tartozó földektől kilenced és tized fejében hetedet vagy nyolcadot adnak, kiterjedjen, és így a heted vagy nyolcad eránt téendő végzéshez, a mennyire ez ne talán a jobbággyokra kedvezőbb lenne alkalmaztassék. Ide nem értvén azonban azon heted vagy nyolcad eránti adózást, mely nem kilenced és tized, de egyéb urbéri tartozások fejében divatozik.“ (*Jegyzőkönyv*, IX. k. 171. l.)

³ *Iratok*, III. k. 39. l.

⁴ V. ö. e kötet 548. l.

⁵ Felszólalásaikat, amelyek megvilágítják a szlavoniai jobbággy és a földesurak viszonyát, olv. *Jegyzőkönyv*, IX. k. 140. s köv. l.

szintén köteles legyen; felkiáltással most is valamint a kerületi ülésben⁶ félrevetett.

A következőzett pontban az vala országosan határozva, hogy ha a kiszabott robottokat a földes úr akár saját hasznára, akár más kibérlett jószágainak mivélésére nem fordíthatja, ezek urbéri áron, az az egynapi ígás munkát 20, a gyalog munkát pedig 10 xral számítva, a jobbágyok által meg fognak váltatni. — Ő Felsége kívánta, hogy a jobbágyok uri munkáiknak pénzleendő megváltására akarattok ellen ne kényszerítenessenek.⁷ Ezen észrevételt azonban a KK és RR kerületileg el nem fogadták, nem tudván azt sem a jobbágy, sem a földes úr érdekeivel megegyeztetni. Mert a jobbágyok javával megütközönek vélték, hogy urbéri munkáik az uradalmi jószágtól elszakasztva többet ígérés után áruba bocsájtassanak, netalán a mezei gazdasággal, s így a jobbágy természeti szokásaival is ellenkező foglalatosságokra fordítandók; más részről pedig az ígassággal sem gondolták megegyezőnek, hogy a földes ur még kibérlett javai mivélésére sem fordíthatván a földet tulajdonától járó munkákat, azokra nézve vagy jobbágyainak önkéjére hagyatassék, vagy talán ebéli haszonvételeitől elűtessék. Ezen állapotásnak legelső rúgója abban feküdt, hogy ember kéz munkájának magánosan bérbe adását az emberiséggel némileg megütközönek ítélték, s azt ekép meg akadályozni kívánták a KK és RR.⁸

Azonban most is voltak némelly megyék, mellyek egy részről a jobbágyot akarattja ellen pénz váltáságra kényszeríteni nem akarák, más részről a [földes] úrnak is fel kívánták azon szabadságát hagyni, hogy a robotokat mint tulajdonát, ha különben hasznokat nem veheti, magokban is bérbe adhassa. Ezeknek következésében tehát némellyek⁹ mind magát a váltásot, mind a váltás bérét is szabad alku kötésre bizandók valának. A különböző körülményekből eredő tekintetek egyesítése végett BORCSICZKY közép utat javallott. Vannak, ugymond, a felvidéken földes urak, kik magok távol lakván, helyben pedig allodiaturájok nem lévén, a robottoknak, ha csak azokat le nem tánczoltatják, hasznát nem vehetik, meg kell tehát a földes úrnak engedni, hogy a maga hasznára nem fordítható robottokat bérbe adhassa, nehogy azonban innen a jobbágyokra szerfeletti terheltség credjen, viszont szabad optiót kell nekik adni, hogy ha kézimunkáikat bérbe adatva használtatni nem akarják, egy ígás napot 20, gyalognapot pedig 10 xrával megválthassanak. Ezen indítvány a szerkeztetésben foglalt kényszerítés helyébe szabad választást tón, s a földes urak jövedelmét is biztosította, és így igen nagy szó töbsséggel el is fogadtatott.

November 6-án 252-ik országos ülés.

Ugyancsak a tegnap pertractált pontban arra nézve hogy hány marhával tartozik a jobbágy a robottokat teljesíteni? azon rendelkezés fordult elő; hogy ugyan azon mód szerint kötelesek az uraság részére dolgozni, mellyel saját munkáikat szokták végezni a jobbágyok. — E pont iránt a kir. resolutionnak azon javallata, hogy szántás tekintetében a vidékenként divatozó szokás fentartatván, egyébiránt minden

⁶ V. ö. e kötet 550. s köv. l.

⁷ *Iratok*, III. k. 40. l.

⁸ V. ö. a kerületi indokolással, *Iratok*, III. k. 130. l. A kérdés kerületi tárgyalásait l. e kötet 551. s köv. l.

⁹ Így Rudits, Péchy. (*Jegyzőkönyv*, IX. k. 144. s köv. l.)

igás robotot csak 2 marhával legyenek a jobbágyok kötelesek teljesíteni,¹⁰ a kerületi ülésben el nem fogadtatott. Mellynek elfogadását azonban az elnök PERSONALIS most azon oknál fogva ajánlá, hogy ha 4 marhás robotra lesz a jobbágy kényszerítve, sok helyütt a törvény által kiszabott 52 nap helyet 104 napi robotot fog dolgozni.

Bencsik, Rudics, Brezovay, La Motte, Siskovics s ezen kívül még Zemplén, Sáros, Szabolcs, Szepes, Ung, Abauj és Liptó, összesen 12 megyék ennek ellenére s a kerületi szerkeztetés megtartására szavaztak. Állítván hogy ezen dologra nézve a szokás maga magát elrendelte, s nem jó azt sarkából kivenni. Mert vannak vidékek, mellyekben az esztendőnek bizonyos szakában 2 marha az üres szekeret sem bírja. Ily helyütt tehát a két marhás robot magára a jobbágyra is káros, kivált ha tekintetbe vesszük, hogy utaink mi kegyetlen rosszak, s a jobbágyok marhái közönségesen mi gyengék. Igaz ugyan lehetnek e részben visszaélések, de emberi intézkedést minden visszaélés lehetőségétől előre megóvni lehetetlen; a végett vannak a törvényhatóságok, hogy felvigyázzanak s a visszaéléseket lehetőleg eltávoztassák.

Ellenben Palóczy, Nagy Pál, Kocsi Horváth, Bezerédy, Pázmándy, Kölcsey¹¹ s velök 28 megye a királyi resolútiót pártolák. — Okaik ezek valának: Ő Felsége javallata a Theres[ianum] urbariom szellemével¹² megegyező, mert azon jobbágyot, ki 2 marhával jött úri munkára, e miatt visszaparancsolni s 4 marhávali megjelenésre kényszeríteni eddig sem lehetett, és hogy ha a szekér teher iránt nem tudott a földes úr jobbágyaival megegyezni, a vármegye mindég 2 marhához mérte a tehernek meghatározását. Hahogy tehát a szokás törvény alapjául vétetnék, s abból, hogy itt ott a jobbágy 4 marhával jött az urdolgára, változhatlan kötelesség kerekednék; ez csak annyit tenne, mint a jobbágnak ura iránti jó indulatát megbüntetni és sorsát az eddiginél rosszabbá tenni. Ha hogy helybeli körülmények miatt a jobbágy tulajdon könnyebsége végett jobbnak látandja négy marhával jelenni meg urimunkára, azt önként meg fogja tenni, s e miatt bizonynyal egy földes úr sem fogja őt visszaparancsolni, ellenben ha 4 marhás munkára kényszeritetnék, már nem csak azok lennének kényszerítve, kik önhasznok végett, azt önként megtenni kötelesek, de a többiek is, azok pedig kik kisebb constitutivummal bírván 4 marhát nem is tarthatnak, magoknak azonban összefogva 4 marhával szoktak dolgozni, vagy 52 nap helyett 104 napra kényszeritetnének, vagypedig ezen körülmény jobbágyi köteleseknek nem teljesíthetetésének ürügye gyanánt vétetvén, kibecsültetnének. Különben is világosnak és félre nem magyarázhatónak kell a jó törvénynek lenni, nem pedig olyannak, mely kaput tárjon arra hogy a hatalmas földes úr a szegény jobbágyot sanyargathassa. Már pedig minő bizonytalan törvényalap a vidéki változékony szokás? Tulajdon azon egy helységben némely csekélyeb tehetségű jobbágyok 2 marhá-

¹⁰ *Iratok*, III. k. 40. l.

¹¹ A *Jegyzőkönyv* (IX. k. 152. l.) éppen csak megemlíti, hogy ő és Pázmándy a resolútió mellett foglalt állást, „azon okból, mer a k[egyelmes] k[irályi] választ az igazsággal megegyezőnek és minden örökényt kizárónak tartják”.

¹² Az urbárium III. pontjának 1. §-a szerint minden egész telkes jobbágy hetenkint egy napot „cum duobus jumentis et suo curru, in ipsa tamen aratura quatuor jumentis, suo aratro aut occa laborare teneatur, neque tamen praenotatum jugalium numerum bipartiri et ad repetendum hac ratione biduo laborem colonum cogere licet”. (*Pauly*, i. m. 355. l.)

val szoktak magoknak dolgozni, mások (mert tehetősbe) néggel, mások ismét hattal is? mi szabna törvényt ily helyűt? a hatalmasok magyarázatától függő önkény! mely e törvényt a tilalmazott Supererogatumok substitutumának tekintené,¹³ az industriát büntetné, s némelly szorgalmasb jobbálynak, ki tehetségének gyengeségét feszült iparral pótolja, példájából a többiek elnyomására okot meritene és valóban még az utak rossz állapotjából is a jobbágyok sanyargatására következtetést vonni váratlan dolog s igazságtalanság, a mit senki sem fog tagadhatni, a ki visza emlékezik, minő tekinteteknek van minálunk alávetve az utcsinálás

Ezen okok győztek s a királyi resolutio nagy szó töbséggel elfogadtatott. Most már hoszas vitatás kerekedett a tegnap határozott optiónak értelme felett,¹⁴ t. i. ugy kell e azt érteni hogy midőn az úr arendába akarja adni jobbágyainak robotjait, a szerződés kötésekor tartoznak e magokat az egész kötött időre nézve kijelenteni, hogy munkát választanak e vagy fizetést? avagy esztendőnként, vagy épen midőn robotra iajtatnak, minden napon szabadon választhatnak? és szabad e az úrnak naponként is bérbe adni a robottokat? és szabad e viszont egy esztendőnél bár mely hoszas időre is? A töbség oly értelmet tulajdonított a végzésnek, hogy akár kevés, akár sok időre akarja az úr bérbeadni illető robotjait, a jobbágyoknak mind annyiszor szabadságuk legyen a kötés egész idejére nézve magokat kötelezőleg kijelenteni, hogy munkát választanak e vagy fizetést. — És ezen értelem következésében így lett a szerkeztetés megállapítva.

„Operae istae adhibitis idoneis laboratoribus, instrumentis et pecoribus eo ratione peragentur, ut relate ad numerum pecorum ad araturam¹⁵ adhibendorum usu praevigente porro etiam stabilito, in reliquis currulibus laboribus unice bijugalis operae exactio sit admissa, quodsi autem Dominus terrestris hujusmodi operas seu in usum proprium, seu culturam aliorum suorum elocatorum bonorum convertere nequiret ac nefors alteri separatim elocare vellet, attunc liberae subditorum optioni relinquitur num designandas operas dominales illi, cui elocatae sunt, perficere, aut vero singulas jugales a 20, manuales autem a 10 xris a Dominio reluere velint.”¹⁶

Történtek továbbá némelly ovakodási nyilatkozások az iránt, hogy az ország ezüst pénzen kívül mást el nem ösmervén, ezen váltság bér is ily pénzben értessék. Végre Nagy PÁL világosság okáért kérdést tőn, hogy ha netalántán valamelly földes úr több esztendőkre adván arendába robotjait, magának a bérsomma előleges lefizetését egyszerre kikötné, tartoznak e az optio útján váltságot választó jobbágyok ezen feltételt teljesíteni? Mire a kérdést tevő követ értelmével megegyezőleg, közakarattal az nyilatkoztatott, hogy itt nem az arendalis-kötésnek

¹³ Az úrbéri törvényjavaslat IV. cikkének 11. §-a mondja ki, hogy jobbágy a törvényben megállapított mennyiségen felül nem kényszeríthető munkára. (Iratok, I. k. 529. l.)

¹⁴ A nádori ítélőmester által megfogalmazott javaslatot, amely két helyütt tér el az országos ülésben elfogadott szövegtől, l. *Jegyzőkönyv*, IX. k. 153. s. köv. l.

¹⁵ A javaslatban: „occasiene araturae”.

¹⁶ A javaslatban: „...relinquitur, ut aut designandas operas dominales perficiant, aut vero easdem urbariali pretio singulas quippe jugales a viginti, manuales autem a decem crucigeris reluant”. (*Jegyzőkönyv*, IX. k. 155. l.)

a jobbágyokra által ruházásáról, hanem a robot megváltásáról van szó, következésképp a mint csak egy marhás napot tartoznak hetenként dolgozni, úgy a váltság pénzt is csak a szerint kötelesek fizetni.¹⁷

November 7-én 253. ülés. A IV. t. czikelynek vitatás alatt lévő többi pontjai eként dőltek el:

Az 5-ik pontra nézve kívánta Ő felsége, hogy midőn sürgetős munka idején, a jobbágy robot kettőztetésre a kiszabott mód szerint köteles; ha egy nap marhával dolgozott, más nap ismét igás munkára ne hajtathassék, hanem csak két gyalog napra kényszeríthessék. — A resolúciónak ezen javallata úgy a kerületi ülésben,¹⁸ mint mostanában is többséget nyerni képes nem vala.

Arra nézve, hogy a rest és makacs jobbágy nem dupla munkával, hanem csak egy nappal büntetessék, de viszont a supererogáló földes úr is csak simpa napi bért legyen köteles a jobbágyinak díj gyanánt fizetni (Art[icu]li IV. §. 5. punct. 6. et § 11.) a resolúciónak ezen javallata ujobban is félre vettetvén, a K és RR mind urra, mind viszonzosan a jobbágyra nézve is a dupla büntetés mellet maradtak.

Az urbéri vadászat iránt a kir. resolúciónak azon javallata, hogy ezen kötelesség, nem személy, hanem telek szerint értessék, következésképp 8 zsellér (egy telek számba menvén) tartozzék együt egy embert vadászatra kiállítani, valamint a kerületi ülésben, úgy most is 12 megyének ellenzése mellett elfogadtatott.

Ellenben az eltöröltött hoszú fuvar helyébe egy egész telkes jobbágyinak kötelességévé tett két napi két marhás robot iránt, az lévén Ő felségének javallata, hogy ez szántásra ne fordíthatassék; ámbár a kerületi állapotás ezt el nem fogadá, most azonban tekintetbe vétetvén, hogy miután ekkorig 4 jobbágy tartozott együt 4 napi hoszú fuvar s így egy jobbágy 1 négy napos munkát teljesíteni, hahogy a szántás ki nem vétetnék, minthogy ez sok helyüt 4 marhával végeztetik, ha két napi szántással váltaná meg a hoszú fuvar, kedvezés helyébe kettőztetett terhet kapna: a kir. resolúció 30 megye voxával elfogadtatott. — A többi pontok pedig a kerületi szerkeztetés szerint jóvá hagyatván, a IV-ik t. cz. eként bérekesztetett.¹⁹

[II.] *November 8-án a 254-ik ülésben,* azon felül hogy az urbéri első négy t. czikelyek a fő RRhez által küldettek,²⁰ még az V-ik t. cziknek első §-usa is felvétellett, s a kerületi szerkeztetés jóvá hagyatott, melly szerint a királyi válasznak azon javallata: hogy nem csak az urbariom behozatala idejét felül múló, de az eddig urbéri uton megállapított kötések is, bíróságba soha ne vétethessenek; el volt fogadva, ellenben az: hogy a bizonyos feltételekhez szabottak ezeknek elmúltával *urbárialis* uton legyenek felbonthatók el nem fogadtatott, s a RR. a *törvényes úthoz* ragaszkodtanak!!²¹

¹⁷ Ily értelemben szólalt fel Deák is. (Uo. 157. l.)

¹⁸ A kerületi ülés tárgyalásait I. e kötet 552. l.

¹⁹ *Iratok*, III. k. 232. s köv. l. — A november 7-i országos ülés részletes naplóját l. *Jegyzőkönyv*, IX. k. 159. s köv. l.

²⁰ Az ülés javarésze a feliratjavaslatnak a korábbi országos ülések határozataihoz simuló átdolgozásával telt el, ami vita, felszólalások nélkül ment végbe. (*Jegyzőkönyv*, IX. k. 167. s köv. l.)

²¹ *Iratok*, III. k. 43, 237. l.

195.

a)

Kossuth az örökváltság vitájáról.

b)

1834 november 10

Országos ülés.

Tárgy: Az V. tc. 2. §-a: Ghéczy, Széll, Kölcsey, Deák, Klauzál beszédei a király által elutasított örökváltság mellett.

a)

Posony, November 12-én, 1834.

Tegnap előtt, November 10-én tarták a KK és RR 255-ik országos ülésöket. Napirenden volt az Urbéri V-ik t. cz. 2-ik szakasza: *Az örökös váltsági kötésekről.* Mióta nemzetünk kivergődvn a harczviharok tartós vészeiből, törvényhozói gondoskodását belső boldogságának kifejtésére fordítá, lelkes képviselői még soha sem szállamlottak fel ily roppant erővel a nép ügyében, mint tegnap előtt. Kétkedem, valjon a történetek évraszai képesek e példát mutatni, hogy egy tisztán kiváltságolt elemekből alkotott törvényhozó gyülekezet, melyet sem külső, sem belső erőszak nem nógatott s csupán az igazság s emberiség magas érzelmei ösztönöztenek, illy nemes lelkesedéssel lépett volna fel valaha a nép mellett. A szívet lelket rázó gazdag gondolatok, a rózsza színű elmésség, a hideg észnek élesen metsző ítéletjei, a vivott ügynek szent-ségétől melegített férfias merészség s a szónoklatnak minden bájai reggeli 10 órától folyvást nyolczad fél egész órákig egymást felváltva küzdének, míg végre estvéli 5 $\frac{1}{2}$ órakor diadalmasan lépett ki a nép ügye a Genie s talentum hullámozó tengeréből. Szabad legyen reménlenünk, hogy ennyi erőnyilatkozás nem vész el gyümölcstelen!

b)

Az ország Rendeinek ama törvényjavallatára: hogy a jobbágyok szabad egyezéssel meghatározandó bizonyos általános somma fizetésével földes uri tartozásaikat, szolgálataikat, és adózásaikat (az uri törvényhatóság sértetlen hagyatván) tökéletesen és örök időkre megválthassák¹ — Ő Felsége azt válaszolá: hogy az ily kötelék tárgya az urbéri törvény körébe belső mivoltánál fogva is annál kevésbé tartozhat, mint-hogy a földnek tulajdona a IV-ik t. cz. bevezetésében, a földes urak számára világosan, és valósággal jövődjére is fentartatván;² az érdekelt kötések tárgya, sok itt el nem intézhető kérdéseket foglalna magában.³ — A kerületi RR előbbi végzésök mellett maradtak.⁴

¹ *Iratok*, I. k. 530. l.² A IV. cikk bevezetése a felterjesztett törvényjavaslatban így hangzott: Cum omnis terrae proprietatis ad dominium spectet. Ezt a mondatot a rendek a királyi resolutio kívánságára ily módon változtatták meg: Cum terrae, quam subditus excolit, proprietatis ad dominium spectet. (L. előbb, 547. s. köv., 661. l.)³ *Iratok*, III. k. 43. l.⁴ A kérdés kerületi vitáit I. e. kötet 558. s. köv. l.

A PERSONALIS Ő felségének ezen nyilatkozását támogatá, állítván, hogy a RR által javallott intézkedésnek nem csak helye nincs, sőt az itt lehetetlen is. Részint mivel jelenleg csak az urbéri viszonyokról van szó, mellyeknek csak ott van, s csak ott lehet helyök, hol a föld a földes úrnak tulajdona, melly tulajdonnak megszüntével az urbéri viszonyoknak is meg kell szünniök; részint mivel ha az ősiség, és örökösödés iránti törvények megállanak (a mint reméni, hogy megállanak)⁵ ezekkel a jelen törvényczikely összeütközésben lesz, s ezen ütközésnek miatta az igazságszolgáltatás fő elvei megsértetnek, a nemesi birtok biztonságba jön s a nemesség némileg veszélyeztetni fog. Közönségesen ösmért, és elősmért törvény elv, hogy senki másnak több just által nem adhat, mint a mennyivel tulajdon maga bir. Ezen elv a RR javallata által megsértetnék, mert kinek javaiban az örökösödés nyitva áll, vagy ki erőteljen birtoki czimmel bírja jószágait,⁶ a szóban forgó kötések által több just adna által jobbágynak, mint mellyel maga birt, mivel ő ellene követelést indíthatott a javának valóságos tulajdonosa, a megváltott jobbágynak ellen többé nem indíthat, és ha birtokának egy részét nemes embernek adta el, az ellen felmarad a tulajdonos keresete, a megváltott jobbágy ellen fel nem marad. A kerületi szerkeztetés tehát alapos törvény maximáinkkal ellenkező különös privilegiumot ad a jobbágynakali örökös kötésnek, mit bár ha a reájok háramlandó jótékony-ság tekintetéből nem ellenzenénk is, el nem mellőzhetjük ama tekintet, hogy a privilegiumok más harmadik jusát nem sérthetik. Tudjuk továbbá, hogy ekkor minden birtok a Koronától eredett, oda szállott vissza,⁷ s onnan szivárgott ismét a korona tagjaihoz, a nemességhez, és ez volt alkotmányunknak egyik szerencsés kapcsolata; váljék azonban törvényé, mit a RR javallanak, s az, ki jusának gyengeségét érzi, vagy a Korona jussát kijátszani törekednek, még majorsági földet is jobbágy telkévé változtatná, hogy örök időkre elidegeníthesse. És miután a földes úr egy részről a jobbágy telek haszonvételének megvásárlásából kizárattott,⁸ másrészt pedig ily sok, s ily hatalmas ingert érezne az örökös contractusok kötéseire: temérdek birtok jutna a parasztságnak kezére, abból a nemesség kizáratnék, s ez által egész alkotmányos rendszerünk veszélyeztethetnék. Hát még a földes uri törvényhatóság fentartása mellett, oly helyeken, hol az örökös kötés után a földes úr messze távolságba költözik, ki nem kerülhető bíratlan lét, s ebből eredő féktelenség minő surlódásokra nyujtana alkalmat? Nem akarván azonban mindazon okokat ismételni, mellyeket az ily szabadosok jövő állapota felől a fő RR izeneteikben előterjesztettek,⁹ kéri a RRket hogy az előbocsájtott okok fontosságát méltó figyelembe vétén a kir. resolútiót elfogadni ne vonakodjanak.

⁵ A polgári törvénykönyv tervezetében az ősiség csak közvetve, a végrendeletekről szóló XI. tc. 1. §-ában, az örökösödés a XIV. tc.-ben fordul elő. (A velük kapcsolatos kerületi vitákat l. e kötet 277. s köv. és 350. s köv. l., a megállapított szöveget *Diaet. Extraser.* 1834. CXIV.)

⁶ „minthogy minden eladásnál az örökösödésből s ősiségből eredhető követeléseknek fel kell maradniok.“ (*Jegyzőkönyv*, IX. k. 175. l.)

⁷ *Hármaskönyv*, I. 10.

⁸ Az urbéri törvényjavaslat I. cikkének 6. §-a értelmében. (*Iratok*, I. k. 484. l.)

⁹ A főrendek izeneteinek az örökváltságot illető részeit l. *Iratok*, I. k. 338., 398. s köv., 443. s köv., 417. s köv. l.

Gnéczy (Zólyom): Az emberi nemzetnek közérdeke szüntelen előre haladni a pallérozódás útján, mert a polgári társaság mindegyik tagjának jóléte a nemzeti műveltség nevedekésével aránylag nő és öregbedik. Ezen untalmai előreléptetésnek a balvélemények homályit ozslató fáklája tünteté azaz, ez előtt majdnem Europa szerte elősmért elvnek: *Rustica gens optima flens, pessima ridens*, fonákságát egész ferdeségében a jelenkor elfogúlatlanabb fiainak elébe, miglen a töbi tartományokban oly szorosan követett jelszó mind inkább feledékenysébe menne, s a gyakorlati élet köréből kiküszöböltetnék; és bátrán el merem mondani, hogy senki sincs e törvényhozó test tagjai között, ki a földművelő nép osztálynak mindennemű társasági szövetségbeni nagy fontosságát s mély érdekét voltakép méltánylani ne tudná. Avagy nem a föld népének válain nyugoszik e az országnak fő terhe? nem az ő kezében változik ált az erős vas leghasznosabb, de egyszersmind leg-hatalmasab eszközé? majd mint eke szántván a termő földet, majd mint halált osztó fegyver védvén a veszély fenyegette hazát? nem az ő kis hajlékának fedele alá vonúltanak, s nem ott maradtanak meg tiszta eredetiségökben, számkivetve nagy paloták fényes csarnokiból az emberiségnek első erényei: a szende jámborság, egyszerű őszinteség, csendes megelégedés? Az ügyes munkásságnak, serény szorgalomnak különféle nemei emelhetik ugyan a nemzetet nagyság s dicsőség fokára, de mulékony, s felette ingatag ezen emelkedés s a kifejlődésnek ama magasb lépcsőjét, tetteinek azon szellemi élénkségét, s az eredetiségnek ama nemesb bélyegét, melly az emberiség fensőbb képze gyanánt az idők folyaminak rengő hullámai közt ezredek multával is fenmaradandó, szóval azt: mit politicai erénynek, s historiai méltóságnak neve-zünk, nem képes elérni, hahogy a személy és vagyontbéli szabadság és biztonság, az előre haladásnak eme nélkülözhetlen elemei nélkül népé-nek nagy része ellenni kéntelen. Igaz ugyan, egy önkéjes zsarnok bitor-lónak győzedelmei is kölcsönözhetnek hiú fényt a nemzetnek, de ha-talma védő paizsának alatta sem nemesb emberiség, sem méltó pol-gáriság nem fejlőddezhetik, mert állandóságot egyedül az nyer, mi a nemzetnek közakaratiából vette eredetét, s csak ott, hol az igazság, becsület és öröm a nemzetnek legcsekélyebb tagját is egyaránt védi s boldogítja, csak ott létezhet a nemzetiségnek emelő érzete, s a hon szeretetnek mindenki kebelében tisztán lángoló tüze! És mi következik mind ezekből? bizonyára nem más: hanem hogy azon nemzetek felel-nek meg leginkább az emberiség rendeltetése kitűzött céljának, azon nemzetek állották ki rendületlenül az elviharzott vészes időknek viszony-tagságait, mellyeknél földjöknek nagy része kisebb birtokokra fel-osztva, szabad és független földművelőknek vala tulajdonuk. Bizonyít-ják ezen elvne kalapos voltát a történetek: Mellőzvé Rómának nagy-sága idejére való hivatkozást, hol az eltiport embertársa sorsán nem könyörülő szabad polgárnak fülét minduntalan szomorú rabszolgaság bilincsenek csörrenése úté, későbi századok történetire támaszkodva merem állítani: hogy földművelők vívták ki a XIV-ik század elején Helvetiának maiglan is fenálló szabadságát;¹⁰ szabad földművelők állot-tanak Német Alföld térein a XVI-ik század vége felé Spanyolország

¹⁰ A svájci szabad parasztok serege 1315-ben Morgarten mellett megverte Lipót osztrák herceg lovasseregét s ezzel megvetette Svájc függetlenségének alapját.

óriási hatalmának ellenébe győzhetetlenül,¹¹ szabad földmivelők tevék Scandinavia nemzetének létét oly érdekessé,¹² szabad földmivelők mérkőztesnek elszánt hősi vitézséggel 1809-ben az ellenség tizszerte számos seregeivel Tirolisban,¹³ és ha nézzük Európának jelenleg élő nemzeteit, látni fogjuk: hogy a mely törvényt mi most alapítani törekszünk, az majd mindenütt több idő óta már boldog létüknek mintegy talpkövéül szolgál. Nem említem a Francia nemzetet, mely 1789-ben Augustus 4-én, nemzeti gyűlésének ama világtörténeti nevezetességet nyert ülésében, az ezred óta fenállott bérledei (feudalis) rendszert megszüntet¹⁴; s bátor vagyok állításomat Német és Porosz országnak példáival támogatni, hol a föld népe megválthatása idaeájának maga a kormány vala indítója, s azt a legszerencsésb kimenetellel létesíté is;¹⁵ és ha elvégre hazám vidékeire fordítom figyelmemet, lehetetlen nem tapasztalnom, a szabados Jász és Kún nemzetnek, több kiváltságolt helységeknek, a testvér Erdélyben pedig Szász és Székely atyánkfiaiak boldog s honnunk egyéb jobbágy lakoséinál sokkal virágzóbb állapotját!! Igaz ugyan hogy oly társasági szövetségben, mely több század óta fenáll már s melyben mindenkinek vagyona törvény védte dolog, a földnek önkéjes felosztása, mint ez némelly, létüknek elején tengődő nemzeteknél történt, az egész alkotmánynak fenekestől felforgatása nélkül ki nem vihető; de hiszen a vitatás alatt lévő törvény javallat nem csak nem gyengíti és meg nem támadja a tulajdonos birtokát, sőt világosan kijelenti, hogy a jobbágnak jövődöbeli kiváltsága egyedül a közötté, s földes ura között történendő szabad kötésnek esetében nyerhet létezést, s annál fogva és megység szavazatját a kerületi szerkeztetés mellett nyilatkoztatom.¹⁶

SZÉLL: Hogy az urbérben kiszabott köteleességek alóli megváltás ide tartozik, azt senki nem tagadhatja; de hiszen ennek a királyi válasz is megfelel, midőn azoknak esztendőnkénti fizetésseli megváltására szerződéseket köttetni nem ellenzi; de a KK és RR tovább mennek, s az általok javallt örökös megváltás már nem az adózások megváltásáról, hanem föld eladásról szól, az urbérbe tehát nem tartozhatik; kivált ha megfontoljuk hogy a földes uri törvényhatóság fentartása a törvénykezési tárgyakban végzeteknél fogva pusztá teherre változik,¹⁷ melytől menekedni minden földes ur iparkodni fog; s így elszakadván a földes

¹¹ Az 1565-től több évtizeden át folyó szabadságharcban, amely végül meghozta Németalföld végleges felszabadulását a spanyol Habsburgok uralma alól.

¹² A skandináv parasztok jóval kedvezőbb feltételek között éltek, mint Közép- és Kelet-Európa parasztsága; többségükben bérlők voltak s birtokuk megvásárlásával a teljes szabadság felé haladtak. Széles szabadparaszt-rétegek jellemezték Skandinávia társadalmát az újkor folyamán.

¹³ Tirol szabad parasztjai 1809-ben Hofer András vezetésével hosszú, diadalmas szabadságharcot folytattak a sokszoros túlerőben levő bajor és francia seregek ellen s csak az osztrák seregek wagrami vereségét követő bécsi békével bukott el ügyük.

¹⁴ A francia alkotmányozó nemzetgyűlés 1789 aug. 4-én éjjel kimondta az összes hűbéri jogok és köteleességek megszüntését.

¹⁵ V. ö. *Országgyűlési Tudósítások*, II. k. 92. l. 10. jegyzet.

¹⁶ V. ö. *Jegyzőkönyv*, IX. k. 176. s köv. l.

¹⁷ A törvényszékek reformjának tárgyalása során a rendek a II. tc.-ben a földesurat kötelezték úriszék tartására s mulasztás esetén büntetést szabtak rá. (A vitákra l. *Országgyűlési Tudósítások*, II. k. 419. s köv., 430. s köv., 438. s köv. l. és e kötet 42. s köv. l., a törvényjavaslat szövegét l. *Iratok*, II. k. 324. s köv. l.)

uri kötelék utolsó kapcsolata, ezen intézkedés nem csak egyes nemzetségek végetlen kárára, hanem az egész nemességnek, s általa alkotványunknak is romlására vezérelhetne. Melly súlyos következésnek csak lehetősége is oly fontos dolog, hogy az öszeköttetésben lévő kérdéseknek minden oldali meghányását méltán megkivánhatja, a mi itt a jelen munkálatban nem történhetvén, a királyi resolútiót pártolja.

KÖLCSEY: Valahányszor az örökös megváltásra nézve tagadólag felelő királyi válaszrol gondolkozom, mind anyiszor kéntelennek érzem magamat emlékezetemmel a közeléb lefolyt három század történeteinek végig futni, s azok folytában a pályát, melyet a Magyar országi kormány az adózó nép tekintetében állandóul követett, vagy követni látszott, vizsgálatba venni. — Senki sincs a ki nem tudná, miképen II-ik Wladislaw (kit Isten haragjában adott e nemzetnek) uralkodván, a jobbágyság közönségesen felzendült, s iszonyú dúlongásokat követett el. Elnyomat tak ugyan, elvették büntetésöket, s a csend helyreállott, de nehéz lenne meghatározni: mi vala nagyobb bűn? Az e mit a jobbágy nép undok tettei által elkövetett? vagy mit a nemesség az ezen tettekre szabott büntetéssel véghez vitt? Nem értem itt az embertelen kínzásokat, miket Zápolyának találékony esze kigondolt, hanem értem azon ország gyűlési határozást, melly nem csak az akkor élt jobbágyokat, de azoknak még meg nem született, következőleg a bűnben részt sem vehetett maradványát is örökös szolgaságra kárhoztatá.¹⁸ E kárhoztatás mi siralmas következéseket húzott légven a népre nézve maga után, könnyű elgondolni. Bizonságot tesznek a nemzet történeteinek, s magának a törvénykönyvnek száz még száz lapjai; s e siralmas következéseknél fogva előállott helyzetben találá népünket I-ő Ferdinand. Mint igyekezett ő, s mint igyekeztek követői a szerencsétlen sokaságon könnyíteni; azt ismét törvénykönyvünk lapjai hirdetik, fájdalom hogy igyekezeteik hosszú időközön keresztül sikeretlenek valának!¹⁹ Azonban nem maradtak a kormányra nézve minden haszon nélkül. Mert lassanként néppártfogás színet nyerte meg, s a sokaság megszokta azt úgy nézni, mint oltalmazóját, s ki ellen? felelet: a nemesség ellen. Eljött egymásután az idő, és M[ária] Theresia 1764-ben elődeinek szándékát életbe hozni igyekezvén, a jobbágyi tartozásokat, s haszonvételeket urbéri törvény által elren-

¹⁸ Az 1514:14. tc. szerint, ámbár minden felkelő parasztot mint árulót főbenjáró büntetéssel kellene sújtani, hogy a parasztság, améy nélkül a nemesség keveset ér, egészen ki ne pusztuljon csak a vezetőket kell kivégezni, „attamen ut huiusmodi proditionis eorum memoria atque temporalis poena etiam ad posterum ipsorum diffundatur et transeat; et quam enorme facinus sit in dominos insurgere, omne saeculum agnoscat, amodo deinceps universi rustici in hoc regno ubilibet residentes... per hanc infidelitatis ipsorum notam, amissa libertate eorum, qua de loco in locum recedendi habebant facultatem, dominis ipsorum terrestribus mera et perpetua rusticitate sint subiecti“.

¹⁹ A Corpus Juris rendelkezései elsősorban a szabad költözés visszaállításáról szólnak. Az 1547:26. tc. egyenesen az uralkodó kezdeményezésére hivatkozik, midőn a költözési tilalmat megszünteti, az 1550:34. tc. pedig hangsúlyozza, hogy amidőn csak szótöbbséggel lehetett a szabad költözést biztosítani, a király sok és súlyos érveléssel intette a rendeket az engedély megadására. További könnyítések: Az 1550:35. tc. mentesíti a jobbágyot, hogy a földesúr borát meg kelljen vásárolnia, a következő cikk biztosítja bormérési jogát, a 39. szerint hamis váddal nem terhelhető és nem ítéltető el, hogy azután fejének megmentésére örökösön lekösse magát, az 1553:11. tc. az 52 napnyi robotot 40 napra szállítja le, az 1559:34. tc. felmenti a vármunka alól aratás és szüret idején.

delni, s ez által a népet biztosb helyzetbe tenni törekedett. Tudjuk, miképen e törekvés a nemesség részéről akadályokat talált, s az országgyűlés kívánt teljesezés nélkül oszlott el.²⁰ Az akkori kormány egyfelől az ügy igazságát érezvén, másfelől néppártfogó czimére bátran támaszkodván, merész volt az urbért törvény elleni uton is béhozni,²¹ s a nemesség engedelmeskedett, jól látván: hogy ellenállásáról ez úttal sem Isten, sem emberek előtt számot nem adhatna. Az első lépés téve volt, s József Császár tette meg a másikat; midőn az oly sok törvények által eltörölt, s még is fenállott örökös jobbágyságot önkejes parancsolat által végre megszüntetett.²² A nemesség ismét engedett, ismét érezvén, hogy engedetlenségét e részben Isten és emberek bűnül fognák tulajdonítani, s ez érzés fogamatja lón az is, hogy az 1790-ki országgyűlésen mind az urbért, mint az örökös jobbágyság eltörlését törvénybe ígtatták.²³ Ez úton szerzett népbizodalmat a Helyt[artó] Tanács bírószkodása folyvást segített a kormánynak fentartani, s e bizodalom a nemesség iránti bizodalommal^{a)} párosulva olly erőbe jött, hogy bár az 1825-ki országgyűlést megelőző szomorú időkben a kormány ismét törvényelleni lépéseket, s épen az adózó nép kárára követett el, s a nemesség a nép ügyében bátor elhatározással lépett elő,²⁴ mégsem lehetett a néppel elhívetni, miképen őt a kormány nyomja, s a nemesség az, melly a kormány ellen oltalmára kelt. E köz, e mindedig meg nem rendült hiedelmet látszott az uralkodás fentartani akarni, midőn e jelen országgyűlés kezdetén előadásait megküldé, s azokban az úrbérnek első helyen felvételét kíváná. Senki sem kételkedett: hogy a kormány, három százados pártfogói czimét homályba rejtezní nem engedi s a haladás ösvényén vezérként fog a nemesség előtt feltűnni. Ezt remélteték én, ezt reméltetük minnyájan; s ugyan azért, midőn az urbéri cikelyek végre megkészülték, midőn közöttök az épen most kérdésben forgó szakasz is életre jött, köz volt a remény, melly ennek elfogadását bizonyosnak hívé, s mi történt T[ekintetes] RR! Ime! felterjesztök az urbéri törvényeket, s az örökös megváltásról szolló szakaszra tagadó választ nyer-

a) Helyesen: idegenséggel. (V. ö. *Jegyzőkönyv*, IX. k. 183. 1.)

²⁰ Az országgyűlésen nemcsak a nemesség, hanem a főurak is szinte kivétel nélkül szembenálltak Mária Terézia terveivel, amelyek a nemesi adómentesség elvénél áttörésére és a jobbágy sorsának javítására irányultak.

²¹ A kormány magatartásának valóban óriási hatása volt a jobbágyság hanguatára: kérvények tömegével árasztották el az udvart s a királynő a nyugtalanságok, zavargások kivizsgálására megyei bizottságokat küldött ki, amelyek a legkiá több visszaéléseket megszüntették s átvizsgálták a szokásjog alapjául szolgáló régi urbáriumokat. A bizottságok jelentéseire alapozta a királynő 1767 jan. 23-án kiadott urbéri rendeletét.

²² II. József 1785 aug. 22-i rendeletével visszaadta a jobbágy személyes szabadságát s kö tözési jogát, biztosította telkének birtokát a földesúr önkénye ellen, fiának szabad pályaválasztását, ingó vagyona fölötti rendelkezését és az úriszék helyett az újonnan szervezett, az államot képviselő aispáni hivatal hatásköre alá rendelte. Ezek az intézkedések azonban a gyakorlatban nem jutottak érvényre.

²³ Az 1791: 35. tc. a kiküldött országgyűlési bizottság javaslatának letárgyalásáig érvényben hagyta Mária Terézia urbéri rendeleteit, visszaállította az úriszék hatáskörét és biztosította a jobbágy szabad költözködési jogát.

²⁴ Az 1823. évi nemzeti ellenállás lényege a törvénytelenül kivetett s felémelt adó behajtásának, valamint az ugyancsak törvénytelennül elrendelt újoncozás végrehajtásának megtagadása és megakadályozása volt; mindkét teher valóban a népre nehezedett egyre elviselhetetlenebb súllyal.

tünk. S mi okból? mert, úgymond a válasz, e tárgy nem az urbérbe tartozik. Járatlan volna dolgainkban, ki nem tudná, hogy 1790 óta, valahányszor országgyűléseinken a kormány előtt nem tetsző tárgy hozatott fel, a rendszeres munkákra igazítás volt a legmindennapibb mód, melylyel félre vettetett. Itt van végre az országgyűlés, mellyen e munkálatok vizsgálatba vétetni elkezdettek, s a félrevetési mód annyiban változott, hogy a kedvetlen tárgy a kéz alatti munkálatból a még kéz alá nem jöltre utasítatik.²⁵ Az ily elutasítás kétség kívül nem egyéb, mint szavakba burkolt, de okokkal nem támogatott megtagadás, s már annyira el van használva, hogy általa elámitatni együgyűség lenne, s én valóban neheztelésem kijelentését el nem fojthatom, hogy miután a jelen tárgy a képviselő tábla részéről a Fő RR ellen olly hévvel, s olly sok és fontos okokkal kikészítetett, a kormány emberei csak annyira sem tartottak bennünket méltóknak, hogy okokkal támogatnák a megtagadást. Én tehát ezen okra, vagy is inkább nemokra felelni sem tartom szükségesnek. A mi pedig az előlülő által a Monarchia s Aristocratia tekintetéből vett ellenvetéseket illeti, általánosan akarom megvizsgálni: minő viszonyokban áll az örökös megválthatási jog a Monarchia s Aristocratia, és a népboldogság elveivel? Aztán magában ki fog világosodni: mi az igazság? Nézzük a választ egész kiterjedésében: s ha látjuk miképen az materialis engedélyeket elég bőven ad, moralisokat pedig általán fogva megtagad, tisztán ki fog tűnni egész szelleme, s e szellem csak ez: *az adó fundusát lehetőségig tisztába tenni, s egyszersmind nevelni.* Ez ellen, magában gondolva, semmit sem mondok, de miután a kir. válasz csak ezt, és csak ennyit akar, szeretném kérdeni: mit tett ez által tisztán az adózó népért? úgy hiszem semmit, hanem mindent a kincstárért, az az önmagáért. Túl azon tehát, miket M[ária] Theresia, és József Császár tettek, már semmi sem vala, mit a kormány az adózó népért tehetett volna, mit érette tennie kellett volna? Fájdalom sok, még igen is sok van! Érzi ezt a képviselői test, s ezért igyekezett a népnek meghatározott állást adni a társaságban, s előtte a tulajdon szerzést lehetővé tenni, egyszersmind a szolgaság alóli felszabadulás útját megnyitni. A kormány ezt nem akarja, s így a három század óta követni látszott haladási pályát egyszerre bezárván, a nemességnek, ki ellen a népet eddig védni látszatott, tíz év lefolyta alatt másodszor készít alkalmat azt előbbi pártfogója ellen oltalomba venni!²⁶ Szabad költözést nyert a jobbágy. Való! de azért már lehet e őt szabadnak mondani? Meg ne csallassuk magunkat, a *szabad* szó itt a költözést, nem pedig a jobbágyot illeti. Szabadon költözhet, de költözése által szabad nem lesz. S én bátran állítom: a királyi válasz szerint a jobbágy épen azon állapotban marad, miben József Császár előtt kinlódott. Eltörültetett az örökös jobbágyág. Az adózó elhagyhatja urát. Igaz de hová mehet? más urhoz! és mi feltétel alatt? szolgaság feltétele alatt! A különbség csak ez: eddig szolgált folyvást egy urat, most már szolgálhat egymás után többeket. De szolgálnia folyvást kell, az az örökösen kell. Ő tehát örökös jobbágy lenni meg nem szűnt, s nem is szűn meg, csak akkor, midőn a tulajdon

²⁵ A kir. resolutio kijelenti: „...meritum simillium conventionum ad sphaeram legis urbanialis, jam ex indole sua et quidem tanto minus pertinere, quod illud, proprietate terrae iuxta praecedentis articuli IV. praecambulum, dominis terrestribus realiter et diserte in futurum etiam praeservata, multiplices juris quaestiones, quae hoc loco pertractari nequeunt, involvat“. (*Iratok*, III. k. 43. l.)

²⁶ V. ö. a 24. sz. jegyzettel.

szerezhetés örökös megváltásnál fogva neki megadatván, szolgaságból szabadsága saját erejével felemelkedhetik. — A szabadulásnak ez ideig három utai valának: úgynevezett manumissiók,²⁷ polgári birtokszerzés, és nemesi jószágra jutathás. A manumissiók által hazánkban elejétől fogva nem csak egyesek, de egész közösségek is felszabadultak. A szabad városok is ez úton állottak elő. A királyi válasz azonban a szabadulásnak ezen útját most eltörölni szándékozik. Szerezzen hát a jobbágy polgári birtokot? De hanyadikat vette annyira kedvébe a szerencse, hogy faluját (hol parányi adózó birtokot nem szerezhett) elhagyván, városokba mehessen sok ezreket érő javat vásárolni? És ha polgári birtoknál szegénység tesz akadályt, nemesi birtokra nézve két más hatalmas ellenséggel kell majd küzködni. Egyik az *incapacitás*,²⁸ másik az *aviti-citás*.²⁹ Amaz megtiltja őt mint nemtelent nemesi birtokot vásárolni. Emez megtiltja a nemest, saját maga javait másnak eladni. E kettős tilalom közt csak a kormánytól vehet jószágot, mely javait el is adhatja, s jószágbirhatási tehetséget nemtelennek is kölcsönözhet. Ama két ellenséges elv között tehát a manumissio elvének megmontása egyébre nem célozhat, mint a jószág eladhatási just kormány monopoliává tenni; hogy így a nemesség saját ősisége mellett sorvadjon, minden vásárló pedig a monopolizált eladó kezéből lehetőségig felrugtatott áron venni kényszeritessék. Egyszóval látni való, miképen e bánás mód mellett a néptömeg legnagyobb számának uri szolgálattal szabad birtokra szert tenni lehetetlen leend s azon szerencse kedvencein kívül, kik vagy polgári vagyont, vagy királyi adományt vehetnek, a többi milliomoknak nincs más módjok a szabadságra, mint ha Istennek szabad ege alá kiállanak koldulni!! Igen is T[ekintetes] RR! a királyi válasz mellett ott vagyunk, hogy Magyarországon a szabad városi polgáron kívül csak két ember osztály lesz szabad: a földes úr, ki a helységet bírja, s a koldus ki a helység utczáján, hajdon fővel, és meztláb irgalom és kenyér után kiáltozik!!! Mondja meg nekem, mi elvnek következtében teszi ezt a kormány? Monarchiai elvből talán? De én monarchát nép nélkül gondolni nem tudok, s hatalmas monarchát vagyonos nép nélkül hasonlólag nem. Akar belső csend fentartása, akar külellenség elleni védelem forogjon szóban, akár a Status szükségai jöjjenek kérdésbe, mindég csak vagyonos nép segíthet. Vagyonos néptől tehát a monarchának félni nem lehet. Kettő van, a mitől retteghet ő: úgymint vagyontalan nép, s a kevély oligarchia. Amaz csend rontásra hajlandó, mert állapotja kinosan nyugtalanít, veszteni valója pedig nincs. Emez hatalmas, és büszke, és uralkodni szeretvén a Monarchia jogait örömet magára ruházza. XVI-ik Lajos királyi székét Páriz vagyontalan népe döntötte fel, Napoleon császári hatalmát a St. Germaini palotákban lakó oligarchák ásták alá!! De ne menjünk illy mesz-

²⁷ Kötött állapotú személynek kötelezettségei alól való feloldása; lehet manumissio legitima, ha törvényen alapul, manumissio illegitima, ha errore iuris történt a felszabadítás.

²⁸ Incapacitas possessorii, amelynek értelmében nemesi birtoka nemtelen állású személynek nem lehet; a polgári törvénykönyv tervezetének tárgyalása-kor a kir. adományról szóló I. tc. 4. §-ával kapcsolatban a rendek továbbra is érvényben hagyták, (A kérdés körüli vitákat l. e kötet 209. s köv. l., a törvényjavaslatot *Diaet Extraser*. 1834. CXIV.)

²⁹ Az ősiséget a rendek a polgári törvénykönyv tervezetében ugyancsak fenntartották. (V. ö. előbb, 5. jegyzet)

sze. Csak azt kérdem: el van e érve a királyi válasszal azon czél, mit oly világosan kitűzött magának? Tisztában lesz tehát az adó fundusa? Ott áll még a 1-ae 40-us,³⁰ ott állanak a kényszerített cserék, a kibecsültetések³¹ s több e félék, mind megannyi buvó zugok, miknek homályában a földes uri önkéj elrejtezhetik, s belőle az adófundus zavarba hozására, a fogvasztására czélja szerint dolgozhatnak. Az adózónak örököscn megváltott tulajdona csak az, mit illethetetlen adó fundusnak mondhatunk, s ha ez a kormány előtt kívánatos, megtörténhetését miért akadályozza? Im az adózó nép abból, a mi most kezeiben van, a 9 millió népszámhoz képest csekély 3—4 millió forintnyi adót sem tudja fizetni.³² Minden törvényhatóság tele restantiákkal, s az adót nem ritkán executiók által veszik meg. Eljön az adószedő hogy az adózónak ágyát elvegye, vagy hideg őszel ajtaját leszaggassa, s midőn a nyomorúltnak beteg gyermekei földön fetrengenek, midőn az éjszaki szél kunyhóján keresztül süvöltöz, akkor a kétségbeesés elkeseredésével ragadja el háznépétől az utolsó darab kenyeret, hogy árával tartozását szállíthassa. S ezen állapotban akarja e a kormány népünket hagyatni, nem akar e neki szabadságot engedni, hogy miután országot, és egyházat, megyét és urat, falut és előljárót, s az ég tudja még mit mindent fizetni tartozik, legalább a terhei közt minden bizonnyal leg-súlyosb úri tartozások alól kimenekedhessék, s így a hazában lassanként egy boldogab nép osztály támadjon? Van e ez idaeában legkevesebb is, mi a Monarchia virágzását elő ne mozdítsa? Vagy talán az Aristocratiának elve az, melly a nép tulajdoni jussait ellenzi? Elhinném T[ekintetes] RR ha a magyar Aristocratiá csak néhány igen kevés számú gazdag és hatalmas nemzetségekből állana. De Aristocratiánk sok ezer ház népet foglal magában, mellyeknek hasonlatlanul nagyobb része szegénysége, s műveltsége miatt a néphez igen közel áll, s igen nagy szám jobbágy telkekre szorúlván, s újon alkotott törvényünk szerint adózásra köteleztetvén,³³ a néppel ezen összevegyült. Ily aristocratiának elvei a nép tulajdoni jussának, melly az ő tagjainak igen nagyrésztére is jótékonyan hat, ellenzői nem lehetnek Népboldogságnak csak az Istentől s emberektől elátkozott oligarchia lehet irigye, és hála a mindenhatónak, hogy polgári alkotványunk oligarchiát nem ösmér! Igen is, az oligarchia hatalmasan szokott a néposztály vagyonszága ellen dolgozni, mert jó birtokú nép hatalmasá teszi a monarchát, s e kettő között az oligarchiák törvény alá szorítva, féktelen hatalmukat elvesztik. Nincs módjok a thronus körül felleg csoportként tolongani, hogy a thronus sugárai a néphez, s ennek tekintetei viszont a thronushoz el ne juthassanak. Olly országban nincs erejük veszélyes nepotismust üzni, s az igazgatás minden ágait creaturákkal megtölteni, hogy kéj szerint uralkodhassanak. Ott nem formálhatják magokat Egyiptusi szent kasztá, mellynek tagjai törvényen, és igazságon gázolhassanak, s a hozzájuk nem tartozókat letapodják. Ily oligarchiának elveivel a népvirágzásnak előmozdítása hogy ellenkezik, azt igen is úgy hiszem, de ismét mondom: a magyar polgári alkotványban az oligarchia idegen.

³⁰ A Hármaskönyv I. 40. lehetővé teszi, hogy az apai birtokon megosztózkodó fiútestvérek jobbágytelket visszavehessenek s azon kúriát építhessenek.

³¹ Ezekről az úrbéri törvényjavaslat I. c. 12. §, II. c. 7. §, III. c. 2. § rendelkezik. (Iratok, I. k. 487. s köv. I., 505., 509. I.)

³² Az 1830. évi országgyűlés pl. 4,395,244 forint adót ajánlott meg.

³³ Az úrbéri I. tc. 6. §-ával.

Gondoljuk meg: nálunk az Aristocratia tagjai legnagyobb részben falukon az adózók közt elszórva laknak. Már T[ekintetes] RR, egy pár száz ezernek kilencz millio közt csendességben élni, bizonyosan a milliók jó akaratától van függésben. Ily jó akaratot csak kölcsönös bizodalom teremthet, de bizodalom, állandó nyílt szívü bizodalom lehet e oly emberek között, kik közül míg némellyik kiváltságokkal, s tulajdon javakkal bir, a nagyobb rész azon javakból magát firol fira örökre kizártnak szemléli? Példákkal mutassam e meg, hogy a szolga, ki szolga lenni kényszerítetik, valahányszor alkalom adatik, urával miként bánik? Nem szükség Spartacus rabeszoportjait, a németországi paraszthadat, vagy St. Domingo gyilkos jeleneteit³⁴ felhoznom, Hazánk történeteiben a példák, s borzasztóbbak mint akárhol. Emlitém Dózsa pórhadának vérengző tetteit, tudják a RR a Jósef Császár alatti dolgokat Erdélyben,³⁵ s ki az, ki még most is borzadva nem tekintene vissza a Cholera évére, midőn némelly megyéből a legrettenetesebb tettek hire az egész országot keresztül rázá,³⁶ s még Americába is irtózást szülve elhatott? Felszólítom a kormányt: ily esetekben mi a mód, melly által bennünket megoltalmazand? Talán a bünösök ellen fordított hóhérpallos, és kötél? Nyomorúlt eszközök!! Semmivé tehetik azok egyes bünösök életét, de itt nem egyesekről van szó, itt a szó ama halhatatlan, hódíthatlan szellemről van, melly századok óta most lánggal lobogva, majd hamv alatt emésztődve ég és 2-d Ulászló óta ismét, és ismét kiütött. És ezt nem zabolázza meg félelem, nem győzi le hatalom, ezt csak megszeliidíteni lehet. Nem egyébbel pedig, csak oly közös érdekekkel, melly a társaság tagjait egyformán kösse a hazához, s ez érdek csupán két szó: **szabadság és tulajdon**. Aztán csudálkozom én, hogy a kormány nem lát-szik érteni, a mire már két század tapasztalása megtaníthatá: mi képen a nép oly fontos a statusban, mire rendkívüli figyelmet kell fordítani. Elmultak az idők, midőn az Aristokratia egyedül állott fegyverben, hol a thronus mellet, hol a thronus ellen. Most kincstár, és katona a népből jön. S nem tudjuk e hogy a népet töle idegen osztály határozza katonának? nem tudjuk, hogy az adózó erővel ragadtatik ki szülői, hitvese, s gyermekei karjaikból? hogy midőn hosszú évi katonaságban a polgári élet minden viszonyaiból kitépve élt, s végre (s legtöbnyire táplálalat nélkül) haza eresztetik; s az eltépett viszonyokat öszekötni többé nem tudja, vagy tilalmas utakra kényszerítetik, vagy házról házra bujdos koldulni, s a gazdag asztaláról lehulló morzsák után kapdoz? s illy helyzetben álló népre támaszkodni valjon bátorságos e? És midőn ezt mondom ellenálhatatlanul tolakodik emlékezetembe a szemrehányás, mellyel a bérben fogadott író Gusterman, a magyar nemességet illeti.³⁷ Mi, úgymond, minden terhet a néppel viseltetünk, azzal oltalmaztatjuk a hazát, pedig annak hazája nincs, azt az országhoz, s földéhez semmi

³⁴ San Domingo és Haiti néger és mulatt lakossága 1791-ben felkelt a francia és spanyol uralom ellen s véres szabadságharcban kivívta függetlenségét. A néger köztársaság függetlenségét a bécsi kongresszus is elismerte.

³⁵ Az 1784. évi Hora-felkelésre gondol.

³⁶ Az 1831 nyarán pusztító kolerajárványt a felvidéki megyékben véres parasztmegmozdulások követték.

³⁷ Gustermann Anton Wilhelm (1823) censor, a Teréziánumban a közjog tanára; „Die Ausbildung der Verfassung des Königreiches Ungarn“ c. munkájában (1811) erős kritikával illette a magyar alkotmányt, különösen a nemesi privilégiumokat, amivel az 1811/12-i országgyűlésen nagy vihart idézett elő.

érdek nem köti, mert tulajdont neki nem engedünk. Ohajtanám, bár az az ember most itt lehetne, és szemeivel nézné, és füleivel halgatná: milly kínos fájdalommal küzdünk mi a kormánnyal, melly nem hagyja, hogy a népnek azon tulajdon megadjuk. Bizony kéntelen lenne kinosan elpirúlni, bizony kéntelen lenne a kormány tanácsosaihoz fordúlva szeméikbe mondani, a mit Napoleon egykori ministere más alkalommal mondott volt: *Uraim! a mit tesztek több mint vétek, az hiba!*³⁸ Azonban T[ekintetes] RR, fájdalmas érzésem közepette is bizonyos léleknyugalmat találók abban, hogy a nemességen fekvő százados szemrehányás terhét a kormány most saját magára fordítá, s e tette által felhatalmazva érzem magamat kikiáltani, s ezen kiáltás előbb utóbb az egész hazán keresztül fog zengeni, ezen kiáltás előbb utóbb kilencz millió ember kebelét fogja dobbanásba hozni, — mert ime: 1834-ben a magyar nemzet törvényjavító országgyűlésén, a magyar nemesség az adózó népnek tulajdon szerezhetése valahára utat nyitni szándékozott, s az ki e jótékony szándéknak magát akadályúl vetette, a kormány volt! Igen is t[ekintetes] RR a kormány volt! A mi minket illet, mi a nép iránti köteletséghez e részben mindeddig hivek valánk, s nincs egyéb hátra, hanem hogy annak teljesítésében továbbra is szent álhatalossággal maradjunk!³⁹

DEÁK: Fájdalmas érzéssel értem én is e jelen kir. válasznak tartalmából: hogy Ó Felsége az általunk javallott örökös megváltásokat ezen törvényben kijelentetni nem akarván, legforróbb ohajtásunkat semmivé tette. Közel fél százados reménység és várakozás után, végre csak ugyan ösze hivta fejedelmünk a Nemzet képviselőit, hogy belső elrendelésünk hiányait orvosolva boldogító törvényeket alkossanak. Nyugtató bizodalommal csüggöttek rajtunk a Nemzet minden osztályai, kezeinkbe tették küldőink a Haza közügyét, és különösen kezeinkbe tették sorsát azon népnek, mellynek itt szólni nem szabad, de melly a Hazának súlyos közterheit viselve tőlünk várja leginkább boldogítását. Elhoztuk mi magunkkal a Nemzet közohajtásait, és ha nem csak papiroson, hanem kebleinkben is elhoztuk azokat, mélyen kell éreznünk, milly édes köteletség a Nemzet bizodalmanak megfelelően teljesíteni a Haza reményeit. Midőn e jelen országgyűlés kezdetén a rendszeres munkálatok soráról tanácskozáink, és nem csak az ország Rendeinek töbsége, hanem fejedelmünk is mindég csak a népet, és ismét a népet emlegetve sürgette az urbérnek első helyen felvételét;⁴⁰ akkor azt hittem én is, hogy ezen nemzeti köz várakozásnak valódi sikerrel megfelelni, s az adózó népnek állandó boldogságára intézett törekedéseink czélját elérni nehéz talán nem lesz, most azonban multat és jövődőt fontolóra véve nem titkolhatom aggodalmamat a kétes jövődő felett!! Kettős volt e munkában a jobbágyok eránt törvényhozói köteletségünk: engedélyek által tüstént segíteni szükségégeiken; és a jövődőre is figyelmezve önérzéseket is az emberiség méltóságára

³⁸ C'est plus qu'un crime, c'est une faute. — Talleyrand mondta, amikor megtudta, hogy Napóleon kivégeztette Enghien herceget.

³⁹ V. ö. Kölcsey, VI. k. 179. s. köv. l.

⁴⁰ Az országgyű és kezdetén a rendek kerületi ülésükben a király által javasolt Urbariale helyett a tárgyalandó munkálatok sorában a Commerciale-t tették első helyre s csak országos ülésben sikerült az e'nöklő személynöknek minimális többséget biztosítania az úrbéri munkálat számára. (V. ö. Országgyűlési Tudósítások, I. k. 40., 96. l.)

emelni, és kifejteni a kebleikben szunnyadó hatalmas erőt, az iparkodásnak leginkább szabadság és tulajdon által nevékedhető varázs erejét. E kettős kötelességen alapult az országos Rendeknek urbéri munkája, s e kettős kötelességnek teljesítését vártuk a törvényhozásnak másik részétől is. De fájdalom! a királyi válasz közvárákozásinknak épen meg nem felel, mert tőlünk egyrésről új és ismét új engedélyeket kíván, más részről a népet emelő azon csekély szabadságot is, melyet megadni készek valánk, megtagadja, vagy legalább el nem fogadja, és így minden engedmények, melyeket a t[ekintetes] RR nemzeti kifejlődésünk édes reményében, nemesebb czélokból adtanak, általa nyomorúlt alamizsnává vagynak lealacsonyítva. Ugyan azon kormány, mely az adózó népnek sorsát oly gyakran emlegette, rajta mindazáltal ön hasznának feláldoztával csak ritkán segített; ugyan azon kormány, mely jelen válaszában tőlünk ismét áldozatokat sürget, de Hazánknek vérző sebeit többszöri keserű panaszaink után sem orvosolja. Most is úgy látszik csak azt akarja, hogy engedményink által jobbágynak a királyi kincstárt gyarapító közterheket könnyebben viseljék; de hogy ezen nép az iparnak és mivelődésnek magasb fokára emelkedve, feltalálja önkeblében tulajdon erejének gazdagon kamatozó tőkét: erre teljeséggel nem hajlandó. Pedig ha mindenkor csak alamizsnát adunk s a népnek szorgalmát czélarányos törvények által nem ébresztjük, kötelességünket csak félig, sőt talán félig sem teljesítettük, mert tekintsünk bár vissza századokon keresztül törvényeink sorára, tapasztalni fogjuk, hogy a törvényhozásnak ismételt engedményei sem voltak képesek népünket az inségtől megóvni. Előre látható tehát, hogy az engedmények véghatárát még el nem értük, előre látható, hogy a szegény elműlőzött népnek sorsa jövődében is áldozatot fog kívánni, ha csak törvény által módot nem nyújtunk, hogy a kérdés alatti szakasz értelmében a földes urak kára nélkül, sőt azoknak önkényes megegyezésével alku szerint magának valamivel több szabadságot s biztosabb tulajdont szerezhessen. De ezen felül még a földes urak tulajdonosi jusát is tetemesen sértené ezen örökös megváltások tilalma, mert az urbéri IV-ik czikelyben azt állítani: hogy a földnek tulajdona egyenesen a földes urat illeti,⁴¹ s hogy minden jobbágyi adózás a földes urnak kétségtelen sajátja: és megtagadni tőle azon just, hogy ezen sajátját alku szerint jobbágynak általadhassa, annyit tesz, mint a tulajdonnak szabadságát szükség nélkül, sőt a közjónak kárával semmivé tenni; nem azért gyúltunk pedig össze, hogy a hasznos szabadságot korlátozzuk, hanem hogy szabadságot terjesztve védve s erősítve polgár társainkat boldogítsuk. Nem is új és szokatlan intézkedést akarunk mi ezen V-ik cz[ikkely] által behozni, hanem biztosító törvényben csak azt kívánjuk nyilván kijelenteni, a mi hazánkban eddig is mind földes urat, mind jobbágyot boldogítva divatozott. Nézzük el bár országunk minden vidékein az örökösön megváltott községeket, tapasztalni fogjuk, hogy azok a jobbágyi tartozásokért örökös megváltás fejében földes uraiknak sokkal nagyobb summákat tettek le, mint amennyit bár mely vevő azokért fizethetett volna, és még is rövid időn terheiktől kitisztulván, most már szorgalomra, vagyonra, miveltségre szomszédjaikat sokkal felül múlják, s kettőztetett iparkodás után tehetősek, szabadok, és boldogok. Nyert tehát a földes úr,

⁴¹ V. ö. előbb, 675. 1. 2. jegyzet.

nyertek a jobbágyok, de nyert a közző is, mert ugyan azon föld a megváltás óta számosabb, vagyonosabb, miveltebb, s elégedettebb polgárokat táplál. Nem említem sok más példák között, hogy Niregyházának örök megváltás által felszabadult lakosi, a Nyirnek homokos földén milly derék, s naponként nevedező várost emeltenek,⁴² azt azonban el nem halgathatom, hogy megyénkben is, a Murának és Drávának partjain néhány községek örökös megváltás által felszabadulva, gondosan művelt kies termő kerté varásolták határaikat,⁴³ nállok a jobb földnek holdja most is 2—300 pengő fton árultatik, holott a közel vidékeken még a közterhet nem viselő nemesi birtoknak ára sem halad meg holdanként 40—50 pengő ftokat, nállok a népesedés, faluk nagysága, csinosága, s a lakosok vagyonsága folyvást nevededik, nállok csak gondos iparkodást, s az ebből származott jólét kedvesen meglepő képét láthatni, szóval ki ezen községeket közelebről ismeri, hacsak a nemzet kifejlődése eránt minden érzés kebléből ki nem aludt, lehetetlen nem ohajtania, hogy bár hazánkban minél több ily boldog helységek támadjanak!! pedig kérdezzük bár a szomszéd vidéknek szegényebb lakosaitól, hogy azon megváltott községek mi által lettek virágzókká? sohajtvá fogják válaszolni: azért mert szabadok, s a szabadság által boldogok!! Van igen is a népnek szívében is egy édes ösztön, mely bár századokig szunnyadott, de örökre kialudni nem fog, s ezen édes ösztön a törvényes szabadság vágya s érzete! Nem lehet ezt gátló törvényekkel elfojtani, mert féktelen rohanása gátokat rontva kártékony lehet, de hatalmunkban áll azt hasznos törvények által a legnemesbb célra, Hazánk nagyságának emelésére, s a nemzeti szorgalom, és erő kifejtésére vezérelni. Ily hasznos törvény a kérdés alatt lévő szakasz, azt tehát félre vetni részemről a Nemzet elleni véteknek tartanám. De mik is lehetnének okaink hogy ezen intézkedést, melyet a földes urak ön haszná tanácsol, a népnek boldogsága sürgetve kíván, törvényeink pedig nem tiltanak, s melyből eddig is csak áldás, és boldogság eredett, most egyszerre félre vessük? Talán az ősiség törvényeinek erőltetett magyarázataból kívánunk a nemzet boldogságának ujj akadályokat öszerakni? Szegény nemzet!! A sors átka úgy látszik, csak ugyan azt akarta, hogy a magyar soha virágzó, soha igazán boldog ne legyen, mert ime századokig küzdött e nemzet külső s belső ellenségeinek minden szabadságot eltipró büszke hatalmával, vért és életet pazarolva küzdött századokig a szabadságért, és miután elmúltak harczeit, most, midőn a béke csendes ölében egyes polgárok boldogságából kellene kifejlődni a nemzet nagyságának, ime most a nemzet osztályai között minden kölcsönös bizodalmat elzáró fal gyanánt mi magunk állítunk fel egy irtóztató rémképet, reá fűzzük a leroskadt feudalizmusnak hajdan csillogó rongyait, elszigeteljük általa Hazánkat Europa mivelődésétől, félrevetjük miatta még azt is, a mit ön tapasztalásunk boldogítónak bizonyít, és mi, kik büszkén szabadoknak hirdetjük magunkat, nyomorult rabjai va-

⁴² V. ö. Országgyűlési Tudósítások, II. k. 265. l. 47. jegyzet.

⁴³ A „muraközi járás némely helységeit“ Deák az 1839/40-i országgyűlésen tartott egyik beszédében is felemlítette (Könyi, i. m. I. k. 366. l.), ekkor azonban már lényegesen nagyobbak voltak a földárak. Nevezetesen 800—900, sőt 1000 frt. volt a jobbágybirtok holdja, míg a nemesi birtoké 80—100 frt. Deák szerint „közel 40 évvel“ előbb történt az örökváltság, azaz Gr. Festetich György, a Georgikon alapítójának életében. A falvakat azonban ekkor sem említette meg névszerint.

gyunk azon rémképnek, mely a nemzeti nagyság kifejlődését első bimbójában elfojtja, s ez a rémkép: a rosszul értett rosszul magyarázott aviticitás. Igazságtalanok volnánk elődeink eránt, ha még azt is állítanánk, hogy ők az ősiség törvényei által a népet magoktól és a szabadságtól végképpen el akarták szigetelni, hibáznánk, ha talán azt hinnénk, hogy a jobbágyoknak magokat földes uraik megegyezésével örökre megváltani hajdan szabad nem volt. Szerették őseink is szabaddokká tenni azokat, kik a legyőzött nép közül magokat tehetséggel, és mivelődéssel kiemelték, sok földes úr hajdan is felmentette jobbágyságait, sok község örökre megváltotta magát a jobbágysági adózások alól, s így származtak a szabad községek, melyek közül némelyek utóbb királyi kiváltságokat nyertek, és szabad királyi városainknak nem csekély része ilyen szabad községekből emeltetett mostani állására. Több törvényeink említik a szabad és kiváltságos községeket, de egy sincs, mely a földes urat korlátozná, hogy jobbágyságait tartozásaitól örökre felmentse; van ugyan törvényünk, mely korlátot vet a kir. városok szaporodásának,⁴⁴ nehogy a 4-ik status a többi számra meghaladjon; de úgy hiszem, szólni fogunk egykor még arról is, ha ezen törvény helyes és igazságos-e? az örökös megváltások által felszabadult községek szaporítását azonban sem ez, sem más törvény nem tilalmazza, mert hiszen ezeket a 4-ik Statushoz számlálni senki sem fogja. Azt sem lehet ellenünk sikeresen felhozni, hogy ezen intézkedés által a pazarlásra, s az örökösök kijátszására út nyitnatnék; mert azon felül, hogy az eféle kijátszásokra tilalom mellett is módot találni nem nehéz, meg kell azt is jegyeznem, miképen a királyi válasz sem ellenzi, hogy a jobbágysági tartozások eránt esztendőnként fizetendő bár mely csekély summában megalkudni szabad, s így a ki örökösait károsítani ohajtja, tíz, húsz ezer forintot érő jobbágysági adózásokért esztendőnként fizetendő 10—20 ftokban is megalkudhat, s a törvénynek korlátozó rendelkezését kijátssza. Sőt ha javallatunk elfogadtatik, sok jó lelkű birtokos, kit talán vétke nélkül számos adósságok terhelnek, jobbágyságainak felszabadításával megmenekszik terheitől s curialis birtokát meg is tarthatja, melyet különben a vevőnek kénye szerint olcsón lesz kénytelen eladni, kérdem pedig e két eset közül melyik fogja mind a tékozlást, mind az örökösök károsítását inkább elő mozdítani? Végre azon ellenvetésre, hogy e törvény nem az urbéri munkába való, röviden azt jegyzem meg; hogy itt oly örökös megváltásokról van szó, melyekben a földes ur törvényhatóság nyilván fentartatott, az úr s jobbágy közti viszonyok tehát meg nem szűnnek, pedig minden mi ezen viszonyokat illeti, egyenesen az urbéri munkába tartozik, s ha itt határoztuk meg a jobbágyok tartozásait és azt is, hogy ezen tartozásokat mi módon lehet másnemű adósságokra által változtatni, csak ugyan itt kell arról is szólnunk, hogy azokat miképen lehet végkép megszüntetni. Mivel tehát az eféle megváltások eddigi törvényeink mellett is fennálhatók, mert eddig is hasznos és boldogító következtetésekkel divatoztanak, mi okból akarjuk az ide tartozó tárgyat bizontalan időkre, bizontalan kimenetre halasztani, és miért nem nyugtatjuk meg azoknak méltó aggodalmát, kik azt hiszik, hogy illy halasztgatás alatt alattomos megtagadás rejtezik? Vétkes elmúlasztás nem alkotni törvényt, mely a szabad és boldog polgárok számát szaporítsa, de olly törvényt alkotni, mely

⁴⁴ Az 1687 : 17. tc. (V. ö. 573. l. 31. jegyzet.)

azok eddigi számát is kevesitse, melly azokat is, kik a sorsnak kedvezése által törvényeinknek engedelme, vagy legalább elnézése mellett magokat jobb sorsra emelték, a jobbágyi adózásoknak lerázott járma alá ismét visszataszítaná, nem csak elmullasztás, hanem oly cselekedet mellyet a Hazának áldása épen nem követhet, pedig ha multat s jövődőt biztosító világos törvény által ki nem jelentjük az örökös megváltások szabadságát, nem csak jövődre gátot vetettünk a Haza virágzásának, hanem az eddig boldog, és virágzó szabad községek sorsát is kockáztatjuk Ha javallatunk törvényé válhat, fél század mulva más fényben, más erőben áll fenn a magyar, ha ellenben a királyi válasznak ohajtásunkat megtagadó tartalmához járulunk, az eddig megváltott községek sok ezer lakosinak mostani csekély szabadsága is feldűlatik, s ezeknek átka, s keserű könnyei kísérik a jelen törvényhozásnak emlékeztét. A szegény adózó népnek reánk függesztett epedő tekintetétőlünk enyhülést és szabadságot kértt vala, mi azonban csak alamizsnát vetettünk neki, de a szabadságot azoktul is elvonni készülünk, kik eddig azzal birtanak, pedig csak ott igazán boldog és virágzó a Haza, hol a földet szabad kezek mívelik, ott erős a nemzet, hol szabad kezek védik a tulajdont és függetlenséget. A kerületi szerkeztetés legalább egy részben utat nyit ezen szabadságra, azt tehát pártolom.⁴⁵

KLAUZÁL: Előre bocsájtván hogy küldői az örökös szerződés alól kivett curialis és regalis jusok mellett,⁴⁶ még világosság okáért az aloldalis jusokat is megemlíteni kívánják;⁴⁷ egyébiránt szintén a kerületi szerkeztetésre szavazott, s leginkább az előlülő Personalis ellenvetéseinek czáfolásával foglalatoskodott. Nem lehet, úgy mond, állítani hogy az örökös megválthatás engedelme az urbéri törvényekben maga helyén nem lenne, mert ha helyén volt itt azt rendelni, hogy a jobbágy telkek nevői a megállapítandó közterheket viselni tartozzanak, ha lehetett a községek belső elrendezése felől törvényt hozni, ha lehetett, sőt kellett a jobbágyi köteleességeket elszámolni, bizonynyal lehet sőt kell a jobbágyok jussairól, s tartozások alóli felszabadulások módjairól is szólni. De az ősiségről törvényekkel sincs ez ellenkezésben. E jelen törvényekikely elejére nézve maga a kormány is megegyezett, hogy az urbér béhozatal előtti szerződések (minden különbség nélkül) kérdés alá soha ne vétethessenek, s megegyezett abban is hogy esztendőnkénti bár mi csekély váltság díj iránt örökös szerződést kötni szabad. Ha ezek nem ellenkeztek, s nem ellenkeznek az ősiséggel, a tökéletes váltsági szerződés hogy ellenkeznek? Az sem áll, hogy több jus ruháztatnék a jobbágyokra, mint mennyivel a földes úr maga birt, mert a következő 3-ik §. szerint csak azoknak szerződésai fognak felbonthatatlanság erejével birni, kik a megkívánt szerződési tehetséggel birnak. Hogy a fiscus örökösödése javallatunk által nevekedeni nem fog, az igaz; de van e ok arra, hogy a nemzet tetemes kárával nagyon is messze terjesztett fiscusi örökösödésnek biztosítása végett urat és jobbágyot eltiltsunk

⁴⁵ V. ö. Kónyi: *Deák Ferenc beszédei*, I. k. 116. s köv. l.

⁴⁶ A tc. szavai szerint ugyanis „jura nihilominus curialia regalia objectum eiusmodi perpetuorum urbanialium contractuum esse non poterunt“. (*Iratok*, I. k. 530. l.)

⁴⁷ „nehogy valaki a jobbágyi telkek tulajdonának megszerezhetése szabadságából a nemesi birtok szerzethetés szabadságának megadattatását is következtethesse.“ (*Jegyzőkönyv*, IX. k. 178. l.)

⁴⁸ V. ö. Kónyi: *Deák Ferenc beszédei*, I. k. 116. s köv. l.

attól, a mi eddig tiltva nem volt, s minek további megengedését a nemzet érdekei erősen sürgetik? Azon aggodalomban sem osztozik a szónok, hogy ezen törvényszakas által a birtokos nemesség veszélyeztetnék, sőt azt hiszi, hogy a jobbágyok szíveiben bizodalmat fog az gerjeszteni, s ez által fog a nemesség, s vele alkotványunk megóvatni mind azon veszedelmektől, mellyek bizodalmatlanságból s elégedetlenségből keletkezni szoktak. Mert valóban minden, mi a négy első czikelyben sorskönnyítés végett adatott, ez 5-ik czikellyel fel nem ér. És nem adhatnánk szomorúb érzést a jobbágyoknak, mint annak tudását, hogy rajta sem feszült szorgalma sem urának megegyező kívánsága nem segíthet soha, mert a felszabadulás útja örökre zárva van! Ellenben adjunk csak ingert kebelébe, hogy iparkodása után azon föld, mellyet vérejték közt szántogatott, tulajdona lehet, s megnyugvásra derülend a földmivesnek izzadt homloka, s ott hol a kormány, nemesség s nép között bizodalom létez, nincs ok veszélytől tartani. Így az előlülő többi ellenvetéseire is feleletül adván, miképen épen nincs mit félnünk, hogy a földes urak adótul ment szabad allodiaturájokat adót fizető telkeké változtatni siessenek, s hogy az igazság kiszolgáltatás úgy kiváltott, mint ki nem váltott helyeken ne szenvedjen, a RR elegendőleg gondoskodtanak, a kerületi szerkeztetést annál nagyobb örömmel pártolja, mert ama szent cél, hogy Hazánk a nemzeti létünket zsibbasztó szerencsétlen colonialis systhema alól valaha felszabadúljon, csak úgy lehet elérni, ha hogy a nemzetisedés, egymás iránti bizodalom, és köz ipar kifejlődésére célirányos törvények által utat nyitunk.

*

Ad finem. A vitatás, s e közt különösen a képzetekkel gazdag Nagy Pálnak s a merész Baloghnak előadásai, több más gyönyörükkel következni fognak. A kerületi végzés még most megállott!!

*

A fő RR November 10-én s 11-én a két első t. czikelyt, s a 3-ikból is az irtások kérdését bevégezték. Eddig kevés a két tábla közötti különbség.

196.

a)

A november 10-i országos ülés vitáinak további ismertetése: Tarnóczy, Nagy Pál, Szombathelyi, Balogh beszédei az örökváltság mellett.

b)

1834 november 11, 12, 13, 14, 15

Országos ülések.

Tárgy: Az úrbéri tc.-ek módosításainak további tárgyalása a VII. tc. 6. §-áig.

c)

A főrendek november 15-ig tartott ülései az úrbéri I–IV. tc.-ek tárgyában.

a)

Posonyban, November 15-én, 1834.

Folytatás a 10-ik novemberi nevezetes országos ülés vitásaiból:
TARNÓCZY: Midőn a kir. válasz tartalmát megszorodott szívvél, s nemtelen polgártársaim eránti mély szánakozással olvastam, valának szempillantatok, melyekben magamat adózónak képzelve, tartalmait mintegy az ő szemeivel s érzelmeivel fontolgatám; és ekkor rémülés lepott meg, mert vas kezekkel láttam össze zuzatni, mit minden földi boldogságnál inkább kívántam volt: a felszabadulás reményét! És bámulásba borúltam, mert onnan értt e csapás, honnan minden emberi felszámolás szerint csak könnyebülést, csak segédelmet várhaték és midőn máshonnan láttam a reménység sugárát virulni, leszálni pedig a napot ott, ahonnan felkeltét reménylém. Kétkedni kezdtem, estve legyen e vagy reggel? álom karjaiba vessem e magamat, vagy friss munkáságra készüljek? s e bizonytalanság közt a kétségbe esés fekete éjébe kellett vala merülnöm, ha csak a nemesség nagy lelkűsége, a te[kinte]tes RRbe helyheztetett bizodalom őrző anygalként segédkezet nem nyujt. És felébredvén andalgásombul, mi nagy vala ismét csudálkozásom, midőn már nemesnek tudván magamat, kezeimet még is resolutionak eddig országunkban ösméretlen lánczaival lekötözve lenni tapasztalám. Lekötözve akkor, midőn polgártársaimnak a legszelidebb módot akartam nyujtani, mellyel e világban valaha szabadság szereztetett. És valóban még most sem foghatom meg, hogy lehetett illy kevés szavakkal annyi könnyeket hullasztani, annyi reményeket összetiporni, s minket, kikre mégis már akaratum ellen szállott a szabadság, akaratum ellen bilincstartókká kárhoztatni, kiknek soha hatalmukban se álljon e szomorú hivatalról szívünk sugallására, az emberiség diszére lemondani. Nem akarom ismételni ama sokszor felhozott bizonyítást, hogy országunk birtokosságainak mindenkor gyakorlott jusai közé tartozott legyen jobbagyaikat minden uri tartozásaiktól felmenthetni, mert midőn már felső bíró előtt forog a per, az alsóra, a multa t. i. melly a még nem létező

jelenkornak competens bírása nem lehetett, hivatkozni nem szeretek, sőt a törvényhozó fő kötelességei közé számlálom, hogy az idő kívánatának megfelelni, s a jövődönék mennyire halandótul kitelik, áldásteli irányt adni igyekezzék. Nem is szándékom nemtelen polgártársaimnak mostani helyzetét eleven színekkel festeni, mert szomorúság fojtaná el szavaimat; azt mindazáltal nem lehet nem érintenem, hogy kinek a statusban ingatlan vagyont birni jusa nincs, kit a status nem tart méltónak hogy hoszas fáradozás után független életre szert tehesen, ez azon polgári társaságnak nem polgárja, s belőle mintegy számkivetve van; és mivel a Status róla vagy éppen nem, vagy igen keveset gondolkozik, a reciprocitásnak változhatlan örökös törvénye szerint a statusnak vagy semmivel, vagy csak igen kevésel tartozhatik, melynek mi legyen következése? a priori argumentálódnom éppen nem szükség, mert borzasztón áll előttünk hazánknak természet elleni sorvadás! Tudom én, hogy a különböző vélemények felekezetei közt van egy, mely a mozdulatlanságot fő elvé tűzvé ki magának, magát fentartónak nevezi,¹ de midőn föld, nap s mindenek a phycus és moralis világban mozdulnak, a vélemény keblünkben változik, e közönséges mozdulatban maradhat e vesztég valami a nélkül hogy meg ne bukjon, ha csak a mozdulást ügyesen nem követi? és ha nem maradhat, nem inkább megbukásunknak akarat elleni eszköze e ezen felekezet, mint fentartásunknak? Ösmerek én egy gyermeket, kinek szenvedelme ruhájának repedéseit újaival nagyobbítani, ki sirásra fakad, midőn anyja azokat gondos kézzel foltozni igyekszik; ez is egy kis conservator, t. i. a hiányoknak conservatora, s ilyektől mentse meg az Isten hazánkat, mert: fata volentem ducunt nolentem trahunt.² De szinte hallom én, miként adják feleletül, hogy az usufructuatio megadásával már az adózó jelen szükségeinek elégtétetett. Én ugyan e concessióba sok becsét nem helyeztetek, de ha bár a szempillantatnyi kívánatoknak nagy szűken meg is felelne, valjon mi csak úgy in dies élünk e s a jövődőrül ne gondoskodjunk? T[e]kintetes] RR!! Midőn dicső eleink hazánkat, sőt egész Európát a keletnek fegyvere ellen három századokig érelyteli példával szinte csak egyedül védelmezték, szándékjok nem vala, hogy az ellenségtől megmentett országot mintegy martalékul tekintvén, azt egészen magoknak tartsák, s belőle mást mindent kizárjanak, ki a hazának szinte annyit, de más módon áldozott. Mert hiszen ekkor céljok az ellenség céljával tökéletesen megegyezett volna; annyi érely pedig annyi önséggel egy emberben nem férhet össze, hanem a haza minden lakosinak békességet, ön magoknak dicsőséget, s minden magyarnak hazát szeretni, és biztosítani akartak. Kövessük mi is példájokat, mert csak ki pénzen vette jussait, kívánhatja méltán hogy pénzt kamatoľjanak, de kinek érdem jutalmaúl adta azokat a Haza, annak csak új érdem ingerül szolgálhatnak, s ingerül annak békizonyítására hogy az érdem jutalmánál magát az érdemet nagyobra becsüli, és midőn a Haza kívánja, az emberiség várja, teljes készséggel áldozik. Mondjuk meg tehát még egyszer koronás Fejedelmünknek, ne kívánná hogy ember az embert, a magyar a magyart örökös szolgaságra ítélje; és tisztelni fogja tettünket Europa, és a magyar nemesnek neve a historiában ujra fog ragyogni.³

¹ Az országgyűlési követek konzervatív felfogású csoportjára céloz.

² Seneca, *Epistolae*, 107. 11.

³ V. ö. *Jegyzőkönyv*, IX. k. 188. s köv. l.

NAGY PÁL: A m[éltósá]gos Elölülő által ezen V-ik t. cz. 2-ik §-nak foglalhatja ellen tett kifogások⁴ mind azon feltételen alapúlnak, mintha mi most egy új, eddig ösméretlen törvényt akarnánk alkotni. Én azonban állítom, hogy egyedül azon törvény erejü szokást, mely Hazánk alkotmányja kezdetétől fogva minden idoszakokban törvényesen divatozott, akarjuk nyilván kifejezni, s az urbaniomba mint a jobbágyság jussainak s kötelességeinek cathecismusába béiktatni, a mit utóbb beszédem folytatában bővebben ki fogok magyarázni. Ha őseink akkor, midőn ezen földet elfoglalták, makaeson ragaszkodtak volna bálványaikhoz, törvényküvi életmódjokhoz, vérontó rabló systemájokhoz és nem alkalmaztatták volna magokat azon új Europai társaság törvényeihez, melybe léptenek; nagyon kételkedem, ha valjon állott volna e még most is Scithiai rendtartásunk? Különös és figyelemre méltó dolog az, hogy ezen Asiai jövevény csoport, a műveltségnek akkoron már sokkal magasb lépcsőjén álló minden Europai nemzetek között legelső volt, mely magának törvényes alkotmányt szerzett. Akár első királyaink bölcsességének, akár külföldi befolyásnak, akár különös Isteni gondviselésnek köszönjük, elég: hogy eleink minden vérontás nélkül már ezelőtt 800 esztendővel Constitutiót alkottak, melyhez más miveltebb nemzetek csak későbbben jutottak, némelyek pedig épen csak a legujabb időkben ezer veszélyek között jutni törekszenek! Mióta e jelen országgyűlésének legelsőben hire futamodott, minden jó hazafinak ohajtása vala, hogy szeretett Hazánk, mely már a constitutio első megszerzésében olly szerencsés vala, most ismét megtartván a mi jó, módosítván a mi módosítandó, s elvetvén mi az időnek lelkével, a kifejlett emberiség jussaival, a köz véleménnyel többé meg nem fér, olly szerencsés legyen, hogy minden vad erőszak és vérontás nélkül új szövetségre lépven Europa népeivel, constitutióját részben az új világ törvényeihez alkalmaztatva úgy alapítsa meg, hogy annak oltalma alatt unokáink ismét boldog 800 esztendőt élhessenek. Eme nagy problémát nagy részben szerencsésen megfejtették a t[ekintetes] RR midőn a m[éltósá]gos FőRRkel egyetértőleg az urbéri V-ik t. cz. 2-ik §-t megalkották, mert ez azon egyetlen egy szelid mód, mely által a régi durva feudális világ rabszolgájából a földes úrnak minden rövidsége, a tulajdonnak minden sértése nélkül lassanként és csendeszen az új világának szabad polgárja válik. És valjon ezen cikkely törvényesítését Ő Felsége tagadta e meg? Nem, hanem a kormány tagadta meg, e kétőt nem mindenkor lehet összefoglalni, mert gyakran a legjobb királynak jósága sem győz kifogni a thronust környező, s a kormányra hatalmas befolyást gyakorló olygarchák rosszaságán. De ha bár maga Ő Felsége kívánta volna is ezen cikely megtagadását, miután a törvényhozó hatalom Fejedelem és Nemzet között osztva van,⁵ mi nem a végett gyülekeztünk össze, hogy kívánatit vakon teljesítsük, hanem hogy józan megfontolás után azt tegyük, mit a közjó megkívánt, és a törvényhozó hatalom mindegyik részének csak akkor áll kötelességében engedni, midőn az ellen fél által felhozott okok fontosságától meggyőzetik, mind a két résznek pedig kötelessége abban megegyezni, mi a közjónak előmozdítására legezélerányosabb. Hogy a t[ekintetes] RR ezen kötelességnek a jelen kir. válaszra nézve híven megfelelték, midőn

⁴ V. ö. a perszonális beszédével, e kötet 676. s köv. l.

⁵ Az 1791 : 12. tc. értelmében.

az abban előadott okoknak engedvén, akkorig majdnem egész tartalmát elfogadták, azt úgy hiszem Felséges urunk is el fogja ösmerni, s viszont ezen javallat törvényesítését, támogatására felterjesztendő okaink következtetésében meg nem fogja tagadni.

E törvényczikkelynek első nyomdokát és mintegy csiráját már fel találjuk Sz. István kir. 2-ik könyve 17-ik cikkelyében, mely azt rendeli: hogy ha valaki szolgáját irgalmasságból felszabadítja, azt többé szolgává tenni senkinek szabad ne legyen.⁶ Jól tudom, miként ennek ellenére azt lehet vetni: hogy ezen törvény elavult, s hogy csak a szolga személyéről szől, most pedig a jobbágy telki állomány forog kérdésben. Ez igaz ugyan, de akkori időben, s mindaddig míg az örökös jobbágyosság el nem törültetett, Hazánkban a szolganak személye urának szint olly vagyona volt, mint telki állománya. És ha már ezelőtt 800 esztendővel, midőn az emberiség méltóságáról még képzelet is alig vala, már illy szelid törvény hozattatott, hogy lehet most a 19-ik században bár mely szolgaságnak örökké tartását törvényesíteni? Ha Sz. Istvánnak ezen törvényét tovább olvassuk, látjuk, miként a szolganak felszabadítását, már első Sz[ent] királyunk minő jóságos, és az Istennek tetsző cselekedetnek tartotta, midőn azt rendelte: hogy ha valaki szolgájának szabadságot ígér, s ígéretének teljesítése előtt meghal, özvegye, meghalt férje lelkének szabadítása végett fogadását teljesíteni köteleztessék.⁷ És ez alkalommal figyelmeztetem az Egyházi Rendet hogy az örökkévalóságban hivatalságokért szenvedő férfiak lelkeinek milly nagy számát válthatná meg, ha minden jobbágyait az V-ik t. cz. szerint felszabadítaná!! De tovább megyek: Az aranybullának, melyre szabadságunkat leginkább szeretjük alapítani, 19-ik cikelye, melynek címje: *de libertate Rusticorum*, azt rendeli: hogy jobbágyok és jövevények, csak Sz. István által nekik adott szabadságuk szerint tartozzanak szolgálni,⁸ a miből csak az következik: hogy már Sz. István és később 2-ik András alatt voltak különös szabadságokkal bíró jobbágyok és coloniák. És ha bár ezen felhozott régi törvények nem egészen egyek is a most javallt t. cikellyel, de lelkek csak ugyan azt mutatja, hogy már az akkori törvényhozás is kívánt a szolganak felszabadításra módot nyújtani, s egyszersmind arra ügyelni: hogy a felszabadítottak többé szolgaságra ne jussanak. De ha bár ezen törvények semmit nem próbálnának is, mutasson az ellenfél törvénykönyvünkben egy olly cikkelyt, mely által a földes úr jobbágyainak felszabadításától világosan eltiltatik! Ilyest bizonyosan senki sem képes mutatni. Azonban, mivel hazánkban kétféle törvény divatozik t. i. írott, és szokásbeli, az elsőnek hiányában szükségkép a másíknak utmutatását köteleztetünk követni. Itt van az öreg Verböczynek egy régi editiója; a 6-ik prolog-czikelyben így szől: *Consuetudo est jus quoddam moribus institutum*,

⁶ Si quis misericordia ductus proprios servos et ancillas libertate donaverit cum testimonio, decrevimus, ut post obitum eius nemo invidia tactus in servitutum eos audeat inducere.

⁷ Az idézett fejezet folytatásául: „Si autem libertatem promiserit et morte impediante testatus non fuerit, habeat mulier ipsius vidua et filii potestatem, eandem libertatem testari et agapen facere pro animae redemptione sui mariti, qualitercumque velit“.

⁸ A cikk a várjobbágyokról és hospesekről szól és csak a Corpus Juris kiadói értelmezték úgy — amint azután az articulus címében is kifejezték —, hogy a parasztok szabadságát biztosítja.

quod pro lege suscipitur, cum lex deficit,⁹ a 11-ik prolog czikelyben pedig azt mondja: *Consuetudo est legum interpret optima, ideo lege dubia existente debemus recurrere ad consuetudinem*.¹⁰ Hogy pedig a jobbágyoknak földes uraik akarattja hozá járultávai örökös felszabadítása Hazánk minden időszakában divatozott, provócálok a kir. városokra, Pest Budától (mellynek, a mint állítja, Sz. Istvántól van privilegiuma)¹¹ egész Aradig,² melyekre nézve mielőtt privilegiumot kaptak volna, természetesen előre kellett menni a földes uri hatalom alóli tökéletes, nem invalidálható örökös megváltásnak. Hasonlót mutatnak Hazánk szabad districtusai¹³ és számos privilegiált mezővárosai, mutatják a nem rég felszabadult muraközi helységek,¹⁴ Nyiregyház városa,¹⁵ és a talán épen ezen szempillantatban szabaduló Sáros Patak!¹⁶ mutatják végre azon számtalan örökös contractusok, melyek a kormány által mind az urbér behozatala alkalmával, mind azóta szorgosan pártoltattak. Hogy pedig ezen szokás azon három tulajdonsággal, melyek a prologalis 10-ik czim szerint a szokást törvényesítik t. i. *ut sit rationalis, praescripta et frequentia actuum populo nota*,¹⁷ teljes mértékben bir, arról talán senki nem kételkedik. És mivel az ilyen szokás még az előbi világos írott törvényt is megsemmisíti, annyival inkább törvény gyanánt szolgál ott, hol írott törvény nincs. Ezen élő, és századok óta gyakorlott törvénynek eltörlésére tehát nem elegendő az V-ik cz. 2-ik §-a törvényesítésének megtagadása, hanem új világos tilalmazó törvényt kellene alkotni, mert a 12-ik prologalis czim nyilván azt hatá-

⁹ Sajátságos módon a *Jegyzőkönyv* (IX. k. 201. l.) szintén a 6. cikkelyre hivatkozik, holott az idézett mondat a szokásról szóló 10. titulusban olvasható, míg a 6. törvény az írott jog fogalmát fejtegeti.

¹⁰ Az idézett czim megálapítása szerint a törvény a szokásról háromféleképen különbözik, a szokásnak pedig hármias ereje van: magyarázó, törvényrontó és törvénytörő.

¹¹ Pest első kiváltságlevele, amelyet már a XIII. sz.-ban a budaiak is magukénak tekintettek, 1244-ből származik. Az a hiedelem, hogy a két városnak Szt. István adott privilegiumot, már a középkorban is é.t. Zápolyai István nádor ugyanis 1496-ban ítéletet mondva, IV. Béla 1237-i oklevelét, amely Székesfehérvárnak Szt. Istvántól származó, de akkor már elveszett kiváltságlevelére hivatkozik, tévesen úgy értelmezte, hogy az Esztergomra, Pestre és Budára is érvényes. (Wenzel: *Árpád-kori új okmánytár*, XI. k. 9. s. köv. l.) Mivel Zápolyai ítéletlevelének csak töredéke, mégpedig a Székesfehérvárról szóló rész jelent meg Wenzel közléséig nyomtatásban (*Tudományos Gyűjtemény*, 1825. II. k. 49. s. köv. l.), Pálóczy minden jel szerint öntudatlanul általánosított, amidőn Pest és Buda kiváltságos helyzetét is a XI. sz. elejárói származtatta. Erre mutat, hogy a *Jegyzőkönyv*, noha részletesen közli Pálóczy beszédét, Szt. Istvánról nem tesz említést. (IX. k. 201. l.)

¹² Arad királyi várossá emelésére l. az okt. 3-i vitákat. (E kötet 573. s. köv. l.)

¹³ Közülük a jász-kún kerületek, a hajdúvárosok, a XVI. székesi város és a Magyar Tengerpart közvetlenül a helytartótanáctól függtek, a többi, ú. m. a turopolyai nemes kerület, az egyháznemesi székkal, a tiszai koronai s a nagy-kikindai kerület megyei hatóságtól.

¹⁴ V. ö. előbb, 687. l. 43. jegyzet.

¹⁵ V. ö. *Országgyűlési Tudósítások*, II. k. 265. l.

¹⁶ Sárospatak többévi tárgyalás után 1836-ban 300.000 forintért váltotta meg magát földesurától, Hg. Bretzenheim Ferdinántól.

¹⁷ A *Hármaskönyv* előbeszédének 10. címe szerint a szokás megerősödéséhez szükséges, hogy okszerű legyen, kellő időn át tartson, a cselekvés pedig megismétlődjék.

rozza: *Quando lex praecedit, deinde sequitur consuetudo contraria legi, tollit legem praecedentem, dum autem praecedit consuetudo, et sequitur lex generalis contraria, tollit consuetudinem praecedentem.*¹⁸

No jerünk tehát, és alkossunk 1834-ben ily tilalmazó törvényt! Mi lesz a czimje? A czimje így fog szólni: *A jobbágyi szolgaság Magyar országban a világ végeig fog tartani.* Foglalatja pedig: „Bár a jobbágy földes úrnak örökös kiváltás végett annyi kész pénzbeli tőkét alkarna is letenni, hogy annak kamatai esztendei szolgálatának értékét felütik, vagy talán sokkal felül is haladják, és ha bár ebben a földes úr világos haszna tekintetéből önként megegyeznék is; ezennel keményen tilalmaztatik, mert a jobbágyi szolgaságnak Magyarországon világ végéig kell tartani“. Jerünk hát, és alkossunk ily törvénycikkelyt, de ha azt a jelen világnak bámulására csak ugyan megalkotnánk, valjon lehetne e állandóságát reménlenünk? és lehet e okosan gondolnunk, hogy e jelen állapot, melyben a nép maga nagy kárával, a földes úrnak csekély hasznával, s a nemzeti szorgalomnak tetemes hátramaradásával bizonyos esztendei munkákra, és adózásokra köteleztetik, még sok ideig fenálljon? ezen állapot mondám, melyet Európának bölcsei nem philosophiai hanem egyszersmind status gazdaságbeli és privát gazdaságbeli tekintetekből régen elkarhoztattak? Ezen jobbágyi állapot mondám, melynek eltörlését, minden tartományokban előmenetel, jobb lét, és virágzás követte? Lehet e (ismételem) ily állapot örökös fenállását józanon várni? A megáradt tengernek habjai egész tartományt elborítanak; s egy gyermek egy árkus papirossal akarja felfogni, a mindent elnyelő elementumot!! A tűznek lángjai egy roppant várost egy szempillantásban megemésztének, s egy másik gyermek, egy gyűszű vizzel siett a pusztító égést eloltani!! Egy rettentő földindulás a hatalmasok palotáját porrá rázza, s egy harmadik gyermek szeget üt a megindult földbe, hogy többé ne ingadozzék!! A dohos éjszaki orkán földre teríti ama büszke tölgyeket, melyek árnyékában sok ezer kisebb plánták a napnak jöltévé sugaraitól megfosztva századok óta hervadtanak, s egy negyedik gyermek hálót terjeszt ki, hogy a szélvész elfogja!! A közvélemény villám sebességgel terjed széles e világon, s a magyar arisztocratia egy kis urbarialis articuluscskát alkot ellene, hogy előre haladását meggátolja!! (Zugó tetszés.)

De ha bár biztosan lehetne is várni egy olly törvénynek állandóságát, melyet a legvadabb, legsötétebb századokban sem alkottak eleink, valjon mi tekintetből érdemelné meg az adózó nép, hogy ily a szabadságnak minden édes reményét örökre elfojtó törvény által büntetessék? és ki ítélhetné erre érdemesnek? A sz. kir. városok? kiknek lakosit természetvényivel táplálja, s kiknek a tölök nyert kész pénzt műveikért nyomban ismét visszaadja? A nemesi Rend? kinek mezején 800 évek óta kezeit véres verejtékben mossza? kinek oldala mellett a régibb időben mint portalis katona vitézül harczolt,¹⁹ ki helyett a ren-

¹⁸ Hármaskönyv, Prolog. 12. tit. 2. §. A két szabály sorrendjét Nagy felerősítte.

¹⁹ A mi'itia portalis, telekkatonaság intézményéről első ízben Zsigmond 1397-i decretuma emlékezik meg. Lényege az volt, hogy a földesúr a személyes hadbaszállás mellett jobbágytelkei arányában bizonyos számú lovast is köteles fegyverbe állítani, még pedig az 1397-i decretum szerint minden 20, az 1435. első decretum 2. cikke értelmében minden 33, az 1492:20. tc. szerint szintén minden 20 jobbágytelek után eövet.

des védelem terhét most egyedül maga viseli!! A papság? kinek ropant jószágait, szinte 800 esztendőök óta miveli, és tulajdon természetéből tizedet ad! Vagy talán a kormány? kinek kincstárát egyedül maga tölti, kinek katonáit oly tetemes veszteséggel egyedül maga tartja, kinek hadi seregét izmos fiaival pótolja? Vagy talán most uralkodó királyunk? kinek thronusa fentartásaért az utósó véres franczia harczban többszáz ezeren élteket oly dicsőn feláldozák!! mert bátran elmondhatjuk:

Non his juvenus orta parentibus
Infecit aequor sanguine punico
Antiochum, et ingentem cecidit
Sed rusticorum mascula militum^{a)}

Proles, Sabellis docta ligonibus
Versare glebas, et severae
Matris ad arbitrium recisos
Portare fustes.²⁰

A zsidók és görögök, kik ugyan ezen háboruban a felséges kincstárt csalták, és rabolták, most az illy formán gyűjtött pénzekből azon jószágokat vásárolják, melyeket a törvény nemtelen vitézek megnevesítésére rendelt volt; a szegény adózó pedig, ki a háborúból sebeknél egyebet haza nem hozott, még attól is eltiltatik, hogy keservesen gyűjtögetett pénzéből magának olly nyomorúlt tulajdont szerezzen, mellyen minden közterheknek viselése kirekesztőleg fekszik!!

De ha végre minden igazságnak félre tételével, csak ugyan alkotnánk ily törvényt, valjon tanácsos e azt cselekedni political tekintetektől? Azt gondoljuk e hogy Hazánkknak mostani népe még átaljában azon régi tudatlan nép, ki gondolkozni nem is tud, nem is bátorkodik? s kinek kebelében emberi érzelmek soha nem is gerjednek? Ne mystificáljuk magunkat! hát valjon mi magunk is a régiek vagyunk e? Őseink beszéltek e ministeri responsabilitásról, sajtó szabadságról, budgetről? s ha mi nem vagyunk többé a régiek, ne csudáljuk, hogy a nép is legalább egy részben gondolkozni kezd. Jó szelid nép ám ez! 800 évek óta csendesen viseli vállain fekvő terheit, de irtódzva, s elkeseredve szemléli napról napra szaporodni azon minden renden lévő seregeket, kik mind abból akarnak élni, a mit ő esztendő folytában tiz körmével a földből kicsikart; és irtódzva szemlélvén ezeket, kérdezni kezdi, ha valjon ennek épen így kell e lenni, és örökre így kell e maradni? A nemeség azt kiáltja: „szolgálj és fizess! mert én vagyok az egész földnek ura. Omnis terrae proprietatis ad Dominum spectat”.²¹ Jól van uram! mond a földművelő, hódolva elismerlek a föld urának, de miután az Istent, ki e földet teremtette, csak ugyan még közelebről illeti annak tulajdona; ezen Isten pedig, ki a madarat a levegőbe, a halat a vízbe teremtette, engemet e földre rendelt, csak ugyan kellek itt nekem is valamely csekély jusomnak lenni, mert ha ezen magyar földön nem

a) Az idézett itt is, a *Jegyzőkönyvben* (IX. k. 202. l.) is hibás; az első sorok helyesen így hangzanak: Non his juvenus orta parentibus Infecit aequor sanguine punico, Pyrrhumque et ingentem Cecidit Antiochum. Hannibalemque dirum, sed rusticorum stb.

²⁰ Horatius, *Carm.* III. 6.

²¹ V. ö. előbb, 547. l.

lehet biztos maradásom, más országban még kevésbé tarthatok reá számot, s így végre in concave Lunae volna helyem!! A katona azt kiáltja: „Fizess, tarts, és ruház engemet, mert én védelmezlek“. Igen szívesen, felel a földmivelő, mert a katonai rendet, mellyben fiaim is vitézkednek, s melly tulajdonunknak védelmére szükséges, felette tisztetem. De már annyira szaporodik a védelmezők száma, és olly czifrák köntöseik, hogy a tartásukra szántt adónak megfizetése, és a deperditákból²² reám származó veszteség után alig marad valamim, s így reám nézve alig van mit védelmezzem katona uram!! A tisztviselőknek roppant serege szint így beszél: „Fizess, mert én pereidben ítéletet hozok, és a jó rendet fentartom“. Helyesen, felel a földmivelő, de már annyi a bíró, prókátor és minden renden lévő tisztviselő, hogy minden pereimnek elvesztéséből és némelly támadható rendetlenségekből közel sem vallanék annyi kárt, mint a mennyit jó Uraiméknak fizetni kényszerítetttem!! Végre még a papok sem halgatnak el, hanem azt ismételik: „Fizess, és szolgálj, mert én üdvözítelek“, Szent dolog, szól a földmivelő, igen szép és szükséges dolog az üdvesség, nincs is reá senki-nek nagyobb szüksége, mint nekem nyomorúlnak, ki a földi javakból úgy is igen csekély részt veszek; de csak azt kérdem fő tisztelendő uraktól: valahogyan olcsóbban nem üdvözülhetnék?!!

Oly helyheztetésében a népnek, mivel az, mit a javalt 5-ik czikelynek 2-ik §-a tartt, soha világos törvény által nem tilalmaztatott; mivel a divatozó, nyilvános, és törvény erejével bíró szokás mellette harczol, mivel az igazság, az Isten, a természet törvénye, a Hazának előmenetele és virágzása ezt kívánják, mivel a közvélemény s más tartományok tapasztalása ezt valósitja, én a circ[ularis] redactiót pártolom, a királyi választ el nem fogadom és Horatiusnak azon intésével fejezem bé beszédemet:

Injurioso ne pede proruas
Stantem columnam, neu populus frequens
Ad arma cessantes, ad arma
Concitet, imperiumque frangat!!²³

SZOMBATHELYI: Én ezen törvényczikkely megmaradására szavazok s pártolom, de tartozom is azt pártolni, ha hiv akarok maradni azon elvekhez, mellyeknek felállításától s fenmaradásától hiszem boldogságát az egésznek, s annál fogva bár mit vitassanak az ellenkezők, ön magunknak is, constitutionknak pedig nem csak meg nem bomlását, sőt erősödését. Az e tárgyban első alkalommal váltogatott izenetek harmadikában, az mondatik a KK és RR részéről: „hogy Hazájoknak benők megöröklött, s unokáikra is által bocsájtani kívánt szeretete, nem csak a haza földének, de a haza minden lakosainak munkás szeretetét is összekapcsolva foglalja magában“²⁴ s utóbb: „hogy a KK és RR is legfőbb boldogságukat nemzeti törvényes függetlenségökben, szabadságukban, s ennek véd paizsában, az ősi alkotványban helyheztetik, de az ősi alkotványt is épen azért szeretik, mivel azt olyannak lenni ösmerik, mellynek sarkai azzal, ha hogy a belőle származó boldogság

²² A jobbágy az 1751. évi regulamentum militare értelmében meghatározott, a napinál alacsonyabb áron volt kötele a beszállásolt katonaságot ellátni.

²³ Horatius, Lib. I. ode 35. — V. ö. Jegyzőkönyv, IX. k. 199 s. köv. l.

²⁴ Iratok, I. k. 417. s. köv. l.

még többekre is kiárasztatik, meg nem rendülnek, hanem még jobban megöröklenek”.²⁵ Olly igazságokat mondtak itt ki a [tekintetes] KK és RR, melyeken minden maradandó társasági szövetségnek kell nyugodni, s melyek ha constitutiókkal egybe nem férhetnének, mint törvényhozó jövőendő törvények alkotásáról szólva, lelkem teljes meggyőződése szerint készebb lennék az illy constitutio alapjainak vizsátságát nyilván elősmerni, mint sem azt azon részében támogatnám, mely az egésznek veszélyét olly kétségbehozhatlanúl rejtí magában. Mert lehetetlen, hogy a megállapodásba soha nem hozható változékonyságok hullámzásin ki álhassa az emberi legjózanabb vágyaknak, s lelki fejlődéseknék mindég előbbre törekedő, s a természet szent ösztönén, annál fogva czáfolhatlan örök igazságon éledett ostromait, mert nincs igazabb a törvényhozói philosophiában annál: hogy minden polgárt csak annyira kell, csak annyira van jussa a törvényhozó hatalomnak szorító törvényekkel korlátolni, mennyire a társaság czélja multhatlanúl kívánja, s minthogy a szorító törvények mindég a szabadság rovására hozatnak, ha túl terjednek a társaság céljain, van épen egyes emberek dagályos uralkodásának eszközei, úgy azok én előtttem, de hiszem mindenki előtt, a rabszolgaság utálatos bélyegeit hordják magokon, melyekből hogy ember ki ne kívájon vergődni, embernek embertől kívánnia nem lehet. Már, megkívánja e a társaság czélja ezen megszorítást? úgy hiszem, ki az előtttem szóllókat figyelemre méltatá, s az e tárgy felterjesztéséből halomra költt három köteteket olvasta,²⁶ meg fog győződni, hogy nem. Annál inkább, ha tudja, hogy 8 századok haladtak, míg a szabadság e neme létezett, s hol gyakorlatba jöhetete, áldás vala csak következtése.

Másik hasonló igen fontos nézetnek kell lenni a törvényhozásban, hogy a hozandó törvény a várakozásnak megfelelően. Láttam en [tekintetes] RR a jámbor földmives homlokát derülni, láttam mint melegült szorgalomra s igyekezetre árnyék birtokát valóra emelhetni, hallám áldást rebegni, midőn e törvény létre juthatása szük, de annál több reményektől övedzett sorsa felett biztató alakban tüne fel! majd látni fogjuk, ha elváltoztatjuk, vagy elhalasztjuk eme törvényezikelyt, mely polgárosodtatása felől edes örömben ringatá, s honfiséggal hitegeté, — szép reményeinek romjai közül mélyen felsohajítani! s én nem tudom magammal azt elhitetni, hogy egy ország boldogságát olly törvényektől lehessen várni, melyeknek alkotásán 9 millio ember könnyezik. És ha maradandó boldogságra olly törvény által számolhatni, melynek $\frac{9}{10}$ rész ellensége, megvallom: úgy én alaptörvények hozására, nemzeti boldogság alapithatására, sőt megfogására is képtelen vagyok. Ehez járul még egy tekintet, melyet véleményem szerint a törvényhozónak soha szemei elől elvesztetni nem kell, t. i. hogy mennél kevesebb a kapocs, mely a társaság alkotó részeit bár külön, de a Hazában feltalált érdekeknél fogva egybe szorítja, annál borúsabb fergetegek közt áll a felemelkedhet, boldogság, s megmaradás felé terjedő remény. Vagy tán világ kezdetétől az Aristocratiákat nem töbnyire ezen öngyilkolás vonta zsarnoki hatalomnak alája? s mind ezektől tán csak a magyar lesz különösen kivéve, egy nem tudom honnan remélhető kegyelem által? Istentől ezt várni nem lehet, mert Ő embert embernek örök szol-

²⁵ Uo. 418. l.

²⁶ Az Országgyűlés *Iratai*, ugyanúgy, mint a *Jegyzőkönyv*, folyamatosan, a tárgyalásokat nyomonkövetve kerültek sajtó alá. A megújult úrbéri vitákkal kapcsolatos iratok a harmadik kötet anyagához tartoznak.

gájává nem teremthetett, nem akarhatott. Ezt azonban bővebben nem fejtegetem, mert hiszem hogy lelke, s teljes meggyőződése vezérel mindenkit, s csak azon egyetlen egy megjegyzést teszem még, hogy vannak, kik azt hiszik, miképen a magyar jobbágy örökkön örökre szívesen csókolta volna atyai vessző gyanánt a földes uri hatalomnak (kevesek kivételével) nyomorgató önkényét, s azt hiszik: örökre beelégednék álomképü saajtságával, és soha fel nem sóhajtana a reá tornyosult terhek alól, sőt tán szeretni is tudná azon Hazát, mellynek minden terheit viseli, mellyért a védelem vérpiaczán ezrenként elhúlni kénytelen, de a mellyben e világon semmi állandót nem szerezhet, és szolgálai keservek, rútul letarolt remények közt lefolyt élte alkonyán egy parányi helyért is, melly tetemeit elfoglalja, könyörögnie kelletik; mint mondám azt hiszik, nyugodtan, sőt örömmel maradna tovább is jelen állapotjában, csak másoktól, csak tán épen innen ne terjednének az ingerek!! De én azt hiszem: azon meleg és piros vér folyik az ő ereiben is, mint akár-mellyik, magát az uraság czimében elbizott olygarcháéban; azon emberi megfogás fejlődik agyában, azon remények, öröm és kin érzelmei foglalják el az ő szintűgy dobogó keblét; egy szóval én őket az emberiségben testvéreimnek hiszem, testvéreimnek kész szívvvel elfogadom, s annál fogva azt is hiszem, hogy nincs emberi hatalom, melly az érzések rugóját, az ember halhatatlan lelkét annvira elzsibbaszthassa, hogy az a boldogabb állapotra, előre való törekedés ösztönéből kivetkezhessen. És itt felhagyok minden további ok keresésével, ujat úgy sem mondhatok, sőt ezeket sem mondtam volna, ha azon meggyőződésem nem kényszerít, hogy Nemzetem boldogságára üdvességesebb czélzást, küldőim akarattjával egybe hangzóbbat, s ön maga érdekében igazságosabbat soha nem pártolhatok. Illy meggyőződésem kijelentése után arra nézve: ide tartozik e ezen tárgy? azt tartom, akárki is önként következtetheti, hogy ide: mert ha ezt kimondani olly igen idvességes, olly igen igazságos, úgy arról gondolkoznunk nem lehet, hogy elhalasszuk, s az elhalasztás csalóka örvényébe tán örökre elmerítsük, hanem fájlalnunk kell, hogy századokkal ez előtt ki nem mondatott: akkor valójában virulóbb, s vidámabb helyzetben találnánk jelenleg kedves Hazánkat. De ha itt lehete testamentumokról;²⁷ itt az esztendőnkénti adózások eránt kötendő örökös contractusokról²⁸ intézkedni, mellyek a törvénykezési tárgyakkal szintűgy szövetkezésben vannak, meg nem foghatom miért ne kellessen, s lehessen ezen törvény cikkkelyt itt alkotni, kivált midőn az előttem szőlők kétségbe hozhatatlan erősegekkel bábizonyták, hogy mind azok, mellyek a törvénykezési rendszernél e tárgyal kapcsolatba jöhetnek, akadályul nem szolgálhatnak.²⁹ Egyszóval ha itt kell azt ki mondani, a mi úr és jobbágy viszonyait érdekli, úgy e jelen törvénynek innen elmaradni nem lehet, mert hogy ez az említett viszonyokat legmélyebben érdekli, senki nem tagadhatja. Végtére amaz általam fentebb törvényhozási elvül kitűzött igazságnál fogva, hogy a ho-

²⁷ Az úrbéri VI. k. 9. §-a mondja ki, hogy a jobbágy minden szerzett vagyonáról szabadon végrendelkezhethet. (*Iratok*, I. k. 537. l.)

²⁸ A tárgyalás alatt levő 2. § első része engedi meg a jobbágyoknak, hogy a „törvény által kiszabott mód helyett csupán tartozásaikra, szolgálataikra, és adózásaikra nézve külön örökös kötések köthessenek“. (Uo. 330. l.) A §-nak ezt a részét némi módosítással a kir. resolutio is jóváhagyta. (*Iratok*, III. k. 43. l.)

²⁹ V. ö. különösen Deák beszédének érveivel, 685. s köv. l.

zandó törvény a várakozásnak megfelelően, midőn urbariumunk nem egyéb, mint a jobbágyi terhek előmutatásának hoszú sora, ha tudjuk, s tudni fogja mindenki, hogy azokban, melyek enyhülést látszanak nyújtani, s azon kedvezésekben, melyekben a kormány szinte kiterjeszkedőbb vala, a contributionális fundus tágitása czéloztatik, ha minden úgy nevezett engedményünk nyereségét más adózások nem ugyan az úr, hanem a kormány részére igen feltehetőleg elemésztetik, s e szerint minden egyéb urbéri törvényeink ámitó leplei sem elegendők a legigazságosab várakozás házagit bétölteni, kötelesek vagyunk vigasztalásul, megnyugtatót, itt e jelen törvényt közbe szőni, hogy elmondhasák a jobbágyok is: a többi cikelyeknél az engedmény pusztá nevének nincs mit örülnünk, de ezen törvéynél legalább, hálá a természet nagy alkotójának, örökös szolgaságunk keservein az enyhítő szándék nyilvános; itt a magyar diaetákon annyiszor mostohául hangzott atyai indulat, valahára már értelméhez méltólag munkálkodott.³⁰

BALOGH: Az V-ik articulus, mely a jobbágyság örökös kiválthatását tárgyazza, el nem fogadni, annyit tesz: mint lélek és életerő nélküli testet alkotni, annyit tesz, mint a jobbágyságot a tulajdon birhatás édes reményétől, minden polgári társaság leghatalmasb ösztönétől s rugójától örökre megfosztani, annyit tesz, mint a magyar jobbágyságot örökös szolgaságra kárhoztatni, és pedig azon jobbágyságot, mely századok óta kirekesztőleg egyedül viseli Hazánk köz terheit, mely sokszor akaratja ellen is vérvél védelmezi Honunkat, s melynek kézi munkája nélkül a nemesi Rend minden hatalma, s birtokainak roppant kiterjedése mellett is csak igen soványan, vagy épen nem élhetne! És ez legyen beszédemnek mottója! Sopron vármegyének nagyérdemű követé minap, midőn az irtványok kiválthatásáról szó vala, azt mondá: hogy ő ezen szót *concessio* nem ösmeri,³¹ mert a törvényhozásnak kötelessége vizgálni s kitudni, ha képes e az adózó nép a közterheket viselni? és sorsa jó e vagy rossz? s ha képes, és sorsa jó, akkor nekie semmit sem kellek adni, ha pedig nem képes, és így sorsa rossz, akkor nekie adni nem *concessio*, hanem kötelesség! Mi ezen állításnak első részét illeti, erről szóllani nem kívánok, mert igen messze vezetne, de állításának második részében szívesen kezét fogok, és örömezt reá állok, hogy az urbér alapját tenni kellett emberiségnek szótárában ezen szó *concessio* e szóval: *kötelesség* felcseréltessék, mert így az adózó nép sorsa könnyebítésé felől bizonyos leszek. Igaz ugyan hogy az általunk szerkeztetett urbéren némelly (hogy a sopronyi követ értelmében szóljak) kötelességből adott engedmények találtatnak, ilyen az usufructuatió szabad adása vévése,³² az ugar kilenczed megszüntetése,³³ a kisebb praestatiók megszüntetése,³⁴ a supererogatumok eltiltása,³⁵ s más egyebek. De én, ki a jobbágyság javát szivemből kívánom, mind ezen engedményeket szívesen vissza adom az 5-ik articulusért. És tegyük bár egyik mérő serpenyőbe ezen t. cikelyt, másikába pedig minden eddig adott engedményeket, lent marad az 5-ik art. mint az arany, felrepülnek a többiek mint a tolu, mert az embernek legfőbb, legdrágább kincse a szabadság, melyet

³⁰ V. ö. Jegyzőkönyv, IX. k. 212. s köv. l.

³¹ Nagy Pál beszédének ezt a részét l. 633. l.

³² Az urbéri törvényjavaslat I. cikkének 6. §-a.

³³ A IV. cikk 2. §-ának 5. pontja.

³⁴ A IV. cikk 4. §-a.

³⁵ A IV. cikk 11. §-ának 2. pontja.

a jobbágyság egy részben legalább az 5-ik art[icu]lus által érhet el. Hiában étetjük kalitkában a madarat czukorral, s más édes eledel-
kel, ő mindég a szabadság után fog kapkodni, s ha fogságából kirepül-
het, több élet, több elevenség száll belé! Ha tehát ily kis oktan állat-
ban is ily mértékben megvan a szabadság érzete, mennél inkább kell
annak léteznie az emberi szivben, az emberben mondom: ki az alkotás-
nak disze, s a természetnek, melly urat nem ösmér, kedvence. Pedig
ha elvettetik az 5-ik t. cz., 9 millio polgártársaink felett ily rettenetes
ítélet mondatik ki: megálljatok jobbágyok, nektek szabadságról álmodni
sem szabad, ti, s gyermekeitek örökös szolgaságra születtetek!! Vagy
talán azt vélik némelyek, hogy a jobbágyság arra, hogy magát örökö-
sen kiválthassa, nincs még elegendőn megérve? De valjon minő éret-
ség kell arra: hogy valaki örökös szolga ne legyen? hogy inkább magá-
nak, mint örökké másnak dolgozni tartozzék? Én valóban úgy hiszem,
hogy azoknak szemeik előtt, kik ön szabadságukat másoknak örökös
szolgaságán építeni, vagy az így épültet továbbra is fentartani kívánják,
a jobbágyság örökös kiváltásra megérve soha sem lesz. Azt talán csak
senki sem tagadhatja, hogy Hazánkban a nemesi rend, kezdvén a leg-
hatalmasb hercegtől egész a legszegényebb, sött szolga nemes emberig
egyforma szabadsággal bir, s ezen egyformaságban századok óta él, más
részről azt is meg kell őszintén vallani, hogy a nemesi Rend nagyobb
része, részint szegénysége, részint nevelés hiánya miatt (a mi ismét
hibás political rendszerünk szüleménye) az értelmiségben igen hátra
maradt. Ha tehát a nemesi Rendnek nagyobb része, melly az intelligen-
tának csak azon fokán áll, mellyen az adózó nép, már századok óta
érett a nemesi szabadsággal élhetésre, azt állítani, hogy az adózó nép
még a 19-ik században sem értt meg arra, hogy magát örökösen meg-
válthassa, olly képtelenség, minő képtelenség lenne azon állítás, hogy a
nemzetnek nagyob része nem érett arra, hogy kenyeret ehessen! És
lenne e egyetlen egy igazán szabad nemzet széles e világon, ha a zaba-
dság megadásával addig várakozott volna, míg minden ember az
intelligentia culminatióján állani fog? Vagy talán attól félnek némely-
lyek, hogy az örökösen kiváltott jobbágy itt nem fog megállani, és min-
dég feljebb és feljebb lépni igyekezend? De valjon ha őseink feljebb
és feljebb nem léphettek volna, nem állanának e sokan, kik most ne-
mesi szabadsággal dicsekszenek, a jobbágyság soraiban? Emberi termé-
szet fő tulajdona jobb sorsra vágyni, boldogságra, tökéletesedésre ipar-
kodni, s ha ezen vágyat sziveinkben érezzük, miért nem szeretjük an-
nak lételet azoknak sziveiben is, kiknek jobb sorsra sokkal nagyobb
szüksége van nálunknál? Tekintsünk szélt Europa constitutionalis or-
szágain, találunk e csak egy nemzetet is, hol a jobbágyság magát vagy
már örökre ki nem váltotta, vagy legalább e kiváltást a törvény tiltaná?
Egyedül Lengyelország, mielőtt őt az éjszaki óriás az emberiség boszu-
jára eltapodta, csak Lengyelország volt az, hol a jobbágyság örökös
szolgaságra kárhoztatva volt,³⁶ de talán nem csalatkozom, midőn azt
állítom hogy ha nemzeti felkelése előtt a lengyel nemzet jobbágyait fel-
szabadította volna, ha követte volna példáját a két hemisphaera ama
nagy emberének *Kosciuskonak*, kinek dicső tettei, úgy fognak örökkön

³⁶ Lengyelországban a parasztság a teljes földhözköttöttség állapotában volt egészen az utolsó, teljes felosztásig és helyzetén az 1791. évi alkotmány sem javított: A fe osztás után a lengyel jobbágyok sorsa az osztrák, porosz, illetőleg orosz fejlődéshez igazodott.

a világ történeti-könyvében állani, mint meg annyi czáfolhatatlan principiumok, és a ki Szolothurnból írott engedményes levelével, a Status által neki ajándékozott jobbágyságot örökre felszabadította;³⁷ ha mondom ennek példáját követte volna, most talán a lengyel nemzet hősei sem Sibiériában nem fázának, sem idegen országok tüzhelyein melegedni nem kénytelenitnének. Mert a Nemzet csak úgy lehet nagy, szabad, s minden elnyomások ellenére erős, ha egyik Rend a másikkal kez fogva, a kölcsönös bizodalom egyesült lelkével kiálthatja: Éljen a constitutio!!

T[ekintetes] RR! Hogy a jobbágyság e jelen diaetán annyit nem értt el, mennyit elérnie lehetett, sótt kellett volna, ennek igen nagy oka azon elvnek balmagyarázata: hogy polgári társaságban fő cél a személy bátorsága, s a tulajdonnak sérthetetlensége. Már mirap igen bölcsen megmutatá Szathmár dicső követe, hogy midőn az országgyűlés egyes embereknek, vagy egész Rendnek tulajdonáról rendelkezik, s ezen rendelkezést a Statusnak szent céljai megkívánják, azt tulajdon sértésnek mondani nem lehet.³⁸ Mellőzvéen azonban ennek bővebb fejtegetését, csak azt kérdem: kinek tulajdona sértetik az V-ik art[icu]-lus által? Én ugyan még akkor sem látnám a földes úri tulajdont megsértetve lenni, ha ezen törvényben kötelezőleg mondatnék, hogy törvény szabta bizonyos szabályok szerint minden földes úr köteles jobbágyságát felszabadítani; ezt kívánná a Status fentartása, melynek a természet azon örök törvényével, hogy kiki szabad legyen, vagy legalább lehessen, ellenkezni nem szabad; de hogy még a permissivus törvény által is sértetnék a földes úr tulajdona, egy olly törvény által sértetnék: melly kinek kinek szabad tetszésére bizza, ha valjon akar e jobbágyságával egyezni, vagy nem? ezen állítást szembe tűnő képtelenségnek tartom, s állítom: hogy a földes úri tulajdon akkor leszen igazán megsértve, ha ezen V-ik t. cz. el nem fogadtatik, mert ha törvényszerinti tulajdonáról, a jobbágyság adózásirol szabadon nem rendelkezhetik, hol marad a tulajdon sérthetetlensége? Ha valamelly földes úr, a jobbágyság váltásáért nyert pénzen elpusztult javait rendbeszedhetné, adósságait kifizethetné, s így magát és gyermekeit boldogíthatná, ezt azonban törvény tilalma miatt tennie nem szabad, hol marad a Verbóczy imádói által annyira kikiáltott libera disponendi facultas?³⁹ Ne tegyünk magunknak t[ekintetes] RR illusiókat, mert ezek nem mások mint önhasznunknak elusiói.

A mi most már a kir. resolútiót illeti, ennek két célja nagyító üveg nélkül is nagyon szembe ötlük: t. i. a contributionalis fundus nevelése, biztosítása, s az ekkorig gyakorlott önkéjnek további fentartása. Az usust mindenütt meg kívánja tartani, s miért? hogy fölöle a Helyt[artó] Tanács ítélhessen, a kormánynak ekkorig gyakorlott önkéje fennmaradjon, a nagy úr nyerjen, a szegényebb nemes ember veszítsen. Bőkezűleg szór a kormány materialis engedélyeket, s miért? hogy a

³⁷ Kosciuszko Tadeusz (1817) az 1793-i felosztást megelőző háború és az 1794. évi szabadságharc hős vezére a parasztságra támaszkodva vívta ki sikereit s mint diktátor kimondta a parasztság felszabadítását. Száműzetésben halt meg a svájci Solothurnban.

³⁸ Kölcsény 1834 okt. 23-i beszédének ezt a részét I. 631. l.

³⁹ A Hármaskönyv I. 9. a nemcek négy fő joga közt harmadik helyen említi, „quod iustis eorum iuribus et omnibus proventibus... liberam semper prout volunt, fruendi habent, potestatem“.

jobbágság többet fizethessen; mert bizik, hogy ha a jelen országgyűlés rendelkezései által a jobbágy jobb sorsra jutand, a jövő országgyűlése hajlandóbb lesz nagyobb adót ajánlani. Erre ugyan azt szokták felelni: hogy országunkban az adó felemeltetése nem a kormány önkéjétől függ, azt fel nem emelni az országos RR hatalmában áll. Igaz, de bár jóslói tehetséggel nem bírok is, ha szabad elmultakról a jövődre ítéletet hozni, elő fogom adni: hogy jövőendőben mi történik; és így kérem azt jól megjegyeztetni, hogy nem a jelen, hanem a jövőendő időkről fogok szólni.

Az adót minden országgyűlése meg szokta határozni, az országgyűlési követek tehát az adó mennyiség iránt utasításokat kapnak. Ezt a kormány keveselni fogja, mert a keveset nem szokta szeretni, mindent el fog tehát követni, hogy a követeket ön hasznára hódítsa, s milly utakon? ezt mindjárt elő fogom adni, de ismét előre megemlítem, hogy csak a jövőendőről szóllok: A Statusok táblájának elnöke, kivált ha a statusok választotja nem leszen, minden tehetségét arra fogja fordítani, ut altissimas intentiones Regias pro suo posse secundet, és ha jó tacticája leszen, (a mi hogy ne legyen, feltenni sem lehet,) ki fogja tudni tüzni azon követeket, kik különbféle édesgetések által a kormány hasznára megkerithetők. Egy kis királyi hivatalocskával, egy kis tarka pántlikán függő keresztcecskével, egy hosszú, szépen hangzó superlativus tituluscskával, egy kis donációcskával ex latente Jure Regio,⁴⁰ vagy is inkább mind ezeknek csak megígérésevel talán sokat reá fog tudni birni, hogy bár utasításaikban az adó mennyisége meg leszen határozva, ők még is olly rendes arithmeticát fognak tudni kitalálni, mellynek még rendesebb szabályai szerint az adó számját multiplicálni lehessen!! Országunknak mostan élő nagyjairól szólni nem kívánok, de ki álhat arról jót, hogy jövőendőben nem fognak találhatni olyanok, kik az általok megvendégelt követeknek deák nyelven azt fogják mondani: *Credant mihi vestrae Dominationes, quod ego sincere bonum patriae velim, et animo et corpore patriota sim.* És ha bár találkozni fognak olyanok is, kik ezen szavaknak annál kevésbé hisznek, mentől többször fognak ismételtetni; de talán olyanok is lesznek, a kik Tamás hihetlensége vádját magokra nem akarván hárítani, a nagy úr búcsúzáskori készszorítását friss emlékezetbe tartva, ki fogják tudni utasításaikból szorítani a nagyobb adót!! — E jelen Országgyűlésen ösze gyűlekezett KK és RR az országgyűlést Pestre kívánták által tétetni, s ha bár az, mit mondani fogok, diplomatice kijelentve nincsen, de talán sokan, kik közt én is állok, szívekben hordozták azt: hogy már csak azért is jobb lenne az országgyűlést Pestre általtetni, mert Bécs Posonyhoz igen közel esik, a gyorskocsin most már két pengő ftért fel lehet menni Bécsbe, s ki tudja nem fognak e jövőendőben találkozni olly követek, kik a bécsi utra szánt két forintot olly tőkének fogják tekinteni, melly nekik idővel nagy uzsorákat hozand! és így a fent említett multiplicatióra hajlandók lesznek. Hát még a jövőendő főispányok mit követhetnek el mindent a tudva lévő csatornákon, hogy a megye Rendeit nagyobb adó ajánlásra bírassák? A vice ispány administrator, az administrator főispán, a főispán intimus status Consiliarius akarván lenni és mindezeknek kiosztása a kormány kezeiben lévén, ők (t. i. a jövőendők) minden tehetségüket oda fogják fordítani, hogy a committenseknek egyébiránt előtők gyűlöletes liberalitását a kormány javára, s

⁴⁰ V. ö. e kötet 221. l. 4. jegyzet.

nagyobb adó megajánlására használhassák. És ki állhat arról jót, hogy valamely vármegye követjeinek két három hét alatt a főispány eszközése által két ellenkező, s egymással homlok egyenest összeütköző utasítása nem jövend? Egy szóval hogy igen hosszú ne legyenek, *datur modus in rebus*, a kormánynak ezer meg ezer módja van különbféle titkos és nyilvános utakon a jobbágyságnak e jelen országgyűlése által jobb lábra állított sorsából magának hasznót hajtani, s mit a jobb kéz adott, a bal kézzel ismét vissza húzni. És imel! a *resolutio materialis* engedményinek tendenciája. A [tekinetes] RR két féle engedményekkel akarják a jobbágyságot boldogítani, *materialis*okkal, és *moralis*okkal; az elsővel azért: hogy röviden szólván a jobbágnak több kenyeré legyen, *moralis*okkal azért: hogy a jobbágyságot elallassodott helyzetéből kiemelve, őtet a szónak valódi értelmében emberré tegyék. A kormány az elsőket elfogadta, sőt bővítette, mert a kövér föld több buza szemet ad a soványnál, a *moralis*okat elvetette, mert tart a népek felvilágosodásától. És miért tart ettől? erről szólni nem kívánok, de nem azért, mintha szólni nem mernék, koránt sem; hanem azért, mert vannak még olly tárgyak országunkban, melyekről még ez idő szerint jobb halgatni, mint szólni; talán majd azok, kik helyeinket elfoglalandják, szerencsések lehetnek elérni azon időt, midőn a nép felvilágosításáról jobb lesz szólni, mint halgatni. Hazánknak jelen helyzetében nagy lévén a régi elavult s más szabad nemzetek által már rég kiküszöbölt elvekhez ragaszkodás, sokak által nem törvényhozónak, hanem törvénytörőnek tartatik, ki a törvényeket az emberiség alapjaira építeni törekszik. A mi feladásunk tehát alig lehet más, mint a jöendő, s talán nem sokára virágzandó jónak magvait elszórni, és minthogy az álhatatosság a jó kivitelének legsikeresebb eszköze, én ki a jobbágyság örökös kiváltását nem csak jónak, hanem minden ekkorig történt urbéri rendelkezésink közt legjobbnak, és legszentebnek tartom, az V-ik art[icu]lus mellett álhatatosan maradok és örülni fogok szívemből, ha azt mit az Isten és természet az embereknek ingyen adott, Hazánkban legalább pénzen lehet megvásárlani!!

Erre a *PERSONALIS* azon felül, mit már a többi előadásokra is feleletül adogatott, hogy t. i. nem ide valók, még ezeket válaszolá: Nem tudom a jöendőről szóllott e vagy gúnyolni akará a jelent Bars v[ármel]gyének követe, de ha bár (amint mondja) a jöendőről szóllott is, annyi igaz, hogy a kormányrol azt tette fel, miképen az alacsonyagra vetemedhetik, s a jöendő követekről, sőt a vármegyékről is, hogy meg fognak vesztegetve lenni. Én és reménlem Bars v[ármel]gyének érdemes követe sem tehet fel ilyest senkiről, s kívánom hogy velem együtt jöendőre is hidje, hogy a kormány mindég egyenes úton járand, s alacsonyágokra nem vetemedik. Ha valami, az illyenek bizonynyal az V-ik art[icu]lusnak ártanak!! BALOGH felállván csak enyit felelt: Én az előbbbeninél maradok.

(A vitatások bérekesztése következni fog.)

b)

A KK és RR következtetett napi tanácskozásaiukban a VII-ik t. cz. 6-ik §-áig a *regulatorius perig* haladtak. Következendő részint változtatásokkal, részint nevezetesebb végzéseikkel:

⁴¹ V. ö. *Jegyzőkönyv*, IX. k. 231. s. köv. l.

Az V-ik t. cz. 2-ik §-nak további vitatásaiban azon kifejezés, hogy a jobbágyoknak szabad *praeter normam legetenus defixam* szerződéseket kötni, így változtatott: *in locum normae legetenus defixae*. A §. végéhez pedig hozzá tétetett, hogy ha valamely illyes urbéri kötésbe curialis regális jusok is bé lennének foglalva, s a kötés e miatt invalidáltnak, az csak e részben történhessék, s a szerződés többi foglalatja e mellett is megálljon. A 3-ik §-bol, mely a felbonthatás okait számlálja elő, az 1-ő pont, úgy mint a kir. *resolutio* kívánta, kihagyatott.

Az egész VI-ik *czikelyben* semmi változás nem történt. A VII-ik t. cz.-ben továbbá is igen nagy szó töbséggel megállott azon határozás, hogy az *uriszék* ur s jobbágy közötti perekben ne bíraskodhassék, csak 7 megye s a káptalanok szólnán ellene. A 3-ik §-ban a k[irályi] *resolutio* értelmében azon változtatás történt, hogy az urbéri tartozmányaiól kivetett jobbágyot visszahelyhezhető sz[olga] bíró nem a *förvényszéknek*, hanem a *közgyűlésnek* tegyen jelentést. A IV-ik §-hoz hozzá tétetett hogy az urbéri perekben bíraskodást gyakorlandó helytartó Tanács itéleteit okokkal, és törvényel támogatni köteles legyen. Az urbéri excessusok büntetéseiről sz[ol]ló 5-ik §. c) pontjában azon *summa*, mely iránt a földes úr ellen *via summaria* fog a sz[olga] bíró ítélhetni, a jobbágyokra nézve az előbbi pontban tett rendelés viszonosságánál fogva 30 ftról 60 ftra emeltetett.⁴²

c)

A M[éltósá]gos fő RR pedig folyvást tartott üléseikben már szintén a IV-ik t. cz.-ben foglalatoskodnak, s a 3 első *czikelyeket* már a RRhez visza is küldötték.⁴³ A 2-ik t. *czikelyt* a RR javallata szerint elfogadták, abban mindazáltal meg nem egyeztek, hogy *Alsó Sclavonia* nevezete, miután már Ő felsége által is elfogadtatott, országos végzésbe ment, a 3 megye nevezetjének elszámolására által változtassák. A 3-ik t. *czikelyben* úgy az *irtványoknak*, mint a *legelőnek* nevezetes kérdéseiben a RR javallatát elfogadták, két hozzá tétellel. Az *irtványokra* nézve: hogy a jövőendőben történhető irtások visszavételére kiszabott *summarius* útnak csak 3 esztendeig, azontul pedig urbéri útnak legyen helye. A *legelőre* nézve, hogy a mely helységek főképen vagy egyedül marha tenyésztetésből élnek, vagy melyekben a legelő a határnak harmadrészt kiterjedésére felül haladja, ezekre nézve Csongrád, Csanád, Békés megyék hasonlatára, a RR nagyobb kölcsöt javalljanak. A *tüzi faizás* iránt csak azon egyet tevék a RR végzéséhez, hogy a jobbágyok ezen illetőségének meghatározására kiszabott *conventionak* vagy urbéri útnak csak akkor legyen helye, ha hogy egy avagy más részről panasz történik. Ellenben az épületi faizás iránt abban állapodtak meg a fő RR hogy a mely jobbágyok ekkorig annak használatában voltak, abban

⁴² A törvényjavaslat szóbanforgó cikkeire vonatkozó kir. választ l. *Iratok*, III. k. 44. s köv. l., a kerületi tárgyalásokat e kötet 583. s köv. l., az ezek során megállapított s az országos ülésben tárgyalt szöveget *Iratok*, III. k. 241. s köv. l., a november 11—15. között tartott 256—260. országos ülés részletes nap-óját *Jegyzőkönyv*, IX. k. 252. s köv. l.

⁴³ November 14-én. A főrendi küldöttség tagjainak névsorát l. *Jegyzőkönyv*, IX. k. 294. l.

tovább is megmaradjanak, de csak addig míg az usufructuatio engedélye következtetésében eladás közbe nem jő, az eladással megszűnő az épületi faizás beneficiuma.⁴⁴

197.

a)

A november 10-i országos ülés vitáinak további ismertetése: Somsich, Palóczy, Bezerédy beszédei az örökváltság mellett.

b)

Előzetes ismertetés a november 17—19. közötti országos és főrendi ülésekről.

a)

Posony, 9-ber 19-én, 1834.

Folytatása a 10-ik 9-beri országos ülés vitatásainak az urbéri örökös kötések tárgyában:

SOMSICS: Riadva ébred fel azon ábrándozásból, melybe a királyi válasznak eddigi tartalma azon ketsegtető elv által szenderíté, hogy az adózónak sorsa ne rosszítassék, sőt némi engedményekkel javítás-sék.¹ Bizonyosnak vélte, hogy azért javul s fogad el a kir. válasz engedményeket, mert az adózó népnek jobb sorsát állandó alapokra kívánja helyheztenni; azonban a forró reményeket fedező kárpit félre rántatván, most, midőn ama jobb sorsot törvény által kellene biztosítani, súlyos megtagadásnál egyebre nem talál. Sokat lehetne mindkét részről mondani azon kérdésre: valjon a lelki erő felemelése szükségesebb e a Status polgárai lehető boldog állásoknak elérésére, vagy materialis hasznok, melyeket nem mindég követ szorgalom, és csinosodás? Annyi minden esetre igaz, hogy kik a nép boldogságáról gondoskodni tartoznak, mind a két tekintetű célra egyenlőn kell ügyelniök, s ha csakugyan választani kellene a szólló mindenkor több jót várna a lelki erő kifejlésétől, mert e nélkül materialis engedmények a nemzetnek marandó boldogságot soha sem nyújtanak. A kir. válasz könnyű sorral rövja másnak rovására a materialis engedményeket, melyekben maga nem részesül s csorbitja a nemesi birtok jövedelmeit, a nélkül hogy az adózóra állandó hasznót háritana. Ez a szóllónak épen ugy tetszik, mintha valamely közép értékű emberre azon dicséretes kötelesség szabtnék, hogy ezer koldusnak mindennap egy xrt adjon, a kötelesség idő jártával nehezebbé válnék, a koldusok pedig, ha csak szomorú állapotjokbeli kivergődésre más utak nem nyitattnak örök időkre koldusk maradnak. Ily ábrázatban tűnik elő a kir. resolutio, mely által maga a kormány sem

⁴⁴ A főrendek válaszüzenetét I. *Iratok*, III. k. 262. s köv. l.

¹ A törvényjavaslat III. cikke 4. §-ával kapcsolatban mondja a kir. resolutio: „...ea autem esset Suae Maiestatis Sacratissimae voluntas, ut sors subditorum per condendam novam legem realiter melior, nullo autem in respectu deterior reddatur“. (*Iratok*, III. k. 36. l.)

nyer, mert ha bár azt akarja is, hogy a helótákhoz hasonló szegény magyar nép több adót fizethessen, adót! mellyről ő számolni nem kíván,² a fizetési tehetséget azonban még sem biztosítja, mert ez csak a tulajdont követni szokó iparból eredhet, s csak úgy fogjuk 8 millio embertársainkat polgárokká, hazafiakká tenni, ha adó alatti fundusaiknak iparkodásuk utáni megszerezhetésére utat nyitunk. Nincs itt arról szó, hogy bár mi csekély terjedelmű földet adjunk a jobbágyoknak, csak a tulajdonnak szabad alku után történendő szerzeménye forog kérdésben. Olly engedmény, melly senkinek nem ártt, s millióknak használ, mellyért 8 millio hasznos lakosok rimánkodva esdeklenek, s mellynek igazságára a mindent megérlelő századok már reá ütötték a közvélemény bélyegét, pedig ne felejtkezzünk meg, hogy a közvéleményt sem Chinai falakkal, sem szikla gátokkal elzárni nem lehet. A Hon szent érzelmeit, s abból eredő erényeket csak az képes méltányolni, ki azon földet, mellyen lakik, tulajdonának nevezheti. A földbirtoki tulajdonban állapodik az álhatatos szorgalom, s a polgári rendnek és csendnek szeretete. Ettől veszik rugóikat a csinosodásnak legnemesb ingerei, ebben találja a honszeretet tántoríthatlan sark követ, mert csak tulajdon ad Hazát, ez igaz hazafiakat, ennek hiánya pedig szolga nép sorsába süllyesztett elégedetlen vándorokat. Nincs e dologban harmadik, e kettőből kell választani.

Ezután által meggy a resolutio ellenvetéseinek czáfolására. Megmutatja hogy a tárgy ide s csak ide való, mert ur és jobbágy közt köttetik a kérdéses szerződés, s annak urbéri viszonyokat tárgyazta természetére a tőke pénznek letétele semmi különbséget nem tehet. Különben is e jelen czikkelyben mondatik ki, hogy melly szerződések változhatlanok, a kérdéses örökös szerződések pedig csak ezen változhatlanoknak egyik nemét teszik, következőleg annyival inkább ide tartoznak, mert különben épen meg nem foghatni, hogy hová fognak tartozni az ily értelemben Hazánkban kötteni kívánt, s valósággal is kötött contractusok. Felveszi azon ellenvetést is, hogy ezen tárgy több törvényes kérdéseket foglal magában. Itt kettőt lehet gyanítani, az incapacitásnak, és az ősiségnek tekintetét. Az első ellenvetés nem áll, mert ha nem említjük is, hogy az incapacitás nem csak magában igazságtalan, de világos törvényen sem alapul, elég legyen megjegyezni, hogy az itt javallott törvény az incapacitásnak most fen álló gyakorlati magyarázatával sem ellenkezik, mert ezen magyarázat a nem birhatást csak a valóságos nemesi javakra terjeszti ki,³ a jobbágyi adózásoknak olyan megváltását pedig, melly mellet még a földes uri hatalom is fenmarad, valóságos nemesi tulajdonnak senki sem mondhatja, hanem az oly szerződések csak urbéri örökös szerződéseknek tekintődhetnek. És ezen különbség az ősiség ellenvetésének is egefelel. Mert az urbarialis birtoknak használata törvény által van kijelelve és körül írva, ellenben a curialis birtok jövedelmét szabad szorgalom határozza. A jobbágyra

² A kormány az adók felhasználásáról nem tartozott számot adni az országgyűlésnek. Balogh az 1833 okt. 8-i országgyűlésben a jobbágytelken élő nemesek megadóztatásával kapcsolatban felvetette a kormány felelősségrevonásának kérdését s ezzel hosszú vitát idézett e.ö. Kossuth csak Balogh indítványát ismergeti. (*Országgyűlési Tudósítások*, II. k. 283. s köv. l., a hozzászólásokat l. *Jegyzőkönyv*, V. k. 92. s köv. l.)

³ V. ö. a capacitas possessorii kérdésének kerületi vitáival, e kötet 209. s köv. l., a tervezetet l. *Diaet. Extraser.* CXIV.

nézve temérdek morális és physikai okok szolgálnak ingerül, hogy magát robottól, kilenczedtől, s az uraság hajdújának mindennapi parancsolattal megmenteni iparkodjék, kész tehát értéken felül haladó summát is fizetni, ennek mennyisége azonban mindég szabad egyezéstől függ, mellynél az úr tennen hasznárol meg nem felejtkezik; s így a javallott örökös megváltás által a jobbágyi birtok természete nem változik, az úr pedig szerezhethet magának a nyert tőkével curialis birtokot, mellynek jövedelmét törvény korlátozni nem fogja, sőt szorgalom által nevelheti. Nemzetségére tehát az ősiség tekintetéből nem csak kár nem háramlik, sőt ez az egyetlen egy békés biztos mód, melly által sértetlen tökéletességben fentartathatik azon haszon, mellyel a jobbágy telkekre nézve még bir a tulajdonos. Igen jól tudjuk minnyájan, hogy a jobbágy telkekből szedett uri jövedelmet a *provisorium urbarium*⁴ mennyire megkorlátozó, s im most ismét mennyi panaszt kelle hallanunk, hogy az uri tulajdon mennyire sértetik? jövedelme miként csontkittatik? Ezeknek nyomán igen könnyű által látni: mi fog e tárgyra nézve csak egy ember élet alatt is történni! Nem teszi e tehát kötelességé a gondos előrelátás valahára már oly utat nyitni, melly mind a két félnek megelégedésével az uri jövedelmet is biztosítsa, a jobbágy-ságnak jobb létét pedig maradandó lábra állítsa? Mondják ugyan: hogy az eladó elpazarolja a felvett capitalist s megrontja maradékait. De nem tehet e most is annyi adóságot, hogy az urbéri birtok jövedelmét tökéletesen elnyeli? Mit használ itt az ősiség? a kiváltásra, adóságfizetésre pénzt kell szerezni, az urbarialis birtoknak jövedelmét pedig nevelni nem lehet, az tökéletesen hasonlít a töke kamatjához; a ki tehát az adóság fizetésre megkívánt tőkét megszerezte, annál az ősiség igaza helyre van pótolva. Egyébiránt is meg lévén engedve hogy a jobbágyi adósások bár mi csekély summával esztendőnként fizetve megváltathassanak,⁵ mennyire könnyű akárkinek az ősiség elvét kijátszani? kiki által láthatja. A javallott t. cz. tehát a nemesi karra kárt nem hoz, ellenben a kilenczed adást szabad gazdálkodása, a káros, rest csalfa robottot gondos szorgalomná változtatja, s a Hazánk boldog kifejlődésére bizonyos alapot szolgáltat. Juridicus tekintetekből pedig szint-úgy semmi zavart nem szűll, s contributionalis szerkezetünk lelkével nem ellenkezik, és így azt álhatatosan pártolja.⁶

PALÓCZY: Talán a kifárasztott figyelem békétürését látszom megbántani, midőn a sokszor kimerített tárgyhöz szállani készülök, s kivált oly férfiak után, kik magok is elegendő a törésen állani; de kárhoztatta e valaki Diogenest, hogy polgártársait Hazájok védletére sűrű csoportokban indúlni látván, mivel tőlle egyéb nem telhetett, együgyű hordócskája hempergetésével foglalatoskodott. Vannak oly helyzetei az emberi életnek, mellyekben a halgatás legpompásabb ékesen szóllás, mellyekben a kedvező sors csak egy szerencsésnek számára tart kezében pályabért, de ezen ügy oltalmazásában a halgatást polgári véteknak tartanám, s ott, hol a pálmát a többség számára tartja kezében a sors, a megindultaktól hátra nem maradhatok, s így őket hiven követem. Ugy látszik ugyan, hogy a kérdésben forgó törvényszakaszc javallatát

⁴ Mária Terézia 1767. évi urbéri rendelete, amelyet az 1791:35. tc. ideiglenesen törvényerőre emelt.

⁵ V. ö. e kötet 700. l. 28. jegyzet.

⁶ V. ö. *Jegyzőkönyv*, IX. k. 195. s köv. l.

a királyi válasz el nem veti, s csak elhalasztatni javálja. De ki a körülményeket összesommázva megfontolgatja, nem fog kételkedni, hogy ezen elhalasztás annyit tesz, mint midőn a Britannusoknál a fejedelmek ezeket írja a nem tetsző törvényjavaslatnak alája: *A király gondolkozni fog.*⁷ vagy midőn hathónapiglani félretétel javallatik.⁸ Mióta eleink a Szer pusztán tarták első dietájokat, fényesb remények, bokrósabb várakozások között egy országgyűlése sem nyitott, de mentől továbbra halad, annál inkább megereszkednek a lankadó köztvárokozásnak feszült hurjai, pedig a biztosoknak hitt remények csalódásánál nincs keservesb fájdalom. Mi az, a mi ez organica diaetán minden indítványnak, mely az ország bajainak gyökeres orvoslását erányzá, álthághatatlán érczfalak gyanánt ellene gördített? Majd az 1791: 67-ik cizkelynek állítólag meg sem tágható szűk köre,⁹ majd a XI. és XII-ik századokban született privilegiumok, melyek a diplomaticának kérlelhetlen criticáját vajmi kevésbé képesek kiállani; majd a legióstul citált régi törvények, mintha bizon a tisztos régiség egyszersmind csallhatatlan is lett volna, s Isten gyanánt az örökkévalóság számára írta volna törvényeit, melyek midőn alkottattak szintén csak újjak valának, s mintha emberi értelem a hajdankor lángeszének tetőpontján tul nem hághatna; majd ismét a szokás, a sok ezerekre nézve mostoha, majd a szülés kinjai közt nyavalygó időknék mint mondják megvesztegetett szelleme, majd végre az elhalasztás, mintha bizon az előre siető idők egy nemzet után várakozni szoknának!! Augusztusnak örökre emlékezetes 30-ik napján, midőn ezen kir. válasz kihirdetett, s a hirdetés pompáját a rettenetes ábrázatjában is felséges természet nevelni lát-szatott,¹⁰ a jelen volt tömött sokaság *haljuk!!* szava mikor vágta ketté a feszült várakozásnak ünnepélyes csendü figyelmét? akkor és csak akkor: midőn az Itélő mester ezeket olvasá: *Ad articulum V-um*, és ismét: *ad articulum VIII-um*, de nem lelvén fel bennök édes reményei teljesedését, földre szegzett szemmel, s néma fájdalommal oszlott el, amaz igaz mondás szerint: *Curae leves loquuntur, ingentes silent.*¹¹ Itt által megy a szónék a kérdésben lévő törvényjavallatra tétetni szokott ellenvetések czáfolására, s ezek között legelébb a koronai, egyházi, hitre bizott, s elsőszülötségi javaknak, az ösiségnek, s Banderium és Insurrectio dolgának tekinteteire. Kérdi, mit interessálják a népet a régiségnek emez intézetei? hogy mindaddig nyomorogva vesztegeljen, míg azoknak szövevényei valaha s még akkor is ki tudja, ha valjon a nép javára való tekintettel e tisztába hozatnak! Ezután fel veszi ama második ellenvetést, a tékozlást, mely szerint az országnak (mint mond-

⁷ A „Le roi s'avisera“ kifejezés valójában elutasítást jelentett, de a király 1692 óta nem élt ezzel a jogával. A parlament által elfogadott törvények ünnepélyes királyi elfogadása vagy elutasítása ősi normann-francia nyelven történt.

⁸ A Lordok Házának azt az ősi jogát, hogy az alsóház által elfogadott törvényjavaslatot felfüggesztette, pihentethette, az 1832. évi Reform Bill is fenntartotta.

⁹ A reformokat ellenző követek és főrendek a viták folyamán gyakran éltek azzal a kifogással, hogy a szóbanforgó kérdés kivülesik az 1791: 67. tc. által elrendelt reformmunkálatok körén, márpedig az országgyűlés tárgyalásai csak ezekre terjedhetnek ki.

¹⁰ Kossuth aug. 30-i tudósítása szerint „mennydörgés és villámhullás között az urbarialis resolutio kihirdettetett.“ (E kötet 471. l.)

¹¹ *Curae leves loquuntur, ingentes stupent.* Seneca, *Phaedr.* 607.

ják) diszét s erejét tevő nagy familiákban valamelly gyönyörűség vadász a jobbágyok felszabadításával tetteleg széltszaggatná Istenben rég elhunyt; s így a földi dolgokkal semmit sem gondoló eleinek valamellyik káptalani Archivum porai közt nyugvó testamentomát. Nem akarja emliteni, hogy a Hazára nézve sokkal jobb volna, ha eme nagy familiákban nem a virtus dolgában szakadna meg olly gyakran a successio fonala, miután a virtus ezeknél se mindég firol fira osztja diplomáit. Megvalja, hogy nem akar ugyan a fényüzésnek, és tékozlásnak védő procátora lenni, de a közönséges statusi maximákból, ezeknél menthetőbb s jótékonyabb hiba aligha találkozíkozik. Nem azt tanították e Machiavell¹² és Sonnenfels (kinek munkája kézikönyv a birodalom fő iskoláiban)¹³ hogy a jószágoknak kevés kezekre halmozása az országok fenálló rendszerének, s a nemzetek szabadságának veszedelmet okozhat, s azért tanácsolják a kormányoknak, hogy a nagy jószágok urainak gyenge oldalait kitapogatván, őket ritkasági cabinetok, képszoba, könyvtárak s pompás épületek felállítására, s költséges hivatalok viselésére, szóval a tékozlásra csiklándozgassák? Im századnyi tapasztalás mutatja, hogy eme tanítások pusztá papiroson nem maradtanak, s csak a jobbágyok előtt kell e örökre elzárni az utat, hogy uraiknak felingerlett tékozlásából reájok hasson, és boldogság ne áradhasson? És valjon egyik Rend, vagy ember gazdagsága, nem másnak tékozlásán szokott épülni? Minek köszönheték földi jólétöket Aegyptomban a Jupiter Ammon papjai, Észak nyúgoton a Druidok, napkeleten a Braminok? minek köszönheték gazdagságukat? nem de a sirontúli élettől rettegett hajdankor szent tékozlásának? Méltó kárhoztatást érdemel ugyan azon nagy jószágú magyar mágnás, ki fitogtatásból Parisi kandallójában cédrus fával tüzeltetett, de ha jobbágyai felszabadításáért kapott pénzből vásárlotta volna a cédrusfát, annak füstje valóban illatos áldozat gyanánt mentt volna fel ahoz az Istenhez, ki az egész emberiségnek közös Istene! És valjon a magyarországi jószágok ősisége oly roppant figyelmet érdemlő dolog e, hogy e jelen törvény javallatot gátolhatná? Valjon mi jobb a Statusnak, az e hogy egy magtalan földes ur jószágai okvetetlenül visza száljanak (a prókátorok tudják!) hanyad izigleni atyafiaira, kik miután a magokét rég elfecsérlették, ezen halál contójára már az adóságok Geschäftjeit rég elkezdették? vagy pedig az, hogy tulajdon azon magtalan földes ur jobbágyinak szabadságot ad, s így bár életében az atyai örömeiket nem kóstolhatta, holta még is sok olly fogadott gyermekeket hágy maga után, kik még a későbbi időkben is sirjához járva áldják annak hamvait, kinek köszönik boldogságukat! Vagy talán még nem ért meg a nép elegendőleg ezen állapotra? Igaz ugyan, a ki törpének neveltetett, abból soha sem lesz orias, s a chinai asszonyoknak piczi lábaik vannak, mert már gyenge korukban vas cipőkbe fűzetnek, de a ki a nép értelmét általában csecsemő korának tartja, aligha nem könyv nélkül csinálta meg a számvetést. Vagy talán be várjuk még előregszik Nemzetünk? Ifiu testen ha beteg is, könnyen fog a cura, az előregedett testen ellenben már a heroica

¹² Machiavelli politikai művei közül az *Il principe*, az *Arte della guerra* és a *Discorsi sopra la prima decade de Tito Livio* a legismertebbek.

¹³ Sonnenfels, Joseph (1817) a bécsi egyetemen az államtudományok tanára, Mária Terézia és II. József igazságügyi reformjainak egyik kido'gozója. Fontosabb államtudományi művei: *Grundsätze der Polizey, Handlung und Finanz*, I—III. 1763—67. *Handbuch der inneren Staatsverwaltung*, 1798.

cura sem segít, annak állandó kísérő társai a nyavalyák, s a bizonyos halál úgy természeti, mint politicus világban lábai előtt áll. Vagy talán azt várják az egy állapotban vesztegleni szeretők, hogy külső veszedelem rezzentsen fel bennünket hosszas szunnyadásunkból? Így rezzenté fel lethargiájából a hajdani Rómát a Cannai nap.¹⁴ Szabadságot adott szolgáltnak, s a polgárok harczoló soraiba állítván őket is, a végveszély szélén megtartatott. De vajon ha ezen felszabadítás hamaréb történik, küldhetett volna e Hamilcarnak győzedelmes fia a Cannai gyász mezőn elhullott római lovagok gyűrűiből három vékát Carthágóba? kételkedni annál fogva legyen szabad; mert ámbár a kapuőrök már azt kiáltozák: Hannibal ad portas decertat, ad arma Quirites! még is midőn a polgárokká vált szolgák is nyert szabadságuk s a valódi hazájokká vált Roma mellett fegyvert húztanak, a zámái homok téreken fegyvereikkel írták meg az Africába visszavert Hannibálnak halálos ítéletét.¹⁵ Világosan szól e példában a vitae magistrának helyesen nevezett Historia, de hogy ha ezt csak hoszas téli estéink unalmainak elűzésére, nem pedig tanúságul olvasgatjuk, féltő hogy tanúságul szolgáló példát készít majd maradékink számára belőlünk a Historia.

De a napként tündöklő igaz ügy mellett az erősségek dönthetetlen phalanxait lehetne (ha kellene) felállítani, azokkal tehát a szónok a közfigyelmet tovább nem terheli, hanem helyet engedvén az utána szólóknak, még csak azt jegyzi meg: hogy midőn a pénzen vett rabszolgáknak is meg van engedve, hogy Europai fehér bőrű, de fekete lelkű gazdáiktól magoknak szabadságot vehessenek, midőn a szinte király, és constitutio alatt élő, s az ösméretes világban leggazdagabb clerussal, és dynastákkal bíró Anglia 200 millio ftkat áldozik, hogy 800 ezer ember társairól a rablánczok egy nap lehuljanak,¹⁶ s ezzel a memphysi haszon-talan pyramisnál maradandóbb emlékjelet állít fel magának, ugyan ekkor a magyar dieta hozhat e olly törvényt (mert tiltó törvényt hozni, vagy az illető négy sorokat ezen 2-ik §-ból kitörlni mindegy) hogy a hajdantól divatozott szokás ketté vágásával Magyarországon a jobbágy örökös szabadságát, sem pénzért, sem érdemért, sem bár melly lehető tekintetért ezentúl meg ne vásárolhassa? Ezen kérdést fejtsék meg azok, kik az ellenvéleménynek tüzes és álhatatos oltalmazói közé szám-láltatják magokat. Minthogy pedig a szónok e jelen törvényczikkely-nek felséges királyunk általi elfogadása felől annál kevésbé kételkedik, mivel ezen szabadsággal más tartományaiban lakó jobbágyai rég óta élnek¹⁷ s mivel ő felsége volt azon egyik hatalmas fejedelem, ki a szercesen vásár eltörlésének, s így az emberiség jussai helyreállításának actáját a Bécsi Congressuson alá írta,¹⁸ következésképen nem fogja megengedhetni hogy egyedül Magyar országi jobbágyainak boldogsága tartassék örökös zár alatt, minthogy továbbá folyton folyvást múltnak

¹⁴ Cannae mellett verte tönkre Hannibal Kr. e. 216-ban a római hadsereget.

¹⁵ Zama mellett volt a pun háborúk döntő csatája, amelyben Scipio Africanus fényes diadalt aratott Hannibal felett.

¹⁶ V. ö. e kötet 448. l. 4. jegyzet.

¹⁷ A jobbágyterhek szabad egyezésen alapuló megváltását Ferenc császár 1798 szeptember 1-i rendelete tette lehetővé az osztrák örökös tartományokban. (Fronblösegesetz.)

¹⁸ Az e tárgyban kiadott „Déclaration des puissances sur l'abolition de la traite des nègres“-t olv. *Kluebers Acten des Wiener Congresses*, Erangen. 1815. IV. 531. l., VI. rész. 202. l.

a napok, intenek az előre haladó idők, ifiodni készülnek a megvénült századok, s ha valaha, most illenek reánk Curtiusnak ama szavai „Lenta remedia et segnes medicos non exposcunt tempora nostra”.¹⁹ A szónok a kerületi izenetre szavaz, s ettől várja csendes, és elhatározott lélekkel a királyi thronus, édes Hazánk, s a maradék közös boldogságának újabb vidám hajnal hasadtát.²⁰

BEZERÉDY reméli hogy a kir. válaszbán foglalt ellenvetéseket a kormány tovább nem fogja vitatni, különben több több fejtegetések után valaki még azt is felállíthatná, hogy hasonlitanak azon minden-hová alkalmazható *nem idevaló* feleletnek elhalasztó argumentatiojához, melyet egy nagy tekintetű író a legveszedelmesb politikai sophismák közé számol, s mellyel valamely állapot, ha igazsága olly világos, érdeke olly sürgős hogy még is bajos volna egyenesen ellene szegülni, legalább pro praesenti elhárítatik, s ha mást nem, időt nyer az ember, és új próbára alkalmat. Az aviticitás vagy is inkább invaliditási systemára a mondottakon kívül megjegyzi, hogy ha bár ettől az Isten meg sem is mentené hazánkat, a javaslott törvény még a mellett is megálthatna, s nem volna más, mint a nem invalidálható rationabilis fassióknak egyik neme.²¹ Már pedig ha törvényeink invalidatio alól kivették a fogságboli kiváltás okaért tett eladást,²² nem fogják e hasonlóra érdekesíteni azon szerződéseket, mellyekkel 8 millio hazafi materialis és moralis jólétének, egyik eddig lezárt forrása megnyittatik, s a nemzeti gyarapodás, erő, s emelkedés élesztő lelke felszabadítatik? És miután semmi szín alatt sem titkolhatnák magok előtt azok, kik e törvény ellen voxolnának, hogy azt nem elhalasztólag, hanem elhatározólag tennék; az elhalasztásnak leple nem fedezvén a dolgot, úgy nézi a követ, hogy mind a kormány, mind a Magyar nemesség itt egy elválasztó uton áll, s az e tárgyban fekvő roppant kérdésre meg kell in merito felelniök. Meg kell felelni a kormánynak, valjon szándéka e tovább is csak coloniaként használni hazánkat? vagy akarátja e magos rendeltetéséhez képest segítni e nemzetet, hogy emberi, polgári és világi tekintetben erősödjék és emelkedjék? De meg kell felelni a Magyar nemességnek is, valjon constitutionalis hatalma céljaul fogja e venni a paraszt érdekét, úgy hogy annak személyességét tisztelje, s jólétét, hogy abban önállású tárgyat, nem pedig csak más célokra szolgáló eszközt szemléljen? Isten mentsen a bizodalmat elveszitenünk, hogy mind a kormány, mind a nemesség orvosolni kívánja a hazának e tekintet alatti sebjait! Híven őrzi magában a követ eme bizodalmát, s a nemzetben és jelesen a parasztban öregbedését kívánja, de meg kell vallania, hogy elfogódva várja a jelen kérdés eldöntését, mert ez hordja magában a jobbra vagy balra arányzat bélyegét. A tulajdonra vágyás ösztönének hatalmáról meg fogunk győződni, ha kebleinket vizsgáljuk, s elhisszük hogy a magyar paraszt is egy anyagbol van velünk. Arról van tehát szó, respectáljuk e azt a magyar parasztban is, akarunk e neki reá

¹⁹ Curtius Rufus: *Historia Alexandri Magni*, III. 5. 13.

²⁰ V. ö. *Jegyzőkönyv*, IX. k. 206. s köv. l.

²¹ Az örökváltás, tehát az ősi javak elidegenítése csak bizonyos feltételek teljesítése esetén volt felbontható, ha az észszerű okból (ex rationabili causa) történt. Ilyen ok lehetett pl. zálogos birtok kiváltása, leánynegyed kiadása stb. (*Hármaskönyv*, I. 59.)

²² A fogságból való kiváltás esete a szükséges örökváltások (fassio necessaria) csoportjába tartozott és semmiképen sem volt felbontható.

alkalmat nyújtani, és részesíteni mind azon jóban és boldogítóban, melyet ezen ösztön szűll, terjeszt és reproducál? Mert másféle tulajdonra utasítani a szántóvetőt s a magyar parasztság massáját városi birtokkal, vagy nemesi donatióval kecsegtetni gúny inkább, mint vigasztalás! A tulajdon egy legjelesbb szüleménye a polgári társaság által előmozdított emberi állapotnak, s annak legbelsőbb és mellőzhetlen alapja. Arrol van tehát a szó: a magyar paraszt képes legyen e részt venni a polgári társaság eme legfőbb javában? Kormány s nép elősmeri hogy a társaság fő célja a tulajdont védeni, s mi 8 millio embert törvény által akarnánk eltiltani, hogy tulajdont magának még csak ne is szerezessen? törvény által vonnánk el tőlök a társaság célját legvalódibb részében? Impopulált országban, hol a földnek már van tulajdonosa, földbirtokot a status nem ajándékozhat, de a birtok szerezhetést meg nem tagadhatja a nélkül: hogy az Isten s az ő igazsága ellen ne vétkezzenek, és lábbal ne tapodja azon jusokat, melyeket minden ember, kinek e földön kell élnie, a természettől nyer, melyeknek biztos gyakorolhatásaért egyesült társaságba, s vállalta magára annak terheit. És ne felejtkezzünk, hogy csak a tulajdon szerezhetés őrzi más részt a fennálló tulajdont, ez óv meg a felforgatástól, az ellenkező pedig zavarra vezet, melyet a követ nem csak *magunktól* de *maradékinktól* is ohaht eltávoztatni. El ne felejtkezzünk továbbá, hogy ha a föld tulajdon szerezhetést megtagadni vétek az érdeklett személyek ellen, s gát az emberi magasb rendeltetések elérésében, bizonyosan vétek az a hazára nézve is. És midőn az a kérdés: szerezhessen e föld tulajdont a 8 millió? az is a kérdés, valjon az a 8 millio legyen e igaz értelemben hazafi? és létezzék e bennök s általok a hazában polgári közlélek, s nemzeti erő? Csak ez által emelkedhetik ki hazánk colonia gyanánti alacsony állásából, és foglalhatja el azon fokot, melyet országunk fekvésénél, s a nemzetnek lelki testi tulajdoninál fogva reménlhet. Csak belső erő teszi igaz önállásúvá, teszi függetlené a nemzetet, s erőt csak a tagok erejéből veszen. És csak nemzetünknel nem valószínű az amaz igazság: hogy kis summából lesz a nagy summa, s hogy az erőnek felel meg a resultatum? Ha tehát akarunk függetlenséget, nemzeti erőt és életet a hazában, ne tagadjuk meg az önállást, s polgári életet a lakosoktól; ha akarjuk emelni, boldogítani a Hazát, boldogítsuk annak fiait. Ugy látszik pedig, mintha maga a *coloniale* és *colonica* systema igen egyhangú nevezete intené a magyart, mire vigyázzon.²³ De történetünk is gyász tanítást ad, adja Isten foganatos legyen. Ki nem tudja minő idők, s melly igen nyomban követték Ulászlónak perpetua rusticitását, és azzal járó anathémáit?²⁴ A török könnyen elfoglalható szerencsétlen hazánkat, mert hiszen alig volt érdeke a föld népének védelmezni a földet, mellyről maga javát számkivetve látta. Neki majd mindegy volt, akár ki parancsolt, mert a ki dolgoztatott vele, az életére szükségeseket csak meg kellett adnia, többre kilátása ugysem terjedhetett! Látjuk, mire ment hazánk eme systema mellett tovább tovább, s a colonica, a colonialélet megmenekedni miként nem tudott. A nemesist elkerülni nem lehet, s míg a *misera contribuens plebs* siralma tart, a *florens*

²³ Szójáték a bécsi udvar sokat kárhoztatott gyarmati rendszere és a jobbagygazdálkodás rendszere közötti hasonlóságról.

²⁴ Az 1514: 14. tc. szövegét olv. fentebb (679. l), a 18. jegyzetben.

condam Hungaria, mindég *misera* marad.²⁵ És ki kell mondania az okok s következés közti természetes össze függésből eredett, s több mint 300 évi tapasztalásra támaszkodó meggyőződését, hogy míg a *coloniale systema* meg nem változik, hazánk a colonialeból soha ki nem vergődik, bár hány oly törvényt hozunk is, mint az 1790: 10-ik cz[ikkely]²⁶ s bár melly diplomaticai solennitásokkal erősítjük is meg azt. Ha igazságot akarunk magunknak, igazságosoknak kell lennünk mások iránt. Ha kívánjuk nemzeti függetlenségünket királyunknak koronája alatt, alkossuk ama 10-ik articulust a nép lelkében, polgári állapotjában. Ne annyira külső systemákban, mint belső gyengeségünkben keressük a hibát, mellyet csak organismusunk javítása által segíthetünk, ha előmenetelünket nem másnak romlásával járó erőszakos, hanem mindenfelé csak jót s hasznot terjesztő engesztelő uton módon akarjuk, s ilyen út és mód az V-ik cz[ikkely] 2-ik §-usa. Valóban, ha Romának koszorús lantosa, kinek igéit olly érdeklőn hozá fel a sopronyi követ: *Delicta majorum immeritus lues, — donec templa refeceris*,²⁷ énekét hozánk intézte volna, abban valóban helyt fogott volna ezen ügy találni, mert az élő Isten templomai közé lehet azt számítani, s reményli is a követ, hogy kik igéjét hirdetik segítni fogják a templomot is megépíteni, mellyben a szeretet szent törvényei szerint az emberi tökéletesedés, és boldogulás dicsőítse a teremtőt. (Meg kell itt jegyeznem, hogy kerületi ülésben az Egyházi Rend az V-ik t. cz. ellen szavazott,²⁸ most azonban ennyi hivatkozásokat kelletvén hallania, halgatott.) Továbbá azon ellenvetésre hogy ezen törvény cikely az aristocratianak ártalmára lenne, kéri a követ, vonjon bár akár ki parallelát a mi aristocratiánk, s azon országoké között, mellyekben e jelen törvény már divatban van, s minden tekintetben megnyugtató resultatumokra találанд. De különben is minálunk törvény ad just a királynak privilegiumot osztani, melly mellet számos lakosok tulajdont szereztek, még pedig nemesi tulajdont, a felszabadult községekből származott királyi városok a törvényhozás egyetértésével itt is helyet nyertek. Ha ez, s ha különösen az, mit a király sokszor csak maga gyakorlott, constitutionkkal nem ellenkezik, ezen törvény sem ellenkeezhetik, ha csak a kegyelem utját constitutionkhoz illőbnek nem tartjuk, mint a törvény hatalmát! Vagy talán az urbéri állapot mind két részre olly jótékony e, hogy annál jobbra iparkodnunk sem kellessék? Vagy azt hiszük hogy a most hozandó törvények véget vetnek az urbéri surlódásoknak, véget az urbanialis állapot valóságos tendenciájának? Emlékezzünk vissza, mi történt az 1715. és 1723. törvény után, mellyekkel azt gondolta talán a nemesség, hogy a dolognak immár vége van.²⁹ De békövetkezett a

²⁵ A jobbágyok — *miseri coloni* — szabad költözését visszaálító 1547: 26. tc. bevezetése szerint „neque ulla res magis ab aliquot annis florenti quondam Hungariae nocuisse videatur oppresione colonorum, quorum clamor ascendit iugiter ante conspectum Dei.”

²⁶ A tc. biztosítja Magyarország függetlenségét s hangsúlyozza, hogy saját törvényei és szokásai, nem pedig más tartományok módjára kell igazgatni s kormányozni.

²⁷ Horatius. *Carmina*, III. 6.

²⁸ V. ö. e kötet 559. l.

²⁹ Az 1715: 97. tc. megtiltja a földesuraknak, hogy a hegyvámot felemeljék, a 101. tc. pedig, hogy jobbágyaikat azon szolgálmányok teljesítésére kötelezzék, ameiket az elmúlt zavaros időkben törvénytelen uraik egyszer már meg-

provisorium urbariom, és vége még ezzel sem volt. A resolútiók, a normálék (József idejéről nem is szólva) a gyakorlatnak inkább inkább kifejlő systemája mire vitték az urbéri birtokot?³⁰ és még sem volt elég. Ime rendelkezik az országgyűlése, s mennyi panaszokat hallottunk, hogy a földes úr érdeke s tulajdona sértetik! És ne gondoljuk, hogy a most osztott szeletekkel a dolognak vége van. Alig mulik el 50 év s új osztogatás következend, ha meg áll a systema; a földes úr proprietas majd csak papiroson marad, a jobbágyság pedig még se megy semmire, mint nem ment az urbér óta lefolyt hét tized alatt! Valóban, urbarialis systemánk ezen tekintet alatt nagyon hasonlít a szegények taxájához egy más nemzetnél.³¹ A mint ott nem nagy sikerrel osztatnak ki alamizsnául a sok milliók, úgy a magyar földes urak is kioszthatják egész urbéri birtokjokat, s a jobbággyarapodni még sem fog. Mert a productiv erőt csak méltó czél feszíti, s ezen czél hazánk állapotjában a parasztra nézve az, hogy az ő körében elérhető föld tulajdont szerezhessen, e nélkül bármely roppantak legyenek is a segédelmek, úgy szólván elenyésznek, kielégíthetik a szempillantatnyi szükségét, de a jólét reproductióját s magábuli öregbedését eszközölni nem fogják. Ha nem adunk ily rúgót a 8 millio jólétének, naponként nevedkedendő szükségét ki fogjuk e elégíthetni? és nem tanácsos e törvényes utat nyitni, hogy ezen állapot csendesen, békével, senkit sem sértve átváltozzék? A szónok úgy hiszi hogy nagyon is tanácsos, és azt hiszi hogy a ki illetén bajokkal körül vett urbarialis birtokát más, biztosb vagyonra változtatja, maradékának praejudiciumot annál inkább nem okoz, mert senki se vállalhatná magára a kezességet, hogy a szabad alku, melyet ezen törvény most ajánl, mindenkor nyitva fog állani. De nem akarja anticipálni, mit a dolog érdemének elvetéséből eredhető rettenetes következtetések elkerülése végett még az igazság, a közjó, a kormány s nemesség szent kötelességeinél fogva lehetne, sőt kellene mondani. Most megelégszik a kerületi izenettel, s hiszi hogy a törvény e mellett is által megy és megóvja a szegény ember bizodalját a törvényhozás iránt, megóvja a nemzet bizodalját a kormány iránt, s nem kételkedik hogy a királyi propositióknak ama fő szándéka „ut vincula mutuae inter diversas regnicolarum classes necessitudinis arctius adstringantur“,³² valóság legyen, és nem akar kételkedni, hogy mit a kir. propositiók ünnepélyesen ígértenek, a kir. resolútiók megtagadni nem fogják.³³

vettek rajtuk, a hátralékoknak pedig mindössze felét, de azt is csak fokozatosan engedi behajtani, az 1723 : 18. tc. a puszták benépesítését rendeli el és a földesurakat eltiltja, hogy az urbáriumban megszabottnál nagyobb szolgáltatásokat kívánjanak.

³⁰ Mária Terézia 1767. évi önkényes úrbérrendezésével a rendek a gyakorlatban elvesztették minden befolyásukat az urbéri ügyekre. Az urbéri perek felbbiteli fóruma a helytartótanács, legfelső fokon pedig az uralkodó lett s az urbéri tárgyú kir. resolútiók és helytartótanácsi rendeletek részvétele nélkül kerültek kiadásra.

³¹ Angliában az első szegényadót, mely az 1834-i szegénnytörvény meghozataláig érvényben volt, 1601-ben Erzsébet királyné léptette életbe.

³² *Iratok*. I. k. 4. l.

³³ V. ö. *Jegyzőkönyv*, IX. k. 215. s köv. l.

Ha hely s idő engedik, még némelly vonások; különösen Gr. *La Motte* beszédjéből az V-ik art[icu]lus ellen, és *Pfansmidéből*, ki az V-ik art[icu]lust szorosán aristocraticus szempontokból védelmezé, következni fognak.³⁴

b)

A KK és RR *November 17-én* tartott országos ülésökben, bevégezték az urbariomot, s valamint előbb az V-ik art[icu]lus 2-ik §-usát, úgy most a VIII-ik art[icu]lust álhatatosan megtartották, pusztá *maradjonnal*, miután 20 megyénél több nem voxolt ellene, s ezek is mind csak száraz egyszerűséggel.³⁵ De sőt *November 19-én* már a fő RR is bérekeszték az urbér feletti tanácskozásukat. Bővebben jövő levelemben. Itt csak anyit jegyzek meg hogy a bolt nyitást uri tetszéstől függő földes uri jusnak nyilatkoztatták. Az V-ik art[icu]lus 2-ik §-át s a VIII-ik art[icu]lust (a mint gondolni lehet) el nem fogadták, az uri szék hatóságához pedig egész kiterjedésében szorosán ragaszkodtak, s az urbéri kihágások iránti rendelkezést is ezen elvhez alkalmaztatták. A KK és RR *November 19-én* már ismét kerületileg felvették a fő RR válaszát.³⁶ *November 18-án* ált küldötték a fő Rendekhez azon felírást, melyet Borsod indítványára a Duna regulatiója tárgyában készitettének.³⁷ A fő RR *November 19-én* ezt is félrevetették.

198.

a)

A november 10-i országos ülés ismertetésének befejezése; további beszédek az örökváltság mellett és ellen.

b)

1834 november 17, 18, 19

Főrendi ülések.

Tárgy: Az úrbéri tárgyban átküldött rendi izenet vitájának befejezése.

a)

Posony, November 22-én, 1834.

A KK és RR az urbéri tárgyban költt fő Rendi válasz¹ tárgyában tanácskozáván negyed nap óta Szentpály és Péchy elnökségök alatt tartott kerületi üléseikben, minthogy ezen tanácskozások a sokszor vitatott tárgyban kevés érdekest nyujtanak, talán nem hibázok, midőn a

³⁴ Ezeket a beszédeket l. a köv. számban.

³⁵ A november 17-i 261. országgyűlés hivatalos naplóját l. *Jegyzőkönyv*, IX. 319. s köv. l.

³⁶ *Iratok*, III. k. 262. s köv. l.

³⁷ *Iratok*, III. köt. 275. s köv. l. A rendi küldöttség tagjainak névsorát l. a nov. 18-i, 262. országos ülés hivatalos naplójában, *Jegyzőkönyv*, IX. köt. 335. l.

¹ *Iratok*, III. köt. 262. s köv. l.

már 3 számokban közlött 10-ik Novemberi nevezetes országos ülésből a már terjedékenyen közlöttekhez még egy pár vonást ragasztok.

A PERSONALIS több más felelgetések között különösen Kölcsenynek, s Deáknak okoskodásait válasz nélkül nem hagyá. Nevezetesen az elsőnek beszédjére megjegyzé, hogy a mellyeket említett, azok távolról sem az urbér feletti tanácskozás körébe valók, s nem is vádolhatjuk Ő felségét hogy a RR által javallott örökös megváltást elveti; mert csak elhalasztatni kívánja oda, hol a nemességnek ezzel összeköttetett jussai s érdekei szintén fontolóra jönnek. Ezen nemesi jusoknak s érdekeknek fentartására Ő Felsége megesküdt, és megesküdt ősi alkotmányunknak épségére, mellynek oltalma minden hazafinak szent kötelessége. És ámbár e jelen országgyűlésének a hibák orvoslása s a csorbák kiegyengetése legyen is céljaúl kitűzve, de felséges Urunk már királyi terjesztvényeiben kijelentette, hogy a munkába veendő reformoknak *salva avitae constitutionis compage* kell történniök.² Ezt az ország Rendei ellenvetés nélkül elfogadták, a ki szabott körön túlhágniók tehát most sem lehet. A mi pedig ama szerencsétlen eseteket illeti, mellyeknek emlékeztét Sathmár követe jónak látta felmelegíteni,³ az illető megyék követeinek, mindjárt országgyűlése kezdetén tett nyilatkozásaikból kiki tudhatja, hogy azok nem urbéri kicsapongásoknak hanem az epemirigy pusztításainak voltanak következesei.⁴ Deáknak beszédjére pedig azt jegyzé meg a Personalis, hogy akár mit mondjanak is az aviticitás ellen, ő azt tiszteli, szereti és fentartását már csak azért is ohajtja, mert bárha megengedné is, hogy ezen örökös megváltásokból itt ott magára az eladóra némi haszon következznék; azonban sokszor egy harmadiknak is van a jószághoz jussa, kire az eladásból semmi haszon nem háramolhat, s ennek jusait óvja meg az ősiségnek alkotmányunk épségével ösze szőtt principiuma.

GR. LA MOTTE: Nem érzi olly szabadoknak kezeit, mint sok előtte szólott követek. Neki utasítása van, hogy alkotmányunkban változást ne tegyen, sőt azt minden erejével feltartani törekedjék. Első tekintetének kell tehát lenni, valjon a javalt örökös megváltás tesz e változást ősi alkotmányunkon? és bárha a mellékes és fiscalisi örökösödés tekinteteit elmellőzhetné is,⁵ még is igennel kéntelenítettnek ezen kérdésre

² Az uralkodó a propositiokban abban jelölte meg az országgyűlés célját, „ut... adminiculo diaetaliter pertractandorum operatorum illorum, rogandis legibus prosperitas publica, salva avitae constitutionis compage, ulteriori aucta robore, in omne acvum tuta, et in dies magis forens praestetur.“ (*Iratok*, I. k. 4. l.)

³ V. ö. Kölcseny beszédével, 684. l.

Az 1833 január 12-i országos ülésben Siskovics baranyai követ érvelt azzal, hogy az urbéri törvénytervezet elsőségét „elkerülhetetlenné teszi a szükség, hogy megszűnjön ama bal vélekedés, melly szerint a közelebbi idő kellemeit enséggi a nép elnyomatásának tulajdoníthatóknak állítatnak.“ (*Jegyzőkönyv*, I. k. 89. l.) Erre Sáros, Zemplén, Szepes, Abaúj és Gömör megyék követei nyilatkoztak cáfolólag (Uo. 92. s köv. l.), mire Siskovics mentegetőzve megjegyezte, „hogy ő nem tulajdonította az 1831-i zendüléseket az adózók elnyomatásának, de csak úgy fejezte ki magát, hogy azok többek által annak tulajdoníttatnak.“ (Uo. 94. l.) Az esetről Kossuth nem emlékezett meg az ülés ismertetése során.

⁵ A kérdéseket a rendek a polgári törvénykönyv tervezetének XIV. és XV. cikkében szabályozták. (A vitákra e kötet 350. s köv. l., a törvényjavaslat szövege *Diaet. Extraser.* 1834. CXIV.)

felelni, mert hazánk védelme a nemesi felkelés alapjain nyúgoszik, ha dig a nemesi javak paraszt kezekre által mennének, concurrentionalis pénztárt nem lenne miből állítani, s az insurrectionalis fundus lassanként egészen elemésztetnék.⁶ De legfőbb tekintet a szónok előtt a javallott intézetnek ama mellőzhetlen következése, hogy ha nagyon megszorodnának a kiváltott községek, lehetetlenné válnék, hogy nekik itt az országgyűlésen repraesentatiót ne adjunk, a mi alkotványunk rendszerét fenekestől kiforgatná.⁷ És hová jutna azon magyar aristocratia, melly szabadságunkat, nemzeti állásunkat 8 századok viszontagsága alatt képes volt fentartani? földbirtok helyett pénzrel elégítenék ki, s ebből pénz aristocratia kerekednék, mellynek a Hon s thronus mellett nincs semmi érdeke.⁸ Azt mondják ugyan „nem szününk meg szabadok lenni, bár a népet is részesítjük a szabadságban“. De mit ér nekem, (ugymond a szónok!) *mit ér nekem a szabadság, ha minden ember szabad?* Aristocratia nélkül boldog ország nem is létezhet, sőt észak Americát kivéve, aristocratia nélkül szabad országot nem is mutat a historia. America pedig még nagyon fiatal, például nem szolgálhat. Nézzük bár végig Asia birodalmait, durva despotismus alatt nyögnek mindnyájan s abból soha meg sem is menekednek, míg egy józan aristocrátiát nem alapítanak. E nélkül a végre hajtó hatalom vagy olly kézbe kerül, melly gyengébb mint a nép, s ekkor anarchia következik, vagy ollyanba, a melly erősebb, s ekkor viszont despotismus ered. A fejedelemnek és a népnek eme viszonyos kicsapongásait csak egy közben álló szilárd hatalom, csak az okos aristocratia képes határok közé szorítani, s a thronus tekintetét anarchiától, a nép boldogságát despotismustól megővni.⁹ Egyébiránt mi következend belőle, ha az örökös megváltás javallatát törvénybe nem tesszük? azt a szónok nem tudja, de tudja, miképen a törvényhozónak magas feladásában sem arra nem kell tekinteni, hogy a monarchiának 200 ezer bajonetje van, sem arra, hogy valamelly felingerlett kívánatoknak meg nem adásából egy nép osztálynak békételensége következhetnék. Maradjon a törvényhozó körében a constitutióknak s válassza jelszavául azt: *si fractus illabatur orbis, impavidum ferient ruinae*. Ezt választá magának jelszavául a szónok is, s ily elhatározással lévén, a kir. resolútióra szavaz.

ZMESKÁLL elősmeri ugyan, hogy a nemzeti ipar mind addig nem gyarapodhatik, míg a jobbagynak szabadsága nem leszen, hogy magát rabszolgai helyzetéből örökösön megválthassa. De ő particularis törvényt alkotni nem akar, pedig csak particularis lenne az mind addig, míg az ősiség így marad a mint van, s míg a clerus javainak, a majoratusok-

⁶ A nemesi felkelés költségeinek fedezésére szolgáló alap elszámolásai az Országos Levéltárban ta'álhatók: *Archivum Regnicolare, Exactoratus Regni, D. Rationes Fundi Insurrectionalis Concurrentionalis*.

⁷ V. ö. Lamottenak a kérdés első kerületi vitája során. 1833 április 27-én és 28-án tett hasonló értelmű kijelentéseivel. (*Országgyűlési Tudósítások*, I. k. 338., 342. l.)

⁸ „Egy Rothschild, egy dus gazdag Banquire nem gondol sem a honnal sem a hazával, ad az költsön pénzt az Authocratnak, valamint a Respublicának, ugy a legitimus constitutionalis monarchiának, valamint az illegitimusnak: mind egy annak bár lakják ő Pekingben, bár Londonban, bár Pétersburgban, tsak a pénzbeli nyereség az ő bálványja, a mindenkire való behatása egyedüli célja.“ (*Jegyzőkönyv*, IX. k. 212. l.)

⁹ A gondolat a középkor uralkodó felfogásával egyezik, amint azt Aquinoi Tamás kifejezte a regimen mixtum-ról szóló tanításában.

nak természete meg nem változik. Mind ezért tehát, de azért is, mivel a javallott örökös megváltással egy olly nép osztály támadna hazánkban, melly bírót nem ösmervén az apróbb nemességet eltapodná, tág utat nyitna a democratiának s ősi alkotványunkat veszélyeztetné: szintén a kir. resolútióra voxol.

BORSICZKY ellenben úgy hiszi, hogy a magyar aristocratiára nézve veszedelmesebb iromány még soha sem készült, mint ezen királyi resolútió. Azt mondja ugyan az előlülő Personalis, hogy a tárgy el nem vetetett, csak elhalasztatott oda, hol a capacitás kérdése pertractáltatik. Könnyű így okoskodni, mert szint olly jól tudja a kormány, mint akár melyikünk, hogy a törvénykezési tárgynak kerületi vitatásakor csak 18 megye volt az incapacitásnak ellene.¹⁰ S a midőn ezt tudja, s még is azt mondja hogy ő nem veti el az örökös megváltás kérdését, hanem csak elhalasztja, nem egyebet akar, mint azt, hogy a maga absolutismusát s a nép elnyomásának vádját a mi vállainkra hárítsa, s majd minden német azt mondhassa: im nem a kormány az oka, hogy a magyar jobbágy örökös szolgaságra kárhoztatott, a kormány nem volt ellene a megváltás szabadságának, csak illető helyütt kívánta azt felvételni!! De ti, ti magatok vetettétek félre a dolog érdemét!! Valóban szükség a kormány czélzatai felől világosságban lennünk. A materialis engedélyek által csak azt akarja, hogy mindég mentől többet kívánhasson a nép felsegélésének leple alatt a nemességtől, s ezt evictorává¹¹ tegye az egyenes és mellékes utakon nevekedő terheknek.¹² A morális engedélyekkel pedig úgy állunk, hogy a nemesség ezeknek megtagadásával magát a nép előtt gyűlöletessé tegye. A volt personalis azon beszédében mellyel e jelen országgyűlését megnyitá,¹³ élénken elő számlálta, mit vár tőlünk mindent az igasság, a nép, a Haza! mi azt hittük, s örömmel hittük, hogy a kormány szándékát tolmácsolja, s im mi lett a dologból? arra szállítanak fel: hogy vegyük el a néptől azon szabadságot is, mellynek a Sopron megyei követ bízonyítása szerint¹⁴ eddig törvényes gyakorlatában volt. De a szónok tökéletesen meg van győződve annak igazsága felől, a mit más alkalommal Honth v[ármegye]gyének követje mondott, t. i. hogy tanácsosabb a népnek semmit sem adni, mint azt, a mivel birtt, elvenni.¹⁵ A mi pedig Gömör vármegyének azon mondását illeti, hogy aristocratia nélkül boldog ország nem lehet, s hogy ez ellen America semmit sem bizonyít, mert az még csak 60 évet élt: emlékezzék meg követ úr egy híres német írónak ama szavaira: „Egy szempillantásig élni

¹⁰ V. ö. e kötet 218. s köv. l.

¹¹ Szavatossá, kezesévé.

¹² A kormány „azt kívánja, hogy minden ország gyűlésén materialis engedményeket adjon a magyar nemesség jobbágynak és ha a jobbágy adóját nem fizetheti, fizesse illy módon indirecte a földesur — ha azonban a jobbágy megváltja magát, a nemesség többé concessiókat nem adván, meg fog szűnni az adó evictora lenni.“ (Jegyzőkönyv, IX. k. 220. l.)

¹³ V. ö. Országgyűlési Tudósítások, I. k. 12. s köv. l., Jegyzőkönyv, I. k. 1. s köv. l.

¹⁴ Nagy Pál beszédét I. 693. s köv. l.

¹⁵ Az október 29-i országos ülésben, a jobbágy épületfához való jogáról szólva mondta Majthényi, hogy „esmérvén a magyar jobbágyságnak az eddig birtokába levőkhöz való meggyőzhetetlen ragaszkodásokat, tanácsosabbnak tartjuk a törvényhozásnak semmi uj engedményt nem adni, mint csak egy o. ly tsirkétől is megfosztani a jobbágyot a mellynek birtokához hozzá szokott.“ (Jegyzőkönyv, IX. k. 68. l.) Kossuth a felszólalást nem említi.

a paradicsomban felér egy egész élettel¹⁶, alig ha illy szempillantásra nem elég 60 esztendő! De hasonlitsa össze követ úr éjszak Americat Europa kormányaival. Amott nincs a Statusnak adóssága, sőt egyenes adóra sincs szükség, még is jól forog a Status kereke. Európában egyik minister a másik után szalad amaz útra, melly a zsidóhoz vezet; úgy hogy valamint hajdan minden zsidóknak egy királya volt, most minden király egy zsidónak van a markában. De nem akarja ezen parallellát bővebben fejtegetni, s azzal végzi beszédjét, hogy a kerületi végzés mellett áthatatosan megmarad.

ANDRÁSSY ellenben a kir. resolúcióna szavazván, a más véleményűeknek, nevezetesen Tarnóczynak, Deáknak, Nagy Pálnak, de leginkább Kölcsénynek czáfolgatásával foglalatoskodott. Nincs könnyeb, ugymond, mint akármelly dolgot egyoldalú előadással gyűlöletessé tenni. Ha valamely cselekedet több féle indító okkból eredhet, a szónok mindég hajlandó a jobbat venni fel; és azért nem gondolja, hogy a kormány mindent csak önmagáért tesz, de ha bár úgy volna is, hogy ezen egész tárgyban csak egyedül a contributionalis fundus tisztába hozatalán iparkodnék, ezt még sem lehetne hibául tulajdonítani, sőt maga Szathmár követje is ezen ideának mindég legerősbb védője vala. Vagy talán attól tartunk, hogy nevedkedvén az adó fundusa, az adó is nevedkedni fog? Úgy de ha nem említjük is, hogy az adó a Status javának eszköze, minden esetre méltán kérhetni, hogy mi oknál fogva lehet az adó fel-emelésétől tartani, holott annak meghatározása a Nemzettől függ? (Erre volt intézve Balognak már közölt propheticus feleletje.)¹⁷ A mi a gyakran emlegetett szabadságot s a jobbágynak állított rabszolgaságát illeti, igaz ugyan, hogy e részben igen sok függ a definitiótól, de a szónok azon jobbágyot, a ki telkéről szabadon elmehet a hová tetszik, s ki előtt tárt út van a nemességre, s polgári birtok vételre, rabszolgának nem mondhatja, ennek többje van, mint pusztán szabad költözködhete, s ha még gondoskodni fognak a RR, hogy személye ne bitangolathassék, valósággal szabad személy lészen. Továbbá tekintvén a kormánynak adományozási jusát, mellyet Szathmár követe monopoliumnak nevezett, a szónok reméli hogy ezen jótékony kormány jus mindég fen fog maradni, s azt úgy tekinti mint a kormány s aristocratia közötti egyik legérdekeseb kapcsolatot. A mi pedig azt illeti, ha veszt e az aristocratia valamit a javallott intézettel? erre nézve nyilván kimondja meggyőződését, hogy a jobbágyságot mind azon privilegiümokra, mellyekkel birunk, felemelni annyit tesz, mint szabadságainkat elveszíteni.¹⁸

MAJTHÉNYI a szerkeztetésre szavaz. Talán nem pusztá történet, ugymond, hogy ezen tárgy épen azon nap került tanácskozás alá, mellyre egy közönséges, hazánkat egészen elborító vastag köd volt jósolólag jelentve. Talán moralis ködöt értett amaz idő propheta, olly moralis ködöt, melly a függetlenség természeti jusait fenyegeté. De valamint a természeti ködöt fényes napfény megczáfolá, úgy a morális ködöt he-

¹⁶ Was man von der Minute ausgeschlagen, gibt keine Ewigkeit zurück. — Schiller *Resignation*-jának ismert sorai.

¹⁷ Balogh beszédének ezt a részletét l. előbb, 704. s köv. l.

¹⁸ Andrásynak itt csak kivonatosan közölt beszéde a *Jegyzőkönyv*ben (IX. k. 221. s köv. l.) három teljes lap terjedelmű.

lyesebben meg nem czáfolhatjuk, mint úgy: hogy a kerületi szerkeztetés mellett áthatatosan megmaradjunk.¹⁹

PFANSCHMID: Szepes vármegyének a szóban forgó V-ik t. cz. 2-ik §-a megtartására adott utasítását kijelentvén, miután ezen rendszabást némelyek az aristocratiái rendszerrel meg nem egyeztethetőnek nyilatkoztatták, kötelességének ösmeri küldőinek nézeteit kifejtteni, kik a valódi aristocratiának mindég pártolói voltak, s lesznek is. Ők t. i. a földes uri tulajdont tetemesen sértő négy első t. czikelyek után ezen ötödiknek rendelkezésében találunk egyedül olyas valamit, a miből az aristocratiára is szerencse fénylik. A szónok az aristocratiának képzetével az úgynevezett nagy familiák conservatióját, s egy pusztá régi név minden becs nélküli betürendének fentartását össze nem zavarja, s az aristocratiának criteriumát nem a kardban, nem a historiában, hanem miveltségéből, s pallérozódásából eredő valódi fényében leli. Miután tehát a szegénység az értelmi kifejlést is kirekeszti s a nevelést lehetetleníti, buzgóan kívánja, hogy az aristocratiának valódi gyámola, t. i. szabad birtoka minden további sértések ellen biztosítsák, s a mit a kir. válasz még a földes úrnak meghagyott, minden önkénytől megmentesék. A szónok úgy hiszi hogy az urbéri telkek használata szabad adás vevésének engedélyével, ezen telkek iránt a földes uri tulajdon megsemmisítetett, s a királyi válaszban is emlegetett *terrae proprietas*²⁰ épen úgy nem egyéb agyvelőnkön gúnnyal áltfutott álomnál, mint a milly kevésbé számíthatjuk Jerusalemet az Austriai birodalomhoz, bár felséges urunk annak királyi czimjét viseli.²¹ Ama földes uri vagyomból egyéb már nem maradt, mint a jobbágyi szolgálatok és a kilenczed, melyeknek örökös megváltása itt szóban forog. A szónok ezeknek a jobbágyokra reá parancsolt szolgálatoknak nem barátja, de ha igazságot kellene az emberiséggel öszekötni, akkor ugyan azon szolgálatok elhatározását úr s jobbágy közötti szabad egyezésre bizná; de miután azoknak elhatározásába a KK és RR s a kir. válasz annyira béereszkedtek, hogy a törvény által kiszabott módon lehet csak megkívántatniok, azokat a földes úr szabad birtokához számítani, s a földek árendájának nézni nem lehet. Arenda felől szabadon rendelkezik a tulajdonos, ezzel nem csak nem rendelkezhetik, sőt az a tulajdonosnak akarhatja ellen mindég lejjebb szállítatik. Már miután a földes uri tulajdonnak részint megsemmisítéséhez, részint korlátozásához maga a kir. válasz is hozzájárult, minő biztoságot nyújthatunk a földes uraknak? hogy néhány év múlva az 52 napi robot 20 napra, a két marhás napszám egy marhásra, a természetbeni kilenczed 8 xra le nem szállítatik? Hallottuk mondatni, hogy mind az, a mit áldoztunk, nem engedmény, mert a népnek reá szüksége volt, s annál fogva tartoztunk megadni. Ugy de a szükség napról napra nevekedni fog, mert a nép szaporodik, s nem sokára múlhatatlan szükség lesz, hogy azon kéz és munka, mely most a földes urért dolgozik, a megszáporodott familiák fentartására dolgozzék. Eddig a *proprietas* sánczai közé húztuk magunkat, de már ezekből kivertek, védőkőfalink lehullottak, a tábor nyitva áll; menteni kell a mit menteni lehet, s ha-

¹⁹ V. ö. uo. 225. s köv. l.

²⁰ V. ö. előbb, 547. l.

²¹ A jeruzsá emi királyi cím (*Rex Hierosolymae*) II. András szentfőldi hadjáratán alapult, de csak az Anjouk korában került be a magyar király címei közé.

talmat adni a földes urnak, hogy a kilenczedet, s az 52 napot, mellynek még most birtokában van jó áron eladhassa, nehogy kis idő múlva ingyen kénytelenítessék azt áltengedni. Hozzá járul: hogy a földes uri hatalomnak a szolgabíróra lett átruházásával oly súlyossá vált a jobbágyos javaknak igazgatása, hogy a jobbágyokon kívül másnak jó áron el sem adhatók, pedig eladni, vagy legalább bérbe adni, az administratio kellemetlenségei miatt kiki iparkodand. Ezen nézetek következtében; midőn egyes ember vagyonáról van szó, kész a szónok is azt a principiumnak feláldozni, s Gömör követének ama mondását követni: „impavidum ferient ruinae”,²² de midőn az egész nemesi statusnak vagyona általánosan veszedelmeztetik, akkor úgy tartja, előbb a vagyont kell biztosítani, mert erre alapul a principium. A szóban forgó örökös szerződések pedig pénzt hajtának az aristocratiának és így javát mozdítják elő; a robotokat (mellyek által Hazánk a kézi munkáknak felét elvesztette,) megszüntetvén honunk virágzását előmozdítják, s ez ismét az aristocratián segít, mert az első s legfőbb tagja Hazánknak. A szónok pedig az ellenvetni szokott tékozlástól sem tart, részint mivel oly csekély birtoká vált immár az urbarialis birtok, hogy a mint hajdan az volt gazdag ember, kinek sok jobbágya volt, úgy ma hólnap az lesz gazdag, a kinek egy jobbágya sincs, mert ennek minden jövedelmét maga az urbéri faizás felüti; részint mivel jobb véleményyt táplál keblében a nemesiség felől s azt hiszi, hogy az urbéri örökös szerződések segédelmével a robot munka mellett vadságban heverő curialis földeit s a dögleletes gőzölgésű mocsárokat termékeny mezővé varázsolandja, s ekép a nemzeti tökélet is emelendi, s ön független létét is biztosítandja. Különb is a ki vesztegetni akar, arra mostani systemánk mellett is elég módja van, a jó gazdának ellenben miveltebb gazdálkodásra nézve kötvék kezei. Ne rakjuk tehát néhány gyávák miatt keverve jóra roszra a törpesztő lánczokat, mellyek a kisebb, de roszab részt ugyan némileg az egyenes futatól tartóztatják, ellenben a jobb és nagyobb részt mozdulatiban akadályoztatják, s a szónok a királyi fiscusra nézve is úgy hiszi, hogy a száraz robotok elveszéséből eredhető kára a miveltebb curialis földekbeni örökösödés által gazdagon pótoltatik. A mi pedig a kir. válaszban javalt elhalasztást illeti, nagyon furcsa phoenomenonnak hiszi, hogy a kir. válasz, melly a földes uri tulajdonról ennek akarattja ellen a jobbágy javára nagyon bőkezűleg rendelkezik, a tulajdonosnak rendelkezési szabadságát ide nem tartozónak itéli. Ez sem a status józan oecomiájával, sem az aristocratiá büszke függetlenségével ösze nem fér. Így a capacitástól vett argumentumot sem hiszi alkalmazhatónak, részint mivel az urbéri földek iránti capacitás a szabad adás vevés engedélyével már megadatott, s itt csak azon kézről van szó, mellyel a szolgálatok véghezvitetnek, azt pedig csak nem mondhatjuk: hogy a jobbágy tulajdon kezeinek birtokára incapax, részint mivel ezen argumentum a nemes jobbágyok ellen épen nem harczolhat. És itt van az út, mellyen a jobbágyság minden lázzadás nélkül létének olly polczára juthat, mellyről nemesi kiváltságokra irigység nélkül tekinthet, s megyei törvényhatóság alatt létezvén, aristocratiávali kapcsolata is fenntartatik, mellynek hiányát másutt igen sajnosan tapasztaljuk. Szepes megyében több helység találtatik, melly zálogos contractusoknál fogva

²² Lamotte beszédének befejező szavait olv. 719. l.

70—80 év óta uraságától teljes függetlenségben helyhezsettik,²³ s ezek független birtokuknál, s igazgatásuknál fogva az aristocratiával össze lévén kötvé, s ennek felforgatásával mostani biztos létüket kockáztatni nem akarván, tettleg megmutatták, hogy az aristocratiát szeretni, s védeni tudják. A 3 év előtti gyász történetek alkalmával a nemességgel kezdet fogtak, s ezen szabad mezővárosokban legkisebb zavar sem történt. A KK és RR és a kir. válasz is lehívták jobbágyinkat hegyeikről nemes völgyeinkbe, biztos telepedést kell tehát nekik völgyeink szélén kijelelni, nehogy zabolátlan szabadsággal lefelé hengeregvén mindent elúzzanak. Az ingadozó hidon, mellyen egész teherrel áltmanni már nem lehet, a tehernek felével kell áltstietni, nehogy néhány percz után elsüllyedvén a hid, az egész teher a más parton elvesszen. Az első négy t. cz. által már scála alá vettetett a földes úr tulajdona, adjunk neki modot hogy legalább a 20-at nyolczra devalválható más scála ellen²⁴ biztosithassa birtokát, s ne tagadjuk meg jobbágyink fáradozásaitól is az emberi szerencsének legfőbbikét: ingatlan sajátón élni a Hon boldogsága napjait.²⁵

SZENTPÁLY: Mielőtt ezen, a nemzetre életet vagy halált szóró kérdésre nézve megyéje szavazatját kimondaná, el nem halgathatja, hogy ő a szabadság idaeájára nézve mást hiszen, mint némelly előtte szóllott követek. Azt tartja ugyanis, hogy valamint a nap semmit sem veszít éltető melegének jótékonyaságából az által, hogy az embereken kívül még a plántákat is táplálja, s nem veszít dicső fényéből azért sem, hogy tűz sugára egy csillámló kis féreg hátán is megtörlik; a szabadság szép áldása épen úgy nem veszít jótékonyaságából az által, ha hogy az ország többi lakosira is kiárad, mert a földi életnek ezen kimerithetlen kincse a milliókra való elosztással nő, öregbül s leginkább erősödve tenyészik; sőt véleménye szerint az egész civilisált világra való kiterjesztésében állana annak dönthetetlen garantiája. Meg nem álhatja továbbá hogy azon megjegyzést ne tegye: miképen a szabadság idaeájára maga az Evangelium is elvezet, s az a keresztény vallás fő elveivel elannyira rokon öszeköttetésben áll, hogy a ki a szabadság ostromlásához fogna, az egyszersmind hitünk erősege ellen kelne ki. A ki ezen állításnak való-sága felől kételkednék; olvassa meg VII-ik Pius Páának Imolai püspök-korában, Krisztus születése napján 1797-ben mondott egyházi beszédjét, melly 1800-ban ötödik pápává tette, s melly 1814-ben Francziára lefordítván, mindenki által olvastathatik,²⁶ s kétsége minden bizonnyal el fog oszlani. A mi már magát a tárgyat illeti, erre nézve a bőven kimerített kérdésben csak azt jegyzi meg, hogy kegyetlenség bélyege nélkül nem lehet a törvényhozásnak arra kárhozzatni a földes urat, hogy a jobbágy telekben fekvő capitálisát valamelly csekély, s a törvényhozás által

²³ A Táttra alja és a Poprád alsó menete volt a Szepességnék mezőgazdaságilag legfejlettebb vidéke s Sváby Frigyes szerint: „ott történt legsűrűbben, hogy úgy egyes gazdák, mint egész községek, éltek a törvényadta joggal, egyezség útján megváltva magukat a földesuri fenhatóság alól”. (*A Szepesség lakosságának szociológiai viszonyai a XVIII. és XIX. században*, Lőcse, 1901. 49. s köv. l.)

²⁴ V. ö. Országgyűlési Tudósítások, I. k. 439. l.

²⁵ V. ö. Jegyzőkönyv, IX. k. 250. s köv. l.

²⁶ VII. Pius, polgári nevén Chiaramonti Luigi Barbara († 1823), szóbanforgó beszéde: *Homélie de citoyen cardinal Chiaramonti, évêque d'Imola, actuellement Souverain Pontife Pie VII, adressée au peuple de son diocèse, dans la République cisalpine, le jour de la naissance de Jésus-Christ, l'an 1797*. Paris, 1814.

évről évre kevesített intéresért, világ végéig jobbágya kezénél hagyni tartozzék, a jobbágyot pedig arra ítélni: hogy a capitális letétele által az interes fizetéstől soha meg ne menekedhessék. Jusa van a törvényhozásnak, kinek kinek java használhatása módját úgy ki szabni, hogy az a többi polgárok igyekezetére szoritólag ne hasson; nincs ellenben jusa a használatnak azon módját eltiltani, mely a tulajdonosságból egyenesen következik, s azon emberekben, kik a statusnak minden állandó terheit viselik, éppen az igyekezetnek elő segéllésére inger gyanánt szolgál. Minthogy tehát ezen véleményét, utasításának is e következő szavai előmozdítják *csak a vagyonos ember nem lehet általmas a hazának, szükség tehát hogy mindennek személy, és vagyonbeli jussa legyen*, a szóban lévő s teljes meggyőződése szerint is igazságnál egyebet magában nem foglaló §. megállására szavaz.²⁷

Szólottak még ezeken kívül a kir. resolutio mellett: Busán, Plathy, Péchy, Szalopek, Marics, Várady, Bencsik, K. Horváth, Hertelendy Miksa, Poszavec, Torkos, Justh és Ötvös Tamás, összesen 17 megyék. Többen nem szóllottak, mert mihelyt annyian nyilatkoztak a kerületi szerkeztetés megtartására, hogy a végzést absoluta többség szerint ki lehetett mondani, (25 megye s a k[irályi] városok,) a PERSONALIS azonnal bérekeszté a vitatásokat, s a kerületi szerkeztetést végzésnek nyilatkoztatá.

Ezen kerületi szerkeztetésre szavazott SISKOVICS is. Mindazáltal kötelességének ösmerte az ennek védelmére felhozott argumentatiók közül némelyekben meg nem egyezését kinyilatkoztatni. Nevezetesen, hogy a magyar jobbágyot rabszolgának el nem ösmeri, az urbariomot alamisnának nem valja, sem az Angol országi szegények taxájához hasonlónak, hanem azt akarja, hogy urbarialis engedélyeinkkel Hazánk az Armen Taxától megmentessék.²⁸ Azonban arról is meg van győződve, hogy hasztalan hintenénk a nemzet javának magvait, és hasztalan lenne minden törekedésünk, ha hinnünk kellene, a mit Bars követő jósolt, t. i. hogy a jövendő törvényhozás megvesztegethető lészen.²⁹ Ezt a szólló követ egyáltalában el nem ösmeri. Továbbá még a szerkeztetésnek megtartására szavazott DESÖFFY is, az összes nemzet boldogsága, a nemesi rend bátorsága, s a thronus megerősítésének össze kapcsolt tekintetéből, s a királyi resolutiót, melyet szintén megtagadónak és nem elhalasztónak tart, soha el nem fogadja. Így voxoltak még Fekete, Pázmándy, Szentiványi, Markovics (Krassó), nem különben Török, Vay, Vásárhelyi és Almássy. Ezen négy utolsóknak előadásait a békövetkezett esteli setétség, s későn, de még is szűken érkezett gyertya világ miatt felfognom nem lehetett.³⁰ Így voxolt ROSKOVÁNYI is, nem akarván most a kifáradt figyelmet még több bő előadásokkal terhelni, de feltartá magának, hogy ha ezen tárgy bár mely szerencsétlen eset következésében még egyszer vitatás alá kerülne, véleményét bővebben előterjeszthesse. (Fájdalom a fő RR-nek 7 nappal későbbi végzése mihamar alkalmat fog reá nyújtani.)³¹ Végre még a királyi városok közül,

²⁷ V. ö. Jegyzőkönyv, IX. k. 250. s. köv. l.

²⁸ V. ö. előbb, 716. l. 31. jegyzet. — A baranyai követ megjegyzései első sorban Balognak és Bezerédynek szólnak.

²⁹ V. ö. Balogh beszédével, 701. s. köv. l.

³⁰ Beszédeiket olv. Jegyzőkönyv, IX. k. 241. s. köv. l.

³¹ Kossuth alább ismerteti a főrendek november 17-i ülését, amelyben az örökváltságot a kir. resolutio szellemében elutasították.

kikről meg kell jegyezni, hogy minden ingerek ellenére is. közöttük csak egy sem találkozott, a ki a resolútiót pártolná, a kerületi szerkesztés mellett e következők szóllottak: Szánthó (Győr), Vághy (Sopron), Bujanovics (Eperjes), Galle (Szeben), Koleda (Buda), Bauer (Féjervár), Kricske (Lőcse), Markovics (Bártfa), Hódy (Szeged), Szumrák (Besztercze) és Haske Kassa városa követjei.

Hoszas, de reméllem nem érdektelen tudósításomat azzal rekesztem be, hogy recapitulálva elő számlálom az V-ik art[icu]lus ezen 2-ik §-usa mellett szavazott 25 megyének neveit. T. i. Zólyom, Csongrád, Szathmár, Bars, Zala, Somogy, Posony, Soprony, Komárom, Borsod, Békés, Tolna, Trencsin, Honth, Szepes, Nógrád, Temes, Krassó, Arad, Szabolcs, Csanád, Sáros, Baranya, Heves és Ugocsa.

b)

A M[éltósá]gos Fő RRnek *November 17-én* ugyan csak ezen örökös megváltásoknak, *November 18-án* az uriszékeknek, s uri törvényhatóságoknak, *November 19-én* pedig a VIII-ik t. czikelynek előfordultával tartott üléseiben, e részben legalább, igen kevés vitatások valának, mint-hogy az egész tábla egy értelemben volt. Már valamivel bővebben vitatott az urbéri VII-ik t. cz. 5-ik §-ussa az urbéri kihágásokról, melyekre nézve a földesuri tekintet, s uriszéki törvényhatóság feltartására alapíták a főRR véleményeket, az ORSZÁGBIRÁJA nyilván kijelentvén, hogy a sokaságot büntetéstől félelem nélkül nem lehet kormányozni, kivált most, midőn az úgynevezett philanthropicus elvek falukon s mezőkön szerte hinteggettnek. De ezen kérdésre adandó alkalommal bővebben vizsajövek,³² most a 3 első kérdés iránt teszem jelentésemet.

Az V-ik t. cz. 2-ik §-ussa eránt egyedül a TÁRNOK MESTER szóllott, vala már e részben, úgymond, a tanácskozás, sok izenetek és válaszok váltattanak; de meg kell vallania, hogy sem most sem más alkalommal nem adának elő olyasmit a RR, a mi ezen főtáblát előbbi véleményétől elmozdithatná, annál inkább fájjalja tehát, hogy a kormánynak ezen tábla ítéletével egybe hangzó királyi válaszára is hidegen maradván a K és RR, előbbi végzésöknél megállanak. Igazságuk volt a fő RRnek, s igaz elven épült a kir. válasz, midőn azt mondja, hogy ez sokkal fontosabb, sokkal szövevényesebb tárgy, mint sem hogy azt így közbe vetve itt, hol csak az úr s jobbágy kölcsönös viszonyairól szólhatunk, el lehetne dönteni. Mert ha bár nem ereszkedik is bé a vérségi osztály, fiscus örökösödése,³³ s alkotmányunk szellemén épült más nagy, s itt legalább minden bizonynyal győzhetetlen akadályok fejtegetésének ismételésébe; annyi minden esetre igaz hogy az ösiség s tulajdon eldöntése nélkül azon proprietásról, mely egyedül az uré, s melynek birtokát a

³² Kossuth nem váltotta be ígétét, a fe'szóalásokra azonban fényt vet a főrendi izenet: A felső tábla elrémülve vett tudomást a javaslatról, abba semmiképpen sem tud beleegyezni, hogy „a földes uri tekintet egészen letapodtasék” s mert a rögtöni megfenyítés el nem odázható, amit pedig a megyei tisztviselők részben lakóhelyük távolsága, részben más e foglaltságuk miatt nem tudnak biztosítani, szükséges a földes uri hatóságot (ha bár némü törvényes korlátok közt és felelet terhe alatt) jobban kiterjeszteni. (*Iratok*, III. k. 272. s köv. l.)

³³ Ezeket a kérdéseket a rendek a polgári törvénykönyv tárgyalásakor már megvitatták. (V. ö. e kötet 350. s köv. l., a törvényjavaslatok szövegét *Diaet. Extraser* 1834. CXIV.)

jobbággal soha meg nem osztotta, itélni s oly elvtől, melly alkotványunkon épül, s királyunk hitlevelével is megerősített,³⁴ eltávozni lehetetlen. De ezeknek is felhagyván feszegetésével, csupán a jelen állásra függeszti tekintetét, s figyelmezteti a fő RRket a törvényhozó test részei közti nagy vitatásokra, és surlódásokra, mellyek a javallat elfogadásából származhatnának s kérdi, valjen most, midőn fejedelmünk által alaptörvényeink megtartása mellett egyedül a bécúsúzott hibáknak kiigazítása végett hivattak össze az ország Rendei,³⁵ tanácsos e mindjárt munka kezdetén a kormánnyal, a törvényhozó test kiegészítő részével, az összehívás céljával. s ő Felségének a közjóra intézett szándékával Hazánkat ellenkezésbe tenni? A szónok ezt veszedelmesnek itéli, s azért a kir. válasszal egyetértőleg ezen örökös kötések kérdését, maga helyére halasztatni kívánja.

Ezen értelemben a fő RR minden ellenzés nélkül, s így közakarattal megegyeztenek. (Az ülést megelőzőve zárt ajtóknál tartott konferenciában — mint mondják G. Károlyi Lajos és B. Vay Miklós a KK és RR javallatát pártolák.)

Az uriszék iránt³⁶ álhatalatosan megmaradván a K és RR azon értelmekben, hogy ez az úr s jobbágy közti kérdésekben ne bíráskodhassék, ez ellen első szóllott GR. KEGLEVICS Barsi főispán, szárazon a kir. válaszhoz ragaszkodásra nyilatkozva. Utánna

GR. MAJLÁTH Zempléni főispán: A KK és RR, úgymond, 3 okot hoznak fel véleményök támogatására, 1.) Hogy senki maga bírása nem lehet, 2.) hogy nem fér össze az igazság szolgáltatás alapelveivel az, hogy az egyik fél maga válassza a bíróság tagjait, 3.) hogy ha a kir. válasznak értelmében az uri széki rendszerben lévő hibák kiigazítatnának, maga az uri szék is elvesztené eredeti típusát.³⁷ Az elsőre feleletül adja, hogy itt nem a földes ur által ön ügyében hozandó ítélet, hanem az ő költségére kiszolgáltatandó bíróskodás forog kérdésben. A 2-ikra hogy a bíró választás rendszere alkotványunkban szorosan egybeszöve van, s ahoz más helyütt a KK és RR is erősen ragaszkodtanak.³⁸ A 3-ikra távol legyen mindenkitől azon hiedelem, hogy az uriszék rendszerébe csúszott hibák az uri szék típusához tartoznának. És az csak ugyan tagadhatlan, hogy az uriszék oly bíróság, mellyel a megye törvényszéke, mind a helybeliség, s ebből eredő sebesség, mind az olcsóság tekintetében a hasonlítást ki nem álhatalja.

Az ORSZÁGBIRÁJA hasonló elvekből indul. A helybeliség, sebesség, és olcsóság tekinteteinek úgymond, csak azon elvet lehetne ellene vetni, hogy ön ügyében senki nem bíráskodhatik. De ezen ellenvetésnek megfelelő azon ellátás, melly szerint minden uriszéki ítéletnek végrehajtás előtt kell felsőbb helyeken megvizsgáltatni. Ó tehát azon bírói hatalomhoz, melly olly szoros kapcsolatban áll a földes uri tekintettel, azon

³⁴ Ferenc király hit'levelét az 1792:2. tc. cikkelyezte be. Ennek első pontjában az uralkodó kötelezte magát a törvények megtartására, amint azok értelme felől az országgyűlésen a rendek és az uralkodó megegyeztek, változatlanul hata-
lyban maradván az 1741:8. tc., amely t. i. bizonyos alaptörvényeknek tárgya-
lás alá vételét is tiltja.

³⁵ V. ö. a királyi propositiókkal, *Iratok*, I. k. 3. s köv. l.

³⁶ A törvényjavaslat VII. cikke szól felőle. (*Iratok*, III. k. 246. l.)

³⁷ *Iratok*, III. k. 137. s köv. l.

³⁸ A törvényszékek megreformálásának vitája során általában.

birói hatalomhoz, melyről már az arany bullában is emlékeztet tétetik,³⁹ szorosán ragaszkodik.

A Pécsi püspök még azt igyekszik megmutatni, miképen ama kikialtott elvel, hogy senki maga bírója nem lehet, a KK és RR önmagok ellenkezésben vannak. Mert a földes urat tulajdon személyében minden convocatusok, minden törvényes bizonyság, minden fiscus nélkül, kétszer tették bíróvá, először a currens praestatiók behajtásánál, másodszor a rosszul dolgozó jobbágnak egy napi arestommal való büntetésénél, s a határbéli károk megvételénél egész 60 ftig.⁴⁰ Így más esetekben viszont a sz[olga]bíró ruházzák fel birói hatalommal, s itt még is, ahol nem maga bírószkodnék, hanem más convocatusok társaságában, bírónak meghagyni nem akarják.

A NÁDOR ezen köz értelem szerint fejezvéen bé a tárgyat, megvalja, hogy ha ekkorig nem birt volna elegendő gyámokokkal az uriszék megtartására, most magából a RR izenetjéből elegendőket merithetne. Mert magok azon KK és RR, kik azt mondják, hogy senki maga ügyében bíró nem lehet, s hogy nem jó, ha egyik fél választja a bíróság tagjait: a földes urat tulajdon ügyében kétszer meghagyják bírónak, szolga-bíró s tiszti ügyész nélkül. Ezt kétség kívül azért tették, mivel látták, hogy a helybeli hatóságot mellőzni nem lehet s van valami ellátásra szükség. A mi igaz is, de a mint ez igaz, úgy az is tagadhatlan, hogy több biztosságot nyújt a coordinált bíróság, mint a földes urnak tulajdon személye.

A VIII-ik t. cz. iránt az ORSZÁGBIRÁJA így szóllott: A RR argumentait már más izben is hallottuk. És tagadni csak ugyan nem lehet hogy ezen törvény nem az urbariomba való; hogy ha ilyesmit alkotni kellene is, azt az országnak minden lakosira ki kellene terjesztetni, továbbá hogy a bíróság kérdése iránt még nincs egyesület a két tábla közt, s végre hogy a törvényczikkelyben megemlített kivételeket minden esetre itt kellene elhatározni. Ezeknél fogva a királyi válaszhoz ragaszkodom. Mire köz helybehagyás nyilatkozván, a végzés kijelentett!⁴¹

A KK és RR *November 21-ki* kerületi ülésökben elfogadván a fő RRnek azon javallatát hogy a nagyobb legelővel bíró, és a marhatartásból élő helységekre nézve tágasb ellátás tétessék, *November 22-én* az e végett szükséges kolcsnak kidolgozásával foglalatoskodtanak.⁴²

³⁹ Az 5. art. értelmében: „Comites parochiani praedia servientium non discutiant, nisi causas monetarum et decimarum“.

⁴⁰ Az úrbéri törvényjavaslat VII. cikke 3. §-ában, és az 5. §. 1., valamint 3. pontjában. (*Iratok*, III. k. 247. s köv. 249., 251. l.)

⁴¹ A főrendek választát l. *Iratok*, III. k. 262. s köv. l.

⁴² Bővebben olv. a köv. számban.

199.

a)

1834 november 19, 20

Főrendi ülések.

Tárgy: Az Alduna szabályozásáról szóló rendi izenet megvitatása.

b)

1834 november 19—26

Kerületi ülések.

Tárgy: A főrendek válasza az úrbéri izenetre; az I—IV. cikkhez fűzött megjegyzések megvitatása.

a)

Posony, November 26-án, 1834.

Még jelentéssel tartozom a *Fő RR 19-ik Novemberi* ülésének azon felirást tárgyzta részéről; mely által a KK és RR a Dunának már már munkába vett szabályozása iránt a kormánytól hiteles adatokkal hivatalos értesítést kívántak.¹ A KK és RR e tárgybeli izenetekben azon hasznoknak elszámolására is kiereszkedvén, melyek Dunánknak a Fekete tengerrel, s általa a világ tengeri kereskedéssel összeköttetéséből reménlhetők, — ennek felolvasásával első szözlött:

Az ORSZÁGBIRÁJA: Ha valaki, ugymond, bizonynyal én vagyok az, a ki nemzeti lobogónkat minden tengereken dicsőséggel lebegni, s a kereskedést mint a Status előmenetelének főrugóját, és általa bőven gyümölcsöződő nemzeti szorgalmunkat kifejtve látni buzgón óhajtom, s ohajtanom kelletik. A KK és RR e részbeli óhajtásaikban tehát nem csak teljes lélekkel osztozom, sőt szentségtörésnek hinném gyanítani, hogy ezen főméltóságú táblának csak egyetlen egy tagja is találkoznék, a kit rokon érzelem nem lelkesítene. De ha elmellőzőm is, hogy a Duna szabályozás nagy munkája felől, melyet a KK és RR mint már valóságos eszközlésbe vett tetleges dolgot emlitenek, diplomaticus tudomásunk nincs, ha bár megengedném is, (a mit megengedni nem igen lehet,) hogy a nemzeti törvényhozás hír szárnyallatra építhetné lépéseit, annyi mindenesetre igaz, hogy az érintett regulationalis munka Dunánknak olly részeit is tárgyzassa, melyek idegen felsőségek engedelmeskedő tartományokban fekszenek, s melyekre nézve Felséges urunk kormánya s ama szomszéd hatalom között diplomatiiai alkukötéseknek kell közbe jönni,² mielőtt a dolog nemzeti beavatkozás által kora nyilvános-

¹ A kérdés kerületi és országos tárgyalásait l. e kötet 580. s köv. és 602. l., az izenetet *Iratok*, III. k. 260. s köv. l., a felirattervezetet uo. 275. s köv. l.)

² Az Aldunánál már 1833 nyarán megkezdődött a sziklák robbantása és a parti út építése, azonban az orsovai pasa, kormányának utasításaira hivatkozva, akadályokat gördített a munka elé. Széchenyi az 1833. év nyarán és őszén, majd 1834 június 10—július 12. és augusztus 30—december 25. között lent tartózkodott a munkálat székhelyén, tárgyalásokat folytatott a porta által kiküldött török kormánybiztossal, valamint Ghika Sándor havasalföldi román és Milos szerb fejedelemmel. A tárgyalások a nádor tudtával folynak, Széchenyi jelentéseket küld neki és utasításokat kap tőle.

ságra hozatnék. Ezen diplomaticus alkudozásban a másik rész kétségkívül annál kedvezőbb feltételeket sürgetend, mentől inkább látja, hogy a dologba már magok a nemzeti képviselők is beavatkoztanak. Tudjuk más constitutionalis nemzeteknél is csak akkor kerülnek ilyes alkudozástól függő tárgyak a törvényhozó test elébe, miután már diplomaticus uton minden nehézségek elhárítottak, s a dolgok biztos alapokra helyeződtenek. Én ugyan koránt sem ellenzem a felírást, csak attól tartok hogy idő előtti fellépésünkkel s ezen nyilvános pertractatioval a diplomatiának munkálódását nehezítjük s ártunk inkább, mint használunk. Ezt azonban nem annyira nehézség s ellenkezés, mint a szükséges politicára való figyelmeztetés tekintetéből kívántam a fő RR bölcsek megbirálásának elébe terjeszteni.

Hasonló értelemben szólottak még G. BATTYÁNI IMRE, B. SZEPESSY pécsi Püspök, SZEGEDY főispán, s ÜRMÉNYI gubernator, hozzá adván az országbirájának nézeteihez, hogy a vizek regulatiojának tárgya a kereskedési munkálatban rendszeresen előfordul,³ s különben is különösebben az orscvai sziklák kihánytatása felől az országos súlyok és kívánatok sorában gyakori emlékezet történik.⁴ Gr. KEGLEVICS barsi főispán ezen nézeteket a K és RR-vel oly formán kívánta közölni, hogy ne látszassanak a fő RR akadályozni akarni azon tárgyat, melynek a KK és RR oly nagy érdemet tulajdonítanak. Mire

a NÁDOR köz értelem szerintén végzésnek jelenté: Szollitassanak fel a KK és RR, hogy mindazért, mivel a dolog diplomatiái alkudozástól füg, melyre ezen lépésnek nyilvánossága káros hatással lehetne, mind azért, mivel különben is a kereskedési munkálatban s az országos kívánatok sorában is előfordul, a javalt külön felírástól álljanak el.

Másnap, u. m. November 20-án Végh ítélő mester felolvassván a válaszizenet javallatát, abban megemlítette hogy a kérdéses tárgy majdan a kereskedési munkában rendszerezve felvétethetik. Erre az ORSZÁGBIRÁJA megjegyzé: hogy azt bajos mondani, mert ha e tárgynak diplomatiái ultra tartozása tagadhatlan, s ha igaz hogy ennek előre kell menni, mi előtt a törvényhozó test által nyilvános lépés tétetnék, a kereskedési tárgynak felvételére való utasítás tulajdon azon ellenvetést szenvedheti. És ez után leülvén a szónok, ülve ugyan, de eléggé hangosan mondotta: „Die Sache ist noch nicht geeignet, de ök szeretnek mindent dobra verni“.

Ugyan csak November 20-án tehát mind ezen válasz izenet,⁵ mind az urbérnek hátra lévő része⁶ a RR táblájához által küldetvén,⁷ a fő RR-nél többé ülés nem vala.

³ A kereskedelmi országos bizottság munkálatának (V. ö. e kötet 648. l. 2. jegyzet) V. részében (*De vehiculis communicationis commercialis*) a számozatlan tc.-tervezetek sorában a 6. szól „de struendis contra exundationes fluviorum aggeribus“.

⁴ A sérelmek és kívánatok közt, amelyeket az országgyűlés elején kirendelt bizottság gyűjtött össze, a 33-ik szól „a Duna regulatiojáról“. (*Iratok*, II. k. 112. s köv. l.)

⁵ *Iratok*, III. k. 278. l.

⁶ *Iratok*, III. k. 262. s köv. l.

⁷ A válaszizenetet hozó főrendi küldöttség tagjainak névsorát l. az alsó tábla nov. 20-i formális ülésének hiatalos *Jegyzőkönyvében*, IX. k. 335. l. Az urbéri izenetnek a VII. és VIII. cikkekre vonatkozó részét az ítélőmester hozta át.

b)

A KK és RR pedig *November 19-én, 21-én és 22-én* Szentpály és Péchy *November 24-én, 25-én s 26-án* pedig Bezeredy s Bóthy elnökségök alatt tartott kerületi üléseikben folyvást az Urbér tárgyában költt főrendi válasszal foglalatoskodtanak, s immár a IV-ik t. cz. bérekesztéseiig haladtak.

A sokszori közlés által érdekét vesztő tárgyban elég lesz ezúttal a két tábla közötti alkudozás resultatumait rendszerezve közleni.

Az 1-ő t. cz. 6-ik §-ára nézve a telek vásárlással összekötött terhek viselése iránt a főRR vissza emlékeztvén az e tárgyban fenforgott értekezésekre, melyekhez Ő felségének a rendszeres munkák teljes megvizsgálása eránt elhatározott akarátja is hozzá járult, semmi nehézséget sem látnának mind a *determinanda*, mind a *determinata* szónak kihagyásában,⁸ de hogyha a KK és RR ez utóbbinak megtartásában megnyugvásra találnak, azt nem ellenzik, kéntelenek azonban ismételni, hogy bár mi legyen is a czélba vett rendszeres munkák megvizsgálásának további folyamatja, minden esetben arra, hogy a jelen törvény fogamatossá lehessen, mulhatatlannak tartják a kérdésben lévő köz terhek iránti tökéletes határozást.

A fő RRnek eme nyilatkozásában világosan kitűnik azon szándék, hogy habár az adó biztosí munká a jelen országgyűlésen egész terjedelmében fel nem vétethetnék is,⁹ a jobbágy telekkel járó terhek minden esetre meghatározottassanak, s e nélkül az urbéri törvény fogamatba nem menjen. Ennek következtetésében a KK és RR ragaszkodtak a *determinata* szónak megtartásához, és a főRRnek említett nyilatkozására felelni szükségesnek ítélték. De a felelet minősége iránt kétfelé oszlott a vélemény, a mint t. i. egyik rész a kérdéses terheket legrosszab esetben per excerpta is, a másik rész ellenben csak az illető systematicus munka körében meghatározatni kívánta. Az elsőb rendű véleményt DEÁK a főRR szavainak ismételésével akarta kifejezni, olyformán, hogy bár mi legyen is a rendszeres munkák megvizsgálásának folyamatja, a KK és RR is mulhatatlanul szükségesnek tartják a jelen törvény fogamatjára, hogy a kérdésben lévő közterhek *minden esetben* tökéletesen elhatározottassanak. A másik véleményt Bóthy pártolá s így kívánta kifejeztetni: *a KK és RR is kijelentik: hogy a jelen törvény fogamatossá voltára mulhatatlannak tartják a kérdésben lévő közterhek eránti tökéletes határozást.* E két vélemény között 30 megye voxával pártolva, Bóthynek javallata lón elfogadva.

A 8-ik §. iránt, melyben említetik, hogy a szabad adás vevés, a legelő regulatiojának és így illetőleg megszorításának (*restrictioni*) vagy elkülönözésének ártalmára nem lehet;¹⁰ a főRR elfogadván a kír. resolútiót, kívánták hogy a *restrictio* szó hagyassék ki a szerkeztetésből, mert a *regulatio* szónak értelmében már úgy a kitágítás, mint megszorítás idaeája befoglaltatik. A KK és RR azonban épen ezen oknál fogva ujobban is a *restrictio* szó megtartására nyilatkoztak. És így az egész 1-ő t. cikelyből csupán ezen egy szó felett nincs még egység a két tábla között.

⁸ A kifejezés körüli korábbi vitákat l. e kötet 485. s köv. l.

⁹ A Contributionale-Commissariatium a harmadik a tárgyalásra kitűzött munkálatok sorában.

¹⁰ V. ö. a rendek ízenetével, *Iratok*, III. k. 118., 147. s köv. l.

A II-ik t. cz. iránt úgy vélekedtenek a fő RR, hogy az *Alsó Tót országi* nevezetnek *Posega, Verőcze és Szerém* megyék egyes megnevezésére kívánt átváltoztatása¹¹ a társ országok sérelme nélkül így melleslegesen meg nem történhetik, s *Alsó Tót ország* már törvényeinkben, sőt a jelen országgyűlésen is rendszerént használt nevezetének felcserélése nem az urbéri iránti, hanem egy gyökeres diplomaticai tanácskozásnak lehet csak tárgya; és különben is a KK és RR ebéli javallatukban túl lépnek az országgyűlési értekezés rendjén, mert olyas mit kívánnak megváltoztatni, a mi már nemcsak országos végzéssé vált, hanem Ő felsége által is elfogadtatott. A KK és RR azonban 28 megye voxával előbbi végzésök mellet maradtak, feleletül adván a főRRnek, hogy nem léptek túl az országgyűlési értekezés rendjén, sőt magának a kir. válasznak ösvényén indultak, mert az nem hagyá észrevétel nélkül az urbéri osztályozat lajstromát,¹² s által látván hogy a telki állományok állapotja egyes megyék közt nagyon különböző, s azért a megyék különkénti megnevezése el nem kerülhető, az eddig használt *Districtus Banaticus* kifejezést Temes, Torontál és Krassó megyéknek egyes megnevezésével javalta felcseréltetni. Ezen okok pedig *Posega, Verőcze és Szerém* vármegyékre is állanak. Azoknak megnevezéséhez tehát továbbá is ép azért ragaszkodnak, mivel a diplomaticus feszegetésekbe ereszkedni nem akarnak, s csak más országgyűléseknek e részbeni példáit követik.¹³ A szerkeztetésnek rostállata alkalmával történetek sorából megjegyzésre méltó, hogy Siskovics több törvények összevetéséből azt igyekezett megmutatni, miképen *Alsó Tót ország* nevezete alatt törvényeink nem ezen megyéket értették, mert külön tesznek ama 3 megyéről, és külön *alsó Tótországrol* említést.¹⁴

Ezen 2-ik törvény cikely többi pontjai eránt szintén meg van az egyeség.

A III-ik t. cikelyt illetőleg az irtványok iránt mindenekben egyet értenek a fő RR a K és Rendekkel, csupán azt javallják, hogy az uradalmi engedelem nélkül teendő irtások visza szerzésére a javalt sommás procedurával, minden irtásra nézve csak 3 esztendeig élhessen a földes úr, azon túl pedig szokott urbéri uton legyen köteles a visza szerzést követelni, mert az irtványoknak több kezeken lehető megfordulása, s a rajta fekvő summáknak részint felhalmozása, részint összevegyítése tekintetéből mind a két félnek biztosítására némi határt szabni szükségesnek itélik. Ezen javallatot a KK és RR 27 voxal 12 ellen elfogadták, s eként meglévén e tárgyban az egyesülés, a K[irályi] resolutio által javalt epochának idaeája¹⁵ mind a két tábla által határozottan félre vettetett.

A 2-ik §-us iránt Ő felsége azt javallotta, hogy *Posega, Verőcze és Szerém* vármegyékben a régi urbariom szerint azon helységek is Sz. Mihály naptól Sz. György napig gyakorollhassák az urbéri bormérést,

¹¹ A kérdés korábbi vitáit I. e. kötet 505. és 624. s köv. l., a rendek izenetét *Iratok*, III. k. 119., 150. l.

¹² *Iratok*, III. k. 32. l.

¹³ E példákra a korábbi viták során gyakran történt hivatkozás, így az országos ülésben is. (V. ö. e. kötet 624. s köv. l.)

¹⁴ V. ö. e. kötet 625. s köv. l. 9., 10., 11. jegyzet.

¹⁵ A resolutio az 1807. évet tűzte ki határidőül, amelynél korábbi irtás nem vehető vissza. (*Iratok*, III. k. 34. l.)

mellyeknek saját szőlő hegyök nincs.¹⁶ Ezt a KK és RR előbb elfogadták volt, de a főRR ellenkeztenek, okúl adván hogy az említett régi urbarialis rendelet divatba nem jött, sőt Ő felségének 1808., 1809. és 1810-ik esztendőkből kiadott parancsolatai által megmásítatott,¹⁷ s az urbéri bormérés folyvást a Magyar Országi urbérrel egybehangzólag gyakoroltatik. CLAUZÁL ugyan és Somsics most is sürgeték, hogy az urbér ellenére kiadott felsőbb parancsok s azok értelmében bécsuszott szokás alapúl nem vétethetvén, a régi urbér által biztosított haszonvételbe vissza kell a jobbágyoknak helyheztesztetődniök, a RR mindazonáltal szótöbbséggel engedtek a főRR észrevételének s előbbi végzésektől (melly a kir. resolutioval egybenhangzó vala) elállottak.

A legelőt tárgyalta 3-ik §. iránt a főRR sem fogadván el a Kir. resolutiot, megegyeztek a KK és RR véleményében, csupán arra szollították fel a Statusokat, hogy azon külön tekintetet, mellyel *Csongrád, Békés és Csanád* megyék iránt viseltettek, más hasonló helyekre is fordítsák, s jelesül azon nagyobb helyekben, hol annyi bőséggel létez a legelő, hogy a határnak harmad részét is felül haladja, valamint azon esetekben is, midőn az illető lakosok főképen, vagy talán egyedül a marha tenyésztésből élnek, vagy talán a gazdálkodás ezen ágával a köz kereskedést is elő mozdítják, a legelő illetőségnek némi felemelése modját adnák elő.

Ezen felszólításnak következtetésében, némelleyek azonnal részletes javaslatokba ereszkedtenek. Nevezetesen: BORCSICZKY azon javallatot tette, hogy miután a RR határozása szerint¹⁸ azon legelőt bőségesnek tekintvén, melly gyepes, és legelőül használható erdős plágában a határnak harmad részét teszi, illy helyüt a jobbágyoknak kimérendő legelő maximuma 12—16 holdat tenne, határozassék el, hogy ahol még bőségesebb a legelő, a minő arányban felül haladja a határnak harmadrészét, olly arányban nevedjék arithmetica proportioban a legelő clavisa, úgy mindazonáltal, hogy ez a már megállapított mennyiségben kihasználtatott, s a földes úr részére is az egész helybeli jobbágság összevett legelőjéhez hasonló mennyiség kivágatott, ha még ezen felül valami legelő felül maradna, ez, úr és jobbágy között, bizonyos arányban (mellynek bővebb meghatározását a RRkre bízta) felosztassék. A CSONGRÁDI javallat nem pártoltaték, különösen azon szembeötlő rövidségnél fogva, melly azon helyeken a földes urra háramolnék, ahol

¹⁶ Az 1756-i sz'avon urbárium rendelkezését l. *Pauly*, i. m. 626. l. (*Educillatio communitali rusticanae a festo S. Michaelis usque festum S. Georgii libera sit, intra quod tempus dominus terrestris etiam educillum suum... exercere possit.*)

¹⁷ A három alsószlaponiai megyében a földesurak tú'zott követelése i o'yan méreteket ö töttek, hogy a jobbágyok sokhelyütt megtagadták azok teljesítését és panaszíratokkal árasztották el a helytartótanácsot. Az uralkodó 1808-ban királyi biztost küldött ki az ügy kivizsgálására Komáromy Péter helytartói tanácsos személyében s az ő jelentése alapján a három megye részére új urbáriumot adott ki, amely a jobbágyok szolgáltatásait lényegében e Mária Terézia-féle urbárium szerint állapította meg. Az új urbárium 11. pontja szólt az urbéri bormérésről. (Az ügyre vonatkozó helytartótanácsi akták, Komáromy Péter jelentésével együtt, összegyűjtve József nádor titkos levéltárában, *Diaet. Extraser* 1834. CLIII.)

¹⁸ *Iratok*, III. k. 213. s köv. l.

kevés jobbágy, ellenben sok allodialis birtok találtatik, mert szerintém két három jobbággyal tartoznék az úr megosztani mind azon legelői plágát, mely az illetőség kímérése után felmaradna. Ellenben a Trencsényi javallatot számosan pártolák, kivált miután DEÁKNAK azon nézete, hogy a kevés legelővel bíró helységek érdemelnék meg inkább a gondoskodást, s mindenekelőtt legrosszab esetben a minimumnak kellene biztosítatnia; a tanácskozás jelen stádiumán kívül fekvőnek találtatott. Azonban FEKETE figyelmezteté a RRket azon körülményre, hogy vannak helységek, melyekben az erdő nem csak $\frac{1}{3}$ -át teszi a határnak, hanem az egész határt többszörösen felül is haladja; és ha ily helyütt az egész erdő legelőnek tekintetnék, a főRR elvének elfogadásával nem csak némelly földes urakra roppant sérelem, de magára az erdő tulajdonra is óvhatatlan zavar következnek. Miután pedig tagadhatlan lenne, hogy a legelő azon marhának nyári tartását biztosítja, mely a földmívelés gyakorlatára megkívántatik, és így a legelőnek nem erdővel s más chez hasonló földterületekkel, hanem a szántó földekkel kellene viszonyban állani, azt kívánná hogy a legelőnek kiterjedése, mindég a szántóföldekhez mérve értessék. Azonban mielőtt a javallatok közül egyik, vagy másik elfogadtatnék, HERTELENDY MIKSA indítványára mindenek előtt szükségesnek találtatott voxok többségével kitudni, ha valjon kíván e a RR többsége e tárgyan bővebb ellátást tenni, vagy is ha valjon elvére nézve elfogadtatik e a fő RR javallata? Ezen kérdés 29 voxal 15 ellen igenlőleg dőlven el, a javallott indítványok bővebb vizgálat alá vétettek; s általában elhatalmazván azon meggyőződés, hogy a legelőnek szerfelettes bősége nem magától azon geometricai calculustól függ, ha valjon haladja e a határnak $\frac{1}{3}$ -ad részét, hanem más helybeli körülményektől, és különösen a népességtől s azon viszonytól, melyben a jobbágy telkek a földes uri curialitáshoz mérve állanak; miután némi practicus számvetések által egynémi követek azt is igyekeztek volna bébizonyítani, hogy a Trencsényi javallat szerint a földes úr sok helyütt minden legelőből kirekesztetnék, voxok többségével abban állapodtak meg a KK és RR hogy ha Csongrád, Békés és Csanád megyék külön tekintetei sem voltak a RRket többre birni képesek annál: hogy reájok nézve a maximum 17 holdrol 22 holdra emeltessék, úgy az országnak hasonló helyzetű más helyeire nézve is csak ezen maximumnál kell megállapodni, s 22 holdnál többre semmi esetben nem terjeszkedni. Következett immár azon kérdés, hogy mely esetekben legyen eme felemelt kolcs alkalmaztatásának helye? s erre nézve VAYNAK azon véleménye győzött, hogy a legelőnek határ harmad részt haladó vagy nem haladó terjedelme alapnak ne vétessék, hanem egyedül az: an ob nimiam pascui amplitudinem ejus superabundantia adsit et faventem ob hunc situm res pecuaria praecipuum subsistentiae colonorum fundamentum consituat? És ez fogadtatván el (majdan közlendő szerkeztetés szerint végzésnek) további szabályos határozás nem történt, hanem mind az, ha ezen elv szerint van e helye a clavis felemelésének? mind az hogy 16-tol 22-ig minő arányban történjék a felemelés, magokra a törvényhatóságokra bízott. (Folytatása következend.¹⁹) Az épületi fáizásra nézve a főRR véleménye elfogadtatott. A bolt taxák megállottak.

¹⁹ O v. részletesen a köv. számban.

200.

1834 november 27—29

Kerületi ülések.

Tárgy: A főrendek úrbéri válasziizenetének vitája: a legelő felosztásának kulcsa, a jobbágy fahasználata, a boltnyitás joga.

Posony, November 29. 1834.

A KK és RR Bezeredy s Böthy elnökségök alatt tartott kerületi üléseikben folyvást az urbért tárgyazta fő Rendi izenet¹ felett tanácskoztak, s ma már a VII-ik t. cz. 5-ik §-áig haladtak. — Melly tanácskozások sommája (felfogván az előbbi levelemben megszakított fonalat) imhol következik:

A legelő tárgyában, miután (a mint már megírtam) azon elv fogadtatott el alapnak, hogy egy egy teleknek legelő illetősége 22 holdon felül még a legkedvezőbb helyzetű helységeikben sem emeltessék; ezen határozásnak alkalmaztatása, s a végzésnek kifejezése végett VAY tett javallatot melly is eként szóllott: *Denique relate ad loca in quibus ob nimiam amplitudinem, et extensionem pascui, hujus superabundantia adest, et res pecuaria ob faventem hunc situm, praecipuum ac fundamentalem subsistentiae Colonorum ramum hactenus constituit, maximum in 22 jugeris defigitur.* — Ezen javallatnak azt vetette ellenére MARCZIBÁNYI, hogy a legelő superabundantiája nagyon határozatlan értelem; s ő ezt aként szeretné határozottabban kifejezni, hogy superabundansnak azon legelőt tekinthetni, melly a határnak $\frac{2}{3}$ részét teszi. — SISKOVICS ellenben úgy vélekedett, hogy a legelő bőségének ideáját általános számhoz kötni nem lehet, mert az különféle helybeli körülményektől, különösen pedig azon viszonytól függ, mellyben a földes úr, s jobbágyság földet egymáshoz állanak. — PÁZMÁNDY tehát, ezen különböző körülmények tekintetéből eként módosítá a Szabolcsi javallatot: *Relate ad loca, in quibus superabundantia pascui omni e respectu adest, et res pecuaria praecipuum subsistentiae colonorum fundamentum constituit, maximum in 22 jugeris defigitur.* Ezen módosításnak szintén a határozatlanság lön ellene vetve, s DEÁK és még némelyek sem ezt, sem a Szabolcsi indítványt nem akarták elfogadni, azon oknál fogva, mivel mind a kettő ellenkezik az Ország Rendei által e tárgyban követett ama vezér elvel, hogy itt szükség olly határozott mennyiséget kiszabni, melly által a törvényhatóságoknak s felsőbb kormányzéseknek önkénye lehetőleg ki legyen zárva. Azonban FEKETE a Szabolcsi indítványban feltalálni vélte azon *ultima differentiát*, melly világosan kimutatja, milly helyekre lészen az illetőség maximumának felemelése alkalmazható és így részletesebb szabályt tétetni nem kívánt, s azt lehetetlennek is tartotta. — Ezen elvnek elfogadását az ELNÖKSÉG nyilván mutakozó többség szerint végzésnek jelenté, a szerkeztetésre nézve pedig Szabolcs és Komárom követeinek indítványait szavazatra tűzte ki, mellynek következtében a Szabolcsi indítvány lön elfogadva. Mivel azonban ebben a *nimia* szót (valamint a Komáromiban az *omni e respectu* szokat) némelyek olyannyira határozatlannak ítélték, hogy annak önkény magyarázta tág értelme miatt majd egy legelő sem fog

¹ *Iratok*, III. k. 262. s köv. 1.

nimia kiterjedésének találatni, s így 16 holdnál több legelő sehol sem adatni; azon szónak a szerkeztetésből kihagyása sürgettetett, de voxok többsége szeint csak ugyan benmaradott; nem különben azon második indítvány is csak igen kevés pártolókra talált: hogy a szerkeztetésben foglalt két ösmertető jelek, t. i. ubi superabundantia pascui adest et res pecuaria praecipuum subsistentiae ramum constituit, össze ne kapcsolassanak, hanem az *et* ragaszték helyébe *aut* tétetvén, egymástól elválasztassanak. Melly indítvány szó többséggel szintén félre vettetett.²

Következett a II-ik t. cz. 4-ik §-ának első pontja, melly a tüzi faizásról szól. — Erre nézve a fő RR elfogadták ugyan a KK és RR javallatát,³ nehogy az mindazonáltal olly értelemben vétessék, mintha még azon helyeken is, hol az eddigi gyakorlattal a jobbágyok szintűgy mint a földes uraság meglegednek, a megyebéli küldötségeknek közbejárása szükségesképp megkívántatnék; a szerkeztetéshez hozzá tétetni javallották, hogy csak ott légyen helye a törvény rendeletének, ahol a tüzi faizás gyakorlata iránt panasz támad. — Ezt ugyan Somsics ellenzé, s kívánta, hogy midőn ezen új urbariom béhozatik, akár van panasz, akár nincs, a faizás tárgya minden esetre annak rendelete szerint elintéztessék; a KK és RR azonban köz felkiáltással a fő RR javallatát elfogadták.

A mi pedig az *épületi fát* illeti, úgy vélekedtek a fő RR hogy azon különbözö tekintet, melly ezen tárgyra nézve az urbéri haszonvételnek szabad adása vevéséből önként következik, csak azon jobbágyokra nézve forog fen, kik az új törvényes intézet következtében adás vevés utján szállják meg telkeiket, nem pedig azokra, kik lakhelyeiken megmaradván, az épületi faizás ingyen való használatának gyakorlataiban voltak. Kivánják tehát a szerkeztetést aként módosítani, hogy ezen utóbb érintett jobbágyok az épületi faizásnak bizonyos mérték szerinti használatában tovább is meghagyassanak, mind addig mig telkeiknek haszonvételét el nem adják, a csak eladás által szünjék meg ezen ingyen való jótékonyaság használata, mivel a vevők tökéletesen tudhatják a telkekhez mért minden haszonvételeket és köteleességeket.⁴

FRANSMID egyenesen tagadta, hogy a jobbágyok kötelességei ezen haszonvételrel viszonyban lennének; ellenben úgy hiszi, hogy az épületi faizásnak kiszolgáltatásával a földes úrnak azon jusa volt összeköttetésben, melly szerint jobbágya kibecsültetésének esetére, a ház materialéinak árát fizetni nem tartozott. Ezen jus az usufructuationalis törvény által megszűnt, s így a vele viszonyban állott köteleességet is meg kell szüntetni. Ennek igazságát úgy a KK és RR, mint magok a fő RR is elősmerték, csupán különbséget kívánnak tenni azon jobbágyok között, kik a szabad adás engedelmeivel élve telkeiket eladják, s azok között, kik el nem adják. De a szónok ezen különböztetésnek igazságos alapját nem látja, részint mivel a törvény kihirdetésével minden jobbágy egyenlő jussal birand, s telkét eladnia, vagy el nem adnia szabad tetszésében állandó, részint mivel igazságtalannak véli, hogy a telket pén-

² A módosító határozatot a rendek második izenete ily formában közli: „reflexe ad maiora loca, in quibus ob nimiam amplitudinem et extensionem pascui, huius superbundantia adest et res pecuaria ob faventem hunc situm, praecipuum ac fundamentalem subsistentiae colonorum ramum hactenus constituit, maximum extradandi pascui ad 22 iugera elevetur“. (*Iratok*, III. k. 281. l.)

³ A rendek által kívánt módosítást l. *Iratok*, III. k. 119. s köv., 151. l.

⁴ *Iratok*, III. k. 266. l.

zen vevő, s azt e *primaeve dominali collatione* bíró jobbágyok között a kötclességekre nézve különbség nem lévén, az a ki drága pénzen vásárolta telkét, kevesb jótékonyságokkal birjon, mint amaz, kinek a telekben semmi *capitálissa* nem fekszik. Nem is gondolja hogy a jobbágy sorsának állított mostohasága minden nemű engedélyre, s a földes uri tulajdonnak végnélküli csorbitására elegendő alapot szolgáltathatna, mert ha ennek ürügye alatt mindég újabb meg újabb engedményekre szőlítatunk, végre a földes urnak egész tulajdona felemésztetik, más részről pedig az urbéri szolgálatok, s adózások mindég lejjebb szállítatnak, le annyira, hogy ezeknek fenmaradott értékét sok helyütt maga a fáizás is felül mulja. Különösen bedig a mi az *usufructuatiot* vett gyámokoskodást illeti, mellyre nézve úgy vélekednek a fő RR, hogy az a felföldön igen későre fog elgyökerezni; a Szónok ellenkezőt hiszen, mert az alsób vidékeknek gazdagon gyümölcsöző földén nem örömet váll meg telkétől a jobbágy, ellenben a felföldön, hol már eddig is sok apró darabokra vannak a telkek felosztva, mindenki igyekezni fog telkének eladásával némi pénzt gyűjteni, s királyi, és más szabad városokban házat szerezni. De akár miként légyenek is ezek, az csak ugyan igaz, hogy azon helyeken, mellyekben az épületi fáizás ekkorig divatozott, a földes urak magával az *usufructuatio*val is nagyobb áldozatot hoztak jobbágyaiknak, mint az alvidékiek, mert a tulajdon erdejökből lett házat ingyen által adták jobbágyaiknak; az *usufructuatio* tekintetéből tehát még kevésbé lehet ezen vidékek földes urait ily terhes kötelesség fentartásával terhelni, annyival inkább, mivel az ingerül szolgálja titkos eladásokra. A fő RR javallatát tehát egyáltalában el nem fogadja.

Rudics ellenben azon kedvezést, mellyet az *usufructuatio*nak engedélye által egy kézzel nyujtottunk, más kézzel nem akarja elvenni, s azért a Fő RR javaslatát elfogadja, és mivel Szepes követének ékes rajzolata szerint azt kellene hinnie, hogy a Felföld valóságos Eldorado, mert azon hiedelmét jelenti Szepes követe, hogy a bár kis részekre fel darabolt felföldi telek eladásából is szerezhet a jobbágy annyi pénzt, a mennyi királyi, vagy más szabad városbani ház vételre megkívántatik; ne hogy ebből azon következtetés vonassék, mintha olly boldog lenne a felföldi jobbágy, hogy a fáizás jóvolta nélkül könnyen ellehetne, hazáknak felső s alsó vidékei közt némi hasonlítást tőn, melly inkább az alföldre látszott kedvező szint deríteni. — Erre Péchy el nem mulaszthatá megérteni, hogy Bács követének megyéje boldogsága felőli rajzolatát a porták *rectificatio*jának idejére⁵ jegyzésbe teszi. Mire Rudics válaszul adá, hogy ő mint követ mindég igazat szől, s ujra mondja, hogy megyéjét sokkal inkább megáldotta a természet, mint Árvát vagy más hozzá hasonlót; és hogy ha ennek következtetésében a KK és RR kik mindég igazság szerint ítélnék, azt találándják, hogy Bács vármegye igazságosan még több porta terhet is elviselheti; hatá-

⁵ Az egyes megyék portaszámát ismételten helyesbítették, hogy a lehetőség képest a tényleges helyzetnek megfelelően osszák el az adóterheket. A végleges rendezést volt hivatva lehetővé tenni az 1828-i nagy országos összeírás.

rozatjaikat mind ő, mind küldői békés türelemmel s tisztelettel fogják elfogadni.⁶ — Melly nyilatkozást köz tetszés követé.

Miután még BORSICZKY és K. HORVÁTH a fő RR javallatának támogatására felszóllamlottak, az szavazatra tüzetett s 23 megyei voxal 20 ellen elfogadtatott. Mire azon kérdés támadott, hogy minő mértékben leszen köteles a földes úr épületi fáizást adni, a szabad adás vevés jóvoltával nem élő jobbágyoknak? Erre nézve különböző javallatok tétettek. FEKETE azt javallá, hogy a jelenleges épületek felméréssenek, s újakra semmi esetre sem tartozzék fát adni a földes úr. — Gr. LA MOTTE hogy ezen kötelesség a rendes sectiókra felosztott erdőnek egy egy sectiójában találtató épületi fának felénél többre ne terjedhessen. MARCZIBÁNYI kívánta az 1807: 21-ik t. czikelyt megemlíteni, melly szerint a ház falára nem tartozott fát adni a földes úr.⁷ — FRANSMID világosan csak fedélre szorítani, PLATHY pedig még a fedél fából is nem csak a zsindelyt, de a fűrészelt fenyő léczeket is kivétetni kívánták. — SZLUCHA pedig csak azon elvet szabná ki, hogy olly épületekre tartozzék a földes úr fát adni, mellyek a jobbágy lakására, s telke műveléséhez megkívántatott marháinak hajlékára szükségesek.

Végre PÁZMÁNDY úgy vélekedett hogy ha valahol, e tárgyban bizonyosan nehéz szabályos mértéket határozni, mert azt kiváltkép az erdő minéműsége feltételezi, de úgy hiszi, hogy az előbi szerkeztetésben mind azon elvek feltaláltatnak, mellyek e részben szükségesek s csupán azon egyet kell megváltoztatni, hogy amaz elvek szerint nem folyó áron, hanem ingyen kell épületi fáizást adni azon jobbágyoknak, kik nem élnek a szabad adás vevés jóvoltával. — Az érdeklött elvek pedig e következők: 1.) Hogy csak az a földes úr tartozik épületi fát adni az érdeklött minéműségű jobbágyoknak, kinek érdekében annyi épületi fa találtatik, hogy abból az erdei rend sérelme nélkül eladni lehetne. 2.) Hogy csupán a jobbágyi ház és istálló fedelére tartozik fát adni a földes úr. 3.) Hogy zsindelyt és deszkákat a fedélre sem tartozik adni. — Ezen elvek elfogadtattak s azokhoz képest MARCZIBÁNYI, és TORKOS javallataik szerint némi vitatás után a szerkeztetés megállapítatott, annak rostállása alkalmával világosan kitétetvén, hogy ezen ellátás a zsellérekre is ugyan, de csak az urbarialis zsellérekre értetik. — Egyéb iránt azon jobbágyokra nézve, kik már adás vevés útján jöttek telkiknek használatába, nehogy a fa kereskedők nyerekedésének ki tétesenek, szükségesnek találtatott az előbbi szerkeztetés megtartása, t. i. hogy ezeknek folyó áron tartozik a földes úr, a fent körül írt épületi fát ki szolgáltatni.⁸

A 7-ik §-ust, mellyben a KK és RR engedvén a királyi válasz felszóllításának, a bolt nyitás jussát Temes, Torontál és Krassó megyék hasonlatára megállapított bizományos taxa fizetés mellet a jobbágyok-

⁶ Az 1832/6-i országgyűlésen eszközölt módosítások után Magyarország 6210 3/8 portájából Pest megyére 244 5/8, Árvara 54, Bácsra 290, Szepesre 68 4/8 porta jutott. (Fényes E.: *Magyarország statisztikája*, Pest, 1842. I. k. 41. s köv. I., III. k. 14. l.)

⁷ Az idézett tc. 17. §-a az erdők védelmére elrendeli, hogy a jövőben a jobbágyok és zsellérek épületeiket, a mocsaras helyek kivételével, többé ne tából, hanem szilárd anyagból vagy téglából, vályogból készítsék, „*alioquin dominia terrestria ab obligatione assignandorum pro parietibus lignorum in futurum immunia et absoluta declarentur*“.

⁸ A végleges alakba öntött szöveget l. a rendek izenetében. *Iratok*, 282. l.

nak minden kivétel nélkül megengedték volt;⁹ a Fő RR el nem fogadták, hanem a boltnyitás feltételeit úr s jobbágy között szabad egyezésre bízni kívánták, részint azért, mert a boltbeli just királyi adományon épült jusunak tartják, részint mivel a javallatot sem a királyi válasz czélzatával, sem az igazsággal megegyeztethetőnek, sem jótékony következésűnek nem tarthatják. Nem az elsőnek: mert Ő felsége csak a határtalan önkény elmellőztetését javallá, s koránt sem kívánta hogy mit a Bánátnak hajdani pusztá mivolta szükségessé tett, az a mostani időre, népességre, s az országnak egyes részeire is alkalmaztassék, s a százados gyakorlatban lévő földes urak szint oly feltételekre szorításának, millyek melett a Bánáti donatiók szerkeztetettek; de az igazsággal sem vélik egyezőnek a RR javallatát, részint mivel a tulajdon szentségét sérti, részint mivel annyira különbözök a vidékek körülményei, hogy azokat önkény nélkül egy mértékre vonni nem lehet. De következeiseiben sem tartják jótékonynak, mert a törvény oltalma alatt történt osztályok s más hasonló kötések nyilvános zavarba ejtőnek.¹⁰ — A fő RRnek ezen nézeteit SZLUCHA és PÉCHY támogaták, GYERTYÁNFY pedig úgy vélekedett, hogy ha bár a Bánátban nem divatoztak volna is bizonyos meghatározott boltbeli taxák, a RRnek nemzeti kereskedésünk előmozdítására intézett gondoskodása azt bizonynyal felállította volna. — SZABÓ pedig a kereskedés jusát köz nemzeti jusunak tartván, tagadja hogy az királyi adomány tárgya lehetett volna; mert a köz nemzeti just Ő felsége kirekesztőleg soha sem birta s a mit nem birt, azt másnak nem is adhatta. Annál fogva a mint helyesnek látta volna minden minden taxa fizetés nélkül szabadnak engedni a bolt nyitást; úgy ezt el nem érhetvén legalább a RR javallatához szorosan ragaszkodik. — DEÁK és BORSICZKY hasonló értelemben szólottak, s a KK és RR 35 megye voxával 13 ellen előbbi végzésök mellet megmaradtak, okúl adván, hogy valamint az urbéri köteleességeknek bizonyos mértékre szorítása mellett fenáll a földes uri tulajdon, úgy a boltbeli jus is az attól járó taxák meghatározásával el nem enyésztetik; s midőn Ő felsége a nemzeti szorgalomra kárt árasztó önkényt meggátoltatni javallotta, az urbéri intézkedések azon legjobb czélzatát követte, hogy az úr s jobbágy közt keletkezhető minden szövetkezések valahára bizonyos rendszerrel béfejeztessenek; melly gondoskodás szükségét a fő RR is elősmerték, midőn a IV. t. cz. 11-ik szakánál megegyeztenek, hogy az urbérben nem foglalt minden taxáltatások eltöröltessenek.¹¹ A KK és RR tehát azon könnyen eligazítható csekély tekinteteknek, mellyek egyes osztályok s kötések eseteiben elő fordulhatók, a kereskedés virágzásától nevededést váró egésznek jobb létét feláldozni nem akarják.¹²

A IV-ik t. cz. 2-ik s 5-ik §-aira nézve tett pusztá stylistikai világosításoknak elfogadásán kívül abban is megegyeztek a KK és RR, hogy ahol a kilenczed megváltása végett köttetni javalt szerződésekről van szó, ezen kifejezés *ahol csak lehet* (mellyet a Kir. válasz javallatára

⁹ A kérdés kerületi és országos vitáit I. e kötet 541. s köv. l., i l. 658. s köv. l., a rendek módosított szövegét *Iratok*, III. k. 221. l.

¹⁰ A főrendek érveit I. válasziizenetükben, *Iratok*, III. k. 266. s köv. l.

¹¹ Még az urbéri törvényjavaslat első tárgyalásakor. (*Iratok*, I. k. 528. l.)

¹² A rendek érveit I. második izenetükben, *Iratok*, III. k. 283. l.

előbb kihagytanak¹³) a fő RR kívánsága szerint vissza iktattasék. Ellenben a mellet áthatatosan meg maradtak, hogy az uri munkát elmulasztó jobbágy dupla munkával lakoljon, annyival inkább, mert a fő RR is megegyeztek, hogy a supererogáló földes úr szintén dupla munka bérrel büntetessék. Végre a 9-ik pontnál, melly arról rendelkezik, hogy a mesteremberek minő mérték szerint fogják az uri munkát megváltani; a KK és RR el nem fogadhatván azon fő Rendi javallatot, hogy a Bánáti, s Alsó Tótországi megyékben a mesterségtől külön divatozott fizetés fentartassék; ellenben igazságosnak vélték, hogy az uri munkát ezen megyékben is úgy mint az ország többi részeiben egyeség, vagy urbéri per utján meghatározandó mérték szerint váltsák meg a mesteremberek.

A mindenkinél nevezeteseb V-ik t. czikelynek első §-ban a *via juris* 35 voxal 11 ellen, — a 2-ik §-nak örökös kötési 23 voxal 19 ellen még most is megállottak, ámbár a 10-ik 9-beri ülés óta már Baranya, Heves és Csongrád utasításait megváltoztatták, s ezen 3 vox el vezett.¹⁴ Az *uri széki* hatóságnak úr s jobbágy közti kérdésekben eltörlése 23 voxal 22 ellen szintén megállott.

¹³ A főrendek szerint az említett szavak az úrbéri szolgáltatások megváltását a felek megegyezésétől teszik függővé, kihagyásuk pedig kötelezően írnia elő a megváltást. (*Iratok*, III. k. 267. l.)

¹⁴ Az országgyűlés tárgyalásai alatt a kormány a főispánok és nagybirto-
kos főurak felhasználásával erőteljes akciókat indított a megyékben az utasítások
megváltoztatására. Tevékenysége következményéül a reformbarát szavazatok
száma egyre csökkent.

TARTALOMJEGYZÉK

1834.

	Lap
131. szám. a) Március 25, 26, április 1. Kerületi ülések: a törvényszékek rendezéséről szóló törvénycikkek végleges szövege és sorrendje. b) Április 2. Országos ülés: megkezdődik a törvényszékek rendezéséről szóló törvénycikkek vitája; a békeltetokról szóló I. tc.-et elfogadják a rendek	7
132. szám. a) Április 3. Országos ülés; a békeltető személye, b) Április 4. Országos ülés: a szolgabíró mint békeltető, mely ügyek nem kerülhetnek békeltető elé?	16
133. szám. a) Április 5. Országos ülés: a békeltetés eszközésének módja, a megállapodás jogérvénye. b) Április 7. Országos ülés: indítványok a határőrvidékek bíróságairól és a törvényszékek rendezésének általános vezérelveiről	25
134. szám. a) Az április 7-i beregi eset részletei: vita a szavazatok utólagos visszavonásának értékéről. b) Április 8. Országos ülés: Bezerédy indítványa a községek választott bíróságairól, az úriszék hatásköre, tagjainak száma. c) Április 9. Országos ülés: az úriszék összetétele, a késedelmeskedő földesúr büntetése	35
135. szám. a) Április 10. Országos ülés: a rendezett tanácsú községek bírósága és fellebbezése, a zágrábi püspök és káptalan úriszéke; a városi követek a III. tc. ellen, a városi törvényszék szervezete, indítvány a városi polgároknak a választásban való részvételéről. b) Az április 11., 12. és 14-i országos ülések előzetes ismertetése	45
136. szám. a) Április 11, 12. Országos ülések: A nemesek és honoratiorok viszonya a városi törvényszékhez. b) Április 14, 15. Országos ülések: milyen tartozásaira nézve áll a nemes városi bíróság elé?	54
137. szám. a) Április 16, 17, 18. Országos ülések: az auszugalis adósságok, a nemes városon kívüli birtokai, kétes nemesek és a nemesek szolgálai; a kamarai és más királyi tisztviselők viszonya a városi törvényszékhez. b) A városok óvása a törvényjavaslat ellen	64
138. szám. a) Április 19. Országos ülés: a Fiuméről és a tengerparti kerületekről szóló IV. és V. tc. b) Április 21. Országos ülés: a megyei törvényszék, a pedaneus bíróság eltörlése. c) Április 22. Országos ülés: minden per a megyei törvényszékek előtt kezdődik	74
139. szám. a) Vita április 22-én a felségsértés és hűtlenség bűnének első fórumáról. b) Április 23—26. Országos ülések: a megyei törvényszékről szóló VI. tc. vége, a turopoljai nemesek törvényszékéről szóló VII. tc.	84

140. szám. a) Május 2. Főrendi ülés: a három feliratjavaslatot újból vissza-
küldik a rendekhez. b) Április 28, 29. Országos ülések: a jászkún
és hajdú kerületekről, a szepesi városokról és a tárnokszékről
szóló VIII., IX. és X. törvénycikk. c) Április 30. Országos ülés,
a báni tábláról szóló XI. tc.; Deák indítványa a felső törvény-
székek tagjainak választásáról 95
141. szám. a) Május 5. Kerületi ülés: a sérelmek orvoslását sürgető izenet
tizenegyzeszer, a dorgálásra készült választól e állnak a rendek.
b) Deák indítványának sorsa az április 30-i országos ülésben, a
királyi tábláról szó ó XI. és a hétszemélyes tábláról szóló XIII. tc. 105
142. szám. a) Május 1. Országos ülés: a szóbeli perek bíróságairól szóló
XIV. tc. b) Május 2, 3, 5. Országos ülések: a vásári bíróságokról
szóló XV. tc. c) Május 7. Országos ülés: a törvényhatóságok egy-
más közötti perei (XVI. tc.) és a kir. kamara bíróságát megszü-
ntető XVII. tc. d) Május 8, 9. Kerületi ülések: a három izenet
szövegének megállapítása 116
143. szám. Május 10, 12. Országos ülések: a főrendekhez küldendő izenetek
jóvá hagyása, a dorgáló leirat tárgyában óvást határoznak. —
A főrendek május 12-i ülésének előzetes ismertetése 125
144. szám. a) Május 12. Főrendi ülés: a három izenetből kettőt újból vissza-
küldenek, a harmadik letételét tudomásul veszik. az óvást nem
fogadják el. b) Május 14. Kerületi ülés: a két izenet tárgyában
a rendek kitartanak korábbi álláspontjuk mel'ett. c) Előzetes
rövid összefoglalás a május 12—16. közötti országos ülésekről .. 135
145. szám. a) Május 17. Kerületi ülés: a két izenet szövegének megállapí-
tása. b) Május 20. Országos ü és: a két izenet szövegének vitája.
c) Május 20. Elegyes ülés: a pest-budai állandó híd ügyében kikül-
dött bizottság jelentése. d) Május 21. Főrendi ülés: válasz a két
feliratjavaslatra 145
146. szám. a) Május 23. Kerületi ü és: a két főrendi válasz tárgyalása, vita
a következő munkarendről. b) Május 12—22. Országos ülések:
a szentszékek, a nemkatholikusok egyházi törvényszékei, a befeje-
zetlen pörökről, a bírói parancsokról, az ügyvédekről, a törvény-
kezési szünnapokról és a törvénykezési ügyekről szóló törvény-
cikk 155
147. szám. a) Május 27. Főrendi ülés: a rendek válasza a két felirat tárgya-
ban. b) Május 27. Országos ülés: Nagy Pál a törvénytelen adó-
szedés ellen. c) Május 26. Országos ü és: a hűtlen tanácsosokról
szóló törvénycikk. d) Május 24, 27. Kerületi ülések: a követ-
kező munkarend megállapítása, a polgári törvénykönyv első
törvénycikke a királyi adományokról. e) Május 26. Főrendi ülés:
a törvényszékek reformjának I. cikkelye a békéltetőkről 166
148. szám. a) Május 26. Főrendi ülés: beszédek a békéltetőkről szóló tc. tár-
gyában. b) Május 27. Főrendi ülés: nem kell a kötendő békél-
tetés, az úriszék hatásköre, összetétele. c) Május 28. Kerületi ülés:
a harmadik feliratjavaslat hetedszer, a törvénytelen adószedés
kérdése. d) Május 30. Kerületi ülés: a polgári törvénykönyv
I. tc.-e a királyi adományról; Kőlcsey indítványa a kincstár örö-
kösödéséről 177

149. szám. a) Május 30. Kerületi ülés: Kölcsény beszéde és a hozzá kapcsolódó viták. b) Május 31. Kerületi ülés: további viták Kölcsény javaslatával kapcsolatban. c) Június 2. Kerületi ülés: a várható magszakadás alapján történt adományozás érvénytelensége. — Előzetes összefoglalás a főrendek üléseiről 187
150. szám. a) Újabb eredménytelen izenetváltás az utolsó feliratjavaslat tárgyában. b) Május 31, június 2, 3. Főrendi ülések: az úriszékkal kapcsolatos kérdések. c) Június 4, 6. Főrendi ülések: a városi törvényszék összetétele, a városban lakó nemesek. — Előzetes összefoglalás a rendek június 2—7. közötti üléseiről 197
151. szám. a) Június 3, 4. Kerületi ülések: a nemtelenek bírhatási jogáról szóló indítvány vitája és bukása. b) A hetedik izenetváltás az utolsó feliratjavaslat ügyében, országgyűlési érdekességek 207
152. szám. a) A jászkún és hajdú követ búcsúztatása. b) Június 5—10. Kerületi ülések: indítványok, viták és végzések a kincstárra szállt jószágok eladományozásával kapcsolatban. c) Június 9, 11. A consensu regius-ról szóló II., az új adományról szóló III., a nádori adományról szóló IV. és az adománybirtokba való beiktatásról szóló V. tc. — Előzetes összefoglalás a főrendek június 13-i üléseiről 220
153. szám. a) Nyolcadik eredménytelen izenetváltás az utolsó feliratjavaslattal kapcsolatban. b) Június 13. Főrendi ülés: Fiume és a tengerpart törvényszékei. c) Június 12—17. Kerületi ülések: a polgári törvénykönyv VI—X. cikkelyei az ellentmondásról, a fiág és nőág jogainak egyenlőségéről, a leánynegyedről, a hajadoni és az özvegyi jogról 233
154. szám. a) Június 13, 14, 17. Főrendi ülések: viták Fiume hovátartozása körül. b) Előzetes összefoglalás a főrendek június 18—20. között tartott üléseiről. c) Június 18. Kerületi ülés: az özvegyi jogról szóló X. tc. vitája. d) Kilencedik eredménytelen izenetváltás az utolsó feliratjavaslattal kapcsolatban 245
155. szám. a) Június 21, 23. Kerületi ülések: özvegyi jog, özvegy öröklése, hozomány, új indítványok. b) Június 24. Kerületi ülés: vita a polgári jegypénzről. c) Június 19—23. Főrendi ülések: a megyei törvényszékről szóló VI. tc. vitája 256
156. szám. a) Június 25. Kerületi ülés: tizedik válasz a feliratjavaslat ügyében, ösiség a kir. városokban. b) Június 26. Kerületi ülés: a végrendeletekről szóló XI. tc. első §-a, a törvényes örökösök jogai. c) Rövid beszámoló a főrendek június 27-i üléséről; a bírák elmozdíthatatlanságával kapcsolatos vita a főrendek június 20-i ülésében 267
157. szám. a) Június 27. Kerületi ülés: a végrendeletek, rendelkezés a szerzett vagyonnal; a jászok, kúnok, hajdúk nemessége. b) Június 28. Kerületi ülés: az ősi vagyon felett való rendelkezés, az ösiség kérdése. c) Július 1. Országos ülés: a tizedik izenet, Bereg megye felirata. d) Június 30, július 1. Főrendi ülések: a kerületi táblák kérdése 277

158. szám.	a) Június 30. Kerületi ülés: a végrendeletek, a polgárok ősi javai. b) Július 1—4. Kerületi ülések: a végrendelet érvénytelen, ha ősi javakról rendelkezik, c) Július 2, 3. Főrendi ülések: a királyi tábláról, a hétszemélyes tábláról és a szóbeli perekről szóló XII., XIII. és XIV. tc.-ek	289
159. szám.	a) Megegyezés a két tábla között az utolsó feliratjavaslat tárgyában. b) Július 4—9. Kerületi ülések: főpapok végrendeletkezési joga, hagyományozás kegyes célra, a jobbágy végrendeletkezése. c) Július 5, 7. Főrendi ülés: a szóbeli perek vitájának betetezése	299
160. szám.	a) Július 8. Főrendi ülés: a vásári bíróságról szóló XV. tc. b) Július 9. Főrendi ülés: a XVI. és XVII. tc. a törvényhatóságok egymás elleni pereiről és a kir. kamara bíróságáról. c) Július 10—12. Főrendi ülések: a szentszékekről és consistoriumokról szóló XVIII., XIX. és XX. tc.-ek vitája	309
161. szám.	a) Július 12—15. Kerületi ülések: a polgári törvénykönyv VII. tc.-e a majoratusokról és senioratusokról. b) Július 12—14. Főrendi ülések: a XXI., XXII. és XXIII. tc. a folyamatban levő perekről, a bírói parancsokról és az ügyvédekről	320
162. szám.	a) Beszédek a majoratusok eltörlését kimondó július 15-i kerületi ülésből. b) Július 16—18. Kerületi ülések: a majoratusok eltörlésével kapcsolatos részletkérdések. c) A július 19-i kerületi ülés végzéseinek előzetes ismertetése	332
163. szám.	a) Július 19, 21. Kerületi ülések, további részletkérdések eldöntése a majoratusok és senioratusok eltörlését kimondó határozattal kapcsolatban. b) Július 16, 17, 21. Kerületi ülések: a polgári törvénykönyv XIII. és XIV. tc.-e a testvéri osztályról és a végrendelet nélküli elhalálozásról; a törvénytelen gyermek örökösödési joga	344
164. szám.	a) Július 22. Kerületi ülés: a végrendelet nélküli örökösödés részletkérdései. b) Július 23, 24. Kerületi ülések: Indítványok a végrendelet nélkül elhalt jobbágy utáni örökösödésről és a külföldre kerülő örökségek megadóztatásáról. c) Július 25. Kerületi ülés: a XV. tc. a házastársak kölcsönös örökösödéséről	354
165. szám.	a) Július 26, 28. Kerületi ülések: a polgári törvénykönyv XVI. tc.-e a kincstár örökösödéséről. b) Július 29. Kerületi ülés: végzések a fiscus örökösödésének részletkérdéseiről	364
166. szám.	a) Beszédek a július 26—29-i kerületi ülésekben a kincstár örökösödésével kapcsolatban. b) Július 30. Kerületi ülés: a kincstár örökösödését szabályozó tc. további részletkérdései. c) Július 31. Kerületi ülés: a királyi városi fiscus örökösödése	376
167. szám.	a) Július 31, augusztus 1. Kerületi ülések: a polgári törvénykönyv XVII. tc.-e a talált kincs tulajdonjogáról. b) Augusztus 2, 4, 5. Kerületi ülések: a XVIII. és XIX. tc. a birtokjogi oklevelekről és oklevélmásolatokról	387
168. szám.	a) Augusztus 5, 6. Kerületi ülések: a polgári törvénykönyv XX. tc.-e az örökösödési osztályról. b) Augusztus 7. Kerületi ülés: indítvány az árvai uradalom és általában a közös uradalmak feloszthatóságáról	397

169. szám. Augusztus 8, 9. Kerületi ülések: a közös uradalmakról hozott határozat nem vonatkozik az egyesületek és részvénytársaságok vagyonára; a polgári törvénykönyv XXI. és XXII. törvényeikre az új osztályról és a közbirtokosságok arányos felosztásáról. — Az augusztus 11—13-án tartott kerületi ülések előzetes rövid ismertetése 406
170. szám. Augusztus 11—14. Kerületi ülések: a közbirtokosságok felosztásáról szó ó tc. részletei, a felosztás kulcsa, a puszták, a korcsmajog, szállók, gyümölcsösök, legelő, erdők kérdése, ki kívánhatja az arányosítást, a végrehajtás módja 416
171. szám. a) Augusztus 16, 18. Kerületi ülések: Indítványok a közbirtokosságok arányosításával kapcsolatban; a polgári törvénykönyv XXIII. és XXIV. tc.-e a curia'e beneficiumok megszüntetéséről. b) Augusztus 19. Kerületi ülés: a polgári törvénykönyv XXV. cikkelye a papi tizedről 426
172. szám. a) Augusztus 19. Kerületi ülés: beszédek a papi tized mellett és ellen. b) Augusztus 21—23. Kerületi ülések: a tized tárgyában hozott végzések előzetes rövid ismertetése 436
173. szám. Augusztus 19—23. Kerületi ülések: a tizeddel kapcsolatban elhangzott viták részletesebb ismertetése; eltöröltessék-e a tized, megváltása kötelező legyen-e, a megváltás kulcsáról az országgyűlés dönt 448
174. szám. a) Részletek az augusztus 23-i kerületi ülés tárgyalásairól a tized megváltásának kulcsával kapcsolatban. b) Augusztus 25, 26, 27. Kerületi ülések. Tárgy: a protestánsok a tizedváltásig fizetése alól örökre felmentetnek. c) Augusztus 30. Elegyes ülés: felolvassák az úrbéri törvénycikkekre érkezett királyi döntést 458
175. szám. a) Augusztus 28, 29. Kerületi ülések: indítványok a tizedkérdéssel kapcsolatban, kir. városok, puszták tizedmentessége, plébánosok fizetése. b) Augusztus 30, szeptember 1. Kerületi ülések: a tizedről szóló tc. szövegének megállapítása. c) Szeptember 2. Kerületi ülés: megkezdődik az úrbéri törvényjavaslatra érkezett királyi döntés vitája 472
176. szám. Szeptember 2—5. Kerületi ülések: a királyi resolutio által javasolt módosítások a szabadköltözés, a haszonvétel eladása, a laudemium stb. tárgyában 482
177. szám. Szeptember 9. Kerületi ülés: Ung megye panaszja alispánjának hatalmaskodásával és a lengyel menekültek ügyében kiadott törvénytelen praesidialisokkal kapcsolatban 492
178. szám. a) Szeptember 9. Főrendi ülés: a hűtlen tanácsosokról és a vég helyek bíróságairól szóló törvényjavaslatok elutasítása. b) Szeptember 6. Kerületi ülés: királyi módosítások az úrbéri I. tc.-el kapcsolatban. c) Szeptember 10, 11. Kerületi ülések: királyi módosítások, az irtások kérdése. — Előzetes összefoglalás a szeptember 10—13-i kerületi ülésekről 502
179. szám. a) Szeptember 10, 11, 13. Kerületi ülések: irtások, bormérés, pálinkafőzés, legelő felosztása. b) Szeptember 15. Kerületi ülés: végzések a legelőfelosztás kulcsa tárgyában 513

180. szám.	a) Szeptember 15. Kerületi ülés: a lege'öfelosztás kulcsa, a jobbágy tűzifaellátása. b) Szeptember 16, 17. Kerületi ülések: a jobbágy tűzifaellátásával kapcsolatos határozat módosítása	522
181. szám.	a) Szeptember 18. Kerületi ülés: királyi módosítások, a jobbágy épületfa-járandósága, makkoltatás. b) Szeptember 19, 20. Kerületi ülések: új határozat a jobbágy tűzifajárandóságáról. c) Szeptember 22. Kerületi ülés: nádlás, a boltnyitás joga	532
182. szám.	a) Szeptember 23. Kerületi ülés: a földesúri privilégiumok, a jobbágy nádjárandósága. b) Szeptember 24—26. Kerületi ülések: módosítások a földesúrnak járó jobbágyi adózásokon. c) Előzetes beszámoló az örökváltsággal foglalkozó szeptember 27-i kerületi ülésről	543
183. szám.	a) Kiegészítések a szeptember 26-i kerületi üléshez: vadászat, mesteremberek robotja. b) Szeptember 27. Kerületi ülés: az urbárium e'ötti örökös kötések, az örökváltság. c) Szeptember 29. Kerületi ülés: a dunaszentgyörgyi nemesek, az ideiglenes úrbéri kötésekkel érintő királyi javaslatok. — Előzetes összefoglalás	554
184. szám.	a) Szeptember 30. Kerületi ülés: a községek belső igazgatásáról szóló VI. tc. módosításai. b) Október 1. Kerületi ülés: királyi módosítások az úriszékről szóló VII. tc.-hez. c) Október 2. Kerületi és országos ülések: ünnepi fci rat a király névnapja alkalmából. d) Október 3. Kerületi ülés: a jobbágy személyes jogait biztosító VIII. tc., Arad királyi várossá emelésének ügye	565
185. szám.	Október 3. Kerületi ülés: vita Arad királyi várossá emelése körül, indítvány az A'duma szabályozása ügyében	576
186. szám.	a) Október 8. Kerületi ülés: úrbéri kihágások, a rest és hanyag jobbágy büntetése. b) Október 9. Kerületi ülés: úrbéri kihágások, a földesurat személyében megsértő jobbágy büntetése	583
187. szám.	a) Október 9. Kerületi ülés: úrbéri kihágások, a jobbágy által okozott mezei károk megtérítése. b) Október 10. Kerületi ülés: a kárttevő jobbágy büntetése. c) Október 11. Kerületi ülés: a földesúr cselédje által okozott károk, az engedé'ynélküli makkoltatás és gubacsszedés büntetése	593
188. szám.	a) Október 16. Országos ülés: megkezdődik az úrbéri kerületi javaslat vitája, a magyar nyelv kérdése, az I. tc.-el kapcsolatos módosítások. b) Október 17, 18. Országos ülések: közbirtokosok vehetnek-e jobbágytelket?	602
189. szám.	a) Október 18. Országos ülés: a jobbágytelket vásárló nemes megadóztatása, Bereg megye feliratának ügye. b) Október 20, 21. Országos ülések: további királyi módosítások az úrbéri első tc.-hez	613
190. szám.	a) Október 21, 22. Országos ülések: a szlavóniai megyék hovatar-tozásának kérdése; az úrbéri II. tc. 3—5. §-aihoz fűzött királyi módosítások. b) Október 23. Országos ülés: a III. tc.-hez aján-lot királyi módosítások, az irtások kérdése	624
191. szám.	a) Október 24. Országos ülés: irtások, a jobbágy bormérése és pálinkafőzési joga. b) Október 25. Országos ülés: a legelő elkülö-nítésével kapcsolatos királyi módosítások. c) Október 27. Országos ülés: a jobbágy tűzifajárandósága	635

192. szám. Október 27—30. Országos ülések: viták a jobbágy tűzifa- és épületfajárandósága körül	646
193. szám. a) Október 31. Országos ülés: az úrbéri III. és IV. tc. további pontjaihoz fűzött királyi változtatások, a boltnyítás joga, a határon kívüli haszonvételek, a füstpénz. b) November 3. Országos ülés: a rendek a heted és nyolcad kérdésében a kerületi végzés ellenében visszatérnek korábbi határozatukhoz	658
194. szám. a) Kossuth szerkesztői üzenete. b) November 5—8. Országos ülések: az úrbéri IV. tc. hátralévő pontjai, viták a robot szolgáltatása és megváltása körül; az úrbéri V. tc. 1. §-a a régi úrbéri kötésekről	669
195. szám. a) Kossuth az örökváltság vitájáról. b) November 10. Országos ülés: beszédek a királyi resolutio által elutasított örökváltság mellett	675
196. szám. a) További beszédek az örökváltság mellett a november 10-i országos ülésben. b) November 11—15. Országos ülések: az úrbéri tc.-ek módosításainak további tárgyalása a VII. tc. 6. §-áig. c) A főrendek november 15-ig tartott ülései az úrbéri I—IV. tc.-ek tárgyában	691
197. szám. a) További beszédek az örökváltság mellett a november 10-i országos ülésből. b) Előzetes tájékoztató a november 17—19. közötti országos és főrendi ülésekről	707
198. szám. a) A november 10-i országos ülés ismertetésének befejezése: további beszédek az örökváltság mellett és ellen. b) November 17—19. Főrendi ülések: az úrbéri tárgyban átküldött rendi izenet vitájának befejezése	717
199. szám. a) November 19, 20. Főrendi ülések: az Alduna szabályozásával kapcsolatos rendi izenet megvitatása. b) November 19—26. Kerületi ülések: az úrbéri I—IV. cikkekhez fűzött főrendi megjegyzések megvitatása	729
200. szám. November 27—29. Kerületi ülések: a főrendek úrbéri válaszi-zeneténck vitája; a legelő felosztásának kulcsa, a jobbágy joga tűzifához és épületfához, a boltnyítás joga	735

Kiadásért felelős: H. Balázs Éva.

50.953. — Egyetemi Nyomda NV., Budapest. (F.: Tirai Richard.)

